

JÓKAI ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti

LENGYEL DÉNES ÉS NAGY MIKLÓS

CIKKEK ÉS BESZÉDEK

JÓKAI MÓR

CIKKEK ÉS BESZÉDEK

4. KÖTET

1850—1860.

I. rész

ÖSSZEÁLLÍTOTTA ÉS SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

H. TÖRŐ GYÖRGYI

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1968

Lektorálta
M OLNÁR JÓZSEF

Magy. iv. T. 3.
90,522.

Akadémiai Kiadó, Budapest 1968

Printed in Hungary

ÉPÜLETES LEVÉL

egy olyan emberhez, a ki már régen akar házasodni, csak azt nem tudja, mint fogjon hozzá

Én édes barátom tulajdonképen a te izlésedet nem ismerem, a magamét pedig rád disputálni nem akarom, hanem ha csakugyan oly igen elhatározta magadat, hogy kiürítsd ezt a keserű pohárt, hát mondok én neked egynéhány fac-similét,
5 válogass belőle.

Azt előre is fölteszem rólad, hogy imádottad, mátkád, szeretőd s más afféléd nincsen, mert ha volna, tudnád, hol kezdjed? elmennél a primáshoz, kérnél dispensatiót, vagy kihirdettetnéd magadat, vagy ha van valaki, a ki ellenzené házasságotat s
10 kedvesed szép, gazdag és jámbor, elszöktetnéd, ha pedig nem az, magad szöknél el. Én a példákat elődbe adom. Egyikre sem mondom, hogy kövesd, egyikre sem, hogy ne kövesd. A többi a te dolgod.

I. *Házasság követség útján.*

15 Valami nagy, hires és hatalmas családnak van egy házasulandó fia, a kinek egy hasonló nagy, hires és hatalmas család férjhez menendő leányát kell nőül elvenni. Annak idejében, mikor tudniillik a kérdéses ifju ember annyira ment, hogy maga fel tud öltözködni, lefestetik egy darab elefántsontra, s ezzel az
20 arcképpel valami okos ember elküldetik a kérdéses leányos-házhoz. A leány szülei megnézik az arcképet, megszámlálják a vőlegény törzsökfájának leveleit s ha nem derogál az ajánlat,

megkérdeik: hogy majoresco-é, vagy kadét? Ha kadét, legyen pap és ne házasodjék, ha pedig majoresco, hányesztendő?

25 — Legszebb idejében van, három év múlva éppen kilenc csztendő lesz.

— Ugy éppen összeillenek. A válogatható menyasszonyok egyike öt-, a másik négyéves.

S a küldött két kedves kis — arcképpel ismertetik meg.

30 — Az egyik egy kedves kis szöske angyalfő, ragyogó szemekkel, a másik egy sápadt, ványadt alak, gyermekarc, aggott vonásokkal.

Természetesen a szebbiket választja. Azután a neveiket kérdi.

— Az egyik Adalgisa Eleonora Clarissa, — a másik — Uracca.

35 — A követ elsápad. — Ez az első a szebbik nemde?

— Nem. A szebbik Uracca.

— Mille pardon. Ezzel a névvel haza nem mehetek, mert visszakergetnek vele. A másikat viszem el.

40 — És a másikat jegyzi el a völegénynek, mert Uracca nem szép név.

II. Házasság hirdetés útján.

Valami olyan ujságba, a mit igen sokan olvasnak, teszem föl a M. Hírlapba, beigtat valaki, a ki a nevét nem mondja meg, egy ilyenforma hirdetményt:

45 „Egy legjobb korában levő férfi, öt láb két hüvelyk magas, barna, jól termett, kellemes külsejű, állandó biztosított hivatalban levő, 400 pft. fizetéssel, 6 öl fa és 24 p. mérő gabona deputatummal, keres egy magához illő élettársat.

50 Az ajánlkozó ifju nem iszik, nem dohányzik és nem kártyázik, és guitározni felségesen tud. Az ételben nem válogatós, csupán a sárgarépát gyűlöli. Haragudni nem szokott és aranyérrel nem vesződik.

A keresett menyasszony multja és életkora nem jön tekintet alá, hanem annál inkább megkivántatik, hogy legalább annyi

jövedelme legyen, mint a vőlegénynek. Özvegyasszonyokra nézve az a kivétel áll: hogy három gyermeknél többet ne hozzanak magukkal.

Szőkéknak elsőbbség adatik, a szeplő, vagy veres haj nem tesz különbséget.

60 A menyasszonynak megengedtetik: hogy se franciául, se németül ne beszéljen, sőt ha sehogy sem beszél, még az is jó néven vétetik.

Bővebb tudomást vehetni e lapok szerkesztőségénél. N. M. K. V. cím alatti bérmentes levelekben.

65 „Sensálok nem fogadtatnak el.”

Egy év múlva azután ugyanazon lapban ilyenforma hirdetés jelen meg N. M. K. V. urtól:

70 „Szeretett hitvesem házasságunk második havában hazulról eltűnve, czennel a megkeseredett férj által 100 pft jutalom tüzetik ki azon becsületes emberbarátnak, ki őt megtalálandja — és megtartja magának.”

III. Házasság asszonyért.

A matyó legény kimegy az erdőre hétfőn, kihajtja a csűrjét. Szombaton estére elfogy a kenyere, szalonnája, akkor meg visszahajtja a csűrjét.

A falu végén kinn áll a kapuban a keresztanyja s rákiált:

— Te Ferkó! Tán nem tudsz még semmi ujságot?

— Már hogy tudnék?

— Látod: meghalt anyád-asszony?

60 — Hát mér' nem mondta?

— De nem addig van ám. Apád meg asszonyt hozott a házhoz.

— Bizony bánom is én.

— De neked hozta ám, nem magának.

65 A legénynek eláll szeme szája.

— Hát még azt se tudtad, hogy megházasodtál?

- Most hallok kendtül. Hát már aztán kit vettem el?
- Szilvásról a Ferde Pannit.
- Bár csak legalább ismertem volna valaha.

90 Otthon aztán kijön a vőlegény eleibe az apja egy nagy farkósbottal, módot talál valahogy beleköthetni a fiába, azzal végigveri istenesen s akkor magára hagyja látatlan feleségével, ki is menten azzal helyezi be magát férji jogaiba, hogy Panna lelketem eldöngeti emberül s ezzel consummálva van a házasság.

95 Másnap a temlomban aztán dicsekedve mondja el Panna a többi menyecskéknek, hogy az ura úgy megszerette: hogy már meg is verte jól. — Ferkó pedig ríva panaszkodik a pajtásainak: hogy míg ő az erdőre járt, itthon megházasodtak
100 neki.

IV. Házasság szerződésre.

Civilisált országokban van olyan hivatal, (nálunk nincs, de lehetne), a mit házasságszerző hivatalnak neveznek.

105 Dolgos ember nem ér rá valakinek tizenegy hónapig szépet tenni, hogy a tizenkettedikben kosarat kapjon, hanem egyenesen benyit a házasságszerző boltba, s kéri a lajstromot.

Ez a módja a feleségtalálásnak bizonyosan nem olyan embernek való, a ki verset szokott írni messziről imádott hölgyekhez s a táncosnéknak tapsolni, hanem becsületes jövő-menő
110 embereknek, kik egész nap a boltban, vagy a mázsaházban állnak, majd ide, majd oda utaznak, csak csizmát váltani és alunni mennek haza s szeretik, ha otthon van valaki, a ki gondot tud viselni a házra.

A lajstrom népei közül végre egyen megakad a szem. Az
115 ember összejön vele. Tisztességes, csinos alak, nem cifra, nem ronda, fogai épek, haját nem festi. Jó lesz. Hanem özvegyasszony, négy gyermeke van. Ez baj. De kettőt boltosinasnak fog adni. Így megint jó lesz. Bizonyos időre nem köti le magát,

120 holtig még kevésbé, hanem félesztendei felmondásra igen; ha a férj mond fel: fizet ötszáz forintot pengőben; ha az asszony: ugyanannyit váltóban. A születendő ivadék férfitagjai az apánál, leányai az anyánál maradnak.

A szolgabíró aláírja a contractust s kész a házasság.

125 Ha valamelyik fél megunta a másikat: nem csalja meg, hanem felmond neki s leteszi a bánatpénzt.

Ha megcsalja: a másik mond fel, — s bánatpénzt sem fizet.

V. Házasság, a mibe az ember úgy jön bele, hogy maga sem veszi észre.

130 Első hónap. Egy fiatal ember megismerkedik a háziasszonya leányával s rettenetesen szólja egy barátja előtt.

Második hónap. Találkozik barátjával. Az kötekedve mondja neki: hogy a városban az a hír, mintha ő el akarná venni a háziasszonya leányát. — „Mit gondolsz! csak van szemem.” Kiált fel ez haragosan.

135 Harmadik hónap. Barátja tréfálni akar e tárgyról. „Kérem, ne szóljunk erről.”

Negyedik hónap. A jó barát hallgat és mosolyog; az ifju valamit akar mondani, de még sem mond.

140 Ötödik hónap. A jó barát rágalmazni kezdi a kérdéses leányzót, az ifju ember fölpattn és pisztolyokról beszél.

Hatodik hónap. A jó barátnak van mit hallgatni az isteni hölgy virtuosos tulajdonságairól.

Hetedik hónap. A jó barát felszólittatik: hogy legyen násznagy. — Okul adatik, miként a kérdéses hölgy oly szerény és engedelmes, a minőt nem találni többet.

145 Nyolcadik hónap. A jó barát iszonyú pörpatvarra nyit be a házaspárhoz. Csak egy ember beszél, a másik hallgat. Az a másik a férj. „Papucs alatt vagy te pajtás”, mond a jó barát. „Mint minden jó férj” felel amaz angyali phlegmával.

Egyszer farsang idején egy fakó szán hajatott be az öregapám udvarába.

Egy pár nemes atyánkfia ült a kasban; az egyik lábát mindenik kilóggatta a szekér oldalán. Mert volt az atyafiaknak egypár
 155 ősi sárga csizmája ezüst sarkantyúra, mely klenodium csalhatlani hatása aként volt biztosítva, hogy annak egyik felét mindkét testvérpár felhúzta a szélső lábra (a másikon bagaria volt) s azt kinyujtva a szekér oldalán, ekép hódíták meg az ablakon kinéző hajadonok sziveit, kiknek tekintetét ilyen-
 160 formán, bármely oldalról pillanták is meg a fakó szánt, ki nem kerülheté az ellenállhatatlan — sárga csizma.

A fakó szán megállt az udvarban a kut előtt. A nemes vendégek rövid tanakodás után helyre cserélték a csizmáikat. A melyiknek egészen a sárga jutott, az ment mindig elől.
 165 Azért álltak pedig meg a kútnál, hogy ott a vedernél elébb szépen megmosakodtak, azután a kocsis köténye arravaló volt, hogy abban megtörülközzenek. Így állítottak be az öregapámhoz. Urambátyámnak szólították, elmondták a geneológiájokat, melyből menten kitűnt: hogy apáról anyáról atyafiasak
 170 nem csak ő vele, hanem az egész dunántúli kerülettel; azután megismertették családi körülménycikkkel: hogy ők osztozatlan testvérek, neveik Péntek Péter, Péntek Pál; az apjuk is azért kereszteltette őket Péter Pálnak, hogy egyszerre tarthassák a névnapjukat. Az öregapjuknak hajdan félfaluja volt, s az a Czinderi, ki fél Somogyot bírja, egyszer beszélt velük — restauratiókor; hanem van Fehérben három sessiójuk — zálogban, csak pénz kell hozzá kiváltani, Komárom vármegyec előtt pedig négy perük foly, melyben Magyarország egy tizenketted részét keresik, most pedig házasodni jöttek s kérik az öregemet: hogy legyen násznagyuk.

180 A két ember annyira hasonlított egymáshoz, hogy az öregem mindig a Pétert szólította Pálnak és a Pált Péternek s

minthogy beszéd közben, ha valami nem jutott eszébe, igen sűrűen szokta ismételni ezt a beszédfótot „hogya híják?“, a testvérpár mindanyiszor fölkel a székről és felelt rá: „Péntek Péter, Péntek Pál.”

185 — Hát öcsémuramék, monda az öregapám, igen szivesen megteszem, csak azt mondják meg: hogy ki lesz az a megfizelendő hajadon, vagy leányzó, vagy — hogy híják?

190 — Péntek Péter, Péntek Pál.

— Igen, de a menyasszony kicsoda?

— Hát ideát a szomszédban, István urambátyánknak hajadon leánya, Zsuzsánna. Azt hallottuk, hogy neki is van valamiskéje.

195 — Van biz annak. De hát — hogy híják? — („Péntek Péter, Péntek Pál”) melyikük számára kérjem meg?

— Hát a melyikünkhöz inkább hozzá jön.

Az öregapám nagyot fujt a pipájába. — Ejnye — hogy híják? — („Péntek Péter, Péntek Pál”) kentek hát ketten vesznek egy feleséget.

200 Hanem biz ezek ketten sem kellették egy emberszámba. István ur a szomszédban azt kérdezte a leánykérőktől, hogy „ma adjak-é kenteken ki, vagy holnap?”

— Már inkább csak holnap. Felelének azok ártatlanul.

205 Legalább még aznap ott vesztegelhettek. Másnap ismét nyakukba vették a világot, faluról falura járva, sicut leo rugiens, és keresve, hogy kit vegyenek el? Nem tudom kaptak-é már?

VII. Házasság senszálok utján.

210 — Nincs önnek szüksége pénzre? szerzek. — Nem kell.

— Babot, buzát, vagy gubacsot? szolgálhatok. — Nincsrá szükségem.

— Keríték jószágot, vagy eladom, ha van. — Köszönöm.

— Egy igen szép leányt tudok, fiatal, kellemes, van harminc-

215 ezer forintja, recommendálhatom. — Már az nem volna tréfa.

Ekkor elmegy a sensál a szép fiatal kellemes leány családjához. Ott is ugy kezdí, mint emitt.

220 — Igen szép fülönfüggőim vannak, karpercecek, kelcti shawlok? — Nem veszünk.

— Egy szép eladó házat tudok Pesten. — Nem kell.

— Egy derék fiatal embert ajánlhatnék, jeles mivelte fiu, hatszáz pengő forintos hivatalban van. — Majd meggondoljuk.

225 S a szép leány és a derék fiatal ember összeg'seftőlődik. Kisül ugyan, hogy a szép leány nem igen szép, s a derék fiatal ember nem igen derék ember, hanem a harmincezer forint és hatszázforintos hivatal megvan, s ez a realitás.

230 A sensált mindkét fél kifizcti, a többi aztán a házaspárok gondja.

Igy öcsém. Többel is szolgálhatnék, de ha te meg nem untad ezeket a házassági formulárékat olvasni, én mindenestre meguntam írni, azért válassz, vagy ne válassz e közül a hét közül: hanem nekem hagyj békét.

Sajó.

2

BUDAPESTI ÉLET

[1851. júl.]

E rovatot folyóiratunk következő füzetében egyes önálló fővárosi életképek közlésével kezdendjük meg, a napi érdekü dolgok, ujdonságok és hírek megismertetése komolyabb célú folyóiratunk feladatának körén kívül esvén.

Egyébiránt is jelenleg a fővárosi *ujdonságok* nagyobbára

ódonságok; — a magyar irodalom — sok tekintetben *siralom*,
— sőt még a *színház* is — főképp ily nyári hőségben — valódi
kinház.

3

BUDAPESTI ÉLET

I.

Egy ünnepnap Pesten

Eddig csak egy szerkesztő sollicitált, most már kettő fogja
a fülemet: hogy miután Pesten fogok lakni, irjak neki Buda-
pesti képeket. E falat keserű, de bele kell harapnom, mert
a nyakamon ülnek. Én azonban előre is kinyilatkoztatom:
5 hogy én egy segítségért kiáltozó áldozat vagyok, a kit úznek
hajtanak, hogy irjak — semmiről valamit.

Már két év óta nem láttam Pestet, tehát egészen elől kellett
kezdenem az ismerkedést, fölkeresnem az élő lelkeket, a kik-
ről valamit írni lehet, betekintennem a nyilvánosság helyeire,
10 bekószálnom az utcákat, „mint az ordító oroszlán, mely
keresi, hogy kit egyen meg?”

Legelőször is az utcákon minden boltajtó zárva volt; — egy
kutforrás dugva; — elfeledtem, hogy ünnep van; a kirakatok,
feliratok, selymek, kések, porcellánok, csinált virágok és
15 képek kaján kiszámítással elvonattak szemlélődő vágyaim
elől, nem maradt más tárgyam a megszólásra, mint az élő-
lelkek.

Ezeknek hát neki megyek.

Benyitok egy kávéházba, hová a legtöbb fiatalság szokott
20 összegyülekezni, s ime senkit sem látok benne. A kávék egyedül
ásított kerített várában.

— Hová lettek vendégei? kérdém tőle.

— Bizonyosan kinn vannak a zöldben, felele ő mahumedanus hittel.

25 — Hát a szép menyecske?

— Az meg fördőkre van.

— Hát az a szőke fiatal ember, a ki reggeltől estig itt szokott ülni a szegletben?

— Az meg hivatalt kapott Árva-vármegyében.

30 — 'Sz nem tud az tótul.

— Majd megtanul.

Tehát minden ember elment.

Pedig én állhatatosan föltettem magamban, hogy addig nem mozdulok, míg valaki nem jó, a kit mcgragadjak.

35 Félórát vártam. Félóra mulva végtére nyílt az ajtó s belépett rajta

(Adtál uram esőt, de nincs köszönet benne.)

Belépett Kulláncs ur.

Kulláncs ur olyan ember, a kitől meg nem lehet szabadulni.

40 Ha egyszer megfogott, nincs eset rá: hogy eleressen; gyalogolsz három mérföldet; — veled megy, karját karodba ölti, megkérdezi: hogy vagy, mint vagy? honnét jössz? hová mégy? mi ujságot tudsz? s más efféle multságos kérdőpontokat; — elkísér mindenüve, ismer minden embert, a kit te ismersz, veled
45 megy látogatni, ebédel a kedvedért a hol és a mikor te akarod, ha te leülsz irni, ő leül olvasni, ha elhagyod, vár rád az ajtóban, ha megszököl tőle, az utca tulsó végén szemközt találkozol vele, s mentül jobban boszankodol, unatkozol, annál jobban ragaszkodik hozzád és beléd.

50 Ez a Kulláncs ur fogott meg engem.

— Hát ön nincs a zöldben? kérdém tőle, miután meggyőződtem minden szabadulási kísérlet sikertelenségéről.

— Tán ön oda szándékozik? felelt ő másik kérdéssel.

— Igen, felelém, kimegyek a svábhegyre.

55 — Hisz én is oda szándékozom, együtt megyünk. — Vannak társasági kocsik. —

- De én gyalog szeretek menni.
— Magam is. Tehát gyalog megyünk.
— De én egész a János hegyig gyalog megyek. (Ez egy jó
60 paraszt mér föld). —
— Magam is rég készülök oda.
— De én csak délután szándékozom kimenni.
— Tehát halasszuk délutánra. Hol fog ön addig mulatni?
— Oh unalmas dolgaim vannak. X. szerkesztőhöz kell
65 mennem, meg Y. ügyvédhez.
— Oh én azokat mind jól ismerem; ha nem tetszik tudni
hol laknak, én elvezetem önt hozzájuk.
— De elébb a Casino könyvtárnokát kell fölkeresnem.
— Bravissimo. Hisz az egy házban lakik velem.
70 — Jaj de most jut eszembe: hogy A. tanácsnok urat csak
reggel találom otthon, ennek meg kell a többit előzni.
— Ecce! hisz azzal nekem is kell beszélnem, együtt megyünk.
— Igen jó lesz, hancm megbocsát ön, ha utközben egy
percrc felszaladok B.-né asszonysághoz, a ki közel roko-
75 nom.
— Richtig, hisz annak régen tartozom egy látogatással;
valahányszor találkozik velem az utcán, mindig megszólít:
ön rosz Kulláncs soha felém sem tekint.
— Oda vagyok! Ez mindenüve velem jó.
60 Ugy lőn: megfogott, és jött velem. Az egész uton gyilkolt
régi ujságokkal és együgyű kérdésekkel; kérdezősködött
emberekről, a kikkel haragban vagyok, vagy a kik meghaltak;
dicsért dolgokat, a miket utálok, énekelt áriákat oly operák-
ból, melyeket épen ki nem állhatok, s még hozzá fél hangon;
85 critizálta a frakkom szabását, ajánlotta a szabóját, kikérdezte
hogy min dolgozom legközelebb? kínlódott anecdotákkal,
miket már tiz esztendő előtt hallottam, egy szóval, pusztította
a türelmemet.
Fölmentem B.-né asszonyság szállására, ő utánam jött; —
90 itt elhagyom! gondolám magamban s becsöngteték. A csöng-

tésre alulról fölkiáltott a kapus: „senki sincs odahaza, mind kimentek a zöldbe!”

Megcsalatott reménnyel kullogtam vissza a lépcsőn; Kulláncs ur karomba ölté a magáét s el kezdte nekem mondani:

95 hogy B-né asszonyág milyen derék asszony.

Innen lódultam X. szerkesztő urhoz. Kilencvenhat lépcsőt másztam fel odáig. Jupiter sem lakik magasabban. Kulláncs úr velem jött. Becsöngettem. A kihordó kinyitotta az ajtót s egyuttal clállta az utat. „Kit tetszik keresni?”

100 — A szerkesztő urat.

— A zöldben van.

— Hát a segéd urak?

— Azok is a zöldben vannak.

— Talán még a kiadó ur is zöld?

105 — Igen is, mind oda vannak, én is mindjárt megyek utánuk.

— Megálljon, kiálta közbe confidenter Kulláncs ur, csak egy pár sorral felírjuk a szerkesztő ur asztalára: hogy itt voltunk, nagyon fogja sajnálni.

— Az iroda zárva van, felelt mogorván a szolga.

110 — De írószerek csak vannak elő, vitatá Kulláncs ur.

— Azok is zárva vannak.

— Papiros sincs?

— Semmi sincs szolt a kihordó s odacsukta Kulláncs ur sarkát az ajtóhoz. —

115 Mentünk A. tanácsnok urhoz.

Itt félóráig csöngettünk felváltva, hol én hol ő, miközben Kulláncs ur folyvást találgatta: talán nem hallották? talán alusznak? talán elszakadt a csengetyüdrót?

120 — Menjünk innen, mondám, véget vetve a találgatásnak, ez is a zöldben van.

Ilyen formán bejártunk még vagy hat helyet. Az eredmény mindenütt ugyanaz volt. A ki a zöldben nem volt, az fördőkre ment. Ebédelni is hijjába mentünk, ott is magunk ültünk az asztalnál.

125 Az utósó sikertelen kísérletnél megfogám Kulláncs ur kezét
s elkezdtem vele szépen beszélni.

— Hallja tisztelt barátom, engem holtig lekötelezett szives
utánam járásával, hanem most rettentő sajnálkozással kell
130 önnek tudára adnom, miszerint most épen egy kis hűtelen
szeretőmet akarom itt meglátogatni, a kivel alkalmasint egy
civódásom lesz, melyet egy harmadik jelenléte nagyon gени-
rozna.

Kulláncs ur egyszerre mosolygott is, hosszú képet is csinált,
s kezemet összevissza szorongatva, elmaradt a kapuban.

135 Magam siettem a hűtelent fölkeresni. Vagy itthon van,
vagy nincs itthon, gondolám, harmadik eset nem adódik,
Kulláncs ur mindenesetre leszakadt a nyakamról.

Az ajtó nyitva volt, a hova jöttem, — az előszobában kérde-
zém a szobalánytól itthon van é a kisasszonyt? ő beutasított,
140 benyitottam, és elfordult velem a világ; a megismert Elvirá-
ban persze hogy szeretőmre találtam, de nem arra, a ki előlem
szökik, hanem a ki elől én szököm. Megváltoztatták a szállást.
Mefogott, nagyon örült hogy láthatott, tele volt szemrehá-
nyással, nekem ott kellett maradnom, hazudtam a mint tőlem
145 kitelt, végre azt hazudtam, hogy odalenn várakozik rám a
kapuban a derék becsületes Kulláncs ur, egy régi jó barátom,
a kit rég nem láttam s kivel nagyon ohajtok beszélni, ahoz kell
visszasietnem. Csak így cesztett el az elhagyott Ariadne,
miután esküvel felfogadtatta, hogy ismét meglátogatom.

150 Az Isten azonban úgy vert meg a hazugságért, hogy betel-
jesíté azt rajtam; Kulláncs ur csakugyan ott várt rám az ajtó-
ban, s amint kiléptem, menten elfogott engem nyavalyást.
Igy boszulja meg a nemesis az álnokságot!

— Senki sincs idehaza! felelék boszantó kérdéseire, — az
155 egész világ fürdeni van, vagy belement a zöldbe; — s kalapom
szememre vágva, elkezdék nyargalni az utcákon, keresve
valakit, a kire Kulláncs urat ráragaszthassam; — senki sem járt
az utcán.

Végre megsejtém a Trattner-házat, s reményem kelt. Egy
160 levelet kelle postára adnom, s a mint két év előtt tudtam, a posta-
hivatal itt volt. „Csak egy percre, szólék Kulláncs urnak, s
beugrottam az egyik kapun, hogy majd a másikon kiosontsak.

— Hol itt a posta? kérdém a házszolgától, levelem kezem-
ben tartva.

165 — Nincs itt. Elment. Válaszolt az mogorván.

— Elment? — ugy az is bizonyosan fördőkre ment.

— Oh, kérem én tudom hol van, szólalt meg hátam megett
Kulláncs ur, majd elvezetem önt odáig.

170 — Köszönöm, messze van ide (csak husz lépés); el vagyok
már fáradva.

— Hát majd elviszem én a levelét, adja ide; monda szolgálát-
ra készen.

— Ugyan tegye meg, mondék, megörülve: hogy most
már csak elmarad rólam, s a mint ő elment a levéllel, én
175 siettem a bérkocsi állomásra, az első legjobbat felfogadandó,
hogy vigyen valahova, a hol Kulláncs ur meg nem kap.

Egy bérkocsi sem volt az állomáson, azok is mind a zöldben
voltak.

Tehát futni kezdtem.

180 Végre hallok egy bérkocsit utánam zörögni, messziről
inték neki: hogy álljon meg, és vegyen fel. A bérkocsi megállt
clőttem; a mint be akarok ülni, — hát már akkor Kulláncs
ur benn ült a kocsiban!

185 — Tehát megyünk a zöldbe! kiálta rám irtózatos vidámságra
készülten.

Féltem, hogy meg fogom enni ezt az embert.

— Nem mehetek már! mondám; ma a színházban Violát
adják, azt pedig nagyon dicsérik, én pedig soha sem láttam,
pedig csak azért jöttem fel Pestre, hogy azt megnézzem.

190 Tehát menjünk a színházba, viszonzza a megsemmisít-
hetetlen ember, s visszafordítá a rudat.

Attól kelle tartanom: hogy miután az egész város a zöldbe

ment, tán a színház közönsége is ott fog lenni s ott is egyedül lesznek Kulláncs urral.

195 Ezuttal azonban kellemesen csalódtam.

Oh te kedves népem! Nem tartott téged vissza sem jó idő, sem zöld multság, hogy színházadról meg ne emlékezzél; egész nap izzadtál a multságban, s estére még is be kelle sietned, hogy a színházból el ne maradj. A karzat recsegett 200 terhei alatt; az izmos timár legények verték a tapsot hatalmas tenyereikkel, az egymás hátára tömött nép ordított „viz” és „csendesség” után s újra énekeltette a jó magyar nótákat. Minden azt hirdeté: hogy ma vasárnap este van.

Ismét jól kezdtem magamat érezni. Egy egész hosszú nap 205 után, melyben az ember egyebet sem tett, mint Kulláncs ur társaságában ismerősöket keresett, kiket nem talált otthon, olyan jól esék ennyi vidám, tisztességes ábrázatot látni együtt, s hogy semmi hija se legyen boldogságomnak, még azt is meg kelle érnem: hogy ez alkalommal Kulláncs ur megpillantá 210 egy zártszéken Elvirát s megtudva, hogy az nekem ismerősöm, kívánta magát neki bemutattatni. Kaptam rajta, hogy valakivel jól tehetek, s odavittem a derék becsületes embert a szeretetre méltó hölgy elé, bemutatam és ott feledém. Nem tudom, hogy szabadulnak meg egymástól valaha, a mennyire mindkét 215 egyéniséget ismerni van szerencsém.

Én azonban tapasztalásaimon okulva, föltevém magamban, hogy máskor *budapesti* életképet ünnepnapon a *Svábhegyről* fogok írni és Kulláncs urat nem viszem magammal.

Másvilági János

NEMZETI SZINHÁZ

[1851. szept.]

Kénytelen vagyok azon kezdeni a szót: hogy a mult számban megjelent kandur-karcolatokat, a mig szerkesztői befolyásom leend e füzetekre, folytatni nem hagyom.

Most térjünk napi rendre.

- 5 Nemzeti színházunknak mindig megvoltak saját művészeti epochái. Így például 1843-ban 44-ben a népszimű kapott legnagyobb népszerűsége; — 45-ben 46-ban Czakó föllépései után legmagasabb fokon állt a dráma; a „Végrendelet”, „Egy pohár víz” stb. hatodik, hetedik előadásán nem fért a közönség
- 10 a házba; — 47-ben a lyrai opera kapott túlsulyra; — majdan a bekövetkezett mozgalmas évek az alkalmi drámáknak nyitottak tért; — negyvenkilenc vége felé ismét az operára kelle főfigyelmet fordítani. — 50-ben a Lagrange-saison a drámai opera túlrejét fejleszté; a drámai szavaló művészetet oly
- 15 csapások után, mint Czakó, Egressy, Lendvay nélkülözése, csak kitartó és kiszámított fáradság emelhetvén vissza az őt illető polcra. A színháznak azonban e fáradság ideje alatt is fenn kelle tartani hitelét, megtartani közönségét, akármi eszközzel, az mindegy. Jelenleg a ballett szerepl. Grahn Lucile, európai
- 20 híriú táncosnő, kiről lapjaink annyi szépét és hizelgőt mondotak, miszerint minékünk nincs többé mit hozzá tehetnünk, jelenleg Ambrogio urral, a dresdai színház első táncosával, képezi szini előadásaink főérdekét. Tánca nemessége, előadásai ujdonsága, ügyessége, praecisiója, általános elismeréssel talál-
- 25 koznak. De mit még inkább meg kell köszönnünk a művészpárnak, a színházunkat látogató közönségnél, cz a helybeli tánckar-személyzet kiképzése, mely különösen Grahn kisaszony érdeme; az ő fáradozásainak köszönhető, hogy ez

igénytelen alakok, kik néhány hét előtt nagyon szerény alkat-
30 részit képezék a színháznak, most türethetően csinosan mozognak, s kezdik érteni működéseiket, melyért ők szintugy, mint a közönség, köszönetet szavazhatnak a fáradatlan tanítónőnek, ki néhány hét alatt színházunk számára meglehetősen ballett-személyzetet képezte.

35 Bennünk az író untalan a dráma előmozdítását sürgeti, de az oeconom átlátja, hogy addig, míg a dráma új felvirulásnak induland, az időközöket új érdekű tüneményekkel szükség kitölteni, mik közönséget teremtsek a színháznak. Jövő őszre, reményünk van, e tekintetben is kedvezőbb időszaknak
40 nézhetni elébe. Előadásra vár Szigligeti Nagy Constantinja, egy mű, melyről büszkén fogjuk elmondhatni: hogy a miénk, a mi irodalmunké! IV. István. III. Béla. Északinak egészen új modorú vaudevillejei; népszinművek és drámák Vahottól, Obernyiktól, Szigetitől, Dobsától. — Nagy Lajos és kora,
45 ujjonnan átdolgozva Hegedűstől, mely előbbi drámáját tökélyben sokkal felülmulja, és több mások, miknek készülését nem szabad elárulnunk. Akkorra Lendvay meggyógyultát is bizton remélhetjük, s bizalmunk nem alaptalan Egressy fölléphetéséhez is. Az igazgatóság jóakarataról ez esetben meg vagyunk
50 győződve.

Jövőre egy kimerítő véleményadással lesz szerencsém föllépni azon tárgy felől: miként lehet és kell a nemzeti dráma-irodalmat és művészetet méltó állására visszahelyezni.

5

A NAGYIDAI NÓTA

Láttátok azt a vén cimbalmost „Violában”? kakastollas süvegével, foltos piros nadrágjával, kopott prémes mentéjében? barna, tréfás ravasz arcán, felbodorult huncutkáin, eleven szeme járásán, dunnygó mozdulatain nem lehet-e é ráismerni

5 azon csodálatos fajra, mely a magyarnak minden vendégei között mindig tréfa, gúny, lenézés tárgya volt s mégis mindig legjobban ragaszkodott hozzá? Lusta, de nélkülöző; — alázatos, de szabadságvágyó; — elmés, okos, bár soha sem tanul semmit; — tedd akárhová, és ő ismét visszaszökik hegedűjéhez, 10 kóborlásaihoz; — tűr, nélkülöz, éhezik, fázik, üldöztetik, és jó kedvét soha sem veszti el; vonójával könyeket idéz szemeidbe, s azon pillanatban elméncségeket mond fölötted társainak.

. . . . A nemes urak előfogták őket muzsikálni, s fizetésül összetörték a hegedűiket. A cigányok elbúttak a csárda padlására, ekkor meg a zsvány urak jöttek elő, — mert egy időben 15 csupa urak laktak Magyarországon, — s akkor meg azok hitták őket elő mulattatni.

A vert had megjelen, összetört műszereivel, egyiknél a hegedűnek csak a nyaka van meg, másiknak hat darabra 20 tört a klarinétja, a cimbalmosnak csak a két billegetőfája maradt meg.

— Ha nem muzsikálhattok, hát énekeljete; énekeljétek el a nagyidai keserves nótát; szól a követelő zsvány.

A cigány szabadkozik; neki is drága emlék a nemzeti keserv; 25 de a feje fölött forgatott fokos nagy rábeszélő tehetséggel bir s kénytelen kellelten elhatározza magát, hogy megnevettesse a közönséget végromlása dalaival.

Kiáll a középre, félszemmel a fenyegető zsványra pislant, kezével megvakarja tarkóját, fejét búnak ereszti s elkezdi 30 a legszomorubb hangon:

„Fáro hesz! Fáro hesz!”

Azután odafordul siralmatos arccal a mellette álló klarinétoshoz.

„Kérda csina phengojesz,”

Következik a szakgatott panasz, mely ismeretlen hangzásu 35 szavai oly furcsán jönnek ki a jajgató, busongó nóta hangján.

„Ka khéra —

Dsamóre —

Arara —”

40 Itt már nem talál a dalnok többé szavakat fájdalmas érzéseit kifejezni, hanem befogja a száját, s elkezd ümgetni búsan, de olyan búsan, hogy a ki hallja, majd megszakad nevetésben.

„Üm, — üm, — üm,”

45 Minden hang után megrázza a fejét keservesen s még egyszer újra kezdi az ümmögést, a végít kicsapva kántorosán.

Erre a nem tartható panasz kitörésével kezdi majd rá:

„Mamar defla, mladevlóro,

Héj palomíro, héj seróro!”

S ismét visszasülyed a kétségbeesés elfojtott keservébe.

50 „Héj palomíro, héj seróro.”

Itt aztán kitör belőle egyszerre az elkeseredett düh s hangzik fenyegető szóval:

„Te dzsalomaz! Te dzsalomaz!

Hej kandrominikáz csavojéláz!”

55 s fogcsikorgatás közt születik a refrain

„Hej kandrominikáz csavoléláz.”

Ekkor hátrafordul társaihoz a cimbalmos s azt mondja nekik:

„Tutti more basaulé.”

60 A cigányok a cimbalmos körül gyűlnek, ki lábával üti nekik a taktust s rákezdik nagyvigan az allegrót:

„Csajóré, csajóré,

Pietró gügyóré

Pietró gügyóré

Amangé panyoré.”

65 Itt valamennyien lekuporodnak a földre.

„Hej csina, csina, sztréku szkakháré!

„Dzsámoré abadé, dzsámoré abadé,

Sztréku szkakháré.”

70 Ekkor mindenik kezügyre fogja széttört zeneműszerét, a klarinétos szájába veszi a megmaradt szopókát, a hegedűs állának feszíti az eltört hegedű-nyakat, s a cimbalmos elkezd cimbalmozni a kezében levő billegetetőkkal egy ideális képzelt

cimbalmón, melyhez mindnyájan saját hangjaikkal utánozva a képviselet instrumentum zengését, oly saját szerű zengés-
75 bongást idéznek elő, hogy az ember egyenesen odaképzeli magát az alföldi csárda közepébe, kárvallott cigányok siralmi mellé.

Az egész cigánydal szerzője, a vén cimbalmos személyesítő igénytelen kardalnok, Korcsok. — Van é a dal szavainak valami
80 jelentésük? azt nem tudjuk; hanem hogy az egész jellemző és eredeti, annyi bizonyos, és ez a főérem.

Sajó

6

BUDAPESTI ÉLET

Variációk
az itélet napja fölött

Az igaz, hogy sok mindenféle fátumon keresztül estünk, még csak az volt hátra, hogy az itélet napját is túléljük, és ime
tulértük.

Már egy hét óta uton utfélen üldözött bennünket a világel-
5 veszéceért való jajveszékelés; az emberek kik csak 9 év előtt a legnagyobb napfogyatkozást láthatták, s azóta is mennyi-
féle fogyatkozásokban részesülhettek, ismét találtak füleket az előre jósolt itéletnap trombitájának meghallására.

Az együgyűség nem vesz ki a világból. Elvesznek igen is
10 egyes állatfajok, népfajok, elmúltak a mammothok, massodonok, ichthyosaurusok, — elmúltak az óriások, a bölcsék és aranycsinálók, — táblabirák és nemzetörök, — góthok, sara-
cenok és petsenének, — csak az együgyű emberek nem mulnak, s mégis ők félnek, hogy elvész a világ, pedig az együgyűség
15 halhatatlan.

Ezekért hijába dobbantott Galilei lábával a földre, ezekért hijába esett Newton orrára az alma, ezekért hijába nyelte el Jónást a cethal; maradtak mint voltak őseik; az ember megmagyarázza nekik aggodalmaik alaptalanságát, azt mondják rá, „jól van, mind igaz, — de azért mégis elsüllyedhet a föld.”

Följegyeztem néhány anecdotát azokból, melyek leginkább circulálnak, mint furcsasági adatokat korunk mindenhivőségéhez.

— Hová, hová nagyságos asszonyom?

— Megyek falura, mert Pesten napfogyatkozás lesz.

— De hiszen falun is lesz az.

— Kifogok rajta, mert akkor meg visszajövök Pestre, s még is kikerülöm. —

— Igen, de egyszerre lesz az mindenütt.

10 — No már ilyeneket ne akarjon az ur velem elhíttetni.

Mindjárt tudtam, hogy elfogy a nap! nem is csuda; — az egész télen úgy megerőtötte magát, mind kiadta a melegét, nyáron aztán egy cseppet sem melegített, mind csak a sok szél fujt belőle. Már most természetesen fogyatékán van. Csak legelőbb a szőlő érhetett volna még meg!

— Uram, házi uram, én keddek előtt nem fizetek házbért.

— S valjon mért nem?

40 — Csupán azért, mert a kegyelmed háza hetfőn elsüllyedhet s akkor ki adja vissza nekem a házbért?

Egy társaságban féltudós emberek ülnek együtt s iparkodnak egymásnak a napfogyatkozásnak a világ romlásával lehető összeköttetését kimagyarázni.

— Mert az így van: a nap vonzereje magához huzza a földet, ekkor egy idegen tömeg, a hold, közbe lép, s erre

a vonzerő természetesen félbe van szakítva, már most könnyen megeshetik, hogy e vonzerő félbeszakadtával a föld egyet zökken s mi egyszerre vagy az aequator alá, vagy a pólusokhoz fordulunk, s megfővünk, vagy megfagyunk.

50 — Nem is úgy van. Az egész a magnetismustól származik; a hold és nap egyszerre egy helyre hatnak vonzereikkel s azért támadhat ott földindulás.

— Sőt legnagyobb baj lehet az, ha a hold véletlenül valamely üstökösbe vagy egy planetába beleütközik s aztán mind
55 a ketten a földre lezuhannak.

—

Münchenben már július 20-án minden közmultság megszűnt, a zene elhallgatott, a nép bucsujárásokkal énekelve, imádkozva járt alá s fel az utcán, könyörögve, hogy fordítsa el az Isten városukról az ítélet napjának nagy cásusát, s ha már
60 az egész föld elsüllyed is, csak legalább München maradjon meg.

Ez történt a XIX. század második felében.

—

A magyar gazda-ember künn boglyát rak a mezőn. Koma asszonya hallott valamit a városban a kofáktól a bekövetkező
65 ítélet napjáról s fut lélekszakadva hozzá.

— Komám uram! van kendnek kalendáriuma?

— Van ménkü.

— Hát nem tudja kend, hogy napfogyatkozás lesz?

— Tudja a ménkü.

70 — De csak megnézi kend tán, vagy mi?

— Nézi a ménkü.

— Igen, bizony, de akkor múlik ám el a világ.

— Hát bánja a ménkü.

—

Egy magyar és német színész találkoznak a svábhegyen.

75 Német színész. Hát önök ma is játszanak?

Magyar színész. Biz igen.

N. sz. (csodákozva). Hát önöknél még ez sem normalis nap?

M. sz. Fájdalom, nem.

80 Jul. 28-kán reggeltől kezdve délig számlálhatlan sokasága a minden nem és rangbeli embereknek törekszik a svábhegy felé, megrakva élelmiszerekkel, kulacsokkal és füstös üvegekkel, ott letelepednek a hegytetőre, előveszik az enni inni valót s nézik a napot.

85 — Már ha elveszünk is, legalább együtt vesszünk el, szól egy családapa, egy fél ludcombot nyelve le egyszerre. Az inas egy bokorban kiissza a boros üveget, s a leányasszony az öreg legény által hagyja magát vigasztalni, minthogy már ugy is vége a világnak.

90 — No már most elsüllyedhetsz, szól Pestre lenézve a timár-legény, izzadsággal felvergődven a Jánoshegy tetejére. Ide már csak nem jön a tenger.

— Hajtsátok haza a teheneket, mérges harmat fog esni a fűre, szólnak a gazdasszonyok, csirkéiket terelve az eresz alá.

95 — Igaz é, hogy Pesten már meg is gyujtották a lámpásokat?

— Magam szemével olvastam a placatokat, a mikben meg van írva nagy betűkkel, hogy a napfogyatkozás elvész a világ. (Ezck a nyári színház lapjai voltak, mikén ily című bohózat volt hirdctve: A napfogyatkozás, vagy a világ veszte!)

100 Végre, eljön a félve várt idő, valami gömbölyü sötétség beleharap a napvilágba, számtalan füstös üveg fordul az ég felé, melyeknek ára egy nap alatt 6 krajcárról 12-re szökött, a nap végre ugy néz ki, mint egy vajas szarvas, s midőn minden ember várja, hogy mint áll be az éjszaka, hogy hullanak le a madarak a levegőből, hogy jönnek elő a csillagok, mint repedez meg a föld, előáll egy nagy fekete felhő, s beleavatkozva
105 a nap és hold ügyébe, elrontja az egész mulatságot, oly töké-

110 letessé téve a napfogyatkozást, hogy az ember egy cseppet sem láthat belőle. Ezzel be van tiltva az előadás.

Ekkor zugolódva fordul meg a népség, s mintha üznék, kullog hazafelé. — Hát ez az ítélet napja? hát ez a napfogyatkozás? hát így vesz el a világ? még csak egy város sem süllyedt el, bár legalább egy hegyet láttunk volna tüzet okádni.

115 Az emberek, kik egy óra előtt még a napfogyatkozástul is féltek, most még a napfogyatkozást is megszólják.

—
Pán nyebojsza fölteszi magában, hogy ő nem megy józanon a másvilágra s beül egy csárdába, hogy leigya magát, mire az ítélet napja eljön. Szándéka tökéletesen sikerül. Lecsik az
120 asztal alá és elalszik. Este felé fölkelte a kocsmáros s kivezeti az utcára. „Hát hogy áll a világ?” kérdi pán nyebojsza tántorogva. — „A mint tapasztalni tetszik”, felel a kocsmáros. — Pán nyebojsza fölneéz a csillagos égre és mond: — „A nap ugyan már elfogyott, hanem a földindulás még egyre tart.

—
125 Két kofa vitatkozik a szegleten.

— A nap fél a holdtól.

— De biz a hold fél a naptól.

— De a nap fél, mert ő sötétül el.

— De a hold fél, mert elkergeti a nap.

130 A vitát parlamentararis phrasisok fejzik be.

— Hallja kend János, ma csak egy forintot kap kend nap-számba.

— Mi jóért? huszonnégy garas járna hogy immár.

135 — Mert ma két óra elfogyott a napból. Ez pedig tesz négy garast.

— Mi okozza a napfogyatkozást? kérdi a diák inasától.

— A naplopók, ifjuurammal együtt.

— Mi okozza a napfogyatkozást? kérdik egy academiái kihordótul.

¹⁴⁰ — A tudós társaság, felel ő biztos lélekkel.

Azt értette, hogy a tudóstársaság számítja ki, hogy mikor jön elő?

—

Khinában így magyarázzák az astronomusok a fogyatkozásokat:

¹⁴⁵ Napfogyatkozás van, ha a hold megy a nap elé; holdfogyatkozás, viszont, ha a nap megy a hold elé!

Megjárjuk, ha valaki azt találja kérdeni, hogy mi ebben az élc?

—

¹⁵⁰ Egy gavallér dámákat kísérvén a városligetbe, akkor veszi észre, hogy füstölt üvegekről elfeledett gondoskodni. Rögtön küldi az inasát vissza a városba, adva neki egy pengőt, hogy vegyen rajta öt üveget és siessen vissza vele. Az inas épen akkorra érkezik az üvegekkel, mikor már a napfogyatkozásnak vége van. — „Hát te hol jártál szerencsétlen?” riad rá gazdája. „Hát nagyon drágára tartotta a zsidó, felel nagy-bölcsen a legény. — Megállj! gondoltam magamban, majd olcsóbban adod te ezt csak két óra mulva is, a mint hogy most csakugyan két krajcárért ide adta párját.”

7

BUDAPESTI ÉLET

III.

Divina comoedia

Kulláncs ur egy házba jött velem lakni. Csak ma tudtam meg.

Egy negyed évre előre ki van fizetve a házbér, tehát el nem szökhetem; — hanem felmondtam.

5 Megmondtam a házi urnak, hogy „hallja az ur! az ur házában mindenféle bogár existál, a mi csak a föld kerekiségén arra a célra született, hogy az embereket boszantsa. Van itt légy, van szúnyog, egész légiója van a molyoknak, a gyalogságot nem is említve, melyeknek száma leírhatatlan; van itt 10 uram még skolopendrum is. De mindezt türtem békével, meglaktam velük egy házban, hanem most még Kulláncsot is fogadott az ur a házhoz. Ez már több a soknál. Már így megválnék egymástól.”

De addig mit tegyek? Nem merem nyitva hagyni az ajtót, 15 mert Kulláncs ur minden percben rajtam tör; nem merek haza menni, mert Kulláncs ur ott vár az ajtóban; nem merek kilépni a folyosóra, mert Kulláncs ur rám les és el nem cserzt. Nem merek éjjel elalunni, mert Kulláncs urral álmodom. Valóságos ostromzár alá vagyok véve.

20 A minap oroszva meglep, hogy ajtómat nyitva feledtem s elkezdte beszélni, hogy milyen mennyei, felséges mulatságok vannak Pesten, a miket én még nem láttam; ott van Toldy János, a híres ökölhős; ott van a híres Babszem Jankó Tom Pouce, meg a tigrisszelidítő a Dunaparton, meg a világ első 25 művésznője Rachel. — Mind ezeknek előadásait naponként tengernép látogatja, nem is tartatik civilisált embernek, a ki mind ezeket nem látta, ő tehát könyörül rajtam és elvisz mindenüvé.

Hijába mondtam neki, hogy láttam én már mindeniket 30 és rendkívül bámulatra méltónak találtam, nem hitte el; lefogott, megigértette velem, hogy a mondott helyek közül legalább egyre vele fogok menni. A színházban Angelót adták, meg Lesbia verebét franciául, oda mindenesetre el akartam menni, csakhogy nem Kulláncs urral. Hijába mondtam 35 tehát neki: hogy nem mehetek, — a fejem fáj, — a lábam fáj, — unom magamat, nem értek egy szót sem franciául, —

roszszul leszek a nagy melegben s több efféle. Még ő kerekedett felyül s barbárnak szidott, mig unszolására csakugyan megígértem, hogy vele fogok menni. És ne higye azt senki, hogy ott a tolongásban sikerült légyen nekem Kulláncs urtól megszabadulnom, fogta a karomat és a játék végéig azt sem engedte hogy az izzadságot letörüljem homlokomrul.

Köröskörül megvoltam spékelve szeretetre méltó szomszédokkal. — Jobbról Kulláncs ur, balról két vidéki káplánja Thaliának, kik közül az egyik Angelót, a másik Rodolfót szokta játszani, s ennélfogva az, a melyik Angelót szokta adni, mindig Rodolfónak tapsolt, a Rodolfó szerepvivője ellenben Angelónak, egymás boszontására.

Hátam mögött egy becsületes zsidó állt, a ki megvette a darabot s azt az egész előadás alatt fenhangon olvasta, csak olyankor pillantva fel belőle, mikor a függőnyt leeresztették; mellette állt a legénye, az meg mindig azt kérdezte tőle, hogy „mit mondott most?” Előttem két kitűnő egyéniség állott. Egy tudós képű criticus, a ki azt hitte, hogy nagyon jól tud franciául, és egy enthusiált egyéniség, a ki Rachelt mindenüve szokta kísérni, a hol előadásokat tartott, Bécsbe, Prágába, Triestbe, egy gőzhajón szokott vele utazni, egy fogadóba szállni, s a pincérektől drága pénzen vásárolni meg a körtehajat, melyet a művésznő lehámozván, a tányéron hagyott.

Ezek mulattattak engem.

Hátam mögött a becsületes zsidó olvasta a maga saját nyelvén a francia darabot. Assistense minden percben kérdezé: „mit mondott most?” Thalia vándor káplánjainak egyike könyökkel épen nekem levén fordulva, a mint kilépett Angelo, elkezdett magán kívül lenni, „ah be isteni! ah mi fölséges! elájulok! Hol a zsebkendőm, hadd sirjam tele! Fogalmam nem volt e szerepről eddig. Ah így csak az angyalok játszanak az égben. Óh, hogy nem csókolhatom meg lábainak porát!” s azzal elkezdte teljes erejéből tapsolni, — tenyereivel Angelónak,

könyökével nekem. A másikat meg azalatt ette a méreg, a ki Angelót szokta adni, s csak akkor kezdett hozzá az entuziasz-mushoz, mikor Rodolfo lépett ki, annak viszont ő kezdett el tapsolni és ujjongatni, ekkor viszont a másik hallgatott el
75 s nézegetett szét phlegmatica a páholyokra.

Az első felvonása után magas lemondással fordult nekem a criticus, a ki minden szót rendkívüli figyelemmel kísért s szüntelen oly képeket vágott, mintha betűről betűre mindent a legjobban értett volna, „igaz! helyes, bravo, gyönyörű
80 stb.” felkiáltásokkal tudósítva a körüle állókat műértő tetszése felől. Angelo első felvonása után tehát nekem fordult és nekem mondá el magas véleményét, mintha én oka volnék valaminek.

— Látja ön, ez az igazi nemes vigjátéki modor, mért nem
85 tudják a mi színészeink ily nemesen, és mégis ily mulattatólag adni a vigjátékot.

— Ne tréfáljon az ur velem, mondám neki, hisz ez Angelo első felvonása volt, az pedig még eddig mindig szomorujáték szokott lenni.

— Ah, az ur nem vigyázott! Hisz ez Lesbia verebe volt.
90 Én csak tudom, mert oda hallgattam. Az ur nem tud tán franciául vagy mi.

Biz eldisputálta volna tőlem, hogy nem Anglot láttam, hanem Lesbia verebét, ha meg nem mutatom neki a színlapról,
95 hogy a vigjátékot szokás ellenére most nem elől, hanem utól fogják adni.

— Bolond a cédula. Felelé; annak sem hitt; végre ama született elsassi, ki Rachelt nyomrul nyomra szokta kísérni, szolt közbe nekem adván igazságot. A criticus azt is letorkolta.
100 „Nem figyeltek önök oda!” ezzel fizetett ki bennünket.

Az utazó entuziasta ez által ismeretségbe jött velem s ekkor kezdődött még csak a multság. Elkezdte nekem magyarázni aesthetice, plasticice és pshychice az előttem látottak minden hangját, minden mozdulatát, minden porcikáját. Elmondta

105 előre hogy mi fog következni, ki hol fogja meghuzni a szót, hol fog megállani, milyen szemet fog vetni egymásra? — mert ő már ezt mind ezerszer látta. —

— Most ide vigyázzon ön, nézze ezt az állást! Képes ön felfogni egy ilyen mozdulat teljes jelentőségét? Ah önök
110 ehez nem értenek! Látja ön ezt a fordulatot, mennyi mysterium rejlik ebben; a classicus kor egy dióhéjban! Az a megállás! Az ember egy egész láncolatát látja benne a legsötétebb eszméknek. Ah mint fog most mindjárt arra jobbra tekinteni, Az az ember mint fog reszketni előtte, még nincsen ugyan
115 ott, de akkorra oda fog menni. Látja: már arra tart. Mondtam ugy é, hogy reszket? Ah uram, önöknek erről fogalmok sincs. No de kívánni sem lehet, ilyen miveletlen nép, és ilyen durva nyelv, mint az önöké! Az is sok, a mire mentek. Ezt hallgassa ön. Ez a világ legszebb nyelve. Lehetne így hadarni az önök
120 barbar nyelvét, mint ezt, én magam sem értek sok helyen egy szót sem belőle, és mégis milyen szép az. Lehetne így meghuzni egy szótagot az önök nyelvében? Hallotta ön mint mondá ezt a szót: „Kööööör!” Három actiót volt azalatt ideje csinálni; lehetne azt önök nyelvén így mondani: „sziiüüv?” Ah önök
125 ehez nem értenek.

Kénytelen voltam igazat adni a jó embernek; mi mind ehez csakugyan nem értünk.

— Ki volt ez az ur itt mellettünk? kérdé tőlem az enthusiasta.

— Criticus, felelém.

130 — Criticus? kiálta fel elszörnyedve amaz. Hát lehet valaki criticus, midőn ez előadáson megjelen.

— Jaj nem olyan criticus ez, a ki critizál, — hanem a ki dicsér és elragdatatik.

— Mit? és mer valaki tollat ragadni, hogy megdicsérje
135 azt, a mi megdicsérhetetlen? van az önök nyelvének elég kifejezése ily merényletre? Vagy lehet valakinek leírni a napsugárt, melytől elvakult? Lehet ezt hallani, a nélkül, hogy meg ne örüljön az ember? s ha az ember megörült, irhat é

akkor? Nemde ön is érez némely momentumoknál ily őrülségi
140 rohamot magában?

— Tökéletesen. Sőt tartok tőle, hogy egyszer csak eltalálom
önnek vágni a gégejét.

— S mit tudnak mondani ezek a szegény panegyris-
ták?

145 — Nem valami nagy dolgokat, legfeljebb is annyit, hogy
a mi saját művészetünk, melyet annyi küzdelemben, áldozatba
került felnövelnünk s mely iránt annyi előszeretettel viseltet-
tünk, nem érdemes arra, hogy árnyék lehessen azon fény mellett
melyet szétragyogni láttak.

150 — Mit? ilyet mertek mondani! Kiálta fel az entusiasta.
Hol? melyik mondta azt? Kihívom párbajra! Hogy mer valaki
még csak hasonlításba is hozni ez ember fölötti lényekkel
asszonytól született embert, és kivált az önök együgyű nemze-
téből valót! ah uram, ha önök eléggé ki akarnák fejezni bámu-
155 latukat, be kellene önöknek zárniok saját színházukat rögtön
és elfelejteni saját nyelvüket. — Szegény criticusok! s még ők
merészlenek túlélni ily lesújtó gyönyört! — Faemberek!

— Önnek igaza van.

— És talán nincs?! Nézzon ön ide. Tud ily reszketni valaki
160 önök komédiásai közül, mint a hogy ez emberfölötti lények
reszketnek valamennyien? Ha önök közül valaki így dühöngne,
kifütyülnék ugy é? mert önök mind chez nem értenek. Nézze
ezt a letérdeplést. Ez nem olyan mint más térdeplés. Önök nem
tudják észrevenni azt a különbséget. S fogja ön most ezeket
165 a hangokat. Barátom, kérem hogy ne hasonlitsa ezeket semmi-
hez. Hígyje meg, gorombaság azt mondani róluk, hogy az
Aeol hárfá, meg a syrén ének, vagy a memnon szobrok dala,
avagy a bujdosó csillagok zengése hasonlít hozzájuk. Ezekhez
nem hasonlít semmi, a mi már volt a világon. Most figyeljen
170 ön, most fog következni egy hang. Egy hang, de milyen!
az emberek tébolyodva fognak kiszaladni a casinó-páholyból,
most mindjárt. No most.

Ugy érzettem magamat, mint a ki várja, hogy egy ágyut
elsüssenek mellette.

175 E pillanatban egy páholyból leesett az operngucker az öreg
dobra. Megijedtem.

— Ah önök mégis durva emberek, hogy más hangot is
meg tudnak ilyenkor hallani. (Hátha még azt tudná, hogy
180 milyeneket kacagunk a legszomorúbb drámában, ha a színház
macskája kijön a szinpadra.)

— Már most elszalasztotta az ígért hangot; no de semmi.
Eljöhet ön velem Triestbe, most oda megyünk, ott meg fogja
majd hallani. Remélem, hogy el fog jönni.

Hogy ne mennek!

Másvilági János

8

IRODALOM, SZINHÁZ, KÖZÖNSÉG

Néhány szó criticusainkhoz

Nincs szebb dolog, mint pessimistának lenni.

Az ember nincs semmiféle elvhez kötve, haragudhatik
mindenért, a mi a kerek világon történik, sőt ha a kerek világon
minden úgy menne, a hogy ő akarná, még akkor is haragud-
5 hatnék, mert ha az ember pessimista, önmagával sem kénytelen
jó barátságban lenni.

Volt nekem egyszer egy ismerősöm, a ki annyira neki adta
magát a víz italnak, hogy utóbb fixa ideája lett neki, miszerint
Graefenbergben innen és túl az egész világ halálos beteg, minden
10 ember tele van nyavalyával, az a vér nem is vér az emberben,
hanem halálos fluidum; disputált piros pozsgás emberekkel,
hogy bennök egy csepp egészség nincsen, s végre azt állította,
hogy az özönvizet sem azért küldötte az isten a megromlott

emberiségre, hogy belefulladás, hanem, hogy igyák meg és gyógyuljanak meg tőle.

Természetes: hogy ez a becsületes ember, dacára annak, hogy életének egyetlen gondja volt magát gyógyítani, régen meghalt; a kigyógyíthatlan emberiség pedig túlélte őt; hanem az egészséges emberek meggyógyításának nemes buzgalma nem halt ki benne.

Mióta a pessimistai hajlamokat nem szokás országos ügyekben nyilván valókká tenni, egyetlen köztere maradt a journalistikai buzgalomnak, a hol fegyveres kézzel meg lehet jelenni; és ez az irodalom, s vele össze köttetésben a színház és közönség.

Nem tudom miért? egy idő óta igen kedvenc thema arról beszélni, hogy mind e három nagyon rossz lábon áll: hogy az irodalom és színház nem érdemli, hogy pártfogoltassék, s a közönség még sem akarja őket pártolni. — Kötelkedjünk egy kicsinyt egymással.

Lássátok, még ha igaz volna is, hogy nemzetiségünk ügyei rosszabb lábon állanak, mint egykor, akkor sem volna szabad ki mondani; de én bebizonytanom nektek, hogy ez nem is igaz.

Dicséritek az irodalom és művészet boldog aranykorát, s elégületlenek vagytok jelenével.

Valóban azok szép idők voltak: midőn a magyar író a társadalom parijának tartatott; midőn Csokonai faluról-falura járt verseinek Maecenast keresendő; midőn egy magyar lap tíz forintot fizetett havonként első segédének; midőn Wigandnak fáklyászenét adtak az irodalom képviselői, mivel a legelső honorariumot ő ismertette meg velük, öt forintot fizetvén egy ivért; midőn Vörösmarty megbecsülhetlen hős költeményéért annyi díjt kapott, hogy most a leirónak szégyenlené az ember ajánlani; midőn ha egy évben megjelent egy almanach, az sem birt elkelni; s ha az író dohányt nem termesztett, vagy kukoricát nem vetett, vagy urfiakat nem nevelt, szépen felkopott az álla.

Most elég szép becsülésben részesül az író. Csak egy pár év alatt 14 = *tizennégy* író-t hívtak különféle tanári állomásokra, a mi e téren mindenesetre legnagyobb megtiszteltetés; minden jó hitellel bíró mű akad kiadóra, akad közönségre, most a lapok tudnak 100—150 pengőt fizetni havonként dolgozótársaiknak, művek, miket közönségi pártfogás útján adnak ki, ragyogó sikert aratnak, Egressy naplója közel 2000, Lisznyay 55 versci 2200 előfizetőt számítnak; — Heckenast nyomdájában tizenhat új mű készül kiadás alá, mik közt csupán egy szótár 2000 pengő forint honorariumba került, míg Emich Petőfi verseinek *második* kiadásaért adott 2000 pengőt, most egy évben öt almanach jelenik meg 1700, 2000, 3000, 4000 elő- 60 fizetővel. Most a nemzeti könyvtár, mely az előtt két háromszáz vevővel birt 1000 aláírón feljül számít. Most az idegen ajku lapok telve vannak irodalmunkat érdeklő ismertetésekkel; s nincs benne lehetetlenség, hogy az író, ha szorgalmas és gazdálkodó, megélhessen, a nélkül, hogy azonkívül prókátorságot 65 folytatna.

És mégis azok a vének tudtak küzdeni nyomorral, lenézéssel, nem számlálták a sorokat, hogy mennyit ad érte a könyvtáros, hanem irtak, fáradtak magas költői lelkesülésből, s szent honfi buzgalomból, s ha mindenki vesztve hitte is a nemzetet, a 70 költő nem szünt meg hatni, buzdítani, s ha mindenki lecsüggeszté fejét, ő felemelten hordozá azt; és most? most szokás panaszkodni az idők mostohasága ellen; s midőn milliók ragaszkodnak nemzetiségük megmentett kincséhez, az író hosszú képet mutat, s iparkodik bebizonyítani, hogy hanyatlásra váltunk. 75

Óhajtsuk vissza a régi jó időket!

Hajdan negyven forintot kaptak a nemzeti színház első rendű színésznői, a színház bevétele volt hétköznapi 40 váltó forint, vasárnap 80. Egy színmű írója nagyra volt, ha kapott 80 száz forintot. Páholyokban itt-ott lehetett látni valakit, s föld- 80 szinten nagy volt a viszhang.

Most a színház bevételei 1000, 1500, sőt 2300 v. forintig haladnak, a belépti díj kétszerre magasabb, mint kezdetben, s a határidőn túl semmi protekció mellett sem lehet többé
85 bérléthez juthatni, annyira el van foglalva minden hely. —

És hajdan mégis jó kedvvel, szent művészi ihletéssel haladtak tövises utjakon a művészet nyomorral küzdő választottai, ha kellett buzgalom, volt náluk elég, ha kellett áldozat, attól sem rettentek vissza; midőn a nemzeti színház megnyílt, az
90 egész személyzet egy félévi fizetéséről mondott le önkénynt, egy félévig játszott ingyen, hogy az intézetet életre hozhassa.

Most a színház első énekesének 5000 pengőt tud fizetni, első énekesnőjének minden előadásra 200 pengőt, s bizonyára a legutolsó színésznőnek másfélannyi díja van most, mint
95 volt akkor a legelsőnek. És mégis most beszélnék arról, hogy a színház bukásához közelg. Miért? mert a nyári időszak alatt félhavi fizetésével elkészt; de már azt is kipótóla. Ez máskor is mindig így volt, a nyári időszak soha sem fizeti ki magát, hanem a téli időszakból pótoltatik, csak hogy galantabb igazgatók máskor kölcsön szoktak felvenni e hiány egyensúlyozására, a mit a téli időszakban visszafizettek. Most megpróbálták,
100 ha valjon maga a színház kölcsönözne é magának félhónapig? A kísérlet siralmasan ütött ki. Nem mind az a nép volt itt, mely tizennégy év előtt félévi fáradsága díját ajándékol tette
105 művészeté géniusának, s hazája istenének oltárára, és evett száraz kenyeret és érzett nemesen; — eme kislelkű nép elhiresztelé, országának, világnak, zsidóknak, újságíróknak, hogy a színház bukik, mert félhavi díjukat nem képes fizetni. És ha nem lett volna is képes fizetni, az következnék é belőle, hogy
110 a színház bukott meg? A mult évben a drámai színésznők 800 pengő forintot engedtek levonni fizetéseikből, és a többi drámai színészek, az áldozatra mindig kész osztály, követék példájukat, pedig évtizedeken át itt küzdöttek a művészet terén jó s balsors között, és emezek a kalmárnak, nem művészeknek született szűkkeblű emberek mernek zajt indítani, ha fél-

havi díjukat két héttel későbbben kapják. Óhajtsuk vissza a régi jó időket.

S mi viszony volt egykor, és mi van most írók és színészek között? Hajdan az író egy család volt a színésszel. Emlékezzetek
120 vissza azon időkre ti ifju lelkü vének, midőn Vörösmarty, Bajza, Toldy, Gaal, Garay, Vajda, Czuczor, Nagy Ignác, nem találták magukat sehol ugy clemükben, mint ha ti veletek lehettek együtt. Midőn Vörösmarty nem nyult addig ételéhez, mig Megyeri az asztalhoz nem érkezett. Ha sikerült műve volt
125 valamelyiknek, kört csinált belőletek, ottan olvasá fel, megköszönte baráti megjegyzéseiteket, s ha ő mondott a ti működéseitekre bírálatot, ti is köszönettel fogadtátok azt tőle, s a művészi siker, mely e szellemi érintkezésből eredett, volt legszebb eredmény ti rátok, legszebb jutalom ő rájuk nézve.

130 Miért nincs ez mostan így? Miért áll színész és író természetellenes tusakodásban egymással? Kik egykor hatásos színműveket irtatok miért irtok most hatástalan gáncsolódásokat? Ha egykor kedvence volt a színház az irodalomnak, miért nem az most? Nem érdemli tán? Nincsenek meg benne a régi arók?
135 Vagy feleljek egyenként kifogásaitokra?

Nem jött e vissza Lendvai? s nem egy szavába került e csupán, hogy színpadunk ismét övének nevezze őt?

Nincs é visszaadva reményeinknek Egressy? nem nyereudi é vissza drámánk egyszerre jobb- és balkezét? Férfi karjait?

140 Erre ti azt mondjátok: „ezek már vének, ezek nemsokára meg fognak halni!” Ez ha gyöngédtelenség nem volna is; — pedig igen nagy gyöngédtelenség, — legalább is sophisma. A színpadon senki sem vén; a meddig a művész ihlettségét, alakját, hangját megtartá, addig tart színpadi élete, contractusa
145 pedig a halállal a husz éves ifjunak épen ugy nincs, mint a negyven éves vénnek, s a viruló fiatalságot épen ugy lehet féltetni nem csak a haláltól, hanem az elsatnyulás és elbutulástól is, mint az öregséget. Nézzétek meg a külföldi színpadokat. — Jutott é valaha eszébe valakinek Rachel halálát előre sajnálni,

- 150 s utódjáról gondoskodni, minthogy 1834 óta játsza már Phaedra és Camilla szerepeit? vagy azt kérdezni, hogy szép és fiatal é, mikor oda haza van? Szörnyűködik é valaki azon, hogy Párizs leghíresebb színésznőinek egyike, Dejazet, ki rendszeren fiatal fiuszerepeket játszik, ez idén ötvenhatodik
- 155 évnapiját ünneplé. Jutott eszébe valakinek mustrát tartani a bécsi várszínház személyzete fölött? mely el van ismerve legjobbnak egész Németországban. (A mivel sok van mondva, miután a rendes német színpadokon működő személyzet száma 3945-re megy.) Lássátok ott valamivel vénebb emberek is
- 160 vannak, mint minálunk. Weisenthurn asszony 1789 óta van a színháznál, Koberwein 1796 óta. Korn, ki tavál lépett le egész ünnepélylyel, teljes fizetését kapva nyugdíjúl 1802-ben lépett fel a Burgban. És a legünnepeltebb nevek viselői: Anschütz 1821. Löwe 1826. La-Roche 1827. Fichtnernő 1822.
- 165 Pechenő 1830. Wildauer kisasszony 1834. Rettichnő 1834 óta kedvencei a közönségnek, s még sem jutott eszébe a bécsi journalisticának, hogy nekik ilyen szavakat mondjon: „ti ugyan jól betöltitek helyeiteket, elég művészi élvezet is nyújtatok, némi hálával tartoznánk is nektek, hanem minthogy már régen
- 170 látunk benneteket, tehát vének vagytok, nemsokára ugyis *ki fogtok dűlni* (ezen szavakkal), tehát menjetek a tatárba!”
- Nem vár é tiz új eredeti színmű előadásra? Hogy eddig nem adattak, arról csak szerzőik tehetnek; ők tudják, hogy miért?
- Nem pártolja é művészetét a közönség? Lehet é panasz a
- 175 világ leglelkesebb, legműértőbb közönsége ellen?
- Vagy az igazgatás aprólékos ügycibe akartok belekötni? miért énekel ez, miért nem amaz? miért nem küldik el ezt, miért nem fogadják fel amazt? miért oly cifra egy-egy kardalnoknő? s miért van a portásnak pofoncsapott kalapja?
- 180 Ti magatok is mosolyognátok, ha az ilyen kérdésekre feleletet kellene adni. —
- Szeretném azt az embert látni, a kinek háromszáz ember háromszáz különféle érdekét kellene rendezni, ha nem panasz-

195 kodnék é rá minden nap kétszáz kilencvenkilenc? Az ilyen panaszokat meg sem kell hallani. Ezekért kikelni nem hivatása az irodalomnak. S ha százával vannak is ily apró botlások, azért a művészet ügye nem bukott meg. Az igazgatás lehet gyöngye, lehet tévedésben, számíthat rosszul, tervezhet hibásan; de a közönség lelkesülését, s a művészet buzgalmát azért ne féltsétek, e kettő megmarad; és ez biztosítja a jövőndőt! —

★ ★
★

9

BUDAPESTI ÉLET

Egy ünnepnap a svábhegyen

A nap fölébredt, a szél pedig le sem feküdt, a pacsírták, fülemülék szinte felébredtek, a mesterek és mesterlegények, és a diákok és diáknék, és a becsületes polgárok s azoknak feleségeik nemkülönben a cigányok és kintornások és egyéb művészek, ujságírók, kardalnokok és más efféle gentlemanck hasonlatosképen fölébredtek, a por is felébredt, s valaki csak felébredt, mind tart ki a svábhegy felé.

Korán reggel, a mint az első klarinét megzendül, már kezdődik a népvándorlás, jön a ki jöhet, mintha elől huznák, hátul úznék. Felvette mindenki az uj ruháját, feltette az uj kalapját, kimosdott, megfésülködött, úgy néz ki, mintha skatulyából vették volna ki.

— Jól fogunk ma mulatni, mond a becsületes Krisztina-városi bádogos, Ferenc-városi rézöntő komájához fordulva. Tudja kegyelmed, ezelőtt husz esztendővel milyen vigan voltunk itt. — Azóta is mindig készültek ki a jó emberek, de csak husz év mulva jutottak ki másodszor e helyre.

— Jól fogunk ma mulatni, mond egymásnak két jó húsban

20 levő timárlegény, egyik egy jó fertályakós hordót visz az oldalára kötve, a másik egy kendőbe kötött valamit, felül fektetett bográcscsal. Csak úgy izzad mind a kettő.

— Jól fogunk ma mulatni, mond egy derék asztaloslegény, hátrafordulva imádottjához, kinek barnapiros arca ragyog az izzadás és öröm miatt. Lesz tánc késő estig!

— Jól fogunk ma mulatni, mond az emberséges családapa, unokaöccséhez, ki fiatal feleségit vezeti karján. Az asszony megszorítja az unokaöcs karját s ez azt felli „igen”. A férj egyik kezén kis fiát vezeti, másikon kis kuttyját zsinegnél fogva. Az egyik előre szalad, a másik hátramaradoz; a nő minden 30 percben kérdi: meg van-e a kis kutya?

— Jól fogunk ma mulatni, biztatja egymást négy vagy öt gentleman, kiknek kifejezés dus arca és gestusai egytől egyig clárujják az employét valamelyik vándor német Thaliánál. Herr von Stiglicz famóz konyhát szokott tartani, s Ferihegyről hordatja a sert.

— Jól fogunk ma mulatni, mond hat diákgyerek közül kettő, kik hat huszast kaptak ünnepi ajándéku, s megvették most rajta az egész svábhegyet.

40 — Jól fogunk ma mulatni, mond egy boldog család, mellynek semmi ivadéka sem marada otthon. Az apa egy ingre vetkőzve viszi a kulacsot, a gazdasszony egyik marka tele van eleven csibével, másik foghagymával, a nagyobbik leány egy gyermek-kocsit húz, mellyben egy főtt sonka, s egy nagy csupor tejeskávé között ül és zakatol a bepótlált csecsemő; a 45 nagyobbik fiú egy vickándoó kvaszt cepel az ölében, melly nálánál is nagyobb, a többi kis Bourbillonok az apa nádbotját, s az anyjok kalapját viszik nagy jó kedvvel.

— Jól fogunk mulatni ma, szól két cirmos vargaines, ki gazdájától megszökött, fogunk ma madarat?

50 — Jól fogunk ma mulatni, szól a szerelmes poéta, megszorítva karján vezetett ideálja hófehér keztyűjét. Ah egy egész nap, egyebet sem tenni, mint ez angyali szemedbe nézni, óh!

— Jól fogunk ma mulatni, szól két dandy, bérkocsin vág-
tatva végig a ballagó tömeg között. Ma az elite mind a Fácánnál
55 lesz, az X fiuk Ferencalmára igérkeztek, az Y kisasszonyok
a Leopold mezőre, báró ez meg amaz a vadászdudvarhoz, min-
denüvé hivatalos vagyok.

— Pesten jártam iskolába kukk. E dal hangzik egyszerre
füleinkbe, s látunk egy ideális boltoslegényt, valamelyik
60 rozsolis gyárból, nyakába akasztott zöld szalagos gitarral,
három cigarárfabrikáns kisasszonyt mulattatva nyomulni a
hegyen fölfelé, fején ideális szalmakalap, ideális zöld orleans
kvekkere két hátulsó zsebéből egy egy karcsú liquerös üveg
nyaka néz nagy idealisan elő.

65 S megy, tolong, egymás hegyin hátán a tömeg, mindenkinek
van a másikon mit elménckedni, a szépek a nem szépeket,
a kocsinülők a gyalogjárókat, a kisasszonyok a szolgálókat,
cmezek viszont amazokat, az utfélre kuporodott cigányok
pedig minden embert megilletnek tréfás észrevételeikkel, s
70 hogy viszont minden embernek legyen kit kigúnyolni, egyet-
len egy ember baktat a hegyről lefelé, bizonyosan valami
magyar színész, kinek ma épen próbája van, s azért kénytelen
bemenni. Ennek aztán kijut minden nyelvtől:

— Nincs már hely a svábhegyen, vissza kell menni.
75 — Ez már kimulatta magát.
— Csak a zsebkendőjét felejtette otthon, azért megy vissza.
— Haragszik érte, hogy mi kijöttünk.
— De bizony vendégeket vár ki a hegyre.
— Csak azt akarja: hogy sokan megnézzék. S több efféle
80 mindenféle hangzik a szerencsétlen után, ki folyam ellen
merészel úszni.

Feljut azonban egyenként minden csoport a vezérhalomra.
A becsületes krisztinavárosi bádogos meglátja ott a legelső
házat.

85 — Nini komám, ezelőtt husz esztendővel ez sem volt itt.
— Nem ám. — Térjünk be egy pohár serre. Betértek,

ott beülnek egy szegletbe, s késő estig ki sem mozdulnak onnan.

90 A két timárlegénynek még nincs elég távol a hely. Tovább viszik a hordót még egy fél mérőfölddel, a budakeszi erdőben végre megállapodnak vele, s hozzákészülnek a sütéshez főzéshez. A tűz megvan, a hús a bográcson, de sőt elfeledtek hozni.

Azért az egyiknek megint félmérőföldet kell visszafelé gyalogolni, s mire visszajön, az eledel korommá van égve. De 95 annál jobban lehet majd rá inni.

Az emberséges családapa is fölért már a hegyre, alig birva felesége után cipelni a kis fiút és kis kutyát, míg az unokaöcs karján ugy sietett a menyecske, mintha szárnya volna.

Vége utolérte őket, a lelkét is majd kiadta már.

100 — Hát a kis kutya hol van? kérdi tőle a menyecske hátrafordulva.

Hát a kis kutya sehol sincs; a bizony kihúzta a fejét a madzgeből, s tudja kő hová szökött el.

— Pamina! kiált ijedten a családapa, pisz, piisz Pamina! 105 ta ta ta Pamina! s azzal nyargal vissza a néptömeg között, füttyöngetve, kérdezősködve, kiabálva, végre megpillantja a kutyát, a melly oktalan állatképen gazdáját elvesztve, minden emberhez szegődik, s ha egy helyről elrugják, a másik lába alá kerül, pajkos fiuk kövel dobálják, a kutya beucgrik az 110 árokba, a családfő utána, ott elfogja a térdig érő sárban, s viszi vissza nagy diadallal az ölében.

— Itt a kutya — szól megérkezve feleségéhez, ki azalatt letelepedett egy bokor árnyékában az unokaöccsel.

— Hát a kis fiú hol maradt? — kérdi akkor a nő.

115 — Hát nincs itt? — kérdi az apa elijedve.

— Hisz veled volt.

Nosza még egyszer vissza a publicum közé.

— Ferkó! fiam Ferkócskám, nem látták a fiamat? — kiabál a családapa, lőt fut minden fiú után, sir, kiabál, káromkodik, 120 innen oda, onnan amoda utasítják. Van a ki azzal vigasztalja:

hogy talán az árokba esett s agyonütötte magát, vagy a cigányok lopták el, mintha nem volna nekik maguknak is elég; végre a kétségbeesés minden phasisain keresztül vergődve, megleli a gyermekeket egy mézeskalácsos sátora előtt, s örömeiben kardot, 125 puskát vásárol neki, s felnyalábolva ölébe, nagy megleléssel viszi vissza a porontyot feleségéhez; azaz hogy vinné, de nem tudja: hogy merről jött, majdan útba igazítják, ekkor meg nem találja a bokrot, a hol feleségét hagyta, végre megtalálja a bokrot, de a felesége már nincs ott; erre megint uj lőtás futás, 130 kérdezősködés következik, a mellynek azután késő estig nem is szakad vége.

A teuton Thalia vándor papjai is eljutottak már Stiglicz úr nyári lakáig, s messziről hangosan elkezdenek énekelni valami paródiából, hogy jöttüket előre észrevéttessék. Azonban 135 senki sem jön elfogadásukra.

A mosolygó arcok elkomorulnak.

Odamennek, az ajtókat zárva találják.

A jelenet tragikaivá kezd lenni.

Zörgetnek, a zörgetésre három mérgecs szelindek, s egy még 140 mérgeesebb majorosné jelenik meg, ki is tudtukra adja: hogy Stiglicz úr éppen most ment csak el hazulról.

— Hová?

— A disznófőhöz.

A disznófőhöz! uj remény, megyünk oda.

145 És mennek a disznófőhöz. Az oda jó fél óra járás. A hőség megaszalja az embert odáig. Végre odaérnek, kérdik Stiglicz urat az ismerősöktől.

— Ebben a pillanatban ment el innen.

— Ejnye, ejnye, nem mondta hová?

150 — De igen, Savanyu uram majorjába.

— No hát csak vissza hegynek föl, Savanyu uramhoz!

S ismét uj remény éleszti a küzdőket. Egy órai kitartás után tengeri istenekké izzadva jelennek meg Savanyu uramnál, az savanyuképen viszonz kérdésükre: Herr von Stiglicz már

155 nincs itt, öt perce hogy elindult Budára, ha sietnek még utólérhetik.

A hat diák zsebét ezalatt fúrta a hat huszas; a mit csak az úton elől utol találtak, mindent meg akartak venni. Hogy adja ezt a ludat? hogy adja ezt a kulacsot? hogy adja ezt a kutyát?
160 Ezt vegyünk, — ne azt vegyünk, — végre megvettek egy kosár éretlen cseresznyét, azután bementek valahova aluttejezni, az útban valami olasz cirmos cukorsüteményeket árul, kaptak rajta. Tovább menve tanácsosnak találtatott a borral való megismerkedés, s hogy a multság vége tökéletes legyen,
165 utoljára neki ültek szerezni.

A boldog család azonban kikeresett magának egy szép árnyékos helyet, a kalapokat, kendőket felaggatták a bokrokra, a csirkéket leölték, tisztogatták, az apró nép tárgallyat keresett a tűzre, mindenki commoditásba tette magát; s midőn már
170 elhelyezték volna magukat, jön egy hórihorgas ember nagy furkósbotjával, s rájuk rivall:

— Itt nem szabad letelepedni!

— Hát már miért nem?

— Mert oda van írva a tilalomfára: hogy a bemenetel
175 tiltatik.

— Már az más, akkor megyünk odább.

A kalapokat, kendőket azzal ismét leaggatják a bokrokról, a félig főtt ételt edényestül odább viszik, keresnek más helyet, raknak új tüzet, s ismét sűtnék főznek, jól mulatnak. Ismét
180 jön egy furkósbotos ember.

— Tán biz itt sem szabad lennünk? — kérdik tőle elförmedve.

— Dehogy nem, felel az jámborul; hisz ez a tehénlegelő, s azzal jön vagy hatvan mindenféle szarvasmarha a boldog
185 család tanyája felé, szép csendesen legelészve.

A két vargaines pedig megsejtett egy cseresnyefát, mellynek akkora a gyümölcse, mint más cseresnyének a magja, s fel is kapaszkodott rá szépen; de még része sem lőn benne, midőn

190 megjelenik a fa alatt valami széleskalapú sváb, s nagy mérgesen rájuk kiált, gyertek csak le ti ujmódi seregélyek, s azzal lehúzza lábuknál fogva a fickókat s végig keni mogyoró hájjal.

Ezek akkor nagy dühösen elfutnak a Norma fáig, ott azt a mulatságot gondolják ki: hogy nagy félmázsás köveket hengeritenek alá a gyepes meredeken.

195 A meglódult kő, mint az ágyúgolyó vágta alá, tiz, husz ölet ugorva, a hol valamiben megakad, s derékban törve ketté a fákat, a miknek neki megy, némellyik félreiramlik, s nagyot gurul alá felé, felfutva a tulsó hegyoldalra.

200 A fickók nem törődnek vele: hogy ott alant a völgyben emberek járnak, a kik káromkodva fenyegetőlöznek rájuk, még egyszer hátulról nyakon csípi őket valami erdőkerülő forma ember, s elkezdi pofozni két oldalról, a kölykek erre megriadnak, s neki futnak a meredeknek, a ki pedig ott megindult, nincs mód hogy megálljon, mig le nem ért, hanyatt homlok lejutva, ott vár rájuk még csak a ne mulass, a boszontott sétálóok 205 kézről kézre adva döngetik, a mig érhetik, akár merre futnak, még az is püföli őket, a ki azt sem tudja, mit vétettek.

A szerelmes poéta is megindult kedvesével virágokat szedni, a kedves hófehér kezét összecsipte a csalán, hanem szedtek 210 aztán egy olyan kazal pimpimpárét és bagolyborsót, hogy ha mind bokkrétának kötnék, elég volna egy világhírű táncosné utolsó fölléptére.

— Ah hogy szeretem én a fülemüléket, mond a kedves.

— Én is — szól a poéta.

215 — Bár csak foghatnánk ma egyet.

A poéta azt hiszi, hogy az igen könnyű dolog.

— Nini, ott mozog valami a levélen.

— Odamegyek és leboritom kalappal.

— Bárcsak fülemüle volna.

220 — Bizonyosan az, mert zöld.

— Csendesen lépjen, hogy el ne repüljön.

— Itt van, meg van, nem repült el.

A kedves a kalap alá nyul, s azzal sikoltva kapja vissza kezét,
cldobva a megfogott tárgyat.

225 Biz az egy kis leveli béka volt.

A poéta nem szünik meg mulattatni kedvesét; egy percre
sem tágul mellőle, akárhová megy, a sarkában van, a lány
néha kékre, zöldre, vörösre változik, a poéta azt hiszi: hogy az
230 ő versei teszik azt, a lány örömet szabadulna csak egy percre,
csak egy pillanatra, a poéta nem veszi észre a bajt, mentül
jobban sáppad a lány, annál jobban fújja ő a verset.

— Hol mulatunk ma? — kérdi a két dandy egymástól.

— Én a fácánba megyek, ott jól főznek.

235 — Fi donc, ott sok csőcselék van. Magam báró Seholsen-
lakyékhez fogok menni.

Ott elválnak, az egyik félremegy a berekbe, lefekszik a fűbe,
előhúzza a zsebéből Léliát, egy kiflit, egy jó darab salamit
s elkezd belőlök jóízűen falatozni, nem ugyan Léliából, azt
csak a feje alá teszi, s nagyot alszik rajta.

240 A másik dandy ezalatt lemegy Goromba János csárdájába,
a hol az asztaloslegény vörös rákká táncolta magát Dulcineájá-
val együtt, s jóízűn enged magának esni a tizenhat krajcárost.

E közben az asztaloslegény hintázni viszi imádottját, egy
lakatoslegény is odavetődik, az is hintálni akarja, egyik sem
245 enged a másíknak, a hintát előre hátra ráncigálják, egyszer a
lány hanyatt kifordul belőle, s ijedtében és szégyenében legot-
tan elájul.

A dandy menten odaszökik, hogy míg a két vetélytárs imádó
egymást döngeti, az elárult szépséget magához térítse, ez
250 azonban, a mint a lovag odaér, sikoltva felugrik, s végig
karmolja a galant férfi arcát, míg a sikoltásra figyelmessé lett
ellenséges felek, egyszerre kibékülve egymással, az intervéniaít
félnek rohannak s megfogdosván ellökdösik az ingyen publicum
nagy mulatságára.

255 — Pesten jártam iskolába kukk! az ideális rozsolis-fabrikans-
legény most már ötvenedszer éneklí végig ezt az igen szép

nótát a szivargyártó kisasszonyoknak, kiket mindez nem gátol, hogy egy vak verklis mellé telepedjenek, s azt liqueurrel és szivarral megkinálván, egy polkát csavartassanak általa, mellynek hangjára az ideális galan, most már comicumra térve által, soló táncol végig a göröngyön, nyakába vetett guitarján accompagnirozva a kintornának.

Este felé a szél megáll, s mint ilyenkor szokott lenni, közelgetnek az udvariatlan, kiméletlen lomha felhők, egy egy pár nagy csepp, melly az emberek orrára esik, jó eleve figyelmezteti a népséget, hogy meneküljön, ki hova tud, mindenünnen van lótás futás a házak felé, a férfiak kendőbe takart kalappal, a hölgyek fejükre hajtott viganóval menekülnek.

Egyszerre megered a zápor, az ember sem eget sem földet nem lát, a közhelyek tele vannak sopánkodó, esőverte néppel, egyszer egyszer jó még nagy futva valami bőrig átázott mulatózó, a kinek azután senki sem akar helyet adni.

— Jaj a cipőm, jaj a kalapom, jaj a nagykendőm, jaj a cicruhám! hangzik mindenünnen a jajveszékélés, a jobbvérű faj kacag és nyihorog, az cpéscbb káromkodik, egy egy bennszorult kótyagos ember veszekedik mindenkivel, s végre hogy teljes legyen a zavar, valaki bejő azzal a hirrel: hogy a városban tűz van.

— Hol? merre? kiáltozzák, de azt senki sem tudja; hanem a félrevert harangok szavát jól ki lehet venni. Most aztán igazán elől tűz, hátul víz.

Az aggodalmasabb rész az esőszakadás közepett elkezd hazafelé futni, a többi csak a zápor szűnését várja.

A tűz Budán van, és Budán egy lélek sincs otthon, a ki oltaná, Pestről kell még fecskendőket is átvinni, mire a segély megérkezik, már az ötödik ház is leégett.

A népség ezalatt hullong hazáig.

A boldog családapa éppen akkor ér oda, mikor már a házat eloltották. „Hanem azért jól mulattunk” mondja magában.

A két timárlegény túltevéen a félakós hordócska tartalmán,

haza felé indult, felmászott egy hegyre, legurult egy völgybe, ott szépen elaludt, csak másnap délben ébredt fel. Hanem azért jól mulattunk.

295 Az emberséges családapa is föltalálta végre fiát, kutyáját, feleségét és unokaöccsét, valamennyit igen derangirt állapotban. Hanem azért jól mulattunk.

Thalia vándor papjai ismét egy perccel későbbben érkeztek Stiglicz úr budai lakára, mint az onnan eltávozott, ezúttal Bécsbe utazván a gőzösön. Hanem azért jól mulattunk.

300 A szerelmes poeta is hazavetődött kedvesével együtt, agyon-
ázva; két hétig feküdt mindakettő hagymázban a meghülés
miatt. Hanem azért jól mulattunk.

A két dandy ismét találkozik a hegy alatt térdig sáros fehér
nadrágokban. Mindkettő kifogyhatlan volt élvezetei magasz-
305 talásában, egyik báró ez amaz lakomáját dicsőíté, másik a szép
társaságot, mellyben forgott.

— Hát ez a fél kifli a zsebemben?

— Ah a kis baronesse dugta oda tréfábul, és ez a karcolás
arcodon?

310 — Egy rózsabokortul kaptam, mellyről a szép contessenek
egy cameliát akartam leszakítani.

Fölségesen mulattunk.

A két vargaines is hazaverődött a szó teljes értelmében, még
hazáig sem maradhattak szárazon. Felkapaszkodva egy bérkocsi
315 bakjára, onnan ostorral verettek le, s hazajutva mester uram
producálta magát rajtuk a hegedülésben. Hanem azért jól
mulattunk.

A hat diák iszonyu tengeri betegségeket állott ki hazáig,
otthon valamennyibe herbatét töltöttek, s talpaikra mustárt
320 kötöttek. Hanem azért jól mulattunk.

Az asztaloslegény elköltötte félévig gyűjtögetett pénzét,
az óráját összetörték, szeretője viganója tönkre ázott, selyem
kendője elveszett az úton, cipője a sárban elmaradt. Hanem
azért jól mulattunk.

325 Végül maradt a Krisztina-városi bádogos mester Ferenc-
városi rézöntő komájával, ők reggeltől estig ott ültek egy
szegletben, megvárták míg elmúlt az eső, akkor hazafordultak
szépen. Bizony husz esztendő alatt sokat változott ez a sváb-
330 hegy, kár hogy odább is nem tekintettünk, szolt az egyik a
másikhoz. Hanem azért jól mulattunk.

Az eső elállt, — az ég kitisztult, — van csillaga a földnek
is, — távol Budapest lámpái ragyognak, — a közelben a tündé-
ries fény bogarkák, — a távolból enyészetesen hangzik az
ének:

335 — Pesten jártam iskolába, kukk!

IO

GAZDASÁG

Kivonatok egy nevezetes külföldi gazdászati tanácsos jegyzeteiből

1. Módszer nagy szárazság idején igen szép gabonát termesztetni.

A gabonát nem kell barázdákba vetni, hanem veteményes
ágyakba, s útát hagyni az ágyak mellett kétfelől. Ha sokáig
5 nem esik eső, akkor töltéses öntöző kannákkal reggel nap-
felkölte előtt, s este naplement után meg kell jól erősen öntözni
a vetést; ha egyenlőtlenül nőtt ki, néhol nagyon sűrűen, másutt
nagyon ritkán, a sűrűből ki kell vonni a plántákat, s elültetni
a ritkásba, addig, míg megélednek, karót kell dugni melléjük.
10 Így bárminő mostoha esztendőben is igen gazdag termésre
várhatni. Probatum est.

2. Módszer megőrizni a veteményt a megdüléstől.

Ha esős esztendőekben a gabona saját terhe és erős szelek
miatt azon veszélynek van kitéve, hogy megdülhet, a barázdák

- 15 két végire egy egy karót kell leütni, s azután a barázdán egy egy zsinéget vonni végig. Illyenformán e baj el ccnd hártva. Probatum est.
3. Módszer a konkoly ellen.
A konkoly megismerhető arról, hogy piros virágja van.
- 20 Mikor tehát nyilni kezd, ki kell menni a szántóföldre és szép ovatosan kiszedegetni, valahol egyet meglát az ember. Tíz ember mindennap kényelmesen elkészülhet egy hold földdel. Ezt minden nyolcadnap ismételni kell. Probatum est.
4. Módszer a vetések kipállása ellen.
- 25 Ha korábban esik hó, mint a föld megfagyott volna, akkor a vetés könnyen kipállik. Ennek meggátlására ki kell menni a vetésre seprővel és gereblyével, s leseperti róla a havat. Probatum est.
5. Módszer a szikes földeket tökéletesen megjavítani.
- 30 Gyakorta megesik, hogy a szikes föld alatt néhány lábnyira egészen termékeny földréteg találtatik, illyenkor ki kell ásni a termékeny humust, s a felül levő szikes földet alátemetni. Probatum est.
6. Módszer a marhavész elragadása ellen.
- 35 Minden baromnak külön szobát kell építeni, s soha sem engedni meg, hogy a mellyik cseléd az egyikkel bánik, az a másikhoz közelítsen. Probatum est.
7. Módszer egy hold szántóföldből több ezer forintot bevenni.
- 40 Be kell vetni a földet rizszsel, s annak szalmájából florenciai kalapokat csinálni. Igy igen nagy jövedelemre lehet kilátás. Potest probari.
8. Módszer az ellen, hogy a fiatal ültetvény fák gyökerét a féreg s lombjait a hernyó el ne pusztítsa.
- 45 Ágaival lefelé és gyökereivel felfelé kell elültetni. Probatum est.
9. Módszer a gyümölcsfákat késői fagyoktól megóvni.
Ha a fák már rügyezni kezdtek, s az éjszakai derektól félni

- lehet, be kell kötözni a termő bimbókat gyapottal, avagy mohával, mindaddig, a mig hideg marad. Probatum est.
10. Módszer a repcét megőrizni a földi bolhától.
Be kell hinteni az egész vetést egy újnői vastagságra finom sárga tubákkal. Nem megy rá a bolha. Probatum est.
11. Módszer a birkákat megóvni a felpuffadástól.
- 55 Minden takarmányt, szénát, szalmát és lóherét előbb meg kell nekik főzni, s úgy enni adni. Probatum est.
12. Legbiztosabb módszer a jégeső által okozhatott károk ellen.
A vetést még lábán el kell adni a zsidónak. Probatum est.
- 60 13. Módszer a juhoktól igen sok gyapjút nyerni.
Minden reggel be kell őket kenni doctor Wartke hajnövesztő kenőcsével, vagy Macassar olajjal. Probatum est.
14. Módszer a vakandokat kiirtani a rétből.
Számítalan sok penicilust kell mindenütt leszurkálni, a
- 65 vakandok aztán majd valamellyiknek neki megy, s megszúrja benne magát.
15. Módszer a krumplibetegség ellen.
A krumpli a mint a földből kiszedetik, azonnal elrakatik ládába finoman tört szénpor közé, gond levén rá, hogy egyik
- 70 a másikhoz ne érjen.
16. Módszer, miszerint az emberen a vöröshagymaszag ne érezzék.
Valahányszor az ember vöröshagymát evett s azt akarja, hogy annak szaga ne legyen érezhető rajta, egyék utána egy kis foghagymát. Probatum est.
- 75 17. Célszerű intézkedés a marhákat takarmány nélkül kiteleltetni.
Ősszel el kell adni minden marhát s tavaszi vásárkor ujat venni.
- 80 18. Virágzásban levő fákat az eső által okozhatott károktól megóvni.
Ilyenkor valakinek mindig a fa alatt kell állani, és rázni a

fát, hogy az esőcseppek lehulljanak róla, míg csak az eső meg nem áll.

85 19. Kártékony állatokat elveszteni.

E végre sokkal jobb az arsenicum pogácsák helyett phosphor pogácsákat használni. Megeshetik ugyan, hogy a phosphor meggyullad, hanem az annál jobb, mert akkor legalább a patkányok mind benn égnek a magazinban.

90 20. A zszsiket mint lehet elpusztítani.

A búzát bele kell egy hordóba tenni, rá egy antliapneumatitát, s azzal ki kell belőle a levegőt szivattyúzni. A zszsikek ez által mind megfulladnak.

21. Módszer a nedves szénát meggyulladásától megőrizni.

95 Gyakran megesik szénatakarás idejében, hogy a gazda kénytelen a takarmányt félig szárazon eltenni. Illy alkalommal, nehogy meggyulladjon a széna, legcélszerűbb azt itatós papiros közé elrakni, olly formán, hogy egy réteg papiros alul, rá egy réteg széna, arra ismét egy réteg papiros, és így tovább. Használáskor azonban jó lesz a papirost kiválogatni belőle, mert
100 nem minden barom szereti.

22. Még egy mód a repcét a földi bolhától megőrizni.

Mínthogy a földi balha rendszeren a leggyöngédebb növényeket szereti pusztítani, e végett midőn egy tábla földön már a repce kikel, akkor hirtelen egy mellette levő tábla földet kell ismét bevetni repcével. A földi balhák mind át fognak takarodni az újabb vetésre, s mire azt meggették, a régibb vetés már akkor
105 ra jól felnőhetett, s nem árthatnak neki.

23. Legujabb módszer minden költség nélkül fűteni.

110 Az ember tegyen oltatlan meszet a kályhába, s töltsön rá vizet. Illyenformán melege is lesz, oltott mesze is lesz.

24. Legbiztosabb módszer a bort sokáig eltartani.

Az ember ne igyék belőle.

115 25. Igen jó mód a pénzt úgy eltenni, hogy a tolvajok rá ne akadjanak.

A kinek van, nézzen ki magának egy sűrű erdőt, mellyben

120 nagyon sok fa van, ott csavarogjon előre hátra, addig míg tökéletesen eltévedt, akkor válasszon ki egy fát, s annak a tövébe jó mélyen ássa el a pénzt, és a helyet meg ne jegyezze, nehogy valaki rájusson. Akkor aztán iparkodják ismét kitalálni az erdőből. Soha sem akad a pénzére senki.

II

TALÁLmányok

A mióta *Kálmán király* kimondta, hogy nincs többé boszorkány, azóta sok nincs, a mi régen volt.

Valóságos értelemzavar támadt a világon.

Hajdan csak az volt, a mi volt, de most az sincs a mi van, hanem az van, a mi lesz.

Hajdan Szolnoktól Pestig hat nap alatt fáradt fel az ember, ha jó volt az út. Feltalálják a vasutat, s most annyi idő alatt Párizsban vagyunk. *Nincs többé távolság.*

10 Hajdan, ha egy levelet megindítottak martiusban Kecskemétről, az épen Juniusban jutott el Budára. Feltalálják a villanytelegraphot, s most a mit Victoria királyné délután három órakor beszélt a lordok házában, este kilenc órakor már olvassák Bécsben. *Nincs többé idő.*

15 Hajdan, ha valaki tudós akart lenni, tanulhatott élete fogytáig, most elolvas az ember egy *conversations lexicont*, egy *pfennig-magazint*, egy „*million des faites*”t, egy *Hausschatzot*, s mindent tud belőle. *Nincs többé tudatlan ember.*

20 Hajdan világos volt az éjszaka, ha a hold sütött, most elguyjtanak egy darab levegőt, s ég, mint a gyertya városszerte. *Nincs többé holdvilág.*

Fel vannak forgatva az ezredéven át megállapított természeti alapszabályok: a hajók vizellenében úsznak, az arany nem a legelső a nemes ércek között, s a krumpliból kenyeret sütnék.

25 Az emberek gőzzel utaznak, vízzel fűtenek, levegővel világítanak, napsugárral rajzolnak és papírossal fizetnek. Leszállnak a tengerbe s fel a felhőbe, s még a mennykőnek sem hagynak békét, azt is elfogdossák.

30 Nincs kopasz fej, nincs sánta láb, nincs vakság süketség, az emberck csinálnak egymásnak kezet lábat, orrot szemet és más egyebet is, clannyira, hogy az egész teremtett világban alig van már valami, a mi magátul nőnc.

Hanem mind az, a mi most *nincs, semmi* ahhoz képezt, a mi nem fog lenni.

Semmi sem fog lenni.

35 Feltalálják az *electro magnetico világitást*, mellytől a föld egyszerre nem csak hogy maga magát fogja világítani, hanem még a napot is, s azontúl nem lesz többé éjszaka.

Feltalálják a *megifjítás mesterségét*, azon mód szerint, melly által a megrémült erekbe valami izmos vadállat vérit szivattyúzá-
40 zák által. Valaki, a ki mint hetvenéves agg beszívta a kénaethert, mire fölébred, minorennissé vált, s még az adósságait is revocálhatja. Álmában felnyitották a gyomrát, egy kaucsuk csőn keresztül tele töltötték fiatal barmok vérével, s élhet megint
45 negyven csztendeig. Nem lesz többé halál. Csupán az lesz némi alkalmatlanság, ha az embernek nem találják el a temperamentumához illő fenevadat, s a jámbor kercesztyén, kinck ifju tigrisekkel helyettesíték agg életnedveit, nagyhamar elkezd otthon verekedni, vagy a becsületos férjnek, kit jámbor őzecs-
50 kéekkel regeneráltak; egy kis idő mulva elkezdenek apró kis szarvacskák nődögélni a homlokán.

Feltaláltatik a *szén cristallisatiója*, melly után mindenki annyi gyémántot készithet privat használatra, a mennyit akar. Ebből egycnesen az fog következni, hogy nem lesz többé szegény ember.

55 Feltaláltatik a *légben hajókázhatás* mestersége. Nem lesz többé földi háború. Hogy lenne? Hijjába lesz minden vitézsége, rendezettsége a hadseregeknek, hijjába az ágyúk, rakéták, sáncok,

és pallisadák, egy levegői flotta fellyül kerül, s csillagokkal dobálja agyon az embereket. A ki hadakozni akar, kénytelen
60 lesz felmenni az égbe. És az igazán jó lesz.

Feltaláltatik a *csigatelegraf*. Vége a postahivataloknak. Az emberek nem irnak többé levelet, mindent megtudván sympatheticus csigáiktól.

A *magnetico mesmerismus* olly tökélyre vitetik, hogy többé
65 senkinek sem lehet titka, mert a magneticusok mindent kitudnak. Vége a diplomatiának. A mit egy percben az Elyséeben zárt ajtóknál határoznak, azt a másik percben már a Globe nagy betűkkel közli az ujdonságai közt. Az ember még nem is fog gondolkozhatni átokban.

70 Feltaláltatik az *ehető föld*. Odamenjünk, nem kell ásni sem kapálni, sem verseket írni. Az ember barlangokat eszik a földbe, és lakik bennök.

A *kaucsuk vulcanisatiója* fölöslegessé tesz valamennyi takácsot, szabót és juhót, és más egyéb állatot, kik az ember számára
75 ruhákat szoktak szolgáltatni. Az ember vesz magának egy sipkát gummielasticumból, kimegy a víz partra, eszébe jut csónakázni, egyet nyujt a sipkáján, lesz belőle csónak, csak evező kell hozzá. Azután elálmosodik, veszi a csónakját, fel-fújja, lesz belőle vánkos, feje alá teszi s alszik rajta, mire föl-
80 ébred, megered az eső, nosza szétfeszítetik a vánkos, lesz belőle nyári gunyhó. Eső után sáros levén az út, fogja az ember a gunyhót, kifordítja, összeereszti, s felhúzza sárcipőnek.

12

CSILLAGÁSZAT

A hold és a nap

Egy francia csillagász, Jules Serre, azt mondja, hogy sem a napnak, sem a holdnak nem lehetnek lakosai. Az egyik egy tűzgolyó, a másik egy jéggolyó. S valamint minden meleg

a napból jön a földre, aként minden hideg a holdból származik
5 rá.

Mert ha télen megszűnik a nap melegíteni, az még nem elég
ok arra hogy hideg legyen: a melegség hiánya = 0. Tehát
ha egyéb baj nem volna, télen is 0-on kellene állni a hőmér-
séknek. Tehát bizonyosan a hold az, a ki bennünket a naptól
10 távollétünkben hideg sugárokka sütöget.

Ezt tudni jó, mert ha addig nyáron viseltünk napernyőket,
hogy melegünk ne legyen, — Serre Gyula felfödözése követ-
keztében, télen viselni fogunk holdernyőket, hogy meg ne
fázzunk.

—

15 Servác, Pongrác, Bonifác.

Ezket hívják a „három fagyos szent”-nek.

Nagy Fridrik egyszer drágán fizette meg, hogy nem hitt
a fagyos szentekben.

Május első napja volt 1780-ban, midőn ő fölsége Sanssou-
ciban sétálva észre veszi, hogy a narancsfák még mindig be-
20 vannak gyapottal és mohával kötözve, pedig az idő tiszta és
meleg, minden virág siet kinyitni.

— Micsoda restség ez? támad az öreg Fric a kertészre, még
nem értünk rá kibontani a narancsfákat, he?

25 — Ah, uram, felcl a kertész, még hátra vannak a fagyos
szentek.

— Micsoda fagyos szentek?

— Szervác, Pongrác, Bonifác.

30 — Mit törődünk mi azokkal? Az ő kedvükért nem szabad
megfosztani e szegény fákat a napsugártól.

A narancsfákat rögtön kibontották, és Szervác, Pongrác,
Bonifác napjain az egész szép orangeria lefagyott.

—

Mi lesz belőlünk, ha a hold a földhöz közelit?

A mult év folytán több csillagász azzal az örvendetes hírrel

35 szolgált, hogy a hold olly sebesen közeledik a földhöz, miszerint tiz esztendő leforgása alatt itt lesz.

Ez nagyon furcsa interventio lenne.

Egy idcig megjárná tréfának, a mig naprul napra, éjről éjre nagyobbodni látnok e pompás égi testet, mint egy huszasból
40 tallérrá változó mennyei ezüstpénzt, később azonban mindinkább elsötétülne annak alakja, a mint a föld árnyéka vastagabban esnék rá, s látnánk estenkint a pislogó tüzeket, miket a holdbeli pásztorok gyujtanak.

Itt azalatt fenékkal fordul fel minden, mind az öt világrész
45 revoltál, a föld megfordul, úgy hogy Grönland esik az acquator alá, s a szerecsenek jutnak a pólusokhoz, a tengerek elfutnak helyeikről, Izland szárazföldre válik, s Shakespeare hajósainak módjukban lesz Csehország partjain kikötni.

A hold olly közel leend már, hogy onnan ide, s innen oda
50 át lehet lövöldözni, ez elcinte csak tüzokádó hegyek által fog történni: a hold támadó fölléptére megdördülnek a Vesuv, a Hecla, az Aetna és a Cotopaxi. De még mind ez nem lesz elég, a veszély növekedtével keveseknek találtatván a föld tüzokádó battériái, valamennyi cukorsüveg alakú hegy talál-
55 tatik, mind tüzokádóvá léssen; valóságos hegynépfölkelés! a Karpatok, Apenninc, Cordillerák egész sortüzeket adnak, s az ujságok referálnak: ez s ez napon hős halállal ennyi meg ennyi hegy esett el, köztük több magas állású, nyugodjanak *poraik* békével.

60 Mindig közelebb érkezővén a fenyegető égi test, olly nagy lesz annak vonzereje a földhöz, hogy a könnyebb testek egyenesen fölrepülnek bele, az embernek fogni kell a kalapját, hogy föl ne essék a holdba, s a tiz akós hordók felszállnak mint a luftballon, és az ugorkaszár egyenesen áll a levegőben,
65 mint a mogyorófa-pálca, s ha valaki az ablakon kitalál ugrani, a föld vonzereje paralyzáva levén, fönn marad a levegőben, s csak úgy fog könyörögni az alatt járóknak, hogy huzzák le lábainál fogva.

A hold lakóinak hallatlan vakmerőségük ellenben annyira
70 menend, hogy hosszú köteleket eresztgetve le a földre, azon
egész regement ismeretlen alakokat bocsátanak alá, csodálatos
fegyverzettel, míg mi létrákat támasztva a holdnak, iparkodan-
dunk a megtámadást erélyesen visszaverni.

E közben néhány vakmerő francia vállalkozik léghajóban
75 körül kerülni a holdat, s annak miben létét körültekinteni,
kik is nemsokára visszatérvén, s nagy csodálatunkra elmondand-
ják, hogy az egész hold létszere merő jég és hó, s a rajta termő
állatok és növények mind a szerint vannak alkotva, hogy hóból
és jégből éljenek, hóba vetik el a gabonát, s jégből építik a
80 házat. E felfedezés nekünk nagy előnyt ad. Mert ekkor két
angol készít egy rettenetes nagy gyújtóüveget, s ennek segé-
lyével neki irányozza a nap sugarait a hold középcének. Nosza
olvadni kezd az nyakra főre, megijednek a hold fejedelmei és
népségei, azt látva, hogy mingyárt hold nélkül maradnak a
85 levegőben, mellyre aztán parlamentairek váltatnak, s kedvező
föltételek mellett, a capitulatio ratificaltatik. A léghajóknak
szabad lesz a hold kikötőiben megjelenni, ellenben a földi
poetáknak megtiltatik a holdhoz elegiákat írni; a holdnak
kötelességévé tétetik mindazon városokat kivilágítással tartani,
90 mellyekben még a lámpások nincsenek föltalálva; ellenben
a hold is fölmentetik mindenféle fogyasztásoktól, magány-
vállalkozóknak szabadon adatik villanytelegraphot állítani a
két planéta között, s nemsokára olvasható leendő a hold-gyors-
kocsi-utazási hirdetmény, mellyben tudtára adatik a közön-
95 ségnek, miszerint bizonyos szekerek a „hotel a la lune”-től
naponkint reggeli órákban indulandnak, az istrángok egyene-
sen a holdhoz levén kötve, e forsponttal minden huszonnégy
óra alatt megkerülik a földet; Pestről Chináig csupán 8 óra
24 perc az út.

100 Egyszer azonban valami holdbéli congressuson megbukik
a keringés elve, s a gravitatio elve kerülvén fellyül, a rohanó
párt elhatározza, hogy ők bizony leesnek a földre.

Ez szép meglepetés lenne. A föld népei felzúdulnak, s tiltakoznak a merénylet ellen. A városokból petitiók, remonstratiók érik egymást. Japan tiltakozik, hogy ő csak hollandi firma alatt engedi meg a holdnak a határaitra leszállást. China elébb kutatást kíván benne tételni, ha nincsenek-e benne missionariusok? Spanyolország tudni akarja, ha igaz nemes emberek e annak lakói? s Hollandia elébb szeretne meggyőződni felőle, ha van-e elég pénzük, hogy kifizethessék a teendő károkat? Végre könyörül Anglia, s odaliquidálja a holdnak Irlandot, mint a mellyből úgy is meglehetősen emigráltak a lakosok, kikötvén, hogy az expropriált ütközési helyect currens áraban lefizessék, s kizárólagos szabadalmat adjanak vasútakat építhetni a holdra.

Mig azonban ez alkudozások folynának a mindig nagyobb közelségben hömpölygő óriási gömb egy éjszaka, nem látván, mi van a lába alatt, neki megy a Csimborasszónak, s beleütvén az oldalát, azon a helyen rögtön megfeneklik. A föld pedig e borzasztó ütéstől olly sebes forgásba jő, hogy egy huszonnégy óra alatt harminczszor látja felkelni és lemenni a napot, úgy hogy a melly kalendáriumot 1863-ra irtak, 1873-ra jön ki. A két testvérplanéta pedig ezentul, mint egy égi páros zsemle fog járni a maga útján, s ha elkészülnek a vasútak, nemsokára megtudandjuk, ha nem laknak-e a holdban is atyafiak?

13

A MAGNETISMUS

E nagy mysterium, mellynek csak jelenségeit látni, de nyomait követni nem lehet, naponkint nagyobb hitet viv ki tanainak.

E helyen áll tudós és szemfényvesztő egy kalap alatt, a mythologia és a mathesis egy alapon.

A hajdankor sybillái, prophetái, oraculumai, pythionissái a magnetismus titkaiból teremtek csodalételüket; a test sanyargatása szellemerőt növelt a megkínzott idegekben, s a cumaei látnoknő midőn göröcsöktől gyötörve leroskadt réz tripusáról, akkor kezdett el látni emberi arc elől elfedett titkokat, s a mi traditiók a Sionról, hol Mozes Istennel beszélt, Bordzsa erdciről, hol Zoroaster szellemországot alkotott, s az Olymp hegyeiről, hol Orpheus a vadakat magához édesíté, többet engednek sejteni pusztá képleges hitregéknél.

Lássunk néhány esetet a legujabb idők tüneményeiből, miket leghitelesebb nevek tesznek előttünk elfogadhatókká.

Houdin, e nevezetes delejző egy esetet mond el bizonyos Alexistről, kit magnetismussal gyógyított. Dumas Sándor felszólítá ez álomkört, hogy írja le neki Algierct. Az ember soha sem volt ott, tán ébren létében azt sem tudta volna mi az az Algier, és utcáról utcára leirta azt pontosan, minden nevezetesebb épületcivel, s saját piaci népfogalmával. Másszor kártyázott Houdin, s Alexis a szomszéd szobából megmondta neki, hogy ellenfelének micsoda kártya van a kezében, s mit fog kihíni?

Egyszer Hugo Victornál nagy társaság előtt mutattak be egy magnes álomjáró hölgyet. Egy a legelőkelőbb társasághoz tartozó fiatal lyánka volt az, szenvedő vonásokkal, halovány arccal. Midőn a lyánka a delejálomba merült, Adam a híres zeneszerző, a Marscillaisct kezdte el egy zongorán játszani, mellynek első hangjaira felszökött a hölgy helyéről, s megdicsőült arccal beszélte el azon csatákat, miknek emléke e hangokhoz volt kötve, s azon hősöket, kik e csatákban örökíték neveiket.

Denier M. delejző egyszer meghúzatta a haját, midőn a hölgy épen álomba volt merülve, s az panaszkodni kezdte, hogy az ő haját húzta meg valaki.

A magnetizált azt a fájdalmat érzi, a mit a magnetizáló.

Didier, nejevel Sárával olly csodáit mutogatta a delejzésznek, hogy midőn az álomba volt merülve, a férjnek szabad tetszé-

40 sétől függött őt olly szoborrá idomitani, a millyené akarta, a nélkül, hogy egy szót mondott volna neki, csupán a delejes viszonylás által. Egyszer valaki felszólítá, hogy idomitsa őt úgy, mint Máriát a keresztfa alatt, s a nő rögtön azon alakká roskad össze, férje gondolatjai által hasonló fájdalmas megtört arcot és helyzetet véve föl.

45 Hasonló csodája a delejezésnek az állatszelistítés, mellyet egyedül a szemekből kifolyó magnetismus hatásaul lehet fölvenni.

A mult évben bizonyos Huguet állatszelistítő járt Párisban, 50 kivel a Jardin des Plantes igazgatója fogadott, hogy ez intézet vadjaira nem lecmd befolyása. Huguet néhány nap eljárva a Jardin des Plantesba, ott egy fiatal nőoroszlányt egy cervalt és egy dromedart választott ki szelistítése tárgyaul, s e néhány nap alatt annyira ment, hogy az oroszlánnyal, mellyhez más 55 közelíteni sem mert, ő a kezeit nyalatta.

Nemsokára elment Huguet Párisból, s azon naptól fogva sem az oroszlán sem a cervical, sem a teve nem evett és ivott, s a nélkül, hogy tudtak volna rajtuk segíteni, egy hét alatt kimult mind a három.

14

KÜLÖNÖS QUALIFICATIO

(Egy utazó világpolgár naplójából)

Hosszas utazásomban alkalmam levén a nemzetek jellemét kiismerhetni, azok között különféle alkalmak szerint illy forma különbségeket jegyeztem meg magamnak.

I. Ki mit csinál, a mikor szerelmes?

5 — Az angol hallgat tiz esztendeig, megvárja mig kedvese

férjhez megy és megözvegyül, akkor megkéri, s ha szerelme viszonztatik, a mézes hetek után elmegy utazni, és gyűjt bogarakat.

10 — A francia ruinaálja magát, vágtyársait leduellálja, kedvesét elszökteti s másnap hűtelen lesz hozzá.

— A hollandi örök hűséget esküszik, elmegy Indiákra pénzt keresni, s ha visszajött gazdagon és kopaszon és kedvese még él, elveszi és boldog lesz általa.

15 — Az olasz egész éjszaka kedvese ablaka alatt énekel és boldognak érzi magát, ha valamelyik utcaszegleten imárottja miatt legyilkoltatik.

— A porosz elkezd verseket írni, a holdat nézi és megsoványodik, azután elveszi a leányt, nem ír több verset és meghízik.

20 — A magyar násznagyot küld és háztűzet néz és soha sem vall szerelmet, hanem azért szeret.

— A kozák, ha szerelme viszonztatik, lemond a pálinkáról; ha nem, felgyújtja a szeretője házát.

25 — A tatár odahajt három tevét meg hat tehenet az apa udvarára, a kinek a leányát megszerette s kicseréli a leányért, és azt hajtja vissza értük.

II. Ki mit csinál, mikor verekedni akar?

— Az angol hidegvérrel löli kabátját s ingújjait fölgyúri.

— Hány gyermeked van Bill? kérdi ellenfelétől.

30 — Négy.

— Sajnálom szegényeket. A vesédet ma lefogom ütni. —

— A francia párbajra hí, szivarozva kiáll a golyó elé, s ha egyik fél sem talált, kezét nyújt és jó barát lesz.

35 — A spanyol, mi előtt kardját kivonná, megkérdi, hogy magához illő nemes emberrel van-e dolga?

— A belga sorsot húz s a melyik feketét húzott, nyugodt lélekkel főbe lövi magát.

— A porosz elébb megmagyaráztatja magának a dolgot jól, s miután bizonyos lett felőle, hogy vele méltatlanság tör-

40 tént s e fölötti haragját szavakban kiöntötte, akkor kezd a bir-
kózáshoz.

— A magyar hallgat sokáig, vagy igen szeliden beszél,
utoljára aztán, mikor megsokallta a dolgot, felkel szép nyugod-
tan, fogja a furkósbotját, s ollyat üt vele, hogy nem kell
45 utána másik.

— A kozák odaáll szépen egymás mellé, belemarkol köl-
csönösen ellenfele hajfonadékaiba, s akkor elkezd egymást
előre hátra cibálni, s addig el sem ereszti egymást, míg mind-
kettőnek üstöke a másik markában nem maradt.

50 — Az olasz az utcaszegletre áll, s ledöfi az ellenfelét, mikor
azon megy.

— Az oláh füstre akasztja a megbántást, s husz esztendő
mulva, mikor különkaphatja ellenfelét, akkor ragadja torkon;
„emlékezel-e rá, ekkor meg ekkor mit mondtál nekem?”

55 — A chinai kirántja a kardját, s beclüti a saját hasába,
azt mondva ellenfelének: „az én kardom jobb, mint a tiéd.”

Az ellenfél szinte kirántja ekkor a magáét, s a saját hasába
üti: „de bizony csak jobb az enyim.”

60 — Az indus lelövi szépen az ellenfelét, s haza viszi és meg-
eszi.

III. Ki mit tesz, ha a poharában legyet talál?

— Az angol kifizeti az italt, és ott hagyja.

— A spanyol is ott hagyja, de nem fizeti ki.

— A francia a pincér fejéhez vágja.

65 — A hollandi soha se iszik olyan italt többet.

— A porosz szép csendesesen kiveszi belőle a muslicát hogy
valami rá ne ragadjon.

— A magyar utána önt egy csomó bort, hogy legyen neki
útravalója.

70 — A kozák megissza legyestül.

TARKA KÉPEK

[1853. jan. 2.]

I. Egy lap, a ki születik

Sok cimbertől, ha előre megkérdeznék, hogy *akar-e születni?* aligha nem tiltakoznék e tudta és beléegyezése nélkül rajta elkövetett *hatalomtény* ellen, kivált ha előre tudná, milyen rossz mulatság ez az élet s milyen *jó dolga* van annak a ki *nincs*.

5 Néha pedig — megfordítva — az ember örömet megtette hogy született, s ime nem veszik tőle jó néven mások e vakmerőséget.

Szülőink: az irodalom és művészet házassága törvényes és természetes, noha nem *convenience*, hanem igazi szerelmi hajlandóságból köttetett házasság; e miatt ne tessék csodálkozni, ha néha össze találnek is kocódni, mert az így szokott következni azok között, a kik egymást szeretik.

10 Nevünket jó eleve meghatározzák ahhoz értő keresztapák, mondván, hogy legyen az Délibáb, miután a Délibáb természet költészete, még pedig kizárólag a magyar természeté, sőt művészet is egyúttal, minthogy csalódáson alapul s tartalmukban az is lesz majd elég a mi zöldet, árvizet és pusztaságot képviselje.

15 A mint a boritékról méltóztatik látni, van szerencsénk a szépnemhez tartozni, a nevünk fölött lebegő kisasszony olyas valamit ábrázolván, a mi nem hasonlótlan egy szinpadi géniushoz. Az alatt levő három szinpadi lárvákban kérjük nem keresztetni a munkatársak és szerkesztőtársak arcképeit; hanem az a vár ott középen, az a nemzeti színház kívülről: belülről
25 sokkal szebb.

Egyébiránt engedjük találgatni, hogy voltaképen mit jelent hát e három lárvá? Az a mosolygó tán egy művészt ábrázol, ki koszoruit szedi fel, s az a savanyu ugyan azt, midőn a bír-

latot olvassa? avagy tán a fődolgozótársat jelképezi az egyik,
30 midőn előfizetéssel jönnek hozzá és a másik szomorú ábrázat
ismét az övé, midőn azt mondják neki, hogy verset hoztak?
avagy tán példabeszéd akar lenni, hogy minden tréfának sirás
a vége? Vagy hogy még kétségesebbé tegyük a kérdést, tán
35 e három kép a drámát, operát és népszínművet jelképezi? akkor
a szomorúból kell kinézni az operának, mert annak a száján
fér ki legtöbb hang, a vígból a népszínműnek, mert abban
szokás nevetni s a középsőből a drámának, mert annak van
legtisztességesebb ábrázatja. Ugy de itt az lesz a kérdés, hogy
mi oka van az operának a szomorkodásra s a népszínmű hogy
40 lehet bajusz nélkül?

Egy szóval ez örökké rebus marad, a kegyes olvasó belátá-
sára bízván annak megfejtése.

Tőlünk elég bátorság volt az, hogy születni mertünk, a tisztelt közönség dolga, hogy bennünket felneveljen; a kereszt-
45 levelet tisztelt kollégáink majd nagy hamar kifogják nekünk
adni, egyébiránt mi is hirtül adjuk, ha fogunk nő.

Ha a sors és a közönség megengedi érnünk az emberkort, igérjük, hogy egészségünkre vigyázni fogunk, ha pedig ellen-
kező van írva, a Thora könyvében, akkor mához esztendőre
50 irhatunk cikket illy cím alatt: „egy lap, a ki meghal.”

Titkos utasítások: I. A színbirálónak

Nem az a bölcsesség, a mit a bölcsek tudnak, hanem az a bölcsesség, a mit a bölcsek sem tudnak. Szivja ön keblébe e következő alapmondatokat, hogy azok szerint cselekedjék.

§. 1. Iparkodjék ön jó barátságban lenni színészekkel és drámaírókkal, de még inkább színésznőkkel, — mindent *meghallgasson*, a mit mondanak, — de semmit ki ne *irjon* belőle.

§. 2. Ha egy darab, mellyet *jó barátunk* irt, *megbukik*:
60 mondja ön, hogy a színészek voltak hanyagok; ha pedig egy

mű, melyct *nem jó barátunk* irt, szerencsét csinál, emelje ön ki a színészek mindent felyül muló törekvését.

§. 3. Ha olyan előadásról ír ön, melyen nem volt *jelen*, csak arra vigyázzon, hogy olyas valakit meg ne dicsérjen a
65 működők közül, a ki az nap *beteg* feküdt.

§. 4. Sürgesse ön a rendezőséget szakadatlanul valami *Shakespearei* darabért, s mikor előadatott, vallja be, hogy *restellte* megnézni.

§. 5. Ha egy mű *nagyon megbukik* az *első* előadáson, s ön
70 bizonyos tekintetekből *fél* róla az igazat elmondani, mondja azt, hogy ítéletét a *második* előadásig felfüggeszti.

§. 6. Ha valaki rosszul *játszott*, dicsérje *énekét*, ha rosszul *énekelt*, dicsérje az *öltözetét*, a rossz *balletben a zenét*, a rossz *operában a táncot*; és visszas körülmények között megfordítva.

§. 7. Soha se használja ön a superlativusokat, a „*legnagyobb*” „*legelső*”, „*legkedveltebb*” ragasztékokat, midőn valamely művészről beszél, okait megtudhatja ön, ha egyszer ellenkezőleg cselekszik.

§. 8. Azokat, a kik jó barátunk, nevezhete ön 20-tól 30 éves
80 korukig *elismert közkedvességű művészeknek*, 30-tól 40-ig *nagyreményű fiatal tehetségeknek*. Azt ne mondja ön senkiről, hogy *veteran*, mert az kellemetlenül emlékeztet az elmúlt aranjúezi napokra.

§. 9. Emlegesse ön *Lessinget* gyakorta, s mutogasson mindennütt
85 historiai ismereteket, majd így talán megijednek tőlünk.

§. 10. Ha valaki nem tetszik önnek, azt *űzze, hajtsa*, s ha végre elmegey a színháztól, akkor *sajnálkozzék* rajta.

§. 11. Soha se emlékezzék ön arra, a mit az előtt egy héttel
90 mondott: akkor más világ volt. Egy hét mulva bátran állíthatja ön az ellenkezőt. *Merészségeért* tisztelni fogják.

És végül §. 12. Ha *rest* volt ön megírni a *competens* cikket, írja a lapba azt, hogy a műbírálat ez s ez műről *tárgyhalmoz* miatt a jövő számra maradt!

II. Az ujdonságírónak

95 *Hirre* kapni poéták dolga, *hírt* kapni az ujdondászé. Az ujdonságírás se nem művészet, se nem költészet, se nem tudomány, hanem csak *díllapot*, mellyben e következőkre kell önnek figyelni.

100 §. 1. Legyen önnek egy lajstroma, mellyben sorba fel jegyezvék ez igen érdekes és a mellett ártatlan adatok: mint háztetőről leesett kőművesek, — szájkosár nélkül befogott ölebek, — Dunába öntött éretlen gyümölcsök, — kiutasított csavargók, — eladott házak, — rászédett arszlánok, — a húsnak, lisztnek, tűzifának szüntelen szálló és emelkedő ára, — Rokus kórházi műtételek, s több efféle szeretetre méltó tárgyak, miket
105 ön annyiszor variálhat, a mennyiszor akar, csupán arra vigyázzván, hogy éretlen cseresznyéket ne emlegessen Januárban, és Juniusban csörgőszánokat.

110 §. 2. A jó idő és rossz idő, hó, eső, napfény és sár változatos ujdonságul szolgálанд önnek mindenkor.

§. 3. Télén táncvigalmak is szoktak lenni, az első t nézze meg ön, s a többit írja meg a szerint.

115 §. 4. Nézze végig a külföldi lapokat, s a mi érdekes eseményt talál bennök, csipje ki, hozza át Pestre, változtassa meg az utcák és személyek neveit s lesz belőle fővárosi ujdonság.

§. 5. Midőn megjelent könyveket hirdet ön, soha se panaszkodják kelendőségük ellen, mert ha a közönség megtudja, hogy rosszul kel valami, csak azért sem veszi.

120 És végtére §. 6. Ne mondjon ön élceket, ha azt akarja, hogy mind maga, mind olvasói sokáig éljenek.

HUGLI OFFICINÁJA

[1853. jan. 2.]

- Hétfőn. Stucli. Principális uram! Hunyadi Lászlót adják.
Hugli. Mit nekem ez a sok opera, mért nem adnak már egyszer drámát?
- Kedden. Stucli. Principális uram! Videt adják.
Hugli. Az embert mind csak ezekkel a drámákkal kinozzák, soha se látunk egy ballétot.
- Szerdán. Stucli. Principális uram! ma a Vízitünde van.
Hugli. Vízitünde? Nézem is én a ballétot, mióta várok már egy jó vigjátékra?
- 10 Csütörtökön. Stucli. Principális uram! Csalódásokat adják.
Hugli. Csalatkoznak, ha azt hiszik, hogy megnezem. Csupa ócskaság. Semmi ujat se lát az ember.
- Pénteken. Stucli. Principális uram új játék van. A koldusnő. Francia darab.
15 Hugli. Előre tudom, hogy rossz, mihelyt új és még hozzá francia is. Mennyi dráma egy folyóban. Azért fizetik a drága operát, hogy pihenjen.
- 20 Szombaton. Stucli. Ezred leányát adják.
Hugli. Adnának inkább valami énekes népszinművet.
- Vasárnap. Stucli. Ma csikós lesz.
25 Hugli. Megöl ez a sok komédia! Mért nem adják már egyszer Lumpácit!
- Hugli. Nem jól van.
Stucli. Mi nincs jól?
Hugli. Ez az új drámabíráló választmány, csupa írók, műbírók és színészek.

- 30 Stucli. Hát mi kellene még hozzá?
Hugli. Engem kihagytak belőle.
Stucli. Hát principális uram mit képviselne ott?
Hugli. A közvéleményt.
Hugli. Ott van ni! Mára *Norma* volt hirdetve, s még csak
35 előadás sincsen!
Stucli. Igen bizony. *Norma-nap* volt hirdetve, s olyankor
zárva a színház.
Hugli. Tudd meg azt Stucli, hogy mikor velem beszélsz,
akkor te hallgass.
40 Stucli. Ni hogy jártam. Elkezdek tapsolni előadás végén s
kiabálok torok szakadtából Luca kisasszony után. Mellettem ül
a cselédje s jól oldalba üt: „hadjon az úr békét szegénynek, ne
zaklassa: úgy fáj a lába, alig várja, hogy haza menjen.”
Stucli. Ma egy kalap lecsett a karzatról.
45 Hugli. Nem *esett!* — *Bukott!* — Tanuld meg Stucli azt az
egyet, hogy a mi a színháznál *esik*, az *bukik!*

17

BUDAPESTI HIREK

[1853. jan. 2.]

I.

- Nem levén azon előnyünk, hogy minden nap újdonsült
hírekkel szolgálhassunk olvasóinknak, kétszersülteket adni
pedig nem akarunk, abban kell fáradoznunk, hogy olly hirc-
ket mondhassunk, mellyek még *meg nem történtek* s csak azután
5 fognak a nyilvánosság piacára vitetni; gondoskodván azonban,
hogy ezek ismét olyanok ne legyenek, mellyek épen *nem fog-*
nak megtörténni. Nem mondjuk, hogy *időjóslatokat* adunk:
ebben a genreben a Komáromi Kalendariumon kívül csak

10 a jolsvai proféta számára teremnek babérok, hanem ellessük az emberi szivekben rejlő szándokot; mire nézve figyelmeztetünk mindenkit, a kinek titkai vannak, hogy tőlünk őrizkedjék.

Legelső titok, mellynek kifecsegésére felszabadítatánk, s mellyet a farsang tisztelőtére el is mondunk, az hogy lángszivű 15 költőnk, Lisznyai Kálmán lelke ismét új szárnyakat kapott: Hymen szárnyait. E napokban fog esküdni honunk egyik legmiveltebb legnemesebb lelkü hölgyével, Halász Ida úrhölgyel, kinck szelid, ábrándos szelleme vezér nemtőjévé lehet a szilajabb költő geniuszának. Azon baráti viszonynál fogva, melly 20 bennünket feljogosít kegyeltjeink boldogságán örülni, szabadságot veszünk magunknak az ifju dalnok házassági albumába néhány emlékmondatot jegyezni. Másnak is szabad clolvasni:

„A szerelem az a mit elfogadsz, még sem vagy adós érte; vissza is adsz, még is tied marad.”

25 „A mézes hét alatt igaz magyarsággal nem hét napot értünk, hanem hét telet, hét nyarat.”

„Mondják tövises rózsának a házas életet; a nőtlen élet a mig fiatal vagy: tövistelen rózsza ha megvénültél rózsátlan tövis.”

30 „Szeretni mindennapi dolog, szerelemért meghalni bohóság, szerelemért tűrni, nemesség.”

2.

A farsang színházunkat is élénkitni fogja a mennyiben nem csak látni fogjuk abban a táncot, hanem magunk is részt vehetünk benne. Értjük a színházban adandó *operabálokat*. E célra külön padlat van készítve, melly néhány óra alatt 35 beállitható, úgy hogy ugyan az nap öt órakor egy rövid színmű fog adatni, s előadás végeztével néhány varázsvessző ütésre (értsd alatta kalapácsot) táncteremmé van bűvölve a nézőhely, a színpad pedig étteremmé, és a közönség fogja mondani: „most mi játszunk!” — Óh és ez sokkal komolyabb

40 játék szokott lenni, mint a minőt a művészek mutatnak! A szerelem *bájtala* s annak *ecetje*, a féltés, szerepet játszik itt is, cselszövényt köt, szívet szédít, bánt, epeszt, kétségbeejt, s még az a baj is van benne, hogy a függöny lezártaival nincsen vége a játéknak! — A szépség primadonái, királynéi, hercegnéi, 45 istennői, játszik az első szerepet; a meghódított imádók szivdobogása tapsol: csak a tisztas gardedámok, mint hidegvérű *criticusok* nézik komolyan az előadást... *Memento vivere!*

3.

Van egy fővárosi újdonságunk, mellyet kénytelenek vagyunk 50 Párizsban kezdeni. Mig mi divatképeinket Párizsból hozatjuk, addig szép magyar öltözécink külföldön szereznek hódításokat. Huszonnégy parizsi delnő a császári ünnepélyek alkalmával legnagyobb pompát mutató magyar jelmezcinkben szándékozva megjelenni, leküldének e napokban kettőt 55 maguk közül, Pestre, hogy innen számukra mintaképet vitessenek. A küldöttek legtermészetesebb útnak találták egyenesen a nemzeti színház szabóját keresni meg, ki is a színpadunkra került nemzeti diszöltözékeket megmutatva nekik, a legkitünőbbnek talált szerint elkészíté számukra a minta öltözetet, 60 melly után a többiek fognak kiállitatni Párizsban. E szerint külföld tanít meg bennünket rá, hogy nemzeti öltözeteink szépek Reméljük, ha Parizs hölgyeinél e divat időszakhoz jut, akkor talán majd mi hozzánk is vissza jó.

4.

Újlesztendei köszöntők.

65 I. Szerető menyasszonyához: „Tartson szerelmünk örökké! Menyasszony vissza: „Tán csak nem azt érti ön ez alatt, hogy nem akar férjem lenni?”

II. Unoka öcs, nagybátyjához: „Boldog és számos új éveket kívánok. — Vertatur.” (a tulsó oldalon van a szabó árjegyzék)

70 III. Inas gazdájához: „Kivánok nagyságos uramnak boldog új esztendő, magamnak egy huszas borraivalót,

IV. Kis leány anyjához: „Adja az Isten kedves mama, hogy én jobb gyermek legyek az idén mint tavaly.

75 V. Szerkesztő előfizetőihez. Adja az Isten, hogy esztendő ilyenkor ismét láthassuk egymást.

18

TARKA KÉPEK

[1853. jan. 9.]

Program ajánlat az opera bálókra

Párizsból jött barátaink figyelmeztetése következtében jónak látjuk e következő módosításokat ajánlani a színházban tartandó operabálókra nézve.

5 Miután szükséges, hogy az ily bálókban az ember elvédehessen, gondoskodva lesz, hogy az egész színház épület mentül labirinthszerűbb alakot vegyen. E végett nem csak a *tánc-teremre* fog kiterjedni a *multság*, hanem ha valaki megelégszik azzal, hogy az *előcsarnokban* maradjon, ott is el lehet. Szabad bejárás nyitvatik egyúttal a *lépcsőkre*, *folyosókra*, *festőműhelyekbe*,
10 ugyanott táncolni is szabad leendő, a mi nagy élvezetet ígér, kivált a karzati 64 foku csigalépcsőn le és fel. Ha valakinek kedve kerekednék a *padlás*on gyönyörködni, azt is elérheti; sőt ha elkerülhetlenül szükségesnek találná a *gázmelegítőt* megtisztelni jelenlétével, ebben sem akadályoztatik. Hasonló
15 célra nyitva hagyatik a sugólyuk is, ha valaki nagyon multságosnak találná a színpadi *alvilágot* felfedezései tárgyává tenni. *Kalauzok* senki mellé nem adatnak, hanem ha valaki

eltéved, az kiabáljon. A mi magát a tánctermet illeti, erre nézve Párizsban járt barátaink véleménye az: „*hogy épen ezt az egy termet kell kerülni, mert ezt egy pillantással be lehet látni.*”
20 Szolgálhatunk termekkel, a hol az ember az orrát is betörheti a nélkül, hogy valamit látna; ez ajánlat úgy hisszük, hogy teljesen kielégítő.

Párizsban járt barátaink arra tanítanak meg bennünket, 25 hogy karzatra kár lesz jegyet váltani, mert a hintókat az udvaron is meg lehet látni, s a *száraz bejárásnál*, a jó hüs szabad ég alatt Január derekán *ácsorogni* megfizethetlen mulatság.

Kénytelenek vagyunk egy hibánkat szinte még elég jókor megjavítani, fentisztelt barátaink észrevételei folytán: mi 30 ugyan is azt hirdetőök, hogy a ki páholyt vált, fizet 8 forintot, s ha földszinti jegyet vált, fizet egy forintot. Ezt kérjük *megfordítva* vétetni: ugyan is, a ki földszinti jegyet vált, fizet egy forintot, s ha páholyt vesz, fizet nyolcat. Ez így egészen *ellenkezőleg* van meghatározva.

Sajnáljuk, hogy azon indítványt elfogadnunk már késő, 35 miszerint a férfiak nagyobb belépti dijt fizessenek, mint a nők; ámbár tudjuk, hogy ez nem csak Párizsban szokás, hanem a pesti előkelőbb tánctermekekben is, például a „Nagy Gárdistánál.”

19

HUGLI OFFICINÁJA

[1853. jan. 9.]

Hugli (jó egy fiatal gyanúsképi emberrel, kinek könyökein az látszik, mintha valami művész volna) Stucli! Egy széklet! Stucli. Meg akar borotválkozni?

5 Hugli. Maga bak! Nem látja hogy ez az ur festő, a ki engemet liptoklaviroz? (Talán litographiroz?)

Stucli. Minek lesz az?

Hugli. Kiadom valamiféleképp ujság mellett. Most az ideje. — Meg vannak szorulva *nevezetes emberekben*. Mosdják csak meg frissen, s szaladjon el a legelsőhöz, a melyiket legközelebb találja; ha annak nem kell, menjen a másikhoz és így tovább, akkorra meg lesz a kép, mire megjön; színyor Mázolomini gyorsan dolgozik.

Stucli. (elmege s miután félóráig biliárdozott az arany ökörben, visszajön) Voltam mind a négyenél. Háromnak nem kellenek caricaturák, hanem a negyedik azt mondta, hogy közölheti az arcképet — a *hirdetmények között*.

Hugli. (megnézi a képet, mely ez alatt elkészült) Hm. Tudom már mit értett az ármányos újságíró a hirdetmények alatt. Fogja csak Stucli vigye el minden hírlaphoz s igtassa be a következő hirdetményt: „kerestetik *valaki*, a ki a fenntisztelt arcképhez hasonlít. A híven talált arcképet megtalálhatja az officinában s kifizetheti az árát.”

* Hugli és Stucli (ülnek az operabálban a karzaton)

Stucli (nagy áhitattal nézi az étterem tüneményeit) De szeretnék én abból a mandula tortából enni, a mi ott van.

Hugli. No az derék. Hát maga azt gondolja, hogy az *igazi* torta? Nem a. Csak úgy van csinálva *papirosból*. Voltam én egyszer a színpadon, mikor ebédet játszottak, láttam, hogy minden papirosból volt, torta pástétom és peccenye.

Stucli. Persze! Hát azok a cukorsütemények, a miket üveg alatt árulnak, meg az a fácány káposztával...?

Hugli. Mind papiros; a bor meg mind festett víz.

Stucli. Persze, majd azok a *grófok* ott papiros fácánt csznek, s az a cukrásznő csak tréfából ül ottan.

Hugli. Jaj hiszen azok sem *igazi grófok*, csak úgy kicsinálták maguk között, hogy én leszek gróf, te leszel cukrász. Volt nekem egyszer egy kuncaftom, a ki mindig grófokat játszott s maig is tartozik a konvencióval; ismerem viszont egy kisaszonyt, a ki mindig szobalány volt, pedig hintóban járt.

40 Stucli. Igen, de látja, hogy mindenki fizet azért, a mit el-
költ, pénzt ad érte.

Hugli. Az is mind papiros.

* Kincsesné. No nézze lelkem! Megint egy *szép fiatal* lyán-
kát vettek fel a színházhoz. Nem égrekiált ez?

45 Stucli. Oda biz az. Lám, ha mind ilyen *tisztos meglett* szemé-
lyeket szerződtetnének, mint Kincsesné asszonyság, akkor csak
nem gyanusithatná őket senki.

Kincsesné (félaprehenzióval). Azt nem lehet egész bizonyos-
sággal meghatározni, herfon Stucli . . .

50 * Stucli (jó haza nagy hegyesen). Félre az utból; le a kalap-
pal előttem minden ember! A kocsmából jövök.

Hugli. De már azt látom.

Stucli. Egyebet nem lát rajtam?

Hugli. Sáros is vagy. Azt is látom.

55 Stucli. Maga pszikologus? Maga csak pszikologus! úgy
nézzen a szemembe, hogy én ma bruderschaftot ittam egy
szerkesztővel, egy brugóssal és egy professzorral! Velem ne
merjen többet beszélni senki.

* Hugli. No Stucli, ma lettél volna a színházban! Hiszen
60 adtak ma darabot, de millyet? Irtózatos! s a legborzasztóbb az,
hogy nem akarják másodszor adni. Hallottál ilyen követ-
kezetlenséget valaha? Az első előadásnál átlátják, hogy nem jó
a darab, s *még sem* akarják másodszor adni! No iszen lesz ezért
nekik mit hallani az újságoktól.

65 * Hugli. Egy szép szót hallottam. Magyarul van. Ha kitalá-
lod mit tesz? kapsz egy fűgét.

Stucli. Halljuk.

Hugli. Hát mit tesz az, hogy „*tábornoki alhang?*”

Stucli. Hát „Generalbass.”

70 Hugli. Igen. Mert már valaki megmondta.

TARKA KÉPEK

[1853. jan. 16.]

Álarcos bál. (Variatiók)

Micsoda egy bál? Tánc vigalom. Hát ha nem táncolnak benne? Hallgatják a zenét? Ez még mind nem elég; elmés találkozások, érdekes kalandok, regényes hódítások, tréfás bonyolódások teszik savát borsát az álarcos báloknak; ha tehát jövendő
 5 álarcos bálainkat rendezzük; azt is ki fogjuk tenni a cédulára, hogy mind ezek hol kaphatók? Addig is szolgálunk egy néhány mintával.

* Egy csinos maszk vonja magára a figyelmet, a hosszú lovagköntös mintha rá volna öntve termétre, kezei aprócskák
 10 és finomak, szemei elevenen villognak az álarc alól. Mindenkit ismer, a fiatal emberek legbensőbb titkait tudja, újjain elszámolja mindannyi kedvesét. Mindenki mást gyanít benne. Epedők, hódolók serege kíséri lépteit s édes vallomásokot sugdosnak fülébe. Egy öreg dandy végre ostromzár alá veszi s nem hagyja
 15 menekülni addig, míg a szép maszk másnapra találkát nem ad neki, tudósítva, hogy estve a színházban fog ülni 62 számú zártszéken. A mesében az a legérdekesebb, hogy a karcsu lovagnő egy szép fiatal festő volt. Senki sem gyanítja, hogy nem nő. Egy fiatal barátja találkozik vele, kinek szerelmi viszonya
 20 ismerős volt előtte: „hát te Otilia nélkül jöttél?” Szép nő előtt az ember nem szeret mátkás hírben állani, a megszólított mennyre földre esküszik, hogy nem ismer illy nevű hölgyet. „Szép fiu vagy, add fel köpenyemet” szól erre a maszk, s a szerencsétlen ekkor ismeri meg épen a megtagadott lyány
 25 köpenyét, kitől azt az ifju festő kölcsön kérte. Ez megijed, azt vélve, hogy kedvesével beszélt, s hogy hibáját jóvá tegye, más nap rögtön nőül kéri. Este pedig a mint a színház megnyilt, ki volt a legelső, a ki megjelent? A vén dandy. Megszerzé men-

ten a 63-as zártszéket, beleült és várt míg végre megjelent a
30 N-o 62-ön egy kövér három mázsás gyapjukereskedő.

* — Ismerlek! Szól egy deli ifju egy szép álarcos nőhöz.

— Bár soha se ismertél volna; viszonz rá a maszk.

A felesége volt.

* Egy eleven harlequin tűnik ki az álarcosok közül, ügyes
25 fíntorlatai mindenki által színházi alakot gyanítatnak benne.
Ez egy genialis kézműves, mint már kitudtuk, a ki több remek-
művek között a londoni iparmű kiállításra egy felnyithatlannak
talált zárú mûládát készítte, a mit maga Victoria királynő vásá-
rolt meg tőle, dicséző levélben tanusítva elismerését. Nem csak
40 a kalamárisban lakik a lángész.

* Mutassa meg nekem kérem X. urat.

— Amott megy ni.

— Hát ez is álarcban jött?

— Nem. Az tulajdon képe.

45 * Egy mindenki által ismert színészt megszólít egy álarc:
„ismerlek”.

— No az ugyan nagy mesterség.”

* Egy nem egészen a diszes társaság köréhez öltözött alak
állong a többiek között, céltáblául valamennyi álarc élceinek:

50 — „Mért nem váltottad ki a zálogházból a frakkodat?” „Ne
bánts, az orvosa rendelte neki, hogy téli kaputban járjon
bálba.” — „Nini: hát a bálterembe is vannak rendelve csizma-
tisztítók?” — „Most száltál le a lórul ugy-e barátom?” — „De
hogy! csak a ló mellől jött”. — „Au contraire” „Tudatni akarja
15 velünk, hogy neki ez a társaság nem elég magas.” — „Máskor
hálóköntösben jöjj”.

* Hugli. Nem tetszik nekem ez a dolog óh Stucli!

Stucli. Miért, óh Hugli.

60 Hugli. A nemzeti színház *méltóságán* alul lévén az, hogy
benne bálók tartassanak.

TARKA KÉPEK

[1853. jan. 30.]

* * * Színházban találkoztam egy falusi ismerősömmel, ki az nap este érkezett s első dolga az volt, hogy rögtön a színházba jőjjön. Soha sem volt még Pesten.

Darab végeztével belefogóztam, mondván, hogy haza kísérem, ha neki is úgy tetszik.

— Jaj öcsém messze lakom én, irtóztató messze, még elkap valaki az úton, ha magadba jössz vissza.

— Ugyan hol van szállva?

— Arra! valahol, a griffbe!

10 — Arra? valahol? a griffbe? Sz az itt van a színház mellett.

— Hol? — Itt a tőszomszédban ni!

— Ejnye hordom a lelke lámpásos fickója, hogy megtréfált!

A mint kilépek a griff kapuján, megszólíték egyet, hogy vezessen el a színházba s az a kópé felvitt a Rókus kórházig, — onnan
15 levezetett a gyöngytyúk utcán, — keresztül kasul a Sándor-
utcán, — a muzeum mellett, — ki az országutra, úgy jutott
velem a nemzeti színházhoz: még adtam neki egy tizest, a miért
annyit fáradt velem.

— Persze, mert ha megmondta volna, hogy csak hármát
20 lépjen uram bátyám balra, s ott leli a színházat, akkor nem adott volna neki tizest.

UTI LEVELEK

Jókai Mór Sajóhoz

Nagyvárad, május 9. 1853.

I.

Kedves rokonom!

Nem csak azért intézem hozzád soraimat, mert legőszintébb barátomnak tartalak, ki gyermekségem óta együtt növekedtél velem, ki osztályosa voltál jó és rossz napjaimnak, ki ugy szólván mindig együtt jártál keltél velem; de leginkább azért, mert tudom, hogy gondolatimba annyira belátsz, hogy a mit ide nem irtam, még azt is el tudod olvasni, melly tudománynak igen szép hasznát veheted ezúttal.

Most ötöd napja, hogy elindultam Szolnoktól, a miből láthatod, hogy czen az uton nem fogom körülkocsikázni a világot. Ha büntetésből lett volna reám szabva ez az út, akkor erősen tudnék panaszkodni, de minthogy multság kedvéért történt, nem panaszkodom. Hajdan egy tájfestő, hogy tengervihart lásson, hozzá kötöztette magát az árbochoz; már pedig egy gyorssekérutazás Szolnoktól Váradig a mostani agió szerint bátran fölér egy tengeri viharral.

Mikor azt mondom: gyorssekér, — érts magadnak egy nagy gyékényes társzekeret, mellyet kilenc ló húz, s melly mellett öt hat ember ballag; — ezen emberek az utazók, a kiket a gyorssekér *visz*, s kik közül a férfiaknak megengedtetik, ott a hol igen nagy sár van, kiszállhatni a szekérből s gyalog *előre* mehetni.

Itt már huszonnyolc hét óta esik az eső, következőleg a föld abban az állapotban van, mint midőn az özönviz legelébb lefutott róla; feneke nincs az útnak; kivált mikor javulni kezd az út, s akkor ismét friss eső hull reá, akkor épen járhatatlan.

Mintha dagasztott szurokra volna töltve olvasztott fagyú, csuszik süpped a láb alatt, megfogja a szekér kerekeit, s ha jó helyre akadtál, úgy ott maradsz, hogy tizenhat ökörnél kevesebb ki nem húz belőle. Ez azonban csak a *csinált* utaknál van így, miket az ember gátaknak nevez, s mikhez közeledtével már előre alkuszik a kalauz, hogy itt aztán le kell szállni; a hol csinált út nincs, ott nagyobb a boldogság, ott sár helyett csak vizek vannak, nádon, kákán és sáson keresztül megy a torony irányában, találkozva a vadlúdak, szárcsák és bibicék légióival, mellyek mind azt látszanak kérdezni, hogy mit keres egy idegen tünemény az ő országukban? máskor legalább elrepültek, ha meglátták az embert, most pedig ostorral kell kergetni, hogy a lovak lábai alá ne menjenek.

Ha reggel meglátunk egy tornyot a távolban, felsohajtunk, bár csak estére ott hálhatnánk, s ha nagy nehezen bevergődünk, azt a vigasztalást kapjuk, hogy még ez idáig nagyon jó út volt, hanem ezután következik még a rosszsa. A képzelet tagadja a lehetőséget, de a következő nap igazolja: éktelen ingoványon kell keresztülhatolni, hol minden húsz lépésre pihenni kell a lónak, a koci úszni tanul, a víz a tengelyeken felül csap, a kocsi-ból kihajolva szedheti a súlymot és a piócát, a ki szereti. Itt már le sem szállhatsz, s boldog vagy, ha annyi viszontagság között erős szívű utitársakkal áldott meg a sors, kik nem sikoltoznak, ha a szekér félrebillen, feldülésről, ha tavakon vágatsz keresztül, vízbefulásról, s ha lovas legények jönnek szembe, kirablástól. Az egész húsz mérföldnyi uton nem találtunk elé más szekeret, mint a szembe jövő gyorskocsit s egy gyapjuszállító szekeret a vízbe fordulva. „Mit csinálnak itt kendtek?” kérdé kalauzunk a szekeresektől. „Nem látja kend, hogy rákot fogunk?” felelt az egyik. Magyar ember még a bajban sem veszi el humorát.

Végre megérkeztünk Váradra. Itt már épen egy napja, hogy várakozunk a váltott lovakra, a mi meg lehetős fogalmat adhat a *gyorsutazási* rendről.

Quoniam deus nobis haec otia fecit, meglátogattam az itteni színházat, mellyben Havi és Gócs dalszintársasága működik, s mellyben, különösen a férfi tagok között több igen jeles fiatal művészt volt szerencsém megismerhetni, bárha az előadott mű (Lumpáci) nem volt is egészen alkalmas tehetségeik kellő ki-
65 tüntetésére. A női szereplőket a dalművekben mondják erősebbeknek.

Ezúttal búcsut kell tőled vennem kedves Sajóm, mert lovaink
70 be vannak fogva. Isten veled, vigyázz magadra, hogy mikor haza érkezem, jó egészségben találjalak. Öszinte barátod.

J. M.

II.

Kolozsvár, május 11. 1853.

Kedves rokonom!

Itt vagyok végre az annyiszor megálmodott, annyiszor meg-
75 szeretett Erdély fővárosában, a hol úgy érzem magamat, mintha régi ismerők, régi rokonok közé érkeztem volna, kiknek arcait is látni véltem valaha, talán képzeletemben? talán a történet könyveit olvasva? a midőn a hajdankor hőseinek, nagyjainak, bölcsőinek tetteiben elmerülve azoknak alakjai végig
80 huzódtak lelkemben, és most, midőn Erdély földén állok, meglevenülten állnak szemeim előtt.

Mert nem a holt emlékek legdrágább nevezetességei Erdélynek, hanem azon élő ivadék, melly nemzeti és faji sajátosságát Árpád és Attila óta vegyítetlenül megtartotta, mellyet sem
85 gazdagság és miveltség, sem szegénység és elhagyottság nemes, tiszta ősi jelleméből ki nem vetköztetett, melly a hány lépéssel haladt a jövőbe, annyi lépéssel nem hagyta hátra múltját, hanem magával vitte annak emlékeit, — arca vonásain, szivében, szavában.

90 Még most is feltalálhatni Erdélyben mindazon alakokat,

kiknek képeit az emlékkönyv írók olly élénk szinckel festik; a kérkedés nélküli büszke főnemest, a hallgató érdemeire büszke bátor lelket, a minden szépet, nagyot és nemest tárt kebelvel fogadó női jellemeket, a szív és az ész sajátságairól rendkívülivé
95 lett tüneményeket, az alapos, józan értelmű magas készültségű tudóst és azt a szorgalmas, becsületes népet, melly most is olly szerelmes határaiba, miként hajdan, melly megél szorgalmával, kitartásával egy akkora darab földön, mekkorát Magyarországon a *dülő utak* elfoglalnak, s nem cserélné fel azt tiz annnyival
100 ősi hegyein túl.

Délutánra érkezve, estve a színházat látogattam meg. Nőm játszott; ollyan jól csett valahára drámai közönséget láthatnom. A kolozsvári színház a pesti után legnagyobb terc a magyar színművészetnek, ötvenkét páholya van, s egész elrendelése jó
105 izlést és kitünő csint tanusit; jelenleg Kaczvinszky dal-szintársulata működik benne melly több jeles és szép reményekre jogosító tagokat számít, s miután az áldozat kész igazgató három évre nyerte meg a színházat, remélhető, hogy társulata időjártával a legjobbak közé fog emelkedni, egyenlően közrehatván a
110 közönség pártolása, a művészek buzgalma és az igazgató tapintata.

Különösen meglepő volt rám nézve az ellentét, hogy mig Pesten a drámai közönséget a karzaton szoktuk keresni, itt a páholyokban találjuk azt. A művészet van e ott degradálva,
115 vagy az intelligencia?

Ez estvén egy új művésznővel is találkozánk a színpadon, Hervey Idával, kit pesti föllépteiből ismerünk, és a közönség kedvező ítélete üdvös buzdításul szolgáland az ifju művésznőnek, kit szorgalom és kifejlett tehetség, reméljük hogy mindig
120 magasabbra fog emelni.

Még két napot fogok Kolozsvárt tölteni, azután indulok le a székely földre.

Képzelem, mennyivel jobb szeretnéd, ha színházak ismeretése helyett Erdély pompás panorámáit irnám le előtted, de

125 csak légy türelemmel; a Királyhágót éjjel haladtuk keresztül,
azt tehát most nem láttam, Erdély egyéb regényes részei ezután
következnek.

Addig is Isten veled.

Jókai

III.

130

Bencenc, május 16. 1853.

Kedves rokonom!

Sokat irhatnék azon szivességről, mellyel erdélyi hazánkfiái
által elhalmoztattam; de attól tartok, hogy ez által olly szinben
tűnnék fel, mintha az irántam tanusított megelőző szivességet
135 s őszinte barátságot ilyen olcsó pénzzel akarnám visszafizetni;
elég itt annyit mondani, hogy bár merre jártam, mindenütt az
édes ősmagyar kedély mosolygott elém, a kivel csak találkozám,
az mind rokon, szivben és érzelemben.

Volt szerencsém Erdély értelmi és nemesi tekintélyeivel meg-
140 ismerkedhetni, s nagy kedvet éreznék magamban elmondani,
miserint Erdélyben a felsőbb aristocratia körében nem érzi
magát a nemzeti szellem jövevénynek, sőt épen ott talál leg-
melegebb otthonára, — ha meg nem volnék győződve a felől,
hogy ez magyarhoni főurainknál sem leend másképen, s rövid
145 időn azon kellemes helyzetbe jutandunk, hogy mikor *egy* fő-
nemest nemzeti buzgaloméért magasztalunk, ez nem fog *tíz*
másnak szemrehányáskép hangzani.

Azon pár nap alatt, mellyet Kolozsváron töltheték, bárha
azokat mind, kikhez szivem vonzott, nem láthatám is, elég
150 alkalmam volt meggyőződhetni felőle, hogy azon előszeretet-
nek, mellyel a magyarhoni költészet Erdély földje és népe iránt
viselgetik, alapos okai vannak.

Innen Bencencre kelle indulnom, hol gr. Lázár Kálmán várt
reám. Odáig utitársul Kővári László barátom volt szives hoz-

155 zám csatlakozni, ki Erdély földének minden foltját ismeri, a legtávolabb idők történeti hagyományival.

Kolozsvárt elhagyva Feleken vitt keresztül az út, mellynek hegyeiben teremnek azok az óriási kőgombócok, miknek keletkeztéről nincsenek tisztában tudósaink.

160 Dél tájon érkeztünk el Thordára, hol utitársam testvérével a beomlott sóaknákat és sóstavakat szemlélők meg, e tavakban semmi élő állat, semmi növény nem terem, csupán meleg nyarakban jelen meg felszínén valami hosszukás páncélbogár, s egy neme a fekete gyiknak, mellyet a hő napsugár a sós iszapból költ ki, s akkor láthatni valami veres, levéltelen, kemény
165 növényt is a parton, melly kék virágokat nyit.

Thorda épületei alatt egy más rég eltemetett város sirja fekszik; minden pinceásás alkalmával régi emlékek jönnek napvilágra. Legközelebb a polgármester, kertjébeni ásatáskor
170 gyönyörű Bacchus főket, női szobor töredékeket, és kiseded oszlopdarabokat a legtisztább carniolból fedezett fel. A Bacchusfők egyike fehér márvány, a másik alabástrom. A művészi kidolgozás remek vésőre mutat, mindkettő egészen ép, még a főt átszorító szőlőfonadék legfinomabb levelci sincsenek megsértve. Bár ne hányódnának el, mint annyi nagybecsű műemléke
175 Erdélynek!

Thordán tul terjed a Keresztes mező. Itt harcolta Decebál utolsó csatáját Traján ellen; a szántó vas mindenütt régi kardok-, sisakokat vet föl. Itt ölette meg Básta Mihály vajdát.
180 Fenn a jobbról látszó hegytetőn van még valami sáncolat, melly az utolsó dák király várából megmaradt.

Távolabb a regényes Thorda-hasadék képe tűnik elénk. Egy harminc ölnyi széles nyílás, mellynek oldalai csaknem egymásba illenek, s mellyről azt tartja a monda, hogy az Szent
185 László csodájára támadt, midőn ellenei üldözik, Isten szétnyitá a hegyet, a ló patkója, nyolc szegével együtt, most is lenyomva látszik a sziklában; odább Kolozsvár felé egy tér fedve van gömbölyű pénzalaku csiga kövületekkel, mikről az a rege, hogy

190 midőn Szent László a kunokat üldöze; azok pénzt szórtak a magyarok elé, hogy őket fentartsák, e pénzek váltak Szent László kértére kővé, maig is Sz. László pénzének hivatnak . . .

Most hunyd be szemeidet édes rokonom: Enyed képe áll előtted!

195 Nagy-Enyed hajdan gazdag, virágzó város volt, bírt tizenkét ezer lakossal és azok mind igen boldog emberek voltak. Itt állt a reformáltak legvirágzóbb collegiuma Erdélyben, melly hires volt páratlan könyvtára és régiséggyűjteményéről, de leghiresebb azon nagy szellemekről, kik benne nyerték tudományos műveltségüket, itt volt a megye székhelye és székhelye
200 az értelmiségnek; itt talált legelső bölcsőjére minden szép és nemes eszme.

Most — mindezek helyén áll egy csontvázgyűjtemény leégett házakból és minden háznak története egy egy borzalmas regény, mellyet hallani és elmondani irtózat. A képzelet megtagadja a színeket e rajztól, és lelkem fél visszagondolni reá.
205 A házak kilenc tizedrésze romban hever, s legalább felének nincs tulajdonosa, a ki visszajőjön azt megnépesíteni; a kik haza tértek, sokan befödetlen házaikban laknak, elhelyezkedve a romok között, vagy meghúzzák magukat épen maradt pincéikben; itt amott látni csak egy újból felépült lakot. A collegium tetője megmaradt, mert a romboló elem nem birt vele; a pompás könyvtárak, a gazdag régiséggyűjtemény hová lett? felelnek rá a kapu alatti kormos falak. A megyeház ablakain embermagasságnyi dudva zöldül elő, az udvarok szépen benőve
210 fűvel; a templomok orgona nélkül, az oltárok diszképeiktől megfosztva

Leverten tértem vissza szállásomra, a látott kép álomlátásnak is iszonyú volna, bár merre vetém szemeimet ugyanazon nyomor, új meg új alakban; — a midőn egyszerre jókedvű üdvözlés ver föl mélázásaimból s feltekintve egy régi ismerős színészt
220 pillantok meg. Mit keressz te itt, éneklő madár e szomorú vidéken? Bács társasága jött ide az ünnepekre néhány előadást ren-

dezni, s mint mondák igen látogatott színházaik voltak; nagy
225 áldás az égtől, hogy az emberek feledni tudnak s hogy a síro-
kon is szabad virágnak nőni. Egyébiránt az itt lakók azt állítják,
hogy Enyed már nagyon sokat épült.

Nem bírtam itt maradni éjszakára, mennem kellett akárhová,
hogy itt ne legyek, a midőn az udvarias véletlen b. Kemény
230 Istvánnal összehoz; vele együtt éjszakára közellevő csombordi
jóságára rándulék át.

Ez is pusztulás színhelye volt, valamint az egész környék.
Az erdélyi földbirtokosok legnagyobb része most azon hely-
zetben van, miben egy amerikai telepítvényes: az első sátor-
karótól az utolsó járomszcig mindent újból kellett előterem-
235 tenie.

Másnap tovább haladánk. Tövisen megtekintettük Hunyady
János templomát, melyet a keresztesmezei diadal emlékére
emeltetett. Góth izlésű ódon épület, — a homlokzatára vésett
cimer és felirat bizonyítja építője nevét, ki a győzelemdatza zsák-
240 mányt Isten tiszteletére fordítá. Nem messze innen terül az emli-
tett diadal mezeje, most hullámzó kalászszaal benőve, hátul a
Maros kanyarodása zárja el a tért, ide veszett Mezetbég vert
hadának maradványa; úgy elhallgatom a zöld kalászok susogá-
sát, a kék habok mormogását: mit suttoznak, mit mormog-
245 nak a rég elmúlt idők felől?

Tovább mind oláh falvak mellett vitt el az út. Szép helyek,
költői egyszerűség: négy karó leütve a földbe, az befonva
sövénynyel megtapasztva sárral, arra felrakva nagy boglya-
alakú szalmatető, mellyen egy lyuk van hagyva, a hol a konyha
250 füstje kijőjjön: Úgy néznek elő e kedves házak, mintha con
amore szivaroznának; utcáknak hire sincs, kiki oda épít, a hova
könnyebben leverheti karóit, a házak egymásnak háttal és oldalt
fordulva; mindenütt idylli szenny és idealis restség.

Dél tájon érkezénk Fehérvárba. A piacon van egymás mellett
255 két fogadó: egyik a nap, másik Kovács Péterné asszonyomé,
kit közönségesen csak Sánta Péternének neveznek, de így ne

próbálja őt valaki szemtől, szembe hívni, mert meg nem marad
előtte. Mint mondják igen jó magyaros ételeket főz, de csak
260 akkor ad belőle, ha tekintetes asszonynak szólítod s kedvében
tudsz járni. Ez úttal nem lehetett szerencsém kísérletet tenni
vele, mert a naphoz szálltunk.

Délután meglátogatók a várat, mellynek diszes portaléja
VI. Károly király alatt épült, a mellék bástyákba egy művészi
265 faragványú szobor töredék s több római emlékműmaradvány van
befalazva.

Ez úttal időm kiszabott rövidege miatt csupán a templomot
volt alkalmam megtekintetni, melly belül sokkal nagyobb-
szerű alakot mutat, mint kívül. A padlatba fejedelmek és püs-
pökök siremlékei vannak lerakva, mikről az irás a rajtajárás
270 miatt jobbadán lekopott; de még mindig áll négy nevezetes
historiai emlék benne. Egyik Hunyady János koporsója, másik
fiáé Lászlóé, harmadik Isabella királyné, negyedik János
Zsigmond ravatala. A két első granit, a két utóbbi szürke már-
vány. Hunyadi János kezében kard volt, mellyet egy rabló rác
275 elorzott s Orsi Péter győri kapitánynak vitt ajándékba, de
Orsi levágatta a szentségtörő kezét s a kardot a Dunába vetteté,
hogy szentetlen kezekre ne jusson többé. László egy oroszlánon
áll egyik lábával, mindkettő egyszerű magyar öltönyt visel.
A másik két koporsó pompás, nagy gonddal készült mű, mind
280 a felyül fekvő alakok, miknek arcai ugyan le vannak zúzva,
mind az oldalhant reliefek a XVI. század legmesteribb felfogá-
sával vannak tartva. Nemzeti muzeumunkban illy becses kincsek
nem léteznek. A bennök tartalmazott hamvakat a régibb har-
cos idők alatt kiszórták.

Kedves rokonom!

Bencencen Lázár Kálmán barátomnál valék szállva, s az ő és szellemdús szép nejének társaságában tölték egy napot. E falu alatt van Kenyérmező, most igazán *Kenyérmező*, mert
 200 a legszebb kalász hullámszik rajta, de hajdan csontok mezeje. E helyt verte tönkre Kinisi a török tábort, s az országos diadal emlékére oszlopszatos ív emeltetett a sikon; a falu alatt pedig áll egy magas halom; e halom a csatában elhullott ellenség összehordott csontjaiból támadt, mellyre később kápolnaszerű épületet raktak, annak belső oldalait pedig tele írta vad versekkel
 205 valami szelid poéta. Az oláhok levakarták e verseket; ez volt a legártatlanabb pusztítás, mellyet elkövettek.

Másnap Kálmánnak és kedves nejének társaságában útra kelénk a székely föld felé. Utitársul egy kis hat éves fiú, Ugron
 300 Lázár, Kálmán sógorának fia volt velünk. Tudod, hogy én miért szeretem a kis gyermekeket olly nagyon? Itt is egygyel több alkalmam volt meggyőződhetni a felől, hogy az utánunk következő nemzedék sokkal jobb, mint mi voltunk az ő idejökben.

Még egyszer át kellett mennem Enyeden és Fehérváron,
 305 hogy a székely földre jussak még egyszer kellett látnom azokat a haragos mogorva arcokat, mik szemökre húzott kalappal öklelő tekintetet hánynak a keresztül utazóra; és azokat a leégett házakat, miknél csak a le nem égettek szomorúbbak; az ember nem tudja, mellyiket sajnálja inkább, azt-e, mellybe az eső
 310 beesik, vagy azt, mellyben a füst ben marad? Végre egy jótékony zápor fátyolt von az egész tájra, s a túlnan kisütő nap kedvesebb panorámát világít meg.

Még a levegő is könnyebb, a mint a székely földre lépünk. Az egész táj képe átváltozik, a girbegurba egyhangu mezőség
 315 helyett, erdős ligetes hegyek következnek, a faluk sűrűn egymáshoz közel, a házak rendesen építve, csinos fa és cserépszinde-

lyekre, mik hegyesen végződve olly formán tűnnek elé, mint az armadilla pikkelyei, a házak elején deszkakerítés, az ajtók felett nagy esőtartó ereszek, néhol oszlopos kioszkszerű emelvények, szépen cifrára kifaragva, az ablakok szellősek, farácsozattal ellátva, mik mögül nyíló virágok tűnnek elé, az utak olyanok még a falun keresztül is, mint a palló, és mindenütt: úton, útfelen, kapuk alatt és ablakon vidám mosolygó arcok tekintgetnek az utazó elé, ki nem győzi viszonzni a minden oldalról jövő szives üdvözlést; ha megáll, körülfogják, kérdezik, utasítják, ha az utat nem tudja, elkísérik, s ha meg akar szállni, erővel húzzák házaikba.

És e házak belől épp olly csinosak, mint kívül, tükörtisztaság uralkodik a szobákban, minden ablak tele virággal, a gerendák befűzve friss ágakkal, hogy a szoba úgy tetszik, mintha egy leveles szín volna, a magas lábakon álló kandalló padkáján ott a falusi könyvtár, az évről évre eltett kalendáriumok és az énekes könyv.

Dél tájon értünk Marosvásárhelyre; a szakadó zápor meggátolt a város megtekintésében, csupán a várat és a benne levő nagy ref. templomot rajzolhattam le számodra. A vár, mint rendszeren minden középkori várkastély Erdélyben négy emlebb donjonbul áll, mellyeket kettős sáncfal köt össze, a templom is a szokott sajátságokat tünteti fel, a hosszú toronytetőhöz négy kisebb tornyocska van ragasztva. Illyenek kivétel nélkül az erdélyi középkori várkastélyok, ilyen a radnóthi vár is, hajdani fejedelmi lakhely, mellynek portaléja felett ott áll még a Bethlen cimcr, egy vasból öntött koronás kigyó a háztető csujján felkanyarulva, szájában tart egy aranyalmát. Most tisztli lak.

Estére Kelementelkére értünk, hol S-nő asszonyság urilaka fogadott bennünket, s másnap itt maradva, volt szerencsém megismerkedhetni b. H. József úrral és szép kedélyű lelkes nevével; itt találtam legelébb mintáját a hajdani erdélyi háztartásoknak, mert köztünk mondvá, a hol eddig jártunk, ott egy

koppantó sem maradt meg a régi felszerelésekből; — itt még minden megvolt a maga ősi szépségében. A falak tetőtől talpig nagybecsü képekkel, olajfestvényekkel s ritka acélmetszetekkel fedve, a régi pompás rococo órák mesterséges gépezeteikkel, 355 sajátos cifráikkal a mahagónival és elefántcsonttal kockázott asztalokon, vagy tarka márvány emelvényeiken, az előteremben a kedvenc agarak, mik az erdélyi uri létnek ép olly elmulhatlanul kellékei, mint a spanyolnak a köpönyeg; nagy kalitokban éneklő madarak; tovább igen érdekes ritkaság-gyűjtemény, 360 ősi ereklyék, antik szobrok, ritka fegyverek, óraművek és nummismatica, minőket ivadékról ivadékra gyűjtött minden erdélyi család. Köztük nagy érdekléssel bírnak egy középkori imáságos könyv, mellynek minden szakasza elé egy a legnagyobb művészek remekeiről másolt acélmetszvény látható, e művészet akkori tökélyének igen kedvező tanúságul; továbbá 365 Barcsay Ákos ezüst mosdótála, mellyen a vizzartót egy ágaskodó szarvas képezi, nagy gonddal készült alakokkal kiverve; az úrilak hátulso csarnoka üvegházon végződik, melly telve van melegéghajlati növényekkel, körül diszlő narancs és citromfák, 370 miknek egyik ága még virágzik, a másikat aláhúzza az aranyló almák terhe. Illyenek lehettek azelőtt a többi erdélyi úrilakok is.

Míg a lelkes úrihölgy szivessége otlétünket kellemessé varázsolta, a tisztelt házi úr azalatt elkészíté számunkra a tervet, melly szerint a legrövidebb idő alatt a székelyföldnek mennél 375 több érdekes pontját megláthassuk. Eszerint meglátogatandjuk Erdély legrégényesebb helyeit: az almási barlangot és a szent Anna tavát, a tréfás Oláhfalut, felmegyünk Csik-Szeredáig s onnan keresztül Háromszéken Brassóba.

Addig isten veled.

J. M.

360 Minél tovább hatolunk a székelyföldre, a táj annál regényesebbé válik, midőn *Korond* felett a magas *Kalonda* hegy ormára feljutottunk, egy panoráma áll előttünk, mellynek elragadó szépsége leigéz szívet és lelket . . .

Alant a félig nyílt völgyben öt falu látszik egymáshoz olly
385 közel, hogy szinte egynek vélhetnők, ha tornyaik el nem különböznek, a gyümölcsös kertek szelid zöldje, mellybe a fehér házak bemártva látszanak lenni, olly kellemes árnyéklatot képez a völgyteknő kalászos oldalaihoz, mik mindig tágabb kört nyitva, a távolban a havas bércek kékes körrajzait engedik
300 láthatni. A nap épen lemenni készül e havas bércek közé, az arany ködfátyolon keresztül, mellyet sugáraiból a völgyre szőtt, a falvak kékes füstje emelkedik; az ünnepies alkonycsendet egy folytonos mélazugás hatja keresztül; száz meg száz apró patak zuhogása az, mellyek alant az Olt habjaiba vegyülnek, s a
395 csendes falvakon keresztül tombolnak, a vidám házikók küszöbeibeit mosva hűs kristálytisza habjaikkal, s a mint a hegytetőről egy egy kis darab vízfolt meglátszik, az alkonyég sugárainál úgy tűnik elő, mintha száz meg száz tüködarabbal volna behintve az egész kedves völgy.

400 És midőn a gyönyörű kép a lelket elragadja, eszünkbe jut a múlt, hogy e hegytetők itt hajdan lármás várakat emeltek, miknek romjai maig is ott vázlanak felettünk, ott *Firtos vár*, *Rapsóné vára*, *Kadics vára*; és minden arc, ki velünk szembejő, egy egy hősnek sarjadéka.

405 Útközben megtekintők *Parajd sóbányáit*. Már messziről megragadják a figyelmet a hegy sötétebb színéből kilivágló kékes-szürke szirttömegek, mik itt ott egész roppant bérceket képeznek. Ezek a sóhegyek, kopárok mind, mert a só csak állatot táplál, de növényt nem. Ezeknek egyikében van a sóbánya,
410 mellyből a székelyek a legkönnyebb szerével, fa ékekkel fesze-

getik fel a sót. Az egész hegyláncról bizton ellehet mondani, hogy merőben e *nemes ércből* áll. Nemes ércnek nevezhetjük, mert ez az egyetlen egy ásvány, melyet meg lehet enni.

415 *Makfalván* felkerestük *Dózsa Dani* költő barátunk lakását, kit azonban nagy sajnálatomra nem találhaték honn, s így ezutal nem láthatám Erdély egyik legszebb tehetségü s költői lelkületü regényiróját.

Estérc *Szombatfalvára* érkeztünk, hol U. *Lázár* ur, hajdan hosszas ideig Udvarhelyszék királybirája fogadott bennünket 420 s szivességét olly mértékben engedé éreznünk, hogy saját maga, mint a környék emlékezetes helyein legjártasabb, vezetett bennünket a tájak történelmi emlékü pontjaira.

Meglátogattuk az ormot, melyen *Attila* legelső sásfészske, *Budvár* állott. Néhány *vasaló alaku* kő most is ott hever halomban, s roppant gödrök jelölik a leghatalmasabb király palotájának helyét, alant egy középkori kápolna áll, *Jézus kápolnája*; 425 néhány század előtt a tatároktól üzött székelyek *Budvár* romjaira vonták fel magukat, s onnan egy székely ijász a sátorban ülő tatár chámra egy nyilat lött el a *Jézus* nevében, melly azt 430 szíven találta. A távolság, mellyen a nyil átrepült, mintegy hétszáz lépés. Azon helyen építék a lövés emlékére ama kápolnát. E hegytetővel szemben áll a *Bágyi vár* romja egy vele egyenlően magas ormon, s e hegyláncolatban fekszik *Rika*, hol egy roppant kő alá temetve van *Attila* legkedvesebb neje 435 *Réka*. A síkon zöld kalász hullámzik, a mezőkön virágok inganak, az ormokon fehér felhők huzódnak végig: egykor diadalmas seregek jártak e helyen, s délceg úrnők szálltak le üdvözlötökre, talán még most is leszállnak, s ama fehér felhő hozza őket!

440 Innen leszállva megtekintők *Székelybánja* várát, mellynek minden tornyába egy regény álma van elásva. Az udvaron most tengeri és borsó terem, s a zászlós ormokon a becsületes csizmadiacéh szárítat fehér ruhákat.

Délután átrándulánk a nem messze levő *Homoród Almás*

- 445 bércei közé, hogy másnap korán megkezdhessük utunkat a
hires barlangba, mellyben egykor az egész csiki székelység el birt
rejtőzni, s ott védte magát hetekig a körülszáguldó tatár csorda
ellen, míg végre mind a megszállók, mind a megszállottak ugy
kifogytak élelmi szerekből, hogy az éhhalálhoz voltak közel.
- 450 Ekkor egy székely asszonynak az az ötlete jött, hogy megsütött
egy óriási pogácsát, melly belül hamuval volt pótolva, s azt
egy póznán felmutatta a megszálló tatároknak, dacosan kér-
kedve, hogy nekik még millyen jó dolguk van, mire a tatárok
elbusulták magukat és eltakarodtak.
- 455 Vezetőül a szék hajdani mérnöke sziveskedett ajánlkozni,
egy genialis különcc, ki a legnagyobb tudományos képzettség
mellett a legvégsőbb szegénységben él, és az a csodálatos, hogy
neki e szegénység jól esik, s hozzá hű akar maradni, soha meg-
hívást uri asztalhoz el nem fogad, nincs ékesen szólás, melly őt
- 460 rábirhassa, hogy ételben italban részt vegyen, a szobában nem
lehet rávenni, hogy leüljön, s ha az utcán megszólítják, leveszi
a kalapját, ugy kíséri a megszólítót, és semmi könyörgésre fel
nem teszi a kalapját, — és mind ez milly éles gúny a világra a
tudományosságtól!
- 465 Utközben alig birtuk rávenni, hogy a szekérre felüljön,
erővel gyalog akart jönni, pedig öreg már és összcroskadt.
Egyszer már annyira elhagyta a világ, hogy a budvári romok
üregében éjszakázott, de azért nem kért és nem panaszkodott
soha. Csupán egy szenvedélye van, és ez a barlang. Ez volt élté-
nek legkedvencebb foglalatossága, ennek üregeit járta, bútta,
- 470 fürkészte untalan, több hetekig el lakott benne csigákon köte-
leken eregetve le magát a mély, ismeretlen nyílásokba, mikbe
emberi szem soha le nem hatolt, s annyira ismerős annak min-
den kövével, hogy fáklya nélkül végig tudna benne járni.
- 475 Korán reggel megindulánk Almásról, két öreg székelyt előre
bocsátva, hogy a barlang feljárását, ha netán elromlott volna
megigazítsák. Velünk jöttek e barlangot megsejlelni Lázár
Kálmán és U. L. nejci, két testvérhölgy, a székely nők azon

480 mintaképei, kiket maga előtt lát a költő, ha nőket akar rajzolni
gyöngéd arccal, erős szívvvel, mert valóban erős szív kell ahhoz,
hogy hölgyek e barlangba jutásra elszánják magukat. Egy rop-
pant meredek szirttömeg fckszik a *Nagymál* oldalában a *Hargita*
havasai között, mellyet köröskörül fog az *Erős* bérc meredek
485 falazata, mindenünnen óriási toronyalakú kőszalag, mik közül
a legmagasabb *Csala tornyának* neveztetik, a tatárokkali harcok
hősének gyász emlékére, mellyről oldalvást esik az *Ugron ürege*,
és a *lovak csűre*, mind historiai emlékekkel gazdag helyek;
a szük hegyvált, mellyet ekként a *Nagymál* és az *Erős* bérc-
falazata képez, egy rohanó hegyi folyam tölti be, ez a *Vargyas*
490 vize melly egy helyen a mindenütt útját álló sziklák alatt eltűnik
s a hegy tulsó oldalán tör újra elő egy szikla hasadékból. A bar-
langnak e patak föld alatti folyásával összeköttetésben kell lenni,
mert a hagyomány szerint az ostromlott székelyek e patakon
szökdöstek ki élelmi szerekért, vezetőink egyike most is
495 tudott e patakról regéket. Szerinte e hegy legrejtettebb üregei-
ben ismeretlen emberek laknak, kik sajátszerű csónakon bevez-
nek a hegy oldalán s a másikon járnak elő; ott tanyázó pásztorok
többször meglepték őket, a mint ki és bejártak. Sokszor a kifolyó
viz egészen zavaros és szenes: mintha valamit mosnának
500 benne, pedig máskor kristálytisza. Odabent tehát kétségtelenül
kincseket ásnak. Mert tudni kell, hogy a székelyek e barlangban
hiszik elrejtve *Darius kincseit* s akárhány van, ki megesküszik rá,
hogy ismerte azt az öreg embert, a ki egyszer egy *nagy vasajtóra*
akadt a barlang egyik üregében, de lakatját nem bírta levetni
505 s a hogy visszatért segítséget hozni, nem talált a vasajtóra többé.

Átellenben a barlanggal látszik még azon *kápolna* omladéka,
mellyben a tatárvezér lakott, midőn a barlangot megszállotta;
innen visz két út a barlang felé, egyik a rövidebb, a szirt
meredek oldalában, hol csak hátát a sziklának vetve s kezeivel
510 a kőrepedésekbe fogódzva haladhat az ember a szédítő mélység
felett; másik kerülő út, mellyen szekérrel kell vizellenében a
patakon felhajtani s akkor a meredek *Nagymál* bércre felkapasz-

kodva, felyülről ereszkedni le a barlang szádához. Az első
515 útról kénytelenek voltunk visszatérni, mert azt a Vargyas meg-
áradása ketté vágta s újra kellett kezdeni a kevésbé veszé-
lyest, de annál fáradságosabbat.

Az emberi kezektől soha nem írtott őserdőn keresztül halad-
tunk felfelé, míg az ormot elérve, ott egy hegy vágányban
520 valami vad vízmosási út nyílt elénk nyolcszáz lábnyi magasan
a völgy felett. Az út omló kövekkel s porhanyó földdel, nyirkos
falevéllel fedve, sehol egy fa, vagy egy bokor, mellybe meg
lehesen kapaszkodni, csak egy bukás, egy elszédülés s az ember
menthetlenül veszve van, alant a tajtékzó folyam ordít. Férfi-
525 sziv megdöbbenne illy szédítő képben látva maga előtt a halált,
ha háta mögött vidám, nevető jókedvű hölgyek hangjait nem
hallaná, kik mulatságot csinálnak a veszélyből s kacagva fogóz-
nak kezeinkbe, míg lábaik alatt sikamlík az éktelen mélységbe
levezető ösvény.

Vége lejutva a szikla párkányzatára, egy bérc mögül kitünve
530 előttünk áll a barlang roppant nyílása, még azon módon félig
befalazva, a hogy azt a székely menckvők hagyták. Egy hat
öles gerendákból tákolt hágcsó vezet fel e nyílásig, mellyen ég
és föld között lebegve kell felkapaszkodni, úgyszólván kézről
535 kézre adva a gyengébb nemet, s ekkor előttünk áll a történelmi
nevű üreg.

Legelőbb egy templomszerű tágas terembe lépünk, mellyet
még az isten napja világít, innen egy mellék terem tárul elénk,
melly a barlang *ablakát* mutatja, másfelől kezdődik a többi
540 üregek sorozata, mellyek *négyszáz ölnyi* hosszúságban elnyúlva
föld alatt, *tizenöt*, egymástól szabályosan elvált szobákat képez-
nek, minden szoba bejárása a tisztelt mérnök úr buzgalmából
számokkal levén megjegyezve hogy a benjárók el ne tévedhesse-
nek.

A harmadik terem volt a *székely nők fekhelye*, itt aludtak a
545 veszély idején gyermekeikkel együtt, a negyedik teremben
állanak a *kőhombárok*, mikben gabonáikat tarták eltéve; az

ötödikben áll a *szónokszék*, mellyről papjaik az Isten igéit hirdették, a hatodik *stalactit barlangot* mutat, a falak góth boltozata ezüst porral s kristály csapokkal látszik takarva, mik olly csodásan ragyognak a fáklyafényben, a hetedik barlangnál titáni kőfokok vezetnek fel néhány ölnyi magasba, hol a nyolcadik terem feltárulva előttünk, ennek poros padlatán *halom csontok* vannak lerakva, ó világi ismeretlen állatok agyaras állkapcái, roppant medvefők s különösen egy gömbölyü halomban olly-szerű csontok, mint az embereké, csak hogy sokkal kisebb arányuak. A néphit azt tartja a felől, hogy a barlangot troglodythok lakják, vagy mint Almáson nevezik, majom emberek, kik ott élnek, szaporodnak, leskelődnek odvaik mélyéből s ha emberek közeledését veszik észre, hirtelen elbujnak ismét, lábaik nyomát ott látni a porondon, mintha apró gyermekek jártak volna lábújjhegyen. Évek előtt, a monda szerint, egy almási székely ember lesett ez apró lényekre s egyet elfogott közülök, azt haza vitte, magához szoktatta, a kiseded alak hasonlított valami szórtelen majomhoz, durva kérgü bőrrel, és nagy fülekkel s annyira megszokta már a falut, hogy ma egyik, holnap másik háznál ebédelt, míg egy éjjel társai érte jöttek s magukkal vették. Van e valami lényeges e mesében? sem állítani, sem megcáfolni nem érzem magamat elég erősnek: a természet tudományok emlékeznek valami barlanglakó félemler fajról, s e csont-halom itt a barlangban gyanítani engedti, hogy sok van még a föld alatt, a miről a bölcsek semmit sem tudnak. A kilencedik terem közepéről látni egy roppant nagy *lefüggő követ*, melly mint egy óriási csilár, vagy szőlőfürt, a meredekből csügg alá, a tizedik terem szurok feketeségü sárral van tele, melly a terem padlatáról rajonként egymásba kapaszkodó denevérek maradványaiból hegyekké tornyosult; s már szinte elzárja a tizenkettedik terem bejárását, itt volt az emlékezetes *vasajtó*, mellyet a székelyek maig is keresnek; a terem ajtaja már olly alacsony, hogy megkell görnyedni az átmenetkor, s a következő terem-ből ismét szűkebb nyíláson át csúszhatni a tizenharmadikba,

mellyben elszórva terem az achat és carniol, a tizenötödik teremben van felírva *Wesselényi Miklós* neve.

585 Itt hallatszanak csodálatos hangok, mintha a földfeletti kutyák ugatása, és kakas kukorikolás hallatszanék ide alá, mit a földalatt elzúgó patak tombolása s a bakdenevérek viaskodása okoz, melly érzékcshalódás azt hiteti el a lakókkal, hogy e helyen a *csiki* kutyák és kakasok szavát lehet már hallani.

VI.

Szent Anna tava

Kedves rokonom!

590 Erdély legköltőibb helyét láttam.

Vannak nagyszerűbb, pompásabb, elragadóbb látványok Erdély tájai közt, de olly magasztos alig lehet több, mint a Szent Anna tava.

595 A legrégibb időktől a legujabbig szüntelen vallásos eszmék Sion-köde lebegett e táj fölött, ez volt a rajongók, az ihlettek Libanonja, a mi Izraelnek az olajfák hegye, a hindunak a Gangesi szent völgy, az északi skandinávnak az Igdrasill árnyéka alatti magány, s a hellen költészet arany árnyképeinek a Tempe, az Erdélynek a szent Anna tava.

600 A mint a tusnádi regényes fürdők jóltevő nymphájától búcsut veszünk, balra napkelet felé óriási bércek birodalma terjeszkedik elénk, mellynek utolsó ponkjai messze Kézdivásárhelynél végződnek; a térkép nem mutat e helyen sem falvat, sem majo-
605 rort, ősröngyeteggel koszoruzott hegyek fekszenek egymáson, miket mindkét felől elkerül az országút, vadászösvényeknek hagyva az ősvadont, melly most járatlanabb, mint volt ez előtt kilencszáz évvel, mikor még azoknak a váraknak urai éltek, mikén most az a vad fa terem, mellyet a vihar vet s a vihar lép le.

610 Egyikén e vadon ösvényeknek megindulva két meredek

bérc között haladunk szüntelen felfelé, miknek aljában tajtékos
 hegyi folyam tombol; szédület letekinteni rá. Félóra mulva
 elhagynak bennünket a szelidebb éghajlati fák, a bükk és tölgy,
 s kezdődik a fenyvesek országa. Óriási szálfák nőnek elő a szirt
 615 meredekéből, földig cresztve sötétzöld lombpalástjukat, s ott,
 hol a sötétzöld a földet éri, körülnöve kék havasi nefelejtszel;
 mindig odább, mindig feljebb még vadonabb lesz a vidék,
 emberi kéz soha nem irtja itt a fát, a mint a *nemere* szele töveik-
 620 ből kifacsarva egymásra döntögette a roppant faderekekát,
 azon módon ott rohadnak, benőve futóvirággal, és csodaalaku
 gombákkal; egy egy roppant szál fa keresztül bukott a hegy-
 vágáson s míg töve az egyik hegyormon maradt, hegye a másik
 hegy ormára feküdt, s úgy képez veszélyes hidat az üvöltő
 hegyi folyam felett. A tavaszt itt a nyár kezdi s az ősz végzi be,
 625 a hó még ott van a sötétebb fák árnyéka alatt, míg a verőfény-
 járta helyeken dúsan tűnik elő a havasi flóra; más virágok
 czeek, mint mik oda alatt tenyésznek, a fenyőerdők balsam-
 illatában, a gyantával itatott sziklás földben; a szárazabb helye-
 ken a törpe rózsza és a rózsaszínű gyopár virul, nedvesebb helyen
 630 egy neme a legpompásabb ranunculusnak, melly nagy össze-
 hajló szirmaival annyira hasonlít a rózsához, hogy méltán hívja
 a köznép pünkösdi sárga rózsának. Néhol pompás tarka
 orchisok tűnnek elő, egy neme az epipactisnak akkor kezdett
 virítani, mellynek minden virága olly alaku, mintha egy ma-
 635 dár ülne benne; de legkedvesebb találmány volt egy szép pél-
 dány cipőcim (*Cypripedium calceolus*), mellyet vezetők lelt,
 a virág négyes szétálló szirma sötétveres s a messze kinyuló
 papucs alaku vitorla aranyszín. Bármelley kertnek diszére
 válnék.

640 Végre mintegy négyezer lábnyi magasba kapaszkodva fel,
 sik tér nyilik meg előttünk, mintha egyenesre vágták volna a
 hegy tetejét, s egy lapály tűnik elénk, mellynek első látásra,
 olly szomorú, olly aggasztó tekintete van, az ember megdöb-
 ben, maga sem tudja miért?

045 Az egész tért valami zöldesbarna sűrű moha fedi, mellyből csoportonként állnak elő a csáténemű sötétzöld füvek zsombékjai, az afonya és medveszőllő itt ott berkeket képez, mellyekből hús, harminc lépésnyire áll ki egy egy csenevésző szomorú lúcfenyő.

650 E helyt hívja a köznép a *kokojcás*nak, és azon aggály, azon borzalom, melly az első tekintetre meglepi az embert, közös minden emberrel, minden állattal, mert e hely halálos veszély helye, alatta feneketlen viz van, ha ember vagy állat ez ingadozó mohos felszínre lép, a moha lesüpped alatta, és őt elnyelik az ismeretlen szövevények. Ösztönszerű irtózáttal haladtunk végig ez elátkozott hely martján, s midőn a fölötte álló hegytetőre jutva, még egyszer visszatekinténk rá, tündéri látvány áll viszont előttünk: két-háromszáz apróbb nagyobb gömbölyű tengerszem, mint meg annyi csillag ragyog a veszélyes bérci ingoványon, miknek hatása leírhatatlan. Az ember a tündéreket véli látni, kik tengerszemeikből feljönnek, hogy a halandót a vészes sikra csalják.

E bércen túl fekszik a *Szent Anna tó*.

665 Háromezer lábnyi magasban a tengerszín felett, köröskörül ezer kétszáz lábnyra feljebb emelkedő bérccek által képzett medencében, vad erdők árnyában terül egy gömbölyű nagy-szerű tengerszem,³ mellynek körülete egy negyedrészes mérföldet meghalad. Sima tükörlapja sötétzöld a bele néző erdős bérccek-től, a legnagyobb vihar sem ingatja azt meg, hab sem fodorul rajta. A körülfekvő bérccek ide forduló oldalát cser és bükk fedi, 670 míg a tó partján körül, roppant fenyők emelkednek, mintegy sötét rámába fogva az érvcilágu vizlapot.

Az ünnepélyes csend, melly a szívre száll, midőn e völgybe lépünk, érzelmekre tanít bennünket, mellyeket nem éreznünk soha, mellyeket talán tagadtunk. Itt e szent magányban, távol minden emberhangtól, olly közel érezzük magunkat Istenhez. Semmi zaj sem hallik ide; örök béke, örök csend uralkodik e kiválasztott völgyben, a körül fekvő bérccek elvonják róla a

680 zivatart; míg saját kiáltásunkat olly csodásan adja vissza a völgy
gyűrűjében körülfutó viszhang, mindig feljebb feljebb emelve
a hangot, míg csaknem egy octávával magasabban halljuk azt
hátunk mögött cnyészetesen elzengeni, mint a harangzugást,
melly olly soká cseng a légben, midőn már rég megszűnt szó-
lani.

685 Letelcpedünk a füben, székelv vezetők a lobogó tüzhöz ülve
elmondja, hogy ama kised rom ott a halmon egykor kápolna
volt, mellyet kegyes szüz építettett, kinek álmában szüz Máriá-
nak anyja megjelent, és sokáig állt a kápolna, látogatva ájtatos
690 lelkektől, míg egyszer szentelt falait földi szerelem fertőzteté
meg, akkor villám csapott bele, és porig leégeté; sokáig jártak
azután a környék leányai e romokat könnyeikkel áztatni, ott
elcsírtak reggeltől estig, siratva az Isten lakát, melly így elpusztult
előlük, míg e században egy püspök ujra felépítetté azt, s ismét
népes búcsujárásokkal élénkült meg a völgy, összejártak a
695 székelvföld minden buzgó népei, elhozták templomi zászlóikat,
körüljárták a csendes tó vizét, szent zsolozsmáikat együtt éne-
kelte velök a bérc, a templom előtt kis fa ház volt haranglábbal,
abban lakott a zarándok. Ujabb időben elpusztult mindez,
— templom, harangok és ének; csak Isten lelke maradt a táj
700 felett, mert még most is, ki ide leereszkedett, meghatva érzi
magát azon magas sejtelmektől, miknek áhitat a neve.

Ez alatt fenn a havasi hegytetőn megszólal a méla pásztorkürt
elragadó hangja, a lélek gyönyörtől áradoz e fájdalommas édes
zenétől, mellynek ugyanolly csodás hatása van, mint a harang-
705 szónak; míg ez Istent imádni hiv, amaz hazát imádni kész, hogy
arccal borulsz a földre és sírsz és nem birsz megválni attól. Ha e
hangokat hallád, csak akkor érted, miért szereti a *tyroli* és a *szé-
kelv* olly igen azt a földet, a mellyen született?!

Visszaemlékezünk mi is a historia mondáira, és kölcsönben
710 elmondjuk vezetőknek, hogy ama romok helyén állt az ősi
tűzhalom, mellyen *Bálványos* vár lakói áldozatot hoztak a had-
istennek, midőn az ősi vallást rejtegetve, csak e völgy volt még

övék és az a vár, mellynek váza a fenyvesek mögött sötétlik:
itt esküdtek vércs harcot éjszakánként a székely *rhabonbánok*
715 vérvilágló fáklafénynél s ősi hirc van e helynek.

Most nem lakik ember a tájon és semmi állat a tóban.
Habja tiszta, mint a kristály, sem belőle, sem bele viz nem folyik,
és nincs benne egy hal, egy kigyó, egy béka vagy kagyló sehol;
laktalan az, ámbár iható, mint a forrásviz.

720 Gyakran azt regélik, hogy a tó tört hajók darabjait hányja
ki felszínére, melly a tengerrel van összeköttetésben: cz rege,
mit féltudós emberek gondoltak ki.

Egy órányi távolra innen van Erdély másik nevezetessége: a
torjai kénes barlang, mellynek üregéből halálos kégáz lobog ki,
725 olly fojtó, hogy a fölötte elrepülő madár holtan hull le a légből,
belső falai sárga kénvirággal vannak lepve. Belelépni nagy
gyönyör, de nagy istenkisértés, a kénszesz csiklandó kéjt idéz
elő a test érzékciben, de egy lehellet belőle- és az élet ott vég-
ződött.

730 Átellenében merednek *Bálványos* vár falai, hajdan az *Apor*
család őseinek megdönthetetlen sásfészke, most még csak azt
sem tudhatni, merre vezetett hozzá az út? — Köröskörül min-
den oldalról uratlan rengeteg, mellyben egy napi járatban,
bármely irányban indulva sem találni egy gunyhót is.

23

BUDAPESTI HIREK

[1853. jún. 12.]

* * * Lapunk főmunkatársa, *Jókai Mór* e napokban nejével
együtt *Kolozsvárról* visszaérkezett, miután a székelyföld legregé-
nyesebb részeit beutazta. Kolozsvárott az irodalompartoló közön-

ségtől egy szép ezüst tollal tiszteltetett meg, mely egy ünnepé-
5 lyes lakománál adatott át neki, általában egész Erdélyben
mindenütt a legszivesebb fogadtatásban részesült, mely csak
ujabb ösztönül szolgáland ránézve a magyar irodalom teréni
működését tökéletesbitni; Erdély tájainak szépségei s lakóinak
10 ősmagyar tiszta jelleme új sugárokat kölcsönözvén költésze-
ténck.

*** *Uj irodalmi kincs!* Volt Erdélynek egy nagytudományu
férfia, *Debreczeni Márton*, kit több, mint harminc év óta úgy
ismerének országszerte, mint Erdély ércbányáinak, miknek
igazgatója volt, legalaposabb kezelőjét. Ez évben meghalá-
15 lozott a nagyrabecsült hazafi s ime csak holta után jött nap-
fényre, hogy azon bányát, mely a legnemesebb ércet, a köl-
tészetet termi, egész életén át rejtve tartá. Egy hősköltemény
találtatott hátrahagyott iratai között: „a kiovi csata”, melyet
ő még 1818-ban irt, tehát még a magyar irodalom új gyermek-
20 korában. A mintegy ötven ívre terjedő kézirat csak a mult
hetekben jutott gróf *Mikó Imre* ő excellentiája kezébe, ki azt
sajátkezüleg letisztáztva, megmutatta több erdélyi irodalmi capa-
cítások jelenlétében *Jókainak*. Jókai akként nyilatkozik e mű
felől, hogy az mind költői szépségekkel annyira túlgazdag,
25 mind nyelv tekintetében olly tökéletes, hogy irodalmunk bár-
melly kifejlődési fokán a legelső remekkek között foglalhat
helyet; csupán annak elgondolása szomorító, hogy a kiben
illy gazdag költői ér, illy merész és ragyogó phantasia rejlett,
kora fiatalságától késő vénsegeig rejtve tudott lenni, s csak
30 akkor engedé megismerni magát, midőn már halva fekszik.
Ez egyetlen mű elég leend arra, hogy őt halhatatlanná tegye.
A nemes buzgalmú gróf ígérését birják lapjaink, miszerint
e remek műből közlendő mutatványokkal fog bennünket
rövid időn szerencsésíteni.

HUGLI OFFICINÁJA

[1853. nov. 20.]

Hugli. No most fogadtak el egy darabot J-tól. Manlius Filiszter, vagy Torniszter, vagy mi? Tudom bizonyosan, hogy már holnapután ki lesz téve a heti rendbe. Óh J-nak hizelkednek, protegálják.

5 Stucli. Nincs kiteve biz az, sőt még négy hét mulva sem jó színre.

Hugli. Ah! No ez aztán a méltányosság! Még J- darabjával is így bánnak? Égre kiáltó ez Stucli. Szegény J-.

10 Stucli. No iszen nem is adhatják már holnap, mert csak előkészületek is kellene hozzá.

Hugli. Ohó! Ez hát az ok. Természetes, J- darabjához okvetetlenül pompás diszitmények kellene. Legalább három új függöny, s rettenetes masinériák, egy egész orgia lesz benne, eleven párducokkal, meg kitömött Bacchussal, belekerítik

15 négy öt ezer piaszterbe! Híjjába, a kinck Pilátus a barátja! stb.

Stucli. Nem olyan előkészületeket értettem. Hanem a betanulás ad annyi dolgot.

Hugli. A betanulás? Ez már aztán a példátlan hanyagság. Szegény J-! volnék csak én az ő helyében, majd megmutatnám

20 én az igazgatóságnak, hogy

Stucli. Igen de J- maga is úgy kívánja, hogy akkor adják.

Hugli. Ó is azt kívánja? De hát hogy meri kívánni? Volnék én csak az igazgató, majd megmutatnám, hogy

[VÁLASZ AZ OST DEUTSCHE POST LEVELEZŐJÉNEK]

*
 *
 *
 Az Ost Deutsche Post érdemes levelezője a pesti nemzeti
 színházról közölt ismertetései közt alkalmat vesz magának
 színházunk nagyon tisztelt közönségét hasonlításba tenni
 a bécsi közönséggel, elsorolva annak érdekltségét, figyelmét,
 5 élvezni törekvését minden új darab előadásánál, s fájdalommal
 csatlakozását nyilvánítja a fölött, hogy a pesti magyar közönség
 hazai költői művei iránt nem tanúsít hasonló érzelmekeket,
 a páholyok egy része ilyenkor üres, a zártszékeken gyér
 látogatók, s csak a karzatokról jó a tetszészaj. Kénytelenek
 10 vagyunk e különben igen jó akaratú írt cikk tétéleire illető
 felvilágosításokkal szolgálni. Hogy a drámára kisebb közönség
 szokott lenni, mint az operára; annak oka ez utóbbi érzéki
 előnyein kívül abban rejlik, hogy az elsőbbet egyedül a közön-
 ség magyarajkú része élvezheti. Az érdemes levelező állítása
 15 szerint sokan akadhatnak főuraink közül, a kik örömet hoz-
 nának anyagi áldozatot is a nemzeti színházért, de azt nem
 kívánhatja tőlük senki, hogy három óráig figyelmezzenek
 egy komoly dráma folyamára . . . Fájdalom! éppen azok, a kik
 az áldozatokra készek, képesek szívvel és lélekkel a magyar
 20 költői termékeket élvezni s magasabb fogalmakat is táplálni
 a színház hivatása felől, mint a pusztá gyönyörhajhászatot.
 Az áldozatkészség és a magasabb emelkedettségű buzgalom
 van az egyik részen, a kik a másik részen vannak, azok áldozni
 sem szeretnek: ha a tisztelt levelező fárasztani akarná magát
 25 vele, meggyőződhetnék felőle, hogy a magyar irodalomnak
 sehol sincs erősebb ellensége, mint a magát intelligensnek
 affectáló olcsó hazafiak között, s a hol drámai előadások
 alatt figyelmetlen fecsegőket lát, ott bizonyos lehet felőle,
 hogy nem excellentiás urak állnak, hanem magyar irodalmi
 30 egyéniségek, s a hol legtöbb fitymálás, követelés és elkedvetle-

nités származik, ott a közönségnek két harmadrésze *tisztelet-példány*. — A mi a karzati véleményt illeti, ki kell a tisztelt levelezőnek békülni azon eszmével, miszerint nálunk a karzatos a parterre tavalyi elrekesztése óta igen sok értelmes hazafi látogatja, ki nem elég gazdag, hogy földszintre jöhessen, de azért elég műveltséggel bír szellemi élvezet utáni vágyódásra, s ha némelly drámairónk nem jelen is meg az őt megtisztelő kihívásra, ennek más oka lehet, mint az, hogy e kitüntetés, bárhonnan jöjjön is, ne találná elég tiszteletre méltónak . . .
Többire nézve őszinte köszönetünket nyilvánítjuk a tisztelt levelező jó akaratu észrevételeiért.

26

[VÁLASZ NYOLC ÍRÓ FELSZÓLÍTÁSÁRA]

A Délibáb valamelyik számában az állittatik, miszerint a nemzeti színházban drámai előadások alkalmával, a mely osztálya a közönségnek magát figyelmetlenül viseli, azok az irodalmi egyéniségek, melyre több lapokban egy collectiv-jegyzék jelent meg Dobsa, Degré, Berecz, Vas Gereben, Kövér, Szegfy, Lisznyai, Tóth Kálmán aláírással, melyben felszólittatik a Délibáb, hogy nevezze meg, kik azok a clamantsek? Nehogy valaki még arra a gondolatra jöjjön, hogy éppen a tisztelt barátaim legyenek azok, sietek magamat átadni a büntető igazság kezének. Nem ezek az én igen tisztelt barátaim azok, a kik a színházban az eredeti színművek adatásakor figyelmeznem szoktak, hanem én. Bizonyosan engemet láthatott a Cigány első adatásakor ama vádló cikk írója, a mint e fentisztelt barátaim közül többeket nem engedtem a darabra figyelmeznem. Illyenformán a főbűnöst magamban felfedezvén, tökéletesen hiszem, hogy fentisztelt barátaim

ártatlansága napfényre derült, s az európai békét e kérdés nem fogja többé megháborítani, jövendőre nézve igérvén, hogy magamat szépen viselem; ha pedig mégis néha megessenék rajtam

20 hogy holmi unalmas drámai előadások alatt az én genialis barátom Vas Gereben anecdotáinak hallgatásában a közönséget megzavarnám, ez által a hallgatókat bizonyosan nagyobb élvezettől fosztva meg, mint a minőt a színpadról várhatnak, tekintse a figyelmes cikkirő ifjuságom könnyelműségét és

25 legyen irántam kegyes elnézéssel. *Jókai.*

27

BUDAPESTI HIREK

[1854. febr. 5.]

Irodalmunkban is működik a halál irtó fegyvere; alig sirattuk el Garait, midőn egyik ifju irótársunk halálhírért vesszük. Sükei Károly meghalt. Egyike a legritkább tehetségeknek, ki a természet és a sors mostohaságai ellen küzdésben elveszett.

5 Mondhatnók: meghalt, mielőtt élhetett volna. Csak legközelebbi barátai tudják, mit vettett benne az irodalom? Régióta magában viselé halálát s ennek érzése kedvetlenné tévé azon működésre, mellyre annyi hivatással birt. A „hulló csillagok” hattyudalai voltak megváló lelkének; oda kívánczozott ő is,

10 hová a hulló csillagok: a földbe, a feledékenységbe. Alig hisszük, hogy e szép költemény-füzért a közönség egy század része ismerje; pedig tele vannak azok költői szépséggel. Így nem marad utána sem rokon, sem nő, sem hír, ki őt megemlegetse.

NEMZETI SZINHÁZ

[1854. márc. 5.]

Mult héten csupa bűvészből álltak a nemzeti színház előadásai. Egy francia bűvész mutogatta szemfényvesztéseit a szinpadon. Meg kell neki engedni, hogy ügyessége sok, azonban mi, kik nem szeretjük az emberi dolgokat természetfölöttieknek tartani, kénytelenek vagyunk itt is előállni a kritikával s a mit még senki sem tett előttünk, magyarázatokat adni a bűvészethez.

Mutatványainak egy vége a gyors elcseréléseken és eldugásokon alapul, más része chemiai és mechanikai készletck hozzájárultán. Első esetben ügyessége, másokban ötletei bámulhatók.

A kimosott és elégetett zsebkendők két különféle tárgy és nem ugyanazok, a miket ő később vissza ad. A szinpad alja egészen üres, ennél fogva az üreslábu asztalokon keresztül minden cserc megtörténhetik.

A háttérben levő asztal le van függönyözve, s annak egész lapja számtalan helyen kinyilik. Midőn a kalapban terem a tengeri nyul, akkor az asztal alól dugják azt bele, midőn ugyanaz kétfelé hasítva, két nyul lesz belőle; akkor a másikat a le-tett karja alatt dugják fel az asztalból, oda tűnik el a galamb is, mellyet látszólag a gyertyánál eléget. A sok körülrakott gyertya még jobban gátolja a nézőket a cserék észrevételében.

A pohárban táncoló tallérekára vékony selyemszál van ragasztva viasznál fogva. Egy darab e viaszból még akkor is rajta volt a talléron, midőn az tulajdonosához visszakerült. A kártyák megismerését mások is tudják.

Az összerakott és szétszedett rézkarikák közül az a hat, a mit a közönség kezébe ad, ép, de a többinek nyitja van, s csak a gyorsaság bámulandó, mellyel azokat össze

30 tudja illeszteni, a nélkül, hogy tenyerében a nyilást észre-
vennék.

A bűvös vacsoránál a felakasztott üstnek kettős feneké van. A bűvész sárgarépat és káposztalevelet hány bele s azután a káposzta helyett tengeri nyulakat szed ki belőle. Igen természetes, mert a tengeri nyulak megették a káposztát.

35 A magnetizálás mutatványa igen természetes tünetény s azt bajos volna tagadni.

A számtalan lapda, miket szemek előtt gömbölyget, összenyomott rugannyal van tele, melly a dörzsölés által lassankint gömbölyüvé válik.

40 Az egy lapos tokból kiszedett tárgyak mind úgy vannak elkészítve, hogy rugók által összehajthatók és ismét felállíthatók legyenek.

A különféle borokat töltögető üveg rejtett csövekkel van ellátva.

45 A hirtelen felforralásnak vannak chemiai módszerei.

Mikor a középső asztról leveszi a függönyt, már akkor az alatta rejtőző segéde eltűnt a süllyesztő alatt, s akkor rendszeren végződik a mutatvány s a függöny legördül.

50 Maguk a bűvészek is azt szokták mondani: gyorsaság nem boszorkányság.

Egy amerikai bűvész épen azt cselekedte, hogy előadásai végén mindent megmagyarázott a közönségnek. És ez által kétszeres erővel vonta mutatványaira a nézőket.

29

NYILATKOZAT

[1854. márc. 8.]

A *Déli*báb felelős szerkesztője, Tolnai gróf Festetics Leo a mult hó végével azon lap szerkesztőségéről nyomatékos okok miatt leköszönvén, nehogy a tisztelt közönség hiányt szen-

vedjen, én, mint a *Déliab* főmunkatársa kötelességemnek tartottam, a tisztelt gróf beleegyezésével a *Déliab*-ban megígért munkálatokat a tisztelt közönségnek más szépirodalmi tartalmu lapban átszolgáltatni. E végett nem csupán azon okból választottam a *Hölgyfutár*-t, minthogy az, mint naponkint megjelenő lap, legbővebb tartalomgazdagságot nyújt; 10 hanem mivel annak szerkesztőjéhez legrégebb barátságos viszonyok kötnek, olly barátságos viszonyok, mellyek sohasem voltak megszakasztva; ő levén az, ki engemet legelőször az irodalomba bevezetett, s kinek baráti részvéte volt az, mi engem e pályára buzdított, s melly most évek leteltével alkalmat nyújt e tartozásaimat olly kellemes módon róhatni le, mi- 15 szerint becses lapjának kiállításában közremunkálódva, azon terheket megoszthassam, miknek viselése a tisztelt közönségnek eddigelé hálásan elismert pártolása mellett lelkem gyönyörűsége volt. Bizton hiszem, miszerint azon mélyen tisztelt közön- 20 ség, melly munkálataimérti elismerését érdemeim fölött érezteté velem mindig, hasonló kegygyel fogadja azokat a *Hölgyfutár* hasábjain, hol azok egy elismert tiszteletben álló irodalmi veteránunk baráti művezetése alatt jelenendnek meg, a midőn azok által én nemcsak a költészet sugallatának, hanem egy szentebb baráti tartozásnak is vélek cleget tehetni. 25

Pesten, 1854. március 8-án.

30

NEMZETI SZINHÁZ

[1854. márc. 12.]

— *Molnár és gyermeke.* Hát te még sem haltál meg? Mondhatnók az egyszeri kolompárosként, a ki a komájával véletlenül találkozott. Szegény molnár, szegény leánya, szegény

szeretője leányának, szegény nézői molnárnak és leányának.
5 Mi sem hittük volna, hogy még lássuk egymást valaha. Nem
szükség elmondanunk a darab meséjét, a kik az utolsó öt-
venesztendő alatt színházba jártak, ismerni fogják, és ha nem
ismerik, annál jobb rájuk nézve. Az egészről az a tanulság,
10 hogy nem kell köhögni, mert az ember meghalhat bele.
A szereplők közül Tóth, mint a molnár, és Komlóssy Ida,
mint a molnár leánya arattak megérdemlett tapsokat a gyér
közönségtől. Hiszen ha még kísértetekkel is ijesztgetik az
embert a színházból, nem is csoda, ha nem mernek bemenni.
15 Előtte való napon a levantei himboszorkány mutogatott
gyermekijesztő mumust, és végzé varázsló köntösben a terem-
tés munkáját; az ember még csak a színházban sem szabadulhat
meg a szellemektől, cz azután valódi szellemdús mulatság.

2

— *Bogya Róza kisasszony föllépte.* Valahára sok sikertelen
próbálgatás után elmondhatjuk egyre, miszerint kincset
20 találtunk benne énekes színműveink számára. Egy szerény,
igénytelen alak lépett elénk a színpadra, pompa nélkül öltözve,
mesterkéetlen hajsimitással, kifestetlen arccal, kit midőn
jóakarói játék előtt igénytelen külsejére figyelmeztettek, szeré-
nyen azt válaszolá: nem az által akarok én hatást szerezni;
— de az első hangok után megvolt számára nyerve a közönség
osztatlan tetszése. Hangja igen szép tiszta csengő, énekelni na-
gyon jól tud és biztosan. Jövendője nagy, és követelésesei kicsi-
nyek. És azonfelül magyar. Több ajánlatra úgy hisztük, nincs
szükség.

TÁROGATÓ

[1854. márc. 19.]

Színház és művészet. — A pesti nemzeti színházban tiz nappal vásár előtt és tiz nappal vásár után nem adnak eredeti színműveket és operákat. E bölcs határozat által az is eléretett, a mi még addig nem volt, hogy vásár alatt is üres a színház.

- 5 Azért nem adnak pedig eredeti műveket, mellyek a vidéki közönséget érdekelnék, hogy részt ne kelljen belőle fizetni az irónak, inkább adnak elcsépelte régiségeket üres padok előtt. A közönség megtréfálását tekintheti valaki feladatának; az is elnézhető dolog, ha valaki a pénzét az ablakon kidobálja;
- 10 de hogy egy közintézet jövedelem forrásait annak kezelői minden nyomon befojtogassák, az egy kis — rendkívüliség.

MAGYAR KÖLTŐK SORSA

Kedves hazámfiak, kik csendes örömmel nézitek, mint virul fel lassankint édes hazai nyelvünk, kik tetsző dicsekedéssel halljátok, mint emleget bennünket a külföld költőinkről, iróinkról, s ti is elégedetten mondjátok egyikre is, másakra is:

5 „ez a mienk!” halljátok meg néhány együgyü szóból tőlem: mi a magyar költők sorsa? mi az élete, mi a halála azoknak, kiket Isten arra hívott el, hogy lennének a költészet felkentjei a magyar nép előtt?

- 10 Nyolc esztendeje annak épen, hogy Pestre jöttem, a hazai miveltség középpontjára, hol tiszteletemnek annyi tárgy volt együtt, s nem volt lelkenek forróbb ohajtása, mint azon

közbecsülésnek csak egy kis részét is valaha kiérdemelhetni, mellyben költésztünk dicső bajnokai részesültek.

15 Egy ifju barátom állt mellettem e pályán, olly idejü mint én, de akaratra, szenvedélyre erősebb; ki mint költő halhatatlan nevet szerzett magának, s senkitől nem segítve, senkitől nem vezetve, a csillagok magasságáig vitte nevét, onnan hullott alá, épen mint a csillag, mellyről senki sem tudja hová esett?

20 Az én pályám nem volt annyi küzdéssel összekötve, engem jó tanácscsal, jó akarattal fogadtak mind kortársaim, mind idősebb koszorus írónk, s ha valamit haladtam azóta, nekik köszönhetem.

Ma egy hete jöttek czek a gondolatjaim, midőn a muzcum teremében hangverseny adatott egy elhunyt magyar költő árváinak segélyezésére.

Garay, Vörösmarty, Bajza, Czakó, Nagy Iguác!

Ők voltak a legelsőök, kik őszinte szeretettel, pártolva, védve emeltek magukhoz.

30 *Garay* maga a költői szüzesség, az erények dalnoka, tiszta nemes lélek, a ki egyszer is beszélt vele, lehetetlen volt, hogy meg ne szeresse. Ő nem ártott soha senkinek, szeretett mindenkit, békíteni tudott háborgó ellenfeleket, s olyan jó, kedves férj volt otthon, olyan gyöngéd atya gyermekei között: máskép nem is lehetett őt látni az utcán, mint vagy egyiket, 35 vagy másikat vezetve kezénél fogva. Csekély fizetése volt, szükölködött is sokat; de gyermekeire nagy gondja volt, s tudott munkálkodni értük.

Munkálkodni! de hogyan munkálkodni! Reggeltől estig valami csekély hivatal foglalta el: nappal igen ritkán dolgozhatott költői művein, mert óráira fáradságos munka volt szabva. Tehát éjjel dolgozott. Tizenkét esztendeig folyvást három órakerreggel kelt föl dolgozni, s mikor a szemközt levő paloták függönyeit félre vonták az ablakról, már akkor *Garay* egy munkában kifáradt, hogy hozzáfogjon a másikhöz. Később, 45 midőn e megülő életmóddal felakart hagyni, már nem teheté:

a három órai harangszó elverte szemciről az álmot és soha többet nem tudott azon túl nyugodni, — a költői képzelet csengő bongó tündérci kiszólitották ágyából és irt, — és irt, mint a ki siet, — *mert rövid az élet.*

50 A mult év tavaszán találkoztam az utcán egy tapogatózva haladó férfival, kit egy kis gyermek vezetett. Merőcn, homályosan tekintő szemein meglátszott, hogy ő nem lát engem. De én megismertem őt. *Garay* volt. Megszólitám. Szavamról megismert. Mosolygott, kezemet megszorítá, üdvözölt. —

55 E mosolyban, e kéz hideg szorításában, e hang lehelletében már benne volt a halál. — Kérdezém tőle: hogy van? — Rekedt, sipoló hangon válaszolt: „*még tavaly csak egy krajcárt értem, már most érek két krajcárt*”. És nevetett hozzá, hogy a köny kicsordult a szememből e szomorú nevetésre. Ezt a

60 tréfát azután sokszor elmondta még, midőn egészsége felől tudakozódtam: hol két, hol három krajcárra becsülte magát. — Most már gyémántokat érsz jó öreg barátom, most már el vagy temetve. — Meg kelle halnod, hogy bebizonyítsa a nemzet: *menyit értél neki?*

65 *Vörösmarty* nevére emlékezem ezután. Akadunk néha az életben emberekre, a kikről az a gondolatunk támad: mint szeretném, ha ez az ember apám volna! *Vörösmarty* ilyen; egy neme a fiui érzelmeknek az, a mit ifjabbkoruk láttára érezni kénytelenek. Az a tiszteletre méltó szelid arc,

70 melly aranytisztaságu jellemét tükrözi vissza, s lelkének hajthatlan ereje mellett, annak kedves szelidségét mutatja. Ki ne ismerné a magyar hősköltemények dalnokát? ki ne olvasta volna az ősök harcait, miket *Vörösmarty* költészete előnkbe varázsol, hogy szinte reszketni érzők alattunk a földet, és

75 haragtól reszketni keblünkben a szivet, midőn őt olvastuk? A harcok költőjének arcát én nem tudom úgy képzelni, hogy haragudjék. Soha sem látta őt senki haragudni. Midőn legelőször megismerém, boldog házassága első éveit élte; apró gyermekek játszódtak térdein; elbeszélünk az írók pályája

80 felől, ő kedélyesen mondá: „*más nemzet írói vénségükre megnyugosznak babéraikon, nekünk nyugalomra tán szalmazsák sem jut*”. Irodalmunk feje, összetartó kapcsa, családtyja volt ő. Szigorubb sors most falun kénytetni élni. Szántani, vetni kell a költők patriarchájának. Ámde azért ő buzgón dolgozik
85 most is, nevét újra meglátandja ragyogni a magyar közönség. — Midőn kezeitekbe fogjátok venni e műveket kedves honfitársaim, gondoljatok reá: hogy a ki azon ifjui tüztől szikrázó sorokat írta, annak *hajfürte ősz!* és annak hajfürtei a nemzeti dicsőségen fáradozásban öszültek meg, s jutalma nem volt
90 e fáradságnak

Bajza ifjabb életkorra nézve Vörösmartynál. Igen sok köszönni valója van Bajza irányában egész irodalmunknak, ő maga egy új korszakot teremtett abban, és olyan korszakot, melyre sohajtva gondolhatunk vissza ma is. Küzdött sokat,
95 tömördeket írt, munkái által köztisztélet tárgya lőn az egész hazában. Sokáig minden irodalmi vállalat élén lehetett őt látni; józan elméje, tudományos műveltsége, magas költészete eszményképpé avatták őt. — Négy év óta hírére sem hallani. — Hová lett? kérde néha egy-egy ismerőse; — a felelet egy sohajtás. Néha találni az utcán egy férfit csendes, halk léptekkel
100 ballagva, szemöldei mozdulatlan homloka elejére összevonva, szép, kifejezésteljes szemcsei merően maga elé szegezve; rendesen egy szép, halavány, szelid arcú ifju vezet. Ez Bajza és gyermeke. Emeljtek kalapot előtte és haladjatok el mellette csendesen.
105 Ő nem ismer senkit; nem ismeri önmagát sem. — Ez a költők sorsa!

Ki volt *Czakó*? Legjobb színműíróink egyike. Sokat írt és igen jó munkákat, igen sok dicsőséget aratott. És midőn már sok munkát írt, és sok dicsőséget szerzett, egyszer az
110 történt, hogy nem volt képes keresményéből az életfentartására legszükségesebb költségeket fedezni. Pedig munkái mindenütt diadalt arattak a kerek hazában. És szerzőjük éhezett. Gazdag és előkelő család fia volt. Atyját egy szerencsétlen szenvedély

tette tönkre. Az aranycsinálás tudományát iparkodott fel-
115 fedezni, erre elköltötte egész vagyonát, s fia a nyomornak,
inségnek lőn általadva. Atyja nem találta fel az aranyat, de ő
feltalálta azt, a mi az aragnál becsebb: a költészet ihletét.
Gyönyörű műveket irt. Ki lesz valaha nálánál jobb? Egyszer
elkérte kölcsön pisztolyaimat, mint mondá, gyakorlás végett.
120 Otthon lement a pincébe, s meghagyta házi gazdájának, hogy
ha lövéseket hall oda lenn, ne zavarodjék meg, mert ő gyako-
rolja magát; másnap vissza adta fegyvereimet, azt mondva,
hogy nem jók, mert három deszkán nem hat át a lövés. Én
roszat kezdettem sejteni szavaiból. Egy este együtt mentünk
125 haza a vendéglőből. Utközben azt mondá: „Meglássad, én meg
fogom magamat lőni.” És másnap főbe lőtte magát. *Egy esteli
mulatság díja* megmenthette volna Magyarország legnagyobb
költőinek egyikét. De ki gondol arra? Kérditek, hol van
eltemetve? Tudja az Isten! Halála után két évvel már a sírjára
130 sem lehetett akadni; az is elpusztult, elenyészett, sírkövet sem
emeltek neki s fejfáját feltűzelték, — és ez a magyar költők
sorsa

Néhány év előtt jó kedve lehetett a magyar olvasó közönség-
nek. Vidám mulattató könyvek jelentek meg, mikén csaknem
135 agyon kacagta magát az ember: a „*Torzképek, Menny és
pokol, Magyar titok*, stb.” mind oly egészségs jókedvvel füsze-
rezve. Minden szinpadon megfordult nem egyszer, de számtalanszor, a „*Tisztujítás*”, mellynek mulatságos jeleneteiből
nevetve nyert tanulságot és okulást a nép. Ezeket mind *Nagy*
140 *Ignác* írta. Vig ember lehetett ugye bár, a ki az egész országot
igy meg tudta nevetetni? A mióta én ismerem, soha még
csak mosolyogni sem láttam. Mindig ugyanazon szomorú
arccal lehetett őt látni íróasztala előtt, és sehol másutt, mint
íróasztala előtt. Látta-e őt valaha mulatni valaki? táncvigalmak-
145 ban, vig társaságokban? Régen lehetett az, nagyon régen.
Isten igen jó családdal áldotta meg őt: kedves, példás hűségű
nővel, jó atyával és anyával, kik betegsége hosszú éveiben

szüntelen körül voltak; egyik olly áldott szelid lélek, mint a másik. E családért fáradozott ő egész életen keresztül. És munkásságának lett áldozatja ő is. Már nyolc év előtt annyira roskatag volt, hogy egyedül nem tudott járni. Mindig neje karján lehetett őt látni, ki elvezetgette őt a színházig, Garay lakáig; mert e két kedvenc helye volt a jó öregnek, s ha összejött a két beteg sorvadozó költő, fellelkesültek tán egymás lelkének lángjától, s beszéltek a jövőről, s gondolták magukban, — mellyikük fog elébb elmenni?

Garay ment el elébb. Tudni lehetett már évek óta, hogy halodkodik, még is megdöbbenő volt halálának híre. Nagy Ignác előtt elakarta azt titkolni családja. Szegények, nem gondoltak rá, hogy a hírlapokból úgy is meg fogja azt tudni. Ez nagyon leverően hatott rá. Már akkor hat hónap óta nem volt kinn a házból. — Garay elment *az ősz hulló leveleivel*, Nagy Ignác érzé talán, hogy az ő jelszava *a tavasz fakadó bimbói?*

Az ő eszméje volt e hangverseny az elhunyt költő barát árvái számára. Ő akarta azt rendezni.

Még két nap előtt nála voltam. Vidám tervekkel csináltunk a jövő felől. „*Már most én is örömmel kezdek újra a munkához*”, monda ő kezemet megszorítva.

Már ekkor egy év óta nem volt kinn a szobából. Hittam, hogy jöjjön ki a budai hegyek közé lakni, ott jobb a lég. — „*Mindenesetre ki kell mennem a szabadba. Csak a tavasz jöjjön*”, monda ő; és ki is ment nemsokára, a meleg tavasz virágai közé, — a sirba.

A Garay emlékére tartott hangverseny napján kivette munkás kezeiből a tollat az Isten halavány angyala, a halál; és monda néki: pihenj meg. E himnusz helyett, mellynek hangjai e helyről ég felé törnek, más éneket, más dalt hall ő már odafenn!

Jó családja, az áldott, szelid lelkek, a hű nő, ki egész életén át betegét ápolta, a roskatag apa, és a kegyes anya, ki olly örömet váltotta volna őt meg önnön életével, olly szegényen, olly

gyámoltalan maradnak itt, mint minden magyar költő családja

185 Körülem magasztos, szomorú énekhangok zengnek ez elhunyt költő tiszteletére: lelkesen pedig az a gondolat borzong végig: menjek-e én is tovább azon az uton, mellyen Garay elment, mellyen járt Vörösmarty, Bajza és Czakó, mellyen bevégezte futását Nagy Ignác? Vagy megforduljak innen s felkeressem az ősi barázdákat, és szántsak és vessek és 190 elrejtsem magamat úgy, de úgy, hogy soha híremet se hallja senki?

33

TÁROGATÓ

[1854. ápr. 2.]

Nemzeti színház. Bulyovszkyné kolozsvári vendégszerepléséből visszaérkezett s a Cigány népszínműben lépett fel. Ez alkalommal háromszor több közönség volt a színházban, mint az új opera „A vadon fia” második előadásán. Ez újabb bizonyítványa annak, hogy közönségünk a drámát, kivált a jót 5 jobban szereti az operánál, kivált a rosznál. Egyébiránt azok ellenében, kik sajnálkozva emlegetik drámánk megcsonkítását, az illetők védelmére fel kell hoznunk, miszerint az opera is elég rossz lábon áll. Egyik sem panaszkodhatik egymásra, 10 inkább talán egymásnak.

TÁROGATÓ

[1854. ápr. 23.]

Nemzeti színház. Megnyilt a cirkus a nemzeti színház tö-
szomszédságában; képzelhetni, hogy uriasabb közönségünk
a lovakat és lovon táncoló félig öltözött nyμφákat megy nézni,
a nemzeti színháznak csak a karzat közönsége maradt meg;
5 ugy van; a szegény közönséges emberek keresik a szellemi
élvezetet, ők nézik a drámai előadásokat, az ugynevezett ér-
telmes közönséget keressétek abban a nagy akolban, a hol
a lovaknak dobolnak. Azt se mondjátok pedig, hogy ez másutt
is így van, mert nincs így, ugyanaz nap, midőn a lovarda meg-
10 nyilt, a *helybeli német színház* minden zugaiban meg volt
telve, minden páholy tele, még a zenckarban is nézők álltak,
a magyar színház pedig üres volt, egyedül a közönség legszegé-
nyebb osztályát nem csábitotta el az öreg dob, melly még az
előadás kezdetén is olyan szépen zengett át a szomszédból.

15 — E héten két bécsi vendégünk volt. Stéger és Csillag Her-
manné, mindkettő hazánk szülötte, s most a bécsi közönség
kegyence. Olyan különösen jött ki hallanunk, mi szépen
énekelnek magyarul a bécsi művészek, s milyen furcsán éne-
kelnek ki olaszul, ki tótul a mi saját színházunk énekesei és
20 énekesnői. Cseréljünk pipát.

TÁROGATÓ

[1854. ápr. 30.]

Nemz. színház. *Egressy Gábort*, mint halljuk, nem sokára
ismét meglátandjuk nemzeti szinpadunkon, — mint vendéget;
hihetőleg *Lendvayt* is lesz alkalmunk még láthatni, — szinte

mint vendéget. Már minálunk a drámai színész csak *vendég*.
5 Tanulj énekelni kedves magyarom, vagy lovon táncolni, de színész ne légy, mert annak neve koldusbot. És ha énekelni tudsz is, olasz légy, vagy akárki más, mert csak akkor lehetsz itthon.

36

TÁROGATÓ

[1854. máj. 14.]

Nemzeti színház. Stéger két izben lépett fel jótékony célokra és mindkét izben szép számu összeget ajándékozott. Egyik előadása jövedelmét egészen a nemzeti színház nyugdíj alapítványára szentelc. Valóban nemes tett oly művésztől, kit itt szerzett babérjainak emlékén kívül erre semmi egyéb érdek nem ösztönöz. — Mult szerdán lépett fel Egressy Gábor Lear királyban; bérletszünetben tele színház, csak a páholyok üresck; a rég élvezett remek játék mindenkit elragadott. — Közönségünk részéről a művész igen nemesen és igen okosan fogadtatott. —
10 Mint halljuk, ismét egy uj lesujtó terv van készen dráma-irodalmunk megsemmisítésére; az eddigi szinművektől az irói százalékot elvonni. Reméljük, hogy az illető tisztelt igazgató urak elébb meg fognak ismerkedni az irói jogokat védő törvényekkel, s átlátandják, hogy miután az egyszer minden-
15 korra elvállalt kötelezettségektől jól rendezett státusban, bár millyen nagy férfiak legyünk is, önhatalmulag meg nem szabadulhatunk, tehát ha a drámairodalom jövőjét van is kedvünk a színház felszámíthatlan kárára semmivé tenni; a mult kötelezettségeit nem leend jogcímük egy tollvonással
20 eltörölni. Egyébiránt kíváncsiak vagyunk elvárni, mivel leend a jeles státuscsciny indokolva?

TÁROGATÓ

[1854. júl. 2.]

A nemzeti színház igazgatósága által elhatároztatott, miszerint az eredeti darabok szerzőinek az eddigi 10 százalék helyett ezentul csak 5 fog fizettetni s azonkívül a darab négy év mulva az igazgatóság tulajdonává válik. Nem hisszük, hogy ez intézkedés nemzeti színházunknak hasznára váljék. Ennek következtében több nevezetes írónk minden színműveit visszavette az igazgatóságtól, s így több hetek óta nem láttunk eredeti színművet. Megvagyunk felőle győződve, miszerint a nemzeti színháznak jóakaratu igazgatói e rendeletüket vissza fogják venni, s csak azt sajnáljuk, hogy megkezdették. Régi magyar közmondás az, hogy a legrosszabbul gazdálkodik, a ki a szántásvetésre szükséges embereitől akarja megvonni a kenyeret.

TÁROGATÓ

[1854. júl. 9.]

— *A nemzeti színházban* most már vasárnapokon sem láthatni eredeti színdarabokat. Mint hétköznap, ugy ekkor is német, francia fordítások járnak, a mi onnan van, mert, mint multkor irtuk, az újabb színházi rendszabályok miatt drámairóink nagy része visszavette darabjait. Bizony szép kilátások nyílnak! Maholnap ott látjuk hajdani dicsőségükben, ama régi hires tüneményes théatrom-darabokat, a minők: Lumpacivagabundus, A politikus csizmadia, Kakambukihoriformirrodabiliho-gyigeminómeni herceg, Hamupipőke, Ramszamerl és Maxen-

¹⁰ pfuts stb. Mulatságos lesz annyi bizonyos. — A mellett sürű a panasz, a színház üressége miatt, s egyik lapunk tárcaírója orvosságkereső fájdalmában annyira ment, hogy háromféle színházi árak behozatalát ajánlja, drágákat, olcsóbbakat s olcsókat. ¹⁵ Becsüljük a jó szándékot, de meg kell vallanunk, hogy eddigi előadása által az ajánlott változás célszerűsége felől nem győződhattünk meg, mindazonáltal hisszük, hogy e tárgy figyelmet s bővebb megfontolást érdemel. Ha az operai előadások drágábbak volnának a drámaiaknál, azt mindenki természetesen találná. Egyébiránt nem kell felejtetni, hogy most ²⁰ nyár van s nyáron az illy panaszok évenként megszoktak ujulni. A közönség most vagy nincs itt, vagy arenába jár, a magyarnak pedig nincs arenája Pesten, csak Debrecenben.

39

EGY PÁR SZÓ SZONTAGH GUSZTÁVHOZ

Megbocsát tisztelt hazámfia, ha egy nagyszerű és közérdekű tárgyban szerény megrohanást intézek önnek becses türelméhez. Közérdekű ez, minthogy a dinnyét minden ember szereti, (tudniillik a belét, héjastul csak a kozák kedveli) és nagyszerű, minthogy meglehet, miszerint ön is, meg mások is nagyszerűen ki fognak érte nevetni.

Van nekem Szibériában — akarám mondani: — a Svábhegyen egy kis kertem, a hol üres időmet Flóra és Pomóna társaságában szoktam tölteni, ültetvén mindent, a mi zöld, ¹⁰ és beoltván fűt fát, a mibe belekapcáskodhatom. (Az illetők megnyugtatóására jelentem, miszerint az említett kisasszonyok már nem fiatalok, még Virgilius előtt születtek, matriculát nem ismert időkbén.)

¹⁵ Azért jutott eszembe Szibéria Svábhegy helyett, mivel itt oly hidegek szoktak lenni, hogy téli gúnya nélkül künn-

nyaralni képtelenség; a legmelegebb nyárban is négy fokkal alantabb áll a hőmérő itt, mint Pesten; a mi részint a közeli erdőségeknél, részint a szokásos északi szeleknek tulajdonítható.

20 Az idén az a vakmerő eszmém támadt, hogy e vad vidékén a hajdani Marahániának dinnyét (!) termesszek; a miről az az általános hit, hogy ez a Svábhegyen csak üvegházakban tenyészthető. Elővettem tehát nagyon tisztelt hazámfiaimnak a dinnyészettről irt igen becses kézikönyvét s annak utasításai nyomán egy ispaháni teljbélű s egy óriási kandalup fajjal kísérletet tevők. Korán martiusban elkezdve a megültetést, s később természetesen egymástól távol különböző helyre ültetve a külön faj rászáit s azóta is folyvást ápolva, takargatva; végre oda jutottam, hogy már mind a két faj bőven kezd kötni, s különösen az ispaháni, mellynek alakja hasonlít érett korában egy hosszú disznósajthoz, már szép gyümölcsöket mutat s így reményem lehet, hogy septemberig, mikor a faj érni kezd, (minthogy télíg eltart) tökéletességre jutand.

30 Hanem mind *nem az* adott nekem arra okot, hogy tisztelt kegyedet, s vele együtt a Vasárnapi Ujság minden dinnyetermesztőit „fegyverbe” kiáltsam; hanem az: hogy midőn e napokban kertemnek egy elhagyott dombjára vetődöm, a hol nem szoktam járni, nagy meglepetésemre egy egész dinnyetelepet találok rajta, mellyen sokkal szebb és több gyümölcs volt már mint az én nagy gonddal ültetett, ápolt, takargatott, öntözgetett és kapálgatott rászáimon. E dinnyék létezéséről senki sem tudott semmit; s elhagyatott állapotjuk eléggé bizonyítá, miszerint valóságos talált gyermekek.

40 Az egésznek a megfejtése az, hogy azon a dombon tavaly sertés ól állt s oda behányták a dinnye maradványokat: az idén máshova szállított a hidas s elébbi helyét bevettetem tengerivel. Itt termettek *maguktól* az illető rászák, miknek magjai e szerint *egész télen át* a szabadban maradtak. Hihetőleg a sertés trágya gátolta egyfelől korai kikelésöket, másfelől késői meg-

60 fagyásukat, minthogy az olyan sem hideg sem meleg valami.

Ebből koránsem azt akarom következtetni, mintha e szerint az ápolás helyett okosabb volna mindent az áldott természetre bízni; azt sem követelem, hogy mint valami fontos felfedezés szerzőjét sorozzanak az *ujabbkori ismeretek*tárába, hanem bizom nálamnál tapasztaltabb és belátóbb természetbuvárok figyelmére e kérdést:

„Vajjon az által, ha a dinnye magját *ősszel szabadban* ellehetne vetni, nem nyernénk e (hasonló ápolás és figyelem mellett) *tartósabb s az időjárásoktól kevésbé pusztított* rászákát, (az idén még június elején is fagyok voltak s már akkor e rászákának, — a melegágiak után itélve, — nyolc, tiz levéllel kellett birniok) *gyorsabban fejlődő gyümölcsöt* és talán még *sajátosabb izt és zamatot is?* megállapított elv levén, hogy ugyanazon növényfajt mindig tökéletesíti azon körülmény, *ha magjai télen át a földben érlelődhetnek.*”

65 Már most tessék nevetni rajtam. . . .

Meglehet, hogy olyan dolgot fedeztem fel, a mit már az özönviz óta ismert minden ember; de rám nézve újság volt az, mint a londoni cokney előtt a kakaskukorítás.

70 Azért még egyszer bocsánatot kérek vakmerőségemért, maradván önnek legőszintébb tisztelője

Jókai Mór.

40

TÁROGATÓ

[1854. aug. 27.]

Nemzeti színház. A nemzeti színházról azért hallgattunk oly sokáig, minthogy semmi örvendetést sem tudtunk felőle mondani. Jelenleg megvigasztalhatjuk közönségünket annak tudatásával, miszerint az eredeti darabokat sujtó végzés, az

igazgatóság által visszavétetett, azok czentúl is szerződött díjazásban részstüendnek, minek kövctekztében már a lefolyt hetek folytán, több eredeti szinmű adatásakor volt alkalmuk meggyőződhetni az illetőknek, miszerint a közönség pártolása az eredeti művek iránt, együtt jár a szinház pártolásával, s hogy sokkal jobb százötven forintot bevenni, s kiadni belöle tizenötöt, mint bevenni tizenötöt és kiadni semmit. Pedig megtörtént a pesti nemzeti szinháznál e nyár folytán, hogy az eredeti művek leszorítása miatt, az elkoptatott ódonóságok adatása mellett, nem volt egy estén több bevétele a szinházi pénztárnak 3, mondd: *három* forintnál. Tóth ujra szerződtetve van *egy hónapra*.

41

NEMZETI SZINHÁZ

[1854. nov. 12.]

Ezentúl állandó rovatot szánunk e nagy fontosságú nemzeti intézetünknek. Iparkodni fogunk nézeteink előadásában a jóakaratot szigorúsággal párosítani.

November. I. Bolnai (gróf Bethlen Miklós) föllépte. Egyik örvendetes tüneménye előhaladásunknak az, hogy semmi pályát sem tartunk többé megalázónak, a földmivelő, és kézműves, a színész és író pályája épp olly tiszteletre méltó mint az okleveles hivatalnoké.

Hogy Bolnai mégis nem saját neve alatt lépett fel, azt igen természetesnek találja, a ki tudja, millyen kétséges sikerre bizza magát, a ki szinpadra lép, hol a lehető kellemetlen eredménynek *akárki* is átallaná a közéletben használt nevét kitenni, bárha *Kisnek, Nagynak* hinák, a millyen név ezernyi van az országban. Legemlegettebb színészeink nagy része

15 álneve alatt ismeretes, mint Laborfalvi Róza, Miskolczi Julia, Szigeti, Szigligeti, Telepi stb.

Eddigelé két szerepben lépett fel a fiatal művész, mint Antonius, Julius Caesarban és mint Hamlet. Mind kettőben fényesen bebizonyította e pályára való hivatását. Legmeglepőbb
20 nála az, hogy ő elébb tanulta a színészetet, azután gyakorlá, s a szinpadra, csak mint kész művész lépett fel. Tehetségeinek legvilágosabb jele: hogy *érzi* és *érti* szerepeit, s ez érzést és értelmet tökéletesen kifejezi arcán és hangjában. A mi még hiányzik, azt az idő és a gyakorlat megfogja neki adni. Mi nem
25 kételkedünk kimondani, hogy benne drámai művészetünkre nézve nagyrabecsülendő nyereséget látunk s hozzá tehetjük, hogy e hitünkben mind a közvélemény, mind laptársaink önzéstelen nagyobb része osztozik.

II. *Új eredeti színmű.* Mostoha körülmények miatt nagyon
30 gyéren találkozzunk most szinpadunkon eredeti színművekkel. Legközelebb Obernyik Károly, kecskeméti tanártól került színre először Khelonisz; a régi görög időkből vett színmű tárgya gyönyörű: egy spartai király leánya, ki atyját és férjét gyöngéden szereti, kénytelen azon kellemtelen helyzetben
35 találni magát, hogy férje elébb megbuktatja atyját s azt számkivetésbe küldi, majd meg atya kerül felül s férjét számüzi, akkor Khelonisz az első esetben atyját követi e nyomoruságba, a másodikban férjét, mert a nőnek a szerencsétlen féllal kell tartani. A kidolgozás is költői és emelkedett; színészeink
40 művészileg játszottak, az igazgatóság a művet a legnagyobb gonddal és fénynyel állította ki, és mégis a jeles mű nem bírta azt a tetszést kivívni, a mit megérdemelt. Közönségünk el van szoktatva hasonló dolgok élvezhetésétől. Csak a zene és félmeztelen táncosnék ugrálása bír még osztatlan tetszéshez
45 jutni s általuk a közönség izlése végképen el van rontva. A legrosszabb éneklőnek több sikerre van kilátása, mint a legjobb drámának. Ez még most csak Pesten van így, meg Aradon; vajha más vidéki városainkban meg ne honosulna az ope-

radüh, melyet ha vidéki színigazgatóink a nemzeti színművészetnek és saját maguknak megrontására elterjeszhetnek, akkor nem szükség azon zajoskodnunk, hogy színházakat építsünk; a dráma emeli nyelvünket, az opera ingerli füleinket, s a lelket, a nemzeti szellemet nem gazdagítja eléggé.

III. Drámai jutalom. Csak panaszkodunk már régóta, hogy nemzeti színmű irodalmunk milly elhagyatott állapotban van; igaz biz az, mondják itt is amott is, de senkinek sem jutott eszébe baján segíteni, legfeljebb segített szidni az igazgatóságot. Most egy derék hazánkfia száz aranyat adott által a Pesti Napló szerkesztőségének, mint ezt alább terjedelmesen közöljük, egy nemzeti tárgyú történeti drámára pályadíjul. Az ajándék adó, ki ez áldozatot a nemzetiség szent oltárára hozta, *Theodorovich Anasztáz*, volt nagykörösi tanár, ki maga is *Tomori* név alatt ismeretes irodalmunkban, mint hasznos reálkönyvek szerzője. Mondják, hogy e tisztelt honfi nem rég gazdag örökséget kapott, de hányan örököltek gazdagon az utóbbi évtized alatt, a kiknek nem jutott eszükbe *millióikból* csak néhány fillért is ejteni valamelyik hazai oltárra? A tett maga legjobban magasztalja szerzőjét.

42

NEMZETI SZINHÁZ

[1854. nov. 26.]

November. I. Egressy Gábor. A nemzeti színház igazgató bizottmánya, mint tudjuk épen most foglalkozik a leendő színi személyzet összealakításával; mint hiteles kútfőből értesülénk, az összes magas bizottmány meggyőződéséből eredett határozat az, miszerint a pesti nemzeti színháznál a drámát mentül tökéletesebb helyzetbe kell emelni. A míg egy felől kötelességünknek tartjuk a magas bizottmány e tapintatteljes

szándokát, mint a közönség óhajlásával találkozót, őszintén üdvözölni; bátrak vagyunk más felől alkalmat venni magunknak, hogy felhívjuk a méltóságos igazgatóság figyelmét Egressy Gáborra. Az ő szerződtetése legnagyobb hasznára lenne mind drámánknak, mind az egész színügynék; mert jelenléte a pesti nemzeti szinpadon nem csak az eddig nélkülözött élvezetet adná vissza a közönségnek, de egyszersmind jótékony iskolául is szolgálna fiatalabb pályatársainak. A nemzeti színház drámai személyzetében sok igen szép tehetség van, kinék tökéletesülése nagyon megkívánja egy olly alkotó szellem jelenlétét mint Egressyé. Egressy most a vidéken vendégszerepel. Legtöbbször olly környezet mellett, a kik még szerepeiket is a kalapból olvassák el, kiket tehát az ő művészetének példája annyit sem fog, mint a falra hányt borsó; nagyobb társaságok igazgatói, mint az aradiak célszerűbbnek találják a híres Babsem Jankót léptetni fel német előadással szinpadukon, mint Egressyt megszerezni; óhajtandó hogy a pesti nemzeti színház magas igazgató bizottmánya mentse meg hazai művészetünk egyik legfényesebb csillagát e bujdosástól s adja vissza őt azon szinpadnak, mellynek legméltóbb díszc volt és lehet. Hogy megszerzése anyagi áldozatot nem kíván, a mellett bizonyitnak nem rég véghezment itteni vendégszereplései, miket mindig a közönség legnagyobb érdeke kísért.

II. *Szent László*. Jövő december 3-kán fog e jeles műve, elhunyt, de halhatatlan költőnknek, *Czakó Zsigmond*nak először szinpadra kerülni. E művet mind költői szépségei, mind nagyszerű alkotása méltán helyezik irodalmunk legjobbjai közé. Tárnya hazánk történetének egyik legszebb korszakából van merítve: azon királynak életéből, kit éltében nagynek, holta után szentnek neveztek el. E kitűnő dráma *Jókainé* jutalomjátékaul fog előadatni. Méltánylatul az igazgatóság iránt meg kell említenünk, miszerint e jeles drámai művet *bérletszünetbeni* adatással tisztel meg, melly kitüntetés rég idők óta már csak dalművek számára szokott igénybe vétetni.

III. *Népszínművek.* Hir szerint az igazgatóság a népszínművek személyzetét kétszeres erőben kívánja jövőre kiállítani, hogy azoknak adathatása netaláni betegségek esetében se akadjon fenn. E célból több vidéki művészek fognak próbát tenni színpadunkon. Ismerve azt a nagy hatást, melyet népszínműveink, különösen Szigligeti művei gyakoroltak az itteni közönségre; e szép szándékot csak őszinte elismeréssel fogadhatjuk.

43

NEMZETI SZINÉSZET

[1854. dec. 31.]

I. *Gróf Ráday Gedeon igazgató.* Soha kedvesebb karácsoni ajándékot nem kaphattunk volna, mint színházunknak ez új igazgatóját, kit a magas kormány kegyelme nemzeti színházunknak ismét visszaadott. Ráday több esztendeig volt már igazgatója a nemzeti színháznak, s igazgatása éveit bátran nevezhetjük színészetünk fénykorának, mert drámairodalom, színművészet, és opera egyaránt tetőpontján állt az ő gondos kezei alatt. Volt is öröm, midőn az összegyűlt színi személyzetnek a nemes gróf, mint igazgató bemutatott, ki mint maga mondá, nem úgy jön, mint idegen, hanem mint régi-régi ismerős. Ez a legérzékenyebb családi jelenet volt. Egy hazatérő apa gyermekei között. E pillanattól bizton számíthatjuk nemzeti művészetünk új felvirulását, mert a költő szavaiként „nem volt az, nem is lesz soha jobb gazdánál.”

II. *Drámai díjazás helyreállítva.* Első ténye volt a nemzeti színház új igazgatójának, az egy év óta felállított káros rendszabályt, mely az eredeti színművek első adatásától az osztalékot megtagadta, s az író kielégítését négy utóbbi előadásra

szoritotta, visszavonni s az elébbi üdvös rendszert, mint a melly tőle eredett, ismét helyreállítani. Így eredeti dráma-irodalmunkra nézve csak a legjobb jövődőt várhatjuk.

20
25
III. *Egressy Gábor és Lendvay*. Lendvay e napokban fog fellépni hosszas betegsége után, Zolkyban és Lavaterben, Egressy szintén akkor kezdi meg vendégszerepléseit, mellyek után kétségtelenül állandó tagja leend színházunknak.

30
35
40
45
IV. *Hollósy-Lonovics és Doria asszonyok*. A ki csupán a drámát akarná felemelni az opera sülyesztésével, ép olly félszegül cselekednék, mint a ki megfordítva intézkedik. Ráday igen helyesen ítél, midőn mindkettőt egyszerre törekszik helyreállítani, s még helyeslendőbb azon elv, mellyből kiindulni látszik: ő a magyar operát egészen azzá akarja tenni, a mi annak valódi hivatása: az, hogy *magyar opera* legyen, s ne lengyel és olasz és Isten tudja mi? Ennek az a jó oldala is van, hogy a közönség saját énekeseink iránt nem leend olly követelő, mint egy ollyan irányában, ki már külföldön szerzett hirt, s viszont a hazai művészekről is meg lehet kívánni, a mit az idegenektől nem, hogy e nemzeti intézctünkért ők is hozzanak áldozatot. Mostani első énekesnőnk lengyel, neki nem mondhatjuk, hogy ne kérjen 12 ezer forintot tőlünk egy csztendőre, ne kívánja azt ezüstben, s ne énekeljen olaszul a magyar operákban, míg a kedves emlékű Hollósynál igen természetesnek találjuk, hogy kívánatai most sem többek, mint a hajdani olcsó világban voltak, s azonfelül *hat* vendégszerepet *ingyen*, minden díj nélkül fog adni a nemzeti színházban. Hisszük, hogy Doria asszonyság sem engedi magát felülmulatni honleányi áldozatok tételében, s akkor igazán olly kedves színházunk leend ismét, a millyen volt a régi időkben.

50
V. † *Fáncsy meghalt*. Ennyi örömhír után következik egy gyászos is. Színészetünk ismét egy régi nagy művészt veszítette el, Fáncsy Lajost, ki hosszas betegség után folyó hó 23-kán kimult. Koporsóját roppant néptömeg kísérte az örök nyugalom helyéig. Neje és két leánya gyámoltalanul maradtak

55 utána. Vajha kiterjesztené a színházi nyugdíjintézet reájuk
azon jótekonyságát, melyet Fánecs életében igényelhetett
volna.

44

UJ ÉV KEZDETÉN

A ki esztendő első napján meg tudná mondani, mi fog
történni esztendő utolsó napjáig? azt neveznék bölcs embernek!

Pedig semmi sem könnyebb ennél.

A ki becsülettel kezdi, becsülettel végzi.

5 A ki szorgalmas, az gyarapodni fog.

A ki szeretetet vet, szeretetet arat.

A ki érdemeket szerez, jutalmakat talál.

A ki tanul a multon, okosabb lesz a jövődön. . . .

10 Mindezekhez nem kell jövődömondási adomány, mert
egyszerü dolgok, igazak.

Ezen az alapon szabad legyen jövődöt mondanunk saját
kis lapunk felöl is, midön annak első számát ez uj esztendőben
szárnyára bocsátjuk.

15 Lapunkat néplapnak neveztük, s mint értelmelte a „nép”
fogalmát közönségünk, azt olvasóink lajstroma legjobban
megmagyarázná, hol hazánk első grófi neveinek méltóságos
címei mellett láthatók a becsületes mesteremberek s az egyszerű
földmivelők nevei. Elöttünk a „magyar nép” neve összetartó
kapocs, nem pedig választó fal a különböző társadalmi osztá-
20 lyokra nézve.

Ezért nekünk minduntalan szem előtt kell tartanunk, mi-
szerint lapjaink nem csupán egy osztály számára vannak írva,
s törekednünk kell mindenik igényeit kielégíthetni.

Hazánk nagy férfainak életirásai, ismertetései ugy hiszszük

25 olly tárgyak, mellyek a legnagyobbakat, ugy, mint a legkisebbeket egyaránt érdeklik.

Kell, hogy fennmaradjon a jók emléke népünk háladatos szívében.

30 A vallás eszméi kit ne boldogítanak? A keresztyén erény, türelem példái által törekedni fogunk hazánk minden osztályát, felekezetét és népfaját egymáshoz közelebb hozni; mert csak a kölcsönös szeretet tarthat meg bennünket.

Oktató cikkeink, a történetek, természettudomány, világismeret köréből elvont magyarázatok ezentúl is helyet foglalandnak lapunkban, mert a magyar nép tanulni szeret és okulni ohajt.

Elbeszéléseink sem fognak elmaradni soha, mert az olvasónak mulatságra, felderülésre is van szüksége; a mulattató részből sem fog azonban soha hiányzani az erkölcsi, historiai, 40 vagy életbölcseési tanulság s e tekintetben olly válogatások leszünk, mintha a lapjainkban kinyomatott cikkek tulajdon ifju leányaink számára volnának írva; mert a magyar nép szelleme szűz és romlatlan, s azt megsérteni bűn!

50 Ez új év folytán azon kívánatát is teljesíthetjük tisztelt olvasóinknak, mellyet a multban betöltetlen kellett hagynunk: a nagy világ napi történetéről való értesülést. Kiadóink legujabban nyert engedélynél fogva, egy új lapot inditnak meg „Politikai ujdonságok” cím alatt, s ezen lapot ingyen küldendik meg a Vasárnapi Ujság minden előfizetőjének. Kell, hogy a szegényebb ember is megtudhassa hiteles sorokból a valót, nem szóbeszédből s költött dolgokat a világ állása felől. Ezt a „Politikai ujdonságok” fogják szolgáltatni.

A mi jó szándékunk kiviteléhez erő dolgában hiányzik, azt reméljük, Isten segítsége kifogja pótolni.

55 Adja Isten, hogy soha se legyen alkalmunk rossz ujsággal, kellemetlen hirrel zavarni meg olvasóink örömét.

Adja Isten, hogy soha se találjanak lapjaink könnyes szemeket, bánatos sziveket olvasóink házaiban.

Adja Isten, hogy a nagy világi zivatarban nekünk legyen
60 békeségünk, öröm és meglegedés gunyhókban és palotákban.

Adja Isten, hogy távol legyen tőlünk minden viszátkodás, perpatvar, civódás, a mi lapjaink nem fogják annak magvait hinteni soha.

65 De ápolni fogjuk azt, a mi szép, pártolni, a mi jó, szelid szóval megtéríteni a tévelygőt, kibékíteni a haragvókat, vigasztalni a szenvedőt; figyelmet vonni országos intézeteinkre, szerény tanácsunkkal szolgálni, de nem erőszakolni a nálunknál bölcsőbbekre, terjeszteni a jó ismereteket, serkenteni a
70 munkára kicsinyeket és nagyokat.

És akkor elmondhatjuk bizton, hogy az esztendőök jövője csak e három szón alapszik:

A szív tiszta kívánsága.

A kéz kitartó munkája.

75 És az Isten áldása onnan felül.

Legyen e három velünk és olvasóinkkal ez új évben.

45

NEMZETI SZINÉSZET

[1855. jan. 7.]

Január. I. Jutalomjátékok. A művészeknek jutalomjátékokat engedni régóta igen sikeres kísérletnek van elismerve, a miből legnagyobb haszon az, hogy a jutalmazandók maguk részéről iparkodnak olly színműveket juttatni közönség elé, a miknek
5 hatását a szokottnál nagyobbnak tartják s így a színházi műsorozatot gazdagítják. A mult évben így hozatott a művészek és művésznők magánbuzgalma által tizenkét új eredeti vagy újon átdolgozott, vagy fordított színmű a nemzeti színház deszkáira. Jókainé jutalmául: Egy színésznő élete, — Szent

- 10 László, credeti dráma. Komlóssy Ida jutalmául: Tenger és szcrelem hullámai, — Navarai királynő, saját forditmányai. Bulyovszkyné jutalmául: Szép marquisonő. Eredeti dráma, — — Orleansi szüz, saját forditmánya. (Jövő hétfőn fog adatni, figyelmeztetjük rá a fővárosi közönséget). Szigetivel: Jean
- 15 Claude, — Khelonisz, credeti dráma. Szentpéterivel: Parlagi Jancsi, saját átdolgozása. Fánsci javára: Sajdár és Rurik. Saját átdolgozása, Vindsori vig nők. Lászlóéra: Próbakő. Mind e darabokat a jutalomjátékok hozák színre, a miknek életrevalósága e szerint a legvilágosabb adatokkal van bebizonyítva.
- 20 II. Multkor már emlitők, miszerint gróf Ráday az előbbi méltányos *írói díjazást* ismét helyreállítá, az ezt igazoló igazgatósági értesítés már hivatalos alakban is közöltetett az illető szerzőkkel.

46

GRÓF RÁDAY GEDEON, A NEMZETI SZINHÁZ IGAZGATÓJA

Teljes meggyőződésünkből szólunk, midőn azt mondók, hogy kedvesebb uj évi ajándékot nem kaphattunk, mint gróf Ráday Gedeont, a nemzeti színház számára igazgatóul.

Nem szándékozunk e helyt életleírását adni e férfiunak, 5 kit mint hazafit, mint tiszta jellemet, eléggé ismer hazánk közönsége, kinek családjából több név a halhatatlanságnak van már átadva, mint a kikre csak jó és nemes tetteikről emlékezik az utókor.

E helyen csupán azon rég óhajtott viszonyról kívánunk 10 szólni, melly a nemes gróf és nemzeti színházunk között létezett évek előtt s mellynek örvendetes megújulásától várjuk színházunk jobb jövőjét újra.

Mi a pesti nemzeti színház a magyarnak?

Óh nagyon sok! Nem csupán mulattatások háza ez melly

15 számunkra magasabb gyönyört hoz; templom ez nekünk, hol nemzetiségünk legtartósabb oltárai égnek, miveltségünk állandó iskolája, lételünk legbiztosabb tanujele, egy áldott kapocs, melly nagyainkat és kicsinyeinket egybefűzi érdekekben, vágyakban és örömekekben.

20 Husz harminc év előtt olyan volt még a pesti közélet, hogy a költő fehér hollónak nevezte a magyar szót; ekkor épült fel a nemzeti színház s bátran állithatjuk, hogy mind azon tényezők között, mellyek Pestet hazánk méltó fővárosává tevék, a nemzeti színház a legfontosabb.

25 Eleinte alig látszott meg a hatás, mellyet ez intézet a főváros közönségére gyakorolt. Olly állapotban volt a társulat, mint akármelly jobb kis város közönségénél, mellynek nincs egyéb hibája, minthogy kevesed magával van és nem győzi az áldozatot.

30 Egyik igazgatóság a másikat váltotta fel, s bár jó akarat, buzgalom egyiknél sem hiányzott, a nemzeti színház ügye még is vontatva ment előre, később bérlőnek adatott át, s ennek bukása után kéretett fel gróf Ráday az igazgatóság elvállalására.

35 Az ő igazgatása éveit nevezhetjük bátran színházunk aranykorának. A nemzeti színház ügye közérdekűvé lett, nemzeti dráma és zeneköltészetünk szokatlan gyors kifejlődéssel tökéletesült, dráma és opera nemcs versenyt futott egymással az igazgató által buzdítva; úgy hogy színházunk előadásai művészet

40 szeti tökélyre nézve a világ bármelly színházával vetekedtek. Meglátszott ez a közönségen is, mert a színház soha sem panaszkodott jövedelem-hiányról s igen gyakran szűk volt a ház a látogatók tömegének.

S mi volt azon különös hatalom, melly által gr. Ráday illy hatást eszközölt?

45 „Ügyszeretet, hozzáértés, és emberekkel bálni tudás.”

Még egy negyedik is járult hozzá, a mit jó szerencsének szokás nevezni. Ez a jó szerencse gr. Rádayt most sem hagyand-

- ja el, mert ez a jó szerencse az ő — *népszerűsége*. Egy népszerű
 50 igazgatónak minden intézkedése biztosítva van a siker felől,
 mert annak sem pártoskodástól, sem ármánytól nem kell tar-
 tania; a közönség előszeretetében mindig szilárd alapot találhat.
 És ezért becses ajándék ránk nézve gr. Ráday kineveztetése.
 A magas kormány ez által legbiztosabb tanuságát adta annak,
 55 miszerint nemzeti művelődésünk előmozdítását ohajtja.
 A hatás e pár hét alatt is észrevehető már; színházunk látoga-
 tottsága, régi kedvenc művészek sokszor ohajtott visszatérése
 elég tanubizonyságot tesznek e felől; hiszszük, hogy még boldo-
 gabb idők is fognak következni az elmultaknál.
 60 Csupán csodákat ne várjunk. Színházunknak sok fájdalmas
 sebeit kell most kiheverni, miket egy kíméletlen nagy ur ejtett
 rajta, a kit *halálnak* neveznek. Sokan elhagyták legjobbjaik
 közül az élet szinpadát, kiknek helyét betölteni nem egy nap,
 de nem is egy év munkája. Mig a köztisztelő igazgató e nagy
 65 munkában fáradoz, mi tegyük fel magunkban azt a kegyeletes
 elhatározást, hogy legyünk iránta bizalommal, s minden apró
 alkalmat ne ragadjunk meg: tanácsadásainkkal, pártfogó, vagy
 rábeszélő szándokainkkal terhére, akadályára lenni; s személye-
 ket, nem magát a közügyet érdeklő kérdéseket a közönség
 70 előtt vitanni meg, mert azt már ismerjük, a mi Ráday *előtt*
volt, az is tudjuk a mi *utána következett*; ezentul csupán önma-
 gunk feladata odamunkálni, hogy igazgatása *tartós és sikerteljes*
 legyen.

47

EMLÉKEZZÜNK RÉGIEKRŐL

Valaki azt jegyezte meg, hogy ez a szó „bál” idegen szó s
 ezt hozta be helyette „*tánc-vigalom*”. Azonban a „*tánc*” épen
 olyan idegen szó, mint a „*bál*”. Tehát a magyar nem ismerte
 sem a bált, sem a táncot az ősidőkben, hogy nincs reá saját

szava? De hogy nincs, csak keresni kell; régi csángó és székely népdalok említik a „*dali-táncot*” tehát a „*dali*” szó jelenti a táncot. Ebből azután könnyen származott a „*dálidó*” vagy a hogy később elneveztük „*dáridó*”. Már pedig ez világos, hogy olyan mulatságot jelent, a hol „*táncolnak*”; s közönségesen most a dáridónak hívják az ugrós vigalmat, a kik nem szégyenlenek magyarosan beszélni. Tehát ezentul a *dali* és *dálidó* a vivat! az idegen *tánc* és *bál* helyett.

Nem ezért írom alá a nevemet, mintha czáltal magamat halhatatlanítani akarnám, hanem azért, hogy bizonyítsam, miszerint nem tréfálok.

Jókai Mór

48

NEMZETI SZINÉSZET

[1855. jan. 28.]

Január. I. Opera már alig adható hetenkint egyszer. Nagyon meggondolva mondjuk, de utoljára is kénytelenek vagyunk kimondani; hogy színházunkat elébb utóbb drága énekesnők legdrágább makrancjai teszik tönkre. Közönségünknek hozzá kell szokni ahoz a gondolathoz, hogy ha egy kitünő énekesnője van színházunknak, mellette elégedjék meg egy másik kielégítővel; a kinek legyen meg az a tulajdonsága, hogy birjon becsületes hanggal; tudjon énekelni, legyen nagy szerepköre, ne betegeskedjék tréfából, magyarul beszéljen és tegye a mit reá biznak jó kedvvel. Részünkről ennyi jó tulajdonságot egy személyben nem ismerünk másutt, mint Kaisernénál: énekét ismerjük s arról tudjuk, hogy élvezhető, magyarsága tökéletes, engedékenysége annyira megy, hogy ha ma elénekelt Profétában Fidest, holnap azt mondták, hogy énekelje el Berthát, megcselekvé és mindkettőben tetszett. És ezek mellett igényei

egészen a mi erszéyünkhöz vannak szabva. A ki jobbat tud ajánlani, kérjük nevezze meg; ugyan e tulajdonok másutt felfedezve is megnyerik tetszésünket. Nekünk pártfogoltjaink nincsenek, előttünk csak a színház haszna és érdeke forog.

20 Lehetetlen volt azonban jelen drága operás operátlan heteinkben eszünkbe nem jutni azon gondolatnak, hogy Kaiserné mellett nem jutna a színház azon szomorú állapotba, hogy operájának időszakonként semmi hasznát se vehesse.

25 II. Színházi álarcos dalidó csupán hushagyó előtti vasárnap s talán e napon is fog adadni és több nem. Helyesen. A vasárnap előadott népszinművek több tiszta jövedelmet is hoznak és inkább is megfelelnek a színház rendeltetésének.

49

ÁRTATLAN FELELET

Szerkesztő ur engedelmével bátor vagyok ez általam előidézett farsangi nyelvészeti multságban részt venni. A mióta a *vad dinnyét* felfedeztem a Svábhegyen, s vakmerő valék e felfedezésemre egy egész új dinnyészeti iskolát alapítani, a miért azután nagyon tisztelt hazánkfia Szontágh Gusztáv úgy megkötoze dinnye indáival, úgy elfogdosa üveg harangjaival s úgy körüláncola melegágy tűztelepeivel, hogy ha csak mind a negyvennyolc muskotály bombáját hozzám nem akartam veretni, meg kelle magamat adnom életre, halálra; azóta megvallom, hogy még olyan kösziklás tengerre ki nem csaltak,

10 mint most a *dalidóval*; a miért előre is kinyilatkoztatom, hogy ha valamikép a nyelvészet zátonyai között töredékeny hajómmal megtalálok fenekleni, azon senki el ne nevesse magát; mert ülünk már ott többen is és nálamnál nagyobb és bölcsőbb

15 férfiak is, a kik között én épen olyan *műkedvelő nyelvész* vagyok, mint *műkedvelő kertész*, Szontágh és Encz háta mögött.

Legelőször is azt kell kikérnem, hogy nagyon sok felfedezetlen sziget van még a magyar nyelv sajátosságai között, a minnek semmi összeköttetése a száraz földdel; sok olyan még
20 ki nem magyarázott különtség, a mi semmi rendszerbe nem szorítható, semmi más nyelvbe át nem vihető; néhányat felhozok.

1. Az a bátorság, a mivel a magyar nyelv igékből főneveket tud alkotni: nagy volt bennem a *mersz* és kevés a *félsz*, mikor
25 *találomra* szavakat faragtam, lesz nekem ezért *ne mulass* és *haddelhadd*.

2. Egy sajátzerű időhatározó az igék alakításánál, melly semmi nyelvben fel nem található, alakulásait adja a minus quam imperfectum (kevesebb, mint alig mult) és minus quam
30 futurum (kevesebb, mint jövőendő) időszakainak, nevezhetnők azokat a történető és történetett időszakainak; ez a szó a *találom*; a minnek segítségével ilyen időszakok állnak elő; megtalálom ütni, megtaláltam ütni, megtalálnám ütni, megtaláltam volna ütni: stb. (Kérem alássan: az *ütni* szó nem azért
35 jutott eszembe, mintha verekedni akarnék). Ezek a formák általánosan használtak nyelvünkben és mégis sehol sincsenek nyelvtanainkban előhozva: mert azokat egynesen a latin, vagy más idegen nyelvtenok mintájára volt szokás alakítani, s szerzőik nem gyötrötték magukat azzal, hogy egy a magyar
40 nyelv sajátosságaihoz alkalmazott nyelvtant szerkesszenek. Ha Czuczor nyelv- és szótára elkészül, abban bizonyosan mind ez eddigi fel nem ismert sajátságok megnyerendik illető szabdalmaikat.

Hasonló észrevételre nem méltatott nyelvsajátságokra kell
45 figyelmessé tennem a megelőző cikk tisztelt íróját nagyra-becsült ellenvetéseinél. Szerinte a *dali tánc*-nál csak az egyik lehet főnév, a másoknak pedig kötelessége annak névmásul szolgálni, nem lehet pedig mind a kettő ugyanazon értelem-
szónak két hasonló változványa. Bátor vagyok azt állítani,
50 hogy a magyar nyelvnek sajátága, két főnevet állítani össze,

mik közül *rendesen* az elsőben már benne van a másodiknak is az értelme; például a sok közül: asszony-ember, rigó-madár, mente-dolmány, meny-asszony, szolgáléány, kuvasz-kutya, stb. ezeket általánosan így kettősben fogják be, pedig egyesben
55 is ugyanazt fejezné ki az „asszony, rigó, mente, meny, szolgál, kuvasz” stb, miért hát a másik hozzá? csak azért mert a magyar ember nem szeret egyesben járni.

Második ellenvetése a tisztelt felszólalónak, miszerint a magyar nyelvben *i*-vel nem végződik főnév, s itt a, b, c, d,
60 alatt elszámolja az *egyedüli* eseteket, mikben a magyar szókhöz *i* betű ragad. Legyen szives még ezt az e, f, g-ét is odaszorozni.

e) Van a magyar nyelvben bizonyos szenvedés, bizonyos saját kifejezése a fogalom nagyításának, a hízélgésnek, a csúfolásnak, ez *rendesen i* végezetű „affectus”-okkal szaporítja szavainkat, például: tali-tárka, déli-báb, tári-toppos, hori-horgas, tuli-piros, ugri-füles, hupi-kék, csiri-biri, tutyi-mutyi, ribi-jankó, nyámi-nyilas, deli-szép. Ezeknek az *i* ragos szavaknak gyökeiket hiába kereszók, mert többnyire más értelmet adnának,
70 mint a mire használva vannak.

f) Az igék harmadik személye egy *i*-vel megtoldva főnévvé válik például: „van neki merije, szereti a csenit, csak a nyere néz,” e szókból mer, csen, nyer.

g) A legtöbbször előforduló esetek, midőn az *i* a tulajdonító ragot pótolja például: az egész vitánknek se szeri, se száma, több a füst*i*, mint a lángja, bővíben vagyunk a véleménynek, de szükiben a bizonyítványnak, élire állítottak a hegyit, de a végire mégis csak fogtam egy szót, melly végződik *i*-ben és ez a szó „*csali i*” a melly jelent sertést, még pedig makkser-
75 tést; s miután ez még kadencia is az én dalimhoz, kérem azt hitelesíteni.

A harmadik ellenvetést, hogy a *dó dő* nem lehet ragaszték, keresztényhez, de nem filológusoz illő türelemmel elviselem, hanem aztán én is szeretném tudni, hogy hát a *hegedő* miből

85 készült? Természetesen a *heged* szóból, minthogy a hegedő szavára a szívck sebei menten behegedtek.

Azt is elhiszem, hogy Árpád idejében nem adtak Pesten jogászbálokat, de még akkor hihetőleg Bécsben sem ismerték Strauss keringőit; hanem az ellen már csak ugyan kardot rántok, mintha elődeink annak az *izé*-nek az eszméjét ne ismerték volna, a mit én már *dali*-nak nevezni nem merek, *tánc*-nak híni meg nem akarok. Mert ha Priscus Rhetor és Thuróczy után tudva van az, miszerint őseink *hegedősöket* és kürtöt fuvó embereket tartottak, a kik gyönyörű dalokat tudtak láb alá rakni, 90 hogy szidalmazhatnám én lángvérű őseinket azon gyanusítással, miszerint e dalok hallatára jobban fel ne pezsdült volna a vér bennök mint bennünk, csendesebb utódokban; már pedig a ki a magyar zenét hallja, ugrani kell annak, vagy akarja vagy nem, járja a hogy tudja, ha sohasem is tanulta; megtanítja 100 rá ez a dal.

Azért, ha mingyárt megvernek is, ha a muzcumba tesznek is, csak azt valloim, hogy a *tánc* szó nem egykoru annak ismeretével; hanem beszármazott hozzánk az Árpádok után, s épen ugy kiszorítá a közhasználatból a jó magyar nevet, 105 valamint a „*nóta*” kiszorította a „*dal*”-t s a közéletben még maig sem adta vissza ősi jogát, pedig már ötven esztendő óta használja az irodalom.

Már most én itélet alá bocsátom a pert, de előre kimondom azt a fenyegetéscmet, hogy ha az a „*izé*” ezután is *tánc* fog maradni, én soha sem táncolok többet; kivéve — szerkesztő 110 úr lakodalmán.

Tőled pedig, szemérmes olvasó bocsánatot kérek magam és megelőzőm nevében, hogy ilyen szomorú dáridóval mulattattunk, de nem birtam azt magamtól megtagadni; nem is 115 teszem többet, csak most ez egyszer, csak a *dali* szóért. Nem bánom, mondják azt, hogy a regényeim rosszak, hogy a dinnyém ugorka; ezt mind elhallgatom!, „de az én *dalimat* ne tagadja senki.”

VÖRÖSMARTY MIHÁLY

Hol van a magyar hazának olyan része, a hol ne énekelnék a „Szózatot” és a „Fóti dal”? s hol van a magyar szívnek olyan része, a mit ez a két dal meg ne indítana? Az egyik bánatát, a másik örömét zengi a nemzetnek, azt a szent tetterővel
 5 gazdag bánatot, s azt a rejtett fájdalommal teljes örömet, a mikről csak annak van fogalma, a ki bennök született.

Ez a két dal jobban leírja huszonöt év történetét egy hosszú krónikánál; mert minden szavára azt kell mondani a magyar-
 nak: ez az én véremből vett vér, ez az én testemből vett test.

10 A ki ezt a két dalt írta, annak a képét látjátok ime itt.

Vörösmarty Mihály a magyar nemzet első költője ez.

Ezt a rangot soha sem vitatja el tőle senki. Mint a leghirhe-
 dettebb fiak is jobbnak és nagyobbak vallják atyjukat maguk-
 nál s büszkébbek reá, mint saját érdemeikre: olly büszke minden
 15 magyar költő Vörösmartyra.

Mert valóban atyja ő a magyar irodalomnak: atyja, ki
 megteremté, ki alkotá a nemzeti költészetet, atyja, ki pártolá,
 nevelte az utána jövő ifju tehetségeket; atyja, ki példájával
 ragyog a jók előtt, atyja, ki a legdrágább örökségét hagyta az
 20 utókorra, olly örököt, mellyben mentül többen osztoznak,
 annál nagyobbá lesz az.

Ez az örökségünk az ő halhatatlan műveiben van letéve.

Huszonöt év alatt tíz kötet munkát adott át a közönségnek.

És e művekben nem pusztá unaloműző olvasmány van,
 a mit ma elolvastunk mulatságképen, másnap elfelejtettünk.
 Ismét és ismét visszatérünk azokra, és mindig új szépet, új
 lelkesítőt találunk bennök.

A ki szeret multunk dicsőségén elandalogni, vegye elő
 Vörösmarty hőskölteményeit s ragyogóbban látandja azokban
 30 a nemzeti nagyságot előállítva minden képzeletnél.

A ki csüggedést ércz szívében a jövő iránt, keresse fel Vörösmarty honfidalait s új erő, új bizalom fog buzdulni keblében.

35 A ki mendéket keres a köznapi világ unalmas egyhangúsága ellen, menjen oda, hol Vörösmarty tündérregéi egy egész új világba vezetik az elandalgó lelket.

A ki vig társaságot akar maga körül látni, midőn egyedül van, vegye elő Vörösmarty műveit s több kedélyt fog azokból hazahozni, mint a legvidámabb társaságból.

40 És a ki csüggedni érzi szívében a haza szerelmét, a ki nem hiszi a népek halhatatlanságát, fordítson bármelnyik lapjára e költeményeknek, és meg fog győződni, hogy a melly nép költői illy nyelven beszélnek, nem mulhat el soha.

45 Vörösmarty összes műveinek egy tehetős magyar könyvtárából sem szabad hiányozniok, mert azokban van multunk dicsősége, jelenünk öröme, jövőnk reménysége, ott kell azoknak állani mindjárt a biblia és imakönyvekkel egy sorban, mert az igaz költő szinte az Ur prófétája s a mi belőle szól, az Urnak lelke az!

51

NEMZETI SZINÉSZET

[1855. ápr. 22.]

Aprilis. IV. Az új színházi év kezdetével örömmel tapasztaljuk, hogy operánk ismét kielégítő és ismét *magyar*: neveli ez örömről azon bizonyos hír, miszerint ez operai szerkezetével színházunknak, magasabb helyeken is teljesen meg vannak 5 elégedve, fogyasztják azonban ez örömről azon indítványok és óhajtások, mellyek ez operai szerkezetet még *inkább* szeretnék *bővítve* látni. — Ha van a nemzeti színháznak még rendelkez-

hető összege, azt célszerűbb és szükségesebb a dráma hiányainak pótlására, mint a már a nélkül is fényes opera előnyeinek kétszerezésére fordítani. Drámánk személyzeténél hiányoznak még következő betöltetlen szerepkörök 1. Érzelgő szerelmeké. 2. Tréfás öreg asszonyoké. 3. Begyes uri dámáké. Hajdan ezeket Lendvay, Kovácsné, Miskolczi Julia és Szathmáryné adták. Fizetésük összege tett 5000 pengő forintot. — Ez összeg tehát a drámától van elvonva, s ha van (?) a színház pénztárának ennyi fölöslege, azt mi inkább azon célokra, mellyeket eddig pótolni kívánjuk visszafordítani, mint új énekesnők szerződésére. Ezáltal jól tudjuk, hogy ellenkezésbe tesszük magunkat mind némely lapársainkkal, kik a mostani opera mellé még H. E. ur 8 tagu operai iskoláját is óhajtánák szerződtetni, mind közönségünk egy részével, melly hetenkint hétszer is követelne operát; de kötelességünknek tartjuk, *mint a magyar irodalom szerény képviselői*, hogy mentül többször felelgezzük, miszerint a nemzeti színház *célja* a hazai dráma, nyelv, irodalom és művészet emelése, nem pedig a könnyű élvezetet keresők fülhártyáinak csiklandoztatása, s addig, míg a drámai szakmák egyszeresen sincsenek betöltve, nem sürgethetjük az igazgató-ságnál az operai szakmák kétszeres ellátását.

52

ÜRMÉNYI JÓZSEF

Ha valaki azt kérdezné tőlünk, mi teendője, mi hivatása lehet mai világban egy magyar főurnak? mi azt felelnők neki: néz-zétek Ürményi Józsefet.

Legelső dolga magyar főurnak az, hogy saját magát a világműveltség azon fokára emelje, a hol kellene állani mind-azoknak, kiket a sors is magas polcra rendelt, hogy szellemi tehetségeik összhangzásban álljanak az anyagiakkal, mert édes

kenyér a gazdagság a bölcs kezében, vesztő méreg a balgata-
gében.

10 Ürményi József már tizenhét éves korában doctorátusi
koszorut nyert a bölcsészeti tudományokból s azt a koszorut
az életben is meg tudta érdemelni; nem a perc szenvedélye,
hanem az ész vezette mindig lépéseit s minden sorsváltozat
között, önmagához és elveihez hű tudott maradni.

15 Második, és pedig legégetőbb teendője magyar főurnak az,
hogy tartsa fenn önmagát anyagilag. A ki őseinek érdemekkel
szerzett vagyonát hiu tékozlással, külföld bámultatásával el-
pazarolta, annyit tett, mintha egy reábizott darabját az ország-
nak árulta volna cl.

20 Ürményi József és az egész Ürményi család egyike azon
számosoknak, kik világban állásukat okszerű gazdálkodás s
helyes intézkedések által bizonyítani elég bölcssek voltak,
mert olyan világnak megyünk eléje, a hol a birtok az ur, és
az erő és a hatalom; azért magyar főur kötelessége az, hogy
25 birtokát megtartsa.

Harmadik hivatása magyar főurnak a honi miveltség elő-
mozdítása. Hogy a hazai ügyet harmadik helyen említjük,
az nem Ürményi József miatt történik; ő nála bizonyosan első
helyen áll az; hanem az okoskodás természeti rendjénél fogva:
30 saját magasabb miveltség nélkül kevésbé várható, anyagi
tehetség nélkül keveset használható a nagy tettekhez hevülés.

Ürményi József névvel mindenütt találkozunk hazánk
szellemi előhaladásának útjain, a nemzeti könyvtár, a színházi
nyugdíjintézet, a római s hellen remek-írók kiadásai, a dráma-
35 bíráló választmány legbuzgóbb pártolójukat találják benne,
ki bölcs szóban és erős tettben nyilvánítja pártfogását.

Mindazon vállalatok, melyeket a nemzet tömege nem
kezdeményezhet, főurainktól várják megindításukat. Ha
rendbehozták saját javaikat, lássanak a nemzet gazdasága után
40 is. Hisz ez az ország egy közös javadalom, mellynek nyereségét
s veszteségét mindnyájan érezzük.

Mellyik hazafinak ne jutna eszébe, midőn a budapesti lánchidon, ez építészeti remekén az újabb kornak végig halad, annak létrehozója, a nagy Széchenyi neve. Nemsokára e merész remekműnek egy másik társa leend, a buda várhegy alatti alagut, melly gyors emelkedésével meglepi a közönséget. A ki e pompás tágas boltozat alatt végig fog haladni, jusson eszébe Ürményi József neve, ki azt létrehozta, s jegyezze fel magának, hogy az erős honfi akaratnak még a hegyeket áttörni sem lehetetlen.

És végre, ha akar valaki jellemében szilárd, becsérzetében tiszta, barátságban hű, magányéletben dicsérendő férfiut látni, nézze Ürményi Józsefet, s vegyen példát róla.

—i—r.

53

ÉLETKÉPEK A MAI NAPOKBÓL

I. A szegedi vésznapok

Megnehezült az Isten keze fölöttünk.

Egyik csapást még el sem sirattuk, már jön a másik.

Mi lesz belőlünk, mi lesz a világból, ha ez sokáig így tart? Itélet napját várjuk-e eljövendőnek? Hová forduljunk, ha Isten is ellenünk? Kinél keressünk oltalmat, kinél vigasztalást, ha már az égben sem találjuk azt? Uram! uram! Elakarod-e veszíteni a te népedet!!!

Ha keresztyének vagytok, ha erős lelkek vagytok, hallgassatok ide; hallgassátok meg, mi történt Szeged városában, a legnagyobb vész napjaiban és tanulságokat belőle.

A Tisza és a Kőrös és a Berettyó, és egyéb urat nem ismerő vizei a magyar alföldnek, túlhágtak partjaikon, elönték a szép

kalászdús Kanahánt, berontottak a legnépesebb városokba, elnyelték a gazdagok kincseit s a szegények betevő falatját, házakat, templomokat ontottak halomra, gulyákat separtek el, milliókat vesztegettek kárba, egész megyéket tettek sivattaggá: tiz esztendő alatt ki nem heveri azt a romlást a fél ország, a mit szenvedett miattuk.

Viz alatt voltak már a leggazdagabb városok határai, s az alább fekvő helységek a megelőző gonosz hirből előre tudhaták a veszedelmet, melly reájok is be fog következni; okvetlenül, elkerülhetlenül, mert már csak néhány napi járó földre, már a szomszéd városban jár, s nincs semmi gát, semmi menedék, a mi azt feltartóztassa. Az ur elszabadítá az ő ostorozó angyalait, és senki sem élég erős, hogy azokkal megküzdhessen.

Szeged város utcáin is hallatszott a jajveszékélés; siró anyák futottak egy térről a másikra, sápadt gyermekeiket ölelve karjaikon; csüggedt gazdák rakták holmiaikat szekérre, indulandók, maguk sem tudják hova? Tehetlen népcsoportok állongtak a templomok előtt, a piacokon s ijeszték egymást rémséges hírekkel! A mezőkről futó gulyák nyargaltak a város kapuin be, miket a veszély érzetének állati ösztöne emberi hajlékok közé üzött s segítették növelni az égreható jajszót.

Vajh ki ment meg minket?

E közrémületben egy egyszerű férfi jelent meg a kétségbesett nép között s szólott hozzájuk az ő nyelvükön.

— Szeged lakosai. Mit jajgattok itten? Hát nincs-e Szeged városában ötvenezer ember, ötvenezer embernek százezer keze? Százezer kéz nem elég-e arra, hogy minket megmentsen? Isten a mi kedvünkért csodákat mai nap nem teszen, de ha mi teszünk azt, ő is majd megsegít. Mai nap a vizek nem állnak meg, mint a falak, miként Mózsés idejében a veres tenger, de ha mi megállítjuk őket, bizony megállnak azok. Nagy a veszedelem, de ha összefogunk, egy szívvel, egy akaratlal megfelelünk neki. Nosza lássunk hozzá, hajtsa ki minden ember szerkerét, marháját, ki a város elé; minden kézbe odailik most az

ásó, kapa, nem szólnak meg érte sem urat, sem szegényt, ha dolgozni látják. — Rajta a munkára. Egy perc imádkozni, a többi dolgozni! Segíts uram Isten!

10 Mint a villámszikra, terjedt el a jó szó a hallgató nép közt, kiki futott haza ásóért, kapáért. Százával, ezerével, utóbb tizeze-
rével jöttek a víz ellen, urak és szegények, és uri leányok, s
nem szégyenlék a munkát és nem untak bele.

Jöttek a tisztviselők, tudósok, tanult emberek, kimérték,
15 kiszabták a munkálatokat, jöttek a papok, lelkipásztorok, a
tanítók, növendékeik élén, lobogó zászlóikkal, a céhek, min-
den munkabíró tagjaikkal, a gazdagok szekereikkel, a szegények
ásóikkal, kosaraikkal és elkezdtek ásni, faragni, tölteni, itt
rözsökötegeket kötöttek, amott fenyőszálakat faragtak, a lel-
20 kesült lakosok leszedték házaik tetőzetét, azokból adták a
gerendákat töltések cölöpeihez; nem volt semmi drága, semmi
megpanaszolt; közrebocsátá mindenki vagyonát, erejét, lelke-
sülését; honn czalatt nyitva volt minden tárház, éléskamra,
pince, sürgő gazdasszonyok sütöttek, főztek ott szorgalmas
30 munkások számára; és folyt a munka éjjel és nappal, bámulatos
erővel, kitartással. Éjjel és nappal hangzott a karóverő sulykok
zuhogása, a szekerek csörömpölése, nem volt pihenő óra;
ha egy csoport kifáradt, a másik ott várta; egy ásó, egy talyiga
sem volt heverőben.

70 És minden órában ott lehetett látni a csodatöltésen azt a
magas férfit, a ki olly buzdítólag mondta ki az első felhívó
szót, a mint segített mindenütt, a mint osztotta fel az erőket
a legszükségesebb helyekre, a mint mutatta ki, hol mit kellene
tenni; a mint legjobban volt.

75 Sohasem tanulta ő azt, hanem hiszen épen itt nyilatkoznak
az Ur csodatételei, hogy a midőn az idők teljessége eljő, az
együgyüt, a tudatlant teszi bölcsé, kiválasztottá.

Mire a felvidékről rohanó árviz megjelent Szeged határán,
már akkor az egy roppant töltést talált maga előtt, mely
80 mindenütt elzárta előle a pusztítás útjait.

Lám, hogy ellehet fordítani az ostort az öldöklő angyal kezéből!

De ne ujjongassunk még. Még nincs vége a vésznek, hátha crőtlen lesz a gát, hátha egy helyen átszakítja azt az áradat, s vége az egész munkának?

Rajta, még egy másik gátat építsünk!

Ugyanollyan gyorsasággal, ugyanazon lelkesedéssel, kitartással, mint valami tündérhányás emelkedett ki a földből a második gát, és utána a harmadik, hogy ha elvész egy és kettő, még akkor is kész legyen az ellenállás.

Nem bámulom én Szebásztopol sáncait, de a szegedi munkálatok előtt kalapot emeltek; a hol a közlekedés *önként* illy műveket létesít néhány nap és éj órái alatt, ott a nép életrevalóságának nem kellene dicsebb emlékek.

Valamennyi munkálatnál ott lehet látni amaz együgyű férfit, a kit nem birt semmi kifárasztani.

A célszerű elrendezés miatt néhány külvárosi házat a gáton kívül kellett rekeszteni. A közjóért fel kellett áldoztatniok. Birtokosaik szívesen egyeztek abba. Egy éjszaka e kizárt házikók egyikében tűz ütött ki. Ugyanezen órában borzasztó vihar dühöngött, melly a tüzvészt siralmassá szokta tenni a nagy alföldi városainkban. Jaj! menekülni sem lehetne most hová, ha a tüzvész meglepné a várost; köröskörül másfél ölnyi magasan áll a víz a házak felett.

A vészharang szavára a ki aludt is felriadt ágyából s futott az utcára azt hitték, a víz törte át a gátot.

— Nincs semmi baj! kiálta a sietők elé az együgyű ember.

— *Hdla Istennek*, csak tűz van.

És azzal csónakokat hoztak elé a bátor férfiak, berohantak a víz közepett égő házak közé s a gátakat ellepő nép bámulatára, ott fojtották el pusztá kézzel az égést; a tomboló vihar közepett szedve szét az égő gerendákat, s ledöntve az égő háztetőt a csapkodó hullámba: egyik gonosz szörnyet a másik torkába fojtva.

115 Egy pillanat műve volt az egész.

Jól mondá amaz egyszerű férfi: egy perc imádkozni, a másik dolgozni. Segits uram Isten.

120 És Szeged városa nyugodtan látta elmulni a vészt, melyt szomszédjai még most is siratnak; öröm és megelégedés maradt a házakban és azokon kívül; maradjon is, míg csak ez a világ tart.

A közhatóság közkölségen rendelé fölépíttetni azoknak házait, kik önkényt feláldozák azokat a közszabadulásért.

Mi pedig mondjuk el az esetet mentül többeknek, s jegyezzük fel magunknak azt a mondást belőle: „nagy csapások viselésére nagy erő kell, és az csak minmagunkból származik.”

Vajjon ki lehetett amaz egyszerű férfi? kérdezitek talán kíváncsian.

130 Nevét nem jegyezte fel senki. Százan és czeren tették azt, a mit ő, és nem kívántak jutalmat érte, sem hálát, sem dicsőséget; pedig bizony mondom, jobban megérdemelnék, hogy neveik fel legyenek írva, mint azoké, kik egy bizonyos más országban bizonyos más sáncokat emberi holttestek czereivel temetnek be.

54

ÉLETKÉPEK A MAI NAPOKBÓL

II. Gonosz háznak gonosz vége

Ugy hull az ember, mint az őszi légy.

Mint a mezők virágai, vagyunk; ma élet és virulás, s ha a szél rájuk fútt, menten elhervadnak.

Ugy hozzá szoktunk már a balesethez, hogy szinte sajnálkozni sem tudunk egymáson. Ma megszorítók jó barátunk kezét s holnap fáklyát viszünk koporsója mellett; ma még

együtt vigadtunk, mulattunk, s holnap odakinn látogatjuk meg őt a temetőben, — vagy látogat ő minket.

10 Ki volna olly vakmerő, hogy egy uj reggelt merjen ígérni magának?

Isten kezében vagyunk mindnyájan s ki merné azt mondani, hogy nem jó minekünk ott lennünk?

15 Legyünk nyugodtak, legyünk készek arra, a minek jőni kell! Azokban a szomorú sorokban, miknek minden betűjét egy-egy uj sir képezi, Isten beszél hozzánk: a ki azt mondja nekünk a halálharangok kondulásaiban, a temetői szekerek morájában, a temetők némaságában, hogy semmi sem tartós, csak a szeretet az.

20 Azért legyünk jobbak, mint voltunk eddig. Szeressük az Istent, embertársainkat, a hazát és mindent, a mi azt érdemli, mert nem tudjuk, hogy meddig van időnk szeretni?

.....

25 Annyi kedves ember elhalása után, annyi megsiratott áldozat között történt, egy olly megrázó példa-estet, a melyre azt mondja minden ember: „íme az Isten keze ez! lám, a boszuálló Ur látogatását!”

30 Volt egy nagy városban egy kis alacsony ház; de a melly házban még is többen laktak, mint a mellyik legmagasabb; ismerték azt különösen az ifjak és sokan átkozva hagyták el küszöbét; de minden átok dacára ismét ujak jöttek helyettük és jó kedvvel mentek be és átkozódva jöttek vissza; ha minden átokból csak egy kő lett volna abban a küszöbben, nem lehetett volna azon az utcán járni.

35 Bűn volt és fürtelem, a mi ott szülemlék, családok romlása, ifju éltek veszedelme, a szívbeli pestis! A bölcs emberek azt mondják, hogy ilyen házaknak is kell lenni a világon.

A hol az emberek elfelejtsék a világot, bajaival, gondjaival, a hol levethesse kiki emberi kötelességeit. Ha beteg család van otthon, ide nem hallik nyögése; ha koldus könyörög, fázik, didereg ottkűnn, ide nem hallik panasza, ha a fél országot

40 csapás csapásra éri, ki hallaná azt itt pohárcsörgés, vidám kacagás közt!

Mikor legjobban dühöngött a városban a halálhirdető járvány, mikor a megrettent nép legjobban látogatta a templomokat; akkor volt a vig háznak is legnagyobb kelete! Ott volt 45 vigság, ott volt bú elfeledés, reggeltől estig és estétől reggelig. Hadd imádkozzanak mások, a bölcsek élnek a világot.

És ime egy napon, midőn legvigabb volt a multság, megjelenik ama hivatlan vendég, a ki láthatlanul jár keresztül a bezárt ajtókon s nem kér bebocsátást, nem vár jó fogadást; hanem 50 odaül a legnagyobb uri asztal mellé, midőn levigabban vannak; és a hol ő megjelent, elsápadnak ott az arcok.

E rettenetes vendég neve: a cholera.

A legkicsapongóbb kacagás közepett elsápadni látták a vigadók a legrózsásabb arcot, elkékült, elzöldült az és a piros rózsák 55 nem voltak egyéb, mint egy halott arcára festett máz!

Ah! ez lehetett a rémülés, ez lehetett az ijedség! A kiivott pohár fenekén ült a halál!

És másnap, a kik a vigalom és gyönyör párnáit keresni jöttek, — találtak koporsót.

60 És harmadnap — ismét koporsót találtak.

És negyednap találtak — két koporsót.

És egy hétig mindennap találtak koporsót a háznál.

Egy hét múlva azután nem találtak semmit. Be volt zárva a ház. Az utolsó víg lakó is kihalt belőle. Még most is be van 65 zárva.

Senki! senki! még egy oktalan állat sem maradt benne élve. Még az idegen is ott veszett a ki benne meghált. És most borzadva gondol mindenki a bezárt ablaktáblákra.

70 Illyen ítéletet tartott az Ur, az ezernyolcszáz ötven ötödik esztendőben, a midőn nagy sirás volt mind az egész hazában és haltanak jók és gonoszak az öldöklő angyal lehelletétől.

Élni nem jutalom, meghalni nem büntetés, ha Istentől jó ez; de büntetés van azon gondolatban: „miként meghalni?”

Tanuljunk úgy élni, hogy midőn meghalunk, megsirassanak
75 bennünket, ne pedig azt mondják halálunkra:
„Ime az Ur keze! Ime a boszuálló Isten látogatása!”

55

A BUDAI SVÁBHEGY

(1847-ben Döbrentei indítványára e hegyeket külön mind saját nevekkel ruházták fel; melly elég regényes eszme nem mutatkozott gyakorlatinak, mert biz azt most is Svábhegynek nevezik és szerintünk ez az igazi históriai neve, mellyet nem attól a néhány svábtól nyert, a kik körtét, almát árulni keresztül járnak rajta, hanem azon segédhadtól, melly a XVII-dik században Buda visszavételekor itt tanyáztott.)

Hogy e kies vidéknek mi egy egész különálló cikket szentelünk, annak nagyon méltó okai vannak.

10 A két testvérfővárosra nézve alig van nagyobb áldása a földnek, mint ezek a hegyek; ezen a nyáron alig volt Pesten ismerősöm, a ki cpés bajokról ne panaszkodott volna, a kholera rakoncátlankodott, békességes honpolgárok birkóztak tisztelt hazafiakkal; tollal és a nélkül; és ez mind a rossz levegőtől származik
15 és a rossz víztől, a mikben Pestnek nagy módja van. A nehéz, ködös levegő elbusulttá teszi az embert, szoritja a kedélyt, süríti a vért, szaporítja az epét, nyomja a májat; és ebből lesz a kholera, a hirlapi civódás és a háboru. Ha látnák a pestiek reggelenként onnan a hegyekről micsoda sűrű, barna, füsttel és gőzzel
20 kevert levegő-iszapban fürdik az egész város, nem mernének lélekzetet venni az utcán.

Ime ez az, a mi nélkül a hegyek közt el lehet az ember. Csak egy kis kellemes séta, és kristálytisza levegőben vagyunk, illatos fák árnya alatt, hűs források tövében, a hol az ember meg-

gyógyul bajaiból, gondjaiból s még a ki beteg volt is egészségesen tér vissza.

30 Nem akarunk Istent kísérteni vele, de azt kimondhatjuk, hogy e hegyek közt lakókat, midőn Pesten a legnagyobb erővel dühöngött a járvány, semmi baj sem érte; itt nem volt kolera, sem hagymáz, itt nem haragsznak az emberek egymásra, itt még csak nem is politizálnak, annyira egészséges mindenki. Tavaly egy derék emberbarát a nyári lakosság kedvéért gyógyszerért hozott a svábhegyre, az idén vissza vitte; miből éljen meg itt a patika?

35 A budai hegynék e jótékonyágát már régóta ismerte a fővárosi közönség, mert évek óta leglátogatottabb vidéke ez volt a mulatni kívánóknak s az a gyors emelkedés, csinosulás, melly néhány év óta észrevehető, mutatja, mennyire elterjedt eszmévé lesz a hegyek közti lakás.

40 Husz év előtt csak három alacson csárda volt az egész hegységen, egymástul messze elszórva; most már több százra menő épület, paloták és házikók diszlenek szorgalmasan miveltek kertek között, mellyek az erdők helyét elfoglalják.

45 A legelső háztömeg, mellyet a városból jövő talál, az ugynevezett „óra.” Így neveztetve azon órától, mellynek messzehangzó verése az egész vidéket tudósítja az idő miben létéről. Tulajdonosa Heidrich a legjobb bort termeszt e hegyeken.

Fölötte emelkednek a Karczag testvérek villái, s a jobb felé vivő uton találni a többi között Szigligeti csinos mezei lakát.

50 Karczag testvérek angol kertjét és diszes uri lakait elhagyva, egy sik hegydombra érünk, ott épül jelenleg az Isten háza, mellyre e napokban teszik fel a tornyot.

Északra a templomtól látszik Sebök ügyvéd roppant emeltes háza, melly bármely nagy városnak is diszére válnék, ujon rendezett kerttel, melly néhány év előtt még közlegető volt; mellette Ürményi József, kamarás, majorja, kinek egészen különvált birtoka, kisebb remete-, vadász- és uri lakokkal egyikét képezi a legkedvesebb, csendesebb tanyáknak; nyugotra

60 doctor Patatics birtoka terül, kinek házából hangzik szét a reggeli esti és déli harangszó, melly ez ideig, míg a templom nem állt, imára serkenté a lakókat. Délre a templomtól fekszik azon házcsoport, mellyet tizenkét év óta „hétháznak” neveznek. Akkor csak hét volt, most már hetven is van; közte a látogatott vendéglő, melly mellett most Karczag szép kávéházat építettett, 05 Steindl aranyműves villái, Bujanovics, Benza és Jókai hajlékai, távolabb báró Melczing birtoka, messze kilátszó lovagvár alaku toronynyal, ki messze Dániából jött ide lakni s télen sem hagyja el a Svábhegyet, Tasner tudós társasági tag háza, Rajacsics régiségbuvár laka, és — ki győzné valamennyit elszámolni, 70 a mi a hét ház környékén fekszik, mellynek minden pontja a legszebb kilátást nyújtja a testvérfővárosra s a Duna mentére.

A templomon fölül látszik báró Eötvös, tudóstársasági alelnök két szárnyra osztott palotaszerű nyári laka, hol nagy művein dolgozni szokott, a legmagasabb pontrul látva el a világ felett ott is úgy, mint műveiben; vele egy sorban látszik Emich Gusztáv, könyvkiadó tusculanuma, egy szép széles erdő védelmében; mellyen tul Mihályfy és Várady Károly urak mezei lakait találni még. Ez utóbbi volt mindig a legelső és legutolsó ház a svábhegyen, mert legrégebben áll ott; és tul rajta nincs 80 több lakás. A lég itt nyáron át hat fokkal hűsebb, mint a városban.

Jobbra eltérve a templomtul, találjuk azokat a nagy becű forrásokat, mellyek a Svábhegyet olly becessé teszik. Egy azok közül, (Mátyás király kutja) Budára szolgáltat ivó vizet vas csöveken át, a többi az ott lakók számára áll nyitva. 85

Itt egy roppant lovagkastély tűnik szemünk elé, mellynek igazán nagyszerű körvonalai mint hajdankori vár, emelkednek ki a mellette levő nyári lakok közül; ez dr. Friwaldszky tudóstársasági tag birtoka; ott az egyik toronyban írja Bérczy Károly, a tudós honfi veje, a politikai újdonságokat; a körül 90 fekvő lakásokban Csengery, dr. Kovács Endre, Brassay, és több tudós hazánkiai imádják a természetet.

Ezekből láthatja mindenki, hogy ezen hegy épen nem azért
hivatik Svábhegynek, mintha azt megérdemelné, sőt inkább
95 olly magyar életet Pesten sem találni, mint itt van.

Ezen kép, mellyet lapunkban közlünk, egy derék polgár
mezei lakát tünteti elénk. Tulajdonosa, Berger kereskedő,
roppant költséggel és kitartó szorgalommal alkotá azt. Azért
mondjuk, hogy alkotá, mert ismertük nyolc év előtt azon
100 pusztá dombot; mellyen akkor sem virág, sem fa nem volt,
s mellyen most a leggyönyörűbb gyümölcs- és angolkert
díszlik, bámulatos tanuságára annak, hogy emberi szorgalom
minő eredményeket mutathat.

Innen alábbszállva kezdődik a zugliget, mellynek épületei
105 nagyrészt közmulatságra szánt helyek, s mellyek rendesen töm-
ve szoktak lenni lakosokkal és vendégekkel.

Utja a Svábhegynek jelenleg igen jó karban áll, mellynek ér-
deme nagyrészt Emich Gusztávnak tulajdonítandó, ki a hegy
körül vezető utat olly karba állítatá a birtokosok hozzájárul-
110 tával, hogy azon a bérkocsisok is folyvást járhatnak fel, míg az
egyencsen felvezető utat Karczag helyezte járható állapotba.

A Svábhegynek tagadhatlanul nagy jóvendője van. — Azt
ugyan nem várhatjuk, hogy magyar főuraink, a hogy külföldön
szokták, itt is emeltessenek maguknak és a fővárosnak diszére
115 pompás mezei lakokat, hanem az a középosztály, kereskedő,
iparos, fejével dolgozó ember, a ki kötve van Pesthez s mégis
óhajt kedélyének szórakozást, testének felfrisülést szerezni, töre-
kedni fog e kies áldott helyen megtelepülhetni, a honnan egy
óra alatt ismét hivatalában, boltjában, író asztala mellett terem-
120 het s ezeknek hangyszorgalma mindig hálados leend azon
hely iránt, mellynek egészségüket, jó kedvüket köszönhetik, s
törekedni fognak e szép helynek még szebbé tételén.

LENDVAY MÁRTON

Legnagyobb színművészeink egyikének arcképét adjuk át
 cennel olvasó közönségünknek. Lendvay egyike azoknak, a
 kik a színművész nemesebb nevét kivivták a nemzet közvélemé-
 nye előtt. Játéka nem játék, hanem a valódi érzések, szenvedélyek
 5 hű képmása. És ez a színművészet titka. A művésznek érezni
 kell azt, a mit előad: ha azt nem tudja, akkor csak szakmában
 dolgozik és sokáig élhet vele. — Nagy csoda-e, ha azok, kik
 így örök izgatott érzelem és művészi szenvedély között töltik
 életüket, sokkal hamarabb hervadnak, mint más boldog ember?
 10 — Lendvay több év óta beteg, s azóta a színpadnak el kell nála
 nélkül lenni. — Távolléte azonban olly ürcsség e színháznál,
 melyet nem lehet kipótolni, vajha visszaadná neki az ég jó
 egészségét újra, hogy helyét ismét elfoglalhatná azon szép or-
 szágban, a hol annyiszor meghalt, annyiszor halhatatlanná lett,
 15 mellynek egyik alapítója volt és dicsősége marad mindenkoron!

Legközelebb kitünőbb színművészeink és művésznőink *jel-*
mezes arcképeit fogjuk átadni tisztelt olvasóinknak, azoknak
 rövid életrásaikkal, jellemzésükkel és színpadi életük rajzával;
 akkorra tartjuk fel az alkalmat, Lendvay érdemeit is elősorol-
 20 hatni.

MAGYAR KÖLTŐK ARCKÉP-ALBUMA

A „Hölgyfutár” előfizetői e napokban becses meglepetésben
 részesültek, 24 magyar költő, férfi és deknő arckép-albumát
 véve, életrásaik s műveik mutatványaiival. Az arcképek mind
 Barabás mester-ónja alul kerültek s azért azt kell mondanunk,

hogyan azok mind élethíven vannak rajzolva. Az más kérdés marad, hogy e képek ugyanazon arcokat képviselnek-e, miket tulajdonosaik a hétköznapi életben hordanak? vagy valami keresett rendkívüliségben állították a művész rajztáblája elé. A legtöbbször ez az eset.

10 Első táblán négy hölgy író arcképét látjuk. Világért sem követjük el azt a bohóságot, hogy választást tegyünk közülük, melyik a legszebb? Páris csak három közül választott s trójai háború lett belőle; de éppen négy közül!

15 Legeszményibb, e négy arckép közül tagadhatlanul az, a melyik már halott. Három társnője bizonyosan nem fog ránk haragudni azért, ha e fénytelen méla szemeket, mik a tulvilágról néznek már ide vissza, találjuk legmegragadóbbaknak, s azon magas márvány homlok, finom mosolytalan ajkak előtt lete-
szük a tiszteletnek azt a hódolatát, mellyel oly gyászos végzetű
20 életnek tartozunk, minő *Ferenczy Terézé* volt, ki élte tavaszán életfájdalomból megölte magát. — *Flóra*, az irodalom e kis földi tündérkéje, ki aranyat, ezüstöt, drága gyöngyöket hordogat elő kék tengerszem fenekéről, egyesíti arcában a földet és eget. Szemeiben az erő, ajkaiban a gyöngédség. Ez a kép teszi mesterré Barabást, mert tökéletesen kifejezi a belül lakó lelket.
25 — Kevésbé sikerült *Bulyovszky Lila* képe, melly minden vonásaiban oly valami szokatlant visel, hogy nem találunk ismerősré benne. — *Kempelen Riza* csinos, derült arc, az ifjúság sokat igéző kifejezésével.

30 A második táblán legfeljül áll *Tompa Mihály*. Valóban ilyen ő. Ez a tisztes komoly arc, mellyen egy oda nem illő redő sem hazudtolja meg azt a kedélyt, melly művein előmlik. — Mellette áll *Dobsa Lajos*. Jaj neki, hogy ilyen jól van eltalálva. Minden vonása szur, még a bajusza is, de kivált szemei. Ajkai körül ez a sardonikus mosolygás. — Alul *Beöthy László* jelen meg; nem tudni róla, jó kedve van-e vagy haragszik? mintha azt mondaná „hagyjatok már egyszer békét!” — Mellette lebeg *Tóth Endre* az egész írói társaságban a legszebb fiú. Ügyetlenség volt a

rendezőtől ezt a képet Dobsáéval egy lapra festetni s ez által
40 egymást concurrentiába hozni.

A harmadik lapon áll legelől *Kemény Zsigmond*. Olly élethű
arc, hogy mikor e sorokat írom, szinte hajlandó vagyok hozzá
beszélni s várni, hogy szemével inteni fog. Tekintete épen
ilyen nyugodt, szilárd, hideg, mint e képen. — Melléje jutott
45 *Jókai*. — E sorok írója soh'sem beszélt velem, azért nem tudja,
hogy találva van-e? hanem azért kénytelen megróni, hogy haját
felbodrozta, mikor lefestették. Illik is ez feleséges emberhez!
— Alább következik *Gyulai Pál*, leszámítva azt a kis kancsali-
tást, a mit ez arckép ráfog, megközelíti arca azt a kifejezést, a mi
50 az életben övé, a bátorralan szemek mögött a legbátrabb szív, a
sötét arc rejtékében a legvilágosabb lélek. — Szemben áll vele
Kövér Lajos, a ki ez alkalommal az orrán kívül minden egyéb
tulajdonaiból ki van vetköztetve. Igen eredeti látvány az, hogy
e lapon Gyulai épen olly természetes és épen olly fekete mint
55 *Kövér*; a ki tudja, hogy Kövér hat láb és tizenegy hüvelyk a
valóságban, Gyulai meg négy láb és öt hüvelyk; Gyulai fekete,
Kövér pedig lenhaju.

Negyedik lapon jön *Arany János*; ez a derék, becsületes, igaz
keresztényekre s igaz magyar emberekre emlékeztető arc,
60 patriarchális hosszú bajuszával, érc tekintetével. Ő is kívül hord-
ja a lelkét. — Melléje van *Eötvös József* arcképe. Hasonlit egy
kicsit *Tarczy Lajos*hoz is, azután meg *Ballagi Mór*hoz is, meg
még más valakihez, a ki nem jut eszembe. Azután még egy
kicsinyt *Eötvöshöz* is. *Eötvös*nek még soha sem láttam jó
65 arcképét; pedig láttam vagy hatot; azt a nemességet, azt a finom,
derült nyájas és mégis komoly szellemet, melly pedig olly
élénken van kifejezve szép arcában, nem tudja visszaadni a
rajzón. — Alul következik *Berecz Károly*. Jól van találva. Ugy
néz ki, mintha nem is tudna semmit arról, a mi itt körülötte
70 történik? — Ezt a tettetést még nagyobb fokra vitte *Lauka*
Gusztáv, a ki melléje van festve. A kik ez előtt nyolc évvel
ismerék s most az arcképét meglátják. azoknak rettenetes

scjtelveik támadhatnak a lélekvándorlásról; még csak rá sem néz az emberre s nyakig begombolta a kabátját.

Az ötödik lapon mosolyog legelől *Tóth Kálmán*. Minden arcképe közt ez a legvalódibb; ámbár ő azt hiszi, hogy van ennél már szebb is; — mellette mérgeskedik *P. Szathmáry Károly*; a ki nem fél a haragjától igen jónak találndja arcképét.

80 — Alattuk izzad *Szász Károly*. Menykő hideg lehetett ott, a hol őt festették, mert prémes bekecs tetejébe még köpönyeget is öltött; különben arca igen jól jellemzi szelid, ábrándos költői belsőjét. Csak az a bekecs ne volna rajta. Lám *Szelestey* már nem fázik, pedig mellette áll. Ez a hamis fiu, valahányszor uj arcképe jön ki, mindig fiatalabb; vajjon mivel mosdik?

85 A hatodik lapon áll legelől *Lisznyay Kálmán*. Látszik rajta, hogy minden kitelhető mesterséget elkövetett, hogy valakihez máshoz hasonlítson, ne saját magához. Szájának szem-nem-látta előre tolt állása van itt, melly egy egészen idegen képet állit clénk s szemközti állásban véve, gyilkosul áll képéhez az az
90 à la Lucifer frizura, a mi más arcképeit igen jól disziti. — *Balázs Sándor* fordit neki hátat, kire nagy hatással látszik lenni egyoldalulag felálló inggalléra. Arcképe jól van találva, csak azt szeretnők tudni, hogy min csodálkozik olyan nagyon? — Alól látható *Székelly Józsefnek* a megszólalásig és meg nem
95 fésülésig hí arcképe, mellette *Vajda János*, mint egy kis bajsz-talan Ámor, égnék emelt szemekkel; kinek arcát ép olly költői-vé tette Barabás keze, mint a milly igazán költői lélek lakik azon belül.

100 Eddig tart az album. A kiállítás becsületére válik Barabáson kívül mind a szerkesztőnek, mind a kiadónak s a „Hölgyfutár” közönsége kétségkívül igen érdekes gyűjteményt vesz át abban, melly ámbár korán sem foglalja magában hazai irodalmunk minden nevezetes egyéniségeit, de mindenesetre olyanokat, kiknek emlékét megtartani jó.

NEMZETI SZINHÁZ

[1855. szept. 23.]

September I. Lys Diana, francia dráma, mult héten adatott Latkóczyné jutalomjátékául. A gyér közönség látása ne szomorítsa a derék művésznőt; mi a közönség e hidegségét az újabb francia drámák vesztett hitelének rójuk fel. Az a fiatal Dumas, ki ezt a művet írta, egy elébbi munkájában azt iparkodik bizonyítani, hogy bizonyos állású hölgyek, kik *mindenen* keresztül mentek már, a legangyaliabb lények, s a velük kötött viszony mindenek felett szép és kívánatos; ebben a Lys Dianában pedig viszont azt mutogatja, hogy a házas élet millyen pokol, és milyen rossz abban élni. Ezekre a szép cszimékre még a mi közönségünk nincs megérve s hiszszük Istenünket, hogy nem is lesz, és hasonló darabok nem fognak neki tetszeni, még ha olly unalmasak nem volnának is, mint ez a minapi. Jónak látjuk megjegyezni e helyen, hogy a fordított művek nem kerülnek a drámabíráló választmány elé; hasonló ürességü eredeti darabokat az bizonyosan visszautasítana.

II. Fentebbi állításunk valóságát igazolja Diocletian első előadása, mellyet Jókainé választott jutalomjátékául, melly alkalommal a közönség igen szép számmal tölté meg a színházat, s a jeles színművet mind végig kitartó érdekléssel és tetszéssel kísérte. Ez az új műve Szigligetinek irodalmunk legjobb termékei közé tartozik s a színpadon állandóul fen fogja tartani magát.

III. Jövő hetfőn adatik Feleki jutalmául: Divathölgyek, francia dráma, először. Ne nézd uram, hogy ő francia színmű. Jutalmazzuk a művészt!

NEMZETI SZINHÁZ

[1855. okt. 7.]

October. I. Az új bérlet, melyly October hóval kezdődik, a legkedvezőbbben ütött ki a nemzeti színházra nézve; soha még olyan nagy összegre nem ment az, mint ez idén. Gróf Ráday Gedeon, az intézet igazgatója, saját igazgatói páholyát is kiadta, s ennek a díjából időközben szerződttetett szükséges tagokat, és több szorgalmas színésznek csekély fizetését megjavítá; az ilyen nemes tettek hosszú beszédeknel többet bizonyítanak. Nagyon helyesen mondják, hogy a „pénz beszél.” Ráday nem csak hogy rendesen fizette a színház tagjait az egész nyáron át, minden segítségül hozott vendégénekesekek nélkül, hanem a mellett még a színház régiebb adósságait is törlesztette, s az országos segélydíjhoz még hozzá sem nyult: pedig a színház mind külföldben, mind belső szellemi értékben, jó tagokban, jó darabokban nevelkedett alatta. Ily eredményt lehet elérni egy lelkes, népszerű, becsületes és műértő igazgató alatt.

II. Ifjabb Lendvay Márton szerződttetve van színházunkhoz. A milly nyereségnek tartjuk őt drámánkra nézve, annyi elismeréssel tartozunk Bolnaynak, ki saját fizetéséről lemondott, hogy azon Lendvayt szerződtessek, míg ő novemberen tul ingyen fog játszani. Ritka és méltán följegyzendő eset, hogy egyik fiatal művész a másikat eként pártfogolja.

III. Jövő kedden lesz Bolnay jutalomjátéka: „A könnyelműek” Dobsa Lajostól, mellyre figyelmeztetnünk fölösleges buzgó drámai közönségünket.

IV. Mult szerdán adatott Feleky javára a „Divathölgyek” című francia dráma. A nagyszámu közönség a milly elégtűlt volt a szereplőkkel, ép olyan elégtűletlen maradt magával a darabbal, mellyben az a főtréfa, hogy ugyanazon férfiak, a kik elcsábítják a nőket, tartanak leckét az elcsábítottaknak. Azt

30 mondják, hogy ilyen jellemű nők is vannak a világon, hanem az a kérdés, hogy kell-e azokat színpadon bemutatni? hiszen kloákák is vannak a világon, de nem hisszük, hogy költészeti dolga lehetne azokat leírni.

60

ÉLETKÉPEK A MAI NAPOKBÓL

III. Egy népnevelő

Ötven esztendeig volt fáradhatlan munkása az Úr kertjének. Azok az emberek, kiket apró gyermek korukban a betűk ismeretére tanított, kiknek gyöngye kezüket a legelső írásjegyekre oktató, mind kész öreg emberek lettek már mellette és vénebb aligha volt nálánál a faluban.

5 Ötven év alatt sok jó és rossz nap letelik! neki csak a rosszából jutott bőven, a jó nap csak ünnep volt közöttük.

Oh be kevészer evett eleget a kenyérből, és az is megpanaszolt kenyér volt. Azt mondták, de hiába eszi a más buzáját, a ki maga se nem ás, se nem kapál, csak ül az iskolában s a gyerekeket tanítja.

Ha néha napján egy jó falat jutott asztalára, a mit valami nagylelkű patronus küldött neki, ilyenforma szóval: „egyék mester uram, úgy is a kutyáknak adnánk,” azt mondták: ni 15 hogy dorbézol, hogy duskálkodik a más látottjából!

Ha egyszer másszor egy pohár bor fordult meg kezében; azt mondták: ni hogy részegeskedik; azért olyan rongyos!

Ha évszámra egyszer látogatója akadt, régi iskolatársa, vagy szomszéd népnevelő, s összeültek, beszélgettek; azt mondták: 20 ni hogy mulat, jó dolga van ennek!

A legrosszabb rabszolgának csak egy ura szokott lenni, neki

minden ember ura volt, a ki csak a helységben lakott, urak és szegények, ifjak és öregek, még a kis gyermekek is.

25 Voltak gyermekei is, mert hiszen ez az áldás olyanoknak adatik, a kik azt nem kérik. Tisztességesen fölnevelteté valamennyit; maga szűk napokat látott, hogy minden keserves forintját azokra költhesse. Úgy gondolá, hogy majd vénsége napjaira gyermekeiben fog megnyugodhatni.

30 Azok pedig elhaltak egyenkint. Mikorra a munkabíró kort elérték, mellyben szülőik fáradságát megszolgálhaták, akkor haltak el.

A vén iskolamester egyedül élte őket túl hitvesével.

Ősz, aggott, időktől és sors csapásaitól meghajlott emberek voltak mind a ketten.

35 Sokszor emlegeték azután sohajtva: melyik fog kettőjük közül előbb földben fekvő gyermekeihez megtérni? Melyik temeti el a másikat? Milyen szomorú lesz az itt maradó sorsa!

A férj, az apa maradt legutoljára, a nő költözött el előbb.

40 Azon órától fogva, midőn feleségét is leereszték a sírba, elkezdék mondogatni az emberck: ni milyen veresek a mester szemei, bizonyosan túl a rendén iszik.

Ki hinné el azt öreg emberről, hogy egy öreg aszszonyt annyira sajnáljon, hogy a szemeit is kisírja utána? Mintha nem megunhatta volna annyi esztendő alatt az isten-adtát.

45 A vén iskolamester szemei pedig egyre gyöngébbek lettek a sok sirás miatt. Hosszú álmatlan éjszakákon sokszor fohászko-dék az éghez: Óh bár ne látnám többé ezt a világot!

És lön úgy, a hogy ő mondta: egyszer megvakult és nem látta többé a világot.

50 Akkor azután azt mondták, hogy ha már megvakult, és nem láthat munkája után, tehát menjen koldulni.

Hisz ez rendes dolog; hogy a vak ember, kinek semmije sincs, és senkije sincs, koldulni megy.

55 Ott vannak a házak küszöbei, ott vannak a templomok lépcsői, ott van az országút; azok eltartják a vak embert.

És betölt volna rajta e sors, ha meg nem hallják ez eset hírért azok a szegény emberek, a kik legszegényebbek minden faluban: a többi iskolamesterek.

60 Ezek a szegény iskolamesterek, kik maguk is az élet terheit egyenlőtlen erővel viselik, nem engedék megadni azt a példát, hogy egyike azon férfiaknak, kik napjaikat a magyar nép nevelésére áldozák, vénségére, nyomorúságára idegen házak ajtajait kopogtassa sorba és elmondja: „én népnevelő voltam, 65 odaadtam ifjúságot, vénségem napjait a hazának. Könyörüljete a szegény kolduson.”

A jámbor népnevelőtársak összerakták megszolgált forintjait, hogy pártját fogják az elhagyatottak, hogy eltartsák őt nyugalomban, békességben addig, a míg a jóltevő halál megnyitja szemei előtt az örök világosságot.

70 És ugyan ekkor olvastuk országszerte valamennyi újságban, hogy az óbudai tehénpásztor jövedelme, kilenc hónapi hivatalos fáradságért, ezer ötszáz pengő forintra ment.

61

VÖRÖSMARTY SÍRJÁNÁL

Vörösmarty sírjától jövök. Azt kívánjátok tőlem, hogy írjak Vörösmarty temetéséről.

Ezer meg ezer szem siratta e napon a nemzet költőjét, az igaz hazafit, én második atyámat, egyetlen változatlan jó barátomat 5 siratom.

Azért ne várjátok tőlem ékesen rendezett szavakat, méltó kifejezéseket egy olyan halálhoz, melly egy egész nemzetet sujtott; én csak a fájdalom egyszerű szavait tudom elmondani.

10 Hiszen semmi sem könnyebb, mint a vigasztalás: „Mindenkinek meg kell egyszer halni, lám a fejedelmek is meghalnak, hát egy jámbor költő miért ne? Annyian viselnek gyászruhát ez

esztendőben, mit tesz egygyel több vagy kevesebb? Az ég rendelte így, emberek viseljék a mi rájuk van mérve. Férfiak ne mutassák bánatukat.”

15 Oh csak a szív ne volna olly erőtlen.

Ha csak atyám lett volna, érzénem halálát és nem szólnék róla, ha csak költő lett volna, szólnék róla és tán nem érzénem; de mind a kettő volt s midőn e temetésen végig tekintek, a korlátlan öröm és bántó keserv rohanja meg szívemet egy-

20 szerre, hogy a visszás tusában nem ismerek enérzelmeimre.

A magasztos öröm dagasztja keblemet, midőn végig nézek e hullámozó néptömegben, melly egy könnyező szem hazámnak homlokán, mellynek szíve egy ütésre dobog, mellynek lelke egy eszmére hevül, ezen szó kimondásakor: Vörösmarty meghalt. — Miért kíséri őt végnyugalma helyéig e huszezernyi nép? Ki ez a gazdag ur, ki annyi örököst hagyott maga után? Egy árva költő az, a kitől milliók kincset örököltek: kincset, melly annál nagyobb lesz, mentül többfelé elosztják: a haza szerelmét.

30 Oh de a bánat szoritja el keblemet, ha meggondolom, hogy az a szív, mellyben annyi honszeretet megfért, most a hideg földbe lesz letéve; hogy a legjobbak, a legerősebbek elmulnak egyenkint s ránk hagyják — gyöngébb ivadéokra — a terhet, melly nekik is nehéz volt.

35 Az édes büszkeség emeli keblemet, hogy ha elgondolom; ime egy férfi végezte be napjait, kiről elmondhatja a történet szava, hogy minden órájában nagy volt; hogy nagyságát hozzá nem illő szenvedélylyel soha meg nem bántá, hogy egyik szavával a másikat el nem rontá soha; hogy nem tanított mást, mint

40 igaz nemes szívek szerelmét minden iránt a mi azt érdemli; hogy haladó lépteivel egy nemzet haladt előre.

Oh de a csüggedés nehéz terhe fojt el, hogy ha szétnézek és nem látom azt, a ki őt pótolni tudná, a ki költői vezére lehetne utána a jobb szellemeknek, a kinek kezei elbírnák azt a fegyvert,

45 melly őt annyi diadalra vezérlé.

Gyönyörködve hallom az erősek sirását, mert e könyben a nép magát tiszteli meg s jótékony elégület fog el, ha látom, hogy gyász koszorúi hulló leveleit ezrek szedik fel drága emlék gyánánt, mit szívükön viseljenek.

⁷⁰ Oh de mind e fény, e pompa és ez igazi tisztelet helyett jobb szeretném én őt most is ott tudni csendes nyugalmas lakában s mondogatni évről évre: visszajön még, újra élni fog még, az a régi jó aranykor újra kezdődik még!

. Pedig a nagy nehéz követ rátették már sírboltjára s felirták nagy kemény kőre ezt a lehetetlen két szót: „*Vörösmarty meghalt*”.

Menjünk haza és tagadjuk meg ezt a mondást.

⁸⁰ A míg e hazában nemes szívek lesznek, míg a nemes szívek igazán szeretnek; a míg a magyar nép magyarul beszélend, míg a magyar költők hazáról dalolnak, a míg az Istennek kedve telik ő magyar népében: addig élni fog ő, s szivből szivbe átadja őt egyik század a másiknak, a szerelem, dicsőség és haza halhatatlan dalnokát.

⁸⁵ Mert nincs olyan balzsam, melly úgy ellenállna rombolás kezének, mint a nép szerelme, mert nincs olyan emlék, melly úgy megharcolna az idők dühével, mint a szózat, melly a költő ajkáról jött

62

TÁROGATÓ

[1855. nov. 25.]

Mult szerdán temettük el Vörösmartyt. Mintha a hon nem-tője hívta volna azon körbe meghalni, mellyben élte munkásabb napjait eltölté, pár hét előtt Pestre költözött, s azoknak karjai közt halt meg, kiknek nevei az övével együtt egy boldog kor-

5 szak emlékét alkotják. Ugyanazon házban halt meg, ugyan-
azon napon temették, mellyen 25 év előtt a magyar irodalom
egy korábbi vezére, Kisfaludy Károly hunyá le örökre szemeit.
Egy elláthatlan tömeg lép el az utcák hosszú sorait, mellyeken
10 koporsóját végig vitték, s a könyező szemek, a tisztelettel le-
emelt kalapok bizonyíták, hogy ez a tömeg nem hiu néző,
hanem gyászoló nép. A koporsó előtt járult az egyházi személy-
zet, teljes ornatusban: elől Szántoffy prépost, az ur szentségével
kezeiben. A nemzeti színház zenekara váltá fel a halotti szent
éneket. A nemzeti színház énekkara hallatá a buzgalom zsolozs-
15 máit a koporsó fölött, mellynek ezüst betüit egy babérkoszoru
árnyazá: a költő méltán megérdemelt babéra. Oldala mellett
huszonnégy fáklavivő haladt, mind ifjabb és vénebb íróársai
a költőnek, és színművészek utána a magyar tudományos
academia, s a nemzeti színház testületei haladtak, mint gyászoló-
20 felek, elnökeik, igazgatóik vezetése alatt. Ott voltak a nemzet
jobbjai is, s többen főuraink közül, mint Ráday és Mikes grófok
egész a távol temetőig gyalog kísérték a halotti ravatalt. E vég-
tiszteletben a nemzet nem csak költőjét, de önmagát tisztelte
meg; s a kihullott könyvek tanusíták, hogy a jó mag, mit a
költő szellemi kezei a nép lelkébe vetettek, nem hullott sziklára
és tövissek közé.

63

KÉPEK A MAI NAPOKBÓL

VI.

Lón pedig, hogy a minden oroszok urát nagyon meglepé
az a szomorú csendesség, melly őt országa fővárosába vissza-
tértekor fogadta.

5 Hisz az udvari hirmondók, a hivatalos tudósítók, a mindig
kész mosolygók azt beszélük, irják és esküsznek reá, hogy a

birodalom minden szegletében a szent lelkesülés lángjai lobognak; — honnan hát ez a gyász, ezek a szomorú arcok az utcákon? Hová lett a színházak, a táncteremek népe, a fényes Sz.-Pétervártól ki lopta el ragyogványát?

10 Adjátok ki az erős parancsot, hogy tűnjék el a szomorúság az arcokról, hogy legyen mindenki vig, és teljenek meg a közvidámság teremei, szóljon a zene és az ének, kezdődjenek a vigalmak napjai, miként minden évben szoktak.

15 A rendőrfőnök intésére megjelentek a visszavonult családok az operaház páholyaiban, és ime, a hány páholy volt sorban és egymás felett, mind feketén, gyászban öltözött alakokkal telék az meg; a gyémántok helyét a fekete érc kösöntyük foglalák el s a mi ragyogott itt amott, az nem volt egyéb, mint a szemekben égő köny.

20 A zenekar víg dalokat hangoztatott, és e terem mégis gyászünnepet ült, tapstalan közönséggel; a néma szünetek alatt hallani lehete a sóhajt:

„Kyrie eleyzon . . .”

25 Meg volt hagyva, hogy mulatni kell. A legelső grófi házak egyike megnyitá dísztermeit, összehívta a birodalom legfényesebb főurait és delnöit, s a külföldi művészeket, a kik őket mulattassák.

A terem megtelt a nagyságos nagy urakkal, és ime egy sem hozott orcáján jó kedvet magával, de gyászt, fekete gyászt öltönyén, mint kik halotti torra jöttek, nem vigadni, de temetni, és nem egymásnak örülni, hanem egymást vigasztalni.

Egy hírhedt zene-művész leült a zongora elé s a legkedveltebb táncok zenéit verte el az érchúrokon. Ah, az érchurokat lehet kényszeríteni, hogy vigan szóljanak, nem a szív húrjait; 35 senki sem állt a táncba; csak némán, szomorúan lézengtek, mint a kik félnek egymás bánatát sérteni időtelen nyájassággal.

A művész elhagyta a tánczenét és mintegy önkénytelen ihletéstől áthatva, elkezdé a zongorán hangoztatni Mozart — *requiemét*.

⁴⁰ És e hangra egyszerre kicsordult a köny a jelenlevők szeméből, a legfájóbb, — keserűbb köny; a gyászolók, a sértett szívűek egymás vállára borulva zokogtak a köz gyász felett, és a legnagyobb férfiak nem tartották szégyenüknek együtt sírni a sírókkal; a zengzetes dalidóból *requiem* lett, szomorú, halotti ⁴⁵ ünnep.

Minden ember sírt, zokogott s sietett el haza onnan: fél óra alatt vége volt az egész víg ünnepélynek.

Illyen vigalmak történnek most a nagy orosz birodalom fővárosában.

És senki sincs, a ki odavetné magát a minden oroszok urának lábaihoz és szólna néki igaz szóval. „Oh uram, irgalmas ur, engedd el a vigalmak napjait nekünk: halottja van minden háznak, gyász van itt minden családban; ha már halottakat szerzél nekünk, engedd, hogy sirassuk őket. És te magad is sirj velünk, ⁵⁵ mert te legtöbbit veszítél! . . .”

„Kyrie eleyzon! . . .”

64

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET

[1855. dec. 23.]

Egy kis vitatkozás.

Jelszó: „*Amicus Plato, amicus Aristoteles, sed maxime amica veritas.*” Magyarul: „*Barátom Kemény Zsigmond, barátom Gyulay Pál, de még inkább barátom az igazság.*”

A Pesti Napló utóbbi számaiban Gyulay Pál Berlinből közleményeket ad Ristori olasz drámai művésznőről, a mikben valódi lelkesüléssel, s a művészettel egyrangú költői ragyogással írja le a drámai művészetnek e méltán ünnepeit tüneményét,

s a miket e tárgyról ír, azok teljesen elismert szép és magas
10 dolgok, a minőket Gyulay muzsájától megszoktunk. Hanem
a mivel e szép cikket befejezi, hogy az idegen művészetnek tel-
jes igazságot szolgáltatva, ellentét kedvéért a hazai művészetet
és irodalmat kigunyolja, azt sem helyeselni, sem szó nélkül
hagyni nem tudom.

15 Nevem alatt írva, mint magam is író, és színész nő férje, pán-
cél nélkül jövök, s minden sebezhető részemet fedetlen hagyom.

Ristori méltó magasztalását végezve, azt mondja Gyulay,
„hogy alig hiszi, miszerint volna magyar színész nő, a ki ő rá
c dicséretért meg ne haragudnék.” Ha ez lett volna utolsó szava,
20 egyszerűen felszólítanám mind őt, mint a „P. N.” szerkesztőjét,
hogy ha eléggé tisztelik a lovagiasságot, c hirtelenkedve mon-
dott „jellemsértő” gunyért minden magyar színész nőt meg-
kövessenek, mert a ki pályatársai dicséretéért haragszik, az nem
becsületes ember, az csuf lélek; azonban ezt az eljárást kizárta
25 Gyulay a későbbi soraival, mellyekben oda viszi a dolgot,
hogy ha valaki soha sem volt is művész nő, sem költő, hanem
csak olvasó és néző, mégis kénytelen neheztelve elszomorodni.
Nem kevesebbet mond ott, mint hogy a magyar művészek és
külföldiek között még csak összehasonlítást sem lehet tenni;
30 hogy íróink nem érdemlik, miszerint a színészek műveiket meg-
tanulják, a színészek nem érdemlik, hogy számokra műveket
írjanak, sem író, sem színész nem érdemli, hogy a közönség
rájuk nézzen és a közönség nem érdemli, hogy színészei és írói
legyenek.

35 Én nem tudom, sejtette e az én tisztelt barátom Gyulay Pál
és szinte nagyon tisztelt barátom báró Kemény Zsigmond azt a
hatást, a mit e cikk által sikerült elérniök, de a jobbérzésekeni
hit fentartása végett szeretem azt állítani, hogy nem tudnak róla,
azért elmondom azt:

40 *Husz éve* annak, hogy a *magyar színészet* állandó lak-
helyet lelt, a hol magát képezheti. A kik e mi szegény szintársu-
latunkat alkották, nem voltak valami régi conservatorium

növendékei, nem halhatlan hirü művészek tanítványai; hanem voltak egyszerü emberek, kik a múzsa ihletén kívül semmit sem hoztak magukkal, a mi a külföld hirhedett művészeivel közös, de hoztak igen-igen sok lemondást, türelmet, nélkülözésekben táplált szent buzgalmat, a mi viszont másokkal nem volt közös.

... Tán *negyven éve* annak, hogy *magyar szinirodalom* létez. A kik e szinirodalmat alkották, nem találtak egy rég megállapodott írói nyelvet, tanuságos társadalmi és közéletet, buzditást alulról és felülről; hanem találtak szegény, elparlagult, uraktól elhagyott, köznéptől elrontott nyelvet, idegen irodalmak nyomását, drámai alakok hiányát, közönség részvétlenségét; — az anyagi haszon nélkülözését nem is számítva bajaik közé.

Tíz éve annak, hogy megállapodott *magyar közönség* létez. A kik ezt alkotják, nem a nemzet duzsgazdagjai, hanem azok, a kiknél több az akarat, mint a tehetség; nem a világvárosok népözönc, melly háromszoros uj tömeggel képes megtölteni a színházakat, hanem mindig ugyanazok az ismerősök: azaz egy, nagyithatlan család. És lássátok, tisztelt barátim, ezek a gyarló írók, ezek a gyöngce színészek ez a szegény közönség tiz, husz, negyven év alatt addig küzdöttek, törekedtek, egyik a másikért élve, türve és elnézve; mig sikerült egy *előrehaladó* nemzeti intézetet megalapítaniok, mellynek most vannak művészei, költői és közönsége, a kik, ugy a hogy, meg vannak elégedve egymással.

És most ti előjöttök és azt mondjátok: „Te színész, mért vagy olyan bolond, hogy tanulod azokat a roszt verseket, hisz azok nem érdemlik, hogy fáraszd magadat velök, s ez a hideg részvétlen közönség nem érdemli, hogy elszavald neki! Légy inkább kötéltáncos, ott csak a magad jambusaival van bajod. Te költő, mit töröd magad a versekkel, hisz a színész undokul fogja azokat elmondani s a buta közönség nevetni fog rajtad. Csinálj inkább kalendáriumot. És te közönség, ugyan mit nézed ezeket a fából csinált színészeket, s mit hallgatod ezt a nyakatörött

verselést; úgy sem ncked való ez, credj egy házzal odább, ott van a circus, ott lovakat táncoltatnak, ez különb multság.”

80 És azután a színész elmegy kötél-táncosnak, vagy, a mi még roszsabb, ott marad a színháznál, de már most igazán nem iparkodik, mert azt tartja: úgy is mindegy, ha a lelkeket kiadom, akkor is úgy megszidnak, mintha a sugóból beszélek. Az iparkodó, tanulni kész, lelkesült színész *egy fokkal sem* emelheti magát feljebb a kritika előtt, mint a korhely, naplopó és 85 kontár, ha szerencsétlenségére magyarnak született. A költő igazán nem ír drámát, hanem csinál kalendáriumot, mert azért jól fizetik és nem szidják, s a közönség igazán a circusba megy és nem néz a színház felé.

90 Ez a hatása Gyulay cikke végének igen tisztelt barátim, és én újra elmondom azt a meggyőződésemből eredett mentséget, hogy ti ezt a hatást, mostani körülményeink között lehetetlen hogy el akartátok volna érní.

Gyulay ugyan végül azt mondja, hogy az egész nézetnek az ő sötét kedélye, az ő világ fájdalma az oka.

95 De hát mi joga van neki sötét kedélyét éreztetni nemzetének akármellyik osztályával? Szenvedett ő többet, mint mi? Fáradt talán, és nem volt jutalma érte? Csalatkozott emberekben, barátaiban? Küzdött családjáért, szeretteiért s érték megrendítő catastrophok az életben? . . . Semmi ezek közül. Tenyerén 100 hordozta a világ mindig. Érdemei elismerést, tehetségei méltánylatot vtvak ki számára. A közönség háladatos, barátai őszinték voltak iránta. Honnét hát ez a nagy világgyűlölet, mellynek egy királyságot kell megenni, hogy étvágyát elverje?

Azt is megmondom én.

105 Nem világgyűlölet, nem önmeg hasonlás az, a mi az én tisztelt barátomat aludni nem hagyja, hanem „önteltség.”

Kicsinynek találja ő azt a szerepet, a mire egy magyar költő hivatva van: (a mint hogy kicsiny is. az) morzsát morzsára hordani egy nagy hangyabolyhoz, mellynek nemzeti irodalom 110 a neve, s nevezetesebb szerepet lát abban, hogy e hangyabolyt

szélyelrugja. Nagyon fárasztó és dicstelen pálya előtte az, a mellyen mi járunk, szerény irodalmi napszamosok, a kik gyenge szóval két három embernek dalolgatunk nemzeti nagyságról, önérzetről, balga reményekről s sokkal messzehangzóbb szónak találja azt a gunyakaját, melly ezt a jámbor működést a külföld magasából lecsufolja. A minden emberi indulatok legroszabbika az tisztelt barátom: — a gonosz hiúság, melly „világfájdalom” álnév alatt fészkelte be magát egy gyanutalan becületes ifju szívébe.

Mi is régen megjöttünk onnan, — Berlinig sem voltunk érte, — a hol megtanultuk, hogy a magyar nemzet bizony kicsi nemzet; — hogy a magyar nemzet költői és művészei bizony kicsiny költők és művészek; — hogy a magyar nemzet költőinek és művészeinek dicsősége bizony kicsiny dicsőség; — de mi azért szeretünk ezen parányi nép apró költői lenni, s meg vagyunk elégedve azzal a kis szereppel, mellyre hivatva voltunk, ha azt be tudtuk tölteni; s kérünk titeket is nagyon tisztelt barátim, hogy ha egyszer visszajöttök közénk, azért hogy uri asztaloknál jobban is éltetek, ne szégyeneljeteek ismét közénk ülni s ne piruljatok a mi szegénységünk miatt.

65

TILTAKOZÁS

Mindig kedvetlenül teszem, s mikor kikerülhetem, nem is teszem, hogy irodalmi működéseimről beszéljek; annyira csekély pontnak tartom magamat, a kivel se nem nyer se nem vesz bármi vállalat, hanem az iránt, hogy magány kötelezettségeimet pontosan szoktam teljesíteni, kénytelen vagyok tisztába hozni magamat. *Vahot Imre* ur az általa kiadott *Nagy világ képekben* címü munkájához tőlem egy novellát kért, mellyet én neki az

említett mű *IV. kötete* számára át is adtam. V. ur most megszünteti a vállalatot s említett munkámat a *néplappá alakított Budapesti Viszhang* szerkesztőjének adja által s annak próbaszámában közli. Miután én a Vasárnapi ujság kiadójának szerződésileg köteleztem magamat, hogy mint munka- és szerkesztőtárs jövő évben egyedül a Vasárnapi ujságba fogok dolgozni, nehogy kötelezettségeim rosszul teljesítésével vádoltassam, kénytelen vagyok kinyilatkoztatni, hogy említett művem nem a Budapesti Viszhang, hanem egy önálló megjelenő irodalmi mű számára volt Vahot urnak átadva.

66

NEMZETI HALADÁSUNK

1855-BEN

Tekintsünk vissza a mult évre és tanuljunk meg tőle reményleni.

Csendesen, de szilárdul haladunk, javulunk, épülünk, közéletünk semmi ágazata sem marad hátra, egyik a másikat mozdítja előre.

A *vallásosság és népnevelés* ügye emelkedőben van; ez évben két nagyszürü templom készült el Isten dicsőségére hazánkban; az *esztergomi basilica*, és a *fóthi kathedrale*, mindkettő egyszersmind a hazai műemlékek legszebbike, és felépült a minden templomok közt legszebb templom: a vallásfelekezetek közti *egyetértés*, mellyet a mult év fényesen tanusított, midőn a dühöngő ragály napjaiban lelkszeink valláskülönbség nélkül részestének testi ápolás és lelki malasztban minden szenvedőt. — Több tanoda megnyerte ez évben a nyilvánosság jogát, mi azokat régi virágzásukra fogja segíthetni s a mi ez évben roppant fog-

lalást tett a népnevelés mezején, létrejöttek a *vasárnapi és tanyai iskolák*.

A *tudományos világban* magyar akademiánk újabb megszilárdulása kelti föl bizalmunkat, midőn annak élére olly férfiak állitattak, kiknek tevékenységéről meg vagyunk győződve.

Irodalmunkat ugyan nagy veszteség érte Vörösmarty halálában; ámde itt is elmondhatjuk, hogy a költő újra született, midőn meghalt, mert művei ezután még nagyobb hatással leendnek. A többiekre örvendetesen mondhatjuk el, hogy öregeink megifjulnak, ifjaink megöregbülnek, amazok erőben, ezek tudományban. Az idén megjelent magyar könyvek száma megközelíti a *hét százat!* Népies vállalataink roppant hatást gyakorolnak a közönségre, melly folyvást növekedőben van, a „*Vasárnapi könyvtár*” eddig hallatlan elterjedésben ismerteti legjelcsőbb íróink műveit. A napi sajtó folyvást növekedő részvétet gerjeszt; a „*Pesti Napló*” új szerkesztőt kapott báró Kemény Zsigmondban, ki eszesen, tudományosan, következetesen vezeti e nagy fontosságú hirtlap ügyeit, míg Török János szerkesztése alatt új politikai hirtlap keletkezett nyelvünkön a birodalmi fővárosban Bécsben, s a kormány hivatalos lapja a Budapesti Hiradó, a vállalkozó Emich Gusztávnak adatván át, szinte gazdagabb tartalmat ígér jövőre. A tisztán irodalommal foglalkozó lapok, Délibáb, Hölgyfutár, Viszhang, Családi lapok, Divatcsarnok egymással nemcsen vetélkedve mozdítják elő nyelvünk haladását. A Szent-István társulat százezerre menő népszerű könyvet oszt szét évenként, ingyen, vagy csekély árért. Ennyi dicséretes törekvés lassankint felemeli népünket azon műveltségi fokra, mellyen más, általunk bámult nemzetek állanak.

Művészeti ügyeink is haladnak előre. Legelső helyen említjük a színészetet, mint melly legnagyobb befolyással bír. Pesti színházunk körülményei ez évben örvendetes fordulást vettek. Gróf Ráday, legkedveltebb igazgatónk egyesíté a régi erőket,

⁵⁰ a hiányzókat pótolta ujjakkal, buzdítá a drámairókat, méltányos volt a művészek és a közönség kívánatai iránt, a minék és Simoncsics János gazdasági igazgató takarékoságának természetes következménye lett, hogy ez intézetünk a közönség minden igényét ki tudja elégíteni, míg a közönség részvéte ezt olly állapotba helyezte, hogy ez idén még a korábbi évek adósságait is képes volt törleszteni, s kiszolgált tagjait tisztességesen nyugdíjazni. E mellett a vidéken is örvendetes pártolás mutatkozik a művészet iránt: Szabadkán új színház nyitott meg, s ilyenek építése határozottat el Debrecen és Tata városokban

⁶⁰ is. Arad, Kolozsvár, N.-Várad elébbeni buzgalomukban most is megmaradtak. A festészegylet tagjainak száma több ezerre szaporodott s állandó műtárlatunk folyvást növekedő buzdítással hat a hazai festészekre, tehetséges festőket külföldre küldtek tanulmányozás végett főuraink, mint Apáti Mórt, Telepi

⁶⁵ Károlyt, az itt bennlevőket pedig hazai tárgyú művek készítésével foglalkodtatják, mint Petrich Orlyt, Molnárt és Kovácsot. Fametszetekért sem szorulunk többé külföldre, a lapjainkban közlöttek eléggé bizonyítják e művészeti ág kifejlését Pesten. A zenegylet folytatja előkészítő működését,

⁷⁰ míg Horváth E. magányiskolájának növendékei többször szép sikerrel mutatták be magukat a közönségnek. Népzeneink folyvást nemesbűlő irányban halad új zeneköltőink törekvése által.

Ipar és gazdaság ügyében is sok haladást tettünk ez esztendőben: a javított gazdasági gépek, ekék, vető, arató, cséplőgépek nagy elterjedése legbiztosabb mértéke gazdaságunk gyarapodásának. Gazdasági lapok és könyvek sikerrel terjesztik az újabb kor üdvös ujitásait és találmányait, a mezőgazdaság könyve c téren megbecsülhetlen kincs gyanánt jelent meg ez évben.

⁸⁰ Legnevezetesebb esemény azonban reánk nézve az általános tagosítás eszméje, mellynek fogantatása által hazánk lakosai félbirtokukkal gazdagabbak leendnek s egyedül képesíthetők ipar által bármely mivelt államot megközelíthetni. Ide számít-

hatjuk még a létesült hitelbankot is, melynek áldása a földbirto-
kot még egyszer olly becessé teendi, mint eddig volt. Vasuta-
ink is szaporodtak ez évben, a Bécs—győri vonat most nyit
meg, s szinte ez évben határozott el egy ipoly-sajó-völgyi,
győr-kanizsai és kassa—miskolci vonat építhetése. Kereske-
delmünk ez által is újabb lendületet nyer. Borainkat nagy mér-
90 tékben hordják a külföldre s terményeink a párizsi ipartárlaton
elismerésben részesültek; kertészeti haladásunk Encz képezdéje
által biztosittatik.

Találmányokat is mutathatunk fel ez év folyamából; egyik
Gyürky hajó-hajtó gépe, másik Farkas konkolyszedője, harma-
95 dik Jedlik és Hamar Leo tökéletesített villanyvilágítása; mellyek
mind nemzetünk becsületére válnak.

Nemzeti lételünk egyik nagyszerű emléke is ez idén létesült,
a budavárhegyi alagut, méltó ikercsoda-testvére a lánchidnak.

Uj hasznos ismeretekben gazdagultunk, megismertük a
100 kenyér-gyökeret, mint burgonya-pótlékot; az ásfodélát, mint
szeszfőzésre való gyökeret: megtanultuk a tűz- és jégkárinte-
sítő intézctek hasznait becsülni s ez idén sokkal kevesebb pana-
szunk lehetett sokkal több kár és veszély mellett, mint egyébkor.

És végre napról napra jobban megtanultuk azt, a mit régen
105 kellett volna már tudnunk, hogy a magyar nemzet boldog-
ságának egyetlen egy útja módja az, hogy önmagát szeresse;
hogy a legkisebb, ugymint a legnagyobb érezze annak fontos-
ságát, szükségét, hogy a nemzeti jóllét emelésének milly nagy
szüksége van minden egyes ember kezére és fejére és szívére.
110 Ime e tudat lassankint megszilárdul bennünk. Főuraink haza
térnek és példát adnak nemes buzgóságukkal a hon boldogítá-
sában, okos gazdálkodásban, nemzeti nyelv, művészet, tudom-
mányok és erkölcsök mivélésében; a köznép örömet tanul a jó
példából s egymást nógatja buzditja a felvilágosodás és közszo-
115 galom ösvényén való haladásban, melynek örvendetes nyomait
a mult évben is eléggé tapasztaltuk. Legyen az ezutánra is így!
Hogy legyen a magyar nemzet testben, lélekben egy és erős,

120 nagyjaiban büszke, kicsinyeiben szilárd, vagyonilag gazdag, értelmileg kitünő, erkölcsiben tiszta, vallásában állhatatos, Istentől megáldott és emberektől magasztalt! — a hogy megérdemli . . .

67

ÉLETKÉPEK NAPJAINKBÓL

Egy nevezetes gazda honunkban

Azon férfi, kinek működését bemutatni szándékozom, nem szerzett magának babérokát a harcmezőn, nem tette magát kitünővé irodalom és tudomány útján, nem vivott ki magának nagy befolyásu polcot, és még is megérdemli, hogy neve azok sorába jegyeztessék, kiket példaképpen szokás az utókor előtt felmutatni.

10 Az adatokat e minden tekintetben érdekes életiráshoz a megboldogult egyik utódától kaptuk, ki bizonyosan nem fogja rossz néven venni tőlünk, hogy egyszerűen élt, csendben elhalt

10 ősenek méltó emlékét a köztudomás eléghetlen levéltárába le-

teszszük.

. . . . Tolna megye határában, Paks és Kömlőd között terület mintegy huszonhárom év előtt egy emlékezetes ingovány, egy éktelen széles mocsár, melly mérgező kigözelléssel megvesztegette a körülfekvő táj levegőjét.

15

Nappal is olly szomorú volt e tájék képe, a sík, buckás róna felé nem vezetett semmi út, már messziről kivált az a mező többi része közül, a fű nem olyan zöld ott, mint másutt, színe a vöröscsibe ment át, s ember magasságnyira nőtt; törpe tövis

20 fák, nyurga bokrok alig látszottak abból ki, egyegy kiebb emelkedő halmot körülfogott a mocsári fűzfa és rekettye, s nagy elvétve látszott ittamott egyegy árva nyárfa, sárga levelével gyászolva magánosságát. Pásztorok, csikósok messze kerültek e tájat; mert az ott termő fűre nem jó volt a marhának ráéhezni.

A csalóka pázsit alatt rejtett víz és iszap lappang, ki tudja hány ölnyi mélyen? csak ingadoz, csak süppedez eleinte, s ha egyszer azután beszakadt, lassankint elnyeli martalékat; mentül jobban evickél, küzködik, annál lejjebb süpped, hinárok, tóvirág gyökerek összefonják lábait, kigyók, vérszopó nádalyok, csunya vizi férgék elemésztik testét, míg a fekete rut iszap, melly ott a zöld füvek, harangos virágok, széles lapu-levelek alatt lakik, 30 összecsap elmerülő feje fölött. Jó állat nem is vetődött e tájra, csak a kivert bika kereste fel néha boszujában, napokig elbőmbölt ottan, eltévedve, leszakadva a csábító süppedékben; s ha azután napok mulva utána mentek a nyomán vakmerő cigányok, hogy a bőrért visszahozzák, úgy találták meg, hogy csak a két szarva állt ki a fű közül, melly azután ismét összevonult felette. Akkor azután hosszú deszkákat rakva a zombikokra, s dorongokat vetve az állat alá, úgy vontatták azt fel kötelekkel. 40 Akadtak nagynéha merész vadászok is, a kik hasonló elővigyázattal, hosszú deszkákkal, csákllyákkal behatoltak a mocsárból kiemelkedő halmokig, hol a sűrű berek közepett csikasz farkas szoptatta sivő kölykét s lompos rókaíu ólálkodott libucfészkek után. Ezek rémséges dolgokat tudtak beszélni a sárkány-mocsár rejtekei felől. Nem lakta azokat sárkány, miként hajdan képzelték a mese-hivők, de maga a mocsár képe ijesztőbb volt a sárkánynál. Rut hemzsegeő kigyóbolyok robbantak meg a fű között, azon módon összebonyulva, a hogy tojásaikból kikeltek, 15 míg az emberkar vastagságra meghizott kigyó-anya fejét feltartva a vízből s fülcséit szétfeszítve, sziszegett a jövevényre. A zombik közt a farkatlan vizi kutya csuszott mászott, utálatos sikoltással utánozva valami emberi hangot; meg-megszólt undok vonítással az emberszagot érző farkas; társai felelgettek neki innen onnan. A vadász örült, ha visszajuthatott ép bőrrel ez embertelen tanyából s nem találta örömét a falkástól itt tanyázó vizi madarakban; kócsagok, kanálos gémeek, magyar papagályok, miket másutt mind ritkaság látni, nem gyönyörködteték, sem a legcsodásabb mocsári virágok, miknek töve a víz 20

fenekén, fényes leveleik, kövér tündöklő rózsáik, dinnyés, kor-
60 sós gyümölcsök a víz színén lebegnek. Örültek, ha ismét vissza-
térhettek a szilárd, száraz földre.

Hát még éjszaka, midőn az örök kékes köd leszállt a mocsárra;
midőn felzendült abból a vízi madarak zenéje, a békák egyhangu
lármája, a mibe a bölömbika harangos bűgása s az éles rókauga-
65 tás vegyült, ismeretlen ijesztő hangok, ki mert volna akkor arra
közelíteni? Az eltévedt utas, ki éjszaka a mezőkön keresztül
kereste az utat, kikerülé azt a tájat, a honnan egy egy téveteg
világ fénylett elé a távolból. Nem nyájas gyertyafény, hanem
gonosz bolygófény világa volt, mit a köznépi lidércnek nevez,
70 mocsári gőzök meggyulladt lángja, mely fut a közelítő előtt
s hideg mocsárba vezeti őt.

Most e mocsár helyén gazdag mező terül; közepén, mint
egyenes ezüst szalag foly alá egy csatornázott patak, a veres
ormu malom hat kereke olyan vigan kelepel fölötte.

75 Az ékes halmokon, farkasok berkei helyén, áldott gyümöl-
csös kert ágai hajlodoznak az áldás terhe alatt; kigyók, rókák
tanyája fölött kalásstermő mezők terülnek, hol a buza harminc
maggal (!) fizet, távolabb buja zöld mezőkön vág gazdag
rendet a kaszás háromszor egy esztendőben s a kövér legelőkön
80 tölgyellő tehének, izmos tulkok hevernek kényükre. A virágos
mezőket egyenes utak szeldelik keresztül, nagy, árnyékos fák-
kal beszegve kétfelől. Éjjel nappal örömmel megy át e vidéken
az idegen utas, s azt mondja magában: „Isten áldása van e
tájon!” s többé nem riad vissza az éjjeli világtól a sárkány-völgy-
85 ben, mert az nem lidércfény, hanem vendégszerető lak vigasz-
tos gyertya világa.

S ki volt az, a ki e csoda változást olly rövid idő alatt elő-
idézte.

90 Egy egyszerű férfi; nem is gazdag, nem is tudós, nem is
hatalmas.

Semmi egyéb eszköz nem volt kezében ez óriási munkára,
mint a vasakarát s a csüggedetlen szorgalom.

A mint megszülemlett agyában az a gondolat, hogy ő ez átkozott vidéket áldottá varázsolja át, azontul meg sem pihent
05 abban, a míg végre nem hajtotta.

Ismerői először is kinevették érte, midőn hozzá fogott, s valóban volt is okuk, hogy vállalatát lehetlenségnek nevez- zék.

Ő azonban bebizonyítja, hogy az emberi ész és lelki erő most is képes csodákat elkövetni.

100 Legelsőbb is az ingovány egyik szárazabb dombjára lakházat épített, s abba egész családjával beleköltözött, nem törődve sem az ijesztő magánnyal, sem a zord hely okozta betegségekkel s onnan kezdte meg legelső munkáját, a mocsárt lecsapoló csatornát.

105 Akár jó idő volt, akár rossz, ott volt ő maga munkásaival, cselédjeivel, munkaképes fiaival, s dolgozott velük egy sorban; megvonta szájától a falatot, testétől az öltöző ruhát, minden kényelemről lemondott, hogy jövedelmének minden forintját végcélja kivételre fordíthassa; pedig e mellett még nyolc gyer-
110 meket kellett iskolába járatnia, neveltetnie. A csatornát készítő munkások (többnyire olaszok), lábaik alá csatolt hosszú deszka- talpak segítségével léphettek a feneketlen mélységű mocsár felszínére, mellyen összevisszanőtt fű- és nádgyökér, vizimoh, és csuhé képezett veszedelmes borítékot.

115 A nagy csatorna végre elkészült; azonban még ez csak kezdete volt a nagy munkának, a hátralevő rész most még sokkal nagyobbnak mutatkozott; más ember kétségbeesett volna rajta, ha azon végig gondol s ott hagyta volna a megkezdett munkát. Ez a derék férfi akkor azon szerencsés ötletre jött, hogy a csator-
120 na lefolyó vizére malmot építsen. Három őszi hónap alatt meg- fészített erővel dolgozott, maga volt építő mestere, mérnöke, palléra a munkának; nem riasztatá vissza magát az őszi esőktől, nem hagyta félbeszakítani munkáját a korai fagyok által s új év napjára az elkészült malom legelső őrléséből sütött kenyér állt
125 családja asztalán.

Illyen édes kenyér sem volt feltörve még egy hamar.

E naptól kezdve az a malom kereste ki az egész ingovány kiszáritásának minden költségeit. Ez adott annyi jövedelmet, miből az óriási munkát folytatni lehetett.

130 Három év mulva be volt fejezve az. Az emberek csak bámultak midőn látták, hogy a mezőkről eltűnt a víz, a kiszáradt zombékos bürük alul üresen maradnak, egy egész földréteg a másik fölött.

135 Akkor e kiszáradt zombékokat minden felől meggyújtogatták. Tudósítónk, ki még akkor is kis gyermek volt, beszéli, hogy ő is eljárt testvéreivel a tüzeket éleszteni, a mik hónapokig elégték ott a turfás föld alatt, míg a felszínök beomlott s a libegő zombékokra állva, úgy hintázta magát a lengő szövedékes bürűn az izzó zsarátnak fölött. Szinte oda veszett egyszer e 140 veszélyes multságban, ha bátyjai meg nem szabadítják.

Így porladtak el lassankint a zombékok, elhamvadt az egész mocsár kiszárasztott felszine, s e hamvakból egy uj paradicsom támadt, mellynek kövér televény földében csak az apró csigahéjak engedik még gyanittatni, hogy ott valaha vízfenék volt.

145 A táj, mellyből csak halál származott a vidékre, most életet ad és gyönyörűséget.

Ki e nagy művet végbevitte, becsesebb clöttünk minden hadvezérnél, s méltán megérdemli, hogy például mutassuk őt fel egész nemzetünk clött.

150 Im egy magános, kis birtoku férfi mily csodás eredményt birt kivivni egyedül, országos segítség nélkül, csupán elszánt akarata, személyes szorgalma, mindenét áldozatul hozó kitarása által. Hány illy uj paradicsomot lehetne még hazánkban, mintegy varázsütéssel felvirágoztatni, ha azon lelkesítő szellem, 155 melly a magános embernek hatalmat adott, egész lakosságot községet szállna meg! Mennyi gazdagsága, kincsforrása van még az országnak a víz alatt; hány uri telken osztoznak még most is kigyók, vizi kutják, a hol a boldogság és megelégtülés uri kényelemmel üthetné föl tanyáját.

160 Adja az ég, hogy a derék férfi példája gyümölcsöző legyen,
s buzdítson másokat üdvös utánzásra.

E dicső szorgalmu hazafi neve: Petrich Mihály.

Most már azon földben nyugszik, mellyet szorgalma tett
gyümölcsözővé. Nyugodtan alhatnak hamvadó porai, mert ő
165 még a sirnak való földet is maga szerezte magának s minden kis
fűszál s minden illatos virág, a mi sirján nyílik és zöldül, az ő
munkás kezeinek köszöni lételét.

A TERMÉSZET APRÓ TÖRTÉNETE

Ollyan emberek számára, a kik nem tartják magukat véneknek,
jegyezte Jókai Mór

I. A koldus veréb

Egyszer a budai hegyek közzé menve, valami pákosz siheder
clém áll egy madárral, hogy vegyem meg: még pedig verébbel.
Ollyan nagyon kért, hogy vegyem meg, hiszen csak egy kraj-
cár kell érte. Hogy is lehetne egy verébért többet kérni egy
5 krajcárnál.

Nekem ugyan a világon akármire másra volt szükségem,
csak verébre nem; hanem azt gondoltam, hogy ennek a fiúnak
nagyon kell az a krajcár; ennek a verébnek pedig nagyon
kellene a szabadság: hát csak megvettem a jámbort.

10 A sváb kölyök szaladt a krajcárral, hogy vissza ne híhassam
vele, én pedig tenyereembe tevém a madarat, hogy repüljön
a hová akar.

De az csak nem repült sehová a jámbor, hanem ült a tenyere-
men nagy gubbaszkodva, felborzolt tollakkal, s csak a fejét
15 emelgette felém.

Közelebről nézve, észrevettem aztán, hogy a kis madárnak az egyik lába eltörött, hihetőleg a törben vergődése közben, s csak a bőrfoszlánynál fogva csügg azon.

20 Már ezen majd segítünk, mondtam a jámbor szenvedőnek s elővéve oltókésemet, szépen lemetszém vele az összezuzott csontot. Én bizony szívesen ojtottam volna szegénynek minyárt másik lábat is be; de ámbár ojtott lábú emberekről már hallottam, ojtott lábú madarakat nem ismerek; s e helyett zsebemben hordott viaszszal és gyolcs szatyinggal, mint aféle kerész ember bekötém az amputált lábat. Nem tudom helyesen cselekedtem-e, mert sebész nem vagyok.

— Látod, verebecske mondtam, ez rád nézve épen nem hiba, hogy most már csak egy lábod van, ugy is két lábbal is csak egyet szoktál lépni, ez tehát nálad nem tesz különbséget. Már most repülj Isten hírével.

30 Szót is fogadott, elrepült s láttam, hogy felszállt egy fára, s megtudott biz az állni egy lábon.

35 Hetek is elmúltak azután, a midőn egy délben családommal a szabadban reggelizve, egyszer csak egy fakó veréb odareppen elénk s a legotthonosabb barátsággal kezdi magát bemutatni. Előbb csak ott fityfirikel a porban, köszörüli az orrát a földhöz, a mi sajátságos tisztelgési forma lehet a veréb nemzetnél, azután mind közelebb jön, s fejét farkát billegetve, morikál, mint valami jó ismerős.

40 — Nézd, mond a nőm, ennek a madárnak csak egy lába van.

Valóban, az én sánta madárkám volt az. Honnan tudta ki: hogy én hol lakom? hogy tudott utánam jönni? micsoda ösztön, vagy észjárás súgta meg neki, hogy ez az ember, a ki engem nem evett meg, mikor foglya voltam, bizonyosan ennem is ad ezentul? Elég az hozzá, hogy attólfogva minden reggel, délben és ozsonnakor megjelent az én koldus verebem az asztalnál. Oda lippegett, szép alázatosan csiripelve, mintha mondaná: „adjanak ennek a szegény koldusnak, az Isten nevében, valami kis morzsát; egy kezem egy lábam elvesztettem a lépvezzőn,

50 odahaza is két nevetetlen árvám éhezik, az apjukat levágta az ölyv, a gonosz ellenség; ne sajnáljanak egy falat kenyeret a szegény koldustól.”

Nyár vége felé szavainak bizonyságául el is hozta magával két felnőtt fiacskáját. A két nagyfejű, sárgaszájú kamaszt oda
55 állította egy rózsasövény mellé, maga pedig odajött őket bemutatni, és kikérni számukra jövőbeni pártolásunkat. Azután felszedegette a neki hányt kenyérdarabkákat s visszament hozzájuk, felosztotta az alamizsnát közöttük anyailag s csirpelt hozzájuk erősen; bizonyosan ilyenformát mondhatott
60 nekik: „látjátok ti nagy kamaszok, ide s tova magatok szárnyára fogtok kelni. Hát azután csak ide jöjjetek ti is. Itt ti is kaptok morzsalékot, itt nincs sem macska, sem lépveesző, sem veréb-fogó vas. De azután szépen viseljétek magatokat, gyalázatot ne hozzatok a fejemre. A fáról nem szabad lenni a gyümölcsöt,
05 hanem kéztől kell várni. Köszönjétek szépen!”

Nem is bántottak a verebek az én kertemben semmi gyümölcsöt. Ennek egyik oka különben az is lehet, hogy még eddig egy szem gyümölcsöm sem termett.

A furfangos festő, aki ezt a képet rajzolta, még mankót is
70 adott az ártatlan madárka szárnya alá, a mi elég tréfás gondolat volt tőle. Erről az eszköztől a verebek országában még semmit sem tudnak.

69

SZERKESZTŐI MONDANIVALÓK

Miért nem közlünk mi is divatképeket? Az olyan kérdés, a mire minden fejtörés nélkül kész a felelet. Azért: mert mi azt prédikáljuk a magunk közönségének: „Legyetek takarékosak, legyetek egyszerűek, viseljétek nemzeti ruháitokat, azok sohasem mennek ki a divatból, becsüljétek meg az ócska kabátot, foltos
5 mentében keresik az aranyat. A mi ruhát csak lehet, varrják

meg feleségeitek, leányaitok odahaza; az a legszebb menyasszonyi köntös, a mit maga a menyasszony készített. Addig boldog a magyar ember, míg a divat rabja, majma nem lesz. Ősi visel-
10 lettel jár az ősi erkölcs. Szegény ember cifra ruhában még nagyobb koldus; gazdag ember egyszerűben is ur!” Ezért nem közlünk mi divatképeket a „Vasárnapi ujságban.”

70

NEMZETI SZINHÁZ

[1856. febr. 10.]

A véghez ment szerződéseknél egy olly sarkalatos hiba csuszott be a jövő évi szini rendezéseink közé, a mit mindjárt elején meg kell rónunk; tudniillik a drámai színészeknek meg van tiltva
5 uj eredeti szinművet választani jutalomjátéku. Ez által a színész legkevésbé sincs terhelve, hanem vesz az irodalom a közönség és az igazgatóság. Egy éven át az illető színészek 30 fél jutalomjátékot adván elő, ez a szám — a farsangi és kánikulai hónapok kivétele után — úgy van felosztva, hogy majd minden hétre
10 esik egy jutalomjáték. Már most a jutalmazandó igen természetesen gondoskodni fog valami uj fordított szinműről, s azt adatja elő; kérdés: Mikor lesz tehát alkalom és idő eredeti darabok betanulására? Az idén eléadott idegen forditmányok között alig volt három jó, a többi ros; hát még ha majd har-
15 minc fordított darabot kell egyremásra látnunk a szinpadon. Az eredeti szinművek első előadásaért az igazgatóság nem fizet semmit, a fordított szinművek díját ő fizeti meg s csinál magának e rendszabály által több mint ezer pengő haszontalan kiadást. És így mind az irodalom, mind a közönség, mind saját
20 érdekeit sérti meg ez intézkedés által. Mi e kérdést közügynek tekintjük, s laptársainkat is kérjük, hogy szóljanak hozzá, míg lehet.

RISTORI ADELÁJD

A „Vasárnapi ujság” t. olvasói nem sokára sűrűbben fogják e nevet emlegetni hallani, mire nézve jónak láttuk, e delnő arc-képét és előleges rövid ismertetését lapjainkban közzé tenni.

5 Ristori Adelájd (magyarul Etelka) a jelenleg élő europai művésznők egyik legnevezetesebke.

Azoknak, kik e címekben gyönyörködnek megsugjok, hogy ő egyuttal marquisnő is (annyi, mint báró- vagy grófné). Egy olasz főúr még korábbi éveiben belészeretett s atyja ellenére nőül vette őt, később azonban művészete által atyja is
10 kiengesztelődött; azt pedig jól tudjuk, hogy Orpheus művészete csak fiatal csodákat mivelte a kősziklákat inditva meg s az erdei vadakat szeliditve, ahoz képest, midőn egy színész nő kőszívű olasz herceget engesztel ki maga iránt, a ki akarata ellenére ipává lett.

15 Olaszországban régóta elismert művészi nagyságnak tarták Ristorit; azonban világhirűvé a mult évben kezdte lenni, a midőn a világtárlat alkalmával Párisba ment egy kis olasz társasággal.

Szerencsés körülmény volt rá nézve az, hogy a franciák
20 legnagyobb színésznője Rachel épen akkor, midőn a franciák az oroszokkal legnagyobb harcban voltak keveredve, menthetlen pénzvágtyból az orosz birodalom fővárosába ment el játszani, később pedig Amerikába utazott. Ez a keserűség méltán növelte a franciák Ristori iránti lelkesülését. A legigazságosabb véleményezők Rachellel egyenlő tehetségnek állitják őt; a nagyobb
25 rész fölėje helyezi; a német critica hódolattal ismeri el, hogy mellėje állitható művésznője nincsen; a mi pedig különösen Bécsben, hol az udvari színháznál a legnagyobb tehetségek vannak egyesitve, sokat jelent. — Ristori nem fiatal többé, a
30 művészi tökély sok tanulmány, szenvedély és életismeret ered-

ménye; nem is az, a mit az életben szépnek szokás nevezni. És még is a szinpadon magával ragadja a sziveket, és elismer-teti a nézővel, hogy ez a legtökéletesebb nő!

35 Nem sokára meglátandjuk, hogy miben áll e művésznőnek azon csoda varázsa, melly őt annyira pályatársai fölé emelte? A nemzeti színház igazgatósága hat előadásra megnyerte Ristorit, ki vendégszerepléseit szinpadunkon a jövő hó elején kezdendi meg.

40 Ezt mi örvendetesnek találjuk hazai művészetünkre nézve is. Művészeinknek üdvös a külföld nagy példáit megismerni; nem azért, hogy utánozzák őket, hanem, hogy tanuljanak tőlök. A mit Rachel, Ristori és Ira Aldridge mutattak, az mind hosszas tanulmány credménye, egy egész élettörekvés összegyűjtött kincse volt; ki ne venné át örömmel e kincseket.

45 Az igazi tehetség nem fogja utánozni mestereit, de el fogja tanulni tőlük előnyeiket; az áltchetség utánoz és eltanulja a hibákat.

Azért nagyon hiszszük, hogy Ristori megjelenése üdvös nyomokat hagyand maga után színházunknál, ha művészeink 50 különbséget teendnek e két szó között: „tanulni” és „eltanulni”. A művészet ugyan mindenütt egy és szabályzata örök; de alapjában még is mindig azon nemzet jellegéből nővi ki magát, mellyben született. Így a francia művészetben mindig tulnyomó lesz a páthosz az angolban az élethűség, a németben 55 a kedély, az olaszban az indulat, a magyarban a nyugalom és szavalás. A lángész mindenikből erényt fog kifejteni, a közép-szerűség tulzást.

Ristori művészetéről vendégszereplései alkalmával lesz szerencsénk bővebben szólhatni.*

60 * Ez alkalommal kénytelen vagyok felszólalni arra a tré-fára, a mit több helybeli collegám szerez egy idő óta magának, azt állítva rólam, hogy én a „Vasárnapi ujságban” Ristori ellen irtam s Gyulayval Ristori miatt vitatkoztunk. Ezt mondja

Bulyovszky és Dux Adolf. Felhivom e két tisztelt urat, hogy
65 mutassanak ki a „V. U.”-ból csak egy sort, mellyben Ristori
ellen szó van. *Helyesltem* Gyulay magasztalásait az olasz művész-
nőről, *rosszaltam* saját művészetünk és irodalmunk lealacsony-
nyítását. *Hasznos* dolognak mondám a külföld haladását velünk
megismertetni, *károsnak* saját előhaladásunkat visszariasztani:
70 Ristorit és Alfierit bemutatva, helyes eszű ember buzdító, nem
leverő szavakkal végezte volna cikkét, felállítva a külföld
remekait, mint követendő példákat, és nem mint elérhetlen
magasságokat. *E leverő szavak ellen* keltem ki. Kénytelen vagyok
igen világosan beszélni, és az e tárgyban támadt szanaszét
ágazó vitákat a logikai rendre visszatéríteni. A *critica* ellen sem
keltem ki, mint ezt viszont Gyulay akarja elhíttetni. A *critica*
szükséges mind ránk, mind a közönségre nézve; de valakinek
azt mondani, hogy számár, ez nem *critica*. Ilyen leverő gúny
megjárja a szerkesztői mondanivalók között vadpoéták elle-
60 nében, de nem az összes nemzeti irodalommal és művészettel
szemben. Különben Gyulayval e tárgy fölött nem lehet
tovább vitatkoznom, miután ő azt állítja, hogy én őt e cikke
miatt hazafiutlansággal vádoló. Ha csak az volt a szándéka,
hogy megsajnáljam — célt ért. Egyébiránt, ha nincs tudomása
65 arról a helyzetről, mellyben vagyunk, s mellyben hasonló
porigalázásai minmagunknak a legkárosabb visszahatást szülik;
ha nem tudja azt, hogy bel- és külföldi lapok mennyire ver-
senyeznek annak bebizonyításában, hogy a magyar irodalom
és művészet a semmiség legalsó fokán áll, s ha mind ennek
90 végcélját és eredményét nem látja, akkor irigylem a boldog
lelki állapotját.

PETŐFI SÁNDOR

Hazánk egyik legnagyobb költőjének arcképét adjuk im
át t. olvasóinknak. Rövid, alig tíz évig tartott írói pályáján
Petőfi olly nevet vívott ki magának, melyet nemcsak a hazá-
ban nem fognak soha el feledni, de a miről megemleget ben-
5 nünket a külföld is s tartósabb bizonyosságát látandja benne
a magyar nép nemes lelkületének a történet bármellyik lap-
jánál.

Petőfi szegény szülőktől született a Kis-Kunság egyik váro-
sában, kik fiuknak mégis a legtisztesebb nevelést adták, el-
10 küldték őt főiskolákra tanulni, hol Petőfi mindenütt a legszebb
előmeneteleket tette.

Azonban nem sokára valami ábrándos bújdosási vágy ébredt
fel benne, elhagyta iskoláit, elébb vándorszínész, később katona
lett.

15 Már katona korában emlegetik róla, hogy az őrálláson,
mikor egyedül volt, azzal töltöt[t]e idejét, hogy elővette Hora-
tiust és szavalt belőle s a fakönyveget tele írta versekkel.

Betegsége miatt a katonaságból elbocsáták, ismét visszatért
a tudományos pályára s Pápán folytatta iskoláit. Itt írta leg-
20 első figyelmet érdemlő verseit, mellyek közül az első még
diák korában kijött az „Athenacum” című szépirodalmi lap-
ban; még akkor Petrovics névvel írta alá magát.

A komoly tudományok azonban nem sokáig bírták őt le-
kötvé tartani; újra színész lett, bejárta Kecskeméttől Debre-
25 czenig a kisebb színpadokat, sokat szenvedett, éhezett. Hajh,
sok olyan helyen, a hol akkor éhezve járt, tejben vajban
fürösztének most! Nagy osztályrésze volt a színészet nyomorusá-
gából s kevés a dicsőségéből, míg végre jó sorsa és saját ohaj-
tása Pestre vezérlette, hol a minden költők édesatyja V****
30 felismerve benne a nagyszerű költői tehetséget, pártolása alá

vette s kieszközlé, hogy a „Nemzeti kör” kiadja Petőfi számos verseit egy kötetben.

E versek megjelentével azután meg volt Petőfi hirc alapítva s többé pártfogásra nem volt szüksége.

35 A sajtó vezetőinek egyike, Vahot Imre, épen akkor megindított „Divatlap”-jához felkérte őt szerkesztőtársnak s Petőfi népszerű versei rövid időn nagy közönséget szereztek e különben is jó, hazafias irányzatú lapnak.

40 Később Petőfi az „Életképek” címü divatlapnak áldozá munkásságát s mindenütt meglátszott a közönség irántai szeretete, mert azon vállalatok a mikbe ő kizárólag dolgozott, rendszeren annyi előfizetővel bírtak, mint mostani divatlapjaink együtt véve.

E közben több önálló művet is irt, mint „János vitéz”,
45 „Helység kalapácsa” és versgyűjteményeket: „Czipruslombok”, „Szerelem gyöngyei” cím alatt. Az első cím alatti (czipruslombok) egy ifju elholt leánykához van írva, s én itt találok Petőfi költészetét legmagasabbnak. Szerelmes versei mindent fölülmulnak érzés és gyöngéd szenvedély dolgában,
50 a mi e nemben nyelvünkön olvasható. Népdalai annyira híven vannak a nép kedélyéből merítve, hogy maga a nagy népdalbuvár Erdélyi János is nép ajkiról vett dalok gyanánt szedte fel azokat gyűjteményébe. Leiró költeményei, mikben a pusztákat, az omladozott csárdákat rajzolja, a legragyogóbb képzeletről tesznek tanubizonyságot.

Mind ezen munkák pedig kisebb és nagyobb alaku gyűjteményekben együtt kaphatók könyvárusainknál s bírásuk mindenkire nézve valódi szellemi kincs.

Petőfi legszebb verseit Szendrői Juliához írta, a kit nőül
60 is vett, s kitől egy fia van, apjának szakasztott hasonmása. Bár költői szellemét is örökbe hagyta volna rá.

A lángelkű költő korán elhalt. Senki sem tudja, hol és mikor. Elveszett; — mint Romulusról mondák, elragadták őt az égbe.

65 Sokan kétségbe vonják halálát, én többé nem kételkedem rajta; ha élne, mi tartoztathatná őt vissza, hogy legalább megszólaljon? Azon versek, mik újabb időkben megjelentek tőle, mind régiebb szerzeményei, mikhez a szerkesztők okkal mód-dal jutottak. Nem énekel ő többé élő hangokon.

70 Petőfi halvány, kifejezés teljes arccal birt; erős haja dacosan felállt az ég felé, szemei vad, szilaj tűzzel villogtak, úgy hogy első tekintetre inkább visszataszított, mint vonzott. Jellemében állhatatos, kevésbé hajtható volt; könnyen haragudott és nehezen békült, az iránt, a kit szeretett, határtalanul önfeláldozó, de egyszersmind határtalanul követelő is tudott lenni. Viselkedésében szerette a különöst, a rendkívülit, s vágyai mindig nagyobbak voltak mint elért dicsősége.

Benne irodalmunk egyik legfényesebb csillaga hunyt el. Egyhirtelen meg sem lehet azt mondani, mit vesztenék el 60 benne; csak a mint mindig jobban halad egyik év a másik után madárlátta sirja felett; úgy tűnik fel egyenkint, hogy hány helyen nincsen Petőfi? . . .

73

NYILATKOZAT

[1856. márc. 2.]

A „Budapesti Viszhangban” egy panasz foglaltatik Haray Victortól, miszerint az erdélyi drámai pályadíj elítélésével elégedetlenségét kifejezve, engemet szándékozik felszólítani, hogy a jutalmazott és mellőzött színművek fölött általam felkérendő, 5 négy bírálóval együtt adjak véleményt. A mennyire meg vagyok rettenve attól a gondolattól, hogy én magamat valami olyan tekintélynek képzeljem, a ki a kolozsvári nagyon tisztelt drámabíró választmány ítélete fölött érvényes véle-

ménnyel birhatna; annyira szükségesnek találom a tisztelt felszólalót azon eszmékről felvilágosítani, a miket e tárgyban megállapíthatóknak hiszek. Én nem vagyok barátja semmiféle apellátának irodalmi kérdésekben, mert ízlés dolgában nincsen illetékes bíró, maga a közönség sem az. Hasonló sérelmek lehetnek, lehetnek azután is, de azoknak elszivelése mindig kisebb baj, mintha miattok felszólalunk. Ez által olyan csunya háboru támadna örökös gyanúsítások, keserű szemrehányások, és leverő személyeskedésekből, hogy a pályadíjt áldozatul hozók ezerszer megbánnák, hogy jutalmat tűztek ki, melyly üdvös verseny helyett kárhozatos civódást termett. Pályázásoknál nincs más kezeség az íróra nézve, mint ha a jutalom kitűző olly egyénekből alakít bíráló választmányt, a kiknek mind pártatlanságuk, mind avatott műértelmük felől meg lehet győződve. A ki a bírálókbán nem compromittál, az nem pályázik a kitűzött díjra. Azon esetekben pedig, a hol pályázásoknál valaki sértve érzi magát, tanácsosabb a sovány béke a kövér háborunál mind a magát sértve érzőre, mind az egész irodalomra nézve; melyly nézetemnél fogva igen szívesen kérem a tisztelt panaszló szerzőt, hogy ügyét, ha csak teheti ne főlebbezze senkihez; én hozzám pedig semmi esetre sem, mert én az említett bírálók fölött nem tartom magamat illetékes bírónak.

74

FELTÁMADUNK!

Legmagasabb, legédesebb gondolatja az emberi szívnek: feltámadás! Istentől adott vigasztalásunk, halálfölötti győzelmünk, hadd pihenjen meg rajtad e napon az én lelkem.

Egy mulandó ember akarja magát oltalmadba ajánlani,

5 ki eltemetett sokat, a mi rá nézve drága volt, igen sok és nagyon megsiratott halottakat s gondol az Idvezítő nagy példájára, valahányszor halottaira gondol.

Jőjjön ide az, kinek megsiratott halottja volt, (kinek ne lett volna?) és nézzen velem együtt az égbe, és tanuljon olvasni 10 annak végtelenségéből.

Jőjjön ide az, kinek az elmúlt évek emlékeiben gyásznapijai vannak eltéve, kinek bánat nyomja szívét, ki visszahozhatlanok után sohajt és mondja el áhitatos lélekkel magában:

„Feltámadunk”.

15 Egy szép, egy vigasztaló példáját mondom el előttetek a feltámadásnak.

Nem igen régen történt, hogy a nemzetnek egy nagy költője meghalózott, az ég visszavette őt tőlünk, mintha mondta volna, minnek ti nektek a dicsőség dalnoka többé? A költőt 20 eltemettük, megsirattuk, sirján megtapostuk a földet, és azt mondtuk, hogy meg van halva. Özvegye valóban özvegy, árvái valóban árvák, de senki sem annyira özvegy és árva, mint maga azon nemzet, melly dalnokát el tudta feledni és érte nem hevült.

25 És ime, a sírban fekvő dalnok kinyujtá jobb kezét koporsója alól, hogy megvédje árváit, hogy megáldja nemzetét, hogy felköltse az elkésett lelkesülést a szivekben, és az ihletés szava reszket által sziveinken: „feltámadunk”.

A költő árva leányát egy jó hírű nevelő intézetbe akarták 30 adni. A nevelő nem fogadhatá őt el, mert a növendékek határozott száma be volt már nála töltve. És ekkor az intézet növendékei, a kis gyermek leánykák odamentek nevelőjükhöz és sírva ajánlák neki, hogy megosztják lakásukat, ágyaikat, falatjukat a költő árvagyermekével; testvérei, édesei 35 lesznek annak, és gondját fogják viselni...

Nagy tanuság, biztató jel van e szóban.

A gyermekek a leánykák gyenge szava hirdeté mi nekünk, hogy jobb, nemesebb ivadék következik mi utánunk, mint

mi voltunk; gunyhókban és palotákban jó keresztyént, jó
40 hazafit, jó honleányt nevelnek mindenütt

Feltámadunk.

Az én szívemet is tetszett a Mindenhatónak szent akarata
próbakövéül kiválasztani.

A csendes családi életben kerestem boldogságomat mindig
45 és mindig meg is találtam azt ott. A sorsnak tetszett családu-
nkat úgy szétszórni, hogy minden testvérem külön városba
jusson. Szétvált érdekek, újra kezdett élet még messzebb távo-
litottak bennünket, mint a hosszú mérföldek. De volt egy
közös helyünk, egy közös gondolatunk, a melyben mindig
50 találkozánk: egy jó édes anyánk. A midőn hivatal, lekötő
munkakör, nehéz körülmények megengedék, itten szoktunk
összejönni az ősi földél alatt, mellynek minden zuga gyermek-
boldogságunkra emlékeztetett vissza. Az ilyen találkozásokat
hónapokkal elébb szoktuk tervezgetni; s úgy örültünk előre
neki, úgy számígtattuk előre a napokat, úgy készültünk reá.

A feltámadás boldog ünnepére tüztük azt ki ez évben: a mint
a határidő közeledett, megsűrüdtek leveleink, izcneteink egy-
máshoz, nehogy elfelejtse, nehogy elmulassza valamelyikünk
azt a napot, mellyen találkozunk kell . . . És valóban talál-
60 koztunk is . . . anyánk koporsója mellett.

A mi ohajtva várt örömnapunkat választá ki az Ur fájdal-
mas látogatása napjául. A boldog, életvidám mosolygó ajk
helyett egy hallgató, hideg arc fogadta csókjainkat, s ezentul
nincs több helye közös találkozásunknak, mint két egymás
mellet levő sírhalom.

Feltámadunk! Bizony feltámadunk!

De én azért még is úgy szeretnék ott azon két sír között
arokra borulni és kisírni magamat, és ne tudna arról senki
semmit; csak az Ur, az örökkéélő Ur, a ki minden tavaszi
70 fűszálban azt suttogja nekünk: „feltámadunk, bizony feltá-
madunk.”

LENDVAY, MINT „BÁNK BÁN”

Nem pusztán ékességül, nem csupán azért, hogy lapunknak díszet szerezzünk általa, közöljük a színpadi jelmez arcképeket, miknek sorozatát jelen számunkban *Lendvay, mint „Bánk bán”* alakjával kezdők meg. E képek által csekély tehetségeink szerint
 5 örökíteni ohajtjuk legjelesebb magyar művészeink emlékét, kik megérdemelték, hogy a nemzeti művelődés, a hazai nyelv és a jó ízlés körül tett szolgálataikért az utókor emlékében fennmaradjanak. Minden művész hagy maga után valami felfogható nyomot, a szobrász faragványaiban, a festő képeiben,
 10 a költő műveiben örökíti magát; a színész küzdelme, lángesze, halálával megszűnik, s csak nevét halljuk emlegetni, anélkül, hogy szellemi nagyságáról fogalmunk volna. Pedig a színészet nagyfontosságú ügy volt mindig és lesz mindig nemzeti életünkre nézve.

15 Sem magasztalásokat, sem bírálatokat mi e helyen adni nem akarunk; a mit elmondunk, az nem életírás, csak néhány szó a művészi egyéniségről.

Lendvayt aggodalom nélkül sorozhatjuk korunk legnagyobb színészei közé. Maga a természet gazdagon ruházta fel adományaival; olly szép férfialak, olly szenvedélyteljes arc sokáig
 20 nem fog színpadainkra kerülni. Lendvay e szép alak és arcot szoborszerű állások, délceg játék, művészi alakítás által a tökély közelségeig vitte. Bánk bán és Lavater, Uriel és Garrick, Romeo és Lugarto, Don Caesar és Táray, Richard és Othello tanuságok azon végtelen erőről, mellyel ő a hős és a philosoph
 25 az epedő szerelmes és a dühöngő féltékeny, az ördögi rossz és az emberi könnyelmű tarka szélsőségei közt levő roppant tért át tudta szárnyalni.

Lendvay egyike volt azoknak, kik a magyar művészet hatalmas korszakában kezdték meg működéseiket, s kik a pesti
 30

nemzeti szintársulat alapítói közé tartoznak. Ha nálunknál nagyobb emberek, tekintélyek nem mondanák is, bátran le-
írnók azon véleményünket, hogy Lendvay és kortársainak
azon érdemük, miszerint a magyar színészetet megalapíták,
35 megkezdék, még azon nagyobb érdemmel is párosul, miszerint
azt olly magas fokra emelték, mellyet a külföld művészei közül
is csak kevesen multak felyül, hazai művészeink közül kevesen
közelítének meg.

Lendvay egyénisége örökké feledhetlen lesz a művészet
40 ismerői előtt, s vele együtt igen sokan tünnek le a szinpadról
azon kedvenc alakok közül, mikben a közönség mindig vissza
fog sohajtozni utána.

Jelenleg, huszonöt évi szini működése után, hosszas betegség
miatt nyugdíjaztatva, csendes magányban él; vajha vissza adná
45 az ég jó egészségét ujra, hogy a még élte férfi korában levő
művész uj megjelenésével visszavarázsolhatná a régi boldog
idők emlékeit.

PESTI NAPLÓ

A Pesti Napló szerdai számában a szini refrens ezt a tudósi-
tást hozza: IV. László nem adathatása miatti zavart Jókainénak
Pestrőli távozása okozá, miről az igazgatóságnak nem volt
tudomása. Dél felé tudták meg távoztát s küldtek is a kirán-
5 dult színésznő után, kinek is még időre megérkezendése re-
ményében estig is hitték, hogy a hirdetett darab elő fog adatni,
stb.” Nem vitatom a journalisticának azt a jogát, hogy a szin-
ház belső ügyeibe avatkozzék; azt sem követelem, hogy az én,
vagy nőm irányában némi kiméletet tanusitson, hanem azt
10 igen, hogy ha ilyen kellemetes ügyekbe avatkozik, a ténynek

járjon jobban végére, mint a hogy azt „hitelt érdemlő” forrásai előadják. Nőmnek vasárnap rögtön el kellett velem utaznia Nyékre, családi ügyekben (ezekhez úgy hiszem, hogy nincs köze a kritikának) *eltávozását az igazgató gróf ur honn nem létében a színház titkárnak bejelenté, s én magam beszéltem Dobsával* 15 *IV. László szerzőjével, tudatva vele, hogy nőm hétfőn nem lesz otthon: tehát nem hétfőn délfelé tudták meg „véletlen” eltávozását, hanem még szombaton. Azon állításhoz pedig, hogy hétfőn délben utána küldtek Nyékre, és hitték, hogy még* 20 *estére haza hívják, csak egy kis geográfia kell. Nyék ide 5 óra járás, oda és vissza 10 óra. Már most tized a hétből levonva, mikorra hiszi a referens, hogy a hét órakor kezdődő előadásra haza hívhatta volna a „kirándult színésznőt” a délben érte küldött staféta? Az igazgatóság nem is küldött utána. — Egy kis* 25 *adag lelkiismeretesség mind czeokről meggyőzhette volna a referenst. Barátságot nem követelek tőle. Azt pedig, hogy az íróársaim kapva kapnak az alkalmon, melyben valami bosszantó mendemondát rovásomra közre bocsáthatnak, hajlandó vagyok természetesen találni.*

77

SZENTPÉTERY, MINT „ZÁCH”

Szentpétery neve egy magában egy egész korszak a magyar színvilágban, melly annak legszomorúbb napjaitól kezdődve a mostaniakig mindig egyenlő kedves emlékeket foglal össze.

5 Azok a vidám, élthű alakok a magyar életből; jó kedvű táblabírák, nyers nyakas megyei vezérek, kedélyes apák, eredeti kántorok; a francia színirodalom kedves alakjai, és azon magas hősiés honfiképek, mik a komoly színművészet terén kiváló tüneményekül jelennek meg; alig képzelhetők más-

képen, mint csak épen úgy, a hogy azokat Szentpétery szokta
10 személyesíteni. Mátyás diák kántorát és Nyúzó főbirót, a kor-
hely Rémit és Falstaffot; a büszke Meneniust és Petur bánt
és azt a tömérdek kedves alakját a színpadnak, mik Szentpétery
által élnek, maga a költő sem alkothatta képzeletében más-
formának, mint Szentpétery. Ő elmondhatná magáról, hogy
15 „az én nevem légio”, mert a hány szerepet játszik, annyi embert
birunk benne.

Szentpétery művészete egészen a magyar nép izléséből
nőtte ki magát. Ezt könnyű megérteni. Más szavallat, más
előadási modor tetszik a francia, a német, az olasz közönség-
20 nek; más a magyarnak. Nekünk az a humor tetszik, a mi
Szentpéteryé. Igazat adunk a német közönségnek is, melly
boházataiban másnemű alakokat keres, a franciának is meg-
hagyjuk izlését a nyújtott szenves szavaláshoz s fürge, izgékony
taglejtésekhez; de minthogy mi sem németek, sem franciák
25 nem vagyunk, nekünk Szentpétery a kedvenc színészünk,
mert ez a mi vérünkbelől való vér. — Egy idő óta a magyar
lapok gyakran teszik fel azt a kérdést, valljon ha Szentpétery
nem lesz, ki fogja az ő helyét betölteni? miért nem gondos-
kodnak utódáról?

30 Mi ugyan erős gyöngédtelenségnek tartjuk, egy legjobb cre-
jében levő férfi előtt örökké azt emlegetni, mint korhely
fiak apjuk előtt, hogy tegyen testamentumot, s bizton remél-
jük Istentől, hogy Szentpétery művészetét sokkal tovább fogja
még a közönség élvezni, mint azon bírálók kritikáit, kik olly
35 nagyon el vagynak foglalva örököse iránti aggodalmaik által;
hanem azért még sem találjuk fölöslegesnek véleményünket
kimondani e kérdésre.

Szentpéteryt nem fogja pótolni senki. Általa egy egész szerep-
kör él jelenleg, ő vele egy egész szerepkör fog letűnni valaha
40 a színpadról, mint letűnt Megyeryvel, kinek szerepei vele
együtt vannak eltemetve. Támadni fognak új tehetségek, kik
új babérokat szereznek, s eddig figyelemre nem vergődött

alakokat fognak ismertekké tenni, de Szentpétery szerepeit ő kivülről nem eleveníti senki. Lesznek az ő utódai mindig
45 becsületos másolatok, surrogatum, cikória; mert a színész egyénisége nem oláhfalusi követség, a mibe az következik belc, a kire az elébbeni mentéje legjobban rá illik.

Egyébiránt hisszük, hogy az aggodalmakat sokáig fölöslegessé teendi a jó sors, s Szentpétery nevéreől sok ideig lesz
50 még mit beszélni a hírnek.

*

Jelen szinpadri jelmezcs képe Vahot Imre tisztelt ügytársunk „Zách nemzetsége” című szomorújátékából az öreg Záchot ábrázolja; a kép eredetijét V. I. rajzoltatá köré Barabás meseteri ónja által.

78

EGRESSY GÁBOR

Meddig tart a művész élete?

Mig még nem hal, mig a lélek el nem hagyja a testet. Nem úgy van. Csak addig, a mig a test el nem hagyja a lelket. Egy testi betegség, a mi más embernek legfeljebb ágyban fekvést okoz, a művészt kiszólitja az élők sorából, a mint a szinpadról letünik, az életből is eltünt, elfeledték, semmi sem maradt utána.
5

Az író, a költő boldogabb. Ő megírta művét, azok megmaradnak, ha volt bennök valami, a mi megérdemelte az életet, élni fog holta után is; művészetét folytathatja betegen, félholtan, még akkor is, midőn már fején és szíven kívül
10 semmi életműszerével nem bír.

Legyen tehát az író kötelessége ezt az előnyét arra használni, hogy jó társait a dicsőségben és nyomorban jegyezze fel azon lapokra, a honnan nem lehet olly könnyen letörölni a neveket, mint az emberek emlékezetéből.

Egressy Gábor! Midőn e nevet kimondjuk, egész sorozata a tüneményes alakoknak vonul végig lelkünk előtt, egy egész művészeti korszak, melly e névben van kifejezve. Egressy művészi érdeme nem az, hogy szerencsés költői alakokat szerencsésen személyesített a színpadon, hanem az, hogy ő adott azoknak lelket, és gyakran a költői semmiségből feledhetlen alakokat teremt.

Legközelebbi napokban egy francia színész (Levassor) játszott nemzeti színpadunkon, a kinek alakítási ügyességét, jellemfestéseit a magyar színbirálók osztatlan magasztalással fogadják és méltán, mert e tekintetben sok művészi leleményességet tanusított, de annál méltatlanabbul történt az, hogy egynémellyike birálóinknak a francia művész magasságaig emelkedve, onnan szánó fitymálással beszélt le hazai művészeinkhez, mint kik e magasságot soha meg sem közelíték.

Lám Egressy még meg sem halt, még a színpadról sem tűnt le, már elfeledték, már azt mondják, hogy nincs, már nem tudják hogy ki volt? Mert ha tudnák, ezt kellett volna mondaniok:

„Franciák első színésze, te remek alakító vagy; de nekünk is van művészünk a ki megmérte az utat a magasság és mélység között, a ki mutatott nekünk büszke római nemest ma „Coriolánban”, és tegnap ferde candidatus tót diákok; — a kivel együtt sírtunk a kétségbeesett „Learban”, kiben őskorunk alakjait láttuk feltámadva a jó „Apafiban”, a kemény „Gritti-ben”, a nyers „Petúrbánban”; kiben a legnagyobb költő legkényesebb alakját, „Hamletet” láttuk átszellemülve és utána a pasquillíró firkászt, remek szemtelenségével; ki játszott szemeink előtt két alakot „Garrickban”, a mikben nem a paróka és az új öltözet tette a különbséget, hanem a jellem és

arckifejezés! És a kinek még egy előnye is van; — a szellem, a bensőség, melly azt, a mit előád, nem csak hű arcképpé, de élő alakká teszi.”

⁵⁰ Ha én színbiráló volnék, ilyen formán szoltam volna. Most csak mint Egressy művész-életének rajzát mondom azt el.

⁵⁵ Ha Egressy mind ezen szerepeiből egy-egy töredéket kiragadna, azokat egymással ellentétben hármával négyével egy este előadná, egy hét alatt talán még ő róla is clismernők, hogy koszorút érdemlő művész. (Kifeledtem: és ha franciául, vagy olaszul, vagy akármi pogány nyelven beszélne és Párizson, Berlinen keresztül jött volna ide, nem pedig Kassán és Miskolcon.)

⁶⁰ Egressynek minden gondolata az ő kedvenc művészetével van eltelve. Ő színész lett szenvedélyből, melly benne philosophi érettségre jutott. A bölcsészet és a szenvedély csak a művészetben férnek össze. Legkisebb szerepén is meglátszik, hogy azt végtől végig átgondolta, és lelket iparkodott bele
⁶⁵ önteni, nem ruhát szabni rá. Ez utóbbi sokkal könnyebb mesterség.

Egressy a közéletben is büszke: ez az oka, hogy a bírálók többsége (genus irritabile vatum) nem bánik vele méltányosan s hogy több ízben jött azon gondolatra, hogy a színpadról
⁷⁰ végképen lelépjen. Mind nálunk, mind másutt nagyon sok függ a művészetnek nyújtott hódolatra nézve a művész személyétől.

Hancm mi azt mondjuk, hogy Egressynek jól illik a büszkeség, s mi mindig nagyobbra becsüljük a dőlyfös lángészt, mint az alázatos, a szerény kontárt.

HOGYAN MULAT A MAGYAR NÉP PIROS PÜNKÖSD NAPJÁN?

Pünkösöd napja az örömök napja, ezer nyolcszáz ötvenhat év óta minden évben leszállnak az égi tüzes nyelvek az emberek lelkébe új elevenséget ömlesztetni; mivel is ünnepelhetnék meg e napot kedvesebben, mint a jó szív tiszta jó kedvével?

Minden nép úgy mulat, a hogy jellemében fekszik, lássuk hogy mulat a magyar pünkösöd napján a mit különös kitüntető kedvezéssel elnevezett „*piros*” ünnepnapnak.

I. A pünkösdi király

10 Túl a Dunán egy derék magyar földes ur rendelést tett, és alapítványt hagyott, hogy a népszokásban régen divatozó pünkösdi király választás vidám ünnepélylyel legyen összekötve, mellynek közvetlen hatása egy nevezetes hazai iparágra, a lónemesítésre kiterjedjen, a mire a magyar olyan büszke szokott lenni.

15 Piros pünkösöd napján összegyűlnek a faluháznál a helység vénci, mint illik, az isteni tisztelet végeztével, s rendet tartanak a végbeviendő pünkösdi király választásra. Biró uram, notárus uram és az eskütt uraimék mind ünnepi köntöseikben jelentek meg s bemenvén a helység házába, egy nagy zöld korsóval, a
20 miben bor vagyon, csinálnak valamit; a mi az ő dolguk.

Odakünn az alatt lóháton ülő ifju legények kongatják ostoraikat, s űzik a tréfát egymással. Gyolcs inge gatyája van minden lovasnak, nem is legény, a kinck bokréta nincs a kalapja mellett, tarka kendő a mentéje gomblyukába fűzve.

25 Mikor azután az előljáró urak odabenn mind kiirták a sok tintát abból a nagy kalamárisból, előljön a kisbiró uram ő kegyelme, egy nagy piros selyem zászló a kezében, egy nagy vőfély-

bokréta a süvege mellett, a kinek jeladására a tornácba telepedett barna zenészbanda rárántja a legszebb nótát, a mitől valamennyi paripa táncol, és ugrándoz. A legények fejükbe nyomják a süveget, még jobban szoritják a kengyelt: ma van piros pünkösöd napja, ma válik el, „ki a legény a faluban?”

— Indulót húzz! parancsolják a cigánynak; a klarinetos neki tartja a szerszámát kisbíró uram fülének, hogy meggyőzze jó szándékáról, mitől annak majd a füle dobja reped; a zeneszóra a népség tódul ki a mező felé, ki gyalog, ki szekér háton, ott elállják a sikságot, tizen huszan egy szekéren, az ifju sarjadék felkapaszkodott a fákra, onnan nézi a karzatról a közelgő mulatságot, s kiabál le az alant állókra: „ott jönnek már, ott jönnek már!”

Jönnek bizony! Elöl jön kisbíró uram. Fölvitte a maga dolgát; most lovon ül; majd kiveri a szemeit azzal a piros zászlóval. Utána egy banda cigány, mind egy hoszszu szekérré rakva, a primás áll a szekérben, úgy húzza a hegedüt, hogy minden ember kalapját leveri a vonóval, a trombitást szidja a kocsis, hogy ne trombitáljon a fülébe, saróglyában ül a brúgós, piros nadrágjában, s szabodik a mészáros legényeknek, hogy neki ne ereszszék azt a tulkot, a mit a szekér után visznek.

Mert a mulatsághoz harapni is kell valamit; ökröt fognak sütni; ott a másik szekéren a nagy rettentő bogrács, meg a sok jó cipó, a minck az elfáradt legénység a dolog végével neki heveredhet, s hogy semmi fogyatkozás se légyen, a hordó bor is ott van, még pedig tiz akós, s két szép hajadon leányzó ül rajta zöld mázos korsókkal, a kik majd osztogatják.

Következnek aztán szép rendben a lovas legények, négyével egy sorban, kiki jól bizik magához: lova serényét simogatja, s ugrat ott, a hol az ablakból szép leányok nézik.

Bezárja a rendet az érdemes előljáróság, tisztartó csézájának adva első helyet, mellyen ül a tisztelendő ur is.

A mezőre érve, kisbíró uram kilovagol a piros zászlóval a határhalomhoz, letüzi azt oda; s ekkor a lovas legényeket mind

65 sorba állítják. Biró uram megfeddi őket előre, hogy le ne essenek a lórul, meg hogy egymást le ne taszigálják, és hogy azután becsületére váljanak a helységnek, valami idegen el ne kapja előlük a pümkösi királyságot.

70 Ekkor azután jelt ad a kovácsmesternek, a ki katonaviselt ember lévén, ért az ágyúzáshoz. Három mozsár van ám leásva a földbe, beverve facövekkel a szájuk. A gyerekeknek nem szabad hozzájuk közel menni. A kovácsmester hosszú nádszál végébe égő taplót szorit, azzal hasra fekve oda csúszik a szélső mozsárhoz s messziről bolygatva annak gyújtó lyukát, elpukkantja a nagyhangu vasat. Az asszony nép sikoltoz és a füleit dugja; a gyerekhad szalad a kilőtt fojtás után, ha meg tudná kapni.

75 Szól a második lövés is, most meg a harmadik; arra el kezd, valamennyi lovas vágatni a kitüzött cél felé. Egy darab ideig semmit sem látni belőlük a támadt nagy portul; hanem egy kis szellő elveri a port róluk s kitünik a versenyzők csapatja. Összevissza vannak már zavarva, ki elébb ki hátrább, egyiket félrevitte a lova azon jól kacagnak, másiké megállt a pálya közepén s össze-vissza forog; de nyargal a többi. Öten hatan kiváltak 80 már a többi közül, a paripák lába alig látszik a földet megérni, mintha repülnének, mintha a lobogó mente szárnya volna a lovasnak, melly a levegőben hajtja. A verseny pálya felén végre 85 két lovas nyomul legelőbbre, egy szürke, egy ráró.

A szürke nyeri el! A ráró nyeri el! mondják itten ottan: a ki nem hisz fogadjon pint borba, a tisztartó is fölteszi a szürkére Vidács vasekéjét, biró uram tartja a fogadást egy idei üszövel a ráró becsületére.

90 Még egy ugrás, még egy szorítás, kettő közül egyik a célhoz ért, hamarább, mint a másik, az volt pedig a szürke. Csak egy lófejjel ért hamarább a piros zászlóhoz.

95 „Nem kell olyan nagyon örülni még tisztartó uram. Három a tánc; kétszer futtatunk még. Szántok én még azzal a Vidács vasekével.”

A lovasok újra visszatérnek, megint sorba állnak, harmadik lövésre újra kezdődik a verseny. A rárós lovas csak úgy mosolyog magában, s egy pár ölnyre is elébb hagyja futni versenytársa lovát. Akkor aztán sarkantyúba kapja ő is a rárót s hátra

100 hagyva valamennyit, oda vágta a szürke oldalához. Egyenlően futnak, mindkettő jó ló és jó lovas. Egyik sem enged a másiknak.

Az egész népség kiabál utánuk: „ne hagyd magad szürke, ne hagyd magad ráró; szorítsd Jancsi, szorítsd Miska!”

105 Ezuttal a ráró ért egy fejjel hamarabb a célhoz.

„No tisztartó uram, készítsük az ekét.”

Lassan, lassan bíró uram, még egy futás az élet. Ez koronázza be. Az lesz a pünkösdi király, aki ezt elnyeri.

110 Harmadszor csak az a két lovas fut, ki a két első futásban nyertcs maradt, a többiek félre állnak. A ráró lovasa még ekkorig egyszer sem üté meg paripáját, karikás ostora most is oda van akasztva nyakába: ezuttal hát levág egy kis hajlós füzfa vesszőt s a mint megindulnak: kettőt rávág vele a lovára. Mint a dühös vihar, nyargal a paripa e két ütéstől bőszülten előre, a jó

115 szürke messze elmarad mögötte, a diadalmas legény a legnagyobb rohanás között visszafelé fordítja orcáját elhagyott társára, mintha azt kérdené tőle, hol maradtál szolgám?”

Az egész nép tapsol, még a tisztartó is, s nem sajnálja bíró uramtól a vesztett vasekét, jó kézben lesz ott is.

120 Ekkor a ráró diadalmas lovagjának virágokból és hosszú szomorúfüz ágakból font koszorút tesznek fel a kalapjára s mint a pünkösdi királya, ő kezdi meg a táncot az esteli mulatságban.

Egy évig azután ötet nevezik pünkösdi királynak.

125 Nem kell pedig hinni, hogy ez csak valami üres cím. Járnak e mellé hatalmas kiváltságok.

A pünkösdi király egy évig minden lakodalomba, ünnepélyre, mulatságra hivatalos, minden kocsmában ingyen rovása van, a mit elfogyaszt, fizeti a község; lovát, marháját tartoznak társai

130 őrizni s ha netán valami apró vétséget követ el, azért testi büntetéssel nem illetik.

Illyen nagy úr a pünkösdi király egy álló esztendeig.

Akkor azután vége van a pünkösdi királyságnak, ha csak újra megint nem a ráró lesz a győztes a versenyfutásban.

135

II. A pünkösdi királyné

Leányok között sokkal szelídebb tárgyak felett folyhat a verseny, mint férfiak között. Ez természetes, ezt nálam nélkül is tudták régen.

140 A legények kérkednek férfiui erejükkel; a leányok büszkesége mi volna más, mint a szépség.

A falu legszebb és legjobb leányát a többi hajadonok megválasztják piros pünkösdi napján ünnepkirálynénak, egy nagy tornyos koszorút illesztnek homlokára s énekelve körülhordják a faluban, minden ház előtt megállnak s összefogózva a
145 közbevett pünkösdi királyné körül, elécnklik azokat a gyönyörű szép népdalokat, a mik sohasem voltak megírva, mégis megszülettek, talán azok is azon a piros pünkösdi rózsafán termettek, a mellyen a szép leányok.

A ház gazdája azután ad az éneklő lyánkáknak különféle
150 ajándékot. Ha öreg ur, egy pár krajcárt, ha fiatal, egy pár csókot. A pénzből multságukat fedezik a hajadonok; a csókokat nem tudom mire fordítják.

III. A kamó-luzás

Először meg kell magyaráznom, hogy mi az a „kamó”?
155 mert ezt minden faluban másként híják. Túl a Dunán „kampó”,
Pest mellékén „gajmó”, az alföldön „horog”, a székelyeknél
„kankó” tulajdonképen pedig valami bot mellynek a vége
befelé görbül.

A székely faluvégeken pünkösöd napján összegyül a szomszéd
160 falvak népessége a mezőre.

Mert tudni kell, hogy a székely falvak nincsenek olly messze
egymáshoz, mint az alföldi városok, hanem egyik falu kakasá-
nak átfellegtet a másik falué hajnalban.

Tehát mindegyik falu legénysége elhozza magával a hosszú
165 görbe kamót, melly alatt nem kell érteni valami kurta nád-
pálcát, a milyet az urfiak hordanak a városban, hanem egy,
három-négy öles jó fiatal törülvágott bükkfát, a minek a vége
horgosnak van hagyva.

Két ilyen kamót aztán horgos végeiknél fogva egymásba
170 akasztanak, egyikbe bele kapaszkodik az egyik falu fiatalsága,
másikba a másiké, néha ötven is egy sorba. Akkor azután meg-
kérdik egymástól, hogy „fogod-e már komé?”

„Ha fogod, hát húzd rá!”

Erre elkezdeddik az erős multság, mind a két falu legénysége
175 neki feszíti erejét, hogy saját kamójával a másikat kihúzhassa
helyéből. Néha ki sem bírják egymást mozdítani egy álló
helyükből, mind a két fél úgy megállja helyét, mintha oda volna
növe; s ha egy két lépést tágitott előre, másik percben megint
visszaszerzi. De ha aztán sikerül valamelyiknek a másik falut
180 kihúzni helyéből, van azon kacagás. Mondják, hogy az oláh-
falusiak egyszer egészen a városuk kapujáig elhúztak egy szom-
széd helységet a kankóval, a mellyiknek nevét nem mondjuk
meg, mert megharagudnának érte. Elég annyit tudni, hogy az
oláhfalusiak voltak a győztesek.

185 Vannak emberek, a kik mindennek szeretik az okát tudni,

190 czekek azt állítják, hogy e püünkösdi mulatság onnan eredt a széékelyeknél, miszerint sokszor levén határviillongásaik, ezen pereknek úgy szakíták végét, hogy a mellyik helység el tudta a másikat voncolni kamóval a vitatott határról s a meddig el tudta, ottan volt a határ. Természetesen mindenik fél a másik földén állt, különben maga ellen erőködött volna.

Én bizony nem tudom, igaz-e a magyarázat, nem-e? Szegény széékelyekre sok mindent rájuk lehet fogni, hogy olly messze laknak.

195

IV. A bikahajsz

Ez a népies mulatság még az én diákkoromban is divatozott Kecskeméten.

200 Püünkösöd másod napján, nem mondok sokat, ha azt mondom, hogy a város népének két harmadrésze kinn volt a temetőben: nem ám eltemetve, hanem inkább a halmokra és gátokra felállva s részint az ákászfákra bölcsen felkapaszkodva.

205 Mivelhogy a temető azon sikság szélébe feküvén, a hol a bikahajsznak meg kelle történni, ez volt a legjobban választott circus, a mellyből teljes bátorsággal lehet a veszedelmes szinjátekot végig nézni. Csupán az előkelőbb urak és asszonyságok választák ki páholyul a tér közepén fekvő mázsházat rangjukhoz illő felosztásban.

210 Délután négy órakor mikor már jól megizzadt minden ember a napon, végre kezdett a porfelleg meglátszani a homokbuckák felől s távoli kutyaugatás és egy mély dörgő bömbölés jelenté az ünnepelelt művész közeledését.

215 Nem kellett a függönyt felhúzni, tágas volt a szinpad; öt, hat perc mulva sebesen robogva jött elő a kergetett vadállat, a mint a pusztáról ostoros lovasok idáig terelték; véres nyelve kilógott szájából, szarvait előre hegyezve, jött, és úgy látszék, hogy nem lát maga körül semmit.

„Hahó! Itt a bika!” orditák egyszerre minden oldalról.

E zsvajra egyszerre megtorpant az üldözött vad; megállt,
előre feszíté két első lábát, felemelte fejét dacosan s nagy büszkén
220 körültekintve, egy hosszú, vontatott haragos bőgéssel kezdé el
szerepét, a millyet alig hallottak még a jó criticusok, tán még
külföldi művész szájából sem.

A temetőárok mögül egy a bikáénál semmivel sem alább-
való hang visszakurjanta rá:

225 — Eresszétek rá a kutyákat!

Most egyszerre vad csaholás hallatszék, s a mázsaház mögül
sebesen rohant elő hat izmos szelindek a tér közepén álló vad
bikára.

A megtámadott vad egyszerre megfordult, megrázta kor-
mos fejét s azzal dühösen kezdte el szarvával tépni a gycpet,
230 mintha addig sem várhatna, a mig ellenségei oda érkeznek
hozzá.

Szép hat szelindek volt, a ki megtámadta; de a ki nem látott
még repülő kutyát, most fogalmat szerezhetett róluk. A düh-
235 hődöt fenevad egymás után hajigálta fel őket a levegőbe, mint
valami rosz macskafiúkat, nincs olyan ügyes kötél táncos, a ki
ugy hányja a bukfencet a levegőben mint ezek a párák. Egy-egy
belekapaszkodott orrába fülébe, azt meg ugy legázolta, hogy
sírva futott el onnan.

240 Most azután még jobban neki bősztülve elkezdett a téren
körül nyargalászni. Hasztalan uszították a kutyákat rá újra;
elment a kedvük az első fogadtatástul. A bika végtére méltó
haragjában a honnan megtámadták, a mázsaházra rontott.
Egyenesen neki a paraplés nézőknek, uraknak, asszonyságok-
245 nak, a kik azt képzelték, hogy ez a pusztai állat csak tud annyi
emberséget, hogy meg tudja különböztetni: ki a nobel ember?

Nojsz volt rémület. Szaladt mindenki be a házba, fel a
kéménybe, le a pincébe; tán az üres palackba is örömet bebújt
volna ijedtében, a kinek szük volt a világ. A bika beron-
250 tott a nyitva talált ajtón, szerencsére a belső szobához vezető
ajtót bezárták előtte. Annak neki rohant, a fejével keresztül

ütötte az ajtó felső tábláját s nagy bozontos homlokát véres szarvaival betolva rajta, ott bömbölt egy ideig a szobába, halálra rémítve a hoválenni nem tudó honorátiórokat, míg végre
265 ismét csendesesen, nyugodtan visszahúzta a fejét, s minthogy megfordulni nem tudott, kihátrált az udvarra.

Ott egy szögletben ácsorgott valami ártatlan gányó legény, a ki sohasem vétett neki semmit; a bika nagy dühvel az ártatlan embernek fordult neki s szarvait előre szegezve, rá rohant
200 veszetten.

Mindenki elborzadva látta az ifju veszedelmét, a kinek egy perc mulva úgy kelle a falhoz szegezve maradni, mint a hogy a pillangókat odaszúrják a skatula oldalához gombostűvel.

A veszély azonban némelly embert találékonyvá tesz. Az
265 ifju legény azon pillanatban, mindőn a bika leszegzé szarvait, odavetette magát annak fejére, s két kezével megkapaszkodott annak szarvaiban.

A bika először elbámulva állt meg; azután elkezdte szarvait rázni, nyakát csavargatni, s a mint látta, hogy ez uj ellenségét
270 nem veheti le olly könnyen magáról, mint az előbbenieket, akkor elkezde ugrálni, szökellni, hánykolódni. A legényt nem birta levetni fejéről; oda volt az növe hozzá.

Ekkor bömbölve futotta körül a tért, fején hurcolva legyőzhetlen ellenségét, a kit senki sem tudott helyzetéből megsza-
275 badítani.

Végre egy pillanatra megállt a bika, tán hogy kissé megpihenve, új erőt szerezzen.

E pillanatban azt vettük észre, hogy a legény egy kezével csizma szárához kapott s azzal valami villant meg kezében.

280 Abban a percben mind a négy lábáról leesett a bika, mintha kikapták volna alóla a földet, összerogyott, egyet rázkódott és vége volt.

A suhanc a csizmaszárból előrántott fehérvári bicskával csak egy akkora szurást tett a nyakán, hol a gerinc és az agy összeér,
285 mint egy gombostű hossza, s megölte vele.

Illyen mulatságok voltak hajdanában a vig Kecskeméten, nem tudom vannak-e még most is, vagy azokat is pótolja a civilizáltabb időkben Beranek lovar-komédiája?

* * *

200 Illyenek a magyar nép mulatságai piros pünkösd napján; jól jellemzi magát bennük; harc, verseny, dal és küzdelem van azokban.

A felső vidékeken és Erdély déli részén, hol más faj lakik, az izlés is másforma, amott pünkösd napján kötelet húznak az utcán végig, annak közepére eleven ludat akasztanak lábainál
285 fogva; a melly alatt azután a legények lóháton elballagva, a lud nyakát elszakítani törekszenek. Természetesen a ki azt egy rántással el nem tudja végezni, a ló kimegy alóla, s ő a ludon függve marad; ezen azután sokat lehet nevetni.

Az utóbbi helyen pedig fazékba dugnak kakast s a bekötött szemü legénynek azt kell furkósbottal eltalálni.
300

Ezek is szép mulatságok, a ki szereti.

A magyar ember természete az, hogy inkább szereti, ha bámulják, mint ha nevetnek rajta.

80

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. jún. 1.]

Tekintetes szerkesztő ur!

Az én nevem *Kakas Márton*. Ezt azért bocsátom legeslegelőre, hogy egyszerre mindenki hevenyében elmondhassa rá a maga megjegyzéseit, élceit és mókáit s többet ne bajoskodjunk vele.
5 Majd fogják mondani: „Bizony kendnek is jobb volna odahaza

kukorítani, mint itten”, vagy pedig: „minden kakas kaparjon a maga szemetjén”. Fogják azt is mondani, hogy ime ez az a kakas, a ki a nóta szerint „fejét hagyta a tudósoknak, torkát hagyta az énekeseknek, lábát hagyta a táncosoknak;” majd ha
10 megharagszik valaki, így is fog szólani: „bizony ez a kakas annyit ért a dologhoz, mint *tyuk* az ábecéhez.” Legtöbb ember pedig azzal fog üdvözölni, hogy „de már megvirrad, mert a kakas is el kezdett kukorikolni a Vasárnapi Ujságban.”

15 Én pedig mind ezzel nem törődöm, hanem megkezdem a magam munkáját s nem haragszom meg minden tréfáért, sőt még inkább magam is segíték ott nevetni, a hol mások is nevetnek.

Nem kevesebb az én szándékom, mint a „Vasárnapi ujság”-hoz állandó színházi tudósítónak beszegődni. Igaz ugyan, hogy
20 én most jöttem a faluról, s tegnap *láttam* először színdarabot (nem mondhatom, hogy *hallottam* is, mert néma darabot adtak, — hihetőleg süketek kedvéért), hanem hiszen ezzel a bevezetéssel más színbiráló is nyitott már be tudtomra, s nem mondok vele semmi újat. Annyi képzettségem már van, hogy nem kiáltok rá a színésznőre, hogy „lássuk már azt a medvét, ifjasszony;” nem is rontok fel a színpadra, mikor valakit meg akarnak ölni, a többit pedig majd megtanulom a többi hirlapoktól.

30 Azután én igen kellemetes ember leszek; nekem nem kell sem tiszteletdíj, sem ingyenzártszék, sem hirlappéldány, sem nyájas mosolygások s egyéb mellékes accidentiák, sőt nem mondom, hogy egy-egy döbböz turóval is nem kedveskedem azért, hogy leveleimet felvegyék; továbbá párbajt nem vivok; (jó is volna! azt mondanák „kakasviadal”) és senkibe sem leszek szerelmes.

Ennyi jó tulajdonságom mellett ön merőben vétene saját maga ellen, ha leveleimet a „mondanivalók” keserű nyaktilója alá vetve a többi kifogyhatatlan irodalmi szecska közé aprítaná.

I. Levél. „*Szerelmes az ördög.*” Ballét öt felvonásban. Gyön-

40 gébbek kedvéért, kivált falusi emberek számára meg kell magyaráznom: mi az a ballét? különben nem tudják. Ez egy olyan színdarab, a hol minden ember a lábával beszél, a fejét nem használja semmire. Itt a játészó személyeknek arca viláéért sem mozdul, haragot, jó kedvet, avagy meglepetést *nem szabad*
45 neki mutatni, ezt mind lábbal kell kifejezni. Hm. Hiszen haragot csak könnyű kifejezni lábbal, úgy hogy az ember jól megrúg valakit, de örömet? Ez ám a mesterség!

Előjön egy nagy ur, egyet lép jobbra, egyet balra, ez azt jelenti, hogy most az inasát keresi. A lábát megrázza, ez csengetés volt: az inas meghallotta, bejött. Az ur felemeli a bal lábát: ezzel azt kérdezte, hogy hát hol van a kávé? Az inas hátrafelé nyújtja a lábát, a mivel azt mondja, hogy nem adnak addig a kávéházban, míg a régi contót ki nem fizetik. Az ur erre kinyújtott lábbal megpördül, mint az orsó, a mi annyit
50 tesz, hogy: de mikor a kerek világon sehol sincs olyan pénzverő-intézet, a hol az ő számára nyomtatnák a bankót. Az inas erre eltávozik, a mi azt jelenti, hogy nincs rá több szükség. Az urnak ekkor eszébe jut, hogy van még valahol egy nagyságos ur, a ki szokott kamatra adni pénzt, köznyelven úgy
60 hiják, hogy „ördög”. Fog egy nagy könyvet, mutatja, hogy milyen jó volna, ha tudna belőle olvasni. Mérgében földhöz csapja, aztán kap egy kardot, azzal karikát csinál a földön: nem veszi észre, hogy a kard vége cindhelcli, a kard elsül, s ő ijedtében elesik a földre, a mi annyit jelent, hogy elájult.
65 Erre a szóra kinyilik a pincaajtó s előjön egy veres köpönyeges ur, egy nagy kályhafütő villával, meg egy veres szoknyás kisasszony. Az egyik az ördög, a másik a leánya. Az ördög mutatja nagyon érthetően a leányának, hogy ezt a frátert majd azután szép szerivel el kell vinni a legalsó emeletbe,
70 a kinek neve a pokol. Az ördög eltűnik, ott marad a leánya, a piros rokokya lehull róla, s ime egy nyalka gyerek áll a felocsúdó gavallér előtt. De lelkem adta: ekkor már nem a szerelmes ördögöt, hanem a szerelmes criticust játszák; ifju ember,

75 öreg ember el kezd tapsolni a csinos ördögnek, csak az a hülye ott a színpadon ijed meg tőle, s ijedtében majd a bőgös instrumentumába bújik. Még is megvigasztalódik az által, hogy az ördögöcske pénzt hozott neki, ez kiengeszteli: összeüti a bokáit a levegőben s ezzel vége a felvonásnak. A második felvonásban van a grófnak egy szeretője, a kitől ez a kis nőördög 80 el akarja őt csábítani. Most már mind a két kisasszony leányruhában jár. (Közbevetőleg mondva: nagyon megsajnáltam szegényeket: most is azt a ruhát viselik, a mit kis leány korukban; pedig nagyon kinőttek már belőle). Nagyon szép az, a hogy ez a csábítás végbe megy; az egyik leány leguggol a másik a lába hegyére emelkedik; mikor az egyik hátrahajlik, 85 a másik a levegőbe szökik; majd mind a ketten a csillagokat mutogatják lábaik hegyével, a szegény embert megfogják, jobbra huzzák, balra huzzák; az csak túri egy darab ideig a dolgot, utoljára megharagszik, kinyújtja a lábát, egyet kerít 90 vele maga körül, megpördül ötször hatszor a sarkán, a mivel nyilván azt akarta mondani: hogy közel ne menjen hozzá senki, mert leüti a lábáról! A dolog azután abban marad. Hanem valami kóbor tengeri betyár időközben ellopja a gróf kedvesét. (Mellékesen mondva, furcsa ország lehet az, a hol a *leányokat* 95 *lopják*, nálunk ráfizetnek, még is alig viszik.) Denique a tengeri rabló eladja az ártatlant egy nagy szakállú török basának. (Hogyan is lehetne török basát képzelni nagy szakál nélkül.) A gróf utána szalad, gyalog annyi tengeren keresztül, kéri vissza, s igéri a töröknek cserébe az ördögöt. Az érzi a salétrom- 100 illatot, s csak rázza a szakálát, hanem akkor el kezd neki az ördög táncolni. Az egyik lábával felrugja őt a hetedik mennyországba, a másikkal kirázza belőle a lelket, utoljára a lába hegyén jár előtte, a mi ördögnek nem mesterség; ezt már nem állhatja ki a jámbor basa, megveszi az ördögöt minden áron s kiadja a gróf ur menyasszonyát. Perse hogy nem marad neki 105 egyéb az ördögből, mint a szarvai. Hanem már most a szegény ördög lesz szerelmes a grófba; de perse a szülők az ilyen

házasságba bele nem egyezhetnek; az ördög excellentiás ur, a gróf pedig csak méltóságos, a viszonyból nem lesz semmi. 110 Az ördög kisasszonyt haza kergetik a pokolba, a ki azután bosszúból összetépi a contractust, a mit a gróf adott neki, s így az is szerencsésen megszabadul. A vén ördög azért nem ad most senki lelkére pénzt többet, hogy akkor az egyszer olyan csúful rászedték. Ezzel aztán nagyot ütnek az öreg dobra, 115 a színpad lángtengerbe borul, s a közönség siet haza vacsorálni.

Mellettem egy alkalmatlan öreg ur ült, a ki az egész előadáson mindazon dohogott, hogy hát ez a célja a nemzeti színháznak, hogy az egész estét lábfintorgatásokkal töltsék be? hogy hát mit gyarapodik ezzel a nemzeti irodalom, művészet és hazai nyelv? Hogy az ilyen üres látványságok mi szolgálatot tesznek a nép erkölcsi művelődésére, jó érzelmeinek kifejtésére s izlésére? Pedig hogy ezek volnának egy olyan intézet céljai, minő a pesti országos nemzeti színház és nem a közönség fásult érzékeinek felcsiklandozása s több efféle. 120

Nem birtam elhallgattatni, utoljára azt mondtam neki, hogy ha sokat lármáz, feladom a jegyszédőnek s nem kap több belépti jegyet. — Ugy-e jól tettem? 125

No majd a jövő héten másról irok.

Aláoszolgálója *Kakas Márton*.

81

SCHODELNÉ, MINT „SZILÁGYI ERZSÉBET”

Nőkre nézve az önállóság minden útja el van zárva; neveiket nem igen jegyzi fel az emlékezet, legfeljebb is egy csendes sírkőre, a honnan elolvashatja, a ki arra vetődik, hogy hú hitves, jó anya volt stb. Egyéb érdemeikkel a nőknek nem 5 vesződik a történetírás.

De a legmagasabb, a legfényesebb utat még sem lehetett clőlük elzárni, a dicsőség útját.

Azon nevek között, melyek nemzeti művelődésünk történetében állandó fénnel fognak ragyogni, a legtiszteltebbek egyike Schodelné.

Vannak nekünk hírhedett művészeink, kikre azért vagyunk büszkéek, mivel hazánkban születtek, s ha külföldi diadalaikról emlékezünk, mindig oda írhatjuk „jeles hazánkfia”, hanem a kik azért annyit gondolnak velünk, mint a száraz dajkájukkal. Schodelnét nem csak azért nevezhetjük mienknek, mivel hazánkban született, mivel hazai dallamainkat olly szépen énekelte, hanem mivel valóban magyar volt, szívében, lelkében.

Csak egy éve, hogy meghalt, de a szinpadról már nyolc éve, hogy lelépett s a művész halála ott kezdődik. Nyolc év alatt annyi új nemzedék sarjazott, hogy nem lesz fölösleges elmondanunk, mi volt nekünk Schodelné?

Az 1842-diki országgyűlésen a karok és rendek azon tanakodtak: valljon méltó leend-e ez a mi magyar színházunk, hogy annak az ország 16 ezer forintig emelje a segélyezést. Igen jó gondolat volt erre azzal felelni, hogy az igazgatóság az egész színtársulatot felvitte Pozsonyba (voltak tudniillik, a kik Pozsonynál idább nem szoktak lejönni Magyarországba). Ekkor lépett fel Schodelné művészi ereje teljes virágában; s fellépte után rögtön megszavaztatott az országos segély. *Bizonyosan* mondhatjuk, hogy az eldöntő okok közt nagy helyet foglaltak az ő dallamai.

Schodelné nemcsak a fülnek énekelt, hanem a szívnek is, és nemcsak énekelni, de játszani is tudott. „Norma,” „Szilágyi Erzsébet” („Hunyadi László”ban), „Macbethné,” „Linda”, „Borgia Lucretia” sokáig fognak még rá visszaemlékeztetni, miket ő annyi tűz-, erő- és művészi képzéssel tudott személyesíteni.

Nevét méltán jegyzi fel a kor hazánk legnagyobb művészei közé.

Azon fényes sorok közé, a mik művészi dicsőségét hirdeten-

dik, legyen szabad nekünk egyszerü betűkkel azt is feljegyez-
nünk, hogy a sírkő, melly annyi dicsőséget befed, egyszers-
mind a legnemesebb, a legjobb szivet is takarja, melly tudott
45 dicsőségéről lemondani, fájdalmaít viselni és meghalni bele.

82

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. jún. 8.]

II. Levél. „Török János”, dráma.

Szerkesztő ur. Én, és mellettem még egy pár becsületcs
ember azzal a hiszemmel mentünk a színházba, hogy mi ott
a derék Török János hazánkfiáról, a „Magyar Sajtó” nagyér-
5 demü szerkesztőjéről fogunk valamit hallani, a ki bízor yára
nagyon megérdemlené, hogy valaki egy szép drámát írjon
róla; s képzelje mit láttunk? előjön egy dühös vadember, a ki
feleségét azért mert egy paraszt legénynyel együtt találta a kert-
ben, minden processus nélkül, rögtönitéletileg lenyakaztatja.
10 Pedig ő sem jobb a diákné vásznánál, mert ő kigyelme meg
a szomszéd asszonyba szerelmes, a miért a testvéröcsce is,
a ki igen jeles ember, eléggé lepirongatja, de a mi nem használ
semmit. De még az az asszony is gyámoltalan egy teremtés;
a mint rajta kapják, csak engedi magát szidatni, noha nem is
15 ő érte volt ott a paraszt legény, hanem a leányaért: nem
menti az magát sehogy. Ugy rágtam volna már a szót a szájába,
hogy mit mondjon? csakhogy rá nem kiáltottam: „ne hagyja
magát hugomaszony! mondja annak a mérges embernek,
hogy ez a legény a kertész; azt kérdezte tőle, hogy kel-e már
20 a petrezselyem? azért térdelt le a földre!” Ezzel kivághatta
volna magát. De perse nem jutott neki eszébe s lenyakazták,
mint a ludat. Török János uram csak azután tudta meg hát,

hogy nem a feleségébe szerelmes a paraszt legény, hanem a leányába. Nosza futtat hevenyében a felesége után, hogy ne bántsák, de biz az már akkor régen haza ment vacsorálni, s Török János ebbeli kétségbeesésében nem tudja hogy hova legyen? hogyan ölje el magát? az ablakon ugranék ki: de nem szabad, mert az csak festve van, karddal vágná el a torkát, az nincs kiköszörülve; a sűgőlyukba ölné magát, de ott ül a sűgó,
30 az elkapja: már a kezemben volt egy hatos, hogy felhajítom neki: ihol hat krajcár, vegyen rajta spárgát s kösse magát oda a karos gyertyatartóra, a mint szerencsére meghallja a szükségét egy török rab a börtön fenekén, az keresztülássa magát a falon, fégyverengedélyt kerít valahol, puskaport, srétet vesz, bejön és
35 ledurrantja Török Jánost, mint a harkályt. Hogy mi történt azután? azt nem tudom, mert a függőnyt leeresztették s a színészek hazamentek.

Nem így kellett volna ezt az egész darabot csinálni. — János urat mingyárt az elején főbe kellett volna lövetni azzal a tárral, a feleségét azután hozzá adni ahoz a másik becsületes Törökhöz, a paraszt legényt pedig, a helyett, hogy annyi veszedelmet kiáll, hogy egy nemes kisasszonyt elvehessen, ha már csakugyan szerették egymást, fel kellett volna küldeni a Nyírbe, hogy keressen magának nemes atyafiakat; talált
45 volna, a mennyi csak kell, s senki sem háborgatta volna többet.

Így azonban tanúság az egészből az; hogy kedves felebarátaim! senki le ne vágja közületek a felesége nyakát minden színre szóra, mert azt azután többé oda ragasztani nem lehet, s nem minden ember lehet olyan szerencsés, mint Török János, a kit az ilyen gyilkosságért nemcsak hogy el nem fognak, de sőt a közönség még a darab végén elő is híja, mintegy bizonyosságául annak, hogy lám kutyába sem vette az egész főbelövést.

A „Hölgyfutár”ban olvastam épen most egy derék és okos ember több rendbeli indítványát minő például az, hogy gyümölcsözésre sokkal alkalmasabbak a fiatal színészek és szí-

nésznők, mint az öregek, hadd álljon ez az én indítványom is a sok között: — ha valaki egyszer meghalt a szinpadon, azt a közönségnek ne legyen szabad előtapsolni, mert ez nagyon rontja a csalódást, sőt ha valaki sokáig szinpadon játszván, bizonyos számú halálozásokat betöltött, az többé olyan szerepre ne alkalmaztassék, a mellyben meg kell halni; mert már nem hiszi el neki az ember.

No ugy-e, hogy nem vagyok én olyan együgyü ember, mint a millyennek gondolt?

Kakas Márton.

83

HIDVÉGI GRÓF MIKÓ IMRE

Boldog Erdély!

A melly hont fiai olly nagyon szeretnek: hogy még testvérhazájukra, Magyarhonra is féltékenyek érte; a kik büszkék arra, hogy magyarok; de kétszer olly büszkék arra, hogy erdélyiek.

És van is okuk rá.

Három század óta Erdély tartotta fenn ősi szokásainkat, fajunk tiszta jellemét, hazai irodalmunkat, és a legdrágábbat: a hazafiui magas jellemek példányképeit.

Miket köszönhetünk mi Erdélynek a multból? azt tudja mindenki, a ki a történet lapjait forgatta. A békés jelen nem kíván áldozati vért s hősi kardcsapásokat többé; most ész, és érző szív, és magas lélek az erős tulajdonai, mikből élet támad a hazára nézve.

A jelenben él Erdélynek egy derék fia, ki korának és nemzetének szövétnekéül szolgál: Hidvégi gróf Mikó Imre. Őt találjuk mindenütt azon jelesek között legfelül, kik neveiket nem engedik elfeledtetni; kiknél a fiak folytatják az apák erényeit.

20 És én azt mondom, hogy ezek az erények egymással a leg-
szorosabb összefüggésben vannak:

Arra, hogy valaki a hazának szolgálatokat tehessen, magas
szellemi műveltséggel kell birnia; hogy áldozatokhoz kedve
legyen, ahhoz nemes, szeretni tudó szív kell, hogy legyen mivel
25 áldozni, ahhoz rendben tartott vagyon szükséges; hogy az ősi
ur-birtok gazdáját valóban urrá tegye, azt csak szilárd elvek,
okos fő, és mindenek felett magyar egyszerűségében megelé-
gedett kedély eszközölhetik.

E néhány sorban gróf Mikó Imre van leírva.

30 Szép hazája Erdély, mellynek legáldottabb vidékén a szé-
kely Háromszéken terülnek jól rendezett uri birtokai, olly
sokat vesztett, olly sokat kellett nyernie. Gr. Mikó Imre nem
várta el, míg a kor szükségéi úgy ránk érnek, hogy mindenki
ujjal mutathat arra, a mink nincs; ő maga vitte elől a fáklyát
a sötétben és kereste merre a boldogság utáni ut?

35 Erdélynek van gyönyörű színháza. A színház a nemzeti nyelv
őrkince. A ki azt Erdélynek visszaszerzé, ki annak részvény-
társulat utjáni fennállását biztosítá s hiányait, szegénységét
saját áldozataival fedezte, az gróf Mikó Imre.

40 A színház a szívek művelő tanodája: ámde a tudományos
műveltség tárháza, Erdély legszebb tanodája, honnan annyi
tudósunk került ki, a *nagyenyedi collegium* csak üres, kormos
boltozatait mutatta, midőn három év előtt ott jártam. Most
ismét hirdetik abban a tudomány igéit az ifju nemzedéknek;
e szellemi oltár létrehozója ismét gróf Mikó Imre.

45 Erdélynek annyi régisége, boldog előidőket fentartó emléke
van, hogy azokból egy *muzeum* bizton megtelhetnék. Lel-
kes hazafiak rég pengették ez eszmét. A kincsek meg-
volnának, de olly nagy épületet hogy alkosson Erdély or-
szágos segély nélkül? Erre azt válaszolta gr. Mikó Imre, hogy
50 Kolozsváron levő pompás nyári palotáját, a környező szép
angol kerttel együtt „oda ajándékozá” a nemzetnek, *muzeumi*
épületül.

Az ipar, az anyagi jóllét eszközei teszik tartossá az ország boldogságát, gróf Mikó Imrének köszöni Erdély tűz és jégkármentesítő intézetét, mely évenként pár millió forintnyi értéket biztosít; ő idézte új életre nevezetes áldozathozással az erdélyi gazdasági egyletet, mely a legjótékonyabb befolyással van az ottani gazdasági viszonyokra. Adja az ég, hogy legújabb törekvései a Kolozsvár-brassói vasút ügyében kivánatos sikerrel legyenek koronázva; az leend a legszilárdabb kapocs, mely a két hont egymáshoz csatolja, s mellyről Kolozsvár örökre megemlegetheti a legelső nagy alapítók neveit; köztük legelől Mikó Imre grótot.

És ha akarjuk őt látni az országos művek gondjából alább szállva, mint tudóst íróasztala mellett, mint irodalombarátot könyvtárában, mint házigazdát baráti, ismerői körében, akkor azt, kit eddig tisztelni tanultunk, most becsülni és szeretni is megtanuljuk.

Gróf Mikó Imrében legbuzgóbb pártolóját ismeri minden életrevaló, minden helyes irodalmi vállalat; ő maga is alapos, tudományos képzettségű bajnoka az irodalomnak; az igen érdekes „Erdélyi történelmi adatok” szerzője*, az irodalom oltárára tett áldozatait szellemi kincseivel iparkodik felülmulni. Háza mindig nyitva van költők, tudósok és művészek előtt, kik az erdélyi főuri körök által valódi őszinte magyar szivességgel vannak felkarolva, s kik különösen gr. Mikó Imrét nem úgy tekinthetik, mint magasról lenéző pártfogójukat, de mint osztályuk szives patriarcháját, a ki elnököl, de nem uralg.

Az ég tartsa meg soká nemzetünk testilelki javára a valódi nemest! és tegye foganatossá magas és fényes példáját mind a két hazában!

* Minő igaz szenvedélyes részvétellel viseltetik a t. gróf nemzeti irodalmunk iránt, a felől egy jellemző vonást említek fel: Erdélyben jártamkor szerencsés valék a t. gróf által egy kedélyes mulatságra meg-

hivatni, melyet ugyanazon nyári palotájában tartott, mellynek most már „erdélyi nemzeti muzeum” a neve. Ott a t. gr. egy halmaz elsárgult kéziratot mutatott elő; örömtül ragyogó szemekkel mondvá: hogy ez általa véletlenül felfedezett kincs, egy szomoruan elhalt szak tudós hagyatéka közül való. Ez volt néhai Debreczeni Márton *Kievi csata* című hősköteménye. A mű csak tisztázatlan iratokból állván, a t. gróf *sajátkezűleg tisztázta le a néhány száz írott ivre menő munkát* (még pedig igen szép írással). Hány főrangú hazánkfia dicsekedhetik azzal, hogy csak *el is olvasta*, a mit ő olly szenvedélylyel sietett megmenteni az enyészet kezétől? E sok tekintetben remek hősköteményt a t. gróf később kiadta saját költségén s az egész jövedelmet a szomoruan elhunyt s a hazának sok hasznot, magának sok gondot szerzett Debreczeni Márton családjának engedte át.

84

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. jún. 15.]

III. levél. Brankovics György, írta Obernyik. Egressy jutalomjátéka.

Szerkesztő ur. A legutolsó restauratio óta nem vivátoztam annyit, mint ezen az előadáson. Pedig azt már veheti észre,
5 hogy én nagyon válogatós ember vagyok. Aztán megvallom, hogy nem is sokat vártam ettől az Egressytől, hiszen a lapok ugyanakkor, mikor Belke Johanna mosolygásától el vannak ragadtatva, annyi rendreutasítani, igazítani valót találnak Egressy minden szavában, mozdulatában, hogy magamforma
10 falusi ember azt hiszi, miszerint ezt talán *már* meg sem lehet nézni. Ezt perse azért teszik, hogy annál nagyobb legyen a meglepetés, ha azután az ember színről színre látja. A műszabályokhoz én nem értek, én csak azt tudom megítélni, a mit látok és érzek. Én csak azt mondhatom, hogy nemesebb, élet-

15 hivebb, minden mozdulatában igazabb alakot képzelni nem tudok, mint a millyen Egressy volt a vén szerb fejedelemben, és indulatnak csak azt hiszem, a mi az ő szavából hangzott, a mit az ő arca fejezett ki. Mikor haragudott, én remegtem, mikor sirt, vele sirtam, és nem jutott eszembe, hogy ez játék,
20 hogy ez művészet, azt gondoltam, minden igaz; és úgy látzik, hogy a közönség is egy véleményen volt velem, mert az egész darab folyama alatt olly példátlan dolga volt minden kéznek, szemnek és zsebkendőnek, hogy ha ez nem tetszés jele, hát akkor én nem tudom, hogy mi az? A darab története
25 az, hogy Brankovics leánya szerelmes Murát zultánba, kinél a békesség kezeseiképen Murát fiai vannak. A szerb nép azonban hadat sürget a magyarral egyesülten a török ellen; mire Murát kiszúrhatja a két fiú szemét; a kikkel aztán apjuk épen akkor találkozik, midőn leányát elátkozza, a mi nagyszerű jelenet. Végül a magyar és szerb sereg megveri Murát hadait, a mit Brankovics haldokolva tud meg. A három első felvonás igen jó, a másik kettőn látszanak a halál sürgető kezei, melly a költőt kora sirjába temette. Azért én mégis szivesebben meg
30 nézem azt a művet, mint akárhányat, mikben a három első felvonás ugyan rossz, hanem a két utolsó még rosszabb; s a millyenekről már van egy pár levél a begyemben.

Végezetül szeretném megtudni azt az egyet, hogy mire való volt még ez annyi okos mondással gazdag beszélő darabba is betoldani egy kis táncocskát? ha csak annak az indokolására
40 nem, hogy a szép Mara unja magát a háremben. Részemről elengedtem volna. Környékemben minden ember ollyan érzékeny hangulatban volt már, mellettem egy derék bácskai atyafi ült, a ki minden velős mondásnál oldalba döfött könnyökkel, sőt a hol arról van szó, hogy a szerbek és magyarok legyenek jó barátságban, a kezem is megszorítá, s már épen
45 annál a pontnál voltunk, hogy egymás nyakába borulva örök barátságot fogadjunk egymásnak, a midőn csing-ling! hipp-happ! előugrik egy pár nympa, kirúg, berúg, körülmosolyog-

ja a világot; s azzal vége a lelkesülésnek. Táncoljatok a táncol-
lókkal, és szomorkodjatok a szomorkodókkal. Ez a mondás
70 a szinpadra nézve is helyes.

Kakas Márton.

85

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. jún. 22.]

IV. Levél. Tell Vilmos, opera. Rossinitól.

Nagyon, nagyon kérem a színházi pénztárnok urat, ne adjon annak az öreg zúgolódó pácínácítának mindig mellettem való zártszéket. Ő az oka, hogy ennek az operának csak az első felvonását hallgathattam meg. S most a szerkesztő urnak egy ötödrész operáról referálok.

Jól tudom, hogy falusi embereknek beszélek s így mindent az elején kell kezdenem. Megmagyarázom tehát, hogy mi az az opera?

10 Opera az, keresztyén atyámfiai, mikor az ember ezt a rövid mondást: „hozz nekem egy ital bort!” ilyenformán ereszti ki a torkából: „hó-ha-hi-ha-hozz ne-e-e-ke-e-em e-e-egy ihahu-tahahul bolololololort!” Továbbá, mikor a hős szerelmet vall: „Szívem elraboltatott” először ő mondja egyedül,
15 után mondják ketten, hárman, végre valamennyi inas, közkatona, paraszt és a silbakon álló strázsa is mind egyszerre éneklil ugyanazt az érzékeny mondást; ez így tart mintegy öt percig. S mikor vége van, megint újra kezdik: „Szívem elraboltatott.”
20 Azután kettő három, a ki jobban bizik a hangjához, előlép a sugólyukig, s gyönyörű nótákat énekel minden elképzelhető húzó és fúvó és ütő muzsika közreműködése mellett. A szöve-

get sem a hallgatónak sem az éneklőnek nem multhatatlan feladata tudni. Hanem ezek nem olyan énekesek ám édes atyámfiai, mint talán a diákok kántusa. Először vannak közöt-
25 tük olyan hangú asszonyszemélyek, hogy mikor megszólal-
nak, az ember azt gondolja a menyországból hallja a hangokat; azok a leirhatatlan játékok a hang minden kifejezései-
vel még a fülemülénél is furcsábbak. Az sem csekély mesterség, hogy
annyiféle ember, a ki mind más szerepet énekel, a taktus szerint
30 összevágó módon tudjon felelgetni, egyszerre belekapni a
másik szavába. A mikor a legrettentőbb módon ütik az öreg
dobot, fújják az üres fát, s negyven ember úgy harsogtatja az
éneket, hogy reng a föld bele; a karmester egyet int egy akkora
kis pálcával, mint a plajbász s csitt! egyszerre elhallgatott öreg
35 dob, klarinét, furulya és negyven torok; azután újra int a
plajbászszal s akkor meg olly halkan zendül meg ének és zene,
mintha távoli szélzúgás volna, mellybe harangszó és búcsú-
járók éneke vegyül, ábrándo-zó pacsirta dalával.

No hát illyenforma az opera.

40 Zártszékembe ülve, mint már emlitém, egyfelől az én zugo-
lodó öreg uram jutott mellém, más felől egy ifju lovag (de
gyalog) hátrafésült hajjal, a kinek három szemüvege volt,
egy négyszegletű solo, egy ablakos az orrán és egy dupla
távcső.

45 A sok szemüveges ifju nagyon barátságos volt hozzám.
Látta, hogy falusi ember vagyok, örült, hogy már a vidékiek
is kezdenek az operába szokni; figyelmeztetett, hogy ez a leg-
szébb operák egyike; különösen gyönyörű benne a *festés*;
én azt gondoltam: a színpalakat érte s kérdezém, hogy ezt is
50 Telepi festette-e? Az ifju lovag még egy negyedik szemüveget
keresett elő, hogy jobban megnézhesen. Látta, hogy együgyü-
ségéből szóltam, nem gonoszkodásból s nem restelt kegyesen
megtanítani rá, hogy a zenével is lehet festeni. Ez már régen
ki van mondva. Mindegyik hangszer külön szint képvisel:
55 a hegedük az eleven pirosat, a fuvolák a csendes égszín kéket,

a trombiták a ragyogó sárgát, a fagótok a zöldet, a bőgő a feketét s végre az öreg dob maga a szivárványt, mert annak a hangjában minden szín megvan, s ezen színekkel festeni tudni a zeneművészet titka. Elszédültem e titok mélysége előtt; mellybe mélyebben elmerülhetni módom lett a rögtön megzendülő nyitány alkalmával. Ez a nyitány igazán remek valami. Bátran kimondom, hogy még egy szép csárdással is kiállja a versenyt. A pásztorkürt zenéje különösen gyönyörű benne. „No hallja ön? szólt lelkesült szomszédom, ez fejezi ki a zenében a legmélyebb, átlátszóbb lilaszínt.” (Pompás!) Következett azután a nyitány vége, a mikor minden zenész azon törekszik, hogy megmutathassa, miszerint az ő hangszere a legerősebb. Ez nagyszerű! Én tudtam, hogy engemet nem bántanak, de mégis megszeppentem. Hasonlított Szebasztopol ostromához. Tetszett is a közönségnek; ismételtetni kívánta, a mi rendkívüli dolog. A karmester birt annyi ethnographiai ismerettel, hogy onnét kezdve ismételteté a nyitányt, a hol a csindaratta-bummaratta! kezdődik, melly ismét megtette hatását. Miután felrepült a függöny, kezdődött a játék, az én szemüveges szomszédom elhallgatott, hanem a helyett el kezdett dohogni mellettem a túlzanülő vén besenyő: „micsoda szörnyőség ez? nem elég, hogy az opera a drámai színezetet mindig leebb szorítja a színpadról, de apródonként még a drámai irodalom tollát is kitepi. Egyenként zenére teszik leghírhedtebb darabjainkat: „Macbethet”, „Tellt”, „Ernanit” stb. és a mint egyszer operaformában került valamelyik a színpadra, soha többet az, mint dráma meg nem jelenhet a műsorozatban. A közönség azt mondaná: az igazgató rászedte: zene nélkül adatja az operaszöveget; pezsgős palackba tölteti a kútvizet. Ez a leggonoszabb neme a gyűjtogatásnak: a világhírű drámákat operaszövegekké dolgozni át” stb., stb., stb. — Uram, ez így ment az egész felvonáson végig, úgy hogy én nem értettem az egész operából semmit. Hallottam, hogy valaki énekel, de nem tudom hogy mit? Gyanítom, hogy

⁹⁰ kergettek valakit, de nem tudom, hogy miért? és sejtem, hogy tizennyolc kisasszony igen díszes öltözetben fonogatott guzsalyon, de nem tudom hogyan? Egyetlen gyönyörűségem volt egy szép imaének, melly nekem igazán tetszett. Gondoltam, hogy jól cselekszem, ha ennek tapsolok. ⁹⁵ Egyedül maradtam a tapssal, mindenki rám nézett; senki sem követvén példámat. Perse itt nem szólt az öreg dob, meg a réztányér. Ezen való szégyenletemben, hogy annyira nem értek a dologhoz, alig vártam, hogy leereszszék a függönyt, keresztültörttem magamat az előttem ülő egész sor kalapon és abroncszoknyán s szöktem a színházból, eszembe jutván azon aranymondás: hogy a míg az ember úszni nem tud, ne menjen a vízbe.

Kakas Márton.

86

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. jún. 29.]

V. levél. Okos bolond. Vigjáték.

Szerkesztő úr engedelmével én megtámadom az igazgatóságot, hogy nekem a belépti díjam felét fizettesse vissza, mert nekem csak felét mutatták meg a darabnak: az okosat nem ⁵ láttam.

Mikor a tisztelendő úr szakácsnéja ráfogta a macskára az öt font húst; a tisztelendő úr megmérte a macskát, s az épen öt fontot nyomott. „No az öt font hús itt van, de hol van már most a macska?”

¹⁰ Kérjük el tőle ezt a mértéket és mérjük meg rajta az okos bolondot.

Két öreg úr két fiatal leányt akar elvenni, Kinzai orvos úr el akarja venni Laurát, Hatosy Gáspár gyámleányát, Gáspár úr maga pedig nagynénje fogadott leányát Etelt; és mind
15 a két leány végrendeletileg arra van kötelezve, hogy 24 és illetőleg 30 éves koráig csak Gáspár úr engedelmével mehes- senek férjhez. Úgy hiszem, a kik e végrendeleteket csinálták, tarthatnak a darab címéhez legtöbb igényt a második részből. Gáspár úr szerződést is csinált már Kinzaival 20,000 forintig,
20 hogy Laurát neki adja. A meghalt nagynéne végrendeletét kileste Márton öreg szolga és ez megsúgta Gáspár úrnak, hogy biz az, gyámleányának hagyta, a mi az almáriumban van, öccseinek Gáspár és Jánosnak pedig, a mi a vasas ládában van. Gáspár ért a pecsétlevéshez, János a zárkinyitáshoz, az almá-
25 riumot felnyitják, a sok pénzt kiveszik s átteszik a vasas ladá- ba. Egyúttal, ha már raboltak, el is vihették volna a zsákmányt, de ezt nem teszik, hogy nekik is joguk legyen a darab címéből a második részhez. A végrendelet felolvasásakor azonban
30 kívül, hogy a néne bizony a vasas ládát hagyta kedves Etelkéjé- nek, az almáriumot öccseinek s most már a vasas ládában van minden. Nagy bohóság a két Hatositól, hogy újra vissza nem lopnak mindent az almáriumba. Most már nincs más szabadulás, mint Gáspár úrnak elvenni a gazdag örökösnet, hogy pedig az belé szeressen, arra legegyenesebb út bolondnak tettetni
35 magát: zabot enni, a kocsist megkefélni a ló helyett: s dalolnia, hogy „kicsiny vagyok én, majd megnövök én.” A helyett azonban, hogy ezért a hölgy beleszeretne, elhiszik komolyan, hogy megbolondult, megkötozik, majd megverik, s csak akkor eresztik el a láncról, mikor Laura és Etel házassági szerződéseit
40 két hozzájuk illő fiatal emberrel, aláírja, a boldog ifju párok szinte a legnagyobb bohóságot követik el a mikor őt szabadon bocsátják, a helyett, hogy az örültek házába kísértetnék, a melly úton a legtörvényesebben szabadulnának meg tőle; hanem ezt szerelmes emberektől nem lehet rossz néven venni.
45 „Az öt font hús itt van, de hol van már most a macska?”

U. I. Szerkesztő ur. Emlékezni fog ön arra az adomára, mikor hét cigány ült a tűz körül, lábaikat uri kényelemmel kinyújtogatva; tizennégy vörösrézszínű láb egy csoportban! meglepő látvány. A tűz azonban hamvadozni kezdett s szó volt róla, hogy fáért kellene menni valakinek. Ugy de ki menjen? Én nem tudom, mellyik az én lábam a sok közül? szól az egyik; én sem tudom, a többi sem tudja. Senki sem találta a saját lábát az összekeveredett csoportban. Fog erre a vajda egy jó hajlós fűzfa vesszőt, odaüt vele serényen a gazdáiktól eltévedt lábak közé, hej megtalálta egyszerre mindenik a magáét! Illyenformán jártam én is; a minap egy csomó láb között rá találtam hágni valakinek a tyukszemére; nosza megszólal menten a tyukszem tulajdonosa s menti magát, hogy így Belke Johanna, meg úgy Belke Johanna, pedig nem is arról volt annyira szó, mint Egressyről. A replicában valamit franciául is mond ellenfelem. Eau contraire. Ej ej. Ez gyanus dolog. Én nem tudok franciául; hátha valami gorombaságot mond a szemembe? Ez nem volna illendő. Kapok egy szótárt; keresem mit mondott? Eau — viz. Contraire — ellenkező. Aha. Ellenkezik a természetével a víz. Becsülöm érte. Én sem szeretem a vizet. Eaux contraires. E felől tehát jó barátok maradhatunk.

VI. Levél. Békessy. Az erdélyi uraktól kitűzött 40 arany pályadíjt elnyert dráma, Gajzágó Salamontól. Tóth jutalomjátéka.

70 Szerkesztő ur. A sevillai borbélynak elég silány a szövege, de azt mondják, hogy igen szép benne a zene, s azért mindenkinek tetszik; hát már most ne legyen-e szabad tetszeni egy olyan drámának, mellyben ugyan a szöveg keveset ér, de a melly tele van szép gondolatokkal, költői eszmékkel. Még én annyira miveletlen tuskó vagyok, hogy a szép verseket becsülöm annyira, mint a szép zenét, s egy jó gondolat mindig fölér előttem egy jó dobütéssel. Ezért elég neveletlen voltam ebben a darabban is több helyen tapsolni, bár olly kevésbé érdekelt is maga a történet: valljon Békessy fogatja-e el Báthoryt, vagy

Báthory Békessyt? mint Elvéa a vizitünder származási története. A rövid esemény abból áll, hogy Békessy föllázad Báthory ellen, vagy Báthory Békessy ellen? nem tudom; az erdélyi történetekben rendszeren az a lázadó, a ki vesztett. Egy gonosz asszonyszemély, Kendyné, a ki szerelmes volt Békessybe, ⁸⁵ minthogy az nem őt, hanem a szép S. Sófit akarja oltárhoz vezetni, megvesztegeti B. katonáit, hogy a csata hevében álljanak át a fejedelemhez. Békessy ezt megtudja s dühében megöli Kendynét. Azután menekül. Azonban szemet szemért. A megölt Kendynének van egy öcscse; az viszont Sofit ⁹⁰ akarja elvenni, de Sofi nem akar vele menni, ezért a fickó Sófit gyilkolja meg, épen akkor, midőn már a fejedelem kegyelmet adott Békessynek. Annyi vitéz ember tehát, annyi kardcsörgetéssel annyira tudott menni, hogy a darabban levő női személyzetet vagdalta le. Ez én reám nagyon rosszul hatott. ⁹⁵ Alig gondolok olyan helyzetet, mellyben egy férfi egy asszonyt megölhessen, tán a boszuálló férj hűtelen nejét kivéve; de azt sem nézők előtt, nem a nő könyörgése közben. Ilyen hősöket nem termett Erdély. A hallgató nem sajnálja sem Békessyt, sem a másikat, hanem a szegény nőszemélyeket s kívül van ¹⁰⁰ a párt minden érdekein. Erősebb tárgyról szerző is erősebb művet fog alkotni.

Ez úttal nem ültem le, hanem jártam mindenfelé a színházban, hallgatni, hogy mit beszélnek a tudósok? Az egyik azt mondta, hogy Egressy nem jó lengyel, mert nem hadonáz eleget a ¹⁰⁵ kezével; másik Gózzont hasonlította bombyx quercinához, mellynek csak a csipejéig ér a két szárnya, harmadiknak baja volt az, hogy Báthorynak egyenes orra van, holott az arcképén nyilván tömpe órrú; a negyedik azt is észrevette, hogy Báthory kövér volt, nagyhasú, ez pedig ugyancsak szikár; végre az ¹¹⁰ ötödik anachronismust emlegetett, mert Báthory már akkor köszvényes volt és sántított. Örüljetek az életnek, ti kik ártatlanok vagytok a tudományoktól.

Kakas Márton.

VÖRÖSMARTY LAKA NYÉKEN

E kis alacsony ház volt az, hol a halhatatlan költő mulandósága utolsó éveit leélte.

Sokszor mondá: jó hogy a magyar poéta lesütve szokta hordani a fejét, mert ha egyenesen hordaná, megütné a fejét a gerendában.

Az kinozta leginkább, hogy miért olyan alacsony ez a ház, az embert szinte agyonnyomja, kedélyére nchezül közeledő padmalyával s emlékezteti a súlyosodó napokra.

Itt készíté saját természetette *dohányból* hirhedett szivarait, a mik épen olyan *keserűek* voltak, a millyen édesek költeményei. Hajh! csak szivart és nem verseket többé. A megtört kedély, az elszakadt húr nem akart több hangot adni. Utolsó költeményeit mindig más helyen írta; ez az alacsony ház laposra nyom minden eszmét. Ez a szűk ablak nem ad más kilátást, mint a szűk udvarra, mellynek regénytelen pusztaságán nem lát a költő egyebet, mint a szomszéd tyúkjait és sertéseit, mellyek virágos bokrait és vetett füveit pusztíták.

Pedig neki csak a bokrokban és füvekben volt már gyönyörűsége. Mikor künn a budai hegyen együtt ültünk utoljára, s beszélgettünk fákról és füvekről, sejtelmesen mondá: „már én nem *ültethetek* fákat, azoknak gyümölcsét én többé meg nem érem; engem már csak szőlővessző, bokor és virág biztat eredménnyel; a mi gyorsan nő, korán *gyümölcsöz*.”

Tele is ültette háza elejét, *kis kertjét bokorral*, virággal. E bokrok, virágok nincsenek többé ott; a költő halála után széthordták azokat tisztelői, én is jutottam belőlük egy rózsatőhöz, melly halavány levelcivel hajdani gazdáját látszik gyászolni nálam. — Azon szobában, hol egy év előtt Magyarország büszkesége viselte néma zúgolódásait a sors ellen, most

³⁰ a nemes közbirtokosság tart épületes közgyűléseket, a mikben olyan szépen szónokolnak, restórálnak, mint hajdan a vármegyéken.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET

[1856. júl. 6.]

24 író és színész arcképe a „Hölgyfutár” műmellékletél.
Becsesebb és szivesebben fogadott műmellékletet nem adhatna olvasóinak a derék szerkesztő, mint épen azoknak arcképeit összegyűjtve, kikről mivelődésünk történetében leg-
⁵ többet beszélünk, íróink és színészeink emlékét örökítve meg. A tavalyi 24 író arcképe után ismét 24-el szaporítá a „Hölgyfutár” kis Pantheonunkat. Az első lapon ott van irodalmunk négy meghalt hőse. Szépen egymás mellett, mint a sírban, nem törődve azzal: minő szívvel váltak el egymástól az életben. Első
¹⁰ kép a jó öreg hadvezéré, a mi Vörösmartynké, kinek szelid, nyugodt arcába az istentelen photographia nem szokásos vonalmakat kúszált; nem, ez a világggyűlölet, ez a harag nem volt Vörösmarty arcában soha, ő még arra sem nézett így a ki őt megbántotta, hanem az erős nap alkalmatlankodott neki, míg
¹⁵ a daguereotyp ládája előtt ült. Csodálom, hogy művészeink kik e daguereotypot utánrajzolák, nem igazíták ki ez örök édességü arcból azokat a fanyar redőket. Mellette Petőfi bátor és szellemdus arca, alatta a szelid Garay és Nagy Ignác, életben is olly méla és hallgatag, mint itt e képen. A II. lapot
²⁰ négy színésznő foglalja el; Jókainé, Lonovics-Hollosty Kornélia, Lendvay—Latkóczyné és Komlosy Ida. Mind jól vannak találva. A III. lapon gróf Ráday Gedeon legelől, nemzeti színházunk köztiszteletü igazgatója, mellette ad latus Szigligeti, ki ez uttal helyre látszik hozni azon hibáját, amit a Vahot

25 képcsarnokábani daguereotyp utáni arcképén elkövet. Itt mosolyog, és öröm ránézni, amott búnak ereszté fejét, hogy az ember szinte megdöbbenve gondolja magában: ha már Sziglieti is így elbusulta magát, akkor jóéjszakát. Alább Degré

30 Alajos arcképe tudatja tisztelőivel, hogy az igaz zseni az évek haladtával fiatalodik, s hogy bajuszát többé nem szokta elrágni. Átellenben Podmaniczky Frigyes, a leleményes Alföldi vadászok és Fekete domino írója, igen jól találva, a historiai vatermörderekkel. A IV. táblán Vas Gereben készül egy pár új

35 adomát elmondani; nagy baja, hogy nem mozoghat ott a képen, azért is nem találtatik hasonlónak, mert annyi ideig egy helyen ülni nem látta őt senki. Alatta Vadnay Károly, sok műveltséggel és költői szellemmel bíró beszélyköltőnk, annyira jól találva, hogy ha én neki lettem volna, szépen megkérém vala Barabást, hogy ne találjon el olyan igen nagyon.

40 Igen szép emblema a szerkesztőtől, hogy a két kritikus mellé (mert ők egyuttal ebben a megyében is bírnak) két színművészt rajzoltatott; Szigetit és Felekit, ez által jelképezve a mostani írók és színészek közti szép egyetértést. Persze, hogy mind a kettő szebbnek van festve, mint millyen valósággal,

45 ezt a férfiúi irigység kényszerit kimondanom. Az V. lap Lendvayt, Egressyt, Szentpéteryt és Tóthot állítja élénk, élethű vonásokkal. Különös jó kedvükben lehetett Barabás akkor a muzsáknak, mikor e képeket festé, mert mind a négy arcon olly tökéletesen kifejezé az illetők jellemét is, hogy életírás

50 sem kell hozzá. A VI. lapon végre feltűnik Füredy, a népdalok nagymestere, operánk bajnoka, mellette Szerdahelyi, olyan ártatlan képpel, mintha vizet sem tudna zavarni, alatta a szőlőmunkát bevégzett Réthy koma, a ki azon látszik gondolkozni, vajjon lehajtsa e az inggalérát, mint Szerdahelyi, vagy felhagyja nőni, mint Füredy. Végül az ifju Lendvay minden tekintetben reményteljes arca: még a bajusza is most nő. Ez arcképalbumért a kiadó szerkesztő a legnagyobb méltánylatot érdemli; egyuttal a lerajzolt férfiaknak is teljes elismeréssel

60 tartozunk azon buzgalmukért, hogy az utókor buzditásául
mindnyájan olyan szép — nyakkendő-csokrokat kötöttek
maguknak; megrójuk az illetőket ellenben azért, hogy 16 férfi
közül csak 6-nak jutott eszébe attilát öltetni, mikor arcaikat
a halhatatlanságnak átadják. A magyar író és színész elébb
65 hazafi és csak azután író és színész. Dalidóban nézzük el egy-
máson a frakkot, minthogy Ádám apánk is azt viselte, csak-
hogy a hátulját fordítva előre, de ilyen ünnepélyen, hol
a hazának mutatják be képcinket, ne szégyeljük azt a gombos
ruhát.

89

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. júl. 6.]

VII. levél. *Mária királyné*. Dráma Vahot Imrétől. Bulyovszkyne jutalomjátéka.

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy olasz király, a kinek az jutott eszébe, hogy ő bizony már egyúttal majd csak magyar
5 király is lesz, s neki is fog, hogy ide utazzék. Van egy áldott okos felesége, a ki váltig mondja neki: „Angyal Bandi, ne menj az alföldre, csikósoknak, gulyásoknak közébe!” de nem használt. Tekintetes *Kis Károly* ur, (igy híják az olasz királyt,) csakugyan elmegy az alföldre. A csikósoknak, gulyásoknak
10 azonban már van két királynéjuk, a kik elevenen emlékeztetnek arra a királynéra, a kit a szentgáli vadász irt le, a mint látta, hogy *aranytészta*t nyujtott ezüst sodrófával, igazgyöngyös *derelyének*. Itt nem tudják mit csináljanak vele? megfogadnák ugyan királynak, mert már tanulta azt a hivatalt, de hová
15 tegyék a két királyasszonyt? Az ifjabbik már el is van jegyezve egy másik királynak, az anyjától meg félnek, hogy nagyon

fog pörölni, ha belekötnek; e miatt azután nagy vármegyegyűlésezések folynak a szinpadon: „nem kell asszony király, nem kell szoknyás király! Halljuk! Éljen!” — Hm. De ki meri
20 ezt nekik megmondani? — Végre előáll egy öreg mokány legény; nemzeti *Horváth* uram, s igéri, hogy majd megmondogatja ő! de ő sem bánja, ha elébb *Pál mester* (egy ravasz furfangos öreg), jól megijesztgeti az asszonyságokat. Ez a furfangos Palmerston tehát eléríti a királynékat, hogyha ki
25 nem adják a koronát, ennek a Kiss Károlynak van egy roppant hosszú inasa, a ki mindig páncélban és sisakban jár, abban eszik és alszik, azzal Károly mindnyájokat meggyilkoltatja. Perse, hogy megrettennek szörnyen. Garák, Forgácsok töprenkednek, nem jó volna-e a dolgot följelenteni a policájra?
30 jön azonban a vén Horváth, egy csoport kortes urakkal; bezeg tud ám ez lármázni, az öreg királynét úgy letorkolja, hogy az egy szót sem tud neki felelni. Mária királyné azonban mindenki meglepetésére azt mondja, hogy vigyék el azt a koronát, nem bánja, egy az, hogy nehéz, más meg az, hogy
35 régi módi, inkább hozzanak neki helyette egy szalmakalapot ala-Paméla Párizsból, a mivel nagyon lefőzi saját hiveit. Kisül azonban, hogy miért tette le olyan könnyen azt a koronát? mert azt hiszi, hogyha királyné lesz: akkor a szép Forgács
40 gyerekről le kell tenni, ezt ezután, mikor vége van a ceremóniának, előfogja; megmondja neki: szembe rózsám, ha szeretsz! s úgy megölelkezik, csókolozik Forgács öcsémnel, hogy az esetben még a criticusok is szeretnének *forgácscsá* válni. De nem szólhatjuk meg érte, hisz az anyakirálynénak meg Gara
45 urammal van viszonya, a mit annak tulajdon fia elég elmés szemére hányni; s e tilos viszonyok sajtáságos fényt vetnek a magyar historiára, melly addig azt hitette el velünk, hogy Nagy Lajos özvegyét és leányát lovagias alattvalói hűségből védtek párthiveik. Kisül, hogy értették egymást.
50 — De nincs ám itt még vége a dolognak. A mint Károly király elviszi a koronát, Gara uramnak akkor jut eszébe, hogy „mért

nem engedték kirántani a kardját?” — „Ne tegye azt!” figyelmezteti az ifju Forgács: „inkább vegye el az enyimet is, mert bizony még baj történik vele.” Pál mester átveszi a kardot, gyanítva, hogy itt még emberhalál lesz.

Az új király azonban nagyon piquantul kezd föllépni a hugomasszonyék ellenében; nem elég, hogy a schmuckot elvette, de még azt is parancsolja, hogy csak tessék *Szentgyörgy napkor kihurcolkodni a szállásból*, le az első emeletből a földszintre. Az anyakirálynét ez hozza legnagyobb dühbe. Képzelné is lehet: 60 ő már kifestette szépen a szobákat, takaréktűzhelyt, mángorlót, mit állíttatott be, az ajtókra új kilincseket csináltatott, a függönyöket felszegeztette az ablakokra, s már most tessék cók-mókostul együtt leköltözni a földszintre, mikor lesznek azok a szobák kimeszelve, felsurolva? mennyit ronlanak a bútorok a hurcolásnál? stb. Ez a legerősebb és a leghelyeselhetőbb 65 motívum, a miért Károlynak meg nem bocsáthat: kisteigerolni az embert a szállásából!

Hozzájárul, hogy Kiss Károly ur azt kívánja, miszerint a két királyné legyen jelen, a mikor őt koronázzák. Megtörténik, azok gyászba öltözve megjelennek a koronázási innepen, 70 mellynél ugyan már céhmesterválasztást is láttam fényesebbet. Hanem hiszen Kiss Károlynak ez is jó volt. Ének után a két asszonyság Nagy Lajos ur emléksobránál elmarad, melly a piac közepén van, s ott a sok mindenfélét áruló asszonyságoknak elkezdik panaszkodni a nyomoruságukat; a derék civák felpezsödülnek s egy emberséges polgárnő szavaira már-már kis székeiket ragadják, midőn *megdörög az ég* s egyszerre térdre esik minden és elkezd imádkozni. E csendesség közepett kilép Horváth uram a kastélyból s mérgesen kérdezi, hogy *ki lármáz itt?* Jelentik neki alázatosan, hogy az ég mennydörög. — No hát nem szabad mennydörögni! — Nem is cselekszik többet. Aztán egyéb csodák is történnek: *az ország zászlója bele akad egy szegbe s ketté hasad*; „ez jó jel! mond Horváth uram, mert ez azt jelenti, hogy *valamiképp ezt a zászlót össze lehet varni,*

95 *hasonlóul fogja Kiss Károly ur összevarni a hazát.*” Azonban itt nem szabad sopánkodni, mert már kész a vacsora, minden étel elhűl, a királynéknak sietni kell az ebédre, a mit Kiss Károly ur főzetett (a ki különben nem igen udvarias ember, mert meg sem várta a tálaltatással a királynékat, azoknak már
90 egy csepp cuspájs sem jutott, sem egy falat becsinált.) Az anyakirálynét ez is nagyon boszonthatja, a mi abból is kitünik, hogy mikor egyet iszik, egyszerre eldobja a poharat, s elkiáltja magát, hogy neki a hasa fáj, bizonyosan ólomcukor van a borban. A király nagyon megharagszik, hogy a borát ocsárolják, maga is töltet belőle; megkóstolja: *„nincs ennek a bornak semmi idegen ize és szaga; ugymond a nagyasszonynak mástul fáj talán a gyomra.*” Nem is törődik azután senki a nagyasszonynyal többet: a királyleányasszony, a helyett, hogy sietne egy kis székifüvet főzetni a mamának, hidegvérrel discourál Forgács
100 öcsémmele, s addig is míg az anyakirályné hasrágásai elmulnak, változatosság kedvéért olasz és magyar táncosok jönnek a közönséget mulattatni. Senki sem érez rokonszenvet a kínlódó anyakirálynéval, *csupán csak a zenekar;* ez producál valami kólikás nótát a tánc mellé, melly sokáig kínlódik béltekerésekben, míg egy
105 becsületes trombitás meg nem szabadítja a kinszenvedéstől; a mi nyilván Erzsébet királyné gyomorgörcseit akarta kifejezni. Az általános vígasságot azon mulatságos véletlen zavarja meg, hogy *egy kis földindulás* támad a mulatozók lábai alatt, a mi igen szerencsésen van jelképezve az által, hogy minden ember erejétől telhetőleg iparkodik a széket, mellyen ül, taszigálni, s az asztalról lehetőleg sok poharat és tányért levetni a földre. E nagyszerű jelenet hatását leírni nem bátorkodom.

Az utolsó felvonásban Kiss Károly ur egészen megváltozott. Az elébbeni hetvenkedő legényből egy jámbor misericordianus
115 bölcs lett, a ki irtózik a vértől, pedig Horváth uram ugyancsak szidja, hogy ezt a két királynét mért nem öleti meg? hiszen akkor ezek fogják őt megöletni? „Engem? no akkor még is inkább én öletem meg őket.” De a mint épen csengetni akar,

megjelenik előtte az ablakon keresztül egy krétás képű kis-
120 asszony, aki feltartja az újját. A színlapon *Johanna szellemé-*
nek neveztetik. Ez valamit mondhat Kiss Károly urnak, a mit
csak ő maga hall, a mire azután azt határozza el, hogy még is
csak jobb lesz, ha őt fogják megölni; s ezzel a nemes szándékkal
leballag a királynék szállására, hogy ott megölesse magát.

125 Ez alatt az ifjabb királyné ugyancsak használja az alkalmat,
hogy Forgács öcsémmel kimulathassa magát, már épen az
érdekes részletekbe kezdenek elegyedni, a mikor mindenféle
unalmas urak jelennek meg ismét, a kikre igen méltán mondja
a Forgács fiu, hogy „*az ördög hozta most ezeket épen ide.*” Ezek
130 minden mulatságot elrontanak; Forgács frátert felbiztatják,
hogy ölje meg a királyt orozva; a ki most másodszer megint
ugy eldugja a kardját, hogy rá ne találjon, hanem a helyett
egy bicsakkal öli meg Kiss Károly urat. Erre nagy lárma támad;
az olasz páncélost megkardlapozzák; Mária királyné megtudja,
135 hogy őt ismét királynévá tették s ezen ugy megharagszik,
hogy Forgács öcsém saját magának is felmetszi a hasát buvában,
a mi igen szép uj felfedezés a magyar történet mezején.

Mind ebből pedig az a tanuság: hogy a ki egyszer olasz,
maradjon otthon szalámit csinálni; mert ha ide jön, olyan
140 drámát írunk róla, hogy minden ivadéka arról koldul.

Kakas Márton.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. júl. 13.]

VIII. levél. *Férj egy órára.* Vigjáték Kovács Páltól.

Szerkesztő ur! Én bizony meg vallom, hogy nem voltam
jelen ezen a darabon. Valami gonosz lélek ugyan azt sugdossa
belém, hogy hiszen, lehet ám kritikát írni, ha az ember nem

5 látta is a darabot: de nem visz rá a lelkiismeret; aztán meg
félelek is, hogy úgy talállok jární, mint egyik collegám, a ki maig
is el van ragadtatva Leszniewszkának nagy áriája által, a mit
az épen nem énekelt. Arra is találhatnék ki valami historiát,
10 hogy miért nem mentem el ez előadásra, de tisztességes dolog-
nak tartom itt is megmondani az igazat. Annak, hogy én
nem voltam ez előadáson, egyenesen az én hajdani rektorom,
Varga János uram az oka, a kitől a kétszerkettőt tanultam;
ugyan is azt értvén meg a színházi hirdetményekből, hogy
bizonyos olasz dalművész fog a napokban felemelt árak mellett
15 énekelni, hát gazdálkodásból előtte egy héttel és utána egy
héttel nem járok színházba: a közbecső darabok számot se
tartsanak becses jelenlétemre. Ez a legtermészetesebb algebrai
számítás, a mire engem Varga János uram tanított ezelőtt
épen 26 esztendővel. Tehát most egyenesen következik a

20 IX. levél. Carrion olasz dalművész föllépte.

Signore serchesto! Engedje meg kérem, hogy az elején
egy kicsinyt érzékeny legyek. Millyen csodálatos dolog az, hogy
a hatalmas Olaszország, melly egykor a félvilágot meghódítá
fegyverével, most az egész világot meghódítja énekével.
25 Ez buzdító példa ránk nézve is. A dicső hun fajzat, melly
egykor a félvilágot clözönlé táboraival, egyszer megint el-
fogja azt özönléni valami mással (talán kalendáriummal?).
Ah qucszta figura! Ah qucszto borzasztó tenore! sóhajtozék
mellettem egy túlmagasztalt ifju oroszlán; sempre bene, solo
30 bravo! Ez az igazi lángész! Ingenio crasso! Míg nem végre
figyelmzettet valaki, hogy a kit most lát és hall, az még nem
signore Carrion, és nem is tenor, hanem signore Vangelio
és bariton. Az oroszlán ugy elment onnan, hogy rá nem talál-
tam többet.

35 Megvallom az igazat, mio caro serchesto; hogy én minden
szép és gyönyörű ének mellett is csodálatosnak találtam azt

a furcsa találmányt, hogy ugyanazon a szinpadon egyszerre egyik ember magyarul, másik olaszul beszéljen: „Ah dio, mio, adio!” — , Van dió uram, egész zsákkal,’ — „Questa cosa?” —
40 ,Behozzam? itt van az ajtóban.’ — „Andiate allo diavolo, hallunco, infame!” — ,Csókolom a kezeit, köszönöm alássan, majd máskor is hozok.’

Ha a „Vasárnapi ujság” olvasói erre azt mondják, hogy nem értik, vigasztalódjanak, mert én sem értem, a közönség sem
45 érti, hanem azért fölségesen mulattunk. Az olasz gyönyörűen énekel; a ki pedig a szöveget akarja érteni, vegye meg a librettot. — Az olasz művész mellett kitüntették magukat még signora Bodia (olvasd: Bogya kisasszony) és signora Fiuretti (olvasd: Füredi Mihály).

50 Maradok azonban ad rivedere (olvasd: rövididőre) önnek mio caro serchesto; servitore umilissimo.

Martino Gallo (olvasd: Kakas Márton).

91

FELSZÓLÍTÁS

A „Vasárnapi ujság” szerkesztőségéhez évenként több száz levél érkezik „címeres pecsétekkel”, a kiadóhivatalhoz még több. Gyakran gondolkoztam rajta, hogy ha valaki e címerek jelképeiből olvasni tudna, mennyi rejtett kincscsel gazdagítaná a történeti irodalmat. Az pedig nagyon valószínű, hogy minden családtag tudni fogja, mit jelent saját címere? ki nyerte azt, és mi érdemeiért? E célból felszólítom mind azon tisztelt hazámfiat, kik a szerkesztő- és kiadóhivatalhoz levelet intéznek,
10 hogy vegyék maguknak azt a csekély fáradságot, miszerint egy kis szelet papírra jegyezzék fel a levélre nyomott címer értelmét, magyarázatát, azon historiai adatokkal, adomákkal és hagyományokkal együtt, a mik annak eredetéhez vannak

csatolva; miket majd e lapokban folytonosan meg fogunk ismertetni. Hasonló iratkákat a felküldeni szokott előfizetési borítékok alá is lehet zární. Ez által én nem a nemesi osztályok büszkeségének akarok tömjénezni, hanem egy még eddig nem igen keresett új kútforrást kívánok megnyitni a magyar történet irodalom terén, hol a főbb vonások akkor fognak valóban világosan olvashatók lenni, ha az egyes családok történeteit is összegyűjtögettük. Érzem, hogy ez roppant munka leend, mellyet nem én fogok bevégezni; de azért örülök, ha megkezdhetem.

Azért még egyszer bizalmasan kérek néhány magyarázó sort minden beküldött pecsétcímer felől. Egyeseknek ez csekély fáradság, együtt véve pedig mérhetlen kincshalmaz.

92

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. júl. 20.]

Ködfátyolképek mozgó alakokkal.

De már ezt megnézem, ha akármibe kerül is! Azt már csak szeretném látni, hogyan mozognak nekem a festett képek? A színlap rettenetes dolgokat ígér; velem együtt roppant közönség gyűlt össze. A mi derék rendezőink nagy lélekbuvárok, meghajlok emberismeretük előtt. Holmi eredeti dráma Carrion után üresen hagyta volna a színházat; a ködfátyolképek csordultig tölték azt. Az előrebocsátott vigjáték után az ügyelőnek egy „légyen sötétség” szavára kialudt minden csilár és lámpa s fekete lett az egész nézőhely világa. „No most, gondolám magamban, ha valami szép hölgy szerelmes belém és köze ül hozzám, az ugyan csak megcsókolhat, de még ha valami mérges drámairól ül közelemben, az meg ugyan pofon vághat; soha sem tudom meg: ki volt?” Szerencsémre nem ült mellet-

15 tem sem szép hölgy, sem drámairó; hanem ott ült az én négy szemüveges szomszédom, a kire ugyan nagy szükségem volt ez órában.

Mert hát, a mint a sötétség kezdett megvilágosodni, láttam én, hogy valami négyszögletűt mutatnak a színpadon, a mi alul zöld, feljül kék és néha-néha piros, közbe-közbe meg fekete; de nem tudtam, hogy mi az? — „Ugyan kérem szeretettel édes szomszéduram, fordulék e szókkal derék ismeretlenemhez; több szem többet lát; nekem csak kettő van, uraságodnak van vagy öt; mondja meg nekem, mi ez az izé?”

A derék úr olyan jó volt, hogy magyarázta. „Lássá ez ott egy hajó, melly a tengeren uszik; most el kezd villámlani az ég; szélvész támad, a hajó kősziklához ütődik, szétszakad, a matrózok csónakra ülnek, a hajón nem marad más, mint egy öreg angol, a ki azt állítja, hogy külön szobáért fizetett s nem
30 bolond, hogy a közös csónakra üljön. Három matróz a vízbe esett, azt elkapta a cápa, a többi egy pusztá szigetre menekül s ott felkeresi Robinsont, az ifjabbikat.”

Nagyon szép volt. Azután jött valami más; feljül sárga, alul kék.

35 „Látja, ez a moszkau Kreml, az orosz cár palotája. Odabenn táncolnak és vigadnak, a fényesen kivilágított teremben jelen van háromszáz herceg és hercegasszony, az utcán egy nagy szakállu lengyel alszik, és horkol erősen; a palotaőr odamegy és azt mondja neki: hogy keljen fel, nem szabad többet álmodni.”

40 Ejnye de jó szemüvege van az urnak, hogy még ezt is meglátja.

Azután jött valami, a mi egészen piros volt; ez nagyon tetszett nekem is, kivált midőn szemüvegesem tudtomra adá,
45 hogy ez a Gertrud kápolna, a hamburgi nagy tűzvész alkalmával. A „Vasárnapi ujság” elveihez illően megkérdeztem, hogy volt-e tűzkármentesítve? de ezt már nem tudta megmondani.

Megint jött valami egészen fehér. Ez a tél Hollandban. Csodálatos, hogy a hó ott is fehér, mint minálunk. Ettől még
50 jól meg sem fáztunk, már megint egy másik zöldtet mutattak, utoljára egy tó is jött elő, mellyen valami fufangos hattyú úszott, a ki a fejét a vízbe mártogatta, vártam, hogy a hattyudalt is fogja énekelni, de annyira nem creszkedett le.

A második szakaszban már resteltem magamnak magyaráz-
55 tatni a dolgot; inkább azt kértem, hogy adja ide az egyik szemüveget kölcsön. Illyenformán azután én is úgy jártam, mint az egyszeri palóc, a ki azért vett szemüveget, mivel azt hitte, hogy azon keresztül tud olvasni, ha a betűket nem ismeri is.

Szomszédom azt olvasá a színlapról: „gőzhajó, mellyet éjjel
60 fűtenek, a kéményből füst száll fel; a holdat a víz visszatükrözi, a parton cigányok hevernek a tűz körül.”

„A füstöt érzem uram, a szalonnasizsergést is hallom, a mit a cigányok a tűz körül piritanak, de a gőzhajót nem látom.”

Hiába, fájdalommal jár minden élvezet: a szomorú játék-
65 ban megfájdul a szívem, a vígjátékban az állkapcám, az operában a fülem; ezúttal megfájdult a szemem; és ez mind kedves élvezet, mellyért megszenvedni édes.

Kakas Márton.

93

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. aug. 3.]

XII. levél. „Özvegy és proletár” Beöthy Lászlótól és „Megtaláltak a komédiások” Szerdahelyitől.

Ismerem ezt a taktikát. A körültekintő rendezőség jól sejt
5 hogy most a beközlegő *nyolc versenymű* előadására valamennyi bíráló kést, tollat köszörül, kalamárist tölt, ugy várja a csatát,

jónak látta ezért egy kis népfelkelést küldeni előre *ágyútöltelékül*. Nem szednek rá bennünket a dilletans huszárokkal! Dacból is kedvem volna megdicsérni ezt a két darabot.

10 Az első egy fiatal párisi proletár, a ki már annyira jutott, hogy nem hiteleznek neki többé sem a Beleznay kertben, sem a Privorszky nál (ilyes nevű kerteknek és kávéházaknak okvetlenül kell lenni Párisban). Ez a derék ember a megfagyásig 15 élhetetlen, az asztal alá buvásig gyáva, a telhetetlenségig falánk, és még is annyira szerencsés, hogy utoljára kap egy szép özvegyasszonyt, meg százezer dollárt. Szerzőnek könnyű lett volna 15 őt megjavítani: egy kis *szivet* kellett volna neki adni (de nem úgy, a hogy a fiók baglyokat szokás szívvel megtönni), így nem látunk egyebet benne, mint a gyomrát és a hátát. Próza alkatrészek! Főbüne ennek a fiatal proletárnak az, hogy szerzővel elhitette, miszerint ő valami jó fiú! Ne higgyen neki, fiatal barátom! Ez egy korhely naplopó. Ön talán nem is tudja, hogy ez idegen hölgyek naplójában kutat, hogy pénzért szeret; saját bűneit másra fogja: szemtelenül dicsekszik, és kedvese testvérét elárulja, hogy magát megmentse? Őrizkedjék 15 ön ezen ember társaságától; a ki annyival veszedelmesebb, mert mindezen gonosz tetteket olyan mulatságos módon viszi végbe, hogy az ember nem tud reá haragudni. Különösen pedig azt ne higgye el ön neki, hogy ő Párisban lakik és francia. Nem is látta Párist, valamint az a becsületes öreg ur sem, a ki 30 azt állítja, hogy ő Párisban prókátor, még pedig tabularis. S maga hordja az irományokat a cliensek után. Kisül az időjártával, hogy ez is valami józsefvárosi pervesztő: még tán diplomája sincs. Szerzőnek szép talentuma van vigjáték 30 íráshoz, de figyelmeztetjük rá, hogy ne társalkodjék olyan emberekkel, *a kiket nem ismer*.

A proletárt az ifju Szerdahelyi remekül személyesítette. Egy tisztelt hazafi, a ki mellettem ült, aggódalmasan mondá, miszerint fél, hogy ez a fiatal tehetséges színész, ki olly szépen halad évről évre *saját pályáján*, elrontja a természetét a vigjáték

40 irással. Ha Szerdahelyinek a most következő darabja meglehetősen tetszésben talál részesülni, ez az ifju is úgy jár, miként előtte mások többen, hogy egyszerre két pályát akarva megfutni, mind a kettőnek a közepén marad. Bárcsak ne tetszenék a darabja!

45 Felgördült azonban a függöny, előjött egy gazdag öreg úr, a ki azért, mert térdig érő kaputban jár, nem akarja másforma emberhez adni a leányát, mint valami *hires művészhez* vagy íróhoz. Hol lakik ez a derék ember, ifju szerző, melly városrészben és sub numero hány? hiszen ha csak hír kell!

50 Itt van Kakas Márton; a szerkesztő nem sokára kiadja az arcképemet.* Elvesztem azt a lányt én! Az ifju színész azonban, a ki szerelmes a lánykába, nem tud hírré kapni, mert három kritikus Hunyori, Kunyori és Gunyori mindig ócsárolja a lapokban. (No iszen, a kit még a mi lapjainkban is ócsárolnak, az azután el is mehet zabot hegyezni Árvavármegyébe.)

55 Jó barátja, a vén színész ekkor azt tanácsolja neki, hogy ha hírré akar kapni, előbb haljon meg. Úgy tesznek. Felkecszik az ágyba, s ott marad a darab végéig fekve. Ebből a szerepből bámulatos keveset lehet csinálni, főfeladata az levén a művésznek, hogy ne szuszogjon és el ne találjon aludni.

A vén színész azonban Mózsival, a színházszolgával egyetértve, belármázza a várost, hogy meghalt az ifju talentum, mérget ivott!

Erre a hírré jön a három kritikus: Hunyori, Gunyori és
65 Kunyori, s első dolguk nem az, hogy a szerencsétlen halottat megnézzék, a mikor mindjárt észrevennék, hogy az csak teszi magát, hanem előfognak az inast s egyik egy forintot, másik kettőt, harmadik négyet ígér neki, ha ez esetet elmondja előttük — kapós ujdonságul. — De édes barátom; lopni szoktuk mi
70 az ujdonságot, nem négy forintokért venni. Szegény kritikusnak egész havibére négy forint meg egy pár fejelés csizma, sok

* Már ki is adta: lásd a tulsó lapon. Szerk.

színésznek kellene addig mérget inni, még azért az ujdondászok négy forintot adnának ki. A vén színész, a ki természetesen
75 Egressy, azután mindenféle alakban visszajön, majd mint tót házmester, majd mint mézáros legény, majd mint zsidó sensal s remek alakoskodásaival rászedi a kritikusokat; azok megsiratják, feldicsérik a megboldogultat; azután előjön a gazdag ur is, minthogy a színész most már nagy hirre kapott, Felekit fel-
90 költik, kedves egészségére kívánják az éjszakai nyugodalmat, s hozzá adják a gazdag kisasszonyt; a kit meg is érdemelt; mert nem bolondság ám az embernek másfél óra hosszat az ágyon fekünni és még a legyet sem hajthatni el az órráról. A kritikusok pedig, méltó bünhődésül átadatnak a közvélemény ostorának.
85

Két érdeme elvitázhatatlan az ifju szerzőnek: egyik az, hogy darabjában nem dalokra és táncokra építette a hatás reményét, hanem egyedül a drámai művészet alakító erejére; másik meg az, hogy nem írt benne magának címszerepet,
90 a mi különben szokás. Harmadik meg az, hogy nagyon megkívántatta az emberrel — a vacsorát.

Mikor vége volt a játéknak, kérdezém szomszédomtól:
— Hát remélhető-e, hogy lesz Szerdahelyiből jó — színész?
— De már lesz. Felelt ő egészen megnyugodva.
95 Magam is azt hiszem.

Kakas Márton.

94

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. aug. 10.]

XIII. levél. Negyven aranyra pályázó vigjátékok!

A gróf Ráday által kitűzött jutalomra versenyző legjobb művek közül a két első már megívta a harcot; leeresztett sisakrostélylyal, mint illik; szerzők nevei nélkül.

5 Az első egyfelvonásos színmű neve: „A becsületszó”. Becsü-
letszavamra ez a becsületszó becsületes darab. Egy nagybácsi
megsokallja unokaöccse korhely életét s becsületszavát adja,
hogy ha 24 óra alatt meg nem házasodik, kitagadja minden
örökségéből. Van ijedség! Hol kap az ember 24 óra alatt meny-
10 asszonyt? A darabban csak két rangbéli nőszemély fordul
elő, a harmadik szobaleány, tehát okvetlenül egyiket azok
közül kell választani, mert a következő darab személyzetéből
nem szabad megkérni senkit. A korhely de jószívű ifjunak
van egy világban jártas jó barátja, a ki különösen Lavater
15 arcismei tudományával van nagyra, ez azt ajánlja neki, hogy
vegyen el valakit, a kit nem szeret, mert ez így célszerűbb,
következőleg a gouvernanteot. Azonban az ifju jószíve és
fogadott testvére, a gyermeteg Rozika őszintesége, okosabb
határozatra hozzák őt s a közönség általános beleegyezésével
20 ez utóbbit veszi nőül. A történet alapja nem valószínű ugyan,
de azt szerző olyan ügyesen el tudja hitetni a nézővel, hogy
megbocsátunk neki érte. A történet olly egyszerű, de abból
annyi mulatságos helyzet támad, hogy a hallgató úgy érde-
kelve van, mintha magának kellene 24 óra alatt megházasod-
25 nia. Csupán egy helyet szeretnénk benne módosítva látni:
a társalkodónének történt szemrehányás történetét. Ez sérti
a gyöngédséget s lehetne talán másforma hájjal is megkenni
a hátát. A darabban közreműködőknek pedig szerző, akárki
fia legyen, sorba kezét csókolhat, mert azok ollyan jól játszo-
30 tak mind, a hogy csak kivánni lehet. A kis Fánecsy Ilkát csak
azért nem dicsérem meg külön, mert gyermekeknek nem jó
az édesség. Lesz még arra Kakas bácsinak később is ideje.
Közönségünk szép számmal volt jelen s dicséretére mondhatom,
hogy csak ott nevetett, a hol kellett, s szerzőt tudvalévő okok-
35 nál fogva nem iparkodott kihívni; ámbár hasonló megtisztel-
tetésben, ha jó kedve akad, még Shakespearet is részesíti.
Ezen mű után következett a második darab, mellynek címe:
„Még nem késő”. Egy emberséges orvos, meg a felesége —

féltik egymást. Szerző látta, hogy ez így szomorujáték lesz.
40 Körülrakta tehát őket mulatságosabb személyekkel. Egy ki-
szolgált táncosné veszekedik az első felvonásban a kis városi
rucákkal, csirkékkel, hangyákkal és birkabégetéssel; egy leányát
férjhez adni vágyó mama, meg egy éretlen falusi Frusinka,
15 azután meg egy nagyszájú gavallér iparkodnak a közönség
fejéből kiverni a szegény doktorék malérlját, a kik bizonyára
mind igen mulatságos emberek is, és ha a szerző hagyta volna
a doktort doktornak, engedte volna őt patiensci után látni,
mi ezekkel a többiekkel pompásan elmulattunk volna. Az egész
doktor és a felesége kimaradhatott volna a darabból. Így csak
50 annyi történik velük, hogy a menyecske unja magát, s mint-
hogy férje mindig betegek után jár, engedi magát egy városi
gavallér által mulattatni, kinek sajátságos jellemvonása a kocsi-
val feldülni vagy cigánygyerekeket elgázolni. Végre egy napon
ott találja a férj a gavallért nejenél, a ki különben ártatlan,
55 meghívja theázni, s mikor megitta a theát, azt mondja neki,
hogy mérget ivott. A gavallér megijed, a nő megutálja a
gyáva embert, s azontul hű lesz férjéhez. Még nem késő.
Mint mondtam a doktorék kivételével az egész darab igen
mulatságos és egyes részletekben leleményes és eredeti. A dok-
60 torékat ki kellett volna hagyni. Hanem „már késő.” Tanuság
ebből az, hogy orvosok! ne hanyagoljátok el feleségeiteket,
mert a szerelemföltés olyan nyavalya, melly ellen aztán igazán
„nulla medicamina in hortis.” (A kik nem értenek deákul,
azoknak nem szükség tudni, mit mondtam? meg ne próbálja
65 nekik valaki magyarázni!) Szerzőre nézve tanuság az, hogy
jövendő darabjaiban egy tárgy körül fűzzön minden érdeket;
te rád nézve pedig szerelmes szép közönségem, tanuság az,
hogy ez este pompásan mulattál, tehát iparkodjál jövő szerdán
még szebb lenni, hogy azt mondhassa Kakas Márton: igen,
70 igen szép közönségünk volt.

Kakas Márton.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. aug. 17.]

XIV. levél. Második párviadal a „Negyven Aranka” kisszszony miatt egy veszedelmes jó barát és egy elves nő között.

I. §. „Veszedelmes jó barát.”

Barátom szerkesztő úr! Van-e már önnek felesége? ha nincs, ne siessen vele: várjon, míg megvénül, az öreg urak kezdenek divatba jönni! A völegénység nem olyan, mint az ugorka, melly addig jó, a míg éretlen, hanem olyan, mint a dinnye, mellynek meg kell elébb érne. (Kérem ide tétetni szerkesztői megjegyzésbe: „emlékezzetek Lőrinc napjára!”)

10 Tehát van egy darabban két öreg úr, két ifju úr és két fiatal delnő. A régi bolond világban ezekből úgy csináltak volna vígjátékot, hogy a két fiatal úr, meg a két fiatal delnő egymással boldogúl összecadatik, a két öreg úrnak pedig az mondatik hogy üljenek le tártlizni. De nem így történik itt. A menyecske

15 a két öreg úr között válogat, egyiknek van ötven esztendeje és öt ezer forint jövedelme, a másíknak hatvan esztendeje és ötven ezer forint jövedelme. Először az íjabbik öreg kéri meg, azzal jegygyűrüt vált; azután az öregebbik ifju kéri meg, annak odaadja az elébbeni gyűrűjét; illycnformán elveszti

20 mind a kettőt, mert azok átlátják, hogy csak pénzükért bolondította őket s ott hagyják a faképnél. Úgy kell neki. E szerint az öreg urak a darab hősei. Ők viszik a szerelmes szerepet, ők cselszövényeskednek, ők diadalmaskodnak; ha ugyan diadalnak lehet nevezni azt, hogy az ember csakugyan nem feleségesedett meg. Hja bizony, mikor öt—hat X van a hátunkon,

25 akkor ez is győzelem. Míg az ember fiatal, azon törekszik, hogy mint nyerhesse meg a nő szívét, mikor aztán szürkülni kezd a magasban, akkor meg azon, hogy mint ijeszthesse el magától?

30 Tanuság pedig ebből az, hogy ha egy fiatal nőnek egy
öreg úr azt mondja, hogy elveszi, rögtön fogjon egy kalapácsot,
szegezze oda a csizmája órrát a pallóhoz, kiáltson tüzet, hivas-
son papot, törvényes tanúkat és addig ki ne ereszsze a szobájá-
ból, a míg meg nem esküszik és móríngot nem ír, mert mai
35 világban nem lehet hinni öreg uraknak.

Notabene, mindnyájan jól játszottak, hanem a sűgó több
ízben vétett a hangsűlyozás ellen.

2. §. „Egy nő kinek elvei vannak.”

Van egy fiatal özvegy asszonyság, a ki rendkivűl gyűlöl
és utál minden férfit. Miért? Miért? Azért; mert: mindegyik-
40 nek keresztben áll a szája az órra alatt. (Egyéb okot nem tudtam
feldezni.) Akad azonban végtére egy fiatal ember, a kinek
— nincsen ugyan a szája párvonalban az órrával, de vannak
személyes tulajdonai mik a fiatal özvegy szivét titokban meg-
45 hódítják. Ámde a nőnek elvei vannak ezt be nem vallani, s
valahányszor a fiatal ember tudakolja, mindig úgy beszél
neki, hogy érthet is belőle nem is; a miből támad azután
minden szerencsétlenség, melly e vigjáték alapjául szolgál.

Ime itt van ni az ujabbkori helytelen ujitásoknak következ-
70 ménye. Ha tette volna ez a fiatal ember azt, a mit istenes őseink:
hogy kérette volna meg illendően *násznagy által* választott
mátkáját, mind ez a baj nem történhetett volna meg. Ha egy
tisztességes megállapodott korú ember — például én — oda
ment volna a tens asszonyhoz s azt mondta volna: „Kedves
55 hugom asszony; az én öcsém az apjának egyetlen egy fia,
van neki négy ezer láncc földje Makón, semmi teher rajta;
most kapott urbéri kárpótlásul negyvenezer forintot, olyan
négy lovon fogja kegyelmedet járattni, mint a tüzes sárkány!”
szeretném látni, hogy mit felelt volna erre?

60 Hanem hát a mostani fiatalság megveti ezt a régi jó szokást
s maga megy megkérni az asszonyt, asszonymép pedig szégyen-
lős, nem csuda, ha nem meri megvallani, a mit a násznagy
előtt ráhagyna.

Az ifju ember azután illeten kétségek között, mit tehet egyebet, minthogy az előszobában megölelgeti a szobaleányt és azt kiáltja, hogy éljenek a szobaleányok! Ő ugyan azzal menti magát clóttünk, hogy ezt csak bosszúból cselekedte; de ne mentse magát, fiatal barátom. Ne mentse magát. Emberi dolog az. Én is voltam fiatal ember. Ne mentse magát.

70 Nagyobb baj ennél, hogy a tens asszony is meghallja, hogy éljenek a szobaleányok, mert épen arra a szóra nyit be.

Az ugyan igen helyes dolog, hogy a szobaleányok éljenek, de azt azért szépen megköszöni minden asszonyság, ha a völegényének olyan nagy gondja van a szobaleányok életérc.
75 Már most az ifju embernek igazán kiadják az obsitot; a tens asszony nem szereti, haragszik rá: utazni készül.

Hogy akadályozzuk ezt meg? Tünődünk és tépelődünk, pedig ime Columbus tojása az egész. Az ifju ember odaküldi az inasát, egy öreg kiszolgált huszárt, azzal a parancsolattal,
80 hogy üljön rá egy skatulyára, a mit fel akarnak pakolni az utazókocsira s addig fel ne kelljen róla, mig a tens asszony el nem veszi azt a levelet, a mi hozzá van írva.

Az inas úgy tesz, ráül a skatulyára, s azt mondja, hogy ő onnan meg nem mozdúl, mig a tens asszony a levelet el
85 nem veszi. A tens asszony el is veszi a levelet, de ketté is repeszi rögtön. Nem tesz semmit. Meg van párban. Meg van sok példányban. Készen voltunk rá. Tessék a második.

A tens asszony átlátja hogy ha a skatulyájához akar jutni el kell olvasni a levelet. Felszakítja hát s azt olvassa belőle, hogy
90 ha nem könyörül, az ifju a Dunába ugrik.

A tisztelt asszonyság, a kinek elvei vannak, a helyett, hogy nyugodt lélekkel azt felelné az inasnak, hogy „tisztelem a gazdát; ha a Dunába akar ugrani, ezt a legkényelmesebben teheti Depiny úszó iskolájában; naponként kétszer tizenhét
95 krajcárért, a törülközővel együtt; a víz melegsége 18 fok, a levegőé 26. Köszöntetem.” E helyett mondom, megjíed és rohan a fiatal ember szállására, meggátlandó őt azon rettentő

esettől; de mire odaér, már akkor az ifju az ő szállására jutott, s ott lefektette magát a pamlagra és ráparancsolt mindenkire, 100 hogy mondják azt, hogy miszerint őt most húzták ki a Dunából s kivételképen nem a Rókusba vitték, hanem ide a szép menyecske házához.

Vajha lett volna annyi esze, hogy egy sajtár vízzel nyakon öntesse magát, de ime egészen szárazon odafekünni s azt hazudni, 105 hogy az ember a vízbe fulladt, csak mégis nagy vakmerőség.

A tensasszony megérkezik a lármára, meglátja a Dunába holtat, futtat orvosért, a ki az első tekintetre kitalálja, hogy ennek az ifjunak az a kiváló különbsége van minden vízbefultak között, hogy semmi porcikája sem nedves.

110 A jámbor fiú ekkor a helyett, hogy azt mondaná, hogy mielőtt a Dunába ugrott, *Lycopodium* lisztbe mártotta magát, azért nem fogott rajt a víz; felkel és megvallja, hogy biz ő nem halt a Dunába, hanem ha a tensasszony nem kegyelmez neki, itt a pisztoly, egyszeribe főbe lövi magát; „egy, kettő, 115 hár —” most mingyárt harminchárom lesz, ha nem szól.

A tens asszony, a kinek elvei vannak, ilyen tréfásan rászédetve, aligha nem szeretett volna az urfinak illyesmit mondani: „Jól teszi ha főbe lövi magát, de várja meg, míg az ujpesti szőlő érik, az jó lesz srétnek, előttem pedig semmi esetre se csettentse el azt a pisztolyt, mert ki nem állhatom, ha valami 120 fegyver csütörtököt ad.” Azonban látván, hogy már tizenegyre jár az óra s a közönség éhezni kezd, csak megbocsát a vétkezőnek s kiki párjához szegődik, a szobaleányt is elveszi valami becsületes borbélylegény.

125 Az egész darab ügyesen van írva és tele elméncséggel; s mind végig mulattat.

Tanúság pedig belőle az, hogy ha illyen áldott jók azok a hölgyek is, a kiknek elveik vannak, millyenek lehetnek még azok, a kiknek nincsenek?!

Kakas Márton.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. aug. 31.]

XVI. Levél.

Harmadik torna (hős bajvívás) a negyven arany díj tiszteletére: „rögtönzött előadás” és „férjem színész” vigjátékok között.

- 5 Tekintetes szerkesztő ur. §. I. Vagynak darabok, mellyek a közönség kedvéért iratnak, vagynak, mellyek a színészek kedvéért iratnak, és ismét vagynak, mellyeket az író saját kedvéért szerze. . . . (Hohó Kakas Márton! ebből tudományos értékezés lesz, ahhoz pedig elébb fegyverengedélyt kell kérni,
- 10 különben majd azt mondják hogy .ss! Tehát kezdjük alantabb.) Hol volt, hol nem volt, megszökött egyszer egy színész a szinpadról, perse vidéken, azon módon páncélostul, a hogy Jéruzsalemet bevette, félvén a hitelezőitől, a kik beakarták csukatni, s tarlókon és kukoricaföldeken keresztül betévedt
- 15 egy urasági kastélyba, a hol épen igen nagy a zavar, mert egy fiatal ember a nagybátyjának az unokahugát szereti, a nagybátyjának a felesége meg azt hiszi, hogy őt szereti, a nagybátyja meg azt hiszi, hogy ő valakit agyonlőtt, a ki a feleségét szereti s annak szerelmet vallott, a miből azután olyan bonyolódott geneologia keveredik, hogy ha rá gondolok is, megfájdul
- 20 a fejem. Diktum fáktum: a színész épen jókor botlik oda; a fiatal szerelmes rábeszéli, hogy játszék urabátyja előtt mindenféle szerepeket; majd az apát, ki megölt fiát keresi, majd a bátyát, ki testvéreért boszut állni jött, majd a rejtélyes imádót,
- 25 ki szerelmet vall és agyonlövöti magát, perse csak fojtással, s azután megint föléled. A mint látható, itt a színésznek bőséges alkalom van nyújtva — az átöltözködésbeni ügyesség kimutatására, mellynek Szerdahelyi teljesen meg is felelt.

Tanuság pedig ebből. . . . Tetszett valamit szólani?
30 Nem. — Én sem. — Alázatos szolgája

Kakas Márton.

§. 2. Férjem színész. Szomorú eset. Beszéljünk másról
Egyikétől azon bírálóknak, a kik a huszonnégypályaművet
átolvasták, azt hallottam, hogy az valami bámulatos, mennyire
35 egy malomban örölnék vigjáték iróink. A huszonnégypályaművet
három bajlódik olyan orvossal, a kit a felesége félt a betegeitől,
háromban szerelmes a hős a gyámleányába, ötnek van blasiro-
zott grófja, vagy egyéb arszlánja, kilenc alapul parányi félre-
értéseken, háromban keveredik a hős furcsa összeköttetésbe a
10 szobaleányával, ismét háromban történik az meg, hogy a kérő-
nek mindegy, akár az egyik primadonnát vegye feleségül,
akár a másikat, ötben maga vallja meg a kisasszony a szerelmet
a gavallérnak és háromban nem akar az özvegy asszonyság
férhez menni másodszer; ötben teszik bolondá a tudósokat,
15 irókat és kritikusokat, s háromban vannak örökítve a színészek
erényei. Ideális személyek mindenütt a juristák, festők, művé-
szek, ifjú földesurak, cotillantancosok, comicus alakok az
öreg urak, nevelők, tudósok, lármás asszonyságok s három
helyen fordul elő az a vakmerő megoldása a csomónak, hogy
50 a szegény legény megnyeri a nagy lutriban az első trefft!
Járvány ez, vagy mi?

Emlékezik tehát szerkesztő ur arra a kéthét előtti orvosra,
a ki a „Még nem késő”-ben félti a feleségét. Megint itt van.
Azután meg arra a színészre a „Megcsaltak a komédiások”-ból.
55 Az is itt van. Összejöttek. A többi azután akár el se mondjam.
Maga is kitalálhatja szerkesztő ur. Mindgyárt mondtam akkor
a hugomasszonynak, hogy ne menjen ahhoz a színészhez, a
ki még a kritikusokat is megtudta csálni, mert biz őt is meg-
csalja. De akkor úgy siettek az összekelésessel, hogy még a
60 dispensatoria sem vártak. Ugy is vették hasznát. A színész
megismerkedik az orvos nejével. Mit és mit nem csinálnak?

azt azután mi nem tudhatjuk, mert előttünk ugy hazudik mind a kettő, mintha a sugótól hallaná; hanem hiszi a ki akarja. Az asszony végre még egy szerelmes levelet is megkap, de azt is elmismásolják; elhítetik vele szegénnyel, hogy az csak — szinpadi levél volt.

Tanuság ebből az, hogy a ki színészhez ment nőül, ne bajoskodjék a féltéssel. Ha szerelmes levelet kap, higgye, hogy az szinpadi levél, ha férje kótyagosan megy haza, higgye, hogy az szinpadi mámor; ha férje megveri, higgye, hogy az szinpadi ütleget; csak azt ne higgye, hogy ha a férje elköltötte a pénzt, az is szinpadi pénz volt, mert azt már nem adják vissza.

Nagyobb hasonlatosság kedvéért a multkori darabból még az egyik jámbor kritikust is beintették; a másik kettő megaprehendált, nem jött el. Ezuttal (azt mondják) Szerdahelyi egyik élő írónkat figurázta ki, egészen azt utánözva benne. Ez ellen komolyan tiltakoznunk kell szerkesztő ur. A stikk megesett ma másón, holnap megeshetik én rajtam. Valami ugrifülesnek eszibe juthat, hogy az ősanában engem producáljon, mint kakast, (vesztemre az arcképem is ki van adva) és ez ellen komolyan biztosítani akarom magamat.

Urak és asszonyságok, kik ott a szinpadon laktok, tiszteljétek azt a csarnokot, melly rátök bízott, hogy a közönség is tisztelje azt; ne hordjátok le a szinpadról a szinfalak titkait s ne hordjátok fel a szinpadra a magány szenvedélyeket.*

Kakas Márton.

* Meg kell jegyeznünk, hogy mi nem értjük e megrovás okait. Hogy a darab szerzője egy ügyetlen ujságirót hozott szinpadra, a millyent mi nem ismerünk, az az ő hibája, számoljon érte Apollóval. De hogy Szerdahelyi azt valami előttünk ismeretes egyéniség alakjába öltöztette volna, azt tagadjuk; és ez ellen már Szerdahelyi is tiltakozott. A kit a kérdéses alakban collegáink felismerni akarnak, külsejére nézve nem hasonlított Szerdahelyi masquejához, a ki pedig e szinpadi alak félszeg ügyetlenségeiben tisztelt irótársunk mivel és kedves modorát, idétlen hangjában ennek kellemes előadását; szeles, hóbortos maga-

NYILATKOZAT

[1856. szept. 6.]

Az olvasó közönség tudhatja rólam, hogy ritkán szoktam magánérdekű irodalmi vitákkal terhére lenni; azonban ott, hol az ügy fontossága több érdekléssel is bír, mint csupán két vitatkozó személy becses nézetei, hol elvről, irodalmi jó vagy

5 rosz irányról, sértett kegyeletekről van szó, hol a hallgatás vétek, nem tartózkodom a viták terét önkényt is fölkeresni.

Elégnél is többet hallott a t. közönség azon ügyről, mely szerint Szerdahelyi a mult hetekben egy színműben felhozott kritikus alakját aként személyesítette, hogy abban igen sokan

10 egy ifju journalistánkra vétek ismerhetni. A lapok roszalták Szerdahelyi e tettét; a Hölgyfutár szerkesztője különösen elment gr. Ráday igazgatóhoz, azt kérdezve, ha tudtával történt e masquirozás? A gróf azt felelte, hogy nemcsak nem történt tudtával, de roszalja is azt, a mit még az előadás alatt

15 a szinpadra felsietve az illetőnek ki is jelentett, — egyébiránt szeretné, ha hirlapokban nem melegitenék fel a dolgot. Erre a H. szerkesztője azt válaszolá, hogy az már eddig is nagyon meleg. Az igazgató utósó szava az volt rá, hogy „tegye ön, a mit jónak lát.” A H. szerkesztője ezt fölhatalmazásnak vette

20 arra, hogy Szerdahelyit az igazgató nevében megrója nyilvánosan. Szerdahelyi erre megkérdezte az igazgatótól, hogy felhatalmazta e hivatalos színü megrovásra a H. szerkesztőjét;

viséletében ennek túlkomoly, szerény jellemét akarja felismerni, az ugyan Szerdahelyit nagyon megszidhatja, de kérdéses irótársának nem fog jó szolgálatot tenni, kit mi épen azok által látunk legérzékenyebben megsértve, a kik őt ama fentisztelt fajánkó alakjában akarják feltalálni.

Szerk.

a gróf azt felelte rá: nem, sőt azt visszaélésnek találja a hivatalosság színével. Szerdahelyi e választ tudatta hirlap utján a 25
Hölgyfutárral. A H. szerkesztője erre megtámadja gróf Ráday igazgatót s egy sértő adomával azon falusi bíróhoz hasonlítja, a ki mind a két félnek igazat ad.

Éz az ügy engem nem érdekel, nekem semmi részem benne, és mégis mulhatlannak találom a hivatlan közbeszólást, először 30
azért, mert gróf Rádayt azon férfinak tartom, a kit nemcsak érdemeiért tisztellek, de a kinek jellemérőli fogalmaim még a mult időkből erednek, s nem akarom őt azon kényszerűségben látni, hogy azzal a tekintélylyel, melyet ő, mint egy nagy nemzeti intézet vezetője, mint egy köztisztelű honfi bir, a nyilvánosság organumainak ítélőszéke előtt, annyiszor, a mennyi- 35
szer őt valakinek idézni tetszik, megjelenjen; — másodsor pedig azért, mert az egész eljárást a fentérintett ügyben annyira inconveniensnek találom, hogy igen meg kell döbbennem annál a gondolatnál hogy tán hasonló modor irodalmunkban 40
erős helyet találna foglalni.

Nem az itt a felőlő kérdés, hogy Szerdahelyi tette-e azt, a mivel vádoltatik? Ez ellen védje magát ő ott, a hol hasonló vádak meg lehet vitatni, a színházi törvényszék előtt; hanem az: hogy gróf Ráday igazgatót lehetett-e azon ohajtással megtámadni, hogy valami színházi hibát elkövetett színházi tag 45
ellen hivatalosan nyilatkozzék hirlap utján? A ki egy kis józan gondolkodásra időt enged magának, átlátandja, hogy ezt kivánni képtelenség. Igazgató számára ott vannak a színházi rendszabályok, azok szerint megbüntetheti színészeit, ha hibáztak, de hirlap utján soha semmi esetben meg nem gyalázhatta 50
őket. Az igazgató a színházat képviseli, a színház megbünteti maga saját tagjait, szigoruan, személyválogatás nélkül, de szinpadhi hibáikért minden már forum beavatkozását visszautasítja. A színház ura és bírása az ő tagjainak, de egyszersmind 55
védelmezője is. Ez igen egyszerű társadalmi fogalom és így is van.

Legelőször is inconvenientia volt a H. szerkesztőjétől gróf Rádayt a felől interpellálni, hogy tudtával történt-e ama jelképezés egy színész által. Ezzel magával is megsérté Rádayt, mert ilyen kérdést nem lehet föltenni honestus férfinak; s hogy erre gr. Ráday választ adott, az csak az ő tulságos udvariasságát bizonyítja.

Hogy a H. szerkesztője ez udvarias elutasítást (mert gr. Ráday annak értette és állítja most is) épen ellenkezőleg felhatalmazásnak vette olyan hivatalos nyilatkozat tételére, a melyet az igazgatónak tenni nemcsak nem lehet, de nem is szabad, az igen káros tanubizonytságot tesz a H. szerkesztője ítélő tehetsége felől.

Ez volt a második inconvenientia.

A harmadik végre az a hang, melyben legutóbbi nyilatkozatát megírta.

Igy feleselni még olyan körökben sem volna illetékes dolog, a hol pajtási ismeretség adja a jogokat, mihelyt az egy tiszteletré méltó olvasó közönség előtt történik; annál kevésbé oly férfi ellenében, ki iránt a tartozó deferentiát mind multjának érdemeiért, mind jelen állásának tekintélye miatt a sajtó képviselői sértetlenül fentartani kötelesek, még azon esetekben is, a midőn elvbeli vitáknál véleményeik egymástól különböznek. Hogy ha hasonló scurrilitásokat engedünk meg magunknak a színházi igazgatóság ellenében, akkor az történhetik meg, hogy a sajtó organumai indítják meg a színházi rendelkezés végfelbomlását.

Meg vagyok felőle győződve, hogy a H. szerkesztője, kit szeretek jobb tulajdonairól ismerni, azon nyilatkozatát, melyet bizonyosan higgadatlan felindulás percében irt, jóvá tenni el nem mulasztja; ha azonban fentebbi nyilatkozatát továbbra is helyesnek tartaná, kénytelen vagyok kinyilatkoztatni, hogy minden vele tartott irodalmi összeköttetést félbeszakítok, a mi ugyan nyomhat nagyon keveset, de mégis valamit, s semmivel sem öregebb comicum, mint az ő nyilatkozatának vég-

szavai, mikben igéri, hogy a visszaéléseket, miket ez ideig a nemzeti színháznál védni való dolgoknak talált, ezentul megátadni valóknak tekintendi. — Pest, 1856. sept. 5.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. szept. 7.]

XVII. Levél.

Utolsó harc a negyven aranyért. Nevelő kerestetik és apró félreértések között.

1. §. Nevelő kerestetik.

- 5 Szerkesztő ur. Van egy özvegy asszonyság, annak van egy fia, meg egy szíve. A fiának nevelő kell, a szívének meg más. De minthogy a férfiakra haragszik, maga sem tudja, hogy mi kell hát a szívének? Parancsot ad tehát a cselédeknek, hogy hozzá férfit be ne bocsássanak, egyuttal pedig a lapokban
- 10 közhírré teszi, hogy fia számára nevelő kerestetik. Hárman vagynak, a kik a szép özvegy szívének minden csödhirdetés nélkül is szeretnének állomást nyerni, egy régi imádó, egy új imádó és egy nagyon is ócska imádó, valami távoli atyafi, a ki csak azért szeretné unokahugát elvenni, hogy Óhát és
- 15 Újhát uradalmi ismét egyesüljenek. Ez a tisztas ur a háznál lakik, azért neki olyan nevelő kell, a ki neki is szolgáljon, az ifju asszonyság körül kémkedjék stb. A multság tehát akkor következik, mikor a nevelői candidatusok megjelennek egymás után egymás nyakára, először egy ismeretlen imádó, azután egy ismeretes, közben pedig egy valóságos nevelőnek nevelt ifju, amice Rozmaring, a ki a vessző plánéta alatt született, s mind a hárman elakarják nyerni a nevelői állomást.

Legelevenebb alak az ismeretlen imádóé, a ki elébb amice Rozmaringot ugratja meg a háztól, az által, hogy elhiteti vele, miszerint itt a kis úrfiba pálcával kell verni a bölcsességet, melly miatt kiadják neki az utlevelet, azután meg a régi imádóra bőszi fel az özvegyet, azt súgva be neki, hogy ezt nem szegénység hozta ide, hanem azon szándék, hogy őt meghódítandja, a mivel már dicsekszik is; azonban az özvegy a darab végén felvilágosul, hogy régi kedvese valóban szegény lett, mert testvérét menté meg a bukástól s azért is ennek adja kezét, végződven a darab, mint illik, házasságon. A kis fiúcskát pedig valószínűleg felküldik Várady Ádám, vagy Szentés, vagy Szőnyi, vagy Gönczi finöveldejébe, a hol mindenütt igen jó helye fog lenni.

A darab igen szép menetelű, bir azzal a különösséggel is, hogy hölgyeknek nem kell benne sehol pirulniok, a miből az is érthető, hogy a férfiak keveset kacaghatnak rajta.

Amice Rozmaringot Tóth igen jól személyesíté; annál gyöngébben Szerdahelyi a ravasz udvarlót. Ez uttal ugyan senki sem érezhette magát a játéka által megsértve, mert senkihez sem hasonlított, mint tán egy vallatott delinquenshez, a kinek mindig az van az eszében: valjon elhiszik-e, a mit mondok, vagy becsuknak érte? Hiányzott játékából az a valami, a minek nem tudok nevet adni, de a minek jó és rossz varázsát minden színész jól ismeri magán, a ki e két eszme között különbséget tud tenni: „most azoknak játszom, a kik szeretnek;” — „most azoknak játszom, a kik nem szeretnek.”

2. §. Apró félreértések.

Szerkesztő ur. Egy öreg ur megakar házasodni, de nem kap leányt, egy fiatal leány férhez akar menni, s kap egy fiatal embert, a kinek az a caractere, hogy jó cotillon táncos; egy asszonyság nagyon örül annak, hogy a leányát férjhez

55 adhatja, egy férj pedig még jobban örül azon, hogy egy fiatal
gavallér nem az ő feleségét veszi el; közbe-közbe discourálnak,
vadászgatnak, teheneket fejnek; és ez mind mulatsághoz
hasonló. Megtörténik, hogy egy férj azt hiszi, miszerint a
60 más jelen nem levő nőszemélynek vallott szerelmet, a mi az
életben ugyan ritkán, de a színpadon annál gyakrabban meg-
történik; (a nyolc előadott vigjátékban négyszer; lásd: Rend-
kivüli előadás, Nevelő kerestetik, Férjem színész és Apró
félreértések) az öreg ur egy házi asszonyt szobaleánynak
05 néz; ezeknél fogva neveztetik a darab Apró félreértéseknek.

Már most engedje meg szerkesztő ur, hadd szóljak egy füst
alatt mind a nyolc pályavígjátékról. Legjobb szerkeztű két
mű véleményem szerint a Becsületszó és a Nevelő kerestetik;
legmultságosabb a Becsületszó és Egy nő kinek elvei vannak,
70 legtöbb eredetiség van a Nevelő kerestetikben, legélcesebb
a párbeszéd az Egy nő kinek elvei vannak címűnél; legtöbb
tér van a színész tehetségeinek a Becsület szóban és Rendkivüli
előadásban, legrendesebb kivitel a Becsületszó és Nevelő
kerestetiknél, legtöbb humor a B. sz. — N. k. — és Egy nő
75 k. ben; fennfogják tartani magukat e szerint a színpadon a
Becsületszó, Nő, kinek elvei vannak, Rendkivüli előadás és
Nevelő kerestetik. Kétségessé teszi egymásnak a koszorut a
két első és az utolsó. Ellenben a Még nem késő nem egészséges,
a Veszedelemes jó barát nem multságos, a Férjem színész nem
80 épületes, és az Apró félreértések nem kívánatos.

Melly itéletünket ezennel saját pecsétünkkel ellátva kiadjuk.
Datum in arce nostra Kakasdomb. Anno 1856-ban aug. 31-én.

Kakas Márton.

VÁLASZ A HÖLGYFUTÁR SZERKESZTŐSÉGÉNEK

Meg vagyok önökkel elégedve. Válaszuk tökéletesen kielégített. Ilyent vártam, és kezdek valamit tartani emberismertemre.

A főpontra nézve, hogy tudniillik a színházi tagok vétségeiért kapott büntetést lapokban közölni illetlen dolog, önök capitulálnak s elismerik, hogy biz az csunyaság, egyebekre nézve pedig én ellenem öntik ki haragjokat, a mit én igen természetes és emberi dolognak találok.

10 Szememre vetik, hogy én minden fennálló igazgatóságot védelmezni szoktam, ez persze gyanus dolog; még Festeticset is; — ez éppen vád.

Az ugyan tőlem igen szép nagylelkűség volt, hogy gr. Festeticsnek megengedtem, miszerint tulajdon lapjaiban védelmezze magát, a hol én csak munkatárs voltam, és világos illetlenség tőlem, hogy Festeticset, miután lelépett, meg nem támadtam, az általános gázolásban nem segitettem, a mit annyival is inkább tehettem volna, mert magány neheztelésem is volt ellene, mely miatt az irodalmi viszonyt sokkal elébb félbeszakítám vele, mint igazgatóságáról lelépett és azért sem iparkodtam soha boszút állni, még csak el sem panasztam; a
15
20 ki eltudja őt itélni, tegye; de én nem teszem.

Erre a nyilatkozatra engem már csakugyan semmi érdek sem vezethet, mert a nemes gróf már nem igazgató, hogy befolyására aspiráljak; azt pedig, hogy megvesztegessen valami nagy pénzzel, ha már én rólam felteszi is valaki, nagyon kérem, hogy gr. F.-ről ne tegye fel.

Ismerem színházunk viszonyait, bátor vagyok azt mondani, hogy színházunkat mind akkori, mind mostani körülményei közt csak egy ember igazgathatja jó eredménnyel, és az az
30 egy ember Ráday.

Mivel tesz ő ilyen csodát? Népszerűségével. Azon népszerűségével, melyet ő mind a régi, mind az új nemzedék előtt, mind a magasabb körökben, mind a közrend előtt, mind a közönség, mind a színészek minden osztályánál osztatlanul tudott magának biztosítani, a ki tud olyan bajokon is segíteni, a miket még a Hölgyfutár sem tudna.

Hancm ezt én ismét érdekből mondom, mert engemet nagyon könnyű lekenyerezni. Előre tudom, hogy ezt felelik önök rá, ezt tehát el se mondják.

Most szóljunk a zilált replica többi pontjairól, melyeknél lehetetlen egy fonálon maradni, miután úgy tetszik az egész, mintha hárman négyen dictálták volna, a mint egyiknek másiknak valami eszébe jutott.

Elismerve azt, hogy színházi tag bűnhődését lapban közzé tenni illetlen állapot, megfogják a galléromat, hogy hát akkor miért nem szólaltam fel az ellen, mikor Bulyovszkyné asszonyság hirhedett 150 frankos büntetése lőn megvitatva.

Instálom alássan, hogy tehettem volna én azt, hogy Bulyovszky urat megtámadjam, a miért nejjének eliteltetését, mint a színházi törvényszék titkát közzé tette, még pedig egy hamis adattal, a mit a rendezőség kényszerítve volt kiigazítani. Én dorgáljam meg egy derék asszonyság férjét, nyilvánosan, a miért neje ellen vétett? Ilyet még regényben sem olvastunk soha.

A H. azt mondja, hogy ez azért lett volna szép tőlem, mert B.-né asszonyság nőm szinpadi vetélytársa; (a mi igen gyöngéd felfedezés, és igen jól jellemzi e lapok szép kedélyét). Tisztelt uraim, higgyék el, hogy nincs énnekem semmi közöm nőm szinpadi életéhez, sem szerepeihez, sem az egész szinfalak mögötti világhoz, és sokkal magasabbra becsülöm őt, hogy sem bárkinek is a vetélytárskodását észrevenném mellette, és nem bánkódom rajta, ha önök az egész szinpadi dicsőséget akárkinek osztják, s nőm felől soha nem szólnak egy szót sem.

Én bizony nem restelem bevallani a világ előtt, hogy nőmet

65 tisztelem, szeretem, hogy becsülésemre érdemesnek tartom; de hogy valaha művészi hite emeléséhez férji gyöngédséggel járultam volna, azzal ugyan senki sem vádolhat, pedig bizony elég módomban lett volna benne. Ennyire jó férj nem vagyok s e tökélyben engedem az elsőséget másnak.

A replica többi része tartalmatlan szószaporítás. Semmi szavam rá.

Szándékom volt gróf Rádayt indiscret emberek megtámadásaitól megóvni. Most az egész roham ellenem fordult; célt értem.

75 Már most mondják azt, hogy magányérdekből tettem, hogy meg vagyok vesztegetve, azzal biz engemet meg nem sértének. Tudja azt mindenki, hogy azt a szerény de biztos állást, a mit a közönség előtt elfoglalok, nem hizelgés, nem pártfogás útján nyertem; ha összeköttetésem volt színigazgatókkal, ahoz
80 nem úgy jutottam, hogy én tolakodtam volna alázatos ajánlatokkal eléjük, hogy fogadják el lapomat színházi organum gyanánt, hanem azok szoktak *engem felkeresni és barátságomat* annyira becsülni, a mennyit egy komoly ember barátsága szokott érni, a ki azt tetszése szerint adja, de el nem adja, de még csak *nem is kindlja*.

Végül még Tóth Kálmánhoz különösen van egy szóni: nagyon megdöbbenő prognosticont nyujt ön egykor leendő nejeének, a midőn felidézi azt a nemes modort az irodalomban, miszerint *egymással vitázó férfiak nejeikben iparkodjanak egymást*
90 *megsérteni!*.

Pest, sept. 10. 1856.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1836. szept. 14.]

XVIII. Levél.

Liszt Ferenc hangversenye.

Szerkesztő ur! Ismeri ön azt a mondát arról a hajdankori bűvésztől, a ki egyszer egy bölcs város lakóit aképen babonázta meg, hogy kezébe vett egy hegedűt, végig muzsikált az utcán; s a ki csak meghallotta azt, futott utána, táncolva, tapsolva, mámoros önfeledéssel; a bűbajos vitte őket ki magával a városból; azok mind tódultak utána, táncolva, tapsolva, végre megnyílt előttük egy meredek hegy, a bűvhegedűs oda is becsalta őket; a jámbor emberek mind bementek lejtve, táncolva szökellve, a hegy összezáródott mögöttük: még tán most is táncolnak odabenn.

Az ujabbkori bölcsök ráfogják, hogy ez csak mese. Pedig lássa szerkesztő ur, ez nem mese; mert ez valóban megtörtént; láttam, hallottam, ott voltam én is; a bűbajos megint eljött, engem is, meg ezernyi ezer embert velem együtt vitt magával, a merre akart, meghordozott eddig soha nem ismert tájakon, bevitt gyönyörű tündérországba, keresztül iszonyu pokolországban. De czuttal mégis olyan jó volt, hogy visszaeresztett.

Elmondom, a hogy megtörtént.

Kihirdetik egy szép ünnepnapon, hogy hangverseny lesz a színházi nyugdíj-intézet javára. Az emberek szánakodásból összegyűlnck, semmi rosszszat nem gyanítva s remélik, hogy olcsó áron meg fognak innen szabadulni. A színház tömve van, egyik ember a másik hátán, mint valami négerszállító hajóban. Egyik kérdezi a másiktól: fog-e most Liszt zongorázni? Fog bizony, de még hogyan! Most *eleven zongorája* van, a hajdani lelketlen fabillentyűk helyett mindenütt egy lelkes állat ül,

30 a ki kénytelen kezeinek intésére, szemecinek mozdulatára, mosolyára, haragjára csodálatos hangot adni; az egész nagy zenekar nem egyéb, mint egy óriási hangszer, mellyen a nagy mester szellemujjaival játszik.

Ott láttam őt ülni a nagy koszorúzapor között, a vereshófu-
vatagban, mint egy ezeregyéjszakai bűvészt, halvány orcájával,
mit hosszú hajzata beárnyal. Mit tudom én, millyenek voltak
a koszorúk és a versek? én csak őt láttam és azontul nem birtam
szemecimet levenni róla. A nagy földi lárma, emberi kiabálás
után, melylyel a közönség magát a bűbáj ellen biztosítani
törekedett, a nagy mester egy intésére éjféli csendesség támadt.
40 Annyira senkinek éreztem magamat mint születésem előtt
egy esztendővel. Most felnyitak e hallgató szemek, a kéz
egy halk intésére valami zengés támadt, valami olyan hang,
a mit minden ember ért, pedig senki nyelvén sem beszél,
látja, pedig alakja nincs; — támadó hajnal, piros libegő felhők-
15 kel, zöld bokrokon átvilágló napsugár, csengő hajnalharang,
egyhangu csermely csörgése, döngő méhe hangja, égi szerafimok
reggeli éneke fehér felhők között székelő ur számolyánál,
a ki áldó kézzel mutat a föld felé: s hallgatja csecsemőgyermek
gondolatjait, kire szelid anyaacr mosolyog, kinek fülébe szárnyas
70 vállu angyalkák susognak; bölcsőringás, dajkaének, gyermek
kacagása. . . . és mind ez ott volt annak a bűvésznak az
arcán: *látható* volt zenéjében, *hallható* mosolygásában. . . . Most
elmulik a mosolygás, felhők vonulnak az égre, a napsugár
eltűnik a hegyek mögé, hideg szél fuvall végig a tájon, úgy
fázom, és köpönyegem otthon maradt, a távoli villám felfel-
deríti a tájat, a zápor zuhog, a vihar rázza az ablaktáblákat,
a mennydörgés rengeti a reszkető föld fundamentomait; a
viharból mennydörgésből fájó sirás hangzik elé; olyan sirás,
mint mikor árva gyermek zokog holt anyja koporsója előtt,
60 a halotti ének bele szól, mélán, bánatosan, a mennyekben
fenkölt kardalok fogadnak egy földről eltávozó lelket; a
földön pedig a hideg szél kerget egy árva gyermeket, a kinek

nincsen senkije és semmije, a ki előtt a kietlen végtelenség,
mellyen a sötét zivatar dörögve zúdul végig. És mind ez
65 látható volt ama bűvész arcában, szemeiben, komor homlokán,
gyászoló ajkain s csodásan öszhangzó zenéjében. . . . De ime
egyet mosolyog ez arc, s mintha kicseréltek volna embert,
szívet és zenét, édességgel, gyönyörrel teljes kép tárul fel újra
70 elénk; a boldog szerelem képe: szeret minden: nap a földet,
melly mosolyától felvirul, angyalok az embereket és az em-
berek egymást; virágillat szereti a szellőt, tavaszi lomb a
patakot, csendes tó vize a benne meglátszó felhőket, zöld
moha a hideg sziklát, madárka párját, ifju leánykáját és minden,
a mi szeret, olyan boldog szerelmében, méhe szárnya, lepke
75 szárnya veri a bűvharmonióhoz a tactust, belesusognak a
fák is, s azok a kis kék virágok lelőggő csengetyűikkel úgy
csengenek, ha a szerelmes szél megfujja őket, és a szív úgy
dobog, egyszerre kettő-kettő; ott is harmonia van. . . S ez
a boldog édes ábránd ott volt a bűvész arcában és a zene
80 keresztül kasul járt minden szívet, minden lelket. Ha most
tetszett volna a bűvésznek, bezárhatta volna mögöttünk a
hegyet, soha sem jöttünk volna ki onnan. . . Ah de még ez
mind csak tréfa: a mester arca ismét változik, újra idomul
a világ; nagy, országrendítő eszmék születnek új létre, a lelke-
85 sült tömegek robaja halszik távol, az emberek keble feszül,
dagad, kardok vidám csörrenése, paripák szilaj dobogása vegyül
a zenébe, egyes hangok, mint az itéletnap holtakat támasztó
szava, riadnak bele a csodás hangzürbe, az ember szíve ki
akar törni helyéből, elfeledi mindenki éltét és halálát, csak
90 egy képet lát, a dicső csatamezőt az egymásba rohanó tömegek-
kel, a felvert por nehéz felhőivel, a vérpatakokkal ott hallja
a harcolók ordítását, a kardok csengését, a csatakürt buzditó
harsogásait, a mint rohan előre a csaták hőse, neki eresztett
kantárral, lehullott főveggel, kipirult orcával, hogy szinte
95 bele kell kiáltanunk: „előre azokkal a zászlókkal! Ne hagyjátok
azt a hőst ott! Előre, előre! . . .” Hasztalan, hasztalan. A bűvész

telindult arcfénye megtörik, lelkesült alakja lassan összeroskad, kihull a kard a kézről, kifoly a vér a sebből, a lovag lehull a földre, a zászló betakarja arcát; a csatának vége van már; ősz szeleit érző hattyúk darvak kiáltoznak le az égből, melegebb tájra vonulva; minden zaj elhal, elcsendesül lassan; még egy szivbekapó csodás melódia szólal meg utóljára; a késői kor költői éneke ez talán megsiratott hősről, meg a sirból kinőtt hangabokron éneklő fülmile, és az éjféli szél, melly a halottakat

100 költögeti, az is elhal elenyészik, csak az ingatott fűszálak beszélgetnek még egymásnak valami nagy szomorú dolgot, a mitől mind bánatra hajlik a fejük. A bűvész alakja alig látszik most az állvány mellől, eltűnt ő is csodahangjaival, a miket azután soha sem birunk elfeledni.

110 Szerkesztő ur, ez ám a bűvészet, nem Boscóé; Bosco legalább ha lebűvölte az ember ujjáról az arany gyűrűt, végül megint visszaadta, ha elkérte a zsebórát, ha megtörte a mozsárban, ha kilőtte a puskából, megint egész zsebóra lett belőle, de Liszt elszedte az egész közönségtől a szíveket, összetörte,

115 s vissza sem adta azokat. Hogy fog már majd annyi derék magyar ember szív nélkül jární kelni a világban? Csak hát a magáét hagyná itten már cserébe...

XIX. Levél.

120 Szerkesztő ur, üssünk lármát! Megint egy kollegánkat paródiázták ki a szinpadon. — Most jövök a majomkomédiából... (Kérem, ne folytassa! Szerk.)

Kakas Márton.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET

[1856. szept. 14.]

Még most is foly a perpatvar a Szerdahelyi alakoskodás miatt. A dolog meséje ez: Szerdahelyi egy szinpadra hozott ügyetlen criticust veres parókával személyesített, ezért az újdondász sereg, melly szokott kapni a prédán egy derék szép szőke ifjut ragad elő s vakmerően ráfogja, hogy amaz ügyetlen vereshaju criticus ő volna. A derék becsületes ember hasztalan csitítja őket, hogy ő rá bizony ne fogjanak ilyen ügyetlen alakot, hasztalan adja ki Szerdahelyi is photographiában kérdéses alakját, melly attól merőben különbözik, az újságíróknak martalék kell, nem bánják, ha legjobb barátjukat teszik is nevetségessé; utoljára a „Hölgyfutár” belevesz mindenkibe, a ki ugy nem akar haragudni miként ő; megfogja Rádayt, Szerdahelyit, Egressyt, Jókait stb., kinék mi bűnét tudja, felfedezi, és mind ez miért? egy ártatlan parókáért. Legnagyobb fájdalom az, hogy gróf Ráday nem akarja hirlap utján megdorgálni vakmerő színészét, holott ő már statariumot tartott fölötte és elítélte, ki is végezte elevenen. Annyi bizonyos, hogy a nevetők nem a „Hölgyfutár” részén vannak, a mi rá nézve igen szomorú multság. Részünkről az egész perben csak azt a komoly dolgot találjuk, hogy gróf Ráday népszerű nevét minck hozzák bele e rettentő nevetséges tornába. Ha a színész vétett, azt soha sem az igazgató bünteti meg, hanem a színházi törvényszék. Azt kivánni, hogy gróf Ráday, mint igazgató, hirlap utján lépjen fel egy színész ellen, épen együgyű észjárás, a hogy még a rátótiak sem gondolkoznak. Ez esetben kötelességünknek tartjuk, gróf Rádaynak bizalmat szavazni, s helyesleni bölcs és illemes hallgatását. A mig a közvélemény e bizalmát birni fogja, minden részrehajlatlan kezelője a nyilvánosság organumainak becsületbeli kötelességének ismer-

- 30 rendi, ott hol a jóakaratu igazgató van helytelenül megtámadva, őt méltatlan ügyeskedések ellen védelmezni s nem engedi oda jönni a dolgot, hogy az igazgató maga szálljon le vitázni minden makacs torzsalkodás ellen.

LENDVAY-LATKÓCZYNÉ

Alig van ragyogóbb név a magyar színművészet látkörén, mint Lendvayné. A közönség sok ideig megszokta azt férje nevével, mint páros csillagot nézni a színvilág bűvös egén.

- Annyi érzés, bensőség a játékban, kellem a *hanghordozásban*, csáb és varázs az arcjátékban, *mennyivel* Lendvayné bámulóit el tudta ragadni, más hazák leányát világhírűvé tudta volna tenni. — Nincs e szavakban szemrchányás közönségünk iránt; Lendvayné az ünnéplő kor koszorúkkal, magasztaló versekkel halmozta el, s a koszorúk megérdemlettek voltak, s a versek közt egy Vörösmarty, egy Petőfi költeményei ragyognak.

Valódi szenvedélyt, gyöngéd szerelmet senki sem játszott hivebben, mint ő, mert nemcsak játszani tudott, de érezni is azt a mit játszik; hangja nemcsak a fülekbe, de a szivekbe is tudott hatni.

- 15 Egy időben hajlandók voltak a színügyek vezetői elfeledni azon élveit a dicsőségnek, miket Lendvayné szerze a magyar művészetnek, ekkor a közönség maga szólalt fel mellette, s köz pártolás tartá őt meg a színháznál. — Most külföldön utazik a derék művész, szabadság idejét azon nemes élvezet-
20 re használja, hogy német, frank és angol hon jeles művészeit megismerje.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. szept. 28.]

XX. Levél. Nagy Lajos és kora, dráma Hegedüstől; egy felvonásban, egy utójátékkal három felvonásban. Szentpétery jutalmára.

A magyar embert azzal csúfolják, hogy a maga kárán
 5 tanul; no lám: az olasz még balgatagabb; mert az a maga kárán sem tanul. Alig mult el egy pár hete, hogy tekintetes Kiss Károly urat nem csak a szinpadon agyonütötték, de tetejébe még hogy panaszra ment a criticum forum elé, ott is jól elporolták; s ime egy halállal még csak nem is törődve
 10 ismét visszahozza magát; pedig előre tudja, hogy meg kell neki halni.

Ugyanazon urak és asszonyok szép rendben fellépének újra, bocsánatot kértek a közönségtől, hogy a minap nem nyerhették meg a tetszést, majd most más hangon fognak
 15 beszélni. Különb az egész dolog történik úgy, a hogy azt Fessler igen költőileg kigondolta; szaporodott azonban a hős Laczkovics családi ügyeivel, a kinek van egy élhetetlen fia, annak meg egy perlekedő felesége. A jámbor apa végre is nem talál más módot szegény fiát a házi kereszttől megmenteni,
 20 mint hogy valami tréfás ürügy alatt lefejezteti. Ez ugyan jól járt. Én a Dunába ugrottam volna, ha úgy szidna a feleségem annyi ember füle hallatára.

Szomorubb sors jutott azon ártatlanoknak, a kik kegyetlen jambusokba szedett sallangos mondásokon kénytelenítének
 25 magukat keresztül hadakozni, szegény Laczkovics fején még a csákó is reszketett bele a mit lovas zsandártól kért kölcsön ez ünnepélyre; nem csuda, ha megszakadt tőle a szive. A darab végén, a ki csak halandónak született, rendeltetéséhez illően szépen rakásra hal és eltemettetik.

- ³⁰ Főhibája e darabnak az, hogy szerző olly nagyon ragaszkodik a historiához; már mibe került volna neki azt a változtatást tenni, hogy ez uttal Kis Károly ur apritsa fel Forgács urat, s vegye nőül valamelyik királyasszonyt; ez mindenkit meglepett volna és hatása csattanós leendett. Hasonló költői szabadsággal épen ugy meglehetett volna ennek történni, mint
- ³⁵ a hogy az ifju királyné megálmodta az egész következő történetet Feszlerből a pagina 372. usque paginam 416-ig; és elmondá azt szépen, mikor legfontosabb tanácskozmányok folytak: az öreg Gara be is tette a lutriba mingyárt.
- ⁴⁰ Ennyi szomorú halált okozott Kis Károly másodszori beütése Magyarországba. Ismét csak azt mondjuk neki, hogy ne hagyja el többet bájos Olaszország narancsligeteit, mert jó minékünk a mi szemeinkkel látni — a makaronit sajttal.

Kakas Márton.

104

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. okt. 12.]

XXI. Levél. Világ ura. Dráma Szigligetitől.

- Miután tőlem már azt várja a közönség, hogy mindig mulattató dolgokat irjak, a mikén jól lehet nevetni, tehát tessék utánam jönni. A szinpadon egy derék új darab előadása
- ⁵ foly, mellyben nem találhatunk semmi tréfálózásra alkalmat. Nagy Constantin és egész familiája rangjukhoz illő szép jambusokban beszélnek el a világtörténet legnagyobbszerűbb jeleneteit, miket a szerző igazi költői ihlettel fogott fel. Itt tehát nincs mit keresnünk, gyerünk a szinpadra fel, talán a

10 szinfalak között vigabb dolgokat találunk: a szinfalak titkai nagyon mulatságosak szoktak lenni.

A szavalás foly odakünn, a szereplők hangja csattog, a közönség tapsvihara fel-fel mennydörög rá: ez olympusi zaj alatt belép a szinfalak közé egy magas halovány alak, arcán
15 a művészet lelke, bár vonásaival a szenvedések, nem az évek bántak kegyetlenül; a rosz szolga, a test, elhagyta az ő urát, a lelket, és megtört, mikor még a szellem az ifjuság örök tűzétől hevül. E szomorú alak Lendvay. Még olly közel, — tán csak tegnap, — bálványa a közönségnek, kinek megjelenését
20 ragályos lelkesülés fogadta; és ma megtört árnyék, ki azon nap sugaraiban nem melegegdedhetik, melly őt olly nagyra növelte. Belépett, hallgatta az előadást; ezt a *darabot* is jól ismerte ő, hiszen hat év előtt, midőn a költő azt megírta, *ő lebegett szemei előtt*, mint a mű legnagyobb hőse. Még most
25 is emlékezik minden szóra abból, még most is érzi a lelkesülést, melylyel azt adni tudná; a szenvedélyes jelenetek most is megrázzák szívét, lelkét, és kedve volna felvenni azt a bibor palástot és azzal az ismeretes csengő szóval elmondani: „én vagyok az, a kit mindenki szeret”. és a hűtelen szolga, a roskatag test, azt mondja néki: „ne nézz oda többé. Menjünk
30 aludni Lendvay.”

A beteg művész szeméből kicsordult a könnyü; nem tudott
szólni, odaborult művéstársai nyakába, kik boldogok még, mert lélekzetet vehetnek azon magas világban, a hol ő már
35 csak jövevény; és a színvilág többi hősei; a Nagy Constantinok, Priscusok, római matronák és bölcsek, együtt sirtak nagy zokogva ott a festett szinfalak között, a lesujtott művész társsal; kinek napja nem várta meg, hogy lemenjen a föld alá; még az égen elsötétült. Ilyen tréfás jelenetek történnek a
40 szinfalak közt.

No tisztelt közönség, nevethetl eleget, már most gyerünk odább.

XXII. Levél. Gauthier Margit, francia dráma.

Szerkesztő barátom! (Egy idő óta per tu vagyunk.) Tudod, hogy van nekem ide fenn egy kis öcsém, valami távoli rokonom fia, a kit az apja rám bízott, hogy vigyázzak rá. Megengedte, hogy mikor szünnapja van, egy párszor elvihettem a színházba. No hát most épen ideje volt. Elvittem magammal. Gondoltam: szomorujátékot adnak, ez csak nem árthat meg neki.

50 Hát kedves szerkesztő barátom, ez a Gauthier Margit olyan valami izé: — hogy is mondjam, egy olyan kisasszony, a ki nem asszony, de nem is leány; a kinek van grófja is, hercege is, de azért még sem grófné, sem hercegné; egy szóval, egy olyan tisztességes fraj, a kinek az ismeretségével nem szokás dicsekedni.

Képzeld már most magadnak szerkesztő barátom, ez a raffinirozott asszonyszemély elbolondit valami párizsi juratust, vagy orvosnövendéket, vagy nem tudom én mi féle diákat, s ráveszi a jámbort, hogy az lakjék nála.

60 (Az öcsém azt kérdezte tőlem, hogy nincsenek-e Pesten is ilyen kiadó lakások? „Elhallgatsz, vagy nyakon ütlek.”) Utoljára még arra is ráveszi a fiut, hogy vegye őt feleségül. (Tüskén kezdtem ülni. „Öcsém, nem megyünk még haza?” Nem akart jönni a fiu az első felvonás után, pedig azzal is ijesztgettem, hogy otthon feledtem a kapukulcsot, nem mehetünk be.) Megtudja ezt a dolgot a jámbor ember apja s jön faluról lóhalálában, bizonyosan valami fűszerszámos lehet, mert a helyett, hogy haragudnék, elkezd könyörögni a kisasszony előtt, hogy adja vissza neki a fiát, lássa az szegény
65 gyerek: mit nyer vele, inkább fogjon magának valami herceget, míg az okos dáma csakugyan hajt a bölcs beszédre, s a diákot elbocsátva, elpányváz egy gazdag urat; és ezzel végződik a felvonás.

75 — Hallod-e frater, mondék az öcsémnek. Ezt már láttad, hallottad, ezt rólad a viz sem mossa le többet; hanem tudd meg azt, hogy ha te találnál ilyen casusba jönni, a te apád

nem fűszerszámos, hanem becsületes táblabíró, ez feljön utánad egy furkósbottal s úgy elpáhol, de úgy elpáhol téged, mint a kétfenekű dobot. Ezt ird fel a füled mellé.

80 No már most gondoltam magamban, átestünk a rosszán, következnek a tisztességesebb társaságok, a diákot haza viszi az apja, s valami jámbor hajadonnal összeházasítja. Szépen vagyunk. A jövő felvonásban már egy egész diszes társaságban vagyunk, a hol csupa férjnélküli asszonyságok, s azoknak
85 az ideiglenes vőlegényeik vannak jelen; a mi diákunk is köztük. Azok ott természetesen isznak, dorbézolnak, kártyáznak, arról nem is beszélek, hogy mit beszélnek. Én elkezdtem anekdotákat mondani az öcsémnek, hogy ne hallgasson oda; utoljára nagy zaj támad, az emberek egymás fejéhez verik
90 a kártyákat, a hős diák a nyereséget odadobja a szép csapodárnak s azt mondja a társaság előtt, hogy „imé én ezen asszonyt megfizettem!”

„Miért fizetett ennek az asszonynak amaz úr?” kérdé tőlem az én öcsém.

95 „Bornyú! hát nem vették ki eddig a beszédből? azért, mert ingeket varrt a számára.”

A darab természetesen azon végződik, hogy az illető kis-asszony betegség miatt meghalván, elvesz. Hasonló életnek rendesen ez a vége. Ez igen szép kórházi studium volt a költőtől.

100 Annyit mondhatok, hogy soha úgy meg nem izzadtam színházban, mint most, és soha úgy nem áldottam a gondviselést azért, hogy vége van a darabnak, mint ezuttal. Majd holnap megint elhozom a színházba az öcsémet.

105 Azt én nem követelem az igazgatóságtól, hogy hasonló darabokat ne adasson, ha már a mai közönség izlésének az ilyen táplálék felel meg, de legalább azt tétesse ki hasonló eseteknél a szinlapra, hogy „a mai előadásra a husz éven alul levő fiatalágnak belépti jegyek nem adatnak”, akkor meg lesznek elégedve.

Kakas Márton.

¹¹⁰ U. I. Igen köszönöm a „Hölgyfutár”nak, hogy geneológiám kisütésével fáradozott; de még jobban köszöni neki Budai Esaiás azt a felfedezést, miszerint a Polgári lexicon az ő szerzeménye. Az ostoba tudósok eddigelé azt hitték, hogy azt Budai Ferenc írta.

K. M.

105

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. okt. 26.]

XXIII. Levél. A kisértet. Népszinmű Szigetitől és Szigetiért.

Szerkesztő ur én úgy meg vagyok rémülve, hogy ijedtemben azt sem tudom: kettőnk közül mellyikünk Kakas Márton? Kérem alássan, hadd térjek egy kicsinyt magamhoz. Az a fehér lepedő, meg az a turózsacska; kérem alássan, az illyesmivel nem kell tréfálni: a criticusok között lehetnek ijedős emberek; mint magam is, nem tagadom, aztán mikor én megijedek, nekem az a természetem, hogy akkor ütök. Tehát — jaj nekem is, neked is!

¹⁰ Elmondom az egész történetet, úgy, a hogy volt, de ne tessék megijedni tőle. Van egy derék becsületes csizmadia inas, annak meg egy emberséges majszterje; annak viszont egy jólelkű leánya, annak ismét egy házsártos édes anyja, ennek ¹⁵ ismét egy kiszemelt fiam ura és végtére mindenkinek egy jóra való földesura.

Kérem alássan ezek mind derék emberek, csupán csak a leánynak szánt vén vőlegény, az az egy a semmire kellő, pedig molnár. A csizmadiát játszotta Szigeti, az inast Szerda- ²⁰ helyi és olyan valóságos derék csizmadia volt mind a kettő,

hogy Miskolctul Debrecenig lehet keresni párját. Az a köszöntő a mit az inas a leányasszony nevenapjára mond, az igen jó: az a pogácsa, a mit a leányasszony süt az inas számára, az is jó, de mi nem kaptunk belőle; hanem az a kalács, a mit a
25 molnár küldött, az nem jó, először azért, mert papirosból volt, kalács formára kifestve, másodsor pedig azért, hogy tulajdonképen nem is kalácsot kellett volna neki küldeni a csizmadia majszterhoz, hanem papirozt, a mire tudniillik a hatszáz forintról való kötelezvény volt felírva, a melylyel Sas
30 uram tartozott Kallós uramnak, s mellyet az ki is fizetett neki, de Kallós uram azt mondta, hogy nincs nála az irás. És itt nagyon jól volt rendelve, hogy maga a szerző volt a csizmadia, mert lett volna a helyében akármelly csizmadiája a két hazának, mindenik azt mondta volna Kallós uramnak, hogy csak
35 tessék hát visszamenni buzát apritani a hatkerekű malomba, majd ha irás lesz, kap pénzt, a pénz nem kér enni. A szerencsétlen csizmadia azonban kiád hatszáz forintot irás nélkül s ebből támad aztán a második és harmadik felvonás. Igaz ugyan, hogy ha ezt a hibát nem tenné, nem történnék az egész második
40 és harmadik felvonás, nem lenne kísértet a darabban; de én ezért mégis jobb szeretném, ha nem tenné ezt az a derék csizmadia; az olyan becsületes, okos, életre való ember, hogy én kevés hasonlóan jó alakot láttam még szinpadon, s fáj a szívemnek, hogy ilyen galibába keveri magát. A molnár
45 perse eltagadja a fizetést s executiot küld a szegény varga nyakára, a jámbor inas hiába veri ki a dobost, meg a zsidókat a házból; azért ott künn megütik a dobost, szegény Sas uram e hangokra, meg a felesége átkozódásira kirohan és bele ugrik a kútba; Miska inas utána, holtan fogják ki mind a kettőt,
50 az egyik ugyan hamar magához tér, de a mesterről azt hiszik, hogy megholt, ki is nyujtoztatják s a torához ülnek; a midőn az orvos felfedezi, hogy még van benne élet s feléleszti; Miska inasnak ekkor az jut eszébe, hogy legjobb lenne, ha a holtak hitt mester megijesztené a molnárt, akkor az majd kivallaná

65 a csalárdságot. A földesúr, kinek házában mind ez történik, és az orvos elfogadják az ötletet, odahivatják a molnárt, leülnek vele kártyázni iddognak s a mint ott pityizálgatnak, megjelen Sas Márton uram lepedővel a hátán, fején turózsacsckóval s mint Bankó szelleme odaül az üres székre az asztalhoz. Az
00 agyonrémült molnár perse, hogy kiadja rögtön a kontraktust, s végződik az egész, általános boldogságon; Miska inas felszabadítatik s kilátásba helyeztetik ránézve Juliskát nőül vehetni. Én nagyon szeretem az egész darabot és igen örülök neki; de ezt a kisértet historiát ki nem állhatom benne. Hogy Miska
65 inas erre az ötletre jött, azt megengedem neki, szegény csizmadia inastól ez elég, hogy a nagyságos úr is jónak találja, azt is menthetem; nagyságos urak nem szoktak a fejtöréshez; még a doktort is értem; a doktor urak is szeretnek lelket csinálni az emberből, de hogy szerző, ki annyi egészséges humorral
70 tudott illy élethű alakokat élénk állítani, maga is ráált Mihály diáknak ez együgyü indítványára, azt nem bocsáthatom meg neki. Mert valjon mi történt volna akkor, ha a molnár mester a helyett, hogy megijedne Sas uramtól, azt mondaná neki: „nini, hát kend nem halt meg Sas uram? Igyék hát kend is egy pohár bort.” Bezzeg, mit csinálnának akkor? Pedig ez megtörténhetnék ám azon esetben, ha ketten írának egy darabot: szerző csinálná benne a jó embereket, én pedig a roszakat. Fogadom, hogy mind valamennyinek elnyerném a pénzt, mert az én molnáraim ugyan meg nem ijednének egy egész
80 hazajáró csizmadia céhtől. Óh a molnárok nem olyan ijedős emberek.

Különben mind végig igen jól mulattunk, s hogy az én becsületes lábtyü művészem legifjabb legényének szavait ismétljem: „gyönyörű darab ez uraim! nem való ugyan okos
85 embereknek; — de olyanoknak, mint mi vagyunk, fölséges!” Már pedig az együgyü emberek számára is áll ám a színház.

Kakas Márton.

Megjegyzendő, hogy egy helybeli csizmadia mester szolgál-
tatta kölcsön az előadásban lényeges műhelyi szereket; maga
betanította művészeinket a mesterség fogásaiba a próbákon.
90 „Hanem aztán, ha valami rossz csizmadiát játszanak, hát én
végig nem nézem ám a darabot”, mondta az érdeemes hazafi.
Nemcsak végig nézte azonban a darabot, sőt úgy elérzékenyült
rajta, hogy előadás után tőkét, csizmát, dikicsét és mustát s
95 melly e szerint egy egész lábtyükészítő műhelylyel szaporodott
az alkalommal.

K. M.

106

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. nov. 2.]

XXIV. levél. 10,000 forint.

Szerkesztő barátom. Minden dolognak két oldala van; ezt
tudhatod, a nélkül, hogy valaha öreg dob lettél volna. Van
jó oldala, van rossz oldala. Mikor az ember megissza a bort:
5 ez jó; mikor megkérlik az árát: ez nem jó; mikor az ember
kap egy csókot: ez jó; mikor aztán azt mondják, hogy már
most tehát házasodjék meg: ez — csitt! Mikor az embernek
a darabjéért kiadják a tantiémet: ez jó; mikor aztán követke-
zik a critica: ez nem jó. Például ez a szó 10,000 forint! ez jó!
10 de mikor azt mondogatják, hogy 10,000 forint *adósság!* ez
már nem jó . . .

Láttuk ime az emberséges lakatos céhet; haladunk! Eltűntek
a csizmadiák, éljenek a lakatosok! Van egy szorgalmatos, meg
egy korhely lakatoslegény; az első nem tud boldogulni, mert
15 az apja kitagadta, a másodikat ellenben pártfogolják, mert
annak ígér az apja 10,000 forintot, ha megházasodik. A lakatos

majszter tehát ennek igéri a leányát, mihelyt remekelni fog: a remeket a szorgalmas legény készíti el számára, de csúffá járhatja vele, mert valami rejtett rugó felpattan a remek bemutatásakor s elárulja az igazi csináló nevét. Különben ebben a szekérenyben nincs a tizezer forint.

A szorgalmas legénybe szerelmes a majszter leánya, a mint illik, az később ki is sül a vallatásból, annak van egy hűséges bajtársa is, abba meg a szolgáló szerelmes, ad is neki egy kis szivecskét, a mit fellehet nyitni; hanem még abban sincsen a tizezer forint.

A tizezer forint a szorgalmas legény apjái volt, a ki azt kölcsön adta a korhely legény apjának, az oda akarta adni a fiának, a fia a lakatos mesternek; azonban meghal a szorgalmas fiu apja, a contractus a gazdasszony kezébe jut, az megakar alkudni az adóssal a pénz felébe, hanem az becsületes ember, s a pénzt az örökösnek kívánja visszaadni, azt azonban tulajdon fia elrabolja a feje alól, de ő fölébred, utána lő, kergeti, megragadják, akkorra a vén gazdasszony is kiadta a kötelezvényt a hű bajtártnak, mézes szavaktól elcsábítva; végtére a tizezer forint, meg a fiatal fehérszemélyek illető tulajdonosaikhoz kerülnek, s az ő dolguk, hogy azontul hogy jönnek ki egymással?

Ime itt van a tizezer forint.

⁴⁰ A critica egy kicsinyt sokallja ezt a nagy pénzt s iparkodik kiki tehetségei szerint egy-egy csomót lealkudni belőle. Mi is szóljunk bele egy kicsinyt a licitatióba.

Nem engedne le a tisztelt birtokos ur ebből a tizezer forintból először is vagy ezer forint ára nótát? . . .

⁴⁵ ez tesz 1000 fr. — kr.

Másodszor: vagy hat darab ütleget annak a nyomorult asszonynak a hátáról, darabját tiz forinttal számítva: 60 forint, meg a széttépett gyászkendő: 3

⁵⁰ ft ez tesz 63 fr. — kr.

Harmadszor: egy pár célzást azokra a szaporodó gyermekekre, a kiknek a felnevelése bizonyosan bele kerülne legalább hatszáz forintba ez tesz 600 fr. — kr.

Negyedszer: azt a "passust" a mit úgy sem kérnek elő — 30 „

Végtére a lakatos legénynek a haját: számítva azt 3 krajcárba — 3 „

	összesen	1,663 ft 33 kr.
60	ezt levonva a	10,000 forintból
	maradna	8,336 fr 27 kr.

a mi még mindig igen tekintélyes összeg s elég vonzerővel bírhat a közönségre. Tehát, ha ebbe beleegyezik akkor megalkuszunk; kezdet rá, én sensal díjt sem kívánok s legyen azontul az illető szinmű „8336 forint 27 krajcár.” Többre nem licitálók.

Kakas Márton.

107

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. nov. 9.]

XXVI. Levél. Ármány és szerelem.

Nem szólok én most sem az ármányról, sem a szerelemről; hanem egyesegyedül arról, hogy Ferdinánd szerepét ezuttal a „kis Lendvay” adta. A *kis* szó alatt nem kell képzelni valami csodagyereket, hanem azt kell tudni, hogy a jó közönség így szokta nevezni kedvenc művészeinek utódait a szinpadon „kis Lendvay”, „kis Szerdahelyi” pedig azok már ugyan megnőttek. Megnőttek pedig nem csak kezekben és lábokban, ha-

nem művészetben is. Reményilem, hogy ezt senki sem fogja
10 Kakas Mártonul hizelkedésnek venni. Gorombáskodom én
velük eleget, a hol szükség van rá. És ők olyan jó fiuk, hogy
szeretnek tanulni; hasznukra fordítják a criticát. Mind kettő
saját szakmát tudott magának törni, a mi haladásukat bizto-
15 sitja, s megóvja őket a vidéki színészek átkától, a kiknél az a
szokás, hogy a közönség kedvence minden szerepet eljátszik,
a mi hosszú és hatásos. A mai est egy kis családi ünnep volt
a közönségre nézve. Most próbáltuk meg: az ifju utód hogy áll
meg azon a polcon, melly apjának legfényesebb diadalhelye
20 Japonia k. a. is kap eleget egy lábfelemelésért; hanem az a
familiaris elégtűtség a nézők arcán, a hogy bólingattak egymás
felé fejeikkel, a hogy mutatták meglepetésüket, a hogy moso-
lyogtak reá, ez volt a hatás mérlege, mit az ifju epigon játéka
előidézett. Volt is közönség elég, csak a casinó erkélyrésze
sohajtozott a nagy üresség miatt, a hol ritkán kong az ember
drámai előadások alatt, az is ugy fél ott magában. Ajánljuk
az illetőknek, hogy Guzman Johannából az Ármány és szere-
lem után is átlhetne venni az év négy szakasza című balletet,
akkor majd eljönnének. Kár is külön helyet tartani a casinó-
25 nak maga számára, mert így mindig feltűnővé lesz az üresség,
s az emberek azt mondhatják: „ismét látjuk azokat az urakat,
a kik nincsenek itt.” Pedig megérdemelte volna azon érdek,
melly ez ifju színészünk olly pályakisérletéhez volt kötve, melly
eldönté, hogy lesz-e hát, a ki nálunk a szerelmes szakmát
kellően befogja tölteni? hogy mások is eljöttek volna szavazni.
A kérdés kedvezőre dült el.

Lendvay pedig már most tegye el szépen a tükör mellé
ezt a „Vasárnapi ujság”ot a mellyben ő neki egy goromba
vén criticus, a kinek semmi sem szokott tetszeni, azt mondta,
30 hogy „no no” s vegye ezt buzdításul és iparkodjék még előbbre
haladni.

Kakas Márton.

ELŐFIZETÉSI JELENTÉS A NAGY TÜKÖR-RE

Első magyar szabadalomnélküli emberszólási vállalat.

Néhány száz képpel és számos képtelenséggel.

A *Nagy Tükör* olyan tükör, a miben az ember az egész világ képét meg fogja láthatni; ha valaki a saját képét is megpillantja benne, az bizonyosan nem fogja azt senkinek mondani.

Hogy *mi lesz* ebben a munkában? azt elősorolni nagyon elhasznált és hitelvesztett fáradság; sokkal többet ér, ha elmondjuk azt, hogy *mi nem lesz benne?* cz nagyobb megnyugtatóssá szolgálna a közönségnek.

Tehát 1. nem lesznek benne érzékeny novellák, gyilkos regények és hősköltemények; 2. nem lesznek benne philologiai értekezések és elemzések; 3. nem lesznek benne tudósítások a gázvilágításról, alagutról, omnibusokról és más örökkévaló újdonságairól az érdekes napi eseményeknek; 4. nem lesznek benne emberijesztgetések a choléráról, tűz- és jégkárvallásokról, gyilkosságokról, philharmoniai koncertekről és egyéb természet csapásairól; 5. nem fognak benne találatni tudósítások az academia kisgyülelésiről, a finn literatúráról, az egyetemes philosophiáról s egyéb pepsin nélkül meg nem emészthető elegelekről; 6. nem fognak benne közhasznú könyvek a közönségnek ajánlatni; 7. nem fogják benne a színészek és a poéták egymást kölcsön fejében hivatalosan dicsérgetni; 8. nem adatnak benne receptek a lovak körömmérge és az igásbarmok szájfájása ellen; 9. sem cséplő és arató gépminták; egy szóval, nem lesz benne semmi okos dolog, a min valaki megunhassa magát.

Ellenben lesznek benne humoristicus novelletták, igaz történetek, miket senki sem hisz, versek, a milyeneket mindenki tud írni, fatális elpanaszolások és capitalis elbeszélések, érdekes jutalomkifizések kitalálhatatlan tárgyakra, legujabb párizsi

és szalontai divatok, nagy emberek apró szenvedései, ajtón keresztül folytatott párbeszéddek; falusi és kisvárosi rágalmak, nagyvárosi torzképek, érzékeny kutyahistoriák; szerkesztők, írók, művészek kínjai; aztekek és cigányból lett vademberek viszontagságai, mulatságos szemlélete az egész politikai és társadalmi világnak; satyricus korbács emberi kényes hibák számára; nevetető dolgok mások rovására; együgyű emberek felfedezései; ritkaságos gyűjtemények; haszontalan tapasztalások s más efféle dibdáb dolgok rettenetes keveréke.

Hogy ezekből ki ne fogyjunk, arra nézve minden e téren nevezetes nagy írónk közremunkálásának ígérését birjuk; a régiebbek közül, kik szavukat adták, elég megemlítenünk Gvadányit és Csokonait, a kik ugyan már meghaltak, de ez olyan régen történt, hogy valószínűleg mindenki megfeledkezett róluk: az újabbak közül Kakas Mártont és Csirke Ferit (egy legujabban felmerült lángelmét, a ki csak Lukácsnapkor lesz még hét éves) és több rendbeli előkelő kopogó szellemet; olyanokat tudniillik, a kik az emberek fejére kopogatnak.

Mind ezen rendkívüli dolgok megfelelő képekkel lesznek felékesítve, a miket számunkra ismét maga néhai Hogarth et Comp. rajzolnak.

Megjelent a „NAGY TÜKÖR” háromíves füzetekben, minden füzethez 10—20 belerajzolt képpel, egy évfolyam áll tíz füzetből; az első füzet napvilágot lát november 2-dik vasárnapján, a többi mindig a következő ötödik vasárnapon, kérlelhetetlen pontossággal.

Ára az egész évfolyamnak két forint (nem mondjuk, hogy „csak”, hanem azt mondjuk, hogy kell ötezer előfizetőnknek lenni e képes vállalat pusztá kiállítására). E díjért postán fog mindenkinek saját címe alatt mindegyik füzet a megjelenés napján szétküldetni.

Gyűjtőinket figyelmeztetjük az egyszerű íróra, a ki nem tűrhetett maga előtt üres papirost; — a kinek kevés az ív, szegezzen hozzá másik papirost. Minden tíz előfizetőre egy tisztelet-

⁶⁵ példány vagy annak a díja járul. A ki semmit sem gyűjt, annak az arcképét kiadjuk.

Az előfizetési öszletek intézendők a „Nagy Tükör” kiadóhivatalához Pesten, egyetem-utca 4. szám.

⁷⁰ Hirdetmények nem fogadtatnak el, hanem ha valaki haragjában a szerkesztőnek mérges dolgokat akar elmondani, fizet minden sorért egy tizest; jó tanácsokért pedig 12 krajcárt. Egyéb mondani valónk nincs.

Melyek után maradunk

Jókai Mór,
a „Nagy Tükör” szerkesztője.

Heckenast Gusztáv
a „Nagy Tükör” kiadója.

109

POLITIKAI KÖRÚT GYALOG

Szerzi a politikus csizmadia

Hallod-e te asszony!

„Hallod, de nem érsz rá? mert elfut a leves?”

Elfutott bizony Rotschild fővasúti conductorja. „Hogy ki az a Rotschild?” No ha még azt sem ismered. Az egy olyan gazdag zsidó, a kinek ha egyszer tetszenék, hát megvehetne minden csizmát három esztendeig, hogy járhatna azalatt minden ember meztláb.

No hát megszökött a fővasút conductorja. „Bánod is te. Igen, de elvitt magával 32 millio forintot.

¹⁰ Nem hallottad mit mondtam? Harminckét millio forintot vitt el. No ha még erre a szóra sem gyullad ki a rántásod a serpenyőben, akkor nem tudom, hogy mitől félted? Tavalý

az inasgyerek harminckét garassal szökött meg tőled, s három
15 éjjel nem tudtál miatta alunni; hát még ha *húsz millio inas-
gyerek* szöknék meg tőled harminckét garassal? mert ez egyre
megy.

„De hát hogy tudott annyi pénzt ellopogatni?”

Oh te együgyü asszony; hát az úgy lehetett, hogy mikor
valaki fel akart a vasútra ülni, ez a conductor azt mondta
20 neki, ne fizessen a cassánál, *én beeresztem a kocsi fele árért*,
mint a hogy a színházba beeresztik az embert a billétszedők.
Ilyenformán szépen felzsebelte magát s mire észrevették, 32
millio forintot félretett.

„Már most mit csinál vele?”

Ezt már más bolond is kérdezte. Ugyan te mit csinálnál,
ha harminckét millio forintot találnál lopni? „Felét odaadnád
a veres barátoknak, hogy imádkozzanak érted.” Pro primo
veres barátok nincsenek, pro secundo hiába imádkoznának
érted, mert azért még is becsuknának.

30 „Elszöknél?” Hová? Mindenütt telegraph van már a világon,
meg passus vizitáció. „Elbújnál a pincébe.” No iszen akkor
ugyan érdemes volt harminckét milliót lopnod, a lelked az
ördögnek eladnod, én rám akkora szégyent hoznod, a gyere-
keidet örökre szerencsétlenné tenned. „Hogy hiszen te mind
35 ezt nem tetted?” Nem is tanácsolnám hogy tedd!

Senki sem is tudja azt, hogy mit csinál már most az a con-
ductor azzal a töméntelen sok pénzzel. De én tudom. Hogy
mit tesz? hát azt teszi. Van most Angliában egy *facér hadtest*,
a *német légio*, a kivel nem tudják, hogy hová legyenek? Szere-
csent csináljanak-e belőle? vagy eladják az északamerikai
szabad statusokba rabszolgának, vagy hering gyanánt besózva
visszaküldjék Németországba? Mikor összeszedték őket, csak
45 azt hitték, hogy *majd elfogynak* szépen háború végéig, ki
gondolta volna, hogy mind megmaradjanak? Hát a nagy con-
ductor most azt mondja nekik: halljátok, itt van Amerikában
egy pár bitang ország; teszem föl a borstermő ország, vagy a

szivartermő sziget, vagy California, választatok meg engem királynak, én elviszlek benneteket oda, foglaljuk el, lesz pénz elég. Akkor azután mehet utána a vasút-társaság, még ő fogja 50 tőlük előkérni a passust. Ezt cselekszi. „Ha tudom, hát mért nem adom fel a rendőrségnek?” Ejnye te asszony, de szakad ez a szurkos fonál!

Hát azt hallottad-e, hogy a francia császár fiát nem szabad megcsókolni a pesztonkának. „A tiedet szabad.” Szamár. 55 Nem is vagy te hercegasszony, aztán nem lakunk mi Franciaországban. Van annak is oka foka. Ha te azt tudnád, hogy van Franciaországban egy törvény, a mely szerint ha valamely férfiú egy asszonyszemélyt megcsókol, és az bebizonyítható rá, hát az tartozik azt a leányzót feleségül venni. Már most 60 mi lenne belőle, ha egyszer a pesztonka majd húsz esztendő múlva előállna s azt mondaná, hogy őt a pirinc megcsókolta. Ugy-e hogy erre nem gondoltál? Gondolsz is te egyébre, mint a tyúkjaidra.

Azt mondom, hogy ne zörögj azzal a sodrófával! Mikor 65 arról akarok beszélni, hogy mit csinálnak most talián országban. „Hogy te azt tudod? Szalámit meg macaronit.” Esztelen teremtés. Nem vagy rá érdemes, hogy veled értekezsem; küld be az inast majd annak elmondom. „Hallgatod már.” Most már azért sem beszélek.

Hát van Neápolisban két párt, tudod-e? Az egyik párt nem 70 akar csizmában járni, — ezek rossz érzelműek; úgy hívják őket, hogy lazaronik, a másik párt pedig csizmát visel. Ezen azután nagy villongás van. A ministerium olyanformán akarja a pártokat kiegyenlíteni, hogy emezeknek a lábáról is leakarja húzni a csizmát; a külső hatalmasságok pedig ezt nem engedik s e miatt küldtek is már a kikötőbe egy pár hajó patkószeget.

„Hogy ez igazán csizmadiához illő magyarázat.” Nem tehetek róla, ha az egész talián ország formája úgy is egy valóságos 75 csizma, még pedig olyan csizma, a mit egyszerre többen akarnak felhúzni a lábukra, s aztán, mint aféle jó csizma, az is a 80

talpán szakad, pedig a szára jó még. Nem láttad azt a fordító fát? most volt a kezemben

Hm, hm. Emlékezel úgy-e, tavaly, mikor még javában folyt a háború, a muszkák minden ütközet után azt jelentették, hogy nekik az egész hadseregükből csak *egy emberük* esett el, de már *az is egészséges*. Fordult a világ, most meg az történik velük, hogy beülnek egy szigetre, mely történetesen nem az övék; hanem a kigyóké: a nagy hatalmak rájuk riasztanak, hogy menjenek onnan, mert ott csak ő fölsége a török szultán

⁹⁰ kigyóinak szabad lakni. Erre ők azt felelik, hogy hiszen nincsen ott semmi hadsereg, csak *egy emberük* fekszik ottan, és *az is beteg*. Valahára még is annyira jöttünk hát, hogy az az *egy ember* megbetegedett, meglásd még azt is megérjük, hogy meghal.

⁹⁵ „Hogy rendben van-e hát már minden Törökországban?” Tökéletességre ment. Megparancsoltatott mind a görög, mind a török rablóknak, hogy lopni ezentúl csak odahaza szabad; czzel szent a béke.

Ő felségét az orosz cárt már meg is koronázták: mi ránk is dicsőség háramlott belőle. Herceg Eszterházy volt a legpompásabb az egész összesereglett úri nép között; egészen gyöngybe foglalva és kárbunkulusokkal kirakva, a mik olyan drágák voltak, hogy elmondhatta magáról, miképen ő egy országot öltött fel mente gyanánt s kilenc várost tett fel a fejére. Hát

¹⁰⁰ nem örülsz te ennek? nem repes benned a lélek, te spongyia szívű asszonyi állat? Nincs is te benned semmi nemzeti önérzet? ha még arra sem ujjongatsz, hogy egy magyar herceg még Oroszországban is legpompásabb herceg volt.

¹⁰⁵ „Te miattad akár Chinában is az lehetett.” No iszen ugyan jó helyre küldöd. Chinába! Akkora ott már a szegénység, hogy az angolok már nem is marha- és disznóhúst, hanem csak patkányhúst szállítanak nekik hajószámra. Az is itt van az újságban. Rosz esztendő volt, kevesebb a kenyér, mint az ember. Ilyenkor Chinában úgy segítenek a dolgon, hogy az

115 embereket kevesítik meg. Bölcs és egyszerű módja a gabonaár
leszállításnak! De hogyan tehetik ezt meg? Hja! ha te ezt
tudnád. De okos emberek laknak ám ott. Hát mikor már nem
fér egyik ember a másiktól, mikor már annyira elszaporod-
tak, hogy nem találnak elég földet a földön, hanem még a víz
120 hátára is földet raknak tutajok tetejébe s azt szántják, vetik;
akkor a mandarin urak kiküldenek egy embert pátéssal
a vidékre, hogy csináljon ribilliót. Az megcsinálja a ribilliót:
előhoz ötven ezer embert, neki viszi a mandarinok városának,
azokat ott leágyúzzák egy lábíg. Azután meg a mandarinok
125 hoznak elő ötven ezer embert, neki viszik a patentirozott
veszekedő várának, akkor meg az aprítja le czecket. S az mind
addig megy, míg olcsóság nem lesz az országban. Ott lehet
azután derék hadi buletincket olvasni; a mandarinok vezére
ír a maga urának: „Napnak bátyja, holdnak, csillagoknak örö-
130 köse, minden elefántok parancsolója, minden toronynál maga-
sabb uraság. Ime itt küldök neked diadalaink jeléül egy pár pa-
pucst a lázadó vezér bőréből varrva, egy szekér spodiumot
elevenen megégetettek csontjaiból cukorrépa rafinírozásra, és
egy akó könnyet az elesettek árváitól.” A másik sereg had-
135 vezére ugyanakkor így ír a maga urának: „Három világnak
praetendense! fényes orcájú úr, a ki nagyon jól teszed, hogy
éjszaka lefekszel, mert ha felkelnél, olyan fényes volna orcádtúl
a világ, mint nappal, hogy az egész világon senki sem tudna
aludni. Ime küldök neked egy derekaljat, mely elesett hadak
140 szempilláival van megtöltve lószőr helyett; háromszáz lószér-
számot levágott ellenség cofjaiból és tizenkét dobott manda-
rinok bőrével bevonva.” Ez aztán a szép világ!

EGY KIS KIVÁNDORLÁSI JELENET

Abban az időben, mikor tudós szomszédaink Magyarországot felfedezték; ez előtt mintegy öt hat esztendővel, s hozzá kezdtek ahhoz az énekhez, hogy azt a sok üres tért, a mi a map-pán van, be kellene népesíteni derék munkás családokkal onnan
 5 alsó-felső Sziléziából; akadtak boldog emberek, a kik elhitték, hogy itt milyen tej méz folyik, s hogy terem a piskóta készen, csak egy kicsinyt meg kell rázni a fát érte, s azzal odahaza el-
 adogatták csüreiket, szövőszékeiket s jöttek feleségestül, tali-
 10 gástúl, hogy megmentsék ezt a zsirjában fuldokló országot a gutaütéstől.

A szerdahelyi vendéglőbe befordúl egy fiatal legényke, a ki csak úgy könnyű szerével indult neki a Kanahánnak, egy kis vékony pálcával a kezében, egy vékony talpú cipőben, meg egy hektikás bőrtarisznyával, a miben volt két csizmakefe. De
 15 volt neki egy kis bozontos pudlikutyája, mely mindenféle mesterséget tudott produkálni; két lábon szolgált, apartirozott s más efféle.

A kocsmárosnak megtetszett a legényke a kis kutyával s szóba elegyedett vele, honnan jön és mi járatban van?

20 Mondta, hogy ő földesúrnak jött Magyarországba, a hol olyan sok föld van üresen.

— Hát talán ezzel a kis kutyával akar szántani?

— Óh nem! Ennek kell tik-lúdláb megenni.

Azt gondolta jámbor fiú, hogy itt a tyúkot ludat csak úgy fogják az erdőn, mint Africában a papagályt.

A kocsmáros nevetett rajta s hagyta odább menni.

Esztendő telt bele, midőn újra jön vissza a legényke a szerdahelyi kocsmába; most is oly könnyű bagázsával, csak azzal a különbséggel, hogy vékony pálcá helyett vastagra támasz-
 30 kodott s cipőinck éppen nem volt többé talpuk.

A kocsmáros ráismert.

— Hát ilyen hamar megjöttél? Hát a kis kutya hova lett?

A szegény fiú nagyot sóhajtott keservesen, s tragicus arc-
kifejezéssel monda:

35 „Maagad meegetted.”

III

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. nov. 16.]

XXVII. levél. *Tudor Mária*, új eredeti opera.

Szerkesztőcském. Az egyszerű oláhból anecdotát csináltak azért, mert arra a kérdésre, hogy tud-e hegedülni? azt felelte: „meglehet, hogy tudok, de még nem próbáltam” pedig ha azt kérdezték volna tőle, hogy tud-e operát componálni? s erre felelte volna, hogy „meglehet, de még nem próbáltam”, abból senki sem csinált volna adomát. — Meglehet, hogy erre azt fogják nekem mondani, hogy csináljon hát kend Kakas Márton operát, ha tud! Erre megint egy adomát
10 mondok. Egyszer Schiller közkatona korában verseket declamálván társai előtt a kaszárnyában, kapitánya megszidta, hogy mincképp oly nagy! Mire Schiller azt mondta társai előtt, a mint a tiszt eltávozott: „ilyen kapitányt sárgarépából is tudok faragni magamnak.” Ezt besúgták a kapitány-
15 nak, az panaszt tett érte az ezredesnél; az ezredes azután must-ráláskor kiszólítja a poéta közlegényt; „kend mondta azt, hogy ilyen kapitányt sárgarépából is tud faragni.” — „Igen is” felelt Schiller, tagadni nem lehetett. „No hát hozzanak neki egy kést, meg sárgarépát, hadd látom, hogy farag belőle
20 kapitányt?” Mit volt mit tenni? Schiller nagy kénytelen kezébe veszi a répát és bicsakot s elkezd faragni valami ember

formát. „Teringette, szól az ezredes megszeppenve segéd tisztjeihez, ugyan megjárjuk, ugyan megjárjuk, ha csakugyan farag belőle kapitányt!” — Velem is így járhatnak. Ha azt mondják, hogy itt van hát a könyvtár kulcsa, melly a partitúrákhoz vezet, csináljak operát! megharagszom és csinálok.

Kakas Márton.

112

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. nov. 23.]

XXVIII. Levél. „Szalma özvegy”, írta Nemes József, jutalomjátéku választá Tóth József.

Érdeemes szerkesztőség. A tekintetes kritika olyan tisztára kicsépelé már ezt a szalmát, mire én hozzá juthaték vala a kegyelmetek hetenkint egyet lépő ujságában, hogy mire rám kerülne a sor, szinte illetlennek találom egy olyan sok oldalról megdöngetett személynek neki állni s új sort verni rajta, s csaknem hajlandó vagyok nagylelkű temperamentumomnál fogva arra a merész gondolatra vetemedni, hogy mint egy középkori sisakos lovag kinyujtsam dárdámat a sok oldalul megsebesített, halálra kergetett szalmaözvegy védelmére. Attul tartok azonban, hogy ha elkezdem védelmezni, még rám fogják, hogy én irtam, azért hát nincs mit tenni, meg kell lenni: én is azt mondom, mit az egyszeri iskolamester a médiumra kifektetett tanítványhoz: „a te feneked pufog szerelmes fiam, de az én szivem vérzik” édes fiam, szalmaözvegy, ezt a hat botot ki kell álnod: tehát csak dülj meg. Ma neked, holnap nekem. I-ső azért az illetlen hazugságért, miszerint a nagyságos gróf ur két felvonáson át nem ismerne a tulajdon fele-

20 ségére, mivel az parasztruhába van öltözve, holott mi mindnyájan rá ismertünk arra, ámbátor nem vagyunk megesküdt hitestársai. A hazugság nagy vétek édes fiam, illyet ne hazudjál többet. 2-at Azokért az apró eltulajdonításokért, a mikre e darabban a Moori vásár, az arkadiai menyasszony, pontos

25 Mercurius és több kárvallott felek, mint sajátjaikra rá ismertek. Tanuld meg, hogy egy gombostűt sem szabad ellopni. 3-at Az elmondott álmokért. Tanuld meg, hogy „álom = esős idő” Márton professzor szavaiként: „bolond a ki az álmát elbeszéli, bolondabb, a ki meghallgatja.[’]” 4-et Azon bizonyos

30 parasztleányon illetlen magaviseleteért, in specie azért a „játsszunk házasságot” tréfáért, nem különben a bubával történt mindenféle discursusokért; tudod pedig már, hogy a ki ilyen dolgokat mer a szinpadon beszélni, a mikén egy pár szolgáló és kocsis odafenn a karzaton jót röhög, az irgalom nélkül megcsapatik. 5-et A külön-különféle parasztleányok fellengős

35 magánbeszédeiért, mint mellyek azoknak nem válnak egészségükre. Tudod pedig már, hogy az éretlen gyümölcs-evés hideglelést okoz. 6-at Nemes Szeged városán ejtett ama gyalázatért, miszerint a szögedi emberek ezen darabban olly rettenetes szavakat mondanak, mint: „tötszik, — völöm, — mörögött” (tetszik, velem, mérget). És végtére ráadásul még egyet

40 azokért a gyilkos kegyetlen nótákért, a mellyek a darabon keresztül-kasul szurkálva vannak. Tanuld meg édes fiam, hogy kinozni bár egy fia-verebet is nagy kegyetlenség, hát

45 még egy egész tiszteletreméltó közönséget! Így. Már most felkelhetsz: kívánom, hogy javulásodra szolgáljon ezen atyai megintés, és többet ezen bűnökben ne találtassál.

Kakas Márton.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. nov. 30.]

XXIX. Levél. Ristori és az olasz színészársaság.

„Most az egyszer édes öcsém Kakas Márton, komolyan szólj és ne tréfálj”, ezt mondá nekem a tisztelt szerkesztő, midőn színházba küldött, a mire én azt válaszoltam: „mikor nem szólok én komolyan?” Tehát elmentem, néztem, hallgattam és tapsoltam; és mondhatom, hogy mind ezt nem cselekedtem hiába. Ristori művészetéhez mellékneveket keresni annyi volna, mint baglyokat hordani Athenásba: ő bevégzett művésznő. Minden szava, átgondolt és jellemző; hanglejtése, mozdulatai tökéletesen kifejezik azt az indulatot, a mi szerepén uralkodik, mert nem a szerep uralkodik ő rajta, hanem ő azon. Gyakran a szöveg messze hátramarad attól az indulattól, a mivel ő azt felruházta. S így alkot ő igen gyöngé darabokból remekműveket, miknek szerzői aligha lehetnek büszkébbek diadalaikra, mint az agyag a porcellán ibrikre, melly belőle formáltatott. Azonban mindezen művekben vannak szenvedélyek rajzolva s e szenvedélyek gyöngyét megismerte azokban a művésznő s ime az ő kezében tűzzé válik a rög. Közönségünk méltó lelkesedéssel fogadta a nagy művésznő előadásait s becsületünkre kell megjegyeznem, hogy olyan okos emberek voltunk, miszerint nem tettünk úgy mint a külföldiek, kik Ristori társulatának többi tagjait csak nevelték, mikor azok szerepeltek, egyedül ő iránta lelkesültek: mi a kisebbekben is elismertük az érdemet. A társulat többi tagjain is meglátszik Ristori alakító szelleme s egy pár nőt és két férfit teljes méltánylattal mutathatunk be, mint a kik mesternéjüknek becsületére válnak; s kiknek következetes tüze, nemes pathosza épen nem mellőzhető kegyes lenézéssel. Egy szóval az, s mit nekünk Ristori mutatott, nem csupán egy mulékony tünemény, mint

30 egy szinpadunkon keresztül táncoló bajadére, vagy egy futó
énekes, hanem egy egész iskola, mellynek titkos tudományából
egyikünkre másikunkra sok jó is ragadhat. Bennem nem okozta
Ristori győzelme azt a leverő érzést, hogy már most mi men-
35 jünk a pad alá, minthogy a mi művészetünk hasonló diadalokat
nem nyer; hanem szerezte bennem azt a buzgalmat, hogy azt
mondjam „előre emberek! küzdjete azért, a mi magasabban
van, ne éréjete be azzal, a mik vagytok, hanem iparkodjatok
azzá lenni, a mivé lennetek kell!” Tanulni nem szégyen. . .
s Ristoritól, (és Ristori társaságától is) sokat lehet tanulnunk.
40 Először is: 1. Drámairóinknak meg kell tanulniok, hogy
műveikben ne csak a szép nyelvre, ne csak az ügyes mesére
legyen gondjuk, hanem iparkodjanak abba szenvedélyt is
oltani, mert a szenvedélyből emelkedik ki Ristori. 2. Művésze-
inknek meg kell tanulniok azt a figyelmes fölhasználását a
45 legkissebb költői mozzanatnak, a mi a szerep jellemét, a belső
indulatot kitünteti; nem hagyni elveszni a levegőben egy
szót sem; hanem annak az igazi erőt és kifejezést megadni,
arcban, mozdulatban és hanglegjtésben, kigondolni a helyzetek-
hez illő mozdulatokat, nem csak a beszéd alatt játszani, hanem
50 együtt érezni azzal, a ki beszél; nem ijedni meg azoktól a
gyors átmenetektől, a mik ellentétes indulatok között vannak,
tanulmányozni a festők és szobrászok remekeit s a legremekebb
szobrászt, a természetet, megtagadni azt az újabb időkbén
nagyon meghonosult hidegséget, melly ugyan komoly jelle-
55 münkhöz illő s kevesebb hibát enged tenni, de nem is igen
visz előre. Egy szóval tűz! tűz! tűz! és pokolba azzal a phlegmá-
val! A legutolsó olasz dárdahordozó is mind olly tűzzel gesti-
culált, hogy az ember szinte féltette, hogy széttépi a köpönye-
gét; de hát inkább vesszen a köpönyeg, csak több melegséget
60 adjatok. Nagyon sajnálnám azonban, ha valaki azt hinné,
miszerint elég lesz Ristorit lemásolnia a külsőségekbén. *Tanulni
kell attól, de nem őt eltanulni.* Viszont pedig azt is mondhatom,
hogy e tanulás Ristoritól nem csak a nőknek, hanem a férfiak-

nak is tanácsolható; mert az érzelmek tanulmányából emelkedik ki Ristori. 3. Meg kell tanulni igazgatóságunknak, hogy a dráma is fényes dologgá lehet, ha fényes gondot fordítanak rá; de ha csak hézagpótlónak tekintik, ha egy-egy új darabot egy két heti betanulásra három négy próba után előadnak, abban bizony azt sem tudja még a színész, hol álljon meg?⁷⁰ nem hogy még a szerepében érezhessen is valamit. Kivált mikor évenkénti harminc betanult új darab közül előre érzi hűszon azt a halálszagot, miszerint az nem ér többet két obligát előadásnál, hol vegye ott a kedvet egy olyan nyomorékba a lelkét belcöntení? meg se tanulja biz az a szerepét, és — igazá van. Azért az igazgatóság legelőbb is mondja meg kereken a drámabíráló választmány tagjainak, hogy legyenek már egyszer férfiak, s ne gyötörjék mindenféle időtlenséggel a reprodukáló művészetet; ha pedig ismét olyan szemét dolgokat fogadnak el, mint legközelebb, azokat hajtsa a tűzbe. A szerzőktől ne rettegjen. Ha bántani akarja valaki, majd a körmére ütünk annak. Azután osztassa ki a szerepeket félévvel a darabok adatása előtt; ne engedjen nyakra-főre szinpadra kerülni drámát. Hozza színre mentül többször a classicus drámákat; ne engedje művészeit keresztül kasul minden szerepszakban játszani, hanem mivelje kiki azt a szakmát, a mire hivatva van. Tegye⁸⁵ összevágókká, egyöntetűekké az előadásokat s maga menjen elől a buzdítással; mert a tehetség műértő használatából emelkedik ki Ristori. Végre 4. meg kell tanulniok derék bírálóinknak, hogy a szini referádákban ne csak banális mondatokat irjanak, s ne foglalkozzanak annyit a szinfalak mögötti ügyekkel, hanem kísérik valódi figyelemmel művészetünk életét; ne mondjanak olcsó dicséreteket s olcsó megrovásokat jó vagy rossz kedv szerint, hanem figyelmeztessék a művészt, hol hibázott az alkotásban és hol tett helyesen? Mi volt benne⁹⁰ jó és eredeti, mi a hibás és másolat? S tegyék azt értelemmel és szeretettel, hogy a művész meg legyen győződve arról, hogy a ki tanácsot mond neki, annak esze is van, szíve is van, mert

tudomány és műveltség nevelhet Ristorit. Ha ezeket kölcsönösen megtanuljuk, merem hinni, hogy időjártával, szellemhaladattával a magyar művészet is eléri azt a polcot, a mellyre törekednie nem irigység, de nemes buzgalom.

Csak arra kérem szépen a méltóságos és tekintetes urakat, hogy ezt az időszámítást ne kezdjék el még a héten, mert szomorúan jelenthetem, hogy még ki sem huzta tőlünk Ristori a lábát, midőn mi a hetirendbe kitettük „Mária királynét” (talán azért, mert abban is olaszok jönnek elő?) s nem jó omen volna ezzel kezdenünk meg azt a semestrist, a mellyben valamit tanulni akarunk.

Kakas Márton.

II4

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. dec. 7.]

XXX. Levél. Ristori utóféjdalmak.

Szerkesztő barátom. Két hétig az volt a jelszó Pesten: „látta ön Ristorit?” melly nélkül senkit keresztül nem bocsátottak az utcán s mellyct annyira összekeverték már a jó nap kívánással, hogy nem ritkán lehetett ilyen kérdéseket és válaszokat hallani: „hogyan van ön?” — „A meghalási jelenetekben fölségesen.” — „Látta ön Ristorit?” — „Köszönöm; én egészséges vagyok, hanem az öcsém beteg.” — Nekem csak a nyomdáig szokott utam lenni; de odáig annyian elfogtak: „honnan jön? hová megy? látta ön? hogyan van ön?” féle kérdésekkel, hogy néha egy órai határidőbe került, míg puskalövésnyire juthattam, e miatt azután, ha ismerőst láttam felém közeledni, már messziről elkezdék rá kiabálni: „hazulról jövök, a nyomdába megyek, láttam Ristorit, nagyon tetszett; köhögök egy

kicsinyt, alászolgája!” csakhogy meg ne fogjanak ebben a hideg időben. A nagy vendég eltávozása után szólunk pár szót e vendégszereplések utóférdalmairól. Nem értem utóférdalmak alatt azon verseket, miket hozzá irtak, sem a kimerítő ismertetések, mik még egy ideig épületes gyönyörködtetésül fognak szolgálni a vidéki olvasóknak, hanem értem utóférdalmak alatt azt a hangulatot, a mi utána színházunknál és irodalmunkban maradt. A vélemények kezdenek szavakat keresni. Iróink azt mondják, hogy ha így játszanák darabjaikat színészeink majd ezek is tetszenének: színészeink azt mondják hogy ha ilyen darabokat tudnának számukra írni, majd ők is játszanának azokban, a közönség azt mondja, hogy ha ilyen drámai előadások volnának, majd ő is eljárna a színházba; pedig mindegyik érzi, hogy nem mondott igazat és ismét megengedi mindenki Kakas Mártonnak azt a dicsőséget, hogy az ő együgyű Vasárnapi ujságában mondja ki azt, a mi igazán meggyőződése, nem kérdezve azt, hogy kinek hizelkedjék, kit bántson meg vele, kitől féljen miattok? Tehát:

Meg kell ismernünk, hogy a Ristori által bemutatott olaszfrancia iskola mind egyes személyeiben, mind különösen Ristoriban elérte azt a tökéletességet, melly számára a világhírt méltán biztosítja.

Meg kell ismernünk, hogy ehez az iskolához a mi nemzeti jellegünkből kifolyó művészetünknek semmiféle atyafisága nincsen.

- ⁴⁰ Következésképp: az olasz tökéletes volt olasznak, a magyar is maradjon meg magyarnak, mert így még van valamije, de ha utánozni akar, semmije sem lesz.

- ¹⁵ De az Isten őrizze meg mind színészeinket, mind minket árva közönséget attól a gonosz mulatságtól, hogy valakinek eszébe jusson az olasz iskola mozgás gazdag részletezését annyira vinni, hogy a szemek pillantását, a száj beszédét is megfelelő mozdulatokkal kísérje, vagy elhagyva nyelvünk zengzetes szavalását, megpróbálja azt az olasz hanglejtést,

50 mellynél az indulat parancsol a hangsúlynak s mellyet hang-
jegyekre lehet szedni. Csak maradjunk mi annál, a mink van
s tökéletessítsük azt, ha tudjuk. — Ha nem tudjuk, akkor is
inkább legyen rossz eredetünk, mint jó másolatunk. Iróink
is haladjanak a pályán, mellynek eddig is jól látták elejét,
55 végét s ne keressék műveikhez a hihetlent, a csodálatost,
csak azért, hogy színészeink azokban hihetetlen és rendkívüli
helyzeteket fejtsenek ki. Jámbor criticusaink pedig beszéljenek
valamit a nemzetiségi alapon kifejtendő művészetről, a helyett,
hogy azon vitatkoznak, valjon R—t 126-szot vagy 136-szor
hívták e ki előadásai alatt? a mivel ugyan nem nagy bölcsességet
60 vittek a vásárra. Dixi.

Kakas Márton.

115

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. dec. 14.]

XXXI. Levél. Mátyás fia, historiai dráma Szigligetitől.
Lendvay jutalma.

A színházban Mátyás fiát adták, Lendvay jutalomjátékául,
eredeti történeti drámát. A közönség fulladásig teleülte a
5 színházat, s nézte a darabot figyelmesen; a komlókertben
pedig négy darab kritikus ült a kancsó mellett — magam vol-
tam az ötödik — s hallgattuk a cigányzenét. Nem kell különben
semmi rosszat keresni a dologban: nem azért nem néztük
Mátyás fiát, mintha lenéznők a magyar drámát, hanem azért,
10 mert épen a Komlókertben kellett lennünk, a Komlókertben
pedig azért kellett lennünk, mert egy derék alföldi hazánkfia,
ki maga is művész, műkedvelő és műpártoló egy személyben,
s a kit az ur Isten tartson meg sokáig, saját csekélységünket
abban a kitüntetésben részesíté, hogy egy „Kakas Márton

¹⁵ csárdást” szerze, és ezen csárdásnak cigányi hegedű húrokon leendő első megzendülésének ünnepélyes alkalmára egy barátságos lakomát rendezett, melyre in specie minket színbírókat is meginvitált, megszerezvén azon olympusi látvány gyönyörűségét, hogy vicсорitja egyik criticus a másikra a fogát: mikor egy asztalnál ül?

Tehát jól ettünk, jól ittunk, jól lakomáztunk: folyt a bor és az anecdotá-mondás; félretettünk minden gondot; csak én bennem mozdult meg olykor-ollykor valami lelkiismeret forma, olyasmit sugdosva: „hogya fog már most ez a féltucat ²⁵ kritikus arról a drámáról referálni a közönségnek, a mit a közönség látott, de ők nem. Magamra nézve azt gondoltam ki, hogy majd szépen elhallgatok, mint már egy párszor tettem; ugy cselekszem, mintha nem volna semmi nevezetes dolog a színháznál, a miről irjak. Szerkesztő barátomnak ugy is ³⁰ van mit kinyomatni a lapba.

Mekkora lőn azonban az én ijedelmem, a midőn a következő napokon egyik lap a másik után akad a kezembe s bíráló collegáim azon rendben, a hogy egymás mellett ültünk az asztalnál, referálnak szépen az előadott darabról: elmondják, ³⁵ hogy a mű kissé hosszadalmas, de nyelve folyékony; hogy vannak benne hatásos jelenetek; hanem a párbeszéddek dagályosak, hogy a jutalmazott szépen szavalt, de tulzásokba esett, hogy Sz. kissé parasztosan fogta fel a főúr szerepét, hogy a nők játéka bágyadt volt, hogy egy némelly ember jobban is tudhatta volna a szerepét stb. stb. stb. — No már most Kakas Márton, nincsen menekülés: neked is elkell mondanod, hogy millyennek találtad az „előadást”? mert már a többiek mind feleltek.

Tehát, instálom alásan: — miután én is ott voltam, a hol ⁴⁵ a többi: — megvallom, hogy az első felvonás: a *pörköltetés* kissé csöndesen ment végbe. Jó ötlet volt szerzőtől egyébiránt galuskát is mellékelni hozzá. Zajosabb és így nagyobb hatása volt a második felvonás: a *túrós csusza*; melly valódi eredeti

gondolatokkal volt megterhelve — töpörtő alakban, s a kedélyek húrjait tökéletes harmoniába hozta. Mindent felül mult azonban a harmadik felvonás: a *sült pulyka*; melly az összes kritika tetszését megnyeré, s méltán megérdemlé a koszorút, melly zöld saláta képében halmoztatott reája. Az előadás pontos volt és összevágó s különösen fűszerezte azt amaz óclassicus zamat, melly a *bakatoron* félre ismerhetlenül érezhető volt. A szereplők mindnyájan megfelelték a maguk feladatának késsel villával és poharakkal; különben a fölvonások közötti zene többet ért egy némelly magánbeszédnél.

Ime én jó lélekkel ezt a bírálatot irtam. Jelentésem meglehet, hogy valamennyi között a leggyengébb, de annyi bizonyos, hogy legigazabb.

Kakas Márton.

II6

DIPLOMATIA

Valahányszor a jó Teleki Mihályra gondolok, soha sem állhatom meg, hogy őt igen okos embernek ne ismerjem el.

A jámbor Apafi fejedelem első minisztere lévén, keservesebb állása volt, mint egy mostani politicalapszerkesztőnek; alatt 5 bátorságot, fent félcimet követeltek tőle, Sztambulból azért fenyegették, ha Bécs ellen nem készült; Bécsben azért nehezteltek, ha Sztambulnak fogadott szót; otthon meg azt akarták, hogy legyen önálló. Egyik békességet követelt tőle, a másik háborút, és ennyi scylla és charybdis között, ennyi ellenkező 10 szél mellett ő neki ugy kellett kormányozni a status hajóját, hogy a töröknek is hive maradjon, Béccsel is barátságban álljon, meg az otthon levőket is kielégitse. Illenék hozzá a jelszó: „et capram et caulem.”

Magyarországi elégtelen atyafiak sokat jártak át hozzá,
15 izengettek, levelcztek titokban, biztatva a főurat, hogy szövete-
kezzék velük. Különösen nagy panaszuk volt nekik Cserjési
és Kenderesi uraimékra, a kik odafenn Bécsben szüntelen
áskálódnak a tekintélyes hazafiak ellen, sugdosnak, árulkodnak
a kabinet előtt, hogy maguknak előmenetelt készítsenek.
20 Teleki biztatta őket, hogy csak várjanak, majd jobbra fordul
a sorsuk.

Egyszer Rainger, bécsi követ Sztambulba utazván Erdélyen
keresztül, négyszem közé kapja Telekit s erősen kezdi fogni,
hogy ha oly őszinte barátsággal viseltetik a bécsi kabinethez,
25 hát fedezze fel neki azokat a hazafiakat, a kik ő ellenük panasz-
leveleket küldöznek Erdélybe, a kik Bécsből mindenféle rosz
anekdótát megküldenek, a kik szüntelen árulkodnak ő előtte?

Teleki Mihály egy kissé vonakodott: nem illik az embernek
a bizalommal visszaélni: szegény embereket minek keverné
30 galibába; hiszen ártatlan dolog az egész. Hanem Rainger addig
sarkalta, addig biztatta, hogy hiszen semmi bántásuk nem
lészen az uraknak, csak épen jól esik az ilyen titkokat tudni,
hogy az ember óvatos lehessen; a mig Teleki nagynehezen
ráállt hogy a követ biztosító szavára: — miszerint nem fogják
35 bántani a kivallottakat, megmondja neki, hogy biz ezek a
titkos bujtogatók — Cserjési és Kenderesi uraimék. . .

Rainger nagyon görbe szemet csinált erre a vallomásra;
de be kellett neki vele érni, akár hitte, akár nem; hanem annyi
bizonyos, hogy Cserjési és Kenderesi uraimék az napságtól
40 fogva semmi befolyáshoz sem juthattak odafenn többet.

E szerint Teleki három legyet ütött egy csapással; megtartá
bécsi jóakarói barátságát, elhárítá magyarországi barátairól a
bajt, s megrontá legmakacsabb ellenfelei befolyását.

— — Hogy ez alkalommal én sem használtam elbeszélésem-
45 hez az igazi neveket, annyi diplomatiát viszont én rólam is
tegyen fel mindenki.

TEKINTETES KOLDUSNÉ ASSZONYSÁG

Szomorú történet Kakas Mártontól

Én nem tudom ki volt az a gonosz ember, a ki én rólam kihíresztelte, hogy én jó ember vagyok. Mikor én ki nem állhatom a jó embereket!

Jó ember az, a ki megbukattja a legjobb barátját, azért hogy az ellenségének rossz kedvet ne csináljon; jó ember az, a ki zálogba teszi a felesége köpöncyét azért, hogy a legelső korhelynek, a ki őt kedves barátjának szólítja kiválthassa a kabátját; jó ember az, a ki az inasát, kit maga elcsapott tolvajság miatt, hogy kenyér nélkül ne maradjon, elrekomendálja a legközelebbi ismerősének; jó ember az, a kit ma pofon ütnek, s holnap ő kínálja a kibékülést: azért én előttem a „jó ember” címre a legeslegutolsó minőségű megfizettetések között.

Tehát már most tessék elképzelni, hogy engem valaki azzal rágalmazott, hogy én jó ember vagyok.

Mi lett belőle?

Az utcán leszorítottak a járdáról; — pénzt kértek tőlem, soha sem adták meg; — a boltban rám tukmálták a kimustrált portékát; — fiatal poéták versnyalábokat toltak be hozzám, hogy ajánljam a szerkesztőknek; — a pincérek megittatták velem a kalaposfestéket kávé gyanánt, s a világ minden megszorult embere engem nézett a jótékony női egyletnek; — a koldusbörzén kész pénzen árulták az adresemet; ágiója volt, mint a creditactiaknak.

Egy reggel elkezd valaki kopogtatni az ajtómon, először egyet, azután kettőt, azután hármat, és így tovább; hiába mondtam neki, hogy tessék! szabad! be lehet jönni! egyre kopogtatott, utoljára is fel kellett az asztaltól kelnem s magamnak nyitni ki az ajtót.

³⁰ Egy jó időben levő asszonyság állt a küszöbön, fején fekete selyem capuchon, zöld máslikkal, karján rejtelmes tömötséggű tarisnya; az egész igen tisztességes alak, a milyennek kis gyerek koromban magam is csókoltam elégszer kezét.

— Kakas Márton urhoz van szerencsém?

³⁵ — Nem nagy szerencse. Hanem instálom, tessék belépni innen az ajtóbul, mert fűttetek.

A tisztas asszonyság ráhatározta magát, hogy belépjen a szobába, de arra nem lehetett rávenni, hogy helyet foglaljon. Ugy látszik: fogadása tartotta állva mondani el élte keserűsé-

⁴⁰ geit.

Elmondá, hogy őt az utóbbi évek mennyire tönkretették; három fia elhalt; minden vagyonát elveszté; a mi azon feljül maradt, azzal megszökött a férje; mikor már semmije sem volt, akkor porig leégett a háza s dacára annak, hogy ugy maradt mint az ujjom, mégis kirabolták a zsványok. Most ⁴⁵ már három nap óta nem evett semmi főttet, koldulni nem tud, mert az nem szokása; s épen most hallja, hogy egy gazdag nagybátyja Zomborban haldoklik s őt akarja örökösének megtenni; de ha oda nem mehet, mindenképpen kitagadja; és ő e ⁵⁰ miatt kétségbe van esve, mert nincs utiköltsége Zomborig.

Engem a szájalom fogott el s egyuttal a szégyenpirulás. Nem volt több a cassámban egy forintnál. S hogy adjak én egy forintot egy ilyen sokat szenvedett asszonyságnak, a ki most Zomborba megy gazdag örökséget átvenni?

Végre mégis bátorságot vettem magamnak, s nagy zavarral és orcpirulással a markába nyomtam a derék asszonyságnak az árva egy forintost, s ezer bocsánatot kértem tőle, hogy most többet nem adhatok, mert valójában ez az egész pénztáram.

⁶⁰ A jó asszonyság elfogadta mentiségemet és az egy forintost, s elég kegyes volt nem vetetni velem észre, ha netalán megsértettem; a min valóban komolyan aggódtam.

Mintegy tiz nap mult el ezután, a midőn egy délelőtt ismét

hangzik a megátalkodott kopogtatás s újra megjelent a tisztelt
65 asszonyság előttem.

— Megtetszett érkezni Zomborból?

— Igenis meg.

— Életben tetszett találni urabátyját?

— Fájdalom, nem. Meghalt és nekem semmit sem hagyott.

70 Nem hagyott más örökséget, mint az irgalmas emberek rész-
vétét.

Most már nem bántam volna, ha ebből az örökségből is
kitagadta volna.

Az a merész gondolatom támadt, hogy megpróbálom, ha
75 nem vágná-e a szemem közé, ha most csak két huszast adnék
neki?

Nem vágta a szemem közé.

Megköszönte szerényen, megáldott és eltávozott.

Egész nap háborgatott a lelkiismeret, hogy mint tudtam
80 ily keményszívű lenni! lehuzni tőle egy huszast, mikor magam-
nak még maradt kilenc?

Végtére mégis csak kibékültem a lelkiismeretemmel s
midőn ujjabb tíz nap múlva ismét belépe hozzám, fel sem
keltem az asztaltól, úgy kérdeztem tőle.

85 — Mi tetszik megint?

— Már csak visszamegyek megint Zomborba. Az örökösök
egy kis reménységet adtak; tán csak jobbra fordul a sorsom.

Ezuttal adtam neki egy huszast s azt mondtam, hogy sok
dolgom van. Ki sem kísértem, hogy elment.

90 No ez már csak elég gorombaság. Ez tudom, hogy nem
jön többé hozzám s majd szidalmaz országzerte.

Dehogy szidalmazott, tíz nap múlva megint ott volt s
beszélt nekem az én elismert nagylelkűségemről. Kifogyhatat-
lan emberbaráti szeretetéről, meg hogy most jön Zomborból
95 s négy nap óta nem evett meleg ételt.

Teringettét! Zomborban ugyan rossz világ lehet, ha már
nem is főznek.

Nem adtam többet neki ezuttal egy tizesnél.

100 Azért is megcsókolta a kezemet, s a mint kicsuktam az ajtón, még odakivül is hálálkodott, s elrekomendált mindenféle angyaloknak, hogy fogadjanak szivesen, ha valaha szemük clé kerülök.

Nekem kezdett ez az adófizetés nem tetszeni. Az ilyesmi nem olyan, mint az opera, hogy annál jobban tessék, mennél 105 többször hallja az ember.

Hát újabb tiz nap mulva megint beáll hozzám.

— Mi tetszik?

— Zomborba. . .

110 — Ne utazzék kegyed Zomborba az Isten szerelméért; maradjon itthon békével; még meghúti magát az úton s az is csak az én bajom lesz.

— A szerencsétlenség. . .

115 — Hagyja el, mert most mindgyárt én kezdek el beszélni arról, hogy milyen szerencsétlen vagyok? lovas betyárok ütöttek rám, elhajtották ezer előfizetőmet; a gypjumat elverte a jég: a jószágaimat a holdban minden hónapban confiscálják; a mellett elvagyok ítélve három esztendei segédszerkesztőségre, hetenkint hétszeri böjttel s huszonöt vers elolvasásával súlyosítva; szánjon meg engemet minden ember, és ne kívánja, 120 hogy én szánjam.

Azt gondolják, hogy elment?

Dehogy ment. Megvárta hogy kibeszéljem magamat, akkor megint előlkezde, hogy neki Zomborban ilyen meg 125 ilyen történet végett kell megjelenni. Nekem sok volt a dologom, hogy mentül hamarább szabaduljak tőle, adtam neki egy hatost. Azzal ugyan nem tudom, hogy jut el Zomborig?

Azt is megköszönte. Mondtam neki olyan formát is, hogy már most nem bánom ám, ha nem látom többet.

130 Ezt úgy látszik, hogy nem igen vette szívére; mert egy hét mulva megint megtisztelt látogatásával.

Most már nem adtam neki többet egy garasnál.

És ezzel szépen a normalis állapotba jutottunk. Azóta minden héten eljön a szabályszerű garasért, én sem kérдем, hová utazik vele? Ő sem mondja, hogy hidegen, vagy melegen
135 költi-e el? megáldjuk egymást kölcsönösen s a dolog megy olyan szépen, mintha törvénybe volna íglatva.

...Ezelőtt egy pár héttel valamelyik ismerősömet kellett meglátogatnom, a ki a külvárosok egyikében lakik: annál épen thea estély volt; az estélyen igen diszes tisztességes uri
140 emberek voltak jelen. Ismerősöm neje karon fogott, s bemutogatott sorba a társaság minden tagjának; a kik mind igen tiszteletreméltó derék urak és asszonyságok voltak; végre azonban egy ismerős arcot is látok közöttük.

„Tekintetes Szlatyináné asszonyság, a házbirtokosnő!”
145 — Óh kérem, régóta van szerencsénk egymáshoz. Mikor méltóztatott Zomborból megérkezni?

A tisztelt asszonyság mosolygott és azt kérdezte: hogy rhummal iszom-e a theát, vagy arakkal?

Azután leültünk capárizni. Mondhatom, hogy a derék
150 asszonyság igen jól játszik: *egy garasomat* sem birtam tőle visszanyerni, pedig nagyon szerettem volna.

Már most csak azt hiszi mindenki, hogy többet nem látogatott meg?...

...Azóta is minden héten eljön a maga garasát átvenni.

118

MINTA SZINBIRÁLAT VAGY „EZ AZ ÚT A HALHATATLANSÁGRA!”

„A nemes boszú”, melodráma 3 felvonásban. Irta egy híres ismeretlen: egy hirtelen ismerős jutalomjátékául.

Szerkesztő úr! A mai est valódi diadalünnep volt: diadal

a színészekre és a criticusokra, diadal a közönségre és a jegy-
szedőkre diadal az egész világra nézve.

Már az előcsarnokba beléptünkör örvendetesen lep meg
bennünket a pénztárnok úr nyájas, mosolygó arca, valamint
az ácsorgó arszlánok szerény észrevételei, mikkel az előttük
elhaladó delnöket kísérik. Az ajtón belül szelid nyájassággal
üdvözl minden belépőt a színház bárója, mi nyájasan köszönt-
jük vissza a derék zászlós urat, s megkérdjük tőle, hogy fogja-e
a mai darabot hangos kommentárokkal kísérni? Igenis:
derék mylord azért eszik épen mellcukrot, hogy hangjánál
legyen. A mint szétekintünk, egészen el vagyunk bájolva,
a közönség mindennütt tömve van, tömve a páholyokban és
a zártszékeken, és a casino erkélyen hosszú sorban. A világítás
hasonlít a legnagyobb északfényhez, s valami kedves exotikus
illatot gerjeszt, a mit szavakkal nem lehet megnevezni. Az első
meglepetést képezi mindjárt az előfüggöny; melyben pompás
allegorikai képben van ábrázolva, mint jönnek a drámairók
sorban a tantiemért s kezet csókolnak egy magasan ülő prima-
donnának: ennek lábainál hever egy vén criticus, a ki a
Dunába hordja a vizet, mint illik paradicsomi öltözetben,
elől két kis táncosné, az egyik fején gázvilágítási kísérlet.
Ez tökéletesen elragadó. S az ember szintén sajnálja, midőn
a sűgő jelszavára e tünemény leragadtatik szemeknk elől.

Azonban kárpótolja e veszteségünket az előadott mű, mely
valódi remeke a drámairodalomnak. Én nem ismerem sem
Shakespearét, sem a Touloni éjszakát, de bátran mondhatom,
hogy annál egyik sem szebb.

Az alapeszme ez: Van egy derék, becsületes színbiráló, a
kit egyszer egy fiatal színész azzal sért meg, hogy kijátsza őt
a szinpadon. A megsértett criticus e bántalomért hogyan áll
boszút? Ugy áll boszút: hogy e bántalom után elkezd drámákat
írni, mikben a legjobb szerepeket megbántójának osztja, azt
lapjában folyvást dicséri a darabokkal együtt; ilyen módon
halálos ellenségét egy év alatt a halhatatlanság tetőpolcára

emeli, nagy emberré teszi! A színész e nagylelkű tények előtt
kénytelen meghajolni. Megvallja, hogy legyőzetett, megvallja,
40 hogy ellenfele a legnemesebb szívű criticus, a ki valaha tollat
forogatott: megvallja, hogy ő fel van olvasztva e nemeslelkűség
lávájában, és végre megvallja, hogy ő nem is férfi, hanem kis-
asszony, kezét adja a criticusnak, összeesküsznek, férj és feleség
válík belőlük s azután kezdik el csak még egymást con amore
15 magasztalni.

Mint látni tetszik, az eszme magasztos és emelkedett; a
mellett, hogy rendkívüli merész és megragadó. Párosul benne
a francia drámák csattanóssága, az angolok lélektani mélysége,
a spanyolok lovagiassága, a németek érzelmes kedélye, a
10 magyarok hazafiui fellengése és egy pár oláh melodia. Mily
lélektani erő van ezen szavakban: midőn a criticus azt mondja:
„nem! én ott leszek!” s mennyi érzelem a színész önküzdelmé-
ben, a midőn így kiált fel: „óh, ki tudna erre felelni!” szintoly
megható azon jellemző nyilatkozata a színésznek, a midőn
55 azt mondja: „óh azt nagyon jól rendelte a sors, és a lánchid
résztvényes társulat, hogy Budáról Pestre balfelől, Pestről
Budára jobbfelől kell a lánchidon átmenni, mert ha össze-
találkoznánk: ki tudja mi történnék velünk!” S mily szépen
szelidül át végül az ellenkező nyilatkozatra, a midőn azt mon-
60 ja: „Két toll és egy kalamáris; két hirlap és egy referens; két
szív és semmi dobbanás!” Ennél költőibb gondolatot gondolni
is meggondolatlanság lenne! Mily remek gondolat az is, hogy
a megtörtént kibékülés után, bejön a szinpadra egy macska,
ez által akarván jelképezni a háziasság boldog csendéletét.
70 A mű ugyan magában is olyan, hogy azt elrontani sem lehet,
ámde az előadók személyesítő talentuma ennek értékét még
tiszszerezte. A criticus páratlan volt a maga nemében; minden
mozdulata, tekintete, pillantása művészi és szellemdús. A költő
lelkében csak ilyen criticusok születhetnek. Nem tudjuk költő
eszméje volt-e, vagy a szereplőé, hogy a midőn meghallja a
nemesszívű criticus bántalmaztatását, minden hosszas monológ

helyett háromszor alá s fel jár a szinpadon s csizmája minden lépésnél csikorog. E csikorgás többet fejez ki egy egész Philippikánál. Benne van abban a sértett büszkeség, a támadó nagylelkűség, a férfi fájdalom és a hazafi bánata. E gondolat a közönség öt és fél percig tartó tapsaival találkozott.

Nem kevésbé remek volt a színész személyesítője. Csekélységet állítunk, ha azt mondjuk, hogy minden szavát, néha minden hangját külön mozdulattal kísérte; nem is említve plasticai mozdulatai közül többet, csak, a midőn zsebkendőjét ott hagyja a szinpad közepén. Ezen elejtett zsebkendő méltó volna egy szobrász ecsetjére.

Hát még a közbeszótt dalok! Az én nagybátyám látta Malibrant: én magam ebédeltem abban a vendéglőben, a hol Csillag Róza lakott, s az inasom jó lábbon állt Lesniewska szobaleányával, de ilyen éneket nem hallottam soha! Ez felmelt a hetedik égbe, a hova még perspectiva sem jár, ez kifordított enmagamból, mint a téli keztyűt, ez minden érzékemet elbűvölte; ezt az éneket még énekeknek nevezni is megbántás: annyira szép volt.

Nem lehet csodálni, ha a közönség elragadtatásban minden felvonás után kihivta és megkoszorúzta a szereplőket és az író, utoljára a drámabíró választmányt is kihivta és megkoszorúzta. A hatás oly iszonyu volt, hogy minden ember a szomszédja nyakába borult és összeölekezett. S a darab végeztével a páholyokból és az erkélyről, meg a zártszékekről nem akart hazamenni a közönség; erővel azt kívánták, hogy ismételjék nekik rögtön a darabot, s csak akkor engedtek, amikor az ügyelő kijelenté, hogy a gáz nem tart tovább. Még akkor is akadtak entuziaszták, a kik vállalkoztak, hogy ők elnézik azt sötétben is.

E mai est méltán epochát képez színházunk történetében s életünk legszebb napjai közé sorozható éjszaka létre.

Kakas Márton.

105 Ime tisztelt szinbírálok, így kell criticát írni, ha azt akarjátok, hogy hosszú éltetek legyen e földön. Ezáltal egyszersmind azt is bemutattuk, hogy Kakas Márton nemcsak gorombáskodni tud. Óh Kakas Márton tud nyájas is lenni, ha dühbe hozzák.

119

ADJUNK SZÁMOT

Ez esztendő munkáját is beengedte végeznünk az idők ura. Befejezhetjük számadásainkat, és elmondhatjuk, mi volt a *haszon*, mi volt a *kár*?

Az elmúlt évre elég okunk lesz visszaemlékezni mind örömeiről, mind bánatairól, veszteségeinkről, nyereségeinkről.

Magas fejedelmi kegy által hány család lett ismét egész, mellynek asztala mellett eddig üres hely maradt. Ez év kegyelem éve volt hazánkon.

10 Az *Egyház történetében* nevezetes öröm ünnep volt ez évben a nemzet legnagyobb templomának fölszentelése; és a milly örömhír volt a fényes *Úrpalotának* megnyitása, ép olyan áldott ama kicsiny házak emléke is, miket *vasárnapi* és *tanyai iskoláknak* nevezünk; valamint örömmel említhetők nagyobb tanodáink, mikben ifjaink szorgalma és tehetségei becsületet szereznek a magyar névnek; ez év a népmivelődés emelkedésének éve volt hazánkban.

Anyagi jóllétünk hatalmas lendítést kapott a *vasutak*, *hitelintézet*, *gazdasági gépek*, *tagosítás*, *községi faiskolák* eszméi által; hazai állattenyésztésünk dicséretesen képviseltetett egy külhoni *vildgtárlaton*; külföldi börzeingadozások nem rontották meg jóllétünket, s a mi csorbát fájdalmasan sűrű *tűzvész*ek ütöttek azon, a jótékony közszellem rögtön iparkodott begyógyítani.

Nevezetes városaink iparkodtak lépést tartani a koral;

országunk fővárosa Buda-Pest ez évben nyerte *budai alagútját* és *gázvilágítását*, miben Pozsony sietett azt megelőzni. Kolozsvár egy derék hazafi gróf áldozatából *nemzeti muzeummal* gazdagodott; Debrecen *faburkolatot* kapott stb.

Szellemi ügyekben sem maradtunk hátra, az idén megjelent könyvek száma az ezeresbe megy át; régi *lapjaink* száma szaporodott és közönségük szintén; a meglevők mind tartalomban, mind kiállításban tökélyesebbültek; falukon *községi könyvtárak* állottak fel, s az ismeretek utáni vágy minden osztályban megélnékült. Művészeti ügyeink is haladásban vannak, a pesti nemzeti színház *legnépszerűbb igazgatója* alatt mind anyagi, mind szellemi tekintetben szilárdul áll; színészetünk *Bécsben* és *Pozsonyban* dicsérettel lőn bemutatva, s nagyobb városainkban buzgalommal ápoltatik.

Irodalmunkat komoly eszmék kezdik foglalkoztatni, főtörékvessé válik a tudományt az étellel összekötni; időszaki sajtónk a költészetből csak a remeket, és a nem költőiből csak a hasznost válogatja.

Vasárnapi Ujságunk lapjai ez elmúlt évfolyamban 300 *eredeti cikket* közöltek, azok közül a tudományos rovatban 21 közhasznú. Értekezésekben 27. Elbeszélésekben 15. Költeményekben 62. Életírásokban 41. Tájéleírásokban 37. Népe- és országismeik szakban 23. Gazdászati és orvosi tárgyakban 25. Hazai intézetek felől 11. Régiségekről 7. Egyéb érdekes tárgyakról 34 cikket. Mindezen munkák *irodalmilag legnagyobb elismeréssel bíró s szaktudományilag legavatottabb* íróink tollából eredtek. Azonkívül a közélet eseményeit, a *mi ujság, tárogató, színház, művészet és tudomány* rovatai alatt folytonos figyelemmel kísértük; vidéki levelezéseket közöltünk hazánknak *százhatvan* különböző tájkáról, azon vidékek érdekeinek szolgálva. Ezen cikkekhez mellékelte *metszeteink* száma tesz 203-at, tehát éppen két annyit, mint a tavalyiaké, s művészeti kivitelben *metszeteink* bármely külföldi lappal kiállják a versenyt. Közöltünk 54 *arképet*, 80 *tájképet*, 7 *allegoriat*, 17 *technikai*

ábrát s 45 elegy tartalmu képletet; vettünk ez évben 1886 levelet, mik közül 796-ra adtunk szerkesztői választ.

60 Főfeladatunknak tartottuk általában a közönség mindennemű igényeinek megfelelni, az irodalom emelkedését nemes verseny útján siettetni; lapjainkban semmi osztályt és felekezetet, a másikkal hátrátételével nem pártolni, hanem a közmívelődés s nemzeti közszellem tekintetében, mellyben minden érdek
65 összpontosúl, közös találkozást szerezni számukra, hogy bárminő párt és felekezet tegyen is különbséget egyik magyar és a másik között; *a nemzeti érzület és míveltség jelszavainál egység legyen közöttünk!*

70 És most nyugodt öntudattal nézünk a jövő év elé: bizunk Abban, ki minden becsületes munkára adja az áldást, bizunk közönségünknek eléggé meg nem hálálható szeretetében irántunk, bizunk derék munkatársaink igaz buzgalmában, s annyival inkább ígérhetjük, hogy lapjaink jövő évi folyama az elmúltakat minden tekintetben meg fogja haladni, minthogy
75 elmondhatjuk, hogy a Vasárnapi Ujság, melly egy ideig csak fél kézzel működött, most mind a két kezével dolgozni fog az irodalom e fontos ügyének fölemelésében. Pesten, 1856. esztendő utolsó napjaiban.

120

ÖRÖK EMLÉKEK

Feledékenység éveit éljük! Fejünkre nőtt az idők terle. Kenyérkereső pályát tör az új nemzedék; alig marad ideje rá, hogy azokra vissza nézzen, kik a hirkereső pályán törték az utat.

5 És ez jól is van így. Legyen a munkás kezeké a diadal. Zöldüljön ki hazánk cimerében az a négy veres mező, a mi a

négyszáz fehér folyó között fekszik s lakják rajta boldog nemzet egyik folyamparttól a másikig. . . .

Elfeküdtek az óriások régen, a kik hajdan egy kézzel fel tudtak emelni egy országot, másikkal megverni egy másik országot; jámbor napszamosok ideje következett el, a kik megszántogatnak egy darab földet, tűt kovácsolnak a vasból, telcirják az üres papírost, betűkre tanítják az apró gyermekeket: úgy harcolnak. . . .

¹⁶ De azért ne hagyjuk feledésbe menni a mi óriásainkat; ne töröljük ki lelkünkéből az emléket a haszonhajtatlan dicsőség alakjai felől, emeljünk számukra sziveinkben (ugy sincs másutt) egy-egy kis emlékszobrocskát, írjuk fel rá neveiket és ne engedjük azokat eltörlődni onnan.

Midőn tehát kifáradtatok a józan munkában ti becsületes napszamosai a közéletnek, üljétek körül ezt az otthonos tért s hallgassátok, mit beszél egy másik napszamosa a névtelen kornak azokról a kik olyan nagyok voltak.

I. Az első alapkő

²⁰ Vége volt a francia háborúnak; az ország rendei összeültek tanácskozni s mentül tovább tanácskoztak, annál inkább rájöttek arra, hogy a mi kardunk ugyan sok szép dicsőséget szerzett már minékünk: de hasznot ugyan nagy keveset hajtott.

Földünk miveletlen, bár legalább a nyelvünk volna hát mivelte; pénzben ugy is szegények vagyunk, bár tudományban volnánk hát gazdagok.

Beszéltek arról, hogy kellene egy nagy tekintélyes társulatot alapítani, mely vezére lenne a szellemi előhaladásnak, a nyelv mivelődésének; egy *magyar tudós társaságot*.

²¹ Vitatkoztak jobbra, balra, kinek tetszett, kinek nem tetszett az eszme. Tartották némelyek ezt nagyon fölöslegnek, mások, minthogy ugy is elkésett már a dolog, bízták azt a késő unokákra s a legtüzesebb szónokok is, kik e nagy eszmét legjobban

40 pártolták, csak azzal a vigasztalással ültek le, hogy szép is, jó is, hasznos is volna ez, de három dolog kellene hozzá: először pénz, másodsor pénz és harmadsor is pénz: azok közül pedig az elsőt sem tudjuk, honnan vegyük, hát még a másik kettőt?

45 Ekkor egy fiatal férfi lépett az országterem asztalához; egy ifju, a kit akkor láttak először a rendek sorában: délceg természetű huszárkapitányi egyenruha fedé; katona volt.

Talán még most is vannak, a kik emlékeznek azokra a mély tűzzel villogó szemekre, a mik a legsötétebb két sűrű fekete szemöldöl sugárzák egykor a lelkesítés tüztét.

50 Ez az ifju volt *Széchenyi István* gróf.

A sok szóhoz ő csak néhányat adott. Azt mondta, hogy ha a nemzet egy magyar tudós társaságot akar felállítani és e szándoka máson nem múlik, mint a pénzen, *tehát ő e célra egy egész esztendei jövedelmét feláldozza.*

55 Ez áldozat tett hatvanezer pengő forintot.

Valaki azt kérdezé tőle ekkor: *hát az alatt miből fog maga élni?*

„Egyik másik barátom majd csak eltart addig,” viszonza Széchenyi készen.

60 És ez volt a magyar tudós társaság legelső alapköve; melyre derék országnagyjaink olly tekintélyes épületet emeltek.

Azóta sokat haladt a magyar szellem mivelődése: nagynak is nevezhetni a távolságot, a mit harminc év alatt megfutott. A kik e nemzeti haladásnak örülni szeretnek, jegyezzék fel 65 emlékükbé, hogy volt egyszer a magyar nemzetnek egy nagy fia, a ki fölvette *egy esztendeig a szegénységet magára, hogy előbbre vigye nemzetét egy századdal!*

70 Egyszer volt: — ha soká halad, még azt is mondják róla: talán nem is igaz; azért jegyezzük azt fel és ne engedjük feledésbe menni.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. jan. 11.]

XXXII. Levél. Orosz házasság. Holmi csataképek után színre alkalmazta Feleki.

Azt mondják, hogy a mit az ember az esztendő első három napján kap, azt kapja azután egész esztendőben. Ezzel ugyan nem jól járnánk. A házasság magában is elég rémület, hát még az orosz házasság; mikor ott mindenért ütleggel fizetnek. Az ember arra is készen lehet, hogy ha idegen dámára tekint a felesége helyett, menten megkancsukázzák. Illyesmivel nem jó az embereket épen farsang kezdetén kecsgetetni. De kezdjük

¹⁰ elől a dolgot. Egy fiatal orosz hercegasszony a francia-futáskor vénnek adja ki magát, nehogy valaki belészeressen, egy sebesült francia tiszt, ki véletlenül ápolása alá jut, még is megteszi ezt a vakmerőséget: az az, hogy tulajdonképen nem úgy van a dolog, a hogy az emberrel elakarják hitetni, hanem a frater

¹⁵ bizonyosan vette észre, hogy a menyecske nem 60, hanem csak 20 esztendő, hiszen ha szeme van, láthatta, hogy egy ránc sincs az orcáján, fogai is szépek, szemei ragyogók, arca piros; azt a fehér izét pedig a fején, (nem tudom, hogy minck tiszteljem? annyit tudok, hogy ettem ollyat már valamit, de

²⁰ nem tudom, hogy levelensült volt-e, vagy palacsinta?) tehát ezt a főköető formát bátran számíthatta ollyan furcsaságnak, a mitől senki sem lesz vénebb; de tegyük fel, hogy ő roszul látott, ámde volt neki egy festő barátja, a ki ott helyben lefestette a delnő arcképét; már ez csak vehette észre, hogy az aszszonyság nem vén. A patvarba, ha egy festő nem tudná a különséget a vén és fiatal között! Egy szóval az kicsinált dolog, hogy az urfi tudta jól, hogy fiatal menyecskét vesz el, s csak a jámbor közönséggel akarta elhitetni, hogy ő illyen meg ollyan nagy-lelkű. Hallani kellett volna, hogy mit beszélnek a szinfalak

³⁰ között. Ők lássák. Még más nevezetes személyek is fordulnak

elő e darabban, a kik az által bizonyíták be igaz orosz születésüket, hogy télen nyáron bundában, kívül belül kalpagban járnak, kezeikben szüntelen kancsukat s még a keresztneveik után is -offot viselnek s a kiknek szintén volt valami bajuk a házasságukkal, de nem tudtam megérteni, hogy mi? és így meg sem tudom magyarázni. Annyit tanultam belőle, hogy Oroszországban a falusi bírának nagy hasuk s a prókátoroknak lilaszínű órruk van, s ha a prókátor valamiféle semmiséget bele ír a contractusba, az embereket mingyárt elválasztják. Az ügyvédek ott rettenetesen uralkodnak. Továbbá, hogy mikor az orosz emberek alunni akarnak menni, elébb egy portzió kozák táncot vesznek magukhoz, a mi nélkül nem volna a házasságon áldás. Szomszédom váltig azt akarta megtudni, hogy hol van hát itt az a csatakép, a mi szerint e színmű készült? Hja jó uram, az csak a házasság után következik. A darab azzal végződött, hogy egy fiatal ember elvett egy asszonyt kénytelenségből, egy fiatal leány férhez ment egy vén emberhez szinte kénytelenségből; azok pedig nem voltak egymástul idegenek. Nem ok nélkül tudatta ezt velünk a szerző. Ezentul lesznek csak ott még az orosz csataképek. Majd meglássa édes szomszédoff.

Kakas Mártonoff.

122

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. jan. 18.]

XXXIII. Levél. Pix és Fott, vagy akarom mondani Pox és Fitt, vigjáték Egressy jutalmára.

Azt mondja a nóta: „soha sem vétettem Székes-Fehérvárnak; mégis beállottam lovas katonának,” mink sem vétettünk

soha az indiai billnek, mégis háromfertály tizenegyig néztünk egy darabot; mellyben bizonyos indiai Bill nevű ur vagy aszszonyság játszik igen nagy szerepet, de soha sem jön a szinpadra, hogy láthatnók hát mi is: hogy kicsoda ő és micsoda. Egyébiránt jól tette, hogy nem jött elő, mert ő nagyon unalmas frater, sokkal mulatságosabbak azok az urak, a kik vele vesződnek; egy jókedvű csapodár miniszter, Fox, egy angol nábób, a ki elébb Indiákon keresett milliókat, azután hazament a leányát megkeresni, azt perse mingyárt meg is találta; azután oda akarta adni Pittnek, Foxnak, de biz azt se Fix, se Pox, se Pott, se Fitt sem semmiféle fatalis variatiója e nyelveket kétségbeejtő két névnek el nem vette sem az indiai billért, sem az apa millióiért, sem az ő két saját szép szeméért, a mi ugyan nagy bolondság volt tőlük; az a derék lyánka már-már férj nélkül maradna, ha Fox — igen: nem Pox, és nem Pix, mint fentebb mondám, hanem Fox, — valamit nem pletykálna a királyra, a mit a király véletlenül meghall egy boglya széna mellett s azért Fox urat elcsapja szolgálatból, helyette pedig miniszterül választja Pittet; — igen Pitt, és nem Pott, és nem Fix; — tehát Pittet; a lyánkát pedig, a ki csakugyan nem maradhat pártában férjhez adja valami Briárhoz: nem tudom nem atyafia-e annak az óriás Briárnak a kinek Jupiter idejében száz keze volt? Ez szegény jól járt volna vele, mert csillagzatára nézve irnok levén, egyszerre száz levelet lemásolhatott volna ipaura számára. A darab mind végig mulatságosan van tartva s az élces párbeszédek elfeledtetik velünk az indiai billt; a kiról a publicum kilenc tizedrésze azt sem tudja, hogy „fehér-ló-e, vagy faköponyeg?” hanem egy kicsinyt még is hosszú dolog. Lehetne megrövidíteni. Például mindjárt ki lehetne belőle hagyni Pittet és Foxot: — értem nem a két minisztert, hanem a két papagályt odahátul a kalitkában.

Kakas Márton.

BAROMTÖRTÉNETEK

Kakas Mártontól

No iszen, drága világ lesz most a kritikuskoknak. Elmondhatják, hogy Kakas Márton elemében van: Kakas Márton baromságokat ír; Kakas Márton megtalálta a magához illő tárgyat!

⁵ Kakas Márton sympathiákat kezd elárulni! el is fogják mondani és azért sokáig éljenek.

Már én pedig nem látom át, hogy ha nem szégyen barontenyésztésről, baromorvoslásról írni könyveket, miért volna szégyen a barmokról írni novellákat? Még pedig előre is mondom, hogy ezek valóságos igazi barmok, a kik alatt nem
¹⁰ szükség sem egyik, sem másik ismerőst keresgetni, és semmi más állatosztályra bennük célzás nincsen.

I. Történet

A nemesszivű bika

Hogy az elején kezdjem a dolgot: elbeszélésünk hőse
¹⁵ valóságos historiai személy, a kinek örökített nevét feltalálhatni az 1847-iki hírlapok ujdonság rengetegében.

Történt ugyanis, hogy midőn a szolnoki vasuton megnyitott a közlekedés, a megnyitási ünnepély utáni napon mindenféle pásztoremberek sereglettek össze az Abony és Szolnok
²⁰ közötti rónaságon, megtekintendők ezt az új módi forspontot.

Magyar paraszt nem igen szeret minden apróságtól megijedni; neki bizony sem üstökös csillag, sem locomotiv nem imponál; Abonymál egy pár jó lovas legény mellé rugtatott a tüsszögő szörnyetegnek, s vágatva futott vele folyvást egész
²⁵ a külső baromállásig, még meg is előzte egy pár öllel.

— No hát: ez az a sárkány, a mi jobban tud futni, mint a ló?

— Futhat biz ott az ászokfán, de cresszék csak neki a szolnoki töltésnek, mikor esik: majd megvállik, hogyan szalad?

— Nem nagy mesterség az egész; bizonyosan vas ló húzza belől.

Egy szóval megegyeztek benne szépen, hogy biz ezen semmi csodálatos nincsen.

A vasutvonal két oldalán a sík mezőn szép fehér gulya legelészett; nagy, tekintélyes szarvu állatok, szép szelid tehencék, melancholizáló ökrök; a midőn épen jött a vonat nagy dörömbözve.

E pokolbeli zajra felriadt az egész csorda; tehencék és ökrök futottak, iramodtak messze; tapasztalatlan bornyucskák vitték⁵⁹ a kolompot bégetve anyjuk után.

Csak egyetlen egy hős maradt a síkon: — egy kormos szügyű, ordas fejű bika.

Gyönyörű szép állat volt; magam is jól láttam, mert ott ültem egyik waggonban. Izmos széles nyakán háromszor is ráncot vetett a bőr; tomporai kiálltak gömbölyűen; egész alakja csupa erő és televér tűz volt.

— Mi ez? kérdé rövid rekedt böggéssel, felemelve két hegyes szarvát az ég felé. Idegen bika jön-e e tanyára, mely külekedni hív? Bennem bikájára talál!

Most kinyújtá nyakát, s hosszú böggését hallatva mondá baromi nyelven:

— Ki vagy te ádáz szörnyeteg? ki népemet futásra kényseríted idomtalan alakoddal; mit jössz te ide, az én legelőmre? Mit tüszögsz, mit fütyülsz az én boszontásomra? Kihívásodtól egy valódi bika nem fog megrettenni s bátran megküzd veled fájának becsületeért. Állj szembe velem hát!

Ezt a szép mondást valami szinpadi hérostól tanulhatta el történetünk hőse, azonban végrehajtá, mint egy igazi hős, a ki nem válogatja ellenségei számát és alakját. A mint látá,⁶⁰ hogy egyre közeledik ám felé az a másik bika, neki iramodott előre szegzett szarvakkal, neki egyenesen a locomotivnak.

Hijjába kiabáltak neki a pásztorok: „tala te! tala te! Kormos, ne Kormos! Hijába füttyöngettek neki onnan a másik bika hátáról, annál dühösebb lett s perc mulva összecsapta homlokát a locomotiv fejével.

65 Persze, hogy a vasökör erősebb volt s a másik pillanatban összetörve hevert lábai alatt a rettentetlen hős; hanem a tűzokádó szörnyetegnek csakugyan meg kellett e catastroph miatt állani a beléfogott szekerekkel együtt.

70 Az elgázolt bajnokot összezúzva szedték ki a kerckek alól; nem volt azon ököri ábrázat; egy alaktalan tömeggé volt gázolva kegyetlenül: egy nemeskeblű férfiu mingyárt megvette a bőrét, egy másik lelkes hazafi pedig kimérte a husát valamelyik faluban.

75 Ez volt a hősünk életét bevégző catastroph.

Ennyi van hősünk élettörténetéből a historia számára feljegyezve, ennyi ment át azon papirosokra, melyek a világtörténetet képviselik s örökké kitörülhetlenek maradnak azon sorok, a mik egykor hirdetéek a bámuló nemzetnek, 80 hogy volt egyszer egy bika a magyar alföldi rónán; mely neki ment a vasuti mozdonynak és azt megöklelé, nem gondolván kikerülhetlen halálára, egyedül fájának hírnevére és mocsoktalan becsületére.

De én még többet is tudok róla, a mit a historia nem jegyez fel akkor.

85 A számadó gulyás, meglátván ezt a kárt, pofonüté a bojtárját, rágyújtott a locomotiv katlanából a pipára s megkérte a tekintetes vas kocsisokat, hogy ha már ez a kár történt miattok, legalább vigyék be hát Szolnokra a kocsijukon a gazdájához: hisz elül ő a bakon is, nem kíván beülni a hintóba.

90 Ezt a kérését teljesítették is: nem ülhetett ugyan a kocsis mellé, a hogy ő szerette volna, hanem csak be a többi uraságok közé, a kiktől illendően engedelmet is kért, hogy ő nem ilyen helyre való ember.

95 A vasszörnyeteg újra füttyült és dörömbözött, a szekereket

vitte az ördög sebesen a csinált uton, a számadó gulyás nagyon elkomorodott egyszerre; még a szeméit is törülte az inge ujjával.

100 — Sirva ne fakadjon kend atyámfia! szólék hozzá, szemközt ülven vele. Még ez a sok anglus, vagy mi, majd azt találja gondolni, a gazdájától fél kend, hogy meglazsnakolja otthon a kárért.

— Nem úgy van az hallja kegyelmed: szólt vissza nagyot sohajtva a gulyás; de ha az embernek egy atyafia meghal, csak illendő, hogy megsirassa, úgy-e?

— Csak nem volt kendnek sem öccse, sem leánya az a bika.

— Még annál is több volt. Az volt az én egyetlen egy hűséges jó barátom. Hanem az ilyen dolgot nem értik az urak. Én neveltem azt fel, az én kezemből tanulta a sót nyalni kis bornyú korában. 110 Úgy ismert már, mint egy ember. Nem is hiszem, hogy ne tudta volna, hogy mit beszélek hozzá, mert mikor estenden leheveredtem a subámra, ő meg odafeküdt velem szembe, mint az úr most, akkor elkezdtem neki beszélni egyről másról, a kis bornyúkról, a rossz időről, a nagy szárazságról, 115 vagy ha valami bajom volt a gazdámval, a cselédekkel, azt mind elpanaszoltam neki; úgy hallgatta, rá is hagyta, egyet mordulva halkan. Egyszer, mikor nagy beteg voltam, egész éjszakákon keresztül ott feküdt a fejem mellett, ki sem ment a legelőre, a széna sem kellett neki, csak hozzá fújt és ott 120 hagyta; átkozott csontszaggatásaim voltak, majd megbolondultam bele, úgy ordítottam. A jámbor állat látta, hogy hol dörzsölöm lábszáraimat, odajött, elkezdte nyalogatni, s uram, addig nyalogatott ráspolyos nyelvével, míg meggyógyultam bele. Hanem ez még mind kevés; de tett egyszer velem olyan 125 dolgot; a mit el nem hinnének az urak, ha elmondanám.

Kértük szépen, hogy csak mondja el: inkább elhisszük.

— Hjjaj, nem olyan dolog az, a mit el lehet hinni; ha ember tette volna: igenis; de állatról ki tenné azt fel. Városi urak kinevetik a szegény embert érte.

130 Csak hogy meg nem kellett előtte esküdnünk sorban, hogy elhisszük akármit mond, csak mondja el.

— Hát úgy volt az, hogy most két esztendeje a kánikulában egy éjszaka, mikor csak magam voltam a gulyánál, négy bekormozott képű lovas legény rajtam ütött, engemet magamat 135 levettek, s a gulyából tizenhat darab ökröt, meg a Kormost kiszakitották. Az egyik betyárra rá ismertem arról, hogy a hüvelykujja hiányzott, s olyan bolond voltam, hogy mikor már hajtották a marháimat, utánuk kiáltottam: „no megállj Csonka Marci, rádismertem a hüvelykujjadról, majd eljuttat- 140 lak az ebek harmincadjára![""]

Erre azok hirtelen visszafordultak; megkötöztek, feltettek egy ökör hátára, kezemet, lábamat átkötve a hasa alatt s inagamat is elvittek a marhákkal együtt.

A Kormos mind ezt csak nézte: én még csudálkoztam rajta, 145 hogy elnézheti könnyű szívvél s nem jön a gazdája segítségérc.

A betyárok áthajtottak egy keskeny Tiszaágon egy kis fűzfás szigetre a marhákkal; ott megtelepedtek éjszakára: bográcsban húst sütöttek, bort hoztak elő s jól ettek, ittak 150 magukban. Én meg ott hevertem egy fűzfa mellett farkas gúzsba kötve.

Mikor aztán jól ittak, akkor azon kezdtek el tanakodni, hogy mit csináljanak velem, minthogy egyre ráismertem közülök?

A Csonka Marci azt mondta, hogy kössenek követ a nyakamba s dobjanak a vízbe; egy másik azt kívánta, hogy jobb 155 lesz, ha felakasztanak, a harmadik azt találta tanácsosnak, hogy rakjanak össze sok rőzsét, s azon égessenek meg; hanem a negyedik nem engedte rajtam egyik csúfot is elkövetni; védelmemre állott, nagyon részeg lehetett; hát csak rá hagyták 160 aztán, hogy hadd éljek reggelig; bedugták a számat kendővel, hogy nem kiálthattam; s abban állapotok meg, hogy ott hagynak élve a szigeten; nem ölnek meg; de meghalhatok magam jó voltából.

165 Azzal azután még tovább ittak, innen onnan eldülőngéltek a tűz mellett s aludtak mind a négyen nagy biztosságban.

Hát egyszer, a mint ott nagy halálos szorongattatások között fekszem, el kezd valami szuszogni a fejem fölött; odatekintek: hát a Kormos áll fölöttem s néz rám azokkal az okos szemcivel, 170 mintha mondaná: no gazdám, hová legyünk most?

Én meg sem tudtam mozdulni, szólni sem tudtam hozzá: ha tudtam volna, sem használt volna semmit; ha a Kormosnak több esze nem lett volna, mint nekem.

175 A mint a becsületes jószág látta, hogy a zsványok alszanak, csendesen lehajtotta a szarvait hozzám, átdugta azokat a térdeim alatt, felvett így a nyakára s szép csendesen elkezdett a rekettyéből vinni kifelé.

Már ekkor tudtam, hogy mit akar velem?

Hej Kormos, Kormos; ezt soha sem felejtem el neked!

180 Csendesen leszállt a Tiszába, úgy kitarva a fejét, hogy én el ne merüljek, s átúszott velem szerencsésen a tulsó partra, ott azután neki a gyepek, a milyen sebesen csak tudott, nyargalt velem a tanyára vissza; épen akkor kezdett hajnalodni, mire odaértünk. A jámbor állatról szakadt a tajték: csak annyi 185 ereje volt még, hogy egyet tudott bögni, azután lerogyott a földre. A béresek most szaladtak össze a csudára, maguk is alig hitték, pedig látták, hogy a Kormos hogy hozta vissza elrablott gazdáját?

190 Mingyárt pandurokat küldtek a zsványok után a szigetre; ott is kapták mind a négyet, ezóta meg is unták a lóggást s feküsznek valami akasztófa tövében.

A szegény Kormost csak alig birtuk magához hozni e baromi nagy tett után; a mit én soha míg a világ lesz, el nem fogok felejteni neki . . .

195 Kérek szépen egy ütet taplót.

A számadó közel volt az elkeseredéshez; azért is kért ütet taplót, hogy bánatát más tárgygyal elüsse; adtunk neki gyufát,

azzal lyukat égetett a szűrén, ezen aztán volt neki mit káromkodni Szolnokig.

200 Ime itt olvasád nyájas olvasó a históriai hirű nagylelkű barom történetét: hiszed: vagy nem hiszed? az a te dolgod. Ha nem volt jó, olvasd el még egyszer, mert pénzedben van, mint az oláhnak a szappan; s ezuttal különbet nem kapsz.

II. Történet.

205 Az érzékeny disznó.

Adjatok lantot kezembc: gyászost, sötétet, ébenfából valót. Húzzatok más húrokat reá: rezgőket, bánatosakat, melyek a szívbe hatnak.

210 Mert a történet, melyről zengeni fogok, oly szomorú, oly bánatos, olyan sötét.

Élt e hazában, melyen őseink megtelepedének, e század közepe táján két boldog lény: miért voltak oly boldogok? mivel szerelmet érezének egymás iránt. Mivel érezték e szerelmet? Szívikkel. Lehet-e forróbb szerelem, mint a mi a szívben lakik?

215 Tudjátok-e, hogy mi a szerelem?

A szerelem egy magasztos burgonya, mely nyersen nem jó, sülve jó, megégetve megint nem jó; — a szerelem egy bú-bájos pogácsa, mely csak addig tart, a míg meg nem eszik; 220 — a szerelem egy tündéri gólyafészek, melyben néha vannak, másszor nincsenek gólyafiak, és senki sem tudja, hogy hová repülnek?

Látjátok: ez a szerelem.

Ilyen szerelmet érte egymás iránt Marci és Jutka.

225 Kik voltak ők? a történet tán föl sem is jegyezte, s az utókor előtt a feledség homálya fogja eltakarni, mint eltakart hajh annyi szépet és magaszt; pedig az egyik kanászbojtár volt

herceg Grassalkovich tisztartójánál, a másik konyhaszolgáló ugyanott.

²³⁰ E két szív történetét fogom én elöttetek elzengeni.

Régóta szerették egymást, még a gödöllői búcsun váltottak gyűrűt egymással.

A gyűrű az elmulthatatlanság jelképe.

Ilyen gyűrűt váltottak ők egymással; rézgyűrűt; a zsidónál vették négy krajcárért párját.

Ah de kegyetlen sors tartá egymástól távol az epedő sziveket: az egyiket konok hivatása kinn tartá az erdőben a csurhe mellett, a másikat benn a konyhában a mosó-teknőnél.

²⁴⁰ De mit távolság! mit elválasztatás! van-e oly hatalom, mely az igaz szerelemnek ellenálljon? Az igaz szerelem találékony: jól éneklé ama classicus költő Lafontaine:

„Soyez amoureux, vous seriez inventeux” (nem tudom, hogy mit tesz, de azt tudom, hogy ott van).

²⁴⁵ A forrón szeretők, kik egymást csak vasárnaponkint látogathatták, azért mindennap kölcsönösen kicserélik érzelmeiket.

Kicserélték pedig érzelmeiket egy jószívű állat közbenjárása által, egy becsületes lelkületű disznó által.

²⁵⁰ A tisztartó sertései kijártak az erdőre minden reggel: este pedig ismét haza hajtának.

²⁵⁵ Reggelenként Jutka, a konyhahölgy a legszebb koca nyakára tarka kendőcskében pogácsát és pecsenyemaradékot kötött, azt a hű sertés kivitte Marcinak; este pedig Marci kötött a hű sertés nyakába mezei virágokból fűzött bokrétákat, azt a jámbor posta haza hozta Jutkának: így tudatták egymással naponkint érzelmeik változatlanságát, mint az örök zsidóban a két találkozó alak, kik a jeges tengeren keresztül a fata morgana ködeiben összeölelkeznek.

²⁶⁰ A mi ott magneticus rapportnak neveztetik, azt képviselte náluk az érzékeny disznó.

A hű postillon d'amour senkinek sem árulta el a titkot:

ha ember lett volna, bizonyosan régen kifecsegé az faluban; ámde a disznóknak characterük van; ők hallgatva szemlélnék; kukoricát esznek gondolkozva, és titokban híznak.

265 E titoktartó jellemük vívta ki nekik, hogy az egész világ előtt oly osztatlan becsültetésben részesülnek.

E gyöngéd szerelmi összeköttetés már egész őszig tartott, a midőn a virágok lehullanak, és a makk is lehull.

270 A kaján sors ezt az időt választá ki két szerető szív érzelmeinek összetépésére. Marcit átparancsolta az uraság a szomszéd dominiumba: egy este az érzékeny szerelmi posta szomorúan, a költő szavaiként „búnak lehajtott fülekkel” érkezett vissza az udvarba.

275 Jutka ijedségtől távra maradt ajkakkal vevé észre, hogy a sertésposta nyakán függő madzaggal most nem bokréta, hanem saját jegygyűrűje csüng le.

— Ó hűtelen! sikolta fel magában: s bánatában mind megitta az egész meszely pálinkát, a mit Marcinak tett félre.

280 E hűtelenséget soha sem bocsáthatá meg neki s még a farsangon férjhez ment egy nagy bajuszú béreshez.

Az érzékeny disznót azonban e perctől kezdve mély búskomolyság lepte meg; elzárkózott csendes ólak magányába, nem jelent meg többé nyilvános helyeken s hat hónapi bánatos egyedüllét után meghízott öt mázsa tizenkilenc fontra. Halálának napja ünnep volt a háznál s nem volt az udvarban és 285 a szomszédban ember, a ki őt ismeré, hogy belőle jól ne lakott volna; és el ne mondhatá: ez dcrék disznó volt.

Valjon hány ember van, kiről holta után ily magasztalást mondhat az utókor?

PÉNZ ELREPÜL!

Nem írta ezt senki, mert ez igaz történet.

Annyi volt a pénz, mint a polyva! Mint a szél hordta polyva!
Három héten át tanyázott az egész tábor Komárom alatt és benn annak városában: ottan várták a franciát, a kit senki sem hitt ide.

Az alatt volt drága dolog Komáromban; egyik ezred ki, a másik be; az utcák is tele sátorokkal, annyi volt a katona, hogy még a padláson sem fért el.

Sok embernek sok szája van, sok szájnak sok étel-ital kell; — komáromi híres kenyérnek soha olyan kelete nem volt,
10 mint akkor, komáromi Dunából soha annyi vizet ki nem mértek, bor és pálinka rovására, mint ama három hét alatt.

Irtóztató kelete volt mindennek, a mi csak enni és inni való volt; a kinek csak egy csikója, ludja volt, ölte, vágta, vitte a piacra; kapitalist szerzett belőle; a ki reggel kenyeres kofa
15 volt egy talyiga cipóval, este nagyságos asszonynak hívatta magát s azt kérdezte, hogy hogy adják a zsidótemplomot? megvettek mindent, nem alkudtak semmire, egy forintot adtak egy pár savanyú ugorkáért s még a levét is pénzen vették,
20 már pedig ember emlékezetre az ugorkalé, meg a dicséret mindig ingyen járt a portéka mellé.

Hát még a hol italt mértek! ott ugy állt emberhátán ember, mint a Vasárnapi Ujság kiadó-hivatalában előfizetés idején: ostrom alá volt véve minden csapszék, megszállva minden kurta, avagy hosszú kocsmá és elfogyasztva minden spirituosum.
25

Volt a győri dunaparton többek között egy csapszék, a melynek kifordított ajtajára iromba színekkel valami szoba-

pictor egy kétséges lábön álló katonát feste, pirosra mázolt palackkal a kezében s ezen aláírással: *Az jókedvű katonához.*
30 „Az jó kedvű katona” ott a képen olyan criminalis pofákat fintonított, mintha csakugyan ivott volna abból az ízéből, a mit odabenn a kocsmában mérnek. Mert hirhedett dolog volt, hogy abban a kocsmában mérik az elképzelhető legsavanyúbb bort és legkozmásabb pálinkát; lehetetlen, hogy
35 Tukma uram gubacsot vagy mit ne keverjen közé, a mitől egy kis ízt kap a lőre, ha valaki nem akar az alkörmöstül kapott színével megelégedni: a sok vizről benne ne is szóljunk, hiszen az volt benne az egyedüli jó.

Egy szóval, Tukma uram borát csak az ihatta, a ki már
40 másutt valahol annyira lerészegedett, hogy többé nem tudja, mit iszik; kétszer pedig senki sem kért belőle.

Ilyenformán a legnagyobb katonajárás idején is alig jutott Tukma uram csapszéke publicumhoz mert a ki csak bevetődött „az jó kedvű katonához”, abból mind olyan rossz kedvű katona
45 lett, mikor kijött onnan, hogy elijesztette a többit a látogatástól; az első egy pár héten Tukma uram sokkal több ütleget és fejéhez vágott palackot rakhatott a számadásba, hogy sem pénzes zacskókat és banknótákat.

Hanem épen ez volt a szerencséje.

50 A két első hét alatt megitta a tábor a jó bort; a harmadikban nem volt jó bor, s megitták a rosztat.

A két első héten még csak értelmes áron mértek holmit, de már a harmadikon vége volt a lehetséges és nem lehetséges közötti minden határnak; szállítani nem lehetett semmit
55 kívülről, mert odakinn baj volt; kincs volt ilyenkor egy hordó bor, akármiféle bor! — Ilyen kincs pedig volt Tukma uram pincéjében elég.

Most ő rá került a „vess ki!” Bezzeg nem mondták azt most, hogy ilyen meg olyan íze van a borának; nem locsolták
60 el a pallón; nem kértek belőle lólábat mosni; nem kérdezték: micsoda almafán termett? megitták hűségesen, s megadták az

árát busásan: a kinek nem tetszett, annak azt mondta Tukma uram: „eredj oda, a hol jobbat mérnek.”

65 Egy álló hétig nem volt Tukma uramnak egyéb dolga mint bort tölteni, pénzt elvenni: estenkint kifáradva a nagy munkában mindig egyegy szakajtó-kosár pénzt vitt be a söntésből belső szobájába, melyben egymásra volt hányva rézpénz, ezüstpénz és fekete bankó. Rá sem ért azt megszámlálni, alig volt ideje egy pár órai alvásra; csak bedöntötte az egész kosárral, a hogy volt egy kétfülű káposztáshordóba, s
70 lenyomtatta a káposztakővel.

Egyszer aztán vége volt a drága világnak, a tábor elment másfelé: ott hagyták Komáromban a sok pénzt.

75 Az emberek ekkor kezdtek csak felocsúdni még a nagy ijedségből. A ki eddig azt sem tudta három krajcár hány forint? annak most ezrei voltak, a ki még tavaly hajóslegénynek készült adni a leányát, most vicispánt keresett vőnek; a ki eddig irnok volt, most maga keresett hajdút, a ki a hintájába segítse, sok ember meg azt sem tudta, hogy hová legyen
80 már most azzal a sok pénzzel?

E közé a sok ember közé tartozott Tukma uram is.

Perse, hogy első dolga volt kívül belül kifestetni a házát, s bevakoltatni az ajtót az utca felől; ő többet nem lesz kocsmáros.

85 Második dolga volt elmenni a posztós boltba, ott ráparancsolni a legényekre, hogy keressék ki neki a legeslegfinomabb kék posztót, a milyen van, a melyik legdrágább, abból lehasítatni tizenöt rőföt, varratni belőle földig érő köpönyeget, három gallérral egymás tetejében; ahoz ezüst gombos dolmányt szabtatni, zöld selyemposztóból, selyem kalapot hozzá,
90 és ezüstsarkantyús csizmát és selyem mellényt.

Mikor ez meg volt, akkor elment kávéházba, leült az asztal mellé a többi félvér milliomosok közé s kávét parancsolt magának.

95 Megivott huszonöt csésze kávét. — Ez nyilván igen uras dolog volt.

Azonközben le nem vetette volna magáról a nyolcszáz ötven forintos köpönyegét, ha két kályhát fűtöttek volna is a háta mögött; — hadd lássák.

100 Mikor pediglen a huszonötödik csésze kávé is lehörpente, akkor kihúzta háromszáz huszonöt forintos dolmánya zsebéből négyszáz nyolcvan forintos tajtékpipáját, s kibontá kilencven forintos dohányzacskóját, hogy megtöltse pipáját abból a dohányból, a minck fontja huszonöt forint.

— Az csak semmi: szólt egy mellette ülő rác kereskedő 105 Zentáról, ki aranyos csibukot szítt az asztal felett. A mi nekem van török dohány, annak fontja tiz arany magában Macedoniában, a hol terem.

Tukma uramat nagyon bántotta ez a megalázás. Még vele versenyez holmi kereskedő. Azért is nagy büszkén mellénye 110 zsebébe nyúlt, kihúzott abból egy száz forintos bankót, összehajtogatta hosszúra, meggyujtotta a gyertyánál a végét s azzal gyújtott rá a huszonöt forintos dohányra, minden szipantásnál büszkén hunyorítva a megtromfolt kereskedőre; s mikor az utolsó darabka is ellobbant a bankóból, félre vágta 115 a pipáját, nagy elégtétellel kérdezve:

— Hát a fidibus drága-e Macedoniában?

A rác kereskedő perse, hogy nagyon le volt főzve. Az irigység azt mondatta vele Tukma uramnak:

— Áj, áj, de sok pénze lehet Tukma uramnak.

120 — Az már van: felelt a bölcs férfiú. Ha egyéb nincs is, de az van. Azt sem tudom, hogy mennyi van? mert ha ma hozzá fognék a számláláshoz, esztendeig készen nem lennék vele. Embert pedig nem kapok, a ki megszámlálja helyettem, mert most Komáromban minden ember úr és herceg!

125 A körülülő urak mind nevettek az ötletnek, ők is mind nagy urak voltak. Egy buzakereskedő, milliomos; egy dohánykereskedő, félmilliomos; egy mészáros, iszonyú gazdag ember. Csupa rettenetes gazdag urak.

A mészáros azt a tanácsot adta Tukma uramnak, hogy

¹³⁰ sohse számlálja a pénzét, hanem mérje meg mázsával, hogy mennyit nyom?

— Igen bizony: de teli van bankóval, azt ki kellene belőle elébb válogatni, az pedig sok időbe kerül; az ördög győzi.

— Hát nem tudja Tukma uram, hogyan segítsen rajta?
¹³⁵ szólt bele a buzakereskedő. Nagyon könnyű dolog az: — szeleltesse meg a pénzét; a hogy a kukoricát szokás; most épen jó szél fúj: álljon ki a Dunapartra vele; terítsen alá egy ponyvát, töltsen ki rá egy szakajtó kosárból; a szél majd kihordja belőle a bankót szépen, az ezüstpénz meg lehull a ponyvára; azután
¹⁴⁰ a bankót szépen összesöpörheti külön, az ezüstöt is fellapátolhatja külön.

— Ugy segítjen, igaza van az úrnak! szólt Tukma uram, kinek nagyon megtetszett ez a tréfa. Gyertünk mingyárt pénzt szeleltetni. Ez még úgy sem történt Komáromban.

¹⁴⁵ Rögtön vele ment az egész kávéházi népség; egész közönség csoportozott össze arra a hallatlan látványra, hogy pénzt fognak szeleltetni, mint a morzsolt kukoricát.

Tukma uram előhozatta házából a káposztáshordót, kiállította a partra, leterítte a selyemposztó köpenyeget a földre
¹⁵⁰ s maga fölállva egy székre kimerte szakajtóval a hordóbul a pénzt s letöltte azt a köpenyre, a hogy szemetes gabonát szokás szél ellenébe tölteni.

Jó erős szelecske fújt épen, kedvezett a vállalatnak; a lehulló ércpénz közül gyönyörűen kitisztogatta a bankót, némelyiket
¹⁵⁵ el is vitte olyan messze, hogy szemmel sem lehetett utólélni, sokat a Dunába hordott, csócsclék nép, utcagyerkőc elfogdosta a messzebbre tévedezőket. Tukma uram nem sokat törődött velök. Jut is, marad is. Az ezüst egy rakásra hull; abból is elgurul egyegy tallér jobbra balra, hadd kapkodják; másnak
¹⁶⁰ is legyen karácsonya egyszer!

Egy álló óráig tartott még így is a munka, mire a pénz fel
szórva, egy garmadában az ezüst, távolabb a szélhordta papiros.

Akkor zsákot hoztak neki, felmérték lapáttal.

— Pfü! ez a sok penészes ezüst pénz! kényeskedék, órrát
165 fintorgatva Tukma uram. Nem állhatta ki a szagát.

A zsákot megmérték mázsával, egy kicsinyt kiszakadt az oldalán, valami kiömlött belőle: „hadd maradjon a mázsálóknak!”

Seprüvel összeseperték a bankót, a mit nagyon messze nem
170 vitt a szél, s beletömték mind egy zsákba.

— Pfü! ez a sok piszkos bankó! fitymálódék Tukma uram. Hozzatok frissen vizet, hadd mosom meg tőle a kezem.

Egy pár bankót bele is tapostak a sárba. „Hagyjátok ott; nagyon piszkos az már.”

175 Így szeleltették a pénzt valaha a komáromi Dunaparton . . .
. . . Komáromi Dunaparton láthatni néha egy embert; öreg koldús, negyvenesztendőös köpönyeg a nyakában, három gallérú, a minék a nap rég kivette a színét s öreg foltokat rakott rá az idő és a viszontagság.

180 Ott jár kel a part hosszában s szeges végű botjával kutatja, turkálja a szemétdombokat a parton, egy-egy darab papirost talál néha a széna szalma közt, azt felveszi, megnézi minden oldalról; talál néha egyegy krajcárt is, s akkor még nagyobb dühvel turkálgatja a szemetet

185 Ezer ember közül egy alig tudja már a mondát, hogy ott azon a helyen hajdanában Tukma uram hordó pénzét szeleltette s az a kopott koldus ott most azt keresi, azt kutatja, nem maradt-e ott egy bankó, a mit a szél akkor elvitt, nem bújt-e el egyegy tallér, a mi akkor félre gurult? abból
190 a sok pénzhalmazból, amit ő ott szeleltetett.

Hja bizony: pénz elrepül, pénz elgurul; addig fogjad, a míg van!

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. jan. 25.]

XXXIV. Levél. Nóm meghalt. Kövér Lajostól.

Ne tessék megijedni: senki sem halt meg: mindnyájan megéltünk, még a darab is. Kivételképen valahára olyan színművet is láttunk már egyszer, a melyben a becsületes emberek, a jó férjek diadalmaskodnak feleségeik csábitóin s a jó madarak ő kegyelmek lesznek nevetségesekké. Az eszme vakmerő volt; de szerző becsülettel megküzdött vele. Felhozott egy jámbor férjet, a kit a felesége igazán szeret, s ki nejét épen legjobb barátjától félti; azt pedig nem veszi észre, hogy a főbíró miért tartja őt olyan igen hivatalképesnek, s egy gazdag földesur, olly kikerülhetlenül jószágigazgatóságra hivatottnak, míg egyszer a gyanúsított jó barát azt a tanácsot adja neki, hogy híresztelje el felesége halálát. Perse, hogy a főbíró mindjárt nem találja *az özvegy férjet* hivatalra valónak s a földesur sem ohajtja őt özvegyen tisztartóvá venni; a nő megjelenése pedig megszegyeníti a pirulásra méltókat; a tisztességes férjek nagy elégtételt kapnak, a lepke urfiak pedig annak rendi szerint megkorbácsoltatnak. Megvárjuk minden feleséges criticustól, hogy e jeles színművet tehetségei szerint méltányolja s minden jó házaspártól, hogy elmenjen bele, mikor adják, és ott teljes erejéből tapsoljon, az igazgatóságtól pedig, hogy farsangon át legalább háromszor adassa: ugy is nehéz az embereket beleédesgetni a szent házasságba.

Kakas Márton.

KAKAS MÁRTON A MŰTÁRLATBAN

„Édes öcsém Kakas Márton, nem addig van az, hogy te itt ingyen egyed a kenyeret; hanem eredj, láss valami dolog után; szaladj, nézd meg a műtárlatot, mi van benne? értesz te a picturákhoz is *annyt, a mennyit* a színészethez; no hát lódulj. Délután itt legyen a referáda.”

Tudniillik, hogy a szerkesztő mondá ezeket a szép szavakat nekem, a mikből maig sem tudom, hogy meg akart-e velök dicsérni, vagy „eaux quontraires!” — mint valaki szokta mondani.

- 10 Tehát elmentem a műtárlatba. Már a belépésnél mindjárt nem tetszett az, hogy elvették a pálcámat; ez olyasmit jelent, hogy itt tilalmas a verekedés.

Odabenn egy derék attilás férfi megmutatta, hogy merre van a dolognak az eleje: a bámulás azután az én dolgom volt.

- 15 A legelső szobában van felakasztva egy Barabás festménye utáni kőrajz; melyet könyv nélkül is könnyű kitalálni, hogy az a menyasszony haza érkezése a napához. A képen minden alak örül és örvend, minden alak a maga saját módja szerint, kurjongatnak a vőfélek, örömeben sír a napa, reszkető kezét
20 nyújtja az öreg gazda ifju menyecské elé, kit boldog fia mutat be szüleinek. Az egész kép lehelli a boldogságot: még a primós cigánynak is jó kedve van, a mint megdöfi könyökkel a cimbalmost: „húzd már dadé”. A műegylet bizony jól
25 közt kiosztandó műlapjául; már erre magam is felcsapok részvényesnek.

- Valamivel odább egy tót muzsikus pengeti a hegedűjét. Ez a kép olyan eleven, hogy a mikor azt mondtam neki: „cokcses Gyuró?” azt felelte rá, hogy: „dobre zdravi pan
30 velkomozsnye.”

Kissé odább láttam a kenyérmezői csatát. Ej de kedvemre
ütik ott a törököt agyba főbe. Ez már aztán kép; nem olyan
mint az a másik, a hol csak a magyar hull rakásra. Becsülöm
35 érte a festőt, hogy a derék Batori Istvánt olyan nagyra fes-
tette, hogy a többiek mellette mind kocagyerekeknek lát-
szanak, mert az bizony nagy ember is volt. Ezt a kitüntetést
megérdemlette a derék hazafi a hálás utókortul.

Sajnálom, hogy arról a hugomasszonyról nem mondhatok
hasonlót, a ki nagyon is reggeli pongyolában azt mondja
40 magáról, hogy ő alszik. Egy az, hogy olyan positurában csak
az elefántok tudnak aludni: a falnak támaszkodva; más meg
az, hogy mi szükség nekünk azon tisztességes asszony személy-
nek a hátát látnunk? A művész bizonyosan nem kapott szép
45 ábrázatu mintaalakot s gondolta magában: üsse kő, lefestem
megfordított frontban: elég lesz érte 1600 forint. *Látatlanban*
ez egy kicsit sok lesz! „Szembe rózsám, ha szeretsz; ha sokat
kérsz, elmehetsz!”

Nevezetesnek találtam azután azt a képet, mellyiknek
az a címe, hogy *Zellertó*. Zellert láttam is eleget, megengedem,
50 hogy a mi zöld, az mind zellerlevél rajta, de tavat nem tudtam
rajta sehol felfedezni, ha ugyan áll az, hogy másutt is azt
hiják tónak a miben víz van.

Csinos kép a magyar szánkázás; de téved a jellemzésben
az idegen festő a midőn az agarat a szánka mellett hagyja
futni. Benn szokott ülni az agár a nagyságos ur mellett; nem
jár az olyankor gyalog.

A visszatérő halászok festvényében remeken vannak szinezve
a tenger hullámok: szinte elmegey az embernek a kedve az
utazástól, ha sokáig nézi.

60 A téli est erdőben, stuttgardi kép. Nevezetes természet-
tudományi tünemény rajta az, hogy a nap mikor lemegy,
füstölög.

Gyönyörű kép azonban a parasztháborúi jelenet: a német-
országi pórlázadás hősei elfoglaltak egy uri várat és apáca

⁶⁵ zárdát; vezérük egy csontos, veresszakállu, kegyetlen alak, ott ül dölyfösen az elfoglalt épület kapuja előtt, rongyos köntő-
sére egy oltárterítőt akasztva, előtte az elfogott nemes delnő
könyörög családjaért, kire gúnyosan tekint a győztes vezér
térdére könyöklő parasztleány: az alakok különfélesége, jel-
⁷⁰ lemező indulat kifejezéseik a legkisebb részletekig, tökéletes
kivitelük a művész gazdag képző erejéről tesznek tanuságot:
abból pedig, hogy milly helyesen van mind ez egy összeható
egészszé alakítva; a sötét előtér árnyékában fekvő két apáca
(egyik halott), nyugodt alakjaitól a közepén megvilágított
⁷⁵ kitünő jelenetig, arról többet kellene beszélni művészeinknek,
mint a mennyit én tudok.

Egy szerüt is láttam azután s vágyódom legközelebb majd
egy cséplőgépet is látni lefestve, a mik mind igen érdekes
tárgyak.

⁸⁰ Hanem a mézes heteket köszönöm alássan. Két olyan unal-
mas teremtés, hogy ha rájuk gondolok, az ásitás fog elő.
Ugyan miért festették le őket? már akkor mégis inkább nézem
azt a magyar menyecskét ott mellette, a ki ugyan kancsalit
egy kicsit, s az egyik képe közepére valaki odalótt egy cseresz-
⁸⁵ nye maggal; hanem hiszen ez azért mind igen természetes
lehet.

Jó két festvény még a vasárnapi iskolai jelenet s a három
királyt játszó fiuk felszerelése, mindegyik műértelemmel van
festve.

⁹⁰ Látható még ott négy leány egy képre festve, a mi semmit-
sem jelent mást. A művész szavukon fogta a költőket s festett
arany hajat, korom hajat, nefelejts szemeket, klárisajkat és
porcellán keblet. A képek gyönyörűek lehetnek, de épen
annyi hatást gyakorolnak a nézőre, mint a négy dáma a tarokk-
⁹⁵ kártyából: makk, tök, zöld veres: az ember jobb szeretne
helyettük négy tarokkot, akármilyen roszt.

Végre szólok a mohácsi csataképről. A nagy kép maga elfog-
lal egy egész teremtet s festőjének Than Móricnak fényes tehet-

ségéről tanúskodik. A kép részleteiről elég bő alkalmunk lesz
100 akkor beszélni, midőn ennek rajzát lapjaink hozandják: addig
is annyit kell mondanunk róla, hogy a mi majd az egyszínű
rajzban elvész, a *színezet* kitűnő szépsége mindenki figyelmét
megragadja, s a nyert elismerés az ifju szerzőnek nagy buzdít-
ására szolgálhat.

Mulatságos azonban, hogy e kép nyomtatott leírásában egy
helyütt ez áll: „a futó királyt Trepka és Zedlic csehlovakok
tóra viszik.” Sajtóhibából e helyett „*tova* viszik” és ez a német
szövegben hűségesen le van fordítva: „. . . führen den König
zum Moraste.” Azt ugyan ők nem akarták cselekedni.

110 Jövő hónapban újra kezdjük a képmutatást (ugy hiszem,
ez elég jó szó a Bilderausstellungra).

Kakas Márton.

127

KAKAS MÁRTON IMITT AMOTT

[1857. febr. 15.]

XXXV. Levél. A színházban. *Zöld ördög*. Ballet.

Mióta Kakambukifornihorgyeminoment legutoljára láttam
a komáromi szigetben a mázsáló pajtában, azóta nem emlék-
szem rá, hogy hozzá fogható szép előadást tapasztaltam volna
a zöld ördögig. Hanem ez túl is tett rajta. Egészen megifjodtam
bele, — azt képzeltem most is négy esztendőös kis fiu vagyok,
a kinek piskótát tömnek a szájába, hogy fel ne kiabáljon a
szinpadra, mellettem a dajkák és csizmadialeányek tapsolnak,
odafenn pedig pajkos hajós sihederek visitoznak a jegenyefákra
10 felkapaszkodva, a honnan ingyen belátnak a játékszinbe: egyik
ördög a másikat kergeti a szinpadon, öklelőznek, verekednek,
én attól félek, hogy valamellyik megesz; hanem azután meg-
vigasztal a dajkám; nem bántja az ördög a jó gyerekeket:
csak a rosz kritikusokat viszi el, és én még nem vagyok kriti-

15 kus. Óh boldog gyermekidők, a mikor én még nem voltam kritikus, s olyan jól mulattam Kakambukifornihorgyemínonmenben, mint a jó pesti közönség a zöld ördög előadásán. Engedje szerkesztő ur, hogy ezen a thémán magamban tovább andalogjak.

20 XXXVI. Levél. A színházban. Régi pénzek. Szentpéterii jutalomjátéka.

Csunya, háládatlan, önérdekkel teli a világ! szerkesztő barátom. Semmit sem szeret ez magáért, mindent csak önérdékből szeret. Még a pénzt sem szereti magáért; — ha kijön a forgalomból, azt mondja rá „régii pénz” s kínálja fele áron zsidónak és muzeumnak: csak azért szereti az ember kedvesét, mert élvet talál nála; ha fogai hullanak, ott hagyja; csak addig szereti vén cselédjét, a míg tálat nem tör, keze reszketős nem lesz, csak addig szereti költőjét, míg elméje nem gyengül, csak addig tapsol színészének, a míg az ugrálni bir előtte; azontul vén szerető, vén író, vén színész; — vén cselédek, régi pénzek — menjetek a muzeumba! Igen kedves és buzdító példa áll előttünk. A mi jó öregünk, Szentpéterii, a dacos Petúrbán, a genialis Rémy, a jókedvű Kántor, az erőslékü bankár, a tisztakeblü Menenius stb. stb. tavalý megbetegült, s vele együtt mindazok a derék férfiak, a kiket előszámláltam, és még számtalan mások, a kik nem jutnak eszembe, ágyba feküdtek, és a hetirend készítő urak sokszor sóhajtoztak miatuk, mert nem egyszer jártak úgy, hogy a játékrendet megcsinálták s akkor jutott eszükbe, hiszen Szentpéterii beteg, s más darabokat kellett válogatni. Szentpéterii nem szokott beteg lenni soha. Szentpéterinek nem voltak szinpadi nyavalyái; ő titkolni szokta, ha valami baja volt, s eltagadta, ha mije fájt; s csak játék után szokta megvallani, hogy itt és itt ebben a jelenetben közel volt az összeroskadáshoz. Azonban Szentpéterii meggyógyult, s vele együtt felkeltek az ágybul Petúrbán, Rémy, Menenius etcaetera urak, s kijöttek a napfényre melegedni. Azt perse roszul tették, februáriusban a nap nem

melegít, a közönség szive még kevésbé; mert farsang van. Legalább a kritikusok lehetnének hát nyájasabbak, hogy ne fogadnának egy betegségéből felüdült művészt azzal a sajnálkozással, hogy már el is van temetve. Pedig ezt cselekszik; erőnek erejével rá fogják Szentpéterire, hogy a Régi pénzekben utoljára lépett föl, holott erről a szinlap nem emlékezik, elbucúztatják szépen, mint valami prédikációs halottat, s beteszik a muzeumba. Nem ugy van az! Szentpéter, a jó Szentpéter, még nem vénült ki az ő csizmáiból, s legközelebbi föllépése nem azt tanusítja, hogy ő már most végének indul, hanem azt, hogy egészsége helyre áll, s a tulbuzgó művész
60 nem várhatja be az időt, melyben egészen meggyógyulva foglalhatja el ismét régi helyét: félbetegesen is helyére lép s hátán gyöngébb is most, mint teljes ereje korszakában, azért még így is erősebb, mint akárki azok közül, a kik szerepeit betölteni próbálgatják; reméljük pedig Istentől és derék orvosaitól,
65 hogy napról napra előhaladó egészségével megtér hajdani kedélye is, s Szentpéter, még sok ideig nem lesz régi pénz, a kit a muzeumba tesznek.

Egyébiránt a tisztelt collégáim által tanusított nagylelkűségre van kedvem megint egy anekdotát mondani: (többen azt tanácsolták, hogy az elgyengült művészt most már nyugdíjazni kellene) — az egyszeri amerikai ültetvényesnek volt egy vén néger rabszolgája, a ki nem keresett már annyit, mint a mennyit megevett; az ültetvényes felhivatta őt magához s nagylelkűen azt mondá neki: „no Mungó, minthogy olyan hűségesen szolgáltál nálam ötven esztendeig, meg akarlak jutalmazni, ne légy rabszolgám többé, szabadon bocsátlak.” — „De gazda, szolt
75 a vén néger ravaszul mosolyogva, ha megetted a húsomat; edd meg már most a csontomat is.” Meg kell jegyeznünk a nagyobb hasonlatosság kiderítésére, hogy a nyugdíjintézetnek jelenleg egy „rég, pénz” sincs, nem hogy „új” volna Szentpéter számára, a ki előtt még László is ott áll a sorban, szinte
80 tiszteletbeli régi pénz, a ki még játszhatnék, de nincs kedve a

Szentpéterit fogadó lamentatiók elé kilépni; nyugdíjt is kaphatna, mert 25 éven túl szolgálta a hazai muzsát; — ha volna miből.

Azért legyünk kissé discretusabbak s mondjuk, hogy éljen Szentpéteri s ne menjen még a régi pénzek közé.

XXXVII. Levél. A csapszékben. Boka Károly hegedűje.

Tisztelt szerkesztő ur!* Engedje meg, hogy erről a jó öreg hegedűsről hadd írjak ide egy kissé a kedvem szerint; azért hogy ő csak cigány és nem balletáncosnő, vagy hirhedett író. Hiszen úgy is olyan kevés a distantia közöttünk, a mióta a cigányok jó nagy mértékben civilizálódtak, az írók egy kis mértékben cigányizálódtak, hogy szépen elférünk egy categoriában, különösen a vidéki közönség előtt, mellynek lajstromain nagyon hamar egymásután következünk a cigányok mellett: néha nem is elől, hanem hátrább.

A vén hegedűs, a ki különben nem azért vén, mert fehér a szakálla, hanem majd később megmondom miért? mult héten érkezett Pestre. Nem dicsvágy hajtotta ide, nem is műtanulmányozási ok (mit tanulhatna ő itten?), hanem testi állapotok.

Ifju cigányok, fiatal barna zenészek nem úgy tettek ám az öreggel, mint ifju írók, ifju színészek az öreg íróval és színészszel, ki, ha megbetegszik, azt mondják neki: muzeumba öreg. Hanem összeszólalkoztak, vették hegedűiket, furulyáikat, s elmentek az ősz zene-vajda ablaka alá, s elhúzták neki azokat a nótákat, a miktől a vén ember megifjodik s az ifju meg vénül, a víg ember megszomorul, a szomorú kedvre kap.

Más nap délfelé három legnyalkább ifju a barna bandából divatos fekete ruhában, felbodrozott hajjal, fehér keztyűsen elkocsizott a vén após szállására; benyitottak hozzá; tisztelettel üdvözölve. Egyik kezét akart neki csókolni. „Hagyd el ecském, szólt az öreg ur; nem vagyok én pap.” Azzal a másik két gaval-

*) Csak maradjunk per *kegyelmed*, nem megy nekem az a tegezés.

115 lérhoz fordult: „Kezet fognék veletek, ecsém, de félek, hogy bepiszkolom a keztyűt.” A keztyűk kívánatára lehuzattak, s azután lett szives kézzorongatás. „Még ti igazi muzsikusok vagytok,” szólt az öreg, megelégedés hangján; a többi már nem az. Azután komolyabb tárgyra tért a beszéd: „Hát a szerszám merre van?” Mondák neki, hogy a hangszereket már elvitte előre az inas a vadászkürtbe, a hol estére működni fognak. „Inas? szólt az öreg csodálkozva, s nagyot csóvált a fején; héj, ecsém, ecsém, ez már romlás; igazi muzsikus nem bízza a szerszámot másra: hanem hóna alá veszi a hegedűt, 120 köpönyeg alá a cimbalmot, úgy megy a platzra.” Este azután ő is megjelent a vadászkürtben, a hol néhány ismerős ur elfoglalta a körül levő asztalokat. Meglátszott a Patikárosokon, hogy most neki hegedűlnék. Az öreg művész szerényen helyeslé, a mi tetszett neki. „Ezek igazán muzsikusok.” Egyszer 130 azután ő is belemelegedett a lelkesülésbe, leveté kabátját, s tarka flanell reklijében kiállt az elegans világ elé, azzal a szelid bizalmas mosolygással, a mi őszszakállas kékszemű barna arcának olly jól illik, s el kezdett hegedűlni. Az öreg Patikáros maga kontrázott mellette nemes művészi lemondással, a minőt 135 cigányoknál igen ritkán, íróknál színészeknél, énekeseknél s más magasabb rangu cigányoknál még ritkábban találhatni. Ezek voltak ám a nóták! Idegen emberek, kik ott körül ülnek, el nem tudják érteni, mire busulnak ezek a vén táblabírák, mikor illyen nótát hallnak? mikor rá kezdte azt a hírhedett 140 toborzót, a mit nagybátyja Boka Károly szerzett, mikor 1809-ben Debrecen városa nyolcvan katonát állított, s a mig egyszer végig húzták azt a nótát az utcán, mind a nyolcvan ember kiállt rája, s azért maig is nyolcvan legényes verbunknak hívják azt; héj, de tudta láb alá húzni, bizony kicsalt volna 145 még bennünket is onnan az asztal mellől, hogy mentünk volna mi is mind a franciára; no de szerencsénk, hogy a franciára nem kell menni. Hát még a primás induló! és annak a frisse; az meg épen megszólal és beszél az emberrel. De másformák

150 voltak ezek a jó régi magyar nóták, de tele voltak érzéssel
szellemmel, művészi nagy gondolatokkal; de különböznek
a mi mostani csengő, bongó ürességeinktől, a mik közül
egy sem él egy farsangtól a másikig; s csak lábnak és fülnek
vannak írva, nem szívnek és léleknek. De jól esik azokat el-
155 jó öreg Orpheus, tanítsd meg ezeket a te fiaidat itten azokra
a vén nótákra, miket nem a taktus, hanem az érzés szed rendbe,
tanítsd meg őket, hogy kell az *igazi cigány* nevet *megérdemelni*,
hogy *annak a szép emléke* ne vesszen el a mi földünkről!

Kakas Márton.

128

KILIAMERON

Ezer novella

[1857. febr. 22.]

Érdemes munkatársunk Kakas Mártontól e cím alatt ezer
novellából álló gyűjtemény kezdetik meg, melyek mind ilyen
rövidek lesznek; a mely lapon megkezdetnek, azon be is vég-
zetnek, kivétel nélkül a Nagy Tükörben adatnak s eként
5 száz esztendő lefolyása alatt épen elkészítettnek; s 1957-ben
egy csomóban kiadattatnak.

I. Ez a világ sorja

I.

Cserhalmi Betti legszebb leány volt egész X vármegyében
ez előtt huszonnégy esztendővel; ezt mindenki elismeri, a ki
10 akkor látta.

Dombi Gabi pedig a legszegényebb legény volt ugyanabban az X vármegyében. Ezt is elismeri minden ember, a kinek valaha adósa volt.

15 Hanem azért Dombi Gabi igen derék, nyalka fiú volt, hétköznap szorgalmatos, vasárnap mulatságos; irt calligraphice, táncolt magnifice; prókátor volt; tudott olajat sajtolni a kőből; jó kedvű virgonc gyerek volt, a kinek annyi volt nyolc kilenc dámát egyszerre mulattatni, mint kilenc replikát egyszerre lediktálni.

20 Egyszer Dombi Gabinak az az ideája támadt, hogy ő Cserhalmi Bettibe belészeressen.

De hogy mer egy Dombi Gabi egy Cserhalmi Bettibe belészeretni?

25 Sőt nem csak belészeretett, hanem el is kezdett a házához járni.

De hogy mer egy Dombi Gabi egy Cserhalmi Betti házához járni?

Még az sem volt elég: hanem meg is kérte feleségül.

Azzal aztán azt nyerte, hogy kosarat kapott.

30 Hallatlan vakmerőség! Egy Dombi Gabinak megkérni egy Cserhalmi Bettit!

De kosarat is kapott. Ugy kell neki.

II.

Cserhalmi Betti azután férjhez ment valami más hivatalbeli úrhoz, a ki rangjához illett, attól született is egy leánykája: megint Betti. A férje egyszer csak meghalt, s ő belőle lett özvegy asszony.

40 Dombi Gabi pedig neki adta magát bújában az ügyvédkedésnek, lett belőle híres ügyvéd, a ki megperelt számtalan uradalmakat; szerzett házat és jószágot; tartott kocsit, lovat, inast és traktálta úri vendégeit.

III.

Huszonnégy év mult el azon nap óta, a melyen Dombi Gabi hátához vágták a kosarat Cserhalmi Betti házánál válogatlan szavakkal; azóta Bettinek szép nagy eladó leánya van, olyan szép, a milyen ő volt valaha; talán tizennyolc
45 esztendőös lehet. Azt mondják, hogy X vármegyében nincs szebb leány a szőke Bettinél.

Dombi Gabi pedig elhízott, elpotrohosodott azóta; a ragya is megvertc a képét, azt mondják, hogy hetenkint csak egyszer borotválkozik, s a kezeit soha sem mossa. A mellett goromba,
50 dühödtt vadállat lett belőle, a kivel félelem egy földél alatt lakni. Éjjel horkol, nappal krákog: iszik, pipázik és tubákol; egy szóval a legfurcsább kis szörnyeteg, a kit csak ingyen lehet látni.

Egy napon Dombi Gabinak az jut eszébe, hogy Cserhalmi
55 Betti házánál ujra, mint kérő lépjen fel.

Talán a tisztcs özvegy kezéért?

De nem biz az, hanem annak a leányáért.

S a jámbor özvegy, ki azelőtt huszonnégy évvel a csinos, kedves Dombi Gabihoz nem akart nőül menni maga, most
60 a goromba, potrohos Dombi Gabihoz — nőül adta a leányát. Ilyen a világ sorja — angyalom.

KUTYAHISTÓRIÁK

I. Az öreg Sz . . . nak volt egy városszerte ismert vadász-
kutyája, melynek több esze volt, mint egynémely chinai
mandarinnak. Beszélni lehetett vele, ide oda elküldözni: dél-
ben kapott mindig két krajcárt, azzal el kellett neki menni
5 a Mátyás király vendéglőbe, ott ebédet adatni magának, azt
kifizetni, ha garast vitt magával, abból vissza adatni egy kraj-

cárt és el nem prédálni csemegére. A vendéglős meg is becsülte, úgy hitta, hogy „Herr von Kutya.”

10 Sz . . . szeretett újságot olvasni, de nem mindenféle újságot; hogy ez élvezetben részesülhessen, egy ismerős szerkesztő barátjától elhordatta mindennap magának a Pesti Hirlapot, még pedig, hogy jókor reggel hozzá juthasson, egyenesen a „Herr von Kutya” küldte érte. Az megkaparta az ajtót, a szerkesztő beereszté, átadta neki a lapot, a kutya hazavitte
15 szépen.

Egyszer a szerkesztő megakartá tréfálni öreg barátját, s a Pesti Hirlap helyett egy olyan lapot nyújtott a négy lábú közbenjárónak, a melyet Sz . . . épen ki nem állhatott.

20 A Herr von Kutya ránéz a hirlapra, megszagolja, rávicso- ritja a fogait, azzal félre fordítja a fejét, kiugrik az ajtón, haza nyargal újság nélkül.

Rá ismert, hogy az nem az ő gazdájának a kedvenc lapja! hanem a másik.

25 II. Három alföldi úr szállt meg egy útféli csárdában s vacsora gulyáshúst rendelt magának. Hanem aztán jól meg legyen paprikázva! mert ők azt úgy szeretik: magyarosan.

Az egyik nem bízott hozzá, hogy a szakácsné jól megfűszerezi a levest, s maga kinézett a konyhára s még egy marék paprikát belevetett a bográcsba.

30 A második is azt tette, utána a harmadik is, a nélkül, hogy egymásnak szóltak volna.

Mikor aztán beviszik a bográcsban a gulyáshúst, hozzá ülnek hárman: fölséges volt annak az illatja, de keserves volt annak az íze; mert tüzes karikát hányt tőle a szeme, a ki bele
35 mert mártani. Egy falatot sem birt belőle lenyelni egy is; kiküldték azon módon a cselédeknek.

Megörült neki a kocsis nagyon, mikor melléje ült, de káromkodott is nagyon, mikor felugrott mellőle, mert a hogy hevenyében lenyelt egy kalánnal, mind levitte a nyelvéről
40 a bőrt a veszedelmes lé.

— Kutyanak való ez, nem becsületes ember fiának.

Behívták a kutyát.

Nosza neki dült a Bodri; alig várta, hogy kínálják; belefalt hevenyén. Krrrr! visszajedt tőle. Ki harapta őt meg? Látta, 45 érezte az orrán keresztül, hogy ez hús, hogy ez illatos főtt eledel, és még is ni, hogy ijesztgeti az embert!

Egyet fordult, talán a tulsó oldalán könnyebben meg lehet támadni. Mint valami tüskés fenevadhoz, úgy kapott hozzá. Még jobban megcsipte a száját.

70 Most még egy harmadik vakmerő támadást intézett az ellenséges gulyáshús ellen, s hogy harmadszor újra megégeté az inyét, akkor aztán neki támadt. Szétfeszíté a négy lábát s keservesen *megugatta* a gulyáshúst.

55 Azóta mondják azt, ha valami nagyon élvezhetlen, hogy azt még a kutya is megugatná.

130

CRITICAI LEVELEK A NAGY TŰKÖRRE MINDEN ORSZÁGBÓL

I.

Réf Komárombú 1-ső Februasinus napyánn anno 1857-dik esztendőbe.

Tekintetes nagytűkör tsinyálló úr!

5 Rígi esmerettségű, hagassik rám edj kitsikát, valamid akarok mondanyi, hogy az minap ki mék az pijartzra az timár bódban edj darab fislédért venynyi, hát melete a könves bód alytoba látom kitíve, hogy szip piross bötükke hirdetik, hogy az Nagy tűkröt Jókaji Móritz foggya szerkeztényi, no gondó-
10 ides aptyát is jó esmertem, gyerek korábó varrtam is néki

elég csizsmát, had lám hát mit tud írnya, a bőrtt hamargyábó megvetem, osztán be mék a könves bódba, — ez az úr is kuntsafdom — azért hát aszondom neki, hogy hajja az úr agygyik nekem edj Nagy tükör könvet, ha még van bellüle
15 az árrát maj le húszhatytya a contobú úly esztendőkor, persze nem is akuttam, hanem tsak a mind edj rakás ződ könvetskébű, a bódos edjet ellövet és azt az kezembe atta, én mingyá a nékű hogy bevülrű meg néztem vóna, a borjú bőrömhöz hajtval az köpönyeggem alá fogtam az könvet, mirre pejig haza irtem,
20 a gyerekek kigyüttek az iskolábbú, azok osztán a mind az kipes könvet nállam meg szémléttik, úgy el vitik túllem hogy mirre az bőrrömet ki szaptam, egiszlen elfelejdesztem az egisz nagy tükörrű, ugy hogy tsak dilután gyút megin a felyembenn, hogy én az Tektentes ur könvét megvetem,
25 az szegin felessigem persze láttó az gyerekekne az képes könvet, de csak azt Gondóta hogy az valami uymódi ámos könv, azér tsak röggere akarta hanynyi, hogy ha maj ki aluszuk magunkat, akorr nizi meg bellüle a lutri számokat; de én a mind dilután rá tyulytotam az pipámra, kerestem, hogy hun
30 van az én nagy tükröm, esőbbig senkise tutta hogy minck nekem a tükör, mikor ma tsak hetfi van, vesárnop röggcig pejig nem szoktam beretvákosnyi, sok szómban is kerűt, még megtuttam magyarásznyi, hogy az az ződ könv az nagy tükör, mejjet rögge az pijatrzú hosztam, no az felesigemnek
35 minynyá ement az kedve az egész könvű, a mind meg tutta, hogy nem lutrizhat bellüle, mikor pejig azt meg montam, hogy tisz ijjen könvet fogunk kapnyi esztendón átó, — má akor csak az lábszjámnak meg az fordító fának köszönhettem, hogy az házbű ki nem kergettet, nagy sokáró az edjik tanyitvánom
40 megtalátó az szurdikba panaszos könvemet és azt az kezemben atta.

Mindhogy pejig jó tuttam, hogy okos emberek a könveket hátúrú keszdik óvasnyi, azér én is az utósó lapra fordítottam, de edjszerre kiesset a pipa az számbó a mind látom, hogy az

45 új módi vad embereket a gyerekek mind ki metétik az könvbű a bitskiávó, szerentse vót, hogy ekorr má ithon nem vótak, máskip nem tom mit tettem vóna vellük.

Má most hát látýo az Tekentetes ur, hogy kintelen vótam az könvet előrű meg niznyi, hanem mindha tsak konha kést
50 bögtek vóna a szüembe, gondóhatytya Tekentetes úr, a mind leges legelő az én régi koleggám kipit meg láttom, míg pejig, hogy esztet most is csak csizsmadyának zsufojják, mikor mink má rigen lábtyű művészek letünk, tovább nem is nisztam az
55 könvbe, hanem fő tetem magamba, hogy aba semi magam forma igazi tudós embernek valló dógok nem lehetnek, ne tessik ám pejig aszt hinynyi mind ha azért beszínik, hogy edj profeta se kedves az hazájábo, mert mink bizon örülünk, de kevés is vagyunk azon, hogy nállunk anynyi okos ember nyól, hogy bellülünk még más hová is elég gyut.

60 Mit tehetem vóna hát okossabat, mind hogy fogtam eszt az veszedelmess könvet, és vittem vissza igenyest az bódoshó, aszontam nekije hogy nekem a könve nem kő, kügye vissza oda a hun tsinyáták. De bizz az bodoss igen könnyenn beszít vellem, az tsizmájjo árra nálló vann, azért hát aszonta, hogy
65 má engemett be irt az ellőfüzetőkök közibe, a pizt is e kütte hejetem, meg asztot is monta, hogy a könvet nem veheti vissza ugy a mind van kimetéve tarcsam tsakk eszt is meg, maj meg hozatytya az többít is.

Tehat ha ma ijjen nagy galibábó és köcssigeskedésben ke-
70 verőtzttem az Tekentetes ur nagy tükerivell kirem alászon, hogy nekem küllönösen eksztra irgya teli az tükreimet, ojjan dolgokka, a millenek engemet ki ölligetnek és mulacscságott szógátotnak, ha pejig nem talájó tunynyi, hogy mikk azok tehát edj útta kívánom asztot is köszlenyi, u. m.:

75 1. irgya meg tréfa kivű asztot, hogy az adósságyyainkat, a kive a városnak tartozunk el kő engennyi.

2. irgya meg asztot, hogy millen szip diatromunk, gősz fürdőnk, ovassó edjlettünk, vendégfogadójjink s töb kösz

hasznú intészetyeink vannak — he prrrú de rá hisztam — plán-
nombann.

80 3. irgya meg, hogy millen nagy nállunk asz ipar elitú fogva
kiső estéjég asz kártyo asztalokná, és több illen kősz értékű do-
gokat, így asztánn míg rigi jó hurrünket is vissza kaptjuk,
nekem is fog az könv tetzenni.

85 Ha teczczik jó tanátsom e foganynyi, látom az könv hátúj-
ján hogy 12 kr. anak az dija, arru is meg vagyok győsződve,
hogy az böttű szedő hibitotta e aszt az szót hogy „füzet”,
a helett hogy „kap”, akki az jó tanátsot agygya, azér hát
tsakk tessik az én lyárandosságomat magánná tartanyi adig míg
90 e mek az Pesti vassára, akorr még számot vetthetünk adig is
marattam

Az Tekentetes urnak

alász szógájja
impolyticus lábtyü művész.

131

HIRHEDETT IRÓINK ARCKÉPEI

VII. Regényíró

Már most nem tudom, hogy mi a patvart csináljak? Meg-
öljem-e a hőst, vagy megházásítsam? Ha megölöm, 25 ezer
betűvel kevesebb lesz a munka; de mit csinálok a fenmaradt
5 leánynyal? ... Új regényt csinálok belőle. Megölöm a jámbort.

IX. Finnista és Persista

- Persiából jöttek!
- Finniából jöttek!
- Keleten laktak.
- 10 — Északon laktak.

- Párduc kacagányban jártak!
- Tengeri fóka bőrben!
- Attila segíts!
- Kalevala ne hagyj!

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. febr. 22.]

XXXVIII. Levél. *Ildikó*. Dráma. Irta Vajda János.

Üdvözöljük a fiatal szerzőt ezen a téren; azzal az őszinte
 örömmel üdvözöljük, melylyel a bebörtönzött rabok üdvözlik
 a közējök jutó pandúrhadnagyot; — a megzaklatott drámairók
 5 a kritikust, a ki drámát ír: „mert nagyobb öröm vagyon olym-
 pusban egy kritikuson, ki drámát kezd írni, hogy sem kilenc-
 venkilenc drámairón, a kik soha sem vétkeztenek,” most van
 alkalom szemet szemért, fogat fogért, fület fülért!

No ne ijedjen meg. . .no. . . .Nem olyan fekete a Kakas,
 10 mint a millyennek festik. — Van biz ebben a drámában elég
 dicséretre méltó. Ahhoz mérve, hogy szerzőnek első drámai
 műve; elég kerek és egybevágó a cselekvény; drámai jelenetek,
 lélektani kifejlődés méltánylást igényelnek; a nyelv költőisége,
 az ékes mondatok eltakarják a hibákat; azok közül én csupán
 15 csak is egyet említek fel; ez az egy hibája a műnek az, hogy szerző
 kilenc nap alatt írta meg azt. Kilenc nap alatt lehet népszin-
 művet írni arról az Attiláról, a ki Medecz boltajtájára van
 festve s tajtékpipákat és havannai szivart árul, de nem arról
 a híres európai utazóról, a kit Attila, Isten ostorának neveztek,
 20 s kiről kilenc esztendeig mindig írhat kilenc poéta, s a másik
 kilencig folyvást törülhet belőle kilenc kritikus, még is nagy
 kérdés marad, hogy csináltak e belőle drámát? A ki Attila
 alakjából drámát tudna alkotni, az épen olyan rettenetes

csoda volna költőnek, mint a millyen hitregei alak volt maga Etele királynak; azért tehát én egy cseppet sem esem kétségbe Vajda drámairói tehetsége felől, hogy Attilából ő sem csinált nagyobb alakot, mint a mekkorát a Medecz boltajtaján ismerünk; azért drámája megmarad sikerült drámának s ha személyeit megváltoztatja, mindaz megtörténhetik rajtuk akadály nélkül, a mi e mű folytán előadatott; még az a szép táncfigura is Szöllősy körmagyarjából a negyedik felvonásban.

Kakas Márton.

133

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. márc. 1.]

XXXIX. Levél. *Mátyás diák*. Nyugdíjazottak föllépte.

Az egyszeri tót pap azon kezdé mondását: „minthogy ma
vagyon Szent Istvánnak az ő napja, tehát fogok beszélni az
káromkodásrul”, én is ilyenformán kezdem: „minthogy ma
5 vagyon farsang utolsó hétfője, fogok én beszélni a színházi
tapsokról.” Mi a taps? Két tenyérnek egymáshoz ütődéséből
származott hang. Tessék bővebben magyarázni! Tehát meg-
magyarázom bővebben. Egy este egyik fiatal igyekező és
tehetséges színészünket három, nagyon bizonytalan külsejű
10 fiatal ember megszólítá a Beleznay kertben, épen a roszprádl
mellett ilyenformán: „ön ma fölségesen játszott.” — „Képze-
lem, rekedt voltam.” — „Még is millyen keveset tapsoltak
önnek.” — „Azt bölcsen tették.” — „Lám pedig X-nek, Y-nak
mennyit tapsolnak, akármit játszik.” „Az guszthus dolga.” —
15 „Nem annak a dolga az, mert az a mi dolgunk.” Már erre
a szóra a fiatal színész kezdte odább huzni a poharát a beszélő
elől, attul tartva, hogy beleiszik. Ez pedig folytatá: „lássá ön

mikor X. vagy Y. szerepel, akkor az minekünk mindig ad egy-egy bilétet a karzatra, meg öt garast, s azért mi aztán
20 kihivjuk minden felvonás után kétszer, háromszor, a hogy jön; ha ön is spendirozna rá, önnek is megtegnők szivesen.” Az ifju színésznek nem volt kedve tovább vacsorálni; ott hagyta a rozsprádlíját, fizetett és futott. Nekem azután elbeszélte ezt az esetet, melyet nem csak ő egyedül hallgatott végig.
25 És azóta nekem, valahányszor ama karzatromboló tapsokat hallom, mindig eszembe jut az „*egy bilét és öt garas*” a jókedvű színészek pedig odafenn a függöny mögött nevetve mondják egymásnak, mikor X. és Y. szereplései alkalmával az olymp „mindnyájan!”-t kiabál: „gyerünk ki mind! ez most ugy
30 sem a mi költségünkre megy.” Egy bilét és öt garas! Illyen olcsó nálunk a taps, a koszorú, és a hirlapi dicsőítés: mind (de nem mindenütt) megszerezhető egy bilétért, egy pénzért, egy nyájás kézszorításért (ez az utóbbi legbolondabb, mert semmi *exact* dolgot nem képvisel). És ez annyival gonoszabb állapot,
35 mert a hamisak mellett vannak igazi tapsok, koszorúk és dicsőítések, és mert az igaz lelkesülés tapsát a bérenc tenyércsattogásaitól, a megtisztelő koszorút attól, a mit a művész maga vesz magának a piacon, épen nem lehet megkülönböztetni, és ez fáj annak, a ki kapja, fáj annak, a ki adja; s olyan jól esik azután közönségnek és művésznek, mikor egy-egy ihletett pillanatában a költői lelkesülésnek, néző és játszó egy gondolatba olvad, s midőn felzendül az igazi taps riadója; a művész gondolhatja magában: „Ez az én szívem dobogása; az én tulajdon lelkem tapsol nekem.”
45 Illyen ritka órák egyike volt farsang utolsó hétfőjén a színházban. Ez estve urak, urfiak és szegény legények dalidói mindenfelé; a színházban bérlatszünet és „Mátyás diák” az előadás, a mit már mindenki tud könyv nélkül. És mégis tele volt a színház. A színészi nyugdíjintézet javára volt ez előadás,
50 s három nyugdíjazott tagja ez intézetnek lépett fel abban: Kovácsné, Szilágyi és Balog. Az antik mindig szép maradt. A szépség megvénül, de a művészet soha. Ez Kovácsnén be-

bizonyult ma. Hány hirhedett színpadi szépség járt térdig a
koszorúban, mikor ő évek előtt szinte ezen mulatságos, kedé-
lyes, nevetetni való szerepeket adta, és lám azoknak a koszorúi
már elfogytak, és neki még mostanra is maradt. És az igazi
koszorú volt, és azok igazi tapsok voltak. Kovácsné egy hála-
adatlan alárendelt szerepkörből, minő a komikai vén hölgy-
alakoké, művészi értékkel bírót, mindig emléken maradó
tudott alkotni, mellyből utódai csak torzképeket és mázolt
ijesztőket csinálnak; azt a furcsa szenteséget, apprehendáló
kifejezést, finom mérgelődést; természetes affectatiót; nevetető
pathost, alakítási ügyességet még csak utánozni sem tartják
érdemesnek. Azért vele együtt az a szerepkör szép lassan le
is marad a színpadról; miként egyike legtermékenyebb és
legkedveltebb színműiróinknak maga mondá előttem, hogy
a mint irtak eddig Kovácsné kedveért szerepeket, úgy nem
fognak irni ezután s az egész szerepkör megy az antikok közé
a muzeumba: oda, a hol Megyeri szerepköre fekszik bebalzsá-
mozva. A jó közönség érzeni látszott ezt a gondolatot, azért
tapsolt ma olly igazán. Az Isten áldja meg érte. Bizonyosan
még azután a jelenlevők mind dalidókba mentek, s táncaik
örömeiből szakítának el néhány órát e színházi ünnepély szá-
mára. Az Isten őrizze meg őket a farsang után a grippétől
és a szabó kontotól.

Kakas Márton.

134

MAGYAR SZINÉSZET A LEGRÉGIBB IDŐKBEN

(A legöregebb színészek egyikének jegyzetei után)

A legelső kísérlet magyar színészet alapítására 1790-ben siralmasan ütött ki. Erneyi igazgatása alatt egy csoport írástudó ember Pesten színi előadásokat kezdett mutogatni, de nem

volt kinck: egy ideig túrték a választottak a dicső nyomorúságot, azután szétoszlottak s látott kiki puhább kenyér után. 5 Magyarországón még akkor az uri rend németül, a közép-rend diákuul beszélt, a köznép pedig a medvetáncolatást és kötélmászást tartotta komédiának. Nem volt sem publikum, se Maecenás, se ujságíró, a ki őket összetrombitálja.

10 A kis Erdély megelőzött minket, ott már az uj század első éveiben színházat építettek, s a magyar színészet első ébredésének ünnepét olly előadással ülték meg, mellyben minden szerepet Erdély legelső családjaiból született ifjak és hölgyek játszottak. Ezzel mutatták meg, hogy a komédia-játszás nem 15 gyalázat.

Erdély főurai még többet is tettek; alkottak egy szintársulatot, mely állandóul fővárosukban játszó; azokat, a kik e pályára vállalkoztak, megbecsülték; asztalaikhoz ültették, velük társalogtak, mulatságaikba meghívták s olly tiszteletben részesíték, mint kitünőbb vendégeiket; hogy a közönség is tanulja 20 őket becsülni.

Volt Erdélynek egy nagy fia, a kinck nevét minden gyermek ismeri már; báró Wesselényi Miklós.

25 Mind tudjuk, hogy Wesselényi millyen hatalmas büszke ur volt, és mégis nem restelt a szegény színészhad gyámolítója lenni, annak apró bajait elintézni, velük türelmesen haladni a töretlen pályán s őket gyöngéd figyelmével buzdítani. Azt is tudjuk, hogy Wesselényi szerette a paripákat, e kedvenc szenvedélyére kinckeket pazarolt el; hanem azért a hazai művészetről 30 nem feledkezett meg nemes ménei kedvéért, mint ezt mások tettek; hanem éveken keresztül pártolta, és fizette az első színésztársaságot, hogy szükségét ne lászson, a ki a hazai muzsáknak áldozik.

B. . . J. . ., kinck irataiból ezeket meritém, akkoriban Kolozsvárott tanult, s ügyvédi pályára készült; a színészi állás 35 olly becsben kezdé ekkor állani, hogy a fiatal jogtanuló elhagyta érte eddigi pályáját s színész lett.

Első fellépése sikertelen volt; megbukott vele. De a vágy

sokkal nagyobb volt lelkében, hogysem az első bukás által elhagyta volna magát riasztatni. Elhatározta magában, hogy tanulmányozni fog. De hogyan, és kitől? Bécs messze van, másutt nincs mit tanulni. Az ifju színész tehát elment Bécsbe. Megtette az utat gyalog Bécsig; odafenn hivatalos uraknál másolgatott nappal, úgy szerzetett pénzt az esteli előadások látogatására, egy pár zsemle volt mindennapi eledele; de egy nap sem maradt el a színházból.

Nyolc hónap mulva tért vissza Kolozsvárra, akkor mint tanult gondolkozó színészt alkalmazták első fizetés mellett.

1805-ben már harminc tagra növekedett az erdélyi színtársulat, ekkor megvillant az eszme erdélyi nagyjaink agyában, hogy e művészi köpüből talán rajt lehetne ereszteni a testvér Magyarországra, melly ott is megkedveltesse a színészetet.

Murányi Zsigmond, Kemény János, Kántor Gerzson, Németi Sándor, Magyar György, Simonfi György, Andrád Elek, Szakács Teréz, Németi Julia, Nagy János és B. . . J. . . vállalkoztak e merész utra, melly akkoriban nem volt csekélyebb vállalat a polusi expeditiónál; olyan hideg volt még Magyarországon azon időben a művészetre nézve.

E kisded társulat a Pesten szétoszlottak vezérét Ernyeit hívta meg igazgatónak s így indult meg harminc darabból álló könyvtárral s rongyos ruhaszerrel 1806. május 6-án Zsibórol. Wesselényi ellátta őket utiköltséggel s megbiztatá, hogy ha valahol nyomorba jutnak, tudassák vele és ő kisegíti őket.

Még ekkor nem mertek messze menni az anyai háztól, gyöngé raj volt; a legelső virágos fára leszállt: az a virágos fa pedig volt Debrecen.

Ott maradtak egész nyáron: nem csak a nyár volt pedig meleg, hanem a debreceniek szívei is. Színházuk mindig tele volt, akár vigat játszottak, akár szomorút; fizetésük kitelt bőven s félév alatt fényes ruhatárt szereztek; belekerült 1500 forintba!

El is maradtak volna ott tovább is, de Wesselényi rájuk

parancsolt, hogy még beljebb menjenek az országba, hirdessék tovább az ígét.

Menniök kellett Szegedre.

75 Hogy elbámultak a mi jó színészeink, a mikor Szegedre érve, azt mondák nekik, hogy mindenkinek előre el van már rendelve ingyenszállása, még pedig nem kell ám alatta kalodát érteni, hanem valóságos uri házakhoz szállásoltattak, s azután még napról napra egyik vendégségből a másikba vitték őket; 80 boldog volt, a ki az utcán elfoghatott egy színészt s vihette ebédelni magához; s praenumeráltak rá, ha el volt ígérkezve máshová; ha holnap nem, holnapután. Ugy hogy: leírni is vakmerő gondolat! a színészek egyik hónapról a másikra benn felejtették a fizetéseiket a pénztárban; míg végre az 85 igazgató azzal fenyegette őket, hogy a ki rendetlenkedik és hónap végével tisztességesen ki nem veszi a fizetését, annak a pénzéről ő nem számol. Volt pedig az első szerelmes fizetése akkor 30 bankó forint, a primadonnáé huszonnyolc; s nem tudták mire elkölteni!

90 Szegedről áprilban megint visszament a társaság Debrecenbe. Ekkor kezdett szóba jönni, hogy országgyűlés lesz Pesten, s hogy ott be kellene mutatni magát a magyar színészetnek.

Erneyi, ki már egyszer kóstolta ezt a keserű poharat, csak nagy biztatásra vállalkozott rá, hogy a pesti német színház 95 igazgatóival Sándli és Czibulkával alkuba ereszkedjék; a derék urak átengedtek a magyar előadások számára hetenkint két napot, szerdát és pénteket, miket bőjtös napoknak hívnak mind a naptárban, mind a színházi heti rendben, mert akkor legkevesebb közönség jár; és az előadások jövedelméből 100 negyedrészt tartottak meg maguknak.

Május 8-án lépett fel e társulat a dunaparti színházban „A Virtus próbaköve” című darabban. Ez a mű csakugyan próbaköve volt az ő virtusaiknak. Az országos küldöttek féltek ez 105 előadástól s annál nagyobb volt örömük, midőn az kielégíté őket. Maguk a német színészek is méltánylandónak találták

a magyarok összevágó gyors játékát és készülségét. Kár, hogy ez a Virtus nem maradt utódaikra.

Később e hetenkint kétszeri böjtös előadás nagyon szegényül kezdé táplálni a muzsák választottait; melly idő alatt régi ¹¹⁰ pártfogójuk Wesselényi ismét ezer forinttal segélyezte őket.

Hiába, Pestnek nem volt Wesselényije; a kik az itteni színészetet pártolásuk alá vették, nem voltak elég gazdagok, hogy buzgalmukat sikeressé tegyék; Darvas Ferenc, helytartói tanácsos, Mérey Sándor, b. titkos tanácsos, Kanyó fiskális, ¹¹⁵ Kulcsár István, végre Vida László derék hazafiak neveit kell elsorolnunk, kik mind maguk megerőtetésével ápolták e fagyos országban gyökeret nem verhető virágot; végre Pest-megye gondnoksága alá jutott az. Azontúli viszontagságai ismeretesebbek.

¹²⁰ B... J... 1815-ben elhagyta a színészi pályát 1820-ban megházasodva, miskolci tanár lett, ott megöszült, és meghalt a mult évben; miután tizennégy gyermekét elébb eltemette. Csak kettő maradt élve. Ezek közül az egyik Laborfalvi Róza.

135

KAKAS MÁRTON IMITT-AMOTT

[1857. márc. 22.]

XL. Levél. Szerkesztő ur! A mióta az én tisztelt X. barátom megdicsérte Sz. Ernesztinát olyan szerepben, a mellyben az fel sem lépett; a mióta az én még inkább tisztelt Y barátom megróttá Ellingernét olyan nótáért, a mit az el sem énekelt; ⁵ a mióta az én leginkább tisztelt Q barátom bírálatot irt olyan darabról, a mit egy nappal később adtak, mint az ő bírálata

megjelent; azóta nem merek a színházba menni, attól félve, hogy rajtam is valami ember dolog talál megtörténni; hanem csak úgy ügyelgek alá s fel a városban, mint az éhes oroszlan,
10 keresve, hogy kit egyek meg?

Láttam az *amerikai mumiákat*. Gyöngébbek kedvéért megmagyarázom, hogy ezek olyan becsületes emberek, a kiket ez előtt két ezer esztendővel úgy be találtak pácolni, hogy mind
15 e mai napig sem sikerült őket szétfejtegetni sem az időnek, sem az időjárásnak; megmaradtak épen világcsodájára; az egyik egy indus fejedelem, a másik egy indus fejedelem-asszony; öltözet nélkül vannak, de nem fáznak, a fejedelem arcáján karikák és kacskaringók vannak metélve, s befestve kékre és pirosra, azok a megölt ellenségek számát jelentik
20 kiket elejtett a harcban; mentül tarkább a pofa, annál nagyobb a vitézség; a nemesi diploma itt az acquisitor saját kutyabőrére van festve. Még a haj is megmaradt rajtuk épen, sőt, ha valaki elhiszi, még az is igaz, hogy minden hónapban le kell belőle nyírni, mert egyre nő, a mióta dr. Hartung Mihály pomádéjával kenik; vannak azonkívül még több rendbeli őskoponyák és diribdarab emberek a régi jó időkből ugyanott, a mik tudósokra nézve nagyon tanulságosak, azonkívül érdekes, vad-emberekbe való fegyverek, fogas dárdák, kalapácsok (nem
30 tudom hogy lehet valakinek gusztusa illyennel üttetni magát), s sok más egyéb furcsa eszköz, a miről a mutogató maga sem tudja, hogy levesmerő kanál-e, vagy papucs? A tárgyak érdekesek volnának muzeumba téve, hanem így ponyva alatt, kintorna szó mellett mutogatva, van valami borzasztó gondolat benne, hogy egy mai világbeli speculans kiszedjen
35 egy pár kétezer esztendő's óvilági fejedelmet a koporsójából s körül hordozza őket széles e világban, s mutogassa a bámész népnek. A gondolattól is borsózik a hátam. A mennyi pácon én keresztül mentem, könnyen megeshetik rajtam, hogy belőlem is mumia lesz egyszer, s valami későkori komédiás megindul velem városról városra. A midőn már nem lesznek már
40

sem színészek, sem poéták, sem kritikusok, hanem minden ember lesz tudós és gépész, s akkor elmondja rólam: „ime egy fennmaradott példánya a többé nem létező kritikus fajnak! a képére festett karikák azon drámákat és vígjátékokat jelzik, miket a harcban elejtett.” Gondolatnak is iszonyu!

Menjünk odább; itt a *meztelen ló*. Csodálatos állat, olyan csupasz, mint egy ember; eddig csak azt hittük, hogy az ember bőre olyan terméketlen, hogy az öltözet nem nő ki belőle, most ez a ló másra tanít meg bennünket. Tehát az állatok között is vannak boldogtalan fiai a természetnek. Azt mondják, köves Arábiában termett. Akárhol termett, nemes tett volna tőlünk valami jótékony albumot adni ki, felsegélésére, hogy vehessen magának egy pár inget, ne járjon olyan pucéron. Még csak az a kigyó kellene mellé, a ki a mult januáriusban megszopta a kunsági paraszt-delnőt, s volna, miről értekezni a természet-tudósoknak.

Többet ér ennél az a két francia, a ki a váci-utcában körtéket és almákat mutogat, s virághagymákat és facsemetéket árul: a mutogatott gyümölcsök között van egy nyolc fontos körte is; azt nem szeretném, ha az orromra esett volna; s nem foghatom meg mivel erősítették meg a fán, hogy le nem szakadt róla? Ha a mellékelt festmények nem csalatkoznak, ugy az árult gyümölcsök közt vannak ribiszkék akkorák, mint egy cseresnye; cseresnyék akkorák, mint egy barack, s barackok akkorák, mint a fejem (jókora fejem van); hanem a csemeték ára is meglehetősen borsos; egy-egy törpe fácska 2—3 pengő, egy virághagyma 2 pengő, és így tovább; s mindezekfelett nem bizonyos az ember felőle, hogy mit vett? s végtére sorjegyzékben foglalt csemeték nagyobb részét itt Encznél is meg lehet kapni 24—30 krajcárért, a ki felel is róluk.

Még valamiről irok, a mit ugyan nem láttam, de olvastam. Hazánknak egy ifju művésze *Laczinna Oszkár*, ki néhány év előtt itt is adott zongorahangversenyeket, de annyira sem tudott jutni, hogy a szinpadon bemutatthassa magát, most *Spanyol-*

- 75 *országban* dicsőséget és csengő tallérokat arat. Spanyol és portugál lapok tele vannak az ifjú magyar művész magasztalásával, ki a büszke spanyol királyi udvar előtt is két ízben játszott s szerencsés volt a királynővel beszélhetni s magyar zeneszerzeményeit neki ajánlhatni: *a portugál király* ő felsége minden
- 80 előadására elment s vele több ízben beszélt *magyarul*. Mint tudjuk, ő felsége most is élő atyja Koburg-Koháry herceg, egyszersmind gömöri táblabíró is, s mint magyar birtokos nemcsak maga beszél magyarul, hanem gyermekeinek is magyar dajkát tartott s őket nyelvünkre taníttatta; hogy mint
- 85 hazai nagy birtokosaink nyelvünket jól beszéljék. Miután ifjú művész hazánkfia (kit én is közlőül ismerek, valaha egy házban laktunk), illy magas kitüntetésekben részesült; Londonba fog átmenni s úgy jön ismét Magyarországra vissza. Akkor természetesen, mint híres embert, mi is örömmel fogadjuk.
- 90 Hiába minden hazai tehetségre nézve üdvös dolog külföldre menni, úgy jönni vissza — kivéve a poetát és a kritikust, mert az előbbi azután még kisebbnek fogja magát találni, az utóbbi pedig még nagyobbnak, mint az előtt; azért jobb mind a kettőre nézve, ha itthon marad.
- 95 Most pillantsunk be a *tudós társaságba*. A mióta a „cz” miatti nagy hadjárat be van fejezve, nagyobb nevezettség nem történt, minthogy mult József napján a *Teleki jutalmat* mind a vigjátéknál, mind a drámánál *Szigligeti* nyerte el, amott a „Mama” itt a „*Béldi Pál*” című darabokkal. A bírálók véleménye szerint ugyan mind valamennyi pályázott színmű oly
- 100 minden kritikán alul lévő rosz, hogy lehetetlen közlők választani; hanem hát ezek a legkevésbé roszak. Ezt a kérdést ugyan *majd a közönség* fogja megoldani s meglehet, hogy az apellatorium forumnál megint úgy járhatnak a tisztelt bírálók, *mint a*
- 105 *Ráday jutalomnál*, a mellyre egy közlők (*ki a mostani bírálók közt is ott ült*), az „*apró félreértéseket*” tartá legmértőbbnek (tehát abszolút becsű, legjobb darabnak); a szinpadon pedig a „*Becsület szó*” vitta ki a becsületet s mellette *még három más színmű*

állt meg becsülettel; a míg az „apró félreértés” megbukott
110 tisztelettel. Most is azt hiszem, hogy ilyen *apró félreértés* lesz
a dologban; s meg vagyok győződve felőle, hogy *egy pár*
epés férfiú tollvonása a hogy nem tud javítani, úgy rontani
sem tud az irodalmon. Egyébiránt a tisztelt hazafiak érzeni
látszanak előre az illatot, mert a P. N.*-a *előre fenyegeti a dráma*
115 *biráló választmányt*, nehogy szinpadra engedje kerülni azokat
a jutalmazott műveket, hogy a közönségnek ne legyen alkalma
felőlük itélhetni. Még csak az van hátra, hogy a censurát is
figyelmessé tegye rájuk. Ez nem igen rendszerű eljárás: a *cs
vitéz vagy ismeri a jutalmazott színműveket s akkor ő maga
120 egyike a bírálóknak s ez esetben nem illendő neki a saját vélc-
ménye mellett hirlapi jegy alatt votumot adni s előre terrori-
zálni a szabad vélemény kimondást, vagy pedig nem egy a bírák
közül s akkor nem ismeri a darabokat, s így ismét nem szabad
neki előleges véleményt mondani felőlük. Egyszóval, ha
125 azért imádkoznak a bíráló urak, hogy a *jutalommal meggyalázott*
darabok megbukjanak a szinpadon, azt logice cselekszik; de
azért, hogy azok szinpadra ne is kerüljenek, nem kell imád-
kozniok.

Szigligetitől éppen most adnak egy nagy sikerű népszínművet
130 *Bécsben a Carl színházban*: ez az ő *Liliomfia*; németül „*Um-*
sonst.” (Ingyen vagy hiába.) A bécsi kritikusok hiába törték
a fejüket rajta, hogy miért hiják ezt a darabot „ingyennek”
míg Szigligeti véletlenül Bécsbe vetődvén megfejté a talányt.
Órá értették azt, hogy „ingyen”, ráfogván Liliomfira, hogy az
135 *franciából van fordítva*. Szigligeti mingyárt kérdőre vonta az
igazgatót s ez felvilágosítá, hogy azt neki bizonyos *K. magyar*
táncos adta át, *mint francia fordítmányt*. Miután azonban az
igazgató az igazságról meggyőződött, Szigligetivel barátság-
osan kiegyezett s őt szerzői jogaiba tényleg visszahelyezé;
140 Szigligeti azonban még azon felül a maga igazolására egyikét
ama panaszos száz aranyoknak kítűzi jutalmul azon derék ember
számára, a ki előállítja azt a francia darabot, a melyből az ő

145 Liliomfia fordítva van. Ilyen veszedelmek történnek a jámbor magyar írókkal Pesten és Bécsben; no de nem kell félni; él még —

Kakas Márton.

136

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. ápr. 12.]

XLI. Levél. Gabriela, írta Fortis Leo, az erős oroszslán. Tisztelt szerkesztő barátom. A dramaturgusok régen meg vannak akadva azzal, hogyan osztályozzák a drámákat? ime segíték rajtok: Nro. 1. vannak drámák, a mik azért irattak, ⁵ hogy a kritikusok által magasztaltassanak, a közönség által tiszteltessenek; az igazgatóság büszkeségét képezzék, s előadatusuk ünnep legyen a színházban, még pedig olyan ünnep, a mikor a kritikusok elmennek sétálni, a közönség otthon marad, s az igazgató szomorúan nézi az üres padokat; azért neveztetnek ezek *szomorújátékoknak*; Nro. 2. vagynak ismét ¹⁰ drámák, mellyek azért születtek, hogy a kritikusokat dühbe hozzák; ámde a közönséget megrikassák, s miknek előadásuk a színházra nézve vasárnap; tudniillik olyan nap, a mikor a színház megtelik; azért neveztetnek ők *színjátékoknak*. Nro. ¹⁵ 3. vannak ismét darabok, mellyek nem a kritika, nem is a közönség kedvéért irattak, hanem azért, hogy tündöklő szerepeket adjanak színészeknek és színésznőknek, mikben azok dicsőséggel mutathassák meg; hogy mit tudnak? azért híják ezeket *drámáknak*. Nro. 4. vannak továbbá darabok, mellyek a fentebbi ²⁰ virtusok egyikével sem dicsekedhetnek; ezeket csupán azért írják, hogy a kritika mulathassa magát rajtok, s a közönség, melly gyönyörködik a kivégeztésekben, három napig talál-

hasson örömet abban a gyönyörű executióban, a mint egy
25 ilyen árva delinquent a halál mindenféle nemeivel megöldös-
nek, itt levágják, ott kerékbe törik, megnyúzzák elevenen s
szétboncolják és mutogatják, hogy miben halt meg? Azért
híják *ezeket nézőjátékoknak.*

Azt kegyelmed könnyen kitalálhatja már most e tudományos
definióiból, hogy a fentisztelt Gabriela tartozik a Nro. 3.
30 alá; mint olyan mű, melyet szerzője Ristori számára készi-
tett; s mellyben ragyogó alkalom adatik a személyesítő művész-
nőnek minden színpadon elképzelhető alakot és szenvedélyt
bemutathatni; szerelmet, csalódást, önfeláldozást, gyalázatot, le-
veretést, nemes elhatározást, erőt, gyöngeséget, élcés különc-
35 ködést, őrzöngést, és végre plasticus meghalálózást; játszani
hercegnőt, színésznőt, jósnőt, irónőt, törököt, görögöt;
ragyogtatni plasticai és szavali tudományait stb. stb. stb.,
mind e feladatnak tökéletesen megfelel Fortis Leo műve, s
mint a színészi erőt és tanulmányt kifejtő mű betölti az maga
40 helyét színpadunkon; teljesítvén a példabeszédet, hogy „fortes
creantur fortibus.”

Kakas Márton.

137

SZIGLIGETI

A ki már tudja, hogy mi a magyar nemzeti színház, az
tudni fogja, hogy kicsoda Szigligeti?

A kik még többet is akarnak felőle tudni, azok olvassák
meg e rövid életrajzot.

5 Szigligeti Ede atyját Szathmáry Józsefnek, anyját Szerepi
Katalinnak hitták: ő maga Szathmáry József nevet viselt
mint gyermek és később, mint szorgalmas tanuló.

Szülői mérnöki pályára nevelték; Nagyváradon és Temes-

vártott taníttatva s tanulmányai befejezése végett felküldék
10 Pestre.

A művészet jó szelleme azonban azt sugá az ifjunak: „hagyd el e pályát, van egy másik fölméretlen ország, a mit neked kell tagositanod, más épületeket kell neked fölépítened, más pusztaságot lakhatóvá tenned, mint az, a mellyre készülsz.”

15 Az ifju megérté jó szelleme sugallatát, s lett színész.

Azonban a családi tisztos nevet kétséges kockára tenni nem volt szabad; így lett Szathmáry Józsefből Szigligeti Ede.

Később azután e név hirt és becsület gyűjtött maga körül, s büszkesége maradt annak, a ki azt nem örökölte, hanem
20 önmagát tette családja első ősvé.

Mint szinműirót minden évben uj meg uj koszorúkkal láttuk őt megjelenni, s azok közül bizonyosan több megmaradt örök zöldnek, mint a hány elhervadt.

Legelső művei voltak: *A megjátszott cselek*, dráma, és *Dienes*, szomorújáték; ezek még Budán kerültek szinre. Következtek
25 *Vazul*, *Gyásvitézek*, *Pókaiak*, *Aba*, *Romilda*, *Micbán*, *Czilly*, *Rózsa*, *Al Endre*, *Troubadour*, *Korona és Kard*, *Nagyidai cigányok*, *Kinisi*, *Szökött katona*, *Gerő*, *Két pisztoly*, *Zsidó*, *Gritti*, *Rab*, *Vándor színészek*, *Szekerény rejtelve*, *Zách unokái*, *Pasquil*, *Csikós*,
30 *Mátyás fia*, *Színésznő*, *Renegát*, *Istenitélet*, *Rákóczy*, *Lilioni*, *Fidibus*, *Házassági három parancs*, *Vid*, *Egri nő*, *Aggteleki barlang*, *Nagy apó*, *Andronik*, *IV. István*, *III. Béla*, *Arckép*, *Tündér Ilona*, *Lári Fári*, *Cigány*, *Castor és Pollux*, *Csokonai*, *Diocletian*, *Pünkösd*
királyné, *Dalos Pista*, *Pál fordulása*, *Veszedelmes jó barát*,
35 *Nevelő kerestetik*, *Világ ura*, *10,000 forint*, *A mama*, *Béldi Pál*,
.....(folytatatik.)

Összesen hatvanegy szinművet irt!

Azok közül öten: *Rózsa*, *Vándor színészek*, *Zách unokái*, *Mama* és *Béldi Pál* száz aranyos jutalomérti versenyben diadal-
40 maskodtak, kettő: *Kinisi* és *Gerő* másodjutalmat nyert, legnagyobb rész nagy hatással tartotta fenn magát; és csak három esett el a deszkák csatamezején: *Frangepán Erzsébet*, *Rontó*

Pál és a Debreceni ripók; ellenben százszoros diadalt aratott a *Szökött katona* (mellynek felemlítésénél kegyelmes akarok lenni s nem vetem szemükre a bírálóknak, a mit e mű ellen vétettek) és későbbi népszinművei: drámái közül a Pókaiak, Micsbán, Rózsa v. j., Gritti, Zách unokái, Mátyás fia, Rákóczy, Vid, Andronik, Diocletian, Világ ura stb. stb.

Micsoda hatással voltak Szigligeti szinművei a közönségre, arról sokat lehetne beszélni; népszinművei egy egész uj irodalmi ágat honosítottak meg, melly tisztán a nemzeté, s azért is hat annyira a nemzeti lelkületre vissza.

Legelső három szinművének körutazása az országban valódi diadaljárat volt. Emlékezem a várakozásteljes estékre, miket mint ifjonc diák átéltem, a *Szökött katona* előadása előtt, s előadása után a közönség elragadtatására, és saját levertségemre, hogy miért nem tudok én illyet írni? Akkori irigységem Szigligeti tehetségeire legbiztosabb alapja annak a becsülésnek, a mit most érzek iránta; az évek és a közellét nem tették őt clóttém kisebbé.

Mindenki tapasztalható, micsoda befolyást gyakorolt Szigligeti munkássága nemcsak irodalmunkra, de még többre is, mint az irodalom.

Népszinművei leszoriták a hajdani velőtlen bohózatokat, a siralmas rémdrámákat, s eleven, erőteljes irányt, élethűséget, igazságot, tiszta morált és emberszeretetet hirdettek a szinpad deszkáiról; népdalaink felhatottak általok a salonokba s a comptoirokba, főurak és kereskedők eddigelé magyar hangok előtt zárva tartott szobáiba; később utat nyitottak művészi és irodalmi érdekeinknek is, s jelenben egy olyan tőkét képezik a színháznak, mellynek morális és anyagi kamatai igen nagy helyet foglalhatnak a számadásokban.

Drámái sok szerencsével sajátíták el a historiai elemet, s tiszta, szép, szabatos nyelven, megható költészettel, s nagy szini ismerettel vannak írva; s tanuskodnak a költőnek e téren tett sokoldalu tanulmányairól.

Szigligeti költői munkásságán kívül, mint a színház titkárja olly fontos helyet tölt be, hova ügyszeretet, pártatlanság, sok-oldalu ismeret s hazafiui becsületos jellem mulhatlan kellékek, s jól esik tudnunk, hogy ezek Szigligetiben egyesülve vannak.

Mint hivatalnok egyenes lelkű, a közügyért buzgó, mint férfi szilárd, határozott jellemű; jó férj, jó apa, jó barát.

Szeretném azt kívánni neki, hogy éljen annyi esztendő, a hány szimüvet ír, de miután minden esztendőben kettőt, hármat is ír, kívánságom képtelenség volna; e helyett azt ohajtom, hogy éljen olly sokáig, a mig szimüvészetünkben és irodalmunkban munkásságának gyümölcsei kedvesek leendnek; — akkor pedig ugyan megvénülhet.

138

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. ápr. 26.]

XLIII. Levél. *A mama*, száz arany jutalmat nyert vigjáték, Szigligetitől. A kritikusok azt mondják erről a darabról, hogy „tiszteljed a te tatádat és mamádat, hogy hosszú életű légy a szinpadon” s ugy látszik, hogy haragusznak Szigligetire a mamáért. Én azonban a ki Szigligetinek sem apja, sem anyja nem vagyok, nem veszem illyen érzékenyen a dolgot, s bevalom őszinte szívvel, hogy én ollyan jól mulattam ezen a darabon, a hogy csak illett, s ha egyik érdemes kollegám hangokat hallott a vivátozók között, a mik még meg sem csattantak, hát azok az én hangjaim voltak. (Szánó mosolygás a centrumból.) Tudni való, hogy a kakas valamennyi mind tenor. Van ebben a darabban egy békében élő házaspár; kiknek családi konstitutióját minduntalan ostromállapotba helyezi a mama: a mama feltüzeli a leányát, hogy ne engedjen a férjének, a férj elbujdosik a háztul, vendéglőbe megy; a mama ott is

üldözi, elhagyogatott keztyűk, zsebkendők nagy galibát idézt nek elő, öregbiti azt egy furfangos inas, a ki szereti magá-
urnak nézetni; végre kibonyolodik minden félreértés szépen,
a mamának kezét csókolnak, de mégis megkéri, hogy csak
30 főzessen ezután külön konyhán, s azontul boldog lesz minden ember, a mig tudniillik a „mamát” ismét elő nem adják, a mikor megint minden újra kezdődik. Az alakok nem ujak az ember azt hiszi, hogy mindenikkel találkozott már itt amott az életben; a mit a kritika nagyon hibáztat, tanácsolván a szín-
műiróknak, hogy menjenek uj alakokért a holdba. Utoljára is a közönség jól mulatta magát, s én nem vagyok elég bátor
abba a vitába beleszólni, mely legközelebb szőnyegre került: hogy tudniillik van-e a közönségnek annyi esze, mint a jámbor
ujdondásznak, a ki őt lepirongatja, ha nem úgy táncol, a
30 hogy ő füttyölt neki?

A jutalmazott színmű Szigligeti jobb vigjátékai közé tartozik s mindenesetre nyereségnek nevezhető szinpadunkra nézve, s a ki ellenkezőt állit, titkos drámairás gyanujába keveri magát.

*Kakas Márton**

139

VISZONZÁSUL

Mielőtt a tisztelt közönség irányában számot adhatnék azon helyzet körülményeiről, mely engemet a „Magyar Sajtó” iránti jelen állásba von, időszerűnek találom a „Magyar Sajtó” tisztelt alapítója iránti tiszteletből a fentebbi nyilatkozatra
5 vizonzásul ennyit mondani:

Igen clevenen tudom eszembe juttatni azt a szokatlan hatást, melyet t. *Török János* ur hirlapirodalmunk terén gyakorolt; s őszinte elismeréssel kell mindenkor viseltetnem hazafiui buzgósága, helyes nézetei, sokoldalú tudományos ismeretei

- 10 iránt, mik őt hazánk első publicistái rangjába emelték; ez elismerés mellett nehéz lett volna magamat arra határoznom, hogy olyan helyet, a mit ő legilletékesebben betöltött, kevesebb erővel, tapasztalattal és készütséggel elfoglaljak, ha meg nem győződtem volna a felől, hogy t. Török J. urnak e lépés iránti
- 15 elhatározottsága változhatlan. A mit a hirlapirodalom és különösen a Magyar Sajtó Török János urban veszteni fog, azt kipótolhatni épen nem bizakodom saját erőmben, de remélem, hogy azon számos jó barát és irodalmi capacitas közremunkálása mellett, kik e lépésre bátorítottak, — becsületes szándék és jó
- 20 akarat vezetvén működésemet, — bebizonyíthatom a t. közönség előtt, hogy mit tisztelt elődöm sok ésszel és buzgalommal megalapított, az nem jutand mostoha kezekre, s multjának elveit jövődjével nem hazudtolja meg; s a pálya, min eddig szívesen találkozáink, s jártunk egy irány felé, ezután sem leend
- 25 ránk nézve váló-ut. Más eszközök talán, de a cél marad egy.

Pest. 1857. april 30.

Jókai Mór

140

KILIAMERON*

Ezer novella Kakas Mártontól

[1857. ápr.]

III. A rejtélyes csontváz

Kopogtatnak a fiatal ember ajtaján, s odakinn a nagynéne szava hangzik:

— Nyisd ki Józsi, nyisd ki.

* Kedves öcsém Márton. Ha egyesével közölnénk a novellákat nagyon soká kellene mind a kettőnknek élnünk, míg kitelnék az ezer s attól tartok, hogy a tisztelt közönség nem állaná ki a száz esztendei várakozást, azért csak siessünk jobban. *Szerk.*

Józsi orvosjelölt volt; nagynénje költségén tanult Pesten; a nagynéne látogatni jött be faluról.

Józsi soká nyitotta ki az ajtót, s a nagynénének úgy tetszett, mintha valakivel beszélne odabenn.

A nagynéne igen szigorú volt erkölcs tekintetében; a mi igen is rendén van.

10 Azonban Józsi felnyitotta az ajtót s bebocsátá a kellemes látogatót, kezét csókolt, bevezette a szobába, engedelmet kért, hogy egy kissé várakoztatta; de elébb sietett holmi bonctani készleteket eltakarítani az asztalról, mint a miknek látása a nagynéne idegeire kellemetlenül hatott volna: mindenféle levá-

15 gott kezek és lábak.

— Jaj, ne is mond, mert mingyárt elájulok.

Még is csak jó figyelmes fiú ez a Józsi.

— De mintha beszédet hallottam volna ide benn?

— Igen is. Fennhangon tanultam. Készülök a rigorosumra.

20 Milyen jó szorgalmas fiú ez a Józsi.

A nagynéne szétnézegetett a szobában nagynénék szokása szerint, lerakva asztalra és pamlagra zacskját, napernyőjét s egyéb műmellékleteit. Egyszer meglát a szögletben a szekrény mellett valami ember magasságú alakot, fehér lepedővel leterítve.

25 — Nini, mi van ottan? kérdi rámutatva a hosszú napernyővel.

— Az ottan — egy igen szép csontváz; — meg akarja nézni kedves nénikém?

30 — Mi? micsoda? csontváz? Le ne takard! fel ne takard, mert mingyárt meghalok ijedtemben. Szentséges Isten! Miért nem mondtad mingyárt, hogy csontváz van a szobádban, be nem tettem volna a lábamat. Jujujuj. Az éjjel bizonyosan veled álmodom. Jaj csak ide ne jöttem volna.

35 A jó néni kapta vette napernyőjét, tarisznyáját s futott ki a kísértetes szobából; hiába magyarázta neki Józsi öcsém, hogy ez tudományos tárgy; neki szüksége van arra a tanul-

mányok végett; az minden doctornak van; a nagynéni azt mondta rá, hogy bizony úfálatos mesterség az az övé; s hogy
40 ő nem lenne doctor, ha fél Pestet neki adnák is.

Józsi öcsém azután elvégezte a cursust, s leteven a vizsgálá-
tokat, a mint diplomáját megkapta, legelőbb is sietett kedves
nagynénjének bemutatni fris baccalaureatus fejét, s megköszön-
ni szives segedelmét, szóközben azután megkérte, hogy látogas-
45 sa meg mentül előbb majd Pesten.

— Ott van-e még szobádban a csontváz? kérdé a jó néni
nagy aggodalommal.

— Nincsen már, kiadtam rajta.

— Mi a kő. Hát miért?

50 — Nagyon sokba került.

A néni nagyon ránézett. „Sokba került? A csontváz? Ugyan
mi kell egy csontváznak?”

— Hát először is igen sok selyemruha kellett neki.

A néni még most sem értette a dolgot, s egyik ámulásból
55 a másikba esett.

— Selyemruha kellett neki?

— Azután meg nem győztem fagylalittal.

— Micsoda? Te nekem azt mondtad, hogy ott a lepedő
alatt egy csontváz van.

60 — Hiszen az is volt; de olyan csontváz, a min még a hús
is rajta van s a mi még a fogainak nagyon tudja hasznát venni.

— Oh, te semmirevaló gaz kópé.

Józsi öcsém nevetett. Nevethetett már, mert a zsebében
volt a diploma.

120. Mikor ebédre hívsz valakit, megmond, hogy hová?

Karvalyi nagy gavallér volt a maga idejében.

No az alatt, hogy „nagy gavallér” nem azt értem, hogy
csikorgó csizmát viselt, meg fényes kabátot, hanem azt, hogy
tartott elegans szállást, kocsit, lovat, ezüst sinóros inast — a

70 kedvese számára; ott adott estélyeket, banketteket, szupéket, dinéket, szoarékat, matinékat, a melyre hivatalosak voltak elegans gavallérok, színészek, táncosnők, énekesnők s más szolid társalgású szellemek.

Ezt mindenki tudta a városban.

75 Kevesebben tudták azt, hogy valahol egy kis újvilág-utcai udvarlakásban Karvalyi úrnak egy más szerényen bútorozott szálláskája is van, a hol a neje lakik, három felnőtt leányával, a kik hímeznek és csipkéket mosnak s munkáikat pénzért eladják: s tulajdonképen itt van Karvalyi úrnak otthon.

80 Ezt, mondom, sokkal kevesebben tudták.

Egyszer Karvalyi úr megint nagy bankettet adott, száz palack francia pezsgőt vesztett fogadásban azon kérdés felett, hogy K. . . táncosnénak ki van-e tömve a lába, mikor táncol, vagy egészen igazi? elvesztette a fogadást; nem volt a tárgy-

85 ban semmi vatta.

Most e veszteségre nagy pezsgőzésnek kelle végbemenni; — hogy legyen a ki a száz palackot elfogyaszsa, olyan embert is meg kellett hívni a vendégségre, a kik még egyébkor nem voltak nála; így fogta el Karvalyi valami régi jó ismerőst, s kérte igen szépen, hogy holnap jöjjön el hozzá: nagy ebédet ad.

Az ismerős ígérte, hogy elmegy.

Másnap az ismerős szépen fel is készül, s ebéd idején beállit Karvalyi úr szállására, a hol a családja lakott, melylyel régibb

95 ismeretségben állt.

Csak a nő és a három leány volt otthon, azok pedig már asztalnál ültek, egy nagyon takarékos ebédke vége felé, melynél nem hogy pezsgőről lett volna szó, de pohár sem volt elég, a miből a vizet igyák.

100 Az ismerős bámulva mondá, hogy ő ide van híva ebédre a háziúr által.

Az pedig nincsen itthon.

Már úgy tehát bizonyosan a napot tévesztette el; holnapot

106 értett holnapután helyett. Bocsánatot kért, ajánlotta magát és elment.

Azt az egyet esze ágában sem forgatta, hogy Karvalyi ur őt nem ide hívhatta ebédre.

Délután véletlenül összetalálkozik vele az utcán. Karvalyi úr nagyon derült állapotban volt. Megragadta.

110 — De ugyan barátom uram, mért nem jött el? Milyen fölségesen mulattunk; vártuk egész négy óráig.

A megtámadott komoly képpel felelt:

— Hiszen én ott voltam délután két óraker, de már akkor megebédelték.

115 — Kicsodák? kérdé Karvalyi úr, gonoszokat sejtve.

— Hát a ténsasszony és a kisasszonyok.

— Ön talán az én szálláson volt? kiáltá megrémülve Karvalyi.

— Hát hol másutt.

120 — S tán megmondta a feleségemnek, hogy én önt ebédre hívtam?

— Azzal mentem be.

— No akkor szép mulatságot készített ön az én számomra odahaza.

125

132. Melyik hát a jobbik?

Talfájay úr igen jó ember volt.

Még pénze is volt sok.

Ebből gondolható, hogy minden ember igen nagyon is szerette.

130 Azok között, a kik igen nagyon szerették, volt két unoka öcsce is; az egyiket híták Endrének, a másikat Kristófnak.

Kristóf idősebb volt Endrénél tiz esztendővel; Endre pedig akkor járt juratériára Pesten.

135 A két unokaöcs természete merőben ellenkező volt egymással; különösen a legfőbb pontban, a pénz dolgában.

Talfájay úr volt mind a kettő gondnoka; legjobban ismerte körülményeiket. Az a Kristóf, az csupa magasztalni való fiú volt; az Endre pedig nagy széltoló, pénzpazarló: a ki mindig ruha nélkül jött haza Pestről a terminus végén.

- 140 Nézd a Kristóf bátyádat, te korhely! te naplopó; szokta ilyenkor mondani Talfájay úr a tékozló fiúnak: az az ember. Neki alig maradt egy pár ezer forint értéke a szüleitől; még is milyen rendesen meg tudott belőle élni, s a mióta maga átvette a vagyonát, legalább is megtizszerezte; olyan lennél, ugy
145 tudnál gazdálkodni! De nem ám korhelykedni; a makaóasztalnál ülni, a biliárdot nyúzni, dominus frater. Ohó! Meg aztán a táncosnéknak koszorúkat hajigálni, meg pezsgőt inni, és fehér keztyűben járni: öcsém! Ha! Meg nem ám ismeretséget kötni uzsorásokkal, a kik százat iratnak ötven helyett, gavallér.
150 Biz ugy! Neked tudom, hogy a mint nagykorúvá lesz, egyszerre füstöt vet a vagyonod, pedig szépen örököltél apádról, anyádról; a sok adósságban majd mind lefoglalják.

Pedig már csak egy esztendő volt hátra a nagykorúságig.

- Pedig az én vagyonomra ne sokat számolj. Én ki
155 nem tagadlak semmiházi; de tovább elélek mint te; mert nem éjszakázom, nem iszom rhumot theával, sem sabbtöbbit. Addig pedig, a míg élek; én ugyan egy garast sem adok.

- Szép tanácsok, fenyegetések mind nem használtak Endre úrfinak, a legközelebbi terminus végén megint olyan képpel
165 jött haza, a miből azt lehetett kiolvasni, hogy ennek pénz kell.

Nem is hagyta sokáig találgatni baját, nagy hamar előállt vele.

— Kedves urambátyám, adjon nekem kölcsön egy kis pénzt.

- 160 — Kölcsön? hogy adnék kölcsön? Hát nem tudod, hogy még kiskorú vagy?

— Adjon hát ajándékba.

— Tudod, pénzt nem adok. Ha ruha kell, megvarratom, a kosztodat kifizetem; ha bor kell, adok hordóval.

- 170 — No ne tréfáljon, nekem kész pénz kell, még pedig kétszáz forint.
- Kétszáz forint! Tudod-e hogy mennyi az a kétszáz forint? Törvényes ember vagy: most tanulod a just, jól tudhatod, hogy kétszáz forint egy nemes ember fejkáltsága,
- 175 kétszáz forint egy nemes asszony törvényes moringja, s te csak úgy mondd azt: hogy „kétszáz forint”. Sipkát kell akkor emelni öcsém, mikor az ember azt mondja, hogy kétszáz forint, mert az nagy úr.
- No hát, tisztelem alássan a tekintetes kétszáz forint urat;
- 180 kívántam nála tiszteletemet tenni.
- Nem beszélsz vele öcsém. Nem kapsz. Nem adhatok.
- Nekem pedig okvetlen kell.
- Mire kell? Adós vagy? Tartozol vele?
- Igen is.
- 185 — Csak azért sem adok. Ha pénzt vettél fel, s nem tudsz fizetni: csukjanak be, azt akarom, hogy csukjanak be.
- Nem fognak érte becsukni, mert ez becsületbeli adósság; becsületszóra vettem fel, ha nem fizetek, csak a becsületemet vesztem.
- 190 — No akkor se baj. Főbe lövöd magadat s punctum.
- Endre öcsém látva, hogy nagybátyja könnyen veszi a dolgot, ő is könnyen fogta.
- Biz én nem lövöm magam főbe, hanem majd keresek valami becsületes uzsorást, a ki százas kamatra előteremti azt
- 195 a kis pénzt, úgy is csak egy évig kell neki utána várakozni.
- Azzal fütyörészve odább ment.
- Egy óra mulva Talfájay bácsit Kristóf öcscse látogatta meg. Oh az egészen más ember volt ám. Ez szépen megkérdezte, hogy érzi magát a bácsi? elmondta, mi van az ujságban, hogy
- 200 kel a zab, meg a gyapju? dicsekedett, milyen jó nyereségei voltak? itt vett, ott eladott valamit; árverésen potom áron jutott ehez, ahhoz, a mit már nagy nyereséggel kérnek tőle. Most is egy igen jó üzlet kínálkozik a számára; csak kétszáz

forint kellene rá, egy év alatt száz percentet lehetne rajta
205 nyerni, de most neki nincs, mert mind kukoricába ölte, azt
pedig nem akarja elprédálni, mert most leszállt az ára, de
tavaszra megint felmegy: pedig sajnálja, hogy elszalasztja az
alkalmat.

— Hiszen, öcsém, adok én kölcsön egy esztendőre.

210 — Lenne olyan jó kedves bátyám? szólt Kristóf, kapva a
véletlen szerencsén.

— Hogy ne adnék? Mindig visszafizetted pontosan.

— Egyébiránt én nem kívánom haszon nélkül. Minthogy
magam bizonyos százalék nyerek rajta, kedves urambátyámnak
215 ajánlok belőle tizenötöt.

— Nem öcsém, világért sem veszem el a szerencsédet.
A mi után te fáradsz, annak te vedd a hasznát; nekem ne adj
többet, mint a törvényes hat kamatot. Ha nyersz rajta, meg-
érdemled, mert derék életre való fiú vagy.

220 Azzal nyitotta a ládáját az öreg úr s kivett belőle két csomag
bankjegyet, mind ujdonuj ötforintosok voltak, azon módon, a
hogy a bankból kikerültek, azokat az öreg úr mind szépen
száz forintnyi összegekbe osztályozta, körül kötve aranycífrás
zöld papiros szalaggal. Ugy adta át Kristóf öccsének.

225 Nem volt kétsége benne, hogy az jó hasznát fogja venni.
Délután megint eléje került az a másik; füttyörészve jött,
a hogy elment.

— No, megvan már a kétszáz forint; mondá nagybátyjának
durcásan. •

230 — Hol vetted? Kit öltél meg érte?

— Hát a hogy mondtam. Kerestem valami uzorást, a ki
adott.

— Micsoda kamatra?

— Száz procentre.

235 — S ki volt az a semmirekellő gazember?

— Már azt nem szokás megmondani.

— Nem is hiszem, hogy kaptál pénzt.

— Biz az pedig itt van a zsebemben, tessék megnézni.

240 Endre urfi kivett a zsebéből két csomag bankjegyet s Talfájay bácsi nagy hüledezve ismeré fel bennök saját ujdonat új ötförintos bankóit, aranycifrás zöld papírszalaggal keresztül kötve. Kristóf öccse élelmes ember volt, az ő tulajdon pénzét adta Endrének kölcsön százas kamatra.

245 Egy kicsit megvakarta a füle környékét s felhúzta rá az orrát, de nem szólt semmit, hanem azontúl soha sem mondta Endrének: „olyan lennél, mint Kristóf bátyád.”

I4I

A SZÁMÚZÖTT „Z.”

Hivatalos reláció a magyar tudós társaság kétezredik üléséből.

5 Tisztelt közönség! Ugy hiszem, mindenkit érdekelni fog azon nevezetes processus, mely a folyó évben ama híres gonosztevő, a „Z” betű ellen és mellett indítatván, az utóbbinak valóságos lenyakaztatásával végződött.

10 Egy ízben már kimondatott a tudós társaság által, hogy a c és z betűk valóságos házasságtörésben élnek, azért e botrányos együttlaksnak vége szakittassék, a törvénytelen felek edictaliter elválasztassanak; s több engedelmes hazafiak el is fogadják e mandátumot. Az ifjabb nemzedék azonban nem szünt meg azontúl is Toldy Ferenket, Bloczh Mórikot olvasni; vitatkozott, hogy Cucor Gergelyt Czukor avagy Kuczor Gergelynek mondja-e? s ha Nagy Ignák nevéért megintették,

15 hogy azt Ignácznak kell mondani, akkor meg Cavaignacot is Czáva Ignácznak olvasta. Sőt akadtak oly rebellisek is, kik a közönség tetszésére bízták, hogy az ismeretes kukoricza szóból az új helyesírás szerint csináljon czuczorikát, vagy kuczoriczát, a hogy jobban szereti.

20 E vakmerő torzsalkodás a legutóbbi időkben immár nyilt

lázadássá kezdett fajulni; vakmerő adeptusok; horribile dicztu! magának a tudós társaságnak rendes és leveles tagjai feltámadának a z betű helyreállítása végett, a kik is azután méltó cudarcot vallának vala.

25 Az első ülésben véletlenül rohanván meg az összecsküvők a „Z” betű ellenségeit, azok csak az által birták megmenteni a legitim közügyet az elbukástól, miszerint méltán követelték, hogy e fontos ügyben a többi osztályok is meghallgattassanak s idő engedessék nekik a gondolkozásra két hét.

30 E két heti időhaladék alatt erősen dolgoztak az egyszerű c zászlóvivői; bizottmányok alakítottak, meetingek tartattak; lelkesült szónoklatok mondattak, archivumok felhányattak; kiki felhasználta minden befolyását, összeköttetését, távol levő tagok beidézettek a svábhegyről; a Hölgyfutár ágyúdőrgése
55 volt a jelszó s megkezdett a hark (olvasd: harc).

Legelsőben az archeologiai és historiai osztály hozá fel védveit: melyek szerint világos az, hogy Debreczenben a collegium lakói (tehát tekintélyes férfiak) a lány kenyeret már századok óta egyszerű c-vel cipónak írják (olvassák pedig
40 „piko”-nak) s hogy Micolcon most fedeztek fel egy kocsmaczimert, a mire az van írva: „a jó bor cégér nélkül is elkél”, valamint az sem tagadható, hogy az ábécés könyveket soha sem nevezték Ábécás könyveknek, pedig ott sincsen semmi z, tehát a simplex c joga történelmileg meg van állapítva. Ez
45 ellen természetesen nem lehet semmit szólani.

Következett a jogtudományi osztály véleményezése; a mely igen ügyes fordulatokkal bebizonyítá, miszerint a „cz” jogai semmiféle jogérvényes okiratban sem lévén megalapítva, a simplex c azonban már statutummal biztosítottván, amannak
50 minden vizskeresei igényei elenyésznek és számára semmi perorvoslat nincsen.

Mindezeknél fontosabb volt azonban a természettudományi és mathematiczai osztályok relációja, a melyben kiszámított, hogy évenként jelenvén meg 1000 magyar könyv és 25 ujság,

55 a mi tesz pontos statistikai kiszámítás után 18,526,237 nyomtatott ívet, minden ívben egyremásra száz c betűt föltételezván, az innen elhagyott z betűk által 1,852,623,700 betű van meggazdálkodva, a mi 20,000 betűt számítva egy ívre, teszen 92,631 37/200 ívet; a minék ára készpénzben 4635 forint, hát

60 még a meggazdálkodott idő! Föltéve, hogy egy tudós társasági tagnak egy betű leírása $3\frac{1}{2}$ másodpercbe kerül, az eként le nem írt betűk által megtakarított perczek tesznek ezer könyvnél és 25 lapnál 7,565,435 perczet, a mi 150 tudós társasági tagra szétosztva tesz évenként 500,400 perczet, vagyis naponként

65 22 órát és 49 perczet; mely szerint ezentúl minden tudós társasági tagnak naponként, ha dolgozik, 22 órája és 49 percze van a pihenésre, ha pedig nem dolgozik, 46 órája és 49 percze; a mi igen szép nyereség. E megdönthetlen számítás tökéletesen legázolta a Z betű barátait, úgy hogy a többi osztályok véleményeit teljesen fölösleges lett volna meghallgatni, ha tudniillik nem épen a philosophiai osztály lett volna még hátra,

70 s logice feltehető volna egy philosophról, hogy azt, a mit már kigondolt, el ne mondja.

Tehát a philosophiai osztály véleménye azzal koronázta

75 meg a diadalt, hogy a tudós társaságnak illendő levén a többi kertenkívül csatangoló jött ment irodalomtól magát megkülönböztetni, categoricus szükség annak valami más módon írnia, mint ama többieknek.

Ezzel a nevezetes vita a simplex c tökéletes diadalával be-

80 végződött, a Z pártosok anathema alá vettek, protoczellumba vétették, hogy ezentúl senki se merjen Toldy Ferenket, Bloczh Mórikot, Tóth Lőrinket, Kukor Gergelyt, Nagy Ignákot etketera olvasni, s rendeletbe adatott az illető szakosztályoknak, hogy az eddigelé általuk kiadatott művekből a

85 Z betűt purissime vakarják ki. Ez legalább ad nekik dolgot egy időre.

Mely határozatában a magyar Academiának (nehogy académiának olvasd! sőt tégy különbséget ama Debreczenben

úgynevezett akadémia között, a melyben elakadnak a szekerek,
90 ha a sár nagy) mi is alázatosan megnyuxunk és lefexünk.
Barackosi Lackó és Ripicki Beckó, lacházi és fricházi
czompossessorok.

—
Annak különben nem a „Nagy Tükör” legyen az oka, hogy
a tudós társaság ülései rendes rovatot kezdenek elfoglalni
95 benne; mert az a tréfa csakugyan „kitör a koporsóból és eget
kér,” mikor legközelebb egy tudós nyelvalkító bemutatja az
ülésen az általa feltalált *szócsintant*, tudniillik olyan tudományt,
mely megtanít bennünket, hogy lehet új *csinos* szavak alkotá-
sával olyan magyar beszédet elkövetni, a melyet senki se értsen
100 más, mint a ki mondja. Mutatványul ennyi.

„A *szócsintan mennybéres* vállalat, mely *abeszü jégrezőnek*
javárlík ugyan, de melynek alkalmazását *botonu hijeszü akolbulita-*
ni inkább, hogysem *helyríteni* akarná. Az *égbelés* a *hűkézbitményt*
105 *szülejtlíté*, ezt a tudománytolók *nyelvszájbulásig* nem szeretik.”

Im a valószínű megfejtése a rébusnak.

Mennybéres: óriási; *abeszü*: bölcsebb; *jégrező*: sophista;
javárlík: javára válik; — *botonu*: tehetetlen; *hijeszü*: kevés-
eszü; *akolbulit*: számüz; *égbelés*: enthusiasmus; *hűkézbitmény*:
110 hitbizomány; *szülejtlít*: szívtől-szakaszt; *tudománytoló*: a ki
a tudományt nem szereti; *nyelvszájbulás*: nyelvkiöltés.

A helyes magyarázatról különben nem felelek.

Hogy azonban én se látszassam bakafántoskodni, s bemu-
tassam kész tiszteletemet a tudományok férfiai iránt; ime kül-
115 döm elismerőlevelemet a nagyérdemü tudós urnak az ő saját
nyelvén, uti *infra*:

„*Ármagas telfej uram.*”

Szemléptem macskacrényző régellenes tasztiványát s énemben
kútnyi szűszökvénynyel árvátlanítom annak betűbarázit. Mert
120 nincs toronyibb adványa a *betűségnek*, mint ez együgyü magyar
ajkonyt átpillésíteni sokügyüvé, hogy mit *avatászok másegybe*
hangitnak, az ne *fűlvezze minden kifelészent.*

Pofpirral észeltem, hogy a mit eddig irtam, azt mindenki megérté; — mántul rudirnyam legyen a Szó-Csin-Tan, s ha talán lesz is oly ködarczos kétbár, ki szájhúz és vicsfog hegykölt tanainkon; szűfűtse bordaljunkat a léthorg, hogy száz földgömbkör után majd eljönnek a cseremis z s csuvasz kutatórok s meglelve irlepedőink, azt mondják: ,ezek a mi tolltolóink voltak!'

Addig is kezemezve maradtam
130 *Ármagas telfej* uramnak

bókadós kefekésze

Tyúkapjafy Márton

U. i. Mellékclcm a szótárt:

- Ármagas = nagyrabecsült
135 Telfej = tudós = telt fejü
Szemléptem = átolvastam
Macskaerényező = talpraesett
Régellenes = ujító
Taszitvány = inditvány
140 Énemben = magamban
Kútnyi = mély
Szűszökvény = öröm
Árvátlanít = adoptál
Betübaráz = sor = betübarázda
145 Toronyibb = magasabb
Advány = feladat
Betűség = tudomány
Ajkony = nyelv
Átpillésitni = átváltoztatni
150 Sokügyü = együgyü ellentéte
Avatász = adeptus
Másegype hangit = egymással beszél
Fülvezze = értse = fülével élvezze
Kifelészent = profanus

- 155 Pofpír = szégyen
 Eszelni = gondolni rá
 Mántul = ezután
 Rudirnyam = irányadóm = rudirány
 Ködarczos = obscurus
- 160 Kétbár = bárbár
 Szájhúz és vicsfor = kaczag
 Hegykölt = magasan termett
 Szűfútse = hevitse = szivet fűt
 Bordalj = kebel = borda alja
- 165 Léthorg = remény = a lét horgonya
 Földgömbkör = esztendő
 Kutatár = nyelvész
 Irlepedő = irat
 Tolltoló = író
- 170 Kezemezve = kezet szorítva
 Bókadós = tisztelő
 Kefekésze = szolgálja, a ki kefélni kész.

U. i. Ha méltóztatik levelemre válaszolni, viszonylagosan instálom saját szótárát szinte megküldeni hozzá.

- 175 Ez az eszmc egyébiránt egy cseppet sem új, sok év előtt ismertem egy ilyen derék neologot, a ki szintén kitűnő feladatnak találá minden szokott szót olyan szokatlan valamivel helyettesíteni, hogy azon törhesse más a fejét, ettől olvastam ilyen levelet, a mit valami urabátyjának irt.

- 180 „Szűszoros korobb lett uram!

Maelőtt kilábváltottam a venyhalomra, megszemfogandó, valjon a borbogyók sarkgyötrött édnedve a körfákban légszeszhabzajlik-e már? Alkastélyom sarklapját kulcsmentesítvén, arczom nyelének szípptudata ürnyi bajléget sem agyvétetett velem; mire szagolva

185 *tehát én két-fél gyávtalansággal szivemelék az utómás dongürvényből egy-egy akhatvad borjöv, miket is fényáthat nyakonczokba*

ülesztve, küldök a *pálcznagy* által *szűlakos kordbblett* uramnak illő *nyakgörny* mellett, maradván stb.

Itt pedig a hozzá való szótár:

- 100 Szűszoros = kedves: szümbeszorult
Korábblett uram = bátyám uram
Maclótt = tegnap
Kilábváltottam = kigyalogoltam
Venyhalom = szőlőhegy
- 195 Megszemfogandó = megnézendő
Borbogyó = szőlő
Sarkgyötrött édnedv = kitaposott must
Körfa = kád
Légszeszhabzik = forr
- 200 Alkastély = pincze
Sarklap = ajtó
Kulcsmentesit = kinyit
Arcz nyele = orr
Szipptudat = szaglás
- 205 Űrnyi = semmi
Bajlég = fojtó
Agyvétet = észrevetet
Mire szagolva = mire nézve
Két fél = egész
- 210 Gyávtalanság = bátorság
Szivemmel = felszív
Utómás = első
Dongürvény = hordó
Akhatvad = itcze = hatvanad akó
- 215 Borjöv = must = jövendő bor
Fényáthat nyakoncz = üvegpalczk
Pálcznagy = hajdú
Szűszoros = kedves
Nyakgörny = üdvözet.

ELLENTÉTEK

Első Sándor orosz cárral találkozott egy muszka őrnagy; a cár, ki csak pongyolán civil ruhába öltözve volt, megszólítja az őrnagyot, adna neki egy kis tüzet a pipájába. Az őrnagy merőn rá néz a cásra és kérdi tőle, hogy tudja-e, kivel beszél?

„Nem tom biz én, mondja a cár, tán őrmesterrel?”

„Feljebb’ mondja az őrnagy.

„Tehát hadnagy?”

„Feljebb!’

10 „Talán kapitány?”

„Feljebb!’

„Talán csak nem őrnagy?”

„Az vagyok’, felele nagy büszkén az őrnagy, és adott tüzet a cárnak, egyszersmind kérdezvén tőle, hogy hát ő kicsoda?
15 ki oly merészen mer tőle tüzet kérni.

„Hát találja ki” mond a cár.

„Őrmester?’ kérdi az őrnagy.

„Feljebb!’” kiált a cár.

„Hadnagy?’

20 „Feljebb.”

„Kapitány?’

„Feljebb.”

„Őrnagy?’

„Feljebb.”

25 „Ezredes?’

„Még is feljebb” mire az őrnagy kivette szájából a pipát és remegve kérdezé tovább.

„Tán tábornok?’

„Feljebb”, mire kiesik a pipa a kezéből.

30 „Tán minister?’

„Feljebb”, és most izzadni kezd az őrnagy.

„Nem a cár?’
„De az vagyok’, mond mosolyogva Sándor, mire az őrnagy
porba hullott.

— — —
35 *Majd* akként járt Berlinben egy magyar nemes, kivel egy
német kaputos ember „engedjen” forma szerint szivarra gyuj-
tott.

A német kérdi tőle, hogy kicsoda?

A magyar táblabíró egész phlegmával azt mondja:

40 [„]Rathen Sie.”

„Tán skót születésü?”

„Nix skót.’

„Tyrol?”

„Nix Tyrol.’

45 „Német?”

„Nix deutsch.’

„Also magyar?”

„Igen magyar, még pedig táblabíró.’

„Hát ön kicsoda?’ kérdi tőle a magyar.

50 „Rathen Sie” szólt a kérdezett.

„Tán esküdt?’

„Feljebb.”

„Szolgabíró?’

„Nix szolgabíró.”

55 „Alispán?’

„Feljebb.”

„Főispán?’

„Feljebb.’

„Minister?’

60 „Még feljebb.”

„Tán bizony király?’

„Igen is”, mond Fridrik.

„Gratulire!’ viszonz erre a táblabíró, és kezét nyújtá neki.

EGY OROSZORSZÁGBA JUTOTT LEVÉL SORSA

Mint tudva van, Oroszországban igen szigorú ellenőrködést gyakorolnak a postákon a külföldről érkező levelek irányában: azokat akár le se pecsételje senki, mert minden postaállomáson felbontják, elolvassák s kitörlik belőle, a mi gyanús dolgot találnak benne.

Mult évben egy lengyelországi kereskedő, ki holmit bevásárolni jött Magyarországra, ilyen tartalmú levelet irt haza ügyvivőjének Dobryzinba.

„Uram! Itt vagyok Fehértemplomban; küldjön utánam 10 ötszáz rubelt, néhány mázsa török szilvát vásároltam: nem mehetek odább, mert a puskapor összeégette a karomat, véletlenül szivarszakra esett a tölténytartóba; vettem egy mázsa gleditsia magot is, a mi Oroszországban könnyen meghonosítható s hosszú zsúrós tüskéi igen hasznossá teszik; hanem a 15 gleditsiát elébb áztassa be; köszöntöm a feleségemet; a lovaimat, ha lehet, adja el; a disznóhúst felfüstöltetni el ne felejtse; a kerti lakásomat mindenesetre fedesse be az alatt, míg hazamegyek; s a bundámat küldje utánam.”

A. Z.

Ezt a levelet legelőször megkapja a tarnogrodi posta; fel- 20 bontja, elolvassa: nem tetszik neki az, hogy ötszáz rubelt küldjenek a kereskedő után, pénzt nem szabad kivinni az országból — kitörli az ötszáz rubelt; azután: néhány mázsa török szilva! micsoda contrebande ez, mikor Törökországgal háború van? kitörülte a török szilvától kezdve egész odáig, 25 hogy pus-, ott vette észre, hogy már az másról szól; hanem azután még jobban megakadt a gleditsia szónál; mi lehet ez? Oroszországban meghonosítható? hogy mer valaki Oroszországban a cár tudta nélkül valamit meghonosítani? szúrós tüskék?

30 ez kétségtelenül valami titkos összeesküvés; fegyverekről van szó; kitörülte a gleditsiát, meghonosítást és tüskéket; azzal aztán bepecsételte a levelet s eresztette odább.

A lublini postán megint feltörték a levelet, s keresték, hogy mit törüljenek ki belőle? felötlött nekik, hogy a puskaapor 35 összegette a levéliró karját, a mint a szikra a tölténytartóba esett: ez világos lázadás, ki vele; köszönti a feleségit, ez valami titkos jeladás, a köszöntést kitörülték; a lovakat, ha lehet, adja el: épen most jött a parancs, hogy lovakat nem szabad eladni; az eladást kitörülték; egyéb gyanús dolgot nem kaptak benne, megint lepecsételték s útnak bocsáták.

40 A varsói postának már kevés törülni valója maradt, de még is csak maradt: a disznóhús kivitele tilos, azt kitörülték; a kerti lakás befedeztetése veszedelmes; mit pazarolja ilyenkor a pénzét szegény ember, mikor a hadi adót is alig tudja fizetni; a bundát sem szabad kivinni; bundák kivitele tilos.

45 A plocki postának már aztán igazán nem volt mit találni a levélben, de hogy ő se egye hiába a status kenyerét, kitörülte a Fehértemplom elől azt, hogy fehér, a puskaapor elől azt, hogy pus — s elvégre a dobryzini postán kapott egy ilyen tartalmú levelet a kereskedő ügynöke:

50 Uram! Itt vagyok xxxxxxtemplomban, küldjön utánam
xxxxx xxxxx néhány mázsa xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx
xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxkapor xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx
xx
55 xxxxxxxx magot xx
xx
xxxxxxxxx elébb áztassa be xxxxxxxx a feleségemet; a lovai-
mat xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxfelfüstöltetni el ne felejtse;
a kerti lakásomat mindenesetre xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx
xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx küldje utánam.” A. Z.

NÉPSZOKÁSOK A MAGYAR SZINÉSZEK ORSZÁGÁBÓL

Nem hibáztam a cimben; egy külön népről beszélek, mellynek életmódja, lelki-világa, szenvedélyei, szokásai eltérnek a többiekétől; egy olyan saját országról, mellyben esztendőnkig lehet utazni, mint Afrika belsejében, s új dolgokat beszélni a látottakból, hallottakból.

10 Én, ki e sajátos országban, mint turista, több esztendőn át voltam szerencsés utazni; feljegyeztem néhány emlékezetre méltó dolgot e kis respublika belső életéből, melly, úgy hiszem, fogja annyira érdekelni közönségünket, mint az utleirások a kafferck között.

Már a belső elrendezése is sajátos a színészek népének, Lycurgi törvényeik egyaránt kötelezik a legnagyobbat, mint a legkisebbet; nincs olyan kedvence a közönségnek, nincs olyan jó barát a társaság között, a kinek hibái, mulasztásai
15 büntetlen maradnának; a bíróság pedig saját kebelükből választatik; még pedig nem a leghatalmasabbak, hanem vegyesen kicsinyek és nagyok közül: a kardalnok hoz ítéletet az első hős és a primadonna mulasztásaiért; a királyné, ki két percet késett a próbán, megjelen a kardalnok előtt, ki ugyanakkor
20 a lándzsatartót játszta, s az első hősnek nem volt elég, hogy megöletett a szinpadon, hanem még azon felül meg is büntették, a miért az ügyelőnek nem fogadott szót, hogy kiment volna, mikor hívták. A *szinpadon* künn büszke hősök, koszoruzott művésznők, a *szinfalak között* engedelmes alattvalói az ügyelőknak, rendezőknek, a kik *künn az udvaron* azután ismét szives tisztelőik, bizalmas barátaik, vagy lekötölezett hiveik, a hogy a körülmény hozza. És ez Aræopag ítéleteit más, világi bíróság elé vinni tilos; a kit, mire ott ítélnék, azt semmi befolyás meg nem másítja; abba még az igazgató sem szólhat

30 bele. S az ilyen ítéletekért haragunni nem is szokás; a vádlott egy kicsit lármáz, míg el nem ítélték, azután egy kicsit nevet, s azután — megint jó barátok lesznek: bírák és elítélték. A büntetés mindig pénzbe megy, s a birságok a nyugdíjintézet pénztárába folynak. A halálbüntetés el van törölve: az csak 35 a szinpadon járja; ide künn semmit sem számít.

Legszebb vonása e kisedb népnek az egymáshoz való ragaszkodás, melly szerint mindenki bele tudja magát élni a közös érdekekbe, s bármennyire szemközt álljanak is a magánosok életkérdései; az egyetemes főérdek, a kis országocska jobblétének 40 kérdése, mindenkit egyaránt hevit, ingerel, vagy csüggeszt; a ki ez érdekek ellenében áruló, a ki szinfalli hireket hord szét, a ki más társaságot keres, s övéit megveti, a ki hírlapokba viszi panaszait, s társaira uszítja az ujdondászatot, annak azután megkeserült az élete; az üvegszobában lakik, mellynek minden 45 titkát keresztül kasul látják, azt minden lépten nyomon ellenző ösztön fogadja, míg, vagy meg nem tér, vagy meg nem török. Ellenben hű ragaszkodást tapasztal társai részéről, a ki szorgalom, ügyszeretet, feláldozó tehetség, türelem által magát kedvessé tevé; — például: valaki elkésendő a próbán jelenetéről, 50 már csak négy perce van, talán nem is tudja, hogy itt kellene lennie: ha kedves személyről van szó, akkor észreveszik távollétét; színházi szolga kész érte szaladni, két perc oda, két perc vissza; a vétség megelőztetik, a várt személy pontban ott terem; de ha nem kedves személy, nem törődik vele senki, 55 nem futnak érte; ott a fekete tábla, ott a színház törvényei; az ő dolga volt magára vigyázni, senki sem köteles őt megóvni.

Egy igen eredeti és jellemző vonást rajzolhatok ide a színészvilág társas mulatságairól. Mint igen régen tudjuk, a mi színészeink, czermesterek. A zeneszerzéstől és a drámairástól kezdve 60 le a cipővarrásig minden szépművészetnek akad itt képviselője. Legközelebb hatan ismertebb színészeink közül egy zenebandává alakultak, melly néhány hónap alatt annyira vitte tudományát, hogy versenyt muzsikál akármellyik cigánybandával.

E banda hivatása a kölcsönös felderítésre van szánva. Lehet-e
65 ennél kedélyesebbet kigondolni? Tizenkét részvényes tag
kötelezi magát névnapjának megülésére, kölcsönös részvétellel
járulván a legszükségesebb kiadásokhoz, s a vidám fesztelen
multságokat fűszerezi a cigányos egyenruhába öltözött banda,
70 míg a jókedvű ifjabb tagok, felváltva a zenét, multságos
productiókkal derítik fel a társaságot; a komolyabb férfiak
költőink verseit szavalják: az olyan multság, a minőt semmi
nagy ur semmi áron meg nem szerezhet magának, mert a hu-
mort nem adják pénzért; így csak a színészek tudják sokszorozni
egymás örömeit.

75 Hát mikor bánatuk van, midőn valakit balszerencse ér, a
társas szellem akkor még erősebben tud nyilatkozni köztük;
ha egy színész megbetegszik, azt mindenki siet látogatni; ha
szegény, összerakják forintjaikat, hogy könnyebben viselhesse
a gyógyítás költségeit, és midőn egy izben szó volt róla,
80 hogy egy hosszasan betegeskedő tagnak a betegség idejére
fizetése levonassék, az egész társulat testületileg tiltakozott
ellene.

S midőn néha egy-egy polgára e kis népnek eljátsza azt a
jelenetet, a mit Ristorinál legtöbben bámultak: a meghalás
85 scénáját még pedig Ristorinál is hivebben, mert nem is ébred
fel utána, akárhogy kiáltoznának is neki fuorát; akkor a hű
sorsosok ismét családgyűlést tartanak, ha a megholt nem
hagyott maga után semmit, eltemetik saját költségükön, gyász-
éneklik, zenészek, halotti kíséret, mind kitelik saját népségük-
90 ből; s az elhunyt jelesnek, kiről elfeledkezett a világ, a mint
letűnt a világot ábrázoló deszkákról, ismét az ő áldozataik
gyűjteménye emel szerény temetői szobrot, mint emelt leg-
közelebb Bartha emlékének, nem kéregetve idegen földön,
nem dicsekedve vele idegenek előtt.

95 Mindezeket pedig nem ok nélkül jegyezgettem fel: ohajta-
nám, hogy mások is megértsék. A színészek közt uralkodó
társas szellem, szíves kedély, közérzet példája vajha irodalmi

köreinkre is lenne hatással; a hol élünk, mint a széthullott kéve, kiki önmagának; három ember nem jön össze, a ki egymásnak igaz barátja volna, s ha kiki önmagát nem szeretné nagyon, elmondhatná, hogy senki sem szereti. Mi nem szeretjük azt, a kinek jó dolga van köztünk; elfeledjük azt, a kinek rosszul megy sorsa; a kisebb gyűlöli az erősebbet, a nagyobb megveti a gyöngét, építi a chinai falat minden osztály maga körül, s nem bocsát magához és nem közeledik; még az elhunyt dicsőbb pályatársak magasztalásában is kevesebb a holtak iránti kegyelet, mint az élőknak tett szemrehányás; pedig bizony ránk is illik a költő mondása: „Ha ölnyi téren hírem és magam bőven tanyázunk, miért e hosszas ut?...”

145

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. máj. 3.]

XLIV. Levél. *Béldi Pál*. 100 arannyal jutalmazott szomorujáték; írta Szigligeti. Tisztelt szerkesztő ur! Ha valaki azt hiszi, hogy a szinpad arra való, hogy ott az emberek historiát tanuljanak, azzal aztán azt is el lehet hitetni, hogy az emberek azért vesznek kalendáriumot, mert abból tanulnak szántani! 5 Én illy könnyenhívő nem vagyok. Én meg tudom bocsátani Schillernek is, Shakspearenek is, hogy az orleansi szüzet egymással szemeszöktében ellenkező alakokban mutatták fel, s illyen formán vagy az egyik, vagy e másik kegyetlenül vétett 10 a historia ellen; de mind a kettő gyönyörű drámát irt róla, és én szerényen meglegszem azzal a kevéssel. Béldi Pált sem kérdezem én, olyan szép ember volt-e, mint a millyennek bemutatják, volt-e Teleki Mihálynak akkora szakálla? kopasz

volt-e és fogatlan? hanem kérdezem, hogy költői, művészi
15 munka-e az, a mit a szinpadon bemutattak? . . . Ollyan jó ember vagyok, hogy saját kérdésemre felelek is. Igen. Béldi Pál erős hazafi és gyöngéd férj; a szerelem és féltés egyfelől, más oldalról a közhaza iránti szeretet irányozzák tetteit, s e szenvedélyek küzdelméből fejlődik ki a dráma; először egy csók
20 miatt támadt féltés megbánt lépést követett el vele; s midőn legelső ballépése véres nyomától visszaretten, akkor meg többé sem ijesztés-, sem hatalom-igéret, sem a család iránti szerelem nem képes őt rávenni, hogy a második lépést is megtegye, inkább áldozatul veti magát vezeklésre váró hibájának, hazája
25 nyugalmának és a költői igazságtételnek; ez ollyan világos, ollyan rövid meséje e megragadó tartalmu darabnak, hogy azt mindenki megértette, kivéve egy pár embert, azokat a fő-kákáncomót kereső betűkostoló — biztosait a nemzeti irodalomnak, a kiknek ellenében, ha vizet iszom is, meg ha Maros-
30 vásárhelyen megsütnek is, azt állítom, hogy Béldi Pál költőileg helyes mű, s ha szerzője vétett abban a historia ellen, hogy Teleki Mihályt jó szándéku tisztességes embernek rajzolta, én bizony ezt a kegyes csalárdságot megbocsátom neki ollyankor, midőn nagyon elfogadható mentsége lehet, hogy kedvenc
35 tárgya mellett nem akarta azt a furcsaságot elkövetni, hogy egy Telcki-jutalomra versenyezvén, épen a Telckiek őst cibálja meg historice; s tartom ezt különben is olly mellékes dolognak, hogy, ha az egész Teleki elmaradna is a darabból, az nem ejtene rajta csorbát, s ha még egyszer olly elhibázott volna is,
40 nem nyomná le hibáival azt a mérleget, mellynek tulsó serpenyőjébe olly szép költői nyelv, olly megragadó jelenetek, olly érzelemgazdagság és drámai erő van lerakva, a minővel Béldi Pál minden fölvonásában találkozunk. Az előadott mű, az esőszakadás dacára szépen összegyűlt közönség határozott
45 tetszését nyerte meg; s ezuttal az éljenzők között nem voltak „meg sem csattant hangok” hallhatók; hanem igenis egy solo pisszegő; de a miről én nem beszélek; hasonló észrevételek

megjárnák egy vicclapban; mi azonban komoly emberek vagyunk, s tisztelettel hallgatunk mindenkinek tetszés és nem-tetszés nyilvánítására.

Öreg Kakas Márton.

146

A TUDOMÁNYOS IRODALOM UJABB ELŐHALADÁSA NÁLUNK

Szépirodalom és tudomány. Csengery „budapesti szemléje”
és a népszerű irodalom

Tíz éve annak, hogy a fővárosban az irodalommal foglalkozom, ez idő alatt mindenféle alakú, és tartalmú lapok szerkesztésével levén elfoglalva. E helyzet olyszerű tapasztalatokkal ajándékozott meg, a miket tanulságos leendő elmondogatnom.

5 Nálunk bevett fogalom volt a szépirodalmi tért, mint pályafőt tekinteni, mely azután minden más irodalmi vasutnak indóházául szolgált. Ezért minden kezdő író ide nyitott be legelőször, mintha ehez semmi előkészület, semmi ismeret, semmi tanulmány nem kellene; légió azoknak a száma, a kiknek versei,

10 novellái a szépirodalmi lapok halmazkosarában porladoznak, kik körül többen később igen hasznos és helyüket okosan betöltő egyéniségekké nőtték ki, magukat. Néha egy igen helyes gazdasági, építészeti, vízmunkálati cikk mellé szerzőjük egy versecskét is mellékel ráadásul, s inkább kéri ezt kiadatni,

15 mint amazt. Másszor igen helyes eszméket ír le valaki igen rossz rimekben. — Majd ismét nyelvbuvárok, kik oly kincsekkel bírnak ismereteik közt, mikkel, a tudományos irodalom valóban gazdagulna, kik képesek volnának új világot vetni az összehasonlító nyelvészet vitáira, ajánlkoznak, ha valjon nem fordíthatnának-e le egy francia regényt a lap tárcájába? Azután

20 megfordítva mikor szaktudósok beszélnek a szép irodalomról,

azt úgy veszik, mint valami legalsóbb fokát a betüvetés mester-
ségének; ha maguk is foglalkoztak szépirodalommal, azt töre-
delmes szívvvel megbánják; munkáikat megtagadják, s a rájuk
25 halmozott dicséretet szégyenlik. Egyike azoknak, kiket leg-
nagyobb regényíróinknak vallok, előttem mondá, hogy miu-
tán tudományos munkákkal foglalkozik, regényt többé nem
fog írni. Ismerek igen derék tudósokat, kik még családjuk
tagjainak sem engednek semmi szépirodalmi munkát olvasni.
30 Ez előzőnlése a szépirodalni térnek kezdő írókkal s elhagyatása
belőle kinőtt írók által természetesen igen ártalmas véleményyt
ad annak rangfokozata felől. Ez így volt tíz év előtt is. Azóta
még egy fokkal sikerült a nyilást tágitani. Azóta keletkezett
a népszerű irodalom. A szépirodalom ismeretterjesztéssel
35 kötötte össze feladatát; pusztán művészi célok mellé egyebeket
tűzve ki magának. Most még több vers, még több novella
ismerkedett meg egymással a törek-kosárban; s a tudományos
írók nemcsak lenézték a szépirodalmárokat, most már gyűlölték
őket. Azt mondták, hogy lealacsonyítják a tudományt, midőn
40 azt népszerűsíteni törekeshnek s bevágják az igazi hamisítatlan
tudományos litteratura utját, midőn annak surrogatumát adják,
könnyűvé teszik az ismeretszerzést, trivialisá annak hirdetését
s elveszik az olvasó közönséget a komoly irodalomtól.

Én ezt a hangulatot hajlandó vagyok igen természetesnek
45 találni. A szépirodalmi tér háládatos; kenyérkeresetnek sem
rosz, dicsőségnek pedig elég ragyogó; egy költőt bizonyosan
többen emlegetnek, mint egy geologot. A tudományos pálya
fárasztó, talentumon kívül mély tanulmány kell hozzá, minden
leírt sorért könyveket kelle átolvasni szerzőjének, néha orszá-
50 gokot utazni be; — mig művét megalkotá, megöszülhetett,
s mig azt a közönség a végső példányig megveszi, addig még
ősz haja is kihullhat. Ezért a tudós író némi aristocráticus
büszkeséget érezhet magában, midőn munkát ir, mert hiszen
azt nem írta sem kenyérért, sem dicsőségért; nem írta könnyen,
55 nem jótékony költői véna ösztönét elégité ki vele; hanem fára-

dott érte, és küzdött a felvett tárggyal és ráncokat szerzett homlokára, nem babérokat.

60 Tanulság ebből az: 1. ha a szépirodalmi tehetségek is oly fárasztóvá teszik maguknak a pályát, ha ők is úgy tanulmányozzák *szakmájukat* és mindent, a mi azt közel éri, mint más szaktudósok és 2. ha a tudományos litteraturának is oly kedvező közönsége lesz, mint van a szépirodalminak; elmulik a kettőt elválasztó ür lassankint s mint eredetileg voltak, ismét testvérek lesznek a muzsák, s nem fognak vitatkozni az elsőbbszlötségen.

65 A főbaj ott volt, hogy a tudományos irodalomnak nem volt organuma. A nélkül, hogy akár az új magyar muzeumot, akár a Kelet népét sérteni akarnám, vagy a komolyabb tudományokkal foglalkozó napi sajtót félreismerném, kénytelen vagyok kimondani, hogy edigelé a magyar tudományos irodalom létezetése biztosítva nem volt; a tisztán tudományos vállalatok közönséget nem találtak, a mi nem mondom, hogy a szerkesztők hibája, de minden csetre az ő bajuk, mert munkatársaikat nem fizethették, új talentumokat nem buzdíthattak, 70 nem kereshettek fel, már pedig éppen a tudományos írók kell legjobban fizetni, s ezt kell leggondosabban keresni, mert az nem jön minden naptár aláírási ivre elő.

Tehát legelőször is olyan vállalat kellett, mely képes legyen a tudományos irodalom bajnokait működtésre buzdítani.

80 Ilyen Csengery Budapesti szemléje, melynek programját alább egész terjedelmében közöljük.

És most tünik már ki, hogy mi haszna van a népszerű irodalomnak?

85 A népszerű ismeretterjesztő irodalom képezi az átmeneti hidat a szépirodalom és a tudományosság között: a népszerű irodalom nemcsak hogy közönséget nem vesz el a tudományos irodalomtól, hanem azt szerez neki. A mostani néplapoknak tizenhatezer előfizetőjük bizonynyal nem a tudományos vállalatoktól maradt el; hanem éppen azokból fogja egy szüntelen

⁹⁰ nevedő közönséget fellelni a komoly irodalom. De nemcsak közönséget fogja találni a tudomány a néplapok terjedése által, hanem íróit is; most már nem csupán versekkel jelen meg a kezdő tehetség: kinek Isten más hivatást adott, első soraiból kiismerszik a kezdő természetbuvár, mechanicus, archeolog,
⁹⁵ philosoph, nyelvész stb. törekszik felhasználni a tért, melyen pályát kezdeni elég erős, folytathatja magasabban. Lelkiismeretesen mondhatom, hogy azok közül, kik most fiatal fővel a népszerű lapok hasábjain tudományos dolgokról irnak, a komoly irodalomnak nevezetes bajnokai fognak válni. És, ez
¹⁰⁰ a nagyobb nyereség.

Azért félreértik a helyzeteket azok, a kik a népszerű irodalmat a tudományossal ellentétbe hozzák, s ütközetet akarnak közöttük előidézni. Az irodalom e két tényezőjének kegyelettel kell egymással bánni.

¹⁰⁵ Részemről kellemes kötelességet vélek teljesíteni, midőn az említett vállalatot, mint igen fontos tényezőt irodalmunkban, a közönség lelkére kötöm, s bárha magam; mint bevallott szépirodalmi író, ki szakmámon kívül egyebet nem tanulmányozhatok, magamat annak írói közé nem sorozhatom is;
¹¹⁰ a szaktudományok úttörői előtt tisztelettel leveszem kalapomat s szívesen üdvözlöm őket azon a tércen, mely eddigelé ugyszólván üres volt: a következő programm engedje áttekinteni mely mérvben leend az betöltve?

KEDDI LEVELEK

Irta

Péntek

[1857. jún. 9.]

Nevem ismeretlen, hancm én magam nevezetes ember vagyok. Abból áll pedig a nevezetességem, hogy mikor én utazom, akkor mindig esik az eső. Nincs az a megátalkodott nagy szárazság, mely meg ne induljon, ha én indulóban vagyok; 5 ha elhalasztom az utamat, ő is vár, rám les; ha megszőköm, utánam jön, felkeres, úgy ereszti meg a vizek csatornáit; s csak akkor szűnik meg, ha ismét hazakerültem. Egyszer Erdélyben hat hétig hordtam az esőt, városrul városra; elcinte instáltak, hogy ide és oda menjek, vigyek nekik esőt; utóbb 10 meg könyörögtek, hogy vigyem már odább, mert sok lesz. Ez az én garaboncás diáki fátumom tehát nagy áldás az országra nézve, mint az elmúlt hét is váltig bizonyítja, de annál rosszabb áldás rám nézve. Egyébiránt Pesten hiába volt tegnapelőtt eső, ma már megint akkora a por, mint a Saharában. Volt belőle 15 részünk a lóversenyen. Szegény lovak! Mit érdekli őket a jutalom, a billikomok, a tömegek tapsai? még csak a lapokban sem olvashatják nevciket, még is úgy igyekeznek, úgy törnek előre, egymást megelőzni, minden ármány, minden szinfallmögötti intrigua, minden kegyes pártfogás nélkül: itt van 20 egycdül a világon a valódi talentum diadala a nyegleség fölött, a nagy jutalomkérdésben cz uttal gróf Kinszky paripája nyerte el a *tíz drámai jutalmat*; biz a *Pegazusnak* nem vesztegetnek ennyit. A lóverseny után egy szinte érdekes versenynek valék tanuja; két, egy lovas bérkocsis fogadott egymással száz itce 25 sörben, hogy kettőjük közül melyiknek *rosszabb* a lova? Itt az volt a kérdés, hogy melyik éri el *később* a vámkorlátot?

az utóbb érkező a nyertes. Természetesen mindegyik a másik lovának a gyepelűit vette kezébe, s ütötte vágta tehetsége szerint, hogy a saját magáét elhagyja vele. Az egyik himpókos volt 30 a másik csökönös: még tán most is futnak. Az emberek nevettek rajtuk, pedig meglehet hogy tiz év előtt az a két paripa is ott futott versenytéren s tüsszögött a delnök tapsaiért s kergette a dicsőséget. Lóverseny után még elég időnk maradt a gazdasági kiállítást megtekinteni. Nehéz volna megmondanom, hogy mi tetszett nekem legjobban e nagyszerű tárlatban, 35 melynek tárgyait úgy is majd megismertetik nálamnál bölcsebb emberek; de még is megtudom mondani: legjobban tetszett nekem a gépek közt egy alföldi derék magyar közbirtokosné, a ki fennhangon vitába elegyedett az angol gépészszel, bizonyítva neki, hogy az ő tekervényes vajköpülő gépe nem olyan célszerű, mint a melyet itt nálunk általánosan használnak 40 s abból soha vaj nem támadhat elő. Az angol azzal mentette magát, hogy náluk másforma a tej, mint minálunk. Hogy boldogságomból semmi se hiányozzék, estére még a színházba 45 is betudtam jutni nagy protectió utján. Biz oda jutottunk, hogy még nyáron is alig térünk a nézőhelyre, öt—hat év előtt akár táncot jártunk volna benne. Beck énekelt fölemelt árak mellett; azt mondják, hogy hazánkfia; azért is énekel olyan szépen. Mielőtt Becket hallottam, azt hittem, hogy a mi 50 *Füredynk* igen jó énekes; hanem most, hogy Becket hallottam, még inkább hiszem: vasárnap szinte érdekes hallvány (ad normam: látvány) volt a színházban: *Bordet Fruzsinka* hegedü virtuozné; a kisasszony nem cigány ugyan, de ezért igen szépen hegedül; egy műbaráttól azt a naiv nyilatkozatát hallottuk a fiatal delnőnek, hogy ő, bár szülei gazdagok, büszkeségét helyezi abban, hogy *menyasszonyi hozományát* művészetével szerezze meg. E kedves ohajtás egyedül is elég arra, hogy a nagy világ kezein hordozza. Sietek még azt a hirt közleni, hogy nagy férfiaiink emlékszbrai ismét kettővel fognak szaporodni; egyik *Katona* álló szobra, melyet *Tomori* készítet a 60

nemzeti színház számára, másik *Márton Ferenc* tanáré, kinek a pápai tanoda köszöni létalapját, s ezért hálából utódai mellszobrát kívánják fölállítani: mind kettőt valószínűleg Züllich készítendi.

148

SZERDAI LEVELEK

Irta

Péntek

[1857. jún. 10.]

Egy nagy tudósunk valamikor így határozta meg a lóversenyt: lófuttatás = lófuttatás; az élc fennmaradt, s azóta is sokszor elmondták már; csakhogy nincs igazuk benne, valamint annak a tudósnak sem volt. A lófuttatás több, mint
5 lófuttatás. Először a lóverseny hatalmas előmozdítója a lónemesítésnek; másodsor hatalmas mágnes, mely főurainkat fővárosunkba vonja; harmadszor igen nemes multság; azért tehát le a kalappal a derék lovak előtt és hátrább az élcekkal!

A lóverseny, mint tudjuk, kiválólag angol multság; minden
10 számításra megy; a paripák éve, születéshelye, szüleinek rangja, s a lovagok terhe számításba jön, hónapokkal a verseny előtt a lovakat bizonyos orvosságokkal regalirozzák, a lovaglókát koplaltatják hétszámra; pénztételek, bánatpénz, jutalmak, fogadások vannak a multsággal összekötve; a nyereség és
15 veszteség finom hazárdjátéka, a szép delnők mosolyai, a nagy gombos csizmák és lovagkorbácsok, a vágatató paripák látványa, a végtelen por és a lovaglás gyönyörei oly sajtátszerű kéjvegyítéket alkotnak ebben, a minőt csak igazi angol tud élvezni. Legyünk tehát e néhány órára angolok.

20 A mint a versenyterre kiérünk, már az uton előre meglep
bennünket azon látvány, melyet mintegy ötven csonkabéna
koldus alakja képez, kik ott a tengelyig érő porban a robogó
hintók előtt fetrengnek, rongyaikat lobogtatva, béna félmez-
25 telen tagjaikat emelgetve a levegőben: „irgalom, kegyelem,
nagyaságos uraim! adjatok a szegény koldusoknak!” Lehetetlen,
hogy valami részvényes társulat ne hordatta volna őket ide
az ország minden részéből, annyira válogatott nyomorékok
valamennyien. Ez is igen angolos találmány; az élvezet piquant
izéhez tartozik. Az embernek, a ki négy lovon megy, olyan
30 jól esik ellentétül látni azt, hogy másnak meg lába sincsen, a
min járjon.

Van egy nagy deszkaszin, abban második, első és legeslegelső
helyek 1. 2. 3 frtokért pengő pénzekben. Szerény emberek
vagyunk, csak az első helyre váltunk jegyet. Ennek azután
35 az a következése, hogy ismerőseink, kik a három forintos helye-
ken ülnek, nem akarják észrevenni, ha köszönünk nekik; mi
pedig viszont cserében azokra nem akarunk ismerni, kik az
egy forintos helyekre váltottak. — Ez mind angol fashion.
Egy 3 ftos collegám az én alázatos szolgájámra plane azt felelte,
40 hogy „servus amice” s elbujt előlem messze, hogy meg se
lássam, és hozzászólással ne compromittáljam. Egyébiránt
ide más lovakat jöttünk nézni. Az első csengetyü kondul,
a jeltáblára, mint falusi templomban a dicséret verseit, kirakják
a paripák számait; a karcsu délceg paripák előhozatnak az
45 istállóból, oly délcegen szedegetik lábaikat, mintha sajnálnák
a füvet, a mit patkóikkal legörbitnek, s oly büszkén hordják
fejüket, hogy ha még hozzájuk nézi az ember a hátukon ülő
előre görbedt jockeykat, háromrét hajló térd- és nyakkal,
tarka ujjasokban, harkályfejü sipkával, sovány, elcsigázott
50 ábrázattal, kénytelen megvallani, hogy mégis gyönyörű
állatja az Istennek a ló.

Másodszor csengetnek! a lovasok sorba állnak, a nézők
elcsendesülnek, a részvényesek félreállnak a pályaterről,

zászlós urak jelt adnak a futásra, a csengetyü harmadszor szól
55 s hat paripa neki indul. Egyik másik az első rohamnál előre
vállik; hagyják őt előre sietni, az első kanyarulatig látszik, hogy
folyvást előzi társait egy pár öllel, mire a kör átelleni részére
jutnak, már akkor a távkülönbség apad, nem sokára utolérik,
60 elhagyja egy, azután kettő, végre hátul marad, az a kettő
pedig előre vállik; most a második fordulóhoz érnek; most
fuss, a hogy tudsz; valamennyi neki ereszti a kantárszárat,
ráfekszik lova nyakára, a lovagok alig látszanak nyergeikben
ülni; most negyedszer szól a csengetyü, csak ötven öl még a
célíg, a lovagok korbácsa dühítően csapkod a futó paripára,
65 kettő messze elhagyta a többit, mind a kettő Hahn grófé
volt. Nyertek 200 aranyat és a tétösszeget.

A második verseny a 600 darab álladalmi díjért történik;
most Kinszky Octáv gróf sötétpej lova nyeri el a koszorut
Henckel grófné sárgája felett. Milyen büszkén hordja fejét
70 a nyertes, milyen szomorú az, a melyik veszett. Milyen különös
az, hogy az emberi szenvedélyeket úgy lehet közölni az
állatokkal!

A harmadik futás urlovagoké asszonyságok pályadíjért.
Nem a 100 aranyos serleg és a 200 arany díj, hanem az a fő-
75 érdek, hogy delnök adják. A versenyző paripákon mind főura-
ink maguk ülnek a szokott jockey öltözetben, a mi a lóverse-
nyen kizárólagos divat; versenyt futni nem lehet crinolinnal,
sem a mi annak a férfiak részéről megfelel, magas tetejű kalap-
ban. Talán kucsmában és palóc mellénnyel lehetne; hanem
80 az meg kocsisos viselet; mentében, kalppal nagyon szép
volna, de alkalmatlan; azért kénytelenek vagyunk megnyugod-
ni az angol divatban s nem kötelőzködünk. Főuraink igen jó
lovasok. A díjat Pálffy Pál gr. nyerte meg; nyomába Zichy
Aladár gr. hágott.

85 Legérdekesebb volt az eladó verseny; melyben a két előre-
haladt paripa száz lépésnyire a célhoz egy hajszálnyira érte
egymást fejeivel; egyik volt Auersperg hercege, másik Birch

főhadnagyé. A két lovar sarkantyuba kapta a versenyző paripákat; a nemes mének maguk is érzeni látszottak, hogy itt minden erejüket össze kell szedniök; úgy nyujtották előre 90 minden karcsu nyakaikat, hogy egymást csak félfejjel is megelőzhessék. Végre a céltől néhány ölnyire egy roppant ugrással Auersperg paripája előnyt nyert a másik felett, s egy perc mulva első volt a célvonalnál. Ilyenkor aztán tapsol a közönség. Egy másik 95 paripa féluton megbotlott s azonnal tönkre sántult. Ilyen a barmok dicsősége. Ma koszoru, versenydíj és abrak: holnap kenderhám, rongyászszekér és ütleg. Művészsors!

149

PÉNTEKI LEVELEK

Irta

Péntek

[1857. jún. 12.]

Tehát ma van az ítélet nap előtt való Péntek!

Holnap eljön az űstökös csillag, s azt mondja, hogy quittek vagyunk. Immár közeledik az a nagy mennyei tanchirozó kés, mely ezt a régen főtt gombócot ketté fogja vágni. Csak az a 5 kérdés még, hogy hol messe ketté? Képzelem, hogy ha azt a föld népeitől megkérdezné, kapna folyamodást eleget. Irlandból azt kérnék, messe el az angol tenger közepén, Törökországnak tetszenék a Pruthnál, szegény cserkeszeknek a Kaukáz mellett; Chinában azt kérnék, hogy vágja el ottan, 10 a hol a veresfejű szörnyetegek állnak, Szicilia azt kiáltná: „a Scylla és Charybdis közt!” Már én csak azt mondom, hogy úgy vágja a földet ketté, hogy Oroszországot ne szabja a mi hemisphaeriumunkra. Menjen ő jobbra, mi balra, legyen övé

a föld egyik fele, mi majd csak megélünk a másik felében
15 valahogy.

Hanem félre a tréfával! az üstökössel nem kell enyelegni; a
mi meg nem esik juniusbán, megeshetik juliusbán; akkor
telhetik be rajtunk az ítélet napja, mikor nem is vártuk. Azért
illendő lesz magunkat úgy készen tartanunk, hogy az ítélet
20 órájában, ha nem is felmentő virtusokat, de legalább enyhítő
körülményeket birjunk felmutatni, a mik közé tartozik először
is előfizetni a hírlapokra; mentül többre, annál több felmentő
tanubizonyosság, a mit annak idejében előkérnek; azután kegye-
sen élni, magyar könyveket olvasgatva a s végre testamentomot
25 tenni, nem feledve ki belőle a tudóstársaságot, nemzeti színhá-
zat s jótékony közintézeteket. A ki így cselekszik, arra nézve
nem vész el a világ.

Már például Nyiregyháza soha el nem veszhet, mert annak
derék népe éppen most tett alapítványt a magyar akadémia
30 számára. Hazám nagy férfiai, és nagy városai! még egy napig
van idő a megtérésre! Nyiregyháza megmutatta a szabadulás
utját, melyre egyébiránt még több ut is vezet.

Különben akármerre dül a világ, ott is megmaradunk azok
a kik vagyunk; s nem tagadjuk el a másvilágon, hogy kik
35 voltunk itten? Azért nem is illik hozzánk, hogy olyan nagyon
féljünk.

Tehát holnap, kegyes olvasóm, *együtt vagyunk a paradicsom-
ban*; miként nagy Democritunk, S.b.s.ty.n. Gábor mondá a
tisztelendő urnak, mikor a szolgáló mind a kettőt egyszerre
40 lőntötte az asztalnál a paradicsom mártással.

SZOMBATI LEVELEK

Irta

Péntek

[1857. jún. 13.]

Érzékeny történettel kezdem mai levelemet, s kérek mindenkit, hogy ne tekintse azt költeménynek. E napokban egyik regényírónkhoz egy tisztességes vidéki férfi lépett be, szomorú arccal és szemekkel, a mik nem tagadhatták el, hogy sokat

5 sirtak. Az egy rövid történetet mondott el a regényírónak, mely így hangzik: „Egy kis csendes falucskában élt egy boldog család, megáldva szép és okos gyermekekkel, kik közt a leg-

10 szebb és eszesebb volt a legidősb leány: talán tizennégy éves lehetett. A lányka komoly és ábrándos volt mindig, szüntelen könyvek között élt; többet is ábrándozott, mint kellene; különben szelid és ártatlan. Milyen is lehetne más egy tizennégy éves gyermek? Ő volt szülőinek szemcfényec. Egy éjszakán a kedvenc-leány nyomtalanul eltűnt a háztól. Csupán egy barát-
néja tudott felőle annyit, hogy neki többször mondá, milyen

15 magasztos a művészi pálya; mint szeretné azokat elérni egykor, kiknek neveit naponként magasztalva látja a hirlapokban, különösen egyet azok közül, kit többször látott Pesten s ideál-
jaul választott. Titokteljes eltűnését ez ábránda hozták kap-
csolatba: — a lányka elhagyta az atyai csendes hajlékot, hogy

20 a szinpadot keresse fel. Az ember önkénytelenül reszket miatta. Hová mehet egy tizennégy éves gyermek pénz nélkül, ismerők nélkül, tapasztalatlan, gyanutlan? kinek semmije és senkije nincs, de van szépsége és ábrándos szíve. Minő veszé-
lyek, minő örvények közé veti magát öntudatlanul egy ros-

25 zónzó világ tömkelegében?” Ily esetekben nem segít a köz-
igazgatás hatalma, midőn a gyöngédség a neveket titkolni parancsolja; a rejtett fájdalom féli a nyilvánosságot; a közérzű-

letnek kell a mentő szerepet elvállalni. — Mi egész bizalommal
szólítunk fel minden vidéki színigazgatót s más egyéb ember-
30 barátot, kiknek az ábrándos gyermek sorsáról tudomásuk akad;
bánjanak e téveteg kedélylyel emberien; mondják el neki,
hogy távozása által egy egész család szívébe fájó sebet ütött;
szóljanak őszintén hozzá a színészi pályáról, hogy az sok tanul-
mányt, nagy tehetséget igényel választottaitól, s ad nekik
35 viszont sok szenvedést, sok kísértetet; hogy a hol a legtöbb dicső-
ség terem, ott terem a legtöbb megaláztatás is; mondják
meg neki azt, hogy ha ábrándjai szétfoszlottak, otthon még
most is szerető karok fogadják, ha a nagyvilág rémeitől visz-
szaretent, otthon atyát, anyát, testvéreket talál, kik soha szemé-
40 mére nem fogják neki vetni tévedése óráit; és ha valóban
ellenállhatlan volna a vágy, és annak megfelelő a tehetség,
mely őt a színművészet világába vonza, ha oly erőssé fejlődött
jellem volna benne, mely akaratát végig megtartani képes,
akkor is mondják meg neki, hogy az elhagyott szülők nincsenek
45 előítélettel e szép pálya ellen; tudassa velök hollétét és
azok mind anyagi segélylyel, mind lelki buzdítással járulnak
utja elé és büszkéek lesznek nevére. Kérek mindenkit a fájó
szívek nevében, s egy ártatlan lélek sorsa végett, vegyék e
néhány szót komolyan, s ha valami érdeklő tudomásukra jut,
50 közölgék azt e lapok szerkesztőségével.

Mai nap egy ismeretlen fiatal ember kívánt nálam jó estét
korán reggel, s azon kérdéscmre, hogy mi tetszik? azt felelé,
hogy ő szeretne vagy lapszerkesztő lenni, vagy nevelő; ajánljam
valaminek. A derék ifju olyan részeg volt korán reggel, hogy
55 alig állt a lábán. Tudja kedvesem, lapszerkesztőnek meg nevelő-
nek nem ajánlhatom, mert azoknak okvetlen sok száraz
kortyot kell nyelni. Hát gondoljak ki neki valami más hivatalt,
a mire képesnek hiszem. Minthogy akkor élő szóval nem
felelheték rá, nem jutván eszembe semmi, most írásban adom
60 ki. Találtam egyet. Folyamodjék a permanens gazdasági kiállít-
ás borbiráló bizottmányábani rendes tagságért.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. jún. 14.]

XLV. Levél. *Tücsök*, dráma Birchpfeiffernétől, fordította Bulyovszkyné.

Tisztelt szerkesztő ur! Mióta az írásbeli próféta sáskákkal élt a pusztában, azóta nem említi a történet, hogy a prücsköt
 5 emberi táplálékra használták volna fel. Ime, ez az első eset. Még pedig szellemi táplálékul, a mi több. Kóstoltam, jó volt, megehető. Nem valami ritka comedentia biz az, de egészséges cledel; nem rontja el a gyomrot. Van benne egy ügyesen keresztül vitt erkölcsi eszme; a miben az van megfejtve, hogy változtatja át az igaz szerelem az emberi jellemeket; a kis tücsök egy
 10 vad makrancos erdei ördögöcske, a kiből a szerelem által gyöngéd házi asszony válik, az ő szerelme átváltoztatja környezetének jellemét is, a kik gyűlöltek, megszeretik, s részint feleségül veszik, részint katonává lesznek a kedviért. A Tücsök azon szerény darabok közé tartozik, a miket egyszer látni jó;
 15 meséje érdekes, hanem ha azt már egyszer tudja az ember, tovább semmi sem érdeklí; nem az indulatok játéka, nem a szenvedélyek, mert azok mind a szinpadon kívül vannak hagyva, ugy hogyha valaki Sand György beszélyét, mellyből
 20 e dráma készült, elébb el nem olvasta, nem is tudhatja, miért haragusznak azok odafenn egymásra? Én például eleinte azt gondoltam, hogy minden férfi feleségül veszi benne a hozzáálló asszonyszemélyt, Barbeaud apó Fadette anyót, Landy a Tücsköt, testvére a cserebogarat, a többi is kiki párjára akad s
 25 nagyon megcsalatoztam, hogy ez nem történt meg. Vigasztal egyedül az a tudat, hogy legalább a tücsök maga boldog és hogy az öreg Fadette anyó huszezer frankot hagyott neki hátra. Szegények, azzal is kezdenek valamit. Áldásom rajtuk.

Kakas Márton

KEDDI LEVELEK

Irta

Péntek

[1857. jún. 16.]

Egy hét óta valamennyi hirlapban mind arról beszélnek, hogy fél a jámbor népség az üstököstől! Prágában szó volt róla, hogy szombaton a boltokat bezárják s húst ne mérjenek; hogy a földeken nem kell dolgozni, mert az üstökös előtt

5 járó köd megfojtja az embert; Krakóban pedig éppen 13-án nagy zivatar támadván, jégesővel és villámlással, egy jámbor asszony, öt gyermek anyja, annyira megrémült, hogy nem akarván bevárni a világ végét, felakasztotta magát; mi ilyen csoda dolgokról nem referálhatunk; nálunk bizony nem sok

10 hajszál hullott ki a világ vége miatt; soha egy közrendű embertől sem hallottam, hogy félt volna az ítélet napjától. Magyar embernek kemény a feje, nem igen hisz el valamit; itt még az üstökösnek is nehéz humbugot csinálni. Ezt majd Bacherl ur tapasztalni fogja, — nem ad vocem „üstökös” hanem ad

15 vocem „humbug;” — Bacherl ur Pestre jött s verseket olvasna fel, ha volna kinek. Bacherl ur híressé lett az által, hogy be nem bizonyította, miszerint a ravennai viador az ő szerzeménye s most ezt a negatív hirhedettséget felhasználja arra, hogy magát pénzért mutogassa. Mennykő speculatio! Csak az a

20 baj, hogy rossz helyre jött, mert minket bizony maga a ravennai viador nem sokat érdekel.

Még össze sem törte az üstökös a földet, már is elkezdik azt újra összeraggatni: valami jámbor francia tudós megint adott ki egy munkát, a mi rommeke a francia geo- és aethnographiai

25 Klimius Miklosiadoknak. Nem mond benne kevesebbet, mint hogy a *Tiszától* kezdve a Pruthig egy nagy román nemzet lakja a földet, mely most is diákul beszél s jelvényül (hol?)

most is a S.P.Q.R-t használja, s annálfogva éppen alkalmas volna a panszláv és philhellen törekvések közepette hatalmas választó fal lenni. Már most nem tudom, hogy mi vagyunk-e azok a hatalmas római utódok, vagy székely atyánkfiai, vagy a szászok, vagy a szerbek, vagy tán az oláhok? Valjon a franciák mit szólnának hozzá, ha egy pár vármegyéjüket Spanyolországnak ajándékoznák? ők is római utódok.

35 Egyben mi is kezdünk hasonlítani a párisiakhoz; ezek a rémesen szaporodó öngyilkolási hírek, tegnap egyszerre három öngyilkos nőt vittek a Rókus kórházba; egyik torkát, másik életereit metszette fel, a harmadik, egy 20 éves leány felakasztotta magát. Mindhármat az élet bajai vitték az élet végének siettetéséhez. Ez is a civilisatiohoz tartozik. Nagyobb az emberek lelkén a teher, és gyöngébb a lélek!

45 A mezőturi zsindeyes csárda mellett Stern József, nagyváradi marhakereskedőt rablók támadtak meg, s szekeréről leütve 72,000 forintot vettek el tőle. A bankjegyek közül 70 darab ezres volt, s mindegyik jegy az 1000-nél veres iracsalsal bélyegvezve; egyre pedig hátul az egész számadás az eladott marhák-ról fel van írva. E bankjegy kiadásakor az illető jegyekről majd rá lehet ismerni azoknak eltulajdonítóira.

153

CSÜTÖRTÖKI LEVELEK

Irta

Péntek

[1857. jún. 18.]

Sokszor gondolkoztam azon, hogy mi nem szeretnék lenni? nem szeretnék lenni ballettáncos, a mióta láttam, hogy fújnak a jámborok a szinfalak között, végzett munka után; nem sze-

retnék lenni kintornahúzó, hogy egész nap hallgassam azt az
5 egy nótát; nem szeretnék lenni postakocsis, mikor szörnyen
óhajtok itthon ülni, nem szeretnék lenni állatszelistő, tigrisek
torkában fejemmel, sem pedig vidéki színházi igazgató hasonló
okoknál fogva, és nem szeretnék lenni tűzijátékos. Bolond
10 gondolat. Teljes életében abból élni az embernek, hogy a
legirtózatosabb halállal játszik. A hirhedt Dobermont berlini
királyi tűzművész most ily iszonyu játékkal érte végét. Valami
nagy előadáshoz készült, s miután készleteit bezárta műhelyébe,
családjával együtt lement kis kertébe szórakozni. Egyszerre
15 neje figyelmezteti, hogy valami pattog a műhelyben. Dober-
mont odatekint s csak annyi ideje volt még, hogy testével
eltakarhassa nejét; egy pillanat múlva légberepült az egész ház;
a repülő romok a művészt összezuzták s nejét csak a férj holt-
teste menté meg a haláltól; a művész leánya is több közuzást
20 kapott s két munkás össze lett törve, egy harmadik, ki egy
mellék épületben betegen feküdt, kétszáz lépésnyire el lett
hajítva ágyastól együtt, gondolni lehet, hogy halva. Ilyen
baj nélkül csakugyan ellehetne a világ.

Emlékeznek olvasóink, hogy e hó 3-kán Komáromból
földrengésről tudósítottánk, most küllapokból olvassuk, hogy
25 hasonló földrengést Drezda környékén s az Elbe-völgy több
pontján éreztek, különben ilyenkor minden ember érez
valamit, és azt hiszi, hogy földrengés. Egyébiránt az egész
világ elsülyedési zajt csak az ujság írók csináltak, azért tették
pedig junius 13-ra hogy majd azután minden ember sietni
30 fog, a fölötti örömben, hogy nem mult el a világ, a hirlapokra
előfizetni. Ez mesterfogás, ilyen mesterfogás volt a minap a
a levélbélyeg-kacsa is, a mikor egy lap kikürtölé, hogy valami
angol nagy pénzben fogadott, miszerint egy év alatt egy millió
elhasznált levélbélyeget összeteremt, s egy árva gyermeket
35 örökösévé tett azon esetre, ha neki annyi elhasznált bélyeget
összeszed. Kéretik tehát az érzelmes közönség, könyörüljenek
a szegény árván, gyűjtsenek neki hasznavehetlen bélyegket,

küldjék ide meg ide a lap szerkesztőséghez. A jámbor közönség nyakra-főre gyűjtötte a marqueeokat s küldötte a szerkesztőnek, azután jártni kezdte a lapját, hogy értesüljön az eredményről, utoljára aztán kisült, hogy humbug volt az egész; nem létezett soha sem angol, sem árva gyermek a világon. Mundus vult decipi. De mégis legjobb humbug volt nekünk a szebasztopoli háboru, kár hogy olyat nehéz csinálni megint.

45 Ad vocem ujság irás: egy csehországi lapszerkesztőhöz be-
megy egy jámbor talpacs s arra kéri, hogy tegye ezt ki az
ujságba: „az S-i iskolamester vigyázzon, mikor délre harangoz,
hogy engedje elébb az órának elütni a tizenkettőt, mert ha
az alatt üt az óra, a mig harangoznak, akkor valakinek meg
50 kell halni a faluban.” Miután a szerkesztő elég tapasztalatlan
volt erre azt felelni, hogy az csak babona, a tudósító meghara-
gudott s azzal fenyegetőzött, hogy felmegy Bécsbe s kiiratja
ezt az ujságban ott.

Mi mindenre rá lehet különben venni a jó közönséget
55 (persze másutt, mert nálunk arra sem tudjuk rávenni, hogy
lapjainkat járassa) bebizonyíták a Lüneburgi Bartelek. Ez egy
nagykereskedő ház, mely így gazdagodik meg: kihirdeteti
a hirlapokban szerte, hogy ő minden embernek rang és nem
különbség nélkül tud olyan utat mutatni, melyen törvényes
60 uton 60 ezer tallér birtokosa lehet félesztendő alatt; a ki e
titkot meg akarja tudni, küldjön be a Bartel firmának 5 tallért
franco, s megkapja a csálhatatlan utmutatást. Mikor azután
az együgyü ember beküldi a maga 5 tallérját; akkor azt felelik
neki franco: méltóztassék egy badeni sorsjegyet vásárolni a
65 Bartel-háznál, azzal lehet nyerni 60 ezer tallért. A jámbor rá-
szedett ember aztán hiába lármáz, hogy ezt úgy is tudta;
az 5 tallérja ott marad; a Bartelház nem csalta őt meg: meg-
mondta, a mit ígért. És ezen az uton megtudtak gazdagodni
és folyvást gazdagszanak. Nagy capitalis az emberek együgyü-
70 sége!

SZOMBATI LEVELEK

Irta

Péntek

[1857. jún. 20.]

Hogyan jut az ember címeihez?

Előrebocsátom, hogy Németországban általános szokás minden olyan embert, a ki valami tudományyal foglalkozik, *doktornak* nevezni; és ez utoljára nem valami rang felőli fogalom, hanem csak egy kisegítő cím, mint nálunk a *tens ur*, a mivel mindenkit meg lehet szólítani a nélkül, hogy az ember aggódnék, hogy mi címet találjon ki a számára? E napokban két külhoni művésznő előadásokat tartva itt Pesten, mihozzánk is elküldé megtisztelő jegyét, a külborítékra ilyen címet írva: „*An den wohlgeborenen Herrn dr. Magyar Sajtó.*” Minthogy pedig magyar ember doktor alatt csupán *orvost* szokott érteni, s minthogy a hirlapolvasáshoz nagy *patientia* kell, tehát reméljük, hogy e váratlan kinevezés után a jövő félévben sok *patiensünk* fog lenni.

Tegnap lapunkban nagyon feltaláltuk dicsérni a pepsint, mely orvosság, mint tudva van állatok gyomrából készül, s emberi gyomor bajokat gyógyít. Amerikában egy orvos (Nugent) azt a találmányt még tovább fejtette; ő egyenesen *emberi organumokból* készített gyógyszereket a megfelelő organumok betegségei ellen; s e célra az ujan eltemetett halottakat lopogatá ki sirjaikból, azoknak tüdejét máját, szivét etc. praeparálva tüdő, máj, és szivbajok ellen. Egyszer azonban rajta kapták a halott orzáson, s az elárult tudor mérget vett be, titkát azonban meglették írásai között, s halála előtt megvallá, hogy tizenhat hullát használt fel így gyógyszereknek. Ha ez a gyógyrendszer valahogy lábrakap, az ember szinte félni fog beteggé lenni. Eddig sem valami kedves dolog volt

a diák konyháról élni; de hogy az ember épen a felebarátjának a porcikáit szedje be lapdacsokban, az egy kicsit erős.

30 Párisban ismeretes volt néhány év előtt a demimonde köreiben D. Natalia, kinek csodálatos szépsége igazolá az elnevezést, mely alatt őt az elegans világ ismeri; úgy hívták, hogy „királyné”. A királynénak voltak adó-fizető vazalljai, udvara, palotái, udvari festői, poétái, tudósai; a kik felett ellenállhatlan hatalommal uralkodott. Egyszer egy kis pattanás támadt az arcán; 35 egy hónap alatt az a pattanás az egész arcot ellepte, s a csodaszépségből lett egy ijesztő rémkép. Semmi orvosi tudomány sem tudott rajta segíteni, a baj gyógyíthatlan maradt. Egyszerre odalett a királynéság; eltűntek a hódolók, az udvar, a paloták, 40 a kincsek, minden elolvadt, mint a tavaszi hó, s a „szépség királynője” kórházba jutott. Ott sem tudták kigyógyítani, végre elutasíták onnan is: ne foglalja az igazi betegek helyét, hisz neki semmi baja sincs, csak az arca rut, a miatt dologhoz láthat. De a hajdani királynőnek nem volt kedve kézi munka 45 után élni többé; egy este a vízbe ölte magát. Néhány sorban megirta, hogy ki volt? Mikor a halászok kihúzták a vízből, meglelék nála az irást. Egy gavallér, ki nemrég ezrekkel fizette egy kegyes mosolygását a szép Natáliának, épen odavetődött, mikor tova vitték. A rendőrtiszt mondá neki, hogy 50 ez a hajdani „szép királynő.” — „Lám, lám!” felelt rá a gavallér s füttyörészve odább ment. — Ez a demimonde halotti prédikációja.

A budai sváblhegy sok ideig híres volt nem csak jó vizéről és levegőjéről, de különösen arról, hogy ott soha sem volt tolvajsági eset. A jámbor *beenszülettek* mintegy becsületkérdést csináltak abból mindenkor, hogy a tolvajfélét kipu szítsák maguk közül, s a nyári lakosok bátran hagyhatták künn a fák alatt az erdőekben éjszakára holmiciket; reggel mindent helyén találtak. Emlékezem rá, hogy egyszer a Farkas-völgybe vezető 60 utfélen egy magastetejű cylinder kalapot láttam elhagyva, beletett zsebkendővel, melyet gazdája bizonyosan illuminált

fővel felejtethet ott; — egy hét mulva megint azon mentem, még akkor is ott volt a kalap és benne a zsebkendő; pedig az alatt száz meg száz ember mehetett el mellette. Két hét mulva
65 ismét azon mentem, akkor már nem csak hogy a kalap és a zsebkendő ott volt, hanem egy optimista fekete rigó is jónak látta belerakni a fészket, volt benne négy tojás, úgy hiszem ki is keltette mind a négy fiát benne, s azóta derék rigók lettek belőlük. Hanem az utóbbi két évben elkezdtek hallatlan
70 merényletek történni: tyúkok, bárányok tűntek el az udvarokról, cseresznyefák koppantattak meg, végre épen közrémültre egy házablaka is betörtetett, s a benne lakó összes pénzkészlete elraboltatott. De most már az egész lakosság hajtóvadászatot indított a rablók ellen, s az összevetett törckvésnek sikerült
75 az egész bandát kézre keríteni. Három tagból állt a veszélyes szövetség, mely két év óta rémületben tartá a nyári lakosságot, mind svábhegyi bennszülött indus ifjak, a legidősebb közölök tiz esztendő! — Az a ravaszság, melylyel csineiket intézni tudták egymás kezére játszva, becsületére válnék a londoni
80 csirkefogóknak is. Olvasni egyik sem tanult még.

155

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. jún. 21.]

XLVI. Levél. *Pénzkérdés.* Irta Dumas Sándor, fordították Feleki és Huszár. Előadatott Szentpétery javára.

Mi az a pénzkérdés? Mikor Hora és Kloska fajtája tüzes taplóval csiklandja az ember talpát s azt kérdi, hogy „ungye bany?” (hol a pénz?) ez aztán a pénzkérdés. Franciaországban
8 ezt sokkal fainabbul tudják, ott van egy arra való intézet, mit úgy hívnak, hogy börze, ott minden torturázás nélkül

kiveszik az emberből, hogy „ungye bany?” Az egész darab tartalma olvasható a Politikai Ujdonságokban a börzetudósítások rovat alatt. A ki restel szerdáig várni, annak telegrafi uton megküldöm azonnal. Tehát: Páris, 1857. jun. 16. Gazdag grófné 50%, ingadozó helyzet; öreg báró, alpárin alól 25%; bárókisasszony, — szabott árak; menyasszonyi ajándék — 125,000 frank. Egy milliomos — nagyon keresett cikk. Fiatal szerelmes — flau, nem járandó portéka. Szerelem — kevésé keresztetik. Fiatal szerelmes leányka — prolongatio nehéz; vége felé az üzlet lanyha; a közönség előtt a cursusok esnek; s dacára a hausse törekvéseinek (odafenn a szinpadon) a contremine (a sűgőlyukban) leszállítja az actiákat, a papírosok a piacról visszavonatnak. No a ki ebből meg nem értette a darab tartalmát, az aztán, ha végig hallgatja sem érti meg; úgy tele beszélnek az embernek ott a fület milliókkal, ágiókkal, actiákkal, hausseal, baisseel, hogy utoljára maga is azt hiszi, hogy legalább százezer forintot vesztett egy ülő helyében.

36 Kóstolól csak egy ötletet emlitek fel a darabból. A milliomos azt állítja, hogy ha egy csomó fiatal ember, *a kinek semmije sincs*, összeállana egy társaságba s az a társaság őt tenné meg bankárjának s így bocsátana ki egy millió franknyi váltókat; ő kapna e váltókra pénzt 25%-re, s viszont kitudná azt adni 50%-re s így nyerne a társaság *semmiből* évenként 250 ezer frankot. Az benne a nevetséges, hogy ez igaz. A darab irányeszméje azokat ostorozni, kiknek minden gondolatjuk a könnyű móddal meggazdagulás; az a nagy siker, a mit e darab Párisban aratott, s az a kevés, a mit Pesten tarlózott, mutatja milyen messze vagyunk mi még Páris háta mögött — a civilizatióban mi még nem is érezzük azokat a bajokat, a mik alatt ott már nyögnek. No de vigasztalódjunk: ide is eljön az, mint a crinoline. Az egész darabban csak az volt a legnagyobb fájdalom, hogy derék veteránunk, a beteg művész Szentpétery kérdésére

40 nem igen vallotta meg a közönség, hogy „ungye bany?”

Kakas Márton.

HÉTFŐI LEVELEK

Irta

Péntek

[1857. jún. 22.]

Van Budán, a Krisztina városban egy kis rozzant épület, éppen a svábhegyre vezető egyik utca valamelyik oldalán, a mit a tulajdonosa, egy Pesten lakó kereskedő már évek óta árul boldognak boldogtalannak, minden elképzelhető feltétel alatt, az ára két és három ezer forint között ingadozván. Ez előtt néhány héttel egy ismeretlen tőkepénzes odamegy hozzá, s azt mondja neki, hogy ad érte rögtön hat ezer forintot. Az ember úgy megijedt az ajánlattól, hogy nem fogadta el, azt mondta, majd meggondolja magát. A tőzsér azonban 10 erőttette a dolgot s kínált érte hét, nyolc ezeret. De már itt valami baj van, gondolá a tulajdonos, s futott ki Budára, megtekinteni, hogy mi történt az alatt a házával, hogy nem látta? keserű viz ütötte e fel magát benne, vagy arany terem az udvarán? Persze hogy nagy dolog történt az alatt, ott az ablakai 15 előtt állíták fel a szobrokat azon néző hely számára, mely készült a Fehérvár *budai vasut indóházának* alapletételi ünnepélyére. Tehát *szomszédja lesz az indóház!* Óh ez nagyot változtat a dolgon: most már látja, hogy hanyadán van. Nem nyólc ezerért, de tizennyólcért sem adja a házát! majd bizony! egy 20 év alatt azon a helyen három emeletes vendéglő épül; két év alatt minden négyszögöket drágábban fizetnek, mint a pesti dunapartot; nem adja a házát husz ezeren alól. A tőzsér nagy hirtelen megígérte érte a huszezeret. Mikor már a szerződés megvolt: a tulajdonos megbánta, összetépte az irást, nem, 25 nem adhatja harmincezeren alól. A tőzsér még sem hagyott békét, alkudott, ígért huszonnégy, huszonhat, huszonnyolc

ezeret, még ötszázat is rá; nem, nem! egy fillérrel sem alább. Egy reggel azonban maga a tulajdonos fut a tőzsérhez s mondja neki, hogy odaadja hát a házat, ha kell huszonnégy ezerért is.

- 30 De most a tőzséren volt a sor a megijedésre. Hohó! Mi lelte a házat azóta. Futott ő is hevenyén Budára. Jaj biz a házat az lelte, hogy a feldiszített állványokat használatlanul kezdték szétbontogatni, s azt beszéltek az emberek, hogy az indóház nem ide jön, hanem ki a Gellért mellé. A tulajdonos épen úgy
- 36 kezdett most licitálni lefelé, mint azelőtt felfelé: kínálta tizért, nyolcért, ötért a házat; mind hiába, vége volt az aranyhegynek; most már megint odadná kétezer forintért, ha kérdené tőle valaki, hogy adja?

- Egy fővárosi arszlánhoz nem rég belép egy házaló, s azzal
- 40 a merész ajánlattal lepi meg, hogy ő tiz pengőforintért egy óra alatt megtanítja őt *huszonhatfélekép kötni fel a nyakravalóját*. Tiz pengőforint egy órai tanításért szép pénz; ennyit sem zongora- sem nyelvmester nem kap, de ha azt vesszük, hogy oly életbevágó tudomány, mint a nyakravaló felkötés mester-
- 46 sége, mit igényel, még sem fogjuk azt sokalni. A gavallér lefizette a tiz pengőt, s a házaló valójában megtanította őt huszonhatféle nyakkendő kötésre, mindannyiszor különféle merész-ségű, alkotásu, és fordulatu csokorkötésekkel. Huszonhatféle csokorkötés! Valódi kincs, igazi bűverő egy gavallérra nézve.
- 50 A tiz pengőt jobb helyre nem tehetné volna. Másnap reggel azután meg akarja próbálni, hogy mit tanult? de óh fátum! a huszonhat maníere közül egy sem jutott eszébe, mind valamennyit elfelejtette. Már most sem pénz, sem tudomány.

- A minap az alaguton keresztül mentemben négy uri emberből
- 55 álló csoportozattal találkozám a pesti pompás bejáratnál. Mind a négyen el voltak ragadtatva a nagyszerű látvány által: „Hajh, milyen magasztos *templom* volna ez!” — sóhajtja fel az egyik. „Pompás *borcsarnoki pince* válnék belőle” — mondá a második. — „Derék volna *kaszárnynak*,” volt a harmadik véleménye; a negyedik úgy találta, hogy „igen szép volna *szin-*
- 60

háznak.” Nem lesz nehéz kitalálni, hogy ki micsoda volt a négy vélemény adó közül.

E napokban kaptam Kolozsvárról ezt a furcsa utcai színlapot, a mit betűszerinti hűséggel adok át a szomorkodó közönségnek; ettől tudom hogy felvidul.

65 *Comedia nyulakkal és tűzzel! Jeppó Szalámi társaság.* Van szerencsés jelenteni a fein publicumnak, hogy producálni fog még Bécsben sem látott szép Comedia — mikor khezdetik a szomoru mulatság itten láthatni. 1-ször a *Szörös majom* van
70 neki pajusz, khék szemed kicsin szakál, kicsin ajkod, a kinek tetszik, tessék! *Zweitmal.* A legyőzhetetlen *Buta orcátlan medve* van neki thulajdonság egy kis parasztság, kutya paj van neki ha jól lakni paprikás csirkével, és meg inni ein seitelwein.
— 3-szor. *Jeppó Szalámi* által tudni magyaráz crudel és szörnyűség a *khépeken*, mellyet az aszszony vinni a hátán. 4.
75 *Camera obscura*, pele nézni 2 pengő xr. 5. Nagyszerű *Begleitung*, urak urfiak válogatot legények, ezek fizetnek semmit ha nincs pénz. Kostál a cédula Dámáknak ingyen, férfinak franco a kinek tetszik tessék, la zsupunu gratis. A nyulak jönnek a
80 tűz gergyákban. Publikumba phártolásba gratiába ajánlani magát kegyesen

Jeppó Szalámi társaság

Kezdete mindjárt.

85 Ebben kétségtelenül az az élc, hogy valami szegény vándor komédiás, a ki egyctmást mutogat, megcsiperintett valahol egy gonoszbordábanszótt újságíróféjét hogy irjon neki valami célszerű hirdetményt, s az a kópé ilyen rettenetességgel eresztette szegényt utnak. Egyébiránt igazi színlapokon is olvas-tunk mi már ilyenformákat.

A MAGYAR IRODALOM MISSIÓJA

I.

Az a kérdés, hogy van-e a magyar irodalomnak egyéb küldetése is, mint a magyar alphabet 32 betűjegyét naponként új sorozatban összerakni, s a hazai sajtó tarthat e számot egyéb hatásra, mint hogy minden nyomdában esztendőnként négy mázsa ólmot elkoptasson?

Blasirt emberek azt állítják, hogy nincs!

Hanem akkor azt kérdem, hogy miért fognak hát blasirt emberek tollat a kezükbe; hiszen, ha a toll nem az a fegyver, mely hódítani legbiztosabban tud, nem az az eszköz, mely legerősebb épületet rak; akkor az egész író mesterség nem egyéb világ bolondításnál, s az irodalom működése csupán szabadalmazott dolog-kerülés.

De van hivatása az irodalomnak egyéb is, s különösen a magyar irodalomnak van *kettő*.

Egyik az általános cél: terjeszteni az ismereteket, a tudományt, mivelni a lelkeket, emelni a szellemi haladást. Ezt mindenki tudja, hogy van, erről nem beszélek.

Van azután egy másik: *egy nemzeti cél*, mely egycsesen helyzetünk tulajdona; erről kívánok szólni.

A magyar irodalom hivatása 1. Bebizonyítani a magyar nemzet művelődési kifejelettségét, s indokolni azt a követelést, mely szerint az magát az európai népcultura színvonalán elismertetni kívánja. 2. Hivatása a magyar irodalomnak egy oly összetartó központot képezni minden magyar számára, melyben az, legyen bár főúr, vagy kézműves, lakják akár Bécsben, Erdélyben, vagy a határszélén, vagy tul az országón, Oláhországban, vagy a csángók között, legyen bármi osztálynak tagja, földész, hivatalnok, vagy katona, ismerje fel shiboletthjét, találkozzék egy gondolatban, lásson egy közös érdeket. És 3.

30 hivatása a magyar irodalomnak végbevinni azt a nagy munkát, a mit sem fegyverünk, sem diplomatiánk nem tudott befejezni: a velünk egy hússá, de nem egy lélekké vált nemzetiségek meghódítását. Nem azt a hódítást értem itt, a mit a hatalmasabb erőszak a gyöngébb fölött gyakorol, hanem azt a lelki egybe-

35 olvadását az értelmiségnek, melynek közös útján találkozva, egymást buzdítva, elismerve, a mi nekünk szent, másnál is megbecsülve, az erősebbek fitymálását, mit velünk éreztetnek, nem fizetve vissza a nálunknál kisebbeken; elérjük azt a nagy diadalt, melyben mindenik fél nyert és egyik sem vesztett.

40 Ezeket hiszem a magyar irodalom missiójának.

Csalatkoznék, a ki azt hinné, hogy én itt mostan palinodiákat akarok írni a magyar irodalom felől, hogy majd elkezdem a magyar akademián s lemegyek a ponyvairodalomig előszámlálva, milyen sokat tettünk már minden téren, arra nézve, hogy a

45 külföldi hírlapírókra haragudhassunk, ha bennünket ignorálnak.

Már pedig annyira ignorálnak bennünket, hogy jó formán azt sem teszik kérdésbe, ha valyon birunk-e valami saját nyelvvel, vagy pedig az csak a szláv dialectusok egyik eltérő idiomája, és ha nem az, képes e tudományos tárgyfoglалásra, és ha képes,

50 foglalkozik e azzal valaki, vagy csak éppen a közéletben használják?

És hogy ilyen ismeretlenség ködében élünk, annak ismét nem a külföld az oka, hanem mi saját magunk. Nem is pedig utazó nemeseink, künnlakó aristocratáink, hanem maga az

55 irodalom; maguk az irodalom képviselői, sorban; legelől a tudóstársasággal.

Mit tettünk mi azért, hogy a külföld figyelve felénk forduljon? hogy elismerést; buzdítást, méltánylatot nyerjünk ott, a honnan az ignorálás, megvetés olyan keserűen esett.

60 Tudósítottuk-e a külföldi irodalmak vezetőit a miénknek mozgalmairól? volt-e egy emberünk, a ki hosszú korszakonkint vagy egy külföldi hírlapban nemzeti művelődésünk haladásáról értesítette volna a világot? Jutott-e eszükbe lapszerkesztőinknek

egy párisi, berlini, vagy londoni lapszerkesztővel érintkezésbe
65 tenni magát, hogy érdeket gerjesszen működéseink iránt, hogy
jelenünk mozzanatait ismertesse, hogy nevezetesebb irodalmi
termékeink iránt felhívja a külföld figyelmét? Pedig mind az
milyen könnyű lett volna. Pedig mind azt cselekszik a szlávok,
a szerbek, a csehek, a lengyelek: állandó összeköttetésben állnak
70 a külföldi sajtóval: vannak a külországok fővárosaiban irodalmi
megbízottjaik, kik szellemi érdekeiket folytonosan képviselik,
kik jobb műveiket ismertetik, átfordítják, journalistikájuknak
európai érvényt adnak, kik semmi alkalmat el nem mulasztanak,
melyben nemzetiségük c. téren haladását világ elé hozhatják.
75 Nálunk még az oly nagy erkölcsi súlylyal bíró tudományos
akademia sem ment attól a szemrehányástól, hogy e tekintetben
mindent elmulasztánk, hogy nem törekedtünk kifelé hatni.
Pedig ki kell mondanom azt a meggyőződésemet, hogy nincs
biztosabb hódítás, mint a mit egyik irodalom tesz a másikban,
80 és az a legerősebb szövetség, a mit változandó körülmények
meg nem bonthatnak soha.
— Részletezni fogok.

II.

Nem új gondolat: megfordítani azt a boldogságából kivet-
köztetett phrasist, mely így kezdődik „extra Hungariam” s
65 helyette azt állítani fel „intra Hungariam est vita.”

Őseink megfordulnának a sirban, ha meghallanák, hogy ezt
még bizonyítani is kell. Szerencsénk, hogy a hang nem hallik le
oda.

Bizony meg kell magát aláznia a magyar nemzetnek odáig,
90 hogy a külföld előtt bebizonyítsa, miszerint él. Él olyan életet,
mely jogot ad neki jövődjében hinni, s magát azon a földön,
melyet megszállt, urnak és gazdának nevezni.

Hajdan (nem az özön-víz előtt, hanem csak tíz éve) kinevet-
tük azokat a hazánkfiait, a kik leereszkedtek külföldi hírlapok-

95 ban közügyeink ellen intézett megtámadásoknak szint azon a téren véghez ment leküzdésére, kik közmozgalmainkról korszerű ismertetésekét küldötték más nemzetek hírlapjaiba. Nekünk ez nagyon megalázó foglalatosságnak tetszett akkor. P. F.-t és L. M.-ot, kik ebben fáradoztak, elneveztük *Magyarország Fleckputzerjeinek*. Az élc találó is volt. Szinte képzelte az ember magának azt a nemzeti köpönyeget, melyen minden olajpecsétet sietett két gondos hazafi nagy bajosan tisztogatni eau de Cologne-al és bolus-galacsinnal.

De bár folytatták volna ezt a lenézett munkát mai napig. 105 Azóta változtak az idők; s most már az is derék ember volna, a ki megmondaná, hogy hova lett a köpönyegünk, melyből a nemzeti Fleckputzerek hajdan olyan gondosan tisztogatták a pecsétüket: a nemzeti büszkeség ősi palástja.

A külföldön, a diplomatikus köröktől a politikai kennegieszerekig egy vélemény uralkodik a nemzetek közti különbség felől: az, hogy van egy mívelt, és egy nem mívelt Európa. 110 A mívelt Európa hivatása a nem míveltet elnyelni, meghódítani, magáévá tenni, absorbeálni. És ez az eszme igen helyes, természetes és elmulthatlan.

115 Csak az a kérdés, hogy ki tudja bebizonyítani, valjon a mívelt nemzetek közé tartozik-e? s ki ellen tudják bebizonyítani az ellenkezőt.

Földünk nagysága — nem bizonyít: arra azt mondják, más jobban tudja mívelni, historiai multunkat nem hallgatják meg: 120 nem is ismerik: a franciák egyik első tudósa azt mondja, Hunyady Mátyás cigány vezér volt, németek főfő encyclopaedistája szlávoknak tart bennünket, egy francia író oláhoknak; aztán meg ha tudnak is róla, mit bánja azt a világ? de ha mi betudjuk azt bizonyítani, hogy nemcsak az általunk birt föld nemesedett meg kezeink alatt, de megnemesült a rajta lakók lelke; hogy 125 tudományos míveltségünk mélyebb rétegeibe száll le a néposztályoknak, mint akármely nemzetnél, hogy szellemi kifejlődésünk látható előhaladásban van, mely szomszédait elérni

130 igérkezik: ha mi felmutatjuk egy évtized munkáját, melyet az emberiség hasznára, a közmiveltség előmozdítására, nemesebb célok elérésére tettünk; ha mi elmondjuk, hogy ámbár csak ennyi meg ennyi milliót számítottunk fejenként, de azért intelligentiánk számra is, súlyra is vetekedik akármely nemzetével, s hogy miveltségünk nem valami idegen üveg-házi növény,
135 mint sok nemzetnél, melynek mivelt osztálya egészen külön valami, mint a nem mivelt; hanem egyenesen fajunkból támadt, vele összenőtt; véréből eredő miveltség; hogy van saját, tudományos világunk, saját irodalmunk, gazdaságban, iparban nevezetes fejlődésünk, öntudatunk hiányainkról, finom érzetünk a mivelődés magas eszközei iránt, hogy folyóirataink, mindennemű művészetünk nem protectio útján, hanem a közszellemi szükség által tartják fenn magukat, mely azokat szaporodni és tökéletesülni kényszeríti stb. stb. stb. Ha mind ezt elismertettük a külfölddel, akkor azután mi is aláírhatjuk azt a
140 végzetes mondást, hogy a mivelt Európának absorbeálni kell a miveletlent.

Igen, de ki beszéljen mindezekről?

Bizony ha magunk nem beszélünk, más aligha cselekszi. Az ember nem tartozik ilyen esetekben szolgálattal semmiféle
150 felebarátjának.

A kik még nekünk ilyen szolgálatokat tettek, azokban nem igen volt köszönet.

Csordultig vannak a rólunk tett ismertetések az utakat nyugtalanító farkas és medve csordákkal; ronda városokkal; könyvek
155 vannak írva mér föld számra terjedő elhagyott földekről, mikén vad ló meg vad ökör terem; megírták színházunkról, hogy abban *dudaszó* mellett játszák a komédiákat, még szép modesti táncunkat is azonosíták a francia fajtalan cancannal; s hogy e tekintetben az idegen írók mily igazságtalanok, azt megmutatta
160 a Soll und Haben regény, különben igen szellemdús, tapasztalt és közkedvességű írója, ki egy hozzánk sok tekintetben hasonló nemzetől még a becsületességre való hajlamot is megtagadta.

Nincs itt más választás, minthogy ha azt akarjuk, hogy tud-
165 janak felőlünk szépet, jót és *igazat*; beszéljünk magunk magunk-
ról.

III.

„Jól van,” azt válaszolhatják az eddig mondottakra, meg-
engedjük, hogy jó volna, szép volna azt tenni, a mit megpendi-
tettél; már most nincs is egyéb kérdés, mint csupán az, hogy *ki*
irjon? hova irjon, és miről irjon? hogy ebből azután a magyar
170 renoméé gyarapodása támadhasson?

Tudom én azt, hogy ezekre a rövid kérdésekre mind igen
nehéz a felelet. Nem is azért felelek rájuk, hogy abban azután
megnyugodjunk; sőt óhajtom, hogy válaszonak minden
pontját megtámadják, mindenik helyett jobbat, okosabbat
175 tanácsoljanak; meg is vagyok felőle győződve, hogy azt fogják
tenni, és én azon nagyon fogok örülni.

Először is nem óhajtom azt, hogy valami nagyobb napilapot
subventionáljunk, a mi csak uri segítség mellett volna kivihető,
a Nord mintájára. Arra minékünk szükségünk nincs, nem is
180 volna ránk nézve annak semmi értelme. Én beérném bármelyik
időszaki füzettel, mely nagyobb időközökben jelenik meg,
például a *Revue des deux mondes*, vagy *Revue contemporaine*-
al, a *Grenzboten*nal s mint egyik legbefolyásosabb tudósunk és
legtiszteltetebb államférfiunktól hallám, ezeknek bármelyike
szívesen meg is nyitná hasábjait számunkra, a nélkül, hogy e
185 szíves kétséget valami anyagi áldozattal kellene ellensúlyozni.

Ezen a ponton tehát legkönyebben átesünk.

Nagyobb kérdés az, hogy ki irjon?

Arra nézve ez a véleményem. Kellene olyan irodalmi capa-
cításokkal tenni magunkat összekötetésbe, a kik az illető idegen
190 irodalmi metropolis közepében élnek, annak az irodalmi nyelvét
birják és a mienket értik.

Azt mondják nekem erre, hogy könnyebb volt Aladin szul-

tánnak egy olyan boldog embert találni, a kinek inge van, mint nekünk ilyen írókat, a kiknek *csak* annyi tulajdonsággal kell
195 birniok.

Pedig ez nem absurdum s ha semmi egyéb fennakadásunk nincs, én magam is tudok olyanokat ajánlani, kik e képességeket magukban egyesítik, s hiszem, hogy ha keresünk, többet és jobbat is találunk.

200 Ezekkel kellene magukat azután a mi irodalmunk matadorainak összekötetésbe tenniök; ezeknek megküldeni korszakonkint azt az ismertetést, adatgyűjteményt, véleményt és helyreigazítást, a mit a világgal tudatni akarunk, hogy használják ők fel, és alkossanak belőlök kész művet.

205 Hogy maguk a magyar írók kezdjenek el kül lapokba írni, ezt nem óhajtom, nem is hiszem lehetőnek. Meglehet egy nyelvet tanulni tökéletesen, lehet rajta beszélni, levelezni; de arra nézve, hogy azt valaki irodalmilag is kezelhesse, okvetlenül az szükséges, hogy kizárólag abban az irodalomban éljen, annak a kifejezéseit eltanulja; annak a szelleme, eszmejárása minden csepp vérért keresztül járja; különben minden percben ki ismer-
210 szik belőle az idegen, s erre a németek is kényesek, a franciák még kényesebbek, az angolok pedig minden superlativuson folyul legkényesebbek. De ha lehető volna is, hogy magyar író tökéletesen írhatna idegen nyelven, én még akkor sem szeretném hogy azt tegye; egyikünk másikunk még kedvet kaphatna később azt a szerény állást, a mit nálunk elfoglal, egy újabb fényesebbel felcserélni; s én nem szeretem az olyan dicsőséget, a melyet például Karr, vagy Davison szerez szülő nemzetének,
215 idegen babérok atarva; — ha valakire, az íróra és művészre feifér az a kegyelet, hogy ne cserélgesse el oly könnyen a „patrios lares” jelvényeit, azért, ha aranyat kínálnak is neki cserép helyett.

Tehát annál maradnánk, hogy volnának derék Demiurgusaink, a kiknek mi szolgáltatók a nyers chaost, s azok pedig
220 csinálnának belőle világot.

Kiki összegyűjtené azokat az eszméket, mikkel kedvenc tár-

gyul foglalkozik, tehát mikhez legtöbbet ért, annyi ideje minden írónknak van, hogy havonként egyszer egy ily közleményt szolgáltatathatna. — Természetesen ebből anyagi haszon nem
230 tündöklök elő, mert hiszen nem is gubacsszállítási szerződést és nem jótékony célú album programját írom én most, hanem beszélök emberekhez, a kik hozzá szoktak már, hogy lelkük és szívük beszéde mellett elfelejtsék a gyomrot és erszényt.

IV.

Látom a várakozó mosolygást minden arcon.
235 Azt az előrekészített mosolygást, a mit az ember tartogat készen, mikor valakinek megmondta, hogy ne menjen abba az utcába, mert az *zsák utca*, s várja szépen, hogyan jön majd vissza, ha meglátja, hogy nincs belőle kijárás.

Tudniillik, miután idáig eljöttem, az a kérdés állit meg, hogy
240 „*de miről írjunk hát?*”

Mink van, a mit a külföld előtt olyan nagy praetensiókkal felmutathassunk; mit mondjunk el magunkról, mi érdemünket számláljuk elő?

Erre a kérdésre nagyot kell pihennem, de nem fordulok tőle
245 vissza.

Elismerem, hogy a mi felemlegetni valónk van, az még édes kevés; de kevés idő előtt még semmink sem volt, és a mink van, rövid idő alatt semmiből lett.

Bemutathatónak hiszem, hogy haladásunk geometriai arányban növekszik, hogy semmi téren sem léptünk hátra, hanem
250 előre.

Állítani merem, hogy husz évi multunkat a jelenhez mérve, újabb husz év utáni jövőnk fényesnek, dicsőnek nevezhető.

A ki ezt nem hiszi, azzal nem állök szóba. Ez nálam (és bizonyosan sokaknál) egyik ága a confessionak, a mi fölött nem vitatkozunk; de a mit prédikálunk és a minek elismerést szerzünk.

Legelőször is irhatnának tudósaink a *tudományosság általános keletéről* Magyarországon. A mely országnak oly rendezett ügyvédi és orvosi kara van, mint nekünk: a hol oly nagyszerű művet, mint a *Tiszaszabályozás*, hazai mérnökökkel lehet ellátni; hol a *tanári kart* néhány év alatt kétszeres számra lehetett felnövelni; ott bizonyosan a tudományosságból nagy alaptőkének kell már letéve lenni. Ezt megírni *statisticusaink* dolga; Ide tartoznék *tanodáink* állásának áttekintése is.

Azután irhatnának *jelenlegi tudományos irodalmunkról*, annak haladása eszközeiről, hátramaradása okáról; azoknak egyéniségeiről, kikből ennek felvirágzását várhatjuk, *előkészületeinkről*, a mik, ha nagyon emlegetjük, végre csakugyan szülnek valamit; azon egyes *buvárlatokról*, *találmányokról*, miket a tudományos téren kisebb, nagyobb siker kísért. Ide már *criticai talentumok* kelleneek.

Azután — minden tudósunknak van valami *kedvenc témája*, (ha nincs, nem is érdemli az, hogy tudjon valamit) egyiknek a villanyvilágítás, másiknak a cereatica tabellák, harmadiknak a nemzeti mythologiai buvárlatok, ismét másnak újabb archaologiai felfedezéseink; van, a kinek kizárólagos studiuma a helyi meteorologia, más a hazai flora ismeretét hordja a kis ujjában, egyik gyógyvizeinkről, másik bányáinkról, harmadik uralkodó betegségeinkről tudna érdekes dolgokat írni; van a ki cronikáink, okirataink nyomán új érdeket tudna terjesztetni történelmünk iránt; stb. — Ezek ugyan különvéve mind apró dolgok, de merem állítani, hogy külföldi tudósok ezeknél kisebb dolgokkal is hallatlan zajt tudnak ütni; mi pedig csak szép csendesen kezdenők, később majd feljebb lehetne vinni a hangot.

Volna azután mit írunk *litteraturánk nagyobb jelenségeiről*; a ki história-irodalmunkról beszélne, nem panaszkodhatnék tárgyfogyatkozásról; szépirodalmunk ismertetője találna kiemelendő és megrovandó tüneményeket, külirodalmok hol jó, hol rossz hatását a mienkre, a nemzeti credetiségből önálló irodalom kifejlesztése körüli törekvésnek nevezetes sikerét és

nevezetes botlásait, nyelvünknek rím, mérték, assonance, numerus, praecisio, és tudományos kezelésre idomítás dolgáiban roppant fejlődését. Ugyanitt elmondhatnók *hirlapirodalmunk* szemmel látható hatását az egész népre, annak minden osztályára, főrendünk nevezetes részvétét az irodalom iránt mind olvasó, mind íróközönség alakjában; gazdaközönségünk figyelmét a gazdasági közlönyök irányában, ezeknek roppant befolyását az egész hazai gazdaságra, a közjólét emelésére; *magyar academiáról*: a szép lelkesülésről, tartottam, mint legsúlyosabbat, szólhatna a néplapok üdvös hatását a népesség oly rétegére, mely eddig az iskolán túl nem olvasott, a miveltség terjedését a csószkunyhóig, a gulyások cserényéig és azután, a mit legvégül, mely azt létrehozta, a nyugodt, de biztos lépésekről, miket az előre tesz: tagjainak tudományos kincseiről, (kár hogy ki nem adják) a nagyszerű feladatról, melynek az biztonnal meg fog felelni; a terjedő részvétről, mely egyesek és községek keblében támadva, annak legfényesebb állásra emelését igéri.

És e végre elég tárgy volna mivelődésünk történetéből a *művészet minden ágazata*. Lehetne irnunk nemzeti színházunkról, nem is kellene nagyon szégyenkednünk miatta; zenénk is adna elég érdeket, még figyelmet is gerjeszthetne; festői, plasticai művészetünk is mutathatna virágokat, érett gyümölcsöket is; utoljára egy ügyes toll még azon is remekelhetne, hogy miből áll az a magyar tánc, mert még a tánc is próbakő a miveltség és durvaság között.

Még itt sem állnánk meg. Az emelkedő jóllét, kényelem; a szépülő városok, a forgalmas piacok, az élénkülő kereskedelem, a gazdagodó főváros, a jó utak, a közlekedés gyors eszközei, az európai nagy találmányok meghonosítása, mind igénybe vénének egy-egy hasábocskát, mely mellettünk szólna, mert *nincs nagyobb vád, melylyel a barbarismust rá lehet valamely népre sütni, mint a szegénység és kényelmetlenség*. A meddig a jó utak tartanak, odáig tart a civilisatió; egy kényelmes vendéglő a legbeszélőbb plaidoyer.

És végre elég alkalmunk volna beszélni azokról az intézményekről, a mik azután legbiztosabb kezesei annak, hogy egy nemzet a civilisatio nagy országába fölvétette magát: a *humanitas* és *közjólét intézetei*, mert ezek bizonyítják, hogy olyan országban élünk, a hol egyik embernek a másikra gondja van, s fölöslegünk van, a mit egymás kezébe le merünk tenni. Ilyen argumentumok részünkre a takarékpénztárak, biztosító egyletek, kórházak, ápodák, tébolydák, szegények védházai, bölcsődék, óvodák, tanyai iskolák stb. Ezek azután megcáfolatlan adataink.

V.

Első feladatunk mint előadám; irodalmunk által a nagy világgal megismertetni hazai ügyeinket egész terjedelmükben.

Egy becsületes íróársam ugyan ezt lapjában fölöslegesnek nyilvánítá, miután már *Thierry* megírta *Attiláját*, s abban eléggé megismertette nemzetünket, s különben is *La Gueronnière* államtanácsos azt írja rólunk, hogy *erősek, udvariasak, bátrak vagyunk, mint egy keresztes vitéz*; hanem én ezt nem tartom elégnék: sőt épen azt szeretném, hogy hagynának már egyszer nekünk békét a vitézségünkkel, megadtuk mi annak az árát mindig, szeretném ha már egyszer szellemi haladásunk lenne méltányolva; ha jutalmazna bennünket a külföld szivünkben, eszünkben mutatott erényeinkért; ismerné el, hogy tekintélyes állást foglalunk el itt, mint nemcsak a keresztyén vallás hajdani előharcosai, de mint a tudomány, ipar és közműveltség adeptusai is, s ezt bizony *Attila* tetteivel senki sem bizonyítja be: s ha postamester ur elégnék tartja azt, hogy az imperialisták fényes tollu írója erősnek mond bennünket, mint egy keresztes vitézt; akkor irigylem keleti elégtelenségét, de nem tchetek róla, hogy én nagyravagyóbb vagyok.

Nem nyájas mosolygás, nem hős tetteink emlegetése, nem alamiznadicséret kell nekem a magyar nemzet számára a kül-

földtől, hanem igazságos elismerése annak, hogy olyan szellemi és anyagi tőkét képviselünk, mely nélkül nem lehet el a világ, hogy a legmélyebb béke idején is megérdemeljük, hogy éljünk, s életünk ép oly factor az európai műveltség történetében, mint a németé, angolé, francziáé, s valamivel többet is érünk, mint-hogy phrasisokat csinálhassanak regényes tulajdonainkról, amikkel bir a cserkesz is és a pusztai beduin; s a mikkel mai világban a nálunknál kisebb román és szerb faj éppen nem elégszik meg, a miken a lengyel régen túlhaladt, s általunk örömetst kigunyolt orosz még előbbre jár.

Pedig ugy-e büszkén ütögetjük mellünket, ha azt kérdezi valaki tőlünk: kinek van tömegesen műveltebb népe, virágzóbb literaturája, elevecebb ipara, kitünőbb capacitásai; nekünk-e, vagy az általunk ignorálni szeretett szomszédfajoknak? Ugy-e kicsufoljuk lingvistáinkat, a kik a parányi finn nemzetnél akarnak rokonságot fedezni fel a mienkkel? hogy ez nekünk mennyire derogál! Pedig arról a román, szerb, lengyel és finn nemzetről sokkal többet tud a külföld, mint mi rólunk, és azok nem érik be azzal, ha vagy egy francia versiró szent Erichről, hős Vandáról, Brankovicsról és Bazarádról irt egy regényes balladát, sőt tán szinpadra is hozta, míg mi felőlünk csak egy fölületes statistikai brochure sincs a külföld kezében.

Két fő bűne volt a magyar literaturának cleitől fogva, mely kiterjedt aztán az egész közérzületre.

Egyik a túlságos büszkeség, másik a hallatlan alázatosság. Túlzottan alázatosak voltunk, mikor a világműveltséggel bíró nemzetekkel állítottuk magunkat szembe; akkor nem láttunk egyebet mint szegénységünket, akkor csak hibáink jutottak eszünkbe, akkor csak a távolságot láttuk, melyben azok bennünket minden tekintetben megelőztek, s nem jutott eszünkbe, hogy ők is ott kezdtek, a hol mi, s ők sem haladtak gyorsabban, mint mi haladunk.

Ha pedig a nálunknál kisebb, szegényebb szomszédokról volt szó, azok irányában olyan büszkék tudtunk lenni, tudtunk

nevetni irodalmi kísérleteiken, furcsának találtuk nemzeti szokásaikat; tovább adtuk az adomákat, mikben azoknak együgyűsége, barbarismusa volt piacra állítva, s nem jutott
395 eszünkbe, hogy azoknál éppen olyan becsülendő az a közmivelt-
ség utáni törekvés, mint mi nálunk, s hogy ugyanazon adomá-
kat egy házzal odább éppen úgy mondogatják el.

De meglehet az is, hogy egyik sem volt bűnünk, sem a büszke-
ség, sem az alázatosság; hancm bűnünk volt az ősi restség, hogy
400 sajnáltuk egyik kezünket megmozdítani a nálunknál magasab-
ban állók felé, hogy magunkat felemeljük, a másikat pedig az
alantabb állóknak nyújtani, hogy azokat emeljük magunkhoz:
az anecdota szerint — „minek már az erre a rövid időre?”

VI.

Az intelligentiának mindenütt egyenjogositva kell lenni.
405 Ezt a furcsa phrasist úgy látszik, rendén lesz köröskörül
megmagyaráznom.

Hogy a nemzetek, — úgy a mint vannak, kicsinye, nagyja,
ura és közembere egy tömegben, — valaha lemondjanak nem-
zeti önérzetükről, ezt sem biztatásul, sem fenyegetésül nem
410 mondhatja ki senki; a nemzeti büszkeség olyan kiürthatlan erdő,
melyet mentül jobban vágnak, annál jobban hajt, s nem hiszek
annak a kertésznek, a ki azt állítja, hogy minden fát lehet min-
den fába oltani. Próbálja meg bár. Magában a mindent angollá
amalgamázó észak-amerikai szabadszövetségben is német marad
415 a német, és olasz az olasz, s a times is monney jelszava alatt is
időt veszteget arra, hogy legdrágább jószágát, nemzetiségét meg
ne engedje romolni. A természet rendelte ezt úgy; szabályai
ott állnak, a hol a gravitáció elmélete: és az inpenetrabilitás.

Hanem azt, hogy minden nemzet, kicsinyebb vagy nagyobb,
420 gazdagabb vagy szegényebb; értelmes osztályaiban feltalálja azt
az összekötő kapcsot, mely dacára azon változatosságnak, mely-
ben a teremtő isteni lélek remekelt, (egy emberi nyelv idomulá-

sából többnemű idiomát hozva elő, mint mennyi növény fajt
elő tud teremteni a föld összes florája) testvérekké tegye ismét
425 a népeket, a kik Kain óta nem tanultak egyebet, mint egymást
ütni; ezt már hinni is, remélni is merem.

És ez az összekötő kapocs az irodalom, melyben minden
nemzet intelligentiája felleli egyenjogusítását.

Az irodalom az a ki hódít és nem nyom el, a ki tulviszi
430 zászlóját a geographiai határokon s vendégszeretetet gyakorol
láthatlan szellemek iránt; a ki nem vágycik sokat szemlélő töme-
gek, hanem értelmes lelkek után; a ki érvényt szerez saját nem-
zetiségének s még is meg tudja osztani a magáét másokkal.

Ezek pedig mind igen unalmas phrasisok volnának, ha okom
435 nem volna czekek leírni.

Mert eddigelé nemcsak a külirodalmak, de gyakran a mienk
is csaknem megfordított eljárást tanusítottak a kimondott elvek-
kel.

A szláv litteratorok azzal vesztegették idejüket, hogy bizonyit-
440 gatták a magyar szavak szláv eredetét, mi pedig azzal feleltünk
meg, hogy tudomást sem vettünk róluk; politicalai szenvedek
dictálták a napi sajtónak aetheticai nézeteit szemközt állított
litteraturai mozgalmak irányában s az intelligens osztály, a
tudományos emberek, a muzsák avatottjai a helyett, hogy azon
445 írt, melyet a fajok különböző nyelve támaszt közöttük, ipar-
kodtak volna kiegyenliteni; még átjárhatlanabbá tevék, s csinál-
tak olyan emberekből, a kik egy föld kenyerét eszik, halálos
ellenségeket, holott kezükben lett volna az eszköz azokból jó
barátokat csinálni.

Én nem mondom, hogy ez kivétel nélkül mindenütt így tör-
450 tént, azt sem, hogy újabb időkben egyszer-mászor helyre ne
lett volna hozva, én csak azt mondom, hogy a különböző fajok
intelligentiái egy időben ellenszenvvel voltak egymás iránt, és
hogy az roszul történt s ha meg lehetne változtatni, jó volna.

Mi baj támadhatna reánk abból, ha felmutatnók, hogy ime a
455 lengyel, a szerb, az oláh, cseh, stb. fajok minő szellemi életet

élnék? mint haladnak ipar és gazdaság terén? költőik miről énekeltek? Abban áll-e a mi nagyságunk, ha azokat kicsinyeknek hisszük? kell-e a mi honszerelmünk erősítésére a mások gyűlölése?

460

Nem fognak-e akkor amazok is előszeretettel fordulni felénk s azzal a pénzzel fizetni nekünk, melylyel mi ők nekik? Nem fogja-e az irodalom a kedélyek harca helyett előidézhetni a kedélyek szent kibékülését?

465

Sokszor kinevettek már engemet azért, hogy mindig a szeretet elveit predikálom, abban hiszem a győzelmet; de én csak azt felelem a nevetőknek, hogy ha egy kanári madarat sem lehet erőszakkal és félelemmel rávenni arra, hogy az embernek szót fogadjon, de igen jó bánással és szeretettel; mennyivel ostobábbnak és gyöngébbnek kellene lenni az embernek egy picike madárnál, ha rajta jobban fogna az erőszak, mint a szeretet?

470

A magyar irodalom másik missiója szerintem a kisebb literatúrák ismertetése, elkezdve a behízeltgőbb szépirodalmon, a reáltanulmányokig.

475

Nem nagy mesterség volna tőlem itt egy felnyitott conversations lexiconból néhány száz ismeretlen munkát szerzőjével együtt elsorolni; de biz én ezt a kis nyegleséget engedem azoknak, a kik hasonló portámasztásban nimbust képzelnek; s őszintén megvallom, hogy a kisebb fajok irodalmából magam is csak annyit ismerek, mennyi éppen előszeretettel megalapítására elégséges, s reményemet igazolhatja, hogy becsület helyett kudarcot nem vallunk.

480

A kikkel azonban, mint e téren nálamnál jártasabbakkal, e tárgy felől beszéltem, helyeselték azon szándékomat, miszerint az idetartozó nevezetesebb irodalmi jelenségeket e lapok terén közönségünkkel megismertessem, s alkalmat és anyagot szolgáltatottak ennek kiviteléhez: a miért is nekik az ügy nevében köszönetemet nyilvánítani el nem mulaszthatom az érintett ismertetéseket legközelebbi lapjainkban megkezdvén.

490

SZOMBATI LEVELEK

Irta

Péntek

[1857. jún. 27.]

Soha sem láttam regényesebb tünetényt a tegnapelőtti *Typhonnál*, melyből Pestnek magának csak a regényesség nélküli porfelleg jutott, de a mely a budai hegyekről nézve egyikét képezte azon ritka természeti tüneményeknek, mik a költő

5 tollára méltók. Egész nap folytonos langy keleti szél fújt, mely minden felleget elűzött az égről, különben a hőmérséklet sokat alább hagyott az előbbi napok fojtó hőségéből. Egyszerre délután hat órakor a gödöllői hegyek felől egy roppant barna felleg emelkedett a láthatárra, melynek szélei elmosódva terültek el az égen, nem úgy, mint más felhőé, mely éles körvonalakat képez támadásakor. Az eként felkavarodott felhő két perc

10 alatt sötét lilaszinbe burkolta a fél láthatárt, s úgy látszott, mintha az ég magasától egészen a földig érne. Az pedig nem volt eső, hanem por. A legiszonyatosabb *Typhon*, minő valaha a pusztában karavánokat temetett el. A vihar gyorsaságáról fogalmat ad az, hogy a cinkotai határtól Pest széléig két perc alatt futotta meg az utat; mindenütt nyomról nyomra lehetett kísérni közeledését, mert a merre jött, mint a korbácsolt kigyó, futott előtte az utak kanyargó pora. Nagyszzerű látvány volt, a mint

20 Pestet elérte, a mint a szélső házak elmerültek a hömpölygő tengerben, azután a tornyos templomok: Pestnek fele még látszott, fele nem. Egy rövid perc mulva elmerült az is, a dunaparti Palotasor, a görög templom kettős tornya eltűnt a szem elől; a porfelleg átjött a Dunán, mint az ágyuból kilőtt füst

25 vágatott végig a szűk utcákon s a milyen magas a Gellérthegy, egy pillanat mulva azt is egészen eltakarta. A másik percben a budai hegyek üstökébe markolt; elsötétítve az egész tájat, s

tépett levelesgalyakat csóválva a levegőben; még itt is oly ereje volt a viharak, hogy nem lehetett megállani előtte. Két perc mulva azután ismét elmúlt minden; a lég meleg volt, a nap sűtött, falevél sem mozdult a fákon; az egész tünemény nem tartott tovább *nyolc percnél* s ez idő alatt nem kevesebb, mint *három mérföldnyi* tért nyargalt végig. Fél óra mulva azután jótékony csendes eső kezdett esni, mely éppen a Typhonnal ellenkező irányból jött, nyugot felől. — Ez most nálunk a legérde-
sebb ujdomság, — kivéve a zöld paszulyt.

Egy-párszor olvastunk a néplapokban olyan furcsa ujdomságokat, hogy ez, meg amaz kanászbojtár fogadásból megivott *egy itce pálinkát* s rögtön meghalt. Hasonló eset történt itt is, csak hogy nem kanászbojtárral, hanem civilisált kaputos emberrel, a ki fogadásból *nyolc csésze fagyaltat* megevett egymás után. Meg is nyerte a fogadást; — úgy hiszem hús arany volt; — hanem azután miserere-be esett és meghalt. A nyertcs fél vőlegény volt és igen boldog ember.

A következő ujdomság ugyan vadászlapba való, hanem hiszen vegye át Bérczy, ha valami új felfedezést talál benne a sport számára. A napokban a város körül kívül egy rókát ugrattak fel valami lovag kutyái; a ravasz állat nem engedte magát kiszorítani a gyepre, hanem be osont a ligetbe, a hol pedig éppen akkor sétált a legtöbb úr és dáma. Denique itt úgy el tudott tűnni, hogy sehol sem találták, pedig nyomban kergették mindenütt. Két delfő ott ült egy nyírfapadon, azok is állították, hogy itt mellettük futott el nem messze, ők még azt hitték, hogy kis kutya s szóltak is hozzá. Egyszer azután az egyik delfő feláll s a róka akkor ugrik elő, honnan? a crinoline menedékei közül. Gondolta magában, hogy ott senki sem veszi észre, még az sem, a ki a crinolinet viselte. Lám a székelyek azt gondolták, hogy ez a *rostélyos kicsoda*, csak *rákot fogni* való, pedig *rókát* is lehet vele fogni.

A minap a lánchidon egy szegény mezitlábos fiu a keményfa pallón átsietve, egy nagy szálkát hágott a körme alá. A szegény

fiu rögtön lerogyott lábáról a nagy kin miatt s nem tudott tovább menni. Az azon menők sopánkodtak a jámboron, de nem tudtak rajta segíteni. Egyszer egy pompás fogatu hintó robog végig a hidon, melynek méneit maga az elegans gentleman hajtá. A mint ez meglátá a jajveszékelő fiut, megállítá lovait, leszállt hintójáról, odament hozzá, megnézte, mi baja? azzal leültette maga elé, ő pedig odahajolt hozzá, elővette a tollkését, feltette a szemüvegét, s nagy figyelemmel és gonddal kivette a fiu lábujjából a veszedelmes szálkát. Azután adott neki egy pár forintot, hogy vegyen magának csizmát, ne járjon meztláb, s azzal megint felült hintójába és tovább robogott. Napjainkban ilyen történetet érdemes feljegyezni, a mikor az a legnobelegg magaviselet, ha az ember nem látja meg egymás baját. A derék gavallér nevét, minden tudakozódásom dacára sem sikerült megtudnom, a tény végén magam is ott voltam.

Derék szinművészünk *Tóth* külföldi műutazásából visszaérkezett, a nagy világ városok szinpadai körül gazdag tapasztalatokat szerezve, s a nevezetesebb művészekkel és rendezőkkel személyesen megismerkedve. *Tóth* sok haszonnal járt, a művészi kezelés új titkait hozva haza, a mikről szerzett tapasztalatát sajtó utján közre fogja bocsátani. Ismerek ellenben egy énekest, a ki Velencében utaztakor midőn felszólított, hogy menjen társaival együtt megnézni a doge palotáját, azt felelte rá, „*minek az? láttam én azt már a panorámban.*”

SZERDAI LEVELEK

Irta

Péntek

[1857. júl. 1.]

Van egy hír, mely minden esztendőben előfordul legalább egyszer, megteszi az utját az ország egyik szegletétől a fővárosig, onnan ismét ki a vidékre, s azután elcsendesül újra: ez a hír az, hogy a magyar költők egykori csillaga Petőfi nem halt meg. E napokban ismét Marosvásárhelyről hozták hozzánk e hirt, állítva, hogy beszéltek is vele, ráismertek, hívták; de ismét elcsendesült. Mi rögtön utána tesszük a magunk véleményét, hogy e hír nem lehet igaz. Ha élne Petőfi, mi oka volna elvonulni úgy, hogy senki hírére se hallja, mi oka volna kerülni barátait, a kik szeretik, a közönséget, mely műveit csodálja, a napfényt, melynek semmi veszélye sincs rá nézve. Neve soha sem állt a törvényesen kicserélték között, s ha állt volna is, a legujabb kegyelmi tény letörölt onnan minden aggodalom gerjesztő emlékét. Azt, hogy Petőfi meghalt, be nem tudom bizonyítani, de azt hogy nem él, igen. A felőle keringő híreknek legtöbb eredetét megtaláltam. Majd korhely genick vándoroltak a népszerű költő titokteljes firmája alatt egyik uri háztól a másikhoz, némi kedvező arc hasonlat által biztatva, míg azután valahol a költő személyes ismerősére találva, rajta nem vesztettek a bitorolt szerepen; majd meg az újabb időkben tőle közölt költemények adtak okot a hitre, hogy él, holott azok mind régiebb munkái, mik még 1849-ben készültek; majd pedig üres dicsékvés játszott az elhunyt szellemével. Bizonyára meghalt ő s csodálatos tüncemény, hogy válik szemlátomást halhatatlanná; egy ideig nem hiszik, hogy meghalt, nem hiszik évekig, évtizedekig és majd azután századok múlva sem fogják hinni, hogy meghalt. Ilyen szépen még nem vált halhatatlanná emberi név.

A minap egyik közeli megyében egy kuruzsló tett körutazást, ki a többi között olyan fogvizet is árult, a mitől a fogak egyszeri mosásra rögtön hófehérekévé változnak. Egy derék vidéki birtokos ur, kinél a pipázás nem növelte a fogak szépségét, örömezt megszerzé ezt a csodatevő arcanumot, s bámulva tapasztalá annak rendkívüli hatását, midőn egy nap alatt olyan fehérré lettek tőle fogai, mint az elefántcsont. A csodálkozás később még nagyobb lett nála: — egy hónap alatt *valamennyi* foga kihullott. Persze, hogy a kuruzsló nem mondta meg, hogy hol keressék, ha meg akarják találni? Ad vocem. Valamelyik lap fogport hirdet *csecsemők számára*; kár, hogy nem bajuszpedrőt.

Egy igen comicus esetet hallottam, a mi anecdotának nem jó, de igaz történetnek jó. Egy jámbor falusi öreg asszony unokája elment lakatos mesterséget tanulni; sok esztendei vándorlás után aztán visszatért ismét falujába is, nagyanyját meglátogatni, mint kitanult legény, a ki Páris és Bécsset is látta, s mindent megtanult, a mit ott tudnak. A jó öreg asszony nagyon örült a rég látott unokának, s miután végig hallgatta tőle, micsoda híres mestereknél szolgált, milyen gépeket, závárokat tanult meg készíteni! akkor az öreg asszony előhoz neki nagy szerényen egy lécszeget, s megkéri szép érzékenyen, hogy csináljon hát neki abból egy *varrótűt*. A jámbor lakatos persze szabódott, hogy ahhoz ő nem ért, s nem vállalta fel a munkát. A jó öreg asszony aztán sirva panaszkodott minden komaasszonynak, szomszédasszonynak, hogy milyen rossz fiu cz az ő unokája, annyi ideig járja a világot, s mikor haza jön, még csak egy varrótűt sem képes kovácsolni a nagyanyjának, pedig az már csak csekélység: — aztán pedig ő vasat is adott hozzá, abból kitelt volna egy tucat.

IRODALMI ISMERTETÉSEK

Nővérek, regény 4 könyvben, írta báró Eötvös József

A fenncimzett regény írása a *legnagyobb bók*, a mit egy író a magyar olvasó közönségnek tehet, s azon érdek, melylyel e mű fogadtatik a legnagyobb bizonyosága annak, hogy közönségünk ezt a bókot megérdemlé.

A „Nővérek” nem tartozik azon regények közé, miket azzal szokás megdicsérni, hogy ezt a munkát a ki kezébe vette, le nem teheti addig, a míg végig nem olvasta; ellenkezőleg: — a „nővérek” minden fejezete után le kell tenni a könyvet és átgondolni, átérezni az olvasottakat; és midőn végére értünk, ismét elővenni és újra átolvasni azt.

A ki a regények olvasásában semmi egyebet nem keres, mint unalmának kedélyes elűzését, az a *Nővérek* olvasásakor nagyon megrövidítve érzendi magát, mert ez az egész regény épen arról beszél, hogy „milyen rossz emberek azok, a kik unják magukat,” a kik érzelm és eszmélet helyett csak az élvezetet keresik, a kik csak érzékükről gondoskodnak, nem szívükről.

Előttem igen biztos thermometruma lesz az emberi szív melegének az, hogy ki mint nyilatkozik Eötvösnek a regénye felől? és a ki ebben élvezetet nem talált, nem örömet számítanám barátaim és barátnéim közé; mert az unja magát, s az unatkozó ember veszedelmes.

Nem tehetek róla, de már én azokkal tartok, a kik azt állítják, hogy a „művészetnek iránynyal kell birni;” s azok ellen, a kik elvül állították fel, hogy a „művészet magamagának célja”, példa rá az egész „classica literatura,” nem hozhatnék fel meggyőzőbb ellenokot, mintha sorba venném a kitünőbb classicus példákat, s bemutatnám, hogy hisz azok „mind tendentiával bírnak;” egyiknek az ó-mythosz és a fátumok befolyása az emberi sorsra, másiknak a nemzeti dicsőség, harmadiknak a

30 keresztyén vallás, negyediknek a világfájdalom, ötödiknek a közszabadság; legtöbbnek az emberi szenvedélyek képezik irányát: s a kinek semmi iránya sincsen, még annak is van valami iránya: egy mentség az emberi könnyelműség számára.

35 Én azt mondom, hogy irány nélkül csak a lovagregényeket irták, miknek mai nap híu epigonjai a Vorstadt Romanok és a párisi frivol regények; ezeknél azután nem törődött a költő azzal, hogy valami irányt adjon eszméinek, sőt valószínűleg az elején nem is tudta, hogy mi lesz a vége? célja nem is volt más, mint azoknak, kik a circusok, ballettek, vadászatok és
40 operák híu látogatói, egy fogyasztási cikkel többet szolgáltatni; idomulni a divat izléséhez, s nem fárasztani el az olvasót. Itt azután fő feladat rendkívüli eseményeket, szokatlan alakokat, hihetetlen mesét, érdekfeszítő bonyolulatot, idegrázkódtató meglepetéseket alkotni hideg véreel, gondolat, fáradság, érzellem nélkül; de biztos sikerrel és csallhatlan hatással.

Az ilyen írók azután a *divatvilág filleentretenue*-i, a kik találnak uri kényelmet és kitartást mig divatban tudják kecsceiket tartani, vagy egy újabb kacérabb múzsa kegyenc nem detronisálja őket, de nem sok becsületet aratnak; sőt azt nem is igen practendálják.

50 Eötvös regénye e divatos kellékekkel nem bír. Meséjének szövege egyszerű, tiszta, átlátszó; nem ígéri az olvasónak, hogy majd valami váratlan dologgal fogja meglepni, sőt a mik történnek benne, azoknak igen is úgy kellett, vaskövetkezetességgel történniök, az eszmélőnek rá kell jöni, hogy a megtörtént
55 okoknak más következésük nem lehetett, hogy ez így van az életben, a szivekben igazán, és hogy mindez előre látható de-log volt, a költő előre megmondta, hogy ez lesz a vége.

E célból a szerző sokszor önkénynt megakasztja a történet folyamát, mikor azt látja, hogy itt az olvasónak kételyei támadhatnak, itt valami érzellem nincs még elég fölfoghatóvá téve
60 s a történetnek nem szabad tovább haladni, a nélkül, hogy haladása indokolva lenne. Szerző mindannyiszor föltette olvasóiról, hogy érzeményeikkel, eszméikkel foglalkozni szeretnek, s nem

mondják türelmetlenül, hogy „menjünk már tovább, hát azután mi lett belőle?”

65 És ez az a nagy bók, a mit Eötvös e regényével tett a magyar közönségnek. Ha mikor ezt a regényt a külföld is ismerni fogja, fogalmai lesznek arról a műveltségi fokozatról, a min kell állani egy olvasó közönségnek, mely ily modorban irt regényt leg-
70 kercsettebb olvasmányai közé számít?

Eötvös annyira átlehetett hatva e regény írásakor a hatás hajhászat elleni undor által, hogy e szellemi coquetteria kikerülése miatti aggodalomból, még az önkénytelenül clóidézett hatást is paralyssálni igyekezett; a szemközt jövő alkalomnak is
75 kitért, mindaddig, míg azután a génius erőt vett az akaraton, s önkénytelenül magával ragadta a költőt és az olvasót, míg egyszerre azon veszik észre magukat, hogy kénytelen mind a kettő lefizetni könyveinek adóját, és elfeledni, hogy a mi fölött
80 sir, tulajdonképen nem történt meg soha, hanem csak emberi képzelet, mely kigondoltatott azon célból, hogy egy kimondott elvet bebizonyítson.

Ugy áll Eötvös e helyzetben, mint mikor valami temetésen a képmutatók, az álszentek fennhangon zokognak, s olyankor az, a ki legtöbbet érez, visszafojtja könyveit, hideg arcot mutat;
85 hogy inkább nevezze az egész tömeg szivtelennek, mint sem hogy egyetlen ember a tömeg közől azt gondolja felőle, hogy ő is e képmutatók közé tartozik.

Mikor az üreslelkű emberek telefujják dagályos orgonaszóval a világot, akkor az érzelmes szégyel e szent hangszerhez
90 nyulni, mikor a piacok fanfaronjai melleiket verik s hajigáloznak a „haza” és „nemzet” nevével; az igaz hazafi azt mondja: „akkor én nem tudom, hogy mi vagyok?” s inkább hallgat és nem lelkesül, mintsem azt az érzést kimutassa, a mit mások csak hazudnak.

95 Hogy Eötvös mennyire igyekezett a hatáskeresés vádjá alól távolmaradni, azt legelőször is regényének címe mutatja. A „*nővérek*” cím a munka elején tudatja az olvasóval, a mit

hatás kedvéért csak a végén kellene megtudnia: hogy a regény két legszeretreméltóbb alakja *testvér*. Ez a titok csak a szereplők előtt marad titoknak az utolsó fejezetig; az olvasó az első könyvben már kitalálta, s a második könyv elején szerző maga is felfedte előtte a titkot; mert hiszen *nem az volt célja, hogy olvasójának futó mulatságot szerezzen; hanem maradandó érzést . . .*

Lássuk a regény meséjét:

105 A történet eleje az első cholera-időszakba esik, a midőn az ismeretes mozgalom alatt, mely tisztán a tudatlanságnak köszönheti minden historicumát, egy főuri család, gróf Ormosyék, a fellázadt tót parasztok elől menekülve, kissebbik, még dajkára szorult leányukat elvesztik. Ők jó uraik voltak jobbágyaiknak,
110 de mikor valami tömegnek anélkül is kevés csze volt, s azt a keveset is pálinkába fojtá, akkor nem segít a jóra való emlékezet. Tudjuk, hogy ez így történt. Az állatok észjárását kitalálhatja a természetbúvár, de a részeg emberét nem.

A grófné, igen jó derék anya, ki csak nagy küzdelem után
115 áll rá, hogy, míg ő és férje lóháton menekülnek nagyobbik gyermekükkel, az alatt a kisebbik gyermekkel szoptató dajkája vonuljon félre egy távolabbi helységbe, így kikerülendő a parasztok dühét.

E helyen kínálkozott az alkalom szerzőnek megrázó hatású jeleneteket idézni elő, a minők azon időben gazdagon történtek, ott regényes küzdelmek közepett indokolni az egyik kised elveszését s szivdobogató utakon menteni meg a másikat az anyával együtt; ez így képzeথেvitőbb, idegekrehatóbb lett volna — és — és valószínűbb. De mint állítom, annyira megy
125 Eötvösnek a drasticum elleni undora, hogy itt, a hol az a *helyzet igazsága végett* éppen helyén lett volna, szándékosan kikerüli s a regény meséjét képző csomót egy sokkal nehezebben kivihető és még nehezebben felfogható módon köti meg; az által, hogy a grófné gyermekét az anya oltalma alól a cseléd kezére bizza.
130 Bármennyi helyzetszerű és lélektani indokolás kösse is csomóba e tény, az a kérdés mindig megfejtetlen marad, hogy mint

adhatta ki egy oly idegesen szerető anya gyermekét a veszély idején kezéből, *kényszerítés nélkül*? A kényszerítésnek pedig ezer expediense állt szerző rendelkezésére, de azokat ő megvetette, mert drasticumok lettek volna; s igyekezett a helyett lélektanilag indokolni egy elhibázott lépést, s remekelt az e hibás lépést kísérő bánat rajzolásában. Tán épen azért kereste a nehezebb utat, hogy annál több alkalma legyen választottainak lelkeivel foglalkozni?

140 Az e vesztésre következett lelki meghasonlás rajzolása csakugyan többet ér egy éjszakai tusánál rabló hadakkal, égő háztető alatt, s más egyéb obligát érdekességek mellett. Hogy a gyermekét elvesztett anya mély fájdalma milyen kiirthatatlan, mennyire neveli ezt az a soha nem alvó gondolat, hogy hátha
145 megholtnak hirlelt gyermeke, kiről egy kétes hitelű halálhíren kívül semmi nyomot nem találni, valahol él, nyomorban elhagyatva? azt érzheti mindenki, a ki valami kedveset elvesztett a világon. Itt elismerem, hogy az anyának bánatát magasra fokozza az a tudat, hogy gyermekét férje tanácsára kényszerítetlenül hagyta dajkájánál. Egész életén át bünhődik elmulasztásért, mely nem az ő vétke. Férje korán elhal, kinek jelenléte különben sem hagy semmi nyomot maga után a regényben. Az özvegy grófné megmaradt gyermekével visszatér férje halála után a külföldről, hová bánatát elfeledni utazott, itthoni jószágaira s itt él a világtól elvonultan; egyedül egy jó öreg plébánus társaságában töltve napjait.

A plébánus Farkas Máté egyike a regény legsikerültebb alakjainak. Hajdan tábori lelkész volt, onnan hozta rendszerető szokásait, egyenes magatartását, bátor lélekjelenlétét; különben
160 józanul gondolkozó fő, szenvedélyes vitatkozó, ki néha annyira meggyőzi okaival vitatársát, hogy azután maga is megbánja a hatást, s örömezt visszavitatná megbánt elveit.

Eötvösnél minden ember philosoph; idealista, vagy empirista vagy sophista; de esze mindegyiknek van s azt mindenkor tudja
165 használni.

Vérthalomnak hívják az uradalmat, hol a grófnő férje holta után megtelepedett, s hol egyedül gyermekének, a kis Margitnak nevelésére áldozá minden idejét és gondolatját.

170 A kis Margit egy magánál kevésel fiatalabb játszótársnéra talál Mariskában, az öreg Galambosné unokájában, ki ott mint kulcsárné szolgál. A két gyermek igen megszereti egymást, bár egymástól mindenben különböznek; Mariska szendébb, Margit szenvedélyesebb, amaz vidámabb, ez ábrándozóbb. Egyébiránt az életben is azok férnek meg legjobban egymással, a kiknek 175 jellemük, véralkatuk különböző; azok mintegy kiegészítik egymást.

Igy lesz mind a két gyermekből felnőtt hajadon; az ember észre sem veszi azt. Azonban Farkas Máté sejteni kezdi, hogy Margit nagyon ábrándozóvá lett s tanácsolja a grófnőnek, hogy 180 leányával meg kell ismertetni a világot, mert az jobb iskolája az embernek, mint az ábrándjaiban alkotott világ, még a grófnő fél őt azon életbe vezetni, melynek árnyoldalait ő maga legjobban ismeri.

Nem szólok most ahoz, hogy e tárgy fölött folytatott igen 185 szellemdús vitában melyiknek volt igaza? a grófnőnek-e, vagy a lelkésznek? az események vége maga meg fog arra felelni. Az eldöntetlen kérdést ketté vágja a regény hősének váratlan megjelenése: — ha ugyan szabad e regényben másokat hősöknek neveznünk, mint a hölgyeket, a kik a férfiakkal szemben 190 valóban megérdemlik ezt a nevet.

Egy zivatar alkalmával, mely Margitot és Mariskát az erdő mélyében találja, az ott vadászó gróf Káldory Adorján lovagias segélye köti meg az ismeretséget; a gróf e végzetes óra következtében az Ormosy család látogatójává válik, s később, ha 195 hinni lehet neki, Margitba beleszeret.

Nem malitiából mondám azt, hogy „ha hinni lehet neki” a költő saját intentioja volt gróf Káldoryt úgy állítani elének, a mint az nagyon sűrű kiadásban él közöttünk, egyike az élet nagy színészeinek, a ki csak akkor csal meg mást, midőn önmagát is

260 csalja, mikor szól, abban a pillanatban érez is, hanem a szóval együtt elhangzik az érzés is, ki ha valótlan-ságot mond, azt önmaga is elhiszi.

Ez a férfi lesz Margit ideálja.

265 Adorján különben derék, eszes, és jószívű férfi, kinnek semmi egyéb hibája nincs, minthogy nagy ur, nincs semmi dolga, s e miatt mindenütt *unja magát*.

Unalmából meghódítja egy öreg báró fiatal szellemdús nejének szívét, azonban később úgy tapasztalja, hogy a meghódított hölgy őt jobban szereti, mint a mennyire ő kívánta; ő csak mulatságot keresett s szenvedélyt talált; szenvedélyt, mely követel és ragaszkodik, s ezt meg éppen nagyon kezdi *ummi*.

210 Azért is vonul a fővárosból falura, hogy az alatt időt cngedjen Dárdaynének tán új viszonyt kezdhetni mással; ámbar az a hölgy megérdemli, hogy őt szeresse, s talán szereti is, de terhére van, hogy olyan szerettedik viszont.

Azonban Dárdayné itt is felkeresi őt, testvére, az ifju Vámosy kíséretében, ki beteg férjéért azon ürügy alatt hozta őt el Pestről, hogy saját jószágára megy vele. Adorján azon tudathoz jut, hogy ez a nő nem akarja őt elhagyni, megijed azon gondolattól, hogy ő maga is szereti Dárdayné, midőn maga előtt látja; hozzá gondolja, hogy az öreg Dárday nagy beteg, meg is talál halni s akkor ő erkölcsileg kötelezve lesz azt a nőt, kinnek jó hírét a világ előtt úgy is semmivé tette szerelme által, nőül venni; s ez nagyon unalmas dolog volna.

Hogy egy nagynénje is van, ki ezt ellenzi, azt szerző csak azért hozta fel, hogy Adorjának legyen magát mivel mentenie saját maga előtt.

Ez a jó nagynéne azt a tanácsot adja Adorjának, hogy siessen, mielőtt Dárdayné özvegygé lesz, valahogy megházasodni. 220 Az alkalom kínálkozik, a szomszéd kisasszony, Margit grófné éppen hozzáillik Adorjánhoz, a világ szerint igen szép pár válhatik belőlük; Adorján elkezd a vérthalmi szépségnek udvarolni.

Ezt megtudják Pesten, Dárdayné szemrehányó levelet ír

235 Adorjánnak, melyből ez ismét azt látja, hogy mily szenvedé-
lyesen szerettedik ez asszony által; nincs veszíteni való idő: rö-
g-
tön ír neki vissza egy lemondó levelet, melyben megmagyarázza,
hogy miért kénytelen megházasodni? hogy Margitot jónak
látja nőül venni, hanem azért Dárdayné most is szereti, és
szeretni is fogja sokáig; azzal lepecsételi a levelet, postára küldi
240 s abban az órában nyargal Vérthalomra, szerelmeit vall Margit-
nak és eljegyzi őt hitveseül.

Szerző remekelt azon ember jellemének rajzolásában, ki ilyen
lépést képes volt tenni. Ettől a perctől fogva ismeri az olvasó
Adorján jellemét s megirtózik tőle.

245 Hanem a szerelmes lány nem ismeri: ő előtte Adorján a
férfiak ideálja, ki minden tökélyt egycsit magában s boldogsága
kezdetén képzei magát, midőn vele oltárhoz lép.

Dárdayné ugyan egy levéltitok elárulásával semmivé tehetné
e házasságot, de Eötvös finom érzésében nem így alakulnak
250 a női jellemek: Dárdayné szenvedélyes ugyan, de okos, átlátja,
hogy e házassága elrontásával Adorjánt nem igen bosszantaná,
mert annak úgy sincs szive, meglehet, hogy fellépésének nem is
volna semmi szétmarcangoló sikere s csak önmagát alázná meg.
Tartogatja a bosszút később időkre. Egy pillanatra megjelen a
255 templomban, hol Adorján Margittal esküszik: ő is ott imád-
kozik *értük* gyászruhában, mert férje éppen akkor halt meg, mi-
dőn Adorján felmondó levelét kapta; azután eltűnik békével.

Az ifju pár pedig elmegy utazni: főúri házasoknál ez így
szokás; ott még a mézes hetek mennyei ambroziáját sem tudják
260 élvezni fűszer, garnirung és caviár nélkül; az első szerelmi
boldogsághoz is szórakozás kell nekik s változatosság — legalább
a kilátásban.

Közbejönnek a mozgalmas esztendőök; Adorján nem vesz
részt bennök. Adorján nagyon okos ember, a ki azt tartja, hogy
265 a hetvenhét Káldory ős úgy is eleget tett hajdanában, s aztán
úgy sincs annak semmi haszna, ha az ember fárasztja magát,
s e miatt még egyszer olyan nagyon unja magát abban az időben,

a mikor minden ember annyira tele volt, — részint két keze dologgal, részint a szive érdekkal. Csak neki nem volt sem dolga, sem érdeke.

270 Az öreg plébánus már kezdetben nem igen ajánlotta a grófné előtt Adorjánt. Minden fényes előny dacára igen lenéző véleménye volt azon férfi felől, kinek a sors minden utat és módot tárva tartott a hir és dicsőség felé, és a kinek semmi vágya sem volt azokhoz, a ki mind arról, a mi más ember fiát lelkesíti, megvetéssel tud beszélni. És Farkas Máténak igaza volt.

275 Eötvös nagy és igaz eszmét mondott ki ebben. Üres az a szív, melyben a dicsőség nem talál viszhangra. A lelkész jól tudott itélni; hanem a szerelmes szív annál rosszabbul. A szerelmes nő ideálját úgy be tudja takargatni bámulata dicsfényébe, hogy annak minden hibája erényül tűnik fel; s csak akkor jutott a kiábránduláshoz, midőn férjével a világba lépve, a dolgokat saját nevükön tanulja ismerni; midőn megtudja, hogy a világfájdalmat unalomnak hívják; a rejtett szomorúságot lelki ürességnek, a hideg vért hideg szívnek; hogy a férj, ki neje mellett, a boldogság közepén mindig világgyűlöletről beszél; a világ közepén, a mulatságos társaságokban nagyon jó kedvű tud lenni.

285 Segíti e kiábrándulást Dárdaynévali ismeretsége, kivel az emsi fürdőben véletlenül jön össze. E megsértett nő boszut akar állani Adorjánon s igen könnyű munkája van, midőn annak boldogságát semmivé teszi; majd a nő, majd a férj kedélyét ingerli egymás ellen; a mire az elsőn kívül még egy második oka is van. Testvére Vámosy beleszeret Margitba. 290 Ez igen jeles fiatal ember. Ő is házasságot ígér a molnár szép leányának, Viktának, s udvarol Margitnak egyszerre; mikor Vikta szenvedélyes átadó lelkével találkozik akkor az ragadja el, mikor Margit elutasító szemei elé kerül, viszont azoktól érzi vonzatva magát; az ifju csapodár némely figyelemjelnek, 295 miben őt Margit részesíti, tulságos magyarázatot ad, s megéri azt a kiábrándulást, hogy szemébe mondják, miszerint a hölgy,

kit meghódítottnak vélt, távol sem is gondolt arra, hogy észre-
vegye titkolt szerelmét s midőn észrevette, eltaszítja magától.

305 És még inkább megérleli Dárdayné boszúvágását: a lélektani
csomó egy bugra hurkolódik össze: a megbántott nő elrontja
a meggyűlölt férfi házi boldogságát, hogy őt is szerencsétlenné
tegye, hogy testvére szenvedélyének elégtételt szerezzen, hogy
Margittal férjét egész prózai semmisségében megismertesse.
310 A csomó egyszerűen hurkolódik össze; Dárdaynének csak azt
a levelet kell előmutatnia Margit előtt, melyet Adorján írt
neki, épen azon a napon, melyen Margitnak szerelmét meg-
vallá, hogy annak nemcsak jelen boldogságát, de még multját
is semmivé tegye. Margit azon drága tudatot vásárolja meg
315 lelke minden örömének árán, miszerint minden, a mit szere-
lemnek képzelt, csak hazugság volt.

Margitot e tudat örökre elszakítja férjétől, hazamegy any-
jához; ott örömtelen napokat él, s anyjának szemei előtt her-
vad el. Az összehurkolt csomót kibontani nem, csak ketté
320 vágni lehet. Vámosy ki az elcsábított Viktát komolyan nőül
akarja venni, egy bucsutalálkozásra kéri fel Margitot, mit az
megenged neki. E találkozást Vikta véletlenül megtudja
s szerelemféltésből tudatja az épen odaérkező Káldoryval,
ki szép nejét a hűtlenségnek vélt tetten éri. E helyett neje ál-
325 arcozza le őt, előmutatva Dárdaynének írt levelét. A gróf le
van verve, s keserősége Vámosy ellen fordul. Az elhatározott
párbajt a megbánó Vikta felakarja tartóztatni, azonban midőn
a pisztolyt elakarná venni kedvesétől, az elsül s Vámosy meg-
hal. Margitot ezután egy csendes betegség sírba fekteti; Kál-
330 dory élhet, a meddig neki tetszik.

Az özvegy grófné tehát gyermektelen maradt a midőn épen
fájdalmai tetőpontján kitudja a lelkész a rejtegetett titkot;
hogy Mariska, a parasztleány, Margit egykori játszó társnéja
nem más, mint a grófnő elveszett leánya. A grófnővel közli
335 az örvendetes titkot. A grófnő, ki látta Margitot a finom világ
bájai alatt összeroskadni; s ki látja Mariskát egy szerény köz-

polgár házában boldognak; összehasonlást tesz a kettő sorsa között; erőt vesz szívéen — és sohasem fedi fel előtte, hogy ő neki anyja; engedi őt földmives nőnek maradni és nem teszi grófnévé.

Ez a vég morálja a regénynek: a mit aztán csattanósabb hatásnak lehet nevezni valamenynyi fővárosi titkokról irt rémregények rázó hatásánál.

Regényirónál azt szoktak leginkább csodálni, hogy mint képes magát azon alakok *indulataiba, szenvedélyeibe* behelyezni, kiket történetében alkotott, hogy tud együtt érezni velük, mint találja el, hogy azoknak mit kell most tenniök, mondaniok a pillanat behatása és jellemük határozatához képest? Minden-nél több csudálni való van Eötvösben. Arra, hogy az író magát személycinek külön *indulataiba* beletalálja; csupán cleven képzerő; fogékony idegzet; teljes érzelmképesség kell; (a mit ha nem tud, akkor jobb az irodalom más ágához fordulnia; első levén a regényirónál, hogy *ne saját egyéniségét kölcsönözze* az alakoknak, a miket előteremt, hanem *azoknak szívével érezni*, lelkével gondolkozni tudjon), de Eötvös beletudja magát találni *egymással ellenkező felfogású emberek észjárásába*; ugyan-azon eszmének sarkellenes nézőpontjairól történt vitákba; s ez már több, mind phantasia; — *ez magas ész*. Eötvös soha nem állít ugy szeniközt emberket, hogy egyiknek balgasága indokolja a másik helyes esztét; mindegyik saját nézőpontjául látja az eseményeket, mindegyiknek lelkülete behat a történetre; nem ugy, mint a regények legnagyobb részében, hogy rendesen egy vagy két alak alkotja a mesét, a többinek mint-ha semmi egyéb eszméje sem volna, mint e kettőt kiegészíteni. És ebben van a legnagyobb élethűség. Eötvös olvasóira bizza, hogy az ellentétes eszmék közül válasszák ki: melyik volt a sophisma, melyik az életigazság? Mert ő a sophismát is oly természetesen hozza használatba, hogy helyén legyen annak esze és szíve, a ki azt felismeri.

370 Például: a mikor a férj önmagát menti, mikor a könnyelmű imádó kétfelé hódol; oly eszesen okoskodnak mind a ketten, hogy akárhány ember akad, a ki nekik ad igazat; ha valaki odabenn meg nem sugja, hogy ez álokoskodás; ez hazug érzet volt.

375 (Azért különös szolgálatot tesz egy igen tisztelt laptársunk Eötvösnek, a midőn e regénynek szép és emlékezetes mondatait kiszemelve, egymás után sorban közli e cím alatt „Eötvös maximái.” A szép mondatok közlése igen helyes, de más cím kellene hozzá, mert hiszen azon mondatok gyakran egymással vitakozó ellenfelek nézeteit fejezik ki; s gonoszul járna az olvasó, ha az ellenmondó tételekből akarná megismerni Eötvös maximáit).

Azután Eötvösnél nem is mindig a legokosabb embernek van igaza, hanem a legérzelmesebbnek; így például a regény elején a lelkész és a grófné vitakoznak a nevelés felől, a mit ott a lelkész elmond a világnevelése felől, az utóbb meggyőzi a grófnét, de nem győzött meg engem s már kigondoltam magamban, milyen szép vitát fogok én kezdeni e tárgy felett plébános urral; mint elmondom neki, hogy a mi egyszer megtörténik a világon, ez még nem szabály, inkább kivétel, hogy mig egy nagy szellem magasra nő küzdelmek útján, addig kilenc elesik rajta, meg hogy férfi eshetik akármennyi, mikor felkel megint férfi marad, de ha a nő elesik, többé nem lesz az a ki volt stb., de hát mind ez, és a többi szépen kárbaveszett, mert a mű végén szerző a grófnénak ad igazságot: az ő érzelme jobb kalauz volt a bölcs férfi eszénél; a *nagy világ nem ad sem boldogságot, sem jó nevelést.*

395 Én nem mertem volna ezt regényben kimondani, de éreztem, tudtam, s hogy Eötvös kimondá, végtelen vigasztalásomra szolgál.

400 Sokat irtak a nagy világ boldogtalan embereiről, de azt, hogy ezek *nem is lehetnek* boldogok, első volt Eötvös kimondani. Lesújtó, agyonnyomó volna a gondolat; ha a mutató

kéz világosan nem utasítana az ösvényre, melyen a nagy
405 urak számára is teremhet boldogság.

Mi a boldogtalanság legbővebb kutféje?

Eötvös azt felelé: „az unalom.”

Mi véd meg az unalom ellen? „A munka.”

A nagy világ emberei legjobban unják magukat, azért
410 legboldogtalanabbak. Lássanak munka után!

Szegény ember dolgozik kenyérért, jólétért, családja boldogságáért, nagy ur dolgozzék dicsőségért; ur és szegény közösen a közös hazáért!

Ott vannak előttük a legmagasztosabb célok, miként az
415 emberiség, a nemzet, a közműveltség áldásai hárulnak vissza rájuk, ott vár reájuk a legfönségesebb munka, mely nemcsak azt boldogítja, a kiért történik, de azt is, a ki cselekszi; csak ki kell kezeiket nyújtani a boldogság után, hogy azt elérjék; ha nem teszik, ők szenvednek érte.

420 Bizton hiszem, hogy a regény jótekonny hatást fog gyakorolni ott a hol kell.

Ha magunkforma nyughatatlan ember írta volna le ez alapeszmét, azt mondhatnák rá: „hatszilvánfás kurta nemcs fájdalmi magánál nagyobb urak ellen, kiket közelből nem ismer, 425 távolból irigyel,” de azt ime Eötvös mondá, ki *abban a világban benne él, és benne boldog tud lenni.*

Az Isten tartsa meg számára azt a boldogságot mind végig, nekünk pedig adjon nem sokára egy másik ilyen regényt.

SZOMBATI LEVELEK

Irta

Péntek

[1857. júl. 4.]

Ma igen érdekes levelem van.

Merem dicsérni egész vakmerőséggel, mert nem magam irtam; hanem kaptam a postán, és ha egy hónapig törtem volna a fejemet rajta, nem tudtam volna szebbet kitalálni. Tessék
5 meghallgatni. Az esemény igen érdekes, igen tanulságos, s azonfelül még nem is olyan, a mit holnap el kell felejteni. Az általam felbontott levél így hangzik:

„Nagy-Kálló, június 27. 1857.

Aldírtati iv. 1857-dik év jun. hó 23-kán Bogdányban, a bir-
10 tok-szabályzati előmunkálatok alkalmával a birói működés szünete időközében, a jelenvolt közbirtokosok, s képviselőik közti barátságos társalgás közben, felmerült a Magyar Tudós Társaság jelen helyzete, s azon óhajtás nyilvánult, vajha lenne az akademiának, saját s a nemzet méltóságához illő, s céljai
15 és szükségleteinek megfelelő tulajdon épülete Pesten. — Ez óhajtás a nyiregyházi járás cs. k. szolgabírója, a birói munkálatot kitünő tapintattal vezető Ujhelyi Róbert ur figyelmét élénken érdekelvén, indítványzá tettegesíteni az eszmét, s e célra maguk közt aláírást megnyitni, s honfiui fogadást tenni,
20 hogy mindenki a jelenlevők közt, saját hatásköréhez képest törekedni fog az indítvány tettegesítését, minél szélesebb, lehetőleg országos kiterjedésűvé tenni.

Legyen e szerény kezdeményezésben vetett mag, a polgári érzésben megáldva s ápolva.

25 Ezzel, az aláírás megnyittatott, azon kötelezéssel, hogy az

általuk aláírt összevet, közösen a célra megbízott ügyvéd Tokaji Nagy Lajos kezéhez egy év lefolyása alatt befizetendik, ki a bevétel, s illető helyére átszámolás kötelezettségét magára venni tartozik s igéri.

³⁰ *Aláírók:* Ujhelyi Róbert, cs. kir. szolgabíró 40 pft. (fizetett). Bodnár Gábor, helv. hitv. egyh. szónok 20 pft. Udvarhelyi Károly, ügyvéd 20 pft. Ferenczy Lajos, ügyvéd 20 pft., Balás-házy János, akadémiai r. tag 20 pft., Székely Benedek, ügyvéd 20 pft., Bégányi Kálmán, földbirtokos 30 pft., Farkas Tamás, földbirtokos 10 pft., Farkas Bóldisár, földbirtokos 10 pft.,
³⁵ Nemcs Pál, földbirtokos 10 pft., Nyiri Ferenc, haszonbérelő 10 pft., T. Nagy Lajos, ügyvéd 20 pft. (fizetett), Vandrák Miksa, orvos 10 pft. (fizetett), Farkas Miklós, földbirtokos 10 pft. (fizetett), Papp Imre, földbirtokos 5 pft., Hegymegi,
⁴⁰ községi bíró s földbirtokos 10 ft., Bégányi József, földbirtokos 10 ft., Jármy Imre, cs. k. consiliarius 20 ft., Palaticz Ferdinand, földbirtokos 5 ft., Nemcs Antal, földbirtokos 5 ft. Összeg 305 pengő forint.

Ugyanazon iven s hasonló alkalommal aláírták Demecserben 1857. jun. 25. Mahavovszky János, jószág igazgató 10 ft.,
⁴⁵ Vay Dienesnő sz. Irinyi Eszther, 40 ft., Meczóssy Tamás, földbirtokos 10 ft., Erdőhelyi Antal, földbirtokos 5 ft., Koczagh János, mérnök 20 ft., Sánta János, r. k. egyh. szónok 5 ft., Szabó József, községi jegyző 5 ft. Összeg 95 pft. s így a Bogdányi 305 pft. Összesen 400 pengő forint.

⁵⁰ Melyből, mint megjegyezve van, 80 pft. befizettetett, s Sz. Mihályon lakó akadémiai elnök gr. Dessewffy Emil ur rendelkezése alá beküldetett.

⁵⁵ Ez érdekes tartalmu levél írója magány közleményében azt mondja, hogy adjam e ténynt a nyilvánosság elé minden commentár nélkül, mely ide úgy sem szükséges.

Igaz, hogy nem szükséges, igaz, hogy fölösleges minden beszéd tovább, de szeretném látni azt az embert, a ki ilyen esetnél megállhatná, hogy egy szót se szóljon utána. Annnyt

60 mindenesetre meg kell mondanom, hogy a lelkesítő tényben
részvevők buzgóságán kívül tudós hazánkfia *Balázsházy*
János academia tagnak előadása a tudóstársaság állapotáról
költé az eszmét, mit azután a derék aláírók lelkesülése tovább
65 kell hozzá, hogy az befusson minden hegyet völgyet, s a hol
csak nemesen dobogó szív van, mind hozzá tapadjon. Nem is
fog előle senki félreállni, hiszem Istenemet, példánk van rá
a derék Erdélyben, melynek egyik nagy fia tavaly kimondá,
hogy *legyen* muzeuma Erdélynek, és az idén *van*. Mi sem le-
70 szünk rosszabbak sokkal szegényebb, sokkal kevesebb erdélyi
atyánkfiaínál. Én már látom is azt a diszes kétemeletes házat
ott a dunaparton, mely esztendő ilyenkorra ott fog állani,
(a hol még most nincs egyéb homoknál,) büszke homlokzatán
e ragyogó fölirattal:

75 „*Magyar akademia!*”

A fentebbi levélben közlött megindító példa nyomán, mi is
sietünk a dicső eszme sikeresítéséhez járulni. Jelszavunk *egy*
millió forintot a magyar akademia számára! Aláírásokat szerkesz-
tőségünk is fogad el, s azoknak sorát ezennel megkezdjük:
80 *Hajnik Károly* 200 pft., *Jókai Mór* 200 pft., *Irinyi József* 200 pft.

162

SZERDAI LEVELEK

Irta

Péntek

[1857. júl. 8.]

Én nem tudom, honnan vettem azt a gondolatot? de min-
dig azt képzelem, hogy a tenoristák mind igen érzékeny
szivü jó emberek. A kinek a természet tenor hangot adott,

már az által megkülönböztette a többi ember fiaitól; kénszerítve őt sokkal szelidebben és kellemesebben viselni magát, mint a ki viziló hangján beszél, s a kinek annál fogva illik is szépen, ha úgy viseli magát, mint a viziló. Volt ugyan nekünk egy tenoristánk, a kit tejből vajban fűrésztöttünk, — meg is hizott, — aztán utoljára azt mondta, hogy kutyák vagyunk valamennyien s itt hagyott bennünket. Erre mondta azt, az öreg Mayerbeer, hogy nem képzeli mint lehet valaki olyan durva ember, mikor olyan szép tenor hangja van? Hanem ez hát kivétel. Vannak más érzelmű tenoristák. Ime itt van Carrion; neki semmi köze a mi színházunkhoz, nem atyánkfia, nem is a vármegyénkbeli valóság, és mégis azt az ajánlatot tette, hogy mostani vendégsczereplései alkalmával egy egész előadása jövedelmét fogja a nemzeti színházi nyugdíjintézet számára áldozni. Ez aztán olyan tenorhang, a mi igazán a szívből jön.

Minthogy olyan szerencsés vagyok, hogy ily szívmelő ujsággal kezdhetem levelemet, nehogy a szerencse egyedül járjon, mondok másikat is. Tegnap egy fiatal tanuló nyit be hozzám s tiszta jó lelket tükröző orcával elmondja, „hogy ő is elhozta a tőle telhető áldozatot a magyar academia számára, nem sok az, csak két forint; fiatal embernél nagy összeg, de ha minden felnőtt ember az országban ennyit adna; egy év alatt csordultig volna az áldozati üst.” Mi az ajánlatot rendeltetésképp utasítók, az academia pénztárnokához. Ki nem ismeri a bibliai özvegyasszony történetét a két fillérről? A ki nem ismeri, olvassa el, mert ott igen szép commentár van írva ehhez a történethez.

Már most következnek a szerencsétlenségek.

Egy bécsi főúr megvett egy drága paripát, s fogadott hozzá egy kitanult lovászt s mind a kettőt leküldte Kolozsvárra, hogy ott az országos lófuttatáson versenyezzenek. A ló jó futó volt, a lovász jó lovas; a főúr csaknem bizonyos lehetett a pályadíj felől; mintha már zsebében lett volna az a hatszáz arany; hanem utközben ez a kis hiba történt, hogy ló és lovász

egyszerre eltűntek s azóta nem lehet nyomukba akadni. A mint mondám a ló jó futó volt, nem csuda, hogy ha elszaladt.

40 A míg a kolozsvári futtatáshoz történnck a nagy előkészü-
letek, a gróf Ráday versenydíjra is sorozzák már a pályabírák
a futtatni készülő darabokat, melyek vagynak számszerint
huszonöten. Eddigelé már vagy tizet megvizsgáltak; hanem
45 azt mondják, hogy azok rettenetes sánta gcbék. Nem ártana
ennél a versenyéznél is bánatpénzt tetetni le a futtatókkal:
„fuss, vagy fizess!”

Tegnap iszonyu felhőszakadás lepte el Budapestet, egy
alanti felhő három perc alatt egész terhét kiüríté felettünk,
50 míg ugyanakkor egy magasabban járó jégfelhő, melyet
ellenkező szél hajtott, mogyoró nagyságu jegekkel egészíté
ki a magasabb körű multságot. A vihar ablakom alatt egy
deréknyi nagyságu fát úgy facsart ketté, mint egy nádszálát;
Budán egy ujjon épült házat a rohanó vizár a szó minden
értelmében elhordott.

55 Most még egy szerencsétlenség: egy budai mészáros legény
egyszerre 3 leánynak ígért házasságot. A szerencsétlen terem-
tések mind a hárman hittek neki; s az lett a következése, a mi
rendesen szokott lenni, ha a jámbor leány esküvő előtt hisz
a férfinak. Mikor a boldogtalanok nem titkolhatták többé
60 szerencsétlen szerelmük következését kölcsönösen megtudták,
mennyire meg vannak csalatva vőlegényük által. A baj nem
is volt helyrehozható: három menyasszonyra egy vőlegény,
három keresztelőhöz egy menyegző; a szorongatott Don Juan
látva a veszedelmct, melybe negyedmagával jutott, olyan-
65 formán látta jónak a veszedelemből menekülni, — hogy fel-
akasztotta magát. Három menyasszony helyett három öz-
vegyasszony. Ajánlom a drámairók figyelmébe.

A MAI NAP TÖRTÉNETE

[1857. júl. 8.]

* * * A „Magyar Pósta” mai számában említést tevé az azon hazafias buzditó tényről, melyről nagykállói levelezőnk tudósít, miután ez *ajánlatokat és saját csekély hozzájárulásunkat illő figyelmélésben részesíté, azt mondja, hogy az időelőtti pisztoly elsütés volt. Legyen szives a M. P. tudatni velünk és azokkal, kik e szent célt felkarolni ohajtják, mikor hiszi eljövendőnek azt az időt, melyben a magyar academiának hazafias adakozásokat elfogadnia rendén leend? mert mi nem tudjuk, hogy ez el lenne napolva. Mi nem csak eljöttnek, de nagyon is elkésettnek találjuk az időt arra, hogy academiánk emelésére tegyük azt, a mit tehetünk, s sajnáljuk, hogy tisztelt collegáink csupa rivalisálásból inkább elejteni törekeshnek az ügyet, mint emelni, holott pedig ez eszme nem tőlünk származott, hanem igénytelen becsületes vidéki polgártársainktól.*

KORÁN ELSÜTÖTT PISZTOLY

Közelebbi lapjainkban adtuk egyszerűen azt a tény, miszerint néhány buzgó jólelkű hazafi, barátságos találkozás közben összeszólalkozva, arra a gondolatra jött, hogy ha már a *művészetnek van háza* hazánkban, *legyen a tudományoknak is házuk*, s lelkesítő kezdet gyanánt egy jó összeg-pénzt gyűjtének össze maguk között, azt egyenesen e kimondott célra szánva. — Mi természetesebb, mint hogy e buzditó indítvány minket magun-

kat is megragadott s legelső kézből kapván a motiót, legelsőök voltunk, a kik ahoz tetteleg is hozzájárulánk?

10 Különös is lett volna, hogy midőn az irodalom vezetői teleprédikálják a közönség szívét lelkét azzal az eszmével, hogy áldozzunk a nemzeti irodalomért, ha egyszer aztán a közönség melegen fogadja az eszmét, akkor a szavalók maguk hátrahuzódjanak s nézzék, hogy mit csinál más? Mi igen természetesen találtuk, hogy a kimondott eszmét elejteni többé
15 nem szabad, s most még inkább hisszük, hogy ha valaha, épen most kell annak keresztülhatni.

Eddigelé csak azt tudjuk, hogy milyen részvétellel fogadták ez eszmét Pesten? Olyan emberck, kik eszükkal kericsik kenyerüket, kik fáradságos munkáik után élnek, önfeledésnek nevezhető buzgalommal készülnek a tudós társaságnak hozandó áldozatokhoz, vagyonosabb ismerőseink nevezetes összegeket szándékoznak kötelezni biztosított tőkétül, miknek kamatjait a tudós társaság huzandja, mások, kiknek jövedelmük életük-
25 höz van kötve, holtig tartó kamatfizetést vállalnak bizonyos tőkéktől; és végre azok, kiknek nincs gazdagságuk, nincs fölöslegük, fiatal emberek, tanulók, kézművesek, megragadó őszinteséggel vallják be, hogy biz ezt a pár forintot, a mit az akademiának hoznak, szivarban kell meggazdálkodniok.
30 De hát ki ne szánná el arra magát, hogy egy hétig ne szivarozzék a magyar akademia kedveért? Ha egy hétig nem szivaroznának a magyar emberek, készen volna a tudóstársaság egy milliója.

Mind ezen lelkesült szándékok eredményéről majd annak
35 idejében értesülni fog a közönség, *miután azoknak elébb mind meg kell tenniök a hivatalos utat az academia pénztárnokáig és onnan a hirlapokba.* S bizton hisszük, hogy hazánk semmi vidéke sem fog e tekintetben Pestnek háta mögött maradni, de lesz elég, mely azt felülmulni törekszik.

40 Egy tisztelt collegánk azonban ezt a tényt olyasminek találja, a mit Széchenyi „korán elsütött pisztolynak” nevezett el.

Szép divat nálunk, hogy a nagy Széchenyi szavait annyiszor használjuk „mottóul”, de még szebb divat volna, ha elkezdénék használni mottóul Széchenyi *tetteit*.

45 Ne menjünk messze, csak maradjunk mindjárt a tudós társaságnál.

Mikor az 1825-ki országgyűlésen annyi szép és nem szép beszédet tartottak egy felállítandó magyar academia mellett és ellen; akkor *még sokkal korább volt* az idő, mint most. Az
50 volt a kérdés, hogy miután sem pénzünk, sem tudományunk, ugyan miből csináljunk tudóstársaságot?

És éppen Széchenyi volt az, a ki nem gondolkozott sokáig a kérdésen, hanem azt mondta: „van pénzünk, van tudományunk!” *és lett!*

55 A pénzt összeadták lelkes hazafiak, a tudományos szakmákat betölték alaposan mivel, és további reményekre jogosító kapacitásokkal s készen volt az academia.

Igaz, hogy nem olyan volt, a milyenné kell lennie valaha; nem volt pénzereje elég azon feladatokhoz, a miket vártak
60 tőle, nem voltak oly nagy tudósai, a milyenek majd lesznek idővel; de valahol csak el kellett kezdeni a dolgot, s Széchenyi jónak látta nem várni odáig, hogy előbb legyünk gazdagok és tudósok, azután legyen akademiánk.

Azóta éppen harminc esztendő mult el.

65 Kérek, felszólítok minden őszintelkű hazafit; tegye a kezét szívére és mondja meg nekem, 30 esztendő alatt hány lépéssel haladt előre a magyar academia?

Nem várom be a feleletet.

70 Azok a becsületes munkás hazafiak, kik ott a tudományok terhes pályáin áldozzák fel napjaikat, bizonyosan tettek és tesznek annyit, mennyit egyes ember önerejével tenni képes; ők nem okai azon tengődő életnek, a mit az egyetemes academia él, hanem oka egyenesen annak anyagi szegénysége.

75 Tudnák ők azt mind igen jól, hogy mit kellene tenni; de mikor eddigelé csak jó tanácsokat adogattunk nekik, de módot

nem azoknak kivitelére; mikor az akademia annyira nem képes, hogy tagjainak nyugalmas, a tudománybuvárra nézve mulhatlan, gondnélküli éltet biztosítson; hogy egy saját organumot kiadhasson, nem hogy még arra: hogy szakmunkák

80 kiadását felvállalja, a mikén a kiadó veszíteni kénytelen, vagy hogy éppen aethnographiai, geologiai, chemiai stb. kutatásokat indítson meg; pedig ezt mind várják tőle, és ezt mind kell is tennie; különben satyra lesz rajtunk, hogy tudós társaságunk van — cim szerint, de nincs eredményben. Egy nagy

85 testületi Johannes sine terra.

Hanem ehhez mind pénz kell, és újra pénz és harmadszor is pénz.

És ezt mi már tudjuk 30 esztendő óta, és még mindig azt hisszük, hogy korán van az idő; ne siessünk vele.

90 Tudniillik hiszik azok, a kik szeretnek a példabeszéddé vált indolentiának hizelkedni azzal, hogy védelmére minden lehető és nem lehető akadályokból összeszótt sophismákat kikeresgetnek.

Ezen sophismákról szólni fogunk a jövő számban.

II.

95 Az első sophismára, a mivel akademiánk egy helyben állását védelmezni szeretik azok, a kiknek kedvenc themájuk a *meg nem történt történet* számára motivumokat találni, csak annyit felelek, hogy tessék átpillantani a szomszédba; — ott van az *erdélyi muzeum*.

100 Kissé merész naivság tőlem a kérdést elhallgatni és úgy mondom el a feleletet; hanem hiszen úgy is kiolvashatja ebből mindenki, a mit tudni akar.

Ugyanazok az idők, ugyanazok a viszonyok, tér, helyzet, körülmény, minden ugyan az, a mi nálunk és mégis az erdélyi

105 muzeum fel tudott állni ugyanakkor, a midőn mi a magyar

akademiát évről évre azzal biztatjuk; hogy még korán van érte kezdeni valamit.

110 Kérdem: a mi az erdélyi muzeum dicső létrehozóinak lehetőséges volt, kik egy egészen új eszmét változtattak kővé és arannyá, kiknek még az alapot is keresniök kellett, hová legelső kövüket letegyék, kik mindentől messzebb esnek, mint mi, kiknek törekvéseit oly nagy *numericus erő* nem támogatja, mint a mienket; miért volna az lehetetlen minálunk; kiknek egy már létező, megalapított, törvényekben, alapszabályokban szentesített intézetünket kell nem létrehozunk, de csupán 115 fenntartanunk, erősebbé tennünk?

Minden erre a kérdésre adott felelet agyrém, a mit megcáfol az erdélyi muzeum ügyén kívül a pesti nemzeti színház és a nyugdíjintézet biztos előhaladása; s még jó, ha csak agyrém, 120 és nem keresve keresett mentsége lágymelegségünknek.

De nem akarok recriminációkba tévedni; ha valaha, most van okunk egyetértő barátságban élnünk s egy kérdésben legalább egyetértünk: abban, hogy mindnyájan egy dolgot akarunk; csupán az a kérdés tesz különbséget köztünk: mikor 125 és miuton?

Erősebb ellenvetés a második; miszerint kár volt el nem várnunk, míg nálunknál nevezetesebb emberek tesznek oly indítványt, melynek azután az ő szavuknál fogva több sikere leendett, mint saját gyöngye szózatunknak.

130 Ez igaz. Ez kétségtelen.

Ha azon nagy nevezetes férfiak, kik a nemzet előtt elismert tekintélyekül állanak, szólaltak volna fel ez ügyben; és mondták volna: „egy millió kell a magyar tudományos élet dicsőségének kivivására!” egy év alatt lett volna nem egy, de kettő, 135 míg az igénytelen apró emberek törekvésének kellenni fog tiz év, a míg a kimondott célnak feléig elér; de azért ez igénytelen apró emberek tenni fogják felszólítás nélkül, rábeszélés nélkül, nagy nevetet, buzdító példákat nem várva, honfiui kötelességüket, nem is kívánnak érte magasztalást, neveik

140 örökítését; hiszen csak kötelességüket tették; a közérzület előtt pedig mindig oly becslésben fog állani az a napszámos, ki egy nemzeti intézet épületéhez *ingyen* hordotta a követ, mint az a főúr, ki annak telkét ajándékozta.

Őszintén akarok szólni. Ez előtt már évekkkel voltam szerencsés beszélhetni azokkal, kiket döntő tekintélyeknek ismerek el a közvélemény előtt, a felől, hogy lépjenek fel nagy nevcik súlyával a magyar tudományos irodalom emelésére. Az irodalom minden egyéb ága felvirágzik a közönség ösztönei, vágyai által; de a tudománynak pártolás, segélyzés kell, és 150 pedig csak a tudomány teszi az irodalmat nagygyá, kitünővé; ne engedjék, hogy jelentéktelen kezdeményezések koronkinti feltünésében elforgácsolódjék az eszme, mely egyszerre nagy erővel, közös erővel megkezdve, oly magas, oly fényes építmény lehetne; parancsoljanak velünk, rendelkezésükre áll az 155 összes *journalistica*; hogy eszméiket terjessze, hozzájuk csatlakozzék; míg ugyanattól a kezdeményezés rosszul jön ki; ha magunk forma csekély emberek emlegetik az akadémia ügyét, az úgy tűnik föl, mintha kisszerű hízeltetés volna, *szolgálati érdemek* szerzése bizonyos üresen álló padok után, 160 miknek betöltésére semmi *valódi érdemeket* sem szereztünk.

Ez mind igaz, és így van.

De hát ki tehet róla, hogy tekintélyes hazánkiai évről évre csak hallgatnak, csak scrupulusokat keresnek, s engedik megtörténni azt, a mi előre látható volt.

165 Előre látható volt pedig az, hogy jövend olyan idő, a mikor minden jó magyar embernek eszébe jutand az akadémia, hogy mint nagy áradás előtt a Tisza melléki lapályon, akárhová leszurja az ember a pálcáját, mindenütt forrás buggyan fel utána, aként a nép szívében is, akárhol kérdezzük meg, túl- 170 ömlik a részvét, a mikor minden kicsin ember jogot vesz magának a kezdeményezéshez s nem vár sem Mózsésre, sem Áronra. Ez az idő itt van.

Nem a „Magyar Sajtó” cikkei: — ne tessék haragudni; —

175 nem azok készítették elő e közérzületet; — az a hivatalos tudósítás volt az, melyben tudtul adatott a nemzetnek, miszerint a legmagasabb fejedelmi kegy az akademia alapszabályait megerősíté.

Helyzetem alkalmat adott rá, hogy tanuja lehessen igen sok örömnnyilatkozatnak, a mik az ország minden részében tolmácsolák a közérzületet. Volt is ok rá. Nagyon könnyelműnek jellemezné az nemzetünket, a ki feltenné róla, hogy tudományos haladásunk garantiáit nem fogadja közlelkesüléssel.

180 Voltak beszélő jelenségei is e lelkesülésnek, egyes hazafiak, egész községek léptek fel kegyes adakozásokkal a tudóstársaság részére, jobbról, balról, mindenki arról kérdezősködött, hogyan lehetne, mi volna legbiztosabb, leghatályosabb utja módja a tudóstársaságért valamit tehetni? mindenki édes ajándéknak vette a fejedelmi kegyeszt, mely félreérthetlen örömet szerze minden egyes polgárnak, ki kötelességének tartja ez örömet áldozatai által megünnepelni; hogy elmondhassa „ezen a napon tettük le miveltségünk szilárd épületének alapját, én is járultam hozzá egy kövecskével.”

190 Kinek volna elég phlegmája ilyenkor azt mondani: várjatok még, nincsen erre idő? Ki akarná tenyerével lefojtani a vulcant, kalappal elfogni a szelet? Mi legalább nem próbáljuk meg azt.

A ki még most is tartogatni tudja scrupulusait, az már igazán bevallott enunciált lusta, hanyag ember, nem más.

Áttérek a további scrupulusokra.

III.

200 A legterhesebb ellenvetés végre az, hogy a szerény kezdeményezés által bevágjuk az utat sokat és nagyot tehető főuraink előtt.

Sokkal nagyobb és nemesebb fogalmakkal vagyunk hazánk

205 aristocratiája felől, minthogy e vád ellen nagyon iparkodnánk védelmezni magunkat.

Nem felelünk rá egyebet, mint csupán azt, hogy nem ismerünk főnemeseink között olyan hig jellemet, a ki okot találjon hidegszivűsége abban, hogy nálánál kisebb embereknek meleg szivük van; a ki elforduljon az áldozati oltártól azért, 210 mivel kicsiny emberek szerény áldozata is ott álland az övéi mellett; a ki megvessen egy nemzeti ügyet azért, mert a kik arra felszólítják, rangjához nem elég magasak.

Nem, ilyen vádat főnemességünk ellen elmondadni nem engedünk, ők bizonyára sokkal nemesebb kedélyvel, határozottabb jellemmel, emelkedettebb nézetekkel birnak, hogysen 215 tetteiket oly aprólékos tekintetek által forgatni engedjék, a minők egy bálteremben tán számítanak valamit; de nem egy ország színe előtt.

Sőt meg vagyunk felőle győződve, hogy a „jók java” 220 meg fogja mutatni ez alkalommal is, hogy a mint tudott egykor hazájának szolgálni vérével, úgy tud annak most szolgálni életével, s ha vezetője tudott lenni egykor nemzetének, midőn fegyverrel kellett magunkat védnünk a barbarismus ellen, épen úgy leend vezetője annak, midőn tudományyal, 225 észszel kell síkra szállnunk egy sokkal erősebb hódítóval — a civilisatióval szemben.

De ha még is volna főuraink között büszkségére annyira érzékeny kedély, a kinek terhére volna magánál kisebb emberek inspirációját osztani, boldog Isten, milyen könnyü annak a 230 megnyugtatása; hisz az első teremtmő szót nem a szabolcsi közbirtokosok, nem a pesti journalisták mondták ki, hanem az a nagy férfi, kinck alakja rég a félisteni tünemények közé emelkedett: Széchenyi az, ki harminc év előtt tette le alapját e nagy munkának; csak az ő árnyéka, csak az ő viszhangja, 235 csak az ő szellemi öröksége mind az, a mit az utókor fiai tesznek és mondanak; s mind azok, a kik úgy cselekesznek, miként ő; őt vallhatják *ősüknek*; a hogy szoktuk *apánknak* nevezni *Árpá-*

dot; és nem civódunk rajta, nemzetünk melyik osztálya szerezte e haza földét, a főnemes, a köznemes, vagy a közvitéz? azt 240 mondjuk: „Árpád volt” s kalapot emelünk nevére: épen így mondhatjuk, ha kérdés támad közöttünk; ki szerzett e nemzet *szellemének földét*? főnemes, középosztály, poéta, vagy tudós, diplomata, vagy journalista? „*Széchenyi* volt”, azt mondjuk s megnyugszunk benne és kalapot emelünk nevére. Az ő 245 szomorú homlokát illeti minden babér, a mi e téren termett és teremni fog, egyetlen levelén se veszünk annak össze; hanem tegyük kötelességünket azzal a hódoló pietással, a miben ő mutatta nekünk a legdicsőbb példát.

És most még szabad legyen azt kérdeznünk; hogy ha minden ellenünk felhozott vád alapos volna, és mi azok közül egyet sem tudtunk volna megcáfolni mit kellett volna akkor ellenfelcink véleménye szerint cselekednünk?

Azt kellett volna-e mondanunk a szabolcsi áldozathozóknak: „menjeteK vissza édes atyánkfiai forintjaitokkal, mert még 255 korán van a lelkesüléshez; várjatok az áldozathozással; míg arra eljövend az idő?”

Vagy pedig félre kellett volna vetnünk a levelet, egyszerűen regisztrálnunk a tényt, mintha semmi nagyobból nem volna szó, mint egy tűzkárvallott család felségelésére történt kegyes 260 adakozásról, amit ma kihirdettünk, holnap elfelejtünk?

Vagy pedig rendes, kötelezett méltánylattal kellett volna előadnunk a nemes tényt, annak követésre buzdító tartalmával s azután nagyot hallgatni utána, mintha hozzánk nem is lett volna intézve a kérdés, prédikálni buzgóságot, lelkesülést 265 s azután zsebedugni a kezünket s odább menni, mikor jól kibeszéltük magunkat?

Mi e három expediens közül egyiket sem követtük, s most is megvagyunk nyugodva abban, a mit választottunk.

Mert 1. Meg vagyunk győződve arról, hogy az idők teljessége, mely a hazai műveltség iránti buzgalmat általánossá teszi, jelen van. És ha e kedvező pillanatot, midőn mindenki át van 270

hatva tudományos előhaladásunk fontosságától, most fel nem használjuk, majd későbbben hiába fogjuk azt keresni; — lelkesedést emberek nem idéznek elő, hanem körülmények; olyan
275 hatalom pedig nincs a világon, mely a már lelohadt lelkesedést újra feléleszse.

2. Meg vagyunk a felől győződve, hogy a mit e téren egyik ember tesz, egyik időszak kezd, az a másiknak utjába soha sem áll, hogy minden út vége egy célnál jön össze s e téren
280 a legszétágazóbb nézetek is hármóniába jönnek.

És mert végre eskütt ellenségei vagyunk ennek az utálatos szónak „majd holnap!” mely sok jó ügynek volt már megölő betűje, a mely nem érte meg a holnapot.

285 Azért most is azon végezzük szavainkat, a min a multkor kezdők: „Egy millió forintot a magyar akademia számára!”

165

CSÜTÖRTÖKI LEVELEK

Irta

Péntek

[1857. júl. 16.]

Egy színész lakadalma.

5 Mult szombaton reggel a ref. hívek templomában egy fiatal párra adta áldását kitűnő hitszónokunk Török Pál, szokott malasztteljes szavaival. A vőlegény egyike azon szép tehetségű színészeinknek, kiket geniejük a közönség kedvenceivé emelt;
a menyasszony is színésznő. Neveikre nincsen semmi szükség, nem nagy urak ők. Nevezetes eset, hogy a *színészpár* két nász-
nagya *két író* volt.

10 Esküvő után a nász nép kiindult a svábhegyre. Óh a svábhegy legtöbbet köszönheti hírbeli emelkedését a magyar színészeknek, mert úgy senki sem szerette azt, mint ők; a szabad ég,

a szabad fák, a szabad mezők senki kedélyével nem hangzanak
egy össze, mint az övével.

15 A három kutnál — — (ki ne tudná nagy Magyarországon,
hogymia a *három kuta* svábhegyen? no a ki nem tudja, annak
megmondom, hogy ezt a három kutat Mátyás király építtette;
most is rajta van a neve a bolthajtás zárkövén, innen vezettek
fel a vizet a várba a török időben cserép alagcsövek, most
pedig érccsatornák) tehát itt e három kutnál várt a lakadalmas
20 népre a „*cigánybanda*”. De miféle cigánybanda? Hat fiatal
színész az intézetből összetanulva hegedűn és bőgön; (hol
tanulták, nem tudom én, mert ez mind született virtuoz; a ki
soha sem próbált is, fogadok rá, hogy még is tud hegedülni)
minden ünnepélyes vigalomnál piros hajtókás kék ruhában,
25 *mint cigánybanda, a ki jó barátságból muzsikál*, szokta kedvre
deríteni pályatársait, olyan csárdásokat penderítve, hogy semmi
született Pharao utód tul nem tesz rajta.

Nem volt más jelen, csupán színész, s a ki színházzal atyafi-
ságban van, következőleg igen vig volt a multság. Óh a
30 színész nagyon tud örülni az életnek s felhasználni minden
pillanatját annak a ritka órának, a mi néha örömet ad. Ha a
hegedű kifáradt, a tánc háromszor is volt három, mint az
egyszeri özvegy ember fiai, akkor a fiatalabb művészek fokozák
feljebb a jó kedvet vidám előadásaikkal, mikben kifogyhatlan
35 találékonyságuk. A ki a „tréfás zenekarpróbát,” a „szomorú
serenadeat,” az „opera diletantst” hallá; a ki látta a „ballett-
művészt” a coulissák közt álló feleségével pörölve táncörben;
meg a „nap phrasisait egy gömbölyü ember arcon”; a „legyőz-
hetlen dongót” az reggelig elmaradna ottan s legfeljebb akkor
40 panaszkodnék, hogy álkapca fáj a nevetéstől és még nem tudom
mitől.

Mikor legderültebb volt minden arc, tetőpontján a jó kedv,
egyszerre kocsizőrej hallik; odanéz mindenki s megáll a hang
az ajkon egy percre, azután fél öröm, fél ijedelem hangján
45 kiált fel mindenki: „*Szentpétery van itt!*”

Igen: Szentpétery; egy újra föltámadt halott, ki eljött vigadni a vigadókkal; eljött megmutatni, hogy az ő arca nem fagyott meg, hanem mosolyog; hogy az ő szive nem hűlt meg, hanem most is dobog.

50 Derék orvosa *Siklósy*, miután néhány hó alatt annyira haladt hideg vizgyógymodorával, hogy a kedves művésznek visszaadta teste érzékenységét, tagjai mozgását, lelke vágját; megtudva, hogy ma színész lakodalom van a svábhegyén, felültette őt kocsijára s maga kihozta őt oda; orvosi gyöngéd figyelméből sejtve, hogy az többet ér neki világ minden gyógyító fűvé-
55 nél.

Egy pillanat alatt hajdani pályatársai kezeiken emelék le a beteg előharcost a szekérről s leülteték őt a szabadba, hogy lássa a lengő fákat, a távoli rónát, a futó felhőket; a ki sirni akart,
60 félre fordult, hogy azt más ne lássa.

Ott ült azután a jó öreg teljes megelégéssel és úgy mosolygott: „ti bizony megtartanátok a lakadalmat nálam nélkül; de én rajtatok rontottam!” monda olyan hangon, melyre alig ismerni; de olyan kedélylyel, melyre most is ráismerni.
65 És mutogatá, milyen erős lett már, hogy tudja mozgatni karjait, hogy tud szorítani kezével! öreg társai, a hatyufehér fejű Balog; az ép erőteljes Udvarhelyi, Hubenai borostás arcával emlegették neki a régi jó időket: „tudod-e még, mikor itt meg itten birkóztunk, kergettük egymást, emlékszel-e meg erre és amarra?” A jó öreg mosolygott: „no majd megint”.
70 A vidám hegedűsek odaálltak mellé s huzták a vidám dalt, rá ismert: „ez az én nótám, hej, hogy jártuk egykor rajta” Egy fiatal festő hazánkfia; Telepi, maga is színészivadék, ki most érkezett Velencéből, meghatva e festői csoportozat érdekétől;
75 — (közepen a mosolygó beteg, mellette a tarka muzsikások, mögötte halvány neje s ősz kortársai, másfelől a vidám ifju hölgyek, rozszul rejtett könyekkel szemekben) elővéve albumát s vázolni kezdett: igen, — ha szemei meg nem teltek volna valami hivatlan vízzel, a mi nem enged látni; becsapá

60 albumát és félre ment ő is sirni; és senki sem volt, a ki e vidám
órában épen úgy ne érzett volna. Óh a régi bölcsek tudták,
miért vitessék fel lakomák végén termeikbe bebalzsamozott
halottaikat? — Különösen a színésznek kell tudni ezt: „milyen
nyomorult volna az ember, ha társai nem szeretnék!” tanul-
85 játok egymást szeretni; mert ma én eshetem el, holnap te.
Őszinte tisztelettel emlékezem itt meg a nemzeti színház
derék igazgatójára, gróf Rádayra, ki, miután a művészetben
fogadott gyermekeinek esküvőjén jelen volt a templomban,
onnan sietett hivatása helyére, a színházba, hol főpróba tarta-
90 tott: próba után kijött a menyegzőre; előadásra ismét bement,
s előadás végével újra visszatért, kedves készséggel felelte
meg egyfelől igazgatói feladatának, másfelől örömapai hivata-
lának. Azért szeretik őt egy a színházon belül és kívül egyaránt.

166

A MAI NAP TÖRTÉNETE

[1857. júl. 25.]

* * * A „Pesti Napló” szinbirálója folytonos portyázó harcot
visel a nemzeti színházban előadott fordított művek rossz
nyelve ellen. Nagyon is igaza van. De nemcsak az a hibájuk
a színrekerülő műveknek, hogy magyartalanul vannak magya-
5 rosítva, hanem hogy sokszor minden emberi értelmökből
ki vannak forgatva, a mit szerencsénk volt tapasztalni, midőn
egy némely fordítást az eredetivel összehasonlítánk. Ennek
az az oka, hogy nálunk minden ember fordít, a kinek egy kis
nyelvészeti ismerete van; két három hónapi francia lecke
10 után már színmű fordításra adja minden kezdő a fejét, kiknek
nagy része aztán a hol valamit nem értett, ott „szabadon”
magyarosít. Néha az ilyen szabadságok a comicumig mennek:

egyik ezt a szót „*néz aquilin*” *aquiléjai órnak* fordítja, sasórr helyett; mások a „*dissertation sur le vaccin* (tehén himlő) *afonya-bogyókról* való értekezésnek mondja; megint mások ezt „er hat keine Lust zum *Bergbau*” oda magyarázza, hogy „nincs neki kedve *hegyeket építeni*”. (De hogy is volna ilyen bolond munkához kedve.) Mind ennek pedig ugy lehetne elcjét venni, ha a nemzeti színháznak volna egy rendes dramaturgja, a
20 kinek feladata lenne a régibb darabok elavult styljának a haladó kornyelvészet idomításán kívül a jobb idegen szinműveknek magyarra áttétele. A nemzeti színház kiad évenként szinmű fordításra közel 1000 pftot; nem sokat kellene hozzá tenni, hogy abból egy dramaturg számára tisztességes állandó fizetés
25 kerüljön ki. Ilyen dramaturgnak való ember pedig volna ám színházunknál, csakhogy biz ezt a munkát csupa tiszta jó akaratból senki sem vállalja fel magára. Színészek, rendezők, ügyelők mind látják a hibát, lamentálnak is ellene, de a ki azt helyre akarná hozni, egész idejét rá kellene szánnia, s azt senki sem teheti, a kinek más dolga van. Azért állandó drama-
30 turg kell a színháznak; míg az nincs, hiába lamentálunk. Épen ugy kell állandó dramaturg, mint a hogy van énekmester, karmester párosával is; a mi a dalművészetnél szükséges; a a szavaló művészetnél is elkerülhetlen; amott van rá hivatalos
35 személy, a ki a partitúrákat kiigazgassa, ha kell idomitsa, a szöveget összeegyeztesse, gyakran egész énekszakokat fél, vagy egy negyed hanggal magasabbra, mélyebbre rakjon, és a drámának nincs senkije, a ki a nyelvhibákat kijavítsa, a ki az értetlenségeket orvosolja, mintha a dal volna a színház főcélja,
40 nem a nyelv. Tehát még egyszer indítványozzuk az állandó dramaturgi hivatal létrehozását. A fordítmányoknak egy személyre bizása s a mérsékelt díjnak más már létező hivatal fizetéshez csatolása addig is könnyebben elviselhetővé tenné ez áldozatot, míg az új budget kivettetik; mert hogy e nélkül
45 a színház nem lehet nyelvmivelő intézet, az eddigi próbákból világos.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. júl. 26.]

A *notredamei toronyőr*, dráma öt felvonásban előjátékkal, Hugo Victor bõrébõl szabta Birchpfeiffer Sarolta.

Ugyan mit lehet már egy *bakterról* írni öt felvonásban? hiszen nekünk is van Kecskeméten strázsánk a toronyban még sem irnak róla darabot; az igaz, hogy ezt nem is hívják *toronyőrnek*, mert mikor egyszer egy neológ diák felszólalt hozzá éjszaka: „hány óra *őr*?” a dühbehozott becsületes ember visszakiáltott rá: „*ökör* a nagy apád!” hanem hát ez a *notredamei* bakter nem olyan bakter ám, mint a többi, mert ez
 10 pupos is, sánta is; a félszemére nem lát, s azonkívül olyan süket, hogy a ságón kívül semmit sem hall; sőt egyszer egy provinciális szinpadon megtörtént, hogy a ságót sem hallotta, s összeveszett vele, hogy mért nem ság neki túbuson keresztül, nem tudja, hogy ő süket? Ezt a fertelmes csodát úgy hívják,
 15 hogy Quásimódó. Azonban Quásivéró nem volt mindig ilyen utálatos; — csecsemő korában ő egy szép kis leányka volt, de a gonosztevő cigányok kicserélték, s ezt a kis undok Quómodót hagyták a helyében. Azok bizonyosan nem a mi cigányaink voltak; ezek ott hagyták volna mind a kettőt,
 20 s inkább egy oldal szalonnát vittek volna el helyette. Hanem azután a szalonnából nem is lett volna Esmerálda, nem szeret-hetett volna bele a szép Phoebus; (nem az a napisten, a ki reggel felkel, este lefekszik, hanem egy párizsi gavallér, a ki este kel fel, reggel fekszik le) meg a csunya Claude Frollo, sőt még maga a furcsa Quási is; nem szurták volna meg miatta
 25 Frollo Phoebust; nem ostromolta volna a kedvéért a *notredamei* tornyot az egész csudatánya koldus népe, nem hányt volna gerendákat Quási az ostromlók fejére, nem ítélték volna tûzhálárra a szép cigányleányt; nem ismert volna rá az a

30 kegyes asszonyság ott a kalitzkában, mint elvesztett sajátjára, — ha tudniillik egy oldal szalonnát loptak volna el leány helyett. Ime ez a különbség a classicismus és a romantica között.

Mikor én ezt a darabot legelőször láttam, kicsi fiu voltam, úgy örültem neki, úgy elálmélkodtam rajta; egy hétig nem
35 szerettem volna más lenni, mint Quásimódó, olyan süket, olyan vaksi, olyan pupos, mint az; ott lovagolni a százhatvan mázsás harangon, és hajigálni le az emberek fejére lócákat és gerendákat s Claude Frollók nyakát tördelni: ezen való visszaemlékezésben, hozzá gondolva, hogy mai nap is vannak még
40 kis fiuk a színházban, nem akarom elrontani azoknak a gusz-tusát; nem kritizálok; elismerem, hogy mindenki remekül játszott, a ki csak szerepéhez hozzá férhetett; Quásimódó olyan csunya volt, hogy gyönyörűség volt ránézni; Esmerálda olyan szépen táncolt, mint egy igazi cigányleány, s Claude Frollora,
45 még most is haragszom, úgy elhitette velem, hogy ő millyen gonosz ember. Csak találkoznám vele valami szűk utcában! De az a színjátszó nép úgy el tudja magát változtatni idekinn az emberek között, hogy nem lehet arra az igazi képére ráismerni, a mit a színpadon mutat.

50 Már most Isten áldja meg szerkesztő urat; jövőre majd többet beszélek. Azt mondják, hogy azért nincs eső, mert a kakasok nem szólnak; tehát inkább szóljunk. Hallom ugyan, hogy a Hölgyfutárban is szól valami ifjabb Kakas Márton; hiába nagy a familiánk, csak ez a különbség köztünk, hogy egyikünk másikunk jobb sülve, mint nyersen; de a mivel ám nem akarok derogálni senkinek.

Nemes Kakas Márton de eodem.

KILIAMERON

Irta Kakas Márton

[1857. aug.]

301-ik sz. A bámulatos juhász

Távol nyugati partokról, az oly tudós, mint mélyérzelmű francia nép fiai közül megindula nem rég egy férfiú, ismeretlen országokat felfedezni s bejőve Magyarországba.

5 A mig Pestig ért, sok degoutant dolgot talált rajtunk: nem tetszetek neki gőzhajóink, méprisálta hoteleinket, piquirozta viseletünk, s tökéletesen embétirozta, hogy a magyar nyelv annyira különbözik a némettől, pedig a franciához sem hasonlít. Ő eddig tökéletesen azt hitte, hogy minden
10 emberi nyelvnek, vagy az egyikhez, vagy a másikhöz kell hasonlítani.

Fel is jegyzett rólunk olyan csoda dolgokat, hogy itt az emberek a csizmaszárba huzzák a nadrágot s egy gatyához annyi gyolcsot vesznek, a mennyiből három is kitelnék, és
15 hogy a szalonnát nyersen megeszik.

Azután bátorságot vett magának még tovább is utazni; hősi elszántsággal helyet váltott magának Biasini gyorssekerére, megmutatandó a világnak, hogy ő bátor volt keresztül törni az oly félelmes mystèrekkel teljes alföldi pusztaságon,
20 a hol a benszülöttek tán most is emberhussal élnek.

A mint Mező-Túron túl a rónára kiértek, valami porcikája eltört a szekérnek s a passagieuröknek az lón tanácsolva, hogy szálljanak ki egy kicsinyt addig a hintóból, mig a bajt ismét összekötözik.

25 Routiérünk nem volt gyáva ember; látva maga előtt a következő város tornyát, s tudván, hogy odáig el nem lehet tévedni; nem akarta magát addig ott unni a szekér mellett, a

30 mig azt kigyógyítják, s neki indult gyalog az utnak előre.

Egyszerre kutyaugatás állítja meg menését, a kutyaugatást
parancsoló fütty csitítja el; utasunk egy juhnyáj közelében
látja magát; a juhászbojtár pörge kalapjában, tulipános szűrében
a felröffenet kuvaszokat terelte hátra felé, barátságosan
intve az utasnak, hogy ne féljen semmit, nem bántják a kutyák.

35 A francia nem is engedte magáról azt hitetni, hogy ő félhet
valamitől, hanem megállt, s gavallérosan köszönt a juhásznak
a tanusított szivességért, — természetesen franciául, mert
magyarul nem tudott.

— Merci, mon cher, merci.

A juhász szép becsülettel vissza felelt neki *franciául*.

40 — Vous n'avez pas rien a remercier (nincs mit köszönni).

A francia elbámult; alig hitt füleinek.

— Ön tán francia? kérdezé kételkedve.

— Nem biz én, felelt a juhász ismét franciául; mert én ma-
gyar vagyok.

45 — De hát talán lakott Franciaországban?

— Nem biz én: soha sem voltam ott.

— Hát hogyan ismeri ezt a nyelvet?

— Megtanultam.

— Merveilleux? Hát szokták ezt itt tanulni?

50 — Hogy ne szoknák.

— De valjon mi célra?

— Hát hogy az ember olvashasson franciául.

— Ön tán még olvas is francia könyveket?

— Mais oui: voilà, most is itt egy a szűröm ujjában.

55 A francia bámulva látta a juhász szüre ujjából előkerülni
Jean Jacques Rousseau „Vallomásait”.

— Ciel! Ez Rousseau! S érti ön ezt?

A juhász igen csinosan felelt rá, elmondta hol egyeznek,
hol térnek el saját nézetei Rousseauétól? mi tetszett benne
60 neki leginkább? és mind ezt a legértelmesebb észrevételekkel
kisérve.

A francia odavolt bámulatában; utoljára a juhász még olyan udvarias volt, hogy egy csomó szivart vett ki mándlija zsebéből, s megkínálta belőle az utast. Valóságos Havannah volt. Azután
65 adieut mondott neki, s bucsút vett tőle, mert a kolompos félre vezette a birkákat, azok után kellett szaladnia, hogy ismét visszaterelje őket a messziről látszó gémes kut felé.

A francia szemeit dörzsölte, ha nem álom-e ez? és bámulva nézett utána sokáig.

70 A dolognak igen egyszerű magyarázata pedig az, hogy a szomszéd pusztán gazdálkodó fiatal birtokos, ki igen derék mivelte ember, kísétálván a pusztára, repcéjét megtekinteni, csak úgy ostorral kezében; ott hirtelen legelésző tuzokokat vett észre. Közelen legeltető juhászát rögtön beküldé tanyá-
75 jára a puskáért s maga addig felvette a juhászának könnyebb haladás kedvéért hátrahagyott gúnyáját s vigyázott a juhokra, magával hordott olvasmányával töltve a közbe eső időt. Ő volt az, a kivel a jámbor francia Rousseauról vitázott.

Ez meg aztán neki ült az uti-naplójának s megírta benne
80 az egész olvasó világ csodájára, hogy Magyarország Pestig ugyan eléggé civilizálatlan, hancm Tiszán túl, ott kezdődik a legnagyobbnak elképzelhető miveltség, clannyira, hogy ott a juhász-bojtárok is franciául, angolul beszélnek, Jean Jacques Rousseau munkáit olvassák, s az utasokat Havannah szivarokkal
85 regalirozzák.

311-ik sz. Az ezüst ibrik

Pocski Pista igen jó kedves ember volt.

Sokra kiterjedő jósága közül csak azt az egyet hozom fel, hogy mikor a feleségének szeretője volt, annak ő mindig maga szokott
90 névnapot és ujesztendőt köszönteni; ő vitt neki orvost, ha beteg volt; recommendált neki szabót, ha rosszul állt rajta a ruha, s elvezette a vendéglőkbe, kávéházakba, ha még nem tudta volna ott a járást, s abonirozott neki a színházba, hogy mulathassa magát szegény.

- 95 Igaz, hogy azután a névnapi és ujesztendei ajándékot nem vetette meg, saját patikacontóját amazéhoz iratta, elrontott ruháit elviselte maga, vacsoráját kifizetteté vele, s színházi jegyével maga járt be; hanem bizony mondom, hogy ez is csupa jóságból történt rajta.
- 100 A feleségét Petronellának hívták; — szép asszony volt: — taval a cániculától a szüretig volt neki egy választottja, a kit Ottokár grófnak neveztek; volt több választottja is, hanem azok ez alatt fürdeni jártak Helgolandba, meg Ischlbe, meg ki tudná még hova?
- 105 Hát az asszonynak ez idő alatt születésnapja fordult; — szokott több születés napja is lenni egy csztendőben, — erre a sokszor felemlegetett alkalomra Ottokár gróf egy ujdon uj ezüst theafőző ibrikkel lepte meg az áldott asszonyságot, hódolata és figyelme jeléül.
- 110 A derék menyecske otthon nem látta célszerűnek férje előtt bevallani, hogy a theásibrik hogyan született vele egy napon? hanem elhitette vele, hogy azt ő vette férjének Istvánnapi ajándéku, következvén István király napja, a minek Pocski Pista persze hogy nagyon örült.
- 115 Annyira örült neki, hogy mingyárt fogta az ibriket, a mint a felesége elment hazulról, skatulyába tette, sietett vele a zálogházba s kért reá kétszáz forintot conventiós monétában.
- Ott megnézték az ibriket okos műértő emberek, s azt mondták neki, hogy nem adnak rá kétszáz forintot jó pénzben, hanem
- 120 kerek summában két huszast, minthogy vagyon az készítve china ezüsből.
- Az ily rútu megcsalt férj rohant rögtön haza ibrikestül, tele haraggal és méltatlankodással: — ott találta éppen feleségét és Ottokárt a grófot.
- 125 Petronella és Ottokár gróf érdekes beszélgetésben valának elmerülve, Pocski Pista nem engedte azt bevégezni, hanem maga kezdett ujat.
- Nézze a gróf: milyen infámis a világ. Csalnak a mester-

emberek mind: nem lehet rájuk bizni semmit. Itt van ni: most
130 *vettem a feleségemnek nevenapjára én magam* egy ezüst theás ibri-
ket a leghitelesebb aranymivesnél, mint tizenhat próbás ezüstöt,
kifizettem becsülettel, s mikor haza hozom, akkor veszem észre,
hogy chinaezüst. Gyalázat! alávalóság; így megcsalni az embert.
De megyek azonnal, és beperlem a semmirevalót. Chinaezüstöt
135 adni igazi helyett!

Petronella Ottokárra nézett, Ottokár Petronellára; nem tu-
dom a kettő közül melyik lehetett nagyobb zavarban? A harma-
dik, a férj bizonyosan nem. Ő a legnagyobb lélekjelenettel
állítá, hogy azok a mesteremberek őt mennyire megcsalták!

169

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. aug. 9.]

XLVIII. Levél. *Katalin, a zsványkisasszony*. Táncos látvány igen sok felvonásban. Szerzette valaki, a ki csak prédálja, de nem találta fel a puskaport.

Tudja azt szerkesztő ur, hogy én a balletet rendkívül szerem.
5 A ballet iránt hevülni valódi nemes tulajdonság, s a mióta magasra jutott ösömet Kakas Mártont méltóztatott megénekel-
tetni, én is gavallérnak tartom magamat s keztyűben járok.
Tehát szóljunk Katalinról. Az első felvonás egy mély hegyszakadé-
kadékba vezet bennünket, a hol mindenféle olasz Zöld Marcik
10 tanyáznak s dacára a policáj jelenlétének a jámbor embereket ott nyilván-
ságosan kifosztogatják. Legelőször is lejön a verembe egy szerencsétlen festő, a ki úgy találja, hogy ott nagyon szép
a *kilátás*, s mindjárt neki is telepedik, hogy egy vörös könyv
15 a műtárlat számára. Ebben a gonosz vállalatában szerencsére

megakadályozzák a zsványok, mindenfelől rárohanván, mire a festő haragba jön, elébb kiránt egy gyiklesőt az oldaláról, azt menten elveszik tőle, azután előkapja a penicilusát, attól is megfosztatik, végre még a fogpiszkálóiért nyul a zsebébe, de azt csak még is ott hagyja s ki engedi magát rabolni. Mikor már mindent elvettek tőle, még a plajbászát is, akkor jön a zsványkisasszony Kati; meglátja a kifosztott festőt, elkezd szörnyen nézni a csizmáit. Szép egy pár uj csizma volt lakirozott bőrből. Szentül azt hittem, hogy most azt mondják a pictor öcsémnek: „vesse kend le azt a csizmát,” azonban a zsványkisasszony váratlan fordulatképen nem a csizmáját, hanem a szívet ohajtja annak elrabolni. Ilyen rablókapitánynék nálunk is vannak elegen. A festő bele is szeret menten a szép leányba, a mit egy kis sarkonpörgő tánc eléggé motivál s a zsványkisasszony kértére rögtön lefesti az egész szép társaságot egy másod perc harmincketted része alatt. Ilyen virtuozitást még csakugyan nem produkált festő mesterember, a mióta a hold alatt élünk. Most jön a haramia vezér, magával cepelve az ellenük kiküldött persecutorok hadnagyát, a ki elhagyta magát fogni általa. Itt következik egy érdekes beszéd kezekkel lábakkal: hogyan leste, hogyan fogta, hogyan vágta a földhöz? így meggyomrozta, úgy megkötözte, pofoncsapta, felemelte, meg letette, kifosztotta, hátbavágta, üstökön ragadta, idehozta; az elfogott pandurvezér ez alatt némán káromkodik és fenyegeti a zsványokat, hogy mind felakasztatja őket. Megharagszik erre a zsványkisasszony s berendeli a többi nőnemű szegénylegényeket, a kiknek mind piros rokokójuk van és hegyes süveg a fejükön. Valamennyinek puská van a kezében, a kapitánynénak jutott a legöblösebb. Elcinte azt gondoltam, hogy csak valami kávémasina lesz az, hanem aztán mikor megtöltötték, kezdett nem tetszeni a mulatság. A fehér cselédség ekkor egzecérozni kezdett, jobbra mentek, balra mentek, hol felálltak, hol léféküdtek, utoljára szuronyszegezve mentek neki az embernek. Jaj, de megijedtem tőlük. Végre előállt a kapitányné maga s öblös puskáját felemelve, jobbra célozott; a mitől a pandurvezér

rögtön odalett, azután a lábát emelte fel, azzal pedig balra célozott; attól meg a pictor lett egyszerre oda; végtére köröskörül forgott egy lábon, hol lábbal, hol puskával célozva erre arra, utoljára egyenesen nekem fordult, épenséggel a fejemnek tartva a puská végét: „Kisasszony szentem! az irgalmas égre; ne tartsa erre azt a puskát, nem én vagyok Kakas Márton, nem én írom a kritikát, csak most az egyszer kegyelmezzen meg, soha sem jövök én többet ide!” Szerencsémre a katonaság észrevette, hogy életveszedelemben forgok, s közberontott, mire azután olyan dühös puskázás keletkezett, hogy azt hittem, innen csakugyan nem szabadul meg egy ember fia sem életben, végtére minden ember kijön a színpad clejére meghalni, a zshiványokat részint leölik, részint elfogják, a függöny legördül, egy pár halottat időnek előtte kényszerítve feltámadni, a ki nem akarja, hogy a nyaka a függönyrúdon kívül maradjon. — Utoljára felakasztják valamennyit. — — Elég volt ebből ennyi. Az egész táncjátékban csak az az egy hiba van, hogy nincsen benne semmi tánc; kár volt czekekkel a katonai manőverekkel fárasztani a kisasszonyokat, hiszen jól csinálták, hanem azt a „princumprác” regementje is megcsinálja, a mi pedig a proseecciót illeti, annál láttam én szebbet Komáromban; az ilyen tűzzel járó mutatványok szabad ég alá és circusba valók, nem a mi féltett színházunkba, a hova különben is ki muzsikát hallgatni, ki lengő nymphákat nézni; ki meg szindarabot tapasztalni jön, de salétromot és kénygyertyát nyelni bizony senki. Kapunk azt cleget a kutvizben is Pesten.*

Kakas Márton.

**Utóirat.* Az ég óvja meg ettől az italtól, drága kebelbeli Mártonunk! De azért még is igen sajnáljuk, hogy a többi felvonását is meg nem várta ez új balletnek. Azt mondják, a tulajdonképi tánc, csak azután kezdődött, miután az első felvonásban már elfogyott volna a puskapor s ezen tulajdonságá-

nál fogva vannak, kik hosszabb fenmaradást is jósolnak e szer-
ménynek. A pictor és rablókisasszony viszonya regényesen
tovább füződik s igen megható véget ér. Néha reggel tánc, este
85 pedig lánc. — Ezen felvonások egyikében kerül elő azon meg-
ható jelenet is, midőn egy fiatal segéd táncosnét, kinek a szin-
padon nem jutott pictor, s ki különben mindig a chorusban
táncol sokad magával, ma egy szokatlan módon kifejlődött
magános percében láthatólag megbélyegez egy páholybeli
90 protector, s olly tekintélyes koszorut hajgál a sugólyuk mellé,
a melly elég lett volna nem amaz egy, hanem az egész csoport
segédnymphának vacsorára, ha ti. i. amaz saláta lett volna,
ezek pedig szeretnék a salátát ecet és olaj nélkül. Erre azután
előáll egy másik segédkisasszony, eljárja ő is szokatlan magános
95 táncát, el is végezte szerencsésen. Jobbra is néz, balra is hajlong,
előre is sovárog, hátra is mérgeledik, de schol se pictor, se
protector. Ám neki a féltékenység furiái gyötrik pihegő kebelét,
neki is diadal kell! Mi tévő legyen? Ujra kiáll, cleibe szökik a
már lábait hegyező, s kezét csipejére illesztgető Aranyvály
100 Emiliának, s ezt háttérbe szorítván, leint a zenebanda mesteré-
nek, hogy huzza ujra az ő nótáját s a hőség miatt bámulni is
alig képes publicum szeme láttára eltáncolja ezen gondolatot:
„Én ugyan koszorut nem kaptam, de ismétlődtem azaz: meg-
ujráztam magamat!” Ennek utána a szinfalak mögé olvadt a
105 kimerült magán másodsegéd táncosnő, a koszorujában ott
gyönyörködő collegájának ezen gondolatot élő szóval is tudtul
adandó. — Végre tér nyílt a mi bájos Aranyvárynknak is, végig
szökelte, lebegte, röpülte néhányszor azt a szinpadot s a közön-
ségből kitört az ingerültséggel párosult lelkesedés. Vagy egy
110 félóráig eltartott a taps és tombolás; nem kellett ide koszoru,
sem pictor, sem protector. Értett-e róla a két menyemasszony?
nem tudom. — Csak azt tudom, hogy rettenetes a színésznő,
rettenetesebb az énekesnő, de legrettenetesebb a táncosnő az ő
versenyfutási hevében; s tudom végre azt is, hogy milyen
115 szépen leirta volna Juno, Minerva és Venus ezen certamenjét

Kakas Márton, ha a puskaportól mindjárt az első felvonás után odébb nem áll. Ha újra adják a „rablókisasszonyt,” akkor talán jó lenne hátulról kezdeni a kritikát. — *Egy szerkesztői segéd.*

170

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. aug. 23.]

XLIX. Levél. *Gróf Ráday 40 aranyos pályadíjaért versenyző vigjátékok.*

Tisztelt szerkesztő ur! Akármerre fordul az ember, mindenünn
5 csak a sok panaszt hallja; rosz termés volt, nagy a szárazság, zabunk nem lesz, a kukorica kiszáradt, a szőlőt elverte a jég, a gyümölcs elfagyott, a makkot leették a hernyók; de mondhatom, hogy semmiféle productumát a hazai iparnak úgy el nem nyomoritotta a szárazság, úgy el nem verte a jég, úgy le nem ették a hernyók, meg nem gyötörte a fagy, mint a mi pályavigjátékainkat. Virágzaskor elég kecsegtető volt a kilátás,
10 huszonöt szilvafa diszlött tele virágokkal; azonban a cserebogár, meg a vincellérbogár és a többi kegyetlen bírálók olyan pusztítást követtek el bennük, hogy mire a publikum a gyümölcsöt jött leszedni, már nem volt több három szennél a fán. Ime
15 kettőbe már beléharaptunk s kisült, hogy az is kukacos. Lássuk hát ezt a két szem szilvát.

Az első címe „*Örökség és Szerelem.*” Alapeszméje ez: Julius 30-kán este szerzőnek eszébe jutott, hogy — ejnye terringettét! — holnap 31-ke van, a pályázat utolsó napja, s nekem még nincs
20 darabom, azzal vett egy font millygyertyát, egy konc papirost, meg négy darab regália szivart, bezárkozott a szobájába, s mire a negyedik regalia elhamvadt, készen volt a vigjáték, délig még le is tisztázhatták. Van is abban a műben azután elég élc, elég mulattató helyzet, csinos részletek, de szerző nem ért rá

25 négy szivarnyi időköz alatt magát a mesét valószínűvé, elhi-
hetővé alkotni; hanem a legelső kinálkozó gondolatot meg-
fogta s végre azután megfogták azok őtet, hogy szinte látja az
ember, mint kéreszkedik, hogy ereszsék el. Egy fiatal férfi és
30 néző örökséget a másik kezére akarva játszani, a hagyományozóval
meggyűlöltetni készülnek magukat. Ok nélküli fáradtság,
mert ha szeretik egymást, akármellyikre jött az örökség, meg-
oszthatja a másikkal. A hagyományozó tábornok elmulasztá
megismerni örökösei jellemét s azért hozatja őket magához,
35 hogy majd három nap alatt kiismerje. Ilyen tábornokok már
Kotzebue idejében sem voltak. Még pedig a fiúnak apja nélkül,
a leánynak anyja nélkül kell házánál megjelenni. De már ilyen
anyák még Kotzebue előtt sem voltak. A fiu azután gyáva
kényeskedőnek, a leány katonás és iszákosnak mutatja be magát,
40 az lesz belőle, hogy a tábornok el akarja kergetni mind a kettőt,
mig végre megjelenik az apa és anya, az alakoskodás egy kis
ideig tovább foly; azonban már reggeli öt órát harangoznak,
szerzőnek eszébe jut, hogy a darabot le is kell másoltatni; a
félreértés kiderül, a párok összeadatnak, az örökség kétfelé
45 oszlik s a tábornok elmegy meghalni, a mi tekintve az előz-
ményeket, nagyon jól eshetik szegénynek. Recommendáljuk
szerzőnek, hogy ismerje meg azt a régi mesét, melly szól a
gyorslábu nyul és a nehézlábu süldisznó versenyfutásáról.
Még ugyan nem tudjuk, hogy mennyiben illik ez a jelen pályafu-
50 futásra, mert az a második darab sem süldisznó ám.

Ennek a címe „Rablóvezér”. Tartsunk fölötte statariumot.
Van egy borzas, szurtos tudós a világon (szerző ideáljában a
tudós requisitumai a borzasság és szurtosság), a kinek van egy
csinos felesége, kivel valami erdőben kinn lakik magányosan.
55 Borzas tudós férj, erdei lakás unatkozottá teszik a menyecskét,
jön egy fiatal arszlán, tévedésből belövi az ablakot; azt hiszik
haramia vezér; pedig hát sokkal rosszabb annál; olyasféle gya-
loglovag, a kinek nincs egyéb dolga, mint könnyelmű nőket

60 bolondabbítani, ez nagy könnyen félrecsavarja a tudós fejét, talán el is szöktetné magával, ha egy régi barátnéja, kívül — köztünk legyen mondva — egy kis ismeretsége volt, közbe nem jönne, s el nem rontaná a gonosz machinatiót. Szerző ugy bánt a felléptetett személyekkel, mint mikor egy pletykakom-
65 pániában előveszik a szomszédház belügcit s a felemlagetett személyek közül egyen sem hagynak egy garására becsületet. A férj maga ostoba, balgatag, furcsaságokkal teljes, rövid látású és eszű; felesége könnyelmű, esendő, ki tudja mire nem képes; csak az alkalom hiányzik melly erényét megrontsa; az udvarló lovag egy haszontalan utcataposó, kibe nagyon kevés
70 szorult abból az essentiából, a mit becsületérzésnek neveznek; a jó barátnéról is sokat lehetne beszélni, ha az ember nagyon firtatná a dolgot; szerző egyik személyét sem védte, nem oltalmazta a rossz nyelvek ellen; ő lássa már most, hogy mit beszélnek felőlük? Ez a rablóvezér bűnvádi esetének tárgyalása; melly-
75 ből mindenki meggyőződhetik, hogy mint nem igazi rablóvezér, nem érdemi ugyan, hogy még egyszer felakasztassék — a színlaphirdető táblára, de mint gonosz csábító megérdemi az örökös fogságot Komlóssy Ferenc ur irodájában, még pedig nehéz vasban, az az, hogy azt a krinolint a nyakába akasztva,
80 a mit a szinpadon in natura mutogattak.

Kakas Márton.

171

NEMZETI SZINHÁZ

[1857. aug. 26.]

A gróf Rádayféle jutalomra pályázott vigjátékokról, és általában a pályázatok felől.

Azon rendkívüli szerencsénél fogva, miszerint a versenyzett művek közül nemcsak a kiválasztott hármat, hanem a félre tett

5 nagyobb számot keresztül olvasnom is megadatott, abban a szerencsétlen helyzetben érzem magamat, hogy elmondjam, mit gondolok én ezekről a pályázatokról. Azért nem használom ezuttal a pluralis majestativus criticum-ot, mert jól tudom, hogy a mit mondani fogok, egyes egyedül magánvéleményem, a
10 melylyel singularitásban fogok maradni.

Gróf Ráday pályahirdetményét az összes vigjáték irodalom képviselői *félreértették*. Gróf Ráday azt a nálunk még csak néhányszor (leginkább Degré által, párszor Kövértől is) bemutatott genret akarta életre hozni, mely a franciáknál annyira
15 ki van mivelve, a német irodalomban is ismeretes, mely nem tart igényt a komoly critica magasztalásaira, mely nem küzd a *halhatatlanságért*, de melyre nagyon rászorulunk; s melytől egy órai *életrevalóságot* nem lehet elvitázni. Az ilyen apró vigjátékoknak van egy alapul felvett *adomájuk*, egy jó *ötlet*, melynek meséjét egy distichonba be lehet foglalni, nem több; a körül fordul
20 meg az egész dialog; jellemrajzokkal, motivációkkal mind nem törődik a szerző; mi történt az előtt, mi fog történni azután alakjaival? nem köti senki szívére, — azt sem bánja, ha a néző egyik másik személyének jelleme felől kétségben marad,
25 csak az ötlet jó legyen, a bemutatás érdeket gerjeszzen, a végzés kielégítő, az egész mulattató legyen: például a Jólőrzött leány, Nő, ki az ablakon kiugrik, Özvegy férjje, Eszter és Dávid; Kérek két pengőt kölcsön; a mikben mind hiába keresne valaki indokolt mesét, kifejtett jellemeket, de mikben életrevaló az alapötlet s ez fenntartja őket, míg a világ, . . . azaz, hogy
30 — megállj! — míg a nemzeti színháznál ballet lesz, melyhez a kimutatás szerint, mint tudjuk, nyomtatóul egy vigjáték is jár. Ilyen alapötlet hiányzik a mi pálya-apróságainkból. Mind a huszonötből hiányzik. A mi anecdotagazdag országunkban nem talált huszonöt vigjátékíró egy élcet, mely egy óráig maga körül birja forgatni a parányi eseményecskét; pedig ennyi volt
35 az egész, mennyit kívántunk tőlük. Van ott mese, van ott indokhalmazás, jellemfestés, humor elég; találkoznak mulatságos

helyzetek, csak épen az élesztő hiányzik belőlük, az irányadó
40 ötlet. Csupán egynél volt nyoma a leleménynek, a veszedelmes
Mátkanézésben, hol három leány nem szeretett kérőjét külön-
féle alakoskodással riasztja el magától; kár, hogy a mese köl-
csönzött, s az alakítás oly túlzottan bizarr, hogy szinpadra nem
45 lehetne hozni. E mű szerzőjének volna hivatása e genrere, ha a
szinpadot ismerné. A többiek közül a nagyobbbrész abban hitte
elérni célját, hogy a badarságokat, a mik eszébe jutottak, leírta,
s mikor megsokallta, véget vetett a műnek; mások rendes kipé-
cézett mesét készítettek műveiknek, melyben a szereplők multja,
jellemje, gondolkozásmódja bőven be van mutatva, moral is
50 van bele rakva az unalomig elég, s csak azt a kérdést hagyták
megfejtetlenül, hogy hol kell hát rajta nevetni? A leggyakor-
lottabb harcosok végre szinre hoztak egypár derék, mulatságos
alakot, a kik olyan fontos dolgokba kapnak, hogy nem bírják
rövid idő alatt elvégezni s utoljára is jól rosszul összehányják,
mintha maguk is beleuntak volna. Ezen alakok méltók volnának
egy három felvonásos nagy vigjátékba, itt pedig nem érnek
semmit. Különösen Petronelláért halálban kár, hogy el van
vesztegetve, mert ez egy igen szerencsés új alak, kivált ha nem
paródiának veszik, hanem annak a kedélyes, jószívü, de humo-
60 ros léleknek, a hogy az irva van. Itt is azonban szerző annyi
embernek akart tennivalót adni, hogy maga a főszemély alig
jut valami dologhoz. — Látszik, hogy mindenkinek jó szerepet
akart írni. A francia egyet, kettőt emel ki, a többi csak szüksé-
ges melléklet. Az egészből tehát az az eredmény, hogy azt a
65 genrét, a mire gróf Ráday 40 arany díjat tűzött ki, még eddig
nem fedeztük fel, hanem nyertünk szokott vigjátékokat, a mik
rövidebbek az eddigieknél.

Még néhány szót ohajtanék mondani általában a pályázatok,
szokásos módjai felől, mit, ha t. szerkesztő ur megenged
70 halasszuk holnapra.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. aug. 30.]

XLX. Levél. *Petronella*, harmadik pályamű a gróf Ráday által kitűzött 40 arany jutalomért.

Tisztelem szerzőt azért a bátorságaért, hogy egy vén leányt hozván a szinpadra, annak végtére valahára merészkedett becsületes, tisztességes jellemet adni; s nem használta fel a mindennapi emberek azon frivol hajlamát, melly szerint szeretnek minden megaggott hajadonban valami nevetséges, utálatos, csak pörlekedni veszekedni s azután rászedetni, megcsaltni alkalmas egyéniséget szemlélni; s a millyen alakokkal nagy bőségben el is voltak látva szinpadaink. Ugy látszik azonban, hogy Kovácsné leléptével ez a genre a humoristicus irodalommal kezd háladatlanná válni, a mi ő nála mulatságos volt, az, utódainál utálatossá válik, a kik nem tudják azt megérteni, hogy mi volt az a természetes naivság, melly azon szerepkört kedvessé tette, s ujabb időkben merő krajcáros komédiát csináltak belőle. Luca kisasszony, Desperata kisasszony, s más egyéb elkésett hajadonok most már csak menjenek férjhez szépen; most következnek a szeretetreméltó agg kisasszonyok, a kik még most is kedvesek, a kik csak azon törik fejeiket, hogy boldogíthassák az egymásba szerelmes fiataltságot, hogy mozditassák elő mások szerencsését? a kik már negyven éves korukban végrendeletet tesznek, s ígérik, hogy hamarább meg fognak halni, mint az összekelt párok, kikre vagyonukat hagyták, s ha adnak is néha ürügyet hozzájuk illő érett legényeknek szerelem-vallásra, az is csak azért történik, hogy az ifjak számára boldog menyegzőt egyengessenek előre. Szerzőnek az összes negyven éven felüli fiatalság nevében köszönetet szavazok e jóakarataért, s épen nem értek egyet a Pesti Naplóval, a melly valamit mondott e darabról, nem emlékezem már rá, hogy mit?

30 de azt tudom, hogy nem jót; a nem emlékezés különben csak kölcsönben esik; ő is olyat fog rám a minap, a minőt én nem mondtam. Tehát csak értsük félre egymást, mert különben min civakodnánk ebben a szomorú békességes világban. Egyébiránt ezért „*ne pattogjon gyászmosoly ajkaidon!*” (NB. ez nem az én saját phrasisom; egy pályavigjátékból profitéroztam, 35 mellyben a főszereplő nő — természetesen egy gróf kisasszony, — az egész darab elejétől végeig egy fiatal embernek, — természetesen primi anni juristának — szobájában az almáriomban elrejtőzködve szerepel s annak a kulcslyukán keresztül parlamentéroz a többi publikummal.) — Végtére nem hagyhatom szó nélkül a P. Napló azon görbe logikáját, mellynek segítségével ilyen okoskodást állít össze: *nem volt helytelen dolog a Teleki-jutalom bírálójának azt mondani ki az illető pályaművekről, hogy az irodalom színvonalán nem állnak, mert a jelen vigjátékok 45 sem állnak ott;* először is a Teleki-pályaműveknek semmi bajuk a Ráday-pályaművekkel, másodsor az eddig eléadott Teleki-féle pályanyertes művek igen is állnak az irodalom színvonalán, a többieket pedig a Pesti Napló még nem látta, tehát látatlanban ítéletet nem hozhat felőlük, és harmadszor a Ráday-féle vigjátékokról sem mondtak a pályabírók olyan gorombaságot nyilvánosan, hogy azok az irodalom színvonalán sem állnak; ellenkezőleg nagyon sajnáljuk, hogy a Teleki-jutalom elítélésekor követett eljárás csaknem valamennyi tehetséges drámaírónkat elriasztotta a további pályázásoktól. A Ráday-jutalomnál 50 már megéreztük; majd tapasztalni fogjuk ezután is. Szerzők bizonyosan fognak ezentúl is színműveket írni, de nem viszik oda, a hol botot kínálnak a hátukra, bárha aranyból van is az. Még furcsább invectiva a Pesti Naplótól az, hogy lám Franciaországban arra a jutalomra, melly a *keleti hadjáratot örökítő költeményre* volt kitűzve, 150 versenyző közül egy sem találtatott alkalmasnak; tehát a Teleki-jutalom bírának igazuk van. Az lett volna a csuda, ha ilyen tárgyra akadt volna olyan költő, a kire a muzsák valaha mosolyogtak. A P. Napló szerkesztőségé-

65 ben csak sok derék és tudós férfiu van, de szeretném látni, hogy tudnának-e valami *szép hőskölteményt* írni külön, vagy együttvéve — „egy eltörött fazékról, ” ha mindjárt ezer darab patkó ezüstben, aranyban volna is a jutalom?

Kakas Márton.

173

NEMZETI SZINHÁZ

[1857. szept. 2.]

„Rejtélyes árva,” népdráma Mosenthaltól. Fordította Remellay G. Előadatott a pesti nemzeti szinpadon aug. 29-én, Komlossy Ida jutalmára.

5 Két oldalra jellemző állapot, hogy míg a magyar népszinműi írók vig dalokkal, zajos jelenetekkel, körmönfont falusi mondásokkal szeretik ellátni színműveiket, addig a német népdramák írója könyárasztó buslakodásból s mezei philosophiából gyűjt eleget drámái számára. Mind a kettő jól van úgy, a hogy van; ismerik ők az ő közönségeiket s ez elég nagy érdemük, nem
10 vágnak halhatatlanságra, de azt a három órát elcitol végig betöltik, a melyre hivatva vannak, s „szivem, mi kell egyéb?” Persze a critica nagy szemeket mereszt, alaposságot, lélektant, drámai egységet keres; boldogtalan, minck keres ott, a hol nincs? a hol nem is ígérék, hogy lesz? ő a hibás. A criticának
15 nem szabad nagyobb practensiókkal állani elő, mint minőket az író táplál magában, különben úgy jár, mint a hogy én járok most mindjárt, a ki bebizonyitom, hogy ezt a „Rejtélyes árvát” lehetetlen volt így megírni; és azért mégis meg van írva. Van egy jó módú özvegy tanyabirtokosné Klára (Jókainé) a ki az első
20 szolgáját Bálintot (Feleki) annyira becsüli, hogy férjhez akar hozzá menni, az is szereti az asszonyát s nincs ellenére a dolog.

Jön azonban az udvarba egy rejtélyes hajadon Anna (Komlóssy Ida) a ki szolgálatot keres, s Klára asszony megis fogadja valaminek. E perctől fogva egyik baleset a másikat éri a háznál, mert ez a leány a balsorsot hordja magával, mint ezt János üstföldöző előre megmondta, kitudva, hogy ez a leány minden embert megront, kivált a fiatalját, a kik párosával ölik el magukat miatta. Klára asszony azonban ezt a mendemondát nem hiszi, pártul fogja az árvát, védelmezi, felvilágosodottabb eszű levén, minthogy babonákra hajtson. De meg is lakol érte. Szerző épen azoknak ad igazat, a kik roszelelkűek, a kik ostobák; ime a leánynyal együtt csoportostul jó a balsors a házhoz, s a jó asszonynak jó szivéért meg kell lakolnia, józan eszét pedig kiforgatnia azért az öntudatért, hogy csakugyan a babona és nem a gondviselés igazgatja a világ eseményeit. A rejtélyes árva csakugyan búbájós, mert a nélkül meg nem fogható, hogy mint tudná Bálintot egy pillanat alatt úgy meghódítani, hogy az ott hagyja régi menyasszonyát s ő utána fusson, holott saját vallomásaként még csak nem is szólt hozzá; vagy pedig ennek a Bálintnak kell valami rettenetes hig velejü embernek lenni, a ki ugyanabban az órában, melyben Klára szerelmi nyilatkozatát háládatosan viszonzozza, minden külső, belső ok és előzmény nélkül, utána megy Annának s azt tiszteli meg hódolatával. Ilyen merész fordulatokra legalább a mi íróink rendszeren bárókat és grófokat szoktak használni; Mosenthal sokkal bátrabb volt; ő parasztleányen vitte végbe az experimentumot. A jámbor Klára csakugyan továbbra is szomorú özvegységben marad, s lemond Bálintról, mit is tehetne egyebet? a ki végül elveszi Annát, miután kiderült a rejtély, hogy nem az ő apja gyujtotta fel az ittamotti vashámort, hanem Mátyás kovácslegény, s így nincs neki többé miért bujdokolni. Ez a rejtélyes árva még magát a szerzőt is megbűvölte, elhithetve vele, hogy ő neki joga van az emberekre görbén nézni s ismeretlen szomoruságával háborítani a mások jó kedvét. Sokkal kedvesebb alak mindannyinál Mátyás a korbely fickó, a kinek különös kedve

van gyujtogatni, de a kinél kellemesebb gyilkos gyujtogatót még soha színpadon nem láttam. Nagyon kár érte, hogy a darab végén szörnyen elvész. Legtöbbet ért benne. Már most tehát a darab főszemélye (a rejtélyes árva) az, ki az egész játékon keresztül semmit, de semmit sem cselekszik, jó darab ideig nem is szól; — a legjobb, a feláldozóbb, legokosabb alak (Klára) az, a ki bolonddá lesz és bűnhődik; — a darab hősc, kibc ketten is szerelmesek, az, a ki legélhetetlenebb; a legszeretettémeltőbb alak egy gyilkos gyujtogató — s a legbölcsebb férfiu egy ostoba drótos, a ki boszorkányokat hisz. Elűzetik a leghivebb vén cseléd, mivel asszonya jószágát nem engedi a szolgáló által könnyelműen szétoztogatni minden jövő menő gyereknek, a ki azt hazudja, hogy otthon beteg az anyja, annak tej, meg vaj kell. Az öreg Katának igaza volt, ha ez ellen kikelt; a szolgáló kötelessége azt mondani a kéregetőnek: „fordulj az asszonyhoz”, tej és vaj nem halálélesztők. És még is Katát e miatt elkergetik. Minden csupa hamis érzésen, ráfogott indulaton fordul meg. Helytelen a cselédség gyűlölete Anna iránt babonából. Ugyan hol gyűlölnek babonából? A civilisált Németországban-e? mert mi nálunk ugyan nem. Helytelen Bálint szerelme Anna iránt; hol vette? miből eredt? Van olyan ember a világon, a ki hű kedvesét elhagyja, a mint egy másik szép arcot első tekintetre meglát, kivált a munkás osztályban? Helytelen Annának minden szenvedése; ki törődnek az ő apjával? ha mingyárt igazán felgyujtotta volna is a hámost; azért ő férjhez mehet bátran s nem szükség a legényeket a Dunába ugratni, s novemberi arccal járni kelni a világban. Helytelen Klára nagylelkűsködése oly nyilvános meggyalázás után; próbálja meg csak Bálint in natura azt a tréfát, hogy kilöki érte az ajtón. Egyes sikerült jelenetek azonban biztositanak némi tarthatlan sikert a darabnak, nem számítom közéjük a sokszor előforduló hosszas elbeszéléseket. Színészeink igyekeztek az előadásnak hatást szerezni, levonva a nekik szóló tapsokat, a darabnak kevés jutott. Közönség befért volna több is a színházba

- ⁹⁰ derék művésznőnk jutalomjátékára. A fordító nagyon igyekezett a német szavakat meg nem háborítani az átültetéskor, mi a különben is idegen izü dolgot, még idegenebbé teszi; de ha már Kranzjungfert koszoruhölgynek, altes Geschirrt, öreg edénynek fordítá miért nem nevezte a Sonnwendhofot is
- ⁹⁵ Napfordítóudvarnak? legalább a közönség azt hihetné, hogy mind ez a mennyországban történt.

174

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. szept. 6.]

LI. Levél. *Rejtélyes árva*, népdráma Mosenthaltól, fordította Remellay, Komlossy Ida jutalomjátéka.

- Tisztelt szerkesztő ur. Egy időben nagyon komikus dolognak tetszett az előttem, hogy egy tisztos ismerősöm, a ki jócskán a hatvan év felé járt, s nem csak három gyermeknek apja, de ugyanannyinak nagyapja is volt már; egyszer eléim áll gyászruhában, s tudomra adja, hogy ő már „árva”. Tudniillik akkor halt meg az apja, 90 esztendőskorában; pedig hát ime Mosenthal ugyan ebből az eszméből szomorujátékot csinált. Van tudniillik egy kiszolgált *kovácslegény*, *Mátyás*, a kinek nincs sem apja, sem anyja, ennél fogva tökéletes *árva*, *rejtélyes* pedig nagy mértékben, minthogy a szobában is furkósbottal jár, a mivel ki tudja miket mivelhetett, ha akart? Ez a rejtélyes árva a főcselekvő személy a darabban. Ennek viszont van egy sógorasszonya
- ¹⁰ Klára, a ki férjétől szép birtokot örökölt, s a kit Mátyás a végett látogat meg, hogy vagy elperli tőle a jószágát, vagy ha az nem sikerül, feleségül veszi. Az elsőbb szándéka nem sikerül, mert
- ¹⁵ testamentom vagyok a jószágról, mely az asszonyt teszi általa-

20 nos örökössé, a második óhajtását pedig a menyecske hiúsítja meg, az által, hogy kosarat ad neki, mivel ő meg viszont a szolgálégénybe Bálintba szerelmes, s ahoz is akar nőül menni. Ez perse illetlen dolog; mert egy az, hogy a pusztá rátekintésre is inkább mehetne Mátyáshoz, a ki derék, jókedvű fickó, s a kiből katonás menyecske még jóralvó férjet faraghatna, mint 25 ahoz a savanyualmakóstoló fiuhoz, a kinek mindig úgy áll a szája, mint a kitől azt kérdezték, hogy ki volt Zebedeus fiának az apja? más meg az, hogy ez már csak mégis kovács, ha valami török a háznál, vagy ló lába megsántul, mingyárt tudna segíteni még amaz csak egy szolgálégény, a kinek se tücski, se hajtski! 30 De ugy is veszi hasznát, mert a példabeszéd szerint hiába huzzák az ebnek a fejét az asztal fölé, ez azt csak megint az asztal alá huzza, a szolgálégény ott hagyja gazdasszonyát s átcsap a szolgálóhoz s akárhogy ellenzi az asszony, csakugyan azt veszi el utóbb is. Most már aztán nem volna egyéb hátra, mint hogy 35 Klára asszony menjen férjhez Mátyáshoz, ha a gondatlan szinfalrendezők ez utóbbinak a lába alá egy nagy mélységet nem csináltak volna s mellybe ez belebukván, szörnyet hal; Klára asszony tovább is özvegységre maradván. Tanúság belőle az, hogy tisztességes gazdasszony ne ereszkedjék le a szolgálégényhez, hanem ha egy érdemes kovácsmester kéri, menjen 40 ahoz. Vannak még a darabban több mellékes személyek is, mint egy drótos tót, a ki egy perc alatt tiz okos emberből bolondot tud csinálni, meg egy népnevelő, a ki tiz perc alatt sem tud egy bolond ember fejébe egy okos gondolatot verni; továbbá a fenemlitett Bálint szolgál, a ki (a léhűtő!), nem szégyenl 45 annyi paraszt ember előtt clájulni, azért, hogy ránézett a szűnyog; végre pedig Anna leányzó, a fentisztelt szolgáló, a ki mindig elakarja hagyni a helyét mihelyt megbántják, s egyszer egy szép mesét mond a bergengóciai vashámor elégséről egy 50 zöld fa árnyékában. Voltak ugyan mellettem, a kik azt állították, hogy tulajdonképen ez a *rejtélyes árva*; de én velem ilyen könnyen nem lehet valamit elhítenni; igaz ugyan, hogy árvának

elég árva, ámbár, „szüret után neki is akad párja”, de rejtélyt nem fedeztem fel nála egy cseppet sem; ha csak azt nem számítottuk rejtélynek, hogy titokban szeret tejfelt és vajat kiadogatni a kamrából (ilyen rejtélyes árvát ismerek többet is); vagy pedig azt a vashámorégetési mesemondást; hanem olyan mesét tudok én is mondani, még sem vagyok rejtélyes árva. Tehát maradjunk a mellett, hogy Mátyás kovács volt a rejtélyes árva.

60 Az előadás szívreható volt; sírt mindenki, a kit a sors olyan érzékeny szívvel áldott meg, mint azt a jó öregasszonyt, a ki könyekre fakadt, valahányszor a tisztelendő ur azt mondta: „óh Kaifás, Kaifás!” A fordításra extra csak annyit mondok, hogy „Sind Sie der untere Vincy?” — *Kakas Márton*.

175

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. szept. 20.]

LII. Levél. „*Manfredi, Faenza hercege*.” Szomoru történet olaszból. Egressy javára.

Tisztelt szerkesztő ur. Nem tudom mekkora falu az a Faenza Olaszországban? hanem hogy Köntös Mihály uram különb

5 herceg volt Enyingen, mint Manfredi Galeotto Faenzában, annyit Vas Gereben után merek állítani. Van ennek a jámbor hercegnek egy nagy keresztje, tudniillik nem érdemrendje, hanem felesége, Bentivoglio Matildo, a ki minden percben arra les, hogy a férje nem kacsingat-e valami idegen fehérszemélyre. A jámbor Mám Ferdi pedig szeretne biz ott legyeskedni

10 a fiatal fehér cselédek körül, ha merne, de hát azért semmi rosszat sem gondol. Különösen a mi tudunkra egy csinos Eliza nevű hajadon személylyel tart összejövetelt, de a hol csak discourálnak, semmi rosszat nem cselekesznek; elmondván

15 Elizó Mám Ferkónak, hogy ő milyen ártatlanul szereti őt, elevenen emlékeztetve az adomára: „Katona uram, félek ám én kendtül.” Elizo mindig menni akar a háztól, de azért mindig ott marad, míg egyszer azután Benevolio Matildo rajta kapja, mikor legjobban emlegeti az ártatlanságát s bizony megtépi
20 őt is, meg a herceget is, ha szerencsére a herceg nem erősebb vala s le nem fogja az ifjasszony két kezét, a közönség nagy vidámságára. Szaporítja ezt a bajt a hercegnek két udvari cselédje Ubaldo és Zambrino (rangjaik nem levén kitéve, egymással viselt beszédeikből azt itélem, hogy az egyik hajdu, a
25 másik házmester). Ezek szüntelen veszcquesznek egymással s minthogy Zambrino haragszik Ubaldóra, ezt meg a gazda pártolja; ez a nyomorult csirkéfogó felhecceli a herceg ellen a gazdasszonyt, felfedezve annak titkait előtte. Nagy baj a szegény hercegre nézve, hogy nincs több egy szobájánál, abban lakik feleségestül, inasostul; ennél fogva minden szavát kihallgatja minden ember, s mindjárt — mindjárt rajta kapják. Már az igaz, hogy ilyen házmestert, mint ez a Zambrinko, én csak nem tartottam volna. Meg is mondja neki egyszer az ura előtt az igazat a derék Ubaldo, a mikor olly bőkezűen bánik a
30 „gazember, akasztófáraláló” címeccel, hogy még Rigónak is jut belőle (ez egy másik inas, a ki csak azért jött be, hogy megmutassa, miként ugy is lehet viselni a mentét, hogy az ember a könyökén dugja ki a kezét). A herceg csak csitítja őket egy darabig, fenyegeti, hogy megharagszik, ha el nem hallgatnak, kergeti őket, de azok nem mennek: no, ha ti nem mentek, hát elmegyek én, s ott hagyja őket. Most aztán Ubaldónak kerül felül. Pan Zambrinko megszeppen: „gyerünk innen Rigó, mert itt baj lesz!” azok is elszaladnak. Matild asszonyt szépen megköveti Manfredi ur, a rajta elkövetett gorombaságért, az ifjasszony csak kéreti magát s rá sem ügyel, Manfredi is megharagszik s ott akarja hagyni, ekkor természetesen Matild fut utána s ő kérelmi meg, végre tehát kibékülnek, hanem Elizának marsch a háztul. Jó lesz biz az; mondja Manfredi is. Matild

asszony oda fordul hozzá: Férjem uram a kend neve hallgass?
50 Tyutyimutyi herceg behúzza a fülét és hallgat. Elizának tehát
rögtön pusztulni kell a háztól; este későn. Minthogy azonban
nagy zápor eső kezd esni, Manfredi ur nem állhatja meg, hogy
legalább az omnibuszig el ne kísérje paraplával; ezt besűgja a gaz
házmeister az asszonynak, az dühös furiájában kap egy stickelő
ollót s mikor épen jön Mám Feri, beleböki azt kegyetlenül,
Faenza hercege meg nem szégyel meghalni bele. Ekkor Zombri-
no is odaugrik, hogy ő is megöli, de a herceg azon halottan
ellene fordul, elveszi tőle a kardot s ő öli meg Zambricskót,
erre berohan Ubaldó, az még egyszer megöli Zambrit, miután
80 Rigót már odakinn megölte. Végtere még fejét is veszik
Zambrinónak odakinn, s valószínűleg nyársba is huzzák.
E hármasság gyilkosság elől magam is odább álltam, attul tartva,
hogy még tanunak hinak benne, ha törvény elé kerül a dolog.
Nagyon szeretem, hogy a feleségem nem látta azt a darabot,
95 mert ha ilyen apróságokért megöldöszik az asszonyok a férjeik-
ket, akkor egyikünk élete sincsen biztonságban.

Kakas Márton.

176

NEMZETI SZINHÁZ

[1857. szept. 21.]

Manfredi Faenza hercege, szomorujáték 5 felvonásban, írta Monti, fordította olaszból jambusokban Sárossy Gyula. Elő-
adatott a nemzeti színpadon először Egressy jutalomjátékaul.

Előre kell bocsátanunk, hogy e dráma alaptörténete való-
tény, mely ez életben megtörtént; egy nő meggyilkolta férjét
szerelemfélétségből. Tehát Othello megfordított kiadásban; egy
ok nélkül dühöngő szerecsen, csakhogy itt fehér és asszony; és
egy gyámoltalan Desdemona, csakhogy e helyütt férfi és ural-

10 kodó herceg. Ha az nem volna előrebecsátva, hogy az esemény
historiai dolog, elég volna annyit mondani rá, hogy lélektani
képtelenség; így kénytelenek vagyunk azt kimutatni, mint teheti
költői ferde felfogás s iránytalan phantasia a megtörtént ese-
ményt is elhíhetetlenné. A tény igaz lehet, de körülményei,
szereplői személyei nem igazak. Az elmondott eseményt a
15 leggyöngébb phantasia is így magyarázná ki magának: lehet
egy szenvedélyes nő, ki férjét imádja, s kit férje rutul megcsal.
A nőt sok méltatlan szenvedés végre oly lépésre ragadja, mely
az örülettel határos, férjét a bűn tettén kapva, megöli. — De
nem így van. Hanem van egy mindennapi lelkületű nő, kinek
20 egyéb baja nincs, minthogy férje, — egy ország uralkodója, —
nem mulattatja őt szüntelen. Téved az asszony, a midőn azt
hiszi, hogy ő férjét szereti; a szerelem sohasem követel; valami
más indulat az, a mit a szent poesis nem ismer. A férj pedig
nem hűtelen, csak ostoba; ügyetlenül ostoba, mint egy diák,
25 ki legelőször lát tánctermet. Talán szeretne szeretni egy fiatal
lánykát, kihez vonzódni nincs egyéb oka, mint az, hogy a lánka
igen szépen el tudta előtte mesélni szenvedéseit. Együgyű férfi;
hisz az oly mindennapi fogás, hogy minden kitanult courtesane
szenvedésein kezdi, ha imádót akar fogni. A lány. ártatlanságáról
30 nem állok jót, ő ugyan azt mondja s hihetőleg a szerző is egyet-
ért vele, hogy szívének nem parancsolhat az ember; jól van; de
parancsolhat nyelvének. Ha egy leányka egy férfiba szerelmes
lesz, kinek már neje van, s ki nejevel boldog; még akkor csak
szerencsétlennnek nevezzük őt; de ha e szerelmét megmondja
35 azon férfinak, már akkor vétkezett annyit, a mennyi neki épen
elég. Itt van a sophisma. Hogy a bűn érettebbé nem fejlődik,
az csak Manfredi gyávaságának köszönhető, ki nem volna attól
idegen, ha olyan nagyon nem félne feleségétől. A derék nő egy
párszor nagyon megijeszti őt; a férj nem is késik bevallani
40 hibáját és nejét megkövetni; sőt még olyan gorombaságokat is
eltűr hivatalnokai jelenlétében, hogy neje hallgatást parancsol
neki. Megvallom, hogy nagyon sokáig kellene valami olasz

kis városban hercegeskednem, a míg azt megszokná a gyomrom.
A herceg olyan jó engedelmes férj, a milyent messze földön
45 nem lehet találni. S miért öli meg mégis felesége? Csupán azért,
mert midőn a kiutasított leány eltávozik a háztól, férje kikiséri
őt. Egy szó sincs hozzá több. — Egy gondolat sincs, a mi a
nő örült dühét indokolná, s ime a megtörtént eset végén min-
denki azt mondja, hogy ennek lehetetlen volt így történni.
50 Az egész mű főhibája eltévesztett választása a jellemeknek.
A nőben nincs nemesség, a férjben nincs szenvedély, a lányban
nincs ártatlanság; mi kösse hát meg a tragikai csomót? Talán
Zambrino udvaronc cselszövénye? ki dacára annak, hogy test-
véreileg hasonlít Jagohoz, oly ügyetlenül ármánykodik és oly
hatalatlan gyáva, hogy nem lehet képzelni embert, a ki összeálljon
vele tanácskozni. Senki sem érdekel bennünket e műben, senki
sem cselekszik semmit, ellenben mindenki beszédét kilesik,
kihallgatják, a mi rendesen szegénységi bizonyítvány a költő-
nek, hogy rest volt, vagy nem tudott lélektani göböket meg-
60 oldani. E lanyha fordulat pedig többször fordul elő a műben;
szegény hercegnek úgy hiszem minden szavát még a sugó szá-
jából kilesték, mielőtt ő maga kimondta volna, s rögtön torkára
forralták. Az cseményből hiányzik akár a költői igazságtétel,
akár a moralis tanúság, mindenek felett pedig az érdek. Mi lesz
65 a csábító leányból, és a gyilkos nőből? nem bánja senki. A hal-
dokló herceg azt tanácsolja nekik, hogy már most szeressék
egymást, — hogy még halála óráján is mondjon valami bárgyu-
ságot. Talán hát a költői nyelv, a lyrai szépségek emelik e művet
a classicusok sorába. Fel kell tennünk Sárossyról, ki maga is
70 ihletett költő, hogy a mit szépet talált olaszban, azt magyarban
vissza is adta. Nagyon keveset találhatott. Oly válogatatlan,
vastag minden kifejezés, vagy a hol válogatott; ott keresett
cikornyás, hogy nem költészetet, de pusztá routint is nehéz
lenne fölfedezni, s mindennapi kitételek, comicummal határos
75 pathosz, indulat kitörések, mik a tragoedia magas fogalmaiba
nem illenek, alkotják a mű folyamát elejétől végig. És ez egyike

az olasz classica litteratura kitünőbb műveinek, miket műítészeink, mint elérendő magasságot jelölnek ki a magyar drámairók előtt.

⁸⁰ Egyet mégis tanultam e mű előadásakor. Valahány olasz tagja van színházunknak, festők, táncosok, mind ott voltak a színpadok közt s bár magyarul nem értenek, nagy gyönyörködve nézték saját hazájuk termékét az idegen színpadon eleitől végig. Előttük még gyöngeségeivel is becscs a hazai termék.

⁸⁵ — Ez a különbség köztünk és közöttük.

Azt mondhatják mind erre antipodeseim, hogy olaszoktól előadva kellett volna ezt a művet látni, majd azok másképen dühöngtek volna benne. Igaz, hogy a mi színészeink a darab lapályosságának megfelelő phlegmával adták azt elő, s nem ⁹⁰ lelkesültek oly dologért, a miben magában nincs lélek; de én valahányszor silány semmiségeket tragikai fenköltéssel látok elmondani, mindig eszembe jut az a híres német művész, a ki egy németül nem értő angolt megsiratott ezzel a verssel: „Leberknödl, Gürkensalat!” A jámbor azt hitte, az „Erlenköniget” hallja szavaltatni.

177

NEMZETI SZINHÁZ

[1857. szept. 25.]

Fekete orvos. Dráma 5 felvonásban egy előjátékkal, irták Anicet Bourgeois és Dumanoir, fordította Feleki. Előadatott a nemzeti színpadon először Feleki jutalmára.

⁵ Nincs minekünk a darabbal semmi bajunk; az meghalt, eltemettük s tökéletesen mindegy ránk nézve, micsoda új darabhoz fogják ismét felhasználni a kárbaveszett phrasisokat, óriáskigyókat, tűzokádóhegyeket és szerencseneket; hanem valami másról akarunk most beszélni. Arról, hogy a francia

drámairók és utánzóik milyen hamis érzelmeket, hamis erényeket adnak el nekünk igaziak helyett. Minden egyebet megbocsátunk nekik, a drasticus jeleneteket, tűzben, vízben, döghalálban jelentkező csapásokat, nemes emberek alacsonyosságait, rabszolgák nagylelkűségét, boldog emberek meggyilkoltatását; de azt nem engedhetjük el, hogy olyan szent címek alatt, mint „szerelem” és „szabadelvűség” más alkatrészű kuruzsszereket adogassanak el köztünk. Ha a költészet a lelkek nemcsitője, ha a szinpad az erkölcs és igaz érzések temploma, hazugságokat érzésekben és fogalmakban ki kell irtani belőlük. Egy ártatlan magas rangú hölgy szerelmes lesz egy félszerecsenbe, ki atyjának hajdan rabszolgája volt. Ha szellemeért, nemes szíveért, lelki fensőbbiségeért megszeret egy lány egy rangján mélyen alóli férfit; az szerelem; és az tiszteletreméltó; ha megszereti hireért, magában költött ideáljaképen; az ábránd, és lehet költészet tárgya; de ha megszereti első látásra, csupán deli alakjáért, az érzékiség s a szép delnőnek nincs vele mit dicsekedni a szinpadon. Miért szereti már most a gróflyány a mulatót? Tán azért, mert az a szegényeket ingyen gyógyítja? Azt minden pesti orvos megteszi, a nélkül, hogy minden grófnő őrzöngne utánuk. Tán szellemeik találkoznak valami közös gondolatban? Erről nem tudósít bennünket a költő. Megszerctik egymást csupán első tekintetre, a hogy vérmes emberek hevülni szoktak egymás szépségeért. Tegyék. Ez véralkatuk dolga. De legalább előttünk ne akarjanak nemes szívü comoediát játszani, s a kik, mint férj és feleség siettek élni, ne akarjanak a közbejöttekkel plátói szerelmeket elhíttetni, ne appelláljanak az érzékeny szívüek részvétere, hanem fogadják a rájuk következő baleseteket, mint természetes következményeit oly ballépésnek, a mit csak a forró vér hevülése tanácsolt. Ez az egyik hamis drágakő a darabban. — Tiszta szerelem helyett árult prózai hajlam. — Másik álgyémánt benne a hamis szabadelvűség. A szerző keményszívü anyát, büszke aristocrata nőt, hideg rangkóros hölgyet akart élénk állítani. Pedig annak a nőnek igen sok igaza

van. Először nem akarja, hogy a fél szerecsen bejáratos legyen házához, mert bizonyosan jól ismeri leányának bizarr szeszélyeit; azután meg épen dühbe jön, midőn megtudja, hogy leánya hajdani rabszolgájához férjhez ment. Ugyan kérjük Dumanoint, ha neki leánya volna s az egyszer előjönne azzal a szóval, hogy férjhez ment az atyja inasához, mit szólna hozzá? Azon eszme között, hogy a rabszolgákat emancipáljuk, s a közt, hogy velük 50 összeházasodjunk, még sokkal tüzesebb crisesek vannak, mint hogy azokat háromszem belladonna pilulával ellehet fekete-orvosolni, s mikor egy gondos anya lármát üt a miatt, hogy leányát nem akarja hajdani cselédjéhez, már az akármilyen ügyes döghalál-kigyógyító orvos legyen is később, férjhez adni; 55 nincs helyén előállni azokkal az általános phrasisokkal, a mik a rangbüszkeség ellen vannak írva. Ez tisztán családi ügy, a hol az egyenlőség aranyelve nem állitható fel. A társadalmi téren vitassuk az egyenlőség elveit: hivatal viselésnél, közéletben éljen az egyenlőség; de a sziv dolgaiban, a házasságnál — a szerelem lehet arra ok, hogy democraták legyünk, de a democratia nem lehet arra ok, hogy szerelmesek legyünk. Fabien orvost mai világban is mindenki egy igen szerénytelen embernek tartaná, a ki feltolakodik egy grófi családba, s kigyógyít egy urleányt, hogy az hálából kezét adja neki. Fabien nagyszcrű ember 65 volna, ha azt mondaná a grófleánynak: „*ha szeretsz szállj le hozzám, légy a mulát neje, hagyd el anyádat, rangodat, vagyonodat*” de Fabien orvos e helyett azt mondja: „*minthogy én szeretlek, emelj fel magadhoz, hadd legyek én a grófleány férje, s nyerd meg nekem anyádat, rangodat, vagyonodat.*” És ezt az elvet democratia gyanánt árulják a szerzők. Ha a szerecsen elfutott volna kedvesével az őserdőkhöz, ha tudománya által ígérte volna őt új rangra emelni; derék ember lett volna; de ő elhagyta lakhelyét, orvosi pályáját, nemes emberek közé ment Párizsba s azokat majmolta; azért Fabien orvos semmi egyéb előttünk, mint egy megbukott 75 parvenu.

S minthogy az életben is sokszor megtörténik, hogy a ros

vér hajlamát, mely a könnyelmű embereket megbuktatja, elnevezik szenvedélyes szerelemnek; s tolakodó parvenuk szeretik nagyravágásukat democrat egyenlőségi nézetekül kiadni; azért a Fekete orvos hasonló hamis okoskodásai ellen nem felesleges óvást tenni. A költészet ne hizelegjen az emberi gyarlóságoknak. . . . Hanem költészet — és rémdrámairodalom! — Helicon és guanoszigetek

178

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. szept. 27.]

LIII. Levél. „Fekete orvos,” dráma hat felvonásban, a mellyik közül mindegyik a másíknak előjátéka, irták franciául olyan sokan, hogy helyszüke miatt nem közölhetjük, fordította Feleki, el is játszotta saját jutalomjátékára.

5 Hogy szöhet egyszerre két takács egy darab vásznon, az egyik hosszában, a másik széltében? azt nem értem; de hogy két három író hogy csinálhat drámát? azt meg épen nem értem. Minthogy pedig nekünk kritikusoknak meg van az a jó tulajdonunk, hogy a mit nem értünk, azt szeretjük másoknak megmagyarázni, tehát megmagyarázom a dolgot.

10 Egyik jelesebb francia színész, tegyük föl, hogy Lemaitre, megszólít egy este egy drámírót; például Dumasnoirt: „pajtás, szeretnék én megint valami dühös szerepet játszani, valami üldözött nemes keblet; illendő fogcsikorgatással; ollyasvalami
15 nemesszívü szerencsent vagy mulátot, a kibe valami grófné szerelmes lesz; tudod?” — „Értem, mond Dumasnoir, majd beszélék Denneryvel; az nagyon boldog, ha ilyen szerencsétlen embereket csinálhat.” Az operabálban találkozik Dumasnoir és Dennery: „ne szaladj csakajtás; nekem egy szerencsétlen

20 mulát kellene, a kibe egy grófkisasszony szerelmes, nem tudsz
egyet.” — „Hagyj most békét, azt a kis maszkurát elszalasztom
a te mulátod miatt, majd vacsora alatt a kredencben találko-
zunk, addig kifőzöm a tervet.” Dennery utoléri a maszkuráját,
éjfélleg elmulat vele, szünórakor együtt mennek a buffethez
25 vacsorálni, akkorra készen van a terv a fejében. „Három palack
chateaux Lafittet, jégbe hűtve, fácánt, és szarvasgomba mártást!
hát neked mi kell Dumasnoir?” — „E pontban megegyezünk,
nézeteink rendesen összeütnek.” — „Azért is irunk együtt
darabot. Tehát a mulátról gondolkoztam; jó ideám jött rá, a
30 fickó orvos legyen, aki nagy döghalál idején rettenetes sok
embert megszabadít, köztük egy grófkisasszonyt is, a ki azután
ezért belésceret.” — „Gyönyörű! Természetesen ennek vetély-
társa is lesz; a ki nemes ember és goromba, gyáva fickó. A
Variétesban nagyon szoktak tapsolni, mikor a nemes embereket
35 csufolják.” — „Az a baj, hogy én Délamerikában akarom a
darabot játszani, ahol nincsenek nemes emberek; ellenben
creolnőket, szerencseneket lehet belehozni, ez most hatásos do-
log; azután nagyszerű pestist akarok színre hozni, meg még
van egy ideám egy óriás kigyóru, a kitől a mulát vetélytársát
40 megszabadítja, tudod egy kigyó a fához szoritja a legényt; ez
pompás gondolat.” — „Nem barátom, én jobb szeretném, ha
Franciaországban játszatnék a darab; itt a mulátot becsuknák
a Bastillebe, onnan a Bastille ostromakor kiszabadítanák; nekem
már négy darabom végződik azzal, hogy a Bastille ostromakor
45 kiszabadítják a szenvedő hőst és mindegyik furorét csinált.”
— „Már én pedig nem teszek le az óriás kigyóról.” — „Hát
tudod mit? egyezkedjünk, játszék a darab fele Délamerikában,
másik fele Párizsban; három felvonás neked, három nekem.” —
„Itt a kezem, áll az alku.” — „De már most hogyan hordozzuk
50 játszó személycinket egyik világrészről a másikba, hogy az
egyém ott legyenek Amerikában, a tied meg itt Párizsban.”
— „Hm, megállj, erre egy palack burgundit kell hozatni, mert
ez nem olyan könnyű kérdés.” A burgundi elfogy; és meg-

55 hozza a felvilágosítást. „Hát az ugy lesz, hogy az én mulátom Amerikában lakik, a grófné, kinek lányába szerelmes, megtudja, hogy családját rágalmazzák Európában, ez igen jó ok rögtön postára ülni s áthajtatni Európába; hanem a lány megbetegszik halálosan, s itthon marad, az anya azért elmegy. Ez egy kis könnyelműség tőle, a mibe a bolond kritikusok majd
60 beleakadnak, de az nem tesz semmit. A mulát ez alatt egyedül marad a lánynyal, kigyógyítja azt, s az hálából férjhez megy hozzá.” — „Ohó, te boldoggá akarod tenni a mulátot? az nem megy, annak okvetlen szerencsétlenné kell lenni. Mit gondolsz, Lemaitret a méreg enné meg, ha meg nem örülhetne a darabban.” — „No hát örüljön meg kétszer. Tedd te őt boldogtalanná a te három felvonásodban. De hát te hogy hozod Amerikába a te nemes emberedet?” — „Egyszerű. Azt számüzik innen oda valami rakoncátlankodás miatt.” — „Igen szép jelenetek fognak kifejlődni ebből. Tudod, a döghalál, az valami szép lesz;
70 az emberek megkapják a szinpadon a cholérát. Ez még új, nincs elhasználva, a mulat a tengerárból kiszabadítja a grófkisasszonyt. Lemaitre megbolondul örömeiben ezért az eróművészi jelenetért.” — „És mikor a konteszt férjhez akarja adni az anyja, s az kivallja, hogy ő már asszony; az megragadó lesz. Általában pompás phrasisokat el lehet majd mondatni az aristocratia ellen, az tetszik a mi bonhommejainknak. Mit szölsz ehhez a halkocsonyához? — „Fölséges! erről a pezsgőpalackról jut eszembe, hogy egy kitörő vulkánt is lehetne behozni az én részletembe; a tűzijátékok igen csalogatók a közönségre nézve.” — „Ez remekül fog sikerülni, kivált ha az igazgató új jelmezeket készített hozzá. Holnaputánra én készen leszek a három utolsó felvonással, akkorra te is elkészülsz a három elsővel, rögtön másoltathatjuk.” — „Nem olvassuk elébb össze?” — „Minek az? ugy sem tévesztjük el a fonalat.” — „Még is milyen jellemet adjunk embereinknek?” — „Semminőt se, akkor nem esünk következetlenségbe.” Két nap mulva kész a darab; felolvastatik, az igazgató jónak találja, csupán az a nyomatékos

kifogása van ellene, hogy semmi mulatságos vig alak sem fordul benne elő. „Oh ezen még segíthetni: itt jön Anicet Bourgeois; 90 ennek mindig van comicus alakja készen: nem adnál a darabunkhoz valami vig fratert ad usum, majd visszaszolgáljuk.” — „Szivesen, milyen darab?” — „Mulát.” — „No abba jó lesz egy rabszolgakereskedő.” — „De már most újra kell a darabot dolgozni.” — „Soha sem kell ezt, majd bele foldozom 95 én szépen.” Egy nap alatt olyan szépen bele van toldva a vig alak a darabba, hogy a varrás helye sem látszik. Negyednap fut Dumasnoir Denneryhez: „barátom baj van.” — „No mi baj?” — „Lemaitrenek nem tetszik a darab vége, hogy ő nem akar boldog lenni, az úgy nem ér semmit. Ő megakar 100 halni a végén. Épen most tanult be egy igen szép meghalási attitüdeöt; a mi egészen új és meglepő: úgy esik el, hogy mind a négy extremitását egyszerre szétterpeszti, s a szemeit kifordítja helyeikből; ezt okvetlen producálni akarja.” — „Mit csináljunk vele? hisz a végén már semmi oka sincs neki meghalni; boldog lett, győzedelmeskedett, miért halna meg?” — 105 „De ha ő minden áron meg akar halni.” — „Én nem bánom, lövöld főbe, a te felvonásodba esik; én mosom a kezeimet, én boldoggá akartam tenni.”

Egy hét mulva színre kerül a darab, s adatik hatvanszor 110 egymásután folyvást telidestele színházak mellett; a fogcsikorgató mulát, az óriás kigyó, a döghalál, a tűzokádó hegy, a Bastille ostroma, és a meghalási jelenet mindig megteszik a maguk hatását.

Oh milyen drága falat lesz ez vidéki színpadainkon; mintha 115 látnám az ives színlapokat, nagy betűkkel nyomatva: „A fekete orvos, vagy a délamerikai rengeteg titkai, regényes dráma öt felvonásban egy előjátékkal; igazi amerikai gunyhóval, amerikai vizeséssel, amerikai tűzokádó hegygyel; amerikai dagadó tengerrel, óriáskigyóval; az amerikai rengeteget festette a társulat főképirója, a vizesést begyakorolta az igazgatói főgépész, az óriás kigyót szivességéből készítette N. N. helybeli 120

kötélverő mester; a darabhoz megkivántató döghalált ez
alkalomra kölcsönözte a helybeli ispitál. Kéretik a t. c. közönség
125 a muláttal az őrtülési jelenetet nem ismételtetni, mert a nélkül
is ujra rákezdi.” Boldog közönség, hová lehetsz ennyi jóitul? —

Kakas Márton.

179

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. okt. 4.]

LIII. Levél. „Zsidónő” opera. Kaiserné utolsó föllépte.

Tekintetes és nagyságos publikum! Eleget kritizáltunk már
a szinfüggönyön tul, már most kritizáljunk egy kicsit az elő-
függönyön innen, még pedig a zenekaron is innen, irjunk
5 te rólad is valamit.

Kezdjük legelébb is egy kis gazdasági értekezésen. . . . Nem
igaz az, hogy mi szegények vagyunk, nem ez a mi bajunk;
hanem az a bajunk, hogy minden ember kétszer annyit szeretne
elkölteni, mint a mennyie van: — a paraszt ugy szeretne élni,
10 mint a nemes ur, a nemes ur megint ugy, mint a gróf, a kis
gróf, ugy mint a nagy gróf és a nagy gróf ugy, mint a külföldi
herceg.

Ne tessék csodálkozni, hogy énnekem ezek a gyöngy eszmék
épen a zsidónő előadásakor jutottak eszembe, épen ide illenek
15 mottónak. Van minekünk egy színházunk, mellyben együtt
dráma, opera, ballet foglal kozik. Ez a színház egy kis minta-
gazdaság, mellyben évrül évre módjában van remekelni egy
gondos apának, a kinek van egy pár ezer tékozló fia s nem
akarja, hogy dobra üssék a jószágát. A gondos apa az igazgató,
20 a tékozló fiu te vagy tekintetes és nagyságos közönség. Tudod
jól, hogy millyen kevés a színháznak a jövedelme, még is azt

akarod, hogy az neked versenyt fusson a külföld valamennyi színházával. Van drámád, ezt tudod, hogy milyen? balletot is ohajtottál, az is itt van; opera nélkül nem élhetsz, helyedbe hozták; — el van látva derék énekesekkel, énekesnőkkel, jeles zenekarral, énekkara erős, karmestere hirhedett, repertoírja teli van mind azokkal a dalművekkel, a miket a külföld szeret, de ez neked mind nem elég. Neked a jó helyett még jobb kell, az olcsó helyett drágább; mintha te fedezted volna fel Kaliforniát. Tán azt hiszed, hogy az a nagy gödör, a mit most a színház udvarán ásnak, aranybánya? Kut lesz az csak, a miből viz jön. — Volt ennek a színháznak egy derék énekesnője, Kaiserné; nem csak azért mondom deréknek, mert helyesen, szépen, tisztán énekel, mert kellemes jelenet volt a szinpadon, hanem kivált azért, mert nála csaknem minden klasszikus operánk be volt tanulva, és különösen ezért, hogy ő tudva, milly hasznos tagja az intézetnek; a közönségnek mindenkor leg-hivebb, legkészebb művésznője volt, ki miatt soha opera el nem maradt, kinek szeszélyei miatt a színház soha sem szenvedett, ki derűre borura minden szerepet elvállalt, ha a közönség érdeke úgy kívánta, egy szóval valóságos klenódium volt egy olyan szegény színházra nézve, melly csak a napi jövedelméből él, s mellynek egy napját sem szabad elveszteni, ha az év végén tisztán akar állani. Most ez a művésznő búcsút vesz a színháztól. Őszintén kimondhatjuk négy szem között, hogy azért, mert a közönségnek erre a szakmára valami világhírű művésznőre van ohajtása, például egy Lagrangera s e miatt Kaiserné jónak látja helyet csinálni visszalépésével. Ha valami nagy urak volnánk, azt mondanám, jól teszi, majd elhozzatjuk külföldről, a kit legjobbnak találunk. Egyik másik külföldi művésznőnek évenként 12—16—20 ezer pengő fizetése van; ígérünk neki három négy ezerrel többet, a biz eljön. — Hanem elébb tán még is nyuljunk a zsebünkbe. — Tekintetes és nagyságos tékozló fiak, a színház kapna évenként 16 ezer pengő forint országos segélyt, ebből korábbi adósságok törlesztésére s kamat

fizetésre lemegy 4 ezer forint, marad a színháznak 12. Ez az egész apai, anyai jussunk. Kivánjátok, hogy ezt az egész összeget odaadjuk egy énekesnőnek? Vagy azt kívánjátok, hogy bocsássunk el annyi értékű tagot a drámától, a mennyinek
60 fizetése egy Lagrangét feléri, egyszóval a dráma felét? vagy kívánjátok (illyesmit már nyomtatva is olvastam), hogy bocsássunk el minden másodrendű énekesnőt, hogy csupán két elsőrangú énekesnőnk legyen, a mellékszerepeket aztán fujja, a ki akarja? Ugy-e, hogy kedves jó magyar közönségem,
65 ezek közül egyiket sem kívánod? hiszen több eszed van neked, mint az ujságíróknak. Mit fogsz tehát tenni? Elvárod szépen, hogy Kaiserné után semmi világrendítő nagyság sem fog következni, mert arra nincs pénz; zúgolódní fogsz kedvenc operáidért, miket majd sokáig nem látsz; sűrűn eszedbe fog
70 jutni, hogy itt is ott is kedves tünemény volt Kaiserné szinpadunkon, s félcisztendő mulva azon fogsz sóhajtozni, hogy bár csak visszajönné.

Kakas Márton.

180

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. okt. 18.]

LIV. Levél. Sok mindenféléről stb.

Tisztelt szerkesztő ur! Ha én valami nagyon nagy ur volnék, akkora például, hogy kisebb bankó nem is férne a zsebembe ezer forintnál, azt mondanám a nemzeti színháznak: ihol
5 van neked esztendőnkint negyvenezer forint jó pénzben, nézz körül, a hol magadnak való férfit és asszony személyt találsz, hozd ide; ülted le, el ne ereszd, mind lesz arra szükség. Mert én nem tartok azzal, hogy nyolc személyből kiáll a társaság; s egy színháznál, ha van férfiúi részről egy szerelmes, egy

10 hős, egy komikus, egy kegyes atya, másfelől a crinolinos nemből egy szerelmesnő, egy hősné, egy meglett dáma és egy furcsa dáma, azzal minden osztály be van töltve. Sőt én azt hiszem, hogy a hányféle egyéniség — tehetséges egyéniséget értek, — annyiféle szereposztály van a színpadon. Egyiknek 15 az érzékeny, ábrándos, kesergő szerelem szerepe illik, másiknak a tüzes handabandázóé; egyik olyan hős, a ki magában tartogatja, a mit érez, másik az eget tépi le vitéz haragjával; egyik szerelmesnőnek jobban sikerül a bánat, másiknak a jó kedv, egyik az eszest, másik az együgyüt személyesíti jobban; egyik 20 hősnét csodáljuk a meleg, anyai és honleányi szercelemben, másik remekel a hideg, kegyetlen alakokban, egyik megrendit, hol az indulatkitörések adják szájába a szót, másik ott hat, a hol néma szenvedést kell mutatni; és ez mind megannyi különféle szint ad a színpad alakjainak. Tudós urak csak árnyalatnak nevezik azt, pedig ez tulajdonképen új szín. Akkor 25 veszszük ezt csak észre, mikor egy egy színészünk letünik a színpadról, s látjuk, hogy egy egész szerepkör letűnt vele. Hiába akarjuk azt a színkeveréket többé előállítani; az igaz tehetség egyéniségéhez volt az növe, és azt nem pótolja senki, 30 valamint az igazi tehetség sem pótol senkit, mert az új szerepkört tud magának teremteni. Hogy csak egy példát hozzak fel; milyen szembeszökő különbség van azon tréfás női alakok közt, miket Szathmáryné, Kovácsné és Miskolci Julia képviseltek, úgy-e, hogy ezt a három szerepkört nem lehetne 35 egy személynek képviselni; pedig a tudós egyszerűség csak egy rubrikát talál benne: komikus asszonyok. . . „De hogyan jut kendnek Kakas Márton ez a sok hiábavaló beszéd a tollába?” kérdi a szerkesztő, meg az olvasó, meg valamennyi betűszedő. Hát úgy jut eszembe ez a sok bölcs beszéd, hogy legközelebb 40 Prielle Kornélia és Berzsényi vendég-szerepléséinél a tudós urakat mind arról hallom okoskodni, hogy vajjon Prielle K. pótolja-e ezt, vagy amazt? és Berzsényi jó lesz-e Szentpétery szerepeiben! Mindenki elismeri, hogy van bennök tehetség.

45 Én erre azt felelém, hogy igen is van bennök tehetség, s épen azért senkit sem fognak pótolni, hanem új elemet hoznak magukkal, nevezetesen Prielle K. a szende, rokonszenv gerjesztő, bensőséges, gyöngéd, a szenvedésben kitünő, a mesterkéletlen örömben remekelő alakok mintaképeit; Berzsényi az eleven, humoros, tulómló meleg kedélyű öregeket, s mind a kettő nagy nyereség
50 olly szinpadnál, hol már más forma szerepkörök is vannak, a nélkül, hogy akármellyiket ezek közül el kellene miattuk veszteni, vagy vele felcserélni. Mind a kettő által bemutatott új elemre szükség van szinpadunkon, mert az hiányzik róla s ez csak hiánya, de nem hibája a már itt levőknek, kik ismét
55 más tulajdonokkal tűnnek ki, a mi ezeknek nincs. Azért szerződteni kell nem csak Prielle K.-t és Berzsényit, de a hol csak önálló tehetséget találunk vidéki színházainknál (ők ujoncozzanak megint másutt), hogy a szereposztó gazdagon válogathasson a személyesítőkb. . . . ezt mondanám én,
60 ha — olyan nagyon nagy ur volnék, hogy évenként negyven-ezer forint ára jó tanácsot verhetnék a színház fejéhez; így azonban elmondván a magam szerény észrevételeit, bizom a dolgok elintézését közönségünk ismert nagylelkűségére, s az igazgatóság ismeretlen tartalmu tárcájára. A míg a színház-
65 nak pengőben nem lesz az a dotációja, a mi most van váltóban, addig nincs kedvem sok tollat elkoptatni olyan jó tanácsokkal, a mik pénzbe kerülnek.

Kakas Márton.

181

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. okt. 25.]

LV. Levél. „*A kántor és molnár leánya,*” népszinmű, írta Némethi, Ötvös Borcsa jutalomjátékára.

Kántor és molnár leánya! No ezt a csudát megnézzük,

5 ollyant már láttam mutogatni, a mi egy tigristől, meg egy
oroszlántól született; de egy kántor, meg egy molnár leánya!
ez megéri a két huszast. Hanem hát rászedtek a komédiások!
Hiszen a molnárnak is külön leánya van ott, meg a kántornak
is. Minek hát így bolondítani az embert? Irják a cédulára így:
10 „a kántorék és molnárék leányzói.” Hanem hát mennykő
víg darab ám ez. Annyit nevettünk benne, hogy csak sok volt.
Először van ott egy molnár, meg egy molnárléány, meg egy
kántor és kántorleány, meg egy földesur, a ki eltagadja magát:
jön egy ispán a molnár földesurától s jelenti a molnárnak,
15 hogy kidobatik a malomból s elmehet falamiástól koldulni;
erre olyan öröm támad az egész társaságban, hogy minden
ember elkezd táncolni, danolni; molnárlegény, molnárléány;
kétszer is rákezdték ujra; úgy megörültek neki, hogy most
már ők mehetnek koldulni. Nagyon nevetni való ez. Azután
20 az öreg molnár elmegy a haragos földesurhoz könyörögni,
hogy ne dobják ki a malomból. A földesur éppen akkor sorba
csapatja a falut, a molnárt kalodába téteti, a molnárléányt a
szeretője, a ki nem más, mint a hajdu, oda hozza a földesurhoz
az apjáért könyörögni, s aztán lesi a kulcslyukon, hogy mit
25 csinál a mátkájával a földesur? Megcsókolja. Erre olyan jó
kedve támad a hajdunak, meg a leánynak, hogy alig tudják
abba hagyni a sok nótát. Mert szörnyű nevetni való ez. Azután
meg a kántor leányát a fiatal földesur el akarja venni feleségül;
azért a kántor úgy haragszik, hogy haragjában kiátkozza az
egész világot a helyéből, hogy kiki ájul jobbra balra. Mennykő
30 mulatságos emberek ezek! akkor táncolnak, dalolnak, mikor
valami nagy baj történik velük, s akkor átkozódnak, jajgatnak
és sirnak, mikor nagy szerencse éri őket. Utoljára a kegyetlen
földesur elveszt valami pert, s a kegyelmes földesur által
kiűzetik a kastélyból, a miből támad egy hatalmas verekedéssel
35 és áldomással párosult általános ablakon kidobtatás és megháza-
sodás, a mellyben ki ütleget, ki menyasszonyt kap, egyszóval
mindenki meglelépszik. A leereszkedő függőny nem engedé

40 megtudnunk, hogy azután a kik menyasszonyt kaptak, nem kezdtek-e el jajgatni és átkozódni, s a kiket megverték, nem táncolnak-e odabenn? — Kitelik tőlük. — Hanem végtére is egy tanulság van a darabban, s ez az: „ha csókolózni akarsz, huzd be a függönyt az ablakon, mert meglátnak.”

Kakas Márton.

182

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. nov. 15.]

LVI. Levél. „*Tévedt-nő*,” opera, előszőr.

Tévedt ez a tévedt nő, mikor arra a gondolatra tévedt, hogy ide tévedjen mi hozzánk. Már prózában eléggé kiismertük, hogy kicsoda és micsoda? s most újra bekocogtat, hogy már
5 most jobban fogja magát viselni, már most énekel. Ezért neveztetik tévedt nőnek. Tévedései abból állnak, hogy innen is amonnan is régi operákból énekelget eszébe jutó dolgokat, s azt hiszi, hogy így támad abból új opera. Legnagyobb tévedése azonban az, mikor tüdővésztes állapotában egy egész
10 felvonáson keresztül végig énekel; így tart diétát, már Dumas-tól is elég merész gondolat volt valakit hektikával ölni el a színpadon; de Verdi bátorsága tulment rajta: ő a szegény beteget tüdővésztesben halálra énekelgeti. Felszólítom az egész orvosi fakultást, hogy illik-e ez? és szabad-e illyesmit illy
15 humanus században, mint a mienk, behunyat szemekkel nézni? nem kötelessége-e doctor Tormaynak ez ellen erélyesen felszólalni? Hiszen ha ezt valami charlatán kuruzsló meglátja, még recipe gyanánt fogja ordinálni szegény tüdővésztes embereknek, hogy csak jó sokat énekeljenek, attól lesz az ember
20 egészséges. Hollósy különben igen szépen énekel s a kit az

a gondolat nem bántott, hogy ő most halálos beteg, az igen sok élvezetet talált szépséges dalaiban. Nem tudom ki, ezt a jámbor ohajtását fejezé ki közelemben, hogy e szerep még is inkább Leszniewszka számára van írva. Már hiszen, hogy az
25 illusio tökéletes legyen, azt magam is szeretném látni, hogy hiteti el a derék lengyel delnő a publikummal, hogy ő most száraz betegségben hal meg? Bárcsak akadna valami jámbor szamaritánus, a ki ezt a szegény eltévedt nőt utba igazitaná.

Kakas Márton.

183

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. nov. 22.]

LVII. Levél. „*Octavia és Cleopatra.*” Irta N. N., fordította N. N.,

N. N. annyit tesz magyarul, hogy „éN Nem” tudniillik erre a kérdésre, hogy ki írta ezt a darabot? Nem akad gazdája.
5 Irta ugyan hasonló darabot Shakespeare is, hanem az először más, másodsor Shakespeare nevét nem szokás eltagadni, harmadszor vannak bizonyos végig várhatatlan phrasisok, bizonyos clórelátott meglepetések, bizonyos tableaux-k és együgyü cselszövények, mellyek azt engedik sejteni a be nem
10 avatottak, hogy ezt aligha nem Kotzebue írta; mindenesetre nagy diadal ránk nézve, hogy a szinlapon nem merik a darab címe alatt Kotzebue nevét említeni, hanem azt mondják róla; „írta egy valaki; — egy magát megnevezni nem kívánó műbarát; — ismeretlen szerző, elnézésért esedezik.” Lássunk
15 hozzá.

Van egy jó madár Antal; a ki Rómában elhagyja a feleségét és két fiát s Egyiptomban (igy mondták a szinpadon) másod-

szor is megházasodik. Az elhagyott menyecske persze utána megy s megtalálja a szökevényt Kairóban, mikor éppen az ágyból
20 felkel, meg sem fészülködve, mindenféle színű toll a hajában. Az tudni sem akar felőle; mind addig, míg az asszony nem emlékezteti rá, hogy ugy-e bár azt ígérte fiacskájának, hogy meg fogja őt tanítani a „vastányér hajigálás játékának” (discus?) mesterségére. Nálunk a tányérhajigálás játékának mesterségeért
25 meg szokták virgázni a gyerekeket, hanem Antal erre elérzékenyedik s azt mondja, hol van hát a gyerek? A két gyerek ez alatt a két ajtó közé volt eldugva, most onnan előkerülnek, s a közönség feszült figyelemmel várja, hogy fogja őket megtanítani Antal a vastányér hajigálásának mesterségére?
30 Ebből pedig semmi sem lesz, mert közbe jön a másik asszony; megtudja, hogy ez is Antal felesége, kést ragad rá, ezt Antal elveszi tőle, azután meghívja egy csésze kávéra; de szerencsére, mielőtt a szegény asszony beleapritná a kiflit, az inas kivallja, hogy a kávéba grünpánt tettek, a mi mérég; Antal ur *ennek*
35 *következtében*, látva, hogy első feleségét a második mindenképp meg akarja ölni, nem tehet okosabbat, mint hogy a jámbor nőt egészen a gonosztevő gondviselésére bizza; az pedig a mint Antal kihuzta a lábát a szobából, hivat két olasz granátérost, hogy lökjék ki a másik asszonyt; ezek nem tudnak
40 subordinatiót; hanem azután négy török zsandár elbánik velük. Előbb kilökik az asszonyt, utána a gyerekeket. Nesze nektek vastányérral hajigálózás játékának mestersége! Szerencsére a kitalált asszonynak van egy bátyja, a ki nagy hatalmu ember, az megriasztja Antalt, ki is kardjával megöli magát, miután
45 kridát csinált, a hárpia-asszony pedig valami angolnafélével ugy megterheli a gyomrát, hogy bele hal.

Csak az az egy bántott az egész darabban, hogy ezek az emberek római uralkodóknak, egyiptomi királynéknak adták ki magukat s még a darab végén sem sült ki, hogy ki szabólegény, ki meg vasuti konduktor, ki meg surrogatkaffé-árulóné,
50 innen onnan Drezdából és Hamburgból; a mit okvetlen ki

kellett volna az igazság kedvéért deríteni; oly mindannapi nyelven beszélnek s oly közönséges értelmekkel bajlódna, kivéve tán az egy Octaviát.

⁵⁵ Hanem már most én is szeretném azt írni a kritika alá, hogy „N. N.”

184

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. nov. 29.]

LVIII. Levél. „*Károly ur bogara,*” vigjáték; írta Dobsa Lajos.

Tisztelt szerkesztő ur. Tetszik tudni, hogy nekem saját aestheticai elveim vannak, ezek közé tartozik az, hogy én ⁵ nehezen tudom eltűrni ezt a hármát, a ha szinpadon valaki *csókolódik, verekedik, vagy eszik*. Az ember az illyent látva, szinte appetitust kap maga is hozzá, aztán — mellettem ül egyfelül egy tudós, másfelől a másik: — azokkal csókolódjam? azokat üssem? vagy azokat egyem meg? — egyikhez sincs ¹⁰ semmi gusztusom. A fentisztelt bogár ur az utóbbi kifogásmat vonja magára; levén annak igen jó izü alapeszméje — egy porció fokhagymás rostélyos, és egy itce ürmös bor. Az tudniillik az életkérdés, hogy szabad-e, illik-e, lehetséges-e egy fiatal hölgynek, a kinek a férje báró, fokhagymás rostélyost ¹⁵ enni s ürmös bort inni rá? A férj tagadja, hogy lehetne, s én is a férjjel tartok: vereshagymával igen is lehet, de annak is elébb zsirban kell kisüttetni, mert nyersen igen szagos, de fokhagymával semmi csetre sem. Ez a kérdés méltó a megvitatásra. A mint veszem észre, kritikusaink mind igen mellékes dolognak tarták ezt a darabban. A különös despectussal szóltak a fokhagymáról, mintha ez csak hiábavalóság volna az egész ²⁰ vigjátékban. Látszik, hogy nem feleséges emberek. Mintha

nem a konyhai ügyek volnának a legfontosabbak az életben. Én igen csendes békességes ember vagyok, a ki még Vahot
25 Imrével sem tudok összeveszni, de ha nekem fokhagymást, vagy káposztásgaluskát hoznak az asztalra, az casus belli! És azért igen jól érzi bűnének öntudatát az a kis menyecske, midőn fokhagymást vacsorálván, nem meri haza térő férjét megcsókolni, mert az valóban hallatlanul nagy hűtelenség.
30 Nagyobb hűtelenség, mintha az almáriomban rejtett gavallér csakugyan az ő kedvese volna, mert az legalább eleven bifszték; de egy sült pecsenyéért megcsalni a férjét még is keserű megbántás. A moral tehát igen helyes a darabban; annál kevésbé lehetek a vég kifejlődéssel megelégedve; mert abban az állapittatik meg, hogy miután az asszony különben jó hűséges teremtés, tehát már most ehetik ezentul fokhagymát, heringet,
35 kvarglisajtot, mixed-pikkelszt s más efféle illatszereket, quantum satis. Én csak nem engedtem volna meg neki. Másik kifogásom a darab szerkezetében előforduló hiányokról szól.
40 Illyen nagy hiba és mulasztás a darabban az, hogy mikor éjszaka egymás után két férfi beugrik egy falusi ház kerítésén; egyiket sem ugatja meg a kutya. A kutyát egészen kifeledte a szerző. Ez olly historiai baklövés, melly miatt kissé animosusabb kritikus bizonyosan nagyon megleckézné a szerző urat s
15 remélem is, hogy e hibát a legközelebbi előadásnál már ki fogja igazítani; én tudnék neki mindjárt egy pár diletans egyéniséget ajánlani, a kik igen jól tudnak instructio szerint ugatni.

Még sok észrevételt el tudnék mondani erről a darabról,
50 de csak elhallgatok, hogy a többi kritikusoknak is maradjon valami. Mindenesetre ajánlom azt hagymás tartalmánál fogva — nem annyira vasárnapi, mint inkább szombati darabként — a hetirendben fenntartatni.

Kakas Márton.

[AJÁNLÁS TÓTH JÓZSEF CIKKSOROZATÁHOZ]

Tisztelt szerkesztő ur! Van szerencsém önnek egy igen becses munkát átadhatni. Valami érdekesebb és tanulságosabb műre nem hívhatnók fel közönségünk figyelmét, mint kitűnő színészünknek e körútjára. — A művész mindenütt a merre jár, lábával szilárd földet, fejével tiszta léget ért, tapasztalatai alaposak, észrevételei meggyőzők, világosak. Nézetci sok helyütt egész új világitást adnak eddigelé homályban levő tárgyaknak. Az egész mű nemcsak gazdag tapasztalat, de valódi irodalmi becsel is bír, s példát mutat külföldön utazó és utazandó hazánkfiai előtt, mit kell nekünk onnan visszahoznunk? ¹⁰ hogy ifju irodalmunkat és művészetünket se balga önámítással elbizottá ne tegyük, se kétségbeesésünkkel le ne verjük. Tóth a közéletet találta ki: ő részletenkint megmutatja, mit kell tanulnunk, mit kell elkerülnünk? Bizton merem állítani hogy ¹⁵ a művészet érdekeit tárgyaló munkák között nyelvünkön ennél tartalmasabb mű nem jelent meg.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. dec. 6.]

LIX. Levél. A színházi zenekarról drámában.

Azt mondatja egy helyen Erzsébet királynéval Laube, (ugy hiszem Exxex grófban) „semmi sem állandó, csak a változás” (a mi igen szép variatio e themáról: „villámlott a zsendice”) ⁵ no ha ez az Erzsébet hallaná azokat a symphoniákat, a miket nekünk drámai felvonások alatt huznak, akkor majd el-

ismerné, hogy *van egy állandó* dolog, a melly nincs változásnak alá vetve, — és ezek a mi symphoniáink.

10 Anno 1835-ben, mikor a budai színház florealt, ugyanezeket a nótákat húzták s azóta ugy belevették azok magukat a hegedűbe, hogy csak rá kell tenni a vonót, magátul elhúzza; őseink már ezeken ásitottak, e tisztességes púderes fejü halotti nóták kísérték minden megboldogult drámát a sírba; e bebalzsamozott öszhangok, e halhatatlan énekmúmiák öröködnék
15 a pyramisok alatt most is, mikben az ujjabb kor írói uj kincseket keresnek.

Hanem szépek is a becsületben megőszült felvonásköz-
tömő melodiák, azt meg kell engedni. Egy öreg dob, egy kis
dob, egy hegedü, meg egy klarinet; mindenik kihagyja a
20 másikat beszélni szépen; nem vág egymás szavába: ki ne tudná az egésznet könyv nélkül? Van-e vásárra feljáró vidéki hazafi, a ki csak minden Medárduskor néz be a színházba, hogy ne emlékeznék erre a nótára: „tradratradra tridridrom; trid-
ritridri tradradrom; cincin bumm! limlim dumm! lirimlárum,
25 da capo. . .?” Hát még mi, a kik mindennap halljuk. Igazán szép. Megszolgálta, hogy már penzióba tegyék. A színházi naptárt különösen ezért is tartozik pártolni a közönség, hogy a szegény clélemedett, felvonás közti rokkant nótákat nyugalomra tehessük. Alugyanak már ők mi tölünk, ne mi ő tölük.

30 Azután meg az is baj, hogy a zenekarnak legkisebb gondja sincs arra, hogy mit játszanak azok odafenn? Rendesen így járja: Római darab; patheticus jambusok; rá egy friss kutya-kopogó csárdás; — Shakespearei tragoedia; — közben valami vidám quadrill és mazurkapolka; vidám vigjáték mellé keserves melodiák és nyavalyás kinlódiák — azok ott nagy nehezen
35 belé beszélnek a publikumba a magasztos hazafiui lelkesülést, ezek meg rárántják neki a ländlerischt; azok ott felderítik a nézőt; ezek meg elaltatják; a költő kiadja a lelkét munkájában s csufságul elhúzzák neki: hogy „elfogyott a nóta.”

40 Ha hallgatnának rám, én a mondó volnék, hogy a drámái

rendezőnek azt is kellene rendezni, hogy az előadott műhöz alkalmazva micsoda zenerészeket játszanak felvonások között, s ez iránt a karmesterekkel értekezni; vagy pedig ha ez nem lehet, akkor a karmesterek mondanák meg, hogy az
45 eljátszandó zenerészekhez micsoda darabot adjanak elő az uap? mert így csakugyan fonákul vagyunk.

Kakas Márton.

187

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. dec. 13.]

LX. Levél. *Egyről másról.*

A szinpadon minden ember náthás, a nézőhelyen minden ember haragos. A náthának oka ez a nagy köd, a nagy ködnek oka a lőcsei kalendárium, a nátha pedig okozója a nagy harag-
5 nak; tehát a lőcsei kalendáriumot meg kell csapni. — Ne féljen semmit barátom, kalendáriomiró, én megvédelmezem. Azért haragszik a t. c. publicus, hogy mikor operára tartogatja az étvágyát, adnak neki párjával vigjátékcocskákat, egy kis kozák táncocskát mellé, s ehhez nem akar hozzá szokni. De hát miért
10 nem adják azokat a szép operákat? hiszen tavaly még annyi volt, hogy veszekedtünk rajta, mellyik jobb, mellyik szebb? azoknak is megártott tán a hamburgi börzckrizis? Vajjon ki találja ki, miért nem adják azt a sok szép operát egymás után, miként hajdan? ugyan kitalálná-e valaki? (egy hang a pub-
15 licoból: „mert nincs a ki énekelje!”) Áh, ennek ördöge van, hogy eltalálta egyszerre! hát ezen is elmulik, hogy nincs, a ki énekelje? A legszebb operák nagy része lemult a szinpadról, mint egy csomó bukott kereskedő firmája, a ki tegnap még
20 fizetett, és ma bezárja a boltot; a kinél a kedvenc operák fő szerepei be voltak tanulva, búcsút vett a szinházról, s nekünk

most annyit ér az a sok szép opera, mint egy kanárimadár — sülve. Ha még azután egy kis őszi nátha is beüt a személyzet közé, hogy azt a kevés megmaradt operát sem lehet előadni, akkor aztán van duzzogás a falakon kívül és belül.

- 25 Nem régen volt, negyedéve sincs még, hogy egy keserves prédikációban elmondtam, milyen szükséges *alkatrésze* volt operánknak Kaiserné, ki szinpadunkat épen csak azért hagyta el, mert a t. c. publicus örökké Lagrangeról és hasonló nagyságokru-
30 gokru álmodozik, s akkor megjósoltam, hogy félév múlva azt fogják mondani: „bárcsak visszajönné.” Ime nem kellett hozzá félév. Operánk jó formán zátonyon akadt; a ki tudni akarja, mekkora mértékben? kérjje meg a színházi pénztárt, majd megmondják. Egy egész operaosztály nincs betanulva; — eszünkbe jut rá Kaiserné, ő mindenikre készen volt; —
35 betegség, nátha, gyöngélkedés. . . eszünkbe jut Kaiserné, ő nem szokott gyöngélkedni, nem élt ezzel a jóval; — egy kis szeszély. . . eszünkbe jut Kaiserné, neki nem voltak szeszélyei; ma élénkelte a Profétában Fidest, holnap ugyanabban Berthát s el rá volt szánva, hogy ha kell, élénkli benne mind a három
40 anabaptistát. Héj jó volna most is, ha itt volna! — Ezt a sohajtást különben nem én tettem először. Hallgattam csendesen, és vártam, a míg a publicum kellően megsavanyodik; vártam, míg a collegák elkezdenek lamentálni; vártam a ködös napokat! És ime most kezdek szüretelni. A közönség duzzog, az operák
45 elmaradnak, s egymás után két lap: a Magyar Posta és Magyar Sajtó egyenesen felszólal, hogy Kaisernét szerződtesék, mert elmenetele miatt eddig is elég nagy már az anyagi és szellemi veszteség; és ezt mi is aláírjuk. Az igazgatósághoz persze nem lehet beszélni, mert ha valaki el akar menni, azt ő nem
50 tarthatja vissza, de lehet szólni a jó közönséghez és kritikus barátainkhoz. Ez a hármas választás áll előttünk: 1. Vagy tudjunk el lenni végképen opera nélkül; ha a kitünőn alul élvezni nem szeretünk; 2. vagy fedezzük fel az igazgatóság előtt azt a kifogyhatlan zsákot, melly mindig tele van pénzzel,

- 55 akár mennyit vesznek ki belőle, hogy nekünk csupa világhírű művésznőket szerződtessen, vagy 3. ha van egy olyan művésznőnk, a ki hivatásának szép tehetséggel, alapos tanulmánynyal, valódi buzgalommal tud megfelelni, azt fogadjuk érdemlett becsülettel, tanuljuk méltányolni és ne áruljuk értékén alul. —
- 60 Egyéb kijárás nincs ebből a labyrinthusból, mint ez a három. Szigligeti új népszinművéről majd a jövő számban; ebből már elkéstem vele; azokat pedig el kellett mondanom, a miket mondtam, mert még három ilyen ködös hónap, mint a mostani és — akkor uszunk!

Kakas Márton.

188

NEMZETI SZÍNHÁZ

[1857. dec. 15.]

„*Obsitos Huszár*” népszinmű 3 felv. Irta Szigligeti. Először adatott dec. 9-én, másodszer dec. 13-án

- T. Szerkesztő Úr! Alig tehet valaki rozszabb szolgálatot egy szinműírónak, mint a ki szélesen hosszasan elmondja a közönség előtt szinművének szövegét. Ez gonoszabb merénylet az írói jogok ellen, mint az utánnyomás, mert a sajtótörvény sem
- 5 védelmez ellene. Az első előadás után egyszerre siet minden kritikus fellebbenteni a Saisi leplet, hogy a ki még nem látta a darabot, tudhassa, hogy mi van benne? Sok embernek ez aztán elég is; ismertem egyszer olyan embert, a kinek különös fatális szenvedélye volt a színházban mellette ülőknek felvonás közök
- 10 alatt elmondogatni, hogy mi következik a jövő felvonásban? Ez az ember valóságos bányarémm volt utoljára minden színházba járó jó lélek számára, a ki az embereket egyik padból a másikba üldözte. Mekkora bányarémm már most az a kritikus,

a ki az egész darabot elmeséli, mint a jó apa, kinek hét leánya
15 van otthon, mind a hetet nem viheti a színházba, de elmegy
maga s azt igéri, hogy majd elmondja nekik, hogy mit látott?
Azt sem mondhatjuk pedig, hogy a kritikai indokolás végett
van szükségünk a szöveg elmondására, a szegény kritikus
kénytelen ezzel az agyoncsapási módszerrel inculpata tutela
fejében élni; mert csupán a szövegből nem lehet bebizonyítani
egy színmű jó vagy rossz voltát. Tudok akár hány darabot,
melynek igen csinos szövege volt, s mégis igen megbukott,
és visszafelé: rosszszövegű jó darabokat. Csak egy példát mon-
dok: Antonius és Kleopatra történetét drámává alakítá Shakes-
peare és Kotzebue; a történet egy, az alapeszme ugyanaz;
ha a kritikus e két műnek vázlatát adja a közönség elé, kivétel
nélkül minden ember azt fogja mondani, hogy a szöveg
után ítélve Kotzebue nagy mester, Shakespearenek pedig kell
még tanulni, a míg drámairásra adhatja a fejét, és azért a kivi-
30 telben még is úgy áll, hogy Shakespeare tragédiája (Antonius)
remekmű, Kotzebueé pedig vásárimunka. Az alakok, a költő
géniusa teszik a drámát nagygyá, azért én igen kényelmes,
de igen haszontalan fáradságnak tartom egy előadott mű
meséjét elmondani, ezen a nyíláson hideget is, meleget is
35 fújhat a kritikus tetszése szerint, s adhat tanácsokat a szerzőnek,
a miknek az semmi hasznát sem veheti.

Szigligeti népszínműveiben mindig igen alárendelt dolog
a mese. Ez majd valami nemes irányu alapeszmenek a kifolyá-
sa; majd a színrehozott alakok szükséges összefüggése, a mit
40 egészen eltakar a nép-, osztály- és jellemrajzolás, a mikben
Szigligeti költő és mester. Semmi krónika nem adhatná oly
tökéletes rajzát e századbeli nemzetünknek, a miből oly élethű
képét lehessen meglátni nem csak külsőségeinknek, de annak
is, hogy ki hogyan érzett, hogyan beszélt? mik voltak élménye-
45 ink, mi viszonyok voltak a társadalom külön osztályai között?
micsoda uralkodó eszmék igazgatták köz- és magánéletünket?
kik voltak kedvenc alakjaink? hogyan tudtunk örülni, mulatni,

szomorkodni? micsoda fokán állt népünk az erkölcsnek, művelődésnek, hazafiságnak? mindezeket oly élethíven, oly igazán, 50 oly költőileg szépen írta meg nekünk Szigligeti, hogy magunk sem tudjuk, micsoda becses erekllye van akkor kezünkben, midőn mintegy harminc ily népszínműben találjuk multunkat megörökítve.

Az „Obsitos Huszár” is egyike azon színműveknek, mik e 55 nemzeti képcsarnok kiegészítésére születtek; itt is eleven, életfris magyar népalakokkal találkozunk, ezt is vezéreszmeként lengi át a köznépben élő tiszta hű szerelem, bocsánatkész nagylelkűség, asszonyi állandóság, anyai gondosság szelleme, 60 ármánynak bűnhődésén, könnyelműség megtérésén, tiszta szívek diadalán végződik az is; Szigligeti mindig mesterien köti össze a mulatságost az érzelmessel. Jellemzései élethívek; mindenkinek arcképe el van találva szavaiban; és senkisen teszi magát fölöslegessé a darabban. Minden egyes alak tisztán van tartva: a hazatérő katonás férfi, a búsongó anya, ki fiát 65 elkényezteti, a tűzről pattant halászné s a vén halász, ki maga hordja a fiát a korcsmába, nehogy mások elrontsák, egytől egyig biztosan vannak rajzolva, s eszményeik, érzelmeik természetesen függnék össze, s a történet sok csomóra kötött fonala egy húzásra oldódik ki, semmit sem hagyva kielégítés 70 nélkül.

Milyen félszepségek támadnak egy darab szövegének elmondásakor, arra legjobb példát szolgáltatnak kritikussaink épen e színműnél; alig volt egy, a ki el ne mondta volna, hogy a darab történetének *alapja* azon mese, miszerint egyszer egy 75 fiatal asszony még fiatalabb urát megveri, s az elbujdosik tőle, később sok esztendő múlva térvén vissza hozzá; holott ez csak mint rég elmúlt anecdoton fordult elő a darabban. Már most ha szerző e helyett azt írta volna, hogy a fiu elbujdosott, mert p. o. apja ellen emelte föl kezét, vagy akármi más egyéb 80 ok miatt; tehát akkor bírálóink szerint az egész történet *alapja* egyszerre megváltozott volna; egy szóval, más darabot látnánk

magunk előtt? E szerint bírálóink olyan alapon építették fel a mesét, a mit tetszés szerint ki lehet alóla húzni, s a mi abban épen nem lényeges, s a szerző inventiójára legkisebb befolyással nincsen, abban csupán, mint egy tizedrendű indok foglalván helyet.

Azokba a kérdésekbe pedig, hogy hát ha ez meg amaz nem történt volna, vagy másként történt volna, akkor mi történt volna? a mi legkedvencebb témájok szokott lenni a kritikusoknak, — nem avatkozom. Ilyenkor mindig az a captiosus kérdés jut eszembe, hogy ha Ádám apánk nem evett volna az almából, hanem csak Éva anyánk, mi történt volna a paradicsomban?

189

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. dec. 20.]

LXI. Levél. *Obsitos huszár*, népszinmű Szigligetitől.

Önkénytelen eszembe jut az a furcsa anekdota, miszerint bécsi szinpadokon adván Szigligeti *Csikósát* és Szigeti *Violáját* fordításban; a kedélyes bécsi közönség sehogy sem akart hozzá szokni, hogy e két egyformán hangzó név alatt két különböző személyt képzeljen magának; közös elnevezésül természetesen a rövidebbet használva; mikor aztán kisült, hogy két külön szerzőről van a szó, akkor így különbözteté őket: „I. Szigeti, der Betyár (Viola)” és „II. Szigeti, der Tschikos” minthogy pedig betyár és csikós körül-belül megint egyforma dolgot jelentenek, tehát a kérdés annál bonyolódottabb lett. Nevelni fogja a bonyolódást most még a fencimzett darab. Van tudniillik Szigetinek (Nro I.) ilyen című darabja: „Vén bakancsos, és fia a huszár.” Szigligetinek (Nro II.) most kerül színre

15 szinte egy, a mit csak a Tisza őriz, hogy így nem neveztetik:
„a vén huszár, és a fia bakancsos”, a mit én sajnálok is nagyon,
hogy úgy nem történt; ezzel a revancheal tartoztunk volna
derék gyalogságunknak s a huszár apa csak elégtételt adott
volna derék serezeinknek, ha fiát egyenesen a Dom Migue-
20 lek verbungcommandójához viszi.

Azonban hát ez nem úgy történik, a fiunak az anyja korcs-
márosné, bizonyosan van neki miből letenni a rekrutaváltságot,
s a fiu otthon marad és megházasodik. Hanem idáig sok minden
történik ám, a mit én győznék elbeszélni; de nem beszélem el;
25 a ki jó ember, nézze meg maga, majd mikor előadják a darabot,
lát abban sok szépet, és hall is eleget, hogy bizony nem bánja
meg.

Tisztelt szerkesztő ur pedig kérem bocsásson meg, hogy így
kritika nélkül hagyom az ujságát, de a mióta a symphoniákat
30 lekottáztam, nagyon megroppant bele a derekam. Képzelve
csak, a minap midőn ott állok a szinfalak közt, észrevesznek a
muzsikusok, s a mint ott eldefiloznak mellettem, azt kérdék
egymástól király-utcai angol nyelven: „haszte klézen, wasz
ter Khákas Misku hat gesrim? (még *Misku!*) hasztnid klésen
35 ten Khákas Misku? No taz iz aver a kapitale Tumhájt!” S kérem,
nekem azt ott kellett hallgatnom incognito, s még csak annyit
sem mondhattam a védelmemre, hogy Márton vagyok, nem
Miska. Arra azután mérgükben olyan kalamajkát huztak,
hogy most is cseng belc a fülem. Illyen veszedelmes dolog az
40 embernek művészekbe belckötni. Nem is teszem, fogadom,
ezentul senkivel — egész jövő vasárnapig.

Kakas Márton.

NYILTTÉR

[1857. dec. 23.]

Báró Kemény Zsigmond urnak. Tisztelt báró! Pesti Naplód mai számában az az elmés felfedezés tétetik, hogy Szigligeti megdicsérte Jókai *rosz* drámáját, most meg Jókai dicséri Szigligeti *gyöngye* népszinművét. Nem akarván a „kölcsonös kézmosás elve” feltalálásának dicsőségét érdemtelenül magamnak tulajdonítani, figyelmeztetek rá, hogy ezt én bizony a Pesti Naplóból tanultam, a hol két kitűnő hazafi (az egyik regényíró) olyan érzékenyen felköszönti egymás munkáit, hogy az embernek a szive megkívánja ezt a barátságos correlatiót. Arról nem is szólok, hogy Pesti Naplód minden egyes dolgozótársának munkáit kölcsönösen a többiek mily szivreható módon tudják magasztalni, milyen tökéletesnek, milyen nagyszerűnek találják azokban mindent, mert hisz ez minden rőföskereskedésben így megy s hibáznánk, ha a közönséget abban az eddigi hitében akarnók hagyni, hogy a magyar irodalomban valami magasabb szellem is jár, mint épen az önérdék. S azért igen jó tőled megkezdni azt, hogy bennünket ne csak mint *rosz* írókat, hanem egyuttal, mint csalárd kalmárokat is mutogass be, a kik egymás *rosz* portékáit a közönség nyakára kötik. Egy különbségünk azonban még is van; az, hogy Szigligeti épen *azt* a *rosz* drámámat dicsérte meg, a mely az ő saját jutalmazott darabjával versenyzett, a minék más ember az ő helyzetében bukást és gyalázatot óhajtott volna. Hogy pedig én az obsitosról méltánylattal szóltam, az nekem meggyőződéselem, a mihez senkinek sincs köze. Lehet olyan ember is a világon, a ki Gregust is okos embernek tartja s azért még sem bántják: — (ezzel különben nem akartam az obsitos huszárt sérteni). Egyébiránt maradok — a te műveidnek is őszinte és nem kölcsönben magasztalója.

Jókai Mór.

JEGYZETEK

R Ö V I D Í T É S E K

AÉ	Akadémiai Értesítő
BpH	Budapesti Hírlap
BpSz	Budapesti Szemle
DebrSzle	Debreceni Szemle
Db	Délibáb
ErdMúz	Erdélyi Múzeum
Följegyz. I.	Jókai Mór: Följegyzések I–II. S. a. r.: Péter Zoltán és Péterffy László. Bp. 1967. JKK.
GyPLev	Gyulai Pál levelezése. S. a. r.: Somogyi Sándor. Bp. 1961.
Hf	Hölgyfutár
HhM 4. k.	Jókai Mór Hátrahagyott Művei 4. k. Emlékeimből Bp. 1912.
HhM 5. k.	Jókai Mór Hátrahagyott Művei 5. k. Az én életem regénye. Bp. 1912.
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
JCB 1. k.	Jókai Mór: Cikkek és beszédek. 1. k. Bp. 1964. S. a. r.: Szekeres László. JKK.
JCB 5. k.	Jókai Mór: Cikkek és beszédek. 5. k. 1850–1860. II. rész. Bp. 1968. S. a. r. H. Törő Györgyi JKK.
jegyz.	jegyzet vagy jegyzetét
JKK	Jelen kritikai kiadás. (Kötetmegjelölés nélkül e kötet)
K	kézirat
M	megjelent
MH	Magyar Hírlap
MNy	Magyar Nyelv
MS	Magyar Sajtó
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
NK	Nemzeti kiadás
NK 100. k.	A Jókai jubileum és a nemzeti díszkiadás története. NK. 100. k. Bp. 1898. Révai.

NT	Nagy Tükör
OLTár	Országos Levéltár
ONN	Országos Nagy Naptár
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
pft.	pengőforint
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
PN	Pesti Napló
PÖM	Petőfi Összes Művei. Kritikai kiadás
PU	Politikai Újdonságok
Részl.	részlet
sh.	sajtóhiba
TMLev	Tompa Mihály levelezése. S. a. r.: Bisztray Gyula. Bp. 1964.
UMM	Új Magyar Múzeum
ÚMLex	Új Magyar Lexikon
Ü	Üstökös
vsz.	valószínű
VU	Vasárnapi Ujság
ZLex.	Zenei Lexikon I—III. Bp. 1965.
(...)	idézett szövegből kihagyott rész jelzése
[...]	a sajtó alá rendező kiegészítései

E kötet Jókai Mór 1850—1860 közti publicisztikai munkásságának csak 1857 végéig megjelent írásait s az ezekhez tartozó jegyzeteket tartalmazza. Az itt következő *Jókai hírlapírói és szerkesztői munkássága a forradalom és szabadságharc leverését követő első évtizedben* című össze foglaló tanulmány, *A jelen kiadásról* c. fejezet és a *Kihagyott cikkek* regesztája azonban az egész korszakra, a következő, 5. kötetben közölt cikkek anyagára is vonatkozik.

JÓKAI HÍRLAPÍRÓI ÉS SZERKESZTŐI MUNKÁSSÁGA A FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC LEVERÉSÉT KÖVETŐ ELSŐ ÉVTIZEDBEN (1850—1860)

A korszak, melynek kezdetére Világos, majd többek közt Batthyány kivégzése vetett baljóslatú árnyékot, elsősorban a megmaradás, a túlélés, a kivárás erejét követelte a magyarságtól. Új, kettős feladat, hivatás várt írónkra. Ébren kellett tartaniok 1848—49 emlékét, erősíteniök kellett kortársaikban az abszolutizmus biztos bukásának hitét. Ugyanakkor — gazdasági, művelődésbeli haladásra, tanulásra ösztönözve — arra figyelmeztették legjobbjai a nemzetet, hogy csak a kor színvonalára való felemelkedés biztosíthatja a magyarságnak a megmaradást, a továbbfejlődést még az elnyomatás viszonyai között is.

E kettős, lényegében összefüggő írói hivatás tudatos, elkötelezett szolgálata jellemzi Jókai e korszakbeli hírlapírói, szerkesztői tevékenységét is. Ez egyik forrása nagy népszerűségének, cikkei, lapjai sikerének. És persze — döntő mértékben — írói tehetsége, az aktualitások iránti finom érzékenysége, mely mindig felismertette vele, mikor, mit s hogyan kell elmondania. „Bámulatos érzékkel ismerte föl az időszerűt, a kor köztudatában uralkodót — nem hiába volt bravúros újságíró, publicista, napilapok, kalendáriumok, élclapok szerkesztője —, a művészet szintjére emelt újságírás hazai hagyományának valóságos megteremtője” — jellemezte Sötér István Jókai egész életművét (*Nemzet és haladás*. Bp. 1963. 596.). Kora hangulatának, érdekeinek művészi megszólaltatása — ez jellemzi maradéktalanul Jókai ez évtizedbeli publicisztikai munkásságát is.

I.

JÓKAI ÉLETE A KORSZAK KEZDETÉN

A szabadságharc leverése után új, nehéz korszak kezdődött Jókai életében is. Egy időre még az írás, a publikálás lehetőségét is elvesztette, sőt, a fegyverletétel körüli zűrzavaros napokban még élete

sem volt biztonságban. A menekülő Kossuth áluhás, ugyancsak menekülő titkára, Rákóczy János illette szekerere Aradon, s vitte Gyulára, hol összetalálkozott feleségével (l.: Mikszáth Kálmán: *Jókai Mór élete és kora*. Bp. 1960. 18. k. 174–78.). A továbbiakban is véletlenek sorozata mentette meg. Jókainé színésztársa, Telepi György kínálta fel neki a borsodi rengetegben, Tardonán megbúvó házát, ahová szintén Rákóczy vitte Jókaiékat. Telepi sógora, Csányi Benjámin nemcsak rejtékhelyet — otthont is nyújtott a menekülőnek. Nyugalmat azonban még ő sem adhatott. Jókai a legnagyobb kétségek között gyötrődött; sem a haza sorsáról, sem családjáról, szép, ifjú, színésznő feleségéről nem tudhatott semmit. Indokolt óvatosságból ugyanis Laborfalvi Róza Tardonáról azonnal visszatért a fővárosba, a színpadra, nehogy távollétével árulja el bujdosó férjét. Még levelet is csak ritkán, óvatosan juttathatott el hozzá. Pedig Jókai gyötrelmei még a féltékenység is növelte. Legalább is erre mutatnak 1849. okt. 6-án apósához írt szavai: „Nőm már végtelen ideje: hogy se nem jön, se nem tudósít. Jönnie tudom, hogy nehéz, de írnia nem. Mióta legközelebb levelét elküldte, huszonnégy nap mult el. Számlálom. Ez egy kissé nagy merités a Lethe forrásából. (. . .) A távollágot tudom túrni, de az elfeledés nem. Kérem kegyedet írja meg neki határozot-
tan: hogy ha egy hét alatt tőle semmi tudósítást nem kapok, *okvetlenül* felmegyek Pestre, ha csak addig élek is” . . . (L.: OSZK FolHung 2261.).

Pedig Jókainé nem érdemelte meg a gyanúsítást. Mindent megtett férje megmentéséért, s küszködött közben még Jókai édesanyjával is, hogy tegye félre házasságuk miatti haragját, s mentse ki fiát nagy anyagi szükségéből: „. . . édes anya közönyösen veszi ez irtoztato helyzetet. (. . .) nem azzal mutatjuk meg a szeretetet, ha siratjuk, hanem ha segítjük — mert ha én tsupán tsak sirtam volna négy holnap óta, már azóta éhen halt volna meg. (. . .) ha tsak ugyan meg tagad tőle minden segedelmet, kénytelen leszek mindenemet el adni és ugy táplálgatni a meddig lehet” — írta Jókainé a sógorának 1849. okt. 27-én (l.: uo. 435–37. fol.).

A feleség bizonyult áldozatosabb szívűnek: bútorait, ékszereit adta el férje megmentéséért, s közben menlevelet is szerzett számára. Most egy másik színházi kolléga, Szigligeti sietett segítségére, aki menlevélhez, un. „Geleitschein”-hez juttatta Jókait. Komárom védői kaptak ilyent a vár feladásakor. Az üres menlevélre Jókai adatait írták, és ezzel, meg egy Kovács János névre Miskolcon kiállított útlevéllal karácsony után végre visszatérhetett Pestre.

A közvetlen életveszély elmúlt, de még sokáig nem érezhette magát teljes biztonságban. „. . . még ezután is egy évig rejtőzve kellett

maradnom; mert az osztrák menedéklevel biztosította ugyan a fejemet a halálitélet ellen, de nem a lábaimat az ellen, hogy engem is úgy, mint a többieket (például Podmaniczky Frigyes) besorozzanak közkatonának az osztrák hadseregbe s elmasiroztassanak Lombardiába” — írta Jókai 45 évvel később, önéletírásában (l.: Nemzet 1895. aug. 1–3. és NK 100. k. 142.). Jellemző, hogy Pestre érkezteről még testvérét sem merte azonnal értesíteni. Nővére, Eszter még 1850. jan. 31-én is csak Jókai közeli hazaérkezésének reményéve biztatta édesanyjukat: „én remélem, hogy Moric rövid időn felszabadítva Pesten lesz” (l.: OSzK FolHung 2261. 578. fol.).

Eleinte valóban meglehetősen elrejtőzve élt Jókai az elnéptelenedt fővárosban; hol a felesége lakásán, hol a budai hegyekben, egy Adliczer nevű vendéglőben (l.: *Megtörtént regék*. NK 61. k. 251–54. *Hajdan, most és valaha*). Csak barátai és jóakarói tudtak hollétéről. Gyulai írta 1850. jún. 1-én Szász Károlynak Jókairól: „Ő most künn lakik a Svábhegyen Szigeti és Szilágyival együtt. Szorgalmatosan dolgozik és utszán nem mutatja magát, alig tudja valaki, hogy Pesten is van” (l.: GyPLev 47.). Maga Jókai is azt írta ez időben bátyjának, hogy „szépen meghúzva” magát igyekszik az egymással küzdő pártoktól távol, észrevétlenül maradni (l.: OSzK FolHung 2261. 246. fol.).

Pesten végre folytathatta az írást, sőt, Szilágyi Sándor rövidéletű folyóiratai, a Magyar Emléklapok, a Magyar Írók Füzetei és a Pesti Röpívek már elbeszéléseinek is helyt adhattak. Tompa egykorú levele szerint Jókai a Pesti Röpívek szerkesztésében is segédkezett Szilágyinak (l.: TMLev 110.); bár erre nézve Tompa levelén kívül más adatunk nincs. Az biztos, hogy közelebbi kapcsolat fűzte Jókait e folyóirathoz, mert ez időben más lapokba nem írt. „Sajó kizárólagos dolgozótársunk” — hirdette Szilágyi a Pesti Röpívek „Próbaszám”-ának, majd 1. számának (1850. okt. 6.) borítólapján, de hogy az itt közölt elbeszélésein kívül még egyéb munkásságát is őrzik-e a Pesti Röpívek lapjai, teljes határozottsággal nem sikerült megállapítani. A ma már csak az Egyetemi Könyvtár állományában megtalálható „Próbaszám” (Rar. Hung 35.) a „Társaséleti szemle” rovatban közölt humoros apróságok, a napi eseményeket tréfásan kommentáló pár soros közlemények előtt a Jókai által is használt * * * (három csillagos) jelet tünteti fel (24–28.), ám mikor ugyanezeket az írásokat — vagy legalább is legnagyobb részét — az első számban újra hozza, a * * *-os jelet két csillag (**) váltja fel. Maga a szerkesztő sem említi, hogy e rovatba is írt volna Jókai, sőt, ezt olvashatjuk a Próbaszám-ban: „Lapunk humoristáinak részét Bernáth G., Bulyovszki Gy., Kaján Á. és Vas Gereben urak teendik érdekessé”.

(Mivel azonban mégsem teljesen kizárt, hogy a „Caleidoscop” rovat csillagos írásai, vagy azok egy része Jókai munkásságát őrzik, kérdőjelesen felvettük azokat a kihagyott cikkek listájába.)

Még ha segített is Jókai Szilágyinak lapjai szerkesztésében, ez csak alkalmi segítség lehetett; irodalmi tevékenységét ebből az évből még csak novellák őrzik. Elbeszélések, melyekkel már 1850-ben két kötetet tölthetett meg Heckenast: *Forradalmi és csataképek* (Sajótól).

És 1850 nyara a családi békét is elhozta számára: édesanyja végre megbékélt házasságával, menyével. Ez nemcsak érzelmileg jelentett sokat számára, de anyagilag is megkönnyítette Jókai helyzetét: hitelezői — az örökség reményében — most már türelmesebben vártak pénzükre. (Bujdosása alatt 1,500 ft-ra növekedett adóssága, melyet csak 1851-ben sikerült visszafizetnie. L.: OSzK FolHung 2261. 256. fol.)

A következő év, 1851. aztán végleg megmentette a legszorongatóbb anyagi gondoktól. 1851. jan. 7-én már ezt írhatta édesanyjának: „... újabb időben generosus kiadóim által annyira el levén halmozva becsületesen fizetett munkákkal, hogy ez évben megtart az eddigi felvállaltak teljesítése”. (L.: uo. 180. fol. — Egy egykorú adat szerint kisebb család 40 pft-ból, nagyobb család öt szobás belvárosi lakásban havi 120 pft-ból élt meg ez időben Pesten. L.: Dobosi István: *Száz esztendő kalendáriumok az ország és a nép szolgálatában*. Magyarország 1928. jan. 22. 11.) Kilenc hónap múltán még biztatóbbak lettek kilátásai: „Most egyszerre négy vállalkozónak tartozom kisebb nagyobb munkákat teljesíteni, azon kívül Heckenast is folytonosan elfoglal munkákkal, most egyszerre nyolc kötetre menő mindenféle művem van nála sajtó alatt.” (OSzK FolHung 2261. 181–82. fol.)

Politikailag azonban még ez az év sem szabadíthatta meg minden szorongástól. Még nyár végén is azzal utasította vissza édesanyja komáromi meghívását, hogy megpróbál ugyan útlevelet kérni (ez időben az országon belüli utazáshoz is útlevél kellett!), de „hihetetlen, hogy az rám nézve millyen nehezen megy”; különben sem menne szívesen Komáromba, mert fél, hogy ott feljelentik (l.: az 1851. aug. 27. és szept. 14-i lev.; uo. 184, 181. fol.). Még majd egy évnek kellett eltelnie, míg ily felszabadultan írhatott édesanyjának: „En most nagy tehertől szabadultam meg, hivatalosan ki levén mondva, hogy az 1848 ki dolgokért többé senkit sem fognak elő venni; eddig bizony mindennap volt okom félni, hogy megszolítanak” (l.: uo. 188. fol. A levél kelte: 1852. aug. 26.).

Hírlapírói, ill. szerkesztői munkásságát azonban — bár még csak megszakításokkal — már 1851 derekától folytathatta Jókai. Ettől

kezdve élete nagyobb megrázkódtatások nélkül, mind több munka s mind nagyobb népszerűség közt folyt. Noha az anyagi gondok továbbra sem hagyták el teljesen, azokat már nem a mindennapok kiadásai, hanem 1853-tól a svábhegyi kert és villa, majd 1857-ben a Magyar utcái ház vételárának kifizetése okozták (l.: a 39. és 295. sz. cikk jegyz. és Följegyz. I. számos bejegyzése.). Hatásukra Jókai még nagyobb erővel vetette magát a munkába, melynek igazi eredménye — a viszonylagos jólétén kívül — művek, irodalmi vállalkozások, szerkesztett lapok hosszú sora lett. Folyóiratok, melyek lehetőséget adtak irodalmi céljai valóra váltására.

II.

JÓKAI, A SZERKESZTŐ

a) A Remény élen
(1851. júl.—dec.)

Vahot Imre 1851-ben indult füzetes szépirodalmi vállalkozásáról, a Reményről 1851. máj. 18-án, a MH-ban a következő híradás olvasható: „A »Remény« ötödik füzete már elhagyta a sajtót s néhány nap múlva meg fog jelenni. Mint halljuk, a füzetek havi folyóirattá alakulnak át, s a szerkesztőségben alkalmasint változás történendik. — Vahot ur távozása miatt *Sajó* fogván azt átvenni.”

Valóban, a Remény következő félévére már így hirdetett Vahot: „... hazánk egyik legkitünőbb tehetségű s legmunkásabb írójával, *Jókai Mór* barátommal egyesültem oly módon, miszerint e folyóirat szerkesztését együtt viendjük, s abban jobb íróink segítségével mindenkor egyaránt közremunkálni legfőbb feladatunk leend, magában értvén, hogy az időszak sajtó terén mindketten csupán saját folyóiratunkban fogunk működni.” (L.: Remény 1851. VI. vagy júniusi füzet, hátsó borítólap.)

Ugyanabban a számban Vahot részletesebben is beszámolt olvasóinak e változásról. Bejelentve, hogy pár nap múlva hosszabb időre elhagyja a fővárost, az alábbiakban vázolta szerkesztői együttműködésük tervét: „Irodalmi egyesítés tekintetéből a Remény szerkesztői zöld lobogóját jövő félévtől kezdve Jókai Mór barátommal viendjük együtt, kezét fogva, vállvetve. — Ezen szerkesztői egyesülés az okból is történik, mert nem annyira egymásba, mint inkább a tündéri bájú Reménybe vagyunk szerelmesek mindketten, a nélkül, hogy e csalfa delnőt bármelyikünk is nőül akarná venni. (. . .) a szerkesztést koronként felváltva, mindegyikünk önállóan, egymástól függetlenül

viendi, és így ki sem foghat bennünket kétfejű szerkesztőségnek nevezni.” (L.: uo. 377.)

Vahot e szavai jól megvilágítják, miként kerül Jókai neve a zöld borítólapú folyóirat élére. Vahot vidéki körutazásra készült; az általa kiadott lap szerkesztésére oly íróat keresett, ki vonzza a közönséget, az előfizetőket. Jókai pedig — ha valóban nem volt is „szerelmes” Vahotba — valószínűleg kapva kapott az alkalmon, hogy végre újra lapot szerkeszthesse. A lap második félévének füzetei már a következő címlappal jelentek meg: „Remény. Szépirodalmi, művészeti és társaséleti folyóirat. A jelesebb magyar írók közremunkálásával. Szerkesztik Jókai Mór és Vahot Imre. Bp. 1851. Eisenfels és Emich könyvnyomdája.”

A lap kiadója, Vahot a félév elején valóban eltávozott Pestről. Felvidéki utazásáról készült *Vidéki levelek* c., Jókaihoz szóló cikksorozatának első közleménye szerint már júl. legelső napjaiban: „A mint te legjobban tudod, mert sietve történt elindulásom rád nézve is elég bajt és zavart okozott, július 3-án váltam meg Pesttől” (l.: Remény 1851. 2. félév 3. füz. 122.). A Mátra, Tatra, Ungvár, Munkács, Sárospatak, Tokaj stb. meglátogatása után körülbelül szept. végén, okt. elején érhetett vissza Vahot a fővárosba. Távollétében Jókai teljesen egyedül szerkesztette a folyóiratot, de még az utolsó számok is Jókai szerkesztői munkájára mutatnak.

Az új félév első számában azonban még érezhető Vahot jelenléte. Nemcsak azzal, hogy az ő neve szerepel a Nemzeti Színház jún. 1—20. közti előadásairól szóló] ismertetés alatt, hanem még inkább az ő „műve” volt a színház belső ügyeiről a sértegető pletykázkodás hangján írt szellemtelen „Kandur karcolatok” megjelentetése. Folytatását az új szerkesztő, Jókai állította le. (L.: 4. sz. cikk. JKK 20.)

Jókai csak a második félév 2. számától kezdve szerkesztette önállóan a Reményt, melynek megjelentetése — az adott viszonyok közt — igen sok munkát igényelt.

Bérczy Károly 1851. júl. 26-i, Gyulainak írt levele szerint a Svábhegyen lakó Jókainak két naponként be kellett mennie miatta a városba, s decemberben Tompa is sajnálkozott Jókain „hogy annyit vesződik a Reménnyel és Censurával hogy az esze sincs a helyén.” (L.: GyPLEv 92., TMLev 145.) Az első szám — a szorgalmas munka mellett is — igen lassan készült; igaz, hogy a következő füzetek aztán már gyors egymásutánban követték egymást. A 2. és 3. szept. 5-én jelent meg, s nem sokkal utóbb, három hét múltán már a 4. füzet is eljutott az olvasókhöz (l.: PN 1851. szept. 27.).

A Remény megtartotta előfizetési ígértét: valóban a „jelesebb magyar írók közremunkálásával” készült. A kor legjelesebb írói

nevével találkozhatunk a versek, elbeszélések, történelmi jellegű írások alatt: Arany, Tompa, Gyulai, Tóth Kálmán, Tóth Endre, Szász Károly, Pap Endre, P. Szathmáry Károly, Lévai, Szilágyi Sándor, Vas Gereben, Kőváry László, Székács szerepelnek az írók közt. Az első félélvben még Petőfi, Losonczy, Bérczy Károly, Kuthy és Szelestey nevével is találkozhatunk. És persze Jókai írásaival mindkét félélvben.

A szerkesztők — a júniusi füzetben megjelent, s közösen aláírt *Értesítés író társainkhoz* c. közleményük szerint — a színvonal mellett még azt is elvárták szerzőiktől, hogy írásaik „hazánk történelmi múltjából és jelenéből” merítsék tárgyukat (382.). A Remény 2. félévi számaiban e nyilván Jókai által megfogalmazott célkitűzést sikerült is megvalósítani. A szépirodalmi és egyéb írások többsége valóban a „történelmi múlt”-ból merítette tárgyát, így többek közt Jókai: *Sajó. Regényes korrajz*, *Béldi Pál, Két százsz* c. elbeszélései, Kőváry László: *Erdély történelmi regéi* c. közleménye, Vahot *Magyar huszárok hőstettei a régi világban* c. írása stb. A másik célkitűzést — hazánk jelenének ábrázolását — elsősorban Jókainak azok a saját szerkesztése idején megjelent írásai valósították meg, melyek szerves folytatását jelentik Jókai korábbi publicisztikai munkásságának, s melyek jól jellemzik ez évtizedbeli egész hírlapírói tevékenységét is.

A *Budapesti élet* sorozatcím alatt „Másvilági János” aláírással megjelent cikkeiben megtalálhatók már a Kakas Márton-levelek csírája, és a Magyar Sajtóban később megjelent „Péntek-levelek” egy-egy fordulata, gondolata is. A *Nemzeti Színházról* szóló két cikke pedig első példányai azoknak a színházi ügyekről szóló cikkeknek, melyek döntő többségét alkotják Jókai ez évtizedbeli hírlapírói munkásságának. Az abszolutizmus korában — nemzeti létünket is veszélyeztette az elnémetesítő törekvés! — határtalanul megnőtt a színház, a nemzeti színművészet jelentősége. Ezért foglalkozott Jókai oly sok írásában — ha sokszor tréfas formában is — a magyar színházzal, a színészekkel, napi színházi és színházpolitikai kérdésekkel. (1852-ben — Csengery Antallal és Kemény Zsigmonddal együtt — tagja lett az újjászervezett drámabírálo-bizottságnak is.)

Jókai ez évtizedbeli munkásságának harmadik jellegzetes területével, a magyar nép adomáit, élceit gyűjtő, megőrkítő tevékenységének nyomával is találkozhatunk már a Reményben is. Az 1. félélvben közölt *Épületes levél*. . . című írása több adomát, élcet kötött csokorba; ezek egy részét utóbb felvette *A magyar nép adomái* c., 1856-ban megjelent gyűjteményébe is. (L.: az 1. sz. cikket és jegyz.)

A Remény 2. félévének 6. füzetével — egy időre — abba is maradt Jókai szabadságharc utáni, csak alig megkezdett hírlapírói munkássága.

Ha 1851. végén még volt is remény a folyóirat folytatásának lehetőségére, a hivatalos MH 1852. jan. 18-án már megkondította felette a vészharangot: „A remény haldoklófélben van, t. i. Vahot ur hasonló című szépirodalmi folyóirata.”

A következő évből, 1852-ből Jókai szerkesztői munkásságát csak egy naptár őrzi.

b) *Országos Nagy Naptár 1853. évre.*

Szabó László szerint a szabadságharc utáni időszakban Müller Gyulának, az élelmes kiadónak jött először az az ötlete, hogy — mivel ha könyvet nem is, kalendáriumot még ezekben a nehéz években is mindenki vásárol — naptárait terjedelmes szépirodalmi résszel bővítte jelentette meg. (*Jókai élete és művei*. Bp. 1904. 157.) 1852-ben — Emich kiadásában — Jókai maga is szerkesztett *Országos Nagy Naptárt* az 1853-ik évre „Minden rendü és rangu hazafiak és honleányok használatára”.

A kalendárium nagy részét Jókai maga írta. A naptárt és a hivatalos névtárt 112 lap terjedelmű szépirodalmi rész követi. Tompa, Jenevai László, Tóth Kálmán és Petőfi versein kívül Bernát Gáspár egy „Freskókép”-c olvasható csak a naptárban Jókai írásain kívül. Jókai maga — e kötetünkben közölt tréfás írásain kívül — egy „Históriai novellát” (*Perozes*), egy „Történeti humoreszk”-et (*A két százsz*), egy „Magyar históriai novellá”-t (*Bacsó Tamás*), egy négy felvonásos drámát (*Aline*), továbbá *Népregéket* (többek közt a *Csalóka Pétert*) és *Anekdoták és életképeket* közölt naptárában. Színvonalával, igényességével kiemelkedett a korabeli naptárak közül; az UMM — a kalendáriumokról adott összefoglaló ismertetésében — a „mivelt osztályoknak szántak” közt említette (l.: 1853. márc., 175.). Sikerére jellemző, hogy — a Hf 1852. nov. 26-i híradása szerint — hamarosan második kiadására is sor került. (Idézi Szinnyei is: *Novella és regényirodalmunk a Bach korszakban* 1. k. Bp. 1939. 139.)

Jókai a következő évben is adott ki *Országos Nagy Naptárt*; megjelenéséről 1853. dec. 4-én adott hírt a Db. (Könyvtárainkban ez már nem található meg.)

c) Délibáb

(1853. jan. 2.—1854. febr. 19.)

Az ötvenes években szerkesztett első szépirodalmi hetilapjáról több mint negyven év távlatából, 1895-ben, így emlékezett meg Jókai: a szabadságharc utáni zsidbadt időszakban „ismét én kisérttettem

meg egy szépirodalmi lap (a Délibáb) szerkesztését. Saját nevem alatt nem kaptam rá engedélyt: a nemzeti színház igazgatója, gróf Festetics Leó kölcsönözte oda a magáét. A mint aztán Festetics megszűnt intendáns lenni, az én Délibábomnak is meg kellett szünni" (l.: *Önéletrajzom*. NK 100. k. 143.).

Utóbb a Jókai irodalom is következetesen ugyanezeket írta a lap születéséről, megszűnéséről: Jókaié volt az ötlet, a kezdeményezés — Festetics csak nevét adta kölcsön, hogy folyóirathoz segítse Jókait; akkor (s azért) szűnt meg a Db, mikor Festeticset felmentették a színház élén betöltött állásától. Az egykori adatok azonban nem mindenben erősítik meg Jókai késői emlékezését; a megszűnésre nézve pedig egyenesen cáfolják őt.

Festetics gróf, a Nemzeti Színház hivatalból kinevezett intendánsa 1852. okt. 17-én folyamodott a helytartótanácsához a Délibáb, a Nemzeti Színház szépirodalmi írásokat is tartalmazó közlönye engedélyezésének érdekében. Takáts Sándor az Országos Levéltárban őrzött iratok alapján közölte és ismertette a folyamodványt és annak sorsát (l.: *Jókai Mór politikai beszédei*. Bp. é. n. LI. Az iratok száma: Geringer féle iratok 23,187. és 23.066. Civil-Section des k.k. Mil. und Civil Gouvernement). Hogy már ekkor, a kérvény beadása idején volt-e valami előzetes megállapodás a szerkesztésre nézve Jókai és Festetics között, erre nincsenek adataink. Arra viszont vannak, hogy Jókai még 1852. nov. végéig másfelé tájékozódott: Gyulai és Pákh tervezett lapjához ígérte közreműködését. Pákh csak dec. 3-án értesült Jókaitól és a vele érkező Számváld Gyula kiadótól, hogy — bár Gyulaiék is megkapták az engedélyt a Szépirodalmi Lapra — Jókaira nem számíthatnak, mert ő már az ugyancsak engedélyt nyert Délibábhoz szegődött. Dec. 4-én írta Pákh Gyulainak: „Festetics engedélyt kapott, Jókainak, mint hallom, briliáns ajánlatokat tett s Jókai átment hozzá, hagyván minket a faképnél. (. . .) Midőn magamra maradtam, ily formán merengtem. Szegény fiu te, aki sánta vagy, mennyire örültél, hogy lesz egy populáris ember, aki előfizetőket csődít, aki írókkal, közönséggel elvégzi a dolgot, míg te boldog semmittevés közben újra talpadon épülsz s majd azután háromszoros erővel állasz ki a kész sikra!” (GyPLev 152). Pákh váratlanul nagy csalódásra valló szavai tanusítják, hogy a megelőző időszakban Jókai meglehetősen komolyan tárgyalt velük a Szépirodalmi Lapokban való közreműködéséről. Ha biztosan számított volna a Db szerkesztésére — különösen, ha ő kezdeményezte volna megindítását! — nem tárgyalt volna komoly formában Pákhékkal, hisz Festetics sokkal nagyobb eséllyel várhatta az általa kért lap engedélyzését, mint Pákh.

Festetics dec. 1-én kelt előfizetési felhívása 5-én jelent meg először, de az alábbi teljes szöveget — Jókai *Felszólításával* — csak két nappal utóbb, 1852. dec. 7-én közölte a PN:

„Előfizetési felhívás a *Déliab* Nemzeti színházlap 1853. január—juniusi folyamára.

Midőn e jelen irodalmi vállalatot közönség elé bocsátjuk, azon magas célt reméljük kitűzhetni elénk, mely a magyar irodalom és művészet érdekeinek egy közös oltáron egyesítése által e két hatalmas tényezőjét nemzetiségünknek együtt és egymás általi előhaladásra segítse. (. . .)

E célra közremunkálás végett felszólító irodalmunk egyik legmunkásabb tagját, *Jókai Mórt*, s ígérését birjuk, miszerint ez eszme érdekét sajátjává téve, nekünk abban minden erejével segéd kezét nyújtani fog, s törekvéseinkkel egyesíteni a magáét.

Tolnai gróf Festetics Leo
nemzeti színházi ügyvezető s a lapok kiadó
szerkesztője.”

Alatta Jókai alábbi sorai olvashatók:

„Felszólítás irótársaimhoz!

Jelen felhívás következtében bátor vagyok mindazon tisztelt irótársaimat, kik egykor részvétükkel hasonló vállalatban buzdításomra voltak, bizalmasan felszólítani, miszerint tekintve a nagy és fáradalmas küzdelemre felhívó célt: széthullott irodalmunknak ujra-és az előbbinél sokkal szilárdabb alapon egyesítését; becses közremunkálásaikkal a tisztelt felszólító törekvését előmozdítani siessenek. A tér megnyílt, csak tőlünk függ, hogy azt termővé tegyük. Egyikünk sem elég erős arra, hogy az irodalmat egy magában fentartsa és egyikünk sem elég gyöngye, hogy abban helyet ne foglalhasson. Működjünk egyesült erővel, s áldás leend kezecinken!

Pest 1852. dec. 2-án

Jókai Mór.”

Ezekben a napokban, dec. 6-án írta Jókai édesanyjának is:
„. . . E napokban jelenik meg előfizetési felhívásunk a gróf Festetics által megnyert divatlapra, mellynek szerkesztésére én vagyok meghíva — de minden felelősség nélkül. Szép jövőt jósolnak ennek is. Rajta leszek, hogy a jóslás teljesüljön” . . . 1.: OSZK FolHung 2261. 193. fol.).

Az egykorú szövegek alapján valószínűbbnek látszik, hogy a lap indításában Festetics volt a kezdeményező fél. Lehetséges, hogy az engedélykérelem beadásakor szerepelt már terveiben Jókai, aki — Pákh szavai szerint — „populáris ember”, „előfizetőket csódit”, de a konkrét szerkesztői megállapodás csak nov. utolsó, dec. legelső napjaiban jöhetett létre közöttük.

A hol „szerkesztői munkatárs”, hol „főmunkatárs”, máskor ismét „szerkesztőtárs” néven emlegetett Jókai nagy kedvvel és energiával látott a lap szerkesztéséhez. Már 1853. jan. 7-én örömmel ujságotla édesanyjának, hogy „az előfizetők szépen gyűlnek” (l.: uo. 194. fol.). Nem sokkal utóbb, febr. 19-én pedig ily bizakodó sorok mentek Komáromba: „Én most Festeticssel három esztendőre szerződtem a lap szerkesztése végett s ha az Isten ezután is úgy megsegít, mint most eleinte, szép hasznót remélhetek e vállalatból” (l.: uo. 195. fol.). Reménykedésének volt is alapja: Pákh febr. 3-án írta Tompának, hogy az ő Szépirodalmi Lapjukra is viszonylag elég szép számmal gyűlnek az előfizetők, de „Jókainak 700 van” (l.: TMLev. 180. — Pákhék lapjára négy hét alatt 300 előfizető gyűlt össze.)

A bizakodó hangulat azonban nem tartott sokáig. Az 1852 májusában egy évre kinevezett színházi intendáns, Festetics anyagilag igen válságos helyzetbe hozta a színházat. 1853 nyarára rohamosan csökkent népszerűsége, bizonytalanná vált megbízatásának meghosszabbítása — és népszerűtlenségének árnyéka rávetődött lapjára is. 1853. júl. 8-án már ezt írta Jókai a bátyjának:

„Lehetetlen ezekben a napokban Pestről kimozdulnom, Festetics ügyei a lehető legrosszabb lábön állanak, s a mi leggonoszabb, minden tekintetben bizonytalanságban vagyunk állása felől; (. .) letezik e, vagy megerősítik e az általa készített budgetet, a mi köztünk mondvá: képtelenség. Ő tökéletesen eljátszotta a hitelét. Most meg kapta magát, a legkritikusabb percben elment tudja a patvar hová. Képzelheted, hogy milyen tühegyen állok én itt most a lappal; ha itthon volna, rögtön leköszönnék a szerkesztésről, de távollétében nem hagyhatom el. — Levelemet ne igen mutogasd, mert a közönséget megriasztja, pedig azért nem szünök meg szerkeszteni, csakhogy a Délibábot, melly most »nemzeti színházi lap« a mostani szerkesztői firmával nem maradhat, más nominális szerkesztő neve és más készen álló consessio alatt fogom folytathatni. Addig lehetetlen eltávoznom” (l.: uo. 247. fol.; idézi Nagy Miklós is. ItK 1960. 584.).

Jókai tehát már 1853 nyarán szabadulni szeretett volna a bukást jósól laptól, de hogy mily terve volt szerkesztői tevékenysége folytatására, erre nézve nincs adatunk. Gyulai szerette volna, ha a félév

végén megbukott Szépirodalmi Lapok folytatására egyesült volna velük Jókai, de a júl. 29-én és aug. 8-án Pákhnak írt levele szerint „Jókainak nincs szándékában már egyesülni velünk”, „Jókai az egyesülésről mélyen hallgat” (l.: GyPLev. 164., 170.). Jókai vonakodása érthető: ő Gyulaitól teljesen különböző szerkesztői elveket vallott. Mindig azt tartotta szem előtt, hogy az irodalomnak, az újságnak — ha hatni, közönséget teremteni akar — érdekesnek, szórakoztatónak, széles rétegekhez szólónak kell lennie. Gyulai ezzel szemben a szigorú kritika, a legmagasabb követelmények könyörtelen híve volt — még ha ez lapjának bukását eredményezte is. (L.: Törő Gy.: *A Szépirodalmi Lapok*. It 1958. 418–434.). Jókai a Délibábnál a maga ura volt, legfeljebb a színház hibás vezetését nem bírálhatta oly szabadon mint később a VU-ban. Gyulai mellett sok vonatkozásban meg lett volna kötve a keze. Így 1853 második felében is tovább szerkesztette Jókai a Db-t sőt még a következő év első heteiben is. Ugyanakkor minden igyekezetével azon volt, hogy minél előbb megszabaduljon az anyagilag is, erkölcsileg is egyre kényelmetlenebb, kedvezőtlenebb irodalmi vállalkozástól. Egy szintén kiadatlan 1854. febr. 7-i levelében a lap megszüntetését javasolta Festeticsnek:

„Kötelességemnek találok méltóságodat értesíteni a felől, miszerint a Délibáb közönsége annyira megcsökkent, hogy ez évnegyedben a legmúlhatlanabb költségeket sem fedezi többé. Oka ennek hihetőleg a politikai lapok mindent absorbealo érdekességében lehet, melyek mellett illy világesemények által agitált korszakban, belletristicus lapnak becsülettel megállani lehetetlen. Minélfogva bátor vagyok, méltóságodtól utasítást kérní arra nézve:

Valyon saját károm és áldozatommal folytassam e azon lapot, mely tavaly óta közönségének felét elveszté s mely iránt a közönség részvéte a jövő színházi év szomorú auspiciumai között a zérusig fog leszállani?...

vagy pedig megengedi méltóságod, hogy az anyagi és szellemi bukásból tisztességesen kihúzzuk magunkat átadván debandírozott közönségünk maradványait nálunknál szerencsésebb kezeknek, például a Szépirodalmi lapok kiadóinak, kik, mint pénzemberek könnyebben risquirozhatnak — jobb jövő reményében — pár ezer forintot, mint mi?...

Bátor vagyok e kérdéseimre méltóságodtól határozott választ reményleni a szerint intézendő”... (l.: OSzK Levelestár).

Nem a külpolitikai érdekességek, a krími háború, sokkal inkább. sőt egyedül Festetics nagyfokú népszerűtlensége okozta a lap bukását, Erre vall Jókainak 1854. febr. 22-én édesanyjához írt levele is: „Ha-

nem a Délibáb szerkesztését mindenestre leteszem, még pedig ebben a hónapban, mert Festetics intézkedéseit előmozdítani becsületes embernek nem szabad, ő nagyon megrontotta a színházat, csinált egy év alatt 50 ezer pengő adósságot, meg érdemlené, hogy minden nap huszonötöt csapjanak ezért rá s minthogy énnekem semmi gusztusom sincs ebből a huszonötből részesülni; tehát sietek tőle minél előbb szép szerével megválni. Ezzel tartozom saját jóhíremnek” (l.: OSzK FolHung 2261. 201. fol. — Bár Mahotka Jenő *Szépirodalmi folyóirataink története az abszolútizmus korában* c. tanulmányában azt írta, hogy Jókai 1853 májusi erdélyi utazása idején a munkatársai: Szilágyi Virgil és Jenevai László tették tönkre a lapot — Bp. 1934. 16. —, pár sorral utóbb már maga is azt állította, hogy a Délibáb „egyike volt a legvonzóbb folyóiratnak az elnyomatás korában”. Nem is lehetett másképp, hisz a kor legjobb írói, költői töltötték meg írásaikkal: Arany, Bérczy Károly, Bernát Gáspár, Czakó, Degré, Flóra, Gyulai, Kemény, Lauka, Losonczy László, Obernyik, Sükei, Szász Károly, Szathmáry Károly, Szilágyi Sándor, Tompa, Tóth Endre és Kálmán, Vajda János, Vas Gereben, hogy csak a legkitűnőbbeket említsük — és persze maga Jókai.).

Jókai az édesanyjához szóló levele írásakor még nem tudta, de valójában már meg is szűnt a Db szerkesztője lenni. Festetics lapját ugyanis czekben a napokban betiltották. A febr. 19-i 7. sz. után — váratlanul — megszűnt anélkül, hogy erre az utolsó számban akár csak utalhattak is volna a szerkesztők. A Db megszűnését követő vitában a hivatalos lap, a BpH tagadni próbálta ugyan a betiltás tényét, de ezt Jókaiék is megerősítették a PN márc. 4-i számában megjelent nyilatkozatukban: „A Délibáb szerkesztősége az intendatúrával egyenesen a felsőbb hatóság által találatott összeférhetetlennek s a leköszönésre a volt felelős szerkesztő határozottan és váratlanul szólítottatott fel. Ez törtévéen febr. 21-én, . . .” — A BpH márc. 8-i *Még egy szó az igazság érdekében* c. közleménye utóbb teljes fényt derített arra, miért épp most vált összeférhetelenné a lapszerkesztés a színházvezetéssel. A Db febr. 12-i számában Festetics — a színház intendánsa — a lap főszerkesztőjeként megtámadta a színházi választmányt. Ezután szólították fel Festeticset, hogy válasszon: színház vagy folyóirat? Miután ő a színházvezetést választotta, azonnal visszavonták a neve alatt megjelenő Db engedélyét. — A betiltással indokolta a lap megszűnését 1855. szept. 14-én bátyjának írt levelében Jókai is (l.: OSzK FolHung 2261. 256—57. fol.).

Szilágyi Ferenc, a BpH szerkesztője a Db e hirtelen megszűnését felhasználta általában minden magyar lap, irodalmi vállalkozás, így az induló VU elleni hangulatkeltésre is (l.: BpH 1854. febr. 28.,

márc. 5., 8.), de Jókai és Nagy Ignác *Nyilatkozata* (JKK 110–11) végül is megnyugtatta a közönséget. Anyagi károsodás nem érte az olvasókat.

Sem az előfizetők, sem Festetics nem károsodott – egyedül csak Jókai. Az egész anyagi csőd terhe az ő nyakába szakadt. 1855-ben írta bátyjának ekkori gondjairól: „...miután a nyomdában nem Festetics szakállára hiteleztek, hanem az enyimre, a kárba vesztett nyomtatványok, műmellékletek stb. árát, 400 pftot nekem kellett kifizetnem, én pedig kaptam ezért 8 mázsa *makulaturát*, a mit eladtam 24 pftért a fűszerszámosnak. Még azonfelyül az egész „Janicsárok végnapjai” című regényemet is ingyen adtam a Hölgyfutárnak, hogy előfizetőimet azért elégítse ki, s azon felyül 150 pft ára novellát szolgáltattam neki ez évben az illető postabélyegekért”. (l.: OSzK FolHung` 2261. 256–57. fol.; a levél egy részét idézi Margócsy J. is az *Eppur si muove* jegyzetében. JKK 23. k. 451.). Anyagi veszteségeiről édesanyjának is azt írta 1854. febr. 22-én, hogy az elmúlt évben „Festetics bünci miatt belevesztettem a lapba fél év alatt kész pénzben ötszáz forintot” (l.: uo. 201–202. fol.).

(Jókai I. – XVII. – noteszában ránk maradt Jókainak a Db előfizetőire, a lappal kapcsolatos kiadásokra és bevételekre vonatkozó feljegyzései is. L.: *Följegy.* I. 5–58.)

★

A Db szerkesztése tehát kedvezőtlenül ütött ki Jókai számára, pedig nagy lelkesedéssel kezdett a munkához, sok energiát ölt a lapba. „Két annyi a dolgom, mint az időm: a lappal való foglalatosságok elveszik annyira egész nap az időmet, hogy csak este felé pihenhetek meg, – pihenésnek nevezem pedig azt, mikor leülök *irni*” – írta 1853. febr. 19-én édesanyjának (l.: OSzK Fol Hung 2261. 195. fol.). S Jókai természetesen nemcsak szerkesztette a Db-ot, hanem ő maga is igen sokat írt a lapjába. Elbeszéléseket (*A Petki Farkas leányai*, *A nagyenyedi két fűzfa*, *Háromszéki leányok*, *A kedves atyafiak* stb.), regényeket (*A balkáni harc*, *Janicsárok végnapjai* kezdete), *Uti leveleket*, s számtalan szórakoztató apróságot. Az első szám szerkesztői értesítésében tett ígéretnek megfelelően majdnem minden számba írt *Tarka képeket*. E rovatot többségében Jókai töltötte meg adomákkal, csevegésekkel. Ebben jelentek meg a *Hugli officínája* című tréfás párbeszéddek is, a Politikus csizmadia-íráások elődjei. És Jókai írta s *Budapesti hírek* összes három csillaggal jelzett (**) kis újdonságát, apró közleményét. Az első negyedévben – kettő kivételével – valamennyit ő írta; utóbb mind gyakrabban váltakoznak Jókai csillagjelei más újságírók jeleivel. Jókai erdélyi

útja idején természetesen teljesen eltűnt Jókai jele e rovatból. (Mivel — hely hiányában — válogatnunk kellett Jókai e korszakbeli publicisztikájának terméséből, e sohasem érdektelen, de inkább csak napi jellegű hírek, írások közül csak a legfontosabbakat közöljük.)

A Db Jókai-írási közül a legszebb, legjelentősebb kétségkívül az első erdélyi úttjáról készült úti beszámolója, az *Uti levelek*. Sajnos — a lap jellegéből következően — itt csak Jókai rajzai nélkül jelenhetett meg. Közölt ugyan a lap képeket is, de csak divatképeket. Olyanokat, melynek közlését Jókai nem sokkal utóbb, a VU-ban, már határozottan elutasította. . . (L.: JKK 187–88.)

d) Vasárnapi Ujság

1854. febr. 19-én megszűnt tehát a Db; Jókai megszabadult végre a Festetics mellett vállalt terhes szerkesztői kötelezettségtől. Természetesen egyáltalán nem az újságírástól, a szerkesztői munkától igyekezett szabadulni, hanem csak Festeticstől, s az intendáns-főszerkesztő személye miatt népszerűtlenné vált laptól. Lapra azonban szüksége volt: kellett az újság kínálta publikálási lehetőség, s kellett — nem utolsó sorban — anyagi szempontok miatt is. A svábhelyi telekvásárlással, építkezéssel megnöttek kiadásai, adósságai, melyeket még csak növelt a megszűnt lap deficitje.

Saját nevére ekkor még — úgy látszik — nem kaphatott lapengedélyt, közönséget vonzó neve, nagy népszerűsége azonban nem hagyta sokáig lap nélkül. Örültek a kiadók, ha Jókait nyerhették meg maguknak. Már idézett, 1854. febr. 22-i, édesanyjához írt levelének tanúsága szerint több lehetőség közt választva döntött végül is Heckenast akkortájt induló képes újságja, a VU mellett.

Hogy a lap terve mikor, kinek az ötletéből született, megindításában mily szerepe volt Jókainak, erre nézve sem az emlékezések, sem az egykorú adatok nem adnak egyértelmű, határozott választ.

Noha több tanulmányban, Jókai-monográfiában még az az állítás is olvasható, hogy e néplapnak még az ötlete is Jókaitól eredt (l.: Kőrösi László: *Jókai Mór*. Bp. 1894. 152., Takáts i. m. LIV.), ezt maga Jókai cáfolta meg A „*Vasárnapi Ujság*”. (*Hogy született, hogy dajkáltuk?*) című cikkében: „Ködös, borongós idő volt. (. . .) Egy ilyen ködös reggelen mondtá nekem Heckenast: »Csináljunk egy olcsó néplapot, képekkel illusztráltat«. Heckenast volt az a kiadó, a kinek eszméi voltak.” stb. (l.: VU 1879. márc. 16. és *Írői arcképek*. Bp. 1955. 267.)

Gyulai — aki két hónapig, az induláskor, maga is tagja volt a VU szerkesztőségének — ugyancsak 1879-ben, a 25. évfordulón,

így emlékezett vissza a lap indulására: „Midőn Jókai a *Déliabáb* megszűntével lap nélkül maradvá Heckenastot egy új irodalmi lap megindítására ösztönözte, Heckenast csak egy képes néplap kiadására volt hajlandó. De ki legyen a szerkesztő? Jókai (. . .) a kormány részéről nem volt elfogadható. Így fordult Heckenast Pákh Alberthez” (l.: Gyulai: *Emlékbeszédek* II. Bp. 1914. 52–53.).

Gyulai tévesen írta, hogy a Db megszűnése után fordult Jókai Heckenasthoz, hisz még Festetics lapjának betiltása előtt, 1854. febr. 7-én engedélyezte a hatóság a VU-ot, sőt az előzetes döntés már 1853. dec. 6-án megszületett. (Takáts Sándor tanulmányában közölte a VU-gal kapcsolatos, az Országos Levéltárban található ügyiratok számára is: Geringer féle iratok 24,260/8903.1853. — Budai helytartóság elnöki oszt. iratai 1853: 24,260; 1854: 7,150, 12,091, 23,015, 24,810. L.: i. m. LVII, LIV, LV.) Jókai már 1853. második félévében minél előbb szabadulni szeretett volna a Db-tól; Heckenasttal már nyár végén, ősz elején tárgyalni kezdetett egy születő új lapnál való közreműködéséről — akár ő volt a kezdeményező fél, akár a kiadó. Gyulai már 1853. nov. közepén írt Jókai és Pákh közös laptervéről Aranyinak: „Heckenast új évből lapot ad ki, mellyet Pákh és Jókai fognak szerkeszteni. Valami néplap féle lesz, még maguk sem tudják mi, egy héten egy iv, rettentő olcsó. Félek, bajosan fog belőle valami kisülni” (l.: GyPLev 174.). Hogy nem a Db helyett, hanem a mellett tervezte Jókai a közreműködését még az év végén is, erre mutat dec. 7-én édesanyjának írt levele: „Jövő esztendőre, minthogy még kevés a dolgom, alkalmasint még egy lapot ragasztanak a nyakamba.” (l.: OSzK FolHung 2261. 199. fol.).

Pedig még a Db szerkesztése mellett is meglehetősen nagy részt vállalt Jókai a lapszerkesztés munkájában. Ő tárgyalta a kiadóval Pákh helyett, még az első szám megjelenése előtt előlegről (l.: OSzK Levelestár. Keltezetlen levél Pákh-hoz kb. 1854. januárjában). Még a Db betiltása előtt, 1854. febr. 17-én így körvonalazta Jókai leendő szerepét egy Tompához írt levelében Pákh: „. . . 3–4 nap óta még is ujra felelős szerkesztő vagyok — de ez uttal, remélem, kevesebb törődéssel fog járni a dolog részemről. Különben e tárgyról bővebben értesít Jókay, ő a főmunkatárs annak a *Vasárnapi Ujság* című néplapnak, mellyre az én ártatlan nevemmel kaptunk e napokban concessiot (. . .) Majd én csak úgy távolról gyönyörködöm benne, míg annyira talpon leszek, hogy én is kiléphessek” . . . (TMLev. 204.)

A Db váratlan betiltása még inkább megkönnyítette Jókai számára a VU-nál vállalt teendők ellátását. A hírre, hogy szerkesztői munka nélkül maradt, három lap szerkesztésére is felkérték, ő azonban

mindegyiket visszautasította, mert — mint febr. 22-én írta édesanyjának — „szerkesztéssel többet bajlódni nem akarok, hanem alkalmasint Heckenast és Kozma ajánlatait fogadom el, kik közül az első a most megindítandó Vasárnapi lapok számára kér tőlem dolgozatokat havonként nyolcvan pengőért, az utóbbi pedig a Hölgyfutár számára, havonként száz forintért. Ez legalább bizonyos s nem kell magamnak kockáztatnom semmit, mint tavaly a Délibábal”. . . (l.: OSzK FolHung 2261. 201. fol.). A várható nagy elfoglaltságra hivatkozva utasította vissza febr. 28-án Pompéry Jánosnak, a PN belső munkatársának felkérését is, aki — úgy látszik — a Török János-szerkesztette napilap szerkesztéséhez kérte segítségét: „A Vasárnapi újsággal olyan bajba léptem, hogy reggeltől estig elfoglal s két annyi munkát ad, mint a Délibáb, miután dolgozó társaim *mind* magamra hagytak. Ily helyzetben physicali lehetetlenség más lap szerkesztésébeni részvétre gondolnom” (l.: OSzK Levelestár).

Jókai valóban a legkedvezőbb munkaalkalmat választotta hírlapírói tevékenysége számára, vállalva Pákh mellett a VU főmunkatársi beosztását. Kedvére való lapot szerkeszthetett — az elsődleges anyagi és erkölcsi, sőt politikai felelősség nélkül —, ha egyelőre, Pákh betegsége miatt, túl nagy rész hárult is rá a szerkesztői munkából. Még így is kisebb megkötöttséget jelentett, mint egy saját lap, melyre már csak azért sem gondolt, mert ezekben a hetekben még úgy tervezte, elvállalja a kolozsvári Nemzeti Színház vezetését (l.: édesanyjának írt febr. 22-i levelét — i. h. 203. fol. — és az *Utí levelek* 105. sorának jegyz. JKK 631.).

★

Az új illusztrált hetilap, a VU első száma 1854. márc. 5-én jelent meg. Mind hirtelen támadt káprázatos sikerére, mind létrehozóinak szerepére nézve igen tanulságos Pákh Kazinczy Gáborhoz írt 1854. márc. 18-i levele: „. . . Itt meglehetősen kevés a dolog, s utcunquie passiv az állásom. Jókai szerkeszt, Gyulai izeg-mozog, dolgozik. Heckenast úzi-fúzi a dolgot, s maga is tolja a rudat, még pedig elég practicus ésszel — én pedig felelős vagyok. Engem szid a rendőrség, engem a kritikusok. Kényelmes állapot, de nem kellemes. A hiba és rossz mindig a felelősé, a jó és kitűnő mindig a marquirozott főmunkatársaké. (. . .) annyi igaz, hogy napról napra több kedvünk kerekedik ezen csendes megindult, s alapjában eszméjében elég józan és becsülendő vállalatához, melyről nekem meg van az ideálom, s mely, ha írók és közönség kellően felfogják, becsületesen kinőheti magát (. . .). Mai napig a 3000-et felülháladja az előfizetők száma

..) És ha látnád ezt a tarka névsort! Gróf, nemes ember, civis, gazda, szabó, csizmadia, doktor, bába, mosónő, inas, iskolásfiú, ispán, minden van itt! Legcompletebb az alsó középrend, a két nadrágosok osztálya. (..) Jókai Marci igen practicabilis ember, s napról napra szerelmesebb a vállalatba. Lapunk a legtávolabbi Trencsinékbe is eljár, s itt Pesten oly helyeken is jár az a 4–5 kihördő, h ol azelőtt csak madár járt — p. o. túl a Rókuson, a cigánysorokon.” (l.: Figyelő 1886. 20. k. 305–7.).

A lap jellege, szerkesztőinek célkitűzése csodát tett: másfél hónap alatt elfogyott már az első számok második kiadása is — 6000 példány! — de még ez is kevésnek bizonyult. A VU első évfolyamából végleges adatok szerint 12,256 példányt küldtek szét a lap előfizetőinek (l.: VU 1854. ápr. 23. és 1856. Utolsó szám. — Összehasonlításul: egy évvel korábban, 1853-ban mind a nyolc, Pesten megjelenő magyar nyelvű napilapnak és folyóiratnak összesen is csak 5,500 előfizetője volt. L.: Db 1853. márc. 27. 420. — 1855-ben négy szépirodalmi folyóiratra, a BpViszhangra, a Családi Lapokra, a Divatcsarnokra és a Hf-ra összesen is csak 1195 előfizető akadt. L.: Pintér VI. k. 63.). E hihetetlenül nagy siker igazolta, mily helyesek voltak Jókainak és Pákhnak az egészen új, valódi „néplap” megteremtésére irányuló törekvései.

A kor vetette fel a nép széles rétegeihez szóló irodalom, kiadványok igényét. Ennek felismeréséből született az előző évben Vas Gereben *Falusi Esték* című, folyóiratszerű füzetes vállalkozása, mely azonban — hihetetlenül alacsony színvonalra tanúsítja — egészen más úton járt, egészen más célkitűzést követett, mint Jókaiék. Szintén a néphez kívánt szólni Csengery és Kemény *Magyar Nép Könyve* című ugyan-csak ez évben, 1854-ben megindult kiadványa, azonban ez is különbözött Jókaiék néplapjától. A különbségek abból is adódtak, hogy ezekben az években új módon, újra fogalmazódott a népiesség fogalma, ekkor próbálták újra meghatározni, ki is a „nép”, milyen is legyen egy „néplap”?

A legsürgősebben megoldandó, megválaszolandó kérdésként foglalkoztatta e probléma mind az ideológusokat, mind az esztétákat ezekben az években. 1848. jogilag végleg ledöntötte a nemesek és nem-nemesek közti válaszfalakat. E társadalmi változás, meg az osztrák önkényuralom mindenkit egyformán sújtó, az ország minden rétegét, osztályát egyként tragikusan érintő valósága azt az illuziót táplálta, hogy az a magára maradt, kitagadott „nép”, kiknek nevében még nem régen Petőfi is beszélt, eltűnt már. Új módon kell hát értelmezni a nép, a népiesség fogalmát is. Mivel veszélyeztetett nemzeti létünk megmentése is közös érdeke volt a nemzet minden rétegének, a

közös harc érdekében azt kellett erősíteni, ami összeköt, s nem ami elválaszt. A népiesség, a nép fogalmából ezért kilúgozódott a szociális tartalom; átfogóbbá, a felsőbb rétegeket is, szinte az egész magyar népet magába foglalóvá vált. De — mint Sótér István írta a népiesség fogalmának, felfogásának ekkori átalakulásáról — „ez érthető is, hisz nem a forradalom előkészítéséről van már szó, hanem a nemzeti egység megteremtéséről.” (*Nemzet és haladás*. 107.) Ennek az új népfogalomnak szellemében próbáltak — új utat törve — valódi „néplapot” létrehozni a VU szerkesztői is.

„Mik egy néplap kellékei? Az, hogy érdekes legyen. Az, hogy hasznos legyen. Az, hogy olcsó legyen” — jelölte meg a lap fő jellegzetességét a Pákh aláírásával megjelent előfizetési felhívás. A lap fő hivatását pedig így körvonalazta: „A népet, mellynek pártolására számítunk — nem nézzük öntudatlan nyers tömegnek, mellynek jó indulatát üres szemfényvesztések által szabad kizsákmányolni, hanem látjuk benne azon ép, józan fajt, mellynek megvannak neme-sebb vágyai, s tiszteletreméltó érzelmei. Azon népet látjuk magunk előtt, melly, hogyha ezentul is élni akar, ezt csak ismeretek és művelődés árán válthatjuk meg.” (Nem véletlenül reagált a VU célkitűzéseire oly érzékenyen, oly gúnyolódva támadón a hivatalos BpH ápr. 2-án és 6-án!)

A következő év beköszöntő cikkében Jókai maga is megfogalmazta, hogy mit értettek induláskor, s értenek azóta is a néplap fogalmán (l.: JKK 132. Jegyzetében l.: a vitát is: 668.). Még érettebb, teljesebb megfogalmazását adta törekvéseiknek 1858. végén, az akkor induló Hirmondó című „népies” lap kapcsán Pákh Albert:

„... A Vasárnapi Ujság először mondá ki a jelen évtizedben, hogy »néplap« akar lenni. E fogalom akkoriban nem volt tisztába hozva, valamint nem volt irodalmi közlöny, mellyet a nagy közön-ség, mint igényeinek kielégítőjét, érdekeinek, vágyainak képviselőjét, létszámához arányosan, némi melegséggel karolt volna fel. A V. U. első évi folyama, ha most innen nézzük, bizonyos határozatlanság színét viseli magán, bizonyos tapogatózást tanusít az ismeretlen nagy közönség érzelméhez, felfogásához szóló »népies« hang eltalálása körül. Annyit már akkor is elismertek, hogy az előtte elszórva megjelent u. n. »népies« munkáknál egy-egy fokkal mindjárt kezdetben magasabban kezdé a hangot, hogy az együgyűsége hibásan számított »kelmed és kigyelmed féle« litteraturánál már születésekor egy lépéssel előbbre volt, — azonban a »népiesség« még sem igen haladt előre, a Vasárnapi Ujság vagy nem tudott, vagy nem akart »népies« lenni. — A feladat megfejtésre várt. (. . .) Időszakonként bepillantottunk kiadóhivatalunkban a szokatlan számmal szaporodó

előfizetők névkönyveibe is: vizsgáltuk azon polgári és társadalmi állását s úgy találtuk, hogy a közönség legtisztelietreméltóbb része, a haza intelligens osztályai, a szellemi érdeket becsülni tudók s akarók, az u. n. középrend sereglett össze körülünk, melly magában foglalá ugyan a mágnásoktól kezdve a vadkerti kanászig minden osztály képviselőit, de a több ezernyi sorozatban alig találtunk néhány százat, kiket a szorosabb értelemben vett „nép” közé osztályozhattunk volna. — Vizsgáltuk közlött cikkeink hatását is; és úgy tapasztaltuk, hogy pusztán nemesebb időtöltésre szánt mulattató cikkeinken kívül, mindig növekedő rokonszenyben részesülnek a tudomány és ismeret gyümölcseivel megrakott tartalmas közleményeink, bár azok előadás és nyelv tekintetében éppen nem különböztek az irodalomnak egyéb emeltebb hangon irt termékeitől. Beláttuk, hogy egy gyakorlati, komoly irányú, mivel módorú, ismeretterjesztő lapra szükség van, — s illy lapnak közönsége lesz. (. . .) a Vasárnapi Ujság néplap ugyan (a szó széles, általános értelmében), de nem népies lap; s célja: (mint létének, hatásának biztosító föltétele) a népszerűség, de nem a népiesség.

S ez lesz a különbség a Vasárnapi Ujság és az új Hirmondó között: az egyik a vegyes nagy közönség, a másik a köznép számára lesz írva” stb. (l.: VU 1858 nov. 7., 45. sz. 548.).

Azért jelentősek Pákh és Jókai VU-ra vonatkozó nyilatkozatai, mert ezek adják háttérét Jókai e lapban kifejtett munkásságának.

Induláskor hárman „izegtek-mozogtak” a lap körül: Pákh, Jókai és Gyulai. (Bisztray Gyula szerint az első három számot teljesen ők írták. L.: TMLev I. 432.) A program megfogalmazásában, a lap irányának kijelölésében kétségtelenül igen nagy szerepe volt Pákh Albertnek, de egyet érthetett vele Jókai is. Sőt, egy ideig velük tartott Gyulai is, mint erről a lap 25. évfordulója alkalmából ő maga is megemlékezett (l.: *Emlékbeszédek* II. 55–56.), de együttműködésük nem tartott sokáig. Gyulainak egészen más volt a szerkesztésről, egy lap színvonaláról, céljáról, olvasóiról vallott elképzelése. Papp Ferenc Gyulai-monográfiája szerint két hónap múltán nem is elsősorban azért lépett ki a szerkesztésből, amire maga Gyulai is céloz, mert Pákh — tiltakozása ellenére — benn hagyott a lapban egy cikket, hanem mert túl alacsonynak találta a lap, ill. Jókai kritikai igényét (l.: *Gyulai Pál*. 1. k. Bp. 1935. 272.).

Mert a lap szerkesztése — legalábbis az első években — Pákh betegsége, gyakori gräfenbergi gyógykezeltése miatt, döntő mértékben Jókaira hárult. 1855. nov. 2-án írta neki Pákh; „... nem tudom, nem vagytok-e már miattam csúnya zavarban. Értem a rendőrséget és felelősséget. (. . .) különösen újabb időkben, a mint örvend-

ve tapasztalom, dicséretes lendületre ébredtetek. (...) nem látnád szükségét, hogy a Vasárnapiba pingáljak valamit és mit?” (L.: MTA Levelestár) — 1856-ban majdnem egész évben távol volt Pákh; febr. 15-én írta Jókainak: „legnagyobb vigasztalásomul szolgál dicséretes iparkodástok s lapunk folyvásti haladása, tökélyesülése. Magam is valódi érdekekkel s élvezettel olvasom. Oh csak mellé állhatnék már én is!” (Uo.). Ez évben — Jókai emlékezése szerint — még üresen küldték el neki a már előre felülbélyegzett újságlapokat aláírás végett (l.: HhM 5. k. 290.). Bár a levelekből úgy tűnik, hogy Pákh egészen távol volt ez időben lapjától, azért így, távolról is szemmel tartotta, sőt bele is folyhatott a szerkesztés munkájába. Ezt mutatják szerkesztői értesítései is. Mert ha ezeket egytől egyig nem is mindet Pákh írta, de — Gyulai szavai szerint — „legtöbbször” ő (l.: i. h., a jubileumi visszaemlékezésben). Nem sok szerkesztői értesítés megírása maradhatott Jókaira, hisz Pákh már 1855. október 22-én 4000 saját szerkesztői üzenetére hivatkozott egy Adorján Boldizsárhoz írt levelében (l.: ItK 1917. 104.). Hét évvel később pedig — *Kakas Márton arcképcsarnokában* — Jókai már kerek számmal 7777 „szerkesztői mondanivaló” megírását tulajdonította Pákhnak (l.: Ü 1865. máj. 13. 145–46.).

Noha a lap profiljának, elvi célkitűzéseinek kialakításában nagy szerepe volt Pákhnak is, a szerkesztés mindennapi gondja Jókaira várt. (A VU-ra vonatkozó feljegyzéseit több notesza is őrzi, így többek közt az 1. vége és 4. notesz 5. r.—37. v. (L.: *Följegy.* I. 58., 148–68.) Az ő újabb és újabb ötletei gondoskodtak a lap változatosságáról, szórakoztató jellegéről. Ő töltötte meg (utóbb másokkal felváltva) újdonságokkal, hírekkel, megjegyzésekkel a lap *Tárogató* rovatát. Ha nem is ő írta, de ő vezette a *Tárház* rovatot (l.: PN 1856. jan. 4. Előfizetési felhívás a VU-ra), melyben közérdekű, népszerűsítő írások jelentek meg a feltűnt üstökösről, a tagosítás és a jégkár elleni biztosítás előnyeiről, a kolera elleni védekezés módszereiről, az új mezőgazdasági gépekről, stb., stb. Természetesen figyelemmel kísérte a lap az irodalom, a kulturális élet eseményeit, a színház ügyeit is. S hogy meghallgassák, odafigyeljenek a tanító szóra, hogy népművelő, felvilágosító feladatát el is tudja látni, érdekes „csomagolásban” csempészte be az olvasók otthonába a komolyabb mondanivalókat is. Erről egyrészt maguknak a népszerűsítő cikkeknek színvonalas, de közérthető, élvezhető stílusa gondoskodott, másrészt a szórakoztató, szépirodalmi írások. Elsősorban Jókai írásai.

(Az első években feltehetően még annál is többet írt Jókai, mint amennyit a kihagyott cikkek közt felsorolunk. Így a nevezetes férfiakat bemutató névtelen cikkek közül is valószínűleg több az ő írása,

de ahol motívumrokonság vagy egyéb felismerhető jegy nem mutat kifejezetten Jókaira, ott még kérdőjelesen sem utalunk rá.)

*

Nemcsak a VU, de az egész korszak irodalmában is egészen különleges helyet foglalnak el Jókai *Kakas Márton levelei*. A *Kakas Márton a színházban* főcímmel 1856-ban megindított sorozat kezdetben még csak tréfás színikritikákat tartalmazott. E korszakról írta — Jókai monográfiájában — Szabó László: „Akkoriban még jóformán csakis a vidéki közönség számára írták a hetilapokat, s a vidéki közönség számára írták még a színi bírálatokat is. A színi kritika, annak, a ki az előadást nem látta, rendesen unalmas olvasmány. Jókai azonban tudott rendkívül érdekes színbírálatokat írni; mindig szem előtt tartotta hogy kinck ír, (. . .) Egy-egy operáról vagy balett-ről írt kritikáján kacagott az egész ország” (l.: Bp. 1904. 157. és Takáts i. m. LIX.).

A *Ki hát az a Kakas Márton* c. cikkében — tréfás formában — ő maga is elmesélte e Jókai-teremtette figura megszületésének történetét (l.: a 309. sz. cikket és jegyz. JCB 5. k. 392: 160—80.). Voinovich Géza szerint annyi volt Jókaiában a komikai erő, „hogy önálló alakokké birt jegecülni, minő Tallérosi Zebulon, Mindenváró Ádám — főképp pedig Kakas Márton” (l.: *Jókai*. BpSz 1925. 200. k. 434.). Szabó László említi, hogy e humoros figurát, mely, „józú kacajra fakasztotta a bánatos közönséget”, még a bécsi humorisztikus irodalom is bevette *Kikiriki* név alatt (l.: i. m. 155.). Zsigmond Ferenc *Jókai humora* című tanulmányában pedig részletes elemzését, jellemzését adta Jókai e teremtményének s korabeli szerepének:

„A nagy mesemondó — saját kifejezése szerint — csörgősapkát tett a fejére, hogy a szabadszájú »bolondot« megillető immunitás védelme alatt és az ártatlan móka álarcában hirdethesse az eszmei igazság halhatatlan erejét. Azon kezdte, hogy választott magának egy bolond nevet és maskarát: a Kakas Márton név alá bújt s ez a kakasfejű furcsa figura mondhatni máról-holnapra meghódította a közönséget s a Vasárnapi Ujságnak majd az Üstökösnek ő volt a legnépszerűbb alakja. Jókai mintegy az önmaga paródiáját teremtette meg Kakas Mártonban azzal a céllal, hogy ez meg kiparodizáljon mindent és mindenkit, ami vagy aki csak útjába kerül. Ki nem fogy soha a mulatságos fíntorokból, melyekkel szemükbe nevet a politikai, társadalmi élet problémáinak s azzal a fogással, hogy a politikai kérdésekhez látszólag gyermek-kézzel nyúl hozzá, mintha nem is sejténé, mi a komoly politika: voltaképen az összes társadalmi jelenésekbe politicumot tud belopni s megtanította az egyszerűbb embe-

reket is a sorok közt olvasásra, a tréfa mögött rejlő fontos nemzeti szempontok kitalálására” (l.: *Jókai Emlékkönyv*. Bp. 1925. 35–36.).

Évek során valóban az egész magyar valóság, a kulturális, politikai, társadalmi élet szinte valamennyi kérdéséhez hozzászólt a tréfás-komoly hangnemben megírt Kakas Márton-leveleiben Jókai. Hisz a tréfás figura mögé rejtőzés valóban nagyobb lehetőséget adott az igazság kimondására.

Mégsem *csak* ez magyarázhatja e tréfás alak, a tréfás levelek megszületését. Népeinek ismerete, a magyar nép lelkületét, gondolkozásmódját visszatükröző adomák adtak hozzá ösztönzést Jókainak. Számos, ebben az évtizedben megjelent írásában is nyomatékkal hangsúlyozta: népünk egyik alapvető, igen egészséges és a bajokon is túlszegítő jellemvonása, hogy nagy bajban sem hagyja el a humor. (E felismerése kapott hangot *A kőszívű ember fiaiban* is, Boksza Gergő alakjának megrajzolásában: „Ödön úgy irigyelte ez embert, aki a legrettentőbb katasztrófában is megtalálja az átkozott humort” (l.: JKK 28. k. 231:10; a regény jegyzetében Szekeres László is utal e szavakkal kapcsolatban a VU-ra, az Ü-re.). E felismerés biztatta Jókait is arra, hogy a legnehezebb időkben a humor erejével rázza fel kortársait a csüggesztő reménytelenségből. Népeinek ismeretében tudta, hitte, hogy megértik, hogy kortársai is örömmel mennek vele e lélek épségét megmentő játékba, tréfálkozásba. Így vált politikai tetté a teljesen politika-mentes, látszólag öncélú tréfálkozás is — hisz aki nevetni tud, az már felülkerekedett lélekben a bajokon, az már az életre, a jövőre készül. Jókai nem tévedett: olvasói megértették, hálásan fogadták törekvését. Együtt nevettek, együtt kacagták ki a visszásságokat Jókaival. Hogy a VU számára is — most már rideg üzleti szempontból — mit jelentettek e Kakas Márton-levelek, arra leghitelesebb adat a jó üzletember, Heckenast gesztusa: pár szám után a szerkesztés havi 100 forintnyi honoráriuma mellett még külön újabb évi 1,200 pengőforintot ígért s adott Jókainak, ha minden számba ír egy-egy levelet. (l.: Takáts i. m. LIX. is.)

A Kakas Márton-levelek sorozatának megindulásától kezdve Jókai ezekben foglalkozott a Nemzeti Színház ügyeivel; elsősorban ennek keretében folytatta a nagyon is komoly harcot a nemzet ügyét szolgáló magyar színműirodalom és színjátszás, színházpolitika visszasságai ellen, a hibák kiküszöbölése érdekében.

E leveleken és novellákon kívül az úti beszámolók és a történelmi írások tartoznak legjelentősebb e korszakbeli művei közé, melyeknek helyt adott a VU. (A történelmi tárgyú írásai *A magyar nép története* c. munkájában is megtalálhatók; mivel e kiadásban is megjelenik, e történelmi cikkek közlését itt elhagytuk.)

Jókai igen tevékenyen vett részt a szerkesztésben Pákh meggyógyulta, hazaérkezése után is. Noteszeinek tanúsága szerint a későbbiek folyamán is rá hárult még a lap honoráriumainak nyilvántartása is (l.: *Följegyz.* I.; többek közt a 4. noteszben). Pedig 1856-tól kezdve már egyéb hírlapírói tevékenysége is lekötötte munkaideje nagy részét. Többek közt Jókai saját, önálló humoros élelapiját.

e) A Nagy Tükör
(1856. nov. 9.—1858. jan.)

Jókai első élelapijának, a Nagy Tükörnek első száma — Heckenast kiadásában — 1856. nov. 9-én jelent meg. Mind őt, mind a kiadót a Kakas Márton-levelek nagy sikere bátoríthatta a terv szerint öt hetenként megjelenő, tíz füzetre tervezett élelapi megindítására. Az előfizetők most sem hagyták cserben; a vártnál is nagyobb érdeklődésre vall, hogy az első számból — a 2. füzet megjelenésével egyidőben — újabb kiadást kellett nyomtatni. (Ezért olvasható pl. az OSzK példányában is az első számon is 1856. dec. 14-i dátum!) A Jókai noteszében fennmaradt előzetes számítások szerint („Nagy Tükör valószínű kiadásai és bevétele”; l.: 5. notesz *Följegyz.* I. 221.) a tervezett 5206 példány tiszta jövedelmének fele illette Heckenastot, és fele Jókait (1860 pft.). Mivel a lap sikere a vártnál nagyobb lett, a kiadó és szerkesztő jövedelme is túlhaladta a tervezettet. Ennek hatására írhatta 1856. nov. 19-én bátyjának: „... vállalataim nagyon jól mennek” (l.: OSzK FolHung 2261. 269. fol.).

A NT megjelenését, első számát az egykorú kritika is elismeréssel fogadta. Különösen az itt először megjelenő „Politikus csizmadia” alakját, s szándékosan együgyű *Politikai körút gyalog* című politikai kommentárját dicsérte a Hf (l.: JKK 765.). A PN szerint is egészséges humor, sikerült élcek és fametszetek ajánlják e „vállalatot” (l.: PN 1856. nov. 11.).

Noha Jókai mind a tíz füzet tervezett megjelenési időpontját előre feljegyezte (l.: 4. notesz *Följegyz.* I. 176.), az 5. füzettől kezdve késtek a számok. A 2. füzet megjelenésének késéséért még jogtalanul támadta Pompéry, ill. a PN Jókait — valójában Heckenastot (l.: Jókai 1856. dec. 17-i Pompérynak írt levelét OSzK Levelestár), az 5. számra már pár hetet kellett az előfizetőknek várniok. A többiekre még többet. A 6. sz. 1857. ápr. 30. helyett jún. 4-én, az ugyancsak késő 7. számmal egybekötve jelent meg. A 8. sz. aug. 8. helyett októberben, a 9. és 10. füzet pedig — szept. 12. és okt. 14. helyett — kettős számként már csak 1858. elején jutott el az olvasókhöz. 1857. második

félévétől már nem sok ideje maradt Jókainak a NT írására, szerkesztésére; jún.-tól kezdve már a MS-nál fejtett ki komoly munkásságot.

A NT szerkesztésének nehézségeiről a *Ki hát az a Kakas Márton* c. írásában is beszámolt Jókai (l.: a 309. sz. cikket JCB 5. k. 328—34). Az újféle vállalkozáshoz, az élclaphoz sem elég tapasztalata, sem elég munkatársa nem volt még. Jókai itt is — mint később az Ű-nél — az olvasók segítségét kérte, azokat biztatta írásra, rajzok beküldésére. Valószínűleg nem is egészen eredménytelenül.

Ebben az „Első magyar szabadalomnélküli emberszólási vállalat”-ban — tarka összevisszaságban — a legkülönbözőbb tréfás ötletek, rövidebb-hosszabb humoros írások követték egymást. „Beszélyek és effélék”, tréfás műfordítások, szatirikus írások, egy-egy típust karikázó rajzok, rajzos sorozatok („A Nagy Tükörre elő nem fizető celebritások arckép csarnoka”, „Hirhedett íróink arcképei”), rajzos anekdoták, tréfás műtermi, kiállítási ismertetés stb. Különösen nagy sikert aratott — sokat és sokáig emlegették — az utolsó számban megjelent *Szaladj, szaladj, jön a billog* c. verse, melyet a rossz emlékü hírlapbélyeg ihletett. (Jókai e lapjáról Schöpflin Aladár írt tömör, átfogó cikket a *Tükör* 1938. 4. sz.-ban *Jókai és a Nagy Tükör* címen. 298—99. p.)

Ma már megállapíthatatlan valamennyi névtelen közlemény szerzője. Itt is, hasonlóan az Ű közleményeihez, az sem dönti el Jókai szerzőségét, hogy szerepel-e rá vonatkozó utalás Jókai noteszeiben. Valószínűleg igen sok — az idő múltával egyre több — oly írust jelentetett meg Jókai a NT-ben, melyet beküldtek neki. Még az első számban megjelent *Jaska és Jaksa* c. humoros beszély esetében is óvatosságra van szükség, bár Jókai halála után kiadták a HhM I. kötetében. Jókai azonban maga egyetlen kötetébe se vette fel, sőt nem szerepel a „Saját műveim listái” feliratú, a MTA Kézirattárában őrzött kéziratán sem (Ms 343 d), amelyen pedig több írás címe is olvasható, melyek a NT-ben jelentek meg. (Bár külön megemlézése az okból is elmaradhatott, mivel az *Aforizmák* gyűjtőcím alatt megjelenésre szánt, ill. feljegyzett írások közt — címként — maga az élclap szerepel.)

A NT — bár sikert aratott — még csak kísérlet volt. Előtanulmány, felkészülés az Ű-re, mely e nélkül később sem valósíthatta volna meg oly magas színvonalon Jókai élclapszerkesztői elgondolásait.

f) Magyar Sajtó
(1857. jún. 6.—1858. júl. 31.)

A PN 1853. febr. 12.—1855. ápr. 19. közti volt szerkesztője, Török János 1855. júl. 1-én MS címen indított magyar nyelvű politikai napilapot Bécsben. Másfél év múlva azonban ennek éléről is távoznia kellett; népszerűtlensége megfosztotta ettől a lapjától is. (Korabeli adatok szerint 1850—1854. közt a bécsi rendőrhatalóság titkos kémeként évi 3000 pft fizetést kapott. L.: Angyal Dávid: *Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése*. Bp. 1925. 91.) A MS tulajdonjogát 1856 végén Heckenast szerezte meg, ki Pestre tette át a lap szerkesztőségét, élére pedig Hajnik Károlyt nevezette ki. (L.: Csengery 1856. dec. 13-i levelét is. GyPLev 321—22. — A MS-ra és Törökre nézve l.: Angyal D. i. m. 135—157.)

Török János — főmunkatársként — egy ideig még Pesten is tovább szerkesztette volt ujságját; egy irodalmi botrány miatt azonban még 1857. első félévében végképp megszabadult tőle a MS. Dobsa, Tóth Kálmán és Bolnai gr. tervezett, a Nemzeti Színház nyugdíjintézte javára kiadandó naptára pattantotta ki azt a vitát, mely végül is Török távozásához vezetett. A MS-ban nyereszkeséssel vádolta a szerkesztőket, sőt — az elmúlt évben kiadott hasonló naptárral kapcsolatban — még sikkasztással is megrágalmazta őket: szerinte a jótékony célra kiadott naptár jövedelméből csak elenyészően kis összeget, 700 ft-ot adtak a meghirdetett célra, s a többi pénzt, 6000 ft-ot maguknak tartották meg. A sértettek a Hf ápr. 4-i számában, *Nyilatkozatukban*, „botrányos hazug”-nak nevezték és párbajra hívták ki Törököt. Mivel Török nem most rágalmazott először — és a párbajt sem vállalta — le kellett köszönnie. A lap kiadó a, Heckenast és Török utóda, Jókai — hogy szépítsék Török helyzetét — udvariasan búcsúztatták (l.: JKK 371, 810.).

Így emlékezett meg MS-beli működésének kezdetéről később maga Jókai is *Az első alaptók* c. cikkében (HhM 5 k. 292—94.), azonban számos pontatlan adatot is közölt. (Távrolról tekintve vissza, meglehetősen összekeverte a MS 1850-es és 1860-as évekbeli változatát.) A szerkesztőváltásról 1857. ápr. végén, máj. elején a többi lap is írt. A Hf elégedetten jegyezte meg ápr. 30-án: „A Magyar Sajtó Török János ur eddigi művezetésétől megvált. Ez igen természetes következménye azon irodalmi eljárásnak, miket Török János úr közelebb a M. Sajtóban gyakorol s miknek botrányai e komoly lap tekintélyének igen sokat ártottak. Szerencsére azonban, a művezetés egy oly író kezébe kerül, ki az eseményeket feledtetve, a M. Sajtónak új és magyarabb acrát nyitand. Ez *Jókai Mór*,” stb.

(443). Erre a nyíltszavú cikkre Heckenast egy újabb *Nyilatkozattal* válaszolt máj. 2-án a MS-ban. Tagadni próbálta, hogy az irodalmi botrány kényszerítette Törököt a távozásra. Udvariasságába bizonyára belejátszott az a körülmény is, hogy még egy ideig nem nélkülözhetette Törököt. Jókai ugyanis még több mint egy hónapig nem vette át a szerkesztést, ill. a főmunkatársi feladat ellátását. Valószínűnek látszik, hogy a császári pár májusi magyarországi körutazásában lelhetjük ennek magyarázatát; a rendőrség bizonyára nem nézte volna jó szemmel, ha e kritikus időben kerül új kézbe az egyik legelterjedtebb magyar napilap. Az uralkodói látogatást egy tragikus esemény — lányuk, Zsófia máj. 29-i hirtelen halála — váratlanul megrövidítette. Jún. 1-én elhagyták az országot.

Öt nappal később, 1857. jún. 6-án már új MS jelent meg: első lapon az új program, Hajnik Károly főszerkesztő és Jókai Mór fődolgozótárs aláírásával. Ugyanitt Török most már végleges távozásáról értesítette volt olvasóit.

Ettől a naptól kezdve észrevehetőleg megváltozott a lap. Új rovatok tűntek fel benne. Így a régebbi hírrovat helyét *A mai nap története* foglalta el, melyről — beköszöntő cikkükben — ezt írták Jókaiék: „*A Közélet tárcáját* elfoglalja a *mai nap története*. Ezt képezik ujdonságaink. Az ujdonságrovat tulajdonképen a szerkesztőség nézetekének rovata, azért a szerkesztésben főleg figyelemreméltó. Jelen alakjában e rovat sem leend pusztá hírek gyűjteménye, hanem a napi események öntudatos bírálata.” (Jókai 3. — XXII. — noteszában olvashatók a lap programjára vonatkozó feljegyzései, a különböző rovatokra vonatkozó programpontjai. A „Közélet”-rovat, a vidéki levelezőkre vonatkozó sorok alatt ez olvasható: „A napi hírek ne legyenek mendemondák gyűjteménye, hanem öntudatos megbíráói az eseményeknek”. Ezt követik az utóbb Irinyire bízott külpolitikai, és az irodalmi és kritikai rovat célkitűzéseinek felvázolása. L.: *Feljegyz.* I. 105—6.) Közvetlenül a programcikk alatt olvasható az első *A mai nap története*, melynek beköszöntő sorai is nyilván Jókaitól eredtek. A továbbiakban is valószínűleg gyakran írt apróbb híreket, megjegyzéseket e rovatba. Három nappal később, jún. 9-én új sorozat is indult: a megjelenés napja szerint elnevezett levelek sorozata, melyeket — noha eddig egyáltalán nem tartott számon a Jókai-irodalom — „Péntek” álnéven egészen biztosan maga Jókai írt.

Az ő szerzőségére mutatnak az 1853-i erdélyi utazására vonatkozó szavai mindjárt a bevezető sorokban. De Jókai szerzőségét igazolják a tartalmi, sőt szinte szó szerinti egyezések is, melyek más, feltétlenül Jókai tollából eredő írásokkal mutatnak rokonságot. Így pl. a jún. 20-i *Szombati levelek* és *A magyar néphumorról* c. értekezés egymással

teljesen megegyezően említi, hogy a németeknél ugyanolyan általános a doktori cím, mint nálunk a tens úr nevezet; míg ott mindenki doktor, nálunk ugyanolyan gyakori a táblabíró. Egy 1855. febr. 4-i kis közleményében ugyanúgy élcelődött azon, hogy a magyarul nem tudó németek személynévként gondolván a Nemzeti Kaszinó nevét, „Seiner Wohlgeborenen Herrn Nemzeti's Casino”, ill. „Herrn Nemzeti's Casino” megszólítással küldték levelüket e címre (l.: VU 1855. 40.), mint itt. A júl. 16-i *Csütörtöki levelekben* és a *Farsang boldondjaiban* egyformán említi Jókai a bebalzsamozott halottat, kit a régi rómaiak – mementóként – mulatságaikon szemük előtt tartottak. Hosszan lehetne sorolni e hasonlóságokat, de még inkább Jókai szerzőségére utalnak e levelekben kifejezett gondolatok. Ezek a levelek is *A mai nap története* rovatban jelentek meg; ezekre gondolhatott Jókai, mikor többnek ígérte az újdonságok e rovatát napi hírek véletlen gyűjteményénél.

Bár nagy energiával fogott Jókai a MS egyes rovatainak szerkesztéséhez, a lap és Jókai kapcsolata már az első napoktól kezdve elég bizonytalannak, ingatagnak látszik. Maga Jókai is csak átmenetnek tekinthette; már jún. 17-én egy általa megindítandó politikai hetilapra kért anyagi támogatást a bátyjától: „Jövő hótól kezdve egy politikai hetilapot adok ki, melyre 5000 forint biztosítékot kell letennem. (. . .) Kérlek, légy szives e kérésre azonnal válaszolni, minthogy a dolog sürgetős, a jövő hó elején, mielőtt a lap megjelenne, le kell tennem a cautiot” (l.: OSzK FolHung 2261. 275. fol.). Nem tudjuk, milyen lapra gondolt Jókai; más adat, e levélén kívül, nem maradt róla ránk, de e lapindítási tervével függhet össze a távozásáról e napokban elterjedt hír: „Mint biztosan tudjuk, Jókai t. barátunk a Magyar Sajtó vezetésétől visszalép, ezentúl mint munkatárs támogatván az említett lapot, melynek vezetését annak most is főmunkatársa és derék szemleírója, *Irinyi t. barátunk* vcendi át” (l.: PN 1857. jún. 23.). Jókai lapindítási tervéből nem lett semmi; a PN hírét már másnap meg is cáfolta a MS: „. . .bizton állithatjuk, hogy t. munkatársunk eddigi viszonya lapjaink irányában nem változott, s hogy ezentul is minden számban lapjainknak fognak tisztelt olvasóink találkozni *Jókai Mór munkálataival*” (l.: MS 1857. jún. 24. 574.). Még egy hónapig valóban érezhető Jókai erőteljes jelenléte a lapnál; teljes jogú szerkesztője valószínűleg nem is volt sohasem. De azután, még balatonfüredi útja előtt abbamaradtak a „Péntek”-levelek (Jósika Miklós: *A hat Uderszky-leány c. regényének közlése* foglalta el a helyét), s két hét múlva, aug. közepétől *A mai nap története* rovat is újra a *Fővárosi újdonságok* és a *Fővárosi és vidéki hírek* rovatnak adta át helyét. Jókai láthatólag már csak nagyobb elméleti fejtegetéseket,

jelentősebb irodalompolitikai és kritikai írásokat, néhány színikritikát írt a lapba. (Ez utóbbiaknak az ad különös érdekességet, hogy mindhárom darabról párhuzamosan számolt be Jókai a VU-ban és itt. Az előbbiben tréfás, itt komoly hangnemben.) Amennyiben továbbra is több volt egyszerű cikkfrónál, a kulturális rovat vezetése tartozhatott hozzá. Bizonyára ő íratott cikkeket a szomszéd népek irodalmáról, ill. fordítottat műveikből – amint ennek követelését *A magyar irodalom missioja* c. cikkében épp ebben a lapban hangoztatta. A három, nevével is megjelölt színikritikán kívül többet valószínűleg nem írt a MS-ba. (Jellemző, hogy a Dózsa-dráma kapcsán Gyulaiéknak adott feleletére csak a lap *Nyíltér* rovata állt rendelkezésére!)

1858-ban már nem is emlegették „főmunkatársként” Jókait; egészen új működési tér nyílt számára a lapnál. A MS – hogy elkerülje a hírlapbélyeg-kötelezettséget, 1858. jan. 1-től hetenként háromszor megjelenő politikai lappá alakult át. Heckenast, hogy e nehézkessé vált hírlapja számára is megtartsa közönségét, előfizetőit, a szombati számok teljes utolsó lapját Jókai rendelkezésére bocsátotta: töltsé azt meg a megszűnt NT-höz hasonló humoros tartalommal. Előfizetési felhívásában így hirdette Jókai e rovatát a kiadó: „Különös gondot fogunk *Tárcánkra* fordítani, s annak kiváló érdeket vélünk adhatni az által, hogy lapunknak minden szombati száma *hetenkint egy egész oldalon merőben humoristicus tárcacikkeket fog közölni*, melyet az eddig annyi tetszéssel fogadott *Nagy Tükör* befejezése után, az onnan lapunkhoz megnyert *Kakas Márton* tolla fog szolgáltatni; a hol is a *korkérdések vidámabb felfogása, a kritikai humor* mintegy derültebb oldalát fogják mutatni azon komoly közéletnek, a mit lapjaink többi rovatai képviselnek” stb. (l.: MS 1858. jan. 2.).

E *Szombati tárca* tehát, határozottan megfogalmazott cél szerint is a NT folytatásaként, s gyakorlatilag az Ű elődjeként indult. Itt tűnt fel újra a politikus csizmadia alakja, s azok a kor napi aktualitásaihoz fűződő *Kakas Márton*-versék, melyek utóbb, az Ű-ben szinte a vezércikk szerepét vették át.

Jókai 1858 júl. végén hirtelen szakított a MS-val. Nemcsak a *Szombati tárca* humoros közleményei tűntek el egyik napról a másikra, de abbamaradt a jan. 2-án megkezdett *Felfordult világ* c. Jókai regény közlése is. A humoros rész abbamaradása okául még gondolhatnánk a nem sokára meginduló Ű-re, hiszen saját lapjának természetesen nem kívánt konkurrenciát támasztani Jókai. De a regényközlés hirtelen megszakítása már arra mutat, hogy komoly ellentét merülhetett fel a főszerkesztő, Hajnik Károly s Jókai, ill. Heckenast és Jókai közt. Még pedig elsősorban anyagi természetű differencia. Legalábbis erre mutat a *Szombati tárca* júl. 10-i „*Vidéki levelezése*” c. humoros

írása, melyben egy állítólagos vidéki levelező (Nostradamus) fordul panaszaival a politikus csizmadiához. Így példálózik a cikk írója: „Mikor Don Quixotte másodszer hosszú utra készült volna, Sancho positurába tette magát, fejét nagy büszkén egyik oldalára hajtá, kezeit hátra tette, jól van mondá, elmegeyek, hanem a fizetésemet tudni akarom; mire Don Quixotte felbőszülvén mondá: Te marha, hová gondolsz, fizetés? Csak kitetszik belőled, hogy paraszt vagy, s nem érted mi az a dicsőség, mi az a lovagiasság!? – Hát mi hogyan leszünk szerkesztő? Itt a második félév János napja, megjavítja-e fizetésünket?” . . . A továbbiakban többi panaszát is felsorolja a cikk-író: hogy igen lassan közli „maister uram” a közleményeit, s „nagyon is megdickicsele oly annyira, hogy néha alig vagyunk képesek megismerni: hogy ki varrta e munkát”. Lehet, hogy Jókai a saját panaszának adott hangot itt tréfás köntösben? (Nostradamus névre üzent az Ü szerk. értesítéseiben, ott is közölt ily aláírású írásokat, tehát bizonyára a MS Nostradamus-írásai sem Jókai-írások!) Lehetséges, hogy Hajnik óvatosságból még meg is cenzurázta Jókai, ill. a politikus csizmadia politikai tárgyú írásait. Feltétlenül komoly oka lehetett a szakításnak. De különben se volt már létfontosságú Jókai számára a MS kínálta publikálási lehetőség. Pár hét múlva megindult saját, önálló humorisztikus élc lapja, az Ü.

Ez előtt azonban még egy humoros kiadvánnyal jelentkezett Jókai.

g) Vitéz Kakas Márton Albuma

Az Album első füzetének megjelenéséről a PN 1858. máj. 29-én, a VU egy nappal később adot hírt. Ez utóbbi még azt is hozzáfűzte, hogy „a néhai jó emlékezetű Nagy Tükör méltó utódja”. Első élc lapja 10. füzetének megjelenése után – a *Szombati tárca* kínálta lehetőségen kívül – még más, a NT-höz hasonló új vállalkozásba is kezdett Jókai. Az *Album* első füzetét azonban több nem követte – a meginduló humoros hetilap feleslegessé, indokolatlanná tette folytatását.

Beköszöntő versében e szavakkal biztatta előfizetésre olvasóit Kakas Márton:

.....
 Azután ez nemes tett is.
 Látod, én nem magam vagyok.
 Még egy jámbor poétát is
 Kell tartanom a nyakamon:
 No azt, a ki a Nábobot
 S más bolondságot firkálta
 És a kinek nálam nélkül
 Bizony felkopnék az álla.

A 18 lap terjedelmű *Album* — melynek előfizetési felhívása is olvasható a hátsó borítólapján — a NT-höz hasonló frásokat közölt. Tréfás elbeszéléseket Bernát Gáspártól és X.X. jelű, az Ű-ben is feltűnő szerzőtől. Található az albumban *Egy köcsög kalap viszontagságai* című tréfás rajzsorozat és *Furcsaságok az irodalom és művészet köréből* címen adomák. Ezek közül az az anekdota említésre méltó, mely az állítólag egy újságíró-t karikírozó Szerdahelyi Kálmánról és Egressy Gáborról szól: hogyan tréfálta meg Szerdahelyi falusi vendéglátójukat, ill. Egressyt azzal, hogy Egressyre fogta rá, hogy ő az akkortájt sokat támadott színész (18. l.). Noha új szint nem jelentett e kiadvány, néhány kellemes percet, órát ezzel is szerzett Jókai az olvasóknak.

h) Az Üstökös

Takáts Sándor Jókai lapjairól írt tanulmánya szerint Jókai csak 1858. jún. 2-án folyamodott lapengedélyért (l.: i. m. LXI.); ennél az időpontnál azonban már korábban tehetett lépéseket az Ű érdekében, mivel már jún. 17-én ezt közölte levelében bátyjával: „épen most kaptam végre engedélyt egy heti lapra, olyan tartalommal, mint a Nagy Tüköré, a mitől sokat remélek” (l.: OSZK FolHung 2261. 279. fol.).

Az 1858. aug. 21-én először megjelent élclap megindításának okáról, körülményeiről a későbbiek folyamán is sokat írt Jókai. A *Ki hát az a Kakas Márton?* című cikkében pillanatnyi pénzzavarával indokolta a lap megszületését (l.: a 309. sz. cikket JCB 5. k. 333: 181—209.). Hogy *csak* ennek köszönhette volna az Ű a létét, ezt Takáts is cáfolta — idézve Jókainak másutt leírt szavait is: „Nem a népszerűség-hajhászat indíttatta meg Jókaival a lapot, hanem a nemzetének való szolgálás. »Irg, csinálj tréfákat, ez a mesterséged — (..) célod álruhában átszöktetni egy egy ártatlan ötletet s hányni a cigánykereket, mikor már senki nem nevet hazánkban!«” (l.: i. m. LXIII.).

Ugyanerre utalt Jókai *A tengerszemű hölgy* c. regényében is, arról is írva, hogy az 1858 nyarán feltűnt üstököstől kapta a lap ötletét, mely már a címével is biztatást jelentett a jövőre nézve: „Az üstököstől pedig azt az eszmét kaptam, hogy egy humoristicus hetilapot kezdjek meg, s azt »Üstökös«-nek címezzem. (..) Akkoriban nagy befolyása volt annak. Előleges és utólagos cenzura mellett egy igaz szót, egy biztató szót csak versben, csak anekdota alakban lehetett elmondani. (..) Még más jelentése is volt az üstökösnek. A néphit háborút jósolt

belőle. Akkoriban ez volt az általános imádság: a háború (l.: NK 76. k. 222.).

1895-ben — önéletírásában — így jellemezte, rajzolta Jókai a lap irányát, megindulását: „A kezdeményezés nehéz volt: se humorisztikus író, se karikatúra rajzoló. Magamnak kellett kezdetben írnom is, rajzolnom is, később segített maga a közönség. (. . .) az Üstökösnek első évfolyamai becsesek maradnak, melyekben a szöveget is, a képeket is maga a közönség hordta össze: jellemezve magát a magyar népeletet. A csörgő sapka alatt harcoltak a koreszmék. Tizenkét évfolyama e humoros lapnak élő képét örökíti meg a kort jellemző eszméknek és észjárásoknak” (l.: NK 100. k. 144.).

Az Üstökös nem csak egy volt az élc lapok közül: Jókai egészen új műfajt teremtett vele. Mind formájában, mind tartalmában teljesen különbözött a külföldi élc lapoktól is. Legfőbb jellemzője nemzeti jellege volt, melynek forrása többek közt a legszélesebb közönség aktív részvétele volt. Az ország minden részéből ezrével, tízezzrel küldték Jókainak az adomákat, melyek híven tükrözték a magyar nép lelki világát, gondolkozását. Jókai tudatosan szervezte is e gyűjtőmunkát. Egyrészt azzal, hogy ingyen példányt ajándékozott az adomák beküldőinek, másrészt — szerkesztői értesítéseiben — elvileg is irányította gyűjtőmunkájukat. (Vö.: Lengyel Dénes: *Jókai népmeséi és anekdotái*. PIM Évkönyve 1964. 111–25.) Sőt, e munkásságát nem is itt, az Ü-nél, hanem már a VU-nál megkezdte. Már 1855-ben öt arany jutalmat tűzött ki „a tíz legjobb adomára, melyek sehol közölve nem voltak és magyar tárgyuak” (l.: PU 1855. jún. 6. és az eredményhirdetésről VU 1856. márc. 9.). Elvértve már a Db, a VU is közölt adomát, de az Ü-nek szerves, jellegét is meghatározó részét képezte a beküldött adomák közlése, melyeket hol önállóan, hol külön rovatba gyűjtve (*Borkorcsolyák, Kakas Márton emléklapjaiból*) jelentetett meg.

Határozottan nemzeti jelleget adott a lapnak az eleinte csak a sorok között megbúvó, majd erőteljesebben, nyíltabban jelentkező német-ellenes, abszolutizmus-ellenes, az elnyomó hatalom bukásával biztató tartalom. Elsősorban ehhez kellett a tréfa áttételes kifejezőmódja, a „csörgősapka”. Mert korántsem volt veszélytelen mesterség a lapszerkesztés ebben az időben. 1859. végén például szigorú büntetés várt azokra a szerkesztőkre, akik politikusokról közöltek tréfiát.

Az Ü 1859. dec. 3-i szerkesztői üzenetei közt adta olvasói tudtára e rendeletet Jókai: „Valakiről megnevettető adomákat közleni: 14 naptól 3 hónapig tartó mulatság a hűsön s 50 ft-tól 500-ig tartó fizetés. Szép kilátás ez az Üstökösnek!” (l.: 4. k. 14. sz. 112.). Pár

hónappal később verset is írt e rendeletről: *A 4-ik §.* (l.: Ü 1860. máj. 12. 6. k.)

Jókai az Ü-nél a maga ura volt: kiadótulajdonosa, szerkesztője az élclapnak. A rendőrségen kívül senki sem szólt bele a munkájába, ez által viszont felelőssége is megnőtt. Különösen a politikai helyzet, a nemzetközi feszültség kiéleződésekor vártak nehéz napok a szerkesztőkre. 1859 májusában két levélben is beszámolt bátyjának kényes helyzetéről: „En most alig mozdulok ki Pestről, mert itt minden órán várhatjuk az ostromállapot kihirdetését, a hogy az előleges fenyegetésekből sejtetni, s akkor kritikus idők állnak be a szerkesztőkre és lapokra nézve. Ilyenkor Pestet odahagyni egy hétre, annyi volna, mint az embernek a vállalatát kockáztatni” — írta máj. 19-én. Tíz nappal később: „Nagyon zivatáros arra most az idő, hogy Pestről kimozduljunk; nem tudhatnám, hogy életben találom-e a lapomat, mire visszajövök” (l.: OSzK FolHung 2261. 219., 285. fol.).

Jókai nagyon értett a cenzorok kijátszásához, így a legkritikusabb időszakokban is mindig megjelenhettek az Ü számai. Olvasói jól megértették a sorok közé bújtatott politikai tartalmat, az elnyomó hatalom bukását jósló-ígérő biztatást. Különösen a vezércikk szerepét betöltő Kakas Márton-versek jelentősek e szempontból. (Verses formájuk miatt ezeket e kötetben nem közöljük.)

Bár a politikai tartalmú írások inkább csak 1860-ban szaporodtak meg, már az első kötetekben is találhattak ilyeneket a biztató szóra szomjas korabeli olvasók. Például a *Hetesével jár a rossz* c. versben, a „Hanem aztán ha a hét rossz elmúl” stb. szavaknál mindenki megértette, hogy a rossz, nehéz idők elmúltát jósolja Jókai (l.: Ü 1859. febr. 19.). Ugyanígy az 1860. ápr. 28-i *Profécia* c. vers: „Paradicsom nyílik élénk. . . De hogy mikor? — azt nem tudom”. A *Legyen úgy mint régen volt* már a címével is megdobogtatta a szíveket (Ü 1860. jún. 2.). A *Régi mese* már a következő időkre nézve intette Béccsel szemben óvatosságra kortársait: a hatalom, ha már elmúlik feje fölül a közvetlen veszély, korábbi ígéreteit rendszerint megszegi! (Ü 1860. jún. 30.).

Mind versekben, mind egyéb írásokban első sorban harcolt az Ü a német lapokban megjelent, minket gyalázó cikkek, nézetek ellen, gúnyolta az idegen elnyomó hatalmat képviselő idegen hivatalnokok ostobaságát. Ugyanakkor azonban — nevetségessé téve — saját hibáinkat is igyekezett kiirtani. Így többek közt az irodalmi életben lábra kapó pénzhajhászatot, az erőszakos előfizetés-gyűjtést, azt, hogy kortársai sajnálják a pénzt az irodalomra, s csak egymástól kérik kölcsön az újságokat, könyveket stb.

Mivel az olvasók egyre inkább megszerették az Ü-t, egyre leke-
 scbben vettek részt tartalmának gazdagításában, itt még nagyobb
 óvatosság szükséges annak pontos megállapításánál, mely sorokat
 írta Jókai, s melyek valók más tollából. E téren biztos eligazítást
 — a későbbi kötetmegjelenésen kívül — csak a szerkesztői üzenetek
 nyújtanak, melyekben egy-egy írás elfogadásáról, ill. elutasításáról
 értesítette olvasóit. Ily üzenetek szóltak többek közt a *Borkorcsolyák*
Erdélyből beküldőjének, Csirke Ferinek, Debreceni Ripók-nak,
A disznóláb is elsülhet írójának, Don Dugo di Boutella-nak, Galibának
 és Garabonciásnak, Hajdúságinak, Jeremiásnak, Kadacsinak, Kalota-
 szeginek és Kappan Tóbiásnak, Kappanfi Győzőnek, Krumm Éliás-
 nak, Kukorica Jancsinak, az *Izék* beküldőjének, Krumpli Jánosnak
 és K-s-nak. A *Lár János* írójának, ifj. Ludas Matyinak, a *Moniteur*
válasza írójának, Nagyharangnak, a *Napnyugati virágnyelv* beküldő-
 jének, Nostradamusnak, a pézsmakacsákról szóló anekdota írójának,
 Pittypalattynak, a *Rugott csillagok*, a *Doctor Scorbuntius*-íráások beküldő-
 jének, a *Tuttifruitti* írójának, X. X.-nek, és üzenet szólt „Vinna vidék-
 re” is stb., stb. De még ezeken kívül is számos névtelen, vagy álnévű
 cikk, rövidebb-hosszabb tréfás ötlet, elbeszélés-féle stb. szerzője
 marad megfejthetetlen. Mert írt Jókai maga is névtelen cikket az
 Ü-be (pl.: *Örök béke*), s mások írása is jelent meg névtelenül. Pl.
 a *Krónikás adomák* egy része is — a szerkesztői értesítés tanúsága
 szerint — beküldött írás. Még a notesz-feljegyzések sem adnak e
 téren eligazítást; egy-egy közleményre utaló bejegyzés nagyon
 gyakran, sőt többségében nem Jókai-írára vonatkozik! Feltétlenül
 a legnagyobb óvatosságra van szükség az Ü-ben megjelent Jókai-
 írások hitelességének megállapításánál, még akkor is, ha valószínű,
 hogy valamennyi megjelent közlemény Jókai munkásságának nyo-
 mát is őrzi. Valószínűleg több esetben javított, csiszolt a beküldött
 nyersanyagon, vagy legalább is megállapította róluk, hogy nem
 valami már korábban megjelent, esetleg épp német élclapból kimásolt,
 fordított anekdotát küldött-e közlésre valaki. Ő illesztette be a
 beküldött, hallott adomát néha a *Borkorcsolyák*, a *Kakas Márton*
emléklapjaiból c. rovatokba, vagy látta el kommentárral. Ily értelemben
 az egész Ü az ő munkája, de a szorosabban vett hiteles, önálló
 Jókai-íráások csak kisebb hányadát töltötték meg az élclapnak. Saját
 munkássága a hónapok, évek múltával — többi lapjaihoz hasonlóan —
 az Ü-ben is egyre kevesebb lett. A munkatársi gárda kialakulása,
 az Ü esetében az olvasók, anekdotagyűjtők aktivizálódása mindinkább
 felmentették Jókait az aprólékos napi robottól, melyet azonban ő
 talán nem is érzett annak — legalább is ez nem látszik egyetlen
 leírt szaván sem. Sőt, 1860. végén, a szabadabb légkörben még többet

írt az Ű-be. Pazar gazdagsággal szórta, sziporkáztatta a tréfás ötleteket, melyek egy egész nemzet reménykedő hangulatát fejezték ki. És az Ű nagy népszerűsége mutatja, hogy kortársai magukénak érezték Jókai lapját; általa Jókai egész népének tette könnyebbé az elnyomatás nehéz időszakát.

i) Kakas Márton Naptára 1859.

Nem sokkal az Ű első számának megjelenése után, 1858. okt. első napjaiban egy kalendárium címlapján is feltűnt az üstökös csillag, melynek csóváján — bal kezében a jövőt kémlelő távcsövet tartva — Kakas Márton lovagol. A belső címlapon olvasható a teljesebb cím: *Okos emberek számára való Kakas Márton Naptára 1859.* A Landerer és Heckenast kiadásában a következő években is folytatott kalendáriumok első évfolyamát „egészen új, eddig nem látott humoristikus naptár”-ként hirdette a VU (1858. 500.).

E népszerű naptárak révén is sok olvasóhoz eljutott Jókai. *Beköszöntő* c. versében 1859-re vonatkozóan még óvta kortársait a vérmes reményektől: „Megint itt az új esztendő / Nem új biz ez, csak a régi, / Ujabb, rosszabb kiadásban”...

A kalendáriumok szokása szerint itt is versek summázzák a hónapok jellegét. Októberről ily keserű szájjú, de egyúttal oktató jellegű versike szól:

Ember! itt a szántás, vetés!
Trágyázz! vigyázz a munkára;
Mentül több lesz majd a búzád,
Annál — olcsóbb lesz az ára.

Az elkövetkező évre a Politikus csizmadia adott tréfás jóslatokat, majd a *Korunk nagyságai* versorozatban az előző évek színházi s egyéb szenzációinak emelt rajzzal is illusztrált emléket: Ira Aldridgenak, Rubinsteinnek, Murphynak, Pepitának, Toldi János erőművészenek, Tom Poucenek, a törpének és Miss Pastrának. Ezeken kívül elbeszélés (J. M.: *Kinek volt hát igaza?*), rajzos tréfák, adomák, vers (J. M.: *Hova menjünk, hova?*) szórakoztatták a naptár olvasóit. (A következő évben megjelent *Kakas Márton Naptárának* cikkei l.: „Kihagyott cikkek.”)

III.

Végigtekintve Jókai hol saját neve alatt, hol főmunkatársi minőségben szerkesztett hírlapjain, kiadványain, az ezekben megjelent cikkeken, megragad bennünket e hírlapírói munkásság sokszínűsége,

ugyanakkor az e sokféleségben megnyilvánuló egység. A mindenütt megnyilvánuló közös cél, szándék, ugyanannak az ügynek a szolgálata.

E korszakbeli hírlapírói munkásságának nagyobb részét a humoros írások alkotják. Jókainál azonban a humor sohasem vált öncélú játékká. Az adomák, a magyar anekdotakincs összegyűjtésével, megjelentetésével egyrészt saját magunk, saját népünk jellegzetességeinek, gondolkodásmódjának megismertetését kívánta előmozdítani, másrészt a németesítő törekvések, népünk lebecsülése korszakában a magyar nép értékeit, lelki nemességét, életrevalóságát, erejét akarta megmutatni bennük. Tréfás írásainak másik csoportja a nevetéssel, kinevetéssel a nehézségek elviselését, a jobb jövőbe vetett hitet, a kiváráshoz szükséges lelkiertőt igyekezett növelni kortársaiban. S 1860-ban már ismét a reakciós ókonzervatív rétegeket gúnyolta ki, s így szolgálta a haladást.

Komoly tárgyú írásai is — más módon — de ugyanezt a nemzeti érdeket, s mi ezzel ekkor egyet jelentett, a haladás érdekét szolgálták. Igen nagy részük foglalkozott a színház ügyeivel, a színészek példamutató áldozatvállalásával, előrhaladásuk problémáival, akadályai-
val. A színház is nemzeti ügy volt e korban; a felemeléséért való munkálkodás szükséges, de elég hálátlan tevékenység volt. Jókai számára színésznő-felesége részben megkönnyítette, de ugyanakkor meg is nehezítette a színházi ügyekbe való beleszólást. Laborfalvi Róza révén közelről, majd hogynem belülről látta a színház, a színészek problémáit, de épp ezért állandó gyanúval figyelték megnyilatkozásait: nem személyes érdekből, nem felesége kívánságára, felszólítására foglal-e állást a vitákban, harcol vagy nem harcol a színház igazgatója ellen, vagy mellette.

Komoly tárgyú írásainak igen jelentős része erdélyi és balatoni utazásainak élményét, tanulságait rögzítette. Erdélyi útjainak élményéből számos szépirodalmi alkotás, elbeszélés, regény is született: a *Nagyenyedi két fűzfa*, *A háromszéki lányok*, *Erdélyi képek*, *A tengerszem tündére*, *Az istenhegyi székely leány*, *A magyar előidőkből*, *Puskás Kalári*, továbbá *A magyar nemzet története* c. munkájának számos fejezete, és regényei közül a *Szegény gazdagok*, a *Bálványosvár*, az *Egy az isten*, az *Enyim, tied, övé*, s több más regényének egy-egy fejezete. (l.: Versényi György: *Jókai emlékezete*. ErdMuz 1904.; Kristóf György: *Jókai napjai Erdélyben*. Pásztortűz 1925.; Gyallay Domokos: *Egy táj tükröződése irodalmunkban* It 1958. 445—451.; stb.) Balatoni útjának élményeit is számos írása őrzi még *Az arany emberen* kívül is.

Sokkal jelentősebb azonban az a hatás, melyet Jókai gondolkodásmódjára gyakorolt Erdély. „Jókait az ötvenes évek elejétől fogva

vonzza az erdélyi történelem, amelyben a nagy nemzeti veszedelmek között is helytálló magyar életerőt csodálja meg” — írta a *Szegény gazdagokról* írt tanulmányában Nagy Miklós (l.: It 1955. 32.). Ezért fordult regényíróként is Erdély történelméhez Jókai; eleinte, első erdélyi tárgyú regényei írásakor még csak könyvekből ismerve Erdély tájait, embereit. 1853-ban aztán — erdélyi útja során — még inkább elmélyült szeretete a táj, és elsősorban sokat szenvedett lakói iránt. De egyúttal — mint arra Nagy Miklós is rámutatott — a hazafias szellemű erdélyi magyar arisztokrácia és nagybirtokos réteg legjobbjainak példája elmélyítette benne a főnemesség kulturális és társadalmi hivatásáról táplált illúzióit is. 1860-ban, a főnemesség egy részének nemzeti felbuzdulása aztán még jobban megerősítette benne — egy időre — ezt az illúziót.

Igen jelentős hatással volt Jókaira — mindkét erdélyi útja során — a múlt hibás nemzetiségi politikájának hatására bekövetkezett pusztítások szomorú élménye. Noha még csak második, 1858-as erdélyi útja során — majd 10 év távlatából — győződhetett meg arról, hogy gyógyulnak már a sebek, van lehetőség és kétoldalú jószándék a múlt elfelejtésére, a közeledésre, már egy évvel korábban, 1857-ben is abban jelölte meg a magyar irodalom egyik misszióját, hogy az mozdítsa elő az együtt s egymás mellett élő népek barátságát. Megismertette egymás értékeit, egymás megbecsülésére is tanítsa meg az irodalom a népeket. Második erdélyi útja során felismerte, mily hibák vezettek a gyilkos testvérharcra. Ennek hatására úti beszámolójában, de regényben is a hibák, mulasztások helyrehozatalát, kiküszöbölését sürgette.

Még egy jelentős célt kívánt szolgálni Jókai ez évtizedbeli publicisztikai tevékenységével: népünk anyagi felemelkedésének e korban egyedül fenntartó, megtartó ügyét. Cikkciben, regényeiben, tréfás és komoly írásaiban konok következetességgel hangoztatta: a szorgos hétköznapiok ideje következett el. Többet ér egy jó út, mint csak régi dicsőségünkkel, vitézségünkkel való már korszerűtlenné vált dicsekedés. Európa népei közt csak úgy állhatunk meg, úgy vívhatunk ki magunknak megbecsülést és jólétet, ha tanulunk, ha dolgozunk. A mocsarat kiszárító gazda kevésbé csillogó, de nem kevésbé heroikus küzdelme vált korszerűvé és dicsővé Jókai szemében is. A munka, az anyagi jólét fejlesztésének propagálására, e kevésbé költői feladat teljesítésére is vállalkozott hát. Ha kellett, a trágázásra, a trágya célszerű felhasználására figyelmeztette a gazdákat, máskor a kor technikai találmányaira, új, eredményes vegyi eljárások felfedezésére hívta fel olvasói figyelmét. Nem tartotta ezt sem méltatlannak írói hivatásához, hisz ezzel is a jövőt szolgálta. És mivel unalmas elő-

adásban a bölcs szavak is terméketlenül enyésznek el, kereste és meg is találta a módját annak is, hogy szórakoztatva, szinte észrevétlenül csempéssze be a tanító, a felvilágosító szót széles rétegek tudatába. Az utak, célok tekintetében egyetértve Pákh Alberttel, ezért sikerült létrehozniok koruk legnépszerűbb folyóiratát.

Jókai már 1847-ben, első önálló folyóiratában elutasította magától az öncélú költészetet, s így fogalmazta meg a maga ars poeticáját: „Az irodalom hivatása az igazság eszméit terjeszteni . . . az irodalom hivatása az igazság eszméinek tetsző alakot adni.” (JCB I. k. 177.). Ezeknek az elveknek szolgálatában működött Jókai a szabadságharc bukását követő első évtizedben is.

A JELEN KIADÁSRÓL

E kötetben — mivel a terjedelem is adott, meg számos írás ma már végleg elvesztette közérthetőségét, érdekességét — csak változtatva közöljük Jókai e korszakában keletkezett hírlapi cikkeit. Lehetőleg minden műfajból közlünk cikkeket, hogy bemutathassuk Jókai sokszínűségét. Így a kertészkedő Jókait bemutató, dinnyetermesztésről írt cikke mellett helyet adtunk a korabeli találmányokat felsoroló tréfás írásnak, a Kakas Márton levelek mellett utazásairól készült beszámolóinak stb., stb. Legjelentősebb sorozatából, a Kakas Márton levelekből csak pár — szinte csupán felsorolást adó — tárlatismertető írást hagytunk ki, és ugyancsak teljes egészében közöljük a mindaddig számon sem tartott Péntek-leveleket. Kihagytuk viszont azokat az írásokat, melyek más kötetben úgy is megjelennek, így a történelmi írásokat, az anekdotákat, az elbeszéléseket, a verseket, a jeleneteket stb.

A cikkek szövegét a lapokban először megjelent szöveg alapján közöljük. Kézirataik elenyészően kevés számban maradtak ránk, a fennmaradt kéziratoknak az először közölt hírlapi szövegtől való eltéréseit a jegyzetek szövegváltozat-részében jelöltük. A szövegváltozatokban az első kötet-kiadás és az NK-ban megjelent szöveg eltéréseit jelöljük.

A szövegváltozatokban mindenütt *csak a tartalmi eltéréseket* közöljük. A helyesírás változásai következtében előállott változásokat nem jelöljük! Így pl. a magánhangzók hosszúságát vagy rövidségét (-bol, -böl~ -ból, -ből; sohajt ~ sóhajt; néhány ~ néhány), a mássalhangzók kettőzését (rosz ~ rossz; ahoz ~ ahhoz; boszu ~ bosszú; köny ~ könny; illyen, olyan ~ ilyen, olyan); az ü ~ ő, ö ~ e, i ~ ü változást az alábbi esetekben: (föl ~ fel; mentül ~ mentől; műveltség ~ műveltség), a közben változott helyesírás ily változását: mingyárt ~ mindjárt; felyül ~ felül; kijő ~ kijön. Nem jelezzük azokat az eltéréseket, melyek annak következtében jöttek létre, hogy Jókai általában kisbetűvel írta az utcanevet, a hegynevet, az intézmények nevét (pl.: nemzeti színház). Nem jelezzük az idegen nevek esetében előforduló eltéréseket, az egybeírás—különírás eltéré-

seit, az új bekezdés vagy folyamatos szöveg változását, s nem jelöljük általában a központozás, az írásjelek eltérését — kivéve a kérdő- és felkiáltó jeleket, mert ezek tartalmi, de legalább is hangulati eltérést jelölhetnek. — A hírlapokban különféle nyomdatechnikával alkalmazott kiemelés helyett a kiemelt szövegrészt mindenütt kurziváltuk. Ha egy cikkben belül kétféle, egymástól megkülönböztető kiemelést használt Jókai, a fett, vastag betűs kiemelés helyett ritkított, kurzív kiemelést alkalmaztunk.

Közölt szövegeink nagy része kötetben még soha nem jelent meg. Ezt Jókai maga kívánta így. Egy 1856. nov. 13-án kelt végrendeletében oly feltétellel ruházta feleségére, ill. testvéreire és azok utódaira művei kiadási jogát, hogy „a mely művemet saját magam életemben, mint egy holtom utáni összes kiadásba nem illőket megjegyeztem, azokat emlékem iránti becsülésből, csak a legnagyobb szükség esetén bocsássa közre.” (l.: OSzK FolHung. 2261. 121. fol.). Ma már nem tudjuk, milyen kihagyásra ítélte írásaira gondolt itt Jókai, de a jubileumi kiadásra szánt művei sorába már az alábbi írásokat akarta az *Aphoristicus iratok* közt megjelentetni: „*A magyar nép élce — Nagy tükör — Kakas Márton tolltaraja — Politikus csizmadia, s egyéb közlemények 1843—1860-ig*”, valamint a *Magyarhon szépségeit* (l.: NK 100. k. 19.). A száz kötetbe végül is mindez nem fért bele, de összes műveihez írt utószavában, 1898-ban már maga Jókai sem *csak* helyhiánnyal indokolta írásai egy részének kihagyását: „Mellőztem az Életképekben, Délibábsban, Honban, Nemzetben, Pesti Hírlapban, Magyar Hírlapban, a Kakas Márton tolltarajában, a Nagy Tükörben megjelent napi érdekű cikkeit” (l.: NK 100. k. 232.). Számos napi érdekű, ma már nehezen érthető írást mi is kihagytunk. (L: *Kihagyott cikkek*).

A már kötetekben is közölt írások a következő jelentősebb kiadványokban kerültek újra a közönség elé:

1. *Kakas Márton tolltaraja, összekötve kiválogatott versei, levelei és apróbb elbeszéléseiből* I—II. Kiadja Jókai Mór. Heckenast G. sajátja. Pest, 1860. 160, 160.
Ugyanennek változatlan 2. kiadása egybekötve:
Kakas Márton humorisztikus levelei, kiválogatott versei és apróbb elbeszélései. Közrebocsátja Jókai Mór. Pest 1871. Heckenast.
2. *Humorisztikus papirszeletek*. Pest 1862. Heckenast. (Jókai Mór Munkái. Népszerű kiadás. 26. sz.) 1880². Franklin. 1913¹⁰.
3. *Magyarhon szépségei*. Pest 1862. Heckenast. 147. (Jókai Mór Munkái. Népszerű kiadás 27. sz.) A jelzés szerint 2., de tulajdonképp 1. kiadás.; 1882². Franklin. 1913.¹⁰ Új, azonos című, de

- nem teljes szövegű kiadását Fazekas László állította össze: Bp. 1956. Magvető. 258.
4. *Emlékeim*. I—II. Bp. 1875. Ráth Mór. 273., 307.
 5. *Életemből*. Igaz történetek. Örök emlékek. Humor. Útleírás. I—III. Bp. 1886., 1887. Ráth Mór. 407, 356, 418. (Az NK 96. és 97. kötetének alapjául szolgáló kiadás.)
 6. *Életemből*. Igaz történetek, örök emlékek, humor, utleírás. I—II. Bp. 1898. Révai. NK. 96, 97. k. 435, 460.
 7. *Írói arcképek*. S. a. r., bev. és jegyz. ellátta Bisztray Gyula. Bp. 1955. Művelt Nép. 391.

(Néhány írás más kötetben jelent meg először; a jegyzetben azok adatát is közöljük.)

A jegyzetekhez, a tárgyi magyarázatokhoz igyekeztünk a leghitelesebb, lehetőleg egykorú adatokra, megnyilatkozásokra támaszkodni. Ezért Jókai és kortársai — részben még kiadatlan — levelezésén kívül elsősorban a korabeli sajtóból merítettük az adatokat mind a napi érdekességek, mind a politikai események, mind a színházi előadások adataira nézve. (Ez utóbbiakhoz — a korabeli lapokban meg nem található adatok esetén — felhasználtuk Bayer József: *A nemzeti játékszín története* (Bp. 1887.) és *A magyar drámairodalom története 1867-ig* (Bp. 1897). munkáját is.) Természetesen felhasználtuk a Jókai-irodalom ide vágó, legfontosabb írásainak adatait, gondolatait is — az egyes cikkek jegyzetébe beleépítve.

Az idegen szavak magyar fordításának közlésénél, vallási és egyéb fogalmak magyarázatánál figyelembe vettük, hogy e kötet anyagából nem készül népszerű kiadás, ezért a csak tudományos felkészültségű olvasókon kívül szélesebb olvasóréteg igényét is figyelembe véve, kicsit szélesebbre vettük a magyarázatok, a fordítások, és a szavak körét.

Mivel Jókai igen nagy terjedelmű hírlapírói munkásságának teljes megjelentetésére még ez a jelenlegi kritikai kiadás sem vállalkozhat, a *Cikkek és beszédek* kötetei 1850-től kezdve csak válogatva közlik Jókai publicisztikai írásait. A kimaradt írásokra regesztta, ill. a kihagyott cikkek adatainak felsorolása hívja fel a figyelmet.

Jókainak az újságokban, többnyire a saját maga által szerkesztett lapokban, folyóiratokban megjelent írásai igen széles skáláját képviselik ez évtizedbeli munkásságának is. Ezek egy része kifejezetten szépirodalmi alkotás — regény, elbeszélés — tehát kívül esik e kötet tárgykörén. Számos írás esetében azonban nehézséget okozott annak eldöntése, hogy bele tartoznak-e a Jókai által „Aphoristicus iratok” címen kiadni szándékozott anyagba, melyek közé a kisebb lélegzetű, többségében humoros, napi aktualitásokhoz fűződő írásait számította. Mivel ezeket a Nemzeti Kiadásba is fel kívánta vétetni (l.: NK. 100. k. 19.), mindazokat az írásokat, melyeket a *Kakas Márton tolltarajában*, és a *Humorisztikus papírszeletek* c. kötetkében ő maga is megjelentetett, felvettük e kötetekbe még akkor is, ha később elbeszélésgyűjteményekben is kiadásra kerültek.

A jellegénél fogva e kötetbe tartozó írások közül egyet sem hagytunk ki azok közül, melyeket Jókai maga is megjelentetett kötetben.

Elhagytuk viszont az alábbi műfajú írásokat:

- a) elbeszélések, regényrészletek;
- b) történelmi jellegű írások. (Ezek — bár néha átdolgozottan — *A magyar nép története* c. kötetben kerültek, ill. kerülnek kiadásra);
- c) anekdoták, adomák. (Ezek közlését még akkor is elhagytuk, ha Jókai nem vette fel adomagyűjteményeibe);
- e) tréfás jelenetek. (Ezek közlését formai szempontból hagytuk el, bár sokkal inkább a publicisztikához, mint Jókai drámaírói munkásságához tartoznak);
- f) Kakas Márton-versek. (Ezek közlését is elhagytuk, bár a MS Szombati tárcájában, majd az Ü-ben lényegében a vezércikk szerepét töltötték be.)

g) Többségében elhagytuk továbbá a napi újdonságok, reflexiók, szerkesztői üzenetek, a külpolitika eseményeit tréfás formában kommentáló apróságok közlését is, bár ezek közül gyakran még a legkisebb is igen jelentős, ismerete nélkülözhetetlen mind a kor, mind Jókai életműve behatóbb ismerete szempontjából. Hely hiányában azonban — sajnos — még tartalmi ismertetésükre sem vállalkozhattunk.

Az alábbiakban — névsorba, ill. időrendbe szedve — részletesen közöljük az egyes lapokból kihagyott Jókai írások adatait. (Noha valószínűleg még a jelzett írásokon kívül is őriznek az újságok ismeretlen Jókai-cikkeket, azokban az esetekben, mikor nem tudtuk hitelt érdemlően megállapítani Jókai szerzőségét, még feltételesen, kérdőjellel jelezve sem vettük be a regesztába a kétes hitelű írásokat.) A lapcíme után először a sorozatos közlemények adatait, majd az egyes kihagyott írások adatait közöljük.

DÉLIBÁB

Budapesti hirek[rovat * * * jelű pár soros közleményei]:

1853: jan. 2., 9., 16., 23., 30. febr. 6., 13., 20., 27. márc. 6., 13., 20., 27. ápr. 3., 10. (hosszabban az Ira Aldridge-lakomákról), 17., 24. máj. 1. jún. 12., 19., 26. (*Százegy újdonság*), júl. 3., 10., 17., 24., 31. aug. 7., 14., 21., 28. szept. 4., 11., 18., 25. okt. 2., 9., 30. nov. 13., 20. dec. 11., 18., 25.

1854: jan. 1., 15., 29. febr. 5., 12., 19.

Hugli officinája [a borbély és inasának tréfás beszélgetései]:

1853: febr. 6. márc. 15.

Nemzeti színház [rovatban néhány * * * jelű hír]:

1853: nov. 6., 13. dec. 4.

1854: jan. 22. (128. lapon, cím nélkül)

Szerkesztői értesítés, ill. *Szerkesztői mondanivalók*, *Szerkesztői értesítő*, *Mondanivalók* [című szerkesztői üzenetek]:

1853: jan. 2., 30. febr. 6., 27. márc. 6., 20., 27. ápr. 24., júl. 3., okt. 9., dec. 18., 25.

1854: jan. 1., 8. febr. 5. (*T. c. előfizetőinkhez*)

Egyes, önálló cikkek, írások:

- 1853: jan. 2. I. sz. 1.: A „Déliab” szerkesztősége: *Néhány szó tisztelt olvasóinkhoz.* [Beköszöntő cikk.]
jan. 23. 4. sz. 132.: *Journalistai tücsök.* [Vita Brassai Sámuellel, aki szerint a római nőknek nem volt nevük. Aláíratlan cikk.]
febr. 20. 8. sz. 256–57.: *Szerkesztői nyilatkozat.* [A lap műbírálója egy félreérthető megjegyzésének helyreigazítása: dicsérendő, ha idegen ajkú művész magyarul tanul.]
febr. 27. 9. sz. 290.: *Apró hírek* [✱✱-jelű hírek; de talán az ezen kívüliek közt is van Jókai írás.]
okt. 23. 545.: *Külföldi szemle* [rovatból egy ✱✱-jelű hír. — A márc.–júl. közt négy alkalommal *Országjárás*, szept. 4–nov. 27. közt *Külföldi szemle* c. alatt megjelentetett rövid külföldi hírek jelöletlenek, valószínűleg nem Jókai-írások!]
[A Db *Tarka képek* rovatában — többségében ✱✱-gal jelölve még több tréfás apróságot is megjelentetett Jókai, ezek azonban adomák, anekdoták vagy hasonlók, melyek részben utóbb adomagyűjteményeiben jelentek meg.]

KAKAS MÁRTON NAPTÁRA 1859.

- 18–24 *Jóslatok a jövő 1859-ik évre. A hirhedett politicus csizmadia combinatiói szerint.*
36–38 *Kinek volt hát igaza? (Fris novella.)*
41–42 ? *Hogy szedte rá a szász fuvarost az örmény. (Adoma)*
43–46 ? *Gergő vitéz.*
47–85 ? *Adomák*
126–141 ? *Tekintetes Vandali úr vadászmeséi*
42–144 ? *Le ne itass.*

KAKAS MÁRTON NAPTÁRA 1860.

- 5–6 *Praefatio.*
7–34 *Históriai naptár* [Tréfás történeti eseménynaptár]
35–38 *Gazdasági naptár*
39–43 *Zsidó naptár* (Anekdoták)
44–48 *Együgyű emberek naptára* (Anekdoták)
58–65 *Aranymondások*
84–86 ? *Miként lehet valaki örökké fiatal*

- 90—95 ? *Nagykopsé Mihály bikapásztor szivbeli bánata*
 106—109 *Példabeszédek könyve vagy is; Izgága kérdésekre szép hegedü-
 szóban elmondott feleletek Kakas Mártontól.*
 110—112 ? *Nemzetes kadarjai Kadárcsy Péter úr. (Hires pipázók
 arcképeihez.)*
 129—139 ? *Modern mythologia* [Tréfás írás a görög istenekről s mai
 szerepükről.]
 140—144 ? *Közlemények. a Duu-nuah folyam mellől, a Mau-giaurok
 földjéről.*

KAKAS MÁRTON NAPTÁRA 1861.

- 5—6 *Praefatio* [Ugyanaz az előszó, mint előző évben]
 15—38 *Idő-jóslatok 1861-re.*
 39—45 *Mikor az ember egymás nyelvét nem érti.* Székfoglaló beszéd
 Kakas Mártontól. [„Divattá vált idegen nyelven beszélni.”]

MAGYAR SAJTÓ

? *A mai nap története* [a Tárca-rovatban hírek, események kommentálása. Több mint valószínű, hogy Jókai írta az első, e rovatot bevezető cikket, s a jelöletlen kis írások többségét júl. 7-ig, míg a tárca helyén van e rovat. 8-án már a lap más helyén található „A mai nap története” rovat, s 8-án már — a pisztoly időelőtti elsütéséről (l.: a *Korán elsütött pisztolyt* és jegyz. JKK 459, 842.) — három csillaggal van kis írás e rovatban. Pár nap múlva feltűnnek, majd egyre szaporodnak más cikkíróra mutató jelek. Bár nem egészen biztos, de lehetséges, hogy az első hetekben gyakran írt e rovatba is Jókai.]:

1857: jún. 8., 9., 10., 12., 13., 15., 16., 17., 18., 19., 20., 22., 23., 24., 25., 26., 27., 30. júl. 1., 2., 4., 6., 7. stb. [Aug. 15-től meg is szűnik e rovatcím a lapban!]

Politikai körút a nagyvilágban. — Cselekszi a politicus csizmádia

1858: jan. 30., febr. 20., márc. 6., 13., ápr. 10., 17., 24., máj. 1., 15., 22., 29., jún. 5., 12., 19., 26., júl. 3., 10., 17., 31.

Ezen kívül:

1857: jún. 6. 517.: [Cím nélkül „Jókai Mór fődolgozótárs” és „Hajnik Károly felelős szerkesztő” aláírással a lap programjáról, rovatairól].

NAGY TÜKÖR

Azon tisztelt hazafiak arckép-csarnoka, a kik nem szeretnek a lapokra előfizetni. [A 2. számtól: *A Nagy Tükörrre elő nem fizető celebritások* címen; tréfás rajzsorozat No I—VII. számig].

2. füz. (48.), 3. füz. (72.), 4. füz. (92.), 5. füz. (120.), 6—7. füz. (128.), 8-füz. 165., 168.)

Felszólítás hazai művészeinkhez [támogassák rajzaikkal a lapot. Minden szám borítólapján megismételve.]

Hirhedett magyar íróink arcképei [egy-egy írótypus rajzos paródiája]

1. füz. 10—11.: I. *A lantos költő*, II. *A műtész*

2. füz. 36.: III. *Naptárszerkesztő*. IV. *Historicus*.

3. füz. 57.: V. *Polemia költő*. VI. *Drámaíró*.

6—7. füz. 144.: X. *Olcsó író*

152.: XI. *Magasztos költemények szerzője*

8. füz. 173.: X. *Salon író*

9—10. füz. 192.: XII. [c. n.] „Kitűnő tudósunk kedvenc foglalkozása”

[t. i. bakot lő.]

225.: XIII. *Vidéki levelező*.

Politikai körút gyalog. Szerzi a *politikus csizmadia*. [A csizmadia beszéde feleségéhez; tréfás megemlézése a külpolitika eseményeinek]:

2. füz. 25—26.

3. füz. 49—50.

5. füz. 93—94.

6—7. füz. 121—23.

8. füz. 169—71.

ORSZÁGOS NAGY NAPTÁR 1853. ÉVRE

A kifejezetten szépirodalmi írások (*A két százsz. 24—26.*; *Perozes*. Historiái novella. 26—38.; *Bacsó Tamás*. Magyar historiái novella. 78—110.; *Aline*. Dráma 4 felvonásban. 28—59.), a *Népregék* (14—24.; I. *Egy magyar bűvész a múlt századból*, II. *Csalóka Péter*, III. *A három botlás*) és anekdoták kimaradtak e kötetből.

Valószínűleg Jókai fogalmazta az *Előszót*, mely „A kiadók” aláírásával jelent meg az 1. lapon.

PESTI RÖPIVEK

1850: okt. 13. 2. sz. 48–53.: *Kis Endymion: Egy poetaviselt ember levele.* [Egy poétáról, ki Angyal Bandiról írt hőskölteményét először regénnyé, majd drámává, végül elbeszéléssé dolgozza át, mire kiadják.]

? *Társaséleti szemle.* [Tréfás apróságok, napi hírek kommentálva a Caleidoscop rovatban]

1850: Próbaszám 24–28. [_{*}_{*} jellel]

1. sz. oct. 6. 23–25: [ugyanaz, mint a Próbaszámban, de ****** jellel]

2. sz. okt. 13. 54–56.: [****** jellel. — Egyetlen háromcsillagos kis írás: anekdota a kendert vető francia parasztról.]

3. sz. okt. 20. 87–89.: [****** jellel]

4. sz. okt. 27. 119–22.: [****** jellel]

5. sz. nov. 3. 151–55.: [****** jellel]

6. sz. nov. 10. 182–86.: [****** jellel]

7. sz. nov. 17. 215–17.: [****** jellel]

8. sz. nov. 24. 249–50.: [****** jellel. — Utána megváltozik a rovat jellege, s B. . . (Bulyovszky?) írja.]

POLITIKAI UJDONSÁGOK

1855: 51. sz. dec. 27. 415–16.: ? *Egyszerűen az igazat!* [A lap célkitűzéseiről.]

1857: 9. sz. márc. 4. 72–73.: *Kakas Márton a műtárlatban.* [Tréfás kiállítási szemle Barabás Arany-festményéről, és a kiállítás 15–61. sz. képeiről.]

1859: 44. sz. nov. 3. 628.: *Kakas Márton Naptára 1860-ik évre. Okos emberek számára való kalendárium. Második évfolyam.* [Tréfás hangú előfizetési felhívás.]

49. sz. dec. 8. 708.: *Előfizetési felhívás az Üstökös 1860-ik évi első évharmadi folyamára.* [Tréfás előfizetési felszólítás.]

1860: 17. sz. ápr. 26. 268.: *Az Üstökös manifestuma.* [Ápr. 10-én kelt tréfás előfizetési felhívás a lap második évharmadi számaira.]

REMÉNY

1851: 1. félév 6. füz. 382.: *Értesítés munkatársainkhoz.* [Jókai és Vahot közös aláírásával megjelent közlemény, hogy a hazánk

múltjából és jelenéből vett írásokat fogják előnyben részesíteni.]

- 1851: 2. félv. 3. füz. 132–35: ? *A pesti műkiállítás 1851.* [Tárlat ism.]
144.: *Levelezések.* [Szerkesztői üzenetek, többek közt Tóth Kálmánnak, Gyulainak, Lauka Gusztávnak.]

SZÉPIRODALMI LAPOK

- 1853: jan. 29. 9. sz. 143.: Jókai Mór: *Igen száraz adatok egy lumordús felolvasáshoz.* [Vita Brassaival a régi római nők nevciról.]

ÜSTÖKÖS

Ama bizonyos csizmadia beszélgetései [ill. később:] *Ama bizonyos csizmadia és felesége kérdései és feleletei*

- 1860: júl. 7., 14., 21., 28., aug. 4., 11., 18., 25., szept. 1., 8., 15., 22., 29., okt. 6., 13., 20., 27., nov. 3., 10., 17., 24., 31., dec. 8., 15., 22., 29.

Borkorcsolyák. [A beküldött anekdoták, viccek, találós kérdések, érdekes esetek csokorba fűzése; mint ilyen, tulajdonképp nem igazi Jókai-írások!]

- 1858: aug. 28., okt. 2., 9., 16., 23., 30., nov. 13., dec. 18.
1859: jan. 22., febr. 5., 12., 19., 26., márc. 5., 19., 26., ápr. 9., 23., máj. 7., 21., 28., jún. 11., 18., 25., júl. 2., 16., 30., aug. 6., 13. (a jelöletlenek); 27. szept. 3., 17., 25., okt. 8., dec. 24.
1860: jan. 14., 28., márc. 17., 24., ápr. 7., 14., 28., máj. 5., 12., 19., 26., jún. 9., 16., 30., júl. 7., 14., 21., aug. 25., szept. 1., 8., 15., okt. 27., nov. 3.

Kakas Márton emléklapjaiból. [Hozzászólás a napi eseményekhez, adomák, anekdoták, érdekességek stb. E rovat jelöletlen írásai Jókaitól valók. Egy részük közölve.]

- 1859: okt. 15., 22., 29., nov. 5., 12., 19., 26., dec. 3., 10., 17., 24.
1860: jan. 7., 14., 21., 28., febr. 4., 18., 25., márc. 3., 10., 17., 24., 31., ápr. 28., máj. 12., 19., 26., jún. 2., 9., 16., 23., 30., júl. 14., 21., 28., aug. 4., 11., 18., szept. 1., 8., 15., 22., 29., okt. 6., 13., 20., 27., nov. 3., 10., 17., 24., dec. 1., 8., 15., 22., 29.

Szerkesztői sub rosa [Szerkesztői üzenetek]

- 1858: aug. 21., 28., szept. 4., 18., 25., okt. 2., 30., nov. 6., 13., 20., 27., dec. 4., 11., 18.

- 1859: jan. 1., 8., 15., 22., 29., febr. 5., 12., 19., 26., márc. 5., 12., 19., 26., ápr. 2., 9., 16., 23., 30., máj. 7., 14., 21., 28., jún. 18., júl. 2., aug. 6., 13., 20., 27., szept. 17., okt. 1., 8., 15., 22., 29., nov. 5., 12., dec. 3., 17., 24.
- 1860: jan. 7., 14., 21., febr. 11., 18., márc. 10., 17., 24., 31., ápr. 14., 28., máj. 12., jún. 2., 23., 30., júl. 21., 28., dec. 22.

Egyes írások:

- 1858: aug. 21., 28. szept. 11.: *Microscopicus studiumok, előadva professor Kakas Márton által.* [Rajzos tréfa]
- 1859: jan. 1. I. sz. 9–16.: *Retrospectus. Visszatekintés az elmúlt évharmad nagyszerű, kisszerű, édes és keserű eseményekre. Stereoscopon át mutogatja Kakas Márton.*
 jan. 22. 4. sz. 24.: ? *Az Üstökös távirati sürgönye.* [A cz-ről.]
 febr. 26. 9. sz. 74–75.: K. M.: *Conjecturalis politica.* [Tréfás, hibás hírek a nagyvilágból, melyekről kiderül, hogy meg sem történtek.]
 márc. 5. 10. sz. 87–88.: *Példányok a conjecturalis politikából. Nr II.*
 márc. 19. 12. sz. 102.: K. M.: *Conjecturalis politica példányai IV.*
 ápr. 16. 16. sz. 133.: *Ázsia kijavított térképe.* Készítette Kakas Márton. [Tréfás térkép rajza]
 ápr. 23. 17. sz. 137.: Kakas Márton: *Hivatalos!* [Tréfás közlemény arról, hogy zsidók is előfizethetnek az Ü-re.]
 máj. 7. 2. sz. 6.: ? *A politikai csizmadia és az ő inasa mulatják magukat.* [Kadenciákat mondanak.]
 máj. 21. 4. sz. 22.: ? *A simplex „c” veszedelmes hatása.* [Tréfás írás a „cz” védelmében. Aláírás helyett: Q. f. d. (Quod fuit demonstrandum)]
 máj. 28. 5. sz. 30.: ? *Előadás csupán kritikusok számára.* [Jelcnet forgatókönyve: A telivér főpróbájáról.]
 máj. 28. 5. sz. 32.: ? *Milyenek az áspictusok?* [Találgatások „A telivér”-ről.]
 jún. 11. 6. sz. 42.: *Kakas Márton második levele Janus Pannonius-hoz.* [A régies írással írt levél jellegére és tartalmára nézve l.: a 271. és 282. sz. cikk jegyz. JCB 5. k.]
 jún. 11. 6. sz. 42.: ? *Az Üstökös magány-távüregnyere* [Toldi nevű birkózóról.]
 júl. 2. 9. sz. 65.: *Kakas Márton negyedik levele Janus Pannonius-hoz.* (L.: fentebb.)
 júl. 9. 10. sz. 76.: *Stratégiai studiumok.* (Ugyanattól, a ki a *konjekturális politika példányait írta.*) [L. fentebb.]

júl. 16. 11. sz. 88.: *Kakas Márton korrespondentiai a Monite Úrral.*

1860: júl. 28. 13. sz. 98—99.: K-s M-n: *Egy színlap a lelkek országából.* [Politikai vonatkozású tréfás színlap]

okt. 6. 6. sz. 43.: *Cryptographiák, több diplomatai celebritás leveleiből elfogdosta Kakas Márton.* [Siffrírozott írással írt szöveg; megfejtés a köv. számban.]

okt. 13. 7. sz. 50—52: *A perugiai hős hazaterte.* Életkép IX. rajzban.

okt. 20. 8. sz. 58.: ? *Nagyszerű cirkuszi előadás!* [A „Paul Itika” igazgatása alatti művészársulat programja.]

okt. 27. 9. sz. 66.: *Kakas Márton: Mi az a consitutio?* [Mit felel erre az ügyvéd, a csizmadia, az újságíró stb.]

dec. 22. 17. sz. 130—31.: K. M.: *Kukliné prédikációinak folytatása.*

dec. 29. 18. sz. 138.: K-s M-n: *Egy jelenet az összes birodalmi országgyűlésből, a hogy azt a bécsi „Presse” képzele magában.*

[Kihagytuk az Ū-ből a verseket, a jeleneteket (pl.: *Russico és Turcalotte*), elbeszéléseket, adomákat (1858: *A vén sas, Bürgözdí bácsi csinytevésai, A csillagos szoba, A két Markov, Exoticus történet. Négy óra egy volcán fenekén.* — 1859.: *Első az etiquette, Mulatságos fogság, Én semmiről sem tudok semmit?, A lunatikus, (?) Henrik és Kunigunda, Egy ember, a kitől senki sem kap semmit, Nicodeme, Az új doktor, Éjjeli fogás, A pávián, Ne légy Othello, A desilirion.* — 1860: *Megtisztították a jóvát, A huszti beteglátogatók, A tiltott portéka.*)]

A sorozatok közül lehetséges, hogy Jókai írta még a következőket:
? *Denunciatiok* [2. közleménytől:] *Titkos denúnciaciók:*

1860: okt. 27., nov. 3., 10., 17., 24., 31. [I—XX. számú szöveges rajzos tréfák]

? *Legtitkosabb hírek* [Téves álhírek]

1859: márc. 12., 26., ápr. 9., 23., máj. 14.

? *Korrajzok.* [Szatirikus politikai rajzok, szöveggel, néha címmel is.]

1860: aug 16., 25., szept. 1., 8., 15., 22., 29., okt. 6., 20., 27., nov. 3. („*Egy jelenet a Peleskei notárius-ból*”), 10. („*Európai verseny, vagy ki hamarabb oda ér*”), 17., 24., dec. 1., 8., 15., 22. („*Borkóstolások*”), 29.

[Ezekon kívül még számos apró tréfa, rajzos tréfa is őrizheti Jókai munkásságát, de a szerkesztői üzenetek tanúsága szerint igen nagy óvatosságra van szükség a szerzőség megállapításánál!]

VASÁRNAPI UJSÁG

Egyveleg [rovat jelöletlen írásai]:

1854: márc. 19., ápr. 16., 23., máj. 7., 14., 21., 28., jún. 4., 11., 18., 25. júl. 2., 16., 30., aug. 6., 13., 27., szept. 3., 24., okt. 29., nov. 26., dec. 3., 10., 17., 24., 31.

1855: jan. 7., 21., febr. 4., 11., 18., márc. 4., 11., ápr. 1., 8., 15., 22., 29., máj. 13., júl. 15.

1856: jan. 13.

Mi hir Budán

1854: júl. 9., 16., szept. 24.

Mi ujság [rovat * * * jelű hírei]:

1856: jún. 22., aug. 17., szept. 7., 21., okt. 19., nov. 9., 23., 30., dec. 7., 14., 21., 28.

1857: jan. 18., 25., febr. 1., márc. 22., ápr. 19., 26., szept. 13.

Nemzeti színház [rovat 1854. dec. 10–1855. jún. 10. közt:] *Nemzeti színészet*

1854: dec. 3., 10., 17.

1855: jan. 24., febr. 4., 18., 25., márc. 4., 11., 18., 25., ápr. 1., 15., 22., máj. 20., 27., jún. 10., szept. 9., 30., okt. 14., 21., 28., nov. 4., 11., 25., dec. 2., 9., 16.

1856: jan. 6., 13., 20., febr. 10., 17., márc. 2.

Szerkesztői nyílt posta

[1854. dec. 10-től minden számban. Megállapíthatatlan, mikor írta Jókai és mikor Pákh. L.: JKK 553.]

Tárogató [rovat. 1854. nov. 26-ig a jelöletlen írások, de szept. 24-től már feltűnik néha a három csillag is. 1855-től a * * * jelű írások valók Jókaitól]:

1854: márc. 5., 12., 19., 26., ápr. 2., 9., 16., 23., 30., máj. 7., 14., 21., 28., jún. 4., 11., 18., 25., júl. 2., 9., 16., 23., 30., aug. 6., 13., 20., szept. 24. [* * *, ⊙ jel is], okt. 1., 22., nov. 5., 19., 26.

1855: jan. 14., 28., febr. 4., márc. 4., jún. 10., 17., júl. 8., 22., aug. 12., szept. 9., 23., 30., okt. 7., 14., 21., 28., nov. 4., 11., 18., 25., dec. 16.

1856: jan. 6., 13., 20., febr. 24., márc. 2., 16., 30., máj. 18., 25., jún. 1., 8., 15., 29.

Egyes, önálló cikkek, írások:

- 1854: márc. 5. 1–2.: ?-r: *Omer basa*. [A török hadvezér életrajza]
márc. 5. 2.: ? *Vezéreszmék*. [A szerkesztőség többi tagjával együtt írt vagy megbeszéltek cikk]
márc. 5. 6.: ☉: az *Ipar-gazdászati- és természettani ismeretek* [rovatban a parafinról]
márc. 19. 23.: *Színház és művészet* [részben közölve]
ápr. 9. 46–47.: ? *Egy kis szóváltás* [A szerkesztőség többi tagjával együtt írt vagy megbeszéltek cikk]
ápr. 23. 57–58.: J.: *Samyl, cserkesz vezér*. [Életrajz; vége a köv. számban]
ápr. 30. 71.: *Debreczeni Márton és a kióvi csata*. [Az előző évben felfedezett műről]
jún. 11. 126.: ? *Népisme. Ügyesség* [Történet egy orosz főúrról, kitől pénzt loptak.]
jún. 18. 136.: ? *Egy orosz ítélet*. [Történet egy örmény kereskedőről.]
jún. 25. 141.: *Ira Aldridge*. [A néger színésznőről]
júl. 27. 167.: ? *Orosz ujoncok*. [Orosz történet]
júl. 27. 167.: ? *Téli sétány* [Történet Oroszországból.]
1854.: júl. 16. 167.: ? *Különös párbeszéd egy orosz s egy francia tiszt között*.
júl. 16. 168.: ? *Egy bál Tahiti szigetén*. [Pomare királynőről s a megjelentekről.]
júl. 30. 184.: ? *Rosz gazdálkodás*. [Oroszországi történet]
júl. 30. 184.: ? *A cárok hajdani nősziülése*.
aug. 6. 189–90.: ? *Omer basa főhadiszállása Sumlán* [képhez.]
szept. 3. 225–26.: * * * *Gróf Széchenyi István* [Képpel.]
szept. 24. 257–58.: ? *Katalin cárnő utazása*
1855.: febr. 4. 36.: *Természettudományi tárgyak*. [* * * jellel a sárgaláz felfedezőjéről.]
márc. 11. 73–74.: *Szerkesztői könyvtár* [* * * jellel: felszólítás régiségek gyűjtésére]
máj. 13. 145.: ? *A kormányzó a tiszai árvízben*.
jún. 24. 193–95.: * * * : *A pesti magyar nemzeti színház*. [Részletcs leírása.]
aug. 5. 243–44.: ? *Adomák. Bessenyei György királyi testőr életéből*.
aug. 26. 268–270.: ? *Garay János*. [Képpel]
aug. 26. 272.: ? *Gyászshir*. [A Pesten aug. 19-én elhunyt Obernyik Károly nekrológja]

- szept. 30. 312.: Szerkesztői értesítés [A járványhíreket nem közlik.]
- 1856: jan. 6. 11.: ? *Ujévi címképünk.*
 jan. 20. 17.: *Lonovics-Hollósy Kornélia.*
 jan. 20. 20.: J.: *Székelyek a tutajon.* [Képhez.]
 jan. 20. 22.: J.: *Irodalom. A magyar nép könyve.* [Kemény Zs., Csengery népies vállalkozásának méltatása.]
 ápr. 20. 138.: ? *A felelőhegyi homok görgületek.*
- 1857: ápr. 19. 134.: *Kakas Márton: Az idei műtárlat*
 máj. 17. 161–62.: J.-r: *Korizmic László*
 júl. 5. 258.: *Kakas Márton a műtárlatban*
 júl. 12. 270–71.: *Kakas Márton a műtárlatban*
 szept. 13. 386.: *Irodalom és művészet* [*** jelű hírek]
- 1858: jan. 10. 21.: *Kakas Márton a műtárlatban*
- 1859: jan. 23. 47.: *Szerény helyreigazítás* [Helyreigazítás a 235 sz. cikk szövegéhez: 1.: JCB 5. k. 532.]

A CIKKEK JEGYZETEI

I

ÉPÜLETES LEVÉL EGY OLYAN EMBERHEZ, A KI MÁR
RÉGEN AKAR HÁZASODNI CSAK AZT NEM TUDJA,
MINT FOGJON HOZZÁ

5—12.

- M:** I. Remény 1851. I. félv. 4. füz. [ápr.] 161—67.; *Sajó* álnéven.
Részl.:
III. rész: *Palóc házasság* címen *A magyar nép adomái*. Pest 1856.
12. (2. bőv. kiad. 1857.) 1872.³: *A magyar nép élce szép hegedű-
szóban*.
V. rész: *Házasság, a mibe úgy jön bele az ember, hogy maga sem
veszi észre* címen *A magyar nép adomái* c. kötetben (211.).
VI. rész: az itt közölt címen *A magyar nép adomái* (211.) és
A magyar nép élce szép hegedűszóban című kötetekben.
II. *Van még új a nap alatt*. HhM I. k. Bp. 1912. 193—200.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 49 dohányzik és nem (HhM: dohányzik, nem)
50 felségesen (HhM; fenségesen)
64 K. V. (HhM: K. U.)
67 jelen meg (HhM: jelent meg)
73 *matyó legény* (1856: *palóc legény*)
az erdőre hétfőn (1856: *hétfőn az erdőre*)
76 *a kapuban a keresztanyja s rákiált* (1856: *a keresztanyja a kapuban
s rákiált már messziről*)
77 *nem tudsz még* (1856: *még nem is tudsz*)
78 *hogyan tudnék* (1856: *honnán tudnék*)
79 *meghalt* (1856: *meghót*)
asszony? (HhM: *asszony!*)
83 *Bizony* (1856: *Bezon*)
85 *eláll szeme szája* (HhM: *eláll a szeme*)
86 *Hát még azt se tudtad* (1856: *Hát tán még nem is tudtad*)
87 *már aztán kit* (1856: *már kit*)

Sor:

- 90 *aztán kijön a vőlegény* eleibe az apja *egy nagy furkósbottal* (1856: *mire haza ér a vőlegény, kijön* eleibe az apja *furkós bottal*)
91 *fiába, azzal végigveri* (1856: *fiába, ez meglevén végig veri*)
92 *akkor magára* (1856: *akkor aztán magára*)
feleségével, ki (1856: *feleségivel a fiát, ki*)
93 *hogy Panna* (1856: *hogy a Panna*)
96 *Másnap a templomban aztán dicsekedve* (1856: *Másnap meg-
esküsznek s harmadnap a templomban dicsekedve*)
98 *hogy már meg is verte jól* (1856: *hogy jól már is megverte*)
107 *nem olyan* (HhM: *nem oly*)
114 *végre egyen megakad* (HhM: *végre megakad*)
117 *De kettőt* (HhM: *Kettőt*)
127 *az ember úgy jön bele* (1856: *úgy jön bele az ember*)
134 *fel ez* (1856: *fel az*)
138 *sem mond* (1856: *sem szól*)
140 *kérdéses leányzót* (1856: *kérdéses hajadont*)
és pisztolyokról beszél (1856: *és párviadalról beszél*)
145 *minőt nem találni* (1856: *minőt hét puszta faluban nem találni*)
148 *hallgat. Az a másik a férj* (1856: *hallgat. S a ki hallgat az a férj*)
149 *amaz angyali phlegmával* (1856: *amaz a marttyrok ábrázatával*)
153 *atyánkfia* (HhM: *atyámfia*)
mindenik (HhM: *mindegyik*)
155 *csalhatlan* (HhM: *csalhatatlan*)
161 *ellenállhatatlan* (HhM: *ellenállhatlan*)
167 *öregapámhoz* (HhM: *öreg apámhoz*)
168 *genealogiájokat* (HhM: *genealogiájokat*)
171 *osztogatlan* (HhM: *osztatlan*)
176 *Fehérben* (HhM: *Fejérben*)
211 *szolgálhatok.* (HhM: *Szolgálhatok?*)
217 *szép fiatal kellemes* (HhM: *szép, kellemes*)
220 *shawlok?* (HhM: *shawlok.*)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 4 *fac-simile* — itt: példa
8 *a primáshoz, kérnél dispensatiót* — az egyházi esküvőhöz — ekkor még más nem volt — kötelező volt a házasulandók kihirdetése a templomban, három vasárnapon keresztül. Ez alól felmentést — dispensatiót — csak magas egyházi hatóság, vagy épp az itt említett hercegprímás, a r. kat. egyház magyarországi feje adhatott.

Sor:

- 22 a *vőlegény törzsfőjének leveleit* — a lerajzolt családfán az ősök neveit egy-egy levélbe írták; minél több volt a levél, annál régebb, tehát annál előkelőbb volt a család.
- 23 *majoresco-é, vagy kadét?* — az elsőszülött, a majoresco örökölte a földbirtokot, a hitbizományt, az ifjabb testvér, a kadét — mivel birtok már maradt rá — gyakran papi pályán keresett érvényesülést. A katolikus papok azonban nem nősíülhetnek.
- 37 *Mille pardon[s]* — Ezer bocsánat.
- 43 a *M. Hirlapba* — a MH-ba, a Szilágyi Ferenc szerkesztésében 1849. nov. 15-én megindult hivatalos lapba.
- 45 *öt láb két hüvelyk* — régi, Angliában még ma is használt hossz-mértékek. Nálunk az ún. *bécsi lábat* és az ennek tizenketted részét kitevő *bécsi hüvelyket* használták: 1 láb 31,6 cm, 1 hüvelyk 2,634 cm. Tehát az itt jelzett magasság kb. 163 cm. Jókai gyakran használta hősei külsejének leírásakor ezeket a mértékegységeket, így pl. a *Kárpáthy Zoltán* 1. kötetében: „*Mennyire lehetett szánakozni e szegény négy láb kilenc hüvelyk magas férjün*” (JKK 8. k. 105.); e mértékegységekkel jelölve gúnyolódott Gyulai kis termetén is tréfásan Jókai az 57. sz. cikkében (JKK 160.).
- 47 *pft.* — pengő forint. Az 1858-ban bevezetett pénzreformig kétféle forintérték volt használatban: egy pengőforint (ércpénz) 2 és fél váltóforintnak felelt meg.
- 24 *p. mérő gabona deputatum* — a „mérő” régi magyar űrmérték; száraz anyagok, pl. gabona mérésére használták. Nagysága vidékenként változott. Itt a leggyakrabban használt 62,5 l-nek megfelelő „pozsonyi mérő”-ről van szó. Az említett „deputatum” — élelmi járandóság, azaz természetbeni jövedelem, — 150 l. gabona.
- 65 *Sensál* — ügynök; itt: házasságközvetítő
- 94 *consummálva van a házasság* — végbement, azaz megkötöttet a házasság.
- 99 *megházasodtak neki* -- Jókainak annyira tetszett ez az anekdotai fordulat, hogy nemcsak anekdotagyűjteményeiben találkozhatunk vele, hanem egyéb írásaiban, így magánlevelében is felhasználta. Váli Eszter, Jókai húga említette egy későbbi visszaemlékezésében, hogy Jókai, mikor Károly bátyjával együtt, hűguk beleegyezése nélkül adták el édesanyjuk halála után mindhármuk közös nyéki birtokát, „Móric maga azt írta, »úgy tettünk mint az egyszeri legénynek, mikor otthon sem volt megházasodtak neki.«” (L.: OSzK FolHung 2261. 524. fol. Váli E. levele Hegedűs Sándorhoz.)

Sor:

142 *virtuosos* — itt: erényes

151 *fakó szán* — vasalatlan és festetlen (lovas)szán

207 *sicut leo rugiens* — mint ordító oroszlán. Idézet a bibliából, Szent Péter apostol első leveléből (5.8. „sicut leo rugiens, quaerens quem devoret”: az ördög „mint ordító oroszlán szerte jár, keresvén, kit elnyeljen”. Károli Gáspár ford.).

Jókai többször idézte e mondást műveiben, így pl. nem sokkal utóbb a 3. sz. írásában (JKK 13 : 10), majd a 135. sz. cikkében (JKK 362 : 9) és az *Enyim, tied, övé* c. regényben (JKK 29. k. 20 : 30) is.

225 *összeg'seftőlődik* — a német „ügylet, üzlet” jelentésű *Geschäft* szó alapján alkotott tréfás kifejezés: „összegescheftelődik”, azaz üzleti alapon megkötik a házasságot, a partit.

2

BUDAPESTI ÉLET

[1851. júl.] 12—13.

M: Remény 2. félév 1. füzet [júl. 6. körül] 48.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 Vahot Imre lapját, a Reményt az év második felétől kezdve, minthogy Vahot júl. elején vidékre utazott, gyakorlatilag Jókai egyedül szerkesztette (bár szerkesztőként mindkettőjük neve szerepelt a címlapon). Jókai szerzőségére mutat e bevezető cikk szerkesztőre valló hangja, továbbá az is, hogy czzel a főcímmel követik egymást Jókai „Másvilági János” aláírású, e lapban, majd az általa szerkesztett naptárban, a korabeli budapesti életet bemutató írásai.

3

BUDAPESTI ÉLET

I. Egy ünnepnap Pesten

13—19.

M: I. Remény 1851. 2. félév 2. füz. [szept. elején] 90—94.; Másvilági János aláírással.

II. Magyarhon szépségei. Pest 1862.² (Jókai Mór Munkái 27.
Népszerű kiadás) 111–21.: *Kullánc urfi* címen.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 35 Félórát (1862: félóráig)
45 ebédel a kedvedért (1862: ebédel kedvedért)
85 a *frakkom* szabását (1862: az *attilám* szabását)
130 egy civódásom (1862: egy *kis* civódásom)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Eddig csak egy szerkesztő* — az első félévben Vahot még egyedül szerkesztette a lapot; úgy látszik, már akkor felkérte Jókait hasonló cikkek írására, de erre csak akkor került sor, mikor Jókai maga is szerkesztője lett a Reménynek („most már kettő fogja a fülemet”).
sollícitált — sürgetett, noszogatótt. Jókai tréfás írásaiban gyakran beszélt, írt magáról harmadik személyben (pl. a Kakas Márton-levelekben).
- 7 *Már két év óta nem láttam Pestet* — Tardonai bújdosásából Jókai már 1849 végén visszatért Pestre, de biztonsági okokból még jó ideig elvonulva élt. A két év azonban inkább arra vonatkozhat, hogy ez idő alatt nem volt alkalma beszámolni a fővárosi eseményekről.
- 10 „*mint az ordító oroszlán. . .*” — az idézet forrására nézve l.: az 1. sz. cikk 207. sorát és jegyz. (JKK 11, 589.).
- 38 *Belépett Kullánc ur* — Jókai Horatius I. 9. szatírjából vette az összevissza fecsegő, lerázhatatlan, tolakodó Kullánc úr alakját. Horatius hőjét sem lehetett sem hosszú gyaloglással, sem ismerős meglátogatásával lerázni. A latin szatírában végül is a bíróság épületébe való menekvés, Jókainál a színház hozza el a rég óhajtott szabadulást.
- 41 *három mérföld* — a mérföld különböző értékű hossz mérték; itt talán a legrövidebb hosszúságú angol mérföld (1609 m) távolságról van szó, azaz kb. 5 km-ről.
- 60 *paraszt mérföld* — talán a magyar mérföld távolságáról van szó: 1 magyar mérföld = 8,3536 km.
- 72 *Ecce!* — Ime!; itt inkább „nahát, nagyszerű” értelemben.
- 76 *Richtig* — Helyes, csakugyan

Sor:

- 106 *confidenter* — tolakodón, bizalmaskodón
- 148 *Ariadne* — ógörög mitológiai alak, Mínosz krétai király leánya. Kedvese, Thézeusz — bár a tőle kapott fonál segítségével szabadult ki halálos veszedelméből, Minotaurusz barlangjából, Athénba hazatérőben, út közben, elszökött tőle.
- 159 *a Trattner-házat* — a 18., 19. században neves nyomdász- és könyvkereskedő család őse, Trattner János Tamás (1711–1798) Mária Terézia udvari nyomdásza volt. Pesti vállalatát rokona, T. Mátyás (1745–1828) vezette, majd 1827-től, ezekben az években is, Károlyi István (1827–1863) állt a vállalat élén. A gyakran emlegetett Trattner-ház a mai V. kerületi Petőfi Sándor utca elején még ma is áll (3. sz.).
- 187 *ma a színházban Violát adják* — Szigeti József még 1841-ben írt, de ekkor „újra beadott s ezúttal elfogadott” *Viola, vagy az alföldi haramia* című népszínművét 1851. ápr. 12-én mutatta be a Nemzeti Színház. A nyár folyamán csak jún. 22-én játszották vasárnap a darabot, így Jókai utalása csak erre az előadásra vonatkozhat.
- 217 *a Svábhegyről fogok irni* — ezt az ígéretét Jókai csak a következő évben megjelent *Országos Nagy Naptár 1853-ik évre* című, általa szerkesztett kiadvány lapjain váltotta be.

4

NEMZETI SZÍNHÁZ

[1851. szept.] 20–21.

M: Remény 2. félév 2. füz. [szept. eleje] 94–95.; Jókai Mór aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 2 *kandur-karcolatok* — A Remény 2. félévi 1. füzetében „A nemzeti színház Kandurja” aláírással egy igen alacsony színvonalú, szellemtelen, személyeskedő *Karcolatok a Nemzeti színház dolgairól* című írás jelent meg. Bár júliustól gyakorlatilag már Jókai szerkesztette a lapot, az általa kifogásolt „kandur-karcolat” megjelentetése nyilvánvalóan még Vahot nevéhez fűződik.
- 6 *1843-ban 44-ben a népszínmű* — Szigligeti Ede e maga által

Sor:

- teremtett műfajban ezekben az években aratta első sikereit. A *Szökött katonát* 1843-ban, a *Két pisztolyt* 1844-ben mutatták be. (Vö. a 137. sz. cikkel JKK 367.).
- 7 *Czakó föllépései* — Czakó Zsigmond (1820—1847) a romantikus magyar drámairodalom tragikus sorsú, kiemelkedő egyénisége első sikerét az 1844-ben bemutatott *Kalmár és tengerész* c. drámájával aratta, de a még nagyobb elismerést, a kimagasló, vezető művészek, írók igaz barátságát az 1845-ben bemutatott *Végrendelet* c. mű hozta meg számára. Nem csak közvetlenül öngyilkossága után, de még ebben az évtizedben is többször emlékezett meg szeretettel és elismeréssel elhunyt barátjáról Jókai (l.: JCB 1. k. 437. és a 32. sz. cikket JKK 116—17.).
- 8 „*Egy pohár víz*” — Eugène Scribe (1791—1861) 1840-ben írt színművét, Nagy Ignác fordításában, már 1841. máj. 10-én bemutatta a Nemzeti Színház: 1845-ben újra sikerrel játszották. Abigail szerepét Prielle Kornélia alakította.
- 11 *a bekövetkezett mozgalmas évek az alkalmi drámáknak nyitottak tért* — A forradalom és szabadságharc hónapjaiban a közélet eseményei, a politika és a harc kötötték le a közönség figyelmét. 1848 júliusában Bajza József is felcserélte a színház művészeti vezetését Kossuth Hírlapjának szerkesztésével. Új magyar műveket csak az év utolsó hónapjaiban mutattak be: októberben Szigligeti *Egy táblabíró a márciusi napokban* c. művét, novemberben ugyancsak Szigligetitől a *II. Rákóczi Ferenc fogságát* és decemberben Dobsa Lajos *Március 15-ke* c. színművét. 1849-ben — a forradalom bukásáig — pedig már csak egyetlen magyar mű került bemutatásra: Obernyik Károly *A magyar kivándorlott a bécsi forradalomban* c. drámája (L.: Vahot Imre: *Nemzeti színházunk három utóbbi évének története*. Remény 1851. 1. félv. 1—5. füzet.).
- 12 *negyvenkilenc vége felé* 1849. júl. elején a kormány újra elhagyta a fővárost, hamarosan a forradalom is elbukott; a magyar nyelvű drámai előadásoknak alig akadt Pesten közönsége. Nov. elején sor került ugyan Czanyuga József (1816—1894) *Gazdag nő* c. vígjátékának, majd Szigligeti *Liliomfjának* bemutatójára, de mivel a színház ekkor inkább csak a magyarul nem tudó megszállók és a német polgárok látogatására számíthatott, operaelőadásokkal, elsősorban Hollósy Kornélia felléptével igyekezett közönséget biztosítani a színház vezetősége (l.: Vahot id. cikke).
- 13 *50-ben a Lagrange-saison* — Anna de La Grange (1825—1905)

Sor:

kiváló francia énekesnő 1850-ben vendégszerepelt először hazánkban. Különösen 1850. júl. 18-án ünnepelte őt forró lelkesedéssel a magyar közönség, mert Erkel *Hunyadi László* c. operájában, Szilágyi Erzsébet szerepét alakítva, magyar ruhában lépett színpadra. Erkel az ő számára írta az opera egyik híressé vált áriáját (Lagrange-ária). La Grange 1850. máj. 28-i első fellépésétől nov. közepéig heti 2–3 alkalommal szerepelt a Nemzeti Színházban. Vahot Imre — idézett cikksorozatában — így jellemezte e hónapokat: „drámai művészetünkre nézve a legszomorúbb időszakot tünteti föl. Tulajdonképpen és valódiilag nem is lehet azt egyébként, — mint operai időszaknak, *De La Grange-szezonnak* nevezni”. — Jókai ez írása keletkezését megelőző hetekben a francia operaénekesnő ismét Magyarországon tartózkodott; júliusban háromszor vendégszerepelt a Nemzeti Színházban. Többek közt újra fellépett a *Hunyadi László*ban is.

15 *Czakó Zsigmond* — színészként is működött a Nemzeti Színháznál, bár igazi sikereket csak drámaíróként aratott.

Egressy Gábor (1808–1866) — korának kimagasló tehetségű és műveltségű színművésze, Jókai, s egykor Petőfi barátja, a forradalom után — aktív politikai szereplése miatt — emigrálni kényszerült. 1851-ben hazatérhetett Törökországból; az év okt. 27-én nyomtatásban is megjelent *Törökországi naplójának* Kosuth-ellenes megjegyzései eszközölheték ki számára a hazatérési engedélyt. A MH 1851. okt. 8-i száma Egressy haditörvényészi ítéletét már az aug. 25-én kelt amnesztia szövegével együtt közölte. Jókai e cikkének végén olvasható, Egressy közeli felléptére vonatkozó reménye ebből táplálkozhatott, de túlzott optimizmusnak bizonyult. Még majdnem három évnek kellett eltelnie, míg Egressy „magas engedélynél fogva visszaadatott azon színpadnak, melynek egyik alapítója és éke volt” (l.: PN 1854. ápr. 19.). Rövid vidéki vendéjáték után 1854. máj. 10-én léphetett a forradalom bukása után először a Nemzeti Színház színpadára. (L.: 36. sz. cikk. JKK 121.)

Lendvay Márton (1807–1858) — színész, a Nemzeti Színház egyik alapító tagja, vezető művésze ebben az évtizedben, betegsége miatt, már keveset szerepelt. 1851-ben is — hosszú betegség után — csak jún. 2-án lépett fel először Schiller *Haramiak* c. drámájában, „de egészsége helyreállásaig egyszersmind utószor” — írta Vahot a Remény 2. félévének 1. számában megjelent *Nemzeti Színházi Szemléjében* (46.). Felgyógyulásának reményéről, s remélhető újabb szerződteséről majd csak okt. 16-án

Sor:

- adott hírt újra a MH (Vö.: 8. sz. cikk és jegyz. JKK 39, 604.)
- 19 *Grahn Lucile* — az 1824-ben született dán táncosnő nagyobb európai körút után 1851. jún. 11-én lépett fel először a Nemzeti Színházban. Bár Vahot idézett színházi *Szemléjében* fanyalagva írt az ő és Ambrigio balettművész felléptéről („a vendégművészek nem igen ragadták el a közönséget”), a többi lapok egyhangúan magasztalták művészetét. „Ily mimikai s plastikai tőkélyt látni kell” — írta Bulyovszky Gyula Grahn Lucile második felléptéről, a *Gizella* c. balett előadásáról a MH-ban (1851. jún. 18.).
- 26 *a helybeli tánckar-személyzet kiképzése* — a MH tudósítója szerint is „a tánckaron nagyon meglátszik az új tanítóné, G. Lucille keze” (MH 1851. jún. 27.).
- 38 *Jövő őszre* — 1851. őszére, ti. a következő, őszi színházi időszakra; az ígért darabok közül egy sem került bemutatásra az 1851. év folyamán.
- 40 *Szigligeti Nagy Constantinja* — Szigligeti Nagy Constantinusról szóló *Világ ura* című drámája csak 1856. okt. 2-án került bemutatásra. (L.: a 104. sz. cikket és jegyz. JKK 275, 759.)
- 42 *IV. István, III. Béla* — Szigligeti ilyen című történeti színműveit 1852. ápr. 3-án, ill. máj. 10-én mutatta be a Nemzeti Színház. *Északinak* — Éjszaki Károly (1818–1907) ígért művei közül csak *Egy kis ármány* című vígjátéka került színre. 1854. febr. 14-én.
- 43 *Vahot* — Vahot Imre (1820–1879); legközelebb *Éji zene* című dalos vígjátékát mutatták be 1852. febr. 1-én.
- 44 *Obernyik* — Obernyik Károly (1814–1855) drámaíró, a Tizek Társaságának egykori tagja ez időben Pesten élt; ősszel Kecskemétre költözött tanárnak. *Khelonisz* című történelmi drámáját 1854. nov. 8-án mutatták be. (L.: 41. sz. cikk. JKK 127.) *Brankovics György* című, befejezetlen drámája már csak halála után, 1856. jún. 2-án került színre (L.: 84. sz. cikk és jegyz. JKK 225, 726.). *Szigeti* Szigeti József (1822–1909), a Nemzeti Színház író-színésztől a már az év első felében bemutatott *Viola* című népszínműve után csak 1855. okt. 31-én hozott színre új művet a színház: a *Vén bakancsos, és fia a huszár* című népszínművét. *Dobsa* — Dobsa Lajos (1824–1902) a szabadságharc bukása után fél évig a hírhedt Neugebäude épületében raboskodott; utána hosszabb ideig nem hagyhatta el Pestet. Számos színművét mutatták be az 50-es években. Jókai e cikke után elsőnek *Guttenberg* című drámája került színre 1852. márc. 8-án.

Sor:

Nagy Lajos és kora — Hegedűs Lajos (1818—1860) színész-írónak ez a történeti színműve csak 1856. szept. 22-én került bemutatásra. (L.: 103. sz. cikk és jegyz. JKK 274, 757.) Említett „előbbi drámája” *A hazatértek*, 1851. máj. 24-én került színre.

- 51 *egy kimerítő véleményadással lesz szerencsém föllépni* — Bár a félév folyamán, a Remény utolsó számában — aláíratlan cikkében — Jókai újra foglalkozott nemzeti színházi ügyekkel, ígérteét igazán csak később, a VU-ban megjelent írásaiban válthatta be.

5

A NAGYIDAI NÓTA

21—24.

M: I. Remény 1851. 2. félév 2. füz. [szept. eleje] 95—96.; *Sajó* aláírással.

II. *Országos Nagy Naptár* 1853-ik évr. 12—13.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- I „*Violában*” — Szigeti József népszínművében. (Vö. JKK 18 : 187, 591.)
- 31 *Fáro hesz! Fáro hesz!* — A „Fáraó-ének”, vagy „keserves nóta”, „nagyidai nóta”, „nagyidai cigányok keserve” stb. néven az irodalomban többször is említett, idézett cigány nóta szövege valóban élt a cigányok között. József főherceg *Cigány nyelvtan* c. művében több változata is megtalálható, köztük az is, amit Korcsek Pál tanult még gyermekkorában a Zólyom városa végén lakó cigányoktól. Az ő szövege olvasható a *Viola* kéziratában, és — kevés eltéréssel — ezt közli Jókai is. Mivel a szöveget általában cigányul nem tudó laikusok jegyezték fel — négy sor kivételével — József fhg. szerint az ének fordításán a tudósok hiába fáradoztak (l.: i. m. Bp. 1888. 317—321.). — Arany János is, a szintén 1851-ben írt *A nagyidai cigányok* c. művének IV. énekében idéz e cigány énekből pár sort, ill. egy-egy kifejezést (l.: Kritikai kiad. III. k. 1952. 262.).
- 61 *Csajóré, csajóré* stb. — A négy soros „allegró” magyar fordítása: „Kis leány, kis leány,/ Eszem a lelkedet,/ Eszem a lelkedet,/ Hozz nekem kis vizet.” (L.: József fhg i. m. 318.).

Sor:

- 78 Nem Korcsek Pál (1819–1897), a Nemzeti Színház negyven évig epizódszerepeket: kántorokat, énekmestereket, házmestereket, alakító tagja írta a dalt; ő csak leírta, de magyar fordítását úgy látszik ő sem ismerte.

6

BUDAPESTI ÉLET

Variációk az itélet napja fölött

24–29.

- M: I. Remény 1851. 2. félv. 3. füz. [sept. eleje] 135–139.; aláírás nélkül, de a tartalomjegyzékben Másvilági János a szerző.
II. a) *A magyar nép adomái.* 1856. 242–250.: *Az itélet napja* címen.
b) *A magyar nép élce szép hegedűszóban:* ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 56 már július (1856: már 185* július)
57 bucsujárásokkal *énekelve*, imádkozva (1856: bucsujárásokkal, imádkozva)
59 Isten *városunkról* az (1856: Isten az)
63–74 [a kötetkiadásokból ezek a sorok hiányoznak]
80 Jul. 28-kán (1856: 185* július 28-kán)
96 már *meg is gyujtották* (1856: már meggyujtották)
111 népség, s mintha (1856: népség mintha)
119 Lcesik az asztal (1856: Leesik asztal)
136–42 [Ezek a sorok *A magyar nép élceből* hiányoznak.]
154–56 vége van. — „Hát te hol jártál szerencsétlen?” *riad rá gazdája.*
— *Hát nagyon drágára tartotta a zsidó, felel nagy bölcsen a legény.*
— *Megállj! (M. nép élce: vége van. — A zsidó, — felel nagy bölcsen a legény — egy huszasért tartotta darabját, mikor kértem, megállj)*

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Magyarország területén 1851. júl. 28-án részleges napfogyatkozás volt látható. A lapok már előre bejelentették a várható eseményt,

Sor:

- népszerű tudományos cikkekkel próbálták eloszlatni az emberek babonás félelmét (melyet csak fokozott a júl. 1-i, nemrég átélt földrengés is), de a korabeli lapok híradásai, és többek közt Jókai tréfás írásának tanúsága szerint, a megnyugtató nem igen sikerült. Az évtized folyamán természeti jelenség, például üstökös közeledése még többször is okozott világvége-hangulatot (l.: az 1857-es cikkeket), de Jókai mindig igyekezett eloszlatni, nevetségessé tenni a babonás félelmeket. Az *ítélet napja* című, az 1857-es Délibáb Naptárban megjelent elbeszélésében az 1818-ban lábrakapott világvégehangulat elítélésével próbálta kortársait megszabadítani félelmeiktől (l.: *Népvilág*. NK. 16. k. 107–27.).
- 1 *fátum* — balsor; valószínűleg nemcsak a természeti csapásokra, hanem az elbukott forradalomra és következményeire is utal itt Jókai.
- 5 *9 év előtt a legnagyobb napfogyatkozást láthatták* — 1842-ben hazánkban teljes napfogyatkozás volt észlelhető.
- 13 *petsenének* — a 6. (XXIV.) noteszben jegyezte fel Jókai: „Pecsenének hitták a bessenyőket Pecsen kályharakó” (l.: *Följegyz.* I. 244.
- 16 *hiába dobantott Galilei lábával a földre* — Jókai számtalanszor felidézi műveiben a nagy olasz csillagász, Galileo Galilei (1564–1642) alakját s mondását („Eppur si muove” — „És mégis mozog a föld”), mellyel, lábával állítólag megdobbantva a földet, visszavonta kikényszerített, a föld forgását megtagadó vallomását. Jókainak a jövőért, a haladásért küzdő hősei — jelképesen értelmetve a lábdobantást — tettükkel mintegy mozdulni kényszerítik az addig álló földet, azaz a maradiságot, a megkövesedett múltat, s az ezt őrző rendet. A *Politikai divatokban* például a sajtószabadság kivívásáról, az első szabad sajtótermékekről mondja: „Milyen Galilei-rugás volt ez ennek a földtekének”. — Az *Eppur si muove* című regény jegyzetében Margócsy József részletesen felsorolja Jókai Galilei-utalásait (JKK 22. k. 525.).
- 17 *hiába esett Newton orrára az alma* — azaz hiába fedezte fel Isaac Newton (1642–1727) a mechanika alaptörvényeit, melyek közül az egyik felismerésére — állítólag — egy orrára esett alma vezette rá.
- hiába nyelte el Jónást a cethal* — Jónást — az ószövetségi legenda szerint — az i. e. 8. században egy cethal nyelte el a tengeren, majd harmadnapra élve partra tette (l.: *Jónás könyve*. 1–2.).
- 48 *vagy az aequator alá, vagy a pólusokhoz fordulunk* — ez az ötlet, hogy a föld megrázkódtatása következtében össze-vissza egy-

Sor:

- másra esnek a földrészek, és a lakóik vagy az egyenlítő alá, vagy a föld sarkaira esnek, ill. hogy összecserélődnek az országok, többször is előkerül Jókai ez évtizedbeli írásaiban. (L.: a 12. és 149. sz. cikkekben. JKK 59. és 405.)
- 50 a *magnetizmustól származik* — a „magnetizmus” igen sokat foglalkoztatta Jókait; műveiben számtalan helyen találkozunk vele. Franz Anton Mesmer svájci orvos 1766-ban írt *De planetarum influxu (A bolygók befolyása)* című doktori értekezésében vetette meg a magnetizmus, azaz delcesség tanának alapját. A mágnesség szerinte a világegyetemből bizonyos fémek közvetítésével a Földre hozható energia; a fluidum, azaz e kozmikus erő a testbe áramolva csodás, gyógyító hatást is kifejthet. A következő évben külön cikkben is foglalkozott Jókai a magnetizmussal (JKK 61–63., 615.); itt csak az égitesteknek a földre kifejtett hatását említi.
- 59 *cásusát* — itt: eseményét
- 63–73 *A magyar gazda-ember* stb. — Ugyanezekkel a gondolatokkal, hogy a magyar parasztember nem ijedős, őt nem rémíti a világ vége, a közelgő üstökös, 1857-ben Jókai több írásában is találkozhatunk, így pl. a 123. és 152. sz. cikkekben. (JKK 322 : 22; 410 11–13.)
- 77 *normalis nap* — azaz norma nap, színházi szűnnap. A Jókai által szerkesztett *Országos Nagy Naptár 1853-ik évre* 2. lapjának a *Norma napok, mellyeken felsőbb rendeleteknél fogva, színházbani előadások eltiltvák* című közleménye e színházi szűnnapok alábbi felsorolását adja: „Hamvazószerda, Gyümölcsoltó Boldogasszony, Virágvasárnaptól fogva egészen husvétnapig, Pünkösöd nap, Urnap, Nagy Boldogasszony, Szt. István király, Kisasszony-nap, Minden szentek napja, Karácsony böjtje és napja”.
- 80 *Jul. 28-kán reggeltől kezdve...* — a MH is, júl. 30-i számában, így számolt be e nevezetes napról: „A két főváros közönsége 28-án a napfogyatkozás tiszteletére úgy szólván ünnepet ült. Már kora reggel elkezdődtek a vándorlások ki az emelkedettebb helyekre. (. . .) Nekünk az egész *fogyatkozásban* legjobban tetszett a *bőség*, melylyel ez a temérdek dilettáns csillagász ellátta magát, pecsenyék, kalácsok és lepények. . .”
Jókai utóbb a *Hajdan, most és valaha* c. írásában is megemlékezett erről a napfogyatkozásról, illetve, hogy mennyien menekültek félelmükben a hegyre (l.: *Megtörtént regék*. NK 61. k. 267–68.).
- 87 *leányasszony* — nemes, vagy polgárleány, kisasszony
- 97 *Magam szemével olvastam a placatokat* — E plakátok által hirdett

Sor:

- előadásokról így adott hírt a MH júl. 27-én: „...holnap a »napfogyatkozással« együtt csakugyan meg lesz a világ vége is — a városligeti arénában, hol ily című 2 felvonásos tündéres német bohózat fog adatni: »A napfogyatkozás Pesten vagy a világ vége« írta J. N.”
- 102 *számtalan füstös üveg fordul az ég felé* — a napfogyatkozás alkalmából — a MH júl. 31-i híradása szerint — állítólag 1700 sötét, bekormozható üvegdarabot vásároltak a pestiek az üvegboltokban, hogy figyelemmel kísérhessék a nap megfogyatkozását.
- 104 *vajas szarvas* kifli alakú kis vajas sütemény
- 116 *Pán nyebojsza* — „Félelem nélküli úr”, azaz, aki nem fél.
- 131 *csak egy forintot kap* — egy ausztriai, nálunk is használt forint 20 garast tartalmazott.

7

BUDAPESTI ÉLET

III. Divina comodia

29–35.

- M: I. Remény 1851. 2. félév 5. füz. [nov.] 237–240.; Másvilági János aláírással.
- II. *Magyarhon szépségei*. Pest 1862.² (Jókai Mór Munkái 27. Népszerű kiadás.) 121–28. *Kulláncs urfi* címen, a Reményben *Egy ünnepnap Pesten* címen közölt cikk megszakítás nélküli folytatásaként.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 66 *elkezdett magán* (1862: *elkezdett egészen magán*)
- 131 *ez előadáson* — (1862.: *az előadáson*)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím *Divina comoedia* (Isteni színjáték) — Dante művének címe; Jókai valószínűleg a cikkben említett színházi előadásra vonatkoztatva adta — kicsit gúnyolódva a nagy lelkesedésen — ezt a címet írásának.

Sor:

- 1 *Kullánc ur* — már a 3. sz. cikkben is feltűnik ez a Horatius által megteremtett költött személy (l.: JKK 14 : 38, 590.)
- 8 *gyalogság* — valószínűleg a poloskákról van szó.
- 10 *skolopendrum* (scolopendra) — százlábú
- 22 *Toldy János* — később is többször szereplő erőművész. „A magyar Herkules, Toldy János a londoni amphitheatrum első erőművészeivel Neupert Amotheussal Konstantinápolyba szándékozván, átutaztában a budai nyári színpadon egypárszor föl fognak lépni” — írta a MH 1851. aug. 28-án; produkciójukról pedig így adott hírt szept. 4-én: „Toldi János az önmaga által kitett kétszáz forint jutalomért mészároslegényeket vagdos földhöz, társa, Neupert pedig fejével egy pezsgó butellia tetejére állva (. . .) sült csirkéek elköltésével küszködik”.
- 23 *a híres Babszem Jankó Tom Pouce* — törpe színész; a budai nyári színházban szept. 9-én kezdte meg előadásait (l.: MH 1851. szept. 7.). Jókai még az 1900-ban írt *A hajdani Nemzeti Színházról* című írásában is megemlékezett ez évtizedbeli fellépteiről („Elhozattuk Tom Poucet (Hüvelyk Tamás), a világ legkisebb törpéjét; én magam verseket is írtam hozzá. Az is dicsőség: legkisebbnek lenni” (l.: *Emlékeimből*. HhM 4. k. Bp. 1912. 41.); az 50-es években azonban nem nézte jó szemmel szerepeltetését (l.: 42. sz. cikk. JKK 129.).
- 24 *a tigrisszelidítő* — Kreutzberg „állatseregletével” augusztusban érkezett Pestre. (L.: MH 1851. aug. 20., szept. 4.: „Kreutzberg ur nejjével együtt az oroszlán barlangjába megy és hiénákkal viaskodik”.)
- 25 *Rachel*, Elisabeth-Felix (1820–1858) — híres francia színésznő. A párizsi Théâtre Français és Odéon színházak művészeiből összeállított együttesével 1851. őszén vendég szerepelt hazánkban a pesti Nemzeti Színház színpadán. Előadásainak sorrendje: szept. 5.: Corneille *Les Horaces*; 6-án: Racine: *Phèdre*; 7-én: Scribe *Adrienne Lecouvreur*; 9-én: Lebrun *Maria Stuart*; 10-én V. Hugo: *Angelo*; 11-én újra *Adrienne Lecouvreur*.
- 32 *Angelót adták, meg Lesbia verebét* — Jókai tehát a szept. 10-i előadásról írta a tréfás beszámolóját. A *Lesbia verebe* (*Le moineau de Lesbie*) M. Barthel egy felvonásos komédiája. A Rachel közreműködésével előadott híres színművek mellett minden alkalommal színre került egy-egy rövidebb vígjáték is. Első nap Dumas *Le Mari de la veuve* (*Az özvegy férje*) c. 1 felvonásos vígjátéka; a *Phèdre* előtt Molière *Les précieuses ridicules* (*Kényeskedők*) stb.

Sor:

- Ezek a rövidebb vígjátékok hol megelőzték, hol követték a fő darabot.
- 45 az egyik *Angelót*, a másik *Rodolfót szokta játszani* — Victor Hugo *Angelo* c. drámájának két szerepe.
- 55 *enthusiált* — rajongó, lelkesedő
- 87 *hisz ez Angelo első felvonása volt*, stb. — Ily tréfás esetről, hogy ti. a franciául nem tudó közönség egy része nem tudta, hogy mikor játsszák a vígjátékot, és mikor Corneille tragédiáját, szept. 8-án számolt be a MH: „A francia színészek tegnapelőtti előadásán »az özvegy férje« című vígjáték alatt szörnyű kétséges minálkkal mondá egy *néző* (a szó teljes értelmében) a másíknak: Bruder! furcsa unalmas vígjáték lehet ez, hiszen az ördög sem kacag — máskor még a szomorujátéknak is jobban röhögünk.” — Lehetséges, hogy ez a tréfás híradás adta az ötletet Jókainak e cikke hasonló fordulatához.
- 123 „*Kőöőöör!*” — A francia *coeur* (szív) szó fonetikusán írt, elnyújtott változata.
- 167 *Aeol hársa* — az ógörög mitológiában Aiolosz szélísten hárfája, melynek a szél által megszólaltatott húrjai gyönyörű harmóniában csengenek össze.
a memnon szobrok dala — Memnon a görög mitológia szerint Eosnak, a hajnalnak fia, Etiopia királya volt. Az ő nevét viseli a III. Amenophis király két hatalmas, i. e. 1400 körül, Theba mellett felállított ülő szobra is, melyek állítólag zengő hangot adnak.
- 168 *a bujdosó csillagok zengése* — helyesebben: a szférák zenéje, ill. harmóniája. Egy babiloni eredetű, majd Püthagorasznak tulajdonított elképzelés szerint a bolygók keringésidejének, és a hangok viszonzásámainak ugyanaz a harmónia a lényege; maga a tiszta harmónia.

8

IRODALOM, SZINHÁZ, KÖZÖNSÉG

Néhány szó criticusainkhoz

35—41.

M: Remény 1851. 2. félév 6. füzet [dec. 13. körül.] 283—85.; az aláírás helyén: * *

Sor:

- 9 *Graefenberg* — ez időben híres osztrák gyógyfürdő volt Freiwaldau mellett, 632 m magasán. (Ma Jeseník, CSSR) Miután Vinzenz Priessnitz (Priesznicz 1799—1851) osztrák paraszt felfedezte a hideg víz gyógyító hatását, 1826-ban itt állította fel első vízgyógyintézetét. (1847-beli magyarországi látogatásáról egykorú híradásaiban Jókai is említést tett; l.: JCB 1. k. 106., 662.) A magyarok közül is sokan kerestek gyógyulást e fürdőhelyen (Tompá, Pákh, Wesselényi, stb.). 1859-ben Jókainé is ott gyógyíttatta magát; ekkor Jókai is felkereste Gräfenberget. (L.: *Graefenbergi viszhang* c. K-s M-n versét: „Vizből jövök, vizet ittam” stb. Ű 1859. aug. 6. 3. k. 105.)
- 38 *verseinek Maecenast keresendő* — itt: kiadót keresni. Maecenas i. e. 8-ban elhunyt gazdag író- és művészpártoló római úr volt.
- 40 *Wigand* (Ottó 1795—1870) — lipcsei könyvkiadó és -kereskedő; 1827—32 közt Pesten működött.
- 42 *Vörösmarty megbecsülhetlen hős költeményeért annyi díjt kapott* — Vörösmarty 1825-ben megjelent *Zalán futása* c. hőskölteményét a maga költségén adta ki. Előzőleg kibocsátott előfizetési íveire igen lassan gyűlt a pénz, de lassan fogytak a könyvtárúrnál letétbe helyezett, már kinyomtatott példányok is (l.: Gyulai P.: *Vörösmarty életrajza*. Bp. 1895⁴. 97.).
- 49 *tizennégy írot hívtak különféle tanári állomásokra* — a forradalom bukását követő nyomott politikai légkörben és megélhetési lehetőség híján szívesen vállalták el az írók is a vidéki iskolákban felkínált tanári állásokat. 1851 őszén is többen távoztak a fővárosból: ifj. Szász Károly Nagykovácsán, Obernyik Károly Kecskeméten, Erdélyi János Sárospatakon kapott tanári katedrát. (Pestről való eltávozásukra nézve l.: MH szept. 24., nov. 11., 13.) Mentovich már 1850. eleje óta tanított Nagykovácsán, hová — többek közt épp az ő hívására — czeekben a hetekben érkezett meg Arany János is. Losonczi László Kecskeméten tanárkodott, Lévay Józsefet — Gyulaihoz 1851. szept. 28-án írt levele szerint — ekkor hívták Pápara. (l.: GyPLev. 102.)
- 54 *Egressy naplója* — a *Törökországi Napló* megjelenéséről okt. 16-án ill. 27-én adtak hírt az egykorú lapok (MH, PN).
Lisznyay versei — Lisznyai (Damó) Kálmán (1823—1863) költőnek, ezidőben az ún. „kelmei népiesség” egyik fő képviselőjének szept. utolsó napjaiban megjelent *Palóc dalok* című versgyűjteménye oly szokatlanul nagy sikert aratott, hogy alig két

Sor:

hónap múltán, dec. 5-én má: második kiadásáról olvashatunk kritikát a MH-ban.

55 *Heckenast* Gusztáv (1816–1878) – pesti könyvkereskedő, kiadó és nyomdatulajdonos 1832-ben vette át sógorától, Wigand Ottótól a vállalatot; 1840-ben Landerer nyomdásszal társult. Korának egyik legjelentékenyebb magyar kiadója; Jókai számos művét is ő jelentette meg. Ő indította meg 1854-ben a VU-ot, ő adta ki 1857-től a MS-t. (1873-ban vállalata a Franklin Társulatba olvadt be.)

57 *Emich* Gusztáv (1814–1869) – korának másik nagy pesti könyvkereskedő, könyv- és lapkiadó vállalkozója. Ezekben az években ő adta ki a PN-t.

Petőfi verseinek második kiadásaért adott 2000 pengőt – A később általánosan elterjedt téves adat forrása talán éppen Jókainak ez a cikke. Petőfi, az 1847. jún. 6-án Emichel kötött szerződése szerint, az addig megírt verseinek második kiadásaért nem 2000, hanem csak 1500 pft-ot kapott. Az ugyanezen szerződésben szereplő 2000 forintért nemcsak az addig megírt összes verseit, hanem még egy kötet még ezután megírandó versét is eladta Petőfi – örökre! (L.: PÖM 5. k. 170. és H. Törő Gy.: *Petőfi anyagi helyzete. Tanulmányok Petőfiről.* Bp. 1962. 75–80.)

60 *a nemzeti könyvtár* – Toldy Ferenc 1851. jún. 9-én kelt *Értesítésében* jelentette be, hogy saját külön vállalatában megindítja a *Nemzeti Könyvtár* új folyamát, melyben a XVI., XVIII. századi írók – Zrínyi, Liszti, Cserei – munkáit jelenteti meg. A *Nemzeti könyvtár előrajza* és *A magyar közönséghez* című, ugyanakkor kelt közleményt Ürményi, Kazinczy Gábor, Zsedényi, Eötvös, Toldy, Erdélyi, Jókai, Reguly, Fáy, Kemény, Somsich P., Hunfalvy, Csengery, Vida és Fényes Elek írták alá (l.: MH 1851. jún. 28.). Az első, Zrínyi munkáit tartalmazó füzet megjelenéséről nov. 8-án adott hírt a PN. – Jókai a század végén többször is megemlékezett a sorozat megindulásáról (l.: az 52. sz. cikke jegyz. JKK 677.). – Az első *Nemzeti Könyvtár* sorozatot az 1840-es években ugyancsak Toldy (Schedel) szerkesztette.

82 *Most a színház bevételei* – Rachel és társulatának hat telt-ház előtti előadása 2000 pft jövedelmet hozott a Nemzeti Színháznak (l.: MH 1851. szept. 13.); a későbbi évek folyamán azonban néha igen lecsökkent a színház bevétele (l.: 40. sz. cikk. JKK 126.).

83 *a belépti díj kétszerte magosabb* – a korabeli, az őszi szeczon előtt felemelt helyárak a következők voltak: 1. emeleti páholy 16 pft – 2. em. páholy 12 pft – földszinti támlásszék 4 ft – földszinti

Sor:

- zártszék és számozott hely 3 ft — földszinti „bemenet” (számozatlan hely) és 2. emeleti zártszék 1 ft 30 kr. — 2. emeleti „bemenet” 1 ft — karzat 20 kr. (l.: PN 1851. szept. 5.).
- 85 *el van foglalva minden hely* — a MH szept. 30-i híradása is hasonlóan ír a páholyok csaknem teljes lefoglalásáról: „... úgy látszik, hogy a belépti díjak (...) fölemelése színházunk pártolóit legkevésbé sem riasztá vissza”.
- 89 *midőn a nemzeti színház megnyílt* — Vörösmarty *Árpád ébredése* című előjátékával Pesti Magyar Színház néven 1837. aug. 22-én nyílt meg a Nemzeti Színház.
- 92 *a színház első énekesének* — Stéger Ferencet, a színház ekkori első énekesét 1854-ben Jókai több cikkben is méltatta (l.: a 34., 36. sz. cikket. JKK 120., 121, 655, 657.). Ebben az évadban — szerződött tagként — 1852. márc. 31-én lépett fel utoljára (l.: MH 1852. ápr. 4.).
- 93 *első énekesnőjének* — Hollósy Kornéliát (1827–1890), híres, külföldön is sok sikert aratott énekesnőket ebben az időben ideiglenes, szeptembertől karácsonyig, ill. jan. 12-ig tartó szerződés kötötte a Nemzeti Színházhoz. Hetente kétszer lépett fel, alkalmanként 200 pft fizetésért (l.: MH 1851. dec. 3.). Januárban még újabb nyolc fellépésre kötött szerződést, de ekkor már a színházra nézve kedvezőbb feltételek mellett (nyolc estére 1000 pft; l.: MH 1852. jan. 16.).
- 115 *szűkkeblű emberek mernek zajt indítani* — Jókai későbbi cikkeiből is kiderül, hogy máskor is az énekesek, táncosok, zenészek léptek fel nagy követelésekkel a színházzal szemben.
- 120 Vörösmarty és baráti körének, az említett íróknak és színészeknek kedvelt találkozó helye az egykori belvárosi Sebestyén-téren levő Csigá-vendéglő volt. E baráti társaságból alakult ki 1841 végén a Nemzeti kör. Jókai több helyen is említést tett műveiben e vendéglőről; az *Eppur si muove* című regényében hosszú, részletes rajzot is adott a Csigá-ról, a benne zajló egykori élcetről (l.: JKK 23. k. 255–57., 445.).
- 121 *Bajza József (1804–1858)* — Ő volt a Nemzeti Színház első igazgatója. 1847. okt. és 1848. máj. között újra ő vezette a színházat. *Nagy Ignác (1810–1854)* — író, lapszerkesztő. A szabadságharc alatti lojális magatartása miatt nem sokkal Világos után, 1849. nov. 15-én már szépirodalmi napilapot indíthatott, a Hf-t. Pár nappal halála után, a 32. sz. írásában szeretettel, részvétellel emlékezett meg róla Jókai (JKK 117–18.).
- 136 *Nem jött e vissza Lendvai?* — hosszabb betegség, majd vidéki és

Sor:

- pesti vendégjátékok után 1851. nov. 1-től lett ismét a Nemzeti Színház szerződötetett tagja.
- 138 *Nincs é visszaadva reményeinknek Egressy?* — 1.: a 4. sz. cikk 15. sorának jegyzetét JKK 593.
- 140 „*ezek már vének, . . .*” — Jókai itt valószínűleg a PN L. betűjegyű tárcaírójának okt. 6-i cikkére válaszol, ki — szemlét tartva „vénebb elsőrangú színészeink”, így Szentpéteri, László, Egressy, Lendvay és Fánccsy színházi tevékenysége felett — elég gyöngéd-telenül így írt: „És midőn az öregebb és edzettebb, de már nem-sokára lefelé hanyatló választottak ekép állnak, hol van a fiatal nemzedék, mely helyöket pótolja”.
- 149 *Rachel* — e cikk írásakor 31 éves volt; színészi pályáját 11 éves korában, 1831-ben utcai énekesnőként kezdte. Csak 1837-ben lett a Comédie Française tagja, de nyilvánvaló, hogy már korábban is sikerrel alakította az említett szerepeket.
- 153 *Dejazet* (Déjazet), Virginia Paulina (1798–1875) — francia színésznő. 5 éves korában lépett először színpadra; később opera-énekesnő lett.
- 156 *a bécsi várszínház* — Burgtheater; udvari, majd állami színház. Mária Terézia alapította 1741-ben. Kiváló társulata, játéktílusza és műsorpolitikája révén a német színjátszás mintaképévé vált.
- 160 *Weisenthurn asszony* — Frau Weisenthurn Janka (1773–1845) német tragikái színésznő és színműíró. Jókai cikkében Weisenthurn alakban szerepel a név; a nyilvánvaló sajtóhibát javítottuk.
- 164 *Anschütz*, Henrik (1785–1865) — német színész, rendező. 1807-ben lépett színi pályára; főleg szavalataival aratta nagy sikereit. Jókai más műveiben is említi nevét (1.: *Politikai divatok*. JKK 14. k. 564.).
- Löwe* (Löwe), Johann Daniel Ludwig (1795–1871) — 1826-tól színésze, 1838-tól rendezője a Burgtheaternek.
- 165 *Rettichnő* — Julia Rettich, családi neve Gley (1809–1866); 1830-tól volt a Burgszínház tagja, 1833-tól Karl Rettich felesége.
- 172 *tíz új eredeti színmű* — ezeket Jókai már a 4. sz. cikkében is említette (1.: JKK 21 : 40–47.)
- 187 *Az igazgatás lehet gyönge* — a színház kinevezett gazdasági igazgatója Simoncsics János, a művészeti ügyek vezetője Fánccsy Lajos (1809–1854) színész és rendező volt.

BUDAPESTI ÉLET

Egy ünnepnap a svábhegyen

41—51.

- K: 1—71. sorig („...kit gonyolni, egyetlen egy"-ig) PIM V-an
V. 1072. 1 fol.
- M: I. ONN 1853-ik évre. (Megj.: 1852. aug. 15. körül.); aláírás
nélkül.
- II. a) *Dekameron* 5. k. Pest 1858. 24—41.; *Zöld mulatság*
(*Humoreszk*) címen
- b) *Dekameron* NK 13. k. 73—83.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 2 fülemülék (1858; NK: fülemilék)
szinte (1858: szintén)
- 4 nemkülönben (K: nem különben)
- 5 művészek, újságírók (K: művészek, — újságírók)
- 7 felébredt (K: fölébredt)
- 9 elől huznák (K: elől húznák)
- 15 ezelőtt (K: ez előtt)
- vigan (K: vígan)
- 19 fertályakós (K. fertály akós)
- 27 unokaöcs (ONN: unokaöccse — elírás! —)
- 36 diákgyerek (1858; NK: diákgyermek)
közül (1858: közül)
- 43 gyermek-kocsit (K: gyermekkocsit)
- 46 többi kis (K: több kis)
- 49 gazdájától (K: gazdájátul)
madarat? (K: madarat.)
- 50 *ma mulatni* (ONN: *mulatni ma* — elírás! —)
- 52 *mint ez angyali* (1858: *mint angyali*)
- 58 *iskolába* (1858: *iskolában* — sh. —)
- 60 *guitarral* (K: *guitarreal*)
- 67 *kocsinülő*k (K: *kocsin ülő*k)
- 86 *Betértek* (1858; NK: *Betérnek*)
- 97 *unokaöcs* (ONN: *unokaöccse*)
- 103 *tudja kő* (NK: *tudja a kő*)

Sor:

- 108 elrugják (1858: elrugták)
128 hol feleségét (1858; NK: hol a feleségét)
138 tragikaivá (NK: tragikai)
160 vegyünk, — ne azt vegyünk (NK: vegyünk, ne — azt vegyünk)
161 aluttejezni (1858; NK: aludtetejezni)
162 árul (NK: árult)
169 commoditásba (ONN: commoditásban — sh. —)
174 bemenetel (1858: bemenet)
186 egy cseresnyefát (1858; NK: egy vad cseresnyefát)
191 lábuknál (1858; NK: lábaiknál)
198 nagyot gurul (NK: nagyot *kanyarodva* gurul)
200 még (NK: míg)
226—31 (1858; NK: — hiányoznak e sorok —)
242 jóizűn (1858: jóizüen)
tizenhat krajcárost (1858; NK: hat krajcárost)
249 elárult (1858; NK: elájult)
256 ötvenedszer (1858: ötvenszer)
258 telepedjenek (1858; NK: *letelepedjenek*)
294 kutyáját (ONN: *kutyafáját* — elírás? —)
300—2 (NK: — e sorok hiányoznak —)
308 tréfából, és (1858; NK: tréfából. — És)
316 hegedülésben (1858: *hedegülésben*)
325 maradt (1858; NK: marad)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím Jókai már 1851 nyarán megígérte, hogy majd ír „*budapesti életképet ünnepnapon a Svábhegyről*” (l.: 3. sz. cikk. JKK 19: 217.)
- 5 és más *efféle gentlemanek* — a cigányokat, írókat, színészeket stb. máskor is együtt említi Jókai (l.: a 331. sz. cikkben JCB 5.k. 405—7.); a velük kapcsolatban használt „urak” kifejezés az általában minden művészt érintő lenézést, gúnyt érzékelteti.
- 33 *employét* — itt: alkalmaztatását
német Thalia — német színtársulat
- 34 *famóz* — híres, pompás
- 46 *Bourbillonok* — a francia „bourbillon” szó furunkulust, sarcsmót jelent. Nem tudjuk, itt mily értelemben használta Jókai e szót.
- 48 *cirmos* — itt: maszatos, szurtos

Sor:

- 54 a *Fácánnál* — egykori vendéglő a budai hegyekben, Zugligetben, a mai Béla király útja kezdeténél
- 55 *Ferenchalmára* — a Hárshegy közelében levő domb a budai hegyekben
- 56 *Leopold mezőre* — Lipótmezőre
- 58 *Pesten jártam iskolába kukk.* — Egy, már a század első felében is divatos nóta kezdete; Vörösmarty is felhasználta a *Csongor és Tünde* 4. felvonásában, melyben Ledér énekli: „Pesten jártam iskolában, Térdig jártam a rózsában”.
- 60 *rozsolis gyár* — likörgyár. A rozsólis fűszerekkel illatosított, édes égetett szeszes ital.
- 132 *teuton Thalia vándor papjai* — német vándorszínészek
- 143 *A disznófőhöz* — kirándulólhely a budai Zugligetben. A Mátyás király egykori vadaskertjében előtörő forrás vize — a hajdan itt élő vaddisznók emlékére — ezidőben vasból készült disznófej szájából csörgedezett. Mellette — mint ma is — vendéglő volt.
- 169 *commoditásba tette* — kényelembe helyezte
- 191 *végig keni mogyoró hájjal* — végigveri mogyorófa pálcával
- 192 *a Norma fáig* — a Szabadsághegy legmagasabb pontján 1927-ig egy vén bükk állt, a „Norma-fa”. Tövénél egyszer az ide látogató pesti színészek, operaénekesek Bellini *Norma* című operájából rögtönöztek előadást. Ettől kapta az évszázados bükkfa a nevét, melynek lábánál majdnem függőlegesen meredek a völgybe vezető rét.
- 210 *pimpimpárét,* — pitypangot (*Taraxecum*); legfontosabb faja a gyermekláncfű
- 237 *Léliát* — George Sand (1804–1876) 1839-ben megjelent regénye
- 241 *Dulcineája* — Cervantes híres regényében ez a neve Don Quijote szíve választottjának.
- 260 *ideális galan* — eszményi lovag
- 262 *accompanirozva a kintornának* — kísérve a verklit
- 295 *derangirt* — zilált, rendetlen.

IO

GAZDASÁG

Kivonatok egy nevezetes külföldi gazdasági tanácsos jegyzetéből
51–55.

K: PIM. V-an. V. 220. (1 db. 1 fol.)

M: ONN 1853. évre. 70–72.; aláírás nélkül.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

(Az *Országos Nagy Naptárban* megjelent szöveg eltérései a kéziratától:)

- 4 kétfelől (K: két felől)
- 6 jól erősen (K: jó erősen)
- 20 nyilni (K: nyílani)
- 22 mindennap (K: minden nap)
- 31 ki kell (K: kikell)
- 32 felül (K: felyül)
alátemetni (K: alá temetni)
- 40 annak szalmájából (K: annak a szalmájából)
- 50 mindaddig (K: mind addig)
- 51 bolhától (K: balhától)
- 53 bolha (K: balha)
- 60 juhoktól (K: juhoktól)
- 67 krumplibetegség (K: krumpli betegség)
- 80 károktól (K: károktul)
- 83 esőcseppek (K: eső cseppek)
- 97 itatós (ONN: ittatós — sh!-)
- 102 bolhától (K: balhától)
- 117 előre (K: elérc)
- 119 pénzit (K: pénzét)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Cím Ez és a következő írások a korabeli naptárak szokásos rovatainak humoros változatai.

- 11 *Probatum est* — Kipróbált, bevált
- 42 *Potest probari* — Meg lehet kísérlni, ki lehet próbálni

II

TALÁLmányok

55—57.

M: ONN 1853. évre. 72—73.; aláírás nélkül.

Sor:

- 1 *Kálmán király kimondta* — Könyves Kálmán (kb. 1068—1116) magyar király törvénybe foglalta, hogy „A lídercek ellen pedig, minthogy nincsenek, semminemű kereset ne legyen” („De strigis, quae non sunt, nulla quaestio fiat”). Bár valójában nem általában a boszorkányok, hanem csak az éjszakánként líderccé változó bűbajosok létét tagadta, méltán tisztelhete az utókor Kálmán királyt felvilágosodott szelleméért. Jókai többször foglalkozott műveiben Kálmán királlyal. A VU első évfolyamában *A magyar nemzet története* című munkájából (Pest 1854. 86—101.) a Könyves Kálmánt bemutató fejezetet közölte mutatványként (l.: VU 1854. jún. 11.), s *Könyves Kálmán* címen drámát is írt róla (bemutató: 1855. dec. 18.).
- 7 *Feltalálják a vasutat* — A világ első gőzvasútja 1830-ban kezdte meg működését Angliában. Magyarország első vasútja 1846-ban nyílt meg Pest és Vác között; a másodikat, a Pestet Szolnokkal összekötő vonalat 1847. szept. 1-én nyitották meg. (Ünnepélyes megnyitásáról Jókai számolt be az Életképekben szept. 5-én megjelent riportjában, és ezzel az eseménnyel kapcsolatos a 123. sz. írása is. (L.: JCB 1. k. 305. és JKK 322.) Bécs és Pest közt 1850. dec. 16-án indult meg a vasútforgalom.
- 10 *Feltalálják a villanytelegraphot* — Samuel Morse (1791—1872) 1832-ben készítette el első távírókészülékét, de az első távíró-összeköttetés csak 1844-ben jött létre Baltimore és Washington között. A Bécs—Pozsony közti távíróforgalom megindulásáról 1848. jan. 2-án adott hírt Jókai (l.: JCB 1. k. 459 : 106), de még az 50-es évek elején is szenzációnak számított a külföldre, pl. Párizsba továbbított magánsürgöny. 1851. máj. 28-án írta a MH: „F. hó 25-én küldetett el innen az első magánsürgöny távirati uton Párizsba, s a választudósításból kitűnt, miszerint az illető hír nem egészen 4 órai időköz alatt jutott el rendelkezési helyére”.
- 15 *conversations lexicont* — Friedrich Arnold Brockhaus (1772—1823), a híres lipcsei könyvkiadó cég alapítója 1808-ban megvette a Löbel-félc befejezetlen Conversations-Lexikont, s kiegészítve e néven 1809—11. közt jelentette meg először híres lexikonát. Az 1851 nyarán elkészült 10. kiadás már Magyarországról is közölt cikkeket.
- pfennigmagazint* — 1832-ben indult, még a század végén is fennálló képeslap.
- 18 *elgyujtanak egy darab levegőt* — a gázvilágítás bevezetése is csak ezeknek az éveknek a vívmánya volt. A Nemzeti Színház ez

Sor:

időben még maga készítette a világítását szolgáló gázt (l.: a 18. sz. cikket JKK 74 : 13 és *A hajdani Nemzeti Színházról* HhM 4. k. 5–7.); a pesti utcai gázvilágítás bevezetése még három évig váratott magára. 1856. elején kezdték szerelni a Hatvani (ma Kossuth L.) utcában a gázvezetéseket, s csak az év végén adhatott hírt a sajtó a városi gázvilágítás bevezetéséről (l.: VU 1856. márc. 2., dec. 29., és 119. sz. cikk. JKK 315, 778.). 1857. nyarán aztán már 1400 gázlámpa világított Pesten a még megmaradt 675 utcai olajlámpa mellett (l.: PN 1857. aug. 30.).

22 *a hajók vizellenében úsznak* — a víz ellenében is úszó gőzhajó is ennek az évszázadnak a vívmánya volt. Robert Fulton (1765–1815) lapátkerékes gőzhajójával 1807-ben tette meg az első hosszabb, 240 km-es utat a Hudson folyón. A Dunán 1830. szept. 17-én érkezett az első gőzhajó Bécsből Pestre. (*A legelső gőzhajó Magyarországon* címen elbeszélést is írt Jókai ez első hajó útjáról. L.: *Megtörtént regék.* NK 61. k. 56–61.)

24 *Az emberek gőzzel utaznak, vízzel fűtenek, levegővel világítanak, . . .* — ugyancsak a megfogalmazással többször is találkozunk Jókai írásaiban. A VU legelső számában *Uj találmány* címen egész biztosan Jókai számolt be a turfából (gyantás föld-tőzegből) előállított paraffin olaj feltalálásáról:

„Az ember minden csodáit a természetnek hasznára kezdi fordítani. A villám által üzenetet küld (villanytelegraf), a gőzzel utazik, a napfénynyel rajzol (daguerotyp), most ismét egy új felfedezést tettek a külföld tudósai. A chemia sok aranyat érőt feltalált már, a mióta az alchymia megszűnt az aranyat keresni. (. . .) Ime tehát nem pusztá szó ez a példabeszéd: olyan életrevaló az ember, hogy még a kőből is olajat tud facsarni.” (VU 1854. márc. 5. 6.p.) Hasonló megfogalmazással találkozhatunk a *Fekete gyémántok* című regényben is Berend Iván előadásában: „Hány ezernyi ezer év kellett hozzá, míg a legelső kőbalta medvebőrös urának utódaiból e selyemben járó ivadék alakult? Aki gőzzel utazik, napsugárral fest, villámmal üzen a föld egyik oldaláról a másikra” (l.: JKK 20. k. 29 : 25–8.).

25 *napsugárral rajzolnak* — a fényképezés (a „fotografálás” szó a görög „fény” és „ír” jelentésű szavak összetételéből alakult) szintén az előző évtizedek találmánya volt. Az első fényképet ugyan már korábban, 1816-ban elkészítette J. N. Niépce (1765–1833) francia litografus, az ezüstjodid bevonatú fémlemez feltalálásával és alkalmazásával azonban csak L. J. Daguerre (1787–1851) révén, 1837-ben kezdődött meg a mai értelemben vett

Sor:

fényképezés. Az 1840-es években már hazánkban is készültek fényképek, ún. daguerrotypek.

- 26 *fel a felhőbe* — az első meleg levegővel töltött ballon, mely embereket emelt a magasba, 1783-ban szállt fel Párizsban a Montgolfier fivérekkel (Jacques-Étienne M. 1745–1799., Joseph Michel M. 1740–1810.). Egy léghajós, Lehmann Keresztély levegőbe emelkedésének 1846. márciusában a pestiek is tanúi lehettek. Miután közszemlére kitett léghajó-kosarát megcsodálhatták, márc. 17-én és 25-én léghajójával mintegy 5–6000 láb magasságra emelkedett és egy órai utazás után mindkét alkalommal Fóton ért földet. (L.: PH 1846. márc. 12., 15., 19., 29.) Jókai maga is tanúja lehetett ennek az akkor még ritka eseménynek, bár írásos emléke ennek nem maradt. Azt azonban számos írása igazolja, mily nagy érdeklődéssel figyelte a repülés fejlődését, mérte fel a találmányban rejlő lehetőségeket, bár ekkor még meglehetősen gyermekcipőben járt a repülés. Lehmann léghajóját még csak a szél irányította, még ott ért földet, hová a szél vitte (l.: PH 1846. márc. 19.); az első kormányozható léghajót ugyanis még csak e cikk írása évében készítette el Henry Jacques Giffard (1825–1882) francia mérnök. *Az új földesúr* c. regényében is úgy emlékezett meg ezekről az évekről, hogy „még akkoriban a léghajók kormányozhatósága nem lévén feltalálva” (JKK 13. k. 15 : 13). Vö. még JCB 1. k. 366 : 247 és e cikk 55. sorának jegyz.
- 26 *még a mennykőnek sem hagynak békét* — a villámhárítót már 1752-ben feltalálta Benjamin Franklin (1706–1790), általános használata azonban csak a 19. században terjedt el.
- 35 *electro magnetico világítást* — elektromágneses forgókészüléket elsőként 1827-ben készített Jedlik Ányos (1800–1895) magyar fizikus, de — bár Siemensnél hat évvel korábban — még csak ezután, 1861-ben alkalmazta először a dinamó elvét villanyindítójában. Valószínűbb azonban, hogy Jókai itt nem ehhez hasonló találmányra gondol, hanem valami fantasztikusabbra, mely lehetővé teszi, hogy a föld mágnessége, ill. elektromágnessége fénnyé alakuljon át.
- 38 *a megiffjtás mesterségét* — noha a megiffjtás megoldásában a tudomány még nem érte utól Jókai fantáziáját, a vérátömlesztés már megvalósult.
- 41 *minorennissé vált, s még az adósságait is revocálhatja* — kiskorúvá vált, s még az adósságait is visszavonhatja.
- 51 *a szén kristallsatiója* — a mesterséges gyémánt előállítása — több

Sor:

- mint száz év múltán — csak nemrég valósult meg; az első mesterséges gyémántot 1955-ben állították elő az Egyesült Államokban.
- 55 *a léghen hajókázhatás* — a repülés és katonai felhasználásának gondolata állandóan foglalkoztatta Jókait. Erre utaló későbbi apróbb megjegyzésein kívül (l.: a 259. sz. cikket is JCB 5. k. 227: 11—16.) az 1872-ben írt *A jövő század regénye* című munkájában foglalkozott vele részletesebben. Háborúban 1862-ben, az amerikai polgárháborúban alkalmaztak először léggömböket, de ekkor még csak tűzérési megfigyelésre használták. Az első kormányozható, Ferdinand Zeppelin (1838—1917) német tábornok tervei alapján épült léghajókat 1914-ben vetették először harcba a nyugati hadszíntereken, Párizs és London bombázására. Két év múlva a léghajók helyét a repülőgépek foglalták el. (L.: Petur László: *Az égi mammuthorda*. Élet és Tudomány 1965. 49. sz. 2336—39.)
- 64 *magnetico mesmerismus* — l.: a 13. sz. cikket és jegyz. JKK 61., 615.).
- 66 *Élysée* — a francia államfő 1718-ban épült párizsi palotája.
- 67 *Globe* — „The Globe” 1803-tól megjelenő londoni konzervatív esti lap.
- 70 *Feltaláltatik az ehető föld* — Jókai későbbi írásaiban, így a 273. sz. cikkében (JCB 5. k. 262: 132) és a *Fekete gyémántok* c. regényének *Mikor már nem fél el az ember a földön* című fejezetében már a túlnépesedés, illetve a primitív állapotok okozta nyomorral hozza összefüggésbe a „földerés”-t: az első emberek „ráfanyalodtak a földre, s ették a kövér márgát, mint testvéreink a Niger partján most is” (l.: JKK 20. k. 28 : 10.).
- 73 *A kaucsuk vulcanisatója* — a kaucsukot már 1751-ben felfedezték, de átalakítása gumivá, a gumigyártás e cikk írásakor még meglehetősen új találmány volt. A meleg úton való gumigyártást 1839-ben, a hideg technológiát 1846-ban találták fel. A gumi itt felsorolt — azóta megvalósult — valamennyi felhasználás módját ez időben még nem alkalmazták. Gumikabátról azonban már egy 1847. dec. 26-i cikkében megemlékezett Jókai (JCB 1. k. 454 : 81—2.), a gumi sárcipőket pedig ebben az időben már általában használták. (Egykori hirdetéseikről megemlékezik Nacsády József is *A régi jó táblablák* jegyzetében. JKK 10. k. 584.) *Az Eppur si muove* című regényében Jókai megemlíti, hogy a regény cselekménye idején „a gumi felcipők akkor még nem voltak feltalálva” (JKK 23. k. 249 12).

CSILLAGÁSZAT

57—61.

M: ONN 1853. évre. 73—75.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 8 *O-on* — nulla fokon, azaz fagyponton
- 17 *Nagy Friderik* — II. vagy Nagy Frigyes porosz király (1712—1786) 1765-ben kiadott munkájában sanssouci-i filozófusnak („*Philosophe de Sanssouci*”) nevezte magát; Sanssouciban, ebben az általa építtetett, Potsdam melletti királyi kastélyban halt is meg.
- 45 *revoltál* — itt: forrong, mozgalomba jön
Grönland esik az aequator alá, stb. — Jókai többször is eljátszott a földrészek összecserélődésének gondolatával. (L.: a 6. sz. cikket és jegyz. JKK 26 : 48; 597.) Grönland szigete az északi féltekén van. (A szövegben — sh. ! — aquator van.)
- 47 *Shakespeare hajósainak módjukban lesz Csehország partjain kikötni* — Shakespeare, *Téli rege* c. színművének 3. felvonásában Csehországot a tenger partján fekvő országgént említi: Antigonus hajója „Bohémia pusztáját érte”. (Szczy Miklós ford.)
- 52 *Hecla* — Izland szigetének 1447 m magas tűzhányója.
- 74 *nehány vakmerő francia vállalkozik léghajóban körül kerülni a holdat* — a világon először a francia Mongolfier fivérek emelkedtek föl a levegőbe 1783-ban. (Vö.: a 11. sz. cikk jegyz. JKK 612.)
- 95 *hotel a la lune* — itt: a Holdhoz címzett vendégfogadó
- 101 *a gravitatio elve kerülvén fellyül* — amennyiben a föld tömegvonása kerülné felül, azaz jobban megerősödne, a hold megszűnne a föld körül forogni.
- 106 *firma* — itt: cégjelzés, pontosabban felségjel, zászló; ez s a következők korabeli külpolitikai vonatkozásokra, eseményekre való utalások.
- 111 *odaliquiddlja a holdnak Irlandot* — itt: átadja, odaadja a már amúgy is meglehetősen elnéptelenedett Írországot, melyben már nem sok kárt okozna a hold becsapódása. Anglia a 12. században foglalta el először Írországot, melynek története azóta szinte

Sor:

állandó harc a függetlenségért. A 19. századi újabb sikertelen felkelések, a 40-es évekbeli éhínség, nemzeti elnyomás miatt a lakosságnak több mint a fele, több mint 4 millió fr paraszta hagyta el épp ezekben az években, évtizedekben hazáját.

113 *currens árában* — (az ONN-ban sh.: árrában:) épp érvényben levő, napi ár szerint.

13

A MAGNETISMUS

61—63.

M: ONN 1853. évre. 75—76.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím A „magnetismus”, azaz a „delejesség” elméletének alapját Mesmer svájci orvos vetette meg. (L.: a 6. sz. cikk 50. sorának jegyz. JKK 598.)

Jókai már gyermekkorában megismerkedhetett a magnetizmus problematikájával. Édesapjának járt a Tudományos Gyűjtemény, mely több cikkben is foglalkozott e témával: 1817. 10. k. 3—41.: Lenhossék Mihály *Az állati magnetismus rövid rajzolatja*; 1821. 11. k. 3—44. és 1822. 6. k. 57—78.: *Az állati Magnességnek négy Historiája*; 1828. 1. k. 5—19.: Cselkővi (Kölcsey) *Az állati magnetismus nyomairól a régiségben*.

Mesmert már 1847-ben írt cikkében is emlegette Jókai (l.: JCB 1. k. 66 : 61), de ez évben, 1852-ben két e témával foglalkozó mű is felhívhatta figyelmét a magnetizmusra. A MH 1852. ápr. 22-én adott hírt Bajkai Endre *Az állati vagy Életmagnetismus (Delejesség tudománya) mint bizonyos gyógy mód* című, Pesten „nemrég” megjelent munkájáról, említve gr. Majláth *Der animalische Magnetismus als Heilkraft* című, ugyancsak ez évben, Regensburgban megjelent könyvét is.

Jókai későbbi regényeiben is gyakran esik szó a delejességről, annak hatásáról. Az *Egy magyar nábob* első fejezetében fiatal porléányokat tiltettek a hűs, nedves éjszakában kocsin utazó agg férfi mellé, „hogy azoknak életerős magnetizmusa kölcsönözzön

Sor:

- meleget szétbomladozó életműszereinek” (l.: JKK 5. k. 10.).
A *Kárpáthy Zoltán*ban a rokon- s ellenszenv terén megnyilvánuló magnetizmusról beszél az egyik szereplő: „Vilma nagyon szenzitív, benne sok magnetizmus van; ön hisz a magnetizmusban, ugyebár? Oh én azt csalhatatlannak tartom.” (JKK 8. k. 162.) — Vö.: Sándor István: *Gondolatolvasás és szuggesztio Jókai korában*. JKK 51. k. 546—555.)
- 6 *A hajdankor sybillái, prophetái, oraculumai, pythonissái* — ókori jósök, jövendőmondók
- 8 *a cumaei látnoknő* — Cumae Nápolytól északra fekvő, egykori itáliai görög város; i. e. 215-ben római uralom alá került. A cumaei sybilla a római korban is híres jóshellyé tette a várost.
- 9 *tripusáról* — háromlábú jósszékkéről
- 11 *Sionról* — Jeruzsálem déli részén álló hegy, később Dávid király székhelye.
- 12 *Zoroaster* — más néven Zarathustra (kb. i. e. 630—553), a Zoroaster vallás megalapítója. I. e. 600-ban lépett fel prófétaként hazájában, az ókori perzsa birodalom északi tartományában, Baktriában.
- 18 *Dumas Sándor felszólítá(. . .) hogy írja le neki Algier* — Alexandre Dumas père (1803—1870) francia író nagyanyja afrikai néger nő volt; valószínűleg ez magyarázza Algír iránti érdeklődését.
- 26 *magnes álomjáró* — hipnózissal elaltatott
- 28 *Adam* — Adolphe Charles Adam (1803—1856) francia zeneszerző. Leghíresebb balettjét, az 1841-ben bemutatott, még ma is játszott *Gizelle*t 1851-ben a Pesten vendégszereplő Grahn Lucille—Ambrogio balett-táncospár is műsorra tűzte. (L.: 4. sz. cikk jegyz. JKK 594.)
- 52 *Jardin des Plantes* — a párizsi állat- és növénykert.

14

KÜLÖNÖS QUALIFICATIO

63—65.

M: ONN 1853. évre. III.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Hogy különböző helyzetekben különböző nép fiai mily eltérően viselkednek, erről Jókai többször is frt. Így pl. ez a témája a 142. sz. cikkének (JKK 387.), továbbá a természeti csapásokról szóló írásainak is (149., 152. sz. JKK 405, 410.).

Cím *qualificatio* — itt: jellemzés

- 52 *Az oláh füstre akasztja a megbántást, s husz esztendő mulva* stb. — ugyanez a motívum, hogy a román évek múlva torolja meg a rajta esett sérelmet, Jókai 1858-as erdélyi útilevelében is előkerül (l.: JCB 5. k. 140 : 261—76.)

15

TARKA KÉPEK

[1853. jan. 2.] 66—69.

M: Db 1. sz. 30—34.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím A lap már az első szám szerkesztői értesítésében megígérte olvasóinak, hogy minden számban közölni fognak „Tarka Képeket” Jókai Mórtól. A rovat aláíratlan írásai Jókaitól valók; nagy részük megtalálható *A magyar nép adomái* című, 1856-ban kiadott gyűjteményében is, ezeket itt nem közöljük. Az első szám *Tarka képek* rovatában a I.-el jelzett *Egy lap, a ki születik* után II—IV. számozással a *Fordított fordítás, A csavargó* és a *Körüli-írsók* olvashatók, de mivel ezek megjelentek az említett kötetben is, közlésük itt elmarad. Az utánuk következő *Titkos utasítások* előtt nincs számozás.

A Délibáb ritkítás által emelte ki a nyomatékositott szöveg-részeket; ezeket itt kurziválva közöljük.

Egy lap, a ki születik — a cikk az induló Délibábra vonatkozik.

- 8 *Szülőink: az irodalom és művészet* — a lap, a Nemzeti Színház hivatalos lapjaként mind az irodalom, mind a színművészet orgánumának vallotta magát.
- 9 *convenience* — illendőségből, társadalmi szokásból.
- 19 *A mint a boritékról méltóztatik látni* — a folyóirat rózsaszínű

Sor:

- borítólapjának felső felén a várost jelképező apró házak felett egy csaknem vízszintesen lebegő tündéries alak látható. A lapcím alatt a Nemzeti Színház rajza („az a vár”), s alatta három különálló arc („színpadi lárvák”): a tragédia, színjáték és komédia jelképe. (L.: JCB. 5. k. Melléklet IV. a.)
- 29 *a földolgozótársat jelképezi* — a lap „földolgozótárs”, tulajdonképpen szerkesztője, maga Jókai volt (l.: JKK 540—47.)
- 39 *mi oka van az operának a szomorkodásra* — ezekben az években, Festetich Leó igazgatása alatt, a színházvezetés — az elnyomó hatalom intencióinak megfelelően — elsősorban az operát támogatta, annak érdekeit helyezte előtérbe.
- 49 *a Thora könyvében* — Az Őszövetség első részét alkotó Mózes öt könyvét nevezik Thora könyvének. Itt inkább „Sors könyvében” értelemben használja Jókai.
akkor mához esztendőre — a Db nem sokkal élte túl indulásának első évfordulóját; 1854. márc. közepén hirtelen megszűnt.
- 56 *mindent* — a Db-ban sh.: minden
- 82 *az elmúlt aranjuzei napokra* — az elmúlt boldog időszakra. Utalás Schiller *Don Carlos* című művére: „Az aranjuzei szép napoknak vége”. A Madridtól délre fekvő Aranjuez egykor a spanyol királyok nyaralóhelye volt.
- 84 *Émlegesse ön Lessinget* — Gotthold Ephraim Lessing (1729—1781) német drámaíró nevét — művein kívül — elsősorban esztétikai írásai tették ismertté. *Hamburgische Dramaturgie* című 1767—69 közt megjelent művében, szembefordulva a francia klasszicista drámával, a realista dráma elméletét fogalmazta meg.
- 95 *ujdondász* — ujdonságíró. Jókai szerint Pákh Albert alkotta e szót az „ujdonságvadász”-ból. (l.: Szekeres László jegyzetét JCB I. k. 613.)
- 99 *Legyen önnek egy lajstroma* — Jókai is így jegyezte fel az érdekességeket noteszeibe (l.: Följegyz. I—II.).
- 113 *Nézze végig a külföldi lapokat* — Jókai számos, e korbeli cikke is igazolja, hogy ő maga rendszeresen figyelemmel kísérte a külföldi sajtó termékeit is — különösen, ha magyarországi eseményeket kommentáltak.

HUGLI OFFICINÁJA

[1853. jan. 2.] 70—71.

M: Db 1. sz. 24—25.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím *Hugli officinája*, azaz „Hugli műhelye” szintén vissza-visszatérő rovata a Db-nak. Az ilyen, elképzelt személyek közti tréfás párbeszéd — mely azonban mindig tartalmaz valami komoly mondanivalót is — kedvelt műfaja volt Jókainak. E Hugli-írárok a *Politikus csizmadia*, a *Kocsmai diplomaták* és hasonló sorozatok korábbi változatai. *Hugli borbély* és *Siucli Szigligeti Két pisztoly* című, 1844-ben színre került, és a továbbiakban is állandóan játszott népszínművének alakjai.

A felsorolt darabok ily sorrendben nem kerültek színre.

- 1 *Hunyadi Lászlót adják* — Erkel Ferenc 1844-ben bemutatott ily című operája az előző hónapban többször is színre került.
- 4 *Videt adják* — Szigligeti 1850. nov. 18-án bemutatott drámája.
- 7 *Viztünde* — Doppler Ferenc és Kobler Ferenc 3 felvonásos *Elvéa, a víz-tünde* című „eszményi nagy ballet”-jét előző év szept. 18-án mutatták be. Utoljára 1852. dec. 17-én került színre.
- 10 *Csalódásokat adják* — Kisfaludy Károly 1828-ban írt vígjátéka 1852. nov. utolsó hetében került utoljára színre.
- 12 *A koldusnő* — Anicet Bourgeois és Masson — Csepreghy által fordított drámáját — 1852 végén mutatta be a Nemzeti Színház. E cikk megjelenése után, 1853. jan. 9-én még csak másodszer került színre.
- 17 *még hozzá francia is* — Jókai — későbbi cikkeiben is állandóan bírálta, támadta a korabeli francia drámákat (l.: az 58., 59., 226., 246., 284. és 319. sz. cikkeket. JKK és JCB 5. k.)
- 20 *Ezred leányát adják* — Gaetano Donizetti (1797—1848) Párizsban 1840-ben bemutatott operája. A Nemzeti Színházban 1844. márc. 14-én került színre először, Egressy Béni fordításában.
- 23 *csikós lesz* — Szigligeti 1847-ben bemutatott népszínműve
- 25 *Lumpáci* — Johann Nepomuk Nestory (1802—1862) tündéries, énekes, 3 felvonásos *Lumpácius* (vagy *Lumpáci*) *Vagabundus* című vígjátéka Pály és Telepy fordításában még 1834-ben került

Sor:

bemutatásra. Sikerét mutatja, hogy még ugyanabban az évben hétszer játszották.

- 28 *új drámabíráló választmány* — 1852 januárjában a korábban működő, frókat is magába foglaló drámabíráló bizottmány megszűnt (l.: MH 1852. jan. 27.). Az év végére azonban az igazgató, Festetics is belátta, hogy a csak színészekből álló bizottság nem tudja betölteni hívatását, s visszaállította a régi formát (l.: PN 1852. dec. 12.). A drámabíráló bizottmány tagjai a következők lettek: Ürményi, Kemény, Csengery, Czuczor, Egressy, Jókai, Nagy Ignác, Vahot, Szigligeti, László József, Szentpétery Zsigmond, Szigeti József (l.: Db 1853. 1. sz. 24.).
- 34 *Norma volt hírdetve* — Vincenzo Bellini (1801—1835) Milánóban 1831-ben bemutatott operája. A Nemzeti Színházban 1837-ben került először színre.
- 36 *Norma-nap* — színházi szűnnap. (L.: a 6. sz. cikk jegyz. JKK 598.)

17

BUDAPESTI HIREK

[1853. jan. 2.] 71—74.

M: Db 1. sz. 35—36.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím Az újdonság-rovat híreit — Jókai májusi erdélyi utazásáig, majd visszajövele után is egy ideig — eleinte mind maga Jókai írta. Írásainak szerzőjére, a tartalmon kívül, az egyes hírek előtti három csillagos jel: * * * is mutat. Távolléte alatt ez a jel hiányzik a lapból. Így jelölte híreit már az Életképekben is Jókai, a *Mi hír Budán?* című rovatban.

1 *Nem levén azon előnyünk, stb.* — A Db hetente csak egyszer, vasárnaponként jelent meg, így hírközlés terén nem versenyezhetett a napilapokkal.

8 *Komáromi Kalendárium* — a 18. század közepétől megjelenő naptár (l.: *Komárom vármegye monográfiája*. Bp. 1907. 153.)

9 *jolsvai proféta* — Ferjencsik Sámuel jolsvai ev. lelkész időjósításai sokszor beteljesedtek, ezért a lapok, naptárak közölték. 60 éves

Sor:

korában 1855-ben halt meg kolerában. (L.: VU 1855. aug. 12. 32. sz. 256. A *Tárogató* rovatban.)

- 33 *a színházban adandó operabálokat.* — Külföldi példa nyomán, a színház bevételeinek fokozására, Pesten is rendeztek — külön operaház még nem lévén — a Nemzeti Színházban álarcos bálokat, ún. „operabálokat”. Ez év januárjában két alkalommal 10-én és 17-én került sor ily színházi bálra. A színházigazgató, Festetics saját lapjában, a Db-ban Jókai még nem tiltakozhatott nyíltan e szokás bevezetése ellen, csak enyhe gúnnyal érezte e bálok elleni ellenérzését (l.: a 20. sz. cikket JKK 78–79.), de később, a VU-ban már nyíltan hangot adott a nemzeti színjátszás érdekeit sértő operabálok elleni tiltakozásának. (L.: 1854-es írásait, a 48. sz. cikket JKK 139 : 24–28.; ő tiltakozott 1856. máj. 25-én is a *Tárogató* rovat három csillaggal jelzett írásában a színházban rendezendő bál ellen, mivel „a színház nem ily célra épült”.) A bálok miatt ugyanis számos előadás maradt el. Az előkészületek miatt 1853 januárjában még csak egyszer, 4-én maradt zárva a színház, de a következő év két első hónapjában — a PN 1854. márc. 7-i híradása szerint — már kilencszer!
- 47 *Memento vivere!* — Emlékezz élni! A „Memento mori!” (emlékezz a halálra) kifejezés mintájára készült felszólítás.
- 63 *talán majd mi hozzánk is vissza jó.* — Jókai az egész évtized alatt következetes propagandát folytatott az elnyomó osztrák hatalom ellen demonstráló magyar ruha viselése érdekében. Eleinte inkább csak burkoltan, közvetve, az idegenes krinolin, illetve frakk viseletét gúnyolva. Az 1859-i ényhültebb légkörben aztán már nyíltan szállt síkra az elnémetesítő törekvések elleni tiltakozást kifejező magyar ruha viseléséért. 1859. dec 10-én megjelent *Magyar divat* című verse mozgósító erővel hatott kortársaira.
- 69 *Vertatur* — itt: fordíts!
- 74 *Szerkesztő* — Db-ban sh: Szerkeztő.

18

TARKA KÉPEK

[1853. jan. 9.] 74–75.

Program ajánlat az opera bálokra

M: Db 2. sz. 65.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím Az operabálokra nézve I.: az előbbi cikk jegyz.

- 13 *gázmelegítőt* — a pesti Nemzeti Színház már a negyvenes években is gázzal világították, de mind akkor, mind az 50-es évek elején — a városi gázgyár elkészültéig — a gázt a színházban állították elő; mint 1900-ban írta Jókai *A hajdani nemzeti színházról* című írásában, a színháznak „saját gázfűzője volt ott azon a helyen, a hol most a szinpadra bejárnak”. (HhM 4. k. 5.; I. a 11. sz. cikk. jegyz. is. JKK 610.)

19

HUGLI OFFICINÁJA

[1853. jan. 9.] 75—77.

M: Db 2. sz. 65—67.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 5 *litographiroz* — könyomatú képet készít.
- 11 *szinyor Mázolomini* — „festő úr” értelmében tréfás, olaszt utánozó kifejezés
- 13 *az arany ökörben* — az 1840-ben nyílt „Arany ökör” vendéglő egy egykori Gránátos (ma: Városház) és a Vármegyeház utca sarkán állt. 1867-ben szűnt meg.
- 37 *kunsaft* — itt: vendég; ti. Hugli borbélymester
- 38 *konvenció* — itt: a borotválás ára
- 56 *bruderschaft* — pertu; ezentúl tegeződnek
- 69 *Generalbass* — basso continuo, azaz „folytonos basszus”. A régi hangszeres kíséretnek az a típusa, mely adott basszus szólam fölé írt számokkal jelzi a játszandó kísérő akkordokat. Jókai itt tréfás ún. „tükörfordítás”-t ad.

TARKA KÉPEK

[1853. jan. 16.] 78–79.

Álarcos bál. (Variációk)

M: Db 3. sz. 98–99.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Cím Az álarcos, ill. „operabálok”-ra nézve lásd a 17. sz. cikket és jegyz. (JKK 72–3., 621.). E cikk megjelenéséig még csak egy álarcosbált tartottak, jan. 10-én.

37 *a londoni iparmű kiállítás* — az első világiállítás 1851-ben nyílt Londonban.

54 *Au contraire* — Ellenkezőleg.

TARKA KÉPEK

[1853. jan. 30.] 80.

M: Db 5. sz. 162–63.; aláírás nélkül. A szöveg előtt három csillag.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

10 *a griffbe* — az egykori Griff kávéház a mai Rákóczi út elején — a ma diákkollégium céljaira szolgáló volt Pannónia szálló helyén — közvetlenül az 1913–14-ben lebontott régi Nemzeti Színház szomszédságában állt.

15 *a gyöngytyúk utca* — a mai Gyulai Pál utca
a Sándor-utca — a mai Bródy Sándor utca

16 *az országut* — a mai Múzeum körút

UTI LEVELEK

Jókai Mór — Sajóhoz
81—103.

- M: I. Db 1853. máj. 29—jún. 19. közt, négy folytatásban:
I—II. rész: máj. 29. 22. sz. 696—99.
III. rész: jún. 5. 23. sz. 731—34.
IV—V. rész: jún. 12. 24. sz. 759—64.
VI. rész: jún. 19. 25. sz. 796—98.

Részlet:

- a) *Magyarország és Erdély képekben* II. (Szerk. Kubinyi Ferenc és Vahot Imre. Pest 1854. *A Szent Anna tava* (59—62.) és *A homorodalmási barlang* (a 481. sortól: „Egy roppant . . .” stb. végig. 73—75.)
b) *Vahot Imre Nagy Képes Naptára 1855-re*. Pest 1854. *A homorodalmási barlang Erdélyben.*)
c) *Délibáb képes naptár 1859-dik évre*. Szerkeszté és kiadta Friebeisz István. *A Magyar föld szépségei* cím alatt: 4. *A homorodalmási barlang*. 5. *Szent Anna tava*.
- II. *Magyarhon szépségei*. Pest 1862.² (Jókai Mór Munkái. Népszerű kiadás 27.) Heckenast. 79—110.
- III. Kristóf György: *Jókai napjai Erdélyben*. Pásztortűz 1925. márc. 8., 22., ápr. 5., 19. Jókai rajzaival.
- IV. *Jókai Erdélyben*. Összeáll.: Tabéry Géza és Incze Ernő. Oradea-Mare. 1925. 123—147.
- V. Jókai Mór: *Magyarhon szépségei*. Összeáll. és jegyz. Fazekas László. Bp. 1956. 191—211. (Kihagyásokkal)

SZÖVEGVÁLTOZATOK

- Cím *Jókai Mór — Sajóhoz. Nagyvárad, május 9. 1853.* (1862: — hiányzik —)
1—71 (1862: — az egész első levél hiányzik —)
50 útitársakkal (Db: úritársakkal — sh. —)
72 II. (1862.: I.)
május 11. (1862: május 9.)
73 *Kedves rokonom!* (1862: — e megszólítás hiányzik! —)

- Sor:
- 74 megálmadott (1862: megálmódott)
- 94 és az ész (1862: és ész)
- 101 látogattam meg. *Nőm játszott; olyan jól esett valahára drámai közönséget láthatnom.* A kolozsvári (1862: látogattam meg. A kolozsvári)
- 105–11 *jelenleg Kaczvinszky stb.* (1862: – ettől kezdve a III. sor végéig hiányzik –)
- 116–22 *Ez estén . . . a székely földre.* (1862: – e sorok hiányoznak –)
- 128 *Addig is Isten veled. Jókai.* (1862: – hiányzik –)
- 130 III. (1862: II.)
Bencenc (Db: Bercenc – sh. –)
- 131 *Kedves rokonom!* (1862: – hiányzik –)
- 148 Kolozsváron (1862: Kolozsvárott)
- 153 Bencencre (Db: Bercencre – sh. –)
- 158 hegyeiben (1862: hegyein)
- 161 sóstavakat (1862: sótavakat)
- 171 a legtisztább (1862: legtisztább)
- 173 vésőre (Db: vésűre – sh. –)
- 178 kardok-, (1862: kardokat,)
- 200 értelmiségnek (Db: értelmiségnek – sh. –)
- 218 szemeimet (1862: szememet)
- 255 a nap (1862: „a Nap”)
- 261 a naphoz (1862: a „Naphoz”)
- 281 oldalhant reliefek a XVI. (1862: oldal haut reliefek a XVI.)
- 285 IV. (1862: III.)
- 286 *Kedves rokonom!* (1862: – hiányzik –)
- 287 Bencencen (Db: Bercencen – sh. –)
- 292 alatt *pedig* áll (1862: alatt áll)
- 293 *összehordott* csontjaiból (1862: csontjaiból)
- 329 ablak tele virággal (1862: ablak tele *van virágokkal*)
- 354 régi *pompás* rococo (1862: régi rococo)
- 358 spanyolnak (1862: spanyoloknak)
- 379 *Addig isten veled. J. M.* (1862: – hiányzik –)
- 380 V. (1862: IV.)
- 386 különöznék (1862: különböznék)
gyümölcsös kertek (1862: gyümölcskertek)
- 432 vár romja (1862: vár, romjai)
- 437 s délceg (1862: a délceg)
- 447 tatár csorda ellen (1862: tatárok csordája ellen)
- 540 szobákat (1862: szobát)
- 542 benjárók (1862: bejárók)

Sor:

- 576 elzárja (1862: bezárja)
584 kukorikolás (1862: kukorikolása)
588 VI. (1862: V.)
589 Kedves rokonom! (1862: — hiányzik —)
602 ponkjai (1862: pontjai)
615 ott, hol (1862: ott a hol)
647 berkeket (1862: bereket)
713 váza (1862: háza)
721 ki felszínére (MSz: ki a felszínre)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

(Az erdélyi utazásokra nézve l.: JKK 568—69. is.)

Jókai 1853-ban jutott el először Erdélybe. Bár az egyik cikkíró, Úrmössy Lajos szerint pár napra már 1847-ben is ellátogatott Kolozsvárra (l.: *Jókai Erdélyben*. Székely Nemzet 1904. máj. 11. 69. sz. 1—2.), adata téves. Nemcsak azért, mert ekkor Laborfalvi Róza még nem volt a felesége, tehát nem is kísérhette őt pár napos vendéggjátékára Erdélybe, de Jókai saját nyilatkozatai is határozottan első erdélyi útnak jelzik az 1853-i utazást! 1881-ben mondta — illyefalvi képviselőként — jún. 5-i programbeszédében: „Nem először járok én ezen vérrel megszentelt földön: huszonnyolc esztendeje már annak, hogy először végig utaztam a Székelyföldön.” (L.: Málík József: *Jókai Háromszéken*. Székely Nemzet 1904. máj. 7. 67. sz. 2.) És határozottan az első találkozás öröme cseng ki a május 11-i, 2. levél bevezető soraiból is.

Az utazásával kapcsolatos téves állítások egyik forrása maga Jókai: negyven évvel később már úgy emlékezett, hogy feleségével együtt tették meg az Erdélybe vezető utat. Az 1893. aug. 6-án kelt *A „Magyar nábob” megköltése* című írásában olvashatjuk: „A nőmmel együtt utaztam, ki Kolozsvárott vendégszerepelt. Érdekes út volt. Négy nap alatt Szolnoktól Nagyváradig gyors (?) kocsin. Az egész világ egy feneketlen sártenger; többet gyalog a koci mellett, mint fennülve, egy egész nap folyvást sík vizen keresztül, minden út nélkül, torony irányában.

Ezen az úton regélte el nekem a feleségem azt a jelenetet, amin a *Magyar nábob* kezdődik” (l.: JKK 6. k. 260.).

Noha az első úti levélben is megírt utazási élmények valóban hatottak a regény megírására (melynek első, az alföldi utazást megelevenítő fejezete nem sokkal utóbb, 1853. júl. 1-én jelent meg a PN-ban), Jókai nem ekkor, vagy legalább is nem Erdélybe

menet, hanem onnan jövet hallhatta a feleségétől Józsa Gyuri históriáját. Jókainé már ápr. 21-én elindult Pestről; Jókai utazása idején már egy hete Kolozsvárt vendégszerepelt.

Jókai máj. 5-én egyedül indult Erdélybe. Ápr. 27-én írta édesanyjának: „Nagyon sietve irok, mert Majus 5-én indulok Erdélybe s oda leszek Junius elejéig. (. . .) Nőm már a mult csütörtökön elment,” (l.: OSzK FolHung 2261. 197. fol.).

Kristóf György alapos, 10 részből álló, a Pásztortűz című erdélyi folyóirat 1925. évfolyamában közölt *Jókai napjai Erdélyben* c. cikksorozata — figyelembe véve az egykorú sajtó közleményeit is — részletes kommentárral kíséri a cikksorozat keretében közölt erdélyi útirajzokat. Felhasználva Kristóf cikkén kívül Jókai sajtó- és levélközleményeit, valamint az egykorú sajtó híradásait, a következőképp rajzolhatjuk meg Jókai első erdélyi útját, illetve egészíthetjük ki az *Uti levelekben* foglaltakat:

Jókai már régóta vágyott Erdélybe. Az ötvenes évek kezdetén írt regényeinek és számos erdélyi tárgyú elbeszélésének tanúsága szerint ezekben az években erőteljesen Erdély felé fordult Jókai érdeklődése. Emlékiratok, tanulmányok révén (már kéziratban olvashatta a Nemzeti Könyvtár emlékiratait) képzeletben, regényeiben már otthonosan mozgott Erdély földjén és múltjában — most végre alkalom nyílt a személyes megismerkedésre is. Kristóf György szerint is „feleségének kolozsvári vendégszerplése érlelte cselekedetté” korábbi utazási szándékát. Kaczvinszky színingazgató Jókainé vendégjátékára vonatkozó tárgyalásai úgy látszik már az év elején sikerrel jártak, mert Jókai már a Db febr. 27-i számában így üzent K. L.-nek — azaz Kővári Lászlónak — Kolozsvárra: a „többiekrol majd személyesen” (l.: Kristóf i. m. 79.). A Db máj. 1-i számában — a szokásos három csillagos jellel — valószínűleg Jókai maga adott hírt elindulásáról: „Lapunk szerkesztői munkatársa *Jókai Mór* jövő csütörtökön Erdélybe indul, Hátszegvidéket és a székely földet beutazandó. Igéretét birjuk, miszerint lapjainkról utjában sem fog megfélemedkezni, s érdekes leveleket közlend a testvérhaza regényes és emlékezetdus tájairól.” (18. sz. 577.)

Pesttől Szolnokig vonaton utazott Jókai. A Hf egykori tudósítása szerint már nem sokkal elindulása után, a ceglédi pályaudvaron ünneplésben részesítették: az ifjúság és az irodalomszerető ceglédiek nevében ünneplő küldöttség köszöntötte az átutazó írórt (l.: Kristóf i. m. 101.). A Szolnokon „gyorskocsira” átszálló Jókainak a mintegy 150 km-es Szolnok—Nagyvárad-i út megtételéhez több napra volt szüksége. Csak máj. 7-én este, vagy

8-án érkezhettek meg Nagyváradra, ahonnan 9-én indult tovább Kolozsvárra. Az újabb mintegy 150 km megtételéhez most már csak egy napra volt szükség. A „délutánra érkezve” szavak a 2. levélben máj. 10-et jelentenek. Ez estén a *Koldusnőt* tekintette meg Jókai a színházban, melyben felesége játszotta a főszerepet (l.: Hetilap máj. 14. 247.).

Érkezése másnapján gr. Kemény Sámuel „nyitá meg termeit” Jókai számára. Fényes asztala mellett Erdély jeles frói is részt vettek az ünnepi lakomán. A toasztok sorát a háziúr nyitotta meg, szeretettel köszöntve az *Erdély aranykora* íróját. Jókai szavait így idézi az egykori erdélyi lap: „Én nem panaszkodhatom a két haza szeretete ellen. Míg kifelé jöttem Magyarországból, mondhatni egészen könnyzárban fürödtem, hogy gyakran bőrig áztam. Hogy Erdély földjére léptem, derült ég és mosolygó arcok fogadtak. Szeretem Magyarhont, de Erdély volt mindig lelkem édes álma. S örömmel tapodom e földet, melynek mindent köszönhetek mi legkedvesebb nekem: írói legszebb gondolataimat, legjobb barátaimat, s — szeretett nőmet” (l.: Hetilap máj. 14. 244.).

Jókai máj. 14-én Kővári Lászlóval folytatta útját. Első napjuk útvonala: Torda és környéke, Felvinc, Miriszló, Nagyenyed és Csombord. Itt br. Kemény István kastélyában háltak meg. A második napon Orbón, Tövisen át Gyulafehérvárra, majd innen Maroszentimrén és Alvincen át Bencencre, gr. Lázár Kálmánhoz érkeztek. Innen kelt 3. levele. (L.: Kristóf i. m. 128.) A máj. 16-át is Bencencen, ill. Kenyérmezőn töltötték; másnap, 17-én (Kristóf szerint 18-án) Gyulafehérváron, Enyeden és Marosvásárhelyen átutazva elindult Székelyföldre.

Kelelementkérőül, honnan 4. levelét írta, máj. 21-én érkezett Székelyudvarhelyre. Az éjszakát Szombatfalván töltötte Ugron Lázárnál. Másnap, máj. 22-én látogatták meg Budvárt, Csonkavárt s a Homorodalmási barlangot (l.: Hetilap 1853. jún. 4. 286. és Kristóf i. m. 151.).

Nemcsak Jókai *Uti levelei*, hanem az egykori sajtótudósítások is egyre szűkszavúbban számolnak be Jókai útjának további állomásairól. Maros, Udvarhely, s Háromszék nevezetesebb pontjai után Brassót, Fogarast és Szebent járta be, ahonnan azután 28-án, szombaton tért vissza Kolozsvárra. Vasárnap és hétfőn ünnepelt nejével együtt a kolozsvári családok meghívásainak tettek eleget; majd, még egy rövid látogatásra, hétfőn este Kővári Lászlóval Désre kirándult. E látogatás „oka és célja kettős” — írta Kristóf György (l.: i. m. 197.). Egyrészt magát

a várost akarta Jókai látni, melyhez sok monda fűződik, másrészt Dés hírneves református költő-papját, Medgyes Lajost kívánta megismerni. Medgyes versben számolt be e látogatásról (l.: VU 1855. 367. és *Jókai Erdélyben*. Oradea-Mare 1925. 33–34.)

Emlékezés Jókai látogatására
(Deézs 1853.)

Épp kertemben kapálgaték
Midőn hozzám jövéél:
A lantnál – úgy gondolám –
Most jobb a kapanyél.

Megnéztél mélyen, hosszasan
Csak nevem ismeréd;
A nagy multból egy fennmaradt
Egy roncsolt töredék. . .

Hozzád futék, kezét fogánk,
A két hon gyermeke,
S szemünkből nem tudom miért
Nagy könnycsepp pörge le.

Kisdéd szobámba vittelek
Hol egyedül lakom;
Melyet Árpád épített
Az ősi várfokon.

És ablakomból bámulád
A roppant kőpadot,
A két vezér a harc felett
A hol tanácskozott.

– – – –

Kolozsvárig kísértelek;
Ott nőd is láthatám,
S melyen ezüst tollat nyertél
Voltam a lakomán.

— Másnap mentél . . . s nem félhet az
Az ut veszélyitől
Ki művésznőt visz karján
S ezüst tollal repül.

S nem csak Medgyes, hanem az egész város szeretettel fogadta, ünnepelte Jókait, a kedves, váratlan vendéget (l.: Hetilap 1853. 302.). De 1-én már vissza is értek Kolozsvárra; Jókait búcsúlakomák várták. Délután 5 órakor gr. Teleki János adott 60 személyes uzsonnát a tiszteletére. Itt egy jún. 1-i dátummal ellátott ezüst tollal ajándékozták meg. Este 9 órakor gr. Mikó Imre ünnepélyesen kivilágított kerti laka várta a neves író. Vacsora előtt ismertette meg a házigazda Jókait és többi vendégét eposzával (l.: *A kióvi csata* című, általa felfedezett eposzával (l.: a 23. sz. írást és jegyz. JKK 104., 640.). Éjfélkor ért vissza Jókai a szállására, a Biazini fogadóba Mikó gróf hintájár. Jókainé az utolsó napokban már sem a színházban nem léphetett fel, sem a férje ünnepelésére rendezett vendégségeken nem vehetett részt, mert utolsó erdélyi napjait gyöngélkedve töltötte. Jún. 2-án, szerdán gyors-szekéren indulva hazafelé, ezúttal már együtt utazták át az Alföldet (l.: Hetilap 1853. jún. 1., 4.; 277., 285–86. és Kristóf Gy. i. h. 197–99.). A Db jún. 12-i számában — az újra megjelenő három csillagos jellel — így adott hírt Jókai visszaérkezésükről: „Lapunk főmunkatársa, *Jókai Mór* e napokban nevével együtt Kolozsvárról visszaérkezett.” (l.: 24. sz. 771.). A PN és a Hf jún. 8-án adott hírt megérkezésükről. (A többi egykorú hírlaptudósításra nézve l.: Kristóf i. h. 199.)

Sor:

- Cím Az alcímben szereplő „Sajó” Jókai saját álneve; a szabadságharc bukását követő időszakban írt e név alatt.
- 62 *Quoniam deus nobis haec otia fecit* — Mivel az isten ezt a nyugalmat adta nekünk.
- 63 *Havi Mihály* (havasfalvi, 1810–1864) — családi nevén Hidegh, a papi pályát cserélte fel a színpaddal. Papnövendékként választotta 1835-ben a színészetet. 1838-ban a Nemzeti Színház kardalosa; vidéki színészkedés után a maga szervezte színtársulatokkal 1847-ben Olaszországba és Bécsbe is eljutott. Ez időben a váradi, 1858-tól a kolozsvári Nemzeti Színház igazgatója volt.
- 66 *Lumpáci* — l. a 16. sz. cikk jegyz. JKK 619.
- 83 *nemzeti és faji sajtóságát Árpád és Attila óta vegyítetlenül megtartotta* — Jókai többször — így az *Egy lakoma a hunn királynál* című,

Sor:

- a Remény 2. félévében megjelent írásában is — hangot adott annak a meggyőződésének, hogy a belső-ázsiai eredetű, az i. sz. I. században nyugat felé terjeszkedő nomád hun és a magyar nép testvérek; a székelyek pedig az itt maradt hun nép utódai. A hun mondák egységes történeté feldolgozott anyagát Kézai Simon *Gesta Ungarorum* című, 13. századi krónikája őrizte meg számunkra. Bár a tudomány megállapítása szerint a rokonság csak régi külföldi krónikások tollából származó tévedés, a magyar történetírás is csak századunkban tudta kivonni magát hatása alól. Számos irodalmi mű is tükrözi e rokonság tudatát.
- 91 *emlékkönyv írók* — Jókai már erdélyi tárgyú regényei, az *Erdély aranykora*, a *Török világ Magyarországon* írása közben elmélyülten tanulmányozta Cserei Mihály *Históriáját*, melyet 1852-ben Kazinczy Gábor adott ki az Ujabb Nemzeti Könyvtár sorozatban, valamint Bethlen János *Historia rerum Transsilvanicarum* c., 1782/3-ban Bécsben megjelent emlékiratát (l.: JKK 3., 4. köt. jegyz.).
- 101 *Délutánra érkezve* — máj. 10-én
Nőm játszott — Jókainé ápr. 28-án kezdte meg nagy sikerű vendégjátéksorozatát a kolozsvári Nemzeti Színházban, Scribe és Legouvé *Lecouvreur Adrienne* c. drámájában. Máj. 1-én Jókai *Dalmájában*, 5-én Schiller *Stuart Mária*jában, 8-án Jósika *Két Barcsai*, 10-én Anicet Bourgeois *Koldusnő* c. drámájában, 17-én Corneille *Cidjében*, 19-én Vest Ágoston *Donna Diána* c. vígjátékában és végül, máj. 28-án a *Lady Tartuffe*-ben lépett lelkes kolozsvári közönsége elé.
- 102 *drámái közönséget látnom* — ez időben Pesten inkább csak az operaelőadások vonzottak közönséget.
- 103 *A kolozsvári színház* — az első állandó jellegű magyar kőszínház — a pestit megelőzve — Kolozsvárt épült fel, 1821-ben.
- 105 *jelenleg Kaczvinszky dal-szintársulata működik benne* — Kaczvinszky János (1818–1880) színiigazgató szerződése már csak ebben a színházi évben — tehát 1854 húsvétjáig — volt érvényben. Utódjaként Jókait kívánták megbízni a színház igazgatásával. Édesanyjának írta 1854. febr. 22-én: „A tavasszal — a meddig egyébiránt még sok mindenféle történhetik távol és közel, — alkalmasínt ismét elmegy a nőm Kolozsvárra vendégszerepekre, az ottani nemzeti színház igazgatásával az országos bizottmány engemet tisztelt meg, a mit én egyébiránt csak úgy fogadhatnék el, ha Pestről nem kellene eltávoznom, hanem egy megbízott intendánssal — a ki Egressy Gábor lenne, összekötetésben,

Sor:

- Pestről vezethetném az intézet ügyeit, míg a hatóságok előtt bevallott név Károlyi Lajos színésze lenne". (l.: OSzK FolHung 2261. 203. fol.). Tabéry Géza *Pályázat a kolozsvári Színház igazgatására* c. írása szerint az erdélyi magyar nemzeti Színház 1854-ben érte el legnagyobb krízisét. Senki sem vállalkozott igazgatására. Erre a színházi bizottmány még febr. folyamán hirdetést tett közzé a PN-ban is. Nem sokkal ezután írta Bethlen Miklós Mikónak: „Örömmel írhatom, miszerint Jókai és Egressy szívesen kéri a kolozsvári színház vezetését. (...) Károlyi igazgatása mint név megállhat (...) csak annyira terjed a hatásköre, amint azt (...) Egressy kiszabja. (...) Jókainé két hónapig vendég.” Febr. 17-i keltezéssel Bethlen újra így írt Mikónak: „Jókai tervétől el nem áll (...) ő bátor lesz Károlyi igazgatása alatt a többire nézve Exellentiaáddal egyetértőleg működni”. Jókai terve azonban mégsem valósulhatott meg: sem neki, sem Egressynek nem volt elég pénze a színház átvételéhez, olyan vagyonos erdélyi mágnás pedig, ki számukra bérbe vette volna a színházat, végül is nem akadt. (L.: *Jókai Erdélyben*. Összeáll. Tabéry Géza és Incze Ernő. Oradea-Mare 1925. 113–18.).
- 117 *Hervey Ida* — az ekkor még csak 19 éves színésznő Jókainéval együtt érkezett Kolozsvárra. Előző év végén lépett fel először a pesti Nemzeti Színházban; a *Micbán család*jában vonta magára a közönség figyelmét (l.: PN 1852. dec. 12.). Most, máj. 10-én ő is nagy sikert aratott *A koldusnő*ben (l.: Hetilap 1853. máj. 14. 247.).
- 121 *két napot fogok Kolozsvárt tölteni* — gr. Kemény Sámuel máj. 11-i, Jókai tiszteletére rendezett fogadásáról — valószínűleg az erdélyi Hetilap nyomán —, máj. 22-én a Db is beszámolt (l.: 21. sz. 675.).
- 125 *Királyhágó* — Nagyvárad és Kolozsvár közt, 582 m magasságban levő hágó (ma: Pietra Craiului); a 17. századtól kezdve itt volt Magyarország és Erdély határa.
- 153 *gróf Lázár Kálmán* (1827–1874) — a későbbi ornitológus a szabadságharc alatt önként állt be Dembinszky seregébe, hol őrnagyi rangot ért el. Világos után Törökországba bújdosott, de honvágya hazahozta. Rövid idő alatt kétszer is raboskodott Temesvárt és Kolozsvárt (l.: Kristóf Gy.: *Jókai napjai Erdélyben*. Páztortűz 1925. 150.). Bencencre való megérkezéséről Kolozsvárt maradt feleségének is írt e napon Jókai: „Megérkeztem Bencencre; holnap indulunk Lázár Kálmánnal Udvarhely felé.” (L.: OSzK FolHung 2261. 20. fol.)

Sor:

- 154 *Kövári László* (1820–1907) — író, történérfő. Számos művet írt Erdély történelméről, statisztikájáról és természeti ritkaságairól. Erdélyi tárgyú regényeihez sok segítséget kapott tőle Jókai is. 1851. júl. 16-án írta Kőváriaknak: „... Kegyed ajánlatát, hogy ha Erdélyről írok, Önnek utasításait használjam, a legnagyobb köszönettel elfogadom” (l.: *Erdély aranykora* JKK 3. k. jegyz. 307.).
- 157 *Kolozsvárt elhagyva* — a Hetilap máj. 14-i híradása szerint „ma”, azaz 14-én folytatta Jókai az utazását (l.: 1853. 244.).
- 158 *azok az briási kőgombócok* — a VU 1856. ápr. 20-án közölt egy kis névtelen cikket *A felekhegyi homok görgületek* címen. Feltehetően Jókai a szerzője (16. sz. 138.).
- 160 *Dél tájon érkezünk Thordára* — Torda (ma: Turda), Kolozsvártól délkeletre, az Aranyos folyó mentén fekvő város; Potaissa néven, már a rómaiak idején Dácia fontos települése volt. A mai országúton kb. 30 km távolságra fekszik Kolozsvártól.
- 171 *carriolból* — l.: az 581. sor jegyz.
- 177 *Keresztes mező* — Aranyosgyéres (ma: Cimpia Turzii) környéki, Tordához közel fekvő mező; számos csata színhelye.
- 177 *Decebál utolsó csatáját Traján ellen* — Decebál az Erdély területén élt dák nép királya volt az i. sz. 1. században. Többször sikerrel harcolt a római hódítók seregei ellen, Marcus Ulpius Trajanus (53–117) római császár azonban 106-ban legyőzte őt. Decebál öngyilkos lett, Dácia pedig római uralom alá került.
- 179 *itt ölette meg Basta Mihály vajdát* — Giorgio Basta (1544–1607) olasz eredetű tábornokot 1599-ben Rudolf császár küldte Erdélybe. A tábornok a Habsburgok uralmának biztosítása érdekében először Báthory Zsigmondot üzte el, majd Mihály vajda (Mihai Viteazul 1557–1601.) havasalföldi fejedelmet gyilkoltatta orvul meg 1601. aug. 19-én.
- 182 *Thorda-hasadék* — 250–300 m mély sziklaszoros az Erdélyi érchegységben. Számos népmese, monda fűződik hozzá.
- 192 *Enyed* — Nagyenyed (ma: Aiud) régi erdélyi város Tordától kb. 35 km-re délre. A szabadságharc alatt szörnyű pusztítások színhelyévé vált, melyeknek okai messzire nyúltak vissza. A török–tatár dúlások nyomán meggyengült önálló erdélyi fejedelemség 1687-ben a Habsburgok zsákmánya lett. Nem csatolták vissza Magyarországhoz, hanem közvetlenül Bécsből, külön igazgatták egészen 1848-ig. Akkor megvalósult az unió. Mivel azonban a forradalom és szabadságharc magyar vezetői elutasították az erdélyi románok nemzeti követeléseit, sőt az

Sor:

- erdélyi földesurak még az úrbéri szolgáltatások eltörlését sem vették tudomásul, e hibák lehetőséget adtak a Habsburgoknak, hogy a román nemzeti mozgalmat saját céljakra használják fel, s fegyveres harcba taszították a román felkelőket a Habsburg elnyomás ellen küzdő magyar szabadságharcosok ellen (L.: *UMLex.* 2. k. 217.). Az áldatlan viszály, melyen végül is csak a reakció, csak Bécs nyert, rengeteg véráldozattal, pótolhatatlan kincsek pusztulásával járt, melynek nyomát Jókai még későbbi erdélyi útján is szomorúan szemlélte.
- 196 *a reformáltak legvirágzóbb collegiuma Erdélyben* — a Bethlen Gábor erdélyi fejedelem által alapított református kollégiumról írta Szilágyi Sándor a *Magyar Emléklapok* 1. kötetében (Pest 1850. 139.): „Alig van Erdélyben tanoda, melly több viszontagságon ment volna keresztül. 1658-ban a károlyfchervári, jelenleg enyedi tanodát a tatár felprédálta, az épületet szétrombolá, s halommal hordta ki a könyveket s égette meg. Enyedre Apafi Mihály fejedelem 1664-ben költöztette át. 1704-ben a Rákóczi-féle zendülésben részt vevén, osztrák katonák kardjai alatt számos diákok vérzetek el. 6 év múlva e tanodát a dögvész pusztítá, s kényteté szétoszlani” stb.
- 222 *Bács társasága* — az 1872-ben elhunyt martonfalvi Bács Károly jogi tanulmányai elvégzése után, 1831-ben lett színész. 1840-ben már színtársulatot szervezett. Társulatát a 235. sz. írásában is említi Jókai (l.: JCB 5. k. 152: 651.).
- 228 *b. Kemény István* (1811–1881) — az erdélyi reformországgyűléseken 1848 előtt az ellenzék legbuzgóbb tagja volt. A Batthyány kormány Alsó-Fehér vármegye főispánjává nevezte ki.
- 236 *Tövis* (ma: Teiuş) — az Enyedtől kb. 12 km-re délre fekvő város templomát 1449-ben építtette Hunyadi János (1407–1456). A törökök 1442-ben már Gyulafchervárig előre nyomultak, de ekkor Hunyadi — népből szervezett seregével — itt megverte Mezőid bég seregét.
- 254 *Fchervár* — Gyulafchervár (Alba Iulia) régi erdélyi város a Maros jobb partján, Tövistől kb. 17 km-rel délre. Valaha az erdélyi magyar fejedelmek székhelye volt. Történetével, különböző elnevezéseivel hosszan foglalkozott Jókai az *Erdély aranykora* című regényének 15. fejezetében (l.: JKK 3. k. 223–24.).
- 256 *Sánta Péternének* — Kristóf György — az *Uti levelek* közlése során — lábjegyzetben figyelmeztette olvasóit, hogy e kocsmárosné „különös egyéniségét Jókai külön is megrajzolta a Db-ban

Sor:

- (1853. 794.), a *Magyar népvilág* című cikksorozatnak a magyar kocsmárosokról szóló részében" (l.: i. h. 128.).
- 262 *meglátogatók a várat* — a vár — Apulum néven — már a római korban ismert volt.
- 263 *VI. Károly* — tulajdonképpen III. Károly (1685—1740) a Habsburg dinasztia utolsó egyenesági férfinarja. 1711—1740 közt magyar király, és VI. Károly néven német—római császár.
- 266 *a templomot volt alkalmam megtekinthetni* — a gyulafehérvári székesegyház a 13. században épült. A fejedelmek és a Hunyadi család elhunyt tagjainak sírjait, kirablásukat az *Erdély aranykora* című regényében is leírta már Jókai — akkor még csak könyvekből merítve az adatokat (l.: JKK 3. k. 224.).
- 271 *Hunyady János koporsója* — a törökverő hőst — közvetlenül a nándorfehérvári győzelem után — 1456-ban döntötte sírba a pestisjárvány.
- 272 *Izabella királyné (1519—1559)* — férje, Szapolyai (Zápolyai) János halála után 1540-től csecsemő-fia, János Zsigmond helyett, majd 15 évi megszakítás után, 1556-tól önállóan uralkodott Erdélyben, haláláig.
- 275 *Orsi Péter* — helyesen: Örsi Péter; a törökök által elfoglalt Győr 1598. márc. 27-i visszafoglalásakor a magyar puszkások vezetője volt.
- 291 *E helyt verte tönkre Kinisi a török tábornok* — Bencenc határában, a Maros két partján fekvő Kenyérmezőn zajlott le 1479. okt. 13-án a híres csata. Az Erdély ellen indított török rohamot Báthory István erdélyi vajda itt próbálta feltartóztatni; már majdnem győztek a törökök, mikor Kinizsi Pál temesi ispán — később Mátyás király híres hadvezére — temesi csapatai élén győzelemre fordította a viadalt.
- 298 *Másnap Kálmánnak és kedves nejének társaságában* — Jókai e napokban Kővári Lászlónak küldött, keltezetlen levelében is azt írta, hogy „Kálmán magával hozza nejét, öccsét, szobalyányát”... (l.: OSzK Levelestár. — Tehát tévedett Kristóf, mikor azt írta, hogy Kővári még ekkor is Jókaival utazott; l.: i. h. 151.).
- 304 *Enyeden és Fehérváron* — Jókai itt felcserélte a helységnevek sorrendjét! Bencencről északra haladva előbb Gyulafehérvárt érintették.
- 318 *armadilla (armadillo)* — Dél-Amerikában, föld alatti üregekben élő emlős állat; hátán hat vagy több mozgatható bőrcsontöv van. Páncéljából az indiánok háztartási eszközöket készítenek.

Sor:

- 334 *Dél tájon értünk Marosvásárhelyre* — bizonyára nem indulásuk napján, mivel Marosvásárhelyig kb. 150 km utat kellett megtenniük.
Marosvásárhely (Tirgu Mureş) — a legrégebb székely települések egyike, már a 11. század végén emlegették Új Székely-Vásárhely néven.
- 336 *rajzolhattam le számodra* — a Db nem közölt képeket: Jókai e rajzát nem ismerjük.
A vár — Az egykori domonkos templomot 1492-ben várrá alakíttatta át Báthory. Basta katonái feldúlták, de 1602–1653. közt újjáépült. Legjelentékenyebb épülete az 1446. körül épült gót templom. Benne mondták ki 1571-ben a szabad vallásgyakorlatot. Síraltójában fekszik Bethlen János kancellár, történetíró.
- 341 *a radnóthi vár* — I. Rákóczy György építtette. Jókainak a várról készült rajzait l.: *Magyarország és Erdély képekben*, II. 70.
- 346 *Estére Kelementkére értünk* — Ide úgy jutottak — írja Kristóf György — hogy a Jókaival utazó Lázár Kálmánné a Kelementkén birtokos Simén családból származott (l.: i. h. 150.). Talán édesanyja volt a vendéglátó „S-nő asszonyág”. — Kelementkére nézve l.: Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása* IV. Pest 1870. 35–36.
- 348 *b. H. József* — báró Henter József, családjának utolsó tagja; érdekes, külön emberként jellemzi Kővári László, ill. Kristóf György (l.: i. h. 151.).
- 366 *Barcsay Ákos* (1619–1661) — erdélyi fejedelem. II. Rákóczi Györggyel szemben 1658-ban török támogatással került uralomra, de 1660-ban a Habsburgok által támogatott Kemény János lemondatta, majd meg is ölette.
- 376 *az almási barlangot és a szent Anna tavát* — l.: a köv. leveleket. Utazásának további részleteiről már csak az egykorú erdélyi sajtóban olvashatunk (l.: e cikk jegyzetének elején).
- 377 *a tréfás Oláhfalut* — a két oláhfalui adomát, hogy lakói miként csikartak ki agyafúrtságukkal előnyöket maguknak, megtaláljuk már az *Erdély aranykora*. *A fejedelemnő* c. fejezetében is (JKK 3. k. 84., 90–91.), majd *A magyar nép adomái* c. gyűjteményében (107.).
- 381 *Korund* (Corund) — község Marosvásárhelytől keletre, mintegy 50 km távolságban.
Kalonda — a Firtossal egybefüggő hegy
- 402 *Firtos* — 1062 m magas hegy Korondtól délnyugatra. A „hon-

Sor:

- szervezők által épített mesés várára” nézve l.: Orbán B. i. m. 1. k. 126–29.
- 403 *Rapsóné vára* — Rapsonné a székely népmesék híres, bűbájos asszonya (l.: *Bálványosvár* JKK 43. k. 295–96.). Az 1882-ben írt *Bálványosvár* egyik szereplője. A várra nézve l.: Orbán B.: i. m. 1. k. 136.–38.
- Kadics vára* — talán a Kadicsa nevű vezér vára volt valaha; hadi út kötötte össze Firtos várával. A várra és történetére nézve l.: Orbán B.: i. m. 1. k. 113–15.
- 405 *Parajd* (Praid) — Korondtól kb. 7 km északra (Vö. Orbán: i. m. 1. k. 133–35.)
- 414 *Dózsa Dani* — Dózsa Dániel (1821–1889) Makkfalván született erdélyi költő, regényíró, publicista. *A székely nemzetről* c. 1851–52. fordulóján megjelent történelmi tanulmányát bizonyára Jókai is olvasta (l.: MH nov. 8., 9., 1852. jan. 6., 8., 9.). Jókai már az előbb idézett, Kővárának Bencencen írt levelében is jelezte, hogy „Makkfalvát szándékozom meglátogatni”. — *Makfalva* Marosvásárhelytől légvonalban 30 km-rel keletre fekvő helység.
- 418 *Estére Szombatfalvára érkezünk* — Szombatfalván Ugron Lázárnál töltötték Jókaiék az éjszakát. Ide is Lázár Kálmánék révén jutott Jókai: Ugron Lázárné Lázár Kálmáné testvére volt (l.: Kristóf i. m. 151.).
- 424 *Budvár* — Dózsa Dániel előbb említett tanulmánya is megemlékezett e helyről: „A székely nemzet főhelye Boud vára volt, mely ősi várnak helyéül most is Udvarhelytől nyugotra, egy kerekded hegy tartatik” (l.: MH 1851. nov. 8.). Szabó Károly, Priszkosz rétor Attila udvarában tett látogatásáról beszámoló írásának fordítója és kiadója is azt vallotta, hogy Attila egyik laka Székelyföldön Budvár lehetett, mit a németek Etilburgnak (egykori Sicambria) neveznek (l.: UMM 1851. 10. füz. júl. 1. 563–64.). — A várra és történetére nézve l.: Orbán B.: i. m. 1. k. 60–63.
- A kolozsvári Hetilap székelykeresztúri levelezője írta e napokról: „Jókai itt járt. E hó 21-én este érkezett gr. Lázár Kálmán kíséretében. Az estét és éjet U. L.nál, az innen negyedórai távolságban fekvő Szombatfalván töltötte, hol kitünő szívességgel fogadtattott. Másnap Budvárát és a Csonkavárt pillantá meg, s azzal tovább sietett a homorodalmási kőbarlang látogatására. Mit gondolt a festőileg szép kilátással bíró sziklatetőn, hol hajdan a rabonbán főnökök sásfészke állt?”. . . (l.: Hetilap 1853. jún. 4. 286.).

Sor:

- 432 *Bági vár* — a hagyomány szerint vagy a székelyek, vagy honfoglaláskor egy Bági nevű fejedelem építtette. A XI. sz.-ban a Sándor család birtoka volt. (A várra és történetére nézve l.: Orbán B.: i. m. 1. k. 172–75.).
- 433 *Rika* — a Rika-tetőre nézve l.: uo. 233–34.
- 435 *Réka* — Priszkosz rétor tudósítása szerint Attila feleségét Rikának hívták (l.: UMM 1851. 558.). Jókai — Priszkosz beszámolója nyomán írt — *Egy lakoma a hunn királynál* c. írásában Attila feleségének neve Czerka vagy Réka (l.: Remény 1851. 2. f. év 49–51.).
- 440 *Székelybánja várát* — János Zsigmond 1562-ben, a régi kiváltságai elkobzása miatt feltámadt székelyek leverése után várakat építtetett fékentangra. A várhegyi vár neve Székelybánja, a Székelyudvarhelyen épült erősség neve Székelytámad volt. Ennek romjait nevezték Csonkavárnak. (Vö.: Orbán B.: i. m. 1. k. 55–60.)
- 444 *Homoród Almás* — ahol a Vargyas vize Székelykeresztúrtól légvonalban mintegy 35 km-re keletre fordul, a Mál és Erős kősziklákba vájt völgyében van a meglátogatott almási barlang. A barlang és környéke leírását, a hozzá fűződő történeti és mondai elemekkel együtt megtalálhatjuk Orbán Balázs említett műve 1. k. 88–95. lapjain is.
- 455 *a szék hajdani mérnöke* — bizonyára az Orbán által is említett Fekete nevű mérnökről, a barlang lelkes kutatójáról van szó. Orbán Balázs könyvének 1. kötete 1868-ban jelent meg; valószínűleg ugyanabból a forrásból, ugyanazoktól hallva írhatták le a barlanghoz fűződő történeteket is. Élmények is hasonlóak voltak.
- 513 *a barlang szádához* — bejáratához
- 539 *négyszáz ölnyi* — kb. 758 m (egy „bécsi” öl hossza: 1,896 m).
- 555 *troglodythok* (troglodytes) — az emberszabású majmok egyik neme
- 581 *achát és carniol* — az üvegfényű kvarc ásvány mikrokristályos változatai. A carniol vérvörös, barnás színű, sugaras-szálú ásvány, az achátban vörös, barna, sárga, fehér stb. színű szalagok párhuzamos éles vonallal határolódnak el.
- 582 *Wesselényi Miklós* (1796–1850) — erdélyi politikus, a rendi országgyűléseken a liberális nemesi ellenzék vezére. Az örökösügyében elmondott beszéde, könyomatos országgyűlési tudósításai miatt perbe fogták, bebörtönözték. Fogságában egészsége megromlott, megvakult.

Sor:

- 588 *Szent Anna tava* (Lacul Sf. Ana) — 980 m magasságban fekvő tengerszem a Tusnádfürdő feletti 1294 m magas Csomád kráterében. Kristálytisza vize 7 m mély. Jókai róla készült rajzát — a *Magyar és Erdélyország képekben* c. kiadványból — 1854. máj. 7-én közölte a VU (76. p. — Ugyanitt megjelent a „Kereszturi templom rajza” is.). — A tó keletkezésére, a környező kápolnára vonatkozó mondák és a tó környékének leírása megtalálható Orbán B.: i. m. 3. k. 72–75. és Jókai *Bálványosvár* c. regényében is (JKK 43. k.).
- 596 *Libanonja*, stb. — különböző népek és vallások mitológiai szent helyeinek felsorolása.
- 598 *a Tempe* — l. a 214. sz. cikk jegyz. JCB 5. k. 494.
- 600 *a tusnádi regényes fürdők* — Tusnádfürdő (Băile Tusnad) a Szent Anna tóhoz közel fekvő klimatikus gyógyhely.
- 602 *ponkjai* — kis dombjai, emelkedései
Kézdivásárhely (Tîrgu-Săcuiesc) — már a 15. századtól kiváltságos város, a székely kézdi-szék fő helye volt. Légvonalban kb. 25 km-re keletre fekszik Tusnádfürdőtől.
- 618 *nemere* — az orosz síkságokról Háromszék vidékére beáramló hideg, száraz, keleti szél.
- 630 *ranunculus* — magyar neve: boglárka, lángosfű, libavirág
- 633 *orchis* — kosbor
epipactis — nőszőfű
- 640 *négyezer lábnyi magasban* — 1264 m (1 bécsi láb = 0,316 m).
- 646 *csáté* — lapos réteken tenyésző, a kákához hasonló növény.
- 650 *kokojcás* — mocsaras, ingoványos terület; erdélyi tájszó.
- 656 *martján* — meredek vízpartján.
- 664 *Háromezer lábnyi magasban* — 1008 m magasban. A tó tengerszint feletti pontos magassága 980 m. A környező hegyek Jókai által megadott magassága 380 m.
- 668 *tükörlapja sötétzöld* — *A tengerszemű hölgy* 1. fejezetében így írt, talán ekkori élményei alapján, a tengerszemről: „Milyen a tengerszem? A hegytetőről nézve élénk zöld, az átelleni hegyoldal szálfái félig árnyékban tartják” stb. (NK 76. k. 1.).
- 709 *Visszaemlékezünk mi is a historia mondáira* — Jókai igen nagy érdeklődéssel fordult a székelyek története felé. *A magyar nemzet történetében* is foglalkozott a székelyek múltjával, szokásaival (l.: *A székelyek* VU 1854. jún. 4.); a *Bálványosvár* című, 1882-ben írt regényében pedig feldolgozta mind a Bálványos vár, mind a régi pogány székely szokások mondái történetét (l.: JKK 43. k.). Tisztelettel emlékezett meg róluk *A jövő század regényében* is.

Sor:

- 724 *torjai kénes barlang* — a Torjai-büdösbarlang (Peștera de la Turia) kis barlang a Székelyföldön, a Bodoki hegységben. Mélyéről szénsavas, gyengén kénes gáz tör fel. Légvonalban kb. 15 km-re van a Szt. Anna tótól.
- 730 *az Apor család őseinek megdönthetetlen sasfészke* — állítólag az erdélyi főnemes — utóbb Habsburg-párti — Apor család ősei, Bálványosvár urai, Opour rabonbán és családja őrizték legtovább a régi pogány vallást, szokásokat Erdélyben. Jókai *Bálványosvár* c. regénye épp e család, és az egész székelység új útra, a kereszténységre való térését, a régi szép, de túlhaladott pogány világ és szokások visszahozhatatlan elpusztulását rajzolja. E regényében olvasható a Szent Anna tó keletkezésének mondája is. (A vár leírása és története megtalálható Orbán B.: i. m. 3. k. 84—91. is.)

23

BUDAPESTI HIREK

[1853. jún. 12.] 103—04.

M: Db 24. sz. 771.; aláírás nélkül. Jókai szerzőségét a hírek előtti három csillag jelzi.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Jókai erdélyi útjára nézve l.: az előző írást és jegyz.
E számtól kezdve jelenik meg ismét a lapban a Jókait jelző *★.*
Jókaiék máj. 2-án indultak el Kolozsvárról.
- 12 *Debreczeni Márton* (1802—1851) — az 1840-es években az erdélyi kir. kincstár bányászati tanácsosa volt. A forradalom alatt őt bízták meg a bányaugyek igazgatásával, ezért Világos után Kolozsvárt, családjával együtt, nagy nyomorban tengette életét. Jókai téved: nem „ez évben”, tehát 1853-ban, hanem még 1851. febr. 18-án hunyt el, s a csak halála után napvilágra került művét nem 1818-ban, hanem — Vörösmarty hatására — a harmincas években írta.
- 21 *gróf Mikó Imre* — l.: a 83. sz. cikket és jegyz. JKK 222—25., 725.

HUGLI OFFICINÁJA

[1853. nov. 20.] 105.

M: Db 2. félev 21. sz. 668–69.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *J-tól* — Jókaitól
Manlius Filiszter — Jókai 5 felvonásos *Manlius Sinister* című történelmi drámáját 1853. dec. 10-én mutatta be a Nemzeti Színház. Jókai később is élt a furcsább darabcímek tréfás eltorzításával (l.: a 122. sz. cikket JKK 320.).
- 5 *még négy hét mulva sem jó színre* — A bemutató pontos dátuma még e cikk megjelenésének idején is bizonytalan volt. A lapnak ugyanebben a számában az olvasható, hogy már „szombathoz egy hétre”, tehát dec. 3-án színre kerül a dráma. A bemutatóval kapcsolatos bizonytalanságról számolt be Jókai dec. 7-én édesanyjának írt levelében is: „Sok dolgom az oka, hogy ily későre írok, és az a bizonytalanság, hogy darabomat soha sem tudhatam, mikor adják. Végtére legközelebbi szombaton majd csak színre kerül.” (OSzK FolHung 2261. 199. fol.)
- 15 *a kinek Pilátus a barátja! stb.* — Tréfás célzás arra nézve, hogy Jókai, a Db szerkesztőjeként, közeli kapcsolatban állt a színház igazgatójával, Festetics Leóval. Az idézett mondás teljes formája: „Kinek Pilátus a barátja, üdvözüül” azaz, kinek magas pártfogója van, boldogul.
- 17 *a betanulás ad annyi dolgot* — dec. 4-én a *Nemzeti színház* rovatban írta Jókai: „Azon hír, miszerint a jövő szombaton színre kerülendő *Manlius Sinister* sűgő nélkül fog előadatni, mit egy lap-társunk tréfának vett, csakugyan való. Elsőbb rangú színészeink összebeszéltek, hogy szerepeiket olly pontosan betanulják, miszerint e segítő eszközt nélkülözhessek, s az csak a mulhatlanabb helyeknél fog alkalmaztatni, melly körülmény színművészeink buzgóságáról és lelkes ügyszeretetéről legbeszélőbb adatul szolgálhat.” (l.: Db 1853. dec. 4. 23. sz. 730.)
- 19 *majd megmutatnám én az igazgatóságnak* — Albrecht főherceg — 1851. óta Magyarország kormányzója — 1852-ben új igazgatási rendszert adott a színháznak. Bizottmányt, Comitét-

Sor:

nevezett ki, melynek élén báró Augusz Antal, a budai helytartósági osztály alelnöke állt. A bizottmány tagjai „jóérzelmű”, azaz németbarát, megbízható főurak és államhivatalnokok voltak. A színház művészeti vezetését eredetileg csak egy évre bízták Festetics Leóra, de csak a harmadik év végén, 1854-ben sikerült őt eltávolítani a színház éléről. Később Jókai is sokat támadta színházvezetési módszereit.

25

[VÁLASZ AZ OST DEUTSCHE POST LEVELEZŐJÉNEK]

106—07.

M: Db 1853. dec. 18. 25. sz. 798.; aláírás nélkül, a szöveg elején a három csillag, * * * jel mutat Jókai szerzőségére.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

A német lap pesti levelezője Jókai *Manlius Sinister* című drámájának dec. 10-i bemutatójáról, vagy 12-i második előadásáról beszámolva — a PN 1853. dec. 17-i ismertetése és fordítása szerint — ezeket írta a magyar színházi közönségről:

„Az operának szerfeletti ápolása a nemzeti színházban, nekem úgy tetszik, hogy a közönséget demoralizálta s szellemibb megfeszítésre képtelenné tette. A magyar nemesség s a mívelt közönség elvből buzgó emelői a nemzeti színháznak, nem irtóznának áldozattól sem annak felsegélyezésére. Sok gazdag mágnástól lehetne 50 ezer frtot is kérni a nemzeti színpad fentartására, és ezek vonakodás nélkül megadnák ezt, csak azt ne követeljék tőle, hogy ő három hosszú órát üljön a páholyban s egy új dráma adatását végig nézze és buzgó résztvevő hallgatása által a költőt és művét megtisztelje. De egy táncosnő őt hamar kiemeli e merevségből, ekkor a látcső nem távozik el a szemtől s dühösen tapsol, míg megjelenése és tapsa egy dráma előadásakor nagyon veszélyeztetné kényelmét; ezt ő huszárjára bizza, ki a karzaton aztán kikiabálhatja magát.”

Jókai — bár a magyar drámairodalom iránti érdektelenségük miatt maga is sokszor megróttá a magasabb köröket — a német

Sor:

oldalról jövő támadást később is mindig szenvedélyesen visszautasította.

- 1 *Ost Deutsche Post* — Ignaz Kuranda (1812—1884) osztrák publicista 1848. októberében Bécsben alapított lapja.
- 27 *a hol drámai előadások alatt figyelmetlen fecsegőket lát* — Jókai már a Jelenkor 1847. ápr. 25-i számában szót emelt az ellen a rossz szokás ellen, hogy sokan — elsősorban az ingyenjegyesek, az írók — fecsegésükkel zavarják az előadást (l.: JCB 1. k. 138.). Gúnyosan említi a *Kárpáthy Zoltánban* is, hogy sokan azért szeretik az operát, balettot, mert „az ember nem kénytelen odafigyelmezni, beszélhet azalatt a szomszédjával, (. . .) közben valami érdekes anekdotát mond el másnak, vagy épen elhagyhatja a termet (. . .) anélkül, hogy az előadás fonalát elveszítette volna” (JKK 9. k. 9—16.).
- 29 *nem excellentiás urak állnak, hanem magyar irodalmi egyéniségek* — l.: a köv. cikket és jegyz.

26

[VÁLASZ NYOLC ÍRÓ FELSZÓLÍTÁSÁRA]

107—08

M: Db 1853. dec. 25. 26. sz. 834.; Jókai aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *A Délibáb valamelyik számában* — a cikk, melyre Jókai utal, a Db előző számában jelent meg. L.: az előbbi cikket és jegyz.
- 4 *egy collectivjegyzék jelent meg* — a Jókai által felsorolt nyolc író dec. 21-i dátummal a következő felhívást tette közzé a lapokban: „Ezennel felszólítjuk a »Délibáb« t. c. szerkesztőjét: nyilvánítsa ki névszerint: kik azon magyar irodalmi egyéniségek, és tiszteletpléddányok, kiket a főnebbi vád alatt értett? Ellenkező esetben az egésznet, mint a magyar írók becsületét általában sértő, alaptalan koholmányt, gyanúsítást és rágalmat, az idézett cikk írójára utasítjuk vissza.” (l.: Hf 1853. dec. 22. 275. sz. 1112.)
- 5 *Degré Alajos (1820—1896)* — a Tizek Társaságának egykori tagja; *Két év egy ügyvéd életéből* című regénye ebben az évben jelent meg.

Sor:

Berecz Károly (1821–1901) — a szabadságharc bukása után versei, elbeszélései, kritikái jelentek meg; 1854-től két évig a Hf-t szerkesztette.

Vas Gereben (Radákovics József 1823–1868) — Világos utáni bujdosása, fogsága után ügyvédi diplomáját is elvesztette, ebben az időben már kizárólagosan az irodalomnak élt; hamarosan a kor legolvasottabb írója lett. Jókai írt róla *Az én kortársaim* c. írásában is (l.: NK 96. k. *Életemből* I. 178–179.).

Kövér Lajos (1825–1863) — színműíró; *Este s reggel* c. színművével ez évben mutatkozott be a Nemzeti Színház közönségének.

- 6 *Szegfy* — Szegfi Mór Mihály (1825–1896) író. A szabadságharcban való részvétele miatt egy ideig Berlinben, Párizsban, Londonban élt. Cikkei, novellái jelentek meg.

Tóth Kálmán (1831–1881) — költő; ez időben, 1851-től Nagy Ignác mellett a Hf segédszerkesztője.

- 7 *clamantesek* — zajongók

- 12 *hanem én* — utalás az írók felhívásának befejezésére, hogy a zajongás vádját „az idézett cikk írójára” utasítják vissza. Az előző cikket Jókai nem írta alá, de ezzel is elismerte, hogy ő a zajongó írókat bíráló cikk írója.

Bizonyosan engemet láthatott a Cigány első adatásakor ama vádló cikk írója — Szigligeti *Cigány* című népszínművét ez év dec. 17-én mutatta be a Nemzeti Színház. A PN dec. 24-i híradása szerint az Ost Deutsche Post pesti levelezője, kit épp előző cikkében világosított fel Jókai, hogy nem az előkelők zajongnak a színelőadások alatt, hanem a szabadjegyes írók, most — „vádló cikk”-ében — „nem győzött eléggé csodálkozni azon, hogy e szerinte sok költői momentummal, sok szépséggel és igazsággal bíró mű népszerűtlenítésében s a közhatásnak előadás alatti lerontásában ép azok fáradoztak leginkább, kik a darab szerzőjének íróársai.”

Ezek után Jókai már nyugodtan kiírhatta nevét a zajongást elítélő cikke alá, mivel ezúttal nem az ő, hanem most Szigligeti darabjának előadását zavarták íróársai. S bár rejtett formában, a felszólításnak is eleget tett: Vas Gereben személyében megnevezte a legtöbb zajt okozó író is.

BUDAPESTI HÍREK

[1854. febr. 5.] 108.

M: Db 6. sz. 191.; aláírás nélkül. A szöveg előtt.* * jel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *alig sirattuk el Garait* — Garay János 1853. nov. 5-én hunyt el „életének 42-ik évében . . . 4 évi hosszú betegeskedés után”. (A Db erre vonatkozó, nov. 13-i közleményét nem Jókai írta!) Jókai többször is fájó szívvel emlékezett meg Garay haláláról, így nem sokkal utóbb, alig másfél hónap múlva már a VU hasábjain (l.: a 32. sz. cikket. JKK 114–15.).
- 3 *Sükei Károly meghalt* — Sükei Károly (1824–1854) — barátja, Gyulai Pál nekrológja szerint — „Losoncon, hol az ottani ref. középiskolában a magyar nyelv és irodalom tanszékét volt elfoglalandó, e hó 18-án, négy hétig tartó súlyos szenvedések után sorvadásban” halt meg (l.: PN 1854. jan. 24.). Jókait is közelebbi kapcsolatok fűzték a márciusi fiatalok egyik fő ideológusához, a költő és kritikus Sükeihez, aki a Jókai által szerkesztett Életképeknek is kritikusa volt 1847-ben. Feltűnik alakja Jókainak a forradalom és szabadságharc idejéből írt regényeiben (*Politikai divatok, A tengerszemű hölgy*) és *Az én kortársaim* c. írásában (l.: *Életemből* I. NK 96. k. 180.).
- 8 *A „hulló csillagok”* — Sükei első, s egyben utolsó, ily című vers-kötete 1851 első felében jelent meg. Gyulai írt róla igen méltató kritikát, a kortársak figyelmét azonban az ő cikke sem hívhatta föl az író érdemeire, mivel — az álnépies költőket érintő egyik kitétele miatt („egy vad csorda barbarizmusa fenyegeti költészetünk”) — sem a PN, sem Vahot lapja, a Remény nem közölte Gyulai kritikáját, s az csak 1934-ben jelent meg először (l.: Gyulai Pál: *Bírálatok, cikkek, tanulmányok*. Bp. 1961. 14–18.).

NEMZETI SZÍNHÁZ

[1854. márc. 5.] 109 – 10.

M: VU 1. sz. 6.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím Jókai — e kötetben megjelent cikkeinek tanúsága szerint is — állandóan nagy figyelemmel kísérte a Nemzeti Színház ügyeit, előadásait. A VU-ban — még a híres, 1856-ban kezdett Kakas Márton-levelek megjelenése előtt is — kisebb-nagyobb megszokásokkal a *Nemzeti színház*, a *Tárogató*, a *Nemzeti színészet* rovatokban, állandóan megjegyzéseket fűzött a színház előadásaihoz, műsorpolitikájához, a színészek szerződtetéséhez, játékához. Ezek a szerző nélküli megjegyzések, rövid cikkek tartalmi rokonságot mutatnak Jókai későbbi, aláírt cikkeivel. A nemzeti-ség ügyét szolgáló, magasszínvonalú magyar színművészetért vívott következetes harcának egy-egy állomásai.

2 *Egy francia bűvész mutogatta szemfényvesztéseit* — Levieux Galouchet „levantei bűvész” febr. 21-én kezdte meg a Nemzeti Színházban előadásorozatát, melyet így hirdetett: „Levieux ur ma mindazon műveket előadja, melyeket az egyiptomiak a Pharaok korában végrehajtottak, valamint a legújabb s legdivatosabb műdarabokat is. Végre a mechanika, physika, chemia, galvanismus, kettős ábrák, a hydraulika, és villanyosság köréből a legmeglepőbb mutatványokkal lépend föl” (l.: PN 1854. febr. 23.). Jókai még 1900-ban is úgy emlékezett meg e francia bűvészről, mint aki az ekkortájt föllépett híres szemfényvesztők közül is „mindannyinak a hírét elhomályosítá” (l.: *A hajdani Nemzeti Színházról*. HhM 4. k. 42.). Neve szerepel a *Fekete gyémántokban* is: „A bűvészet mai világban nem boszorkányság. Boscot és Galouch-t nem égetjük meg a máglyán többé.” (JKK 20. k. 137.) — Nem sokkal e cikk után, márc. 12-én újra emlékezett róla Jókai (l.: JKK 112 : 14, 649.)

4 *Mi, kik nem szeretjük az emberi dolgokat természetfölöttieknek tartani* — mind a VU, mind maga Jókai állandó, következetes harcot folytatott mindenféle babonás hiedelem ellen. A felvilágosítás, a nép művelése a lap programjában is első helyet kapott. (L.: JKK 551–52.)

38 *rugany* — vsz. gumi

NYILATKOZAT

[1854. márc. 8.] 110—11.

M: Hf 55. sz. 217.; Jókai Mór aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Tolnai gróf Festetics (Festetich) Leo* (1800—1884) — 1852. máj. — 1854. nov. közt a Nemzeti Színház igazgatója, 1853. jan. 1-től — megszűnéséig — a Db felelős szerkesztője volt.
- 2 *azon lap szerkesztőségéről nyomatékos okok miatt leköszönvén* — a Db megszűnésére nézve l. JKK 544—46. — A lapot valójában betiltották.
- 5 *a Délibáb-ban megígért munkálatokat* — ez elsősorban Jókainak a *Janicsárok végnapjai* című, januárban közölni kezdett regényére vonatkozik. Ezen kívül még a *Manlius Sinister* dráma és a *Holtak harca. Regék I—VIII.* című Jókai-íráások jelentek meg 1854-ben a Hf-ban.
- 8 *Hölgyfutár* — 1849. nov.-ben, Nagy Ignác szerkesztésében, Kozma Vazul kiadásában megindult szépirodalmi napilap.
- 12 *ki engemet legelőször az irodalomba bevezetett* — Nagy Ignác (1810—1854. márc. 19.) több író pályájának elindulását is elősegítette a reformkorban. A Külföldi Regénytár szerkesztőjeként — fordítások juttatásával — ő teremtett anyagi lehetőséget Petőfinek is elsőízben hosszabb pesti tartózkodásra, megélhetésre. Petőfi ajánlatára Hartleben az ő közbenjárására adta ki Jókai első regényét, a *Hétköznapokat*, sőt, Nagy Ignác ajánlotta be Jókait Frankenburg lapjához, az *Életképek*hez is (l.: *A tenger-szemű hölgy* 41—42.; HhM 5. k. 223. és a *Hétköznapok* jegyz.: JKK 1. k. 324.).
- 16 *becses lapjának kiállításában közremunkálódva* — a Hf márc. 14-én megjelent második negyedévi előfizetési felhívása szerint Jókai már „márc. 8-ika óta” a lap állandó rendes munkatársa lett. Nagy Ignác pár nap múlva bekövetkezett halála után azonban — bár az új felelős szerkesztő, Berecz Károly is „rendes dolgozótárs”-ként említi még Jókait, a VU megindulása után valószínűleg már csak a Db megszűnésekor átadott írásaival szerepelt a Hf-ban. Jókai nyilatkozatához Nagy Ignác a következő sorokat

Sor:

fűzte: „Ezen nyilatkozathoz ezeket van szerencsém csatolni a *Déliab* eddigi t. c. előfizetői kárpótlásul a *Hölgyfutár*-t fogják annak kiadójától kapni, és pedig az évnegyedes előfizetők március végeig, a félévesek pedig június végeig. (...) Végre ezúttal csak annyit jegyzek meg, hogy ezen egyesülés-által legnagyobb hasznat hiszek szépirodalmunk emelésére hajtani, miután *Jókai* barátom fiatal erejével egyesülve a *Hölgyfutár* ezenül bizonyára minden kívánatot ki fog elégíteni.”

30

NEMZETI SZINHÁZ

[1854. márc. 12.] III—12.

M: VU 2. sz. 14.; aláírás nélkül. A rovaton belül még több rövidebb hír között.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Molnár és gyermeke* — Ernest Raupach (1784—1852) német drámaíró Szerdahelyi József által fordított, magyarul 1833. szept. 12-én bemutatott öt felvonásos szomorújátéka Komlóssi Ida felléptével márc. 8-án, szerdán került színre. Az ósdi, kísérletes darab színrehozatalát a PN színházi szemléje is rosszállással fogadta: „benne a legalsóbb rendű babonák találnak buzgó eszményítésre” (l.: PN 1854. márc. 10.).
- 2 *kolompáros* — üstöt, bográcsot készítő vagy javító, rendszerint cigány kézműves
- 10 *Tóth József* (1823—1870) — színész, drámaíró. 1851-ben lett a Nemzeti Színház tagja, de ez év jún. 29-én már búcsúfelléptére került sor, mivel egy ideig nem újították meg a szerződését. (*Orgazda* című népszínművét 1852. aug. 14-én mutatta be a színház.) „Tóth még sohasem ragyogott oly művészi fényvel, mint mai szerepében” — írta molnár-alakításáról a PN kritikusa (l.: uo.).
Komlóssy Ida (?—1893) — később Kövér Lajosné, 1844-ben lett a Nemzeti Színház tagja. Számos francia színmű az ő fordításában került bemutatásra.

Sor:

- 14 *a levantei himboszorkány* — Levieux Galouchet levantei bűvész (l.: a 28. sz. cikket és jegyz. JKK 109, 646.) színlapjáról ezeket írta febr. 24-én a PN: „Legfelül torzképekből és majmokból gyúrt betűk hirdetik a professor ur praedicatumát: »Le sorcier du levant«. E szavak magyarra fordítva így hangzanának: »a kelet him boszorkánya.«”
- 17 *Bogya Róza* — erdélyi születésű énekesnő márc. 6-án lépett fel először a Nemzeti Színházban, Verdi *Ernani* című operájának Elvira szerepében. Máj. 30-án már szerződött tagként énekelte ugyanezt a szerepet. A következő évi bécsi tanulmányútról még visszatért, de az évtized második felében már külföldön aratta sikereit, külföldi énekesnő lett.

31

TÁROGATÓ

[1854. márc. 19.] 113.

M: VU 3. sz. 23.; aláírás nélkül. A rovat többi írása közt.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím A vegyes híreket, érdekes aktualitásokat, újdonságokat közlő rovat egy része ez az írás; nyitánya azoknak az egyre szaporodó bírálatoknak, melyekkel a színházat mindinkább válságba sodró színházvezetést illette — több más lappal egyetértésben — a VU, Jókai is.
- 2 *nem adnak eredeti színműveket és operákat* — hasonló bírálattal illette a PN márc. 14-i száma is a színház műsorpolitikáját: hogy a színházi bevételből ne kelljen az íróknak tantiémet, jogdíjat fizetni, Donizetti, Verdi, Bellini, Flotow, Kotzebue, Raupach, Scribe műveit adták a vásár alatt. Pedig az idegyűlő bécsieket inkább érdekelte volna a mi *Hunyadi László* című Erkel-operánk, a vidékieket pedig jobban vonzotta volna a *Dalma*, vagy Szigligeti *Cigánya*, mint a *Molnár és gyermeke*. „Node inkább ne kelljen 300 frtból tantiémet fizetni, mint 500-ból 50 frtot. Szép tudomány az az *arithmetika!*”

MAGYAR KÖLTŐK SORSA

113—19.

K: PIM V-an. V. 1071.

- M: I. VU 1854. márc. 26. 4. sz. 26—27.; Jókai Mór aláírással
 II. *Emlékeim* I. Bp. 1875. 26—33.
 III. *Életemből* I. Bp. 1886. 100—107.
 IV. *Életemből* I. Bp. 1898. NK. 96. k. 101—106.
 V. *Írói arcképek*. Bp. 1955. S. a. r., bev. és jegyz. Bisztray Gyula. 165—169.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 1 nézitek (1875: *nézétek*)
 23 gondolatjaim, *midőn* a (NK: gondolatjaim; a)
 47 — a költői (NK: — költői)
 48 ágyából (NK: *az* ágyából)
 irt, — és *irt*, mint (1875; NK: irt, mint)
 56 Kérdezém (K: Kérdezem)
 66 a kikről (NK: kikről)
 68 érzelmeknek (1875: *érzelemnek*)
 73 előnkbe (1875; NK: *elénk*)
 79 játszódtak (NK: *játszóttak*)
 elbeszélünk (1875; NK: *elbeszélgettünk*)
 87 reá: *hog* a (1875; NK: reá: a)
 89 fáradozásban (1875; NK: *fáradozásában*)
 110 életfentartására (NK: *életfentartásra*)
 116 *lőn* áltadva (NK: *lett* átadva)
 119 *végett.* (VU: *végett?* — sh! —)
 123 deszkán nem (1875; NK: *deszkát* nem)
 123—4 lövés. *Én* rosztat kezdettem sejtteni szavaiból. Egy (1875; NK:
 lövés. Egy)
 135 „a Torzképek (1875; NK: „Torzképek)
 139 tanulságot (K: tanuságot)
 143 lehetett (K; 1875: leheté)
 149 ő egész (K; 1875: ő az egész)
 150 előtt *annyira* (1875; NK: előtt *oly*)
 152 elvezetgette őt a (K: elvezetgette a, 1875; NK: *elvezetto* őt a)

Sor:

- 154 tán (NK: talán)
157 lehete (1875; NK: leheteti)
169 hiítam (NK: hívtam)
170 a lég (NK: a levegő)
175 halavány (K; 1875; NK: halvány)
179 életén (1875: életen)
184 zengnek ez (K; 1875; NK: zengnek az)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 9 *Nyolc esztendeje annak* — Jókai valójában nem nyolc, hanem kilenc évvel korábban, 1845 tavaszán érkezett Pestre. Bár az ügyvédi vizsgára való felkészülés hozta „a miveltség középontjára”, már akkor is inkább az irodalom érdekelte. Petőfi mindjárt bemutatta őt a Pilvax-beli íróársaságnak.
- 14 *Egy ifju barátom állt mellettem e pályán, olly idejü mint én* — Petőfi Sándor, kihez már Pápan és Kecskeméten szövődött diákkori, ifjúkori barátság fűzte Jókait, két évvel volt nála idősebb. Ő, Petőfi biztosította számára az első sajtónyilvánosságot: ő jelentette meg a Pesti Divatlapban Jókai első írásai közül a *Románc, Az arany és az ember, a Hármás kin* című verseit (1844. aug. 1. hete, okt. 27. és dec. 15.) és a *Hétköznapiok* című regényének *Az ingovány oáza* című fejezetét (1846. márc. 16.). 1845 őszén pedig két versben is köszöntötte Petőfi ifjabb pályatársát: *Egy fiatal íróhoz és Jókay Mórhoz*.
- 18 *senki sem tudja hová esett?* — Ekkor, sőt még később is reménykedtek a kortársak, hogy Petőfi talán még él, nem halt meg a segevári csatában. (Vö.: a 72. sz. cikkel és jegyz. JKK 192, 711.)
- 23 *Ma egy hete jöttek ezek a gondolatjaim* — A „ma egy hete” kifejezés a cikk megjelenéséhez, s nem a megírásához viszonyított idő. *midőn a muzeum teremében hangverseny adatott* — Az 1853. nov. 5-én elhunyt Garay János árváinak javára 1854. márc. 19-én rendeztek hangversenyt a Nemzeti Múzeumban (l.: VU 1854. márc. 19.).
- 26 *Garay, Vörösmarty, Bajza, Czakó, Nagy Ignác!* — A szegényen, nyomorban elhunyt költők ily felsorolását megtaláljuk Jókai 1870-ben Toldyhoz írt levelében is:
„Vörösmarty meghalt — szegényen, idegbénultan.
Garay meghalt — szegénység és feszített munka miatt,
férfi korában második gyermekké válva.

Sor:

Bajza meghalt — szegényen, — éveken át félholt idegekkel folytatva nehéz munkáját.

— — — —

- Czakó meghalt — ifjan, kétségbeesve, öngyilkosul." (l.: *Eppur si muove* JKK 22. k. 22., 420.) *Az én kortársaim* című írásában is hasonlóképp néz végig kortársain (l.: NK 96. k. 164.); e cikk megírásával majdnem egyidőben, márc. 28-án pedig arról vall édesanyjának írt levelében, hogy azért vesz házat, telket a Svábhegyen, azért vállalja az ezzel járó anyagi gondokat is, nehogy úgy járjon, mint ezek a nyomorban elhalt frótársai: „Pénzem lehetne nekem annyi, a mennyit akarnék, mert ha éjjel nappal dolgoznám is, mind elkelné, de félek Garay és Nagy Ignác sorsától.” (L.: OSzK FolHung 2261. 204. fol.)
- 36 *gyermekre nagy gondja volt* — Garaynak két fia (az 1839-ben született Ákos és a három évvel fiatalabb Dezső), és egy Gizella nevű leánya volt.
- 38 *Munkálkodni! de hogyan munkálkodni!* — Garay János, a reformkor egyik legjelesebb költője, szerkesztője, egész életében rengeteget dolgozott. Már egyetemi éveiben saját munkájából, tanításból tartotta fenn magát. Később a lapszerkesztés, újságírás mindennapi robotja rongálta egészségét, melynek megromlása miatt lapjának, a Regélő Pesti Divatlapnak szerkesztését fel kellett cserélnie könyvtárosi állással az Egyetemi Könyvtárban. Az újságírással azonban még ezután sem tudott egészen szakítani.
- 62 *most már el vagy temetve* — Garay temetése 1853. nov. 7-én volt.
- 65 *Vörösmarty* — rá és kapcsolatukra nézve (l.: az 50. és 62. sz. cikket és jegyz. JKK 143, 168.,; 676, 691.).
- 78 *boldog házassága első éveit élte* — Vörösmarty 1843-ban vette feleségül Bajza sógornőjét, Csajághy Laurát. Házasságuk első két évében két fiúgyermekük született.
- 83 *Szigorubb sors most falun kényeteli élni* — ezekben az években Vörösmarty csak néha látogatott Nyéckről Pestre. A VU előző számának *Tárogató* rovatában így számolt be Jókai Vörösmarty látogatásáról:
- „E napokban láthatók ismét nemzetünk nagy költőjét, Vörösmartyt fővárosunkban. Teste vénül, de lelke fiatal, szakálla fehér, de homlokának babérja örökzöld. Most is azon jó kedélyes aranylelkű pater familiása, családtyja ő irodalmunknak, a ki volt hajdan, midőn fiatal írók tanácsért, jószóért csak ő hozzá mentek. Kár, hogy falun kell laknia, s minekünk ünnepszámba

Sor:

vennünk a napot, melyben őt láthatjuk." (VU 1854. márc. 19. 3. sz. 23.).

- 91 *Bajza József* (1804–1858) – költő, szerkesztő, publicista, a reformkor irodalmi életének egyik vezéralakja. 1829-től csak az irodalomnak élt; az 1830-as évek második felétől kezdve a Bajza – Toldy – Vörösmarty irodalmi triumvirátus egyik tagjaként irányította a magyar szellemi életet. Folyóiratukat, az Athenaeumot 1837–43. közt Bajza szerkesztette. A forradalom alatt a Nemzeti Színház igazgatását Kossuth Hírlap-jának szerkesztésével cserélte fel. Világos után bujdosni kényszerült; 1849 végén visszatért ugyan Pestre, de a megpróbáltatások felőrölték egészségét, elméje elborult.
- 103 *szelid arcu ifju vezeti* – Bajza József fia, Bajza Jenő (1840–1863) maga is költő, műfordító.
- 105 *Ő nem ismer senkit; nem ismeri önmagát sem* – Jókai *A régi jó táblabírák* című regényének 1856. febr. 28-án megjelent fejezetében bizonyára Bajzát is rajzolta a következő szavakban: „És látják őket az emberek fokról fokra hanyatlani, látják zavart arcokkal járni az utcán, ismerőseik mellett féltéken elsuhanni; (. . .) Látják, mint beszélgetnek magokban, mint borzadnak össze minden ok nélkül, és mondják róluk: »Ez meg fog űrlni, ez nemsokára tébolyodott lesz.« És nem gondolkodnak rá, hogy ez mily irtóztató mondas volt!” (l.: JKK 10. k. 402.). – Jókai 2. (XXI.) számú noteszában is olvasható Bajza értelmi megzavaródására vonatkozó bejegyzés (l.: *Följegyz.* I. 60.).
- 126 *másnap főbe lötte magát* – 1847. dec. 17-én, barátai körétől pár lépésre lötte főbe magát Czákó Zsigmond. Arany és Petőfi versben adtak hangot megdöbbenésüknek; Jókai cikkel búcsúztatta tragikus sorsú író társát (l.: JCB 1. k. 437., 832.).
- 134 *Vidám mulattató könyvek jelentek meg* – Nagy Ignácnak, az életkép és a politikai vígjáték hazai megteremtőjének alább felsorolt művei a 40-es évek első felében láttak napvilágot: a *Torzképek* 1844-ben, a Petőfi ellenes pamfletjét is magába foglaló *Menny és pokol* 45-ben, *Magyar titkok* című regénye 44–45-ben. Akadémiai pályadíjat nyert, haladó tendenciájú vígjátékát, a *Tisztújítást* 1843-ban mutatta be a Nemzeti Színház.
- 150 *Már nyolc év előtt annyira roskatag volt* – Hasonló képet fest Nagy Ignácról később *A tengerszemű hölgy* című regényében is Jókai: „Testben megbénult már. Ritkán lehetett látni az utcán, neje által karon vezetve. Egész nap otthon ült, az íróasztala mellett és írta azokat az élethű rajzokat a budapesti kis világról,

Sor:

a melyek olyan derült kedélyről tanuskodnak. Akkor láttam először, amikor hozzám izent, hogy a »Hétköznapiok«-ról akar velem beszélni.” (l.: NK 76. k. 42.)

- 166 *Még két nap előtt nála voltam.* — A Garay-árvák javára tartott hangverseny és Nagy Ignác halálának napja: 1854. márc. 19. Tehát Jókai márc. 17-én találkozott utoljára a márc. 21-én már földben nyugvó egykori pártfogójával. Az ő halála volt közvetlen kiváltója e korszakbeli, jövőre vonatkozó pesszimista hangulatának.

33

TÁROGATÓ

[1854. ápr. 2.] 119.

M: VU 5. sz. 39.; aláírás nélkül. Több apróbb frás, hír között.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Bulyovszkyné* — B. Gyuláné Szilágyi Lilla (1833–1909) európai hírnő színésznő. Számos dráma az ő fordításában került színpadra; novellái, útirajzai jelentek meg. Szabadsága után ez este, márc. 26-án lépett fel először. „Képzeltetni, hogy a derék művésznőt, ki Kolozsvárról babérokat hozott, a közönség zajos örömmel üdvözlé”, írta felléptéről márc. 28-án a PN.
- 2 *a Cigány népszínműben lépett fel.* — „Végre valahára, majd két hónapi szünet után egy eredeti népszínmű” — üdvözölte a PN kritikusa is Szigligeti darabjának színrekerülését, mely végre újra megtöltötte a színházat.
- 4 „*A vadon fia*” — Doppler Károly Halm Fridrik drámájából írt négy felvonásos operája márc. 23-án került először, 27-én másodszer színpadra. A főszerepet Kaiser-Ernst asszony énekelte.
- 7 *sajnálkozva emlegetik drámánk megcsonkítását* — a „dráma megcsonkítása” a drámai színészek 13 főre való lecsökkenésére vonatkozik. (l.: Rédey Tivadar: *A Nemzeti Színház története*. Bp. 1937. 253. is.).

TÁROGATÓ

[1854. ápr. 23.] 120.

M: VU 8. sz. 63.; aláírás nélkül. Több kisebb írás között.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Megnyilt a cirkus* — „Gillet és Goetz urak lovardája” a Nemzeti Színház szomszédságában húsvét hétfőjén, azaz ápr. 17-én nyílt meg. Már az első előadáson telt házat vonzott. „... mindenki ott volt, ki a lovat szereti, ki a fék nélkül rohanó ló hátán attitudirozó amazonok öltönyében gyönyörködik” (l.: PN 1854. ápr. 19.). Már az *Egy magyar nábob* című regényében is e szavakat adja Jókai a regény egyik szereplője, a beteg Mainville színművész szájába: „Ha újra kezdem az életet, lovardát kormányzok, nem színházat”, mert már csak az kell a közönségnek, nem a művészet. (JKK 5. k. 92—93.)
- 4 *a nemzeti színháznak csak a karzat közönsége maradt* — a cirkusz megnyitásának napján, ápr. 17-én a színházban Jókai *Dalmáját* adták. „Fenn nagyszámú s igen jó kedvű közönség, lejjebb lenn bizony kevés néző; mintha az intelligencia és arisztokratia a szomszédságban, a lovaknál mulatott volna” — írta a PN idézett beszámolójában. Egy évvel előbb, erdélyi úti levelében Jókai is ezt írta: „... míg Pesten a drámai közönséget a karzaton szoktuk keresni, itt a páholyokban találjuk azt. A művészet van e ott degradálva, vagy az intelligencia?” (l.: JKK 84 : 12—5.).
- 15 *Stéger Xavér Ferenc (1824—1911)* — külföldön is nagy sikereket ért el tenorista 1848—52 között a Nemzeti Színház tagja volt. Most, a bécsi operaház tagjaként, ápr. 18-án lépett fel Donizetti *Lammermoori Lucia* című operájában, mely magyarul 1846-ban, Egressy Béni fordításában került Pesten először színre. Stéger ezt a változatot énekelte vendégszereplése alkalmából. *Csillag Hermanné* — Csillag Róza (1834—1892) pályáját a Nemzeti Színháznál kezdte, először még csak a karban énekelt. Jókai 1900-ban írt *A hajdani Nemzeti Színházról* című visszaemlékezésében Festetics érdeméül említette, hogy „Altistánának pedig szerződtette Csillag Rózát, a kinek csodaszép mély hangja és deli termete volt”. A közönség azonban — fiatal kora és szár-

Sor:

- mazása miatt — nem kedvelte, ezért Bécsbe távozott, hol az udvari opera ünnepelelt énekesnöje lett (l.: HhM 4. k. 26.). Ez alkalommal, ápr. 20-i vendégszereplésekor Meyerbeer Pesten 1850-ben bemutatott *Proféta* című operájában énekelte Fides szerepét. (Említi a 118. sz. cikkben is. JKK 313 : 85.)
- 19 *ki olaszul* — a Nemzeti Színház első énekesnöje ezekben az években a lengyel Leszniewszka kisasszony volt. Bár időközben megtanult magyarul, szerepeit rendszeresen olaszul énekelte; ezért számos bírálat érte (l.: PN 1854. ápr. 30. is.).

35

TÁROGATÓ

[1854. ápr. 30.] 120.

M:^f VU 9. sz. 71.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Egressy Gábort, mint halljuk, nem sokára ismét meglátandjuk* — ápr. 19-én jelent meg a lapokban a hír, hogy Egressy „magas engedélynél fogva visszaadatott azon színpadnak, melynek egyik alapítója és éke volt” (l.: PN ápr. 19.). Felléptéig azonban még majdnem egy hónap telt el. A VU következő számában ezt írta Jókai: „Egressy a jövő héten fog fellépni Lear királyban, addig az ideig folyvást *operáltatják* a közönség füleit” — azaz operaelőadások lesznek (l.: VU 1854. máj. 7. 78.). Az ígért fellépés máj. 10-én megtörtént (l.: a köv. cikket és jegyz.).
- 3 *Lendvayt is lesz alkalmunk még láthatni* — Lendvay ez időben még betegeskedett, sőt, nyáron oly rosszra fordult állapota, hogy már a nyugdíjintézethez fordult (l.: VU 1854. júl. 23. 178—9.). Ősre azonban ismét megerősödött, ezért szept. 24-én Jókai már így sürgette Lendvay szerződését:
- „Lendvai meggyógyulva tért vissza fővárosunkba. Reméljük, miszerint az igazgatóság sietni fog a nélkülözhetetlen művészt, színházunk számára újlag megnyerni. A művész betegsége lehetett ok arra, hogy az igazgatóság őt elbocsássa, hogy a napisajtó elfelejtse, de bizonyára a közönség sem elfelejteni, sem

elbocsátani nem tudja őt, s ha látni fogja, hogy Lendvay egészséges, igen érthetőleg fogja megkérdezni, miért nincs szerződötve . . ." (VU 1854. 258.)

Szerződötése azonban lassan haladt; még dec. 3-án is csak a szerződötést sürgette Jókai (VU 361.), sőt még az év végén is csak közelgő felléptéről adhatott hírt (l.: a 43. sz. cikket JKK 131 : 22.).

- 5 *Tanulj énekelni kedves magyarom, vagy lovon táncolni* — Jókai a Gyulaival vitatkozó, 64. sz. cikkében így szölt a színészekhez: „Légy inkább kötél-táncos” (l.: JKK 173 : 71—2.).

36

TÁROGATÓ

[1854. máj. 14.] 121.

M: VU 11. sz. 88.; aláírás nélkül. Több apró írás közt.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Stéger két izben lépett fel jótékony célokra* — máj. 6-án a színház nyugdíjintézete javára ismét a *Lammermoori Lucidban*, 7-én, „több jótékony célra” Herold *Zampa* című operájában.
- 3 *a nemzeti színház nyugdíj alapítványára szentelé* — a nyugdíjintézet pénzalapja jótékonycélú adakozásokból gyűlt össze. Magyarországon ezekben a napokban kapott először „holtig tartó” nyugdíjat két idős színész: Szilágyi Pál és Balog István. „Tehát megértük végtére, hogy a ki ifjuságát a művészetnek áldozta fel, vénségére nem jut koldusbotra” — kommentálta a nyugdíjazást közlő hírt máj. 21-én Jókai (l.: VU 12. sz. 97.).
- 6 *Mult szerdán lépett fel Egressy Gábor Lear királyban* — A máj. 10-i első vendégfelléptéről ezeket írta a PN: „A ház tömve volt, földszint úgy mint a karzatokon, a zártszékek és erkély elfoglalva, csupán a páholyoknak több mint fele üres. A nemz. színház ez estve volt valóban az, minek lennie kell, a művészet szentegyháza, s midőn felkentje, az ünnepelt művész először kilépett, a viszontlátás örömeinek éljenzései nem akartak megszűnni. A közönség majd minden jelenet után többszörösen kihívta

Sor:

kedves vendégét" (l.: PN 1854. máj. 12.). Vendéggjáték-ciklusa máj. 24-én fejeződött be (*Hamlet, Coriolan*, stb.); szerződés hiányában egyelőre még vidékre kellett távoznia.
10 *egy új lesújtó terv van készen* — l.: a köv. cikket és jegyz.

37

TÁROGATÓ

[1854. júl. 2.] 122.

M: VU 18. sz. 154.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 2 *az eddigi 10 százalék helyett* — régebbi általános gyakorlat szerint az első néhány, jobban honorált előadás után a szerzők, — darabjuk minden további előadása után — a színház tiszta jövedelmének 10%-át kapták. Az első előadások jövedelméből való részesedésükre nézve l.: a 43. sz. cikket és jegyz. (JKK 130, 666.) és a következő cikk jegyzetét is.
9 *e rendeletüket vissza fogják venni* — a visszavonásra nézve l.: a 40. sz. cikket.

38

TÁROGATÓ

[1854. júl. 9.] 122—23.

M: VU 19. sz. 162.; aláírás nélkül. Több újdonság között.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *most már vasárnapokon sem láthatni eredeti szindarabokat* — Vasárnaponként általában szélesebb közönségnek szóló népszerű darabokat, elsősorban népszínműveket játszottak a színházban.

Sor:

Ezekben a hetekben azonban — jún. 18. óta — magyar mű egyáltalán nem került színre; a szerzői jogdíj fizetésére kötelezett darabok közül utoljára Szigligeti Széköt katonáját adták elő.

- 3 *mint multkor irtuk* — utalás Jókai előző cikkére.
- 4 *drámairóink nagy része visszavette darabjait.* — Az új rendszer behozatala után magyar darab csak júl. 11-én került színre: Csató Pál (1804–1841) *Fiatal házasok vagy Megházasodtam* című műve (mert szerzőjének, halott lévén, már nem kellett jogdíjat fizetni), és egy Berki nevű szerző *Mátyás diák* című népszínműve. Júl. 12-én a PN is így támatta a színházvezetést: a műgazgatónak tudnia kellett volna, hogy az új rendszer, mely szerint a szerzők az első előadás után semmi tantiémet nem kapnak, s hatodik előadástól kezdve is csak akkor kapják a lecsökkentett 5%-ot, ha a színház napi tiszta bevétele eléri a 80 pengőforintot, együtt fog járnai a darabok visszavételével, a magyar színjátszás tönkretételével.
- 7 *Lumpacivagabundus* — 1.: a 16. sz. cikk jegyz. (JKK 619.).
- 8 *A politikus csizmadia* — Ludvig Holberg (1684–1754) dán költő *Den politiske Kandestøber (A politikus rézműves)* című, 1722-ben írt vígjátéka magyar színpadon *A politikus csizmadia* címen, először 1793-ban került színre, Péczeli József fordításában. A vígjáték főhősét Jókai keltette új életre a NT, a MS majd az Ü hasábjain: a *Politikai körút gyalog*, a *Politikai körút a nagyvilágban*, *Ama bizonyos csizmadia beszélgetései az ő feleségével* stb. című, a külpolitika, majd az évtized végén a belpolitika eseményeit is tréfás formában kommentáló, ismertető cikksorozataiban.
Kakambukihoriformirrodabilihogyigeminómeni herceg — a (pontosabb nevén) *Kakambukifornihorgyeminomen hercegről* szóló, a század első évtizedeiben játszott, ismeretlen szerzőtől való színdarabot Jókai többször említi műveiben a művészetlen, „röhögtető” műfaj reprezentánsaként. Gyermekkori emlékként idézi a 127. sz. cikkben (JKK 341 : 2), de előkerül regényeiben is. Az *Eppur si muove*ban kétszer is: Csollán Berti ezt szeretné látni Borcsay és színésztársai előadásában (JKK 22. k. 77 : 14), s Béni bácsi is „azt szeretne volna, ha bár csak egyszer »Kakambukifornihorgyeminomen herceget« adnák.” (uo. 137 : 32–35.; a darab 1830-beli előadásaira nézve 1.: uo. a 563. lapon.) Említi Jókai e darabot a *Kiskirályokban* is (NK. 75. k. 81.).

EGY PÁR SZÓ SZONTAGH GUSZTÁVHOZ

123—25.

M: VU 1854. júl. 16. 20. sz. 169.; Jókai Mór aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Jókai a kertészkedés iránti szeretetét még otthonról, Komáromból hozta magával, hol édesanyja nagy szakértelemmel és kedvvel termesztett gyümölcsöket és virágokat. Takáts Sándor *Jókai, a jó kertész* című tanulmányában Jókai elmélyült szakismeretére, művei növény- és természetleírásainak tárgyi hűségére mutatott rá: „Hogy Jókai minő kertész volt s mi mindenhez értett, azt jómaga megírta *Kertgazdászati jegyzetek* című, 1896-ban megjelent munkájában” (l.: *Jókai emlékkönyv*. Komárom 1925. 49—58.).

Regényein, kertészeti szakkönyvén kívül e korszakbeli cikkei, útlevelei is hű képet adnak Jókai növény- és gyümölcs-termesztési szakismereteiről, ily irányú érdeklődéséről. Svábhegyi kertjében maga is kertészkedett; noteszei számos fontos feljegyzést tartalmaznak (*Följegyz.*).

Cím Jókai — dinnyetermesztési problémájával — azért fordult Szontagh Gusztávhoz (1793—1858), mert a Tudományos Akadémia filozófiai munkásságáért megválasztott tagja „ujabban mezei gazdaságra, s mint csetneki születésű, hol az a híres dohány terem, főleg dohány és dinnyetermesztésre adta magát” (l.: VU 1858. jún. 20. 289—90.); *A szenvedelmes dinnyész* című szakkönyvét, második kiadásban, ez év elején adta ki Heckenast. Megjelenéséről márc. 19-én adott hírt a VU e — valószínűleg Jókaitól származó — megjegyzéssel: „utasításai szerint szerkesztőségünk is rögtön vetett melegágyi dinnyéket”.

Szontagh — lényegében elutasító — válasza ugyancsak a VU-ban jelent meg, júl. 3-án (185—86.).

- 7 *Van nekem (. . .) a Svábhegyen egy kis kertem* — a mai Szabadsághegyen, a Költő utcában levő hajdani Jókai-villa kertjét 1853 közepén vette meg Jókai, miután nemcsak a Világos utáni bujdosás, a rá következő kereset nélküli időszak 1500 forintnyi adósságát sikerült visszafizetniök, de visszaváltották felesége, Laborfalvi Róza miatta elzálogosított bútorait, ékszereit is; sőt,

Sor:

- 1853 elején már arany, ékszer és svábhgyei telek vásárlására is sor kerülhetett. A 2400 forintnyi vételárból 1400 forintot már 1853-ban ill. 1854 februárjában kifizettek, s nem sokkal utóbb letörlesztette Jókai az adósságot is. (Az *Egy magyar nábob* és a *Kárpáthy Zoltán* című regényeiért 1000—1000 pft-ot fizetett a kiadó!) Anyagi gondjai azonban egyre nőttek; újabb s újabb összegeket nyelt el a telek, a ház, az új istállók. 1855 szeptemberében már így írt kölcsönt kérő levelében édesanyjának: „készen vagyok az egész költséges házikómat a legelső embernek eladni, a ki felét megadja érte annak, a mibe magamnak került. Töredelmes szóval vallom meg, hogy soha sem bántam meg semmit, mint azt, hogy ezt a házat vettem; jobb lett volna, ha én is úgy teszek, mint más magamfajta ember, a ki holnap elszedei, a mit ma keresett, s aztán nincs rá gondja”. (L.: Jókai leveleit anyjához és Károly bátyjához 1854—55-ben. OSzK FolHung 2261. 201—2, 211—12, 256. fol.) A svábhgyei ház és kert végül is, a nehézségek ellenére is megmaradt. A svábhgyei telekvásárlásra, a későbbi építkezésekre, kertépítésre, fásításra nézve számos feljegyzést őriznek Jókai noteszei (l.: *Följegyz. I.*).
- 8 *Flóra és Pomóna* — az első általában a növényvilág, az utóbbi a gyümölcsfák védőistennője a görög mitológiában.
- 12 *még Virgilius előtt születtek* — Publius Vergilius Maro i. e. 70-ben született latin költő; a görög mitológia az ő születése előtt alakult ki, ezért idősebbek nála az említett istennők. — *Georgica* címen tankölteményt írt a mezőgazdaságról.
- 24 *a dinnyészetről írt igen becses kézikönyvét* — Szontágh fenn említett szakkönyvét.
- 54 *az újabbkori ismeretektárába* — az *Ujabb kori Ismeretek Tára. Tudományok és politikai társas élet encyclopaediája* c. hat kötetes lexikon 1850—1855. közt jelent meg Pesten Heckenast kiadásában. Pákh Albert szerkesztette.
- 69 *londoni cokney* — londoni benszüllött.

40

TÁROGATÓ

[1854. aug. 27.] 125—26.

M: VU 26. sz. 223.; aláírás nélkül. Több apró hír közt.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 4 az eredeti darabokat sujtó végzés — I.: a 37., 38. sz. cikkeket (JKK 122—23.).
- 7 több eredeti színmű adatásakor — aug. 12., 13. és 18-án Fánscy Lajos—Bárány Boldizsár (1793—1860) regényéből készült — *Sajdár és Rurik* című drámafeldolgozása került színre, melyhez Doppler Ferenc (1821—1883) fuvolaművész, zeneszerző, a színház tagja írt zenét. Aug. 15-én Szigligeti *A rab* című műve, 21-én Jókai *Manlius Sinistere* vonzott közönséget a Nemzeti Színházba.

41

NEMZETI SZINHÁZ

[1854. nov 12.] 126—28.

M: VU 37. sz. 322—23.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

A VU első számainak kivételével a színház eseményeinek kommentálása eddig a *Tárogató* rovatba került. Hetek is elmúltak anélkül, hogy hírt adtak volna a színház gondjairól, előadásairól. Az aug. végi — közölt — glosszát e rendszeres színházi rovat megindulásáig már csak egy alkalommal — szept. 24-én — követte színházi beszámoló: a vezetés újabb bírálata.

Az új rovatcím, a rendszeres színházi rovat megkezdése Festetics lemondásával, illetve a felsőbb hatóság részéről végre elhatározott felmentésével függ össze. Festetics igazgatása anyagilag, erkölcsileg meglehetősen lezüllesztette a színházat. Fánscy Lajos júl. 12.—okt. 4. közt a PN-ban Radó álneven megjelent *Cserhádi levelek* című cikksorozatában nyíltan kimondta, hogy Festetics a „haldoklás sorsára juttatá” a színházat; sem hivatása, sem képessége nem volt a vezetéshez. Jókai — ki színésznő felesége révén bizonyos mértékben függő helyzetben volt Festeticcsel szemben, inkább elhallgatott, és elhagyta a lapból a rendszeres színházi beszámolót. Végre nov. 19-én ezt írhatta a VU, illetve Jókai:

Sor:

„Gróf Festetics Leo a nemzeti színház igazgatásáról leköszönt s több hónap előtt legfelsőbb helyre beadott lemondása kegyesen elfogadotott; az intézet kormányzása ezentul a több tagból álló bizottmányra ruházotott, a részletes ügyek vezetése nagyságos Nyéki kir. tanácsos ur kezeire bizatván ideiglenesen.” (L.: VU 1854. 334.; a PN már nov. 16-án hírüld adta Festetics távozását.)

A következő hat hétben bizottmány kormányozta a színházat; ettől kezdve — mivel már inkább lehetett remélni, hogy a színház be fogja tölneni nemzeti és művészi hivatását — újra érdemesnek tartotta a VU, Jókai is a színházi ügyek figyelemmel kísérését.

- 4 *Bolnai (gróf Bethlen Miklós)* — író, költő, újságíró (1831—1899) ekkor, 1854. okt. 9-én lépett először színpadra Shakespeare *Julius Caesar* című drámájának Antonius szerepében. „Tul van korunk azon kicsinyes előítéleten, mintha színpadi fellépése nem férne össze bármi ranggal, mert a Musa csókja oly nemesi oklevél, mely nemcsak a hivatást is okvetlenül magába rejti, hanem egyszersmind — nem vér, de lélek nemességét alkotván — magasabb és ritkább, mint bármi más” — írta felléptéről a PN is okt. 11-én.
- 15 *Laborfalvi Róza* — Jókai feleségének eredeti neve: Laborfalvi Benke Judit (1817—1886); édesapja Benke néven szerepelt a színpadon.
- 16 *Szigeti József* — eredeti neve Tripammer József volt; jogi tanulmányait szakította félbe a színészet kedvéért; nevet is ekkor változtatott.
Szigligeti — családjára való tekintettel változtatta művészi pályája kezdetén a nevét Szathmáry József-ről Szigligeti Eduard-ra.
Telepi (Telepy) György (1797—1885) — T. Károly festőművész apja, a Nemzeti Színháznak megnyitásától 1855-ig tagja; komikus mellékszerepekben a közönség egyik kedvence volt. Az ő, illetve sógora tordonai házában bujdosott Jókai 1849 végén. *A tengerszemű hölgyben* szeretettel emlékezett meg megmentőjéről: „Volt egy kis falu a borsodi Bükk mélyén, Tardona (. . .) Itt épített magának egy kis házat a nemzeti színház kitünő komikus és színpadi festője, Telepi. (. . .) Telepi adta a feleségemnek azt a bölcs tanácsot, hogy ha egyszer »kiesik a világ feneké«, engemet is vigyen oda, ott senki sem talál rám” (NK 76. k. 98.).
- 18 *mint Hamlet* — másodszer okt. 30-án lépett színpadra Bolnai; Latkócziné javára a Hamlet címszerepét alakította.
- 31 *Obernyik Károly kecskeméti tanártól került színre először Khelonisz* — Obernyik 1851 őszén költözött Kecskemétre (1.: a 8. sz. cikk

Sor:

- jegy. JKK 602.). Említett 5 felvonásos történelmi drámáját nov. 8-án mutatták be; Szigeti József választotta jutalomjátékul.
- 43 *Csak a zene és félmeztelen táncosnék ugrálása bir még osztatlan tetszéshez jutni* — az *Egy magyar nábobban* így kesereg a beteg művész: „... kötéltáncos leszek! Cirkusz, ugrálni tanított kutyák, szemfényvesztők, orcátlan balett-meztelenség kell ide, nem művészet” (l.: JKK 5. k. 92—93.).
- 58 *száz aranyat adott által a Pesti Napló szerkesztőségének* — Török János, a PN szerkesztője nov. 9-én közölte Tomori 100 aranyos jutalomhirdetését: „kivántatik egy a hazai történetből kölcsönzött tárgynak históriai drámául vagy szomorujátékul feldolgozása.”
- 62 *Theodorovich* (Tomori) *Anasztáz* (1824—1894) — mérnök, 1853-ban Nagykőrösön Arany tanártársa. 1854-ben anyai nagybátyjától, egy külföldön élő magyar származású milliomos műgyűjtőtől nagy összeget örökölt. Ekkor megvált a tanári pályától; búcsúlakomájáról 1880-ban *Egy nap Arany Jánosnál* című írásában emlékezett meg Jókai (l.: *Írói arcképek*. Bp. 1855. 281—84.). Nagy vagyonával bőkezűen pártfogolta a magyar irodalmat; áldozatkészségéért a Tudományos Akadémia 1858-ban tagjai közé választotta.

42

NEMZETI SZINHÁZ

[1854. nov. 26.] 128—30.

M: VU 39. sz. 393—94.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 10 *fellhjuk a méltóságos igazgatóság figyelmét Egressy Gáborra* — Jókai már Egressy hazatértétől, 1851-től kezdve harcolt színészbarátja felléptéért, színházi szerződteséért. Még Festetics igazgatása idején, a szept. 24-i nemzeti színházi glosszájában is sürgette: „Lendvayt, Egressyt akarjuk látni a dráma személyzet között” (l.: VU 1854. 258.; ugyanezt követelte a PN is nov. 24-én.).
- 22 *az aradiak célszerűbbnek találják a híres Babszem Jankót léptetni fel* — Jókai egy dec. 17-i színházi glosszájában is tiltakozott

Sor:

- Szabó és Havi aradi színházigazgatók ízlésrontó működése, illetve az általuk törpékkel előadatott német darabok ellen (l.: VU 1854. 383.). Babszem Jankóról (Tom Pouce), 1851-es pesti fellépéséről annakidején Jókai is megemlékezett (l.: JKK 30 : 23, 600.).
- 31 Szent László — Czakó Zsigmond *Első László és kora* című 5 felvonásos, sikeres történelmi drámája — telt ház előtt — dec. 6-án került először színre.
- 45 *több vidéki művészek fognak próbát tenni* — az egyik „próbatevő”, Némethy György (1826—1901) már dec. 3-án megkezdte vendégjátékát. A vidék legjelesebb népszínházainak egyike, Némethy 1842-ben kezdte pályáját. Már 1853 májusában is fellépett a Nemzeti Színházban, a *Csikósban*; vendégszereplését most is ezzel a darabbal kezdte. Pár nappal később, 8-án a *Parlagi Jancsiban*, 10-én a *Cigányban* láthatta még a pesti közönség. 1855. ápr. 13-án már szerződött tagként lépett fel újra a *Parlagi Jancsiban*. Később színdarabjai is eljutottak a Nemzeti Színház színpadára. 1857-ben a *Kántor és molnár leánya* című népszínházművéről, 1859-ben a *Vén darázs* című művéről írt Jókai a 181., ill. 301. sz. cikkében. (JKK 511., JCB 5. k. 376.).

43

NEMZETI SZINÉSZET

[1854. dec. 31.]

130—32.

M: VU 44. sz. 408.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím Az év vége új reményekre jogosító új korszakot hozott a színház életébe. A nemzeti jelleg erőteljesebb érvényrejuttatását fejezi ki a rovatcím megváltozása is: *Nemzeti színház* helyett *Nemzeti színészet*.
- 1 Gróf Ráday Gedeon (1806—1873) — a színház vezetését dec. 28-án vette át (Jókai 1861-i orsz. gyűlési jelentése szerint) dec. 16-án

Sor:

- nevezték ki); e tisztségétől 1860-ban saját kérelmére mentették fel. (L.: a 46. sz. cikket és jegyz. is JKK 135, 671.).
- 3 *nemzeti színházunknak ismét visszaadott.* — Ráday már a szabadságharc előtt is, 1844-től kezdve intendánsa volt a Nemzeti Színháznak. A forradalom előtt a reformkori liberális ellenzék tagjai, Kossuth hívei közé tartozó grófot Világos után várfogságra ítélték; két évi raboskodás után amnesztia révén nyerte vissza szabadságát.
- 9 *mint igazgató bemutatott* — „Az intézet egybegyült tagjainak Simoncsics János, kir. tan. ur mutatta be, ki a m. kormány által továbbra is e nemzeti intézetünk gazdasági felügyeletével bízott meg” — írta beiktatásáról 29-én a PN.
- 11 *a legérzékenyebb családi jelenet volt.* — Jókait és feleségét, Laborfalvi Rózát közelebbi, személyes kapcsolat is fűzte Rádayhoz. 1848. aug. 29-i esküvőjükön ő volt a menyasszony hivatalos tanúja, s nászútjukat Ráday péceli kastélyában töltötték (l.: Bory István: *Jókai házasságlevele*. It 1958. 3–4. sz. 466–67.).
- 15 *Drámai díjazás helyreállítva.* — A dec. 31-én kelt, „az eredeti művek díjazását” illető rendelet szerint az első előadás jövedelméből a szerzők továbbra sem részesedtek; a 2–3. előadásból a tiszta jövedelem 50–50%-át, a többi előadás tiszta jövedelmének 10–10%-át kapták — ha a tiszta bevétel elérte a 80 pft-ot (l.: PN 1855. jan. 4.). — Jókai tehát téves értesülés alapján írt Ráday — e cikk írásakor még hivatalosan nyilvánosságra nem hozott — intézkedéséről. Mert igaz ugyan, hogy az eddigi 2–4. előadás jövedelméből juttatandó kisebb százalékot felemelte a 2–3. előadás jövedelmének felére, de az első előadásból való részesedés egyelőre nem valósult meg.
- Csak 1856. júl. 1-én jelent meg a színház igazgatóságának a rendelete, mely az 1–3. előadás tiszta jövedelmének 1/3–1/3 részét juttatta a drámák és vígjátékok íróinak, de a népszínművekre ez még akkor sem vonatkozott! Végül egy újabb, 1857. dec. 31-én kelt rendelkezés ezt a különbséget is megszüntetve, általános elvként mondta ki, hogy minden darabíró — műve első 3 előadásából — a színház tiszta jövedelmének egyharmadát kapja, a többi előadás tiszta jövedelméből pedig 10%-ot, ha a jövedelem elérte a 80 pft-ot. (L.: VU 1856. júl. 6. 239. és 1858. jan. 5. 12.)
- 22 *Lendvay e napokban fog fellépni* — Jókainak a beteg Lendvay felgyógyulásához fűzött reményei túl optimistáknak bizonyultak (l.: a 35. sz. cikket és jegyz. JKK 120 : 3, 656.); Lendvay többé

Sor:

- már nem lépett színpadra. „Betegsége 1854. évben kezdődött — írta nekrológiájában a Nővilág —, midőn, mint »Rochester lord« utolszor lépett föl a Lowoodi árvában”. (l.: 1858. jan. 31. 89.).
- 23 *Egressy szintén akkor kezdi meg vendégszerepléseit* — első fellép-tére jan. 17-én került sor Arnould és Fourier Garay János által fordított *Vasárlarc* című darabjában. Ezt követte jan. 19-én *Lear király*, 24-én: *Garrick Bristolban* (Dernhardstein vígj.), 26-án: *Harminc év egy játékos életéből* (Ducange drámája), 31-én Szigli-geti *Grittiije*; febr. 9-én Goethe *Clavigo*, majd francia vígjátékok után 27-én *Hamlet* és márc. 8-án Szigligeti *A rab* című darabjában lépett fel. Szerződött tagként az új színházi évad megnyitásakor, ápr. 9-én Vörösmarty *Aldozat* című szomorújátékában köszönt-hette őt a Nemzeti Színház közönsége.
- 38 *első énekesnőnk lengyel* — Lesniewszka Lujza lengyel születésű énekesnőt 1853 nyarán ismerte és szerette meg a pesti közönség; a színház — erejét is felülmúló összegért — azonnal szerződtette. (L.: PN 1855. jan. 6.) Mivel operaszerepeit magyarul nem ta-nulta be, a sajtó — így Jókai is — állandóan támadta. Ráday nem is újította meg szerződését; 1855. márc. 30-án a *Trubadur*-ban búcsúzott a Nemzeti Színháztól. A későbbi években azonban még többször is vendégszerepelt hazánkban.
- 41 *a kedves emlékü Hollósynál* — Hollósy Kornélia (l.: a 8. sz. cikk jegyz. JKK 604.) még a szabadságharc előtt, 1846. aug. 18-án lépett fel először a Nemzeti Színházban; rögtön szerződést ka-pott. Világos után az ő fellépői biztosítottak közönséget a szín-háznak, honnan csak 1850 húsvétján távozott. Lengyelországi vendégszereplés, majd hosszabb távollét után 1851 végén és a következő év elején még néhányszor fellépett a Nemzeti Szín-házban, majd Lonovics József felesége lett. Ráday Bécsbe ment érte, hogy újra megnyerje a Nemzeti Színház számára. — A színház javára történő ingyenfellépései sorát ápr. 11-én kezdte Császár György *Kunok* című operájában. További fellépői: 14-én Donizetti *Lammermoori Lucia*, 16-án ismét *Kunok*, 21-én Doppler Ferenc *Afanasia* című operája, 24-én Erkel Hunyadi *Lászlója* és 24-én újra *Lammermoori Lucia*. Máj. 5-én már szerző-dött tagként lépett fel Flotow *Márta* című operájában.
- 44 *Doria asszonyág* — dec. 30-án lépett fel utoljára Szilágyi Erzsébet szerepében a Nemzeti Színházban, ahol — a PN referense szerint — mindig örömmel üdvözölné őt szerződött tagként a közön-ség (l.: PN 1855. jan. 3.). Ő nem követte Hollósy Kornélia ál-do-

Sor:

zatkészségét. Egy hamarosan lábra kelt állítólagos hír szerint a bécsi operához szerződött (l.: PN 1855. jan. 30.).

- 48 *Fáncsy meghalt.* — Fáncsy Lajos (1809—1854) színész, a Festetics igazgatása előtti években a színház művészeti vezetője, dec. 18-án, telt ház előtt még sikerrel játszott a jutalomjátéku választott, ekkor először előadott *A windsori csalfa hölgyek* című Shakespeare-vígjátékban. Dec. 27-én azonban már temetéséről közölt tudósítást a PN: „tegnapelőtt temettük el. Megható jelenet volt az ezrekre terjedő gyászmenetet látni, mint kíséri örök nyugalomához a sokat szenvedett magyar színészt.”

44

ÚJ ÉV KEZDETÉN

132—34.

M: VU 1855. jan. 7. 1. sz. 2.; Jókai Mór aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 14 *Lapunkat néplapnak neveztük* — a VU — Pákh által aláírt — előfizetési hirdetésében így jelölte meg feladatát: „Mik egy néplap kellékei? Az, hogy érdekes legyen. Az, hogy hasznos legyen. És az, hogy olcsó legyen. Ime vállalatunkról bizton hisszük elmondhatni, hogy mind e három tulajdonnal birni fog. Ugy intézkedtünk, hogy legjobb íróink írják, hogy tartalma széles ismeretgazdagságot foglaljon magában és egész félévi előfizetési ára csak egy pengő forint legyen.”

A hivatalos BpH reakciós szerkesztője, Szilágyi Ferenc a lap *Vegyes hírlő* rovatában dühös, gúnyos támadást indított a fellendülő népirodalom, s név szerint a VU ellen: „a nép számára jelenik meg egy hónap óta a »Vasárnapi Ujság«, mely, eddigi négy számából ítélve, semmi határozott tervet és irányt nem mutat, s gyenge fametszései mellett nem igen van a nép számára irva” . . . (l.: BpH 1854. ápr. 2. 2166.) Ugyancsak a BpH-ban Bulyovszky Gyula — a szerkesztőt túllícitálva — *Fővárosi társaséleti szemléjében* nem sokkal utóbb azon elméncedett, hogy ha igaz, hogy az újságolvasás elrontja a gyomrot, akkor az

So:

ily pénztelen, nyomorúságos korban érdemes a szegény embereknek újságot olvasni. „A szegény nép nagy hálával tartoznék ily étvágyrontási jótéteményekért. Ezen lapok lennének aztán igazi néplapok.” (L.: uo. ápr. 6.) A VU ápr. 9-én *Egy kis szóváltás* című szerkesztőségi cikkében utasította vissza a BpH támadását, vadját, hogy nem igazi néplap: „encyclopaediai néplap leszünk, mellynek kötelessége érdeket gerjeszteni a tudományok iránt, eszméket ébreszteni.” Ebben „A Vasárnapi Ujság szerkesztősége” aláírású cikkben ismét pontosan megfogalmazták Jókaiék, hogy mit értenek a „nép” fogalmán: „Mi nem irunk azon néposztálynak, melly nem tud olvasni, (. . .) Mi azon osztálynak irunk, melly nem nyers tömeg, megvannak szellemibb vágyai, de nem olly vagyonos, hogy az irodalomra valóban költhessen, sem annyira tudományosan készült, hogy a szaklapokat s könyveket élvezhesse. (. . .) Mi a népiest iratainkban sem a póriasság, sem az affectatióban nem keressük, hanem az egyszerű, világos, érdekes s tömött előadásban.” (L.: VU 1855. ápr. 9. 47. A lap utánnymásából ez a cikk már kimaradt! L.: „Némelly észrevétel a „Vasárnapi Ujság”ra. VU 1855. jún. 4. 117.).

19 *nem pedig választó fal a különböző társadalmi osztályokra nézve* — e célkitűzés szellemében utasította el a lap 1855. jún. 24-i szerkesztői üzenete az egyik beküldött frás közlését:

„Kérjük, hogy lapjaink számára ne válasszon olyan kényes tárgyakat, mellyekben az egyik osztály bünei s a másik szenvedései olyan élesen vannak kitüntetve. Ha figyelemmel olvasná ön lapunkat, tapasztalhatta, hogy kezdettől fogva az egyszerű józanészt, és nem a szenvedélyeket izgató mesterkélt cikornyát követjük. Néplapnál az illyesmi roszt hatást szül” (l.: VU 1855. 200.).

24 *Hazánk nagy férfainak életirásai* — 1854-ben még csak három életírás foglalkozott magyar kiválóságokkal: a 6. számban gr. Teleki Józsefről, a 12. számban Debreczeni Mártonról és a 27.-ben Széchenyi Istvánról közölt ismertető, méltató cikket a VU.

51 „*Politikai ujdonságok*” — a VU heti politikai melléklete három nappal később, 1855. jan. 10-én jelent meg először; ezt mindig szerdán, a főlapot pénteken küldték szét az olvasóknak. (Indulására nézve l.: a 338. sz. cikket és jegyz. JCB 5. 424. 000.)

NEMZETI SZINÉSZET

[1855. jan. 7.] 134–35.

M: VU 1. sz. 7.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 9 *Egy színésznő élete* — Anicet-Bourgeois és Barrière — Csepreghy Lajos által fordított — 5 felvonásos drámája 1854. máj. 20-án került színre.
Szent László — helyesen: *Első László és kora*, Czakó Zsigmond műve; 1855. dec. 6-án mutatták be.
- 10 *Tenger és szerelem hullámai* — Franz Grillparzer (1791–1872) művét, saját fordításában, 1854. szept. 4-én vitte színre Komlóssy Ida.
- 11 *Navarai királynő* — Scribe és Legouvé 1855. jan. 4-én bemutatott vígjátékának pontos címe: *A navarrai királyné regéi vagy A mi a hölgyeknek tetszik*.
- 12 *Szép marquise* — Balzac eszméje után Kövér Lajos által írt 4 felvonásos dráma; 1854. máj. 24-én került színre.
- 13 *Orleansi szűz* — Schiller szomorújátékát 1855. jan. 8-án mutatták be.
- 14 *Jean Claude* — Bouchardi művét — saját fordításában — 1854. ápr. 29-én vitte színre Szigeti.
- 15 *Khelónisz* — Obernyik színműve 1854. nov. 8-án került színre. *Szentpéteri* — Szentpétery Zsigmond (1798–1858) 1815-ben lépett először a színpadra, melytől 1857. márc. 9-én, Fáy: *Régi pénzek* című darabjában búcsúzott el; a kiváló művészt ez évtizedbeli írásaiban is többször, szeretettel említette Jókai. (Vö. a 77. sz. cikkel JKK 200.)
Parlagi Jancsi — a Szentpétery által átdolgozott népszínmű 1854. szept. 25-én került először színre.
- 16 *Sajdár és Rurik* — Bárány Boldizsár regényét Fánecsy alkalmazta színre; 1854. aug. 12-én mutatták be.
- 17 *Vindsori vig nők* — Shakespeare vígjátéka — *A windsori csalfa hölgyek* címen — 1854. dec. 18-án került először színre.
Lászlóéra — László József (1808–1878) a még ekkor is játszó legrégebb színészek egyike, a Nemzeti Színház alapító tagja.

Sor:

1859. márc. 21-én *A ház becsülete* című francia vígjátékban búcsúzott a színpadtól. (Vö.: a 267. sz. cikkel JCB 5. k. 245, 574.)
Próbakő — Augier és Jules Sandeau (1811–1883) műve 1854. okt. 3-án került színre.
- 18 *A jutalomjátékok üdvös voltát nem minden cikkíró ismerte el.* A PN jan. 25-én épp a jutalomjátékok intézménye ellen szólt: a színészeknek sem hoz mindig jövedelmet, ugyanakkor írt a művészi színvonalnak, mert a színészek — magasabb bevétel reményében — látványos, de sokszor alacsonyabb nivójú darabot választanak jutalomjátékkul.
- 20 *Multkor már említők* — l.: a 43. sz. cikket (JKK 130.)
- 21 *méltányos írói díjazást* — a rovat végén közli a lap a dec. 31-i új tantième-rendelet szövegét. (L.: a 43. sz. cikk jegyz. JKK 666.).

46

GRÓF RÁDAY GEDEON

A NEMZETI SZÍNHÁZ IGAZGATÓJA

135–37.

M: VU 1855. jan. 14. 2. sz. 9–10.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 2 *kedvesebb új évi ajándékot nem kaphattunk* — Ráday kinevezésére nézve l. a 43. sz. cikket (JKK 130, 665.).
- 6 *családjából több név a halhatatlanságnak van már átadva* — Ráday ősei közül a legnevezetesebbek: R. Pál (1677–1733) II. Rákóczi Ferenc diplomatája és kancelláriájának vezetője, több kuruc kiáltvány szerzője. Tehetséges költő is volt. Fia, R. Gedeon (1713–1792) költő, irodalompártoló nagybirtokos; műveltsége révén irányítólag hatott az irodalomra, többek között Kazinczyra és körére is. A Nemzeti Színház igazgatója az ő dédunokája volt.
- 10 Ráday 1844–48 közt vezette intendánsként a színházat.
- 21 *a költő fehér hollónak nevezte a magyar szót* — Kisfaludy Károly nevezte így *Rákosi szántó a török alatt* című, 1828-ban írt versében:

Sor:

Pest-Budáru! sok nép kijár
S alig érti nyelvünket már;
Hej, maholnap a magyar szó
Ritka, mint a fejér holló.

- ekkor épült fel a nemzeti színház — Egy nemzeti ünnep címen a színház 1837. aug. 22-i ünnepélyes megnyitásának a *Kárpáthy Zoltán*ban külön fejezetet szentelt Jókai (JKK 8. k. 5—10.).
- 30 *Egyik igazgatóság a másikat váltotta fel* — a színház első igazgatója, Bajza József a föléje rendelt dilettáns megyei intézőbizottság tevékenysége, az általuk képviselt elvtelen műsorpolitika és fokozott operakultusz miatt mondott le. Évekig tartó igazgatóválságok után Bartay Endre (1843—44-ben) majd Ráday Gedeon — színészekből álló igazgatótanács segítségével — végre hivatása magaslatára emelte a Nemzeti Színházat. (L.: *A magyar irodalom története 1849-ig*. Bp. Bibliotheca. 1957. 382. és *Az 1861-ik év ápril 2-án Pesten egybe gyűlt országgyűlés képviselőházának jegyzőkönyveiben idézett irományok*. 50. sz. Pest 1861. 154—159.).
- 62 *Sokan elhagyták legjobbjaink közül az élet szinpadát* — csak a legutóbbi hónapokban is három színész haláláról, temetéséről adott hírt a VU: aug. 27-én Miskolczi Júlia, szept. 24-én Schodelné, és dec. 31-én Fánccsy Lajos haláláról.

47

EMLÉKEZZÜNK RÉGIEKRŐL

137—38.

M: VU 1855. jan. 21. 3. sz. 24.; Jókai Mór aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZAT

A „dali”, „Dálidó” szavakra és a nyomában kialakult vitára nézve l.: a 49. sz. cikket és jegyz. (JKK 139, 674.).

NEMZETI SZINÉSZET

[1855. jan. 28.] 138–39.

M: VU 4. sz. 32.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 3 *drága énekesnök legdrágább makrancai* — a PN jan. 30-i megjegyzése szerint e támadás Leszniewszka kisasszonyt illette: „hangjának makacs rekedtsége általános bosszankodást, közindignatiót okoz. (. . .) a közönségben általános a hit, és vélcmény, miként L. k. a. rekedtsége csak állítólagos. (. . .) szeszélyei, rögtöni, gyakori és makacs rekedtségei miatt a pénztár nagy kárával az operai előadások fenakadást szenvednek.”
- 11 *Kaisernénál* — Kaiser Josefín koloratur énekesnő (szül. 1820 körül, †1873) 1844/5-ben a bécsi operában, 1845/6-ban a pesti Nemzeti Színházban, majd ismét Bécsben, Prágában énekelt. 1851–61 között — kisebb megszakításokkal — a Nemzeti Színház tagja volt. Férje nevét is használva időnként Kaiser-Ernst néven is emlegették. Felléptét, szerződötetését mások is, így a PN is sürgette (l.: jan. 28.); februárban már szerződötette is a színház.
- 13 *ma élénelkte Profétában Fidest, holnap azt mondták, hogy énekelje el Berthát, megcselekvé* — 1857 végén — a 187. sz. cikkben — Jókai ugyanezekkel az érvekkel állt ki Kaiserné mellett: „ma élénelkte a Profétában Fidest, holnap ugyanabban Bertát” stb. (JKK 521 : 38.). Giacomo Meyerbeer (1791–1864) német származású francia zeneszerző *A próféta (La Prophète)* című, Scribe szövegére szerzett, Párizsban 1849-ben bemutatott operája 1850-ben — La Grange vendégszereplése idején — már Pesten is színre került (l.: *Az új földesúr*. JKK 13. k. 462–63) — Fides szerepe alt, Bertháé szoprán fekvésű.
- 24 *Színházi álarcos dalidó* — Az operabálok ellen már előző években is kifejezte nemtetszését Jókai. A PN előzetes értesítése szerint ez évben háromszor került sor színházi bála: jan. 21-én, febr. 4- és és 19-én (l.: PN 1855. jan. 6.).

ÁRTATLAN FELELET

139—42.

M: VU 1855. febr. 18. 7. sz. 51—52.; *Jókai Mór* aláírással, a *Szöváltás* a „dalidó” fölött c. cikk keretében a cím előtt II. sorszámmal.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím Jókai *Emlékezünk régiekről* c. cikkére (JKK 137.) egy R. Sándor nevű szerző *Maradjunk a régienél* címmel hosszú vitacikket küldött Bécsből. A febr. 3-i keltezésű írást febr. 18-án közölte a VU a *Szöváltás* a „dalidó” fölött című vitafórum első írásaként (az 51. lapon). Erre az írásra válasz Jókai *Artatlan felelete*. A márc. 4-i *Szerkesztői nyílt posta* tanúsága szerint (72.) R. Sándor újra reflektált Jókai válaszcikkére, de ezt már nem közölte a lap.

A felvetett nyelvészeti probléma mások érdeklődését is felkeltette. Gyulaffy László *A tánc igazi magyar nevééről* című „Nyelv- és történettani értekezése”-t 1855. ápr. 1-én közölte a VU (103—4.). Fáy András márc. 5-én *A bál- és tánc szavakról* címen a *Divatcsarnokban*, a PN febr. 14-én a *Levelezés*-rovatban kifogásolta Jókai szóalkotását. (L.: *A régi jó táblabírák* jegyzetében is: JKK 10. k. 586.). *A szegény gazdagok* bírálatában 1851-ben Arany is állást foglalt a „dalidó” ellen: bár Jókai „ismeretes néphasznalta szóból módosította, nem tartjuk sikerültnek” (l.: *Szépirodalmi Figyelő* 1861. I. 486.). Tolnai Vilmos *Jókai és a magyar nyelv* c. tanulmányában — megemlítve még Jókai 1858-as, a Napkeletben megjelent idevágó írását is — rámutat arra, hogy Jókai, bár Arany bírálatá után már nem használta oly következetesen a dalidó szót, teljesen soha nem mondott le róla (l.: MNy 1925. 92.).

- 1 *Szerkesztő ur engedelmével* — bár hivatalosan Pákh Albert állt a lap élén, a valóságban ez évben is főleg Jókai szerkesztette a VU-ot.
- 3 *A mióta a vad dinnyét felfedeztem* — l.: a 39. sz. cikket és jegyz. (JKK 123, 660.).
- 16 *Encz* — Entz Ferenc (1805—1877) orvos és kertész. 1850-ben egy egyetemi tanárral és két „orvostudorral” „egy vállalat létrehozására szövetkezett, melynek célja Pesten egy nagyobbszerű

Sor:

- szőlő- és faművelődést létrehozni, és nagyban eszközölni mindazon magvak termesztését, mellyek a haszonkertészet körébe tartoznak" (l.: VU 1857. jún. 7.). 1853-ban e vállalat mellett hároméves kertészeti tanfolyamot is szervezett, hová évenként nyolc ifjú nyert felvételt. 1854-től ő vezette a *Gazdászati Lapok* kertészeti rovatát is. Jókai még számos alkalommal említi nevét cikkeiben.
- 87 *Bécsben sem ismerték Strauss keringőit* — Jókai itt valószínűleg az id. Johann Strauss-t (1804–1849), a keringőkirályt említi, aki 1835-től volt az udvari bálók zenei vezetője. De ekkorra már fia, az ifj. Johann Strauss (1825–1899) is nevet szerzett. 1851-től kezdve már Európa-szerte sikereket aratott zenekarával. 1846-ban Jókai is részt vehetett Pesten adott hangversenyén. 1846. jún. 13-án lépett fel először 32 tagból álló zenekara élén a Nemzeti Színházban; 14-én pedig „szép gyülekezetet csődített a budai Horváth-kertbe" (Jelenkor 1846. jún. 11., 18.).
- 91 *Priscus Rhetor* — Priszkosz bizánci görög történetíró 448-ban megfordult Attila udvarában, s személyes élményei alapján számolt be a hun fejedelem környezetéről. Szabó Károly történész 1851-ben az UMM-ban adta ki e mű magyar fordítását; ennek alapján írta meg Jókai az *Egy lakoma a hunn királynál* című, a Remény 1851-i második félévében megjelentetett, majd a *Magyar nemzet történetébe* is felvett írását.
- Thuróczy* — (Turoczi) János, 15. századi magyar történetíró, Mátyás király uralkodásának végén országbírói ítélőmester. Latinul írt, 1488-ban Brünmben és Augsburgban megjelent *Chronica Hungarorum* című művében a „szkita" hun hagyomány, a hunmagyar rokonság, és Attila kultusza is hangot kap.
- 110 *szerkesztő úr lakodalmán* — az ekkor még nőtlen Pákh később sem nősült meg.

50

VÖRÖSMARTY MIHÁLY

143–44.

- M: I. VU 1855. ápr. 8. 14. sz. 105–6.; Jókai Mór aláírással.
II. *Emlékeim*. I. Bp. 1875. 103–5.
III. *Életemből* II. Bp. 1887. 309–11.

- IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK. 97. k. 242–43.
 V. *Írói arcképek*. Bp. 1955. 131–32. S. a. r. és jegyz.: Bisztray Gyula.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 10 írta, *annak a képét látjátok ime itt.* (1875; NK: írta, az *Vörösmarty Mihály.*)
 11 költője *ez.* (1875; NK: költője.)
 20 *osztotznak* (1875; NK: *osztozunk*)
 41 *népek* (1875; NK: *népnek*)
 halhatatlanságát (VU: *hallhatatlanságát* — A sajtóhiba helyreigazítása az ápr. 29-i *Nyílt póstá*ban jelent meg a 136. lapon —)
 45 *sem szabad* (1875; NK: *nem szabad*)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 2 a „*Szózatot*” és a „*Fóti dalt*” — Vörösmarty 1836-ban, illetve 1842-ben írt költeményei. 1900-ban *Vörösmarty apánk* című cikkében írta Jókai a *Szózatról*: „Mint a pünkösdnapi égből szálló tüzes nyelvek lángja, úgy hatott az én lelkemre a költők apjának minden versszaka. Hasztalan igyekezett a hatást gyöngíteni az én keresztapám, öreg Varju János azzal a gúnyos kérdéssel: »Ugyan, édes öcsém, mutass nekem egy embert, a kinek a keble keserűségében megszakad a honért.« Nekem e naptól kezdve ez lett az evangéliumom s később Vörösmarty munkái az egész szellemvilágom.” (L.: HhM 4. k. 125.).
 12 *leghirhedettebb* — *leg híresebb.*
 23 *Huszonöt év alatt tíz kötet munkát adott át* — utalás *Vörösmarty Mihály Minden Munkái* (Pest 1845–47) c. 10 kötetes gyűjteményre. (1855. nov. 24-én még azt adta hírül Kilián György „könyvvarus”, Vörösmarty kiadója a PN-ban, hogy „Az egész kiadásból még ötszáz példány van”!)
 35 *Vörösmarty tündérregéi* — utalás az 1826-ban írt *Tündérvölgy és A délsziget* c. művekre.

51

NEMZETI SZINÉSZET

[1855. ápr. 22.] 144–45.

M: VU 16. sz. 127.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 2 *operánk ismét kielégítő és ismét magyar* — Lesniewszka, a lengyel származású énekesnő elhagyta a színházat; Hollósy Kornélia mellett Ellinger szerződött még újonnan az operához, s Kaiserué. Az előbbi ápr. 14-én, az utóbbi 24-én lépett fel először szerződött tagként.
- 13 *Kovácsné* — Kovácsné Csávássy Fekete Mária (1802—1874) 1816-tól színész, 1837-től a Nemzeti Színház tagja volt; 1854. okt. 4-én vonult nyugalomba. Legsikerültebb szerepeiben ábrándos vénlányokat, tetszelgő, koros hölgyeket és házártsos, fecsegő öregasszonyokat alakított. (Vö. a 133. sz. cikkkel JKK 356 : 52—71.).
Szathmáryné — Szathmáry-Latkóczyné Farkas Lujza (1818—1893) színészi pályáját 1834-ben Kolozsvárt kezdte; 1844-ben lett a Nemzeti Színház tagja. Szathmáryné, Kovácsné, Miskolczi Júliát a 180. sz. cikkben is így, együtt emlegeti Jókai (l.: JKK 510 : 34.).
- 20 *H. E. ur 8 tagu operai iskoláját* — a PN márc. 4-én javasolta az igazgatóságnak, hogy „Horváth Edmund ur énekiskolai jeles személyzetének operai felhasználására nézve egyezkedésbe ereszkedjék”. Nyolc tagú együttesével 10,000 pft-ot kért, így szerződötésére nem került sor; együttes fel is oszlott (l.: PN ápr. 27.).

52

ÜRMÉNYI JÓZSEF

145—47.

M: VU 1855. ápr. 29. 17. sz. 129—30.; -i -r. aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím *Ürményi József* (1807—1880) — az egykori (1841—1846) alnádor, a Tisza-szabályozás volt kormánybiztosa, a forradalom bukása után a konzervatív párt egyik vezéralakja lett. Az 1850-es években sokat tett a németesítő törekvéseket ellensúlyozó nemzeti kulturális élet emeléséért. Nevéhez fűződik az *Ujabb Nemzeti*

Sor:

- Könyvtár* megindításának megszervezése. A 90-es években több visszaemlékezésében is elismeréssel írt a korszakbeli működéséről Jókai. „A magyar ó-konzervatívok lumene volt Ürményi József, a magyar nemzeti ellenzék egyedül látható feje” – írta az 1850-es évtized első éveinek Ürményijéről Jókai *Az én dolgom a Pesti Naplónál* című írásában. — „Ahhoz ragaszkodtunk mi, mint horgas atómusok, mi többi szétzilótt magyar hazafiak: Kemény Zsigmond, Csengery Antal, Kazinczy Gábor, Szilágyi Sándor és magam is. (...) E kiváló tekintélynek auguriuma alatt mi, fent felsorolt cidevant rebellisek egy merész vállalatot kezdtünk, a »Nemzeti Könyvtár« kiadását. Régi krónikáknak, magyar közéletnek megörökítése volt benne a főcél”. (l.: HhM 5. k. 288–89.). Az egy évvel később, 1897-ben írt *A papir rongyok. (Naplómból)* című visszaemlékezésében ismét a *Nemzeti Könyvtárt* szervező Ürményinek állított emléket, aki – Jókai szerint – 1850-ben többek közt azzal szerzett nagy népszerűséget, hogy provokálni mert a „Civil Statthalter”-t, sőt pisztolypárbajt is vívott vele. „Pisztollyal löni! 1850-ben! És a budai helytartóra!” (l.: HhM 5. k. 271.).
- 42 *lánchidon* – az 1839–49. közt épült hidat 1849. nov. 20-án helyezték forgalomba.
- 46 *alagut* – megépítésének eszméje már Széchenyit is foglalkoztatta. Az Alagút-Társaságot, mely részvénytársasági alapon gyűjtötte össze az építéséhez szükséges tőkét, 1852-ben hívta életre Ürményi József. Építéséhez – Adam Clark angol mérnök vezetése mellett – 1853. febr. 10-én fogtak hozzá. Illusztrált cikkében 1854 májusában számolt be a VU a munkálatokról (l.: 14. sz. 10–11.). Az 1857. ápr. 30-i végleges megnyitás előtt 1856-ban még egyszer, újra ismertette a lap az alagút építésének történetét, s a munkálatokat. (L.: VU 1856. ápr. 27. 141. Vö. a 66. sz. cikkkel és jegyz. JKK 179., 704.).

53

ÉLETKÉPEK A MAI NAPOKBÓL

I. A szegedi vésznapok

147–51.

- M:** I. VU 1855. aug. 19. 33. sz. 287–88.; *Életképek a mai napokból Jókai Mórtól* főcímmel.

- II. *Emlékeim* II. Bp. 1875. 187–92.; ugyanilyen fő- és alcímmel.
 III. *Életemből* II. Bp. 1887. 24–29.; *Életképek* I. főcímmel, téves dátummal: „1875-ben jelent meg”.
 IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK. 97. k. 19–23.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 8 Ha keresztyének vagytok, ha erős (1875; NK: Ha erős)
 20 hírből előre tudhaták a veszedelmet (1875; NK: hírből tudhatták előre a veszedelmet)
 29 tehetlen (NK: tehetetlen)
 31 hírekkel! A mezőkről (NK: hírekkel; mezőkről)
 41 mi teszünk azt (NK: mi teszszük azt)
 42 Mózsés (1875; NK: Mózes)
 66 karóverő sulykok (NK: karósulykok)
 92 önkényt (NK: önként)
 123 önkényt (NK: önként)
 124 el az esetet (1875; NK: el ez esetet)
 134 ezercivel (1875; NK: ezreivel)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím A tiszai árvívről máj. 13-án megjelent, *A kormányzó a tiszai árvízben* című, valószínűleg Jókai által írt cikkében így számolt be a VU:

„Az egész világ harc-háboruban áll, csak mi rajtunk voltak a béke áldásai.

Ime az Ur kezének nemcsak egy csapása van; jónak látta bennünket a mi büneinkért kemény sorssal meglátogatni, és el-árasztá kenyértermő vidékeinket, kaszáló réteinket és barmaink legelőit a Tisza pusztító árvizével. . . . Bünyünk az, hogy kevésse szerettük hazánkat és önmagunkat, hogy századok óta elhanyagoltuk azon tájékok biztosítását, mellyeken országunk jóléte alapul, hogy huzztuk, halogattuk a Tisza-szabályozását.

— — —

Mintegy két hónap óta nincs nap, melly uj meg uj vidék jajveszékélését ne hozná, más-más helységek elpusztulását ne hirdeté.

Sor:

Gyulát még márciusban pusztítá az összefolyó két *Körös*, Munkácsot szintazon időtájban lepték el a *Latorca* féktelen hullámai, a *Maros* völgyéből is sok felől s régóta hallik az elárasztott községek jajveszékeltése, segélykiáltása.”

- 1 *Megnehezült az Isten keze fölöttünk* — e sor Vörösmarty *Eger* című eposzának kezdősorára emlékeztet: „Megnehezült az idők járása fölötted” . . .
- 2 *Egyik csapást még el sem sirattuk* — ez évben még súlyos kolera-járvány is dühöngött az országban. (L.: a köv. cikket és jegyz.)
- 42 *miként Mózesz idejében a veres tenger* — l.: *Mózes II. könyve* 14:9—29.: „És szárazan menének az Izráel fiai a tenger közepébe, a vizek pedig kőfal gyanánt válnak nékik jobbkezők és balkezők felől.” — Károli Gáspár ford.)
- 76 *midőn az idők teljessége eljő* — bibliai utalás Jézus születésére.
- 91 *Nem bámulom én Szebasztopol sáncait* — Az orosz cári imperializmus 1853-ban megtámadta Törökországot. Az ún. krími háborúba 1854. őszén Törökország európai szövetségesei: Anglia és Franciaország is beavatkozott; a Krím félsziget csatátér lett. A legvéresebb harcok a félsziget délnyugati partján fekvő Szebasztopol (Szevasztopol) nevű város hadikikötője, ill. erődje körül folytak. Az oroszok több ízben megpróbálták felmenteni, de 1855. szept. 8-án a franciáknak sikerült Szebasztopol kulcsát, a Malakov erődöt bevenni; a harcnak az 1856-os párizsi békeszerződés vetett véget. Jókai számos novellájában (*Véres könyv. Csataképek a jelenkori háboruból*. 3 k. Pest 1855.), s néhány regényében is (pl.: *A régi jó táblabírák, Enyim, tied, övé*) foglalkozik e háborúval.
- A VU már 1854. végén (nov. 26.) illusztrált cikket közölt *Szebasztopol* címen, s általában az egész évben tele volt a lap az orosz—török háborúra vonatkozó közlésekkel.
- 133 *egy bizonyos más országban bizonyos más sáncaikat* — utalás a krími háborúra.

54

ÉLETKÉPEK A MAI NAPOKBÓL

II. Gonosz háznak gonosz vége

151—54.

- M:** I. VU 1855. aug. 26. 34. sz. 265.; aláírás, ill. a szerző neve a címben: *Életképek a mai napokból Jókai Mórtól*.

680

- II. *Emlékeim* II. Bp. 1875. 192–95.; az *Életképek a mai napokból* sorozat II. darabja, azonos címmel.
 III. *Életemből* II. Bp. 1887. 29–32.; az *Életképek* sorozat II. darabja, azonos címmel.
 IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK. 97. k. 23–25.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 16 temetői szekerek (1875; NK: temetői szelek)
 25 látogatását (NK: látogatása)
 42 Mikor legjobban (1875; NK: Midőn legjobban)
 56 ijedség (NK: ijedség)
 61 negyednap találtak (NK: negyednapra találtak)
 62 a háznál (NK: e háznál)
 63 azután (1875; NK: aztán)
 72 jó ez; de büntetés van azon gondolatban: „miként meghalni?” *Tanuljunk úgy élni, hogy midőn meghalunk, megsirassanak bennünket, ne pedig azt mondják* (1875; NK: jó ez; de éljünk úgy, hogy ne azt mondják)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Ugy hull az ember, mint az őszi légy.* — 1855-ben nagy kolerajárvány pusztított az országban. A gyilkos kór már az előző évben is előrevetette árnyékát: 1854. okt. 22-én *Utasítás a jelen cholera járvány alatti magatartás iránt* címen közölt cikket a VU, de a következő számban már megnyugtathatták olvasóikat: „a cholera kedves hazánkat... mai napig megkímélte”. Annál kegyetlenebbül pusztított azonban 1855-ben. Pesten nyár elején dühöngött leggyilkosabban a járvány; Jókai júniusi levelei is tele vannak megdöbbenő hírekkel. Jún. 21-én ezt írta édesanyjának: „... most Pesten olyan mértékben dühöng a cholera, hogy igazán megdöbbenti az embert. Lapokban ezt titkolnunk kell, hogy a lakosokat ne nyugtalanítsuk, de mostani szállásomon (Magyar utca 2 szám) naponkint egész sorait látom kivonulni a halottas szekereknek; a harangozás már régóta meg van tiltva. Még a kik Pesten vannak is, futnak innen szélllyel.” (OSzK Fol-Hung 226I. 208. fol.).

Sor:

Négy nappal később Károly bátyjának is írt a járványról:
„... most gonosz időket élünk; a cholera olly mértékben
grassal Pesten, hogy a legjózanabb embert is képes megdöbben-
teni. Tegnap Csengery halálán volt; a mult éjjel engem is elő-
kapott a baj; pedig egyes egyedül voltam itthon, mert egész ház-
népem kiinn van a Svábhegyen. Szerencsémre annyi dolgom van,
hogy nem érek rá a kedélyemet nagyon elfoglalni a félelemmel,
a mi a cholérának leggonoszabb alapja.” (Uo. 252. fol.) — Az a
gondolat, hogy aki nem fél a kolerától, azt elkerüli a járvány,
már 1847-ben is felbukkant Jókainál *Hathatós óvószer a cholera
ellen!!* című cikkében (l.: JCB 1. k. 373 : 85.), de megtaláljuk
A régi jó táblabrák című regényében is (JKK 10. k. 226, 299.)

A VU júl. 8-i *Nincs többé cholera Pesten* című — kissé túl optimista
— cikke szerint jún. 16-án még a pesti dologházakat is kór-
házzá alakították át; tíz nap alatt a beszállított betegek egyhar-
madát elpusztította a kolera. És dühöngött a járvány vidéken is.
Aggódva gondolhatott Jókai Komáromban élő édesanyjára és
Pápan élő hűgára is, aki egy keltezetlen — de bizonyára a nyár
folyamán írt — levelében így számolt be édesanyjának a pápai
állapotokról: „... a Cholérát még ily alakba nem láttam — a
kerti szobába vonultam a folytonos halál látása elől — az irgal-
masok egyik kapuján a haldoklokot másikon a holtakat hordják
szüntelen — harminc negyven halott van naponként —” (l.:
OSzK FolHung 2261. 481. fol.).

Szept. 16-án írtak Váliék Páparól a kolerajárvány csökkené-
séről (uo. 480. fol.); Pesten is csak az ősz hozta el a betegség meg-
szűnését. Októberben zárták be a kolerakórházat, s 14-én ad-
hatta hírül a lap: „Pesten nincs cholera többé”. Jókai e cikkének
írásakor, aug. végén még korántsem volt túl az ország, Pest a
veszélyen, de úgy látszik, ekkor már írhattak a lapok a járvány-
ról. A következő, szept. 2-i számban jelent meg a hír, hogy Kec-
keméten jún. 19-én halt meg „epemirigyben” Obernyik Károly,
s ugyancsak szept. 2-án jelent meg egy — nyilván még nem idő-
szerűtlenné vált — *Miképp lehet a kolerajárvány lappangó mérgét
kikerülni* című cikk is a VU-ban.

- 42 *Mikor legjobban dühöngött a városban a halálhirdető járvány, stb.* —
Jókai *Eppur si muove* című regényében Csollánné, Katinka is át
akarja mulatni a cholera idejét. A regény jegyzetében Margócsy
József utal arra, hogy Katinkának ez a kétségbeesett vigadási
kedve megfelel Jókai 1855-beli tapasztalatainak (l.: JKK 23. k.
455.).

A BUDAI SVÁBHEGY

154—57.

M: VU 1855. szept. 9. 36. sz. 281—82.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Jókai mindig igen nagy szeretettel írt a Svábhegyről, ahol 1853-ban telket is vásárolt, majd nyaralót építtetett (l.: a 39. sz. cikk jegyz. JKK 660.). Azontúl tavasztól őszig ideje nagy részét itt töltötte — írva, kertészkedve — a ma már többször átépített ún. Jókai villában (Költő u. 19—21.). Valószínűleg ez a cikk is tőle származik. — 1876-ban a *Hajdan, most és valaha* c. cikkében írta le a régi Svábhegyet, házait, lakóit (NK 61. k. 247—73.).

29 *itt nem volt kolera* — júl. 8-án jelent meg a *Tárogató* rovatban Jókai alábbi, három csillaggal jelzett híradása:

„Szolgáljon érdekes adatul Pest város közönségének az, miszerint a jelen cholera fájdalmas pusztítása alatt a budai hegyek közt levő 520 házban egyetlen cholera-eset sem fordult elő”. (l.: VU 1855. 27. sz. 216.).

Egy hónappal később, aug. 12-én ugyancsak megismételte Jókai, hogy a hegyen senki sem betegedett meg, sőt aki betegen ment ki, az is meggyógyult. A birtokosok, élén Eötvössel, a vezérhalmom hálából kápolnát akarnak állíttatni. 15-én e célra a Nemzeti Színház művészei hangversenyt fognak adni (l.: VU 1855. aug. 12. 32. sz. 256.).

41 *most már több százra menő épület* — még 1853. aug. 14-én írta Jókai a Db-ban a hírek közt, három csillagos jellel:

„A svábhegyi templom építéséhez már látható alakban folynak az előkészületek. Még tavaly csak a hely volt kimérve, hová építtetni fog s már az idén emeletes házak támadnak azon hely szomszédságában, miután valószínű, hogy egykori *vásártère* itt leend e támadó kis városnak, melly eddigelé több, mint *hatszáz(!) házat számlál*” . . . (l.: Db 1853. 3. k. 220.).

44 *az ugynevezett „óra”*. — A mai Diana u. 25. sz. telken álló ún. Óra-villáról van szó, melyben 1849-ben Görgey főhadiszállása volt.

Sor:

- 65 *Benza és Jókai hajlékai* — a Nemzeti Színház művészenek háza, az ún. Csavart kéményű ház, a Költő u. 22. sz. alatti telken még ma is áll. Jókai villája Költő u. 19—21. sz.
72 *báró Eötvös . . . nyári laka* — Eötvös villája (ma Eötvös u. 12.) 1852-ben készült el.

56

LENDVAY MÁRTON

158.

M: VU 1855. szept. 23. 38. sz. 297.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

E cikkel kezdődik a Nemzeti Színház kinagasló művészeit méltató sorozat. Bizonyára Jókai e cikkek szerzője, hisz a lap munkatársai közül ő állt legközelebb a színészekhez, s e cikkekben kifejtett művészi elvei más, aláírt cikkeiben is megtalálhatók; az ő szerzőségére mutat továbbá az a tény is, hogy a színház egyik vezető művésznőjéről, Jókainé Laborfalvi Rózáról csak később, Pákh aláírásával jelent meg méltató ismertető cikk és kép e sorozatban.

Lendvayról még egyszer — részletesebben — a lap 1856. márc. 30-i számában is írt e sorozat keretében Jókai; 1858. febr. 7-én pedig már Lendvay-nekrológiát közölte a VU (l.: JKK 198, JCB 5. k. 25.) Lendvay betegségére nézve l.: a korábbi cikkeket.

57

MAGYAR KÖLTŐK ARCKÉP-ALBUMA

158—61.

M: VU 1855. szept. 23. 38. sz. 301—2.; aláírás helyett térdelő, nyilazó alak jele.

684

Sor:

Jókai szerzőségére mutat a szöveg tartalmán, stílusán kívül a Hf-nak a következő évi arckép-albumról írt Jókai-ismertetéshez fűzött kommentárja: „A Vasárnapi Ujság arcképalbumunk idei fűzetét hasonló elismeréssel mutatá be nagy közönségének, mint mult évben az elsőt. E bemutatás most is J. M. által történik, ki neké költői genialitásával az olvasók nemcsak szelleműs regényeiben, hanem a V. U. elmés apróságai közt is sokszor találkoznak.” (L.: Hf 1856. júl. 8. 641.).

Cím Az ismertetett kiadvány: *Arckép-album. Műmelléklet a Hölgyfutárhoz. I.* Pest 1855. Kiadja Számváld Gyula. Az előszó kelte: „Pest, 1855. június 15-kén”; aláírása: „A Hölgyfutár szerkesztősege”. A 76 lapos album a Jókai által említett írók képein és sajátkezű aláírásuk másolatán kívül közli életrajzukat is, és mutatványt verses vagy prózai írásaikból. — Jókai ugyanekkor a *Tárogató* rovatban is írt erről az albumról (303.).

- 12 *Páris csak három közül választott* — Mikor a görög mitológia istennői: Héra, Athéné és Aphrodité felkérték a trójai királyfit, Pariszt, hogy válasszon közülük, kit illet Erisznek, a viszály istennőjének „a legszebbnek” feliratú aranyalmája, a szerelem istennője úgy vonta a maga pártjára Pariszt, hogy a világ legszebb asszonyát, Menelaosz spártai király feleségét, Szép Helénát ígérte neki és játszotta a kezére. Ez robbantotta ki a trójai háborút.
- 15 *a mellyik már halott* — Ferenczy Teréz (1828—1853) fiatal írónő önkezével vetett véget életének. Gyűjteményes verskötete már halála után, 1854-ben jelent meg, Bulcsu Károly gondozásában.
- 21 *Flóra* — Majthényi Flóra (1837—1915) ezekben az években jelentkezett először Flóra néven írt verseivel. 1856—1868 közt Tóth Kálmán felesége volt. Első kötete, *Flóra 50 költeménye* 1858-ban jelent meg. Életrajzát — saját kérésére — az album nem közölte.
- 26 *Bulyovszky Lila* (Lilla) — Bulyovszky Gyuláné Szilágyi Lilla (1833—1909) elsősorban színésznőként szerzett nevet magának, de irodalmi munkásságot is kifejtett. Több drámát az ő fordításában mutatott be a Nemzeti Színház. Novellái, úti levelei is megjelentek a lapokban. Az Album a *Gusztáv és Jenny* c. beszélyéből közölt részleteket.
- 28 *Kempelen Riza* (1829—1858) — Tóth Kálmán nővére. 1853-ban és 1857-ben jelentek meg beszélykötetei. Sírkövére férje, Kempelen Győző jászberényi tanár felkérésére Arany János írt sír-

Sor:

- verset (*Kempelen Ríza sirkövére*. L.: Arany J. krit. kiad. I. 281.).
- 30 Tompa Mihály — arcképén és életrajzán kívül *Télen nyáron pusztán az én lakásom és Béklyót tettem kesely lovam lábára* című *Népdalokkal* szerepel az Albumban.
- 34 még a bajusza is — Dobsának (1824—1902) a képen valóban túrhegyesre kipödrött bajusza látható. Közölt életrajzát Tóth Kálmán írta.
- 35 Beöthy László (1826—1857) — a kedvelt humoristának az *Elmetáncolatás a divatról* című frását közli az Album.
- 37 Tóth Endre (1824—1885) — a Petőfit utánzó költőnek ez évben jelent meg második verskötete.
- 41 Kemény Zsigmond (1814—1875) — ez időben a PN szerkesztője; az Albumban a *Szív örvényei* című beszélyéből olvasható részlet.
- 45 Jókai — Őt — addigi műveinek felsorolásával — Tóth Kálmán mutatta be az Album olvasóinak. Jókai *A tengerszemű hölgy* 17., 18. fejezeteiben is gúnyolódik a saját „felfrizirozott” haja felett.
- 48 Gyulai Pál (1826—1909) — ez időben tanítványával, Nádasy Tamással Berlinben tartózkodott; e cikk frásakor még nem rontotta meg Jókai és Gyulai kapcsolatát Gyulainak az év végén megjelent Ristori-kritikája, meg egy kölcsönadott pengőforint körüli félreértés (l.: GyPLev 276., 624.).
- 52 Kövér Lajos (1825—1863) — színműíró; 1853-ban *Este s reggel* című művével mutatkozott be először a Nemzeti Színház közönségének. E cikk megjelenéséig még öt vígjátéka és a *Szép marquisné* című drámája került színre. A közölt mellképek minden íróat egyenlő termetűnek mutatnak; Jókai a közölt méretekkel eltúlozta a Kövér és Gyulai magassága közti különbséget: Kövér — Jókai adatai szerint — majd 220 cm-es óriás, Gyulai ezzel szemben alig 140 cm.
- 58 Arany János (1817—1882) — arcképén kívül Tóth Kálmán által megírt életrajzával és *Pusztai fűz* című „Allegoriá”-jával szerepel az Albumban.
- 61 Eötvös József (1813—1871) — róla később is mindig ily szeretettel írt Jókai (l.: a 160. sz. cikket. JKK 441.) Arcképén kívül az *Ujabbkori Ismeretek Tárából* átvett életrajzával és a *Vár és kunyhó* című költeményével szerepel az Albumban.
- 62 Tarczy Lajos (1807—81) — Jókai és Petőfi egykori pápai tanára; természettudományi munkásságáért 1858-ban az Akadémia is tagjai közé választotta.
- Ballagi Mór (1815—1891) — nyelvész, teológus, ez évben, 1855-ben lett a pesti ref. teológia professzora.

Sor:

- 68 *Berecz Károly* (1822–1901) – költő, ez időben a Hf szerkesztője – és az Arckép-album létrehozója. Erre vonatkozik Jókai tréfás megjegyzése, hogy Berecz „ugy néz ki”, mintha semmit sem tudna arról, mi történi körülötte.
- 70 *Lauka Gusztáv* (1818–1902) – a főleg humoros írásai által népszerűvé vált író igen zord arcot mutat a képen, erre vonatkoznak Jókai rá vonatkozó sorai.
- 75 *Tóth Kálmán* (1831–1881) – költő; ez időben a Hf segédszerkesztője.
- 77 *P. Szathmáry Károly* (1831–1891) – az évtized elejétől Pesten élő regény- és beszélyíró. Életrajzát Vadnay írta meg az Album számára; számos írását közölte a VU is.
- 79 *Szász Károly* (1829–1905) – költő, ez időben Kézdivásárhelyt élt ref. lelkészként; valóban ő az egyetlen a kötetben, kit felsőkabátban örökített meg Barabás.
- 82 *Szelestey László* (1821–1875) – az ún. „kelmei népiesség” egyik fő képviselője; ez időben, 1854-től már Pesten élt.
- 85 *Lisznyay Kálmán* – arcképe alatt, sajátkezű aláírásában i-vel szerepel a neve. A képen – égnek álló hajszálai közé – mintha szarv is volna rajzolva, erre utal az „à la Lucifer” frizura.
- 91 *Balázs Sándor* (1830–1887) – az ötvenes évek elején induló beszélyíró 1852-ben egy ideig – segédszerkesztőként – közelebbi kapcsolatban is állt a Hf-ral. A képen valóban csak jobbfelől áll égnek az inggallérja.
- 94 *Székely József* (1825–1895) – költő, regény- és drámaíró; ez időben a Bécsben megjelenő MS segédszerkesztője.
- 95 *Vajda János* (1827–1897) – ez időben szintén a MS egyik segédszerkesztője. Ő az Album egyetlen írója, kinek sem bajusza, sem szakállja nincs.

58

NEMZETI SZINHÁZ

[1855. szept. 23.] 162.

M: VU 38. sz. 302.; aláírás nélkül.

Sor:

- Cím A rovatcím itt már újra régi formájában szerepel. Lehet, hogy felsőbb körök kifogásolták a nemzeti szempont kihangsúlyozását ebben a korban, melyben lehetőség szerint akadályozni igyekeztek a színházat nemzeti feladatainak teljesítésében (l.: Jókai 1856. jan. 8-i levelét a 64. sz. cikk jegyzetében JKK 695–97.).
- 1 *Lys Diana* — Dumas fils 1853-ban írt, *Diane de Lys* című drámáját — mely a férj igazságszolgáltatási jogát védve megengedi vetélytársa megölését is — szept. 15-én, szombaton mutatta be a színház.
 - 2 *Latkóczy* — l.: a 102. sz. cikket. (JKK 273, 757.).
 - 4 *Az a fiatal Dumas* — Alexandre Dumas fils (1824–1895) francia regény- és drámaíró első nevezetesebb sikerét az 1848-ban írt *A kaméliás hölgy* (*La Dame aux Camélias*) című regényével, majd a belőle készült hasonló című, 1852-ben bemutatott drámájával aratta. E művére utal itt Jókai, aki Kakas Márton-leveleiben gúnyos-elutasító hangon írt mind erről a — *Gauthier Margit* címen bemutatott — drámájáról, mind a belőle készült *Traviata* (*Tévedt nő*) című Verdi-operáról (l.: a 104. és 182. sz. cikket JKK 277, 513.).
 - 14 *nem kerülnek a drámaíró választmány elé* — Jókai is tagja volt!
 - 17 *Diocletian első előadása* — Szigligeti 5 „szakaszos” drámája szept. 19-én került bemutatásra. Gyulai hosszú bírálatában — az igazi tragikus hős és drámai egység hiánya miatt — szigorúan elmarasztalta a művet, az előadást azonban ő is dicsérte: „nagy fény nyel ment végbe, (. . .) Jókainé zajos tapsok és számos koszorúkkal üdvözlötetett, s nagy kedvvel s közönség teljes meglepődésére játszá szerepét” (l.: PN 1855. szept. 21–22.).
 - 23 *Feleki Miklós* (1818–1902) — korábban vidéki színész, majd színigazgató, 1852-ben lett a Nemzeti Színház tagja. *Férjem színész* című vígjátéka 1857-ben került színre; a kritikusok elleni éle miatt nagy port kavart (l.: a 96., 97. sz. cikkeket és jegyz. JKK 256–62. 747–49.).
- Divathölgyek* — ifjú Dumas 1855-ben írt *Le Demi-Monde* című 5 felvonásos vígjátéka — Feleki fordításában — okt. 3-án került először színre. A Párizsban nagy sikert aratott művet (1857. nov. 9-ig már kétszázhuszonkétszer került előadásra a Gymnase-Dramatique-ban, s e két év alatt már 80,000 francot jövedelmezett szerzőjének; l.: MPosta 1857. dec. 16. 625.) a magyar kritika általában hűvösen fogadta. Gyulai Pál — Keményre hivatkozó — a PN-ban okt. 13-án és 20-án megjelent cikke e darabbal kap-

Sor:

csolatban szintén általában is elveti az újabb francia dráma irányát. Jókai maga is még számtalanszor szólalt fel az újabb francia dráma, Dumas alkotásai ellen. (L.: a köv. cikket is.)

59

NEMZETI SZINHÁZ

[1855. okt. 7.] 163–64.

M: VU 40. sz. 319.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 16 *Iffabb Lendvay Márton* (1830–1875) — színész; pályáját 1847-ben Székesfehérvárt kezdte. 1858-ban Fánecsy Ilka színésznőt vette feleségül. A Nemzeti Színház tagjaként ez év okt. 16-án lépett fel először *Az ördög naplója* című vaudeville-ben (írta Arago és Vermond, ford. Egressy Béni).
- 22 *Jövő kedden lesz Bolnay jutalomjátéka* — az ígért előadás helyett — Bolnay javára — George Sand *Flaminio* című színjátéka került színpadra, nem „jövő kedden”, hanem okt. 24-én.
- 25 *Feleki javára a „Divathölgyek”* — l.: az előző cikket és jegyz.

60

ÉLETKÉPEK A MAI NAPOKBÓL

III. Egy népnevelő

164–66.

- M: I. VU 1855. okt. 14. 41. sz. 322.; a szerző neve a címben: *Életképek a mai napokból Jókai Mórtól*.
- II. *Emlékeim* II. Bp. 1875. 195–99.; az *Életképek a mai napokból* sorozat III. darabja.
- III. *Életemből* II. Bp. 1887. 32–35.; az *Életképek* sorozat III. darabja, azonos címmel.
- IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK. 97. k. 25–28.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 14 adnánk (1875; NK: adnók)
 28 megnyugodhatni (1875; NK: megnyughatni)
 47 éghez: Óh (1875; NK: éghez: ó)
 57 kik legszegényebbek (1875; NK: kik a legszegényebbek)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Nem tudjuk, kiről szól ez a cikk, forrását sem ismerjük, de Jókai többször is foglalkozott a VU-ban a tanítók nyomorúságos helyzetével. Ez év febr. 11-én egy Geszler Sámuel nevű néptanító hívta fel a figyelmet a *Falusi iskolatanítók* nehéz helyzetére. 1856. okt. 14-én — a *Mi ujság* rovatban, a szokásos három csillagos jellel — megbotránkozva adta hírül Jókai, hogy egy vidéki városban úgy vélekedtek, hogy még jobban le kell szállítani a tanítók fizetését.

A korabeli hirdetések is jól mutatják a tanítók nyomorát: 1855-ben — pótlékokkal együtt! — évi 410 pft-ért hirdettek meg egy tanítói állást Kecskeméten (l.: PU 1855. szept. 19. 296. Jókai csak a 4–5 Kakas Márton-levéleért kapott havonta 100 pft-ot!).

61

VÖRÖSMARTY SÍRJÁNÁL

166–68.

- M:** I VU 1855. nov. 25. 47. sz. 373.; fekete gyászkeretben a címlapon, *Jókai Mór* aláírással.
 II. *Emlékeim*. Bp. 1875. 106–108.
 III. *Életemből* II. Bp. 1887. 312–14.
 IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK. 97. k. 244–46.
 V. *Írói arcképek*. Bp. 1955. 132–33.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 3 ezer szem siratta (1875; NK: ezer siratta).
 16 érzeném (NK: érezném)
 17 érzeném (1875; NK: érezném)

Sor:

- 19 szívemet *egyszerre*, hogy (1875; NK: szívemet, hogy)
20 *enérzelmeimre* (1875; NK: *önérzelmeimre*)
25 *helyéig e huszezernyi* (1875; NK: *helyéig húszezernyi*)
26 *ez a gazdag ur, ki* (1875: *ezen gazdag ur, ki*; NK: *ezen gazdag
úr a ki*)
32 *a legerősebbek* (NK: *legerősebbek*)
48 *ezrek szedik* (1875; NK: *ezek szedik*)
49 *szívükön* (VU: *szívünkön* [nyilván sajtóhiba!])
54 *már sírboltjára* (NK: *már a sírboltjára*)
felírták nagy (NK: *felírták a nagy*)
60 *telik ő* (NK: *telik az ő*)
64 *ellenállna rombolás* (1875: *ellenállna a rombolás*; NK: *ellenál-
lana a rombolás*)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Vörösmarty sirjától jövök* — l.: a köv. cikket és jegyz.
4 *változatlan jó barátomat siratom* — 1848-ban részben Vörösmarty
miatt hidegült el Petőfi, és a Vörösmartyt védő Jókai barátsága.
11 *Annyian viselnek gyászruhát ez esztendőben* — utalás a nagy ko-
lerajárvány okozta pusztításra.

62

TÁROGATÓ

[1855. nov. 25.] 168—69.

M: VU 47. sz. 379.; aláírás nélkül, a szöveg előtt * * *

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Mult szerdán temették el Vörösmartyt* — Az 1855. nov. 19-én el-
húnyt költőt két nappal később, 21-én temették a pesti Kerepesi-
temetőben.
3 *pár hét előtt Pestre költözött* — épp két héttel korábban írta Jókai
a *Tárogató*-rovatban: „Vörösmarty, hazánk legtiszteltebb köl-
tője, nem sokára Pestre fog állandóul költözni; e változás, biz-

Sor:

- ton reméljük, mind örökszép költői kedélyének, mind rongált egészségének helyreállítására jótékony befolyással leend.” (VU 1855. nov. 11. 45. sz. 363.). Vörösmarty halála előtt Kápolnásnyéken élt. (Vö.: a 87. sz. cikkkel. JKK 234, 731.)
- 5 *Ugyanazon házban halt meg* — mind Vörösmarty, mind Kisfaludy Károly a Váci utca 19. számú, a második világháborúban rommá dőlt házban halt meg. Nov. 21.: Vörösmarty temetésének, Kisfaludy Károly halálának a napja.
- 8 *Egy elláthatlan tömeg lépé el az utcák hosszú sorait* — Csengery így számolt be Vörösmarty temetéséről a külföldön tartózkodó Gyulainak 1855. nov. 27-én: „Vörösmarty temetéséről olvasott ön a lapokban. Semmi sincs nagyitva. Legalább 20,000 ember volt jelen s ezek közt több főrangu. (. . .) roppant tömeg kikísérte Vörösmarty koporsóját egészen a sirkertbe (. . .) A polytechnikumi ifjuság Budán otthagya tanárait s tömegestül jött át Pestre. A gimnáziumi ifjuság kérelmet nyujta be, hogy e napon ne tartsanak előadást”. (L.: GyPLev 229.).
- 12 *Szántoffy Antal* — a forradalom előtt Pest-józsefvárosi, ez időben valószínűleg belvárosi plébános volt.
- 18 *színművészek* — a VU-ban: színművének (nyilván sajtóhiba!)
- 21 *Ráday* — R. Gedeon, a színház igazgatója
Mikes grófok — közöttük talán Mikes János is, aki 1848 előtt Kolozsvárt a színház, a konzervatórium és minden művészeti egyesület pártfogója volt.

63

KÉPEK A MAI NAPOKBÓL

IV.

169—71.

- M: I. VU 1855. dec. 2. 48. sz. 382.; aláírás nélkül. (Jókai neve csak a tartalomjegyzékben szerepel ez írás mellett.)
- II. *Emlékeim* II. Bp. 1875. 199—201.; *IV. Az orosz cárról* címen az *Életképek a mai napokból* sorozatban.
- III. *Életemből* II. Bp. 1887. 41—43.; az *Életképek* sorozat V. darabja *Az orosz cárról* címen, téves dátummal: „1875-ben jelent meg”.
- IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK. 97. k. 33—34.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

Cím *Képek a mai napokból IV. (1875: IV. Az orosz cárról. NK: V. Az orosz cárról)*

9 Sz-Pétervártól (1875; NK: Szent-Pétervártól)

41 a legfájóbb (NK: e legfájóbb)

keserűbb könyv; a gyászolók (1875; NK: keserűbb; a gyászolók)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *a minden oroszok urát* — a meg nem nevezett orosz cár II. Sándor (1818–1881), aki apja, Miklós cár 1855. márc. 2-án bekövetkezett halála után foglalta el az orosz cári trónt. (A VU 1855-ben mindkettőjükéről képes ismertetést közölt; Miklósról márc. 18-án, II. Sándorról ápr. 15-én.)
- 2 *országa fővárosába visszatértekor fogadta* — a PN nov. 22-én közölte azt a nov. 7-i pétervári sürgönyt, mely szerint „Ő felsége a császár ma éjjel jó egészségben vissza érkezett” Szentpétervárra. Jókait cikkének írására talán az alábbi, nov. 27-i híradás ihlette: „Oroszország. (. . .) A nyugati lapok szerint mindenütt roppant nagy Oroszországban a levertség. A párisi »Presse« pétervári levelezője szerint, ki egyébiránt nagyon hihetően Párisban eszi kenyereit, Sz. Pétervárban a rendőrség részéről szükséges volt megparancsolni az aristocrátiának, hogy ne szomorkodjék annyira, nyissa meg salonjait, és járjon színházba” (l.: PN 1855. nov. 27.).
- 23 *„Kyrie eleyzon”* — „Uram irgalmazz”. Görög nyelvű könyörgés, Szilveszter pápa (314–335) óta a katolikus miseszöveg része.
- 38 *Mozart — requiemét* — Wolfgang Amadeus Mozart (1756–1791) halála előtt írt, egészen be sem fejezett gyászmiséjét.
- 43 *sírni a sírókkal* — bibliai idézet.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET

[1855. dec. 23.] 171–75.

M: VU 51. sz. 414.; *Jókai Mór* aláírással.

A hetekig tartó — mindinkább kiszélesedő — úgynevezett „Ristori-vitát” az 1855. végén Nádasdy Tamás nevelőjeként Berlinben tartózkodó Gyulai Pálnak *Signora Ristori* című, a PN dec. 11. és 12-i számában megjelent cikke váltotta ki. Gyulai — ki már nov. elején izgalommal várta a híres olasz drámai színésznő fellépését (Csengerynek írta nov. 7-én: „Nemsokára ideérkezik Ristori. Természetesen minden előadáson jelen leszek s az első cikk, mit Keménynek írok, őt fogja tárgyalni”. L.: GyPLev 217.) — cikkében nem csak Ristori érdemeit méltatta, hanem egyúttal mérlegre tette hazai drámaügyünk és színjátszásunk állapotát is: „elragadtatásom örömei közé hazai művészetünk gondjai vegyültek: a mi árva tragédiánk sebeit kötözgetém”. A korabeli dráma- és színművészetből hiányzó valódi tragikai páthoszt kérte számon nagy vitát kavará cikkében Gyulai. Főleg befejező, a színészeket, drámaírókat és közönséget egyként elítélő alábbi sorai, gondolatai készítették vitára Jókait: „... Oh én édes magyar tragédiám, miért kell nekem ily hosszasan nézmem a te sebeidet, és be nem kötözhetem.

De mit akarok én? Ristori játékát követelem-e színésznőinktől? oh nem. Egész Európában csak egy Ristori van. Külföld színészeivel akarom-e összehasonlítani színészeinket? Miért ne? Nekünk pár igen jó színésziünk és színésznőnk van, s nem egy vigjáték, nem egy színmű fordul meg sikerülten színpadunkon. Mit kívánok hát többet? ... tragédiát.”

Gyulai szerint nem csak a színházak hibásak abban, hogy „a tragikai szellem, a pathosz kihalni készül” színművészetünkben. Hibásak drámaíróink is, midőn „oly nyelven írnak, minővel hirlapi cikkeket sem kellene”. Kihalt a ritmusos nyelv tragédiáinkból, „s a párbeszéd oly élethű, mint a hogy az utcán beszélnek”. De persze, miért kínlódjának a drámaírók a ritmusos, tragikai nyelvvel, mikor „színészeink prózába szedik a jambust, aztán így sem tanulják meg”. Miért fessenek az írók erős szenvedélyt, emelkedett jellemet, „midőn színészeink restelnek gondolkozni s mindent az ő tipikus rámaikba öntenek”. De még ennél is tovább megy Gyulai: miért igyekezzenek a drámaírók, a színészek, mikor a közönség únja a tragédiát. Mikor eleget búsul otthon, nem akar a színházban is búsulni: „Philister akar lenni, feled és vigad”.

Jókai e Gyulaival polemizáló cikkét már a megjelenése utáni nap, dec. 24-én hosszú levél kíséretében küldte meg Csengery Gyulai-

nak Berlinbe: „Gyönyörű cikkedet, melyet az okosabbak nagy élvezettel olvastak, azon hatást tette az érdekllett körökben, — értem a színészeket és drámaírókat — melyet magad vártál attól.” Jókai mottójának helyes szövege, Csengery szerint, így hangzik: „Szeretem Kemény Zsigmondot, szeretem Gyulai Pált, de még inkább szeretem feleségemet”; a „feleségem” szó helyett — szerinte — csak nyomtatási hibából áll az „igazság”. „Azonban olvasd magad s vigasztalódjál, — folytatja Csengery — vigasztalódjál azáltal, hogy ketten hordoztátok a vádakat Kemény Zsigmonddal, a ki igen jóízűen nevetett a »bolond Mór« cikkén, mint ő nevezte, (...) Nem tudom: felel-e Jókainak? Részemről óhajtanám, hogy igen. Kemény is jónak véli.” (L.: GyPLev 236—37.).

Gyulai válaszolt: *Védelem és tiltakozás* című cikke 1856. jan. 8-án jelent meg a PN-ban. Válaszában — sértetten — még Jókai öt méltányoló sorait is visszautasította: „Ön egyébiránt engemet méltányolni is tud, s cikkemben mind azt, a mit Ristoriról írtam, fölöttébb magasztalja. Ettől megkímélhetett volna. Ön, mint journalista annyi gyöngé művet dicsért, hogy ítéletére igen keveset lehet adnom. E gyöngé műveket bizonyosan nem azért dicséri, mintha nem volna izlése, hanem mert jó embernek akar látszani”.

Gyulai — olcsó hazafisággal, olcsó tapsokra való törekvéssel vádolva Jókait — visszautasította a hazafiatlanság vádját: „ezennel tiltakozom az ellen, hogy e hazában bárkinek joga volna engem rossz hazafinak nevezni azért, mert az irodalmi és művészi dolgokban másképp gondolkozom mint ő”.

Jókai, még Gyulai válaszcikke megjelenése napján, jan. 8-án magánlevélben válaszolt — Keménynek. A Gyulai-hagyatékban fennmaradt levél megvilágítja Jókai e dec. 23-i cikkének indítékait, hátterét (s hű képet ad a színház korabeli helyzetéről is):

„Kedves Barátom

Gyulainak mai válaszát olvastam s legfeljebb annyi feleletem van rá, hogy biz én őt hazafiatlansággal soha sem vádoltam, csak igen közös emberi gyöngeséggel. Neked azonban meg kell mondanom, hogy a mi engem a kérdéses megtámadó felszólalásra indított, nem valami jó órában érkezett düh volt, hanem *azon viszonyok ismerete*, a miket te és Gyulai és minden ember csak eredményeiben ismertek, s a miket ennél fogva szükségesnek látok veled közleni;
(nyilvánosság elé ezek, természetükénél fogva, nem tartozhatnak:)

1. A dráma a nemzeti színháznál csak tolerálva van és ki van rá mondva, hogy a mostani status quo-rol tovább mennie nem szabad: ugyanis:

... tény, hogy az eredeti drámák többé első előadásukból ne díjaztassanak.

... tény, hogy a jutalom kitűzéssel a dráma irodalmat az igazgatóságnak buzdítani nem szabad. Ráday akarta ezt tenni — saját fizetéséből, — páholya árából, — adakozásokból, — és mind annyiszor határozottan megtiltatt neki.

... Tény, hogy a dráma személyzet budgetjének a harmadéve megállapított maximumot semmiféle constellatio kedvéért nem szabad meghaladni, bár mennyire bebizonyítva legyen is, hogy a drámai előadások két annyit jövedelmeztek, mint a rájuk fordított költség.

2. Az a tudat, hogy előbbre haladásra nincs lehetőség, bizonyosan nyomasztólag hat bármilyen erős akaratra, lehangol bármilyen felajzott kedélyt s elébb utóbb azt a sophismát idézi elő, hogy miért iparkodjék valaki művész lenni, tökéleysülni, mikor így is megállhat azon a poszton, a hova leszegeztek, hátrább nem teszük semmi büneért, előbbre nem viszik semmi virtusáért?

3. Hátra volna a művészi ambitio, az elismerés, az jutudat. Mond meg, fejlődhet e ez ott ki, a hol egy becsületes műkedvelő tíz forintért anyi tapsot és koszorut vehet magának, három szerkesztőségének adott jó szóért anyi magasztalást olvashat magáról, mintha tizenöt esztendeig qualificálta volna magát minden szépen és jóban? Úgy hogy jóra való ember kezd pirulni a taps és koszorú előtt, mert szégyenli annak eredetét.

4. A kiktől jól esnek az elismerés, a kiknek a szavuk tekintély volna, azok meg elő állnak rosszul alkalmazott szigorúságukkal s categoria számra levonnak olcsón vett és megszolgált érdemet mindenkiről.

5. Hogy ennek mi hatása van befelé, azt engedém sejteni: de nem panaszkok róla, hanem:

6. A mi hatása van külre, azt kívánom figyelmedbe ajánlani. ... mikor az intendans az illető helyen olyasmit proponál, hogy a dráma fejlesztésére még is csak méltányos volna valamit fordítani a kiszabotton felyül, miután „van miből” azt a feleletet kapja: „mi okért?” — Ha a pesti német színház tagjai megérhetik ennyi, meg ennyi budgettel, a magyar színház személyzete nem örülhet neki, hogy másfél annyit kap? Különb színészek ök talán, mint ezek? Óh nem. Ezt csak pajtáskodó tekintélytelen emberek állítják; olvassátok a valódi tekintélyek véleményét. Itt a Buda-

pesti Híradó, itt a *Hamburgi színházlap*; ezekben bátran ki van mondva, hogy a *pesti német színház is fölötte áll a magyarnak* Gondolod e kedves barátom, hogy *ugyanott a Pesti Napló* is nem szolgál-e *documentumképen*? A nemzeti színház személyzetét nem dicséri más, mint a pajtás és a szerelmes; a higgadt józan ítélő a helybeli német színészek után sorozza őket . . .

. . . . Ezzel a válasszal azután be kell érni az intendánsnak az idén, úgy mint tavaly és jövő esztendőre.

És már most tedd magadat annak a színésznek a helyzetébe, a ki ezt tudja és gondol rá, hogy azok adtak fegyvert az ő megölői kezükbe, a kiknek őt védeni kellett volna.

Igen sajnós, elismerem, hogy nálunk a művészeti és irodalmi nézeteket mindig szabályozták hasonló kényesebb álláspontok. Eddig elé azokat figyelemben is tartottuk és én azt mondom, hogy helyesen tettük . . .

Nálunk a művészen, írón és közönségen kívül még egy *negyedik elem* is van, a mi a színház sorsát intézi. Ezeket a szomorú intézkedéseket látva, lehetetlen fel nem jaidulnom, mikor ti is aláírtátok azt a gonosz ítéletet, a mi előbb utóbb nyakunkat szegi.

Szilágyi Ferencről nem esik ez rosszul, de töletek igen.

Festetics idejében a sajtó képes volt megakadályozni azt, hogy a rossz akarat a drámát megne ölje és most a legjobb akaratú igazgatónak ellenére dolgozik, hogy azt előbbre ne vihesse.

Akkor Török János volt a sajtó vezére, a kit egyikünk sem szeret, most pedig te vagy, a kit tisztelünk és becsülünk. És még is megfordított eredmény jön elő.

Kérlek, küld el ezt a levelemet Gyulainak is. Sajtó útján nem akarok vele vitatkozni, mert azt hiszi, hogy hazafiútlansággal vádолом. Tudtam én, hogy fájni fog neki, a mit mondtam, de ha ő tudná, hogy mennyire fájt nekünk az, a mit ő beszélt! Ha tudná, hogy mi kárt tett vele!

Ezt tartoztam veled eljárásom indítékaul tudatni, egyébírát maradok

Pesten. 1856. Jan. 8-án

Őszintén tisztelő barátod
J. Mór

(L.: OSzK Jókai-levelestár. Közölte — kisebb pontatlanságokkal — Sikabonyi Antal. BpH 1913. jún. 29. 31—32.).

Jókai valóban nem válaszolt Gyulai jan. 8-i cikkére; csak februárban, Ristoriról frott (71. sz.) cikke lábjegyzetében utalt Gyulai és mások őt és nézeteit támadó és védő cikkeire (l.: JKK 190.).

A különböző lapokban 1855. dec. végétől kezdve állandóan szerepelt Ristori neve és a Gyulai–Jókai vita által felvetett gondolatok. Egressy Gábor a MS hasábjain már korábban elkezdett *Levelek a színvilágból* című sorozatának 1855. dec. 30-i, VII. folytatását Jókai és a magyar színésznők védelmének szentelte. (Sorozatának későbbi darabjaiban: jan. 20., febr. 2., 20., márc. 2., ápr. 1., 13., máj. 6. – már részben Jókaitól függetlenül – Gyulaival vitázott, aki 1856. febr. 7-én *Vita és felhívás*, máj. 1-én *Még egyszer és utoljára Egressy Gábornak* címen kétszer is válaszolt a támadásokra.) Februárban Ristori bécsi vendégszínháza, s az a hír terelte újra az olasz színésznőre a figyelmet, hogy Ráday pesti, Nemzeti Színházbeli vendégszínháza nyerte meg őt. (PN febr. 14, 18, 19.; a MS-ban a hónap közepétől 6 folytatásban ismerteti egy cikksorozat Ristorit, és időközben a Db és a Pester Lloyd is bele-szólt Gyulai és Jókai vitájába.)

Sor:

- 2 „*Amicus Plato, amicus Aristoteles, sed maxime amica veritas.*” – Az idézett mondás „Amicus Plato, sed magis amica veritas” („Barátom Platon, de még inkább az igazság”) formában Ammonius, Aristoteles görög filozófus életrajzírója nyomán terjedt el. Platon (i. e. 427–347) görög filozófus írta Phaedon című műve 91. fejezetében: „Ha követtek engem, törődjetek egy kicsit Szokrátezzel, de inkább az igazsággal”. Ezt Ammonius ily formában alkalmazta Arisztotelész-életrajzában: „Barátom Szokratesz, de inkább barátom az igazság”. Valószínűleg ebből lett a latin nyelvű, idézett mondás. (L.: Tóth Béla: *Szájruól szájra*. Bp. 1895. 249.).
- 3 *Barátom Kemény Zsigmond* – 1855. ápr. 19-től Kemény szerkesztette a Gyulai cikket megjelentető PN-t, a kor legtekintélyesebb napilapját.
- 6 *Ristori, Adelaid* (1822–1906) – 1.: a 71. sz. cikket, JKK 189.
- 15 *színésznő férje* – Laborfalvi Rózát 1848. aug. 29-én vette feleségül Jókai.
- 40 *Húsz éve annak, hogy a magyar színészet állandó lakhelyet lelt* – húsz éve, 1835-ben még csak alapjait rakták le az első állandó pesti magyar színháznak; a Nemzeti Színház (akkor még Pesti Magyar Színház) 1837-beli megnyitása óta ekkor még csak 18 év telt el.
- 49 *Tán negyven éve annak, hogy magyar színiirodalom létez* – az első említésre érdemes eredeti magyar drámák a 19. század tízes éveiben kerültek előadásra (Gombos Imre, Bolyai Farkas művei);

Sor:

- s négy évtizeddel korábban születtek első nagy drámaíróink, Katona József (1791–1830) drámái is. A *Bánk bán* éppen negyven éve, 1815-ben készült el.
- 56 *Tíz éve annak, hogy megállapodott magyar közönség létez* — Jókai itt valószínűleg az előző évtizedben Szigligeti által megteremtett új műfaj, a népszínmű közönségteremtő hatására utal.
- 71 *Légy inkább kötéltáncos* — A 35. sz. cikkében hasonló elkeseredett tanácsot adott a magyar színészeknek Jókai: „Tanulj énekelni (. . .) vagy lovon táncolni” (l.: JKK 121.).
- 72 *a magad jambusaival van bajod* — itt: a magad lábaival van bajod; a jambus az ún. „versláb”-ak egyike, melyekre a színésznek — szövegmondás közben — ügyelnie kell, hogy szépen ejtse, hangsúlyozza a szavalt verses szöveget.
- 77 *eredj egy házzal odább, ott van a circus* — l.: a 34. sz. cikket és jegyz. (JKK 120, 655.).

65

TILTAKOZÁS

175–76.

M: VU 1855. dec. 23. 51. sz. 416.; Jókai Mór aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 6 *Nagy világ képekben* — Vahot Imre és Jenevai László *Nagyvilág képekben* (Közhasznu kézikönyv a magyar nemzet . . . javára) című közösen szerkesztett kiadványa 1855-ben jelent meg.
- 9 *Budapesti Viszhang szerkesztőjének adja által* — Szilágyi Virgil (1824–1892) újságírói pályáját 1851-ben a PN-nál kezdte. A következő évben pár hónapig az *Értesítő* című irodalmi szemlét szerkesztette; miután ez beolvadt az 1852–53-ban megjelenő *Budapesti Viszhangba*, annak lett a szerkesztője. Megszűnése után egy idő múlva újra indított *Budapesti Viszhang* címen folyóiratot; a PN nov. 6-i közlése szerint arra is engedélyt nyert, hogy ezt hetente kétszer megjelenő politikai lappá alakítsa át. Vahot segédszerkesztője volt a *Budapesti Viszhangnak*, ezért adta át Szilágyinak — a szerző engedélye nélkül! — a nála lévő kéziratot. Vahot

Sor:

- ehhez hasonló, engedély nélküli közléssel akarta 1845-ben is Petőfi és a Tizek Társasága íróinak írói sztrájkját megtörni.
- 11 a *Vasárnapi ujság kiadójának* — Heckenast Gusztávnak.
- 13 *jövő évben egyedül a Vasárnapi ujságba fogok dolgozni* — Jókai Pákh Albert betegsége miatt kénytelen volt a következő évre csaknem teljesen átvenni a lap szerkesztését; ennek érdekében kizárólagos munkatársként szerződött 1856-ra a laphoz. Ennek a „Tiltakozás” keretében való közzététele nyilván előfizetési felhívási célt is szolgált; Jókai neve ez időben már nagy vonzóerőt gyakorolt az olvasókra!

66

NEMZETI HALADÁSUNK 1855-BEN

176—80.

M: VU 1856. jan. 6. 1. sz.; *Jókai Mór* aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 8 *esztergomi basilica* — A székesegyház építkezése már 1822-ben megkezdődött; a híres építész, Hild József (1789—1867) 1840-ben kapcsolódott a munkálatokba. (L.: *Magyar művészet*. 1958. 45—48.). Végül is az ő tervei és irányítása alatt, ez évben fejeződött be az építkezés; az ünnepélyes felavatásra 1856. aug. 31-én került sor. Az ünnepség fényét Liszt Ferenc ez alkalomra írt esztergomi miséje és a császár személyes jelenléte emelték. (L.: I. J.: *Az esztergomi főegyház felszentelési ünnepélye*. PN 1856. szept. 1—3.).
- fóti kathedrale* — A fóti templomot Ybl Miklós (1814—1891) tervei alapján még 1845-ben kezdték építeni, és tíz évvel később, 1855-ben szentelték fel. A lap ugyanezen száma a 4—5. lapon képpel illusztrált cikkben ismertette olvasói előtt a templom történetét és magát a templomot.
- 16 *vasárnapi és tanyai iskolák* — Az 1854. márc. 31. és jún. 6-án kiadott 8,325. ill 12,437. sz. kormányrendelet intézkedett vasárnapi iskolák felállításáról. E népoktatást előmozdító intézkedéssel több ízben is foglalkozott a VU: *Tervezet a vasárnapi iskolákra*

Sor:

- nézve, egy reformált vallású magyar gyülekezetben (1854. nov. 5. 36. sz. 312.) és *A vasárnapi iskolákban mit tanítsunk?* (1855. jan. 7. 1. sz. 11.) c. írásokkal járult hozzá a lap az új oktatási forma hasznosabbá tételéhez. *Tanyai iskolák* építéséről és megnyitásáról — az elsők már 1854-ben elkezdték működésüket — 1855. márc. 25-én *Pusztai iskolák* című cikkében számolt be a VU (92—94.).
- 18 *magyar akademiánk újabb megszilárdulása* — 1855 júniusában gr. Dessewffy Emil és b. Eötvös József került az akadémia élére.
- 22 *Vörösmarty halálában* — 1.: a 61. és 62. sz. cikkeket JKK 166—69.
- 30 „*Vasárnapi könyvtár*” — Heckenast Gusztáv kiadásában, Hajnik Károly szerkesztésében ekkor megindult könyvsorozat. Első kötete — a PN 1855. nov. 21-i híradása szerint — még 1855. decemberében jelent meg. Eleinte nagy népszerűségnek örvendett: 1856 végén 12,256 előfizetője volt (1.: VU 1856. dec. 21. 451.), de pár év múlva, 1859. elején már „részvét hiánya” miatt szűnt meg (1.: Hf 1859. febr. 19.; Szinnyei: *Irodalmi élet a Bach korszakban*. ItK 1937. 345.).
- 31 *legjelesebb íróink* — megjelentek a sorozatban Kisfaludy Sándor regéi, Kisfaludy Károly, Jósika elbeszélései, Szalay László *Tatárjárás Magyarországon*, Jósika Hunyady Mátyás király, Gaál József *Gróf Benyovszky Móric élete és viszontagságai* c. műve — és Jókaitól *A legvitézesebb huszár*.
- 32 a „*Pesti Napló*” új szerkesztőt kapott — Kemény Zsigmond 1855. ápr. 19-én vette át a lap szerkesztését Török Jánostól, aki 1853. febr. 12-től állt a lap élén.
- 34 *Török János* (1809—1874) — író, szerkesztő, publicista; ez évtizedben egymás után több lapot is szerkesztett.
- 35 új politikai hirlap keletkezett nyelvünkön (...) Bécsben — bár Török már 1855. máj. 26-án azt írta Erdélyi Jánosnak, hogy „engedélyt nyertem Bécsben »Magyar Sajtó« cím alatt új magyar politikai napi lapot megalapíthatni” (1.: *Erdélyi János levelezése*. II. Bp. 1962. 128.), a MS csak 1855. júl. 1-én indult meg. Másfél év múlva, 1856. decemberében Heckenast vette át a lapot, attól fogva Pesten adták ki, s Hajnik lett a lap szerkesztője. Török még egy ideig a lapnál maradt; 1857. nyarán őt váltotta fel Jókai (1.: JKK 558—59.).
- 36 a kormány hivatalos lapja a *Budapesti Híradó* — a hivatalos lap címét tévesen írta Jókai *Budapesti Híradó*-nak, *Budapesti Hirlap* helyett. A hivatalos lapnak már 1849-től kezdve Szilágyi Ferenc (1797—1876) történész, író volt a szerkesztője; kezdetben Magyar Hirlap néven jelent meg. Az egykori „*Budapesti Híradó*” 1844-

Sor:

- ben indult, s a reakciós konzervatív párt lapja volt. Jókai elírása nem lehet véletlen: két nappal később Keményhez írt levelében is Budapesti Híradó-ként említi a hivatalos lapot (l.: a 64. sz. cikk jegyz. JKK 967.). 1856. folyamán a BpH szerkesztését Nádasdaky Lajos (1816–1860) vette át.
- 39 *Déliháb* – Friebeisz István (1822–1890) által szerkesztett, 1855–58. közt megjelenő hetilap.
Hölgyfutár – ez időben Tóth Kálmán irodalmi napilapja.
Viszhang – Budapesti Viszhang, szerkesztette Szilágyi Virgil.
Családi Lapok – az 1852-ben megindult katolikus irodalmi folyóiratot ez időben – Klezso József és Ney Ferenc után – Somogyi Károly (1811–1888) teológiai doktor, a Szent István Társulatnak 1851–60. között igazgatója, majd igazgatója szerkesztette.
- 40 *Divatcsarnok* – 1853–63. közt Császár Ferenc által szerkesztett folyóirat.
- 41 *Szent-István társulat* – az 1848-ban „Jó és olcsó könyvkiadó” néven Fogarassy Mihály nagyváradi kanonok által alapított legregibb magyar katolikus irodalmi könyvkiadó 1852-ben vette fel a „Szent István Társulat” nevet.
- 47 *Pesti színházunk körülményei* – l.: Jókai korábbi cikkeit.
- 52 *Simoncsics János* (1783–1856) – a színház gazdasági vezetője 1849 júliusa óta töltötte be ezt a feladatot; 1852-ig, Festetics kinevezéséig „bizottmányi befolyás mellett” művészeti tekintetben is ő állt a színház élén. 1852 májusában a gazdasági felügyelettel bízták meg (kinevezését l.: MH 1852. máj. 24.). E feladatot haláláig, Ráday igazgatása alatt is betöltötte.
- 58 *Szabadkán új színház* – 1855 januárjában nyílt meg. Képét l.: VU 1855. 20. sz.
- 61 *festészegylet* – a Pesti Műegylet, mely kiállítások rendezésével, műlapok terjesztésével, s a vásárlások előmozdításával a művészek megélhetését volt hivatva biztosítani, 1839-ben alakult. Rendszeresen, kéthavonként rendeztek kiállításokat, „mútarlatokat”. A Műegylet tagjai ingyen kapták a kiállítás legszebb darabjaiból készített reprodukciókat, a „műlapokat”, és az egylet által megvásárolt képeket a tagok közt kisorsolták.
- 64 *Apáti* (Than) *Mór* (1828–1899) – festőművész, a magyar romantikus, történelmi tárgyú festészet első képviselőinek egyike. A szabadságharc bukása után Bécsben, Olaszországban, majd Franciaországban tanult.
Telepi (Telepy) *Károly* (1828–1906) – T. György színész és díszletfestő fia. Jókai – *A tengerszemű hölgy* című regénye szerint

Sor:

- 1849. utolsó hónapjait együtt töltötte vele Telepi György tardonai házában. Telepi „el is küldte oda, a mint a muszkák bejöttek, a feleségét és a fiát, Károlyt, a ki ekkor fiatal festőtanítvány volt” (l.: NK 76. k. 99.).
- 66 *Petrich Orlay* — Orlay Petrich Soma (1822—1880) Petőfi unokatestvére és jóbarátja, számos Petőfi-portré megalkotója.
Molnár József (1821—1899) — leginkább táj- és történelmi képeket festett. 1853-ban jött haza külföldről.
Kovács — talán Kovács Mihályt (1818—92), oltárképek, arc- és történelmi képek alkotóját említi Jókai.
- 70 *Horváth E.* — l.: az 51. sz. cikket és jegyz. (JKK 145 : 20, 677.).
- 77 *Gazdasági lapok* — 1849-ben indította Korizmics László (1816—1886. Vö.: VU 1857. 161.).
- 81 *tagosítás eszméje* — az elaprózott földparcellák összefüggő nagyobb parcellákba való összevonására — amit az úrbéri viszonyok eltörlése után előállított új helyzet tett szükségessé — ezekben az években került sor először hazánkban. 1856. máj. 4-én külön cikkben is foglalkozott a VU a tagosítás előnyeivel (Sárretyi: *Lelkiismeretes szó a legelőkülönözés s tagosítás ügyében.* VU 1856. 150—51.).
- 84 *hitelbank* — az első igazán komoly magyar földhitelintézet csak 1863-ban jött létre; Desseffy Emil, Lónyay Menyhért s Csengerly Antal állt az alapítók élén (UMLex 2. k. 405.).
- 86 *a Bécs-győri vonat* — Az első vonat 1855 októberében haladt végig az új győri—bécsi vasútvonalon; a forgalom számára dec. 15-én nyitották meg (l.: PU 1855. dec. 12. és VU 1856. 10.).
- 94 *Gyürky hajó-hajtó gépe* — a VU — a PN nyomán — már 1854. júl. 23-án hírt adott a *Tárogató*-rovatban Gyürky András magyar gépész új találmányáról, „melly egészen új eszmét ábrázol. (. . .) Feltalálja a gépezetet magyar hajtóhajónak (propeller) nevezé el.” Az új találmány, mely mellőzhetővé teszi a hajtókereket, a kormánylapátot, a „kormányost egészen szabad urává teszi a hajó minden mozdulatainak, úgy hogy ez a hajót a nélkül, hogy a gépésznek legkevesebbet is kellene változtatni a gőzgép járásán — hajtja előre vagy hátra, egyenesen vagy a legerősebb kanyarodásban.” (179. — L. még: VU 1854. júl. 30., szept. 24.)
Farkas konkolyzedője — a VU 1855. nov. 18-án, a *Gazdákat érdeklő* rovatban adott hírt Francsek Károly „hazánkfia” találmányáról: oly gépet talált fel, mely a gabonát megtisztítja „minden idegen vegyülettől, de főképp a konkolytól”.
- 95 *Hamar Leo* — Pár évvel később, a 230. sz. cikkben arról a talál-

Sor:

- mányárol adott hírt Jókai, mely villanyáram segítségével egyszerre öt zongorát hozott működésbe (l.: JCB 5. k. 114, 519).
- 98 *budavárhegyi alagút* — az 1857. ápr. 30-án véglegesen, a kocsik számára is megnyitott alagút építkezései ez időben még folytak, de 1855 szeptemberében már áthaladt alatta az első kocsi. Utasai Ürményi József, az Alagút Társaság elnöke, Adam Clark, az alagút tervező építész mérnöke, és Baumgartner, a társaság titkára voltak. A VU 1856. ápr. 27-én közölt *A pestbudai alagút* című cikke — az alagút leírásán és történetén kívül — már közli az áthaladás díját is (egy gyalog átkelés 1 krajcárba, egy ló áthaladása 3 krajcárba került), s közli a megnyitás óta eltelt első 65 nap alatt összegyűlt bevétel összegét is: 5,698 ft 44 krajcár.
- 100 *a kenyér-gyökere* — A VU 1855. dec. 2-án közölt illusztrált cikket e növényről, Jenevai László tollából: *A kenyérgyökér (Yam; dioscorea japonica)*.
az *ásfodéldát* — a VU 1855. dec. 16-i *Tárogató* rovatában írta Jókai: „Lapjaink és más lapok is emlegeték az asfodilt, mely növény gyökerei szeszfőzésre alkalmasok. (. . .) Magyar neve e növénynek *magzating*, népiesen ismeretes: *ásfodéla, királydárda, ökör-farkfű, lépkissebitő fű*. Ez azonban az „ágas magzating”, minőt a Bakonyban magunk is találtunk eleget; hanem a szeszégetésre való „féhér magzatingot” soha sem”, stb. (408.).

67

ÉLETKÉPEK NAPJAINKBÓL

Egy nevezet^(tel) gazda honunkban

180—85.

- M:**
- I. VU 1856. jan. 13. 2. sz. 11—12.; a szerző neve a címben: *Életképek napjainkból Jókai Mórtól*.
 - II. *Emlékeim* II. Bp. 1875. 202—208.; ugyanilyen fő- és alcímmel.
 - III. *Életemből* II. Bp. 1887. 35—41.; az *Életképek* sorozat IV. darabja, azonos alcímmel.
 - IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK. 97. k. 28—33.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 8 kaptuk (1875; NK: kaptam)
 9 tőlünk (1875; NK: tőlem)
 10 letesszük (1875; NK: leteszem)
 19 vörösebe (1875; NK: vörösbe)
 20 kisebb (1875; NK: kisebb)
 22 levelével (1875; NK: leveleivel)
 32 vetődött (1875; NK: vetődik)
 43 sívó (1875; NK: síró)
 47 meg a fű között (NK: meg a között)
 48 összebonyulva (NK: összebonyolulva)
 55 ez embertelen (1875; NK: az embertelen)
 57 gyönyörködteték (NK: gyönyörködtették)
 60 Örültek (NK: Örült)
 visszatérhettek (NK: visszatérhetett)
 97 lehetlenségnek (NK: lehetlenségnek)
 103 kezdte (1875; NK: kezdé)
 107 öltöző ruhát (1875; NK: öltözet ruhát)
 122 riasztatá vissza magát (1875; NK: riasztatá magát vissza)
 132 egy egész (1875; NK: az egész)
 138 hintázta magát a lengő szövedékes búrn az izzó (1875; NK: hintáztak az izzó)
 144 gyanítatni (NK: gyanítani)
 151 birt kivívni (NK: bir kivívni)
 157 az országnak (1875; NK: ez országnak)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- A vizet lecsapoló nevezetes gazda, Petrich Mihály hőstettét két évvel később, 1858-ban regényben is feldolgozta Jókai. A *Felfordult világ* c. regénynek a MS-ban 1858. ápr. 10–máj. 8. közt megjelent *Egy ember, kiből még lesz valami* című fejezetében Fehér Gyula vállalkozik egy mocsár lecsapolására. Neki azonban – ellentétben a valóság Petrich Mihályával – ehhez már három év helyett csak egy évre volt szüksége. (A kettő egybevetését l.: JKK 15. k. 223. is.)
- 43 *libuc* – a *bibic* (*Vanellus vanellus*) nevű, mocsaras rétségeken élő madár népies neve
- 114 *csuhé* – itt: a sás száraz levele
- 132 *búrú* – patakokon átvezető deszkapalló, vagy más anyagból készült átjáró.

A TERMÉSZET APRÓ TÖRTÉNETE

185—87.

- M:** I. VU 1856. febr. 3. 5. sz. 42—43.; a szerző neve az alcímben; rajzzal.
 II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860. 32—34.; *A koldus veréb* címen, fő-, alcím és sorozatszám nélkül.
 b) *Kakas Márton humoristikus levelei*, stb. Pest, 1871.; ua.
 III. *Életemből* III. Bp. 1887. 155—58; ugyanúgy
 IV. *Életemből* I. Bp. 1898. NK 96. k. 421—23.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- Alcím (1860, NK: — e sorok hiányoznak —)
 8 az a (NK: ez a)
 11 tenyerembe (1860, NK: tenyeremre)
 18 csügg (1860, NK: függ)
 38 s fejét (1860, NK: a fejét)
 56 jövendőbeni (1860, NK: jövendőbefi)
 69—72 (1860, NK: — e sorok hiányoznak —)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- E sorozatot Jókai nem folytatta; ily főcímmel több írás nem jelent meg a VU-ban.
 1 *pákosz siheder* — talán pákosztos, azaz torkos, nyalakodni szerető kamasz, legényke
 24 *gyolcs szatyíng* — fehér vászonból készült keskeny szalag
 34 *a szabadban reggelizve* — ti. svábhegyvi villájának kertjében
 67 *még eddig egy szem gyümölcsöm sem termett* — A leírt esemény 1855-ben játszódhatott le; bár 1856 körül már 271 nemes gyümölcsfa növekedett Jókai kertjében (l.: 2. notesz *Följegyz.* I. 95—96.), az 1855-ben legfeljebb csak két éves gyümölcsfákon még nem volt termés.
 69 *aki ezt a képet rajzolta* — Jókai írása mellett megjelent egy féllábú veréb rajza is; egyik szárnya mankóval van megtámasztva.

SZERKESZTŐI MONDANIVALÓK

187—88.

M: VU 1856. febr. 3. 5. sz. 44.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím A lap rendszerint közölt — többségében tréfás hangú — szerkesztői üzeneteket. Ezek egy részét Jókai, más részét Pákh írta; ebben az időben Jókai vezette gyakorlatilag a lapot; ez és az üzenet tartalma (számos, a nemzeti viseletre és takarékoságra vonatkozó felhívással mutat rokonságot) valószínűsíti Jókai szerzőségét.

3 *Legyetek takarékosak* — vö. a 203. sz. cikkel. (JCB 5. k. 30.)

4 *viseljétek nemzeti ruháitokat* — erre nézve l. már a 17. sz. cikket. JKK 73.

NEMZETI SZINHÁZ

[1856. febr. 10.] 188.

M: VU 6. sz. 30.; aláírás nélkül.

RISTORI ADELÁJD

189—91.

M: VU 1856. febr. 24. 8. sz. 61.; a cikk végén J. M., a lábjegyzetben *Jókai Mór* aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím Adelaide Ristori (1822–1906), a nagy olasz tragika neve — Gyulai előző év végén róla írt cikke és a nyomában fellángolt vita nyomán — már hónapok óta sűrűn szerepelt a magyar sajtóban (l.: a 64. sz. cikket és jegyz. JKK 171, 694.). Jókai abból az alkalomból írta e cikkét, hogy a hírek szerint már küszöbön állt Ristori pesti, Nemzeti Színház-beli vendéjátéka. Febr. 14-től Bécsben lépett fel a mindenütt dicséretekkel elhalmozott művésznő, de 18-án már azt a hírt közölte róla a PN, hogy Ráday szerződtette. Pesti fellépteire azonban nem most, hanem csak novemberben került sor, mivel szerződése Bécsből ekkor még Párizsba szólította (l.: PN 1856. márc. 5.).
- Ristori életéről febr. 16-tól kezdve hat folytatásban a MS közölt hosszú cikksorozatot.
- 8 *Egy olasz főúr* — Giuliano del Grillo „márkgróf”.
- 10 *Orpheus művészete* — a görög mitológia híres lantosa, Orpheus, művészi lantjátékával csodákra volt képes.
- 11 *fiatal csodákat* — kis, apró csodákat
- 17 *világtárlat* — az ipari, tudományos és művészeti alkotásokat bemutató világiállítások sorát az 1851-i londoni világiállítás nyitotta meg. 1855-ben Párizs rendezett ily „világtárlatot”.
- 20 *a franciák az oroszokkal legnagyobb harcban voltak keveredve* — utalás a krími-háborúra, melyben a franciák a törökökkel szövetségben vettek részt Szebasztopol ostromában.
- 42 *Ira Aldridge* — a Szenegálban 1805 körül született néger színész Edmund Kean (1787–1833) híres angol Shakespeare-színész szolgájaként ismerkedett meg a színművészettel. 1830-tól Amerikában majd Angliában maga is híres színművész lett. Először 1853-ban vendégszerepelt nagy sikerrel hazánkban. 1854. jún. 25-én rajzos cikkben méltatta a VU. Jókai sok írásában megemlékezett róla.
- 58 *Ristori művészetéről (. . .) lesz szerencsénk bővebben szólhatni* — l.: a 113. sz. cikket és jegyz. (JKK 297, 770.).
- 62 *hogyan a „Vasárnapi újságban” Ristori ellen irtam* — utalás a 64. sz. cikkre (JKK 171.).
- 63 *Ezt mondja Bulyovszky* — Bulyovszky Gyula (1827–1883) író, újságíró, számos lap munkatársa volt. Tárcái népszerűvé tették nevét.
- 64 *Dux Adolf* (1822–1881) — író, műfordító, publicista; 1855-től a Pester Lloyd főmunkatársa, irodalmi, művészeti és színházi rovatvezetője volt. A Gyulai-cikk nyomán feltámadt ún. Risto-

Sor:

ri-vitáról a Pester Lloyd 1856. febr. 16-i számában megjelent *Sonntagsbrief* c. tárcájában emlékezett meg. Bár kívülrőlként igyekezett olvasóit tájékoztatni a vitáról, azzal a megfogalmazásával, hogy „mint költő és egy magyar színész nő férje, Jókai lépett fel először Gyulai ellen” („Als Dichter und als Gatte einer ungarischen Schauspielerin trat zuerst Jókai in der von demselben redigirte Vasárnapi Ujság . . . gegen Gyulai auf”), majd utóbb Gyulairól ejtett elismerő szavaival („Ganz abgesehen davon, ob Gyulai Ansichten richtig seien oder nicht, zeichnet er sich jedenfalls durch den Muth aus, seine Ueberzeugungen da auszusprechen”, azaz: „Függetlenül attól, hogy igaza van-e, vagy sem, mindenesetre megmutatta bátorságát azzal, hogy meggyőződésének hangot adott”) joggal hívta ki maga ellen Jókai neheztelő megjegyzését.

- 70 *Alfieri-t bemutatva* — Vittorio Alfieri gr. (1749–1803) olasz drámaíró *Myrrha* című művét is előadta Berlinben Ristori; e műre is kitért Jókai által megbírált cikkében Gyulai.
- 84 *ha nincs tudomása arról a helyzetről, melyben vagyunk* — I.: Jókai Keményhez írt levelét a 64. sz. cikk jegyzetében (JKK 695–97.).

72

PETŐFI SÁNDOR

192–94.

- M** I. VU 1856. márc. 2. 9. sz. 69–70.; *J. M.* aláírással, Petőfi arcképével.
- II. *Írói arcképek*. Bp. 1955. 240–42.; Bisztray Gyula jegyzetivel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím Jókai 1849-ben eltűnt barátjáról írt cikkeinek sorát ez a pályakép nyitja meg. A korabeli viszonyok, a cenzúra szigora magyarázza, hogy Petőfi életét, életművét csak házasságáig, csak az igazi forradalmár költő kibontakozásáig tárgyalja. Csak e megalkuvás árán emlékezhetett meg a VU az elmúlt forradalom, a szabadságharc egyik vezéralakjáról; az elhallgatott részeket a kortársak úgy is hozzágondolták.

Sor:

Jókai cikke számos életrajzi pontatlanságot tartalmaz!

- 8 *szegény szülőktől született* — Petőfi születése idején szülei még meglehetősen módosak voltak; fiaik iskoláztatása — kezdetben — nem okozott számukra gondot.
- a Kis-Kunság egyik városában* — az elmúlt évszázadban — de még napjainkban is — többször is fellángoló, meg-megújuló vita igyekezett végleges választ adni Petőfi szülőhelyének kérdésére. Bár ifjúkorában — többek közt a katonaságnál, és 1841 novemberében Pápán — Petőfi maga is Kiskőröst diktálta, illetve írta szülőhelyének, mivel születése után családja hamarosan átköltözött a Kiskunságba, s a költő ott kezdett eszmélni, idősebb korában a Kiskunságot vallotta szülőföldjének. A Petőfi kiskőrösi születését igazoló cikk és dokumentum közlésére még csak Jókai e cikke után, 1857-ben került sor. (Sárkány János: *Felvilágosítás Petőfi Sándor születés helyéről s napjáról. Kiskőrös 1856. dec. 18-án. VU 1857. 1. sz.*) Az újabban, 1960-ban lefolyt szülőhelyvitára nézve l.: Martinkó András összefoglaló cikkét ItK 1961. 375—76. Mind Petőfi születésére, mind iskolai éveire nézve l.: Dienes András: *Az ifjú Petőfi* c. posthumusz könyvét. Bp. 1968. Tankönyvkiadó.
- 10 *elküldték őt főiskolákra tanulni* — Petőfi mai értelemben vett „főiskolákra” nem járt; 16 éves korában, 1839-ben a selmecbányai liceumot hagyta ott; később, mikor már a maga erejéből folytatta tanulmányait, a „Helvetiai Vallástélt követők Pápai Főiskolájának” hallgatója lett ugyan, de ide már nem szülei küldték.
- mindenütt a legszebb előmeneteleket tette* — Petőfi iskolai bizonyítványai nem mutatnak egyetlen nagy szorgalmat. A pesti iskolaévek és az utolsó selmecbányai félév gyengébb eredményeket hozott.
- 13 *elhagyta iskoláit* — 1839 februárjában hagyta ott Petőfi a selmecbányai liceumot. Pár hétig a pesti Nemzeti Színház körül ólálkodott, játszott talán statiszta szerepeket is. Májusban egyik rokonuk magával vitte Székesfehérvárra, majd Ostffyasszonyfán, nagybátyjánál töltötte a nyarat.
- 14 *később katona lett* — 1839 szeptemberében állt be Sopronban katonának.
- 17 *faköponyeg* — katonai őrálló bódé.
- 18 *Betegsége miatt a katonaságból elbocsáták* — a katonaságtól 1841. febr. 28-án szabadult. (L.: Dienes András: *A fiatal katona. Tanulmányok Petőfiről.* Bp. 1962. 34—40.)

Sor:

- 19 Pápán folytatta iskoláit — leszerelése után — kereset, pénz hiányában — mindjárt nem tanulhatott tovább. Pár hónapig bolyongott, vándorszínészekhez állt, de az 1841/2-cs tanévet — a nélkülözéseket is vállalva — végigtanulta Pápán.
- 20 az első még diák korában kijött — az első megjelent Petőfi-vers, az 1842 áprilisában írt *A borozó* az Athenacum 1842. első félévének 966. lapján olvasható.
- 23 *A komoly tudományok azonban nem sokáig bírták őt lekötve tartani* — Jókai téved: nem kalandvágy, hanem pénzhiány hagyta vele abba végleg a tanulást. (L.: Törő Gy.: *Petőfi anyagi helyzete. — Tanulmányok Petőfiről.* 48—49.)
- 29 V* * * * — Vörösmarty Mihály; az ő közbenjárására jelent meg Petőfi verseinek első kötete 1844. nov. 10-én.
- 36 „*Divatlap*”-jához — 1844. júl. 1-től 1845. ápr. 1-ig volt Petőfi a Pesti Divatlap segédszerkesztője.
- 39 az „*Életképek*” című divatlapnak áldozá munkásságát — 1847. jan. 1-től — a pesti lapok közül — csak e Frankenburg, majd később Jókai által szerkesztett lapban jelentek meg versei. A Tizek Társasága írói sztrájkjának megszűnése után Petőfi gyűjtötte e folyóirat köré író társait. 1848 áprilisától — pár hónapig — Jókaival együtt Petőfi is szerkesztette az *Életképeket*.
- 44 több öndílló művet is írt — a felsorolt művek közül a *Helység kalapácsa* 1844. okt. 27-én, a *János vitéz* 1845. márc. 6-án, a *Czippuslombok Etelke sírjáról* 1845. márc. 20-án, a *Szerelem Gyöngyei* 1845. okt. 20—23. közt jelent meg.
- 47 egy ifju elholt leánykához van írva — a *Czippuslombok* ihletője Csapó Etelke, Vahot Imre sógornőjének, Vachott Sándornénak 15 éves korában elhunyt kishúga volt.
- 52 Erdélyi János is a nép ajkáról vett dalok gyanánt — Erdélyi Nép dalok és mondák c. gyűjteményében Petőfi *Alku és Hortobágyi kocsmárosné angyalom* c. költeményeit közölte a népdalok között (2. k. 226., 313.)
- 59 Szendrői Julia — Szendrey Julia (1828—1868) 1847-től Petőfi felesége; nevét máshol, így pl. *A tengerszemű hölgy* című regényében is ebben a téves formában említi Jókai.
- 60 kitől egy fia van — Petőfi Zoltán 1848. dec. 15-én született. Műveit halála után 1909-ben adta ki Déri Gyula a Petőfi Könyvtár 15. kötetében.
- 62 *Senki sem tudja, hol és mikor.* — Az 1849. júl. 31-i segesvári csatában eltűnt költő feltételezett halála még több mint egy évszázad múltán is vitákat váltott ki. (L.: Dienes András: *Petőfi a szabad-*

Sor:

ságharcban. Bp. 1958.) Jókai még számtalanszor, így már egy évvel ezután is megismételte meggyőződését: Petőfi már biztosan nem él. (l.: a 159. sz. cikket JKK 439, 837.)

73

NYILATKOZAT

[1856. márc. 2.] 194–95.

M: VU 9. sz. 76.; Jókai Mór aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- A „Budapesti Viszhangban” egy panasz foglaltatik Haray Victortól* — Haray Viktor (1818–1882) színész, író, a szabadságharcban Teleki Sándor hadsegéde volt. Világos utáni bujdosása után kezelői állást kapott a kolozsvári színháznál. A Budapesti Viszhangban febr. 28-án jelent meg *Felszólalás az erdélyi drámai pályázás ügyében* című, febr. 14-én kelt cikke (76.). Ebben azt kifogásolta, hogy a gr. Bethlen János és Gábor, valamint br. Huszár János által „a haldokló irodalom serkentésére” kitűzött 40 aranyos dráma-pályadíjat a szerinte alkalmatlan drámabírálok nem az ő *Bethlen Gábor* című drámájának, hanem egy másik író *Senyei és leánya* című művének ítélték. Ő most mindkét drámát elküldte Jókainak, hogy döntse el, melyik a jobbik. Ha Jókai és az általa kinevezendő négy tagú bizottság úgy dönt, hogy a nyertes dráma valóban jobb, mint az ő műve, akkor a nyertesnek még ő is ad 20 aranyat. — Szilágyi Virgil lapja — bár helyt adott Haray felszólalásának — maga is helytelenítette Haray tiltakozását. A 40 aranyat végül is Gajzágó Salamon kapta *Békessy* című drámájáért (l.: a 86. sz. cikket és jegyz. JKK 232, 730.).
- 30 *az említett bírálók* — Haray a drámabírálok nevét nem említette. Három „tehetséges erdélyi író”-t felsorolt ugyan felszólalásában, de velük — Kemény, Brassai, Gyulai — épp azt példázta, hogy azoknak az íróknak, akik drámai kérdésekben helyesen tudnának dönteni, többsége mind Magyarországon van.

FELTÁMADUNK!

195–97.

- M:** I. VU 1856. márc. 23. 12. sz. 105–6.; *Jókai Mór* aláírással.
 II. *Emlékeim*. I. Bp. 1875. 162–65.
 III. *Életemből* I. Bp. 1886. 51–53.
 IV. *Életemből* I. Bp. 1898. NK 96. k. 60–62.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 6 Idvezítő *nagy* példájára (1875: Idvezítőnek nagy példájára; NK: Idvezítőnek példájára)
 19 ti nektek *a* dicsőség (1875: tinektek dicsőség)
 27 szivekben, és az ihletés (1875; NK: szivekben, s ihletes)
 48 mérföldek (1875; NK: mértföldek)
 50 találkozánk (1875; NK: találkoztunk)
 51 megengedék (1875; NK: megengedik)
 53 emlékeztetett (1875: emlékeztett NK: emlékeztet)
 54 s *ugy* örültünk (1875; NK: s örültünk)
 56 tüztük *azt* ki (1875; NK: tüztük *ki* azt)
 64 helye *közös* találkozásunknak (1875; NK: helye találkozásunknak)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 7 az *Idvezítő nagy példájára* — a keresztény mitológia szerint Jézus — halála után harmadnapon — feltámadt. Ennek emlékünnepe a húsvét.
 11 *kinek az elmúlt évek emlékeiben gyásznapijai vannak* — a szabadságharc, s az utána következő véres megtorlás, a megelőző év árvizei, s legutóbb a súlyos kolerajárvány következtében szinte minden ember gyászolt valakit.
 17 *a nemzetnek egy nagy költője meghalálozott* — l. a 61. és 62. sz. cikkeket és jegyz. JKK 166–68, 691.
 26 *hogyan megvédi árváit* — Vörösmarty halála után — árvái megsegítésére — megmozdult az egész nemzet. Deák Ferenc szervezésében nagyarányú gyűjtés indult meg. (L.: Nagyrévi György: *A Vörösmarty árvák javára indított gyűjtés története*. It 1958. 113–22.)
 29 *A költő árva leányát* — valószínűleg az idősebb kislányról, az 1844-ben született Vörösmarty Béla húgáról, Ilonáról van szó, ki

Sor:

- utóbb Széll Kálmán miniszter, majd miniszterelnök felesége lett.
- 46 *minden testvérem külön városba jusson.* — Jókai Pesten élt. Bátyja, Károly (szül. 1814.) Komárom közelében, Ekelen; nővére, Eszter (szül. 1817.), Váli Ferenc professzor felesége, Pápán lakott.
- 52 *az ősi földél alatt* — a komáromi házba, melyben Jókayné, Jókai édesanyja meghalt, s melyben Jókai gyermekkorát töltötte, 1826 őszén költözött a Jókai család.
- 56 *A feltámadás boldog ünnepére* — húsvétra; Jókai e cikke a húsvét vasárnapi számban jelent meg.
- 60 *anyánk koporsója mellett* — Jókai Mór édesanyja, özv. Jókay Józsefné Pulay Mária 1856. márc. 14-én este, szívroham következtében, váratlanul, hirtelen halt meg Komáromban. Márc. 16-án, a húsvét előtti vasárnapon temették. E cikk a következő vasárnapi számban jelent meg, tehát nem sokkal a temetés után íródott. A temetés napjára a család minden tagja Komáromba érkezett. Váliék Pápáról, Jókai Pestről, felesége győri vendégszerepléséről sietett a temetésre (l.: Váli Mari: *Emlékeim Jókai Mórról.* Bp. 1955. 128—32.).
- 63 *hideg arc fogadta csókjainkat* — Váli Mari, a szemtanú emlékezése szerint „Móric bátyám nem csókolgatta édesanyja kihült arcát, hanem halotthalvány arccal állt testvérei oldalán a koporsó mellett” (l.: uo.).
- 64 *mint két egymás mellett levő sírhalom* — özvegy Jókayné az 1837. okt. 31-én elhunyt férje mellé temették. (Váli Mari: „Ott pihenhetett most már a halálban is szeretett, hűséggel meggyászolt ura mellett”. L.: uo. 132.).

75

LENDVAY, MINT „BÁNK BÁN”

198—99.

M: VU 1856. márc. 30. 13. sz. 113.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Bár a cikket Jókai nem írta alá, sok minden az ő szerzőségét igazolja. A cikk hangja a lap tartalmára elsődleges befolyással rendelkező személyre mutat, s ez évben Jókai csaknem egész

Sor:

éven át egyedül szerkesztette a VU-t. Jókaira mutatnak az írás egyes gondolatai is, továbbá az is, hogy bár e sorozatban szinte minden vezető művészre sor került, Jókai feleségéről, Laborfalvi Rózáról ekkor nem közölt cikket, képet a lap.

Cím: Lendvayra, kapcsolatunkra nézve I.: a 201. sz. cikket és jegyz. (JCB 5. k. 25. 472.).

- 11 *csak nevét halljuk emlegetni, anélkül, hogy szellemi nagyságáról fogalmunk volna* — a színész mostoha sorsáról — hogy halála után művészetéből semmi sem marad az utókorra — Jókai többször is keserűen emlékezett meg. Így már 1847. jan. 2-án is, Egressyvel kapcsolatban: „vigasztalásul ígérjük-e az utókor elismerését? Szép elismerés! Ki emlékszik, hogy Megyeri élt valaha? (. . .) A színész hoira után, művészetéről semmi, de semmi emlék nem marad”. (I.: JCB I. k. 9 : 124—31.) Az e sorozatban megjelent — ugyancsak aláíratlan —, Egressyt méltató cikkében (78. sz.) is azt írja, hogy, ellentétben a költővel, a színész „a mint a szinpadról eltűnik, az életből is eltűnt, elfeledték, semmi sem maradt utána” (JKK 202 : 5—7.).
- 23 *Uriel* — Karl Gutzkow (1811—1878) német drámaíró 1847-ben írt *Uriel Acosta* című tragédiájának címszerepe
Garrick — Deinhardstein (1794—1859) bécsi drámaíró *Garrick Bristolban* című, 1834-ben David Garrick 18. századi híres angol színésztől írt vígjátékának címszerepe.
- 24 *Don Caesar* — a *Don Caesar de Bazan* című, Dumanoir (1806—1865) és D’Ennery (1811—1899) francia drámaírók által 1844-ben írt történeti vígjáték címszerepe.
Táray — Czakó Zsigmond *Végrendelet* című, 1845-ben írt drámájának egyik szerepe.
Richard és Othello — Shakespeare-drámák címszerepei.
- 29 *a magyar művészet hontalan korszakában kezdték meg működéseiket* — Lendvay is még a Nemzeti Színház megépülése előtt, vándorszínészként kezdte színész pályáját.

Sor:

Cím A Pesti Napló rovatcíme.

- 1 *A Pesti Napló szerdai számában a színi referens* — Greguss Ágost (ss)-jelű, a Nemzeti Színház márc. 31-i előadásáról írt, Jókai által is részben idézett kritikája ápr. 2-án jelent meg a PN-ban. Az említett napon a közönség — bár Dobsa IV. László című színművének megtekintésére gyűlt a színházba — Arago és Vermon 3 felvonásos, *Az ördög naplója* című vaudeville-jét volt kénytelen végignézni. „A kiábrándulás után sokan odahagyták a színházat” — írta Greguss, aki a Jókai által idézett, Jókainét hibáztató sorokkal zárta ismertetését.

Greguss Jókainak e felszólalásához (ismét -ss jellel) az alábbi megjegyzést fűzte: „a journalisticának nemcsak jogában, de kötelességében is áll »a színház belső ügyeibe avatkozni« mihelyt ez a közönség felé zavart idéz elő. A színlap egész nap IV. Lászlót hirdette, s csak a színházban tudták meg, hogy más darabot adnak. Tény, hogy a darab Jókainé távolléte miatt maradt el, s csakugyan ment kocsí Jókainéért. A hibát Jókai felszólalása szerint nem Jókainé, hanem a titkár követte el, ki nem nyomattott új színlapot, ha már be volt időben jelentve, hogy Jókainé elmegey.”

Greguss még egy másik észrevételt is fűzött Jókai cikkéhez: azt, hogy ő nem Jókairól szolt, tehát szavai „legkevésbé sem vonatkozhatók Jókai urra”.

- 2 *IV. László* — Dobsa László drámáját márc. 29-én mutatták be; a Jókainé távolléte miatt elmaradt előadás alkalmával másodszer került volna színre.
- 12 *Nőmnek vasárnap rögtön el kellett velem utaznia* — az utazás valószínűleg a nyéki birtokeladással kapcsolatos (l. a *Följegyz.* I. 653., a 186. sz. jegyz.).

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *neve egy magában egy egész korszak* — Szentpétery Zsigmond 1815-ben lépett először színpadra. Vándorszínészet után a budai színtársulat, majd a megnyílt Nemzeti Színház tagja lett.
- 10 *Mátyás diák kántorát* — Balog István *Mátyás diák* című dalos vígjátékát 1844. jún. 29-én mutatták be; az ötvenes években — 1858-ig — minden évben legalább egyszer, de eleinte többször is színre került a Nemzeti Színházban. Szentpétery szerepeit hasonlóképp sorolja fel Jókai a 127. sz. cikkében is (JKK 342.). *Nyúzó főbirót* — Szigeti József 1851-ben bemutatott *Viola* című színművének egyik alakja.
- 11 *Falstaff* — Shakespeare a *Windsori víg nők* című színművének egyik alakja; a vígjátékot *A windsori csalfa hölgyek* címen 1854-ben — halála előtt — Fánscy jutalomjátékként mutatta be a színház. (L.: a 43. sz. cikk jegyz. JKK 668.)
a büszke Menenius — Menenius Agrippa Shakespeare *Coriolanus* című tagédiájának egyik szereplője.
- 17–26 Az a gondolat, hogy a különböző nemzetek művészete, játéktípusa különbözik egymástól, és nekünk a magunk játéktípusánál kell maradnunk, Jókai más írásaiban, így a 114. sz. cikkben is előkerül (JKK 301 : 33–60.).
- 30 *legjobb erejében levő férfi* — az 1857. júl. 16-án megjelent 165. sz. cikkében már a súlyos beteg Szentpéteryről írt Jókai (l.: JKK 469–71.).
- 46 *nem oláhfalusi követség* — az oláhfalusiakra költött anekdotákat több művében megemlítette Jókai, így többek között nem sokkal utóbb a 79. sz. írásában is (l.: JKK 210.). *Furesa faluk* címen — *A magyar nép élce* c. adománygyűjteményében — csokorba fűzve jelentette meg az Oláhfaluról szóló adomákat (l.: *A magyar néphumorról* jegyz. JCB 5. k. 000.).
„*Zách nemzetség*” című szomorujátékából — Vahot Imre 1838-ban írt tragédiája a cenzúra akadékoskodása miatt csak 1846-ban került színre.
- 53 *V. I.* — Vahot Imre

78

EGRESSY GÁBOR

202–04.

M: VU 1856. máj. 11. 19. sz. 161–62.; aláírás nélkül.

717

Sor:

- Cím Egressy Gábor (1808 – 1866) a Nemzeti Színház alapító tagjainak egyike már az 1848 előtti magyar színi életben is jelentős szerepet vitt. Petőfi is elragadtatva írt Shakespeare-alakításáról (*III. Richard*). Elméleti, esztétikai kérdésekkel is sokat foglalkozott; *Levelek a színi világból* című cikksorozata (MS 1855. okt. 5 – 1856. máj.6.) számos művészeti kérdést érintett, vitára készítetett. Így pl. Gyulai több cikkében is támadta nézeteit. Jókai már korábban is mindig nagy elismeréssel írt művészetéről, harcolt újbóli színpadra kerüléséért. Már 1847. jan. 2-án róla írt cikkében számos, e cikkével rokon gondolatnak adott Egressyvel kapcsolatban hangot (l.: JCB I. k. 8–9.).
- 24 *egy francia színész (Levassor) játszott nemzeti színpadunkon* – Levassor híres francia komikus, valamint Teisseire kisasszony és társasága ápr. 25-én kezdték hat előadásból álló vendégjátékukat. Levassort igen sok dicsérettel halmozta el a kritika. „Ellesett ő minden kis vonást a természetben”, „rendkívüli alakító jellem” írta róla cikksorozatában Greguss Ágost (PN 1856. ápr. 27., 30., máj. 6.), hozzátéve azt is, hogy színészeink tanulhatnának tőlük.
- 41 *Apafi* – Jósika Miklós 1844-ben bemutatott *A két Barcsay* című drámájának alakja.
Gritti – Szigligeti 1845-ben bemutatott drámájának címszerepe.
- 42 *Petúrbán* – Katona *Bánk bán* c. tragédiájának egyik szerepe; Egressy idők folyamán a mű több szerepét is eljátszotta már. Az ősbemutatót követő évben 1834-ben, Kolozsvárt, jutalomjátékaul a *Bánk bán*-t választotta, de ekkor még Ottó szerepét alakította. 1839-ben, mikor ismét az ő jutalomjátékaul, a Nemzeti Színházban is bemutatásra került Katona tragédiája, a címszerepet vállalta benne. Utóbb általában Petúr szerepét játszotta.
a legnagyobb költő legkényesebb alakját – Shakespeare *Hamlet*jét Egressy állandóan műsorán tartotta; Jókai 1847-es cikkében – a többi itt említett szerepeivel együtt – Egressy *Hamlet*-alakítását is kiemelte már (l.: JCB I. k. 8.).
- 44 *a pasquillíró firkászt* – Szigligeti *Pasquil* című vígjátéka 1846. dec. 2-án került először színpadra. A sokat támadott darabnak Egressy játszotta a főszerepét; Jókai elragadtatással írt alakításáról: „az, mi minden figyelmet levarázsolt, mi egyszerre az elégtelenség kacajára és bámulatra birt ragadni mindent: volt Firkászi szerepe Egressy Gábor által személyesítve.” (l.: JCB I. k. 8.).
- 45 *Garrick* – Deinhardstein *Garrick Bristolban* című sokszor emlegetett vígjátékának címszerepe.

Sor:

- 58 *nem pedig Kassán és Miskolcon* — Egressy e két vidéki városban kezdte színészi pályáját, még a Nemzeti Színház megalapítása előtt.
- 68 *genus irritabile vatum* — a költők ingerlekeny fajzata.

79

HOGYAN MULAT A MAGYAR NÉP
PIROS PÜNKÖSD NAPJÁN?

205 — 14.

- M: VU 1856. máj. 11. 19. sz. 165 — 67.; J. M. aláírással.
Részl.: Pester Lloyd 1856. máj. 14.: *Wie das ungarische Volk sich am Tage des „rothen“ Pfingstens unterhält.* (Nach Jókai) címen a 8 — 133. sorok német fordítása.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

E püünkösi népszokásokkal — kecskeméti diákévei alatt — Jókai maga is személyesen megismerkedett. *Az én iskolatársaim* című visszaemlékezése szerint házigazdájával gyakran meglátogatta a környéket: „Megismertem a magyar fajt a maga őseredeti sajátágaiban (. . .) láttam a híres »bikaharc«-ot s a »püünkösi király paradéját«”. (L.: HhM 5. k. 175.; idézi Szekeres László is az *Egy magyar nábob* jegyzetében JKK 5. k. 451 — 52.) Ezeket az emlékeit Jókai több regényében is felhasználta. A „bikahajsz” szerepel már első, *Hétköznapok* c. regényének *Népünnepély* c. fejezetében is — némi módosulással: a regényben a népünnepély ideje nem püünkösd, hanem a húsvét előtti nagypéntek napja, s a győztes legény nem késszúrással végez a bikával, hanem az állat nyakát csavarja ki (l.: JKK 1. k. 6 — 15.). Az *Egy magyar nábobban* pedig a püünkösi királyválasztás motívumát építette bele a cselckménybe, sőt újra szerepel a bikával való viadal is — bár nem egészen az itt leírt formában (JKK 5. k. 147 — 65.). Előkerül e népszokás a *Sárga rózsában* is (99 — 101), sőt — távoli rokonmotívumként — olvashatunk hasonlót az *Eppur si muove* c. regényében is (l.: JKK 22. k. 310.).

Sor:

- Az említett regények kritikai kiadásának jegyzeteiben Szekeres László felsorolja az e témával foglalkozó monográfia-részleteket és cikkeket, tanulmányokat. Megemlíti így többek közt Nagy Sándor tanulmányát is: *A hírlap hatása Jókai társadalmi regényeinek anyagára* (l.: It 1937. 154.); Nagy S. rámutatott: Jókai leírása a pünkösdi lovasversenyről a modern hírlap sportrovatának felel meg. Szekeres megemlíti továbbá Kada Elek: *Bugac, Puszta élet Kecskemét vidékén* című, a VU 1894. évfolyamában (júl. 29. 492.) megjelent cikkén kívül Garzó Béla *Jókai regény-tárgyai* című írását, mely a két regényt, a *Hétköznapot* és az *Egy magyar nábobot* hasonlította össze abból a szempontból, miként szerepelnek bennük az említett népszokások (l.: Kecskeméti főgimn. Ért. 1904/5.).
- 53 *tíz akós* — egy pesti vagy pozsonyi akó 50,8 l-nek felelt meg (a többi akó-érték pár literrel nagyobb volt). Az itt említett boroshordó tehát több mint 5 hektós.
- 58 *cséza* — négy kerekű könnyű lovaskocsi, ún. homokfutó
- 85 *ráró* — a szürkésbarna, fehér tarkójú és farkú lovakat nevezik így; a ráró eredetileg a sólymok családjába tartozó madár.
- 87 *pint* — régi úrmérték; különböző fajtája 1,4–1,6 l-nek felel meg.
- 95 *a Vidács vasekével* — Vidats István (1802–1883), az első magyar mezőgazdasági gépműhely megalapítója, műhelyét 1854-ben Pesten gyárrá fejlesztette; többek közt az általa korszerűsített és az ebben az időben népszerűvé vált ún. Vidats-ekéket gyártotta. A VU nem sokkal előbb, hosszú cikket szentelt a Vidats-éke ismertetésének (l.: Dienes Lajos: *Az ekéről*. VU 1855. dec. 2–23.). — Vidats és gyáranak képe: VU 1859. 101, 349–50)
- 128 *ingyen rovása van* — ingyen fogyaszthat. A fogyasztás mennyiségét a kocsmákban régen rovással jegyezték fel.
- 153 *A kamó-huzás igen elterjedt mulatság az egész országban, napjainkig megmaradt. Jókai talán 1853-i erdélyi útja alatt látta vagy hallotta, hogy a székelyek közt is él e népszokás.*
- 195 *A bikahajsz c. részt pár évvel utóbb — kihagyásokkal — Résző Ensel Sándor is közölte Magyarországi népszokások c. munkájában* (Pest 1867. 64–67.).
- 244 *paraplés* — itt: napernyős
- 254 *honorátiórokat* — itt: a nem paraszti nézőközönséget.
- 257 *gányó* — dohánykertész.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. jún. 1.] 214—18.

- M:** I. VU 22. sz. 189.
 II. a) *Kakas Márton tolltaraja*. I. Pest 1860. 12—16.: *Kakas Márton levelei a Vasárnapi Ujság szerkesztőségéhez és I. Levél. Szerelmes az ördög címen.*
 b) *Kakas Márton humorisztikus levelei* stb. Pest 1871.; ua.
 III. *Életemből* III. Bp. 1887. 317—23.; *Kakas Márton válogatott levelei a Vasárnapi Ujság szerkesztőségéhez. és I. Szerelmes az ördög. (Ballet öt felvonásban)* címen
 IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 383—87.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 5 *odahaza* (NK: *otthon*)
 11 *ábécéhez* (1860; NK: *ábécéhez*)
 16 még *inkább* magam (1860; NK: *még* magam)
 51 *hogy hát* hol (1860; NK: *hogy* hol)
 70 *a kinek neve a pokol* (1860; NK: *a minnek a neve*)
 81 *mondva* (1860: *mondja* — valószínűleg sh! —)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím A Kakas Márton figurára és születésére nézve l.: a 309. sz. cikket és jegyz. (JCB 5. k. 328, 628.) és a bevezető tanulmányt (JKK 554—55.).
 21 *néma darabot adtak* — ti. balettet
 25 „*lássuk már azt a medvét, ifjasszony*” — a *Lássuk már a medvét* című, Jókai *A magyar nép adomái* c. gyűjteményében is megtalálható (Pest 1856. 139—40.) adoma szerint a tanyai legény kiáltott fel így a színpadra, mikor már elúnta a színésznő beszédét — úgy gondolván, hogy a beszédek után jön már végre az igazi „komédia” —: „Nem ér semmit az a sok beszéd, ifjasszony; nem ütjük avval el; lássuk már a medvét!”
 26 *nem is rontok fel a színpadra* — célzás a *Peleskei notáriusra*, melyben a notárius a színpadra felrohanva akarja megakadályozni a gyilkosságot.

Sor:

- 31 *accidenták* – itt: alkalmi munkával szerzett mellékes jövedelmek
37 a „*mondanivalók*” *keserű nyaktilója alá vetve* – a *Mondanivalók* című szerkesztői üzenet-rovatban utasították vissza a VU szerkesztői a beküldött, de közölhetetlen írásokat.
39 „*Szerelmes az ördög*” – Az ily című, először 1851. szept. 20-án bemutatott öt felvonásos balett Doppler Ferenc zenéjével, Campilli Frigyes (1810–1889), a színház olasz származású balettmestere koreográfiájával utoljára máj. 20-án került színre „*Aranyvári k. a. sikeres felléptével*” (l.: PN 1856. máj. 22.).
40 *meg kell magyaráznom: mi az a ballét?* – Jókai már egy korábbi, 1847. dec. 26-i cikkében is e levélhez hasonlóan tréfálkozott a balettfigurák érthetlenségén, illetve ott is tréfás magyarázatokat fűzött az egyes mozdulatokhoz (l.: JCB I. 442–43.).
63 *cindhelclli* – valószínűleg a „Zündhölzchen” magyarítása: gyufa, gyújtó
116 *Mellettem egy alkalmatlan öreg ur ült* – igen gyakori alakja Jókai tréfás színházi frásainak a kitalált tudatlan, sokbeszédű szomszéd, kinek zsörtölődéseiben, megjegyzéseiben Jókai sokszor a saját komoly mondanivalóit öntötte humoros formába.

81

SCHODELNÉ, MINT „SZILÁGYI ERZSÉBET”

218–20.

M: VU 1856. jún. 8. 23. sz. 197–98.; aláírás nélkül. A művész nő kosztümös képével.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím Schodelné, Klein Rozália (1811–1854) európai hfrű énekesnő; Schodel kolozsvári zenész tanította énekelni, kihez már 15 éves korában férjhez is ment. 1833–36 közt Bécsben, utóbb – pár év kihagyással – a Nemzeti Színházban aratta sikereit, melynek alapító tagjai közé tartozott. 1848-ban a *Normában* lépett fel utoljára.
19 *Csak egy éve, hogy meghalt* – Jókai egy évet téved: Schodelné 1854-ben halt meg; szept. 21-én temették Nyáregyházán (l.: VU 1854. szept. 24. 288.).

Sor:

- 23 *1842-diki országgyűlésen* — az évszám téves; Schodelné pozsony fellépte csak az 1839—1840-i országgyűlés alkalmával történhetett. 1842-ben nem volt országgyűlés, és 1841—42-ben az énekesnő sem tartózkodott Magyarországon; Bartay igazgató csak 1843-ban tudta ismét megnyerni a Nemzeti Színház számára a sértődöttség miatt 1841-ben külföldre távozó Schodelnét (l.: ZLex 3. k. 318.).
- 34 *Norma* — Bellini *Norma* című operájának címszerepe
Szilágyi Erzsébet — Erkel Ferenc *Hunyadi László* című operájának szerepe.
- 35 *Macbethné* — Verdi 1847-ben bemutatott *Macbeth* c. operájában Lady Macbeth szerepe.
Linda — Donizetti 1842-ben, magyarul 1844-ben bemutatott operája, ill. annak címszerepe.
- 36 *Borgia Lucretia* — Victor Hugo ily című szomorújátékához Szerdahelyi József komponált zenét; 1837. okt. 26-án mutatták be.
- 44 *melly tudott dicsőségéről lemondani* — Schodelné élettársát, Nyáry Pált (l.: a 339. sz. cikk jegyz. JCB 5. k. 000.) forradalom alatti tevékenységéért 10 évi várfogságra s vagyoneklobzásra ítélték. Schodelné, hogy mentse s őrizze Nyáry birtokát, megvásárolta a hatóságtól, és — a színpadtól visszavonulva — haláláig azon gazdálkodott.

82

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. jún. 8.] 220—22.

- M:** I. VU 23. sz. 198.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja*. I. Pest 1860. 17—19.; II. *Levélként* azonos címmel.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.
III. *Életemből* III. Bp. 1887. 323—25.; II. *Török János. Dráma* címen a Kakas Márton levelek sorozatában.
IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 387—89.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 6 megérdemlené (1860: megérdemelné)
- 7 a ki feleségét (NK: ki a feleségét)
- 12 lepirongatja (NK: elpirongatja)
- 15 volt ott a parasztlégény (NK: volt a parasztlégény)
- 22 tudja (1860; NK: tudja)
- 30 már a kezemben (1860; NK: már kezemben)
- 51 közönség még a (1860; NK: közönség a)
- 57 az én indítványom (1860; NK: az indítványom)
- 65 gondolt? (NK: gondolt)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 „Török János”, dráma — Felcki Miklós *Enyingi Török János* című 4 felvonásos eredeti darabja — Jánosiné felléptével — jún. 1-én, vasárnap került színre. „Ezen darab felett az összes sajtó pálcát tört, a közönségnek sem tetszett” — írta a PN kritikusa az előadásról —, „schogysem találjuk indokolhatónak, hogy most harmadszor is adták”... (l.: PN 1856. jún. 3.).
- 4 a „Magyar Sajtó” nagyérdemű szerkesztőjéről — Török Bécsben kiadott, ily című magyar nyelvű politikai napilapja júl. 1-vel indult.
- 9 *processus* — itt: törvénykezési eljárás
- 10 ő sem jobb a diákné vásznánál — *Kend sem jobb a Deákné vásznánál* címen szerepel az anekdota Jókai *A magyar nép adomái* című gyűjteményében is (Pest 1856. 264.): Deákné az ıtalosan hazatérő férjét meg szokta verni, de a zaj iránt érdeklődő szomszédoknak azt mondja, hogy csak a szapult vásznat paskolta meg a fával.
- 43 *fel kellett volna küldeni a Nyírbe* — azon a vidéken, Szabolcs megyében élt akkoriban a legtöbb nemesrendű család.
- 54 A „Hölgyfutár”ban olvastam — az említett közlemény máj. 29-én jelent meg. A Hf maga is megrovóan ismertette az egy „színházbarát” aláírással hozzájuk küldött névtelen levelet, mely többek közt azt ajánlotta, hogy a szerepeket oly választmány ossza ki, melyre nem hat színészi befolyás. A „színházbarát” végül megjegyzi — olvasható a Hf-ban — „hogy a régi színészek nálunk is, mint a kert régi fái, minél kevesebbet gyümölcsöznek, annál nagyobb helyet foglalnak el.” Ez ellen Tóth Kálmán lapja is tiltakozott: „A mi régi színészeink — mindenki tudja — buzgalom és erélyben még ma is páratlanok” (l.: Hf 122. sz. 496.).

HIDVÉGI GRÓF MIKÓ IMRE

222—25.

M: VU 1856. jún. 15. 24. sz. 201—2.; J. betűjellel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím Mikó Imre (1805—1876) erdélyi politikus, földbirtokos, történetíró, „Erdély Széchenyi”-je, az Erdélyi Múzeum Egylet 1859-beli megalapítója; Jókai az 1853-i erdélyi utazása alkalmával ismerkedett meg vele személyesen (L.: a 22. sz. írás jegyz. JKK 630.).
- 7 *Három század óta Erdély tartotta fenn ősi szokásainkat* — miután a 16. században az ország egy része török, más része Habsburg fennhatóság alá került, egyedül Erdélyben maradt fenn viszonylag önálló magyar uralom, nemzeti lét.
- 21—7 A Mikó Imrét jellemző sorok gondolatai, ill. az, hogy miben látta főuraink és általában a vezető rétegek feladatait az 50-es években Jókai, regényein kívül számos e korszakbeli cikkében is megtalálható. Így a nem sokkal korábban írt 52. sz. cikkében is (l.: JKK 145.).
- 35 *Erdélynek van gyönyörű színháza* — a legelső állandó magyar kőszínház Kolozsvárt épült 1821-ben. Mikó 1843—1875 közt elnöke volt a kolozsvári Nemzeti Színház felügyelő bizottságának.
- 40 *honnan annyi tudásunk került ki* — többek közt Kőrösi Csoma Sándor, id. Szász Károly s Mikó Imre is (l.: Maszák Hugó: *A nagy-enyedi főiskola*. VU 1858. ápr. 4. 160—62. A főiskola képe: 161. p.).
- 42 *midőn három év előtt ott jártam* — Utalás a 22. sz. írásra (JKK 81.).
- 50 *nyári palotáját (...)* „oda ajándékozta” a nemzetnek — a PN jún. 3-án adta hírül, hogy Mikó az erdélyi múzeum és a kolozsvári vasút engedélyével tért vissza Erdélybe. 1857-ben az Akadémia mellett agitálva többször is hivatkozott Jókai az erdélyi példára, Mikó gróf áldozatkészségére, mely mostoha körülmények közt is létre tudta hozni az Erdélyi Múzeumot (l.: a 161. és 164. sz. cikkben. JKK 456, 462—3.).

Sor:

- 71 „Erdélyi történelmi adatok” — Mikó Imre ily című értékes, 4 kötetes történelmi forrásmunkája 1855–58. közt jelent meg Kolozsvárt. Még ma is a legfontosabb forrásművek egyike.
- 84 *szerencsés valék* (...) *egy kedélyes mulatságra meghivatni* — a kolozsvári Hetilap 1853. jún. 4-i számában így adott hírt Jókai 1853. jún. 1-i, utolsó erdélyi napjáról: „Kilenc órákor gr. Mikó Imre ő excellenciája ünnepiesen világitott kerti laka várt Jókaira. Íróink közül Salamon József, Kriza János, Nagy Péter s Kővári volt jelen. Vacsora előtt a tisztelt gróf egy epossal lépé meg vendégeit”. Vacsora és a „nemzeti kincslelés öröme közt” eltöltött este után a gróf a Biazini vendéglőbe küldette Jókait, ki pár óra mulva gyorskocsin elhagyta Erdélyt. (Hetilap 1853. 285–86. jún. 4.).
- 89 *Debreczeni Márton Kievi csata című hőskölteménye* — a műről és Mikó ezzel kapcsolatos fáradozásáról Jókai már rögtön hazatérte után beszámolt (l.: 23. sz. cikk és jegyz. JKK 104, 640.).

84

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. jún. 15.] 225–27.

M: I. VU 24. sz. 205.

II. *Írói arcképek*. Bp. 1955. 277–78.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Brankovics György, irta Obernyik* — Az 1851. óta Kecskeméten tanárkodó, s az előző év súlyos kolerajárványának áldozatul esett író teljesen be sem fejezett posthumus drámáját jún. 3-án mutatta be a Nemzeti Színház. Bulyovszky és Egressy adtak végleges formát a műnek, mely utóbb Erkel hasonló című, 1874-ben bemutatott operájának is alapjául szolgált.
- 3 *A legutolsó restauratio óta* — tisztújítás, választás a forradalom idején volt utoljára.
- 7 *Belke Johanna mosolygásától* — Belke Johanna a színház balett-táncosnője ez idő tájt többek közt a máj. 30-án bemutatott, majd jún. 6-án újra játszott *Esmeralda* című balettben szerepelt

Sor:

(zene: C. Pagni, tánc: Campilli). „Belke kisasszony, mint mindig, aggályt gerjesztőleg emelgeté lábait; míg mi féltjük őt, ő egyre nevet!” — írta játékaról jún. 8-, és 10-én a PN. Jókainak e Belke Johannára tett megjegyzése vitát váltott ki (l.: a 86. sz. cikket és jegyz. JKK 232, 730.).

- 8 *annyi rendreutasítani, igazítani valót találnak Egressy minden szavában* — az előző hónapokban több Egressyt bíráló cikk is napvilágot látott; ebben a félévben folyt Gyulai és Egressy vitája is a hírlapokban. Most, Brankovics-alakítása kapcsán elismerően írt játékaról Greguss, a PN kritikusa is: „sok alkalom nyílt Egressynek igen szép, művészi játéokra” (l.: jún. 6.). A közönségsiker is igen nagy volt. Nyári időszak alatt szokatlanul telt ház ünnepelte a jutalmazottat; „hosszas éljenzéssel, tapssal és koszorúval fogadták” (l.: uo. jún. 5.).
- 25 *Brankovics György (1367–1456)* — szerb fejedelem; érdekeinek megfelelően hol török, hol magyar szövetséget keresett. Egyik leányát, a drámában szereplő Máriát vagy Marát a török Muráthoz adta nőül.
- 26 *Murát fiai vannak* — helyesen: Brankovics fiai vannak
- 39 *betoldani egy kis táncocskát?* — A PN is hasonlóképp vélekedett a szükségtelen táncbetétről: „Az ötödik felvonásban bekebelezett ‚rabnő’ tánca a manók táncának második kiadása (Argil és Tündér Ilonából) más jelmezben; bátran elmaradhatott volna” (l.: jún. 5.).

85

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. jún. 22.] 227–30.

- M: I. VU 25. sz. 215.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja*. I. Pest. 1860. 23–26.; V. [helyesen III.] *Levél-ként*
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest. 1871.; ua.
III. *Életemből* III. Bp. 1887. 326–330.; a *Kakas Márton-levelek* sorozatban III. sorszámmal.
IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 389–92.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 13 bololololololort! (NK: bololololort.)
 31 A *mikor* (1860; NK: A *midőn*)
 32 fát, s negyven (NK: fát, negyven)
 36 halkan (NK: halkal)
 meg ének (1860; NK: meg az ének)
 46 már a vidékiek (NK: már vidékiek)
 56 bőgő a (1860; NK: bőgők a)
 72 ismételteté (1860; NK: ismételtette)
 78 leebb (NK: lejjebb)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Tell Vilmos, opera* — Gioacchino A. Rossini (1792–1868) olasz zencszerző 1828-ban írt operáját 1856. máj. 9-én mutatta be a Nemzeti Színház. E cikk megírása előtt jún. 5-én is színre került.
- 10 *Opera az stb.* — Jókai az *Árpád újra ébredése* című, az Ű-ben közölt tréfás „Tragoediá”-jában a „Magyarok dicső nemzete” szöveget így éneкли a primadonna: „Madsárog tisse neszeti!” (KMTt II. 57.).
- 42 *a kinek három szemüvege volt* — vö.: a 92. sz. cikket: „ott ült az én négy szemüveges szomszédom”. (JKK 245 : 15.)
- 50 *Telepi festette-e?* — Telepi György színész a Nemzeti Színház díszletfestője is volt. (Jókaival való kapcsolatára nézve l.: a 41. sz. cikk jegyz. JKK 663.)
- 69 *Szebasztopol ostromához* — az ekkor folyó orosz-török háború hosszú véres csatájára nézve l.: az 53. sz. cikk jegyz. JKK 680.
- 79 *zenére teszik leghírhedtebb darabjainkat* — Shakespeare *Macbeth*-jéből Verdi készített operát 1847-ben, Schiller *Tell Vilmos*ából Rossini 1829-ben; Verdi *Ernani* című, 1844-ben bemutatott operája Victor Hugo *Hernani* című drámájából készült.
- 97 *annyira nem értek a dologhoz* — Jókai a maga nevében is többször bevallotta, hogy nem igen ért az operához; 1847. jan. 2-i cikkében, Donizetti *Linda* című operája előadásáról beszámolva, így írt: „Bíráló megvallja egész alázatossággal azon gyarlóságát, hogy operákhoz nem igen ért.” (L.: JCB 1. k. 10 : 178–80.)
- 99 *abroncsszoknyán* — a külföldi mintára nálunk is divatba jött krinolin szoknya ellen — tréfás formában — később, főleg az Ű-ben sokat hadakozott Jókai.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. jún. 29.] 230–33.

M: I. VU 26. sz. 225.

II. a) *Kakas Márton tolltaraja*. Pest 1860. IV. Levél. *Okos bolond*. 27–29.; VI. [valójában V.] Levél *Békessy*. 37–39.b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 13 Gáspár úr maga (1860: Gáspár maga)
 20 nagynéne (1860: nagynénje)
 25 felnyitják (1860: kinyitják)
 52 többi sem (1860: többi se)
 59 nem is arról volt annyira szó (1860: nem is annyira volt arról a szó)
 91 midőn (1860: mikor)
 105 Gózzont (1860: G...t)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Okos bolond* — Szigeti József ilyen című vígjátékát jún. 18-án játszotta a Nemzeti Színház. A főszerepet maga a szerző alakította (l.: PN jún. 20.).
- 6 *Mikor a tisztelendő úr szakácsnéja ráfogta a macskára* stb. — az anekdota, melyre itt Jókai utal, megtalálható *A magyar nép adomái* című anekdotagyűjteményében is (Pest 1856. 238–39.) *De már most hol a macska* címen. A szakácsné az öt font húst — amit ellopott — ráfogta a macskára, hogy az ette meg. A pap lemérette az állatot, de az maga is csak öt fontot nyomott; ha ez az öt font a keresett hús súlya, akkor hol a macska?
- 36 „*kicsiny vagyok én...*” — a dal szövege megtalálható Erdélyi János *Népdalok és mondák* c. gyűjteményében is, 105. sz. (I. k. Pest 1846. 71.).
- 58 *igy Belke Johanna, meg úgy Belke Johanna* — l.: a 84. sz. cikket és jegyz. (JKK 225, 726.).

Sor:

- 60 *A replicában* — a Hf jún. 18-i számában (567.) jelent meg az alábbi megjegyzés: „A »Vasárnapi Ujság« Kakas Mártona igen elmés és eredeti ember, s nagy kár, hogy közelebb elhajította a sulykot. Azt írja, hogy a lapok Belke Johanna mosolygására elvannak ragadtatva. Eau contraire, a lapok mindig rovgatják Belke Johanna örökös mosolygását. Vigyázzon tehát Kakas Márton, nehogy máskor is ily ferdén kukorikoljon, mert könnyen kakasviadalba keveredhetik”.
- 61 *Eau contraire* — a Hf cikkébe sajtóhiba folytán került e téves kifejezés az „ellenkezőleg” értelmű „au contraire” helyébe. A következő, jún. 19-i száma *Helyreigazításban* közölte a helyesen írt kifejezést (574.), de, úgy látszik, Jókai ezt nem vette észre, ezért gúnyolódik a hibás íráson. A Hf a júl. 1-i számában válaszolt Jókai helyesírási gonoszkodására: „Lám mennyire csalódtunk, midőn azt hittük, hogy ez a Kakas Márton afféle együgyű tyukfajta Kakas, a ki nem sokat ért az ábécéhez”.
- 62 *En nem tudok franciául* — Jókai tudott franciául! A *Negyven év visszhangja* című írása szerint sógora, Váli Ferenc professzortól még gyermekkorában megtanult több nyelvet is: „három év alatt megtanított franciául, angolul és olaszul. Igaz, hogy minden nap télen-nyáron öt óraker reggel már ott kellett lennem az ő írószobájában” (l.: NK. 100. k. 127.).
- 67 *Békessy* — A tárgyát Erdély történelméből merítő dráma jún. 23-án került először színre; a PN kritikusa, Greguss igen elmarasztalta a művet: a színház „nem annyira magát a munkát, hanem a reményekre jogosító tehetséget jutalmazá. (. . .) A jelen színműben szerkezeti egység s lélektani következetesség egyiránt hiányzanak” (l.: PN júl. 4.).
Az erdélyi uraktól kitűzött 40 arany pályadíjt — l.: a 73. sz. jegyz. és cikket (JKK 194, 712.).
- 68 *Gajzágó Salamon* (1830—1898) — író; elbeszéléseit a Hf közölte.
- 70 *A sevillai borbélynak elég silány a szövege* — Rossini ily című operájának szövegét Beaumarchais (1732—1799) francia színmű-író hasonló című vígjátéka alapján Sterbini írta.
- 79 *Békessy fogatja-e el Báthoryt, vagy Báthory Békessyt?* — Jókai természetesen tisztában volt az erdélyi történelem cseményeivel. Az itt szereplő erdélyi politikusok: Báthory István (1533—1586) erdélyi fejedelem, majd lengyel király. Ellene támadt föl Habsburg támogatással Bekes Gáspár (1520—1579), az itt Békessy néven említett erdélyi főnemes, de Báthory 1575-ben a kerelőszentpáli csatában megverte.

Sor:

- 80 *Elvéa a vizitündér* — az 1852. szept. 18-án bemutatott balettre nézve l.: a 16. sz. cikk jegyz. (JKK 619.).
- 105 Gózon Antal (1811–1876) — színész; bár papnak szánták, és 1843-ban az ügyvédi vizsgát is letette, a színészetet választotta hivatásának. Állítólag Jókai első unokatestvére volt; mindvégig „megmaradt a színpad névtelen katonájának” — írja róla a Színművészeti Lexikon (2. k. 131–32.).
bombyx quercinához — selyembogárhoz.

87

VÖRÖSMARTY LAKA NYÉKEN

234–35.

- M: I. VU 1856. júl. 6. 27. sz. 229.; J. M. aláírással. A mellékelt rajz aláírása: „Vörösmarty laka Nyéken. — (Főmunkatársunk Jókai Mór saját rajza után.)”
II. *Írói arcképek*. Bp. 1955. 134.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím Vörösmarty a szabadságharc bukását követően két hónapi bujdosás után előbb felesége szülőfalujában, Csepen, majd Baracskán, illetve a Baracskával határos Szentiványi-pusztán, Pázmándy Dénes tiszti lakában húzódott meg; 1853 tavaszán átköltözött szülőhelyére, a hajdani Pusztá-Nyékre, a mai Kápolnásnyékre. Már Bisztray Gyula is utalt arra az *Írói arcképek* jegyzetében, hogy ez az írás Gyulai Vörösmarty-életrajzának, ill. a költő utolsó, nyéki éveit ábrázoló idillikus rajzának éles cáfolata (l.: 321.)
- 8 *padmaly* — mennyezet
- 12 *Utolsó költeményeit mindig más helyen írta* — a *Sötét eszmék és az Átok* című verseket Gebén, az *Előszót* s a sírverscket Szentivánon, s a *Vén cigányt*, legalább is annak első 3 versszakát Szentkirályon (l.: Vörösmarty krit. kiad. Bp. 1962. 3. k.).
- 26 *én is jutottam belőlük egy rózsatőzhöz* — Jókai svábhegyi kertjében csemetéit, virágait nagy gonddal ápolgatta; mindegyikről tudta, honnan, kitől származik.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET

[1856. júl. 6.] 235—37.

M: I. VU 27. sz. 238.; J. M. aláírással.

II. Hf 1856. júl. 8. 641.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- A Hf az alábbi kíséző sorokkal vette át Jókai e cikkét:
 „A »Vasárnapi Ujság« arcképalbumunk idei füzetét hasonló elismeréssel mutatá be nagy közönségének, mint mult évben az elsőt. E bemutatás most is J. M. által történik, kinek költői genialitásával az olvasók nem csak szelleműs regényeiben, hanem a VU elmés apróságai között is sokszor találkoznak.”
- 1 24 író és színész arcképe — „Huszonnégy író- s színész Arcképalbuma. Műmelléklet a Hölgyfutárhoz 1856. Pest. Kiadja Tóth Kálmán.”
- 3 a derék szerkesztő — Tóth Kálmán
- 6 A tavalyi 24 író arcképe — 1.: az 57. sz. cikket és jegyz. JKK 158, 684.
- 15 daguereotyp — a fényképezőgép őse
- 23 ad latus — az oldalához, mellé (ti. nyomtatva)
- 24 a Vahot képcsarnokábani — Vahot Imre: *Magyar költők arcképcsarnokára* a PU 1855. okt. 24-i számában olvasható előfizetési felhívás.
- 31 Podmaniczky Frigyes báró (1824—1907) — regényíró; 1848 előtt a felsőházban az ellenzéki párthoz tartozott. Mivel fegyverrel vett részt a szabadságharcban, Világos után besorozták az osztrák hadseregbe és Olaszországban, Tirolban katonáskodott. 1850-ben hazatérhetett, ekkor kezdett irodalommal foglalkozni. *Úti naplóból* című műve és első regénye, *A fekete dominó* 1853-ban, *Az alföldi vadászok tanyája* című regénye 1854-ben jelent meg.
- 33 Vas Gereben készül egy pár uj adomát elmondani — Jókai gyakran említi író társa állandó mozgékonyágát, adomázását; meg is róttá, amiért még a színházban is adomákat mesélt (l.: a 24. sz. cikkben. JKK 107.).
- 36 Vadnay Károly (1832—1902) — beszélyíró; első elbeszélése 1852-

Sor:

- ben jelent meg, miután 1851-ben megszabadult a kényszerű olaszországi katonáskodástól. Ez időben a Hf segédszerkesztője.
- 50 **Füredi** — Füredi Mihály (1816—1869) opera- és népszínműénekes. Előbb atyja, Aszalkovics Márton kovács és állatorvos mesterségét tanulta, de már 1837-től a Nemzeti Színház kardal-noka. Kassai színészetet, majd egy év bécsi tanulóév után már nagy sikereket arat Pesten, főleg Szigligeti népszínműveiben.
- 51 **Szerdahelyi Kálmán** (1829—1872) — színész, 1854. óta a Nemzeti Színház tagja. Természetes játékstílus és beszéd jellemezte játékát; feleségével, Prielle Kornéliával együtt a francia társasági színművekben aratta legnagyobb sikereit. Több ezek közül az ő fordításában került magyar színpadra. Júl. 28-án bemutatott első — és egyetlen — önálló színműve, a *Megcsaltak a komédiások*, majd nem sokkal utóbb egyik alakítása nagy vitát váltott ki (l.: a 96. és 97. sz. cikket és jegyz. JKK 258—62, 746—49.).
- 53 **Réthy Mihály** (1819—1875) — színészi pályáját kezdetben sikertelenségek jellemezték. 1835-ben — Arannyal és Hegedüs Lajossal együtt — Fánccsy színtársulatához szegődve Debrecen-ben, rá csak a jegyszédést bízták. 1848-ban a *Tisztújításban* végre alkalmas szerephez jutott, s elismert színésze lett a Nemzeti Színháznak.
- 61 *16 férfi közül csak 6-nak jutott eszébe attilát öltetni* — Jókai számolás közben az egyik lapot kifelejtette; a helyes arány: 20 férfi közül 8 öltözött magyaros viseletbe: Vörösmarty, Petőfi, Garay, Nagy Ignác, Szigeti, Feleki, Egressy és Réthy.
- 64 *nézzük el egymáson a frakkot* — Jókai az egész évtizedben — noha tréfás formában — harcolt minden idegen öltözet, így a frakk ellen is; 1859—1860-ban azután — nem utolsó sorban Jókai agitációja hatására — mindent elsöprő győzelmet aratott az idegen elnyomó hatalom elleni tiltakozást kifejező magyaros ruhaviselet.
- 65 *csak hogy a hátulját fordítva előre* — valószínűleg Jókai a szerzője a VU 1854. júl. 16-i *Egy bál Tahiti szigetén* c. kis közleményének is, mely szerint a bennszülöttek egy része csak frakkot vett fel „s más semmit” (vö. *Első az etiquette* Ü 1859. jan. 29.), de a frakk hátulját vették előre.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. júl. 6.] 237—41.

M: I. VU 27. sz. 237—38.

II. a) *Kakas Márton tolltaraja*. I. Pest 1860. 49—54.; VI. Levélként.b) *Kakas Márton humorisztikus levelei* stb. Pest 1871.; ua.III. *Írói arcképek*. Bp. 1955. 202—5.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 10 *már van* (1860: *van már*)
 20 *egy öreg mokány* (1860: *egy mokány öreg*)
 36 *ala—Paméla* (1860: *à la Pamela*)
 72 *Ének után a* (1860: *Ennek utána a*)
 78 *és elkezd* (1860: *s el kezd*)
 91 *boszonthatja* (1860: *boszantja*)
 101 *olasz és* (1860: *olasz s*)
 105 *kinszenvedéstől* (1860: *kinszenvedésektől*)
 111 *s az asztalról* (1860: *s asztalról*)
 114 *előbbeni* (1860: *előbbeni*)
 129 *hozta most ezeket épen* (1860: *hozta ezeket most épen*)
 136 *buvában* (1860: *bújában*)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Mária királyné* — Vahot történeti színművét jún. 30-án mutatta be a Nemzeti Színház. A dráma témáját ebben az évtizedben többen is feldolgozták (l.: a 103. sz. cikket és jegyz. JKK 274, 758.). Mária királyné (1370—1395) Nagy Lajos magyar király leánya volt; 1382-ben koronázták meg, de helyette özvegy anyja, Erzsébet királyné uralkodott. Bár az ellenkirályt, nápolyi Kis Károlyt megölette, az elégedetlenséket nem tudta féken tartani. Anyjával együtt a lázadók fogságába került; anyját a szeme láttára fojtották meg, de őt férje, Zsigmond kiszabadította és társkirályként uralkodott mellette.
- 3 *egy olasz király* — II. vagy Kis Károly (1354—1386), Nápoly

Sor:

- fejedelme, 1385-ben haddal jött Magyarországra, megkoronázta magát, de csak két hónapig uralkodott (1385. dec. – 1386. febr.).
- 6 *Angyal Bandi* – a mult század elején élt híres betyár; emlegetésének talán az adott aktualitást, hogy pár nappal korábban jelent meg a hír Tóth Endre *Angyal Bandi* című hat részes költői beszélyének megjelenéséről (PN júl. 2.). Jókai róla írt elbeszélése (*A népdalok hőse*) a Reményben jelent meg 1851-ben (113 – 28. NK 16. k. 127–46.) – Verset is írt róla l.: *Kakas Márton politikai költeményei*. Pest 1862. 216.
- 21 *nemzetes Horváth uram* – Horváth János bán és valkói főispán, Nagy Lajos kedvelt hadvezére volt. A király halála után a leánya, Mária királynő uralkodása ellen fegyvert fogott, és Kis Károly leghatalmasabb párthíve lett.
- 23 *furfangos Palmerston* – az angol miniszterelnököt, Henry John Temple Palmerstont (1784–1865) tréfásan Pál mesternek emlegették nálunk ez időben. A *Politikus csizmadia*-írásaiban is gyakran emlegette őt így Jókai.
- 28 *Garák* – a Gara vagy Garai család az Anjouk uralkodása alatt megerősödött főúri, nagybirtokos család, melynek hatalmát az itt említett, 1386-ban elhunyt id. Gara Miklós alapozta meg; ő készítette elő Kis Károly meggyilkoltását. *Forgácsok* – Forgács Balázs – előkelő főúr – Erzsébet királynénak volt bizalmi embere. 1386. febr. 7-én ő támadt csákánnyal Kis Károlyra, ő ölte meg a trónkövetelőt.
- 36 *ala Paméla* (à la Pamela) – a nagyszélű, divatos női kalap neve. 1858-ban, a NT utolsó számában, *Crinolin és Paméla házak bukásai után 1858-ban* címen egy rajzos tréfa adott hírt divatjának elmúltáról: már kofa árul ily kalappal a fején a piacon (204.).
- 56 *a schmuck* – itt: a korona
- 57 *tessék Szentgyörgy napkor kihurcolkodni a szállásból* – szent György napja, azaz ápr. 24. volt régen – főképp vidéken – a költözés, az új szerződéses életbelépésének napja. A királynők elköltöztetését júl. 6-án a PN-ban Greguss is megróttá: a szerző – szerinte is – leszállt a tragikai fennségből, nem is csak a komikusba, de a „merő közönségsben reked. Efficale például Károly király nyilatkozata a királynőkhöz, hogy ezentúl ő fog az emeletben lakni, nekik pedig le kell költözniök a földszintre”.
- 66 *kisteigerolni* – itt: „kitúrni” értelemben; a szó valódi értelme: lakbéremeléssel elköltözésre kényszeríteni valakit.
- 75 *civák* – polgárnők

Sor:

- 90 *cuspájz* — a főzelék tréfás, népies neve (csuzpájz)
114 *misericianus* — irgalmas; itt: „mint egy irgalmasrendi szerzetes” értelmében.

90

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. júl. 13.] 241—43.

- M: I. VU 28. sz. 246.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja*. I. Pest 1860. 57—58.; csak a IX. levél: *VII. Levél. Carrion* címen
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.
III. *Életemből* III. Bp. 1887. 330—31.; csak a IX. levél *IV. Carrion* címen
IV. *Életemből*. II. Bp. 1898. NK 97. k. 392—93.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 22 csodálatos *dolog* az (1860; NK: csodálatos az)
25 nézve *is*. (1860; NK: nézve.)
36 csodálatosnak (1860; NK: csudálatosnak)
40 *Audiate* (VU: *Audiate* — vsz.: sajtóhiba! —)
47 *magukat még* (1860; NK: *még magukat*)
52 olvasd: *Kakas Márton* (1860: olvas: *K. M.* NK: olvasd: *M. K.*)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Férj egy órára* — Kovács Pál (1808—1886) győri orvos, szerkesztő és író egy felvonásos vígjátéka — más darabok kíséretében — júl. 4-én került először színre.
7 *Leszniewszkának nagy áriája által* — Leszniewszka lengyel származású énekesnő (l.: a 43. sz. cikk jegyz. JKK 667.) e cikk megjelenése előtt tíz nappal, júl. 3-án, a Nemzeti Múzeumban tartott hangversenyen lépett föl; talán itt hangzott el a Jókai által említett „nagyária”.

Sor:

- 11 *az én hajdani rektorom, Varga János uram* — Jókai első tanítója Székely Sándor volt (kit Jókai későbbi írásaiban Jánosnak nevezett); őt Keresztési József, majd Sörös Lajos követték (l.: Szabó L.: *Jókai élete és művei*. Bp. 1904. 40.). Varga János nevű tanítójáról nem tudunk.
- 14 *bizonyos olasz dalművész* — a következő Kakas Márton-levéiben említett Carrion, a bécsi és az olasz opera első tenoristája, cs. kir. udvari kamararénekes júl. 5-én a *Sevillai borbély* című Rossini operában kezdte meg pesti vendégjátékát a Nemzeti Színházban. Júl. 7-én és 10-én Verdi *Rigoletto*jában, 9-én és 13-án az *Ernani* című Verdi-operában lépett föl; 14-én — utolsó szereplésekor — különböző operákból adott elő részleteket.
- 21 *Signyos serchesto!* — Szerkesztő úr! Az alábbiakban számos tréfás, magyar–olasz keveréknyelven, olaszosított vagy hibás olasz nyelven írt kifejezés következik.
- 25 *A dicső hun fajzat* — azaz a magyarok; Jókai mindig a hun – magyar rokonságot vallotta.
- 27 *talán kalendáriummal* — a naptárak mindent elöntő áradatára nézve l.: a 238. sz. cikket és jegyz. (JCB 5. k. 175, 544.)
- 28 *queszta figura!* — micsoda alak (figura)!
questo borzasztó tenore! — micsoda borzasztó tenor!
- 29 *ifju oroszlán* — ifjú arszlán, azaz ficsúr
sempre bene, solo bravo! — mindig jól, egyedüli nagyszerű!
- 30 *Ingenio crasso!* — Nagy tehetség!
- 35 *mio caro serchesto* — kedves szerkesztőm
- 38 *dio, mio, adio!* — istenem, isten veled!
- 39 *Questa cosa?* — Ez az?
- 40 *Andiate allo diavolo, hallunco, infame!* — Menjete a pokolba, aljas!
- 44 *én sem értem* — olaszul értett Jókai!
- 48 *Bogya kisasszony* — Carrion felléptei alkalmával a *Sevillai borbély*ban Rosina, a *Rigoletto*ban Gilda szerepét énekelte.
- 49 *Füredi Mihály* — A *Sevillai borbély*ban Bartolot, a *Rigoletto*ban a címszerepet énekelte.
- 50 *ad rivedere* (al rivedere) — viszontlátásra
- 51 *servitore umilissimo* — alázatos szolgája
- 52 *Martino Gallo* — a Kakas Márton név szó szerinti olasz fordítása.

FELSZÓLÍTÁS

243—44

M: VU 1856. júl. 13. 28. sz. 248.; *Jókai Mór* aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZAT

Jókai e felszólításával a történettudomány új kutatási területére hívta fel a figyelmet. Nagy Iván (1824—1898) történész, ekkor az Egyetemi Könyvtár tisztviselője ez időre már meglehetősen nagy anyagot gyűjthetett össze 13 kötetes nagy munkájához, a *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal* c. művéhez, melynek első kötete 1857-ben jelent meg. (Az 1857—1867. közt megjelent mű Jókai könyvtárában is megvan.) Bár adataink nincsenek rá, lehetséges, hogy a beküldött címerekkel, ill. felhívásával Jókai is segítette Nagy Iván munkáját.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. júl. 20.] 244—46.

- M:** I. VU 29. sz. 254.; számozás nélkül, valójában ez a 10. levél.
 II. a) *Kakas Márton tolltaraja*, I. Pest 1860. 63—65. *IX. Levél Ködfátyolképek* címen
 b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 12 de még (1860: de meg)
 25 hogy magyarázta (1860: hogy megmagyarázta)
 33, 43 Azután (1860: Aztán)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Ködfátyolképek mozgó alakokkal* — júl. 15-én, Kisfaludy Károly *Három egyszerre* című vígjátéka után „Wessely János hazánkfíának” íly című mutatványa következett. A képek gyöngé minőségét a PN kritikusa is szóvá tette: „Lehet, hogy a színház erősebben volt világítva, mint kell, s a gépezetben is valami bomlás történhetett, mert az átalakulások a »hollandi tájképtől kezdve — kevés kivétellel — rosszul sikerültek” (l.: PN 1856. júl. 17.).
- 7 *Carrión után* — l.: a 90. sz. cikket. JKK 242.
- 15 *az én négy szemüveges szomszédom* — vö. a 85. sz. cikkben említett szomszédal, „a kinek három szemüvege volt”. (JKK 228 : 42).
- 57 *mint az egyszeri palóc* — a már Kónyi János *Democritusában* (l.: *A magyar néphumorról* jegyz. JKK 000.) is szereplő adomát az Ü 1888. évi 31. k.-ben dolgozta fel Jókai (313. p. L.: György L.: *Kónyi János Democritusa*. Bp. 1932. 135.)

93

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. aug. 3.] 246—49.

- M:** I. VU 31. sz. 270.
- II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860. 70—73.: X. Levél megjelöléssel
- b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.
- III. *Életemből* III. Bp. 1887. 332—36.; V. levélként.
- IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 394—97.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 6 ezért egy (1860; NK: azért egy)
- 28 higgye el ön (1860; NK: higgye ön el)
- 51 lányt (1860: lyánt NK: leányt)
- 52 lyánkába (NK: leánykába)
- 70 forintokért (1860; NK: forintért)
- 73 még azért (1860 NK: míg azért)

Sor:

- 78 azután (NK: aztán)
83 fekünni (NK: feküdni)
86 elvitázhatatlan (1860; NK: elvitázhatlan)
94 egészen (1860; NK: egész)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- A levélszámozás összekeveredett; ez még csak a XI. levél.
- 1 *Özvegy és proletár* — Beöthy László (1826–1857), kora kedvelt humoristájának vígjátéka — Szerdahelyi darabjával együtt júl. 28-án került először színre.
- 4 *a beközélgő nyolc versenymű* — a gróf Ráday Gedeon által kitűzött 40 arany pályadíjért versenyző 24 pályavígjáték közül nyolcat találtak a bírálók előadásra méltónak (l.: PN 1856. júl. 24.). Ezek a pályadíj odaitélése előtt — sorshúzás eredményeként — a következő sorrendben kerültek színre: aug. 6-án *A becsületszó* és a *Még nem késő*; 13-án: *Veszedeelmes jó barát* és *Egy nő, kinek elvei vannak*; aug. 21-én: *Rögtönzött előadás és Férjem színész*; 28-án: *Nevelő kerestetik* és az *Apró félreértések*. L.: a 94–96. és 98. sz. cikkeket és jegyz. JKK 249–58, 262.; 742–47; 750–51.)
- 8 *Dacból is kedvem volna megdicsérni* — A „dilettans huszárok”, e vígjátékok nem arattak sikert. Greguss szerint „a két darab alul van azon a színvonalon, hol már bírálatról szó lehet, s így mindössze a drámabíráló-választmányt kellett volna megrónunk e darabok elfogadásaért” (l.: PN aug. 7.).
- 10 *Beleznay kertben* — az egykori Kerepesi (ma Rákóczi) úton álló, gr. Beleznay István által építtetett szórakozóhely. A híres mulatságok, estélyek, sőt színi előadások egykori színhelyét — mely a jelenlegi diákszállónak használt egykori Pannónia szálló (akkor még Griff vendéglő) szomszédságában állt, a hajdani Nemzeti Színház mögött — csak 1891-ben bontották le.
- 11 *Privorszky* — A Privorszky-kávéház 1843–1861 közt az egykori Színház (ma: Vörösmarty) téren volt.
- 19 *a fiatal proletárnak* — Jókai, illetve Beöthy itt még — Csiky Gergely későbbi drámájához hasonlóan — a léha, ingyenélő, parazita emberre használja a „proletár” kifejezést.
- 32 *józsefvárosi pervesztő* — pesti, józsefvárosi ügyvéd
- 36 *az ifju Szerdahelyi* — az „ifjú” megjelölés Szerdahelyi Kálmán neve mellett csak fiatal korára, újkeletű színházi tagságára vonat-

Sor:

- kozik; apja Szerdahelyi József (1804 – 1851) volt, ki a színeszeten kívül népszínművek zeneszerzőjeként örökítette meg nevét.
- 49 *sub numero hány?* – hányadik (ház)szám alatt?
- 50 *a szerkesztő nem sokára kiadja az arcképeket* – az e szavakhoz fűzött lapalji szerkesztői megjegyzés a VU 272. oldalán megjelent képre, egy kakasfejű, sarkantyús férfialak rajzára vonatkozik. Bár hivatalosan Pákh volt a lap szerkesztője, a megjegyzés is valószínűleg Jókaitól eredt.
- 64 *három kritikus* – a kritikusok állítólagos gúnyolásáért a lapok egybehangzóan rótták meg Szerdahelyit. Vita folyt többek közt arról is Salamon Ferenc (BpH aug. 9., Hf aug. 13.) és a PN kritikus – valószínűleg Greguss Ágost – között, hogy pasquill-t írt-e egyáltalán Szerdahelyi, vagy sem. A PN e szavakkal válaszolt Salamon 13-i, *A Pesti Naplónak. A „Rászedtek a komédiások” védelme ügyében* című Hf-beli cikkére: „A P. Napló csak annyit mondott, hogy az írónak bármely osztályt szabad nevetésnek feltüntetni s hogy ennél fogva a bírálók nevetséges oldalait is szabad kigunyolni” (l.: PN 1856. aug. 17.). Szerdahelyi itt saját darabja révén vált az érzékeny kritikusok, hírlapírók támadásának célpontjává; nem sokkal később (l.: a 97. sz. cikket és jegyz. JKK 259, 747.) – alakítása révén.

94

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. aug. 10.] 249 – 51.

M: I. VU 32. sz. 278.

- II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860. 76–78.; XI. *Levél. A becsületszó. Negyven aranyra pályázó vigjátékok* címen
- b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 11 egyiket (1860: egyikét)
- 34 tudvalévő (1860: tudva levő)
- 45 bizonyára mind (1860: mind bizonyára)

Sor:

- 49 doktor és a (1860: doktor meg a)
51 mindig betegek (1860: mindig a betegek)
63 in hortis (VU: is hortis [sh!])
 deákul (1860: diákul)
64 mit mondtam? (1860: hogy mit mondtam,)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 2 *A gróf Ráday által kitűzött jutalomra versenyző legjobb művek* — A pályázat végeredménye, a 40 arany odaítéléséről szóló *Értesítés* a PN szept. 5-i számában olvasható. A Ráday által felkért bizottság — Eötvös, Czuczor, Szentpétery, Egressy és Jókai — a 24 beküldött műből előadásra érdemesnek tartott nyolc, színrekerült darabról, a Ráday elnökletével tartott ülésen, a következőképp döntött: „Az előleges véleményadások összehasonlítása után kiderült, hogy a mely színművek szavazati összességgel ajánlattak bírálók által, ugymint Becsületszó, Egy nő, kinek elvei vannak, Nevelő kerestetik, azokat egy uttal mind a közönség, mind pedig a magyar napi sajtó tulnyomólag nagy része is határozott tetszéssel fogadta (...) a pályadíjra legérdemesebb szindarabul, mint versenytársai közt relative legtöbb becszel bírót és egyuttal legtöbb színpadi hatást kivivottat a 24-ik számú »Becsületszó« címűt ítelték”.
- 5 *A becsületszó* — Szigeti József pályadíjnyertes színműve aug. 6-án került először és szept. 17-én, már saját neve alatt, másodszer színre. A darab általában jó kritikát kapott; már aug. 17-én — igaz, hogy még csak az első négy előadott darab ismeretében — így nyilatkozott róla Greguss: „még egyedül áll fen mint annyira sikerült, hogy eddigi pályatársai távolról sem állhatják ki vele a versenyt.” (PN aug. 17.).
- 14 *Lavater arciszei tudományával* — Jókai számos írásában említi Johann Kaspar Lavater (1741–1801) svájci író, ki az arc vonásaiból igyekezett az emberek jellemét meghatározni. A 1774-78-ban írt *Physiognomische Fragmente zur Beförderung der Menschenkenntniss und Menschenliebe* című műve megismerését ajánlja 1847-ben egy humorisztikus lap szerkesztőinek: „Lavater illusztrált physiognomikáját, mellyben minden indulatvonása az emberi arcnak igen talált utmutatással van felfoghatóvá téve” (l.: JCB I. k. 111.), s *A barátfalvi levita* című elbeszélésében felidéz e könyvvel kapcsolatos gyermekkori élményét is: „Még magam

Sor:

- is emlékszem a könyvre, a mit nagyon sarju gyerekkoromban láttam; tele volt az rézmetszetű arcokkal, fejekkel, (. . .) a miket mind maga Lavater rajzolt" (l.: NK 94. k. 47.). A *Fekete gyémántokban* azt írja a tarokkjátékosokról, hogy „az megannyi Lavater a más arcából” (JKK 20. k. 237 : 10.).
- Orosz László *Jókai Kecskeméten* című tanulmánya említi, hogy Jókai, kecskeméti diákként a kecskeméti „főiskolai könyvtár tanusága szerint rajzokat, festményeket hordott ki másolásra”, többek közt Lavater *Phisiognomiáját* is (l.: PIM. Évkönyve 1962. 64.).
- 30 *A kis Fáncsy Ilkát* Fáncsy Lajos leánya, a még ekkor csak 14 éves F. I. (1842–1904) a következő évben már a színház tagja, 1858-ban ifj. Lendvay Márton felesége lett.
- 34 *s szerzőt (. . .) nem iparkodott kihívni* – a pályavígjátékok névtelenül kerültek előadásra.
- 38 „*Még nem késő*” – Feleki Miklós aug. 6-án, – természetesen névtelenül – bemutatott színműve többször már nem került előadásra. Jókai – valószínűleg a bírálati jelentéséhez – ezt írta róla noteszába: „Jó irányú kerek kivitel, egy pár jó alak helyes lélektan” (L.: 2. notesz *Följegyz.* I. 63.).
- 48 *Az egész doktor és a felesége kimaradhatott volna a darabból.* – Jókai más alkalommal is tesz tréfás javaslatot épp a főszereplők elhagyására pl. a 122. sz. cikkben. (JKK 321 : 33.).
- 63 „*nulla medicamina in hortis*” – a salernoi orvosi iskola XI. századbeli *Regimen sanitatis*ából való idézet teljes alakja: „*Contra vim mortis non est medicamen in hortis*”; Mikes Kelemen fordítása szerint: „Halál ellen nincs fű a kertben” (l.: Tóth Béla: *Szálló igék lexikona.* 1906. 231.), azaz nem terem gyógyszer a kertben.
- 68 *jövő szerdán még szebb lenni* – egymásután négy alkalommal, mindig szerdai napon mutatták be a pályázó színműveket.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. aug. 17.] 252–55.

- M:** I. VU 33. sz. 286.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja.* I. Pest 1860.; a kötetben tördelési hiba folytán a két darabról írt bírálat elválik

egymástól. Az elsőről *XII. Levélként* az itt is szereplő cím alatt olvasható a szöveg (79–80.); a második darabról írt kritika — mintha nem is tartoznék a sorozathoz (sőt a Tartalomjegyzékben az elbeszélések közt szerepel!), *Egy nő, kinek elvei vannak* cím alatt a 80–83. lapon található.

- b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.;
u a.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 13 *boldogúl összeadatik* (1860: *összeadatik boldogul*)
17 *öreg kéri* (1860: *öreg úr kéri*)
48 *e vigjáték* (1860: *a vigjáték*)
64 *azután* (1860: *aztán*)
94 *naponként* (1860: *naponkint*)
105 *csak mégis* (1860: *mégis csak*)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Második párviadal* — Az aug. 13-i előadásról írt kritika.
„*Negyven Aranka*” — a 40 arany pályadíj tréfás ferdítése; a pályázatra nézve l.: az előbbi jegyzetet.
- 3 „*Veszedelmes jó barát*” — szerzője: Szigligeti Ede; neve, miután a nem nyertes művek szerzőinek nevét rejtő borítékokat a döntés után megsemmisítették, ismeretlen maradt; a mű többé már nem is került előadásra. (L.: Bayer J.: *A magyar drámairodalom története*. II. Bp. 1897. A többi — később színre nem került darabok szerzőire nézve is l.: uo.).
- 4 *Van-e már önnek felesége?* — Pákh Albert soha nem nősült meg.
- 9 „*emlékezetek Lőrinc napjára*” — a közhit szerint a dinnye Lőrincnap (aug. 10.) után már élvezhetetlen.
- 14 *tártlizni* — a tartli vagy dardli magyar kártyával játszott két személyes kártyajáték.
- 38 „*Egy nő kinek elvei vannak*” — Dobsa Lajos színművét — már saját neve alatt — szept. 24-én újra előadták (l.: PN 1856. szept. 26.).
Noteszába — valószínű bírálói minőségben — Jókai ezt írta a darabról: „finom, sok élc, humoristicus helyzetek, a vége nem elégít ki” (2. notesz. *Följegyz.* I. 63.).

Sor:

- 56 *ezer lánc* — a „lánc” régi hazai földterület-mértékegység volt; kb. 1000—1200 négyzetöl, ill. egy magyar hold nagyságú földterület.
- 57 *most kapott urbéri kárpótlásul* — a jobbágyságot, ill. a jobbágyokat terhelő földesúri szolgáltatásokat az 1848-i törvény törölte el. Végrehajtásáról a szabadságharc leverése után, 1853. márc. 3-án kiadott ún. „urbéri pátens” rendelkezett. A földbirtokosok egy része, elsősorban a császárhű aulikusok a jobbágyok tulajdonába került földekért, a szolgáltatások elmaradásáért kárpótlást kaptak.

96

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. aug. 31.] 256—58.

M: I. VU 35. sz. 309—10.

II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860. 83—86.; *XIII. Levél. Rögtönzött előadás* címen, alcímként a VU szövegének 2—4. sora; szerkesztői lábjegyzet nélkül.

b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 5 *Vagynak* (1860: *Vannak* [ugyanaz a 6. és 7. sorokban is!])
17 *meg azt* (1860: *pedig azt*)
19 *azután* (1860: *aztán*)
20 *keveredik* (1860: *kerekedik*)
27 *alkalom* (1860: *alkalma*)
33 *kik a huszonnégy* (1860: *kik huszonnégy*)
34 *átolvasták* (1860: *átolvastak*)
44 *bolondá* (1860: *bolonddá*)
56 *Mindgyárt* (1860: *Mindjárt*)
71 *pénzit* (1860: *pénzét*)
79 *eszíbe* (1860: *eszébe*)
85 *magány szenvedélyeket* (1860: *magán szenvedélyeket*)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 XV. számú levél — nyilván elszámolás miatt — nem jelent meg!
- 2 *Harmadik torna* — a megbírált darabok aug. 21-én kerültek színre; a vígjátékpályázatra, ill. eredményére nézve l.: a 94. sz. cikk jegyz. JKK 742.
- 3 „*rögtönzött előadás*” — a helyes cím: *Rendkívüli előadás, Degre Alajos darabja*; saját neve alatt mind ebben, mind a következő évben többször is színre került.
„*férjem színész*” — Feleki Miklós darabját — saját neve alatt 1857. jún. 18-án újra előadták.
- 10 *„ss!* — valószínűleg tréfás utalás Greguss Ágostra, a PN rendszerint ss. betűjellel író kritikusra, aki aug. 23-án megrovóan írt Szerdahelyiről a *Férjem színész* egyik szerepének alakítása miatt.
- 21 *Diktum fáktum* — a szót tett követte.
- 32 *Szomoru eset. Beszéljünk másról.* — Feleki darabja, ill. benne Szerdahelyi alakítása nagy vihart kavart, nyilván ezért ír itt előbb másról Jókai. (A vitára nézve l.: a köv. cikk jegyz.)
- 33 *Egyikétől azon bírálóknak*, stb. — Jókai itt valószínűleg saját magára hivatkozik; ő is tagja volt a drámapíráló bizottságnak (l.: a 94. sz. cikk jegyz.).
- 50 *treffert* — telitalálata volt a mai lottóhoz hasonló lutrin.
- 53 „*Még nem késő*”-ben — Feleki Miklós aug. 6-án bemutatott vígjátéka.
- 54 „*Megcsaltak a komédiások*”-ból — Szerdahelyi Kálmán júl. 28-án, még a pályavígjátékok előtt bemutatott műve; Jókai tévesen említi a pályázó művek közt!
- 73 *a multkori darabból még az egyik jámbor kritikust is beintették* — utalás a Szerdahelyi darabjában szereplő Hunyori, Gunyori és Kunyori nevű kritikusokra.
- 75 *(azt mondják) Szerdahelyi egyik élő írónkat figurázta ki* l.: a köv. jegyz.
- 79 *az ősanjában* — Franz Grillparzer *Az ősanja (Die Ahnfrau)* c. sorstragédiájával aratta első színpadi sikerét 1817-ben. (Kassán már 1830-ban, Budán 1833-tól játszották magyarul is.) Lehetőséges azonban, hogy Jókai nem ezt a drámát említi itt, hanem Friedrich Hopp *Hutmacher und Strumpfwirker* című darabját, melyhez a Magyarországon, Tolnában született osztrák zeneszerző, Adolf Müller (Schmid, 1801–1886) szerzett zenét, s melyet a pesti német színház 1838-ban, a Nemzeti Színház 1839-

Sor:

- ben mutatott be *Kalapos és harisnyatakács vagy ősznya a falu pajtájában* címmel. Margócsy József jegyzete szerint Jókai ezt említi az *Eppur si muove* című regényében is *Harisnyatakács és uszkárnylró* címen (l.: JKK 22. k. 137 : 14., 379.).
- 80 az *arképe*m is ki van adva — e hó 3-án, a 272. lapon jelent meg a VU-ban a Kakas Mártont ábrázoló rajz.
- 88 számoljon érte Apollóval — a görög mitológiában a költészet védőistene
- 90 ez ellen már Szerdahelyi is tiltakozott. — Szerdahelyi aug. 26-án kelt tiltakozása a PN 28-i számában jelent meg (l.: a köv. cikk jegyz.).

97

NYILATKOZAT

[1856. szept. 6.] 259—62.

M: PN 394. (1977.) sz.; Jókai Mór aláírással.

TÁRGYI MAGYARAZATOK

Sor:

- A 40 aranyra pályázó vígjátékok közt — egyelőre még névtelenül — aug. 21-én adták elő Feleki Miklós *Férjem színész* című művét, melyben Szerdahelyi, állítólag, egy valóban élő személyt utánzott, illetve karikírozott. Alakítása nagy, csúnya személyeskedésbe torkolló vitát váltott ki. (Az előadásra nézve l.: az előző cikket és jegyz. — Nyolc évvel korábban, 1846 végén Egressy ellen támadtak ily szenvedélyes felháborodással, amiért — Szigligeti *Pasquill* című darabjában — állítólag „bizonyos magyar lapszerkesztőt szándékozott volna pellengérré állítani”. L: JCB 1. k. 609—10.).
- 10 *A lapok roszalták Szerdahelyi e tettét* — Greguss — (ss.) betűjellel — így írt a darab előadásáról: „Felesleges személyiül van a mesébe beleszőve Szarkaláb kritikus és ujdondász, kit Szerdahelyi képviselt — oly kiszámított ügyességgel a személyutánzásban, hogy épen ezért a legkeményebb megrovást érdemi. Ő most élő, ismeretes személyt utánzott mind öltözkéiben mind mozdulataiban, s színészi előadása tökéletesen az volt a mit — ha

Sor:

irott műben tűnik fel — pasquillnak szokás nevezni.” Greguss szerint ezt nemcsak ő, de mindenki észrevette; az utánzásban Szerdahelyi igen nagy tehetséget árult el, „de mert kitűnő tehetségét ezuttal rosra fordította, roszaljuk és megrójuk ez esti magaviseletét, s hasonló tények ellen a közerkölcs nevében tiltakozunk” — fejezi be cikkét Greguss (l.: PN aug. 23.). A lap, a következő számban, egy állítólagos „Beküldetett” levelet is közölt, mely szerint a színház igazgatóját kellene nyilatkozattételre felszólítani: hogyan fordulhatnak elő ily „torzítások”, melyek „elvégre becsületsértők is leendenek”? 28-án a MS cikkét ismerteti a PN: Török János lapja szerint nemcsak Szerdahelyi alakítása, de maga a darab is megrovást érdemel, mert a *Férjem színész* „egyenesen az összes journalistica ellen fekete epével, személyes boszúból irt fércelménynek” tűnik. A kritikus szerint a magyar újságírók nemcsak a darab lehetetlen szerzőjén sajnálkoznak, ki „oly haszontalanul botrányos darabot irt”, hanem a Nemzeti Színházon is, „mely ez estén házi magány mulatságok helyiségévé lőn törpitve”. A PN még maga is hozzáfűzte e cikk ismertetéséhez, hogy a „magyar journalista” nem tartja a színházat, színészetet egyes színészek, színgazgatók magánügyének.

- II a *Hölgyfutár szerkesztője különösen elment gr. Ráday igazgatóhoz* — a Nemzeti Színház igazgatósága, ill. Ráday Gedeon igazgató is belekeveredett a vitába. A Hf aug. 25-én (195. sz. 797.) „Szerk.” aláírással ugyanis azt jelentette, hogy felhatalmazást kapott a színház igazgatóságától annak közzétételére, hogy Szerdahelyi nemcsak hogy az igazgatóság és a rendezőség tudta és engedélye nélkül követte el tettét, de alakítása „egyenesen kárhóztatva volt”. (Közli a PN is, szept. 5-én.)

Szerdahelyi aug. 28-án a PN *Nyílt tér* rovatában tiltakozott a Hf állításai ellen:

„A »Hölgyfutár« szerkesztőségét ezennel felszólítom, nevezze meg: ki azon élő egyén, kit véleménye szerint én a »Férjem színész« vigjátékban másoltam? — Miután én senkit másolni nem akartam, s a véletlen hasonlít ily rendkívüli játékában nem hiszek, reményelem, a megnevezendő élő egyént az én színpadi alakommal összehasonlítva, be fogom bizonyíthatni, hogy ezen állítás *alaptalan*.” — De nemcsak az állítólagos utánzás vádja ellen tiltakozott Szerdahelyi, hanem cáfolta a Hf-nak azt az állítását is, hogy Ráday felhatalmazta volna a Hf-t bármiféle nyilatkozat publikálására.

Sor:

- A Hf 1856. aug. 30-i válaszcikkére Szerdahelyi a PN-ban szept. 2-án újabb *Nyilatkozattal* felelt, melyben részletesen leírta mi történt közte, Ráday és a Hf szerkesztője, Tóth Kálmán közt: előadás alatt Ráday valóban bírálta alakítását, miután azonban alaposabban megvizsgálta alakját, megnyugodott, hogy karikírozásról szó sincs. Mikor megjelent előtte a Hf szerkesztője, s kérdőre vonta, vajon az ő tudtával történt-e Szerdahelyi paródiája, erre Ráday elmondta neki ezt az egészet, úgy ahogy történt, s azzal a tanáccsal zárta szavait, hogy ne melegítsék fel újra az ügyet. Tóth Kálmán szavaira, hogy nem kell azt felmclc-gíteni, meleg az magában is, Ráday csak ennyit mondott: „úgy hát tegye a mi tetszik”. A Hf ezt vette — tévesen — felhatalmazásnak.
- 25 *A H. szerkesztője erre megtámadja gróf Ráday igazgatót* — a „Hölgyfutár szerkesztősége” szept. 3-án válaszolt Szerdahelyi leleplezésére: Ráday — előbb ismertetett szavaiból — ők jogosan olvashattak ki felhatalmazást, mert a gróf ezt „a színház érdekeit képviselő lap szerkesztőjéhez intézte.” Ráday szerintük nem jelentette ki határozottan, hogy adott-e meghatalmazást vagy sem. Jókai erre az igazgatót ért gyanúsításra írta e szept. 6-i cikkét; *Nyilatkozatának* visszhangjára és a vita folytatására nézve l. a 99. sz. cikket és jegyz. (JKK 265., 751.).
- 38 *inconveniens* — illetlen, összeegyeztethetetlen; ti. Ráday tekintélyével és állásával.
- 60 *honestus* — tekintélyes, tiszteletre méltó
- 75 *deferentia* — hódolat, tiszteletben tartás
- 79 *scurrilitás* — bohóckodás
- 88 *minden vele tartott irodalmi összeköttetést félbeszakítok* — sem ebben, sem a következő évben nem jelent meg Jókai-írás a Hf-ban; ő 1856-ra különben is kizárólagos dolgozótársul szerződött a VU-hoz.

98

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. szept. 7.] 262—64.

M: I. VU 36. sz. 318.

II. a) *Kakas Márton tolltaraja*. I. Pest 1860. az „I. §” a 86—87. lapon XIV. lev. *Nevelő kerestetik. Utolsó harc a negyven*

aranyért „a nevelő kerestetik” és „apró félreértések” vígjátékok között címmel. — A „2. §” a 96–97. lapon *Apró félreértések* címen, külön.

b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 4 (1860: — ez a sor hiányzik. —)
8 kell hát a (1860: kell a)
25 itt a (1860: itt is a)
34 finöveldejébe (1860: finöveldebe)
38 kacaghatnak (1860: kacagnak)
39 jól személyesíté (1860: jól helyesíté — sh! —)
45 a minek jó (1860: a mivel jó)
50 2. §. Apró félreértések (1860: Apró félreértések. — Cím! —)
52 s kap (1860: s nem kap)
72 tehetségeink a Becsület szóban és Rendkívüli előadásban, legrendesebb kivitel a Becsületszó (1860: tehetségeink a Becsületszó)
74 a B. sz., — N. k. (1860: a B. szó, N. k.)
82 31-én (1860: 31-kén)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 2 *Utolsó harc* — az aug. 28-i előadásról írta Jókai e levelet. A pályavígjátékra és eredményére nézve l.: a 94. sz. cikk jegyz. (JKK 742.).
4 *Nevelő kerestetik* — Szigligeti vígjátéka; saját neve alatt szept. 30-án került először színre.
21 *a vessző plánéta alatt született* — tréfás kifejezése a szokott mondásnak: isten is nevelőnek teremtette.
33 *Várady Ádám* — „finöveldejé” megnyitására a Cukor u. 9. sz. házban 1855. júl. 22-én adott hírt *** jelével Jókai a VU-ban.
34 *Szőnyi Pál* — nevelő és tanintézete a Nádor u. 9. sz. házban működött (l.: VU 1854. okt. 1. 267.). 1850. őszén nyílt meg (l: Pesti Röpívek 1. sz. 27.).
Gönczi finöveldejé — Gönczy Pál (1817–1892) pedagógus. Világos után egy ideig Szőnyi nevelőintézetében tanított, 1852-ben saját nevelőintézetet alapított. Lakása — a VU 1854. okt. 1-i híradása szerint — Fő út, Csernovics-ház.
40 *Ez uttal ugyan senki sem érezhette magát a játéka által megsértve*

Sor:

- utalás a *Férjem színész* című vígjátékban alakított kritikusfigurára (l.: az előző cikket és jegyz.).
- 42 *delinquens* — itt: vádlott
- 50 *Apró félreértések* — Czanyuga József vígjátéka; többször nem került színre.
- 62 *Rendkívüli előadás* — Degré aug. 21-én színre került vígjátéka.
- 63 *Nevelő keresztetik* — Szigligeti vígjátéka.
Férjem színész — Feleki Miklós aug. 21-én színre került műve.
- 67 *mind a nyolc pályavígjátékról*. — a 94–96., 98. sz. cikkekben megbírált darabokról.
- 69 *a Becsületszó* — a VU ugyanezen lapján olvasható a hír a pályázat eredményéről: Szigeti *Becsületszó* című darabja nyerte a 40 aranyat. (A pályázat eredménye már 5-én megjelent a PN-ban, sőt Jókai, a bíráló bizottság tagjaként, már előbb is ismerte a döntést!)
- 78 *Még nem késő* — Feleki Miklós aug. 6-án bemutatott vígjátéka; többé nem került színre.
- 79 *Veszedeelmes jó barát* — Szigligeti aug. 13-án bemutatott vígjátéka sem került többé előadásra.
Férjem színész — Feleki vitát kiváltó vígjátékát még többször is játszották; a „nem épületes” kitétel „pasquill”-jellegére vonatkozik.
- 82 *Datum in arce nostra Kakasdomb* — Kelt várunkban, Kakasdombon. aug. 31-én — Jókai — a bírálóbizottság tagjaként — úgy látszik ezen a napon készítette el bíráló-jelentését.

99

VÁLASZ A HÖLGYFUTÁR SZERKESZTŐSÉGÉNEK

265–67.

M: PN 1856. szept. 11. 398. (1981) sz. [2.]; Jókai Mór aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 Jókai 97. sz. cikkére a Hf szept. 9-i számában hosszú, személyeskedő támadás jelent meg „Hölgyfutár szerkesztősége” aláírással (*Jókai Mór nyilatkozatára*. 207. sz. 845–46.): „Az olvasó közönség tudhatja Jókairól, hogy majd mindig följajdul, valahányszor

Sor:

szini ügyekben leplezetlenül kimondják a valót” — e gúnyos szavak vezetik be a támadást, melynek legszelídebb mondanivalója az, hogy „Jókai felszólalására ezuttal semmi szükség sem volt”, hogy „ultravagans képzelmi erejének adja itt is tanubizonyságát, midőn ez ügyben magát Nagy Sándornak képzelte, ki a gordiusi csomót néhány sorral ketté vághatja”; felszólalása „fogadatlan prókátorság”. Míg a Hf nem csak a szept. 6-i, de utóbb, erre a Jókai-cikkre is támadással felelt (szept. 13. és 14-én), a PN — bár aug. 24-én még megjelentetett egy Rádayt támadó névtelen felszólalást (l.: a 97. sz. cikk jegyz.) —, most úgy értékelte Jókai szept. 6-i cikkét, mint amit „színházunk minden igaz barátja oszt” (PN szept. 7.), s a további vitában is Jókai mellett, ill. a Hf ellen hadakozott cikkeivel (l.: többek közt PN szept. 12., 16.).

E szept. 11-i cikkre 14-én válaszolt a Hf, szemfényvesztéssel vádolva Jókait (211. sz. 862.). Szerintük Jókai cikkének „két-harmada sentimentális szerelmi vallomás”, egyharmada pedig „önfeláldozási dicsekvés. Itt a nagy érdemű közönségnek bemutatja magát, mint egy modern Curtius. Igen! Curtius honáért áldozta föl magát, Jókai gróf Ráday javára ugrott a verembe.” — Szept. 14-én a VU is megemlékezett a Szerdahelyi alakítása nyomán feltámadt vitáról.

- 5 *önök capitulálnak* — ez a Hf 14-i válasza szerint nem igaz, bár a szept. 9-i cikkükben ez állt: „A Hölgyfutári nyilatkozat célja nem Szerdahelyi vallomása, hanem az igazgatóság védelme volt, a sajtó öszhangzó támadása ellen”.
- 9 *én minden fennálló igazgatóságot védelmezni szoktam* — e sorok a Hf szept. 9-i cikkének következő szavaira vonatkoznak: „Rég óta ismerjük e kegyeletet — Jókaiiban. E kegyelet lobogója alatt kötött kardot gr. Festetich Leo védelmében, hogy harcoljon a közvélemény ellen épen úgy, mint harcol most ugyanazon karddal gr. Ráday mellett — az igazság ellen. — . . . bárminő mellékérdekek miatt se szegődjék megtámadt szinigazgatók papirlovagjává; s őrizkedjék magára azon vádat vonni, mintha az ügy helyett személyeket szolgálna, s kegyeletét föltétlenül az birná, ki épen — szinigazgató.”
- 13 *tulajdon lapjaiban védelmezze magát* — a Db hivatalos szerkesztője Festetics Leo volt, a Nemzeti Színház akkori szinigazgatója.
- 17 *magány neheztelem is volt ellene* — valószínűleg a lap miatt elszenvedett komoly anyagi veszteségére gondol itt Jókai (l.: JKK 544 — 46.).

Sor:

- 48 *Bulyovszky urat megtámadjam* — Bulyovszky Gyula meglehetősen zokon vette Jókaitól, hogy az ő nevét is belekeverte a vitába. A PN-ban szept. 13-án megjelent kis közleményében e cikkre válaszolva írta, hogy annak eldöntése: terheli-e őt felelősség, nem Jókai, hanem a bíró dolga lett.
- 51 *rendezés* — a PN-ban közölt szövegben — sajtóhibából — a „rendezés” szó helyett „rendőrség” áll. A helyreigazítást l.: PN szept. 12.
- 56 *nőm szinpadí vetélytársa* — a Hf szerint „Jókai kegyeletes lovagiaságát sokkal jobban bebizonyíthatta volna a Márványhölgyek hasonló kérdésű ügyében”, azaz a Bulyovszkynét ért támadás ügyében. „Akkor senki se mondta volna, hogy ő a fenálló szini hatalomnak hódol, *mint színésznő férje*; hogy beavatkozása — *magánérdek*; sőt mindenki elismerte volna önzetlen buzgalmat, midőn az inconvenienciák meggátlása végett egy oly *színésznőt véd*, ki a művészi dicsőségben — *nejének vetélytársa*.”
- 81 *fogadják el lapomat színházi orgánum gyanánt* — a PN szept. 7-i vitacikkében emlékeztette olvasóit arra, hogy még ez év márciusában — a lap előfizetési felhívásában és programjában tett ígéretéhez híven (Hf márc. 26., PN márc. 27.) — Tóth Kálmán szerkesztő maga lépett érintkezésbe a színház igazgatójával: márc. 21-i levelében a lapot „részben a t. gróf orgánumául ajánlá fel”. Hivatalos színházi lappá soha nem vált a Hf.
- 82 *azok szoktak engem felkeresni* — Jókai itt valószínűleg arra utal, hogy Festetics kérte őt fel megindítandó színházi lapjának szerkesztésére.
- 87 *prognosticon* — itt: kilátás
leendő nejének — 1856-ban lett Majthényi Flóra írónő Tóth Kálmán felesége; 1868-ban elváltak.

100

KAKAS MÁRTON A SZÍNHÁZBAN

[1856. szept. 14.] 268—71.

- M:** I. VU 37. sz. 327.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja*. I. k. Pest 1860. 105—108.; XVI. levélként
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

- III. *Életemből* III. 238—43.; sorozaton kívül, *Liszt Ferenc hangversenye* címen
 IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 326 29.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 19 *olyan jó* (1860; NK: *oly jó*)
 20 *megettörtént* (1860: történt)
 38 a *bűbáj* (1860: a *nagy bűbáj*)
 48 hallgatja csecsemőgyermek (1860: hallgatja *a* csecsemőgyermek)
 51 *és* mind ez (1860; NK: *s* mindez)
 52 mosolygásában (1860; NK: mosolyában)
 55 *felfelderíti* (1860; NK: felderíti)
 59 *zokog holt* anyja (1860; NK: *zokog* anyja)
 61 *fenkölt* (1860: *felkölt*)
 69 minden: nap (NK: minden: *a* nap)
 73 *leánykáját* (1860: *lyánkáját*)
 74 *méhe szárnya* (NK: *méh döngése*)
 85 *halszik* (1860; NK: *hallatszik*)
 91 *por* (1860; NK: *port*)
 92 *harcoló*k (1860; NK: *harcosok*)
 104 *éneklő* (1860; NK: *énekelő*)
 111 *lebűvölte* (1860; NK: *elbűvölte*)
 115 *sem adta* (1860; NK: *nem adta*)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 2 *Liszt Ferenc hangversenye* — 1856. szept. 8-án, rendkívüli előadásul „a nemzeti színházi nyugpénzintézet javára Liszt Ferenc rendezése szerint és személyes vezérlete alatt nagy szavalati zene és ének-akadémia” tartatott a Nemzeti Színházban. A PN szept. 10-i híradása szerint „Liszt, ki a zenekar helyén emelt állványról igazgató a zenét, megjelenésekor roppant tapsal fogadtatott, s a »Les preludes« symphonia első része után koszorúkkal, bokrétaikkal árasztatott el.” A hangversenyen Liszt maga vezényelte *Les preludes* és *Hungaria* című szimfónikus költeményét (az 1854-ben írt *Hungariának* ez volt első, bemutató előadása; l.: *ZLex.* 2. k. 476.). A műsor második felét Erkel *Himnusza* mellett zongoraszám, ének és szavalat töltötte ki. *Liszt Ferenc* (1811—1886) — a világhírű magyar zeneszerző és zongoravirtuóz

Sor:

- ezekben az években általában Weimarban élt; 1856. nyarán az esztergomi székesegyház fölszentelésére írt *Esztergomi Miséjének* bemutatására jött hazánkba. Aug. 26. és 27-én a Nemzeti Múzeum dísztermében tartotta a *Mise* főpróbáját; aug. 31-én Esztergomban az ünnepély alkalmával Liszt maga vezényelte művét. (Szept. 4-én a pesti Belvárosi templomban még egyszer, újra felhangzott a mű.) E pesti tartózkodása alkalmával került sor jótékony célú felléptére, melynek során zeneszerző- és karmesterként ragadta ámulatra magyar közönségét.
- Jókai Liszt iránti csodálatát, hódoló elismerését 1859-től, Lisztnek a magyar zenéről írt, téves koncepciójú tanulmánya egy időre elkeseredett, szomorú haraggá változtatta (l.: a 300. sz. cikk jegyz. JCB 5. k. 617.). 1873-ban azonban már újra elismeréssel írt róla, művészetéről: *A holt költő szerelme* című, Petőfire emlékező költeményéből Liszt írt melodramát, Jókainé adta elő Liszt saját betanításában. (L.: NK 96. k. 147–50.: *Liszt hangversenye.*)
- 25 *négyszállító hajóban* — utalás az afrikai néger rabszolgák embertelen körülmények közötti Amerikába szállítására. (Heine *A rabszolgahajó* c. verse 1853–1854 körül keletkezett.)
- 27 *eleven zongorája van* — Liszt ezúttal karmesterként lépett fel, nem zongoraművészként.
- 90 *a dicső csatamezőt* — emlékezés bizonyára Segesvárra, Petőfire is.
- 110 *Bosco* — Bartolomeo Bosco (1793–1863) olasz születésű világhírű bűvész; hazánkban is többször vendégszerepelt, már 1846. márc. 19., 22. és 24-én is (PH 1846. márc. 20.). Jókaira tett nagy hatását mutatja, hogy írásainak, regényeinek hosszú sorában említi nevét, idézi alakját. Szerepel Jókai 1847-es cikkeiben is (JCB 1. k.); regényei közül többek közt *A régi jó táblabírákban* (JKK 10. k. 84.), a *Névtelen vár* (JKK 34. k. 193.), a *Fekete gyémántok* (JKK 20. k. 137., 237.), és az *Eppur si muove* (JKK 23. k. 202.) című regényekben. Az *elátkozott család* egyik fejezetében (*A nagy szemfényvesztő*) ő az egyiptomi mágus alakjának modellje. Nemzeti színházi fellépéseiről megemlékezett Jókai *A hajdani Nemzeti Színházról* című visszaemlékezésében is (HhM 4. k. 41.): „Különös ünnepnapjai voltak végre a Nemzeti Színháznak a melyeken hirhedett szemfényvesztők ragyogtatták mutatványaikat. Azok között leghíresebb volt Bosco. . .” 1859. júl. 30-án Jókai *A la Bosco* című verse jelent meg az Ü-ben a bűvészről.
- 119 *Megint egy kollegánkat paródiázták* — utalás Szerdahelyi alakítására a *Férjem színész* című darabban, mely az épp ekkor nagyban

Sor:

zajló vitát kiváltotta (l.: a 97. és 99. sz. cikket és jegyz. JKK 259, 266; 747, 751.).

A 2. (XXI.) noteszben a köv. bejegyzés vonatkozik erre: „A kritikus haragja a majom komédiára, amiért hozzá hasonló alakot mutattak fel” (l.: *Följegyz.* I. 65.).

- 120 *a majomkomédiából* – Casanova L. „Majom színház”-a a Lánchíd közelében a Feldunasoron „az e célra külön épített színházban” aug. 13-án nyílt meg, és – a hirdetés szövege szerint – „minden következő napon a négylábu művészek nagy előadást adnak” (l.: PN 1856. aug. 13.).

101

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET

[1856. szept. 14.] 272–73.

M: VU 37. sz. 328.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Bár e cikk névtelenül jelent meg, Jókai írhatta. Pákh ebben az időben még Gräfenbergben gyógyíttatta betegségét. Jókai foglalkozott a színházi ügyekkel, ő védte meg Rádayt; a cikk megfogalmazása is Jókaira mutat.

- 1 *Még most is foly a perpatvar a Szerdahelyi alakoskodás miatt* – a Szerdahelyi által ábrázolt kritikus-figura miatti vitára nézve l.: a 97. és 99. sz. cikket és jegyz.
A VU ezzel a közleménnyel vett részt a vitában, ill. zárta le a felszólalások sorát.
- 25 *a hogy még a rátótiak sem gondolkoznak.* – Az 1856-ban megjelent *A magyar nép adomáinak Furcsa faluk* c. fejezetében írta Jókai: „Vannak szerteszéjjel az országban helységek, miknek lakóira sok bohóságot rá fogott a szállongó közhír. (. . .) a rátótiak, a jó rátótiak, ő rájuk fognak minden bohóságot, a mi valahol megtörtént és meg nem történt” (104, 106.). Azóta ennek a falucsúfoló típusnak nagy irodalma keletkezett. (L.: *A rátótiáddák típusmutatója*. Szerk.: Kovács Ágnes. Bp. 1966. Magyar népmesekatalógus 3. k.)

LENDVAY—LATKÓCZYNÉ

273.

M: VU 1856. szept. 21. 38. sz. 333—34.; aláírás nélkül. A művész nő képével.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím Lendvay Mártonné Hivatal Anikó — utóbb Latkóczyné (1814 1891) — a Nemzeti Színház alapító tagjai közé tartozott; egyike volt kora legünnepeltebb színművészeinek. Pályakezdetéről 1887-ben *Az első szereptanulás* című írásában emlékezett meg Jókai (HhM 4. k. 195—96.). Miután — elválva Lendvaytól — Latkóczy Lajos festőművész felesége lett, gyakran ily kettős néven emlegették.
- 10 *egy Vörösmarty, egy Petőfi költeményei ragyognak.* — Vörösmarty 1839-ben *L.-né emlékkönyvébe* című négy soros epigrammájában hódolt a művész nőnek; Petőfi *L. . . . né* című elragadtatott verse 1843. július—augusztus táján született.

KAKAS MÁRTON A SZÍNHÁZBAN

[1856. szept. 28.] 274—75.

M: I. VU 39. sz. 342.

- II. a) *Kakas Márton tolltára* I. Pest 1860. 115—16; XVII. levélként, *Nagy Lajos és kora* címen
 b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 26 mit lovas (1860: mit a lovas)
 27 csuda (1860: csoda)
 40 Károly (1860: Károly úr)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Nagy Lajos és kora* — Hegedüs Lajos három felvonásos drámája, melynek átdolgozott formában való elkészültéről és közeli bemutatásáról már 1851-ben hírt adott Jókai (l.: 4. sz. cikk JKK 21 : 44.), csak most, szept. 22-én került először színre; Szentpéteri választotta színésztársa művét jutalomjátékkul. „Ha komolyan akarunk vala szólni e férceletről, mely drámának van nevezve, csak azt mondhattuk volna, hogy kritikán alóli. A darab annyira tele van képtelenségekkel, hogy önként saját magának paródiájává lesz” — írta róla szept. 26-i cikkében a PN kritikusa, Greguss Ágost.
- Hegedüs Lajos* (1818–1860) — színész, drámaíró; 1836-ban, ő is a debreceni kollégiumot hagyva maga mögött, Arany Jánossal együtt kezdte a színészi pályát Fánecs társaságánál Debrecenben. Csak 1858-tól lett a Nemzeti Színház tagja.
- 6 *Alig mult el egy pár hete* — utalás Vahot Imrének ugyanerről a témáról írt *Mária királynő* című sikertelen drámájára (l.: a 89. sz. cikket és jegyz. JKK 237, 734.). Az itt is, ott is említett szereplőkre nézve is l.: uo.
- 16 *Fessler Ignác Aurél* (1756–1836) — történetíró. A még 16 éves korában szerzetbe lépő ifjú, felvilágosult és szabadkőműves nézetei következtében, hamarosan kilépett a rendből és 1791-ben evangélikus vallásra tért át. 1809-től Oroszországban élt, a szentpétervári egyetemen tanított. Az oroszországi lutheránusok szuperintendenseként ott írta 10 kötetes főművét, Magyarország Lipcsében 1815–1825 közt megjelent német nyelvű történetét *Die Geschichte der Ungarn und ihrer Landsassen* címen, melyből számos 19. századi költőnk merített témát. Jókai is szívesen olvasta és forrásként is felhasználta.
- 37 *a pagina 372. usque paginam 416-ig* — Jókai tévesen adta meg a lapszámokat: ezeken a lapokon Brankovics Györgyről van szó. A Hegedüs és (Vahot) által feldolgozott történelmi esemény, Kis (II.) Károly Magyarországra törése, 1385. dec. 31. és 1386. febr. 24. közti uralkodása és megöletése Fessler műve 1816-ban megjelent IV. részének 45–62. lapjain olvasható.
- 40 *másodszori beütése Magyarországra* — utalás arra, hogy rövid idő alatt már másodszor került színre Kis Károly rövid uralkodásának története.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. okt. 12.] 275–78.

- M:** I. VU 41. sz. 363–64.
 II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860. 121–23.: XVIII. *Levél. A világ ura*; 127–29.: XIX. *Levél. Gauthier Margit. Utószó nélkül.*
 b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.
 III. *Életemből* III. Bp. 1887. 336–41.; VI. és VII. levélként, utószó nélkül.
 IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 397–400.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 14 halovány (1860; NK: halavány)
 30 néki (1860; NK: neki)
 37 szinfalak között (1860; NK: szinfalak mögött)
 40 szinfalak közt (1860; NK: szinfalak mögött)
 47 elvihettem (1860; NK: elvihetem)
 54 tisztességes fraj (NK: tisztességes frajla)
 61 ütlek.” (VU: – valószínűleg sajtóhiba folytán hiányzik a szó végén a zárójel. –)
 63 (Tüskén – (VU; 1860; NK: – a szó előtti zárójel hiányzik –)
 91 imé (NK: ime)
 100 meg nem (NK: még nem)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Világ ura* – Szigligeti szomorújátéka okt. 2-án került színre. E drámáról már 1851. szept. elején ezt írta Jókai: „Előadásra vár Szigligeti Nagy Constantinja” (I.: 4. sz. JKK 21 : 40.).
 12 *a szereplők hangja csattog* – a dráma címszerepét Egressy alakította.
 36 *Priscusok* – a szomorújáték egyik szereplője Priscus.
 43 *Gauthier Margit* – A. Dumas fils ma *A kaméliás hölgy* címen ismert *La Dame aux Camélias* című, Párizsban 1852. febr. 2-án bemutatott drámáját 1855. nov. 26-án adták először a Nemzeti

Sor:

Színházban. A Bulyovszkyné által lefordított színmű (melynek fordítása állítólag már 1852. tavaszára elkészült; l.: MH 1852. márc. 24.), ezen a címen került először a magyar közönség elé. Jókai már a bemutató előtt is megrovólag emlékezett meg Dumas fiú drámájáról (l.: JKK 162 : 4–8.), s mikor Gauthier Margit opera formában, Verdi művének hősnőjeként ismét megjelent a színpadon, Kakas Márton újabb levélben verte el rajta a port (l.: 182. sz. cikk JKK 513.). Jókai e cikkének megírása előtt okt. 8-án került színre e mű, Fánecs Ilka fel-léptével.

67 *fűszerszámos* — fűszeres

76 *ilyen casusba* — itt: ilyen helyzetbe

110 *geneológiám* — helyesen: genealogiám, azaz családfám *geneológiám* kisütésével *fáradozott* — a Hf 1856. okt. 1-i számának *Egy pár szó Kakas Mártonhoz!* című közleménye szerint a magyar történelemben már szerepelt egy Kakas Márton; 1529-ben élt Erdélyben (l.: Hf 238. sz. 966.).

111 *de még jobban köszöni neki Budai Ézsaiás* — Budai Ézsaiás (1766–1841) polihisztor; 1794-től a debreceni ref. kollégiumban a történelem, a hittudomány, a latin és görög nyelvek tanára volt. Főműve: *Magyarország története* Debrecenben jelent meg 1805–12 között. 1804–5-ben kiadta bátyja, B. Ferenc *Magyarország polgári történetjére való lexikon a XV. század végéig* című 3 kötetes művét. — A Hf az *Üdvözlét Kakas Mártonnak* címen okt. 15-én megjelent írásában reflektált Jókai utóiratára: Kakas Márton tévesen olvasta okt. 1-i cikküket! Ők nem azt állították, hogy Budai Ézsaiás írta, hanem csak azt, hogy ő adta ki a *Polgári Lexikont*, melyből a régi Kakas Mártonról írt adatot merítették (l.: Hf 238. sz. 966.).

114 *Budai Ferenc* (1760–1802) — filozófiai és történetíró.

105

KAKAS MÁRTON A SZÍNHÁZBAN

[1856. okt. 26.] 279–81.

M: I. VU 43. sz. 378–79.

II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860. 132–35.; XX. levélként

- b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.
 III. *Életemből* III. Bp. 1887. 341—345.; VIII. levélként.
 IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 400—403.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 20 valóságos *derék* csizmadia (NK: valóságos csizmadia)
 34 *hog* csak *tessék hát* visszamenni (1860; NK: *hog* *hát* *tessék csak* visszamenni)
 41 *ezt az a* (1860; NK: *ezt a*)
 48 *és bele* (1860; NK: *s bele*)
 62 *helyhez*tetik (NK: *helyez*tetik)
 63 *és igen* (NK: *s igen*)
 64 *de ezt* (NK: *de azt*)
 70 *alakokat élénk állítani* (NK: *alakot élénk állítani*)
 91 *mondta* (1860; NK: *mondá*)
 96 *az* alkalommal (NK: *ez* alkalommal)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *A kisértet* — Szigeti népszínművét a szerző jutalomjátékául 18-án mutatta be a Nemzeti Színház; 19-én újra színre került.
 83 *lábtyü művészem* — csizmadiam; a „lábtyü” régi, tréfás elnevezése a lábbelinek
 93 *tőkét, (...) dikicsét és mustát* — csizmadiaszerszámok; a *tőke* asztalt helyettesítő fatönk. A *dikics* hosszában hajlott, éles, hegyben végződő, a fogásánál bőrrel, posztóval bevont kés; a bőr vágására, lekerekítésére használják a cipészek. A *musta* kortanyelű vasbunkó, melyel a bőrt egyengetik, simítják.

106

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. nov. 2.] 282—84.

M: I. VU 44. sz. 387.

II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860. 140—42.; XXI. levélként.

b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua. 140—142.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 19 bemutatásakor (VU: bemutatáskor – vsz. sh! –)
 52 gyermekekre (1860: gyerekekre)
 53 felnevelése (1860: felneveltetése)
 kerülne *legalább* hatszáz (1860: kerülne hatszáz)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 10,000 forint – Szigligeti 3 felvonásos népszínművét – Doppler dalaival – okt. 25-én mutatta be a Nemzeti Színház, Szerdahelyi Kálmán jutalomjátékául. A következő napon másodszor is színpadra került, bár nem aratott sikert. „Szinte azt hinné az ember, hogy legtermékenyebb színműirónk csak nevét kölcsönzé oda e tizezer forintnak” – írta róla a PN kritikusa (l.: PN okt. 28.).
 12 *Eltűntek a csizmadiák* – utalás az előző levélben megbírált színműre, melyben csizmadiák szerepeltek.
 42 *licitatióba* – árverésbe; itt szó szerint értve, az ár leverésébe.
 61 *27 krajcár* – Az összeg kiszámításánál, ill. a kivonásnál figyelembe kell venni, hogy ekkor még 60 krajcárral volt egyenlő 1 forint.

107

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. nov. 9.] 284–85.

M: VU 45. sz. 398.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Ármány és szerelem* – Friedrich Schiller (1759–1805) 1782-ben írt *Kabale und Liebe* című drámája, Szenvey József (1800–1857) 1841-ben nyomtatásban is megjelent fordításában, nov. 4-én került színpadra.
 7 „*kis Lendvay*”, „*kis Szerdahelyi*” – ifjú Lendvay Márton már 26 éves, Szerdahelyi Kálmán már 27 éves volt e cikk írásakor.
 19 *Strimpli Japonia k. a.* – valószínű kitalált név, a balett-táncosnőkre való utalás. Ez időben Aranyvári Emilia k. a. (kisasszony) volt a Nemzeti Színház balett-táncosnője.

Sor:

- 27 *Guzman Johannából* — Verdi *A szicíliai vecsernye* (*Les vêpres siciliennes*) című, Párizsban 1855. jún. 13-án bemutatott operáját olaszul átmenetileg *Giovanna di Guzman* címen is játszották. Nálunk is ezen a címen került bemutatásra 1856. okt. 7-én.

108

ELŐFIZETÉSI JELENTÉS A NAGY TÜKÖR-RE

286—88.

M: NT 1856. [nov. 9.] 1. füz. hátsó borítéklapján

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Jókainak első önálló humorisztikus vállalatát, a NT-t kedvezően fogadta a korabeli sajtó. A nagy sikert mutatja, hogy a „november 2-dik vasárnapján” — tehát 9-én — megjelent első füzetéből, pár hét múltán már utánnyomást kellett készíteni. (A 2. kiadás a dec. 6. előtti napokban jelent meg; l.: PN 1856. dec. 6.) Már az első szám megjelenése előtt, a korábban közreadott előfizetési felhívások szövege alapján is jóakarató várakozással tekintett a közvélemény a születő lapra. A PN, okt. 28-i újdonságrovatában e szavakkal hívta fel olvasói figyelmét a NT-re: „Uj soha nem látott és nem hallott irodalmi vállalat olyan emberek számára, kik félnek a szomorúságtól. Szerkeszti Jókai Mór, kiadja Heckenast Gusztáv.» Ez a bevezetése azon előfizetési jelentésnek, melylyel Jókai és Heckenast előfizetést hirdetnek. (. . .) A vállalat korszerűségét igazolja a derült pillanatokhoz való jogosultsága a sokszor bús magyarnak. És e vállalat olcsó áron juttatja nekünk a jó kedvet.” — A Hf nov. 12-i kritikája szerint „már kezdetben is vonzó érdeklődéssel bír” a Nagy Tükör; „tartalma igen mulattató, kiállítása csinos, s a szövegbe nyomott freskóképek szerfölött sikerültek” (l.: 261. sz. 1057.).
- 2 *Néhány száz képpel* — az utolsó szám kivételével minden füzet címlapján a következő, Jókai és Heckenast által aláírt, *Fel szólítás hazai művészeinkhez!* című felhívás olvasható: „Az ilyen illusztrált humoristicus vállalat, mint a mienk, kezdetben nem adhat oly megfelelő képeket, aminők a külföldi hasonló

Sor:

- tartalmú vállalatok képeivel versenyezhessenek. Nem is tudjuk egyelőre, hogy kitől kelljen azokat megszereznünk? Pedig kétségtelennek hisszük, hogy hazánkban annyi genialis *művész* és *dilettans* rejtőzködik, a ki *torzképek*, *genererajzok*, *jellemképek* s más *effélék* kiállításában remek dolgokat fog előállíthatni, ha számára kellő tér nyitnak. Mire nézve felhívjuk az illető művész és műkedvelő hazafiakat, hogy ha vállalatunk számára közremunkálni ohajtanak, mi minden ily nemű rajzot szívesen veendünk s a mint egy részről *azoknak illendő díjazását* ígérjük, úgy, ha szükséges *a kívánt titoktartásról* is kezeskedünk. Így reméljük időjártával vállalatunk művészeti részét is odaemelhetni, hogy a külföldi hasonművekkel a versenyt kiállhassa. Addig is ne riasszanak bennünket vissza sem a kezdet nehézségei, sem az áldozatok nagysága.”
- 3 *az egész világ képét* — Utalás az először itt megjelenő, a világ eseményeit tréfás formában figyelemmel kísérő „politikus csizmadia”-írókra.
- 29 *capitalis* — itt: nagyszerű, pompás
- 45 *Csirke Feri* — a NT I. füz.-ben, a *Költészet tojásai* c. gyermekes versek alatt látható e név.
- 46 *Lukácsnapkor* — okt. 18-án
- 47 *kopogó szellem* — a kopogó szellemket az asztaltáncoltatás hozta divatba (l.: a 282. sz. cikk 37. sorának jegyz. JCB 5. k. 594.).
- 50 *néhai Hogarth et Comp.* — William Hogarth (1697—1764) kiváló angol festő és rézmetsző; realista, a polgári társadalom erkölceit kipellengérező életképei metszetekben igen elterjedtté, népszerűvé váltak.
- 68 *egyetem-utca* — ma Károlyi Mihály u., a Ferencesek temploma előtt kezdődő utca a belvárosban.

109

POLITIKAI KÖRÚT GYALOG

Szerzi a politikus csizmadia

288—92.

M: NT 1856. I. füzet [nov. 9.] 1—3.; aláírás nélkül

Sor:

A politikus csizmadia, ki tréfás, együgyű módon magyarázgatja tudatlan feleségének – néha inasának – eleinte még csak a nagyvilág, majd az enyhültebb légkörben már hazánk politikai eseményeit is, itt jelenik meg először. Alakja utóbb a MS szombati tárcájában, majd az Ü-ben tűnik fel. A Hf – az első füzetről írt ismertetésében – dicsérőleg emelte ki e szám írásai közül a politikus csizmadia „politikai gyalog körút”-ját, „mely igen mulatságos historia, s Thackeraynek híres »Kandel ur prédikációira« emlékeztet, melynek irmodorában van tartva” (Hf 1856. nov. 12. 1057.).

A politizáló csizmadia őse valójában Ludvig Holberg dán költő és tudós 1722-ben írt *Den politiske Kandestøber (A politikus rész-műves)* című vígjátékában tűnt fel először, mely a szószátyár, szakavatatlan politizálás, a politikai szerepre törő polgárság szatírája. Pest-Buda német színháza 1787-ben *Der Politische Kannegiesser* címen, az első pesti magyar színjátszó társaság Péczeli József fordításában 1793-ban *Politikus csizmadia* címen mutatta be a darabot. (Vö. a 38. sz. cikkkel és jegyz. JKK 122 : 8, 659). A NT többi számaiban is folytatódott a *Politikai körút gyalog-sorozat*; ezeket azonban – nagyon is napi jellegük miatt – a válogatás során kihagytuk (l.: *Kihagyott cikkek*).

- 3 *elfutott (. . .) Rotschild fővasúti conductorja.* – Talán arra a hírre vonatkoznak e szavak, melyet szept. 10-én közölt, párizsi forrásból, a PN: „Nagy lármát keltett az éjszaki vaspálya kormányhivatalától két pénztárnok eltűnte. Velök együtt 1,800.500 franc kész pénz veszett volna el.” – „Rotschild emberét elakarják fogni” – így szerepel e motívum Jókai 2. (XXI.) noteszában. (L.: *Följegyz.* I. 68.)
- 27 *veres barátok* – a századokkal korábban megszüntetett szerzetesrend, a templomosok vagy templáriusok rendjének tagjai; az 1118-ban, a palesztinai Szentföld védelmére alapított szerzetet 1312-ben a pápa oszlatta fel.
- 38 *egy facér hadtest, a német légio* – a PN okt. 4-i *Külföld* rovatában olvasható a hír, mely szerint az angol hadügyminisztérium szept. 24-én „közrebocsátá azon feltételeket, melyek alatt a német légio tagjainak szabadságában áll a Fok gyarmatosítására menniök.”
- 53 *a francia császár* – III. Napoleon (1808–1873) – 1854. jún. 25-én, majd 1855. máj. 20-án képpel illusztrált részletes cikket közölt róla a VU – 1852 óta volt Franciaország császára. Jókai később

Sor:

- többször is, külön cikkben is írt róla. (L.: a 289. sz. cikket. JCB 5. k. 294.)
- 65 *mit csinálnak most talián országban* — Itáliában, a forradalom erőinek átmeneti győzelme után 1849-ben nagyrészt ismét az osztrákok, a reakció erői voltak uralkodók. A „felülről”, monarchikus vezetéssel végrehajtandó egyesítés került előtérbe. Az egész évtizedet a különböző olaszországi erők küzdelme tölti ki.
- 81 *fordító fát* — keményfából készült csizmadia szerszám, melynek segítségével a bőr megsértése nélkül lehet az összevarrt csizmaszárat színére fordítani.
- 83—94 A krími háborút befejező, 1856. márc. 30-i párizsi békekötés Besszarábiát Moldvához csatolta, ill. az a törököktől Oroszországhoz került. A Besszarábiához tartozó ún. „Kigyószigetet” is át kellett engedniök; mivel a békekötés a sziget sorsáról nem határozott, azt az orosz csapatok vették birtokukba. Az angolok ebbe nem akartak belenyugodni. Lord Palmerston intézkedett: sir Houston Stewardot küldte angol csapatok élén a katonai szempontból jelentőséggel bíró sziget elfoglalására. Hogy „még nem tisztította meg a szigetet az oroszoktól — írta egy szept. 2-i londoni jelentés — onnan van, mivel az illető orosz tiszt súlyosan beteg s elszállítása veszélyes lehetne rá nézve” (l.: PN szept. 6., 7., okt. 11.). A 2. (XXI.) noteszben olvasható a köv. sor.: „Beteg orosz tiszt a kigyó szigeten” (l.: *Följegyz.* I. 66.).
- 99 *az orosz cárt már meg is koronázták* — A már 1855. óta uralkodó II. Sándor ünnepélyes megkoronázása 1856. szept. 7-én ment végbe. A Neue Preussische Zeitung nyomán — szept. 3—28. közt — hosszú cikksorozatban ismertette a koronázási ünnepélyek lefolyását a PN; nov. 2-án pedig *A császárkoronázás Moszkvaiban* címen — talán Jókai tollából — hosszú, képes írást közölt a VU (44. sz. 383—86.).
- 100 *Herceg Eszterházy volt a legpompásabb* — Eszterházy Pál Antal hg. (1786—1866) a legnagyobb földbirtokkal rendelkező magyar földcsúr már 1848. előtt a bécsi udvar londoni, majd párizsi követe volt. A szabadságharc alatt és után nyíltan hirdette magáról, hogy a magyar függetlenség és forradalom ellensége. II. Sándor koronázásán cs. k. koronázási követként vett részt. Szept. 26-án mindenkit elkápráztató pompás bált adott Moszkvában, honnan okt. 4-én tért haza. (l.: PN okt. 10., 11.).
- 109 *Chinába! Akkora ott már a szegénység* — Az egykori, londoni híradások szerint a nagy áradások és esőzések következtében a

Sor:

- rizsarátás rossz eredményeket hozott; igen fölmentek az élelmi-szerárak, és éhségtől tartanak Kínában (l.: PN okt. 9.). Ez időben ott nagy polgárháború folyt (l.: a 198. sz. cikket és jegyz. JCB 5. k. 19, 469.).
- 128 *hadibuletineket* — hadi jelentéseket
A kínai hadvezérek jelentéseire vonatkozó bejegyzés megtalálható Jókai 2. (XXI.) noteszában is (l.: *Följegyz.* I. 66.).
- 132 *spodium* — csontszén
- 133 *cukorrépa rafinírozás* — cukorfinomítás; a cukorkészítéshez csontot is használnak.

110

EGY KIS KIVÁNDORLÁSI JELENET

293—94.

M: NT 1856. 1. füz. [nov. 9.] 8—9.; aláírás nélkül

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

A Hf a NT 1. füzetét ismertető kritikájában nov. 12-én ezt írta: „csak az a kár, hogy oly régi, elkoptatott adoma is van benne (Egy kivándorlási jelenet) mely sorra minden kalendárium és anekdotás könyvben megtette már a maga egyhangú körútját” (261. sz. 1057.). A „rég”, „elkoptatott” jelző azonban valószínűleg nem erre a cikkre, csupán csak a témára vonatkozik. Az pedig erősen foglalkoztatta Jókait ez időben; 1856-ban írta *A régi jó táblabírák* című regényét, melynek *Kis Amsterdam* fejezete az ötvenes évek elején történt telepítési kísérleteket elevenítette fel. A regény kritikai kiadásának jegyzetében Nacsády József részletes összefoglalását adja az elnémetesítést célzó telepítési kísérleteknek, sajtóvisszhangjának (JKK 10. k. 452—54.). Kemény Zsigmond már 1851-ben *A telepítésekről Magyarországon* című cikkében (PN febr. 11., 13—14.) rámutatott az ily törekvések csődjére: a magyarok érzik, hogy a telepítések — a föld idegen kézbe juttatásával — nemzetiségüket támadja, de a fellelkesített telepesek is csalódnak: ismeretlen számukra a föld, a klíma, ellenséges ellenük a hangulat. — A következő években

Sor:

is még állandó témát, akut problémát jelentettek a telepítési próbálkozások és az ellene való tiltakozások. A BpH 1853 szept.-ben adott hírt újabb „gyarmatosítási vállalat” belügyminiszteri engedélyezéséről, telepítési törvényekről (szept. 3., 6., 14.); a PN 1854. végén *Panem et circenses* című cikkében tiltakozott a germanizáló telepítések ellen (PN dec. 13.). Török János ugyanott 1855. febr. 16. és márc. 25. közt megjelent *Népesítés* című cikkében utalt a már korábban, 1848. előtt is megkísérelt Roth- és Ehrenberg-féle telepítési kísérletek kudarcára. Galgóczy Károly: *Az új telepítés kérdése Magyarországon* c. cikke (PN 1856. ápr. 16–17.) és Dózsa Dániel szept. 6-án a MS-ban kezdett *A telepítés, gyarmatosítás, népesítés* című cikksorozata mind e kérdés felé fordították Jókai figyelmét. Az évtized végén, 1860-ban, az Ü-ben még egy cikkben csúfolkodott Jókai a telepítési törekvéseken, kudarcukon. (L.: *A vadlovak* JCB 5. k. 373.)

Erre az írásra való utalás szerepel Jókai 2. (XXI.) noteszában is. (L.: *Följegyz.* I. 68.)

- II *a szerdahelyi vendéglőbe* — valószínűleg Dunaszerdahelyről (ma: Dunajska Streda) van szó, mely a Csehszlovákiából Magyarországra vezető, Pozsony–Komárom közti vasútvonal mellett fekszik Szlovákiában.

28 *bagázsia* — cók-mók, batyú

III

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. nov. 16.] 294–95.

M: I. VU 46. sz. 407.

II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860. 154–55.; XXII. levélként

b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

TÁRGYI MAGYARÁZAT

Sor:

- I *Tudor Mária* — Bognár Ignác (1811–1883) Cséki Frigyes szövegkönyvére írt operáját nov. 10-én mutatta be a Nemzeti Színház. Művéről a szakember, Ábrányi Kornél is igen elmarasztaló kritikát írt a PN-ba (1856. nov. 13.).

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. nov. 23.] 295–96.

M: I. VU 47. sz. 414.

II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 1–2.; XXIII. levélkéntb) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871. ua.

SZÖVEGVÁLTOZAT

42 a darabon (1860: darabban)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 „*Szalma özvegy*” írta Nemes József – a *Szalmaözvegy, vagy: mégis kivivta* című eredeti népszínmű, melyhez a színház kardalosa, Kovács Endre szerzett zenét, nov. 15-én került először (16-án másodszer) színre. A Szilágyi Virgil szerkesztette Budapesti Viszhang mutatványszáma szerint a szerzőként feltüntetett név álnév: „A szerző iránt, bárki legyen, sokkal több gyöngédséggel viseltetünk, hogysem kitalálni akarnók. Szerk.”
- 3 *A tekintetes kritika olyan tisztára kicsépelé már* – A Budapesti Viszhang szerint „ily silányság évek óta nem fordult meg a színpadon” (i. h.); a Hf szerint a darab „mindenféle színpadi izetlenségek tutti fruttija”, s felelősségre vonja a drámabíráló választmányt és az igazgatóságot („melyek oly szeretetreméltó buzgalommal törekednek a művészet és irodalom – lealacsonyításán”), hogyan engedhettek ily gyöngé művet színrekerülni (Hf 1856. nov. 17. 1074.). A darab – Greguss szerint – nem érdemelte meg a ráfordított fáradságot (PN nov. 18.).
- 30 *in specie* – kiváltképpen
- 40 „*tötszik, – vöölöm, – a hibás ő-zést* Greguss is szóvátette említett kritikájában: kár volt a „szögedies kiejtést is szerepeltetni”, mivel a színészek ebben járatlanok lévén, „megfelelni véltek ebbeli feladatuknak, ha ittott – nem mindenütt, a hol kellett volna, s ott is, a hol nem kellett – az e-t ő-nek mondák” (i. h.).

KAKAS MÁRTON A SZÍNHÁZBAN

[1856. nov. 30.] 297—300.

M: I. VU 48. sz. 422.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Jókai e cikkéről — talán Vajda János tollából, aki 1856. dec. 9-től az ujdonság-rovatot vezette — a PN dec. 11-i számában a következő sorok jelentek meg: „Azokat, kiket illet (...) figyelmeztetjük a V. Ujságban Kakas Márton XXIX. számú levelének figyelmes elolvasására. (...) E leckék szólnak az igazgatóságnak, a színészeknek és mindazon íróknak, kik a napi sajtóban a színház ügyeibe avatkoznak.” A közönség — a cikk-író szerint — már megtesz mindent a színház érdekében; a honi művelődés ügye most már az írók és a színművészet felé fordul követeléseivel — „azért jaj lesz nekik, ha meg nem tesznek mindent, a mit tőlök vár a nemzet”.

- I *Ristori és az olasz színészársaság* — A nagy olasz tragika már ez év februárjában beigért — de akkor elmaradt — vendégjáték-sorozata nov. 21-én kezdődött a Nemzeti Színházban. Nagy várakozás előzte meg felléptét, melyet — nem utolsó sorban — Gyulai Pál Ristori berlini felléptéről írt kritikája, ill. annak nyomán feltámadt ún. Ristori-vita növesztett nagyra (l.: a 64. és 71. sz. cikket és jegyz. JKK 171, 189; 694, 707.). Ezekben a napokban a PN egy olaszból fordított, *La Ristori, kritikai s életirásai vonások* címen ismertette a művészről életét, művészi pályájának állomásait (nov. 22., 23., 25.), Greguss cikksorozata pedig folyamatosan kísérte figyelemmel előadásait (*Ristori del Grillo asszony a nemzeti színházban*. PN 1856. nov. 23., 25., 27., 29., dec. 2.). Bulyovszkyné ugyancsak hírlapi cikkben méltatta színészársága művészetét: *Egy pár jegyzet Ristori előadásairól* (PN dec. 4., 5.). A többi lapok is Ristori nevével, művészi méltatásával teltek meg e napokban.

Ristori a következő művekben lépett fel a Nemzeti Színház közönsége előtt: nov. 21.: Schiller *Maria Stuart* című drámájának olaszra fordított, olasz színre alkalmazott változatában; — nov. 22.: Legouvé: *Medea*; — 24-én egy *Pia de Tolomei* című szomo-

Sor:

- rújátékban; — 25-én Alfieri híres *Myrrha* szerepében — 27-én: Silvio Pellico *Francesca da Rimini* című „ismeretes darabjában” — és 6., utolsó alkalommal nov. 29-én Alfieri: *Rosmunda* című színművében lépett fel, és búcsúzott el magyar közönségétől.
- 8 *mint baglyokat hordani Athenásba* — A görög mitológia szerint Athén városa Zeus legkedvesebb gyermeke, a bagolyszemű Pallas Athené istennő városa volt. Ezt jelezte a városban található sok olajfa, az istennő kedves, szent fája és a sok bagoly, az istennő szent madara, mely úgy hozzátartozott a városhoz, mint pl. a galamb Velencéhez. A görögök számára épp ezért e mondás kb. azt jelentette, mint a nálunk ismeretes szólás: „vizet hord a Dunába”. (L.: Trencsényi: *Mitológia*. Bp. 1956. 108.)
- 33 *már most mi menjünk a pad alá* — utalás Gyulai — Jókai által megbírált — előző évben megjelent kritikájára (l.: a 64. sz. cikket és jegyz.).
- 61 *Tanulni kell attól, de nem őt eltanulni.* — Ugyanezt a gondolatot többször is kifejtette Jókai. Így pl. a 71. sz. cikkben: „Művészeinknek üdvös a külföld nagy példáit megismerni; nem azért, hogy utánozzák őket, hanem hogy tanuljanak tőlük”(l.: JKK 190 : 40).
- 68 *három négy próba után* — Ugyanezeket a gondolatokat, hogy a színészeknek nincs idejük elmélyedni szerepükben, a 245. sz. cikkében is szövéte Jókai: „A kritika azt mondja nekik: legyetek Ristorik, Rachelek, Aldridgeok, Talmák! de én bebizonyítottam számtanilag, hogy ez physice lehetetlen” (l.: JCB 5. k. 200: 10—13.).
- 85 *mivelje kiki azt a szakmát, a mire hivatva van.* — Ugyanezt a gondolatot fejezte ki a 107. sz. cikkében is Jókai (l.: JKK 285 : 12.)
- 105 *a hetirendbe kitettük „Mária királynét”* — Vahot Imre Jókai által is megbírált színműve (l.: JKK 237.) csak dec. 13-án került újra, másodszorra is színre. A nov. 28-ra hirdetett előadás ugyanis „Jókainé közbejött betegsége miatt elmaradt” (PN 1856. nov. 30.). . .
- 107 *semestris* — egyetemen, főiskolákon a félév neve (szemeszter).

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. dec. 7.] 300—02.

- M:** I. VU 49. sz. 429.
 II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 8—10.; XXV. levélként
 b) *Kakas Márton humoriszticus levelei*, stb. Pest 1871. ua.
 III. *Életemből* III. Bp. 1887. 345—47.; IX. levélként.
 IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 403—405.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 14 köhögők (1860: köhögtem)
 25 játszanának azokban (NK: játszanának úgy azokban)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 2 „látta ön Ristorit” — az olasz művésznő hat felléptéről l.: az előző cikket és jegyz.
 6 „A meghalási jelenetekben fölségesen.” — A *Pia de Tolomei* előadásáról Greguss a következőket írta: „Az egyes részletek, mozzanatok, melyeket Piában föltüntetett, Stuart Mária és Medea után majd mind ismeretesek valának előttünk, s egészen újnak úgyszólván csak az utolsó, a meghalási jelenetet találtuk. Mindenki azt mondja, hogy ily meghalást még nem látott. Ez csakugyan mesteri volt” (l.: PN nov. 27.).
 18 *verseket, miket hozzá irtak* — a versözönből kettő, Tóth Kálmán és Sárossy Gyula *Ristori Adélnak. (Utolsó előadásakor)*. — Pest, november 27-kén 1856. című költeményeik még a verset ritkán közlő PN hasábjain is megjelentek nov. 29-én.
 33 *olasz—francia iskola* — Az a gondolat, hogy a különböző nemzetek színművészete, játéktípusa különbözik, de nekünk meg kell maradnunk saját nemzeti sajátosságainkat, jellemünket kifejező játéktípusunknál, mert az teszi igazán nagyvá színészeinket, szerepel Jókai 77. sz. cikkében is (l.: JKK 201 : 17—26.).
 58 *126-szor vagy 136-szor hívták-e ki* — az egykori tudósítás szerint Ristorit a *Francesca da Rimini* előadása alkalmával 33-szor hívták ki, ebből 10 egyetlen jelenetre esett (l.: PN 1856. dec. 4.).

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1856. dec. 14.] 302—04

- M:** I. VU 1856. dec. 14. 50. sz. 438—39.
 II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 15—17.; XXVI. levélként
 b) *Kakas Márton humoristicus levelei* stb. Pest 1871. ua.
 III. *Életemből* III. Bp. 1887. 348—50.; X. levélként.
 IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 405—407.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 10 lennünk, a *Komlókertben pedig azért kellett lennünk*, mert (1860; NK: lennünk, mert)
 13 *ur Isten* (1860; NK: *Úristen*)
 40 stb. stb. stb. (1860; NK: stb. stb.)
 47 mellékelni *hozzá*. (NK: mellékelni.)
 54 *azt amaz* (1860; NK: *ezt amaz*)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 3 *Mátyás fiát adták* — Szigligeti 1847-ben bemutatott drámája — ifj. Lendvay jutalomjátékaként —, új rendezésben dec. 4-én került színre.
 5 *komlókertben* — az egykori Gránátos (ma: Városház) utcában, a megyeházzal szemben ma is álló kétemeletes Trattner házban levő tágas, fedett, udvari kerthelyiség; a mintegy 600 ember befogadására alkalmas vendéglő kedvelt gyülekező helye volt e korban fróknak, közéleti személyeknek. 1875-ben megszűnt.
 38 *hogy Sz. kissé parasztosan fogta fel a főúr szerepét* — a PN is, egy héttel korábban, így jellemezte Szigeti alakítását: „Ujlaki főudvarnokot valóban egyénitette, csakhogy ferdén (...) Egyenessége pórias gorombaság és szándékos illetlenkedés volt inkább, mint férfiasság” (PN dec. 6.).
 55 *bakator* — kékespiros bogycsászár régi magyar szőlőfajta.

DIPLOMATIA

304—05.

- M:** I. NT 1856. 2. füz. dec. 14. [6. előtt] 27.; J. M. aláírással.
 II. *Életemből* III. Bp. 1887. 42—44.
 III. *Életemből* I. Bp. 1898. NK 96. k. 342—43.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 14 *caulem* (NK: caules — sh! —)
 31 *nem léssen* (NK: sem léssen)
 37 *görbe szemet* (NK: görbe képet)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Teleki Mihály* (1634—1690) — erdélyi kancellár, I. Apafi Mihály fejedelemsége idején az erdélyi politika tényleges irányítója volt. Jókai 1851-ben írt *Erdély aranykora* című regényének egyik főalakja (JKK 3. k.) 1.
- 3 *Apafi Mihály* (1632—1690) — 1661-től Erdély fejedelme; való-jában felesége, Bornemissza Anna, és kancellárja, Teleki Mihály kormányoztak helyette. 1687-ben Caraffa a fogarasi várba záratta s így kényszerítette a Habsburg-fennhatóság elismerésére. Alakját *Erdély aranykora* című regényében rajzolta meg először Jókai, majd *A magyar nemzet története* c. munkájának *Apró fejedelmek* c. fejezetében is (I.: 6. kiad. 1902. 516—17.).
- 9 *scylla és charybdis között* — a tengeri hajósokat fenyegető veszélyek közt a görög mitológiában legtöbbször Skyllát és Kharybdist emlegetik; az első sziklás zátony, a másik félelmetes erejű örvény mitikus kifejezése. A kettő egymással szemben helyezkedik el; aki az egyiket el akarja kerülni, rendszerint a másiknak a hatalmába kerül, az pusztítja el.
- 13 *et capram et caulem* — a kecskét is, a káposztát is; a mondás magyar megfelelője szerepel Erdélyi János *Magyar közmondások könyve* című, 1851-ben megjelent gyűjteményében is (4248. sz.): „Azt akarja, hogy a kecske is jóllakjék, a káposzta is megmaradjon”.

Sor:

- 14 *Magyarországi elgületlen atyafiak sokat jártak át hozzá* — Teleki támogatta a Wesselényi-féle összeesküvést; annak leleplezése után az Erdélybe menekült bujdosók pártfogója, fővezére lett; később azonban titkos egyezményel a Habsburgok kezére játszotta Erdélyt.

II7

TEKINTETES KOLDUSNÉ ASSZONYSÁG

306—10.

- M:** I. NT 1856. 2. füz. dec. 14. [6. előtti napokban] 30—32.; aláírás nélkül.
II. *Életemből* III. Bp. 1887. 45—51.; az alcímben Kakas Márton említése nélkül
III. *Életemből* I. Bp. 1898. NK 96. k. 344—48.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 8 *a* ki az (NK: ki az)
29 nyitni *ki* (NK: nyitnom *ki*)
32 *tarisnya* (NK: tarisznya)
45 *ujjom* (NK: ujjam)
56 *orcapirulással* (NK: arcpirulással)
63 *ezután, a midőn* (NK: azután, midőn)
92 *megint ott* (NK: megint itt)
93 *nagylelküségemről. Kifogyhatatlan emberbaráti szeretetemről, meg* (NK: nagylelküségemről, meg)
114 *vagyok? lovas* (NK: vagyok; lovas)
118 *hétszeri* (NK: kétszeri)
135 *el? megáldjuk* (NK: el, megáldjuk)
136 *igtatva* (NK: iktatva)
144 *asszonyság, a házbirtokosnő* (NK: asszonyság, házbirtokosnő)
145 *van szerencsénk* (NK: van már szerencsénk)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 23 *ágiója volt, mint a creditáidknak* — keletje volt, mint a hitelrészvényeknek
31 *capuchon* — kapucni, csuklya
148 *arak* — rizspálinka

MINTA SZINBIRÁLAT VAGY „EZ AZ ÚT A HALHATAT-
LANSÁGRA!”

310—13.

M: I. NT 1856. 2. füz. dec. 14. [6. előtt] 33—34.

II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860. 58—61.; a *Kakas Márton levelei a Vasárnapi Ujság szerkesztőségéhez* sorozatban VIII. levél.

b) *Kakas Márton humoriszticus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

III. *Életemből* III. Bp. 1887. 52—57.

IV. *Életemből* I. Bp. 1898. NK 96. k. 349—52.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 19 melyben (NK: melyen)
24 táncosné (NK: táncosnő)
25 szintén (NK: szinte)
69 tudjuk költő (NK: tudjuk a költő)
72 helyett háromszor alá (NK: helyett alá)
84 Malibrant (NT: Malibranit — vsz. sh.! —)
85 Lesniewska (NK: Lesniewska)
86 hallottam (NK: hallottunk)
88 enmagamból (NK: önmagamból)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 „*A nemes boszú*” — fiktív színmű fiktív előadásáról írt kritika
10 *a színház bárója* — az *Eppur si muove* c. regényben Bálvándy alakjában alkotott ily „színház bárója” figurát Jókai (JKK 22. k.).
17 *valami kedves exotikus illatot gerjeszt* — utalás a gázvilágítás kellemtelen szagára.
22 *ki a Dunába hordja a vizet* — azaz teljességgel hiába fáradozik; célzás arra, hogy hiába írnak a kritikusok bármit, szavuknak nem sok foganatja van.
29 *a Touloni éjszakát* — Oldal József *Touloni éj* című drámáját 1852. febr. 13-án mutatta be a Nemzeti Színház.
31 *Az alapeszme* — a feltételezett dráma alapeszméjére, hogy ti. egy

Sor:

- kritikust parodizál egy fiatal színész, valószínűleg Szerdahelyi alakítása adott alkalmat. A nyomában feltámadt vitára nézve l.: a 97. és 99. sz. cikket (JKK 259, 265.).
- 44 *con amore* — szeretettel, bensőségesen
- 55 *a lánchíd részvényes társulat* — miután az 1836 : 27. t.c. rendelkezett egy budapesti állóhíd felállításáról, az anyagi fedezetről egy megalakuló részvénytársaság gondoskodott. A Sina György által vezetett részvénytársulat 1838. szept. 27-én írta alá a szerződést, melynek értelmében 87 évi vámszedési jog illette (l.: *Ujabbkori Ismeretek Tára* 5. k. 1853. 188—90.).
- 73 *Philippika* — szenvedélyesen támadó beszéd
- 84 *Malibran*, Maria Felicita (1808—1836) — spanyol eredetű, világhírű énekesnő, 1827-től a párizsi opera tagja. Jókai többször is említi nevét műveiben, pl. az *Enyém, tied, övé* c. regényében: „Lányomnak gyönyörű szoprán hangja van. Egy Malibran rejlik benne.” (JKK 30. k. 60 : 25.).
- 87 *perspectiva* — itt: távcső, messzelátó
- 99 *a gáz nem tart tovább*. — Jókai *A hajdani Nemzeti Színházról* című, 1900-ban írt visszaemlékezése szerint a kerepesi úti gázgyár elkészülte után a színház már nem készíthetett saját maga számára helyben gázt, hanem kaucsuktömlőben a gázgyárból kellett azt minden nap a színházba szállítani. A napi adag éppen csak egy előadáshoz volt elegendő. Állítólag egyszer az is megtörtént, hogy az eredeti szövegtől eltérően, hirtelen kellett befejezni egy darabot, mert fogytán volt a gáz (l.: HhM 4. k. 5—7.).

119

ADJUNK SZÁMOT

314—16.

M: VU 1856. dec. 28. 52. sz. 458.; Jókai Mór aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 6 *Magas fejedelmi kegy* — Az 1856. dec. 2-i amnesztiáról dec. 11-én jelent meg a híradás: „Ő cs. kir. ap. Felségének kegyelme ismét huszonhat hazánkiának adta vissza a szabadságot”. Ekkor része-

Sor:

- sült kegyelemben többek közt Madarász József, Oroszhegyi Szabó József, stb. (l.: PN dec. 11.).
- 10 *a nemzet legnagyobb templomának fölszentelése* — az esztergomi bazilikát ez év aug. 31-én avatták fel; az ünnepségen a császár is részt vett.
- 18 *közséégi faiskolák* — A VU 1855. szept. 21-én jelenttett meg egy ily című névtelen cikket, melyben közös faiskolák felállítását javasolta a községeknek. E felszólításnak lett is foganatja. Így pl. Nyíregyházán az 1855. dec. 7-i választmányi tanácsülés foglalkozott Elefánt Mihály helybeli ev. lelkész kérésével, hogy utaljanak ki számára, ill. a közös faiskola számára helyet. A tanács utasította is a polgármestert két köblös föld átadására; a VU 1856. febr. 3-án már helyt adhatott Elefánt híradásának, mely szerint a kívánt földet már meg is kapta (43.).
- 19 *egy külhoni világtárlaton* — a párisi állatkiállításról 1855. jún. 15-én jelent meg egy névtelen, rövid tájékoztató — talán Jókai tollából — a VU-ban.
- 24 *budai alagútját* — gyalogos forgalom számára már 1856 tavaszán megnyitották az alagutat (l.: a 66. sz. cikket és jegyz. JKK 179, 704.).
- 25 *gázvilágítást* — „Az utcai gázvilágítás végre valahára beköszöntött — adta hírül dec. 25-én a PN —. Az utcák és terek lámpái tegnap előtt um. dec. 23-án gyújtattak meg először.”
- 26 *egy derék hazafi gróf* — gróf Mikó Imre (l.: a 83. sz. cikket és jegyz. JKK 222, 725.).
nemzeti muzeummal gazdagodott — Mikónak *Az erdélyi Muzeum-egylet ügyében* című felhívása és az egylet engedélyezéséről szóló hír egyszerre jelent meg a lapokban nov. 26-án (l.: PN).
- 34 *legnépszerűbb igazgatója* — Ráday Gedeon.
- 35 *színészetünk Bécsben és Pozsonyban dicsérettel lőn bemutatva* — a pozsonyi magyar színelőadások sikeréről a PN okt. 17-i számában olvashatunk híradást.
- 75 *egy ideig csak fél kézzel működött* — Pákh az év nagy részében Gräfenbergben gyógyította magát; Jókai ez idő alatt egyedül szerkesztette a lapot. Erről — ugyanebben a számban — Pákh is megemlékezett: „legelső kötelességemnek ismerem, kertős köszönetemet nyilvánítani Jókai Mór munkatársam és barátom irányában, ki súlyos betegség okozta távollétem alatt tőlem e lapok vezetését átvette” (l.: dec. 28. 458.).
- 76 *most mind a két kezével dolgozni fog* — a VU dec. 21-i *Mi újságot* rovatában, szokásos három csillagos jegyével, így adott hírt Jókai

Sor:

Pákh hazaérkezéséről: „Ámbár ez inkább magány örömeinkhez tartozik, de minthogy jó akaróinkat mindenestre érdekelni fogja, sietünk tudatni, miszerint lapjaink szerkesztője Pákh Albert e napokban Pestre szerencsésen megérkezett; Gräfenberg áldott vize hosszas hősi küzdés után diadalmaskodott testi gyarlóságain s meg ifjulva, kiépülve adá őt vissza nekünk” . . . (446.) Valójában nem a gyógyulás, hanem — Pákh nov. 25-én Gyulai-nak írt szavai szerint — Jókai állandó sürgetése hozta vissza őt Pestre: „kezemben van Jókai ultimátissimuma, a dolog véglegesen körmünkre égett. Pesten várnak”. (L.: GyPLev 316.)

120

ÖRÖK EMLÉKEK

316—18.

- M:** I. VU 1857. jan. 4. I. sz. 5.; a szerző neve a cím alatt: *Jókai Mórtól*
II. *Emlékeim* I. Bp. 1875. 93—95.
III. *Életemből* II. Bp. 1887. 295—97.; *Az első alapkő* címen, az *Örök emlékek* c. részben.
IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 237—39.; *Az első alapkő* címen, nem külön részben.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 2 pályát tör (NK: pályán tör)
36 Tartották némellyek ezt (1875; NK: Tartották ezt némelyek) fölöslegnek (NK: fölöslegesnek)
44 az országterem asztalához (VU: az ország teremasztalához — vsz. sh! — 1875: országterem-asztalához)
45 ifju, a kit (1875; NK: ifjú, kit)
58 viszonzá (NK: viszonzá)
69 jegyezzük azt fel (NK: jegyezzük fel)

Sor:

- 7 *mi a négy fehér folyó között fekszik* — Magyarország címerében a Magyar Népköztársaság alkotmányának 1949. aug. 20-i törvénybeiktatásáig piros mezőben négy vízszintes fehér csík húzódott a címerpaizs bal oldalán. A magyar címer pusztá emlégetése is néma tiltakozás volt ez időben az elnyomó osztrák hatalom ellen, hisz ez időben a hivatalos címer Magyarországon is a kétfejű sast ábrázoló osztrák felségjel volt. Eredetileg a VU címoldalán is szerepelt volna a magyar címerpaizs, de csak az évtized végén, 1860. dec. 9-én jelenhetett meg először magyar címerrel a lap. (L.: a 338. sz. cikket és jegyz. JCB 5. k. 425, 687.).
- 11 *jámbor napszámások ideje következett el* — A vizet lecsapoló gazdáról írta épp egy évvel korábban: „becesebb előttünk minden hadvezérnél, s méltán megérdemli, hogy példának mutassuk őt fel egész nemzetünk előtt” (l.: a 67. sz. cikkben. JKK 184.).
- 24 *E „I.” számmal jelölt* — Széchenyivel megkezdett — sorozatot Jókai nem folytatta.
- 25 *az ország rendei összeültek tanácskozni* — ez az országgyűlés, melynek legfontosabb eredménye a Magyar Tudományos Akadémia megalapítása lett, hosszabb szünet után 1825-ben ült össze Pozsonyban.
- 60 *legelső alapköve* — Mikor a rendek vezérszónoka, felsőbüki Nagy Pál a nyelv nemzetfenntartó hivatását elemezve, annak ápolása végett anyagi áldozatra hívta fel követétsáit, azok, felbuzdulva Széchenyi nagyszerű áldozatkészségén, példája nyomán további 250 000 ezüsterforintot jegyeztek az Akadémia létesítésének céljára. Erről a 164. sz. írásában is megemlékezett Jókai (JKK 461.).

121

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. jan. 11.] 319—20.

- M:** I. VU 2. sz. 18.
 II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 22—24.; XXVII. levélként.
 b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 3 *első három* napján (1860: *három első* napján)
- 11 belészeressen (1860: beleszeressen)
- 19 ettem *olyat már* (1860: ettem *már olyan*)
- 31 bizonyíták (1860: bizonyítják)
- 48 szinte (1860: szintén)
- 49 egymástul (1860: egymástól)
- 50 az *orosz* csataképek (1860: a csataképek)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Orosz házasság* — Feleki 3 felvonásos vígjátéka, melyhez a dalok, táncok zenéjét Bognár Ignác szerette, jan, 2-án került először színre. A darabról írt kritikájában Greguss is ugyanazokat a torz vonásokat említette, melyet Jókai is kifigurázott: „Az egész jellemzés nem áll egyébből, mint abból, hogy három ember neve „off”ba végződik, hogy a helységbirónak, valamint az udvarbirónak is, mindig korbács van kezében, s hogy a népség meghajlik, midőn a cár nevét említik. Szinműnek csak annyiból mondható, hogy — beszélnek benne” (l.: PN 1857. jan. 3.).
- 10 *a francia-futáskor* — 1812-ben Napóleon legyőzött, megvert serege futva, menekülve hagyta el Oroszországot.
- 20 *ievelensült* — lepényféle vékony sütemény, melyet káposztalevélre téve szoktak kemencébe vetni és megsütni.

122

KAKAS MÁRTON A SZÍNHÁZBAN

[1857. jan. 18.] 320–21.

- M:**
- I. VU 3. sz. 26–27.
 - II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 32–33.; XXVIII. levélként
 - b) *Kakas Márton humoristikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZAT

26 *atyafia-e* (1860: *atyafi-e*)

TÁRGYI MAGYARÁZAT

Sor:

- 1 *Pix és Fott* — helyesen: *Fox és Pitt*, Gottschall (Szigeti által fordított) öt felvonásos történeti vígjátéka, Egressy jutalomjátékául, jan. 8-án került színre. A vígjáték Nagy-Britannia közelmúlt történelméből, India leigázásának, a különböző érdekcsoportok ezzel kapcsolatos harcának eseményeiből meríti tárgyát; a bonyodalmak az India kifosztására alakult Brit Kelet-Indiai Társaságnak túl mohó, az országot, lakosságát tönkre tevő hatalmát mérséklő törvény, ún. „bill” körüli cselzövényekből adódnak. A címadó két angol politikus: Charles James Fox (1749–1806) liberális politikus, több ízben angol külügyminiszter; 1783-ban ő terjesztette elő a társasággal kapcsolatos ún. „indiai bill”-t. William Pitt (1759–1806) konzervatív politikus, több ízben, így a darab eseményei idején is, miniszterelnök. Az angol nagyburzsoázia képviselője, ő helyezte 1784-ben állami ellenőrzés alá a Kelet-Indiai Társaságot. A darab eseményeinek fő bonyolítója a társaság — Indiában meggazdagodott — Snoughton nevű igazgatója, ki leányát hol Fox miniszternek igéri, ha nem terjeszti elő a társaság hatalmát korlátozó — és az ő vagyonát is veszélyeztető — billt, hol Pittnek, ha megbuktatja a billt. A lány azonban sem egyikhez, sem másikhoz, hanem a Társaság írnokához akar feleségül menni. Áruhában bejut a királyhoz, kit a kedvese vagyonát, vagyonszerzését korlátozó, a Társaság ellenőrzését célzó bill ellen akar hangolni. A darab végén a bill megbukik, Snoughton lánya ahhoz mehet férjhez, akit szeret.
- 3 „*soha sem vétettem Székes-Fehérvárnak*” stb. — a Jókai által említett népdal szerepel Erdélyi János 1846-ban megjelent *Népdalok és mondák* című gyűjteményének első kötetében (362–63.) is. A hat versszakos népdal első verszaka:

Soha sem vétettem Székes Fehérvárnak,
Mégis bejutottam lovas katonának.
Lovasnak állottam, bakancsoknak tettek,
Hej ilyen teremtetét! már mindjárt rá szedtek.

- Némi változattal idézi a *Rab Ráby*-ban is (JKK 38. k. 148 : 33.).
- 6 *bizonyos indiai Bill nevű ur* — az ún. „indiai Bill”, a Kelet-Indiai Társaság önkényeskedő hatalmát korlátozni kívánó angol törvény tréfás megszemélyesítése.
- 12 *a ki előbb Indiákon keresett milliókat*, stb. — Jókai itt összekeveri a darab kusza eseményeit; a Foxnak tulajdonított cselekedetek Snoughtonnak, a Társaság igazgatójának nevéhez fűződnek.

Sor:

26 az óriás Briárnak — a görög mitológia szerint Braierósz, a „százkezű” óriások egyike, Uranosz (az „Ég”) és Gaia (a „Föld”) gyermeke volt. Mikor egykor az istenek az Olümposzon felláztak Zeusz ellen, Braierósz védte meg a hatalmát (l.: *Trencsényi: Mitológia* 75, 200.).

123

BAROMTÖRTÉNETEK

322—30.

- M:** I. NT 1857. 3. füz. jan. 18. 50—56.; négy képpel.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860. 143—52.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Scr:

- 8 is mondom (1860: is megmondom)
29 mikor esik (1860: mikor eső esik)
54 boszontásomra (1860: boszantásomra)
56 becsületeért (1860: becsületéért)
186 csudára (1860: csodára)
286 jól ne lakott (1860: jól nem lakott)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 13 *A nemesszivű bika* — Rá való utalást l.: z. notesz *Följegyz.* I. 66.
17 *midőn a szolnoki vasuton megnyittatott a közlekedés* — a Pest—Szolnok közti vasút ünnepélyes megnyitása 1847. szept. 1-én volt. (Vö.: *A Pest—Szolnoki vasút ünnepélyes megnyitása* c. Életképekbeli Jókai cikkel; l.: JCB 1. k. 305—7.)
21 *Magyar paraszt nem igen szeret minden apróságtól megijedni*, stb. — Jókai számtalanszor megismételte itt kifejezett gondolatait, így többek közt a 6. és 152. sz. cikkeiben (l.: JKK 26, 410.).
28 *ászokfa* — a vasút párhuzamosan futó síneit a népi szemlélet a már ismert ászokfához, a szintén párhuzamosan fekvő fagerendákhoz hasonlítja, melyeken a pincékben a boroshordók fekszenek.

Sor:

- 48 *külekedni* — dulakodni, birkózni (l.: Magyar Nyelvőr XVII. 420.).
- 101 *meglazsnakol* — megver
- 145 *nem jön a gazdája segítségére.* — *A tengerszemű hölgyben* is a bika menti meg gazdáját: „egyszer csak kirugtat a seregéből a nagy vén bika s neki rohan a gazdáját szorongató panduroknak. Aztán azok futottak hatan hétfelé” (l.: NK 76. k. 77.).
- 149 *farkas gúzsba* — a farkas gúzs a katonaságnál használt megkötözés volt: a csuklóban összekötött karok közé felhúzott térdek alatt — a térd és karok közé — botot dugtak át.
- 205 *Az érzékeny disznó* — Jókai erre vonatkozó feljegyzését l.: 2. (XXI.) notesz. *Följegyz.* I. 66.
- 242 „*Soyez amoureux, vous seriez inventeux*” [inventeurs] — az emlékezetből idézett szöveg helyesen: „*Soyez amant, vous serez inventif*” (Legyetek szerelmesek, találmányosak lesztek”) l.: La Fontaine: *Contes et nouvelles.* Paris é. n. 418.: *Le cuvier.* (A kötet megtalálható Jókai könyvtárában).
- 256 *mint az örök zsidóban a két találkozó alak,* stb. — Jókai itt valójában nem az „örök zsidó”, hanem a „bolygó hollandi” mondájára utal. Az igen elterjedt monda szerint van Staaten nevű holland kapitány — istentelen élete, átkozódásai miatt —, a bolygó zsidóhoz és más, örök földi bolyongásra ítélt mondai alakokhoz hasonlóan, arra ítéltetett, hogy hajójával — míg egy nő szerelmével meg nem váltja — ítéletnapig a tengeren bolyongjon. Midőn egy alkalommal — kételkedve menyasszonya hűségében — van Staaten újra tengerre szállt, a leány, bánatában, utána vetette magát a tengerbe. Mivel hűséges szerelmével megváltotta a bolygó hollandit, a kísértethajó elsüllyedt, s a hullámok közül a két lélek túlvilági magasságokba szállt. (Wagner *Bolygó hollandi* című operáját, melynek megírására Hcinc e témát feldolgozó frása ihlette, 1843-ban mutatták be Drezdában. A nagysikerű opera ismét e mondára irányította a figyelmet. *A bolygó zsidó mondájáról* Heinrich Gusztáv írt részletes összefoglaló tanulmányt (l.: BpSz 1881. 274. k. 1–26.).
- 278 *meszely* — régi űrmérték. 1 bécsi meszely = kb. 0,35 l., a magyar meszely valamivel több: 0,42 l.

PÉNZ ELREPÜL!

331—36.

- M:** I. NT 1857. 3. füz. jan. 18. 66—69.; aláírás nélkül.
 II. *Életemből* II. Bp. 1887. 258—65.
 III. *Életemből* II. Bp. 1898. NK. 97. k. 208—14.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 54 határnak (NK: hatásmak)
 60 pallón (NK: padlón)
 65 estenkint (NK: esténkint)
 96 vetette (NK: vette)
 121 Azt sem (NK: Az sem — sh! —)
 122 számláláshoz (NK: számlálásához)
 130 számlálja a pénzét (NK: számlálja meg a pénzét)
 149 köpenyeget (NK: köpönyeget)
 182 a széna szalma közt (NK: a szalma közt)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Szekeres László *Az elátkozott család* jegyzetében (JKK 11. k. 287.) felsorolja Jókai öt nagyobb, komáromi emléket őrző regényét és hét, komáromi témájú elbeszélését; ezek közt szerepel ez az írás is. Bár Jókai a napóleoni háború idejére vonatkoztatja a történetet, s franciákat emleget, a bekerített Komárom szabadságharc alatti életéből merítette e témát.
- 3 *a franciát, a kit senki sem hitte ide* — a franciák alatt Jókai is, korabeli olvasói is az osztrákokat érthették.
- 26 *a győri dunaparton* — a „győri dunapart” elnevezés talán a folyam Komárommal átellenben fekvő, Győr felé eső partját jelölte. De az sem lehetetlen, hogy Győr neve tévedésből került a szövegbe Komárom helyett. Győr valóban kapcsolatba került Napóleon hadaival.
- 27 *iroмба szín* — tarka, rikító szín
- 36 *alkörmös* — piros festékanyagot tartalmazó növény gyümölcse, melyből festéket készítettek.

Sor:

- 87 *rőf* — a Magyarországon használatos bécsi rőf: 0,777 m
144 *pénzt szeleltetni*. — Erre az írásra vonatkozó feljegyzés a 2. (XXI.)
noteszben: „Pénzt szeleltek. Bankóval rágyujt” (l.: *Följegyz.* I.
73.).

125

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. jan. 25.] 337.

- M: I. VU 4. sz. 34.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 39–40.; XXIX.
levélként (a szöveg semmiben sem különbözik az első
megjelenéstől)
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871; ua.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- I *Nőm meghalt* — Kövér Lajos 3 felvonásos vígjátéka jan. 14-én
került először, 21-én másodszer színre.
Kövér Lajos (1825–1863) drámaíró, e korszak egyik legterméke-
nyebb színpadi szerzője volt. 1852–63 közt 18 művét mutatta
be a Nemzeti Színház.

126

KAKAS MÁRTON MŰTÁRLATBAN

[1857. febr. 1] 338–41.

- M: I. VU 5. sz. 43.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 44–48.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871; ua.
III. *Életemből* III. Bp. 1887. 272–76.
IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 350–53.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 8 vagy „*eaux quontraires!*” — *mint valaki szokta mondani.* (1860: vagy „*au contrair!*” NK: vagy „*au contraire!*”)
 21 szüleinek (1860; NK: szüleinek)
 primós (NK: primás)
 29 felelte rá (1860; NK: feleli rá)
 30 *welkomozsnye* (1860; NK: *welkomosnye*)
 33 *mint az a* (1860; NK: *mint a*)
 46 *ez egy* (1860; NK: *az egy*)
 60 *stuttgardi* (1860; NK: *stuttgarti*)
 68 *könyörög családjaért* (1860: *könyörög a családjaért*, NK: *könyörög a családjáért*)
 84 *cseresznye* (1860; NK: *cseresnye*)
 86 *festvény* (1860; NK: *festmény*)
 106 *ez áll* (1860; NK: *az áll*)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím Az 1839-ben alapított Pesti Műegylet kéthavonként rendezett kiállítást magyar és külföldi festőművészek műveiből. Jókai e beszámolója az ez évi jan.–febr. havi kiállítás egyes darabjait ismertette. (Az említett képekre és alkotóikra nézve lásd a PN jan. 17., 18., 30., 31. és febr. 1-i rendszeres havi beszámolóját.) Jókai később is közölt tréfás ismertetést a kiállításokról, de kötetben csak ez az első jelent meg.
- 3 *értesz te a picturákhoz is* — Jókai valóban rendelkezett festői tehetséggel is; számos képe, rajza maradt ránk (l.: Vayerné Zibolen Ágnes: *Jókai képzőművészeti munkássága.* PIM Évkönyve 1962. 61–83.).
- 8 *eaux quontraires* — helyesen: *au contraire* = ellenkezőleg
- 15 *egy Barabás festménye utáni kőrajz* — az említett mű Barabás Miklós *A meny megérkezése* című festményéről Charpentier-nél Párizsban készült könyomat.
- 25 *műlapjául* — a Műegylet tagjai rendszeresen befizetett tagdíjukért, minden kiállítás alkalmával kaptak egy-egy, a Műegylet által megvásárolt képről készült reprodukciót. A legszebb, szintén a Műegylet által megvásárolt képeket pedig sorsolás útján a tagok közt szétosztották.
- 27 *egy tót muzsikus pengeti a hegedűjét* — egy Düsseldorfban tanuló magyar festő, Neumann Tót *zenész* című képén.

cr:

- 29 „*cokcses Gyuró?*” — „mit akarsz Gyuró?”
„*dobre zdravi pan velkomozsnye*” — „egészségére (vagy: jó egészség) nagyságos úr”. — Jókai gyermekkori, komáromi környezete révén ismerte a szlovák nyelvet.
- 31 *láttam a kenyérmezői csatát.* — Vízkelety Béla (1825–1864) festőművész *A kenyérmezői csata* című kiállított festménye a PN említett cikksorozata szerint az „e téren kiállított belföldi festvények között — legértékesebb” (jan. 20.). Az 1479. okt. 13-i erdélyi kenyérmezői ütközetben — melyről az 1854-ben megjelent *Magyar nemzet története* című munkájában Jókai külön fejezetben is megemlékezett (297–300.) — a Maros két partján Báthory István harcolt a rohamozó török seregek ellen; Kinizsi és serege segítségével győzelmet is aratott.
- 33 *a hol csak a magyar hull rakásra.* — Valószínűleg Than Mórnak szintén kiállított *Mohácsi csata* című festményére utal itt Jókai (l. alább).
- 35 *kocagyerek* — itt: kisgyerek
- 38 *arról a hugomasszonyról* — Diaz de la Pena *Alvó Nympha* című festménye már az előző tárlaton is szerepelt. „E mű csak bevezető vázlat. Egy alvó nőnek fedetlen háta az, melyért a kép komponálva van” — írta róla jan. 17-én a PN kritikusa.
- 46 „*Szembe rózsám, ha szeretsz*” stb. — Közismert nóta vagy monda ka lehetett e korban; teljes alakja: „Szembe rózsám, ha szeretsz; Ha nem szeretsz, elmehetsz”. Jakab István *Falusi lakodalom* című 1834-ben írt bohózatában is szerepel „Szembe szívem, ha szeretsz” kezdősorral. (L.: Fekete Sándor: *Petőfi a vándorszínművészt. Kéziratban.*)
- 49 *az a címe, hogy Zellertó* — Gierscher *Zeller-tava* című festménye szintén szerepelt már az előző havi tárlaton is. Az ausztriai Zell-i tóról készült festmény, nevének a magyar zeller nevű zöldséghez való hasonlósága révén adott okot a tréfálkozásra.
- 53 *a magyar szánkázás* — Van der Venne ily című képe
- 57 *A visszatérő halászok* — a kép címe és alkotója, melyen ez látható, ismeretlen
- 63 *a parasztháborúi jelenet* — August Heckel alkotása. A PN kritikusa is kiemelte e kép értékét, de Jókaival ellentétben, a kép témájáért megrótt a művészt: „festői hatással valóban bír is, nem bír azonban elég hatással erkölcsileg” (l.: febr. 1.).
- 80 *a mézes heteket köszönöm alássan.* — A PN kritikusa is hasonlóan nyilatkozott a képről az ugyancsak febr. 1-én megjelent bírálatában: „ily mézes hetektől mentsen isten minden becsületes em-

Sor:

- bert, de főleg hazámfiát". Ez a kép is August Heckel alkotása.
- 83 *a magyar menyecskét* — Landau Lajos rajztanár (1833–84) festménye.
- 87 *a vasárnapi iskolai jelenet* — *A tanoda igazgatójával a vasárnapi iskolában* című festmény szintén A. Heckel alkotása.
a három királyt játszó fiuk felszerelése — R. S. Zimmermann *Die Ausrüstung der drei heiligen Könige* című festménye *Három szentkirályt járó gyermekek felszerelése* címen került kiállításra.
- 90 *négy leány egy képre festve* — Gaul *Négy lány* című festményét a PN ismeretlen kritikusa is értéktelennek jelezte (l.: febr. 1.).
- 98 *Than Móric* (1828–99) — a magyar történelmi tárgyú festészet egyik jelentős képviselője (l.: a 66. sz. cikk jegyz. JKK 702.).
- 111 *a Bilderausstellung* — a képkiállítás.

127

KAKAS MÁRTON IMITT AMOTT

[1857. febr. 15.] 341–46.

- M:** I. VU 7. sz. 57.
- II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860.
51–52.: a XXXV. levél XXX. Levél. *Zöld ördög. Ballet* címen;
54–56.: a XXXVI. levél XXXI. Levél. *Régi pénzek* címen;
65–67.: a XXXVII. levél XXXII. Levél. *Boka Károly hegedűje* címen.
- b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.
- III. *Életemből* III. Bp. 1887.
350–53.: a XXXVI. levél XI. *Régi pénzek* címen;
244–47.: a XXXVII. levél a sorozaton kívül, *Boka Károly hegedűje* címen.
- IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 407–8., ill. 330–32.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 2 *Kakambukifornihorgyeminoment legutoljára* (1860: *Kakambukihoriformirodabilihogyigeminoment utoljára*)
- 16 *Kakambukifornihorgyeminomenben* (1860: *Kakambukihoriformirodabilihogyigeminomen-ben*)

Sor:

- 17 a jó pesti (1860: a pesti)
30 mig az ugrálni (1860; NK: mig ugrálni)
51 betegségéből (1860; NK: betegségből)
62 még így is erősebb (NK: mégis erősebb)
81 szinte (1860; NK: szintén)
90 kissé a kedvem (NK: kissé kedvem)
112 benyitottak (1860; NK: benyitott)
113 üdvözölve (NK: üdvözölve)
116 lehuzattak, s azután (1860; NK: lehuzattak, azután)
123 héj, ecsém (1860; NK: hej, ecsém)
130 azután (1860; NK: aztán)
s tarka (1860; NK: a tarka)
139 hallnak (NK: hallanak)
144 héj, de (1860; NK: hej, de)
149 jó régi (NK: régi jó)
150 művészi nagy gondolatokkal (1860; NK: művészi gondolatokkal)
152 és fülnek (1860; NK: s fülnek)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Zöld ördög — Lucifer a zöld ördög és a haszonbérlet* című egy felvonásos „angol ballet” febr. 5-én került színre, egy műsorban Dobsa: *Egy nő kinek elvei vannak* című vígjátékával.
2 *Kakambukifornihorgyeminomen* — e darabot már a 38. sz. cikkében is említette Jókai. (Regényeiben való előfordulására nézve l. a cikk jegyzetét JKK 659.).
3 a *komáromi szigeten* — utalás Jókai gyermekkori emlékre; a város előtt fekvő komáromi szigeten Jókaiéknak gyümölcsös kertjük volt. Szívesen és sokszor tartózkodott ott fiatalabbar korában is; a *Hétköznapok* című regényének nagy része is ott keletkezett. Saját élményeit feldolgozó regényeiben is szerepel a szigeti kert.
14 *csak a rossz kritikásokat viszi el* — A korabeli sajtóban — ezekben a napokban — másutt is szó esett a kritikusok, a kritika üldözéséről. A PN ujdonságrovata e szavakkal kezdődött febr. 11-én: „„Le a kritikával, nincs szükség rá, csak a rossz akarat és hazafiatlanság eszköze, csak a pedantság és tehetetlenség képviselője, rugd, vágd, le vele, új korszakban élünk, a hazafiak és lángeszek korszakában!” Igy kiáltoz egy csoport író és művész mindenütt,

Sor:

- de kivált minálunk, mióta a világ fennáll, de kivált néhány év óta és legkivált Pest utcáin és lapjaiban." (Ugyanitt a PN név szerint is megróttá Tóth Kálmánt, hogy saját lapjában, a Hf-ban saját költeményeiről jelentetett meg dicséretet.)
- 20 *Régi pénzek* — Fáy András *Régi pénzek vagy az erdélyiek Magyarországon* című színműve febr. 7-én Szentpétery jutalomjátékaként került színre. (A szerzőre és darabjára nézve l.: a 270. sz. cikket és jegyz. JCB 5. k. 251, 577.)
- 33 *Szentpéteri* — Jókai itt hasonlóképp sorolja fel Szentpétery szerepeit, mint a 77. sz. cikkében, melyet a már akkor is beteg nagy művésztől írt (l.: JKK 201 : 10–11.).
- 50 *Legalább a kritikások lehetnének hát nyájasabbak* — a PN referense például így számolt be Szentpétery felléptéről: „A derék, sokáig felejthetetlen és kipótolhatlan jutalmazottat hosszantartó tapssal, éljenzéssel és egy koszorúval üdvözölte a kegyeletteljes pesti közönség. Oly nehezen tudunk megválni ez agg művésztől, ki fájdalom! többé nem az, a ki eddig volt. Minden újabb fellépése, csak arra emlékeztet, hogy nemsokára meg kell tőle válnunk!” (l.: 1857 febr. 10.).
- 81 *még László is ott áll a sorban* — a Nemzeti Színház alapító tagjainak egyike, az ekkor 49 éves László József — betegsége miatt — 1859. márc. 21-én búcsúzott a színpadtól.
- 88 *Boka Károly* (1808–1860) — híres cigányzenész; a 40-es években nagy népszerűsége tett szert bandájával együtt; Debrecen 1845-ben — érdemeire való tekintettel — polgárai közé iktatta. 1857-ben pártfogója, Recsky András Latkóczy Lajos festőművésszel lefestette.
- 121 *a vadászkiértbe* — régi vendéglő a mai Türr István utcában; a helyén épült azonos nevű étterem és szálloda a második világháborúban pusztult el.
- 127 *a Patikárosokon* — híres cigányzenész család; az öreg Patikáros (családi nevén Dudás János) 1813 körül rövid ideig Vörösmartyt taníttotta hegedülni. P. Ferkó (1827–1870) 1858-ban Boka Károly lányát vette feleségül. P. Károly 1858-ban halt meg, még Rózsa-völgyi bandájának is tagja volt. Testvércik, János és Imre az 50-es évek elején tértek haza Londonból és a zenekarhoz csatlakoztak (ZLex. 3. k. 89.).
- 137 *Ezek voltak ám a nóták* — vö. a 301. sz. cikkel és jegyz. (JCB 5. k. 318, 620.).
- 139 *azt a hirhedett toborzót, a mit nagybátyja Boka Károly szerzett* — Jókai többször is megemlékezett műveiben a francia háború

Sor:

alatt, 1809-ben keletkezett híres toborzó verbunkról, melynek hatására sorra felcsaptak a legények katonának. A legények száma és a toborzó szerzőjének neve azonban változik. Az *Eppur si muove* egyik fejezete szerint (*Hová vezettek a levelek*) Biharit szerezte a toborzót s negyven legény állt be hatására katonának (JKK 22. k. 86.). A regény jegyzetében Margócsy József felsorolja, hogy még hány helyen emlékezett meg Jókai a toborzóról: szerepel az *A magyar nemzet története* című munka reformkorról szóló fejezetében, a *Névtelen várban* (I. 58.), *Az Osztrák Magyar Monarchia Irásiban és Képben* 1891–93-ban megjelent részében, hol szintén Biharit nevezi meg a toborzó szerzőjéül, de ott már csak „harminc emberes toborzó” címen emlégeti a dalt. (L.: *Debrecen. Magyarhon szépségei*. Bp. 1956. 137–38.) A legújabb ZLex 1965-ben megjelent kötete szerint valószínű, hogy az inszurrekció 1809-beli trombitása, Boka András szerezte a *Száz-ember-verbunkost*, de az sem lehetetlen, hogy „e tánc Biharitól való” (I.: I k. 267.).

128

KILIAMERON

[1857. febr. 22.] 346–48

- M:**
- I. NT 4. füz. 74–75.; a szerző neve — Kakas Márton — a bevezető részben, a szövegben.
 - II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860. 39–41.; csak a 7. sortól, az *Ez a világ sorja* című írástól kezdve, a *Kiliameron* főcím és bevezetés nélkül.
 - b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871; ua.
 - III. *Életemből* III. Bp. 1887. 128–31.; a teljes itt közölt szöveg.
 - IV. *Életemből* I. Bp. 1898. NK 96. k. 403–405.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 3 végzetnek (NK: végeztetnek)
34 is egy leánykája (NK: is neki egy kis leánykája)
49 borotválkozik (NK: beretválkozik)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím *Kiliameron* — A „dekameron” (10 nap) jelentésű szó mintájára alkotott „ezer nap”-ot jelentő kifejezés. Az alcímnak megfelelően ezer novellát ígér.
 7 *Ez a világ sorja* — 1.: 2. (XXI.) notesz. (*Följegyz. I. 80.*)
 15 *írt calligraphice* — szép rajzolt betűkkel írt; szép írása volt.
 18 *replica* — visszavágás, felelet; itt jogászi válasz.

129

KUTYAHISTÓRIÁK

348—50.

- M:** I. NT 1857. 4. füz. febr. 22. 76—77.; aláírás nélkül.
 II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860. 54—55. Szövegváltozat nélkül.
 b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím *Kutyahistóriák* — 1.: 2. (XXI.) notesz. (*Följegyz. I. 65.*).
 2 *chinai mandarinnak* — Ez évtizedben, ha kínai mandarinokat emlegettek, Jókai is, olvasói is mindig az elnyomatás korának bürokratáit, az ún. Bach-huszárokat értették alatta. (Vö.: a 334. sz. cikk jegyz.-vel. JCB 5. k. 681.).
 8 „*Herr von Kutya*” — az *Eppur si muove* című regényben is az egyik szereplő, Pál gróf „még a kutyának is azt mondta: »Herr von Kutya!»” (JKK 22. k. 286 : 32).
 11 *Pesti Hírlap* — 1841. jan. 2-án Kossuth szerkesztésében megindított politikai hírlap; egy időben, — 1849. máj. 1-től júl. 8-ig, megszűnéséig — Jókai szerkesztette.

130

CRITICAI LEVELEK A NAGY TÜKÖRRE MINDEN ORSZÁGBÓL

- M:** NT 1857. 4. füz. febr. 22. 79—80.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Jókai nagy kedvvel és tehetséggel utánzott mindenféle stílust írásában. Ahogy később a Janus Pannonius-levelekben a régies írás- és beszédmódot, itt a „politikus csizmadia” ellentéte, az „impolyticus láptyü művész”, egy képzeletbeli egyszerű komáromi csizmadia helyesírási nehézségekkel küzdő levelét, gondolkozását parodizálja.
- 1 *Februasinus* — nyilván szándékos, tréfás elírása a február hó latin megfelelőjének; így a számár jelentésű „asinus” szó belerejtésével mosolyogtatja meg latinos műveltséget mímelő alakját az olvasókkal.
- 33 *az a zód könv* — a Nagy Tükör füzeteci zöld borítólappal jelentek meg.
- 37 *tisz ijjen könvét fogunk kapnyi esztendőn átó* az eredeti terv szerint egy éven belül tízszer kellett volna megjelennie az öt hetenként kiadandó NT-nek (l.: JKK 556.).
- 40 *szurdik* — eredetileg mély, meredekfalú szűk völgy, melynek alján víz folyik; itt: sarok
- 45 *az új módi vad embereket* — utalás a *Két vad ember* c. adomára és rajzra (1. füz. 23.): egy alföldi úr megnézi Pesten az azték és „nyugotindiai bozotány” (buschmann) kiállítását. Az egyik „bennszülött”-ben saját vályogvető cigányára ismer. Az figyelmezteti, hogy ne szóljon, hogy ráismert, mert majd „azt hiszik, hogy a nagyságos úr is vad ember!”
- 51 *koleggám* — kollégám, azaz a politikus csizmadia; a NT füzetekinek kezdetén a *Politikai körút gyalog*. Szerzi a *politikus csizmadia* című írások fölött egy csizmadia-alak rajza látható.
- 85 *látom a könv hátújján hogy 12 kr. anak az díja* — az *Előfizetési jelentés a Nagy Tükörre* című felhívás az első szám hátlapján jelent meg; tréfás szövege szerint 10 krajcárt fizet soronként, aki kritizálja a lapot, 12-t, aki jó tanácsot ír (l.: JKK 288 : 70.).

131

HIRHEDETT IRÓINK ARCKÉPEI

M: NT 1857. 4. füz. febr. 22. 88.; aláírás nélkül.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím A *Magyar írók arcképei* sorozatban összesen 14 tréfás rajz s hozzá tartozó pár soros írás jelent meg a NT füzeteiben az itt közltek kivül: 1. *Lantos költő* (10.); 2. *Műtész* (11.); 3. *Naptár szerkesztő* (36.); 4. *Historikus* (36.); 5. *Polemia költő* (57.); 6. *Drámaíró* (57.); 10. *Olcso író* (144.); 11. *Magasztos* (152.); 12. *Saloniró* (173.); 13. *Tudós* (192.); 14. *Vidéki levelező* (225.). (Vö.: 2. — XXI. — notesz. *Följegyz. I.* 66—68.).
- 1 *Regényíró*. — Szó szerint megtalálható a 2. (XXI.) noteszben. Előzetes terv szerint *Regényző* vagy „regénynök” lett volna a címe. (l.: *Följegyz. I.* 67.).
- 6 *Finnista és Persista* — a második (illetve 8—9.) „arckép” az évtizedben, ezekben az években folyó, a magyarok eredetére vonatkozó éles vitára utal. A laikus többség — így Jókai is — a hunmagyar rokonságot vallotta; úgy tudták, hogy a magyarok a hunok, tehát Attila népének leszármazottai. A tudósok a finn-ugor rokonságot hirdették. Jókai többször is kitért e vitára, számtalanszor hangot adott a hunokkal való rokonságunkat illető meggyőződésének (pl. az *Uti levelekben* 1853-ban). A vita különösen 1859-ben élesedett ki. Az Ű-ben Jókai is foglalkozott e kérdéssel (l.: 249. sz. cikket és jegyz. JCB 5. k. 208, 555.).

132

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. febr. 22.] 354—55.

- M: I. VU 8. sz. 66.
 II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 72—73.; XXXIII. *Levél*, *Ildikó* címen
 b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 4 közéjük (1860: közéjük)
 6 *hogy sem kilencvenkilenc* (1860: *mint kilencvenkilenc*)
 13 méltánylást (1860: méltánlást)
 27 a Medecz (1860: Medecz)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Ildikó* — Vajda János öt felvonásos történeti szomorújátékát febr. 13-án adták először.
- 2 *a fiatal szerzőt* — Vajda két évvel volt fiatalabb Jókainál; drámaíróként azonban csak most mutatkozott be az ekkor már 30 éves költő.
- 4 *a megzaklatott drámaírók a kritikust* — Vajda 1856 febr.-tól 1857 áprilisáig mintegy 60 színi kritikát írt a MS-ba (l.: Komlós A.: *Vajda János*. Bp. 1954. 76.); Jókai itt drámaíróként ír a kritikuss-Vajdáról.
- 5 „*mert nagyobb öröm vagyok olyimpusban egy kritikuson, stb.*” utalás a Biblia, ill. *Máté evangéliumának* az eltévedt juhra vonatkozó példázatára: ha egy embernek száz juha van, s abból egy eltévedt, otthagya a 99-et, s az eltévedtért felmegy a hegyre. „És ha történetesen megtalálja azt, bizony mondom nektek, inkább örvend azon, mint a kilencvenkilencen, a mely el nem tévedett” (l.: *Máté ev.* 18:12–13. Károli G. ford.).
- 9 *Nem olyan fekete a Kakas* — e helyett a mondás helyett: „Nem olyan fekete az ördög, mint amilyenre festik”.
- 22 *csináltak e belőle drámát?* — A korabeli kritika egybehangzóan elhibázott műnek tartotta Vajda drámáját, többek közt azért, mert, mint Greguss fejtegette, „Attila specifice eposz hőséneke való alak” s mint ilyen, „bele nem illik, vagy határozottabban mondva, bele nem fér a dráma idomába” (l.: PN 1857. febr. 17.).
- 31 *Szőllősy körmagyarjából* — Szöllősi (Szabó) Lajos (1802–1882) a Nemzeti Színháznak megnyitásától balettmestere, az első „körmagyar” nevű népszerű úri társastánc megalkotója; az 1839- vagy 1840-ben kreált tánchoz Rózsavölgyi szerezte a 6 tétéles zenei kompozíciót (*ZLex* 2. k. 375., 3. k. 468.).

133

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. márc. 1.] 355–57.

- M:** I. VU 9. sz. 75.
 II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 76–78.; XXXIV. levélként, azonos címmel.

b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.;
ua.

III. *Életemből* III. Bp. 1887. 353–56.; XII. levélként.

IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 409–11.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 8 egyik fiatal (NK: egy fiatal)
22 hagyta a roszpádlíját (1860; NK: hagyta roszpádlíját)
36 igaz lelkesülés (1860; NK: igazi lelkesülés)
46 este (1860; NK: este)
53 színpadi szépség (1860; NK: színházi szépség)
54 szinte (NK: szintén)
73 színházi ünnepély (NK: színházünnepély)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Mátyás diák* – a „nemzeti színházi nyugpénzintézet” javára Balog, Kovácsné és Szilágyi Pál, a Nemzeti Színház nyugalmazott tagjainak felléptével febr. 23-án adták elő Balog István *Mátyás diák vagy a cinkotai nagyítce* című, 1844-ben bemutatott énekes, táncos népszínművét.
- 5 *fogok én beszélni a színházi tapsokról* – A fogadott tapsolóról, a „claqueur”-ökről már az 1847. okt. 17-i cikkében is megemlékezett Jókai (l.: JCB 1. k. 327 : 98–101.), de még elítélőbben nyilatkozott róluk az 1856. jan. 8-án Keményhez írt levelében (l.: JKK 696.). Az *Egy magyar nábob* című regényének *A színházi csata* c. fejezetében is hosszan foglalkozik a párizsi színházi tapsolók szervezett seregével.
- 10 *Beleznay kert* – a mai Rákóczi úton, a hajdani Nemzeti Színház épülete közelében (l.: JKK 740.).
- 28 *az olymp* – itt: a karzat, a nézőtér legmagasabb és legolcsóbb helyének közönsége. A fizetett tapsolók is ezeket a helyeket foglalták el.
- 51 *Szilágyi Pál* (1790–1874) – 1806 óta szolgálta már a magyar színművészetet; a Nemzeti Színháznak alapításától kezdve tagja volt. A VU 1854. máj. 21-én közölte a hírt, hogy Szilágyi és Balog István „holtig tartó nyugdíjjal látatott el”. A valószínűleg Jókaitól származó híradás örömmel üdvözölte e tényt: „Tehát

Sor:

megértük végtére, hogy a ki ifjuságát a művészetnek áldozta fel, vénségére nem jut koldusbotra” (l.: VU 1854. 12. sz. 97.).

Balog István (1787–1873) — a magyar vándorszínészet egyik kiemelkedő tagja volt. 1818-ban az ő vezetése alatt kezdte meg előadásait a székesfehérvári magyar színház; az elkövetkező hét évben az ő munkássága révén emelkedett Székesfehérvár az egyik legjelentősebb magyar színházi várossá. A Nemzeti Színház 1839-től kezdve számította tagjai közé; sikert arattak színpadi művei is: a *Ludas Matyi című* zenés vígjátéka, a *Mátyás deák vagy a cinkotai kántor* című bohózata, s az *Argyrus és Tündér Ilona* című színműve.

62 *affectatio* — itt: tettetés, színlelés.

134

MAGYAR SZÍNÉSZET A LEGRÉGIBB IDŐKBEN (A legöregebb színészek egyikének jegyzeti után)

357–61.

- M:** I. VU 1857. márc. 15. 11. sz. 89–90.; a szerző neve a főcím alatt: „Jókai Mórtól”.
II. *Emlékeim* II. Bp. 1875. 34–39.
III. *Életemből* I. Bp. 1886. 108–12.
IV. *Életemből* I. Bp. 1898. NK. 96. k. 107–111.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 8 *sem publikum* (NK: *se publikum*)
 se Maecenás, se ujságíró (1875: *sem Maecenás, sem ujságíró*)
14 *mutatták meg* (1875: *mutatták be*)
33 B ... J ... (1875: *Benke József* NK: *Benke József*)
39 *riasztatni* (1875; NK: *riasztani*)
50 *talán* (1875: *tán*)
54 B ... J ... (1875; NK: *Benke József*)
56 *hideg volt még Magyarországon azon időben* (1875; NK: *hidegnek látszott még Magyarországon a klíma azon időben*)
62 *és ő* *kisegíti* (NK: *és kisegíti*)
67 *szívei is* (NK: *szíve is*)

Sor:

- 83 gondolat! a (NK: gondolat — a)
95 Sándli (NK: Sándi)
106 Kár, hogy ez a Virtus nem maradt utódaikra. (NK: — e mondat hiányzik. —)
111 itteni (VU: isteni — valószínű sh! —)
120 B... J... (NK: Laborfalvi Benke József)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím *A legöregebb színészek egyikének* — Laborfalvi Benke József (1771—1855), Jókai apósa, pályája kezdetén vándorszínészként majd az egész országot bejárta. A magyar színművészet történetével, elvi kérdéseivel is foglalkozott. *A theatrum célja és haszna* című röpirata 1809-ben, a *Pesten felállítandó magyar játékszínről* című írása 1832-ben jelent meg; az 1841-i *Magyar játékszíni almanach* részére megírta a *Nemzeti Játzó-Társaság történetét* (1806—10). Közben búcsút mondott a színészetnek, s 1820-tól Miskolcon a saját maga alapította leányiskolát igazgatta. De mint írásai, fordított és eredeti színművei mutatják, egészen sohasem fordított hátat a színművészetnek.
- 2 *Ernyei* — vagy Ernyi Mihály (1770—1820) színész, drámaíró és fordító; 1790-ben nem ő, hanem Kelemen László szervezte és igazgatta az első pesti magyar színjátszó társulatot; Ernyei tagja volt ennek a társaságnak. 1807-től újra Pesten játszott, de 1808-ban Wesselényi visszahívta Kolozsvárra, ahol már korábban is működött. 1812-ben betegség miatt visszavonult a színpadtól.
- 10 *A kis Erdély megelőzött minket* — az első állandó jellegű magyar kőszínház Kolozsvárt épült 1821-ben.
- 16 *alkottak egy szintársulatot, mely állandóul fővárosukban játszó* — Kótsi Patkó János vezetésével 1792-ben alakult hivatásos magyar szintársulat Erdélyben, Kolozsvárt, mely Wesselényi Miklós támogatásával évek hosszú során át sikerrel működött; 1821-ben állandó színházhoz is jutott.
- 23 *báró Wesselényi Miklós id.* (1750—1809) — hazafias szellemű, gazdag erdélyi főúr; az erdélyi színészet pártfogója. Anyagilag, eszmeileg — a kolozsvári szintársulat intendantsaként — sokat tett az erdélyi magyar színészet érdekében. Az *Eppur si muove* című regénye megírásakor az ő képe lebeghetett Jókai előtt Bálványd alakjának megalkotásakor (l.: JKK 22. k. 581.).
- 33 *B... J... — Benke József.*

Sor:

- 50 *e művészi köpüből talán rajt lehetne eresztetni* — Wesselényi 1806-ban két csoportra osztotta kolozsvári színészeit. Egy részük otthon maradt, más részük Erneyi vezetésével Magyarországra ment; Debrecenben, Szegeden, végül 1807–15 között Pesten játszottak.
- 52 *Murányi Zsigmond* — hol Pesten, hol ismét Kolozsvárott, Miskolcon, s más városokban játszott; színművei, drámafordításai is gazdagították a magyar színjátszást.
Kemény János (1778–1850) — kisebb megszakításokkal 1800–1827 közt Kolozsvárt színészkedett; tagja volt a pest-budai 2. magyar színjátszó társaságnak is.
Kántor Gerzson — híres komikus, „a pesti közönség bálványa” volt. 1810-ben nejével együtt elhagyták a 2. magyar színjátszó társaságot; hamarosan meg is halt.
- 53 *Simonfi György* — az erdélyi színtársulat tagja volt.
Andrád Elek, barátosi — erdélyi nemes, székely származású színész. 1805-ben lépett a színi pályára, ő is Magyarországra jött Wesselényi pártfogásával, de 1812-től visszatért Erdélybe s a színi pályát ügyvédséggel cserélte fel. Drámákat (*Zrínyi Miklós és az ő barátai*, *A kolozsvári szép leány*, *Hóra világ* stb.), verseket s egyéb műveket is írt.
- 54 *Nagy János* — az ún. „második magyar színjátszó társaság” tagjaként 1807–15 közt Pesten játszott; szerepeiben hősöket, zsarnokokat, vén szerelmeseket alakított sikerrel.
- 81 *praenumráltak rá* — itt: előjegyeztették magukat a meghívásra
- 95 *Sándli* — helyesen: Jandl Antal, Czibulkával együtt 1801-től a pesti német színház bérlője, igazgatója.
Czibulka Alajos (1770–1858) — 1801-től a pesti német színház bérlőtársa, 1808-tól bérlője; ekkor kötött vele szerződést Pest városa, hogy a magyar színészek is játszhatnak hetenként kétszer az 1774-ben épült, a mai Régiposta utca Duna felőli végén állt Rondellában működő német színház épü etében. Erről a korszakról írta az *Eppur si muove* című regényében Jókai: „Otthonotok még nem volt; saját háza még nem volt Magyarország fővárosában a magyar színészetnek. Idegen művészet háza fogadott be zsellérül, idegen színigazgató engedett át számotokra kegyelemből egy napot egy héten: a legrosszabb, a legsóványabb napot: a pénteket” (JKK 23. k. 245 : 3–7.).
- 102 „*A Virtus próbaköve*” — Kotzebue *Virtus próbaköve a szerencsétlenség* című színműve 1807-ben, Erneyi fordításában került színpadra Pesten.
- 113 *Darvas Ferenc* — udvari tanácsos, Pest megye küldötte. 1807-ben

Sor:

- Wesselényi rá bízta az Erdélyből jött, Ernyi Mihály által vezetett színtársulatot. Tagja lett 1808-tól a színtársulat felügyelő bizottságának.
- 114 *Mérey Sándor* (1779–1848) — kir. kamarás, 1807-től tagja a pestmegyei magyar színésztársasági felügyelőbizottságnak. 18 színművet fordított magyarra, s bemutatták egy eredeti művét is, a *Szabolcs* vezért.
- 115 *Kulcsár István* (1760–1828) — a *Hazai és Külföldi Tudósítások* című lap szerkesztője, egy időben a színház vezetője.
Vida László, Fegyverneki (1770–1831) — Pest megyei földbirtokos, táblabíró; az első pesti magyar színtársulat intendánsa. Saját pénzén ő bérlelte ki a mai Tanács körút 7. számú, 1966-ban lebontott épületben levő un. Hacker szálát, s ő alakíttatta át színházi előadások számára.
- 120 *B . . . J . . .* — a második magyar színjátszó társaságnak a művelt Benke volt legfőbb művészi irányítója; 1815-ben a pesti magyar társulat széteszlott.
- 122 *a mult évben* — nem a „mult évben”, hanem 1855-ben halt meg Laborfalvi Róza édesapja.

135

KAKAS MÁRTON IMITT-AMOTT

[1857. márc. 22.] 361–66.

- M:** I. VU 12. sz. 90.; a 95–128. sorokat átvette a Hf is (l.: 1857. márc. 24. 68. sz. 300.).
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 80–84.; XXXV. *Levél. Egyről másról* címen.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 2 mellyben az fel (1860: melyben fel)
12 a kiket (1860: kiket)
14 e mai (1860: a mai)
18 arcáján (1860: arcán)
31 levesmerő (1860: levesmérő)

801

Sor:

- 33 *van valami* (1860: valami)
43 *fenmaradt* (1860: fenmaradó)
többé (VU: többi — vsz. sh! —)
44 *azon drámákat és* (1860: azon *adomákat és*)
59 *gyümölcsök között* (1860: gyümölcs közt)
67 *és így* (1860: s így)
68 *sorjegyzékben* (1860: a sorjegyzékben)
69 *Encznél* (1860: Entznél)
72 *nehány* (1860: néhány)
77 *spanyol királyi udvar* (1860: spanyol udvar)
84 *tanította* (1860: tanította)
91 *a kritikust* (1860: kritikust)
92 *azután* (1860: aztán)
95–128 (1860: — e sorok — a hozzá tartozó lábjegyzettel együtt —
a kötetkiadásból hiányoznak —)
132 *hiják* (1860: hijják)
134 *Órá értették* (VU: Óráértették — sh! —)
137 *adta át* (1860: adta neki át)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 2 *olyan szerepben, a melyben az fel sem lépett* — Meg sem nézett darabról írt kritikákról tréfálkozott már a 115. sz. cikkében is Jókai (l.: JKK 303 : 31–40.).
4 *Ellingerné* — a Nemzeti Színház alt énekesnöje.
9 *mint az éhes oroszlán* — a Jókai által igen gyakran idézett szó-
lásra nézve l.: az 1. sz. írást és jegyz. (JKK 11 : 207.; 589.).
11 *az amerikai mumiákat* — E látnivalóról ily hirdetés jelent meg a
lapokban: „Ma szombaton, 1857. febr. 14-én történik a 2–3000
éves peruai és egyiptomi mumiákból stb. álló természettani gyűj-
teménynek megnyitása s az erre nézve a fel-dunaparton felállított
bódében naponkint reggeli 10 órától esti 6 óráig a tisztelt közön-
ség számára nyitva álland. Bemeneti díj egy személyért 20 pkr.
Stieglitz Anversből” (l.: PN 1857. febr. 14.).
21 *acquisitor* — itt: megszerzője.
24 *dr. Hartung Mihály pomádéja* — az egykori hirdetések szerint
chinahéjolak és más növényi anyagokból készült hajkenőcs (l.:
PN 1857. jan. 22., stb.).
46 *itt a meztelen ló.* — A múmiákat kiállító mutaványos két héttel
később újabb szenzációval szolgált: „A legnagyobb természeti
ritkaság a meztelen telivér ló Farida Kő-Arábiából. Mától vásár-

Sor:

- naptól fogva naponkint reggel 10–6-ig. A nézőhely a Fel-Dunaparton, a cs. k. rendőrigazgatóság átellenében.” (l.: PN 1857. márc. 1.).
- 59 *nyolc fontos* — kb. 4 kg.
- 69 *Encz* — Entz Ferenc orvos és kertészeti szakemberre nézve l.: 49. sz. cikk jegyz. JKK 674.).
- 72 *Laczinna Oszkár* — a zongoraművész nevét nem ismeri a zene-történet; neve nem szerepel a szaklexikonokban sem.
- 78 *a királynővel* — Izabella királynővel, ki három éves korától, 1833. szept. 29-től volt Spanyolország uralkodója.
- 79 *a portugál király* — az 1853–61 közt uralkodó V. Pedro anyja, II. Maria da Gloria királynő második férje Szász-Koburg-Gotha-Koháry Ferdinánd hg. volt. Rá vonatkozó bejegyzés van 1858-ból is a 6. (XXIV.) noteszben. (Följegyz. I. 235.).
- 92 *az utóbbi pedig még nagyobbnak, mint az előtt* — bizonyára Gyulaira vonatkozó gúnyos célzás, aki külföldön írta a magyar színjátást túl szigorúan bíráló Ristori-kritikáját (l.: a 64. sz. cikket és jegyz. JKK 171., 694.).
- 95 *a „cz” miatti nagy hadjárat be van fejezve* — ezekben az években, ill. hónapokban folyt a harc a Magyar Tudományos Akadémia keretén belül, hogy a „c” hang írásbeli jelölésére ezidőben használt „cz” továbbra is megmaradjon-e, vagy inkább az egyszerűbb írásmód, a „z” nélkül írt „c” váltsa-e föl? Sokan, így Jókai is, a „cz” mellett törtek lándzsát; ő maga következetesen ki is tartott mellette, és több tréfás cikkében gúnyolódott a szimpla „c” írásán (l.: a 141. és 250. sz. cikkeit.). Noha az Akadémia már 20 évvel korábban, egy Vörösmarty által szerkesztett cikkben javasolta a betűegyszerűsítést, a tudóstársaság csak 1856-ban foglalt állást a „z” elhagyása mellett, s használta saját kiadványaiban az egyszerű c-t. De nem sokáig. Az 1857. febr. 23-i nyelvtudományi osztályülést — Bugát Pál indítványára — ismét a „cz” kérdése foglalta el: a többi osztály tagjai ugyanis nem nyugodtak bele a nyelvtudományi osztály döntésébe, s ragaszkodtak a kérdés újabb megvitatásához (l.: MS 1857. márc. 22.). Az akadémia másodelnöke erre márc. 2-ra közös vitára hívta meg valamennyi osztály képviselőjét. Ezen — hogy kinyilvánítsák a többi osztályok illetéktelenségét — a nyelvtudományi osztály tagjai csak részben vettek részt. Kubinyi Ferenc — megnyitván a vitát — javasolta, hogy a megjelentek egyszerű szavazással döntsének. Fogarasi János, a nyelvész, fenntartva a „c” helyessége melletti véleményét, mivel a közönség sem pártolja az újítást, a surlódás elkerülése

Sor:

- érdekében maga sem ellenezte tovább a „cz” használatát. Az ülés végül is — bár nem egyhangú vélemény alapján —, az eddig követett írásmód, a „cz” használata mellett döntött (l.: MS 1857. ápr. 8.). A szimpla „c” írása mellett ezek után csak egyesek, egyes lapok így a Hf, majd a MS maradt meg. E márc. 2-i ülés döntésére vonatkozik Jókai megjegyzése, hogy a „hadjárat be van fejezve”. (Ezekre az ülésekre utal Jókai a 141. sz. cikkében is, JKK 380.).
- 97 *mult József napján* — azaz 1857. márc. 19-én; az eredményhirdetés azonban nem akkor, hanem már 18-án megtörtént; a döntés a 16-i zárt ülésen született (l.: MS ápr. 8.).
- 99 *A bírálók véleménye szerint* — A 100 aranyos pályadíj bírálói a szomorujátéknál Eötvös elnöklete alatt Czuczor, Csengery, Egressy és Tóth József, a vígjátéknál Kemény elnöklete alatt Gaál József, Tóth Lőrinc, Feleky Miklós és Szigeti voltak. „A szomorú játék bírálói kijelentvén, hogy a kilenc pályamű között egy sincs, mely nem mondjuk, a dramaturgia főbb kellékeinek, de színi irodalmunk jelen állásának is megfelelné, mint viszonylagos becs-csel bírót »Béldi Pál«-t emelték ki” — idézi a bírálati jelentést a PN. A vígjátékra nézve némileg kedvezőbb volt a bírálók ítélete: „Egy sincs ugyan (. . .) mely általános becs szerint jutalmat vagy kitüntetést érdemelne: de van vagy három, mely több tekintetben figyelmet és előadást érdemel. Jutalmazásra a »Mama« című vígjáték lón ajánlva” (l.: PN 1857. márc. 18.). Jókai e cikkének megjelenése után két nappal, márc. 24-én a Hf is kifogásolta e bíráló-bizottsági jelentés szigorú hangnemét; közölte ugyanakkor Jókai cikkének a pályázattal foglalkozó részletét is.
- 103 *apellatorium forum* — fellebezési fórum.
- 104 *mint a Ráday jutalomnál* — utalás az előző évi 40 aranyos vígjáték-pályázatra (l.: a 94. és 98. sz. cikket és jegyz. JKK 249., 262; 742, 750.).
- 107 *Becsületszó* — Szigeti József pályadíj-nyertes vígjátéka.
- 114 *A P. N.*-a* — a PN, ismertette a bírálók fenn idézett jelentését, csillag jellel kommentárt is fűzött hozzá. A lap szerint az derült ki a jelentésből, hogy „a szomorujátékra kitűzött jutalmat egy abszolút rossz darabnak” adják, ez azonban ellenkezik a jutalmat kitűző gr. Teleki József szándékával. Egy ennyire rossz mű ugyanis nem érdemel 100 aranyat, mivel — a pályázat céljától eltérően — nem is adható elő a színházban. „. . . az alapító nem a legkevésbé rossznak, hanem a legjobbknak szánta a jutalmat” — figyelmezteti a közvéleményt a lap, s végezetül nem a legjobb

Sor:

indulattal hozzáfűzi: „Kiváncsiak vagyunk arra, hogy dráma-bíráló színházi választmány elfogadja-e előadásra az akadémia által rosznak állított koszoruzott művet?” (l.: PN 1857. márc. 18.).

A PN márc. 24-én válaszolt Jókai e levelére. A névtelen cikkíró szerint „Kakas Márton a Teleki-féle pályanyertes művekről tett észrevételünket balul fogta fel”, és visszautasította Jókainak azt a vádját, hogy ők mintegy megfenyegették volna a dráma-bíráló választmányt. A PN utóbb még számtalan támadásra kényszerült válaszolni. Ápr. 10-én Dobsa és Kövér Lajos Hf-beli (68. sz.) támadására reflektált, 17-én Vajda János cikkére felelt: „Azt sem vitattuk, hogy a kritika nem tévedhet: csak azt állítottuk, hogy tudományos kérdésekben — s az aethetica is tudomány — egy szakértő ítélete többet ér a tudományos előkészültséggel nem bíró közönség véleményénél”.

Jókai is többször visszatért még az akadémiai bírálóbizottság ítéletére, s az ezzel kapcsolatos vitára. Így a 138. és 172. sz. cikkekben (l.: JKK 370., 488.).

127 *hogy azok színpadra ne is kerüljenek, nem kell imádkozniok.* — A be-küldött — de nem nyert — történeti művek közt Jókai *Dózsa György* című tragédiája is szerepelt. A bírálók közül Egressy ezt tartotta a legjobbnak, s ennek kívánta adni a 100 aranyos pályadíjat (l.: MS ápr. 8.). — A mondat végén csillag utal a lapalji, talán Pákh-tól származó jegyzetre: „Igaza van, Márton bácsi. Nincs más mód, mint bevárni az időt, melly »el léssen jövendő, ítélni eleveneket és holtakat.« — Boldog, a ki ettől nem tart. Szerk.”

130 *a Carl színházban* — Nestroy (l. alább) által igazgatott színház. ez az *ő Liliomfia* — a Szigligetire vonatkozó bekezdés 1930-ban az ErdMúz c. folyóiratban is megjelent (371 — 72.): Rajka László *A német „Liliomfi” közvetítője* című cikkében perdöntő bizonyítékként közölte Jókai sorait, hogy a németül *Umsonst* címen, Nestroy neve alatt adott színmű valóban Szigligeti *Liliomfija*; hisz Jókai ekkor egy házban lakott Szigligetivel (Magyar u. 21.), tőle magától a leghitelesebben értesülhetett az eseményekről. De hiába jelent meg annak idején Jókai írása, hiába adta hírül a Hf, hogy Szigligeti „Nestroy részéről az »Umsonst« fejében jelentékeny kártérítésről biztosított” (l.: 1857. 66. sz. 290.), hosszú ideig tartotta magát az a tévhit, hogy Szigligeti plagizált Nestroytól. Csak e század elején, Bayer József, Császár Elemér és Weber Arthur kutatásai nyomán kezdett világhossá válni, ho-

Sor:

gyan került Szigligeti műve más neve alatt a bécsi színpadra (l.: EPhK 1908. 192–204., 328–29.; 646.; 1911. 365–7., 505–6.).

Kutatásaik nyomán annyi világossá vált, hogy Johann Nep. Nestroy (1802–1862) osztrák színműíró, ez időben a bécsi Carl Theater igazgatója a Jókai által is említett „K. magyar táncos”-tól, azaz Kaczér Ferenc balettmestertől kapta Szigligeti művének németre fordított szövegét. 1856. júl. 18-án barátjához írt levele szerint már ekkor szorgalmasan dolgozott az átdolgozáson, de – mint írta – a közönségnek erről az átdolgozásról nem szabad tudnia, mert névtelenül kívánja előadatni művét. Mire azonban Nestroy elkészült az átdolgozással, nem névtelenül, hanem – 1857. márc. 7-én – már saját neve alatt hozta színre Szigligeti átkeresztelt, elrontott színművét.

Kaczér 1932-ben előkerült, és Rexa Dezső által közölt Szigligetihez írt levele aztán még világosabbá tette, hogyan került Szigligeti műve Nestroyhoz. Kaczér 1855. máj. 19-én, Bécsben kelt levelében, sürgős választ kért Szigligetitől: belemegy-e abba az alkuba, hogy Nestroy a darab elfogadása után 50 pft készpénzt adna, továbbá minden előadás bruttó jövedelméből 5%-ot. „Ha ezen föltételek neked tetszenek és azokat felében velem osztani akarsz, tehát küld azonnal a »Liliomfi«” stb. (l.: Rexa: *A Nemzeti Színház levelesládájából*. ItK 1932. 191.). Valószínű, hogy miután Szigligeti nem ment bele az alkuba, Kaczér Nestroy-nak adta a darab szövegét, s utána talán az osztrák színingazgatóval osztozkodott.

- 140 egyikét *ama panaszos száz aranyoknak* – mivel mind a tragédia, mind a vígjáték díját Szigligeti nyerte el, összesen 200 aranyat kapott. A „panaszos” jelző a PN idézett cikkére utal, mely kétségbe vonta a pályadíj kifizetésének helyességét.

136

KAKAS MÁRTON A SZÍNHÁZBAN

[1857. ápr. 12.] 366–67.

- M:** I. VU 15. sz. 122.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. 92–93.; XXXVI. *Levél. Gabriela* címen.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 1 oroszlán (1860: oroszlány)
- 4 Nro 1. (1860: Nro 1-mo)
- 10 Nro 2. (1860: Nro 2-do)
- 14 Nro 3. (1860: Nro 3-io)
- 19 Nro 4. (1860: Nro 4-to)
- 21 rajtok (1860: rajtuk)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Gabriela* — A *Gabriela* vagy: *Szlv és művészet* című 6 felvonásos dráma, Fortis Leo nevű olasz író alkotása a szabadságharc után Olaszországban katonáskodó Csépy Pál fordításában, ápr. 1-én került bemutatásra. Bulyovszky Lilla alkalmazta magyar színpadra. Greguss krónikája szerint a darab „a bírálat színvonalán alul áll”, és kár volt a fordítás, a színre alkalmazás és a szereptanulás fáradságát vesztegetni rá (l.: PN 1857. ápr. 4.).
az *erős oroszlán* — a szerző nevének szó szerinti fordítása. Az olasz szerző a Hf korabeli tudósítása szerint „a mostani olasz költők jelesbike. Művével ujabban a párisi lapok is gyakran foglalkoznak” (l.: ápr. 2.).
- 23 *executio* — itt.: kivégzés (ítélet végrehajtás).
- 31 *mellyben ragyogó alkalom adatik a személyesítő művésznőnek* — a főszerepet Bulyovszkyné alakította, aki saját maga számára alkalmazta színre a darabot.
- 40 *fortes creantur fortibus et bonis* — „hőstől, deréktől hős fiu származik” (Erdődy János ford.); idézet Horatius *Ódák* 4. k. 4. (*Ad Romam*) 29. s.

137

SZIGLIGETI

367—70.

- M:** I. VU 1857. ápr. 26. 17. sz. 137.; *Jókai Mór* aláírással.
- II. *Emlékeim* I. Bp. 1875. 99—102.
- III. *Életemből* II. Bp. 1887. 353—356.; a cím alatt téves dátum: 1875.

807

- IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK: 97. k. 274–77.; ua.
 V. *Írói arcképek*. Bp. 1955. 271–73.; Bisztray Gyula jegyzetivel.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 5 Szerepi (NK: Szepi)
 9 s *tanulmányai* (1875: s *tudományai*)
 felküldék (NK: felküldték)
 14 mint az (1875; NK: mint azt)
 19 maradt annak (NK: marad annak)
 25 *Következtek* (NK: *Következett*)
 27 *Al Endre* (1875: *Al Endre*)
 28 Kinisi (1875; NK: Kinizsi)
 37 irt! (1875; NK: irt! (*Azóta százat.*)
 40 Kinisi (1875; NK: Kinizsi)
 48 stb. (1875; NK: stb.* [Lapalji jegyzetként:] *Midőn e sorokat írom, még akkor Béli Pál nem adatott elő.*)
 53 három színművének (NK: három népszínművének)
 56 előadása után (1875: előadás után)
 73 elemet, s tiszta (NK: elemet, tiszta)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím Szigligeti Ede ez időben a Nemzeti Színház titkára volt.
 45 *nem vetem szemükre a bírálóknak, a mit e mű ellen vétettek* — a Nővilág nem sokkal előbb, 1857. márc. 29-én ugyancsak az egykori bírálók szemére vetette, hogy a díjat — a nagysikerű *Szökött katona* helyett — „az akkori bölcs bírák a halva született »Kalandor« című fércelménynek ítelték” (l.: 189.).

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. ápr. 26.] 370—71.

- M:** I. VU 17. sz. 142.
 II. a) *Kakas Márton tolltára* II. Pest 1860. 99—100.; XXXVII. *Levél. A mama címen.*
 b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.;
 ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 8 *illet* (1860: *illet*)
 ha *egyik érdemes kollegám* (1860: ha *egy* kollegám)
 9 *vivátozók* (1860: *vitázók*)
 26 s *én* (1860: *és én*)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *A mama* — Szigligeti vígjátékát ápr. 17-én mutatta be a színház.
 8 *ha egyik érdemes kollegám hangokat hallott* stb. — Gregussnak a PN aug. 21-i számában megjelent fanyalgó kritikájához („Valamint a személyekben, úgy a helyzetekben sincs igazi komikum”) a „Szerk.” — Pompéry János — az alábbi szavakat fűzte: „A jelen vígjáték előadásakor különösen feltűnt, hogy a legharsányabb szavazóknak, a kik az akadémia fölött itélni akartak, még meg sem csattant a hangjok.”
 26 *a közönség jól mulatta magát* — a MS kritikusa is hasonlóképp nyilatkozott: „a vígjáték jól mulattatja a közönséget, melynek értelmeseb része kétségkívül e vígjátékot nem ugyan a legjobb, de mégis csak jobb vígjátékaink közé sorozandja” (l.: *Magyar Nemzeti Színház*. MS 1857. ápr. 19.).
 26 *nem vagyok elég bátor abba a vitába beleszólni* — a Teleki pályázat eredményhirdetése nyomán feltámadt vitára nézve l.: a 135. sz. cikket és jegyz. (JKK 364, 804—5.).

VISZONZÁSUL

371—72.

M: MS 1857. ápr. 30. 98. sz. 397.; Jókai Mór aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím A MS ápr. 30-án, Jókai e cikke előtt, az általában meglehetősen népszerűtlen Török Jánosnak (kinek a MS-tól való elkerülésére nézve l. JKK 558—59. és számos adat: Angyal Dávid: *Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése* Bp. 1926.) egy, A „Magyar Sajtó” tiszt. közönségéhez! című, Jókai érdemeit, tehetségét melegen méltató nyilatkozatát közölte. Ebben Török bejelentette, hogy — miután 1857 elejétől más lett az általa alapított lap felelős szerkesztője — most szerkesztő-társként is kilép a szerkesztőségből: „A »Magyar Sajtó« szerkesztése körül elvállalt tisztemet tehát leteszem, míhelyt kijelölt érdemes utódom, Jókai Mór urnak körülményei helyembe léphetni megengedik”. E Jókait melegen méltató cikkére született „vizonzásul” Jókai udvarias hangú válasza. Két nappal később a lap kiadótulajdonosa, Heckenast is segített Töröknek menteni a látszatot, hogy önszántából, már régebb óta kifejezett saját akaratából vált meg a laptól (Heckenast és Török nyilatkozatát l.: MS máj. 2. 407.). A szerkesztőváltás valójában nem most, hanem csak jún. 6-án történt meg; az nap búcsúzott Török véglegesen a laptól, s akkor jelent meg a lapszerkesztő Hajnik Károly és Jókai közös programja.

KILIAMERON

[1857. ápr.] 372—80.

- M: I. NT 5. füz. ápr. [26. előtti napokban] 95—99.
 II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860.; főcím és sorszám nélkül.

65–67.: *A rejtélyes csontváz.*

73–75.: *Mikor ebédre hívsz valakit, megmond, hogy hová?*

97–101.: *Melyik hát a jobbik?*

b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest, 1871.; ua.

III. *Életemből* III. Bp. 1887.; csak az első a *Kiliameron* sorozatban, a többi külön: 131–33.: 2 *A rejtélyes csontváz.* — 140–42.: *Mikor ebédre hívsz valakit, megmond, hogy hová?* — 143–48.: *Melyik hát a jobbik?*

IV. *Életemből* I. Bp. 1898. NK. 96. k.; ugyanúgy. 405–407: 2. *A rejtélyes csontváz.* — 412–13.: *Mikor ebédre hívsz valakit, megmond, hogy hová?* — 414–17.: *Melyik hát a jobbik?*

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 12 egy *kissé* (1860: egy *kicsit*)
62 *semmirevaló* (NK: *semmirekellő*)
79 *otthon* (NK: *otthona*)
116 *ténsasszony* (1860: *tensasszony*)
117 *kiáltá* (1860: *kiálta*)
119 *másutt.* (NK: *másutt?*)
131 *híták* (NK: *hivták*)
142 *szüléiről* (NK: *szülőiről*)
150 *tudom, hogy a* (NK: *tudom, a*)
155 *semmiházi; de tovább* (NK: *semmiházi, én tovább*)
156 *sem satöbbi* (NK: *sem stb*)
200 *gyapju? dicsekedett, milyen* (NK: *gyapju; dicsekedett, hogy milyen*)
221 *ujdonuj* (NK: *újdonaúj*)
234 *procentre* (NK: *percentre*)
238 *zsebemben,* (NT: *zsebemben? — vsz. sh! —*)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím A „*Kiliameron*” sorozat első darabja a NT előző, 1857. febr. 22-i, 4. füzetében jelent meg.

A rejtélyes csontváz — vö. 2. (XXI.) notesz *Följegyz.* I. 86.

38 *az minden doctornak van* — a *Politikai divatok Drága vércseppek* című fejezetében Judit ijed meg Melchior doktor szobájában a letakart csontvázról (l.: JKK 14. k. 185–86.).

- 43 *baccalaureatus* — itt: tanulmányait bevégezt, orvosi diplomát nyert.
 65 *Mikor ebédre hívsz valakit* — vö. 2. (XXI.) notesz. *Följegyz.* I. 87.
 71 *matiné* — itt délelőtti fogadás.
 75 *újjvilág-utca* — a mai Semmelweis utca a belvárosban.
 125 *Melyik hát a jobbik?* — vö.: 2. (XXI.) notesz. *Följegyz.* I. 86.
 133 *juratériára* — jogra.
 139 *a terminus végén* — itt: a semester, az egyetemi félév végén.
 145 *makabasztalnál ülni* — a makao (baccarat) hazárdjáték (l.: *Kártyakódex* 1898. 143. Jókai is írt bele cikket.)

141

A SZÁMÚZÖTT „Z”

380—88.

- M:** I. NT 5. füz. 1857. ápr. [26. előtti napokban]; aláírás nélkül.
 II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860. 109—14.
 b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.
 III. *Életemből* III. Bp. 1887. 289—93.; csak az 1—92. sorok.
 IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 363—65.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 1 reláció (1860: reláció)
 16 oly rebellisek (NK: olyan rebellisek)
 29 gondolkozásra (1860: gondolkodásra)
 40 „piko”-nak (NK: „kipó”-nak)
 42 ábécés (1860: abécés)
 48 megalapítva (NK: megállapítva)
 53 mathematiczai (NK: mathematicai)
 55 tesz pontos (1860: tesz a pontos)
 63 mi 150 (NK: mi a 150)
 75 levén (NK: lévően)
 80 protocollumban (NK: protocollumba)
 90 megnyuxunk (1860: megnyugxunk)
 92 czompossessorok (1860: compossessorok)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím A Magyar Tudományos Akadémia 1857. márc. 2-i teljes ülésén úgy foglalt állást az újra és újra fellobbanó, s a megelőző hetekben újra napirendre kerülő vitában, hogy a magyar helyesírás a „c” hang jelölésére írásban továbbra is megtartja a „cz” használatát. De miként az ülésen, a szélesebb közvéleményben sem törődött bele mindenki e döntésbe. Hiába írta a „cz”-párti Jókai nagy örömmel már márc. 22-én, hogy a „cz miatti nagy hadjárat be van fejezve” (l.: 135. sz. cikk JKK 364 : 95., 803.), a MS nem sokkal utóbb nyilatkoztatta ki, hogy búcsút vesz a „cz” betűtől, a továbbiakban csak az egyszerű „c” betűt használja. Bizonyára erre a döntésre vonatkozik Jókai cikke, s cikkének címe.

Más lapok is foglalkoztak ez időben e széles rétegeket foglalkoztató kérdéssel. Hatással lehetett Jókai e cikkének megírására a Vajda János által szerkesztett Nővilág ápr. 5-i *Pesti élet* című rovata is, mely nemcsak a MS döntését adta híriül, hanem a Jókai által is közölt nyakatekert nyelvű akadémiai előadásból is idézett. (A Nővilágnak ugyanez a száma Jókaitól is közölt egy novellát, a *Valdivia* című elbeszélést a *Dekameron*ból.)

1 reláció — jelentés, tudósítás.

7 *Egy ízben már kimondatott* — utalás az akadémia márc. 2-i döntésére,

8 *a c és z betűk valóságos házasságtörésben élnek* — A Nővilág említett cikkében ez áll: „én jót merek jósolni az ostromlók seregének, kik a szép z-t, a c törvénytelen hitestársát el akarják választani mindörökre” (13. sz. 206.).

10 *edictaliter* — rendeletileg.

12 *Ferenket* — a Ferenc és a többi név elferdítésével azt akarja igazolni Jókai, hogy ha csak egyszerű „c”-t írnak a „cz” helyett, a latin nyelvhez, írásmódhoz hozzászokott kortársak a szimpla „c” betű láttán „k” hangot fognak ejteni, k-nak olvassák a c betűt.

Bloczh Mórik — Bloch Móric, azaz Ballagi Mór (1815–1891) nyelvész, teológus; 1855-től a pesti ref. teológiai akadémia tanára

13 *Cucor* — Czuczor Gergely

14 *Nagy Ignák* — Nagy Ignác

15 *Cavaignac*, Louis Eugène (1802–1857) — francia tábornok, majd politikus.

21 *horribile dictu* — horribile dictu: még kimondani is szörnyű.

22 *leveles tagjai* — levelező tagjai

Sor:

- feltámadának a z betű helyreállítása végett* — az Akadémia e kérdéssel foglalkozó üléseire, határozatára nézve l.: a 135. sz. cikket.
- 40 „*piko*” — a *Kiskirályokban* írja Jókai: „Amióta csak Tanusvárott gimnázium van, mindennap kapnak a bennlakó szegény diákok egy cipócskát . . . Ezt a debreceni diákok úgy hívják, hogy *pico*” (NK. 74. k. 79.; l.: az *Eppur si muove* jegyzetében is; JKK 22. k. 532.).
- 85 *purissime* — itt: tökéletesen, egytől egyig jelentésben.
- 92 *czompossessor* — közbirtokos.
- 95 „*kitör a koporsóból és eget kér*” — szabadon idézve Berzsenyi Dániel *Felsőbüki Nagy Pálhoz, az országgyűlés alatt* c. verséből: „A derék nem fél az idők mohától / A koporsóból kitör és eget kér” . . .
- 96 *egy tudós nyelvvalakító* — Bugát Pál (1793—1865) orvos, egyetemi tanár, nyelvújító, az orvosi és természettudományos magyar szaknyelv megalkotója adta elő a Jókai által is idézett nyakatekert szöveget az Akadémián (l.: a *Nővilág* id. cikke).
- 116 *uti infra* — miként alább (következik).

142

ELLENTÉTEK

387—88

- M:** I. NT 5. füz. 1857. ápr. [26. előtti napokban] 106.; aláírás nélkül.
- II. *Életemből* III. Bp. 1887. 149—50. (Csak a második része!)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- E cikk azokkal az írásokkal mutat rokonságot, melyek szerint a magyar embert semmi sem tudja nagyon kihozni a sodrából, még a nagy látványosságok, különleges események, természeti csapások sem (l.: a 123. sz. cikket és jegyz. JKK 322, 783.).
- 40 „*Rathen Sie*” — találja ki. (A NT majd az *Életemből* szövegében is a „*Sic*” után kérdőjel van; bizonyára sajtóhiba, azért elhagytuk.)
- 62 *Fridrik* — valószínűleg II. vagy Nagy Frigyes porosz királyról van szó, akit Jókai a 12. sz. írásában is említett (l.: JKK 58: 17. és jegyz. 614.).

EGY OROSZORSZÁGBA JUTOTT LEVÉL SORSA

389—90.

- M:** I. NT 5. füz. 1857. ápr. [26. előtti napokban] 107.; aláírás nélkül.
 II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860. 117—19.
 b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 10 néhány (1860: néhány)
 18 s a bundámat (1860: s bundámat)
 22 néhány (1860: néhány)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím A cári „orosz postajárás”-ra vonatkozó bejegyzést, és az itt idézethez nagyon hasonló levél szövegét 1.: 2. notesz. *Följegy. I.* 66., 88.
- 6 *Mult évben* — 1856-ban — a márc. 30-i párizsi béke megkötéséig — még tartott az orosz—török, ún. „krími háború”.
egy lengyelországi kereskedő — Lengyelország nagy részét először 1772-ben osztotta fel egymás közt a három nagyhatalom: Orosz-, Poroszország és Ausztria. Az 1814/5-i bécsi kongresszus — Lengyelország akkor már negyedszeri felosztása alkalmával — a Varsói Hercegséget Oroszországnak juttatta. Így a Jókai által említett Dobryzin nevű helység, (a mai Dobryzn, Varsótól nyugatra fekvő városka) ez időben Oroszországhoz tartozott.
- 9 *Fehértemplom* — egykori bántsi, ma Bela Crkva néven a jugoszláviai Vajdaságban található városka.
- 13 *gledícsia* — gledícsia (népies nevén krisztustövis, lepényfa); nagy, több centi hosszúságú tövisei miatt védőkerítésül, élőszövénynek ültetik.
- 19 *a tarnogrodi* — ma is meglevő lengyel városka, nem messze Przemysltől északra.
- 23 *contrebande* — csempészet.
- 32 *liblini* — lengyel város, Tarnogrodától vagy 100 km-re északra.

Sor:

- 45 *a plocki* — Varsótól északnyugatra, a Visztula partján fekvő helység; innen már csak mintegy 30 km a levél rendeltetési helye, Dobrzyn.

144

NÉPSZOKÁSOK A MAGYAR SZINÉSZEK ORSZÁGÁBÓL

391—94.

- M: I. VU 1857. máj. 3. 18. sz. 146.; *Jókai Mór* aláírással.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 104—8.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.;
ua.
III. *Emlékeim* I. Bp. 1875. 40—44.
IV. *Életemből* I. Bp. 1886. 113—17.
V. *Életemből* I. Bp. 1898. NK. 96. k. 112—15.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 3 többiekétől (1875; NK: többiektől)
7 *voltam szerencsés* (1860: szerencsés *voltam*)
12 *egyaránt* (1860: egyiránt)
13 *közönségnek* (1875; NK: *társaságnak*)
18 és a primadonna (1860: és primadonna)
mulasztásaiért (1875: *mulasztásai felett* NK: *mulasztásai fölött*)
ki két percet (1860: *ki percet*)
21 *azon felül meg* (1860: *azonfelül még meg* 1875: *azonfelül még is*)
25 *ügyelőknek, rendezőknek* (1875: *ügyelőnek* NK: *ügyelőnek, rendezőnek*)
27 *világi bíróság* (NK: *világbíróság*)
30 *haragunni* (1875; NK: *haragudni*)
31 *ítélték* (1875; NK: *ítélik*)
34 *az csak* (NK: *ez csak*)
43 *azután* (1875; NK: *aztán*)
53 *pontban* (1875; NK: *pontosan*)
72 *ur semmi áron meg* (1875; NK: *úr meg*)
79 *gyógyítás költségeit* (1860: *gyógyítási költségeit*)
és midőn (1860: *s midőn*)

Sor:

- 86 is neki fuorát (1860: is fuorát)
103 megy sorsa (NK: megy a sorsa)
109 miért e (NK: mért e)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 6 *mint turista* — Jókai — felesége révén — külső szemlélőként, de közlelről ismerhette meg a színészek életét; e cikkhez hasonlóan, belülről ábrázolja mulatságaikat a 165. sz. cikkében is (JKK 468.).
10 *kafferek* — Dél-Afrika őslakosságának, a bantu-néger törzseknek elavult összefoglaló neve.
12 *Lycurgi törvények* — Lycurgos (Lükurgosz) az ókori Spárta legendás törvényhozója volt i. e. 800 körül; a később kialakult szigorú spártai törvények eredetét mitikus alakjához fűzték.
27 *Araeopag* — az ókori Athén legfőbb törvényszéke; általában nagy tekintélyű bíróságot jelent.
84 *mit Ristorinál legtöbben bámultak* — 1.: a 114. sz. cikket és jegyz. JKK: 300 : 6; 772.).
86 *fuorát* — „hogyan volt”-ot, hangos tetszésnyilvánítást, „brávó”-t.
93 *Bartha János (1798—1852)* — a Nemzeti Színház tagja volt; 1858-ban Latkóczy Lajos festette meg arcképét a Nemzeti Múzeum számára.
98 *mint a széthullott kéve* — utalás Tompa *A gólyához* c. versének „Mint oldott kéve, széthull nemzetünk . . .!” sorára.

145

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. máj. 3.] 394—96.

- M:** I. VU 18. sz. 150.
II. *Írói arcképek*. Bp. 1955. 275—76.; Bisztray Gyula jegyzeteivel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Béldi Pál* — Szigligeti pályadíjnyertes műve ápr. 24-én került először, 30-án másodszor színre. Jókainak a szintén pályázó *Dózsa György* című drámája elől vitte el a pálmát, bár a bíráló-

Sor:

bizottságban helyet foglaló Egressy Gábor Jókai művét tartotta jobbnak (l.: a 135. sz. cikk jegyz. JKK 805.).

Béldi Pál (1621—1679) — erdélyi főúr, II. Rákóczy György, majd Apaffy Mihály egyik legbizalmasabb embere, a fejedelmi tanács tagja volt. Mivel azzal vádolták, hogy a fejedelmi trónra tör, Apaffy börtönbe záratta; onnan kiszabadulva Törökországba menekült, de a porta 1678-ban szintén börtönbe záratta. Ott is halt meg, a Jedikulában. Jókai többször is foglalkozott műveiben alakjával. Szerepel a Reményben 1851-ben közölt *Bánffy Dénes csókeja* című elbeszélésben, az *Erdély aranykorában*, s részletesen foglalkozik sorsával, menekülésével és halálával a *Törökvilág Magyarországon* című regény.

- 3 *hogy a színpad arra való, hogy ott az emberek historiát tanuljanak* — a történelmi hűség kérdése — melyet nem sokkal utóbb Jókai drámájától is szenvedélyes vita keretében kértek számon — sokat foglalkoztatta ez időben a kritikusokat. Többségük — Jókaival ellentétben — az irodalmi alkotásoktól is szigorúan megkövetelte a történelmi hűséget. A PN kritikusa is ennek hiánya miatt marasztalta el Szigligeti drámáját: „A színműíró Telekije homlokegyenest ellenkezik a történelmi Telekivel — s ez egy hiba oly vastag, hogy szinte magában is elegendő volna a színmű elítélésére” — írta Greguss, s véleménye szerint még az sem mentheti a színműírot, hogy épp egy Teleki által kitűzött pályázaton nem akart kegyeletsértő lenni (l. PN ápr. 28.).
- 6 *Én meg tudom bocsátani Schillernek is, Shakspearenek is*, stb. — utalás Schiller *Jungfrau von Orleans* című, 1801-ben írt drámájára és Shakespeare *VI. Henrikjére*. Schiller drámája közelebb jár az igazsághoz, Shakespeare azonban figyelembe vette angol közönsége igényeit. „Nagyon is érthető — írja Benedek András a *Shakespeare Összes Drámái* I. kötetéhez írt utószavában — hogy az angol fegyverek vereségét ilyen egyszerűen nem viselhette el az Erzsébet-kori színházi közönség. Shakespeare enged a nacionalista igényeknek, és boszorkánynak mutatja a szentet, szajhának a szüzet” (Bp. 1955. 1315.).
Jókai az *Egy az Isten* epilógjában — a történelmi hűség kérdését érintve — ismét Schiller és Shakespeare egymásnak ellentmondó példájára hivatkozik: „A muzsák között egyedül Clio az, aki nem szent. Ő nagyon is emberi lény. Vulgívagább Venusnál. Kacérkodik minden nemzettel. Ugyanazt a történetet másképp mondja el a franciának, másként az angolnak. Az orleansi szüzet Schiller szentnek, Shakespeare bukott leánynak mutatja be, s

Sor:

mindkettőnek a műve költői remek". (Idézi Rédey Tivadar: *Jókai és a történelem. Századok* 1925. 121.).

45 nem voltak „meg sem csattant hangok” — vö. a 138. sz. cikket és jegyz. (JKK 370., 809.).

146

A TUDOMÁNYOS IRODALOM UJABB ELŐHALADÁSA NÁLUNK

396—99.

M: MS 1857. jún. 9. 130. sz. 527.; a szerző neve az alcím alatt:
„(Jókaitól.)”

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím A lapban hibásan jelent meg a cím; a „tudományos” helyett „tudomány” áll; a helyreigazítást a lap következő, 10-i száma közli (532.).

Csengery „budapesti szemléje” — Csengery Antal (1822—1880) publicista, történettudományi és közgazdasági író. Közvetlen irodalmi vonatkozású munkát keveset írt, de nagy szerepe volt a később ún. „irodalmi Deák-párt” néven ismeretessé vált írói csoportosulás kialakulásában, szervezésében. Ez évben indított tudományos szemléjének — mely a francia *Revue des deux Mondes* című folyóirat példáját tartotta szemé előtt — célja, a MS következő számában közölt program szerint: „figyelemmel kísérni a tudományok és szép művészetek jelen állását hazánkban és hazánkon kívül”. (A PN már jún. 4-én közölte a BpSz programját; s a rá következő napokon Salamon Ferenc ismertette és méltatta ugyanott az induló vállalatot.)

- 1 *Tíz éve annak, hogy a fővárosban az irodalommal foglalkozom* — Jókai 10 évvel ezelőtt, 1847 derekán vette át az Életképek szerkesztését.
- 2 *mindenféle alaku, és tartalmu lapok* — a Jókai által szerkesztett lapok közül az Életképek, a Remény, a Délibáb kifejezetten szépirodalmi folyóiratok voltak, az Esti Lapok, a Pesti Hirlap politikai napilap, a Vasárnapi Ujság közhasznú ismereteket is közlő és

Sor:

- népszerűsítő széles rétegekhez szóló néplap. A Nagy Tükör ismét egészen más, minden eddigőtől elütő, új szint képviselt: illusztrált, rajzokkal ellátott élc lap volt.
- 14 *verseckét* — e helyett a lapokban közölt szövegben — sajtóhiba folytán — „szemecskét” áll; helyreigazítás jún. 10-én az 532. lapon.
- 45 *kenyérkeresetnek sem rossz* — Jókai maga is a tollából élt; elég szép jövedelméről hű képet nyújtanak noteszeiben fennmaradt feljegyzései (l.: *Följegyz.*)
- 55 *költői véna* — sajtóhiba folytán a szövegben „költői vére” jelent meg; helyreigazítás az 532. lapon.
- 67 *az új magyar muzeumot* — A Tudományos Akadémia pártfogásával Toldy Ferenc által szerkesztett ily című tudományos folyóirat 1850-ben indult; 1860-ban megszűnt.
- 68 *Kelet népe* — Török János 1856. aug. 20-tól az év végéig Bécsben szerkesztett időszakos irodalmi szemléje.

147

KEDDI LEVELEK

[1857. jún. 9.] 400—02.

M: MS 1857. 130. sz. 527.; Péntek álnévvel. Mind itt, mind a többi hasonló frásznál a szerző neve csupa nagybetűvel szerepel: PÉNTÉK.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Cím Péntek álnévű, a megjelenés napjával jelölt leveleinek sorozatát e levéllel kezdi Jókai. A Jókai-irodalom ezeket az frásokat mind- eddig nem tartotta számon, pedig — a tartalomról és a levelek stílusából ítélve — egészen biztosan Jókai a szerzőjük. Kiletét mindjárt első levelének kezdetén elárulja: 1853-beli hathetes erdélyi utazására céloz benne.
- A választott álnévhez talán Daniel Defoe híres *Robinson Crusoe* című regényének egyik főszereplője adta az ötletet: Robinson szolgáját hívják a regényben Pénteknek; a főszerkesztő Hajnik mellett e lapnál is csak a második szerep jutott Jókainak.
- 12 *az elmúlt hét is váltig bizonyítja* — Jókainak a lapnál való feltűnése

Sor:

valóban esős idősakkal esett egybe. A korabeli időjárásjelentés szerint a korábbi száraz időt jún. 1-től folytonos esők, zivatarok, borús idő váltotta fel; hétfőtől szombatig majd egyfolytában esett az eső (l.: MS jún. 2–6).

- 15 *a lóversenyen.* — A lap *A mai nap története* című, többségében valószínűleg szintén Jókai által írt rovata szerint jún. 6-án kezdődött a lóverseny. A második futtatásnál gr. Kinsky O. lova az állami díjat: az 1000 aranyat nyerte el (l.: MS jún. 9. 525–26.). Ez az összeg tízszere a Teleki-drámapályázat 100 aranyos jutalmainak!
- 22 *a Pegazusnak nem vesztegetnek ennyit.* — A Pegazus által szimbolizált költészetre nem jut annyi pénz, mint az igazi lovakra.
- 29 *himpókos* — az ínpók a lovak lábán ínhüvely kitágulása következtében támadt daganat.
- 34 *gazdasági kiállítás* — a lap jún. 4-i *Fővárosi újdonságok* rovata közölte a közteleki gazdasági kiállítás programját. E szerint a 6-án megnyíló kiállítást a terv szerint maga a császár nyitotta volna meg, de ez — leánya halála, s Ferenc József hirtelen hazautazása miatt — elmaradt. A jutalmak kiosztása 10-én történt, s 11-én délután zárult a tárlat. A MS jún. 8-án — Dienes Lajos tollából — külön cikkben is ismertette és méltatta a kiállítást, melyen számos angol gép is bemutatásra került.
- 47 *Beck énekelt fölemelt árak mellett* — Beck János Ncpomuk (1828–1904) magyar baritonista; pesti tanulmányai, majd bécsi és németországi vendégjátékai után 1853-tól a bécsi udvari opera ünnepektől tagjaként működött 1884-ig. Vendégjátékát jún. 6-án a pesti Német Színházban kezdte Verdi *Ernani* című operájának Don Carlos szerepével. 8-án, hétfőn a Nemzeti Színházban lépett fel a *Borgia Lucretia* című 3 felvonásos operában (l.: MS jún. 5., 8.).
- 52 *Bordet Fruzsinka hegedű virtuozné* — vasárnap, jún. 7-én a *Szökött katona* felvonásai közti szünetben egy Bordet Eufrozina nevű kezdő hegedűművésznő játszott egy-egy művet Artot-tól és Henri Vieuxtemps-től (l.: MS 1857. jún. 8.).
- 60 *Katona álló szobra* — Katona József Tomori Anasztáz költségén elkészített szobrát egy évvel később, 1858. jún. 8-án állították fel a Nemzeti Színház bejárata előtt (l.: PN 1858. jún. 10.). A rosszul sikerült, sokat gúnyolt szobor azonban nem sokáig maradt a helyén; 1860. jún. 5-re virradóan Lendvay Márton szobrát állították a helyére (l.: PN 1860. jún. 5.). Jókai 1900-ban írt visszaemlékezésében ezeket olvashatjuk e szoborról: Tomorinak „Katona szobrával nem volt szerencséje. A drámaírótt ballétáncos

Sor:

induló mozdulatában ábrázolta, a ki magasra felemelt kezében egy frótollat tart az ég felé, mintha a tintáját oda akarná fecskelni a csillagok közé.” (l.: *A hajdani Nemzeti Színházról* HhM 4. k. 4.).

- 61 *Márton Ferenc* — a pápai tanoda egyik alapítójának nevét Jókai tévesen írta: *Mándi Márton István* (1760—1831) volt 1779-től haláláig a pápai kollégium tanára, melyet — Tóth Ferencsel együtt — a századforduló éveiben ő emeltetett a debreceni és pataki főiskolákkal azonos rangú tanintézeté.
- 63 *Züllich Rudolf* (1813—1890) — szobrászművész.

148

SZERDAI LEVELEK

[1857. jún. 10.] 402—05.

M: MS 1857. 131. sz. 530—31.; Péntek álnéven.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

12 *regalirozzák* — itt: kínálgatják, etetik.

38 *fashion* — divat.

42 *ide más lovakat jöttünk nézni.* — A jún. 9-i lóverseny alkalmával délután 4 órakor öt futamban, fél óránként álltak rajthoz a versenyparipák. (A versenyekre nézve l.: a *Mai nap története* rovatot a jún. 9. és 10-i számban.)

85 *az eladó verseny* — Az ötödik futamban az eladó lovak versenyeztek, 500 forintos díjért. A nyertes lovat 1200 forintért meg is lehetett vásárolni (l.: MS 1857. jún. 9.).

149

PÉNTEKI LEVELEK

[1857. jún. 12.] 405—06.

M: MS 132. sz. 534—35.; Péntek álnéven.

Sor:

- 1 *ma van az ítélet nap előtt való Péntek!* — A külföldi sajtó és közvélemény már tavasz óta rettegetve várta jún. 13-át; riasztó jóslatok szerint ugyanis egy üstökösnek kellett volna e napon a földnek rohannia. Vajda János lapja, a *Nővilág* már ápr. 5-én az alábbi hírt közölte: „A világ végérlő híre — mely június 13-ikán az üstökös összeütközése által lenne megtörténendő — oly erős gyökeret vert némely féltékeny szivekben, hogy vannak helyek, hol a földmivelők egészen fölhagytak a munkával, s a legbotránnyosabb dologtalanságnak engedik át magukat. Némelyek egész a szélsőségig mennek. Egy 12 éves fiú Posen tartományban csupán ettől a félelemből beleölte magát a vízbe” (l.: *Nővilág* 1857. 204—5.). A közlemény arra is kitért, hogy ugyanakkor Párizsban már tréfálkoznak a rémhíren, s a korábbi plakátok, melyek a világ végét hirdették, most már azt adják tudtul, hogy „a világ elsüllyedése 7 évvel későbbre halasztatott el”.
- 13 *hemisphaerium* — féltéke.
- 16 *az üstökösrel nem kell enyelegni* — Jókai mindig az okatlan pánik, a világvégétől való okatlan félelem ellen írt. (Vö.: a 6., 12. sz. cikkekkel. JKK 24., 58.). A délután, a félelmetes napon megjelenő MS 13-i számában olvasható Jókainak a *Mai nap története* rovatba névtelenül írt bátorítása: „Június 13-ának, a borzasztónak hirdetett nap végéhez közeledünk. S még csak égi háboru sem volt! Rosz emberek ezek az álcscsillagászok, és féltudósok, kik úgy meg tudják ijeszteni az embereket semmiért; de rosszabbak azok az emberek, kik ilyen ostobaságokat elhittek.” (l.: 538.). Különösen a rettegett nap elmúltával közöltek sok hírt a magyar lapok is a nagy pánikról, mely mindenekelőtt külföldön fogta el az embereket (l.: a 152. sz. cikket és jegyz. JKK 410., 826.).
- 17 *megeshetik júliusban* — Jún. 6-án — még Jókai szerkesztése előtt — oly hír jelent meg a MS-ban, hogy „az üstökös megjelenését nem régiben július 13-ára, tehát egy hónappal továbbra halasztották”. De a kis cikk szerint az egyik „csillagda” azt állítja, hogy szept. 13-án jelenik meg az üstökös.
- 22 *előfizetni a hirlapokra* — Az előfizetéssel gyakran tréfált Jókai; a félvégye közlekedtével aktuálissá is vált az előfizetők toborzása. (Vö. a 263. sz. cikkel. JCB 5. k. 233.).
- 28 *Nyiregyháza soha el nem veszhet* — Jún. 6-i keltezéssel az alábbi levelet kapta a lap szerkesztősége:
„T. szerkesztő ur! Sietek Önnel azon örvendetes hirt tudatni, miszerint Nyiregyháza városa a Felsőéges császári Párnak hazánk-

Sor:

ban tett legmagasb látogatásának megörökítésére a többek közt a magyar tudós társaság alaptökéjét ezer pengő forint alapítvány-nyal gyarapítani választmányi tanácsilag elhatározta.

Nyíregyháza lakossága legkiválóbb részben földmivelőkből állván, annál nagyobb becsületére válik, hogy a becses lapjában „a magyar akadémia» cim alatti felszólamlást igazán fölfogta. Szénfy Gusztáv h. ügyvéd”.

A Tudományos Akadémia anyagi támogatása melletti agitációt már a tavasz folyamán elkezdte a MS. Egy, a magyar címerben is szereplő apostoli kettős kereszt-jelű cikkíró ápr. 10. és 17-én elemző cikkben foglalkozott az Akadémia helyzetével, szűkös anyagi lehetőségeivel. Közben az uralkodó — Magyarországra érkezése előtt — máj. 3-án újból engedélyezte az akadémia működését; ezt követően most már hosszúcíkkorozatban lelkesítette adakozásra honfitársait a lap; e felszólítás gyümölcse lett a nyíregyháziak felajánlása, melyről 14-i számában a PN is beszámolt, hozzátéve, hogy tettük már nem elszigetelt jelenség. (Az adakozásra való felszólítás nyomán kibontakozott vitára nézve l.: a 164. sz. cikket és jegyz. JKK 459., 842.).

37 *együtt vagyunk a paradicsomban* — utalás Jézus halála előtt mondott szavaira (*Lukács ev. 23:43.*) — Jókai 3. (XXII.) noteszában, a MS-ra vonatkozó feljegyzések közt ez a bejegyzés is olvasható: „Ma velem leszesz a paradicsomban”; bizonyára erre vonatkozik. (*Följegyz. I. 105.*)

38 *Democritunk* — Demokritosz (kb. i. e. 460—370) görög filozófus, az atom-elmélet megalapítója. Etikájában a lélek összhangját, nyugodt megelégedését tartotta a legfőbb jónak; „nevető filozófus”-nak nevezték, mert fölényes nevetéssel szemlélte a világ önző tülekedését.

S. b. s. ty. n Gábor — Sebestyén Gábor (1794 1864) 1850 óta a soproni főtörvényszék ülnöke, korábban, az 1843-as és 1847-es országgyűlésen Veszprém vármegye követe volt. Beszédeiben feltűnt olvasottságával, magánbeszédciben elmésségével, élceivel, szójátékaival, azért nevezték „magyar Demokritosz”-nak.

150

SZOMBATI LEVELEK

[1857. jún. 13.] 407—08.

M: MS 133. sz. 538.; Péntek álnéven.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Jókai e cikkének 1—50. sorait — forrás megjelölése nélkül — átvette egy bécsi lap, s annak nyomán a jún. 19-i számában a Hf is ismertette az eltűnt kislány történetét. Másnap, jún. 20-án a MS a *Szerkesztői levelezés* rovatban az alábbi, talán Jókai által írt felszólalásban tiltakozott a Hf felületes eljárása ellen:

„Tegnap egy hirt közöl az O. Post bécsi lap után, ama rejtélyesen eltűnt leánykáról, mely hirt legelőbb a mi Péntek-levelezésünk közlött, s a bécsi lap szokás szerint a forrás megnevezése nélkül elcsipentett; még pedig nevezetes elferdítéssel. Kérjük a Hölgyfutárt, hogy olvassa el a mi mult szombati levelünket is, ne csak a bécsi lapot, s meglátandja belőle, hogy ott egészen más reflexiók vannak az említett tényhez csatolva, mint miket az O.D.P. jónak látott odatóldani. Az eltűnt gyermek szülői nem gazdagok, s a művészi pálya iránt nem viseltetnek megvetéssel. E hír körül a magyar journalistica eljárásában lelkiismeretességet keresünk, mert a tény nem tréfa, s a mint tudomásra juttatása kívánatos, úgy ohajtandó, hogy az lélektani figyelemmel történjék.”

151

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. jún. 14.] 409.

M: VU 24. sz. 223.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Tücsök, dráma* — A színmű, melyet Bulyovszkyné saját jutalomjátékára fordított magyarra, eredetileg máj. 30-án került volna színre (l.: PN máj. 27.), de mivel az uralkodó leánya, Zsófia az nap halt meg, elmaradt az előadás; a bemutató jún. 5-én volt. *Birchpfeifferné* — Charlotte Birch-Pfeiffer (1800—1868) német színésznő és drámaíró. Főleg regényekből feldolgozott színműveivel aratott sikert. A *Tücsök (Die Grille)* című 5 felvonásos „falusi életképe” George Sand (1804—1876) francia írónő *La petite Fadette* című művéből készült. Egy év múlva, a 224. sz.

Sor:

cikkében már sokkal szigorúbban szólt e művéről Jókai: örült, hogy a magyar közönség nem lelkesedik érte úgy, mint a német (l.: JCB 5. k. 103.).

- 3 az *írásbeli próféta* — Illés (Eliás) i. e. 8. századi zsidó próféta; a legenda szerint egy ideig a pusztában élt és szöcskéekkel, sáskákkal táplálkozott.
- 29 A *Kakas Márton* aláírás mellett a szövegben csillag utal a „Szerk.” aláírású — talán Pákhtól származó — alábbi lábjegyzetre: „Örvendünk, hogy hosszabb távollét után szerencsésen haza érkezett ön. Már csaknem Cochín-Chinába távirattunk.”
A *Kakas Márton*-levelekben beállott több mint egy hónapi szünet valószínűleg a MS szerkesztésének átvételével magyarázható.

152

KEDDI LEVELEK

[1857. jún. 16.] 410—11.

M: MS 135. sz. 546.; Péntek álnéven.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 2 *hogy fél a jámbor népség az üstököstől!* — A jún. 13-ra várt természeti csapásra, világ végére nézve l.: a 149. sz. cikket és jegyz. JKK 405.; 823.).
A külföldi újságok révén nemcsak jún. 13. előtt, hanem utána is bőven jött hír rémületszülte tragikus eseményekről. Magyarországon ilyen kevésbé fordult elő, úgy hogy a MS *Szerkesztői levelezés* című rovatában — talán Jókai! — így utasítja vissza egy Eperjessről küldött vidéki tudósítás közlését: „Tisztelt levelezőnk legujabb tudósítását vettük ugyan, de belőle az üstököstől félelmeket nem közölhetjük, mert nem hisszük, hogy a mi okos magyar népünk közt félt volna valaki komolyan ettől.”
- 9 *nálunk bizony nem sok hajszál hullott ki a világ vége miatt.* — E cikk megjelenése után hat nappal így írt a PN cikksírója is: „Azon számos tudósításokkal, melyek a világvégétől való félelemről szólnak, tele vannak a külföldi lapok. E félelemnek igen szomorú következményei voltak az idegen népeknél. Az öngyilkossági,

Sor:

őrülési jelenetek igen számosak voltak e miatt. A magyar nép az ily »humbug«-okra keveset ad, nem annyira egykedvűségénél, mint józan eszénél fogva. Hogy nálunk a világ vége nem idézett elő oly panicus félelmet, mint másutt, följegyzésre méltó tény s népünknek nagy dicséretére válik, melyet némely külföldi barbárnak nevez" (l.: PN 1857. jún. 24.). E glossza vége egyúttal rávilágít arra is, miért hangsúlyozták annyira e korban a magyar nép intelligenciáját, józan bölcsességét.

- 12 itt még az üstökösnek is nehéz lumbugot csinálni. — Vö.: a 123. sz. írással (JKK 322 : 22.).
- 13 Bacherl, Franz (1818—1869) — eredetileg német tanító, író, ki maga olvasta föl műveit; általában bolondnak tartották. Jókai Kecskeméthy Aurél (1827—1877), Bécsben élő magyar újságíró *Tárcalevelek Bécsből* című írásában olvashatott Bacherl furcsa felléptéről: Bacherl „reményeinket meghazudtolva csakugyan fölolvadásokat tartott válogatott hallgatókkal tömött teremben. Ha tetszik fölséges comoedia volt, ha tetszik émelyítő tragoedia. Lehetetlen volt nem nevetni e költemények eszelős furcsaságain; lehetetlen volt el nem szomorodni egy ember láttára, ki jól tudja, hogy guiny tárgy, de pénzért kész magát guiny tárgyává kitenni. Bevett 720 pengő forintot egy este" (l.: PN 1857. jún. 14.).
- 17 a ravennai viador — Friedrich Halm (1806—1871) bécsi drámaíró *Der Fechter von Ravenna* c. szomorújátéka — melyet szerzője nélkül ismert meg a közönség, 1854-ben nagy zajt csinált Bécsben. A szerző kiléte felett még 1855-ben is vitatkoztak az ottani lapok. „Az incognito, a nagy zaj igen érdekessé tette" — írta Salamon Ferenc 1858-beli pesti bemutatója kapcsán (l.: PN 1858. máj. 29—30. — Vö. a 341. sz. cikk jegyz. JCB 5. k. 692.).
- 23 valami jámbor francia tudós — a *More patrio* c. írásában ismemelegített téves adatokat tartalmazó könyvéről (l.: JCB 5. k. 137:128.).
- 25 Klimius Miklosiádok — Klimius Miklós (Nils Klims), Ludvig Holberg (1684—1754) dán vígjátékíró igen kedvelt, 1741-ben kiadott fantasztikus, szatirikus, filozófikus kalandregényének hőse. A *Klimius Miklósnak föld alatt való utja melyben a földnek, ujj tudománya és az ötödik birodalomnak története* című, magyarul 1793-ban megjelent mű a 18. század végének, 19. sz. elejének igen kedvelt olvasmánya volt. Jókai számos művében, regényében szerepel neve (l.: Kárpáthy Zoltán. JKK 9. k. 94 : 29.; *Az új földesúr* JKK 13. k. 117 : 29.; *Fekete gyémántok* JKK 20. k. 227 : 20.; stb.). — Miként Klimius Miklós e regényben egy nem

Sor:

- létező világot talál a föld üregében, ugyanúgy nélkülözi a realitást a „jámbor francia tudós” munkája.
- 28 *S. P. Q. P.* — a „*Senatus populusque Romanus*” (a szenátus és a római nép) felirat rövidítése.
- 29 *panszláv* — a pánszlávizmus a 18–19. század fordulóján keletkezett áramlat, mely a török és Habsburg uralom alatt álló szláv népek egyesítésére törekedett. Eszméit felhasználva egyes szláv népek burzsoá-földesúri köreinek képviselői a cári Oroszország fennhatósága alatt akarták egyesíteni a szláv népeket.
- philhellen* — az 1821–1829-i görög függetlenségi harc támogatóit nevezték „görögbarátok”-nak, akik török elleni harcukban segítettek a görögöket. Itt valószínűleg törökellenes értelemben szerepel a szó.

153

CSÜTÖRTÖKI LEVELEK

[1857. jún. 18.] 411–13.

M: MS 1857. 137. sz. 553.; Péntek álnéven.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 23 *Komáromból földrengésről tudósítatánk* — A Komáromban jún. 2-án este 10 óra 10 perckor észlelt, mintegy 3 másodpercig tartó földrengésről, „mely rettegésbe ejté a népet”, 4-én jelent meg a tudósítás a MS-ban. A földrengés — valamivel kisebb erővel — 9-én, délután 5 óra 50 perckor újra megismétlődött (l.: PN jún. 16.).
- 28 *tették pedig junius 13-ra* — vö.: a 149. és 152. sz. levelekkel és jegyz. (JKK 405., 410.; 823, 826.).
- 39 *marqueok* — bélyegek.
- 42 *Mundus vult decipi.* — A világ azt akarja, hogy becsapják.
- 46 *talpacs* — vagy talpas: itt tutajos legény.

SZOMBATI LEVELEK

[1857. jún. 20.] 414–16.

M: MS 1857. 139. sz. 561.; Péntek álnéven.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 2 *Németországban általános szokás* — Az a gondolat, hogy a németeknél oly mindennapi a doktori cím, mint nálunk a „tens úr” nevezet, hogy „oly rendes dolog doktornak lenni, mint nálunk táblabírónak”, szerepel Jókai akadémiai székfoglaló értekezésében is (l.: JCB 5. k. 348 : 451–53.).
- 10 „*An den wohlgeborenen Herrn dr. Magyar Sajtó*” — azaz: „Tekintetes dr. Magyar Sajtó úrnak”. Jókai nem először tréfálkozott azon, hogy a magyarul nem értő németek személynévnek tekintik egy-egy magyar újság vagy intézmény nevét. Így pl. már 1847. márc. 7-i kis írásában is viccelődött egy „tekintetes Jelenkor” megszólítással kapott levélen (l.: JCB 1. k. 86.), de még inkább hasonló e *Szombati levelek* tréfálkozásához Jókai 1855. febr. 4-i, a VU *Tárogató* rovatában megjelent kis „aprósága”: „Érdekes, hogy több bécsi lap keresztborítékán milyen címmel tiszteli meg a pesti nemzeti Casinót: »an das löbliche Casino des Herrn Nemzeti« (Nemzeti uram érdemes Casinójának) »Herrn Nemzeti's Casino« »Seiner Wohlgeborenen Herrn Nemzeti's Casino« (Tekintetes Nemzeti ur Casinójának)” (l.: VU 1855. 5. sz. 40.).
- 14 *sok patiensünk fog lenni*. — A tréfa alapja a latin „türelem” (*patientia*) szó és a belőle alakult „paciens”, azaz „beteg” hasonlósága; miként a „paciens” az orvos ügyfele, úgy a „dr.” nevezettel megtisztelt MS ügyfeleit, olvasóit is lehet „paciens” néven említeni.
- 15 *a pepsin* — az emésztési zavarok, étvágytalanság elleni ma is használt gyógyszerről, az emberek és emlősállatok gyomrában található fehérjebontó enzimről „előző nap”, azaz jún. 19-én más lapok, így a PN is közölt cikket. Aktualitását az adta, hogy III. Napoleon udvari orvosa, dr. Corvisard e gyógyszerről írt könyvét ekkor fordította magyarra dr. Török József pesti gyógyszerész.

Sor:

28 *díák konyháról élni* — valószínű értelme: patikában készített latin nevű orvosságokkal élni.

59 *Farkas-völgy* — a Svábhegy (Szabadsághegy) déli lejtőjén levő völgy.

77 *indus ifjak* — cigánygyerekek.

155

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. jún. 21.] 416—17.

M: VU 25. sz. 234.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Pénzkérdés* — Dumas fils *La Question d'argent* című, Párizsban 1857 elején bemutatott színművét jún. 16-án játszotta először a Nemzeti Színház. A magyar közönség — a darabról a tavasz folyamán megjelent ismertetések alapján — már kapott némi tájékoztatást a műről. A PN ápr. 3—22 közt, 6 folytatásban közölte Salamon Ferenc ismertetését Gustave Planche (1808—1857) francia kritikusnak e darabról írt kritikájáról. Még korábban Kecskeméthy Aurél számolt be bécsi tárcalevelében Dumas új színművéről, mely „némely társalgási szelleműs fordulokat, s ötleteket leszámítva, jóban, roszban Demi-mondeja alatt áll s teljesen elhibázott jelentéktelen mű” (l.: PN 1857. márc. 20.). E korábbi ismertetések magyarazzák, hogy a magyar közvélemény, kritika egy része már eleve elutasítással fogadta a művet; a PN például külön megjegyzi a bemutató napján, hogy nem a bemutatott mű miatt, de a jutalmazott, Szentpétery iránti kegyeletből kéri a közönséget, hogy minél többen tekintsek meg a darabot.
- 3 *Hora és Kloska* — az 1784 őszén kitört erdélyi jobbágyfelkelés román vezetői; Jókai említi nevüket a 235. sz. írásában is (l.: JCB 5. k. 147: 480; 535.).
- 9 *a börzetudósítások rovat alatt* — a továbbiakban — gúnyolódva a darab tartalma ill. általában az újabb francia színművek felett — a börze nyelvéen, kifejezéseivel jelzi a darab tartalmát.

Sor:

- 12 *alpárin* — névértéken (alpari)
15 *flau* — tőzsdei nyelven: lanyha, pang belőle a kereslet
16 *prolongatio* — itt: értékének, keresletének további tartása
17 *cursum* — árfolyam
18 *hausse* — áremelkedés
contremin — az árak esésére alapított tőzsdei spekuláció
19 *actia* — részvény
22 *ágió* — kereslet
23 *baisse* — áresés

156

HÉTFŐI LEVELEK

[1857. jún. 22.] 418–20.

M: MS 140. sz. 565.; Péntek álnéven.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 16 *a Fehérvár budai vasut* — A Déli vasút pályaudvarának alapkövetéti ünnepségről a Hf 1857. júl. 14-i számában a következő, Jókai cikkével egybehangzó értesítés jelent meg: „A budafehérvári vasut indóházának alapkövetétele aug. 21-kén megy véghez. Az indóházat »jól értesült« lapjaink mindig a krisztinavárosi templom hátamögött építették, s ime most látjuk, hogy ez az Erzsébet-forrás közelében fog történni” (l.: Hf 708.). — Hasonló alakuról l.: 2. (XXI.) notesz 391. (*Följegyz. I. 79.*)
- 40 *ő tiz pengőforintért egy óra alatt megtanítja őt huszonhatfélekep kötni fel a nyakravalóját.* — Az anekdotát nem sokkal utóbb, a *Felfordult világ* című regényénck 1858. márc. 27-én megjelent *A maga szolgája* című fejezetében már fel is használta Jókai. Ludvéghy Lipót báró nevű szereplőjéről írta: „munkájában kerül, míg saját meglegedését megnyerheti a nyakravaló-megkötéssel; ebből a tudományból egyszer leckét is vett a szegény rabszolga valami zseniális kalandortól, aki ötven aranyért huszonnégyféle nyakendőcsokor-kötésre tanította meg őt” (l.: JKK 15. k. 66 : 1–5. — Vö.: 3. (XXII.) notesz. *Följegyz. I. 107.*)
- 76 *xr* — a krajcár rövidítése; itt a pengőforint váltópénzét jelzi.

Sor:

- 79 *la zsupunu gratis* — a délszláv fejedelmet, majd fő tisztségviselőt jelentő zsupán szó elferdítésével „az uraknak, tisztviseleknek ingyen” értelmet takarhat e kifejezés.
88 *igazi szinlapokon is olvastunk* — Vö.: JCB I. k. 531.

157

A MAGYAR IRODALOM MISSIÓJA

421—35.

- M:** MS 1857. jún. 22.—júl. 23. 140—166. sz. Hat folytatásban; Jókai Mór aláírással.
I. rész: jún. 22. 140. sz. 565—66.
II. rész: jún. 23. 141. sz. 569—70.
III. rész: jún. 25. 143. sz. 577—78.
IV. rész.: jún. 26. 144. sz. 581—82.
V. rész: júl. 18. 162. sz. 654.
VI. rész: júl. 23. 166. sz. 669—70.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 28 *shiboleth* — héber szó: a Bibliában a zsidó nép összetartozási érzesét erősítő alapkö, alaptörvény neve (l.: *Fekete gyémántok* JKK 20. k. 104 : 15. és jegyz. 390.).
41 *palinodia* — a szó korábbi állításokat visszavonó művet jelent; itt inkább dichimnusz értelemben használhatja Jókai.
84 „*extra Hungariam*” — az idézett mondás teljes alakja: „*Extra Hungariam non est vita; si est vita, non est ita*”. Magyar fordítása Losonczy István *Kis Tükör* című, először 1771-ben megjelent kátészerű — még a Bach-kor elején is használatos — iskolai tankönyve szerint: „Nincsen másutt élet, csak Magyarországon, Ha van is, de ilyen nincs egész világon”. Tóth Béla: *Szálló igék lexicon* c. műve szerint Ludovicus Caelius Rhodiginus (Lodovico Ricchieri) olasz humanista (1450—1525) említi e mondást először, még „*Extra Pannoniam . . .*” formában, melyet szerinte a padovai egyetemen tanuló magyar diákok hangoztattak, s e szerint Mátyás korát dicsérte (244.). Jókai már korábban is gúnyolódott e mondáson, s hangoztatta tarthatatlanságát (l.: 1847. okt. 17-i, nov. 21-i cikkei: JCB I. k. 323., 390.; *Hétköznapiok* JKK

Sor:

1. k. 133. Az *Eppur si muove* c. regényben Jenői csak szomorúan legyint e mondásra, mely már csak szomorú ábránd, „mert nálunk nincs semmi élet”. JKK 23. k. 90 : 30.).
- 85 „*intra Hungariam est vita*” — Magyarországon belül van élet
- 99 P. F.-t és L. M.-ot — Pulszky Ferencet (1814–1897) és Lukács Móricot (1812–1881), mivel mindketten szerepet vittek a forradalomban és ekkor külföldön éltek, csak nevük kiírása nélkül említhette Jókai.
- 100 *Fleckputzer* — folttisztító.
- 109 *a politikai kennegieszerek* — helyesebben: Kannegicszerek; politikus csizmadiák (l.: a 109. sz. cikk jegyz. JKK 765.).
- 156 *vad ló meg vad ökör terem* — Vö.: *A vadlovak* (JCB 5. k. 373., 662.) — *Az Augsburgi Allgemeine Zeitunghoz* c. Kakas Márton versében is így idéz Jókai a német lap cikkeiből: „Uratlan pusztákon a vadlovak / És vad tehenek száma sok”. (Ü 1859. 4. k. okt. 15. 49.)
- 158 *fajtalan cancan* — 1830 körül divatossá vált francia társastánc, 1844-től színpadi, majd revütánc; a táncosnők magasra emelt lába miatt tartották erkölcsstelennek.
- 160 *a Soll und Haben regény* — Gustav Freytag (1816–1895) német író 1855-ben megjelent nagy kereskedőregényének címe.
- 161 *egy hozzánk sok tekintetben hasonló nemzetől* — a lengyelektől; Freytag regényének történelmi háttere a németység és a lengyelek 1848-i nagy népi küzdelme.
- 182 *Revue des deux mondes* — François Buloz 1831-ben alapított francia nyelvű irodalmi, politikai és általános érdekű tudományos folyóirata. Az induló BpSz ennek irányát kívánta követni.
- 183 *Grenzboten* (die) — J. Kuranda által 1841-ben Brüsszelben alapított szabadelvű független napilap; 1842-től Lipcsében jelent meg.
- 192 *könnyebb volt Aladin szultánnak egy olyan boldog embert találni* — utalás a közismert mesére.
- 219 *Karr*, Jean Baptiste Alphonse (1808–1890) — francia író; pályáját romantikus költeményekkel kezdte, majd 1839-ben a Figaro című lap főszerkesztője lett. 1839–48 közt *Les guêpes* címen tárca, bon-mot és anekdotaköteteket adott ki. 1853-ban Nizzába költözött, ott virágkereskedőként élt.
- Davison* — Bogumil Dawison lengyel színész; eleinte színi kritikái jelentek meg a varsói Gazeta című lapban. 1837-ben otthagya az újságírást színpadra lépett, s 1847-től német színpadokon (Hamburg, Bécs, Drezda) működött.

Sor:

- 221 „*patrios lares*” — atyai (családi) vagy honi őrzőistenek a római-
aknál
- 255 *confessio* — itt: mintegy vallási hit erejével vallott meggyő-
ződés
- 261 *Tiszaszabályozás* — Vásárhelyi Pál (1795—1846), a legjelentősebb
magyar mérnökök egyike 1833-ban készítette el fő művét, a
Tisza szabályozásának tervét. Megvalósítására a század második
felében került sor. 1850-ben császári nyílt parancs foglalkozott
a szabályozási ügyekkel. Nem sokkal e cikk előtt, 1857. febr.
24-én jelent meg a MS-ban egy cikk a *Tiszaszabályozásról*.
E híradás szerint ez év febr. 12-én Lévay Sándor egri nagyrépost
elnöksége alatt ülést tartott a Tiszaszabályozási-Társulat. A lap
más közleménye szerint is folytak a munkálatok.
- 274 *egyiknek a villanyvilágítás* — talán Jedlik Ányos István (1800—
1895) fizikusra, a dinamó feltalálójára, a MTA tagjára gondol
itt Jókai, aki már 1827-ben elektromágneses forgókészüléket
készített.
- 275 *ceratitica tabellák* — viasztáblák; erdélyi útja során maga is látott
ilyeneket (l.: *More patrio* JCB 5. k. 156 : 772.).
- 276 *nemzeti mythologiai buvárlatok* — Ipolyi Arnold *Magyar mythologia*
című, szigorú kritikát kiváltott műve 1854-ben jelent meg.
- 292 *numerus* — ritmus; versritmus, ütem
- 293 *praecisio* — sormetszet
- 325 *plaidoyer* — védőbeszéd
- 332 *biztosító egyletek* — E cikksorozat e részével egyidőben, a MS
jún. 26-i számának *A mai nap története* rovatában jelent meg az
alábbi híradás: „Az első, általánosan biztosító magyar társulat
megalakulásáig, annak érdekében, gróf Károlyi György, gróf
Apponyi György, Ürményi József, Havas József, báró Eötvös
József, báró Jósika Sámuel fognak működni”. Az engedélyért
folyamodásukról már e hó 16-án hírt adott a PN.
- 339 *Thierry megírta Attiláját* — Simon Dominique Amédée Thierry
(1797—1873) francia történétíró *Histoire d'Attila, de ses fils et
de ses successeurs jusqu'à l'établissement des Hongrois en Europe*
című műve 1856-ban jelent meg. (Magyarul: Szabó Károly
fordításában *Attila, Attila fiai és utódai történelme a magyarok
Európába településéig* címen 1865-ben.)
- 340 *La Guerronière államtanácsos* — Louis La Guerronière (1816—
1875) publicista, szerkesztő; III. Napóleon alatt, 1854-ben
államtanácsos, a sajtó legfőbb felügyelője lett. Cikkét nem
ismerjük.

Sor:

- 363 *cserkesz* — vagy adige, Észak-Kaukázusban lakó nép; Jókai többször is említette szabadságukért vívott harcaikat elbeszéléseiben.
- 371 *kicsufoljuk lingvistáinkat* — utalás a folyó nyelvészeti vitára, melyben a tudományos alapon kutató nyelvészek a finn-ugor rokonságot, származásunkat bizonyították. Maga Jókai is többször tréfálkozott e nyelvészeti küzdelmen (l.: a 131, 249, 271. és 300. cikketet. JKK és JCB 5. k.). Főleg 1859-ben foglalkoztak többen e kérdéssel; akkor hangzott el Csengery székfoglalója is, melyben elítélte a népiünk eredetéről vallott tudománytalan, de tetszetős elméleteket.
- 403 „minek már az erre a rövid időre?” — Jókai 1856-os *A magyar nép adomái* c. adomagyűjteményében még nem, de annak bővített kiadásában: *A magyar nép élce szép hegedűszóban* c. kötetben már szerepel (92.) a *Jó felfogás* című adoma, mely szerint egy megyegyűlésen a Lánchíd felépítéséről folyó vitában megszólalt egy öreg táblabíró: „Minek már erre a rövid időre!” Ti. amíg ő él; utána már nem lesz szüksége a hídra.
- 415 *times is monney* — helyesen: time is money: az idő pénz
- 418 *inpenetrabilitas* — itt: hozzáférhetetlenség
- 489 *az érintett ismertetések legközelebbi lapjainkban megkezdvén.* — Jókai eleget tett ígéretének. Júl. 30-tól aug. 4-ig Kondor Lajos fordításában Mazsuranits horvát költő *Csengity aga halála* című verses művét közölte a MS, a fordító magyarázó jegyzetével. Az aug. 14-i számban Ács Károly *Irodalmi levél Jókai Mórhoz* című írásában a következő sorok olvashatók: „... mivel e hazában mindenkinek kötelességévé vált tenni, mit tehet: számítva az olvasó közönség engedékenysége és részvételére, bár nem minden szorongás nélkül — hozzáfogok a román, török, szerb, illyr, tót s lengyel irodalom időnkénti ismertetéséhez a szerint mint tehetségeim és egészségi körülményeim engedendik”. E szavakhoz szerkesztői megjegyzésként hozzáfűzte Jókai: „legelőbb is a román, lengyel és török irodalmak ismertetését fogjuk adni.” Ács Károly — ígéretéhez híven — szept. 19-től *A román népköltészetet*, okt. 19-től *A szerb népköltészetet* ismertette, s dec. 16-án egy románból fordított cikk jelent meg a lapban: *Értekezés általában az irodalom s különösen a román irodalom fölött.*

SZOMBATI LEVELEK

[1857. jún. 27.] 436—38.

M: MS 145. sz. 585.; Péntek álnéven.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 2 *Typhon* — romboló erejű, viharos forgószél, tájfun; általában Kelet-Ázsiában pusztít. Jókai *A kőszívű ember fiai* c. regényében is említi: Baradlay Ödönt Szmolenszkból hazafelé jövet, az orosz síkságon éri utól (l.: JKK 27. k. 53 : 8.).
A lap ugyanekkor megjelent *A mai nap története* rovatában is olvasható — talán szintén Jókai tollából — az Európa-szerte általánosan uralkodó viharos időjárásról: „Ha mindazon viharokat, melyek hazánkban s külföldön e hó folytán dühöngöttek, csak röviden is beiktatnánk napitörténetünkbe, talán egy üres hasáb sem maradna más tények és csemények felemlítésére”.
- 23 *görög templom* — ma is álló görögkeleti templom a Petőfi téren
- 33 *három mérföldnyi* — régebben használt „magyar mérföld” 8,3536 km hosszúságú hossz mérték volt; a forgószél tehát — Jókai szerint — mintegy 25 km-t nyargalt be 8 perc alatt. Az óraátlagra számított 180 km/óra erősségű szél már rendkívül ritka, pusztító erejű tornádó; a szél erősségére nézve Jókai kétségtelenül túloz; más egykori forrás (pl. a PN) nem is említi e szelet.
- 43 *miserere-be* — bajba, itt: betegségbe.
- 46 *Bérczy Károly* (1821—1867) író, műfordító; Vadász- és Verseny-lap címen sportfolyóiratot szerkesztett.
- 47 *a város erdő* — a mai Városliget területét 1755-ben Mária Terézia rendeletére kezdték fával beültetni. A pestiek kedvelt kiránduló, sétáló helye lett.
- 77 *Derék színművészünk Tóth* — Tóth József *Körut a német-, francia-, angol és magyar színművészetben* című cikksorozatát ez év dec. 2—31-ig, 16 folytatásban közölte a MS; Jókai írt hozzá melegen ajánló bevezető sorokat (l.: a 185. sz. cikket és jegyz. JKK 518 864.).

SZERDAI LEVELEK

[1857. júl. 1.] 439–40.

M: MS 147. sz. 593.; Péntek álnéven.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 4 *Petőfi nem halt meg.* — Az 1849. júl. 31-i scesvári csatában eltűnt Petőfit meghalni senki sem látta; a kortársak sokáig reménykedtek, hogy talán még sem igaz a Szabadság című kolozsvári lap 1849. aug. 7-i híradása, mely szerint „Petőfi a hír szerint elesett”. A következő évben is — míg lehetett — kószta, ellenőrizhetetlen közlemények jelentek meg elmeneküléséről: 1850. ápr. 25-én a Hf-ban megjelent hír szerint Petőfi külföldre menekült; a PN ugyanekkor külföldre való megérkezéséről adott hírt. Sőt, a Hf 1850. szept. 18-i számában már azt is olvashatták a reménykedő kortársak, hogy Petőfi él és Pestre jön. Ezeket a reményeket használták ki szélhámos csavargók, kik bújdosó Petőfinek adván ki magukat, pénzt, pár napi szeretetteljes vendéglátást csikartak ki maguknak a jóhiszemű emberektől. Noha még az 1856-ban megjelent Danielik-féle *Magyar Írók* című irodalmi lexikonban is az olvasható, hogy nem biztos, hogy Petőfi meghalt, Jókai már korábban, 1856. márc. 2-án is annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy Petőfi már halott (l.: JKK 192 : 62.).
- 11 *Neve soha sem állt a törvényesen keresetteké között* — Jókai téved: Petőfi ellen már 1849 elején körözőlevelet, ill. személyleírást adott ki Windischgractz (l.: PÖM 5. k. 182–83. és Dienes A.: *Petőfi a szabadságharcban*. Bp. 1956. 83.); nem régen egy újabb, román nyelvű körözés is előkerült (l.: Népszabadság 1959. júl. 14., Élet és Irodalom 1959. okt. 16.).
- 12 *a legújabb kegyelmi tény* — A császár magyarországi látogatása kapcsán, máj. 8-án jelent meg az amnesztiáról szóló hír: az 1848 óta felségárulás, felkelés, lázadás miatt elítéltek szabadlábra kerültek, s a még folyamatban levő ügyeket is lezárták, megszüntették az eljárást (l.: PN 1857. máj. 8.). Az 1857. szept. 1-i amnesztia még az 1848/9-es ügyekbeni vagyoneklkobzást is semmisnek nyilvánította. (MS 1857. szept. 12.).
- 32 *arcanum* — itt: csodaszer.

Sor:

- 35 valamennyi foga kihullott — erre vonatkozó bejegyzést l.: 2. (XXI.) notesz. *Följegyz.* I. 75.
49 csináljon hát neki abból egy varróút. — Az anekdotára vonatkozó bejegyzést l.: 3. (XXII.) notesz. *Följegyz.* I. 108.

160

IRODALMI ISMERTETÉSEK

Nővérek, regény 4 könyvben, írta báró Eötvös József

441—53.

M: I. MS 1857. júl. 2—25. 148—168. sz. Hat folytatásban; Jókai Mór aláírással.

- 1—70. sor: júl. 2. 148. sz. 599.
71—139. sor: júl. 3. 149. sz. 604.
140—203. sor: júl. 4. 150. sz. 607.
204—276. sor: júl. 6. 151. sz. 611.
277—343. sor: júl. 8. 153. sz. 618.
344—végig: júl. 25. 168. sz. 678—79.

II. *Írói arcképek.* Bp. 1955. 154—63. Bisztray Gyula jegyzetével.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Cím *Nővérek* — a PN 1857. jún. 20-án adott hírt a regény megjelenéséről: „Ez évi szép irodalmunk legfontosabb tüneményei közé tartozik az épen most megjelent »Nővérek« című két kötetes regény”.

Eötvös József (1813—1871) — politikus, regényíró, a szabadságharc bukása után inkább már csak politikai, állambölcseleti munkákat írt. Utolsó regénye: a *Nővérek* és néhány elbeszélése jelenti mindössze e korszakbeli szépirodalmi munkásságát.

23 a „művészetnek iránynyal kell birni” — Jókai már 1847-ben, az *Életképek* szerkesztőjeként állást foglalt a l'art pour l'art, az öncélú művészet clve ellen: „Az irodalom hivatása az igazság eszméit terjeszteni”, „az irodalom hivatása az igazság eszméinek tetsző alakot adni” stb. (l.: JCB I. k. 177—78.)

Jókai nem véletlenül említi Eötvössel kapcsolatban most e

Sor:

- kérdést; épp Eötvös volt az, aki már 1835-ben és 1837-ben, Victor Hugoról írt tanulmányaiban, a magyar irodalomban elsőként tett hitet a használni vágyó, tettekké váló irodalom mellett; ez elveit megvalósító *A falu jegyzője* című irányregényét élesen támadta a reakciós kritika. (A 40-es évekbeli, Eötvössel is kapcsolatos elvi harcra nézve l.: Törő Gy.: *Tart a harc. . . most eszmék küzdenek*. ItK 1954. 146–59.).
- 35 *Vorstadt Romanok* — külvárosi-, azaz ponyvaregények
46 *filleentretenue* — kitartott nő, kurtizán
49 *praetendál* — igényel
90 *fanfaron* — hencegő, kérkedő
105 *az első cholera-időszakba esik* — Az 1831-es kolerajárvány által kiváltott parasztlázadás idejére esik Ormosy grófnéék menekülése. Jókai maga is többször foglalkozott a kolerajárvány okozta parasztlázadás rajzával, így pl. a *Szomorú napok* című, 1856-ban megjelent regényében (l.: JKK 2. k. jegyz. 265–66.).
125 *drasticum* — itt: erős, hirtelen hatás, csattanó
134 *expediense* — megoldása, útja-módja
263 *Közbejönnek a mozgalmas esztendőök* — 1848–49; a forradalom és szabadságharc éve.
290 *emsi fürdő* — Ems Bad, ma is világhírű, gyógyfürdőjéről híres helység a mai Nyugat-Németország területén.
306 *egy bugra* — a bug vagy bog jelenti a cselekmény, bonyodalom szálainak szövevényét is; bonyodalmat, mely megoldásra vár.

161

SZOMBATI LEVELEK

[1857. júl. 4.] 454–56.

M: MS 150. sz. 601; Péntek álnéven.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 12 *felmerült a Magyar Tudós Társaság jelen helyzete* — Az akadémiával kapcsolatos, már a 149. sz. levélben is érintett kérdésekre nézve l.: a 163. és 164. sz. cikkeket és jegyz. (JKK 459., 841–44.)

Sor:

- 61 *Balázsházy* (Balásházy) János (1797–1857) — mezőgazdász, a magyar agrártudományok egyik úttörője.
69 *legyen muzeuma Erdélynek, és az idén van.* — Utalás a gróf Mikó Imre által kezdeményezett s támogatott létesítményre (l.: a 83. sz. cikket JKK 222.)
80 *Hajnik Károly* (1806–1866) — újságíró, országgyűlési gyorsíró. A szabadságharc bukása után többek közt a *Vasárnapi Könyvtár*, 1857–1862 közt a MS szerkesztője.

162

SZERDAI LEVELEK

[1857. júl. 8.] 456–58.

M: MS 153. sz. 619.; Péntek álnévvel.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 11 *az öreg Mayerbeer* — az ekkor 66 éves francia zeneszerzőre nézve l.: Jókainak Meyerbeer operáiról írt cikkeinél.
13 *Carrion* — az olasz tenorista egy évvel korábbi pesti vendégszerepléséről a 90. sz. cikkben számolt be Jókai (JKK 242, 737.). 1857. évi vendégszereplését júl. 7-én kezdte, s 30-án végezte Verdi *Rigoletto*, ill. *A trubadur* című operáiban. Aug. 1-én, szombaton a Nemzeti Színházban „ingyen lépett fel azon rokonszenvből, melylyel az intézet és tagjai iránt viseltetik” (l.: MS 1857. aug. 3. 707.). Ez alkalommal a *Borgia Lucretia* 2. és a *Rigoletto* 4. felvonásában lépett fel a színházi nyugdíjintézet javára.
28 *a bibliai özvegyasszony történetét a két fillérrel* — A bibliai példázat szerint, mikor a gazdagok után egy szegény asszony is belevetette a maga két fillérért a templom perselyébe, Jézus — látva őt — így szólt tanítványaihoz: „Bizony mondom néktek, hogy ez a szegény özvegy asszony többet vetett, hogysen mind a többi, . . . mind beveté, az ő egész vagyonát.” (*Márk evangéliuma* 12 : 41–44. Károli Gáspár ford.)
34 *az országos lófuttatás* — A kolozsvári lóverseny előkészületeiről júl. 9-én adott hírt a MS; az aug. 6-i számában pedig már a júl. 30-án végbement verseny eredményeit ismertette a lap.

Sor:

- 41 *a gróf Ráday versenydíjra is* — a Ráday-féle 40 aranyos vígjáték-pályázatra júl. 1-ig lehetett beküldeni a pályázó műveket. A beküldött darabok listáját Komlóssy Ferenc, a Nemzeti Színház könyvtárnoka jelentésében a lap júl. 3-i számában közölte (601.). A júl. 25-én kelt bírálati jelentés, a bírálóbizottság tagjainak (Czuczor, Egressy, Jókai, Kövér L. és Udvarhelyi Miklós) aláírásával, a beküldött 24 vígjáték közül a következő hármat tartotta előadhatónak: a 21. számú *Szerelem és örökség* (Szigeti műve), a 23. számú *Rablóvezér* (Feleki vígjátéka) és a 25. számú *Petronella* című vígjátékot, mely utóbbi — Szigligeti darabja — meg is nyerte a pályázatot. (L.: 170—172. sz. cikket és jegyz. JKK 483—90.; 851—55.)
- 47 *Tegnap iszonyu felhőszakadás* — a júl. 7-i, jégesővel kísért zivattorról a lap meteorológiai jelentés-rovata is beszámolt.

163

A MAI NAP TÖRTÉNETE

[1857. júl. 8.] 459.

M: MS 153. sz. 619.; név nélkül, de az ily című rovat több írása közt e rövid megjegyzés mellett * * jel mutat Jókai szerzőségére.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *A „Magyar Posta” mai számában* — Az e hó elején Urházy György szerkesztésében megindult Magyar Posta című lap júl. 8-án reflektált Jókai 4-i, 161. sz. írására; Jókai e rövid glosszán kívül hosszú, három számon keresztül húzódo *Korán elsütött pisztoly* című írásával válaszolt a MS-nak az akadémia melletti agitációját támadó cikkeire (l.: a köv. írást).
- 3 *ez ajánlatokat* — a 161. sz. cikkben felsorolt pénzadományokat.

KORÁN ELSÜTÖTT PISZTOLY

459—68.

M: MS 1857. júl. 10—13. 155—157. sz.; a cikk kezdetén (J. M.) betűjel mutat Jókai szerzőségére.

I: júl. 10. 155. sz. 626.

II: júl. 11. 156. sz. 630.

III: júl. 13. 157. sz. 633—34.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

A cím Széchenyi Istvánnak a Jelenkor 1845. jan. 30-i számában megjelent *A pisztoly időelőtti elsütése* című cikkére utal, melyben Széchenyi azért ítélte el Bezerédy István tolnamegyei földbirtokost és volt első követet, mert az — be sem várva a közteherviselés törvénybe iktatását — önként lemondott adómentességéről. A haladás híveit nagyon meglepte Széchenyinek a törvényes, hivatalos út betartására felhívó cikke, annál is inkább, mert hisz Széchenyi maga is az adózás mellett volt. Még a Jelenkor melléklapja, a Társalkodó is szomorúan reagált Széchenyi cikkére: „meglepő volt kárhoztatva hallani tőle oly elv életbe léptetését, mellynek törvény általi ki nem mondhatása miatt többször sajnálkozott.” (L.: Jelenkor 1845. febr. 2. Rosty Zsigmond: *A pisztoly idő előtti elsütéséről.*)

1 Közelebbi lapjainkban adtuk egyszerűen azt a tényt — Utalás a 161. sz. cikkben közölt, Nagy-Kállóból a szerkesztőséghez intézett levélre, s az azt követő rövid jelentésre, hogy a MS szerkesztői és egyik fő munkatársa, Irinyi mennyit adott — adakozásra való felszólítás kíséretében — az Akadémia számára.

8 *motio* — itt: lelki benyomás, indíttatás

40 *Egy tisztelt collegánk* — utalás az Emich kiadásában júl. 1-én megindult Magyar Posta című napilap júl. 8-i cikkére, melyben megbírálták a MS-nak az Akadémia javára indított, illetve felkarolt gyűjtését. (Az Országos Széchenyi Könyvtár állományából a lapnak ez a száma hiányzik, így csak Jókai válaszcikkeiből ismerjük annak tartalmát.) Jókai már előző cikkében reflektált rá.

43 „*mottóul*” — e szóhoz csillaggal jelölt alábbi lábjegyzet tartozik a szövegben: „S különös hogy éppen az akadémiára tett adakozások ellen hivatkoznak Széchenyire. Szerk.”

Sor:

- 52 *És épen Széchenyi volt az, a ki nem gondolkozott sokáig* — l.: a 120. sz. írást. JKK 316.
- 64 *Azóta épen harminc esztendő mult el.* — Széchenyi 1825-ben ajánlotta fel egy évi jövedelmét az akadémia számára, de csak két évvel később, 1827. ápr. 11-én kelt az az uralkodói legmagasabb jóváhagyás, amelynek nyomán formálisan is megalakulhatott az akadémia; működése valójában még későbbben, csak 1830-ban indulhatott.
- 85 *Johannes sine terra* — földnélküli János, azaz ágrólszakadt.
- 99 *az erdélyi muzeum* — Mikó Imre gróf szervező tevékenysége és áldozatkészsége révén 1856 nyarán létesült (l.: a 83. sz. cikket és jegyz. JKK 222, 725.).
- 141 *az a napszámos* — a pesti Nemzeti Színház építését segítette egy napszámos önként, ingyen vállalt munkával. Emlékét Vörösmarty is megörökítette a színház megnyitására 1837-ben írt *Árpád ébredése* című előjátékában: „Ezen kezemmel, mely élelmet ad, / Két álló hétig hordtam a követ / S magam fizettem érte — örömet”. — A napszámos neve Lukács György vagy Thuróczy Pál volt (l.: *Kárpáthy Zoltán* JKK 8. k. 8 : 27. jegyz. 391. lapon).
- 143 *ki annak telkét ajándékozta.* — Grassalkovich Antal hg. (1771—1841), Csongrád megye főispánja, személyes lekötöleztette lévén Földváry Gábor Pest megyei alispánnak, Kerepesi (ma: Rákóczi) úti telkét a magyar színház felépítése céljából Pest megyének ajándékozta. Ennek eredményeként 1835. szept. 26-án megindulhatott az első pesti magyar színház építkezése. (L.: *Magyar Színháztörténet* 1962. 120.)
- 159 *szolgálati érdemek szerzése bizonyos üresen álló padok után* — az érdemtelen akadémiai tagságra való törekvés gyanújának visszautasítása.
- 163 *scrupulus* — itt: kifogás
- 173 *Nem a „Magyar Sajtó” cikkei* — Ha nem is csak e lap cikkei indították el az adakozást, hozzájárultak nagymérvű kibontakozásához. Apostoli kettős kereszt jellel már áprilisban cikkeket közölt az Akadémia támogatása érdekében: ápr. 10.: *A magyar akadémia*; ápr. 17.: *Athenaeum* (miből teljék, honnan vegyenek pénzt az akadémia fejlesztésére, tevékenységére?); máj. 11.: *A magyar akadémia I.* („Az akadémia sikeres munkásságához mindenek felett pénz kell, s azon dotáció, melyben ez intézetet a hazafiuság három évtized óta részesíté . . .” — E cikksorozat még öt számon keresztül folytatódott. L.: máj. 23., 26., 28., 29., 30.)

Sor:

- 174 *az a hivatalos tudósítás volt az* — Ferenc József 1857. máj. 4-én megkezdett hivatalos magyarországi látogatása előtt való napon „május 3-kán kelt legmagasabb elhatározása által a magyar akadémia további fenntartását kegyes volt megengedni” (l.: MS 1857. máj. 11. 107. sz. 433.). A jó hírt a félhivatalos bécsi lap máj. 9-én, a hivatalos magyar lapok máj. 10-én hozták nyilvánosságra. Ugyanaz nap maga a császár személyesen is közölte ezt az Akadémia elnökével; másnap a másodelnök, Eötvös József e jó hírrel nyithatta meg az akadémia máj. 4-ről — a császár érkezése miatt — máj. 11-re halasztott szokásos havi első ülést (l.: MS júl. 16. 160.). E legfelsőbb jóváhagyást ismertető máj. 30-i, az akadémiairól szóló cikksorozat záróközleményét e szavakkal fejezte be a cikkíró: „Ki ne lelkesülne ily vezércsillag melegítő sugarai által részvétre, áldozatra, cselekvésre?” (l.: MS máj. 30.). A MS cikkei is biztathattak az adakozásra, erre mutat a 149. sz. cikkben ismertetett adakozás is (JKK 406.).
- 219 *a „jók java”* — az „arisztokrácia” elnevezés a görögöktől származik; Arisztotelész szerint a „legjobbak uralma”. Valószínűleg erre céloz Jókai. Nagy Miklós is rámutatott arra, hogy ekkortájt már a Kárpáthy Zoltán megírása idejéhez képest megváltozóban volt Jókainak az arisztokráciáról vallott felfogása; ekkor már azt hirdette, hogy az arisztokráciának a hazafias vállalkozás terén is a köznemességgel és polgársággal vannak egyenlő jogai (l.: *Két százéves Jókai regény*. MTA I. OK. VII. k. 67.) Jókainál sokkal világosabban fogalmazta ezt meg Mocsáry Lajos, a Pesten 1855-ben megjelent *A magyar társasélet* című frásában: „Ha hatni akar az arisztokrácia, csak az egyenlőség alapján léphet föl, csak mint közpolgár, hasonló eszközökkel, hasonló modorban bármely közpolgárhoz” (54.).
- A *Felfordult világ* egyik szereplője, Somlyóházi gróf — Orosz Lászlónak a kritikai kiadáshoz írt jegyzete szerint — az arisztokrácia megváltozott szerepét öntudatosan hangoztató erdélyi mágnás” (l.: JKK 15. k. 224.).
- 230 *a szabolcsi közbirtokosok* — l.: a 161. sz. cikket. JKK 454.
- 244 *Az ő szomorú homlokát* — célzás Széchenyi betegségére, döblingi tartózkodására.
- 285 *Egy millió forintot* — ezzel zárult a Magyar Posta által kifogásolt júl. 4-i 161. sz. cikk, ill. ez vezette be a szerkesztők adakozását közlő híradást. A lap kiadója, Heckenast is csatlakozott adományaikhoz; a lap júl. 16-i híradása szerint 1000 pft-ot adott az Akadémia számára.

CSÜTÖRTÖKI LEVELEK

[1857. júl. 16.] 468—71.

M: MS 160. sz. 646.; Péntek álnéven.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 2 *a ref. hívek templomában* — a mai Kálvin téri református templomban
- 3 *Török Pál* (1808—1883) — író, szerkesztő, ref. pap; 1839-től pesti lelkész, 1860-tól ref. püspök. Tudomány- és művelődésszervezői tevékenysége jelentősen hozzájárult Pest megmagyarosodásához.
- 4 *A vőlegény* — Szerdahelyi Kálmán 1857. júl. 11-én tartotta esküvőjét Jókainé féltestvérével, Benke Jozefa (Pepi) nevű színésznővel (l.: Hf 1857. júl. 13. 703.), aki 1855. jan. 22-én lépett fel először a Nemzeti Színházban, a *Parlagi Jancsi* Rózsi-szerepében. (Szerdahelyi második felesége Prielle Kornélia volt!)
- 7 *két író* — az egyik maga Jókai; a lakodalom is az ő svábhgyi kertjükben volt.
- 20 *a „cigánybanda”* — a *Hajdan, most és valaha* c. cikkében írta később Jókai: „Vagy mikor Szerdahelyi lakodalmán a fiatal színészek felöltöztek cigány bandának. Tóth Soma volt a primás, s maguk muzsikáltak a kedvenc bajtárs menyegzőjén” stb. (*Megtörtént regék*. NK 61. k. 258.)
- 28 *s a ki színházzal atyafiságban van* — Jókai a 144. sz. cikkében írt hasonló meghitt hangon a színészek életéről melyet — felesége révén — jól ismert (JKK 391.).
- 45 *Szentpétery* — az ekkor 59 éves művész nem régóta betegeskedett (vö. a 77. sz. cikkel JKK 201 : 30.); e látogatást csak egy évvel élte túl.
- 50 *Siklós Károly dr.* — 1845-ben nyert orvosi oklevelet; *Vízgyógy-mód* c. könyve 1859-ben jelent meg.
- 67 *Balog* — a magyar vándorszínészet egyik kiemelkedő alakja ekkor már 70 éves volt.
Udvarhelyi Miklós — kiről ötven éves színészi jubileuma alkalomával, egy évvel később, hosszan írt Jókai (l.: a 220. sz. cikket. JCB 5. k. 86.) — ekkor már 67 éves volt.

Sor:

- Hubenai Ferenc* — az úttörő magyar színészgeneráció egyik tagja volt; 1832-ben — Lendvayékkal, Kornlóssyékkel, Balog Istvánnal együtt — ő is Székesfehérváron működött a Dunántúli magyar színjátszó társulat tagjaként.
- 73 *Telepi, maga is színészivadék* — Telepy Károly (1828—1906) c kor kiemelkedő festőművésze; apja Telepi György a Nemzeti Színház színésze és díszletfestője; az ő házukban bújdosott 1849-ben Tardonán Jókai (l.: a 66. sz. cikk jegyz. JKK 702.).
- 82 *miért vitessék fel lakomák végén termékeibe bebalzsamozott halottaikat?* — Vö.: a 203. sz. cikkel. JCB 5. k. 31 : 34.)
- 88 *fogadott gyermekeinek* — Jókai máskor is emlegette, hogy Ráday szinte apja színészeinek. „Egy hazatérő apa gyermekei között” — írta róla a 43. sz. cikkben (l.: JKK 130 : 11.).
- 92 *örömapai hivatalának* — sem Szerdahelyi Kálmánnak, sem a menyasszonynak nem élt már az apja; az esküvőn úgy látszik Ráday vállalta a szülő szerepét.

166

A MAI NAP TÖRTÉNETE

[1857. júl. 25.] 471—72.

M: MS 168. sz. 679.; az ily című rovatban megjelent írás előtt a * * * jel mutat Jókai szerzőségére.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- Jókai szerzőségét valószínűsíti, hogy egyrészt ő volt a lap művészeti kérdésekkel foglalkozó részének szerkesztője, másrészt ő is szót emelt, máshol is a pontosabb fordítások érdekében, ill. gúnyolódott a rossz fordításokon (l.: a 173. sz. cikkben. JKK 493.).
- 1 *A „Pesti Napló” szinbírálója* — a PN júl. 22-én Shakespeare *Tévedések vígjátéka* című művének Egressy és Szigligeti által készített fordítását bírálta: „igen rossz, nem magyar nyelven van fordítva. Szolgai fordítás, de nem hü, elejétől végéig”. Elrettentő például megemlíti, hogy például „a patvarba!” helyett ezt mondják: „akasszák fel asszonyodat!” („hang it”). A sok rossz

Sor:

- fordítás „a nemzeti színházat nyelvrontó intézetté aljasítja, holott annak példánynak kellene lennie a nyelvben”.
- 16 *er hat keine Lust zum Bergbau* — nincs kedve a bányászathoz
- 19 *ha a nemzeti színháznak volna egy rendes dramaturgja* — Jókai a következő években is többször szót emelt egy színházi dramaturgiai állás létesítése érdekében. — Júl. 28-án a PN is elismeréssel írt Jókai, ill. a MS e közleményéről, a fordítások megjavítására azonban más megoldást javasolt: „Nem dramaturg kell hát a részben, hanem bíráló választmány, mely a rosszul fordított műveket visszavesse”.
- 23 *közel 1000 pftot* — a PN idézett, júl. 28-i hozzászólása szerint ez az összeg túlzott; mivel egy felvonásos fordításért 5 pft-ot kapott a fordító, évi 20, átlag 3 felvonásos színművet számítva, a fordításért kifizetett összeg csak mintegy 300 pft; ez a gyenge díjazás — a lap szerint — magyarázatot ad a rossz fordításokra is; ily kevés pénzért nem lehet jobb fordításokat várni.

167

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. júl. 26.] 473–74.

M: VU 30. sz. 294.; a levélszámozás kimaradt: ez a XLVII. levél.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *A notredamei toronyőr* — A Fánecs által fordított, Victor Hugo regényéből készített 6 felvonásos dráma júl. 23-án került színre.
- 15 *Quásimodo (. . .) Quásivéro* — A notredame-i toronyőr nevét Jókai tréfásan a latin quasi (mintegy, mintha) és modo (csupán, csak az imént) szavakból alkotott összetételnek veszi s a továbbiakban eljátszik vele; a „modo” helyett írt „vero” jelentése: valóban, de azonban.
- 18 *Quómodo* — a latin szó jelentése: hogyan, mi módon; a Quasimodo-hoz való hasonlóság miatt kerül Jókai szövegébe.
- 30 *kalitzkában* — a szövegben kalitzka van. Nyilván sh.!
- 33 *Mikor én ezt a darabot legelőször láttam* — Birch-Pfeiffer, Victor Hugo regényéből készült rémdrámáját először Pály Elek (1796–

Sor:

- 1846) színész, operaénekes fordította magyarra *Boldogasszony temploma harangozója* címen; lehetséges azonban, hogy Jókai, gyermekkorában, már a Fánecy által fordított, Pesten 1837 elején bemutatott *A Notre-dame harangozója* című változatot látta.
- 53 a *Hölgyfutárban is szól valami ifjabb Kakas Márton* — A Jókai teremtette figura nagy népszerűségére mutat, hogy már utánozták is. A Hf júl. 9. és 14-i számában ifjú Kakas Márton álneven írt egy ismeretlen kritikus Shakespeare *Othello-járól* és az *Egy színész élete* című darabról bírálatot (l.: Hf 692., 708.).
- 57 *de eodem* — ugyanonnan; a nemesi nevekben használatos kifejezés; amennyiben helynévből képzett a vezetéknev, mellette e kifejezés azt jelenti, hogy a jelzett helységből való a név viselője. Itt tréfásan a „kakasdomb”-ra utal velc Jókai.

168

KILIAMERON

[1857. aug.] 475–79.

- M:** I. NT 6–7. füz. aug. [9. előtti napokban] 129–31.;
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* I. Pest 1860.; főcím nélkül
122–25.: *A bámulatos juhász*
135–36.: *Az ezüst ibrik.*
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.
III. *Életemből* III. Bp. 1887. 134–39.; a *Kiliameron* sorozat 3., 4. darabja, azonos címmel.
IV. *Életemből* I. Bp. 1898. NK 96. k. 407–11.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 1 nyugati (NK: nyugoti)
25 Routiérünk (NK: Routiére-ünk)
40 *Vous n'avez pas rien* (NK: *Il n'y a rien*)
49 *Merveilleux?* (NK: *Merveilleux!*)
59 *Rousseauétól?* (NK: *Rousseauétól;*)
60 *leginkább?* (NK: *leginkább,*)
92 *vendéglőke* (NK: *vendéglőbe*)
96 *amazéhoz* (NT: *amazéhez* — sh! —)

848

Sor:

- 101 taval (NK: tavalý)
103 fürdeni (NK: fürdeni)
107 Ottokár gróf egy ujdon uj (NK: Ottokár egy újdonat új)
117 kért reá (NK: kért rá)
125 beszélgetésben (1860: beszélgetésbe – vsz. sh. –)
138 lélekjelenettel (NK: lélekjelenléttel)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

A NT-nek erről a füzetéről írta 1857. aug. 9-én a PN: „A »Nagy tükkör« 6. és 7. füzete megjelent. Azt hittük, hogy e füzetek szerkesztésével Jókai felhagyott, miután e haszталanságok nem méltók sem nevéhez, sem irodalmi állásához. Igaz, hogy e vállalatnak több ezer előfizetője van, de egy oly írónak, mint Jókai nem abban áll missioja, hogy az ily irodalmi tápot áhítózó közönség számát növelessze.”

Erre az anekdotára vonatkozó bejegyzést l.: a 2. (XXI.) noteszben, csak ott nem franciául, hanem angolul olvas a „gavallér” (Följegyz. I. 79.).

- 5 *dégoutant* (dégóútant) – undorító
6 *méprisál* – lekicsinyel, megvet (a francia „mépris” szóból)
7 *picquiroz* – itt: csípős, éles megjegyzésekkel kísér.
embétiroz – úntat (az embéter = úntatni szóból magyarítva), bosszant
17 *Biasini gyorszekere* – a vonat megindulásáig Biasini Domokos kolozsvári fogadós, „gyorskocsizási” vállalata bonyolította le a Pest–Debrecen, ill. a Pest–Kolozsvár–Brassó közti személyforgalmat; a Pest–Szolnok közti vasút 1847-ben történt megnyitása után már csak Szolnokig jártak kocsijai (l.: a 22. sz. írásban is. JKK 81 : 18.).
22 *passageur* – utas
25 *Routiér* – utazó
38 *Merci, mon cher, merci.* Köszönöm, kedvcesem, köszönöm.
49 *Merveilleux* – csodálatos
54 *Mais oui: voilà* – Hát persze: íme
57 *Ciel!* – Egek!
85 *regaliroz* – megvendégel
86 *Az ezüst ibrik* – az erre vonatkozó bejegyzést l.: 2. (XXI.) notesz. (Följegyz. I. 68.)
93 *aboniroz* – előfizet, itt: bérletet vált

Sor:

- 103 *Helgoland* — ez időben Poroszországhoz tartozó, fél négyzetkilométer nagyságú sziget az Északi tengerben. 1832 óta tengeri gyógyfürdő.
Ischl — 468 m magasan fekvő, 1822 óta ismert gyógyfürdő Felső-Ausztriában. 1856 óta a császár nyaralóhelye volt.
- 117 *conventiós monéta* — a fémpénz, a pengőforint német neve Conventions Münze (rövidítése CM), ezt konvenció monétának is mondták.
- 121 *china ezüst* — alpakka, azaz cinkből, nikkelből és rézből álló ötvözet.

169

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. aug. 9.] 479—83.

M: VU 32. sz. 320—21.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Katalin a zsványkisasszony* — 1857. júl. 28-án került először színre a *Katalin a rablóvezérnő* című „regényes ballett táncokkal és csoportozatokkal”. Színre alkalmazta Campilli, szerette Perrot, zenéjét Cesare Pugni (1805—1870) olasz zeneszerző, 1851 óta a szentpétervári cári színház balettkomponistája. A művet Perrot Grahn Lucile számára írta, ki 1851-beli pesti vendégjátéka alkalmával itt is előadta *Katarina, a bandita lánya* címen. (L.: Pesti Füzetek 1851. 1. sz. 30.) Campilli Frigyes (1810—1889) — a bécsi udvari operaház olasz származású táncosa és balettmestere; 1847-től kezdve mintegy négy évtizedig működött a Nemzeti Színház balettmestereként. 1847-ben ő szervezte meg a magyar balettet.
- 4 *én a balletet rendkívül szeretem.* — Jókai nem tartotta többre a balettet „félmeztelen táncosnék ugrálásánál” (l.: JKK 127 : 44.); Kakas Márton-levelciben, egyéb írásaiban, regényeiben is ahol csak lehet, kifejezte a balett iránti ellenszenvét (l.: többek közt a 80. és 251. sz. cikkeket JKK és JCB 5. k.)
- 6 *Kakas Mártont méltóztatott megénekelteni* — a VU 1857. júl. 26-i számában Kis József *Kakas Márton siralmas históriája 1529-ből*

Sor:

- című verse olvasható, mely ezzel a lapalji jegyzettel jelent meg:
„Nem tréfa, hanem történeti alapon nyugvó valóság, ld. Budai Lexicon II. köt. 374. lap.”
- 9 *Zöld Marcik* — zsványok
- 17 *gyikleső* — szurony
- 34 *persecutor* — megyei csendbiztos
- 109 *Aranyváry Emilia* — a Nemzeti Színház első balett-táncosnöje volt ebben az időben; Párizsban tanult, ott is lépett először színpadra. 1848-ban a Nemzeti Színház ballerínája volt, majd utóbb újra fellépett Párizsban, Londonban.
- 115 *Juno, Minerva és Venus ezen certamenjét* — utalás a görög mitológiai három istennő: Héra, Athéné és Aphrodité viszálykodására; Juno, Minerva és Venus e görög istennők latin megfelelői.

170

KAKAS MÁRTON A SZÍNHÁZBAN

[1857. aug. 23.] 483—85.

M: VU 34. sz. 347.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- A Kakas Márton-levelek, ill. színházi kritikák viszonylag hosszú kimaradása Jókai balatonfüredi tartózkodásával kapcsolatos. Ennek az aug. 23-i számnak *Mi ujság* rovatában jelent meg a hír Jókai visszaérkezéséről: „Mult héten érkezett haza B.-Füredről Jókai Mór is, hozván magával egy igen szép és gazdag rajzgyűjteményt, a Balaton regényes vidékének sajátkezűleg készített tájképeit, mellyek fametszőink által már munkába vétettek, hogy nemsokára a Vasárnapi Ujság hasábjain lássanak világot. Tudva van, hogy Jókai Mór barátunk épen olly ügyesen tud bálni a rajzónnal, mint a tollal” (348.) — E rajzok közül sok *A magyar Tempevölgy* közlése során megjelent a VU-ban.
- 9 *pályavígjátékainkat* — A Ráday pályavígjátékokra nézve lásd a 162. sz. cikkben és jegyz. (JKK 458, 841).
- 11 *huszonöt szilvafa* — eredetileg 25 vígjátékot küldtek be a pályázatra, de az egyiknek a szerzője még a bírálat előtt visszalépett

Sor:

- a vetélkedésből (l.: *Bizonyítványi jelentés. A méltóságos gróf Ráday Gedeon ur által kitűzött 40 aranyért pályázó vígjátékok iigyében.* MS 1857. júl. 29. 690.).
- 12 a többi kegyetlen bírálok — a bírálóbizottságnak Jókai is tagja volt (l.: a 162. sz. cikk jegyz.).
- 17 „Örökség és Szerelem” — pontosabban: *Szerelem és örökség, Szigeti József* először aug. 5-én, majd saját neve alatt szept. 6-án újra előadott 2 felvonásos vígjátéka.
- 20 *konc papiros* — 100 ív. A konc régi papírmérték volt; a rizsma egy tized része.
- 35 *már Kotzebue idejében sem voltak* — August Friedrich von Kotzebue (1761—1819) német drámaíró számos műve szerepelt a magyar színpadokon is a századfordulón, és a 19. század első évtizedeiben.
- 51 „*Rablóvezér*” — Feleki Miklósnak, a szerző nevével már elő sem adott vígjátéka, aug. 13-án került bemutatásra. (Greguss szerint „még kevesebb jót mondhatunk róla, mint az elsőről”; l.: PN aug. 15.).
- 78 *Komlósy Ferenc* — a színház könyvtárnoka; ő őrizte a színházhoz benyújtott kéziratokat, így a pályavígjátékokat is.

171

NEMZETI SZINHÁZ

[1857. aug. 26.] 485—87.

M: MS 193. sz. 779.; Jókai Mór aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *A gróf Rádayféle jutalomra pályázott vígjátékokról* — Vö.: a 162., 170. és 172. sz. cikkekkel és jegyz.
- 8 *pluralis majestativus criticum* — fejedelmi többesben mondott kritika
- 10 *singularításban* — itt: egyedül
- 20 *distichonba* — itt: pár sorba.
- 26—8 *Jólőrzött leány, Nő, ki az ablakon kiugrik, Özvegy férje, Eszter és Dávid, Kérek két pengőt kölcsön* — előadásra nem került ismeretlen színművek.

Sor:

- 41 *Mátkanézésben* — ismeretlen szerző, ily című ismeretlen darabjában.
56 *Petronelláért* — Szigligeti pályadíjnyertes vígjátéka; a következő Kakas Márton-levéliben írt róla Jókai.
70 *halasszuk holnapra* — a cikknek a következő számokban nincs folytatása.

172

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. aug. 30.] 488—90.

M: I. VU 35. sz. 362.

II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 114—15. XXXVIII. *Levél. Petronella* címen.

b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 3 bátorságaért (1860: bátorságért)
8 pörlekedni (1860: perlekedni)
veszekedni s azután (1860: veszekedni, azután)
10 bőségben (1860: bővségben)
12 háladatlaná (1860: háládatlaná)
15 időkében (1860: időben)
17 menjenek (1860: menjetek)
29 e darabról (1860: a darabról)
31 minőt én (1860: mit én)
34 ajkaidon!" (NB. ez (1860: ajkaidon!" ez)
40 publikummal (VU: publikímmal — (sh!) —)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- I XLX. *Levél* — az L. (ötvenedik) római szám tréfás változata
Petronella — A pályázó vígjátékok közül harmadikként előadott vígjáték Szigligeti alkotása, aug. 19-én került bemutatára. (A pályázatra nézve l.: a 162., 170. és 171. sz. cikkeket is.)
II Kovácsné *leléptével* — Kovácsné 52 éves korában, 1854. okt.

Sor:

- 4-én vonult vissza a szinpadtól (l.: az 51. sz. cikket és jegyz. JKK 145, 677.).
- 28 *nem értek egyet a Pesti Naplóval* — Jókai itt Greguss aug. 22-i, a pályázatról, eredményéről írt alábbi szavaira utalhat: „Nem tudjuk, kiadják-e a jutalmat. Ha ki, úgy a bírálóknak csak a »Szerелеm és örökség« s »Petronella« közt lehet választásuk. A kettő közül mi az elsőnek adunk elsőiséget, mert több benne az eredetiség s komikum bár alacsony, de nem oly émelyegtető, mint »Petronellá«é. Azonban azt is csak azon elv értelmében illetheti az elsőség, hogy vakok közt félszemű a király.”
- 30 *ollyat fog rám a minap* — aug. 25-én írta a PN: „A »Vas. Ujs«-ban Kakas Márton azon körülményt, hogy a színháznál a vigjáték-verseny roszul ütött ki, azzal menti magát, hogy másként is rosz termés volt az idei. Kakas Márton nem tudjuk honnan veszi gazdasági tudósításait — a Gazd. lapokból bizonyára nem. Az idén elég jó termés volt, ha nem is a színháznál.”
- 35 *profitóroztam* — itt: tanultam
- 38 *primi anni jurista* — első éves jogász
- 39 *parlamentéroz* — itt: társalog
- 40 *nem hagyhatom szó nélkül a P. Napló azon görbe logikáját*, stb. — az utalás Greguss aug. 22-i cikkére vonatkozik: „Minap, a Telekiféle jutalom osztásakor a bírálók megjegyzék, hogy a beérkezett nyolc vagy kilenc pályamű közül egy sem emelkedett irodalmunk jelenlegi színvonalára; s hogy megorrolta ezt néhány pályázó! Most 25 vigjáték közül a korántsem szigoruaknak ismert bírálók csak hármat találtak előadásra méltónak”. — A Teleki-pályázaton Jókai maga is résztvett *Dózsa György* című drámájával, míg most, a Ráday-pályázaton, drámabírálként gyakorolt kritikát a beküldött pályaművek fölött. Greguss vágása elsősorban Jókai felé irányult. (A Teleki-jutalom körüli vitákra nézve l.: a 135. sz. cikket és jegyz. JKK 364 : 97—128.; 804—5.)
- 48 *a többieket pedig a Pesti Napló még nem látta* — Jókai *Dózsa György* című tragédiája csak nov. 3-án került bemutatásra.
- 58 *hogy lám Franciaországban* stb. — a PN aug. 25-én utalt a francia akadémia sikertelen verspályázatára a „Hogy a magyar akadémia a pályaművek bírálásában mily alaptalanul vádolják szigorral, arra egészen friss példával szolgálhatunk” kezdetű cikkében. A francia akadémia a keleti háborút megéneklő költeményre tűzött ki pályázatot, de a beküldött 150 pályamű közül egyiknek sem adták ki a jutalmat. E hírhez fűzte hozzá megrovóan a cikkíró, hogy nálunk meg „botránynak tartják, hogy ha 20 pályamű

Sor:

közöl, bármily roszak, egynek sem itélik oda a jutalmat” — a francia példával saját tavaszi, a Teleki-díjjal kapcsolatban hangoztatott álláspontját védve.

173

NEMZETI SZINHÁZ

[1857. szept. 2.] 490—93.

M: MS 199. sz. 802.; J. M. aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 „*Rejtélyes árva*” — Valószínű, hogy az 1857-ben írt *Der Sonnwendhof* c. német dráma fordítása. — Erről és még két drámáról Jókai mind a MS-ba, mind a VU-ba párhuzamosan írt kritikát. *Mosenthal*, Salomon Hermann von (1821—1877) — német drámaíró. Legnagyobb sikereit népies drámáival aratta (*Deborah*, *Der Sonnwendhof*).

Remellay Gusztáv (1819—1866) — író; mivel Görgey hadbíró-ezredese volt, Világos után 1856-ig Kufsteinben raboskodott. Hazatérése után egy ideig a MS, majd a Magyar Néplap munkatársa lett.

84 *in natura* — itt: valóságban

93 *Kranzjungfer* — koszorúslány
altes Geschirr — öreg hám

94 *Sonnwendhof* — a „Sonnwend” napéjegyenlőséget, azaz szent Iván éjszakáját jelenti.

174

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. szept. 6.] 493—95.

M: VU 36. sz. 374.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Rejtélyes árva* — Az aug. 29-én bemutatott népdramára nézve l. az előző cikket és jegyz.
- 26 *ki volt Zebedeus fiának az apja?* — tréfás bibliai kérdés, amely a református, főleg a debreceni kollégium diákjai útján terjedt el országszerte.
- 30 *hiába huzzák az ebnek a fejét az asztal fölé,* stb. — régi szólásmondás, már Bercsényi levelezésében is találkozunk vele (Molnár József közlése).
- 64 „*Sind Sie der untere Vincy?*” — A helytelen, már az előbbi cikkben is kigúnyolt rossz fordítást példázza e mondással: annyira fedik a valódi jelentést a magyar fordítás szavai, mintha valaki ezt az abban az időben szállóigévé vált mondást, hogy „Őn az az Alvinczy?”, így fordítaná, szó szerint, németre: „Őn az az al Vincy?” Alvinczy József (1735—1810) tábornagy szervezte a Napóleon elleni nemesi felkelést. Az az anekdota járta róla, hogy 1809-ben az egyik insurgens — méltatlankodva a rossz fegyverek miatt — e szavakkal támadt rá: „Hát kend az az Alvinczy?” Jókai több regényében, írásában is idézi ezt a mondást (*Enyim, tied, övé* JKK 29. k. 80 : 11.; *Névtelen vár* JKK 34. k. 466. Megtalálható többek közt Tóth Béla: *Szálló igék lexikona* c. művében is. Bp. 1906. 96.).

175

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. szept. 20.] 495—97.

M: VU 38. sz. 398.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 „*Manfredi, Faenza hercege*” — Vincenzo Monti (1754—1828) olasz költő *Galeotto Manfredi* című tragédiáját szept. 16-án mutatta be a Nemzeti Színház. A darabra és az előadásra nézve l.: a köv. cikket és jegyz. is.
- 2 *olaszból* — Sárossy Gyula fordításában adták elő a drámát.

856

Sor:

- 4 *Köntös Mihály uram* — Vas Gereben 1857-ben megjelent *A nemzet napszám* c. regényének egyik szereplője.
10 *Mám Ferdi* — azaz Manfredi; Jókai gyakran ferdítette el tréfásan a megbírált darabok idegenes hangzású szereplőinek nevét

176

NEMZETI SZINHÁZ

[1857. szept. 21.] 497—500.

M: MS 214. sz. 861.; Jókai Mór aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Manfredi* — Vincenzo Monti szept. 16-án bemutatott tragédiájára nézve l.: az előző cikket és jegyz. is.
2 *Sárossy (Sárosi) Gyula (1816—1861)* — költő; a forradalom alatti tevékenységéért és a *Ponyvára került Arany Trombita* című művéért Világos után bűjdosni kényszerült; 1852-ben elfogták és előbb halálra, majd fogságra ítélték. 1855 végén amnesztiával szabadult. Greguss szept. 19-én megjelent kritikájában nemcsak a dráma, hanem a fordítás szép nyelvét és pontosságát is dicsérte (l.: PN 213. sz.).
6 *Othello megfordított kiadásban* — Shakespearenek a féltékeny Othellóról írt műve erősen hatott Monti e tragédiájára.
71 *Oly válogatatlan, vastag minden kifejezés* — Jókai valószínűleg Greguss, ill. a PN fent idézett cikkével száll vitába, mikor ily erősen hangsúlyozza a dráma — szerinte — költőietlen nyelvét.
94 „*Leberknödl, Gurkensalat!*” — „*Májpgombóc, uborkasaláta!*” az „*Erlenköniget*” — Goethe *Der Erlkönig (A szellemkirály)* című híres balladáját.

177

NEMZETI SZINHÁZ

[1857. szept. 25] 500—03.

M: MS 218. sz.; Jókai Mór aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Fekete orvos* — szept. 21-én került bemutatásra.
- 2 *Anicet-Bourgeois*, Auguste (1806—1871) — francia színműíró; számos művét írta más drámaírók társaságában.
Dumanoir — családi neve Philippe-François Pinel (1806—1865) francia drámaíró; majdnem 200 darabjának többségét más szerzőkkel együtt írta.
- 26 *mulát* — egy fehér és egy néger szülő közös utódja
- 51 *belladonna pilula* — maszlagos nadragulyából (atropa belladonna), azaz egy igen mérgező anyagot tartalmazó növényből készült orvosság
- 83 *Helicon* — görög hegycsúcs; a görög mitológia szerint Apolló és a múzsák — a költészet — lakhelye.

178

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. szept. 27.] 503—07.

M: VU 39. sz. 410.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 „*Fekete orvos*” — a szept. 21-én bemutatott francia színműre nézve l. az előbbi cikket és jegyz.
- 11 *Lemaître* — Frédéric Lemaître (1800—1871) francia romantikus színész; Victor Hugo neki írta drámái főszerepeit.
- 12 *Dumasnoir* — helyesen: Dumanoir (l. előző cikk jegyz.); Jókai bizonyára szándékosan torzította el a Dumas-ra — legalábbis előtagjában — hasonló nevet, mely így „fekete Dumas”-t jelent (az idősebb Dumas nagyanyja néger nő volt!).
- 17 *Denmery* — Aldolphe Philippe D’Ennery (1811—1899) francia drámaíró, több száz — főleg más társaságában írt — színmű szerzője.
- 21 *maszkura* — jelmezes nő; az operabálok álarcosbálok voltak.
- 22 *kredenc* — itt: büffé
- 26 *chateaux Lafitte* — francia pezsgőfajta
- 34 *Variétésban* — egyik párizsi színházban

Sor:

- 76 *bonhomme* — cgyügyű ember
91 *ad usum* — használatra, itt: kölcsön
101 *attitude* — itt: szerep
mind a négy *extremitás*a — mind a négy végtagja; Jókai gyakran használja ezt a kifejezést. *A kőszívű ember fiaiban* Szalmásné csapá össze „két első *extremitás*át” (l.: JKK 27. k. 132 : 18).
114 *millien drága falat lesz ez vidéki színpadainkon* — Gregussnak e darabról szept. 24-én megjelent kritikája is említette a vidéki színpadokat e művel kapcsolatban: „Oly darab, melyet a közönlés érdekében a vidéki színházakból is ki kellene küszöbölni, nem pedig Pesten színpadra hozni” (l.: PN 217. sz.).

179

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. okt. 4.] 507—09.

VU 40. sz. 422.; tévedésből ez is LIII. Levél, mint az előző.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 „*Zsidónő*” — Jacques Fromental Halévy (1799—1862) francia zeneszerző 1835-ben komponált, a Nemzeti Színházban 1842-ben bemutatott 5 felvonásos operáját (*La juive*) ez alkalommal szept. 30-án játszották.
Kaiserné utolsó föllépte — Kaiser Ernstné színházról való távoztát — kinek szerződtetése mellett annak idején Jókai is erőteljesen agitált (l.: a 48. sz. cikket JKK 138.) — később is, a 187. sz. cikkben is fájalta Jókai (l.: JKK 520.).
26 *karmestere hirhedett* — azaz híres; Erkel Ferencről ír itt Jókai.
38 *ki miatt soha opera el nem maradt* — Kaisernének erre az erényére Jókai többször is rámutatott. Okt. 2-i cikkében a PN is szomorúan búcsúztatta az énekesnőt: „benne színházunk egyik legkészsége-sebb, legszorgalmasabb, legbuzgóbb tagját veszíti el, kinek igyekezetén sohasem mult az előadás sikere” (l.: PN 224. sz.).
68 *zúgolódni fogsz kedvenc operáidért* — ez nem sokkal utóbb már valóban be is következett. A nov. 12-i *Norma* előadás kapcsán írta a PN nov. 14-én: „Miért nem adják Hunyady Lászlót,

Sor:

s a többi operát, melyekben Kaiser Ernstné a lépett fel? Mint tudjuk Ellingerné a. Szilágyi Erzsébet szerepét rég betanulta (. . .) nem lehetne a Kaiserné a. által énekelt szerepeket a nagy hangterjedelemmel bíró Ellingerné a. és a mezzo sopraan szerepekre alkalmas Fridrichné a. közt felosztani?" (L.: a 187. sz. cikket is. JKK 520.).

180

KAKAS MÁRTON A SZÍNHÁZBAN

[1857. okt. 18.] 509—11.

M: VU 42. sz. 445—46.

TÁRGYI MAGYARÁZATO K

Sor:

- 33 *Szathmáryné, Kovácsné és Miskolci Julia* — e három színésznőt, — hasonló vonatkozásban — együtt említette Jókai már az 51. sz. cikkében is (JKK 145 : 13.).
- 40 *Prielle Kornélia* (1826—1906) — csak 1859-ben, ill. véglegesen 1861-ben lett a Nemzeti Színház tagja. Pedig ekkori, három előadásra terjedő vendéjátéka alkalmával is igen elismerően fogadta a kritika. Salamon Ferenc szerint igen becses tagja volna a színháznak, ha sikerülne szerződtetni; de ha erre nincs mód, legalább „minél gyakoribb vendégszereplését óhajtánók” (l.: PN okt. 11.). Okt. 7-én ifj. Dumas *Gauthier Margit (A kaméliás hölgy)*, 9-én Jean-François-Alfred Bayard (1790—1853) *Tiszaháti libácska* és 11-én Szigligeti *Cigány* című színművében aratott nagy sikert a pesti közönség előtt.
- Berzsenyi Károly* (1819—1877) — B. Dániel leszármazottja, 1839-ben lépett először színpadra; 38 éven át működött színészként, rendezőként a vidéki színpadokon; színdarabokat is írt. Pesti vendéjátéka során 9-én Roderich Benedix (1811—1873) *A bácsi* című vígjátékában, 11-én a *Cigányban* és 14-én Anicet-Bourgeois és Masson *Marianna* című drámájában mutatkozott be a pesti színpadon. Róla írta okt. 16-án a PN színireferense, valószínűleg Salamon Ferenc: „Általában mindazoknál, kik eddig a Szentpéteri egykori szerepeiben próbálkoztak, legjobban illik színpadunkra”.

Sor:

65 pengőben nem lesz az a dotációja, a mi most váltóban – azaz két és félszer annyi támogatást nem kap; 1 pengő forint 2 és fél váltó forintnak felelt meg.

181

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. okt. 25.] 511–13.

M: I. VU 43. sz. 458.

II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 124–25.; XXXIX. levélként

b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

17 rákezdték (1860: rákezdték)

most már űk mehetnek (1860: mármost elmehetnek)

30 dalolnak (1860: danolnak)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 „*A kántor és molnár leánya*” – A népszínművet, melyhez Doppler Károly szerzett zenét, okt. 19-én mutatta be a Nemzeti Színház.

2 *Némethi* – a színész-szerző, kinek már az 1854 decemberi vendégfelléptéről is hírt adott Jókai (l.: a 42. sz. cikk jegyz. JKK 665.), ekkor már több mint két éve, 1855. ápr. 13-tól a Nemzeti Színház tagja volt.

Ötvös Borcsa – Eötvös B. (1833–1909) színész, 1845. jan. 5-én lépett először színpadra; 1859. aug.-ban Némethy György felcsége lett.

6 *rászédtek a komédiások* – tréfás utalás Szerdahelyi Kálmán 1856-ban bemutatott *Megcsaltak a komédiások* című színdarabjára.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. nov. 15.] 513–14.

M: I. VU 46. sz. 498.

II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. 134–35.; 40. levélként.b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZAT

Sor:

7 amonnan is — (1860: onnan is)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

1 „*Tévedt-nő*” — Giuseppe Verdi (1813–1901) Velencében 1853-ban bemutatott *La Traviata* című operáját nov. 10-én ily címen mutatta be a Nemzeti Színház.3 *Már prózában eléggé kiismertük* — Az opera szöveggönyvét Piave ifj. Dumas *A kaméliás hölgy* (*Gauthier Margit*) című színművéből készítette. A drámáról a 104. sz. cikkében írt Jókai (l.: JKK 276.).11 *hektika* — tüdőbaj16 *doctor Tormay Károly* (1804–1871) — orvos; 1850-ben haditörvényszék elé állították, de utóbb Pest város tiszti főorvosa, majd a közkórház igazgatója lett.20 *Hollósy* — H. Kornélia énekelte Violetta szerepét; az opera első előadása az ő jutalomjátékára volt kitzve, ő azonban a színház pénztára javára lemondott a jövedelemről (l.: PN 1857. nov. 12.).27 *jámbor szamaritánus* — a Bibliában az irgalom, a segítség példaképe (*Lukács evang.* 10 : 25–37.).

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. nov. 22.] 514–16.

M: I. VU 47. sz. 510.; aláírás nélkül.

II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 143–45.; XLI. levélként. Szövegváltoztatás nélkül.b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 „*Octavia és Cleopatra*” – August Friedrich Kotzebue (1761–1819) igen termékeny, a század első évtizedeiben magyarul is gyakran játszott német drámaíró 1801-ben Lipcsében nyomtatásban is megjelent *Octavia* című 5 felvonásos szomorújátéka – a szerző és fordító nevének megemlézése nélkül – megváltoztatott címmel került színre a Nemzeti Színházban nov. 18-án, Komlós-syné javára. „Miért hallgatja el a szinlap a szerző nevét?” – tette fel haragosan a kérdést Greguss a PN-ban. „... nem tudták volna a nemzeti színháznál, hogy »Octaviát« Kotzebue írta?” – ez hihetetlen; ha lenne egy felelős dramaturgia a színháznak, ily visszaéléseket nem lehetne elkövetni (l.: PN nov. 20.). Az újra előkerült drámát már évtizedekkel korábban bemutatták Magyarországon. Komlóssy Ferenc fordításában 1833. szept. 9-én játszotta már a Pest-Budán működő magyar társulat, de tudunk még korábbi, 1819-es székesfehérvári és 1829-es kassai előadásról is. (L.: Bayer József: *A magyar drámairodalom története*. II. Bp. 1897. 438.)
- 5 *Shakespeare is* – *Antonius és Kleopatra* című tragédiája magyar színpadon csak 1858-ban került először színre, Szász Károly fordításában; Jókainé választotta jutalomjátéku.
- 23 *discus* – diszkosz
- 25 *virgázni* – vesszőzni
- 34 *grünpánt* – rézrozsdat
- 45 *kridát csinált* – megbukott, csődbe került.

184

KAKAS MÁRTON A SZÍNHÁZBAN

[1857. nov. 29.] 516–17.

M: I. VU 48. sz. 522.

II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 147–49.; XLII. levélként.

b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 6 csókolódik (1860: csalódik)
- 7 *kap maga is hozzá* (1860: *kap hozzá maga is*)
- 20 *despectussal* (1860: *desperatussal*)

Sor:

- 21 fokhagymáról (1860: fokhagymásról)
- 23 legfontosabbak (1860: legfontosabb ügyek)
- 25 fokhagymást, vagy káposztásgaluskát hoznak (1860: fokhagymást hoznak)
- 26 És azért (1860: És ezért)
- 29 mert az (1860: mert ez)
- 30 almáriomban (1860: almáriumban)
- 32 pecsenyéért (1860: pecsenyeért)
- 52 darabként (1860: darabképen)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 „Károly ur bogara” — Dobsa Lajos, a *Kiábrándulás* című novellájából átdolgozott (l.: PN nov. 26.) vígjátékát nov. 23-án mutatta be a Nemzeti Színház.
- 12 *fokhagymás rostélyos* — a fokhagymáról több írásában is tréfálkozott Jókai (l.: 1847. dec. 26.; JCB I. k. 447. és a 10. sz. cikkben JKK 53 : 71—75.).
- 20 *despectus* — lenézés
- 24 *még Vahot Imrével sem tudok összeveszni* — az utalás talán Vahot többszöri, Jókaival szemben is megmutatózó inkorrekt viselkedésére vonatkozik (l. a 65. sz. cikk jegyz. JKK 699.).
- 26 *quantum belli* — háborús ok; ok a háborúra, összeütközésre
- 37 *quantum satis* — amennyi elég; itt: amennyi csak belefér.

185

[AJÁNLÁS TÓTH JÓZSEF CIKKSOROZATÁHOZ]

518.

M: MS 1857. dec. 2. 276. sz. 1109.; Jókai Mór aláírással, lábjegyzetben.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Tóth József *Körut a német-, francia-, angol és magyar színművészetben* című cikksorozata, melyre Jókai már a 158. sz. cikkében is utalt (JKK 438.) a MS decemberi számaiban jelent meg, 16 folytatásban.

Sor:

Nem sokkal utóbb — Jókai és Gyulai közt a *Dózsa*-dráma kapcsán feltámadt vitában — Gyulai e cikksorozatát is Jókai ellen használta fel: „Ha megrónánk azon bárgyunál bárgyubb cikkeket, melyeket Tóth József a »Magyar Sajtó« tárcájába írt, s melyeket Jókai oly nagy hangu elbizottsággal magasztalt s ajánlott a közönségnek, minjárt kész volna [Jókai] a felelettel: »A kritikusokat eszi a méreg, egy színész jobb széptani dolgozatot írt, mint ők, féltik a konczukat« s több efféle.” (l.: 1858. jan. 13.)

- 1 szerkesztő ur! — Hajnik Károly
12 se kétségbeesésünkkel le ne verjük — célzás Gyulaira, ill. Ristoriról írt bírálatára (l.: a 64. sz. cikket és jegyz. JKK 171; 694.).

186

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. dec. 6.] 518—20.

- M: I. VU 49. sz. 534.
II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 149—51.; XLIII. levélként.
b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 2 mondatja (1860: mondja)
3 Exxex (1860: Essex)
5 a miket (1860: melyeket)
23 emlékeznék erre (1860: emlékeznék arra)
tridridrom (1860: tridridom)
27 ezért is (1860: azért is)
29 Alugyanak (1860: Alugyanak)
32 egy friss (1860: egy kis fris)
34 mazurkapolka (1860: mazur-polka)
36 belé beszélnek (1860: belebeszélnek)
41 előadott (1860: eladott)
43 ha ez nem (1860: ha nem)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 2 *Laube* Heinrich (1806–1884) — osztrák drámaíró, ez időben, 1849-től a bécsi Burgtheater igazgatója; *Graf Essex* című, leg-híresebb drámája 1856-ban keletkezett. (Valószínűleg szándéko-san írta Jókai tréfásan *Exxexnek*).
- 4 *zsendice* — a juhomolya készítésekor a sajtanyagról lecsurgó, felforralt édes savó; villámlása képtelenség, mint Jókai szerint Laube mondása a változás állandóságáról.
- 9 *mikor a budai színház florealt* — a kassai dal- és színjátszó társaság együttese 1833. júliusában kezdte meg előadásait a budai vár-színházban; három évre szerződést kötöttek a színház használa-tára Buda városának tanácsával; 1835 tavaszán, a Nemzeti Színház építése hírére tovább is Budán, együtt maradt a társaság; 1835. máj. 23—nov. 7. közt Déryné is itt vendégszerepelt. Az egykori színészek legjelentősebbjei működtek ekkor a budai várszínházban (l.: Bayer: *A nemzeti játékszín tört.* 2. k. Bp. 1887. 78–253.)
- 12 *púderes fejű* — századeleji; még a 19. század elején is hordták a púderezett parókákat.
- 22 *Medárduskor* — jún. 8-án, Medárd napján vásárt tartottak Pesten; sok vidéki gyűlt be ekkor a fővárosba s közülük többen a szín-házba is ellátogattak.
- 26 *penzióba tegyék* — nyugdíjazzák
- 34 *quadrill* — francia négyes; a 18. században kialakult társastánc
- 37 *länderisch* — a legelterjedtebb alpesi, bajor–osztrák népi tánc (Ländler).

187

KAKAS MÁRTON A SZÍNHÁZBAN

[1857. dec. 13.] 520–22.

M: VU 50. sz. 546.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 4 *óka a lőcsei kalendárium* — Jókai máskor is tréfálkozott az időjós-lást is tartalmazó naptárral, állítva, hogy a naptári jóslat okozza a rossz időt.

866

Sor:

- 9 *hát miért nem adják azokat a szép operákat?* — 1.: e cikk további részeit és a 179. sz. cikket és jegyz. (JKK 507, 859.)
- 20 *búcsút vett a színházról* — Kaiserné búcsúfélépte szept. 30-án volt (1.: uo.)
- 25 *megyédéve sincs még* — 1.: uo.
- 38 *ma elénekelte a Prófétában Fidest, holnap ugyanabban Berthát* — szinte szó szerinti megismétlése annak, amit a 48. sz. cikkben írt Jókai Kaisernéről (1.: JKK 138 : 13—15.).
- 40 *anabaptista* — a reformáció népi irányának, plebejus szektának tagja; itt a *Próféta* c. opera egyik szerepe.
- 45 *a Magyar Posta és Magyar Sajtó egyenesen felszólal* — A MS dec. 9-én „Jót-akaró Sámuel” aláírással egy, „a zenekar főmesterével” — azaz Erkelrel való interjút közölte. A színház karnagya elmondotta, hogy az eltávozott Kaiserné egyszerűen nélkülözhetetlen: „Tudja ön, hogy a daljátékokat többek közt lyrica és heroica két osztályra különítik el, s én kénytelen vagyok megvallani önnek, hogy heroicákat mi a nevezett asszonyság nélkül nem adhatunk”. Erkel egész hosszú sorát nevezte meg az előadhatatlan operáknak: *Ördög Róbert, Don Juan, Tell Vilmos, Lucretia, Guzmann Johanna, Zsidónő, Dom Sebastian, Stradella, Hunyadi László* mind a nélkülözni kénytelen operák közé tartoztak. Jó volna újra szerződtetni, csakhogy... oly énekesnő nincs, ki mindenki ízlését, igényét ki tudja elégíteni — írja interjújában a cikkíró.
- 61 *Szigligeti új népszínművéről* — *Az obsitos huszár*ról 1.: a köv. cikket és jegyz.

188

NEMZETI SZINHÁZ

[1857. dec. 15.] 522—25.

M: Magyar Posta 1857. 140. sz. 623.; Jókai Mór aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Jókai egyetlen egyszer, ezzel a Szigligeti népszínművéről írt kritikájával szerepel a Magyar Posta című hírlapban, mellyel — fél évvel korábban, az Akadémia számára való gyűjtés kapcsán — vitába is keveredett (1.: a 164. sz. cikket). Urházy György

Sor:

(1823—1873) író, újságíró e rövid életű lapjának irodalmi, színházi rovatát Szigligeti Ede vezette. Feltehetően az ő kérésére írta Jókai a kritikát Szigligeti új népszínművéről. A felkérésnek annál is inkább eleget illett tennie, mivel nem sokkal korábban, nov. 6-án, maga Szigligeti méltatta a Magyar Postában Jókai *Dózsa György* című tragédiáját. Kettőjük kölcsönösen elismerő, méltató kritikái nagy, elmérgesedő vitát indítottak el, mely látványosan *Az obsitos huszár* körül zajlott, valójában azonban a Dózsa-dramát támadók, illetve a Jókai művét védő, elismerő kritikusok közti elvi, esztétikai — durva személyeskedéstől sem ment — harcának volt felületi megnyilvánulása. Az *obsitos huszár* körüli kritikái csatározások egyes állomásaira nézve l.: a 190. sz. cikket. és jegyz. (JKK 527, 870.).

- 1 *Szerkesztő Úr!* — Jókai VU-beli Kakas Márton-levelei egy részének ez a kezdete; nyilván így került a Magyar Postába is ez a fordulat.
- 3 *Ez gonoszabb merénylet* — célzás egy -ie- jelű kritikusnak a MS-ban dec. 11. és 12-én, valamint Gregussnak a PN dec. 12-i számában megjelent kritikájára, mely részletesen elmondja a mű tartalmát.
- 6 *a Saisi leplet* — Szaiszban, az ókori egyiptomi városban őriztek egy képet, melyet fátyol borított; ki fellebbentette e fátylat, elfelejtett mosolyogni.
- 11 *valóságos bányarém* — a *Bányarém* c. színművet, Vahot Imre alkotását, 1850-ben mutatták be.
- 19 *inculcata tutela* — jogos önvédelem
- 24 *Shakespeare és Kotzebue* — l.: a 183. sz. cikket és jegyz. (JKK 514, 863.).
- 55 *eleven, életfris magyar népalakokkal találkozunk* — A népszínmű alakjairól a korabeli bírálók közül többeknek épp ellenkező volt a véleményük. Greguss 12-i kritikája szerint nem egyéni, hanem stereotyp alakokkal van tele a darab, a MS -ie- jelű kritikusának 11-én és 12-én megjelent bírálata pedig hiányolja az egyes alakok „néptanilag hű” rajzát. Szerinte e műből hiányoznak „azok a tőről metszett igaz magyar alakok, melyekkel már megszoktuk, hogy Szigligeti művciben találkozunk”.
- 90 *captiosus* — furfangos, fogós.

KAKAS MÁRTON A SZINHÁZBAN

[1857. dec. 20.] 525—26.

M: I. VU 51. sz. 558.

II. a) *Kakas Márton tolltaraja* II. Pest 1860. 153—54.; XLIV. levélként.b) *Kakas Márton humorisztikus levelei*, stb. Pest 1871. II. 153—54.; ua.III. *Életemből* III. Bp. 1887. 357—58.; XIII. levélként.IV. *Életemből* II. Bp. 1898. NK 97. k. 411—13.; ua.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Sor:

- 6 magának; közös elnevezésül (1860; NK: magának; ezek közül elnevezésül)
 10 csikós körül-belül megint (NK: csikós megint)
 15 szinte (1860; NK: szintén)
 16 fia bakancsos (1860; NK: fia a bakancsos)
 21 Azonban hát ez (1860; NK: Azonban ez)
 24 én győznék (NK: én nem győznék)
 28 ur (1860; NK: urat)
 33 wasz ter (1860; NK: wasz der)
 34 klézen ten (1860; NK: gelesen den)
 35 No taz iz (1860; NK: no dasz isz)

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

- 1 *Obsitos huszár* — A dec. 9-én bemutatott népszínműre nézve l.: a 188. és 190. sz. cikket és jegyz.
 Jókai — a zajló vitára való tekintettel — a darabról itt semmit sem mond.
 13 „*Vén bakancsos, és fia a huszár*” — Szigeti 1855-ben bemutatott népszínműve.
 15 *a Tisza őriz* — A Tisza-vidéken játszódik a darab cselekménye.
 19 *Dom Miguelek* — A Don Miguel ezred főleg 1853-ban játszott jelentős szerepet.
 29 *a symphoniákat lekottáztam* — l.: a 186. sz. cikket. JKK 518.

Sor:

- 32 *eldefiliroznak* — itt: elsétifikálnak, elsétálnak.
33 *király-utcai angol nyelven* — valójában kifacsart német nyelven. Az ezt követő szöveg jelentése: „Olvastad, mit írt a Kakas Misku? sohasem olvastad Kakas Miskut? No, hát az egy óriási ostobaság!” (Németül: „Hast du gelesen, was der Kakas Misku hat geschribt? Hast [du] nie gelesen den Kakas Misku? No, das ist aber eine kapitale Dummheit!”)
38 *kalamajka* — a kolomejka (kalamajka) a kárpátukránok gyors, 2/4-es ütemű néptánca
41 *jövő vasárnapig* — a VU következő számában nem jelent meg Kakas Márton-levél, csak 3 hét múlva, s abban sem színházi előadásról, hanem a Műtárlat képeiről számolt be Jókai.

190

NYILTTÉR

[1857. dec. 23.] 527.

M: MS 293. sz. 1179.; Jókai Mór aláírással.

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Sor:

Szigligeti Ede *Az obsitos huszár* című népszínművét 1857. dec. 9-én mutatta be a Nemzeti Színház. A következő napokban a kritika egy része — így a MS-ban egy „-ie-” jegyű kritikus, a PN-ban Greguss — kedvezőtlenül fogadta, 15-én azonban Jókai a Magyar Posta Szigligeti által vezetett színházi rovatában dicsérően nyilatkozott a darabról (l.: JKK 522—25. és jegyz. 867.). Szigligeti nem elégedett meg Jókai méltató cikkével, hanem a következő napokban ő maga válaszolt a művét ért bírálatokra: *Az „Obsitos Huszár” népszínművem érdekében* (l.: M. Posta dec. 16., 17.; 627., 631.). A PN erre reflektáló 19-i névtelen glosszájára Szigligeti 22-én *Az ellenbírálatról* címen válaszolt, védte művét, s visszautasította a PN támadását. (Közben 19-én *Pro memoria a „Szépirodalmi Közlöny” szinbírálójának* címmel Szelestey, ill. Székely József ez évben indult lapjának kritikájára is válaszolt a Magyar Postában.) Szigligeti 22-i cikkére a PN 23-án újra egy névtelen glosszával felelt. A bizo-

Sor:

nyára Greguss által írt cikknek az alábbi része indította Jókait a MS *Nyílttér* rovatában közreadott, a PN szerkesztőjéhez címzett felszólalásának megírására:

„Mi nem mondtuk azt, hogy az ellenbírálát haszontalan dolog, de azt, hogy a Szigligeti ur ellenbírálatai haszontalanok. Saját munkája fölött az embernek csak úgy szabad ítéletet mondani, ha ez ítélet — roszaló. S mi valóban nagyon becsülnők Szigligeti urat, ha mindannyiszor ellenbírálattal lépne föl, valahányszor az ügyetlen jóakarát valamelyik darabját — mint legközelebb Jókai az »Obsitos huszárt« — ok, alap és igazság nélkül földicséri. De bezzeg hallgat ám ilyenkor Szigligeti ur mélységesen s a legnevetéségesebb magasztalást is szó nélkül zsebre teszi! A dolog úgy áll, hogy a tömjénező kritika által elkényeztetett írók már csak füstöltetni akarnak magoknak s a kritikától dicséretnél egyebet nem várnak. Nagyon természetes, hogy hibáik kimutatása bosszantja őket. Mit tesznek tehát? Egyrésztől azt, hogy a dicsérők kritikus szerepre magok vállalkoznak s a kölcsönös kézmosás elve szerint egymást váltogatva füstölik körül. Más részről azt, hogy a megrovó kritika ellenében darabjaikat szépítgetik.

Példa az elsőre. Ir a költő Jókai egy rossz drámát, ezt a kritikus Szigligeti jól feldicséri; ir aztán a költő Szigligeti egy gyöngé népszinművet, ezt meg a kritikus Jókai erősen visszadicséri. Példa a másodikra — Szigligeti ur legujabb kardoskodása az obsitot kapott »Obsitos« mellett.” — Jókai után két nappal még Szigligeti is válaszolt a támadásra: *Végszó a „Pesti Napló”ban Greguss urnak vagy valakinek* című írása a Magyar Posta dec. 25-i számában zárta le a vitát (149. sz. 659.).

- 2 *Szigligeti megdicsérte Jókai rossz drámáját* — Nov. 3-án mutatták be *Dózsa György* című, a Teleki-féle drámapályázaton részt vett tragédiáját. Szigligeti a Magyar Posta nov. 6-i számában írt róla ismertetést, illetve az ellen a vád ellen védte meg Jókait — melyet a később kibontakozott vitában Gyulaiék szegyeztek Jókai mellé —, hogy káros szenvedélyeket ébreszt, már begyógyult sebeket mutatván fel, s elidegeníti az osztályokat egymástól (a vitára nézve l.: a 193. sz. cikket és jegyz. JCB 5. k. 9—13, 456.).
- 7 *a Pesti Naplóból tanultam* — Kemény 1855. ápr. 9.—1856. dec. 9. közt, majd ismét 1857. dec. 9-től állt a PN élén. Gyulai, Danielik s Greguss Kemény regényeiről írt elismerő kritikái mind abban az időben jelentek meg, mikor nem Kemény

Sor:

szerkesztette a lapot (1854. máj. 3., 1855. jún. 15., 1857. ápr. 12., júl. 3–16.). Az igaz, hogy a PN körül csoportosuló írók elismeréssel méltatták egymás alkotásait, de ez az esztétikai elveik azonosságából, illetve hasonlóságából érthető is. — Szigligeti is Jókaihoz hasonlóan válaszolt zárócikkében az őket ért vádra: „ne gyanusítgassuk az efféle dicsérgetéseket, mert furcsa arány fog előállani!” (l.: MP dec. 25.).

- 22 az ő saját jutalmazott darabjával versenyzett — A Teleky-pályázaton Szigligeti *Béldi Pál* c. drámája a *Dózsa György* elől nyerte el a pályadíjat (l.: a 135. és 145. sz. cikkeket és jegyz. JKK 364, 394.; 805, 817.).

NÉVMUTATÓ*

- Ábrányi Kornél id. 768
 Ács Károly 835
 Adam, Adolphe Charles 62, 616
 Adorján Boldizsár 553
 Albrecht főherceg 641
 Aldridge, Ira 190, 567, 575, 584,
 708, 771
 Alfieri, Vittorio 191, 709, 771
 Alvinczy József 856
 Ambrogio balettművész 20, 594,
 616
 Amenophis (III.) 601
 Ammonius (Ammóniosz) 698
 Andrád Elek 359, 800
 Angyal Bandi 579, 735
 Angyal Dávid 558, 810
 Anicet-Bourgeois, Auguste 500,
 506, 619, 631, 670, 858, 860
 Anjou uralkodók 735
 Anschütz, Henrik 40, 605
 Antonius, Marcus 523
 Apafi Mihály 304, 634, 774,
 818
 Apáti Mór l.: Than Mór
 Apponyi György 834
 Apor család 103, 640
 Arago, Etienne-Vincent 689, 716
 Arany János 160, 539, 545, 548,
 579, 595, 602, 653, 664, 674,
 685, 686, 733, 758
 Aranyvály Emilia 482, 722, 762,
 851
 Aristoteles 171, 698, 844
 Arnould, Jean François 667
 Árpád 83, 142, 466, 467, 629,
 630
 Artot, zeneszerző 821
 Aszalkovics Márton 733
 Attila 83, 94, 354, 355, 431, 630,
 637, 638, 675, 795, 796, 834
 Augier, Emile 671
 Auersperg hg. 404, 405
 Augusz Antal 642
 Babszem Jankó l.: Tom Pouce
 Bach, Alexander 832
 Bacherl, Franz 410, 827
 Bács Károly 87, 634
 Bajkai Endre 615
 Bajza Jenő 653
 Bajza József 39, 114, 116, 119,
 592, 604, 651—53, 672
 Balázs Sándor 161, 687
 Balázsházy János 455, 456, 840
 Ballagi Mór 160, 380, 382, 686,
 813

* Az 1850—1860 között megjelent cikkeken előforduló személyeket, vitáikat, kapcsolataikat általában első említésükkor vagy ott ismertettük, ahol ez leginkább indokolt volt. Ezért az egész kor megismeréséhez feltétlenül szükséges mindkét rész anyagának, mind a 4., mind az 5. kötet névmutatójának egyidejű figyelemmel kísérése!

- Balog István 356, 657, 717, 797,
 798, 845, 846
 Balzac, Honoré de 670
 Barabás Miklós 158, 159, 161,
 202, 236, 338, 579, 687, 787
 Bárány Boldizsár 662, 670
 Barcsay Ákos 92, 636
 Barrière, Théodore 670
 Bartay Endre 672, 723
 Bartel cég 413
 Bartha János 393, 817
 Barthel, M. író 600
 Basta, Giorgio 86, 633, 636
 Báthory István erdélyi vajda 339,
 635, 636, 788
 Báthory István fejedelem 233,
 730
 Báthory Zsigmond 633
 Batthyány Lajos 533, 634
 Baumgartner, az Alagút-társaság
 titkára 704
 Bayard, Jean-François-Alfred 860
 Bayer József 573, 744, 805, 863,
 866
 Beaumarchais, Pierre Augustin
 730
 Beck János Nepomuk 401, 821
 Bégányi József 455
 Bégányi Kálmán 455
 Bekes Gáspár 730
 Békessy I.: Bekes Gáspár
 Béldi Pál 394, 818
 Beleznay István 740
 Belke Johanna 225, 232, 726,
 727, 729, 730
 Bellini, Vincenzo 608, 620, 649,
 723
 Benedek András 818
 Benedix, Roderich 860
 Benke Jozefa (Pepi) 845
 Benke József, Laborfalvi 358,
 359, 361, 663, 798, 799, 801
 Benza Károly 156, 684
 Beöthy László 159, 246, 686, 740
 Beranek cirkuszos 214
 Bercsényi Miklós 856
 Bérczy Károly 156, 437, 538,
 539, 545, 836
 Berecz Károly 107, 160, 644,
 647, 687
 Berger kereskedő 157
 Bernát Gáspár 535, 540, 545, 563
 Berzsenyi Dániel 814, 860
 Berzsenyi Károly 510, 511, 860
 Bessenyei György 584
 Bethlen Gábor fejedelem 634
 Bethlen Gábor 712
 Bethlen János történetíró 631,
 636
 Bethlen János 712
 Bethlen Miklós 126, 163, 558,
 632, 663, 689
 Bezerédj István 842
 Biazini Domokos 630, 726, 849
 Bihari János 792
 Birch főhadnagy 404
 Birch-Pfeiffer, Charlotte (Birch-
 Pfeiffer Sarolta, Birchpfeiffer-
 né) 409, 473, 825, 847
 Bisztray Gyula 532, 552, 573,
 650, 676, 709, 731, 808, 817,
 838
 B. J.: I.: Benke József
 Bloch (Bloczh) Móric I.: Ballagi
 Mór
 Bodnár Gábor 455
 Bognár Ignác 768, 781
 Bogyai Róza 112, 243, 649,
 737
 Boka András 792
 Boka Károly 344, 345, 789,
 791
 Bolnai I.: Bethlen Miklós
 Bolyai Farkas 698

- Bordet Fruzsinka (Eufrozina) 401, 821
 Bornemissza Anna 774
 Bory István 666
 Bosco, Bartolomeo 271, 646, 755
 Bouchardy, francia író 670
 Brankovics György 432, 727, 758
 Brassai Sámuel 156, 576, 580, 712
 Brockhaus, Friedrich Arnold 610
 Budai Esaiás (Ézsaiás) 279, 760
 Budai Ferenc 279, 760, 851
 Bugát Pál 803, 814
 Bujanovics svábhgyi birtokos 156
 Bulcsu Károly 685
 Buloz, François 833
 Bulyovszky Gyula 191, 266, 535, 579, 594, 668, 708, 726, 753
 Bulyovszkyné (Bulyovszky Gyuláné Szilágyi Lilla) 119, 135, 159, 237, 266, 409, 654, 685, 753, 760, 770, 807, 825
 Campilli Frigyes 722, 727, 850
 Caraffa, Antonio 774
 Carrion operatő 242, 244, 457, 736, 737, 739, 840
 Casanova majomcirkusz tulajdonos 756
 Cavaignac, Louis Eugène 380, 813
 Cervantes, Saavedra Miguel de 608
 Charpentier 787
 Clark, Adam 678, 704
 Columbus, Kristóf 264
 Constantinus (Nagy), római császár 594
 Corneille, Pierre 600, 601, 631
 Corvisard francia orvos 829
 Csajághy Laura 652
 Csányi Benjámín 534
 Csapó Etelke 711
 Császár Elemér 805
 Császár Ferenc 702
 Császár György 667
 Csató Pál 659
 Cséki Frigyes 768
 Cselkővi l.: Kölcsey Ferenc
 Csengery Antal 156, 396, 398, 539, 550, 558, 585, 603, 620, 678, 682, 692, 694, 695, 703, 804, 819, 834
 Csepregi Lajos 619, 670
 Csépy Pál 807
 Cserei Mihály 603, 631
 Csiky Gergely 740
 Csillag Hermáné l.: Csillag Róza
 Csillag Róza 120, 313, 655
 Csirke Feri 287, 566, 764
 Csokonai Vitéz Mihály 36, 287
 Czakó Zsigmond 20, 114, 116, 119, 129, 545, 592, 593, 651—53, 665, 670, 715
 Czanyuga József 592, 751
 Czerka l.: Réka
 Czibulka Alajos 360, 800
 Czuczor Gergely 39, 140, 380, 382, 620, 742, 804, 813, 841
 Daguerre, Louis Jacques Mandé 611
 Danielik József 837, 871
 Dante, Alighieri 599
 Darvas Ferenc 361, 800
 Dávid király 616
 Davison (Dawison) Bogumil 427, 833
 Deák Ferenc 819
 Debreceni Ripők 566
 Debreczeni Márton 104, 225, 584, 630, 640, 669, 726

- Decebal 86, 633
 Defoe, Daniel 820
 Degré Alajos 107, 236, 486, 545, 643, 746, 751
 Deinhartstein, Johann Ludwig 667, 715, 718
 Déjazet, Virginia Paulina 40, 605
 Dembinszky Henrik 632
 Democritos 406, 824
 Denier, M. delejező 62
 Dennery (D'Ennery), Adolphe Philippe 503—6, 715, 858
 Depinyi uszodatulajdonos 264
 Déri Gyula 711
 Déryné Széppataki Róza 866
 Dessewffy Emil 455, 701, 703
 Diaz de la Peña 788
 Didier delejező 62
 Dienes András 710, 711, 837
 Dienes Lajos 720, 821
 Dobermont „tűzművész” 412
 Dobozi István 536
 Dobsa Lajos 21, 107, 159, 160, 163, 200, 516, 558, 592, 594, 686, 716, 744, 790, 805, 864
 Don Dugo di Boutella 566
 Donizetti, Gaetano 619, 649, 655, 667, 723, 728
 Doppler Ferenc 619, 662, 667, 722
 Doppler Károly 654, 762, 861
 Doria operaénekesnő 131, 667
 Dózsa Dániel 94, 637, 768
 Döbrentei Gábor 154
 Ducange, Victor-Henri-Joseph-Brahain 667
 Dumanoir (Philippe-François Pinel) 500, 502—4, 506, 715
 Dumas, Alexandre, père 62, 600, 616, 858
 Dumas, Alexandre fils 162, 416, 513, 688, 689, 759, 760, 830, 862, 870
 Dux Adolf 191, 708
 Egressy Béni 619, 655, 689
 Egressy Gábor 20, 21, 37, 39, 120, 121, 128—30, 202—4, 225, 226, 232, 233, 236, 249, 272, 320, 495, 497, 563, 593, 602, 604, 620, 631, 632, 656, 657, 664, 667, 698, 715, 717—19, 726, 727, 733, 742, 747, 759, 782, 804, 805, 818, 841, 846
 Ehrenberg 768
 Eisenfels Rudolf 538
 Éjszaki Károly 21, 594
 Elefánt Mihály 778
 Ellinger József 677
 Ellingerné Engst Teréz 361, 802, 860
 Emich Gusztáv 37, 156, 157, 177, 538, 540, 603, 842
 Encz (Entz) Ferenc 139, 179, 674, 803
 Eötvös Borcsa 511, 861
 Eötvös József 156, 160, 441—45, 448, 449, 451—53, 603, 683, 684, 686, 701, 742, 804, 834, 838, 839
 Erdélyi János 193, 602, 603, 701, 711, 729, 774, 782
 Erdődy János 807
 Erdőhelyi Antal 455
 Erkel Ferenc 593, 619, 649, 667, 723, 726, 754, 859, 867
 Ernyei (Ernyi) Mihály 357, 359, 360, 799, 800, 801
 Erzsébet királyné 734, 735
 Északi Károly I.: Éjszaki Károly
 Eszter I.: Jókai Eszter
 Eszterházy Pál Antal 291, 766
 Etele I.: Attila

- Falk Miksa 558, 810
 Fánecs Ilka 250, 689, 743, 760
 Fánecs Lajos 131, 132, 135, 605,
 662, 668, 670, 672, 717, 733,
 743, 758, 847, 848
 Farkas (Francsek Károly) 179,
 703
 Farkas Miklós 455
 Farkas Tamás 455
 Fáy András 603, 670, 674, 791
 Fazekas László 573, 624
 Fekete erdélyi mérnök 638
 Fekete Sándor 788
 Feleki Miklós 162, 163, 236, 249,
 319, 416, 490, 500, 503, 688,
 689, 724, 733, 743, 746, 747,
 751, 781, 804, 841, 852
 Felsőbüki Nagy Pál 780, 814
 Fényes Elek 603
 Ferenc József (I.) 821, 844
 Ferenczy Lajos 455
 Ferenczy Teréz 159, 685
 Ferjencsik Sámuel 620
 Fessler Ignác Aurél 274, 275,
 758
 Festetics Leo 110, 265, 541—48,
 618, 620, 621, 641, 642, 647,
 655, 662—64, 668, 697, 702,
 752, 753
 Fichternő német színésznő 40
 Flóra l.: Majthényi Flóra
 Flotow, Friedrich Freiherr von
 649, 667
 Fogarasi János 803
 Fogarassy Mihály 702
 Forgács Balázs 735
 Fortis, Leo 366, 367, 807
 Fourier francia író 667
 Fox, Charles James 782
 Földvály Gábor 843
 Francsek Károly l.: Farkas
 Frankenburg Adolf 647, 711
 Franklin, Benjamin 612
 Freytag, Gustav 833
 Fridrichné operaénekesnő 860
 Fridrik l.: Frigyes (Nagy)
 Friebeisz István 624, 702
 Frigyes (Nagy) porosz király 58,
 388, 614, 814
 Friwaldszky (Frivaldszky) Imre
 156
 Fulton, Robert 611
 Füredi (Füredy) Mihály 236, 243,
 401, 733, 737
 Gaál József 39, 701, 804
 Gajzágó Salamon 232, 712, 730
 Galgóczy Károly 768
 Galiba 566
 Galilei, Galileo 25, 597
 Galouchet Levieux 646, 649
 Gara (Garai) család 735
 Gara Miklós 735
 Garabonciás 566
 Garay Ákos 652
 Garay Dezső 652
 Garay Gizella 652
 Garay János 39, 108, 114, 115,
 118, 119, 235, 584, 645, 651,
 652, 654, 667, 733
 Garrick, David 715
 Garzó Béla 720
 Gaul festőművész 789
 Geringer, Karl 541, 548
 Geszler Sámuel 690
 Gierscher festőművész 788
 Giffard, Henry Jacques 612
 Gócs színigazgató 83
 Goethe, Johann Wolfgang 667,
 857
 Gombos Imre 698
 Gottschall, Charles 782
 Gózon Antal 233, 731
 Gönczy Pál 263, 750

- Görgey Arthur 683, 855
 Grahn, Lucille 20, 594, 616, 850
 Grassalkovich Antal 329, 843
 Greguss Ágost 527, 716, 718,
 727, 730, 735, 740—42, 746—
 48, 758, 769, 770, 772, 781,
 796, 807, 809, 818, 852, 854,
 857, 859, 860, 863, 868, 871
 Grillo, Giuliano del 708
 Grillparzer, Franz 670, 746
 Gutzkow, Karl 715
 Gvadányi József 287
- Gyallay Domokos 568
 György Lajos 739
 Gyulaffy László 674
 Gyulai Pál 160, 171, 172, 174,
 190, 191, 531, 535, 538, 539,
 541, 543—45, 547—49, 552,
 553, 558, 561, 580, 588, 602,
 646, 657, 686, 688, 692, 694,
 695, 697, 698, 708, 709, 712,
 718, 727, 731, 770, 771, 779,
 803, 865, 871
 Gyürky András 179, 703
- Habsburgok 633—36, 640, 725,
 774, 775, 828
 Hajdúsági 566
 Hajnik Károly 456, 558, 559, 561
 562, 577, 701, 810, 820, 840,
 865
 Halász Ida 72
 Halévy, Jacques Fromental 859
 Halm, Friedrich 654, 827
 Hamar Leo 179, 703
 Haray Viktor 194, 712
 Hartung Mihály 362, 802
 Havas József 834
 Havi Mihály 83, 630, 665
 H. E. I.: Horváth Edmund
 Heckel, August 788, 789
- Heckenast Gusztáv 37, 288, 536,
 547—49, 555, 556, 558, 559,
 561, 567, 572, 603, 624, 660,
 661, 700, 701, 763, 810, 844
 Hegedüs Lajos 21, 274, 595, 733,
 758
 Hegedüs Sándor 588
 Hegymegi bíró 455
 Heidrich svábhgyei háztulajdo-
 nos 155
 Heine, Heinrich 755, 784
 Heinrich Gusztáv 784
 Henckel grófné 404
 Henter József 91, 636
 Herold, Louis Joseph Ferdinand
 657
 Hervey Ida 84, 632
 Hild József 700
 H. József I.: Henter József
 Hogart, William 287, 764
 Holberg, Ludvig 659, 765, 827
 Hollósy Kornélia 131, 235, 513,
 585, 592, 604, 667, 677,
 862
 Hollósy-Lonovics Kornélia I.:
 Hollósy Kornélia
 Hopp, Friedrich 746
 Hora (Horia), Nicolae 416, 830
 Horatius, Flaccus, Quintus 192,
 590, 600, 807
 Horváth Edmund 145, 178, 677,
 703
 Horváth János bán 735
 Houdin delejcző 62
 Hubenai Ferenc 470, 846
 Hugo, Victor 62, 473, 600, 601,
 723, 728, 839, 847, 858
 Huguet állatszélidítő 63
 Hunfalvy Pál 603
 Hunyadi család 635
 Hunyadi János 88, 89, 634,
 635

- Hunyadi László 89
 Hunyadi Mátyás l.: Mátyás király
 Huszár János 712
 Huszár (Gyula?) 416
- Illés (Éliás) próféta 826
 Incze Ernő 624, 632
 Ipolyi Arnold 834
 Irinyi József 456, 559, 560, 842
 István (I., Szent) király 355
 Izabella királyné 89, 635
 Izabella spanyol királynő 803
- Jakab István 788
 Jandl Antal 360, 799, 800
 János Zsigmond 89, 635, 638
 Janus Pannonius 581, 794
 Jármay Imre 455
 Jedlik Ányos István 179, 612, 834
 Jenevai László 540, 545, 699, 704
 Jeremiás próféta 566
 Jókai Eszter 535, 588, 714
 Jókai Károly 588, 661, 682, 714
 Jókainé (Jókai Mórné Laborfalvi Benke Judit) 127, 129, 134, 162, 199, 235, 361, 490, 534, 602, 626, 627, 630—32, 660, 663, 666, 684, 688, 698, 715, 716, 755, 771, 801, 845, 863
 Jókay Józsefné Pulay Mária 714
 Jónás próféta 25, 597
 Jósika Miklós 560, 631, 701, 718
 Jósika Sámuel 834
 Józsa Gyuri 627
 József főherceg 595
- K. táncos l.: Kaczér
 Kaczér Ferenc 365, 806
 Kaczvinszky János 84, 625, 627, 631
 Kada Elek 720
 Kadacsi 566
- Kadics vezér 637
 Kaiser-Ernst asszony l.: Kaiserné
 Kaiserné (Kaiser Josefin) 138, 139, 507—9, 521, 654, 673, 677, 859, 860, 867
 Kaján Ábel l.: Pákh Albert
 Kakas Márton ifj. 848
 Kálmán király (Könyves Kálmán) 55, 610
 Kalotaszegi 566
 Kántor Gerzson 359, 800
 Kanyó fiskális 361
 Kappan Tóbiás 566
 Kappanfi Győző 566
 Karczag testvérek 155—57
 Károli Gáspár 589, 680, 796, 840
 Károly l.: Jókai Károly
 Károly (II., Kis) nápolyi király 275, 734, 735, 758
 Károly (III.) l.: VI. Károly
 Károly (VI.) király, német-római császár 89, 635
 Károlyi György 834
 Károlyi István 591
 Károlyi Lajos 632
 Karr, Jean Baptiste Alphonse 427, 833
 Katalin cárnő 584
 Katona József 401, 699, 718, 821
 Kazinczy Ferenc 671
 Kazinczy Gábor 549, 603, 631, 678
 Kean, Edmund 708
 Kecskeméthy Aurél 558, 810, 827, 830
 Kelemen László 799
 Kemény István 88, 628, 634
 Kemény János 636
 Kemény János színész 359, 800
 Kemény Sámuel 628, 632
 Kemény Zsigmond 160, 171, 172, 177, 527, 539, 545, 550,

- 585, 603, 620, 678, 686, 688,
694, 695, 698, 701, 702, 709,
712, 767, 797, 804, 871
- Kempelen Győző 685
- Kempelen Riza 159, 685
- Keresztesi József 737
- Kézai Simon 631
- Kilián György 676
- Kinizsi (Kinisi) Pál 90, 635,
788
- Kinszky (Kinsky) Octáv 400,
404, 821
- Kis Endymion, Jókai álneve 579
- Kis József 850
- Kisfaludy Károly 169, 619, 671,
692, 701, 739
- Kisfaludy Sándor 701
- Kleopatra 523
- Klezsó József 702
- Kloska (Cloșca, Ioan Oarga)
416, 830
- Koberwein német színész 40
- Kobler Ferenc 619
- Koburg-Koháry hg. I.: Szász-
Koburg-Gotha-Koháry Fer-
dinand
- Koczogh János 455
- Komlós Aladár 796
- Komlóssy Ferenc 485, 841, 852,
863
- Komlóssy Ida 112, 135, 235, 490,
491, 493, 648, 670, 846
- Komlóssyné 863
- Kondor Lajos 835
- Kónyi János 739
- Korcsek Pál 24, 595, 596
- Korizmic László 585, 703
- Korn német színész 40
- Kossuth Lajos 534, 592, 593, 653,
666, 793
- Kótsi Patkó János 799
- Kotzebue, August Friedrich von
484, 514, 523, 649, 800, 852,
863, 868
- Kovács Ágnes 756
- Kovács Endre 769
- Kovács Mihály 178, 703
- Kovács Pál 241, 736
- Kovács Péterné 88
- Kovács Sebestyén Endre 156
- Kovácsné, Csávássy Fekete Mária
145, 356, 357, 488, 510, 677,
797, 853, 860
- Kozma Vazul 549, 647
- Kölcsey Ferenc 615
- Könyves Kálmán I.: Kálmán
király
- Kőrösi Csoma Sándor 725
- Kőrösi László 547
- Kővári László 85, 539, 627, 628,
632, 633, 635—37, 726
- Kövér Lajos 107, 160, 337, 486,
644, 670, 686, 786, 805, 841
- Kövér Lajosné I.: Komlóssy Ida
- Kreutzberg állatszeliáldító 600
- Kristóf György 568, 624, 627,
628, 630, 632, 634—37
- Kriza János 726
- Krumm Éliás 566
- Krumpli János 566
- K-s 566
- Kubinyi Ferenc 624, 803
- Kukor Gergely I.: Czuczor Ger-
gely
- Kukorica Jancsi 566
- Kulcsár István 361, 801
- Kuranda, Ignaz 643, 833
- Kuthy Lajos 539
- Laborfalvi Benke József I.: Benke
József
- Laborfalvi Róza I.: Jókainé
- Laczinna Oszkár 363, 803
- La Fontaine, Jean de 329, 784

- La Grange (Lagrange), Anna de 20, 508, 509, 521, 592, 593, 673
- La Gueronnière, Louis 431, 834
- Lajos (Nagy) magyar király 238, 239, 734, 735
- Landau Lajos 789
- Landerer Lajos 567, 603
- La-Roche német színész 40
- László (I., Szent) király 86, 87, 129
- László József 135, 343, 605, 620, 670, 791
- Latkóczy Lajos 757, 791, 817
- Latkóczyné l.: Lendvay-Latkóczyné
- Laube, Heinrich 518, 866
- Lauka Gusztáv 160, 545, 580, 687
- Lavater, Johann Kaspar 250, 742, 743
- Lázár Kálmán 85, 90, 95, 628, 632, 635, 637
- Lázár Kálmánné 636, 637
- Lebrun (Károly Ágost?) 600
- Legouvé, Ernest 631, 670, 770
- Lehmann Keresztély 612
- Lemaître, Frédéric 503, 505, 506, 858
- Lendvay-Latkóczyné 162, 235, 273, 663, 688
- Lendvay Márton 20, 21, 39, 120, 130, 145, 158, 198, 199, 236, 276, 593, 604, 605, 656, 657, 664, 666, 684, 714, 715, 821, 846
- Lendvay Márton ifj. 163, 236, 284, 285, 302, 689, 743, 762, 773
- Lendvay Mártonné Hivatal Anikó l.: Lendvay—Latkóczyné
- Lengyel Dénes 564
- Lenhossék Mihály 615
- Lessing, Gotthold Ephraim 68, 618
- Leszniewszka (Lesniewszka), Lujza 242, 514, 656, 667, 673, 677, 736
- Lévay József 539, 602
- Levassor, Pierre 203, 718
- Lévay Sándor 834
- Lisznyai (Damó) Kálmán 37, 72, 107, 161, 602, 687
- Liszt Ferenc 268, 271, 700, 754, 755
- Liszi (Listi) László 603
- L. M. l.: Lukács Móric
- Lonovics József 667
- Lonovics-Hollósy Kornélia l.: Hollósy Kornélia
- Lónyay Menyhért 703
- Losonczy István 832
- Losonczy László 539, 545, 602
- Löwe, Johann Daniel Ludvig 40, 605
- Ludas Matyi ifj. 566
- Lukács evangélista 824, 862
- Lukács György napszám 843
- Lukács Móric 424, 833
- Lycurgos (Lükurgosz) 817
- Madarász József 778
- Maecenas 602
- Magyar György 359
- Mahavovszky János 455
- Mahotka Jenő 545
- Majláth (Mailáth) János 615
- Majthényi Flóra 159, 545, 685, 753
- Malibran, Maria Felicia 313, 777
- Málik József 626
- Margócsy József 546, 597, 682, 747, 792
- Maria da Gloria (II.) portugál királynő 803

- Mária (Anjou) királyné 734, 735
 Mária Terézia 591, 605, 836
 Márk evangélista 840
 Martinkó András 710
 Márton Ferenc l.: Márton István
 Márton István, Mándi 402, 822
 Masson drámaíró 619, 860
 Másvilági János, Jókai álneve
 Maszák Hugó 725
 Máté evangélista 796
 Mátyás király 156, 424, 469,
 608, 635, 675, 832
 Mayerbeer l.: Meyerbeer
 Mazsuranits (Mažuranić), Ivan
 835
 Medecz pesti kereskedő 355, 795
 Medgyes Lajos 629
 Megyeri Károly 39, 201, 357,
 715
 Melczing br. svábhgyi birtokos
 156
 Mentovich Ferenc 602
 Mérey Sándor 361, 801
 Mesmer, Franz Anton 598, 615
 Meyerbeer, Giacomo 457, 656,
 673, 840
 Mezet (Mezid) bég 88, 634
 Mezőssy Tamás 455
 Mihály vajda (Vitéz Mihály,
 Mihai Viteazul) 86, 633
 Mihályfi svábhgyi birtokos 156
 Mikes grófok 169, 692
 Mikes János 692
 Mikes Kelemen 743
 Miklós (I.) orosz cár 693
 Mikó Imre 104, 222—24, 630,
 632, 640, 725, 726, 778, 840,
 843
 Mikszáth Kálmán 534
 Miskolci Júlia 127, 145, 510,
 672, 677, 860
 Mocsáry Lajos 844
 Molière 600
 Molnár József 856
 Molnár József festőművész 178,
 703
 Montgolfier, Jacques-Étienne
 612, 614
 Montgolfier, Joseph Michel 612,
 614
 Monti, Vincenzo 497, 856, 857
 Morse, Samuel 610
 Mosenthal, Salomon Hermann
 von 490, 491, 493, 855
 Mozart, Wolfgang Amadeus 170,
 693
 Mózes (Mózsés) 62, 618, 679,
 680
 Murányi Zsigmond 359, 800
 Murphy, Arthur 567
 Müller (Schmid) Adolf 746
 Müller Gyula 540
 Nacsády József 613, 767
 Nádasy Tamás 686, 694
 Nádaskay Lajos 702
 Nagy Ignác 39, 114, 117—19,
 235, 380, 382, 546, 592, 604,
 620, 644, 647, 651—54, 733,
 813
 Nagy Iván 738
 Nagy János 359, 800
 Nagy Lajos, tokaji 455
 Nagy Miklós 543, 569, 844
 Nagy Péter 726
 Nagy Sándor 720
 Nagyharang 566
 Nagyrévi György 713
 Napóleon, (I.) 781, 856
 Napóleon (III.) 765, 785, 829,
 834
 Nemes Antal 455
 Nemes József 295, 769
 Nemes Pál 455

- Némethy (Németi) György 511, 665, 861
 Németi Júlia 359
 Németi Sándor 359
 Nestroy, Johann Nepomuk 619, 805, 806
 Neumann festőművész 787
 Neupert, Amotheus 600
 Newton, Isaac 25, 597
 Ney Ferenc 702
 Niépce, Joseph Nicéphore 611
 Nostradamus 562, 566
 Nugent amerikai orvos 414
- Nyáry Pál 723
 Nyéky Mihály 663
 Nyíri Ferenc 455
- Obernyik Károly 21, 127, 225, 545, 584, 592, 594, 602, 663, 670, 682, 726
 Oldal József 776
 Omer basa (Lattász Mihály) 584
 Opour rabonbán 640
 Orbán Balázs 636—40
 Orlay Petrics Soma 178, 703
 Orosz László 743, 844
 Oroszhegyi Szabó József 778
 Orsi Péter I.: Örsi Péter
- Örsi Péter 89, 635
 Ötvös Borcsa I.: Eötvös Borcsa
- Pákh Albert 535, 541, 543, 544, 548—53, 556, 570, 583, 602, 618, 661, 668, 674, 675, 684, 700, 707, 741, 744, 756, 778, 779, 826
 Palaticz Ferdinand 455
 Pálffy Pál 404
 Palmerston, Henry John Temple 238, 735, 766
- Pálmester I.: Palmerston
 Pály Elek 619, 847
 Pap Endre 539
 Papp Ferenc 552
 Papp Imre 455
 Pastrana, Julia 567
 Patatics dr. 156
 Patikárus Ferenc 791
 Patikárus Imre 791
 Patikárus (Dudás) János 345, 791
 Patikárus János ifj. 791
 Patikárus Károly 791
 Patikárosok 345, 791
 Pázmándy Dénes 731
 Pechenő német színésznő 40
 Péczeli József 659, 765
 Pedro (V.) portugál király 803
 Pellico, Silvio 771
 Péntek, Jókai álneve
 Pepita (Pepita Oliva) 567
 Péter apostol 589
 Péter Zoltán 531
 Péterffy László 531
 Petőfi Sándor 37, 192—94, 235, 273, 439, 532, 539, 540, 550, 593, 603, 647, 651, 653, 686, 691, 700, 709—12, 718, 733, 755, 757, 837
 Petőfi Zoltán 711
 Petrich Mihály 185, 405
 Petrich Orlay I.: Orlay Petrics Soma
 Petur László 613
 P. F. I.: Pulszky Ferenc
 Piave, Francesco Maria 862
 Pintér József 550
 Pittypalatty 566
 Pitt, William 320, 782
 Planche, Gustave 830
 Platon 171, 698
 Podmaniczky Frigyes 236, 535, 732

- Pomare királynő 584
 Pompéry János 549, 556, 809
 Pontius Pilátus, 641
 Prielle Kornélia 510, 511, 592,
 733, 845, 860
 Priessnitz (Priesznicz), Vinzenz
 602
 Priscus (Priszkosz) Rhetor 142,
 637, 638, 675
 Pugni, Cesare 727, 850
 Pulszky Ferenc 424, 833
 Püthagorasz 601
- R— l.: Ristori
 R. Sándor 674
 Rachel, Elisabeth-Felix 30—32,
 39, 189, 190, 600, 603, 605,
 771
 Racine, Jean 600
 Ráday Gedeon, költő 671
 Ráday Gedeon 130, 131, 135—
 37, 163, 169, 177, 235, 249,
 259—61, 265, 267, 272, 364,
 458, 471, 483, 485—89, 665—
 67, 671, 672, 692, 696, 698,
 702, 708, 740, 742, 748, 749,
 752, 756, 778, 804, 841, 846,
 851, 852, 854
 Ráday Pál 671
 Rajka László 805
 Rákóczi Ferenc (II.) 634, 671
 Rákóczi György (I.) 636
 Rákóczi György (II.) 636, 818
 Rákóczy János 534
 Ráth Mór 573
 Raupach, Ernest 648, 649
 Recski András 791
 Rédey Tivadar 654, 819
 Reguly Antal 603
 Réka 94, 638
 Remellay Gusztáv 490, 493, 855
 Réső Ensel Sándor 720
- Réthy Mihály 236, 733
 Rettich, Karl 605
 Rettichné, Julia Gley 40, 605
 Révai Mór János 573
 Rexa Dezső 806
 Rhodiginus, Ludovicus Caelius
 (Lodovico Ricchieri) 832
 Rika l.: Réka
 Ristori, Adelaid 171, 172, 189—
 91, 297—302, 367, 393, 686,
 694, 695, 697, 698, 707, 708,
 709, 770—72, 803, 817, 865
 Rossini, Gioacchino Antonio 227,
 728, 730, 737
 Rosty Zsigmond 842
 Roth telepítő 768
 Rotschild (Rothschild) 288, 765
 Rousseau, Jean Jacques 476, 477,
 848
 Rózsavölgyi Márk 791, 796
 Rubinstein, Anton Grigorjevics
 567
 Rudolf (I.) magyar király (II.
 Rudolf osztrák császár) 633
- Sajó, Jókai álneve
 Salamon Ferenc 741, 819, 827,
 830, 860
 Salamon József 726
 Samyl, Imam 584
 Sand, George 409, 608, 689, 825
 Sandau, Jules 671
 Sándli l.: Jandl Antal
 Sándor (Nagy Sándor, Alex-
 androsz) 752
 Sándor (I.) orosz cár 387, 388
 Sándor (II.) orosz cár 693, 766
 Sándor család 638
 Sándor István 616
 Sánta János 455
 Sánta Péterné 88, 634
 Sárkány Sándor 710

- Sárossy (Sárosi) Gyula 497, 499,
772, 856, 857
Sárréti 703
S.b.s.t.y.n. l.: Sebestyén Gábor
Schiller, Friedrich 294, 394, 593,
618, 631, 670, 728, 762, 770,
818
Schodel zongoraművész 722
Schodelné Klein Rozália 218,
219, 672, 722, 723
Schöpflin Aladár 557
Scribe, Eugène 592, 600, 631,
649, 670, 673
Sebestyén Gábor 406, 824
Sebők ügyvéd 155
Serre, Jules 57, 58
Shakespeare, William 59, 250,
311, 394, 514, 519, 523, 614,
663, 668, 670, 708, 715, 717,
718, 728, 818, 846, 848, 857,
863, 868
Siemens, Werner 612
Sikabonyi Antal 697
Siklós Károly dr. 470, 845
Simén család 91, 636
Simoncsics János 178, 605, 666,
702
Simonfy György 359, 800
Sina György 777
S-nő l.: Simén család
Socrates (Szókratész) 698
Somogyi Károly 702
Somogyi Sándor 531
Somsich Pál 603
Sörös Lajos 737
Sótér István 533, 551
ss l.: Greguss Ágost
Stéger Xavér Ferenc 120, 121,
604, 655, 657
Steindl aranyműves 156
Stern József 411
Steward, Houston 766
Stieglitz mutatóványos 802
Strauss Johann id. 142, 675
Strauss, Johann, ifj. 142, 675
Strimpfli Japonia 285, 762
Sükei Károly 108, 545, 646
Szabó színgazgató 665
Szabó József 455
Szabó Károly 637, 675, 834
Szabó László 540, 554, 737
Szakács Teréz 359
Szalay László 701
Számváld Gyula 541, 685
Szántóffy Antal 169, 692
Szapolyai János l.: Zápolya János
Szász Károly 161, 535, 539,
545, 602, 687, 863
Szász Károly id. 725
Szász-Koburg-Gotha-Koháry
Ferdinánd 364, 803
Szathmáry József 367
P. Szathmáry Károly 161, 539,
545, 687
Szathmáryné (Szathmáry—Lat-
kóczyne Farkas Lujza) 145,
510, 677, 860
Széchenyi István 147, 318, 460,
461, 466, 467, 584, 669, 678,
725, 780, 842—44
Szegfi Mór Mihály 107, 644
Székács József 539
Székely Benedek 455
Székely József 161, 687, 870
Székely Sándor 737
Szekeres László 531, 555, 618,
719, 720, 785
Szelestey László 161, 539, 687, 870
Széll Kálmán 714
Szenczy Miklós 614
Szendrey Júlia 193, 711
Szendrői Júlia l.: Szendrey Júlia
Szénfy Gusztáv 824

- Szentes iskolaigazgató 263
 Szentpétery Zsigmond 135, 200-202, 236, 274, 342—44, 416, 469, 470, 510, 605, 620, 670, 716, 717, 742, 758, 791, 830, 845, 860
 Szenvey József 762
 Szerdahelyi József 648, 723, 741
 Szerdahelyi Kálmán 236, 246—49, 256, 258—60, 263, 272, 279, 284, 563, 733, 740, 741, 746—49, 752, 755, 756, 762, 777, 845, 846, 861
 Szerepi Katalin 367, 808
 Sz. Ernesztina színesző 361
 Szigeti József 21, 127, 135, 236, 279, 303, 525, 535, 591, 594, 595, 620, 663, 664, 717, 729, 733, 742, 751, 761, 773, 782, 804, 841, 852, 869
 Szigligeti Ede 21, 127, 130, 155, 162, 235, 236, 275, 302, 364, 365, 367—71, 394, 522—25, 527, 534, 591, 592, 594, 619, 620, 644, 649, 654, 659, 662, 663, 667, 688, 699, 718, 733, 744, 747, 750, 751, 759, 762, 773, 805, 806, 808, 809, 817, 818, 841, 846, 853, 860, 867, 868, 870—72
 Szilágyi Ferenc 545, 588, 668, 697, 701
 Szilágyi Lilla l.: Bulyovszkyné
 Szilágyi Pál 356, 657, 797
 Szilágyi Sándor 535, 536, 539, 545, 634, 678
 Szilágyi Virgil 545, 699, 702, 712, 769
 Szilveszter pápa 693
 Szinnyi Ferenc 540, 701
 Szontágh Gusztáv 123, 139, 660, 661
 Szöllősy (Szöllősi Szabó Lajos) 355, 796
 Szőnyi Pál 263, 750
 Tabéry Géza 624, 632
 Takáts Sándor 541, 547, 548, 554, 555, 563, 660
 Talma, François Joseph 771
 Tarczy Lajos 160, 686
 Tasner Antal 156
 Teisserie francia színesző 718
 Teleki János 630
 Teleki József 364, 489, 669, 804, 805, 809, 818, 821, 854, 855, 871, 872
 Teleki Mihály 304, 305, 394, 395, 774, 775, 818
 Teleki Sándor 712
 Telepi (Telepy) György 127, 228, 534, 619, 663, 702, 703, 728, 846
 Telepi (Telepy) Károly 178, 470, 663, 702, 703, 846
 Thackeray, William Makepeace 765
 Than Mór 178, 340, 702, 788, 789
 Theodorovich Anasztáz l.: Tomori Anasztáz
 Thierry, Amédée Simon Dominique 431, 834
 Thuróczy János 142, 675
 Thuróczy Pál 843
 Toldy Ferenc 39, 380, 382, 603, 651, 653, 820
 Toldy (Toldi) János 30, 567, 581, 600
 Tolnai Vilmos 674
 Tomori Anasztáz 128, 401, 664, 821
 Tom Pouce, Babszem Jankó 30, 567, 600, 664, 665
 Tompa Mihály 159, 532, 535, 538—40, 543, 545, 548, 602, 686, 817
 Tormay Károly dr. 513, 862

- Tóth Béla 698, 743, 832, 856
 Tóth Endre 159, 539, 545, 686, 735
 Tóth Ferenc 822
 Tóth József 112, 126, 232, 236, 263, 295, 438, 518, 648, 804, 836, 864, 865
 Tóth Kálmán 107, 161, 267, 539, 540, 545, 558, 580, 644, 685—87, 702, 724, 732, 749, 753, 772, 791
 Tóth Lőrinc 382, 804
 Tóth Soma 845
 Törő Györgyi 531, 544, 603, 711, 839
 Török János 177, 220, 371, 372, 549, 558, 559, 664, 697, 701, 724, 748, 768, 810, 820
 Török József dr. 829
 Török Pál 468, 845
 Trajan(us), Marcus Ulpius 86, 633
 Trattner János Tamás 591
 Trattner Mátyás 591
 Trencsényi Waldapfel Imre 771, 783
 Udvarhelyi Károly 455
 Udvarhelyi Miklós 470, 841, 845
 Ugron Lázár (id.) 94, 95, 628, 637
 Ugron Lázár (ifj.) 90
 Ugron Lázárné 637
 Ujhelyi Róbert 454, 455
 U. L., U. Lázár l.: Ugron Lázár (id.)
 Urházy György 841, 867
 Ürményi József 145—47, 155, 603, 620, 677, 678, 704, 834
 Ürmössy Lajos 626
 V*** l.: Vörösmarty Mihály
 Vachott Sándorné 711
 Vadnay Károly 236, 687, 732
 Vahot Imre 21, 175, 176, 193, 202, 235, 237, 517, 537—39, 579, 589, 590, 592—94, 620, 624, 646, 699, 711, 717, 732, 734, 758, 771, 808, 864, 868
 Vajda János 161, 354, 355, 545, 687, 770, 796, 805, 813, 823
 Vajda Péter 39
 Váli család 682, 714
 Váli Eszter l.: Jókai Eszter
 Váli Ferenc 714, 730
 Váli Mari 714
 Van der Venne 788
 Vandrák Miksa 455
 Vangelio olasz operaénekes 242
 Várady Ádám 263, 750
 Várady Károly 156
 Varga János 242, 737
 Varju János 676
 Vas Gereben 107, 108, 236, 495, 535, 539, 545, 550, 644, 732, 857
 Vásárhelyi Pál 834
 Vay Dienesnő Irinyi Eszther 455
 Vayerné Zibolen Ágnes 787
 Verdi, Giuseppe 513, 649, 688, 723, 728, 737, 760, 763, 821, 840, 862
 Vergilius, Publius V. Maro 123, 661
 Vermond francia író 689, 716
 Versényi György 568
 Vest, Ágoston 631
 Victoria (Viktoria) Alexandrina angol királynő 55
 Vida Károly 603
 Vida László, Fegyverneki 361, 801
 Vidács (Vidats) István 207, 720

- Vieuxtemps, Henri 821
 Virgilius l.: Vergilius
 Viteazul, Mihai l.: Mihály vajda
 Vizkelety Béla 788
 Voinovich Géza 554
 Vörösmarty Béla 713
 Vörösmarty Ilona 713
 Vörösmarty Mihály 36, 39, 114—
 16, 119, 143, 144, 166—68,
 177, 192, 234, 235, 273, 602,
 604, 608, 640, 651—53, 667,
 676, 679, 690—92, 701, 711,
 713, 731, 733, 757, 791, 803, 843
 Wagner, Richard 784
 Wartke dr. 53
 Weber Arthur 805
 Weisenthurn, Janka 40, 605
 Wessely János 739
 Wesselényi Ferenc 775
 Wesselényi Miklós id. 358, 359,
 361, 799—801
 Wesselényi Miklós 99, 602,
 638
 Wigand Ottó 36, 602, 603
 Wildauer német színész 40
 Windischgraetz, Alfred 837
 Ybl Miklós 700
 Zápolya János 635
 Zarathustra 62, 616
 Zeppelin, Ferdinand 613
 Zichy Aladár 404
 Zimmermann, Richard S. 789
 Zoroaster l.: Zarathustra
 Zrínyi Miklós, a költő 603
 Züllich Rudolf 402, 822
 Zsedényi Edvárd 603
 Zsigmond király, német-római
 császár 734
 Zsigmond Ferenc 554
 Zsófia hercegnő 559, 825

TARTALOM

(Az első számozslap a főszövegre, a második a jegyzetekre utal.)

1. Épületes levél egy olyan emberhez, a ki.	5	586
2. Budapesti élet [1851. júl.]	12	589
3. Budapesti élet. Egy ünnepnap Pesten	13	589
4. Nemzeti színház [1851. szept.]	20	591
5. A nagyidai nóta	21	595
6. Budapesti élet. Variációk az itélet napja fölött	24	596
7. Budapesti élet. III. Divina comoedia	29	599
8. Irodalom, színház, közönség. Néhány szó. . .	35	601
9. Budapesti élet. Egy ünnepnap a svábhegyen	41	606
10. Gazdaság. Kivonatok egy nevezetes külföldi. . .	51	608
11. Találmányok	55	609
12. Csillagászat	57	614
13. A magnetismus	61	615
14. Különös qualificatio	63	616
15. Tarka képek [1853. jan. 2.]	66	617
16. Hugli officinája [1853. jan. 2.]	70	619
17. Budapesti hírek [1853. jan. 2.]	71	620
18. Tarka képek [1853. jan. 9.]	74	621
19. Hugli officinája [1853. jan. 9.]	75	622
20. Tarka képek [1853. jan. 16.]	78	623
21. Tarka képek [1853. jan. 30.]	80	623
22. Uti levelek. Jókai Mór Sajóhoz	81	624
23. Budapesti hírek [1853. jún. 12.]	103	640
24. Hugli officinája [1853. nov. 20.]	105	641
25. [Válasz az Ost Deutsche Post levelezőjének]	106	642
26. [Válasz nyolc író felszólítására]	107	643
27. Budapesti hírek [1854. febr. 5.]	108	645
28. Nemzeti színház [1854. márc. 5.]	109	646
29. Nyilatkozat [1854. márc. 8.]	110	647
30. Nemzeti színház [1854. márc. 21.]	111	648
31. Tárogató [1854. márc. 19.]	113	649
32. Magyar költők sorsa	113	650

33. Tárogató [1854. ápr. 2.]	119	654
34. Tárogató [1854. ápr. 23.]	120	655
35. Tárogató [1854. ápr. 30.]	120	656
36. Tárogató [1854. máj. 14.]	121	657
37. Tárogató [1854. júl. 2.]	122	658
38. Tárogató [1854. júl. 9.]	122	658
39. Egy pár szó Szontagh Gusztávhoz	123	660
40. Tárogató [1854. aug. 27.]	125	661
41. Nemzeti színház [1854. nov. 12.]	126	662
42. Nemzeti színház [1854. nov. 26.]	128	664
43. Nemzeti színészet [1854. dec. 31.]	130	665
44. Új év kezdetén	132	668
45. Nemzeti színészet [1855. jan. 7.]	134	670
46. Gróf Ráday Gedeon, a nemzeti színház igazgatója	135	671
47. Emlékezzünk régiekről	137	672
48. Nemzeti színészet [1855. jan. 28.]	138	673
49. Ártatlan felelet	139	674
50. Vörösmarty Mihály	143	675
51. Nemzeti színészet [1855. ápr. 22.]	144	676
52. Ürményi József	145	677
53. Életképek a mai napokból. I. A szegedi vész- napok	147	678
54. Életképek a mai napokból. II. Gonosz háznak gonosz vége	151	680
55. A budai Svábhegy	154	683
56. Lendvay Márton	158	684
57. Magyar költők arckép-albuma	158	684
58. Nemzeti színház [1855. szept. 23.]	162	687
59. Nemzeti színház [1855. okt. 7.]	163	689
60. Életképek a mai napokból. III. Egy népcuevelő	164	689
61. Vörösmarty sírjánál	166	690
62. Tárogató [1855. nov. 25.]	168	691
63. Képek a mai napokból IV.	169	692
64. Irodalom és művészet [1855. dec. 23.]	171	693
65. Tiltakozás	175	699
66. Nemzeti haladásunk 1855-ben	176	700
67. Életképek napjainkból. Egy nevezetes gazda honunkban	180	704
68. A természet apró története. I. A koldus veréb	185	706
69. Szerkesztői mondanivalók	187	707
70. Nemzeti színház [1856. febr. 10.]	188	707
71. Ristori Adelájd	189	707

72. Petőfi Sándor	192	709
73. Nyilatkozat [1856. márc. 2.]	194	712
74. Feltámadunk!	195	713
75. Lendvay, mint „Bánk bán”	198	714
76. Pesti Napló	199	715
77. Szentpétery, mint „Zách”	200	716
78. Egressy Gábor	202	717
79. Hogyan mulat a magyar nép piros pünkösd napján?	205	719
80. Kakas Márton a színházban [1856. jún. 1.]	214	721
81. Schodelncé, mint „Szilágyi Erzsébet”	218	722
82. Kakas Márton a színházban [1856. jún. 8.]	220	723
83. Hidvégi gróf Mikó Imre	222	725
84. Kakas Márton a színházban [1856. jún. 15.]	225	726
85. Kakas Márton a színházban [1856. jún. 22.]	227	727
86. Kakas Márton a színházban [1856. jún. 29.]	230	729
87. Vörösmarty laka Nyéken	234	731
88. Irodalom és művészet [1856. júl. 6.]	235	732
89. Kakas Márton a színházban [1856. júl. 6.]	237	734
90. Kakas Márton a színházban [1856. júl. 13.]	241	736
91. Felszólítás	243	738
92. Kakas Márton a színházban [1856. júl. 20.]	244	738
93. Kakas Márton a színházban [1856. aug. 3.]	246	739
94. Kakas Márton a színházban [1856. aug. 10.]	249	741
95. Kakas Márton a színházban [1856. aug. 17.]	252	743
96. Kakas Márton a színházban [1856. aug. 31.]	256	745
97. Nyilatkozat [1856. szept. 6.]	259	747
98. Kakas Márton a színházban [1856. szept. 7.]	262	749
99. Válasz a Hölgyfutár szerkesztőségének	265	751
100. Kakas Márton a színházban [1856. szept. 14.]	268	753
101. Irodalom és művészet [1856. szept. 14.]	272	756
102. Lendvay – Latkóczyné	273	757
103. Kakas Márton a színházban [1856. szept. 28.]	274	757
104. Kakas Márton a színházban [1856. okt. 12.]	275	759
105. Kakas Márton a színházban [1856. okt. 26.]	279	760
106. Kakas Márton a színházban [1856. nov. 2.]	282	761
107. Kakas Márton a színházban [1856. nov. 9.]	284	762
108. Előfizetési jelentés a Nagy Tükör-re	286	763
109. Politikai körút gyalog	288	764
110. Egy kis kivándorlási jelenet	293	767
111. Kakas Márton a színházban [1856. nov. 16.]	294	768
112. Kakas Márton a színházban [1856. nov. 23.]	295	769

113. Kakas Márton a színházban [1856. nov. 30.]	297	770
114. Kakas Márton a színházban [1856. dec. 7.]	300	772
115. Kakas Márton a színházban [1856. dec. 14.]	302	773
116. Diplomacia	304	774
117. Tekintesz koldusné asszonyság	306	775
118. Minta szinbirálat vagy „ez az út a halhatatlanságra!”	310	776
119. Adjunk számot	314	777
120. Örök emlékek	316	779
121. Kakas Márton a színházban [1857. jan. 11.]	319	780
122. Kakas Márton a színházban [1857. jan. 18.]	320	781
123. Baromtörténetek	322	783
124. Pénz elrepül!	331	785
125. Kakas Márton a színházban [1857. jan. 25.]	337	786
126. Kakas Márton a műtárlatban [1857. febr. 1.]	338	786
127. Kakas Márton imitt amott [1857. febr. 15.]	341	789
128. Kiliameron [1857. febr. 22.] I. Ez a világ sorja.	346	792
129. Kutyahistóriák	348	793
130. Criticai levelek a Nagy Tükörrre minden országból	350	793
131. Hírhedett íróink arcképei	353	794
132. Kakas Márton a színházban [1857. febr. 22.]	354	795
133. Kakas Márton a színházban [1857. márc. 1.]	355	796
134. Magyar színészet a legrégebb időkben	357	798
135. Kakas Márton imitt-amott [1857. márc. 22.]	361	801
136. Kakas Márton a színházban [1857. ápr. 12.]	366	806
137. Szigligeti	367	807
138. Kakas Márton a színházban [1857. ápr. 26.]	370	809
139. Viszonzásul	371	810
140. Kiliameron [1857. ápr.] A rejtélyes csontváz. Mikor ebédre hívsz valakit, megmond, hogy hová? Melyik hát a jobbik?	372	810
141. A száműzött „Z”	380	812
142. Ellentétek	387	814
143. Egy Oroszországba jutott levél sorsa	389	815
144. Népszokások a magyar színészek országából	391	816
145. Kakas Márton a színházban [1857. máj. 3.]	394	817
146. A tudományos irodalom újabb előhaladása nálunk	396	819
147. Keddi levelek [1857. jún. 9.]	400	820
148. Szerdai levelek [1857. jún. 10.]	402	822
149. Pénteki levelek [1857. jún. 12.]	405	822

150. Szombati levelek [1857. jún. 13.]	407	824
151. Kakas Márton a színházban [1857. jún. 14.]	409	825
152. Kedd-i levelek [1857. jún. 16.]	410	826
153. Csütörtöki levelek [1857. jún. 18.]	411	828
154. Szombati levelek [1857. jún. 20.]	414	829
155. Kakas Márton a színházban [1857. jún. 21.]	416	830
156. Hétfői levelek [1857. jún. 22.]	418	831
157. A magyar irodalom missiója	421	832
158. Szombati levelek [1857. jún. 27.]	436	836
159. Szerdai levelek [1857. júl. 1.]	439	837
160. Irodalmi ismertetések. Nővérek.	441	838
161. Szombati levelek [1857. júl. 4.]	454	839
162. Szerdai levelek [1857. júl. 8.]	456	840
163. A mai nap története [1857. júl. 8.]	459	841
164. Korán elsütött pisztoly	459	842
165. Csütörtöki levelek [1857. júl. 16.]	468	845
166. A mai nap története [1857. júl. 25.]	471	846
167. Kakas Márton a színházban [1857. júl. 26.]	473	847
168. Kiliameron [1857. aug.] A bámulatos juhász. Az ezüst ibrik.	475	848
169. Kakas Márton a színházban [1857. aug. 9.]	479	850
170. Kakas Márton a színházban [1857. aug. 23.]	483	851
171. Nemzeti színház [1857. aug. 26.]	485	852
172. Kakas Márton a színházban [1857. aug. 30.]	488	853
173. Nemzeti Színház [1857. szept. 2.]	490	855
174. Kakas Márton a színházban [1857. szept. 6.]	493	855
175. Kakas Márton a színházban [1857. szept. 20.]	495	856
176. Nemzeti színház [1857. szept. 21.]	497	857
177. Nemzeti színház [1857. szept. 25.]	500	857
178. Kakas Márton a színházban [1857. szept. 27.]	503	858
179. Kakas Márton a színházban [1857. okt. 4.]	507	859
180. Kakas Márton a színházban [1857. okt. 18.]	509	860
181. Kakas Márton a színházban [1857. okt. 25.]	511	861
182. Kakas Márton a színházban [1857. nov. 15.]	513	862
183. Kakas Márton a színházban [1857. nov. 22.]	514	862
184. Kakas Márton a színházban [1857. nov. 29.]	516	863
185. [Ajánlás Tóth József cikksorozatához]	518	864
186. Kakas Márton a színházban [1857. dec. 6.]	518	865
187. Kakas Márton a színházban [1857. dec. 13.]	520	866
188. Nemzeti színház [1857. dec. 15.]	522	867
189. Kakas Márton a színházban [1857. dec. 20.]	525	869
190. Nyilttér [1857. dec. 23.]	527	870

Jegyzetek	529
Rövidítések	531
Jókai hírlapírói és szerkesztői munkássága a forradalom és szabadságharc leverését követő első évtizedben	533
A jelen kiadásról	571
Kihagyott cikkek	574
A cikkek jegyzetei	586
Névmutató	873

A kiadásért felel
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✱

A szerkesztésért felelős:

SOMOGYI BÉLA

Műszaki szerkesztő:

FREUD GÉZÁNÉ

A kötetsterv

KECSKEMÉTI ANNA

munkája

✱

A kézirat beérkezett: 1967. okt. 4.

Példányszám: 6500

Terjedelem: 44,8 (A/5) iv

AK 77 k 6770

✱

68.64496 Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

